

4 слав.

П-16

IMPRESSO

KNIHOVNA SBORU
PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI
PŘI SLOVANSKÉM ÚSTAVU V PRAZE

Číslo 9

Др. ІВАН ПАНЬКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ
ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ І СУМЕЖНИХ
ОБЛАСТЕЙ

З приложенням 5 діалектологічних мап

ЧАСТИНА I.

ЗВУЧНЯ І МОРФОЛОГІЯ

Dr. IVAN PAŇKEVIČ

UKRAJINŠKÁ NÁŘEČÍ
PODKARPATSKÉ RUSI A SOUSEDNÍCH OBLASTÍ

S 5 dialektologickými mapami

ČÁST I.

HLÁSKOSLOVÍ A TVAROSLOVÍ

V PRAZE 1938

Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi
V komisi nakladatelství „Orbis“ — Tiskem Politiky v Praze

3-27

BIBLIOTHÈQUE DE LA COMMISSION
POUR L'ÉTUDE DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUSSIE
SUBCARPATHIQUE PRÈS L'INSTITUT SLAVE DE PRAGUE

№ 9

IVAN PAŇKEVIČ

LES DIALECTES UKRAINIENS
DE LA RUSSIE SUBCARPATHIQUE
ET DES RÉGIONS AVOISINANTES

Avec 5 cartes dialectologiques

TOME Ier

VOCALISME ET MORPHOLOGIE

PRAHA 1938

Aux frais de la Commission pour l'étude de la Slovaquie et de la Russie Subcarpathique. — En commission à la librairie „Orbis“ — Imprimerie „Politika“

КНИHOVNA SBORU
PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI
PŘI SLOVANSKÉM ÚSTAVU V PRAZE

ČÍSLO 9

Др. ІВАН ПАНЬКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ
ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ І СУМЕЖНИХ
ОБЛАСТЕЙ

З приложенням 5 діалектологічних мап

ЧАСТИНА I.
ЗВУЧНЯ І МОРФОЛОГІЯ

Dr. IVAN PAŇKEVIČ

UKRAJINSKÁ NÁŘEČÍ
PODKARPATSKÉ RUSI A SOUSEDNÍCH OBLASTÍ

S 5 dialektologickými mapami

ČÁST I.
HLÁSKOSLOVÍ A TVAROSLOVÍ

V PRAZE 1938

Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi
V komisi nakladatelství „Orbis“ — Tiskem Politiky v Praze

У Слав
П-16

БИБЛИОТЕКА
АКАДЕМИИ НАУК
СЕРБИИ

и-6752

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Випускаючи у світ оцю працю, уважаю за мій перший обов'язок спом'янути на цім місці цього чоловіка, котрий заохотив мене до цієї роботи та давав так матеріяльну як й моральну поміч. Цим чоловіком був перший шеф Шкільного Реферату МШНО в Ужгороді бл. пам. мініст. радник *Йосиф Пешек*. По його смерті Міністерство Шкільництва і Народної Освіти в Празі продовжувало і на дальше цю поміч, уділяючи мені то відпустки то зменшуючи обов'язки в школі. Спом'янути мушу в цім місці і на цю щирю поміч, якої я зазнавав у своїх лабораторійних працях зі сторони професора Карлового університету *Дра Йосифа Хлумського* та його асистента, нині надзв. професора, *Дра Богуміла Галі*. Не менше з вдячністю споминаю на цім місці цих учителів і священиків Підкарпатської Руси і Словаччини, що порозуміли моє тяжке завдання та на чужім терені подавали мені щирю поміч. Та найбільшу жертву перебрав на себе *Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze*, що піднявся випечатати так об'ємистий твір.

Всім цим чинникам виражаю на цім місці мою найсердечнішу подяку та щире Спасибі.

АВТОР.

SBOR PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI
uvítal vřele práci Dr. Paňkeviče jako velké synthetické dílo
o důležité otázce jazykové na Podkarpatské Rusi a na vý-
chodním Slovensku. Při té příležitosti vzdává Sbor zvláštní
dík universitnímu profesoru Dr. Miloši Weingartovi, který do-
poručil tuto knihu k tisku a s nevšední ochotou pročetl celé
dílo v korektuře.

SBOR PRO VÝZKUM SLOVENSKA
A PODKARPATSKÉ RUSI

LLA COMMISSION POUR L'ÉTUDE DE LA SLOVAQUIE ET
DE LA RUSSIE SUBCARPATHIQUE a reçu avec plaisir le grand
travail de synthèse du D^R Paňkevič consacré à d'importantes
questions linguistiques de la Russie Subcarpathique et de la
Slovaquie orientale. À cette occasion, la Commission remercie
spécialement le DR Miloš Weingart, Professeur à l'Université,
qui a recommandé ce travail et l'a relu entièrement sur épreuves.

LA COMMISSION POUR L'ÉTUDE
DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUSSIE
SUBCARPATHIQUE

RESUMÉ

V této práci podávám výsledky svého zkoumání ukrajinských nářečí Podkarpatské Rusi a sousedních oblastí, rozuměje tím především oblast slovenskou a tu část Marmaroše, která je nyní v Rumunsku, t. j. okolí Sihotu a údolí řeky Vyšavy a Ruskovy. Toto bádání jsem začal již r. 1922 a pokračoval jsem v něm až do poslední doby, při čemž jsem práci, zredigovanou již v r. 1930, doplnil novým materiálem z posledních let. Prozkoumal jsem celkem ve větší či menší míře mluvu 179 osad a připočteme-li k tomu materiál získaný ze zápisů Verchratského, Hnatjukových, Brochových, Vírových a Bonkalóových ze sta vesnic, byl vzat v této práci zřetel na dialektologické zápisy z téměř 300 vesnic z 520 všech rusínských vesnic.

Účelem mé práce bylo doplniti materiál, sebraný doposud uvedenými badateli tak, abych typické zjevy jazykové podle možnosti prozkoumal v jejich geografickém rozšíření a abych na tomto základě mohl vyznačiti dialektické skupiny na tak dlouhém, ale úzkém pásmu od Tater až k pramenům Tisy a jejich přítoků. Za východiško jsem vzal studii prof. O. Brocha o nářečí vesnic Ubly, Korumly a Falkušovců, a to nářečí čistě ukrajinských, smíšených a poslovenštěných, které leží uprostřed mezi všemi. Nářečí vesnice Ubly slučuje zejména mnohé zjevy fonetické a tvarové z východu i ze západu. Kromě studií na místě prováděl jsem také studie laboratorní ve fonetické laboratoři prof. dra Josefa Chlumského na Karlově universitě a rovněž doma. Při těchto studiích jsem vyznačoval místo artikulace jak samohlásek, tak souhlásek několika typických nářečí, a to marmarošských, užanských a šarišských, vyměřoval jsem délku samohlásek a znělost a neznělost souhlásek v sandhi i na konci slova a věty.

Za dosavadního stavu dějin kolonisace jižně-karpatské oblasti, která nyní náleží k Československé republice a k Rumunsku, je těžko srovnati bývalé hospodářské celky se zvláštními dialektickými skupinami. A přece pohyb osídlení, způsobený odchodem Turků z Dolní země za Tisou na jih a válkami kuruců s labanci a po povstání Rákóczyho II., má svůj ohlas i v přeskupování nářečí nebo v jejich přesouvání ze západu na východ a na jihovýchod. Řídkost počátečního osídlení, decimovaného beztoho

válkami a jinými katastrofami, doplňovala se se severní strany Karpat, a to až do poslední doby. Doplnující imigrace byla jazykově stejná s dřívějším osídlením a proto konstatujeme, že ukrajinská nářečí jihokarpatská rozvíjejí se ve stejném směru zvukovém i tvarovém jako ukrajinská nářečí severokarpatská. Nějaké změny způsobily, hlavně v slovníku a tvarosloví, méně foneticky, nářečí západněslovanská, a to slovenská a polská. Pravda, nepřehlížím zde k nářečím, která se ve větší nebo menší míře poslovenštila. K čistě slovanskému ethnickému základu přibýly především na východě také elementy románsko-slovanské, a to od XIV. století rumunské. Rumunská kolonizace sahala do bývalé župy užanské, ale nejsilnější byla v bývalé župě marmarošské a ugočské, kde obyvatelé byli nazýváni kdysi dávno Blachy. Ale rumunské vlivy nebyly silné, omezovaly se především na slovník, právě tak jako vlivy maďarské. Obojí zprostředkovaly vlivy z Balkánu, a to hlavně turecké. S oblastí obsazenou Turky Podkarpatská Rus téměř po dvě století dokonce sousedila. I srbochorvátské obyvatelstvo v dobách po XIV. století prosakovalo do podhoří karpatského; byli to jednak vlastníci větších majetků, jednak panští sluhové (hajduci), jednak kupci, známí zde pod jménem Rácové. Vlivy těchto osadníků jsou v nářečích ukrajinských na Podkarpatské Rusi patrné.

Moje práce se zabývá pouze fonetikou a tvaroslovím, kmenosloví a skladba budou následovati později, na řadu přijde i slovník dialektický.

Fonetická tvářnost nářečí ukrajinských v oblasti na jih od Karpat není stejná na celém prostoru. Vyskytují se zde dva typy, jeden více archaický, který zaujímá skoro celou oblast jihokarpatskou, a to od řeky Teresvy až po Poprad, a druhý novější, který s přechodnými nářečími zabírá území na východ od Teresvy.

Charakteristickým zjevem v archaistickém typu je, že se zde dodržuje rozdíl mezi starým *u* a *i*, které v dosti značné oblasti podržuje svou původní hodnotu fonetickou a při tom také přechází na středo-předo-patrové *y*. Ve srovnání se zvukovým typem huculským nářečí na západ od Teresvy zachovávají *a* po dávných měkkých souhláskách a po *ʒ* ve všech polohách: *čas, žaty, noša, jaky,* kdežto v nářečích huculských se takové *a* přeměňuje na úzké *é*: *é's, žéty, nos'é*. Nářečí na západ od Teresvy v daleko větší míře zachovávají starší stadium přehlásky etym. *o*, *e* v uzavřených slabikách, a to vedle střídnice *i* také *u*, *ju*, *ü* (*kúň, kjuň, küň, kvüň*). V nářečích huculských máme na tomto místě jenom střídnicí *i* (*küň*) a v přechodných nářečích zachovává se starší stadium přehlásky *o* na *u* (*kúň, vúl*) a po retnicích v údolí řeky Ruskovy vyskytuje se také střídnicí *y* (*vyz, pyd*). Huculská oblast na místě staré skupiny *ku, hu, chu* má jenom *ky, hy, chy* a starší

skupiny *ka, ha, cha* na západ od Teresvy udržují se na velkém území. Společným zjevem v obou oblastech jest uchovávaní měklosti souhlásky *č* (*choč^u*), kdežto druhé středopatrové sykavky na západě ztvrdly a na huculské oblasti a v údolí řeky Ruskovy podržují ještě svou měkkost (*š^oěpka, ž^oal*).

Systém morfolocký v těchto dvou oblastech není rovněž jednotný. Na západ od Teresvy alternace mezi měkkými a tvrdými kmeny téměř zmizela, kdežto v oblasti huculské se udržela. Ovšem tato alternace v jiné podobě na západ od Teresvy až skoro do Latorice částečně se také udržuje (*gazdvaněy, mastěy*). V oblasti huculské nastalo větší vyrovnání mezi dřívějšími kmenovými koncovkami a na západ od Teresvy nacházíme u jmen podstatných mužského rodu ještě mnoho stop koncovek dávného skloňování podle kmenů. V huculském nářečí udržuje se začáteční *je* ve tvarech zájmena původně ukazovacího **je* (gen., dat.) — *jeho, jemu*, kdežto v ostatních nářečích máme *jo* (*joho, jomu*).

Společným archaickým rysem pro celou oblast jihokarpatskou je zachovávaní měkkého *r* (*rvabar^r, ver^{ch}*) a střídnicemi starých skupin *trət, trət, tlət* jsou dnes *truat, tluat*, kdežto skupiny *twrt, twrt, tət* daly střídnic kromě *tert, tort, tout* a také někde místo *tərt* > *twrt*.

Přejdeme nyní k jednotlivým hláskám v jejich historickém rozvoji a ukážeme, jak se rozšiřují jejich střídnic v geografickém prostoru.

1. Jak bylo již řečeno, praslovanské *a*, tvrdé *a*, měkké *a*, také *ja* > *e* podržuje se na celém území jihokarpatském mimo nářečí huculská: *stojaty, daty, žaty, mn'aso*, huculsky: *stojaty, daty, ž'ěty, mn'ěso*.

2. Původní etym. *e* ztvrdlo: *selo, nesu*, a udrželo se až na malé výjimky (*led, med*) jen v otevřených slabikách. V zavřených slabikách před měkkou slabikou přešlo v měkké *i*, jak to již nacházíme ve starých nářečích ukrajinských od XII. století: *kamínⁱ, reminⁱ, šistⁱ, sim*. Výjimku tvoří některé gramatické kategorie deklinací zájmen ukazovacích, kde *e* před *i* má stejné střídnic jako etym. *o* v uzavřených slabikách. Před tvrdými souhláskami *e* labialisací k *o* má skoro stejné střídnic jako staré etym. *o* v uzavřených slabikách, a to: *'u* (*ju*), *ü, i* (*nesu—n'ús, nüs, nüs; vezu—viüz, vüz, vüz*). Nemáme zastoupenou střídnic *u, y*, jako při *o*. Oblast těchto střidnic se shoduje skoro s oblastí střidnic *o*.

Hlásky *e* před měkkými slabikami na velkém prostranství nářečí jihokarpatských, a to od Laborce nejméně až do kotliny sihoťské mění se v úzké *e*: *otěc^e, kupěc^e* a také v důsledku vokální harmonie (*těpěr^e, čětvěr^e*). V tom směru je tento zjev v souhlasu s podobným zjevem při hlásce *o*.

Začáteční *je* podobně jako ve východoslovanských jazycích dalo střídnicí *o*: *osín'*, *olín'*. Výjimku tvoří číslovka *jeden*, která podržuje začáteční *je* ve velmi velké oblasti a táhne se až do Marmaroše.

Po afrikátě *č* v okolí Laborce přechází *e* v *a*: *časaty*, *čapiha* a po sykavkách *ž*, *š* před samohláskami tvrdými přechází původní *e*, také *e* z *ɛ* v skupině *tvrt*, *tbl* na *o*: *žona*, ale *ženyty*, *pšenyc'a*, ale *pšono*, *čornyj*, *žoutyj*, ale *červenyj*.

Staré etym. *i* artikuluje se více vzadu na hranici středního a předního patra a podobá se evropskému úzkému *e*. Ztratilo již dávno schopnost palatalisace předcházejících souhlásek (*nesty*, *nyva*, *sadyty*, *vozyty*). Od údolí řeky Uhu a ještě dále na Vrchovině bývalé berežské župy od Šerbovce na západ podržuje starou přední artikulaci bez palatalisace předcházejících souhlásek. Zjev ten se omezuje na některé koncovky: dativ sg. a instr. pl. masc.: *bratovi*, *vilmi* a v inf.: *nesti*, *dati*. Je však malá oblast, a to na jižním Zemplínsku od Ruské Poruby až do řeky Toplé, kde toto *i* palatalisuje předcházející zubnice *d*, *t*, a to jenom v infinitivu: *choditi*, *robtyi*.

Staré etym. *ě* má střídnicí na celé oblasti *i*, které změkčuje předcházející zubní souhlásky a po hláskách a na začátku slov je prejotované: *ďido*, *ťilo*, *míra*, *víra*, *tojt*, *ijsty*. Od Popradu na západ a v ostrovech Helcmanovce, Zavadka, Porač po retnicích vytváří se přechodná hláska *i*: *pijsna*, *míra*, *vítter*.

Rozdíl mezi starým *i* a *ɛ*, jak jsme již poznamenali výše, udržuje se v oblasti od Popradu až do Teresvy, jenom s tím rozdílem, že se artikuluje více vzadu, než při velkoruském *ɛ*, jak to poznamenal již Broch a Durnovo. Po retnicích se *ɛ* labialisuje a pod Užhorodem od Seredného až ke Kamenici se *ɛ* labialisuje ve všech polohách (*bšɛy*, *mšɛty*, *sšɛm*, *dšɛm*, *ššɛty*). Pod Užhorodem se rovněž vyskytuje celá řada vesnic, kde *ɛ* splynulo s dávným *i* v jeden střední zvuk *y*, jak to je v nářečích ukrajinských všeobecně: *syn*, *ryba*, *dyn'a*. Tento zjev nalézáme také ve vesnicích na pohraničí nářečí slovenských.

Vyskytuje se také nové *ɛ*, a to z původního *i* a *ě* po sykavkách *š*, *ž* a v okolí Popradu po *ě*: *šviša*, *žvty*, *čvstviš*, *švšl*.

Ve vsi Vyšní Runa za Marmarošskou Sihotí staré *i* v téměř každé poloze přechází v *ɛ*: *Vasul*, *nositvi*.

Praslovanské *o* zachovává se ve všech nářečích jihokarpatských podobně jako *e* jen v slabikách otevřených: *nošu*, *vozyty*. V slabikách uzavřených *o* nezůstalo, nýbrž přešlo v monofthongy: *u*, (*iu*), *ü*, *ɛ*, *y*, *i*: *kún'*, *kjún'*, *kün'*, *kum'*, *vyz*, *kín'*. Tyto střídnice se omezují na určité, uzavřené pro sebe území a jen zřídka se vyskytují případy, kde na oblasti jedné střídnice by se vyskytala střídnice druhá. Oblast přehlásky *o* > *i* táhne se od Popradu až do řeky Ciroky,

potom je přerušena oblastí střídnice *u* až do horního toku řeky Uhu. Od Uhu jde Vrchovinou až do Sinevirské Polany a znovu je přerušena střídnicí *u* až do Brustur. Odtud potom objevuje se znovu v údolí horního toku řeky Tisy v nářečích huculských.

Střídnice *u* zabírá především jižní část Marmaroše, počínajíc od řeky Ruskovy, zaujímá kotlinu Sihotskou a přes Bočkov, Kobyleckou Polanu přechází do údolí řeky Teresvy až do Brustur. Na západě proniká až do Koločavy-Lazů, Berezova, Lipši, Chustu, Verjacje, Černého Ardova, Heteně. Na západ od této čáry leží oblast střídnice *o > ů* až do údolí řeky Latorice. Odtud pak se počíná zase oblast střídnice *o > u*, která se táhne až do řeky Čiroky.

Oblast střídnice *o—ü*, jak bylo již poznamenáno, je uzavřena na západě údolím řeky Latorice, na východě čarou, ohraničující západní výběžky střídnice *o > u* v bývalém Marmaroši a Ugoči. Od severu ohraničují tuto oblast Boržavské poloniny, jen u Volového tato hranice přestupuje na sever od poloninského pásma a táhne se až do Nižního Sineviru a Koločavy-Horbu.

Střídnice *o > u* zaujímá jen malý prostor v okolí Lubovni po obou stranách řeky Popradu. Zřídka objevuje se *u* v oblasti střídnice *o > i*, *o > u*, avšak zde omezuje se na některá slova.

Střídnicí *y* možno pokládati za obměnu střídnice *u* a objevuje se jen v údolí řeky Ruskovy po retnicích (*pyd, vyn, vyz*) a tento zjev proniká až do údolí řeky Čeremoš.

Nejřidší jest střídnice *o > ju* a objevuje se ve vesnici Zavadce u Spišské Nové Vsi a stopy její jsou v Porači a v Slovinkách. Je dokázáno, že tato střídnice byla rozšířena na celém území lemkovském jižně a severně od Karpat.

Hláská *o* v otevřených slabikách objevuje se ve dvou podobách, v úzké a v normální. Úzký tvar, na který upozornil první již prof. O. Broch v nářečí vesnice Ubly, objevuje se před slabikami *s i < ě a u*. Zaujímá značnější oblast, a to od řeky Laborce až do kotliny Sihotské s výjimkou nářečí huculských. Toto úzké *o* charakterisuje nářečí bojkovská po obou stranách Karpat a vyskytuje se paralelně s úzkým *e*.

Hláská *u* původu praslovanského a jako střídnice nosového *o* udržuje se všude s výjimkou některých kategorií gramatických. Jsou to tvary sloves třídy *-ovati*, v presentu *iju, üju, üju* na místě pravidelného *-uju: kupuju > kupiju, kupüju, kupöju*. Tento zjev je nutno spojovati s přehláskou *o > u, ü, i*, ačkoliv zde chybí podmínka, a to uzavřenost slabiky. Tento zjev se vyskytá od řeky Čiroky na západ až za Poprad, s výjimkou Vrchoviny. Na celé oblasti od řeky Čiroky až do Popradu jak tvrdé *u*, tak i měkké v uzavřených slabikách přechází často v *i*: *klíč, polidne*. Podobně je tomu na Vrchovině berežské v okolí Verecek: *ĭirko, ĭir'ja*.

V nářečích jihokarpatských vyskytuje se také obměna *u* širokého, blízkého k *o*, která se vyskytuje v slabice přízvučné před tvrdými slabikami (*můcha, růku*). Tuto obměnu konstatoval Broch v nářečí ublanském, ale je rozšířena i jinde na sever po Kostrinu a na jih až do Podhoroda u Sobranců a také v několika vesnicích mezi Seredným a Mukačevem.

V souhláskách se nevyskytuje tolik změn, jako v samohláskách. Retnice *p, b, v, m* se udržují, při čemž se zuboretné *v* po samohláskách nebo na začátku slova před souhláskami mění v bilabiální *y*: *chodyu, učera*. Někde na začátku slov a v sandhi mění se *v* v čistou samohlásku *u*: *v noči > u noči*. V některých nářečích lemkovských na pohraničí slovenském přechází *v* před explosivami v retní spirant *f* (*prafda*). V části nářečí šaryšských *v* ve funkci předložky v sandhi mění se v hrdelní spirant *h* před znělými souhláskami a v nezělý spirant *ch* před souhláskami neznelými: *hmerty, chtodvi*.

Po retnicích před měkkými samohláskami na velkém území jihokarpatském se objevuje *l* epenthetické, zejména ve tvarech časování pres. dosahuje na západě až do okolí Zborova. V nářečích huculských a na západ od Zborova toto *l* epenthetické buď vůbec mizí, nebo se vyskytuje jen ojedinele.

Zubní *t, d*, podobně jako tomu je na celé prostora východoslovanské před měkkými samohláskami, dává střidnici *t + i = č* (*svička*) a *d + i* v nářečích na východ od Latorice má střidnici *ž* (*chožu, vožu, urožaj*) a na západ od Latorice střidnici *dž* (*chodžu, vodžu, urodžaj*). Tytéž souhlásky před *i* z *ě* často v nářečích západních a pravidelně v nářečích huculských přecházejí na měkké *k', g'* (*sk'ina* místo *stína, g'ido* místo *dído*).

Zubní *s, z* před měkkými samohláskami a hlavně před *i < ě* v nářečí mezi Toplou a Latoricí mají artikulaci koronální a akusticky se vyznačují jako poloměkké nebo docela tvrdé. Na západ od Toplé a také na Vrchovině šaryško-zemplinské od říčky Ladomirky *s, z* před měkkými samohláskami artikuluje se dorsálně do takové míry, že se mění v měkké sykavky *š, ž*: *š'ino, ž'ila, š'ati, ž'at*. Na východ od Latorice artikuluje se v týchž polohách až k nářečím huculským koronálně-dorsálně: *s'ino, ž'ila, s'uda, s'a*. V nářečích huculských artikulace těchto souhlásek před měkkými samohláskami je stejná jako v nářečích centrálních, a to koronální, nebo se dispolatalizují: *z'ila, des buy, ses, suda*.

Zubní afrikáta *c* v příponách *-ec', -ye'a* ztvrdla v nářečích západně od řeky Ciroky a také v nářečích huculských (*kupec, tanec, pšenycy*).

Souhlásky *s, z, c* v příponě, která vznikla sloučením *č, š, ž + ask*, počínajíc od Laborce na východ jsou měkké: *rus'kyj, n'i-mec'kyj, pras'kyj, berec'kyj*.

Afrikáta *č* zachovává ve většině nářečí původní měkkost: *č'astu*, *č'uju*, *č'ort*. Ztvrdlo toto *č* jen v nářečích marmarošských a často v nářečích vrchovinských býv. župy berežské. Nejsilnější ztvrdnutí se vyskytuje v nářečích zapopradských, neboť tam se původní *i* po *č* přeměnilo v *vi*: *pečvi*, *čuvstvi*. Také ztratily svou dávnou měkkost sykavky *š*, *ž*, s výjimkou nářečí huculských a částečně nářečí v údolí řeky Ruskovy. Od Latorice na západ obě tyto souhlásky mají větší stupeň tvrdosti, takže původní *i* po těchto souhláskách přechází v *vi*. Hlávka *r* zachovává ještě původní měkkost jak na konci slov, tak i uvnitř: *pyrar'*, *rubar'*, *cer'kov*, *ver'ch*.

Hlávka *l* vyskytuje se ve třech podobách: střední *l* skoro na celém území, na východě od Laborce před všemi samohláskami, na západ od Laborce má převahu tvrdé *l*. Měkké *l* se vyskytuje jenom před měkkými samohláskami: *lito*, *zemla*, *lude*. Na konci slabik často *l* mění se na bilabiální *u*: *poynvi*, *chodyu*, *mau*. Také na západě od Toplé na malém území toto *l* před tvrdými samohláskami: *vi*, *o*, *a*, *u* přechází v bilabiální *u*, podobně jako v nářečích slovenských a polských (*houova*, *uauka*, *mauo*, *houubok*).

Zadojazyčné *k*, *g*, *ch* a hrdelné *h* v původních skupinách: *kv*, *hv*, *chv* si udržely svou zadní artikulaci na velice rozsáhlém území, a to od Popradu až do údolí řeky Uhu s výjimkou Tibavského potoka a potom od Latorice až k Teresvě. Mezi Uhem a Latoricí v této skupině artikulace *k*, *g*, *ch*, *h* posunula se k středu tvrdého patra a vyskytuje se tam stejně jako v nářečích huculských místo toho *ky*, *gy*, *chy*, *hy*.

Praslovanské skupiny *tvrt*, *tvrt*, *tvlt*, *toft* mají různé střidnice *tvrt* > *tert* (*ver'ch*), *tvrt* > *tort* (*horneč'*), *tvlt* splynulo s *toft* a místo nich máme *tolt* > *toft* (*vouk*, *douhvvi*). Na místě *tort* vyskytuje se také *tvrt* (*hvarthenka*, *tvrhaty*) a v nářečích západních také *tart* (*harč'ok*, *barz*).

Praslovanské skupiny *trbt*, *trbt*, *tlbt*, *tlbt* daly střidnice: *tret*, *trbt*, *tlbt* (*krest*, *drvo*, *slvza*). Postavení střidnic *e*, *vi* po plynných neudrží se všude. V nářečích východních může státi *e*, *vi* i před plynnými: *erstyty* (*yrstyty* > *rstyty*, *styty*), *hvrmity*, a v nářečích západních, t. j. na západ od Laborce *vi* stojí pravidelně před plynnými: *dvurvo*, *svlza*.

Plnohlási *torot*, *tolot*, *teret*, *tolot* na místě psl. *tort*, *tolt*, *tert*, *telt* zachovávají se i v nejzápadnějších ostrovech. Jsou kriteriem pro rozhraničení nářečí slovenských od podkarpatoruských.

Začáteční *or*, *ol* mají střidnici s intonací taženou *ra*, *la* (*ralo*, *lakomvi*), s intonací raženou *ro*, *lo* (*rozum*, *lokoť*).

Ze skupin souhláskových je třeba uvést to, že na místě *gv* + *ě* > *i* vyskytuje se *zv* (*zvázda*) a na místě *kv* + *ě* > *i* objevuje se jednak *cv* v nářečích východních, v západních udržuje se *kv*

stejně jako v jazycích západoslovanských (*kvíta, cvistry*). Původní skupiny *dl, tl* se nezachovaly. Místo nich je *l* bez zubnic: *mo-lytoa, plela*. V nářečích západních vyskytují se případy, že skupiny *dl, tl* žijí, a to ve slovech kulturního původu: *mydlo, kovadlo*. Dialektický význam mají změny, objevující se u tázacích zájmen. Staré zájmeno *kto* změnilo se s jedné strany dissimilací na *chto*, které zaujímá většinu nářečí, a to od Popradu až k Uhu a potom Vrchovinou jde až do huculských nářečí. Na jižních svazích Karpat od Uhu až k Teresvě nastala metathese, podobně jako v nářečích srbocharvátských, a místo *kto* je *tko* nebo *ko*.

Zájmeno *čto* má až tři tvary 1. *što*, které se vyskytuje ve většině nářečí jak na západě, tak i na východě až k řece Boržavě, 2. *ščo*, které je rozšířeno od užanské Vrchoviny až do Marmaroše, 3. *šo* v údolí řeky Uhu a na Huculštině.

Asimilace *d* před *n* je ve většině nářečí od Laborce až k Teresvě zjevem všeobecným. Dissimilace *šk > čk* (*čkoda, škola* místo *škoda, škola*) je charakteristickým zjevem mezi Laborcem a Uhem. V nářečích východních, počínajíc od řeky Turje *r* ve skupině *rl* asimiluje se na *ll* (*tella* místo *terla*).

Z morfologie je nutno opakovati to, co bylo již na počátku řečeno, že nářečí huculská se liší svým systémem od ostatních tím, že zachovávají rozdíl mezi měkkými a tvrdými kmeny. Tento rozdíl zanikl ve všech ostatních nářečích, kromě některých stop u ženských podstatných jmen na území mezi Teresvou a Latoricí. Zato však deklinace podst. jmen na západ od Teresvy je bohatší formami, neboť v této oblasti je dochováno ještě mnoho zbytků dávných koncovek deklinací podle kmenů, ačkoliv samo rozdělení deklinací podle kmenů vymizelo a zvítězil princip rodový. Z bývalých devíti typů podle kmenů je nyní pouze pět typů: 1. typ jmen podst. ženského rodu z dřívějších kmenů *-a-*, *-ja-*, 2. typ podst. jmen rodu mužského z dřívějších kmenů *-o-*, *-jo-*, *-i-*, *-n-* a také jmen podst. rodu středního z bývalých kmenů *-n-*, *-s-*, 3. typ podst. jmen rodu ženského z bývalých kmenů *-i-*, *-u-*, 4. typ podst. jmen rodu středního z býv. kmenů *-t*, 5. tvoří podst. jméno *maty*, který je možno také zařaditi do třetího typu.

První typ, jak řečeno, povstal hlavně ze smíšení koncovek *o-* a *ü-* kmenů. Má hlavně v plurálu silné stopy dávných koncovek *o-* kmenů, a to v dat., lok., instr.: *-om* s příslušnými přehláskami, *-ich* a *-bi* (*panum, v lazích, z panь*). Koncovky *-am*, *-ach*, *-ami*, jak to je v jiných nářečích ukrajinských a východoslovanských, ještě všude nepronikly. V sg. jednotlivé pády mají dublety koncovek bývalých *-o-* a *-u-* kmenů: gen. *-a*, *-u*, dat. *-ovi*, *-u* (tato poslední koncovka má převahu v nářečích marmarošských), vok. *-e*, *-u*, u měkkých *-'u*, lok. *-i*, *-u*, *-ovi*, u měkkých *-y*, *-'u*, *-'ovi*. Kromě toho gen. sg. jmen podst. bývalých *-i-* kmenů

a také souhláskových kmenů má někde v nářečích východních koncovku *-e* (*toho dne*). V pl. původní koncovka v nom. pl. tvrdých kmenů v západních nářečích zachovává ještě koncovku *-i*, ale jinak všude panuje forma akusativu na *-i* (*pani*). Životná podst. jména a jména osobní mají často zakončení původních *-ŭ* kmenů *-ove*, *panove*, *vítrove*. V gen. pl. v západních nářečích setkáváme se s koncovkou *-och*, která se vyskytuje v nářečích východoslovenských. V instr. pl. nacházíme často v západních nářečích a někde i ve východních koncovku duálovou *-oma* (*psoma*). V lok. pl. vedle původní koncovky *-ich* (*o*-kmenů) vyskytuje se často koncovka *-och* (*ŭ*-kmenů) a *-ach* (*a*-kmenů).

Zajímavým zjevem jest, že vlastní jména masc. v Marmaroši v gen. sg. mají koncovku gen. fem. *u* (*Alexander, Alexandru*) a také v acc. *-u* (*za Petru*). Vysvětliti je to možno vlivem rumunským, kde toto podst. jméno v nom. sg. mělo koncovku *a* a v dalších pádech se skloňovalo podle mužsk. *-a*-kmenů.

Podst. jména rodu ženského nemají tak různorodé koncovky jako substantiva masculina. První typ původních *-a*-kmenů zachovává všude původní koncovky a jen v gen. pl. můžeme konstatovati vliv koncovky mužsk. rodu *-ova* (*žabiv, sestriv*). V instr. sg. objevuje se místo pův. koncovky *-oju, -eju* na větším území, a to od Tisy až k Ondavě koncovka *-ou*, která pronikla také do druhého typu deklinace podst. jmen fem. a také do dekl. zájmené. složené. Na západ od Ondavy místo *-ou* je rozšířena koncovka *-om* (*dobrom, sestrom*) a na pohraničí nářečí slovenských vyskytuje se někde i koncovka *-u* (*z dobru sestru*). V huculských nářečích vyskytuje se ještě nová koncovka v gen. pl. u jmen podst. *a* kmenů *-ji* (*kosji*). Je to vlivem někdejší koncovky *-i* kmenů. Podst. jména mužsk. rodu *-a*-kmenů neuchovala svou deklinaci v čistotě. Podlehlá vlivům deklinací *-o*-kmenů masc. prvního typu v dat., instr. a lok. sg.: *sluhovi, sluhom, sluhovi*.

Podst. jména rodu středního, jak bylo řečeno, podržela pouze dva typy deklinací, a to *-o*-, *-io*-kmenů a *-t*-kmenů. Deklinace původních *-n*-kmenů zmizela a splynula s prvním typem dřívějších *-o*-kmenů. První typ *-o*-kmenů ve srovnání s původním pozměnil se v tom, že v některých pádech projevuje vliv deklinace muž. rodu prvního typu, a to v dat. a lok. sg. (*selovi*) a také v gen. pl. (*seliv, poliv*).

Druhý typ deklinací podst. jmen rodu středního také se neudržel ve svém původním rázu, poněvadž jsou pod vlivem deklinace prvního typu *-o*-kmenů. Je to patrné v dat. sg. (*hus'atu*) — huculská nářečí podržují původní koncovku *-ty* (*hus'aty*) — v instr. sg. *-om* místo *-em*- (*hus'atom*) — v huculském však *hus'atem*. V pl. je možno viděti vliv prvního typu v dat., kde místo koncovky *-em* je střídnice *-om* > *-um, -üm, -ím* (*hus'atum, hus'atüm, hus'atím*).

Ve východních nářečích v instr. pl. se zachovává původní koncovka *s telata* a v lok. pl. vedle staré koncovky *-ich* také *-ach*, *-och*.

Přídavná jména skloňují se jenom podle deklinace zájmenné — složené, stažené. Ze staré jmenné deklinace zůstaly jenom zbytky v nom. sg.: *holoden*, *hoden* a v nom. pl. *hodny*, *odny*. Dialektický význam má nerovnost v zakončení nom. sg. neutr., kde se objevuje až trojí zakončení: 1. nestažené *-oje* (*dobroje tela*), které se vyskytuje od údolí řeky Uhu a Turje na východ až po dolinu Velké Riky; 2. redukovaný tvar *-oj* (*dobroj tela*), který se šíří od doliny řeky Uhu a Turje až po údolí řeky Ciroky; 3. krátký tvar *-e* (*dobre tela*), který převládá na západ od Ciroky a také na východ od Velké Riky. Nom. pl. má pro všechny tři rody stejné koncovky *-i* na východ od údolí řeky Ciroky: *dobri panu*, *dobri sestru*, *dobri pola* a koncovku *-u* z akk. pl. na západ od údolí řeky Ciroky: *dobry pany*. Zajímavé je, že koncovka *-i* palatalisuje předcházející zubní souhlásky s výjimkou kotliny boržavské: *molodi telata* — *molodi telata*, *krasn'i pola* — *krasni pola*. Ve fem. sg. vyskytují se tvary jen stažené v nom. sg. *-a* a nikoliv *-aja* (*mala rika*) a také v akk. sg. *-u* a nikoliv *-uju* (*malu riku*).

Závažný dialektický význam má i stupňování přídavných jmen. Vyskytují se tu tři způsoby: 1. na území býv. župy marmarošské stupeň vyšší tvoří se pomocí rumunského *mai* (lat. *magis*) + *posit.*: *mai dobroj*, *mai zelenj*, 2. s pomocí přípony *-jw*: *dorožyj*, *užyj*, která je rozšířena hlavně v nářečích středních až do údolí řeky Uhu, 3. příponou *-jw + é*: *zelenijšyj*, *silnijšyj*, která je rozšířena na celém území od Boržavy až do Popradu.

Deklinace zájmen podržuje původní rozdělení na deklinaci zájmen osobních a rodových. V deklinaci zájmen osobních mají převahu tvary enklitické nejen v dat. a akk. sg., nýbrž také v gen. sg. (*dať my*, *dam ty*, *vydžu ta*, *vz'au vid ta*). V deklinaci zájmen rodových nacházíme vyrovnání tvarů pod vlivem deklinace zájmen ukazovacích: *tot*, *tota*, *toto*: v gen., dat., v instr. sg. (*tot*, *toho*, *tomu* — *s'oho*, *s'omu*, *moho*, *mioho*, *momu*, *mojomu*, *mojoju*). Také tvary ukazovacího zájmena *tot* v instr. sg. masc. a od gen. pl. vyrovnaly se do tvarů zájmenné deklinace složené (*ty*, *tych*, *ty*, *ty*, *tych*). Stejný vliv můžeme zjistiti také ve tvarech ženských. Pod vlivem *toji* máme: *s'oiž*, *toju*, *s'ou*. Vliv labialisace hlásky *ü* je patrný ve tvarech dat. a lok. sg. fem. zájmen ukazovacích *tota*, *ses'a*, kde se místo *tüj*, *süj* vyskytuje na území přehlásky *o > ü* tvar *tüj*, *süj*.

Číslovky od pěti výše ztratily svou deklinaci podle *-i*- kmenů a přešly k typu: *doa*, *try*, *čotury*, takže místo gen. *piaty*, dat. *piaty* máme *piatoch*, *piatom*.

Slovesné tvary hlavně následkem změn fonetických mají velkou různorodost v první os. sg. pres. Roztřídění tvarů

slovesných seskupuje se podle tematického *-y-* (*-i-*), *-e-* a bez nich. Nejvýznamnějším zjevem je všeobecná kontrakce v dalších osobách pres., vzniklá vypadnutím tematického *-e-* u sloves třídy na *-aty* (*trymam, trymaš, trymat, trymame, trymate*). Tento zjev je všeobecný v nářečích západních, slabne v nářečích východních a omezuje se tam jenom na 2. a 3. os. sg. Druhou zvláštností je, že tatáž třída slovesná od Uhu na západ místo koncovky v 1. os. sg. pres. *-ju* má *-m* (*-am*): *trymam, mam*. Třetí zvláštností je, že slovesa s tematickým *-e-* s kmenem na samohlásku ztrácejí v 1. os. sg. a 3. os. pl. intervokální *-i-* a na jeho místo často přichází intervokální *-y-* (*dau, dauu, mšu, mšuu*). Tento zjev se rozšiřuje na území mezi Laborcem a Velkou Rikou. Čtvrtým charakteristickým zjevem je, že slovesa první třídy s kmenem na zadopatrové *k, h* v 1. os. sg. a 3. pl. před koncovkou *-ju, -juť* podržují tyto zadopatrové souhlásky: *peku, pekuť, stryhu, stryhuť*. Tento zjev je rozšířen hlavně v kotlině boržavské, v údolí řeky Turje, Uhu a od Berezného na sever. Pátý zjev je, že slovesa třídy na *-ovaty* mají přehlásku *u* na *u, u, ü, i* v koncovce *-uju, -ujut* (*kupšuju, kupšuju, kupšuju*). Šestý zjev: slovesa s kmenem na *s, z* před koncovkou *-ju* na území od Užhorodu na západ až k řece Toplé se nepalatalisují (*pros'u, voz'u* a ne: *prošu, vožu*). Dialektický význam má také i ten zjev fonetický, že kmenové *d* před koncovkou *-ju* na východ od Latorice má střídnicí *ž* a nikoliv *dž* jako na západ od Latorice (*chožu — chodžu*).

V 3. os. sg. a pl. vyskytuje se ve slov. třídách s tematickým *-i-* tvrdé *t* od Laborce na západ na boržavské Vrchovině a v býv. marmarošské župě. Měkké *-t'* zaujímá střed mezi Laborcem a Boržavou. V údolí řeky Ruskovy slovesa s tematickým *-e-* podržují koncovku *-t* v 3. os. sg. *neset*, kdežto všude jinde tato koncovka v této třídě odpadla. Koncovka *-t* ztratila se také v 3. os. pl. sloves třídy *-i-* v nářečích huculských (*chodě, nos'ě*).

V minulém čase jsou všeobecné tvary opsané, t. j. složené z part. praet. II. pres. od slovesa *byty* — *jem* (*chodyu jem, chodyu jes*). Toto pomocné sloveso se vynechává, když před slovesem stojí zájmeno osobní: *ja chodvu, ta chodyu*. Máme však čtyři slovesa: *plesty, mesty, vezty, bosty*, která v čase minulém se končí na *ch* (*h*): *plúch, mýúch, výúch, zbüch*. Vysvětlení těchto tvarů není doposud uspokojivé. Tento tvar se omezuje na podhoří od horního Uhu až k řece Ruskově. Na území za Laborcem původní koncovka part. praet. II. v rodě mužském *-l* se zachovává: *ja chodyl, ja robvl*, a na východ odtud přechází *l* na bilabiální *u*: *chodyu, robvu*.

Budoucí čas tvoří se pomocí *budu* + *inf.* (*buđu chodyty*). Na západ od Laborce místo infinitivu klade se také participium praet. II.: *budu chodvl* a v nářečích marmarošských, hlavně huculských, *budu* je zastoupeno *mu*: *mu chodyty*.

Je nutno zdůrazniti také dvojí způsob tvoření kondicionálu, a to pomocí *bych* na východě a *by, bym* na západě a také na východě: *robьy bych, robьy bym*.

Dialektický význam má také tvoření imperativu, který v západních nářečích má jen v důsledku stálého přízvuku na druhé slabice od konce jen krátkou koncovku (*ber, berte*), kdežto na východě vyskytují se tvary na *y*, *-ít* (*ber|y, ber|ít*). Tento západní kratší tvar se rozšiřuje silně na východ a lze jej pozorovati až v údolí řeky Boržavy.

Infinitiv se končí na *-ty* v některých západních nářečích na *-ti* (*chodyty, choditi*). Toto *t* splývá s zadopatrovými *k, g* v *č* (*pečy, strýcy*).

Znělost souhlásek uprostřed slov i v sandhi vůbec mizí před neznělými, poněvadž se k nim asimilují, a naopak neznělé se asimilují ve znělé: *hadka > hatka, prus'ba > pruz'ba* — a na konci slov zůstává jen v části nářečí, a to v nářečích východní Vrchoviny, počínajíc od řeky Uhu. V emfazi vzniká stejně jak po znělých, tak i po neznělých neplný zvuk *ɔ* (*jakɔ, dubɔ*).

Přízvuk není na celé jihokarpatské oblasti stejný. Nářečí na západ od údolí řeky Laborce mají přízvuk stálý, a to na druhé slabice od konce, jako je tomu ve východoslovenských nářečích a v polštině vůbec: *v|oda, v|yno, bor|oda, mol|oko* atd. Na východ od Laborce jest přízvuk pohyblivý, který v deklinaci podstatných jmen, jmen přídavných, zájmen a číslovkem souhlasí s obecně ukrajinským. Jisté ozdily mezi přízvukem spisovné ukrajinštiny, ale v souhlase s nářečími karpatskými vůbec, možno najíti v slovech složených s předponami, které strhují přízvuk na sebe: *p|otik, z|avada, z|astaunyk, job|kada, lož|yla, n|azad, r|oskolotok* atd. U sloves obecným zjevem je přesunutí přízvuku při kontrakci sloves na *-ati*: *l|ítam, l|ítaš, l|ítať; h|adam, h|adaš, h|adat*. U sloves I. tř. je přízvukový rozdíl mezi 1. sg. a ostatními osobami ten, že v 1. osobě sing. přenáší se přízvuk s koncovkou na kmen: *nest|y — n|esu, nes|eš, nes|e; vest|y — v|edu, ved|eš, ved|e* a stejně ve tř. III. a IV.: *terp|ítıy — t|erplı, terp|ıš; has|ıty — h|ašu, has|ıš*. Tento zjev rozšiřuje se od údolí Boržavy na východ.

Slovesa I. tř. podržují také stálý přízvuk v plur. 1. a 2. osobě: *nesem|e, neset|e, vedem|e, budem|e*.

Délka v ukrajinských nářečích jihokarpatských se neudržela a pod přízvukem se slabika nepatrně zdluhuje.

Otázka dialektického dělení a poměr ukrajinských nářečí Podkarpatské Rusi k ostatním oblastem těsně spolu souvisí. Tato otázka má už značnou literaturu, počínajíc od r. 1827, a to pamětní dopis Ivana Berežanina-Fogaraše Orlajovi a Lučkajovu Grammatica slavo-ruthena z r. 1830. Všichni dosavadní badatelé jsou zajedno v tom, že soustava fonetická a morfoložická

a rovněž i slovník jsou ukrajinské. V posuzování poměru těchto nářečí k druhým nářečným skupinám jazyka ukrajinského nejsou však všichni badatelé zajedno. Někteří (A. Sobolevský a po něm s počátku I. Zilinský) spojovali tato nářečí s nářečnými severněukrajinskými pro rozdíl v přehlásce etym. zavřené *o*, *e* od nejbližších nářečí ukrajinských v Karpatech. Tento názor nyní padl důkladnější klasifikací ukrajinských nářečí a poukazem Vsevoloda Hancova na odlišný systém nářečí severněukrajinských. Nářečí ukrajinská jihokarpatská náležejí do skupiny jihozápadních nářečí ukrajinských, s čímž souhlasí prof. N. Durnovo a také I. Zilinský, a k tomu vedou také i výsledky mého bádání.

Největší souvislost našich nářečí s nářečnými severokarpatskými projevuje se ve třech skupinách, a to *lemkovské*, *bojkovské* a *huculské*. Tuto souvislost jsem dokázal mnohými jevy fonetickými a morfológickými. Je pravda, máme některé odchylky v nářečích jihokarpatských, které mají původ v tom, že se stýkají s nářečnými sousedními nebo ve svém rozvoji šly jinou cestou (palatalisace zubních *d*, *t* před *i* v infinitivě: *chodíti*, pres. tvary sloves *-ovati*: *-iüu*, *-üüu*, *-vüüu* místo pravidelného *-uju*, *-kupiüu*, *kupiüüu*, *kupvüüu*). V bojkovských nářečích, a to na jih od pásma poloninského, vyskytují se zjevy, které nejsou známé v nářečích severokarpatských, a to metathese *kt* > *tk* v zájmenu *ksto*, koncovka *-ch* (*-h*) místo *-u* v čase minulém maskulin u čtyř sloves: *vesty*, *plesty*, *mesty*, *bosty* — *vüüch*, *plüüch*, *müüch*, *büüch*, střídnice *ž* za *d + i*: *chožu*, *vožu*, asimilace *r* v *l* ve skupině *rl*: *umerla* > *umella*, *terlyc'a* > *tellyc'a*.

Mezi těmito nářečnými se vyskytují pásma nářečí přechodních, a to mezi řekou Laborcem a Cirokou, která patří do nářečí bojkovsko-lemkovských. Přechodní charakter mají i nářečí kotliny síhoťské a nářečí údolí řeky Ruskovy; první projevuje jevy staré a současně i novější huculské (*o* > *u*, *u* > *y*), druhé tvoří přechod mezi nářečnými marmarošskými a bukovinskými (**o* po *retních* > *y*, jinak > *u* (*vyz*, *kuň*).

Izoglosy nakreslené na mapě dají nám názorný obraz toho, jak hranice jednotlivých zjevů fonetických a morfológických jen zřídka se kryjí, neboť každý z nich má jiný historický vývoj. Nejvíce se shodují střídnice za etym. uzavřené *o*, *e*, pokud jsou jimi *i*, *ü*, *u*, a i tu vývoj ikavizmu u *e* je silnější. Hranice izoglos bývají nejčastěji řeky nebo údolí řek, zřídka horská pásma, ku příkladu poloninské pásmo boržavské netvoří hranici přehlásky *o* > *i*, neboť dřívější cesty vedly často přes horské průsmyky a ne údolím řek.

Postup, jakým se rozšiřovaly jazykové zjevy v naší oblasti, nebyl tak jednoduchý, ale naopak velice složitý. Největší úlohu ve formování nářečnických skupin nebo v jejich deformování měl

pohyb obyvatelstva, kterého tak často vzpomínají historikové (Petrov, Gabriel, Šaš). Tento pohyb můžeme pozorovati ze západu na východ a jihovýchod, a byl příčinou rozšiřování zjevů lemkovských až k Boržavě. Pohyb ze severu na jih (v býv. župě berežské a ugočské) způsobil rozšiřování přehlásky $o > u$ až do býv. župy satmarské a sabolčské a v Maramoroši palatalizaci $t > c$ (*mas'c', sc'ikaty*), a také z jihu na sever v býv. župě maramorošské $ž < d + ž$.

Mimo to je třeba pamatovati i na vlivy kulturní, které se uplatňovaly hlavně na západě pod silným vlivem slovenštiny jakožto jazyka kulturnějšího a jazyka vrstev hospodářsky silnějších. Naopak na východě nižší kultura rumunských kolonistů způsobovala asimilaci tohoto obyvatelstva k místnímu rusínskému obyvatelstvu, silnějšímu kulturně.

Stran ostrovů na území východního Slovenska můžeme jen zdůraznit, že se zachránily svou zeměpisnou polohou pro těžký přístup do těch vesnic (Zavadka, Porač, Uhorna, Pača, Banske, Davidov, Didačov, Maškovce).

Tyto okolnosti způsobují, že v našem rozdělení dialektickém na tři skupiny: *lemkovskou*, *bojkovskou* a *huculskou* možno ještě podle většího nebo menšího čísla jazykových zjevů spatřiti také četná podřečí, která mohou býtí přechodem k sousedním nářečím nebo tvořiti samostatný celek podle toho, které zjevy bereme za dělidlo.

Stran příbuznosti s nářečmi jihoslovanskými, na které poukázali někteří badatelé (Pogorelov, Holovacký), můžeme jen naznačiti archaické paralelismy, vyjímajíc metathesi *kto* — *tko*, která se mohla vyvinouti pod vlivem pozdější srbochorvatské kolonisace.

Největší vliv na ukrajinská nářečí jihokarpatská měla nářečí slovenská a polská, a to na nářečí lemkovská, která vyvolala vznik nového typu nářečí východoslovenského.

R É S U M É

Le présent travail contient les résultats de mes recherches consacrées à l'étude des dialectes de la Russie Subcarpathique et de ceux des territoires voisins, notamment en Slovaquie et dans la partie de Marmaroš qui appartient actuellement à la Roumanie, c'est-à-dire, des environs de Sihot et des vallées des rivières Vyšava et Ruskova. J'ai poursuivi ces recherches, commencées en 1922 déjà, jusqu'à ces jours-ci et j'ai complété mon travail, rédigé en 1930, par la matière que les recherches de ces dernières années m'avaient apportée. J'ai examiné, de façon plus ou moins large, la langue parlée dans 179 communes, et si nous y ajoutons les données fournies par les notes de Verchratský, Hnatjuk, Broch, Vira, Bonkáló, prises sur 100 communes, nous obtenons le nombre dans 300 communes sur le total de 520 communes ruthéniennes dont le dialecte est étudié dans le présent travail.

Le but de cette étude est de compléter la matière, recueillie jusqu'à présent, par les spécialistes mentionnés, de fixer ses caractères linguistiques autant que c'est possible, aussi en ce qui concerne leur répartition géographique et d'établir enfin sur cette base les groupes dialectaux dans la longue mais étroite zone, s'étendant des Tatras aux sources de la Tisa et de ses affluents. Le travail du prof. O. Broch sur les dialectes des communes Ubla, Korumla et Falkušovce sert de point de départ à notre étude; les dialectes de ces communes se trouvant au milieu de tous les autres sont purement ukrainiens, mixtes et slovaquisés. Le dialecte de la commune d'Ubla, notamment, unit de nombreux phénomènes phonétiques et formels de l'orient et aussi de l'occident. A côté des études faites sur place, j'entrepris aussi des travaux de laboratoire, dans le laboratoire de phonétique du prof. Joseph Chlumský, à l'Université Charles, et dans mon propre laboratoire. Pendant ces études, j'ai marqué la place de l'articulation des voyelles et des consonnes dans plusieurs dialectes typiques, de Marmaroš, de Uh et de Zemplín, j'ai mesuré la durée des voyelles et étudié le caractère sonore ou sourd des consonnes en sandhi et en position finale de mot et de phrase.

Il est difficile, dans l'état actuel de nos connaissances sur la colonisation de la région sud-carpathique qui appartient actuellement à la République tchécoslovaque et à la Roumanie, de faire coïncider les anciennes unités économiques avec les groupes dialectaux particuliers. Le mouvement de colonisation, causé par le départ des Turcs du pays inférieur au-delà de la Tisa dans la direction sud, par les guerres des Kourouces avec les Labances,

et après la révolte de Rakóczy II, a trouvé néanmoins son retentissement dans le changement des groupes de dialectes ou dans leur mouvement de l'ouest vers l'est et vers le sud-est. La population primitive très rare et décimée encore par des guerres et autres catastrophes s'augmentait et cela jusqu'à nos jours, de l'afflux venant du versant nord des Carpathes. Cette immigration suppléant à l'ancienne colonisation était identique à celle-ci, du point de vue linguistique, et ce fait nous permet de constater que les dialectes du sud des Carpathes se développent dans le même sens, quant à leur phonétique et leur forme, que les dialectes ukrainiens du côté nord des Carpathes. Ce sont les dialectes des Slaves occidentaux, spécialement les dialectes slovaques et polonais qui ont déterminé certains changements, principalement dans le vocabulaire et dans la morphologie, et également dans la phonétique. Je ne tiens pas compte ici, il est vrai, des dialectes qui se sont slovaquisés dans une mesure plus ou moins large. A la base slave, pure du point de vue ethnique, se sont associés à l'est en premier lieu aussi les éléments romano-slaves, c'est-à-dire roumains, depuis le XIVe siècle. La colonisation roumaine s'étendait jusque dans l'ancien comitat de Uh (Ung), mais elle était la plus forte dans les anciens comitats du Marmaroš et Ugoča où, dans les époques lointaines, on appelait la population "les Valaques". Mais les influences roumaines n'ayant pas été fortes, leur action se réduit presque uniquement au vocabulaire, ainsi que celle des influences magyares. Par l'intermédiaire de ces deux peuples venaient aussi les influences des Balkans, surtout les influences turques. La Russie Subcarpathique se trouva même, pendant près de deux siècles au voisinage immédiat des régions occupées par les Turcs. Mais, la population serbo-croate s'infiltra elle aussi à partir du XIVe siècle, dans les régions situées au pied des Carpathes; ce furent d'une part les propriétaires d'importants biens-fonds, de l'autre les serviteurs (haidouques) ou enfin les marchands, connus ici sous le nom de Races. On retrouve les influences, dues à ces colons dans les dialectes ukrainiens de la Russie Subcarpathique.

Le présent travail n'étudie que la phonétique et la morphologie. La dérivation et la syntaxe suivront plus tard, et en fin de compte je publierai aussi un dictionnaire dialectal.

L'aspect phonétique des dialectes ukrainiens du sud des Carpathes n'est pas le même dans toute leur étendue. Il se présente ici deux types phonétiques, l'un plus archaïque qui occupa ce territoire presque entier au sud des Carpathes, depuis la rivière Teresva jusqu'au Poprad, l'autre plus récent qui, avec des dialectes de transition, occupe le territoire à l'est de la Teresva.

Dans le type archaïque, le phénomène caractéristique est que la différence entre le vieux *u* et *i* se maintient ici et que celui-ci dans une étendue assez importante conserve sa valeur phonétique originale et qu'il passe en même temps en *y* qui prend une articulation moyenne prépalatale et médiopalatale. Par rapport au type phonétique houtsoule, les dialectes situés à l'ouest de la Teresva conservent l'*a* après les anciennes consonnes molles et après l'*z* dans toutes les positions: *čas*, *žaty*, *noša*, *žakyi*, tandis que dans les dialectes houtsoules cet *a* se transforme en *é* fermé: *é'és*, *ž'éty*, *nos'é*. Les dialectes situés à l'ouest de la Teresva conservent dans une bien plus grande mesure le stade antérieur de la métaphonie étym. *o*, *e* dans les syllabes fermées, et cela, à côté de la voyelle d'alternance *i* aussi celle d'*u*, *iu*, *ü*, *vi* (*kün'*, *kjün'*, *kün'*, *kvin'*). Dans les dialectes houtsoules nous trouvons ici seulement la voyelle d'alternance *i* (*kün'*); dans les dialectes de transition se maintient le stade antérieur de la métaphonie de l'*o* en *ü* (*kün'*, *vül*), et dans la vallée de la rivière Ruskova apparaît aussi la voyelle d'alternance *y* (*vyz*, *pyd*) après les labiales. La zone houtsoule possède au lieu de l'ancien groupe *ky*, *hy*, *chy* seulement *ky*, *hy*, *chy*, et les groupes primitifs *ky*, *hy*, *chy*, situés à l'ouest de la Teresva, se maintiennent sur un important territoire. Un phénomène commun aux deux zones est le maintien de consonne mouillée *č* (*čač'u*), tandis que les autres sifflantes médiopalatales sont devenues dures à l'ouest et dans la zone houtsoule; elles restent mouillées encore dans la vallée de la rivière Ruskova (*š'ěpka*, *ž'al'*).

Le système morphologique de ces deux zones n'est pas uniforme non plus. L'alternance entre les radicaux mouillés et durs a presque disparu à l'ouest de la Teresva, mais elle se maintient dans la zone houtsoule. Mais, à l'ouest de la Teresva, jusqu'à la Latorica où presque, cette alternance se conserve aussi en partie sous une autre forme (*gazdviněy*, *mastěy*). Dans la zone houtsoule s'est réalisée une plus grande égalisation entre les finales radicales anciennes, et à l'ouest de la Teresva nous trouvons dans les noms masculins encore beaucoup de traces des finales qui appartiennent à la vieille déclinaison faite suivant les radicaux. Dans le dialecte houtsoule l'*je* initial se maintient dans les formes du pronom démonstratif à l'origine **js* (le gén. le dat.) — *jeho*, *jemu*, tandis que les autres dialectes ont *jo* (*joho*, *jomu*).

Un trait d'archaïsme commun à la zone entière sud-carpathique est le maintien de l'*r* mouillé (*rubar'*, *ver'ch*), et les sons d'alternance des groupes anciens *trat*, *trät*, *tlät* sont aujourd'hui *trat*, *trät*, tandis que les groupes *trät*, *trät*, *tol* ont donné les sons d'alternance, à côté de *tert*, *tort*, *toyt* et aussi quelquefois au lieu de *tert* > *trät*.

Passons maintenant aux phonèmes particuliers dans leur développement historique pour montrer comment leurs sons d'alternance se répandent du point de vue géographique.

1. Comme nous l'avons déjà dit l'*a* slave-commun, l'*a* dur et l'*a* mouillé, aussi *ja* < *ε* se maintiennent dans le territoire sud-carpathique entier, excepté les dialectes houtsoules: *stojaty*, *daty*, *žaty*, *mn'aso*, en houtsoule: *stojaty*, *daty*, *ž'ety*, *mn'ěso*.

2. L'*e* étym. originaire est devenu dur: *selo*, *nesu*, et, à côté des rares exceptions (*led*, *med*), il ne s'est conservé que dans les syllabes ouvertes. Il s'est changé en *i* mouillé dans les syllabes fermées précédant une syllabe mouillée, comme nous le trouvons dans les vieux dialectes ukrainiens depuis le XIIe siècle: *kamîn'*, *remîn'*, *šist'*, *šim*. Font exception à cette règle certaines catégories grammaticales de déclinaisons des pronoms démonstratifs, où l'*e* devant l'*ž* possède les mêmes sons d'alternance que l'*o* étym. dans les syllabes fermées. Devant les consonnes dures l'*e* passant par labialisation vers l'*o*, possède presque les mêmes sons d'alternance que l'ancien *o* étym. dans les syllabes fermées, et cela: *'u* (*ju*), *ü*, *i* (*nesu* — *n'ús*, *nüs*, *n'is*; *vezu* — *vjüz*, *vüz*, *viz*). L'alternance *ы*, *у* n'est pas représenté, comme dans le cas de l'*o*. La zone de ces sons d'alternance est presque identique à celle des sons d'alternance de l'*o*.

La voyelle *e* se transforme en *e* fermé sur le grand territoire des dialectes sud-carpathiques, c'est-à-dire, depuis la rivière Laborec jusqu'au bassin de Šihot (Szigeth), au moins: *otěc'*, *kupěc'*; elle le fait aussi pour des raisons d'harmonie vocale (*těpěr'*, *čětvěr'*). Dans ce sens, ce phénomène est en accord avec un autre phénomène semblable se produisant dans la voyelle *o*.

L'*je* initial a donné le son d'alternance *o*: *osîn'*, *olîn'*, comme dans les langues slaves orientales. Il y a exception pour le nombre *jedn*, qui conserve son *je* initial dans une zone très étendue, s'étendant jusqu'au Marmaroš.

Après la m^ê-occlusive palatale *č*, l'*e* se change en *a*, dans les environs de Laborec: *časaty*, *čapiha*; et après les chuintantes *ž*, *š*, vant les voyelles dures, l'*e* original, aussi *e* de *ь*, dans le groupe *tblt*, *tblt*, en l'*o*: *žona*, mais *ženyty*, *pšenyč'a*, mais *pšono*; *čornyi*, *žoutyi*, mais *červenyi*.

L'ancien *i* étym. s'articule d'avantage à l'arrière, à la marge médiopalatale et prépalatale et prend l'air de l'*e* fermé européen. Il a perdu depuis longtemps la faculté de palataliser les consonnes précédentes (*nesty*, *nyva*, *sadyty*, *vozyty*). Depuis la vallée de la rivière Uh, et encore plus loin dans la Verchovina de l'ancien comitat de Bereg, à l'ouest de Šerbovec, il conserve l'ancienne articulation prépalatale, sans palataliser les consonnes précédentes. Ce phénomène est limité à certaines finales: le datif sg.

et l'instr. pl. masc. : *bratovi, vilmí* et à l'infinitif : *nesti, dati*. Mais dans une petite zone de la région méridionale de Zemplín, depuis la Ruská Poruba jusqu'à la rivière Toplá, cet *i* palatalise les dentales *d, t*, et cela non seulement à l'infinitif : *chodit'í, robyť'í*.

L'ancien *ě* étym. *a*, dans la zone entière, le son d'alternance *ĩ* qui palatalise les consonnes dentales précédentes et qui est préiotisé après les voyelles et au début des mots : *d'ido, l'ilo, míra, víra, tojí, ěisty*. A l'ouest de Poprad, et dans les îlots de Helcmanovce, Zavadka, Porač apparaît après les labiales le son intermédiaire *i* : *pišna, mĩira, vĩiter*.

La différence entre l'ancien *i* et *ɨ* se maintient, comme nous l'avons dit plus haut, dans la zone de Poprad à Teresva, avec cette différence seulement, que celui-ci fait son articulation plus en arrière que dans le *ɨ* grand'russe, comme l'ont noté déjà Broch et Durnovo. L'*ɨ* se labialise après les labiales, et au-dessous de Užhorod, depuis Seredné jusqu'à Kamenica, l'*ɨ* se labialise dans toutes les positions (*bõy, moity, sõn, dõm, šõty*). Au-dessous de Užhorod se trouve aussi toute une série de villages où l'*ɨ* se soude avec l'ancien *i* en un son intermédiaire *y*, comme cela est général dans les dialectes ukrainiens : *syn, ryba, dyn'a*. Nous trouvons ce phénomène aussi dans les villages limitrophes des dialectes slovaques. Il se présente aussi un nouveau *ɨ*, créé des originaires *i* et *ě* après les sifflantes *š, ž* et, dans les environs de Poprad après *č* : *šõa, žõty, čõstõi*.

Dans le village Vyšna Runa aux environs de Sihot de Marmaroš l'ancien *i* passe presque dans chaque position à l'*ɨ* : *Vasyl', nosõty*.

L'*o* slave-commun n'est conservé dans tous les dialectes sud-carpathiques, semblablement à l'*e*, que dans les syllabes ouvertes : *nošu, vozõty*. L'*o* ne s'est pas conservé dans les syllabes fermées où il a passé en monophthongues : *u, iu, ü, ɨ, y, i* : *kún', kiün', kün', kyn', vyz, kín'*. Ces sons d'alternance se confinent dans certains territoires, fermés l'un par rapport à l'autre, et ce n'est que qu'on rarement rencontre deux sons d'alternance sur le même territoire. La zone de la métaphonie *o > i* s'étend depuis la rivière Poprad jusqu'à la Ciroka, et ensuite, elle est coupée par la zone du son d'alternance *u* qui s'étend jusqu'à la vallée de l'Uh supérieur. De l'Uh, elle passe par la Verchovina jusqu'à la Sinevírská Polana, où elle est coupée de nouveau par le son d'alternance *u* jusqu'à Brustury. Elle apparaît ensuite de nouveau dans la vallée de la Tisa supérieure, dans les dialectes houtsoules.

Le son d'alternance *u* occupe en premier lieu la partie méridionale de Marmaroš, depuis la rivière Ruskova, il passe ensuite par le bassin de Sihot et par Bočkov, Kobylecká Polana dans la vallée de la rivière Teresva jusqu'à Brustury. A l'ouest, il

pénètre jusqu'à Koločava-Lažy, Berezova, Lipša, Chust, Verjacija, Černý Arđov, Heteně. A l'ouest de cette ligne se trouve la zone du son d'alternance $o > ů$ qui va jusqu'à la rivière Latorica. Ensuite reprend de nouveau la zone du son d'alternance $o > u$, qui va jusqu'à la rivière Ciroka.

La zone du son d'alternance $o > ů$, on l'a dit déjà, se termine à l'ouest dans la vallée de la Latorica, à l'est elle s'arrête à la ligne allant de l'extrémité occidentale du son d'alternance $o > u$ dans l'ancien Marmaroš et Ugoča. Du côté septentrional, cette zone a pour frontière la Boržavská polonina, et c'est seulement aux environs de Volové que cette limite traverse la zone des Poloniny dans la direction septentrionale pour ne pas s'arrêter jusqu'à Nižní Sinevř et Koločava-Horb.

Le son d'alternance $o > u$ n'occupe qu'un petit espace des environs de Lubovňa, sur les deux côtés de la rivière Poprad. L' u apparaît rarement dans la zone du son d'alternance $o > i$, $o < u$, mais ici, il ne se limite qu'à certains mots.

Le son d'alternance y peut être considéré comme une modification du son d'alternance u ; il n'apparaît que dans la vallée de la rivière Ruskova après les labiales (*pyd, vyn, vyz*), et ce phénomène pénètre jusque dans la vallée de la rivière Čeremoš.

Le moins fréquent est le son d'alternance $o > iu$ qui apparaît dans le village Žavadka près de Spišská Nová Ves; on retrouve ses traces à Porač et à Slovinky. Ce son d'alternance, suivant des preuves sûres, était répandu jadis dans la région entière de Lemky, au nord et au sud des Carpathes.

Le son o apparaît dans les syllabes ouvertes sous deux formes: fermée et normale. La forme fermée, constatée pour la première fois par le prof. O. Broch déjà, dans le dialecte du village d'Ubla, apparaît devant les syllabes avec $i < é$ et u . Il occupe une zone assez importante, allant depuis la rivière Laborec jusqu'au bassin de Sihot, à l'exception des dialectes houtsoules. Cet o fermé caractérise les dialectes des Bojky qui suivent les deux versants des Carpathes et parallèlement avec lui apparaît l' e fermé.

Le son u d'origine slave-commun, comme le son d'alternance de l' a nasalisé, se maintient presque partout, à l'exception de certaines catégories grammaticales. Ce sont les formes de la classe verbale *-ovati*, dans le présent *iju, iju, uju*, au lieu du régulier *-uju*: *kupuju > kupiju, kupiju, kupiju*. Il faut rapprocher ce phénomène de la métaphonie $o > u, ů, i$, quoique sa condition c'est-à-dire la syllabe fermée, fasse défaut. Ce phénomène apparaît dans la zone située entre la rivière Ciroka et l'ouest de Poprad, à l'exception de la Verchovina. Dans la zone entière, depuis la rivière Ciroka jusqu'au Poprad, l' u dur de même que mouillé, passe souvent, dans les syllabes fermées à i : *kl'ič*,

po'idne. Il en va de même sur la Verchovina de Bereg, aux environs de Verecky: *ĭrko*, *ĭr'ja*.

Dans les dialectes subcarpathiques se présente aussi la modification de l'*u* large, qui est voisin de l'*o*, dans la syllabe accentuée devant les syllabes dures (*múcha*, *rúku*). Cette modification a été constatée par Broch dans le dialecte d'Ubla, mais elle est répandue aussi ailleurs, au nord jusqu'à Kostrina, au sud jusqu'à Podhorod' près de Sobrance, mais aussi dans quelques villages entre Sredný et Mukačevo.

Les consonnes ont des changements moins fréquents que les voyelles. Les labiales *p*, *b*, *v*, *m*, se maintiennent, mais ici le *v* labiodental se change après les voyelles ou au début du mot devant les consonnes en *ɸ* bilabial: *chodyu*, *ɸčera*. Quelquefois, au début des mots et dans le sandhi le *v* se change en pure voyelle *u*: *v noči* > *u noči*. Dans certains dialectes des Lemky (à la frontière slovaque), le *v* passe devant les explosives en une spirante labiale *f* (*prafda*). Dans une partie des dialectes de Šaryš le *v* dans la fonction de préposition dans le sandhi se change en la spirante gutturale *h*, devant les consonnes sonores, et en la spirante sourde *ch* devant les consonnes sourdes: *hmerty*, *chtodvi*.

Dans un territoire assez important au sud des Carpathes apparaît après les labiales avant les voyelles mouillées, le *l* épenthétique qui, spécialement dans les formes de la conjugaison du présent s'étend à l'ouest jusqu'aux environs de Zborov. Dans les dialectes houtsoules et à l'ouest de Zborov cet *l* épenthétique disparaît entièrement ou n'apparaît qu'isolément.

Les dentales *t*, *d*, dominant, semblablement à ce phénomène répandu l'espace entier des langues slaves orientales, devant les voyelles mouillées, le son d'alternance *t + ĭ = ě* (*svĭtka*), et *d + ĭ* dans les dialectes situés à l'est de la Latorica, a pour son d'alternance *ž* (*chožu*, *vožu*, *urožaj*) et à l'ouest de la Latorica le son d'alternance *dž* (*chodžu*, *vodžu*, *urodžaj*). Les mêmes consonnes devant *i* de *ě* passent souvent dans les dialectes occidentaux et régulièrement dans les dialectes houtsoules en *k'*, *g'* mouillés (*sk'ina* au lieu de *s'ina*, *g'ido* au lieu de *d'ido*).

Les dentales, *s*, *z* devant les voyelles mouillées et spécialement devant *i* < *ě* dans le dialecte entre la Topla et la Latorica, ont l'articulation coronale, et du point de vue acoustique, elles ont le caractère de demi-mouillés ou complètement durs. A l'ouest de la Topla et aussi dans la Verchovina de Šaryš-Zemplín, à partir de la rivière Lodomirka, les *s*, *z* devant les voyelles mouillées s'articulent de façon dorsale dans la mesure où ils se transforment en sifflantes mouillées *š*, *ž*: *s'ino*, *ž'ila*, *s'ati*, *ž'at'*. A l'est de la Latorica, ils s'articulent dans les mêmes positions, jusqu'aux dialectes houtsoules de façon coronale-dorsale: *s'ino*, *ž'ila*, *s'uda*,

s'a. Dans les dialectes houtsoules l'articulation de ces consonnes devant les voyelles mouillées est la même que dans les dialectes centraux, c'est-à-dire coronale: *zil'a, des buu, ses, suda*.

La mi-occlusive dentale *c* dans les suffixes *-ec'*, *-yc'a* est devenue dure dans les dialectes situés à l'est de la rivière Ciroka, et aussi dans les dialectes houtsoules (*kupec, tanec, pšenyca*).

Les consonnes *s, z, c* dans le suffixe, qui est formé par la fusion du *č, š, ž + sk*, sont mouillées, à partir du Laborec: *rus'kyj, n'imec'kyj, pras'kyj, berec'kyj*.

La mi-occlusive palatale *č* conserve dans la majorité des dialectes son caractère originaire mouillé: *č'asto, č'uju, č'ort*. Ce *č* n'est devenu dur que dans les dialectes de Marmaroš et dans ceux de la Verchovina de l'ancien comitat de Bereg. Le plus fort durcissement se présente dans les dialectes de l'autre côté de Poprad, car ici, l'*i* original après *č* a passé à *ɨ*: *pečvi, čivstvu*. Les sifflantes *š, ž* ont perdu leur ancien caractère mouillé, à l'exception des dialectes houtsoules et d'une partie des dialectes du bassin de la Ruskova. A l'ouest de la Latorica les deux consonnes reçoivent un degré plus haut de dureté, de sorte que l'*i* original passe après ces consonnes en *ɨ*. La liquide *r* conserve encore son caractère mouillé originaire, à la fin des mots de même qu'à l'intérieur: *pysar', ruibar', cer'kov, ver'ch*.

La liquide *l* apparaît sous trois formes: l'*l* moyen, sur le territoire presque entier, à l'est du Laborec, devant toutes les voyelles, à l'ouest du Laborec l'*l* dur l'emporte. L'*l* mouillé apparaît seulement devant les voyelles mouillées: *l'ito, zeml'a, l'ude*. A la fin des syllabes l'*l* se change souvent en *ɥ* bilabial: *poynvi, chodyu, may*. C'est aussi sur un petit territoire à l'ouest de la Topla que cet *l* passe devant les voyelles dures: *ɨ, o, a, u* en *ɥ* bilabial, de même que dans les dialectes slovaques et polonais (*houova, uauka, mayo, houubok*).

Les vélaires *k, g, ch* et la gutturale *h* dans les groupes originaux: *ky, hy, chy* ont conservé leur articulation vélaire sur un très grand territoire, depuis le Poprad jusqu'au bassin de la rivière Uh, à l'exception du ruisseau Tibava et ensuite, depuis la Latorica jusqu'à la Teresva. Entre l'Uh et la Latorica, ce groupe s'est transformé en articulation passant en avant et à sa place y apparaissent de même que dans les dialectes houtsoules les *ky, gv, chy, hy*.

Les groupes slaves-communs *tsrt, tsrt, tsft, tsft* ont divers sons d'alternance *tsrt > tert* (*ver'ch*), *tsrt > tort* (*hornec'*), le *tsft* s'est confondu avec le *tsft* et à leur place nous avons *tolt > tout* (*vouk, douhvi*). Au lieu de *tort* on trouve aussi *tsrt* (*hvirtanka, tvrhati*) et dans les dialectes accidentaux aussi *tart* (*har'ok, barz*).

Les groupes slaves-communs *trst, trst, tlst, tlst* ont donné les

sons d'alternance: *tret, trat, tbat* (*krest, dravo, sbaza*). La position des sons d'alternance *e, u* après les liquides ne se maintient pas partout. Dans les dialectes orientaux l'*e, u* peut se trouver devant les liquides: *erstyty* (*yrstyty > rstyty, styty*), *harmity*, et dans les dialectes occidentaux, c'est-à-dire à l'ouest du Laborec, l'*u* apparaît régulièrement devant les liquides: *dyrovo, szlza*.

Les groupes *torot, tolot, teret, tolot* sonores au lieu des *tort, tolt tert, telt* slaves-communs sont restés même dans les dialectes les plus occidentaux. Ils servent de critère pour distinguer les dialectes slovaques des dialectes ukrainiens.

Les *or, ol* initiaux qui sont sous l'influence de l'intonation ont le son d'alternance avec l'intonation douce (descendante) *ra, la* (*ralo, lakomyi*), avec l'intonation dure (ascendante) *ro, lo* (*rozum, lokot*).

Pour les groupes de consonnes, il faut rappeler qu'au lieu de *gv + ě > i* apparaît aussi *zv* (*zvįzda*) et au lieu de *kv + ě > i* apparaît le *cv* dans les dialectes orientaux; dans les dialectes occidentaux se maintient le *kv* de même que dans les langues slaves occidentales (*kvĭta, cvĭsty*). Les groupes originaux *dl, tl* ne se sont pas conservés. A leur place se trouve l'*l* sans les dentales: *molytva, plela*. Dans les dialectes occidentaux il y a des cas où les groupes *dl, tl* se maintiennent, et cela dans les mots d'origine littéraire: *mydlo, kovadlo*. Les changements, qui se présentent dans les pronoms interrogatifs ont une importance dialectale. Le vieux pronom *ksto* s'est changé d'une part par la dissimilation en *chto*, dans la majorité des dialectes, c'est-à-dire depuis le Poprad jusqu'au Uh et qui passe ensuite par la Verchovina jusqu'aux dialectes houtsoules. Sur les versants sud des Carpathes, depuis l'Uh jusqu'à la Teresva s'est produite la métathèse, comme dans les dialectes serbo-croates, et au lieu de *ksto* on trouve *tko* ou *ko*.

Le pronom *ěsto* possède même trois sons d'alternance : 1. *ĥto*, qui se présente dans la majorité des dialectes non seulement à l'ouest, mais aussi à l'est jusqu'à la rivière Boržava, 2. *ĥto* qui se trouve depuis la Verchovina de Uh jusqu'à la Marmaroš, 3. *ĥto* dans la vallée de la rivière Uh et dans le pays des Houtsoules.

L'assimilation de *d* devant l'*n* est dans la majorité des dialectes, depuis le Laborec jusqu'à la Teresva, un phénomène presque général. La dissimilation *ĥk > ěk* (*ěkoda, ěkola* au lieu de *ĥkoda, ĥkola*) est un phénomène caractéristique entre le Laborec et l'Uh. Dans les dialectes orientaux, à partir de la rivière Turica, l'*r* dans le groupe *rl* s'assimile en *ll* (*tella* au lieu de *terla*).

En ce qui concerne la morphologie, il faut répéter ce qu'on a dit au début déjà, que les dialectes houtsoules diffèrent des autres par leur système, et qu'ils conservent la distinction des thèmes mouillés et durs. Cette distinction a disparu dans tous

les autres dialectes à l'exception de certaines traces dans les substantifs féminins s'étendant sur le territoire entre la Teresva et la Latorica. Mais en revanche, la déclinaison des substantifs dans le territoire situé à l'est de la Teresva est plus riche en formes car, dans ce territoire, il s'est conservé une quantité de vestiges de finales anciennes qui appartiennent aux déclinaisons établies suivant les thèmes, quoique la division de déclinaisons suivant les thèmes ait disparu et fait place au principe de division d'après les genres. Des 9 anciens types divisés suivant les thèmes ces dialectes n'ont conservé que 5 types: 1. le type des substantifs masc. des anciens thèmes en *-o*, *-jo*, *-i*, *-n* et aussi des substantifs neutres des anciens thèmes en *-n* *-s*, 2. le type des substantifs féminins des anciens thèmes en *-a*, *-ja*, 3. le type des substantifs féminins des anciens thèmes en *-i*, *-u*, 4. le type des substantifs neutres des anciens thèmes en *-t*, 5. le substantif *maty* qui peut être classé aussi sous le type 3.

Le premier type, on l'a dit, s'est formé principalement par la confusion des finales des thèmes en *o* et *u*. Il présente principalement au pluriel de fortes traces des anciennes finales des thèmes en *o*, et cela dans le datif, le locatif, l'instrumental: *-om*, avec des métaphonies respectives *-ich* et *и* (*panum*, *v lazich*, *z panь*). Les finales *-am*, *-ach*, *-ami* n'ont pas encore pénétré partout, comme on le voit dans les autres dialectes ukrainiens et slaves orientaux. Au singulier certains cas particuliers présentent les doublets des anciennes finales des thèmes en *-o* et *-u*: le gén. *-a*, *-u*, le dat. *-ovi*, *-u* (cette dernière finale est en majorité dans les dialectes de Marmaroš), le voc. *-e*, *-u*, dans le type mou *-'u*, le loc. *-i*, *-u*, *-ovi*, dans le type mou *-y*, *'u*, *-'ovi*. En outre, le gén. sg. des substantifs anciens ayant les thèmes en *-i* et aussi en consonne possède dans certains dialectes orientaux la finale *-e* (*toho dne*). Le nom. pl. des thèmes durs conserve encore dans les dialectes occidentaux la finale *-i*, mais autrement la forme de l'accusatif en *-и* (*пань*) règne partout. Les noms des êtres animés et les noms de personnes ont souvent les finales des anciens thèmes en *-u*: *-ove*, *panove*, *vitrove*. Dans les dialectes occidentaux nous rencontrons au gén. pl. la finale *-och*, qui apparaît dans les dialectes slovaques orientaux. A l'instr. pl nous trouvons souvent dans les dialectes occidentaux, et quelquefois même orientaux, la finale du duel *-oma* (*psoma*). Au loc. pl. à côté de la finale originale *-ich* (des thèmes en *-o*) apparaît souvent la finale *-och* (des thèmes en *-u*) et *-ach* (des thèmes en *-a*).

Intéressant est le fait que les noms propres masc. de Marmaroš ont au gén. sg. la finale du gén. fem. *и* (*Alexander*, *Alexandry*), et aussi à l'acc. *-u* (*za Petru*). On peut l'expliquer par l'influence du roumain, où ce substantif avait au nom. sg. la finale *-a*, et dans les autres cas, il se déclinait suivant les thèmes en *-a* masc.

Les substantifs féminins n'ont pas des finales aussi diverses que les substantifs masculins. Le premier type des thèmes en *-a* originaux conserve partout les finales originales et ce n'est qu'au gén. pl. que l'on peut constater l'influence de la finale masc. *-ovs* (*žabív, sestřív*). A l'instr. sg. on a partout *-aju, eju* au lieu de la finale originale; seulement dans un territoire plus étendu, depuis la Tisa jusqu'à l'Ondava apparaît la finale *-ou* qui a pénétré aussi dans le second type de la déclinaison des noms fém. et aussi dans la déclinaison des pronoms composés. — A l'ouest de la rivière Ondava est répandue la finale *-om* (*dobrom, sestrom*) au lieu de *-ou*, et à la frontière des dialectes slovaques apparaît quelquefois même la finale *-u* (*z dobru sestru*). Dans les dialectes houtsoules apparaît encore une finale nouvelle au gén. pl. des substantifs et des thèmes en *-yi* (*kosyi*). Ce fait est dû à l'influence de l'ancienne finale des thèmes en *-i*. Les substantifs masc. des thèmes en *-a* n'ont pas conservé leur déclinaison dans sa pureté. Elle a subi les influences des déclinaisons des thèmes en *-o* masc. du premier type dans le dat., l'instr. et le loc. sing.: *sluhovi, sluhom, sluhovi*.

Les substantifs neutres n'ont conservé, comme on l'a dit, que deux types de déclinaisons, c'est-à-dire celle des thèmes en *-o, ío*, et des thèmes en *-i*. La déclinaison des thèmes en *-n* originaux a disparu et s'est fondue avec le premier type des anciens thèmes en *-o*. Le premier type des thèmes en *-o* en comparaison avec le type original s'est changé de sorte que dans certains cas il trahit l'influence de la déclinaison masc. du premier type, au datif et locatif sg. (*selovi*) et aussi au gén. pl. (*selív, polív*).

Le second type de déclinaison des substantifs neutres a conservé aussi sa pureté originale, car il se trouve sous l'influence de la déclinaison du premier type des thèmes en *-o*. On le remarque au datif sg. (*hus'atu*) — les dialectes houtsoules conservent la finale primitive *-ty* (*hu'saty*) — à l'instr. sg. *-om* au lieu de *-em* (*hus'atom*) — mais dans le dialecte houtsoule *hus'atem*. Au plur. on peut remarquer l'influence du premier type au datif où, au lieu de la finale *-em* se trouve le son d'alternance *-om > -um, -ím, -ím* (*hus'atum, hus'atím, hus'atím*). Dans les dialectes orientaux s'est conservée la finale primitive à l'instr. pl. *s tel'ata* et au locat. pl. à côté de l'ancienne finale *-ich*, aussi *-ach, -och*.

Les adjectifs se déclinent seulement suivant la déclinaison pronominale — composée, contractée. De l'ancienne déclinaison nominale il ne subsiste que des restes au nom. sg.: *holoden, hoden*, et au nom. pl. *hodny, odny*. Les différences dans les desinences du nom. neut. sg. ont une valeur dialectale; on trouve trois desinences: 1. la forme non contractée *-oje* (*dobroje tela*) qu'on observe de la vallée de la rivière Uh et Turica à l'est jusqu'au

bassin de la Velká Rika; 2. la forme réduite *-oi* (*dobroi tela*) qui s'étend depuis la vallée de la rivière Uh et Turica jusqu'à la vallée de Ciroka; 3. la forme courte *-e* (*dobre tela*) qui prévaut à l'ouest de la Ciroka et aussi à l'est de la Velká Rika. Le nom. pl. possède pour tous les trois genres les mêmes finales *-i*, dans la région à l'est de la vallée de la Ciroka: *dobri panvi, dobri sestry, dobri pola*, et la finale *-vi* à l'acc. pl., à l'ouest de la vallée de la Ciroka: *dobry panvi*. Il est intéressant de voir que la finale *-i* palatalise les consonnes dentales antécédentes à l'exception du bassin de Boržava: *molodi tel'ata — molodi tel'ata, krasni' polo — krasni' pola*. Au fém. sg. n'apparaissent que les formes contractées au nom. sg. *-a* et non *-aja* (*mala rika*), et aussi à l'acc. sg. *-u* et non *-uiu* (*malu riku*).

La formation des degrés de comparaison des adjectifs a aussi une importance dialectale. Trois façons s'y présentent: 1. sur le territoire de l'ancien comitat de Marmaroš le degré supérieur est formé à l'aide de *mai* roumain (en lat. *magis*) + le posit.: *mai dobri, mai zeleni*; 2. à l'aide du suffixe *-jvs*: *dorožyi, užyi* qui s'étend, surtout dans les dialectes moyens, jusqu'à la vallée de la rivière Uh; 3. à l'aide du suffixe *-jvs + ě*: *zelen'jšyi, syln'jšyi > zelen'jšyi, syln'jšyi* qui s'étend sur le territoire entier depuis la Boržava jusqu'au Poprad.

La déclinaison des pronoms conserve la division primitive en pronoms personnels et génériques. Dans la déclinaison des pronoms personnels prévalent les formes enclitiques non seulement au dat. et acc. sg., mais aussi au gén. sg. (*daĭ my, dam ty, vydžu ta, vz'aj vid ta*). Dans la déclinaison des pronoms génériques nous trouvons l'égalisation des formes sous l'influence de la déclinaison des pronoms démonstratifs: *tot, tota, toto*: au gén. dat. instr. sg. (*tot, toho, tomu — s'oho, s'omu, moho, moĭoho, momu, moĭomu, moĭou*). Les formes du pronom démonstratif *tot* à l'instr. sg. masc. et au gén. pl. se sont aussi égalisées dans les formes de la déclinaison pronominale composée (*tvam, tvach, tvam, tvamy, tvach*). Nous pouvons constater la même influence aussi dans les formes féminines. Sous l'influence de *toĭi*, nous avons: *s'oĭi, tou, s'ou*. L'influence de la labialisation de la voyelle *ü* se reconnaît dans les formes du dat. et du loc. sg. fém. des pronoms démonstratifs *tota, ses'a*, où, au lieu de *tüi, süi*, apparaît dans le domaine de la métaphonie *o > ü* la forme *tüu, süu*.

Les noms de nombre à partir de cinq ont perdu leur déclinaison d'après les thèmes en *-i* et ont passé au type: *dva, try, čotvry*, de sorte qu'au lieu du gén. *piaty*, du dat. *piaty*, nous avons *piatoh, pifatom*.

Les formes verbales présentent, principalement à cause de changements phonétiques, une grande diversité dans la première personne sg. prés. La division générale des formes verbales se

fait suivant la présence ou l'absence des *-y* (*i*), *-e* thématiques. Le phénomène le plus important est la contraction générale se produisant dans les autres personnes du prés. qui est due à l'omission de l'*e* thématique dans les verbes de la classe en *-aty* (*trymam, trymaš, trymat, trymame, trymate*). Ce phénomène est général dans les dialectes occidentaux, il est moins fréquent dans les dialectes orientaux où il se borne seulement à la 2e et 3e personne sg. Une autre particularité est que cette même classe verbale possède, à l'ouest de Uh, à la 1ère pers. sg. prés., au lieu de *ju un-m* (*-am*): *trymam, mam*. Une troisième particularité est que les verbes avec l'*e* thématique perdent à la 1ère pers. sg. et à la 3e pers. pl. l'*i* intervocalique et qu'à sa place apparaît souvent l'*u* intervocalique (*dau, dauu, mšu, mšuu*). Ce phénomène est répandu dans la région située entre le Laborec et la Velká Rika. Un quatrième phénomène caractéristique est que les verbes de la première classe, ayant le thème en *k, h* gutturaux conservent ces consonnes gutturales à la 1ère pers. sg. et à la 3e pers. pl. devant les finales *-iu, iut*: *peku, pekut, stryhu, stryhut*. Ce phénomène est répandu principalement dans le bassin de la Boržava, dans la vallée de la rivière Turia, dans celle de Uh et du côté nord de Berezny. Un cinquième phénomène est que les verbes de la classe en *-ovaty* ont la métaphonie de *u* en *vi, ů, i* dans la finale *-iŭ, -iŭt* (*kupŭŭ, kupŭŭi, kupŭŭu*). Sixième phénomène: les verbes avec le thème en *s, z* devant la finale *-iŭ* ne se palatalisent pas sur le territoire qui s'étend à l'ouest d'Ťžhorod jusqu'à la rivière Toplá (*pros'u, voz'u* et non *prošu, vožu*). Enfin un fait phonétique d'importance dialectale: le *d* thématique possède à l'est de la Latorica devant la finale *-iŭ* le son d'alternance *ž* et non *dž*, comme cela en est à l'ouest de la Latorica (*chožu — chodžu*).

Aux 3e pers. sg. et pl. apparaît le *t* dur dans les classes verbales avec l'*i* thématique à l'ouest du Laborec sur la Verchovina de Boržava et dans l'ancien comitat de Marmaroš. Le *t* mouillé occupe le milieu entre le Laborec et la Boržava. Dans la vallée de la rivière Ruskova, les verbes avec l'*e* thématique conservent la finale *t* dans la 3e pers. sg. *neset*, tandis que partout ailleurs cette finale a disparu dans cette classe verbale. Elle n'existe pas plus dans la 3e pers. pl. de la classe verbale en *-ides* dialectes houtsoules (*chod'ě, nos'ě*).

Dans le temps passé sont les formes générales périphrastiques, c'est-à-dire composées du part. praet. II prés. du verbe *byty — jem* (*chodyu jem, chodyu jes'*). Ce verbe auxiliaire fait défaut, lorsque devant le verbe se trouve le pronom personnel: *ja chodyu, ty chodyu*. Mais, nous avons quatre verbes: *plesty, mesty, vezty, bosty*, qui ont au prétérit la finale *ch* (*h*): *plúch, miúch, viúch, zbúch*. Ces formes n'ont pas encore été expliquées de façon satisfaisante. Ce

phénomène est limité à la région située au pied de la montagne, depuis l'Uh supérieur jusqu'à la rivière Ruskova. Sur le territoire au delà du Laborec, la finale originale du part. praet. II conserve l'*l* au masculin: *ja chodyl, ja robyl*, mais à l'est l'*l* passe en *u* bilabial: *chodyu, robyu*.

Le futur est formé à l'aide de *budu* + l'inf. (*budu chodyty*). A l'ouest du Laborec on met à la place de l'infinitif le part. praet. II: *budu chodyu*, et dans les dialectes de Marmaroš, et principalement houtsoules, le *budu* est remplacé par *mu: mu chodyty*.

Il est important de noter aussi la double façon de créer le conditionnel, à l'aide de *bych* à l'est et de *by, bym*, à l'ouest, mais aussi à l'est: *robyu brach, robyu bram*.

La façon de former l'impératif a aussi une importance dialectale: elle n'a dans les dialectes occidentaux, par suite de l'accent qui reste sur la pénultième, que la finale courte (*ber, berte*) tandis que à l'est apparaissent les formes en *y, -it* (*berly, berlit*). Cette forme occidentale, plus courte, se répand fortement à l'est, et on la remarque même dans la vallée de la rivière Boržava.

La finale de l'infinitif est *-ty*, dans certains dialectes occidentaux *-ti* (*chodyty, choditi*). Ce *t* se change comme les gutturales *k, g*, en *č* (*pečy, stryčy*).

La sonorité des consonnes au milieu des mots et même en sandhi disparaît entièrement devant les sourdes, par assimilation, et les sourdes s'assimilent inversement aux sonores: *hadka > haika, prus'ba > pruz'ba* — et à la fin des mots elle ne reste qu'en une partie de dialectes, dans celle de la Verchovina orientale, à partir de la rivière Uh. Dans l'emphase apparaît après les sonores de même qu'après les non sonores le demi-son *ʔ* (*jakʔ, dubʔ*).

L'accent n'est pas le même sur le territoire entier au sud des Carpathes. Les dialectes qui sont à l'ouest de la vallée du Laborec ont un accent stable, sur la pénultième, comme cela existe dans les dialectes slovaques orientaux et dans tout le polonais: *v|oda, v|yno, bor|oda, mol|oko* etc. A l'est de Laborec existe l'accent mobile qui coïncide en général avec l'accent ukrainien dans les déclinaisons des substantifs, adjectifs, pronoms et noms de nombre. Certaines différences avec l'accent de l'ukrainien littéraire, mais qui sont en accord avec les dialectes carpathiques en général, se présentent dans les mots composés de prépositions, qui attirent l'accent: *p|otik, z|avada, z|astaunyk, lo|klad, lo|žyla, n|azad, r|oskolotok* etc. Un phénomène se réalisant généralement dans les mots est le déplacement de l'accent lors de la contraction des verbes en *-ati*: *l|itam, l|itaš, l|itat; h|adam, h|adaš, h|adat*. Les verbes de la première classe présentent des différences dans

l'accent de la forme de la 1ère pers. prés. et des autres personnes de sorte que dans la première personne sing. l'accent se porte de la désinence sur le thème: *nest/y* — *n/esu, nes/eš, nes/e*; *vest/y* — *v/edu, ved/eš, ved/e* et de la même façon dans les IIIe et IVe classes: *terp/ity* — *t/erplu, terp/yš*; *has/yty* — *h/ašu, has/yš*. Ce phénomène est répandu dans la région située à l'est de la vallée de Boržava.

Les verbes de la 1ère classe conservent l'accent stable dans la première et deuxième personne du pluriel: *nesem/e, neset/e, vedem/e, budem/e*.

La longueur ne s'est pas maintenue dans les dialectes sud-carpathiques; la syllabe se prolonge légèrement sous l'accent.

La question de la division en dialectes est étroitement liée avec les rapports entre les dialectes ukrainiens en Russie Subcarpathique et ceux des territoires voisins. A cette question a été déjà consacrée une littérature assez importante dont les débuts se retrouvent dès 1827; c'est la lettre-mémoire de Ivan Berežanin-Fogaraši adressée à Orlaj, et la *Grammatica slavo-ruthena* de Lučkay (de 1830). Tous les savants actuels sont d'accord pour estimer que la structure phonétique et morphologique ainsi que le dictionnaire sont ukrainiens. Mais ils ne sont pas toujours du même avis quand ils jugent les rapports de ces dialectes avec les autres groupes de dialectes de la langue ukrainienne. Certains (A. Sobolevskij et après lui au début aussi J. Zilins'kyj) ont groupé ces dialectes avec ceux de l'Ukraine du nord en prenant pour base la différence qui existe dans la métaphonie de l'*o* et de l'*e* fermés étym., avec les dialectes ukrainiens les plus rapprochés des Carpathes. Cette idée est abandonnée actuellement, par suite d'une classification plus exacte des dialectes ukrainiens et grâce à l'observation de Vsevolod Hancov relative au système différent des dialectes de l'Ukraine septentrionale. Les dialectes ukrainiens se trouvant au sud des Carpathes appartiennent au groupe de dialectes ukrainiens sud-occidentaux, comme l'admet le prof. N. Durnovo et aussi Zilins'kyj, Mes propres recherches. m'ont amené à la même conclusion.

Ce sont les trois groupes de nos dialectes: celui des *Lemky*, celui des *Bojky* et celui des *Houtsoules* qui présentent les plus nombreux rapports avec les dialectes situés au nord des Carpathes. J'ai établi ces rapports grâce à de nombreux phénomènes phonétiques et morphologiques. Nous trouvons, il est vrai, certaines licences des dialectes sud-carpathiques qui ont leur origine dans le fait que ces dialectes étaient voisins de certains autres et que leur développement a pris une autre voie (la palatalisation des dentales *d*, *t* avant l'*i* de l'infinitif: *choditi*, les formes du présent des verbes en *-ovati*: *iju, -iju, -yju*, au lieu du régulier *-uju, -kupiju, kupiju, kuryju*).

Dans les dialectes des Bojky qui sont au sud de la zone des Poloniny apparaissent des phénomènes que l'on ne rencontre pas au nord des Carpathes; c'est la métathèse *kt* > *tk* dans le pronom *kto*, la finale *-ch* (*-h*) au lieu de *-y* au prétérit masc. sg. dans les quatre verbes: *vesty*, *plesty*, *mesty*, *bosty* — *vjuč*, *plúč*, *mjuč*, *búč*, le son d'alternance *ž* pour *d* + *i*: *chožu*, *vožu*, l'assimilation de l'*r* en *l* dans le groupe *rl*: *umerla* > *umella*, *terlyc'a* > *tellyc'a*.

Entre ces dialectes apparaissent des zones de dialectes intermédiaires, spécialement entre les rivières Laborec et Ciroka, les dialectes de celle-ci appartenant aux dialectes des Bojky—Lemky. Un caractère de transgression est sensible dans les dialectes du bassin de Sihot et ceux de la vallée de la Ruskova; le premier accuse des phénomènes houtsoules anciens et récents (*o* > *u*, *u* > *y*), le second fait la transition entre les dialectes de Marmaroš et de Bukovina (**l'o* après les labiales > *y*, autrement > *u* (*vyz*, *kuň*)).

Les isoglosses relevées dans la carte nous donnent une image instructive du fait que les frontières des phénomènes particuliers phonétiques et morphologiques ne s'identifient que très rarement, car chacun de ces phénomènes a sa propre évolution historique. Le plus souvent s'accordent les sons d'alternance des étym. *o*, *e* fermés, autant que ce sont les *i*, *ü*, *u*, et encore ici la tendance de l'icavisme est plus forte chez l'*e*. Les frontières des isoglosses sont le plus souvent les rivières ou leurs vallées, rarement les chaînes de montagnes; p. ex. la zone de la Polonina de Boržava n'est pas la frontière de la métaphonie *o* > *i*, car les anciens chemins ont été dirigés par les passages des montagnes et non pas par les vallées des rivières.

La façon dont les phénomènes linguistiques se répandent dans notre territoire n'est pas aussi simple, mais au contraire, elle est très compliquée. Dans la formation des groupes de dialectes ou aussi dans leur déformation le mouvement de la population avait joué le rôle le plus important. Les historiens (Petrov, Gabriel, Šaš) le rappellent très souvent. Ce mouvement, dont la direction était de l'ouest à l'est et au sud-ouest, fut la cause de l'expansion des phénomènes de Lemky jusqu'aux environs de la Boržava. Le mouvement se produisant du nord vers le midi (dans les anciens comitats de Bereg et d'Ugoča) fut la cause de l'expansion de la métaphonie *o* > *u* qui va jusque dans les anciens comitats de Szathmar et de Szabolcs; dans le pays de Marmaroš il a causé la palatalisation *t* > *c* (*mas'c'*, *sc'ikaty*). Dans l'ancien comitat de Marmaroš, le mouvement du sud vers le nord l'a causé aussi: *ž* < *d* + *i*.

Il ne faut pas oublier non plus les influences de civilisations voisines qui sont particulièrement sensibles à l'ouest grâce au

slovaque qui est une langue d'une population plus instruite et mieux située au point de vue économique. D'un autre côté, la civilisation inférieure des colons roumains, situés à l'est, avait causé l'assimilation de cette population par la population indigène ruthénienne qui était d'un niveau de civilisation plus élevé.

Les îlots linguistiques compris dans le territoire de la Slovaquie orientale, (Zavadka, Porač, Uhorna, Banske, Davidov, Didačov, Maškovce) se sont maintenus à leur place primitive, sans doute à cause de l'accès difficile de ces villages.

Ces circonstances font que dans notre division des dialectes en trois groupes: celui des Lemky, des Bojky et des Houtsoules, on peut remarquer encore, suivant le nombre plus ou moins grand des phénomènes linguistiques, de nombreux patois qui peuvent constituer ou la transition aux dialectes voisins ou former un tout dialectal indépendant, suivant les phénomènes qui nous servent de principes de division.

En ce qui concerne la parenté avec les dialectes yougoslaves que certains spécialistes ont rappelée (Pogorëlov, Holovackyj), nous ne pouvons qu'indiquer les parallélismes archaïques, la métathèse *kto* — *tko* exceptée, celle-ci ayant pu se développer sous l'influence de la colonisation serbo-croate postérieure.

Ce sont les dialectes slovaques et polonais qui ont exercé la plus grande influence sur les dialectes ukrainiens sud-carpathiques, spécialement sur celui des Lemky, qui est à l'origine du nouveau type de dialecte slovaque oriental.

1. Дотеперішні досліди над південно-карпатськими українськими говорами.

Діалектологічними дослідами живих мов присв'ячується в теперішності вельми много уваги. Це видно не лише на полі дослідів слов'янських мов, але індоєвропейських взагалі а про висліди цих студій та їх хід може поучити стаття проф. Богуміла Гавранка, поміщена в ч. „Listy filologické“, r. LI. (1924), seš. VI.

На досліди діалектів клав велику вагу мовознавець тієї міри, як проф. віденського університету П. Кречмер,¹ що уважає їх як вихідну точку для пізнання так античних мов, як й теперішніх. Великий славіст російський проф. Алексій Шахматов приноровив цей принцип цікавито до великої своєї студії „Очеркъ древнѣйшаго періода истории звуковъ русскаго языка“ (Энциклопедія славянської філології, вып. 11, СПбетербургъ 1916), в котрій часто свої гіпотези про звуковий склад руських мов в давнині піддержував даними з теперішніх живих діалектів а ширше обоснував цей принцип в своїх лекціях: „Курсъ истории русскаго языка“. Часть I. Читанъ въ Спб. университетѣ въ 1908—1909 гт., 2 изд. Спб. 1910—1911. Там він каже, що виходити буде з фактів живої мови, бо вони цінніші, як дані попередніх епох, які б обильні ці не були; та їм придає лиш другостепенне значіння (тамже стор. 8—9).

Погляд цей покійного академіка причинився вельми до інтензивного досліджування не лиш великоруських говорів; но також українських та білоруських. В якій мірі оживилися досліди над українськими говорами, почавши від давніших праць К. П. Михальчука: „Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины.“ (Труды этнографическо-статистической экспедиції въ Западно-русскій край, т. VII, СПбетербургъ 1877), А. Потебні: „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка“, та О. Огоновського: „Stu-

¹ Paul Kretschmer: стаття „Sprache. — Methode und Quellen der Sprachwissenschaft“, поміщена в A. Gercke u. E. Norden: Einleitung in die Altertumswissenschaft, 2. Aufl., Leipzig 1912, том I., стор. 465: Da die antiken Sprachen uns nur durch die schriftliche Überlieferung zugänglich sind, so konnte eine richtige Erkenntnis des Wesens sprachlicher Vorgänge nur von dem Studium der lebenden Sprachen und Mundarten ausgehen.

dien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache“, Львів 1880, показує нам Іван Зілінський не лиш в „Спробі упорядкованя українських говорів“, Львів, 1914 (Привіт Іванови Франкови. — Літ. Наук. Збірник), але також його новіша стаття: *Współczesny stan ukraińskiej dialektologii. Lud Słowiański, I. 2. Kraków 1930*, стор. 297—306, а крім того стаття В. Дем'янчука: „Бібліографічний огляд української діалектології за р. 1914—1927“ (Український Діалектологічний Збірник, I, Київ, 1928). Студії продовжуються далше так при Діалектологічній Комісії В. А. Наук в Києві, Харківським Дослідчим Інституті Мовознавства, Науковим Товаристві ім. Шевченка у Львові, в Кракові на сторінках часопису *Lud Słowiański* та у публікаціях Польської Академії Наук, чи вкінці у видавництвах наукових в ЧСР.

Область на південь від Карпат, заселена племенем, що належить до мовної групи української, була від початку новітнього слов'язознавства вже на початку ХІХ. століття предметом мовознавчих дослідів. Початок дали самі уроженці цієї землі а межі ними треба на першій місці поставити Івана Бережанина (Фогарашія), що в письмі до Орлая р. 1827 подав на той час дуже влучну характеристику південно-карпатських говорів під оглядом звуковим. Стаття, на жаль, не побачила світла денного, поки єї не видобув з архівних паперів Іларіон Свенціцький та не оголосив аж в 1905 році.¹ Другим земляком, що виявив великий інтерес до своєї рідної мови, був Михайло Лучкай. Він ще в р. 1830 у своїй: *Grammatica slavo-ruthena*² дав опис не лиш звуків а також і форм своєї мови, правда опертий лиш на знанні одного з її говорів а то околиці Мукачева, де саме перехрещуються говірки.

На довгий час перестали появлятися спеціальні студії південно-карпатських говірок, бож скупих відомостей великоруських етнографів та мовознавців Кеппена або Кочубинського не можна зачислити до дослідників південно-карпатських говорів. Також галичанин Яків Головацький, що так

¹ И. С. Свѣнцицкій: Матеріали по исторіи возрожденія Карпатской Руси I. Львів 1906, стор. 55—56.

² *Grammatica Slavo-ruthena; seu vetero-slavicae, et actu in montibus carpathicis parvo-russicae. . . . Edita per Michaelem Lutskay. . . . Budae 1830.* За ту граматику гляди: 1) František Tichý: Michail Lučkaj (Slovanský sborník, věnovaný jeho magnificenci prof. Františku Pastrnkovi, Praha 1923). — 2) Проф. Д-ръ Валерій Погорѣловъ: Мих. Лучкай и его *Grammatica Slavo-ruthena*. (Карпатскій Свѣтъ III, Ужгородъ 1930, ч. 5—6. — 3) Г. Геровскій: Русскій языкъ въ церковно-славянско-русской грамматикѣ Михаила Попа-Лучкая (Карпаторусскій Сборникъ, Ужгородъ 1931). — 4) Др. Василь Сімович: *Grammatica Slavo-ruthena* М. Лучкая. (Науковий Зборник тов. „Просвѣта“ в Ужгородѣ, р. VII—VIII, 1931).

усильно займався етнографією карпатської області взагалі, не оставив нам подрібнішого опису поза загальну характеристику звукових явищ у своїй „Розправі о южноруськім язичі“.¹ На йогож етнографічних матеріалах оперта класифікація українських діалектів, переведена К. Михальчуком в першій нарисі української діалектології: „Нарѣчія, поднарѣчя и говори Южной Россіи въ связи съ нарѣчьями Галичины.“ — Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западнорусскій край. СПетербургъ 1877.

Досить обильний матеріал говірковий находимо у нині ще вартісній праці О. Огоновського: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, правда поданий часто з другої руки а не на основі автопсії. Першою такою студією, що подавала загальну характеристику укр. південно-карпатських говорів, була студія А. Семеновича: „Объ особенностях угорорусскаго говора“, поміщена в „Сборнику статей въ честь Ламанскаго“, СПетербургъ 1882. Студія ця подавала не лиш опис звуковий, но також підмітила архаїстичну рису морфології, деякі синтактичні явища а також і словарець. Семенович перший порівнював південно-карпатські звукові явища з північно-українськими та навіть доходив до висновків, що вони находяться з ними в близькій спорідненні та що дружина Корятовича складалася з жителів цих околиць, де нині переважає північно українське піднарѣччя. Нині ні ці погляди, ні самий опис наших говорів не видержують критики не лиш під оглядом методичним, але також в ній не помічені такі істотні явища, які відтак підніс до першорядного значіння проф. О. Брох, а то на звукову систему, що проявляється у двох варіантах голосівок *o*, *e*, а то широких та вузьких.

В рік по цім появилася невелика монографія Івана Верхратського про говір марамороський: Über die Mundart der Maramoroser Ruthenen, Stanislau 1883. Студія визначається тонкістю помічень звукових, морфологічних та деяких синтактичних, має однак один недостаток, а то, що автор не подав точно сіл, з котрих черпав свої записи а Марамороська колишня жупа простягалася аж поза Хуст а на півночі близько до залізничої лінії Воловець -Лавочне. Зазначає лиш загально, що це матеріал з околиць Сигота, а лиш пізніше в р. 1899 в студії: „Знадоби для пізнання угорско-руских говорів I“ на стор. 14. запримічає, що матеріал, зібраний в студії „Über die Mundart der Maram. Ruthenen“, відноситься до сіл: Рус-Поляна, Кирва, Рускова та Вишня Руна. Та і в цім автор не

¹ Яковъ Головацкій: Розправа о язичѣ южнорускомъ и его нарѣчьяхъ. — Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матицѣ. Львів 1850.

точний, бо на основі мого знання цих говорів цей матеріал відноситься передовсім до села Вишня Руна, що різниться многими зувковими явищами від говірок ріки Рускови.

На цім Верхратський не залишив своїх студій над південно-карпатськими говорами, но в 1890-тих роках пройшов цілу область від Попраду аж по Ясіня над горішньою Тисою а вислідом його екскурсії були дві монографії а це: „Знадоби для пізнання угорско-русских говорів“, ч. I. Говори з наголосом движимим, (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. XXVII—XXX) і відбитка, Львів 1899, і ч. II. Говори з наголосом сталим, (ЗНТІмШ т. XL, XXIV, XLV) і відбитка, Львів 1901. Ці дві праці є до тепер головним джерелом пізнання південно-карпатських українських говорів на цілім довгім та вузькім просторі карпатськім від Татр до джерел Тиси. Верхратський дав опис звуків, форм, словотвору, також деяких синтактичних явищ, навів багато примірів живої мови з многих сіл та наприкінці дав і словарці, в котрих дуже совісно зазначував як природописець (він був проф. природопису в акад. львівській гімназії) природописну ботанічну і зоологічну номенклятуру. Крім цього дав загальну характеристику обох груп говіркових, то є говорів з наголосом движимим і недвижним, запримічуючи при цім, що крім того критерієм поділу цих говорів може бути і інше явище, приміром слова *лиш* -*лем* на латинське *modo, tantum*. Нині ні цей, ні другий поділ не може задовольнити нас, коли маємо далеко більше даних, як їх зібрав Верхратський, котрий при давніших обставинах студій говорів на області держави мадярської, не знаючи говорити по мадярськи, мав великі тяжкості та усієї території не обійшов.¹

Великим поступом в методиці були досліди проф. О. Броха, котрий в противенстві до своїх попередників взяв за предмет своїх дослідів не якусь більшу область, але ограничився на одно село, досліджуючи передовсім фізіологію звуків на одиниці як типовому представникові говору даного села. Брох описав

¹) На основі скупих відомостей, взятих з Бідермана, Кочубинського, Михальчука відтак з Семеновича і Верхратського, а також і власних спостережень, пробував А. Петров в статі: „Замѣтки по этнографіи и статистикѣ“ (Записки историко-филологическаго факультета СПетербургскаго университета, приложение къ LXXXI части, СПетербургъ 1906) подати область поширення чотирьох языкових явищ південно-карпатських, а то: 1) уживання слів *лем* — *лиш*, 2) перезвуку старих закритих *o, e*, на *i, y, y, ю* (= *й*), 3) виговір займенника питайного *что*: *що, што, что, со*, 4) зберігання різниці меж *ы* та *и*. А. Петров розпоряджав незначним матеріалом так чужим як і своїм власним, через це крім області першого явища, всі інші подані неточно а навіть відносно *що* та зберігання різниці меж *ы* та *и* невірні.

говірки трьох, згідно чотирьох сіл, що лежать недалеко Ужгороду а є представниками різних стадій розвитку південно-карпатських говорів а передовсім у їх відношенні до сусідніх східньо-словацьких.

Перші праці Брохові появились ще перед працями Веркратського, а то на сторінках часопису *Archiv für slavische Philologie*, т. XVII: *Zum Kleinrussischen in Ungarn*, та в т. XIX: *Zum Kleinrussischen in Ungarn, II., Der Dialekt von Ubyla*, що відтак у новій перерібці вийшли в Петербурзі р. 1899 під титулом „Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)“; у видавництві: *Исслѣдованія по русскому языку — Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ въ Петроградѣ*. Брех не лише замітив звук *ŷ*, т. є широкий відтінок *и*, характеристичний для Ублі та околиці, але передовсім пізнав систему звукову не лиш для села Убля, по поширену майже по цілій області від Ондави аж по Тересву з вузьким та широким відтінком *е*, *о* в залежності від окружающих звуків.

Друга праця Броха: „*Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*“ (Kristiania 1897), відноситься радше до області східньо-словацьких говорів. В ній описує він говір сіл Дубравки та Фалькушовців був. Земплинської жупи, що лежать доволі далеко на захід від Ужгороду, на області говорів пословачених. Говори ці, як каже Брех, представляють секундарний мовний розвиток, що в'яжеться з однієї сторони з „угрорусским“ а з другої зі словацьким. З порівняння звукових таблиць мови цих двох сіл та мови села Убля виходить, що цього паралелізму звуків вузьких та широких *і*, *е*, *о*, *и*, який замітив Брех в селі Убля, нема в Дубравці і Фалькушовцях. Звучня мови цих сіл представляє зовсім інший розвиток, ніж говір села Убля. Звукова система цих сіл є типовою для словацько-українського мовного пограниччя в околиці Ужгород-Собранці-Михайлівці. До цієї праці приложена мовна карта, що наглядно ілюструє мовне пограниччя українсько-словацько-мадярське коло Ужгороду. Карта ця потребує нині певних коректур на пограниччі словацько-українським біля Ужгороду.¹

Третя праця Броха відноситься до перехідного мови словацько-українського в селі Корумля 12 *km* на північній захід

¹ Мовно українські села починаються від сіл: Пудгородя, Бенятин, Іновці далі на північ. Хупьковці, Вишня Рибниця, Вишні Ремети належать до мови дотацьких, то є до східньо-словацьких типу переходового. Диви праця В. Важного: *Nářečí Slovenska. Československá vlastivěda, díl III. Jazyk*. Praha 1934, стор. 306, 3, де зазначається важкість установлення словацько-української мовної границі.

від Ужгороду, а вийшла також по німецьки під титулом: *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze*, Kristiania 1899.

Говір села Корумля представляє іншу стадію розвитку звукового, як описаний Брохом говір сіл Дубровки та Фалькушовців. Це та стадія змішання говорів словацько-українських, де ще звуки говорів українських не затерлися а тим самим це стадія первісніша. Корумлянський говір зберігає звук *y* середнього ряду високого підняття (*high-mixed*), лябіялізований звук *yi*, що зближається сильно до *o* (*y* Броха зазначений через *ω*) а появляється так на місці старого *ы* як і на місці *и* з закритого старого *o* (*chromwi, von, slonko*), вузький та широкий відтінок звука *e* (*é*) та задержання *t* перед *i* в закінченні інфінітіва.

Погляди Броха відносно характеристичного для говору корумлянського лябіялізованого звука *yi*, неначеб він повстав наслідком змішання говорів двох відмінних язикових груп словацького та карпатсько-українського, не видержує критики супроти факту, що цей звук розширений доволі далеко на схід від Ужгороду, де про змішання згаданих язикових груп не може бути бесіди. О цім буде бесіда на відповіднім місці далше.

Вичислені праці проф. О. Броха є нині вихідною точкою для кожного дослідника південно-карпатських говорів, передовсім відносно їхньої фонетичної сторони. Вони саме обіймають область, що лежить на границі двох етнографічних та мовних областей.

Дослідникові наших говорів не можна поминути і етнографічних та фольклорних праць Володимира Гнатюка. Говорам Пряшівської епархії посвячена стаття „Русини Пряшівської епархії і їх говори“ (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. XXXV), правда більше характеру полемічного, чим описового і належить до циклю статей, писаних на оборону тези, що віроіповідання греко-католицьке покривається з українською народністю. Деякі замітки що до звучні південно-карпатських говорів на схід від Уга находимо також у вступі до його „Етнографічних матеріалів з Угорської Руси“ (Етнографічний Збірник, видає Етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. III). Хоть проф. Брох в рецензії на фольклорні матеріали Гнатюка (*Archiv f. slav. Phil.*, т. XXI) виткнув йому неточність у передачі звуків (Гнатюк не робив різниці межі вузькими та широкими *i, e, o*, та старим *ы* і середнім *y*), то все таки в його записах найдемо много надійних даних для морфології, синтакси та наголосу, чого в описовій діалектології не можна поминути.

Місцева научна література відносно вивчення говорів південно-карпатських дуже мала. У відомій „Хрестоматії церковно-славянських и угро-руських літературних пам'ятокъ съ прибавленіємъ угро-руських народнихъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ“, Ужгородъ 1893, Евменія Сабова подані взори живих говорів декількох сіл так східних як і західних, записані не ним самим, а другими особами. Крім того Евменій Сабов дав пробу поділу цілої південно-карпатської області на нарѣччя а то: *лишаків, лемаків, верховинське, землинсько-шариське, бачванське* та нарѣччя *землинських словаків*, подаючи незначні і ненайхарактеристичніші їхні признаки.

Другим твором місцевого походження є докторська дисертація Александра Бонкала о говорі села Рахова на Гуцульщині під титулом „A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana, írta Bonkáló Sándor“, Gyöngyös 1910 — (в переводі: Рахівський малоруський говір, описова звучня, написав Бонкало Александер, Дьиндьош 1910). Нині ця студія потребує много доповнень. Той сам автор дав ще кілька менших статей, з котрих одна відноситься до словаря а появилася в Archiv für slav. Phil., т. 36. під титулом „Beiträge zur ukrainischen Wortforschung“, а також що до синтакси під титулом „Tagadomdat a magyarkisorosz nyelvben“ (Заперечні речення в мові угорсько-малоруській). Nyelvtudomány 1913 (Будапешт).

По світовій війні а то по прилученні майже цілої етнографічної та мовної області бувших угорських русинів до Чесько-словацької Республіки інтерес до етнографії а з цим також до мови цього народу зріс, тимбільше, що мовне питання вросло до культурного бою між напрямом народнім та книжним (консервативним) а нині вже між напрямом українським та великоруським. От і ця праця є вислідом того збільшеного інтересу до мови народу, котрий є під оглядом мови найближчий до українських говірок карпатських взагалі а тим самим безперечно і до української мовної цілості.

Праці діалектологічні, що появилася в найновіших часах ограничаються лиш на деякі спеціальні питання або приносять описи поменших говірок. Такими є передовсім моя стаття: „Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, 1925, CXLI—CXLIИ), яка викликала рецензію Г. Геровського під тит.: „Zur Behandlung der Lautverbindungen — *dl—tl* im Südkarpatorussischen (Ugrorussischen)“ — в „Zeitschrift für slav. Philologie“, VI, ½ (1929) з зовсім відмінними поглядами на це питання, добачаючи у цих формах подібне явище, як у старих псковських говорах в групах *dl, tl*, з чим тяжко погодитися. Ще раніше помістив згаданий автор на сторінках Slavi-і,

т. VI., при нагоді рецензії моєї шкільної граматики кілька уваг о земплинській говірці з околиці Чертіжного. В р. 1930 в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, т. ХСІХ., появилася моя розвідка за „Говір села Валашковець був. Земплинської жупи“, де описаний говір виказує останки звукової системи говору, що обіймав не лиш околицю Собранець, но а також Михайлівців та Гуменного. В статті „O domnělé diftongické výslovnosti hlásky „ы“ v ukrajinských nářečích Podkarpatské Rusi a vých. Slovenska, що появилася в „Časopis-i pro moderní filologii“ XVI, 1—2, виказую неправдивість твердження А. Кочубинського (Записки Имп. Новоросійскаго университета, т. 20, Одесса, 1876, Отчетъ (второй) о занятіяхъ славянскими нарѣчіями, стор. 125) о дифтонгічнім характері звука ы. Раніше цього в IV. річнику часопису „Подкарпатска Русь“, Ужгород, 1927, подав я в статті „Перезвук етимологічного о, е, на — у (ю), и, і наших говорів та их географичне поширення; стор. 116—118, 141—145, область поширення цих звуків на Підкарпатській Русі та на Словаччині. На сторінках „Наукового Зборника тов. Просвіта в Ужгороді“ р. X. почав я серію монографій говіркових а то дав опис говірки долини ріки Рускови, бувшої Марамороської жупи, тепер в Румунії, де вказав я на лучність цього говору з одної сторони з говорами долішньо-марамороськими, а з другої сторони з говорами буковинськими.

Многонадійними статтями з області дослідів південнокарпатських говорів були дві статті недавно помершого проф. гімн. в Брні Йосифа Віри (Josef Vira). Як вступ до своєї праці над нашими говорами випустив він статтю в річнім справозданні I. держ. реал. гімназії в Брні за рік 1930-31 під тит. „Výsledky dosavadních badání o vokalismu karpato-ukrajinských hovorů se zvláštním zřetelem k hovorům území ČSR.“ (Výroční zpráva I. státního reálného gymnasia v Brně, Na Poříčí 31, za šk. rok 1930—31, V Brně 1931.) В цій статті крім зібрання дотеперішніх вислідів праці над українськими карпатськими говорами взагалі подає також багато своїх помічень на основі власних спостережень. Друга стаття: Hláskosloví osturnského hovoru (Sborník Matice Slovenskej pre jazykozpyt, r. VIII., s. 1—4, Turč. Sv. Martin 1930), що мала дати початок монографічному циклу праць з області південнокарпатської діалектології, була й послідньою, бо ненадійна смерть перервала всі його пляни. Стаття ця оперта на основі власних спостережень значно перевищає давню розвідку проф. Полівки о цім говорі, оперту на матеріялах чужих.

Згаданий вже попередньо Г. Геровський дав нам ще дві статті з області дослідів наших говорів а то: Русскій языкъ

въ церковно-славянско-русской грамматикѣ Михаила Попа-Лучкая (Карпаторусскій Сборникъ, Ужгородъ 1931), де при нагоді розбору цієї частини Лучкаєвої граматики, в котрій міститься опис звуків і форм живої місцевої мови, дає образ цих говорів коло Мукачева, що лягли в основу Лучкаєвих помічень. Друга послідня стаття появилася у краєзнавчій енциклопедії *Ceskoslovenská Vlastivěda*, sv. III. Jazyk. Praha 1934, під титулом „Jazyk Podkarpatské Rusi“. Перша частина цієї статті посвячена народній мові Підкарпатської Русі (в дійсності не політичної Підкарпатської Русі, але цілої області південно-карпатської, що належить до Чсл. Республіки). Крім загальної характеристики говорів цих під оглядом звуковим дає Геровський також пробу діалектичного угруповання цих говорів, взявши за єдиний критерій поділу рефлексии етим. закритого *o*, *З* поділом таким годі погодитися, бо різними рефлексами етим. закритого *o* не вичерпується характеристика південно-карпатських українських говорів.¹

На кінці згадати треба праці проф. Н. Дурново, котрий помічення свої на основі короткого побуту на нашій території зазначив місцями в своїм „Введенію в историю русского языка, ч. I. (Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 20, Brno 1927), а то в часті II.: Нынешние русские наречия и говоры, § 97, но находится там много неточностей, а також його справоздання „Дьялектологічна паездка ў Подкарпацкую Русь у летку 1925 году“. Інститут белорусской культуры. Запіскі адзелу гуманітарных навук, кніга 2. — Працы клясы філалегіі. — Менск 1928. В цім справозданні вчислює 23 признак українських південно-карпатських говорів з околиць Марамороша та Верховини Бережанської і Марамороської.

Малою вісткою о говорі одного острова на Словаччині в Гермері поділився проф. Z. Stieber на сторінках „Sborník-y Matice Slovenskej, r. XIII., I (1935), стор. 151 — а іменно села Пача. —

2. Мета й методи праці.

Вчислені дотеперішні праці над пізнанням південно-карпатських українських говорів не давали нам повного образу життя цих говорів а то головно з цієї причини, що не обіймали цілої області етнографічно-язикової не лиш враз з колоніями, но також й в компактній цілості. Маючи за собою значний засіб дослідів а також зібраних фактів язи-

¹ Про це подрібніше гляди в мой рецензії на цю працю в „Časopis pro moderní filologii“, r. XXIII/2.

кових, можна було передовсім їх провирити не лиш на областях вже досліджених, но і на областях попередніми дослідниками недосліджуваних. Це вимагало многих екскурсій на терені непригожим та не досить переглядним в часі, коли ще середники комунікаційні не були так поширені, як тепер останніми часами. Екскурсії робив я головню в часі літніх шкільних вакацій. (Мимходом кажучи, час цей не дуже годиться до дослідів язикових, бо це час жнив, коли люде, хоть і найбідніші, заняті збиранням хліба на полі.)

Первісний плян мій був ограничитися на політичну Підкарпатську Русь, но відтак розширив я плян на цілу етнографічно-язикову українську область, не минаючи й островів.

Саме цей факт примусив мене з огляду на великий простір дослідів ограничити свою мету дослідів до зазначування типових явищ так звукових так й морфологічних, залишаючи на стороні явища менше типові або характеру індивідуального, або дуже мало поширеного. Ці типові явища старався я дослідити в їх географічним поширенні і тим способом приложити методи географічної діалектології.

Заходячи в село, старався я через місцевих інтелігентів, священників або учителів, здобути собі довіря досліджуваних осіб. Були це головню селяне — мушцини віку середнього або ще й старші. Наперед вдався я в розмову на всякі теми, щоби підчас неї схопити головні характеристичні для даного села прикмети говору. Відтак почав я систематично ставляти такого роду питання, з котрих випливали би відповіді для мене потрібні. Майже в кожному селі треба було перейти так звучню як й морфологію, а де я помічав однаковість говору в порівнанні з найближчими дослідженими селами, там ширших та подрібніших записів й не робив. Крім записів явищ звукових, морфологічних старався я схопити скорим записом також й взірці живої бесіди у формі оповідання. Правда, таке оповідання, говорене нарочно з перервами для запису, утрачає много природних рис, особливо в санді, но в многих випадках удалося зробити фонографічні записи а це в році 1929, при загальній акції фонографічного архіву Чеської Академії Наук в Празі.

Звертав я увагу не лиш на мову мушцин і женцин, но також і на вікові різниці, а передовсім у говорів перехідних, а також і на стичність з людьми других народностей, особливо підчас робіт або побуту в Америці. Ту головню ходило мені о зв'язки зі словаками. Іноді навіть треба було провирювати мову різних частей села.

Для установлення артикуляційної бази уживав я метод експериментальної фонетики а то штучного піднебіння для

палатограмів, лінвограмів, приладу Аткинсона для мірення положення язика та інших, яких уживається в фонетичнім лабораторії проф. Хлумського на Карловім університеті в Празі.

Для цієї мети вибрав я лиш три об'єкти, як типових представників говорів: долішньо-марамороських, ужанських та шариських. Ці три типові артикуляційні поміри по мойому не вичерпують всіх артикуляційних баз. Їх доповнення прийде при спеціальних дослідах поодиноких менших діалектичних груп.

Крім цього в згаданім лабораторії були виконані поміри довготи (квантіти) а також зареєстровано на записуючій апараті якість консонантів у визвуці та в положенні санді. Експеримент з записуючою машиною послужив також до унагляднення неповного елемента звукового перед *г* на місці давнього *ъ* в слові *кѣги*.

Уживання фонетичних експериментів, виконуваних в згаданім лабораторії, на жаль, не могло бути виужите як слід, бо не можливо було мені задержуватися в Празі довше. І коротке перебування та праця лабораторійна не одно питання експериментальної фонетики освітляли ясніше а то дякуючи помічі директору лабораторія проф. Йосифові Хлумському та його асистентові доц. Богумілові Галі, за що на цім місці складаю їм сердечне Спасибі.

Вертаючи оп'ять до програми екскурсій, то виконував я їх не в одному часі, але продовжав їх більше чим 10 літ, та не переставав продовжати й до посліднього часу. На протязі цього часу я навідав 179 сіл, отже з усіх сіл Словащини, Підкарпатської Русі та румунського Марамороша в числі около 520, де говорять південно-карпатськими українськими говорами, навідав я більше як третину сіл, а коли дочислити записи Верхратського, Броха, Гнатюка, Віри (всіх около 100 сіл), то число досліджених сіл зросте до значної міри, не все досягненої дослідниками діалектологами.

Початок моїх екскурсій іде від р. 1922 а то від сіл Ужанської Верховини: Ставний, Загорб, Волосянка; дальше Верховина Бережанська: Нижні Верецькі, Тишів, Поляна, Підполозя, Свалява, Неліпено, Сусково; Верховина Марамороська: Изки, Репінний, Воловий, Нижній Синевир; Мараморош долішній: Буштин, Бедевя, Новоселиця. В р. 1923. в селах по більшій часті долішніх від Ужгороду починаючи: Оноковці, Невіцьке, Пастіаки, Малий Березний, Раково, Худьово, Кайданово, Копинувці, Лалово, Загата, Веряця, Драгово, Богдан, Ясіне, Требушане, Бичків, Косівська Поляна, Вишня Апша; в р. 1924. села: Комаровці, Горяні, Дравці, Тихий, Кичерний, Люта, Убля на Словащині;

в р. 1925. села: Доманинці, Оріховиця, Раково (подруге), Ворочово, Дубриничі, Суль, Кострини, Ляхувці, Середне, Лінці, Кальник, Страбичово, Великий Раковець, Грушево, Липша, Липецька Поляна, Керецькі; в р. 1926 села: Лази, Циганувці, Дубровка, Бачава, Черленово, Новоселиця коло Перечина, Невіцьке, Оноковці (вдруге); в р. 1927: Коритняне коло Ужгороду, Ворочово (вдруге); в р. 1930: села: Забродь, Княгинин, Стричава, Стара Стужиця, Лубні, Ужок, Вишні Верецькі, Березово, Волове (вдруге); в р. 1931. села: Крачуново, Вишня Руна, Рус-Кривий, Поляни (всі в Румунії), Рахів, Кваси, Требушане, Богдан (ці два — вдруге); в р. 1932. села: Бистрий, Красний, Рускова, Рус-Кривий, Поляни, Луги в Румунії (три останні вдруге), Ясіне, Рахів, Богдан, Косівська Поляна (вдруге і третє), Кобилецька Поляна, Росішка, Дубове, Руська Мокра, Брустури на ріці Тересві, в р. 1933. села: Чума (на південь від Севлюша), Торун, Вишній Студений, Бедевя, Вульхувці, Нересниця, Терново, Тербля (о), Горінчово, Заріча, Имстичово, Бичків (втретє); в р. 1934. села: Невіцьке (втретє), Чинадієво, Крива, Нижній Бистрий (в Марамороші), Колочава-Горб, Лумшури; в р. 1935 села: Осой коло Иршави та Солочин коло Сваляви, Синевир-Поляна, Н. Синевир, Имстичово, Раково (ці три подруге і третє). Разом 104 села.

Крім цього доповняв я матеріал від людей, що принагідно були в Ужгороді з сіл: Березники, Медведьовці, а також від учеників селянського походження, що ще не затратили свого діалекту, а то з сіл: Ярку (коло Ужгороду), Золотарьова (Мараморош), Ком'ят, Нижніх Ремет, Волоського, Доробратрова та много інших сіл Підк. Руси.

Від р. 1926. почав я розширяти свої екскурсії і на Словачину, на села: Петровці, Корумля, Колібабці, Прикопа, Коңнюш, Хуньковці, Хлівіще, Пудгородя, Руський Грабовець, Пінковці (коло Ужгороду), Ковбасово, Старина, Острожниця, звала, Пихні, Колониця, Вишня Радвань, Берестів, Суків; в р. 1927. села: В. Радвань (вдруге), Біла, Воліца, Руска Поруба, Розник, Рафаївці, Пискурівці, Вальків, Дзурдзош, Ременіни, Кобильниця, Щавник, Млинарівці, Рімне, Ортутова, Церніна, Грабовчик, Ладомирово, Вільшавка, Шариский Буковець, Гавай, Рокитівці, Шом, Ганіпівці, Київ, Ястреб, Вісланка, Орлів, Обручне, Герляхів; в р. 1928. села: Вишня Рибниця, Гнойне, Йовса, Гажин коло Гуменного, Птиче, Валяшківці, Чемерне, Банське, Давидів, Ольшавиця, Нижні Репаші, Блажів, Штельбах; в р. 1929. Літманова, Орябина, в р. 1931. села: Завадка, Порац, Словінки на Спиші, Бенятина, Руський Бистрий повище Собранець; в р. 1933. села:

Дідачів, Машківці, Олька, Кайня повище Гуменного, Краснобрід, Нягово, Чабалівці коло Межилабірців; разом 75 сіл.

Доповненням цих екскурсій на Словаччину були досліди над бесідою одиниць, що заходили як покупці або ремісники до Ужгороду, а то з Біловежі, Вишнього Вирліха коло Зборова, Великому Липника і Фольварку на Спиші, дальше ученики середніх шкіл з Койшова та Гельцмановець, Нікльови, Нижньої Яблінки, Телеповець, Вилапів та Палоти.

Признати мушу, що досвід, зисканий на початкових екскурсіях, був вижитий при дальших пізніших, котрі в останніх роках від 1932 були обернені на досліди поодиноких діалектичних груп, а то Гуцульщини та долішнього Марамороша. Очевидно мета цих останніх дослідів інша, метода всесторонніша а наслідком цього й матеріал куди більший від попереднього.

Записи мною зроблені цитую всюди фонетичною транскрипцією в основі Броховою, відступаючи іноді при передачі старого *ы* та його відтінків від системи Брохової так, що послуговуюся кириличним *ы* там, де воно зберігається. Там, де приводжу цитати за Верхратським, Гнатиюком, оставляю їх в оригінальній їхній кириличній транскрипції, Брохову і Віри оставляю незмінену, а де цього буде потреба, там зазначу чи виясню евентуальні непорозуміння.

Зрозуміло також, що при моїм завданні не було легко обхопити цілу область від Остурні по джерела Тиси та Вішови і Рускови, не було всюди часу перейти цілу граматику, тож й доклади не всюди в такій кількості, як би то мало бути. Зато все старався я подати як найбільше образців живої бесіди, в котрій виступали б найголовніші прикмети говору даного села. Тексти мусять мати також і наголоси, особливо з тієї частини, де наголос рухомий, бо він і там не всюди однаковий, як то видно з загальної характеристики системи наголошування наших говорів.

В цій праці не подаю ні синтакси, ні словотвору, ні словаря. Синтакса вимагає окремої студії та дослідів з огляду на сильні чужі впливи сусідніх неслов'янських мов: мадлярської та румунської. Над словарем працюю від початку паралельно, й матеріал до нього вельми великий. Він вийде як окрема частина студії, словотвір мусить бути опертий на словарі. Не зовсім обширно подаю главу о наголосі, бо і це питання в дійсності не легке задля недостачі матеріалу, котрого збирання вимагає особливої дбайливості. Кінцеві глави цієї студії посв'ячені з одної сторони взаїмвідношенню наших говорів до найближчих українських говорів Галичини, Буковини та й Полісся, а також до говорів словацьких та других слов'янських мов.

3. Заселення південно-карпатської області українським населенням та стичність його з чужим етнічним елементом.

Образ минувшини даного краю а передовсім історія його розселення є вельми важною точкою опору для кожного дилектолога, бо історія колонізації вияснює нам цілий уклад діалектичний навіть і в сучасності. Через це й не без значіння можуть бути для нас історичні свідотства о заселенні цілої південно-карпатської області українською частиною (по мові) східніх слов'ян.¹

Відносно найдавніших часів з доби мірації слов'янської взагалі, а потім вчасного руху східньо-слов'янських племен по-здовж Карпат під напором азійських кочових племен бігом XI.—XIII. століть погляди учених не однакові, поділені. Найновіше зібрав ці думки проф. Нідерле в IV. томі: *Slovanské Starožitnosti. Původ a počátek Slovanů východních*, Praha 1924, стор. 162—172, протиставляючи думки учених Н. Надеждина, А. Кочубинського, В. Василевського, К. Грота, Я. Головацького, Н. Барсова, Й. Піча та І. Филевича, що Карпати що найменше є колискою східніх слов'ян та що з цього впливає й прадавнє поселення південних склонів Карпат східніми слов'янами, о чім свідчить богата номенклатура осад від назви *Русь* — та думки противників цього погляду, що східньо-слов'янський елемент є пізнішого походження а за котрими висловлювалися: А. Кунік, Д. Іловайський, Д. Багалій, М. Грушевський, П. Гунфалві, Ст. Мішік, А. Шахматов, А. Соболевський, А. Петров, а також місцеві уроженці: А. Годинка та А. Бонкало. По думці цих учених з першою колонізацією карпатською можна числитися лиш від XI. або й XII. століття, коли на племена південно-руські хорватів, уличів та тиверців починали натискати печеніги. Що більше, місцеві учені Годинка та Бонкало, ідучи за мадярською історіографією, кладуть поселення південних склонів Карпат на ще пізнішу добу, а то на XIII. і XIV. вік. Годинка ставить південну колонізацію Карпат елементом галицьким в тісну звязь з бунтом галицьких бояр против галицьких князів, наслідком чого населення сильно терпіло і утікало за гори²

¹ Часто прийдеться мені уживати і інших синонімів на означення цієї вітки слов'янства а то таких, яких уживали дотичні автори, або терміну „руський“ від назви „русин“, нині живучої на областях південно-карпатській.

² Про це писав проф. Годинка брошуру під псевдонімом Еденъ Сокрыницькый Сирокманъ: *Отдюзнаина, газдуство и прошалость южно-карпатських русинувъ. Рік видання? (по війні)*, стор. 40—55. — Нашъ сусѣды туйкы, на сюмъ боудѣ — якъ сьме горѣ відѣли и говорили — удъ востока волохы, удъ юга мадяре, а удъ запада тоуты. И зачимъ сесѣ суж-

— а Бонкало приводить на цю думку так філологічні дані, як і історичні свідотства про незаселення карпатської області давньої Угорщини, що стояла поза граничним оборонним замковим пасмом.¹

Це питання уважає Нідерле тяжким і ще не зрілим до рішення, бо многі зі складників цього питання не є нині науково певно вирішені, а то давність осад з іменем Русь (в Семиго-

сѣдочки ци спередъ нами зауяли сесю область, мы лишь удѣ сѣвера, изъ за Карпата и нѣткы инудкы могли сюды зайти (41.) ...другымъ словомъ мы русине, изъ за Карпата сюды зайшли и якъ не есьме первобытно тутешнѣ жителѣ, лишь заходники, гостѣ (hospites), якъ угорскѣ памятники кажутъ, ходѣ спередъ нами туй никого другого небыло. (43.) — Казау смѣ, оужъ нашѣ предкы не разомъ зайшли, ани не булшымя рогатами, зато и выходѣ ѣхъ и сього причина... не могла быти якусь наглыи и насиланыи несподѣванныи трафунокъ, який звѣчайно примусить людей, абы села си залишили и на друге мѣсто переселилися, якъ то суть велѣкѣ воды и повени, што змыгутъ и заберуть землю, землетрясеніе, што поуболея будинкы, невыдержимый и нестерпимый нападѣ неприятели и врага, котрый цѣлый край попалати и т. д. (44—45.) — Навѣши літописні дати (Іпатіівську літопись) о коромолахъ галицкихъ князів і бояр з р. 1227, 1230 даальше виводить: „Сяку закарпатської русскої земли минувость извѣщае намъ ѣхъ самыхъ лѣтописи, писанныи очевидно хлопомъ, котрый сесѣ мятежи, крамолы, беззаконности дуже добрѣ знау, своихъ бояринувъ и ѣхъ лукавство и гамѣство дуже гораздѣ познававъ и булше замоукъ ги извѣстиу. Но теперъ, якъ сесѣ вѣсти сьме чули, звѣдаву нашѣ тутешнѣ южнокарпатскѣ братя: ци могли нашѣ предкы, — самѣ простѣ люде — тамъ межы тьми мятежниками, середъ тьми крамолами спокуйно, смѣло и безопасно жити и землю порабаты? Сесѣ того были нестерпимѣ и незносимѣ обстоянія, котрѣ ѣхъ примусѣли спасатися и искати собѣ мирность на спокуйнѣйшуй десь земли. И сяку найшли у Угорщинѣ, у горахъ и долинахъ угорскыхъ. (49.) ... Же сесѣ закарпатскѣ мятежѣ, безпокоѣ бунты у тѣснумъ связѣ суть изъ тамошнього простого народа, изъ нашихъ предкувъ выходомъ утгы и заходомъ до Угорщини пудъ южнокарпатскѣ горы, не затаемно доказуе и высвѣдчуе тотъ фактъ, оужъ сесѣ крамолы упоминаются р. 1227—1230, т. е у первой половинѣ XIII. вѣка, а першѣ русскѣ населенія, найстаршѣ слѣды нашихъ прадѣдувъ туйкы у насъ р. 1254—1270, т. е у другой половинѣ тогоже вѣка находятъся. Изъ майже современного збытія крамоль и населенія безъ нагварькы, чисто дае ся вѣдѣти, оужъ крамолы наробили выходы. (50.)

¹ Aleksander Bonkalo: Die ungarländischen Ruthenen. — Sonderabdruck aus „Ungarische Jahrbücher“, B. I. Berlin 1921: „Die neuen historischen Forschungen haben aber einwandfrei bewiesen, daß die ungarländischen Ruthenen keine Urbewohner ihrer jetzigen Wohnstätten sind. Sie besiedelten die Südseite des nordöstlichen Karpathengebietes einige Jahrhunderte nach der ungarischen Landnahme, und wenn bei ihnen Archaismen zu finden sind, so weisen diese höchstens in das 17. Jh. zurück. (215—216.) — Auf Grund der verschiedenen Urkunden, kgl. Donationsbriefe, Urbarialschriften, Steuerregister, Conscriptiones dicales u. a. kann festgestellt werden, daß die ungarländischen ruthenischen Siedlungen erst 13.—18. Jh. entstanden sind. — Die ungarländischen Ruthenen sind also keine Urbewohner der ungarischen Karpathen. Man hat sie als Fronbauern (Leibeigene) seit dem 13. Jhr. zu verschiedenen Zeiten aus Galizien, der Bukowina und Südrußland (Wolhynien und Podolien) in das ungarische Karpathengebiet gezogen. (216.)

роді), слов'янська номенклатура гір та рік не оцінена достаточо ані філологічно, ані хронологічно так, щоби безсумнівно можна сказати, що мають вони характер руський, чи болгарський та як вони старі. Нідерле критично розбирає аргументи сторонників обох поглядів. Сам, опираючися на історичних документах, допускає приплив східньо-слов'янського елементу, починаючи від аварів аж до нападів татар в XIII. ст., а дістався він через переходи карпатські, спускаючися долинами рік Уга, Латориці, Тиси, переходами буковинськими, семигородськими і заселяючи ширші долини рік а відтак підніжжя Карпат аж до Тиси. За давність доріг, що вели долинами рік з Галичини до Угорщини, свідчать численні археологічні нахідки, старі найменше 1000 літ перед Хр., отже не може бути бесіди про непроходимість лісів аж до доби XIII. ст., як це вірить Бонкало. Но сильнішу колонізацію признає Нідерле лиш від натиску печенізьско-половецького. Наслідком цього не відкидає Нідерле, так як А. Петров, історичних свідотств з XI. ст. з анналів Гілдесгаймських, що син Стефана Угорського Андрій називається в р. 1031 *dux Ruizogum* та що в р. 1131 появляється в Уграх назва *Marchia Ruthenorum* у списі *Vita Choungadi archiepiscopi*. Не будь там руського населення, не могли би в документах повставати такі записки.¹ Важність цих документарних вісток ще раз підчеркує Нідерле у відповіді А. Петрову на його обезцінення цих дат в найновішій праці: „Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи“, Прага 1931, яку дав на сторінках *Národopisn-ogo věstník-у čsl. XXIV*, č. 1—2, стор. 39—41.²

Петров в згаданій найновішій праці оп'ять повторяє свій скептицизм, висказаний давніше в праці „Когда возникли русскія поселенія на угорской дольной землѣ“, правда лиш відносно старини заселення долів, не пробираючи нашого пи-

¹ Niederle: op. cit. 168—169.

² Niederle: Počátky slovanského osídlení v Podkarpatské Rusi. *Národop. v. čsl. XXIV*, čis. 40: Po přečtení knihy prof. Petrova vidím sice, že dosavadní domnělá bezpečnost některých pramenů byla jím ořesena, ale ne všech a zejména trvám na tom, že zpráva Anonymova, podle níž potomci Rusů, přišlých s Almošem, žili do jeho (Anonymovy) doby v Uhrách, je zprávou pozitivní potud, že dosvědčuje věrohodně, že východní Slované, známí tehdy pod jménem Rutheni, žili už v značném počtu *ultra indagines* nejen na konci XII. století, kdy Anonymus psal, ale, jak z celé zprávy vysvítá, *delší dobu před tím*. — Дальше видвигає думку, від кого переняли ці слов'яне неслов'янські імена рік, гір. Це імена трацькі, ілірські, кельтські а навіть передарійські. А ці народи не жили на цій області аж до XII, або XIII. ст. Колиж не можна доказати існування вичислених народів на цій області в XII. або XIII. ст., так виходить, що переняття неслов'янської топології слов'янами сталося давніше, доки згадані народи там жили, отже ще перед XII. століттям.

тання у всій його ширині. Він категорично говорить, що не лиш нема ніяких слідів, але також й натяків на одночасне масове поселення руського народу за Карпати. Цей процес відбувався незаметно та руський елемент протікав сюди зза Карпат лиш бігом декількох віків. Він признає, що сюди могли проникати можливо і в VII.—VIII. віці східні слов'яне а не руські, бо це імя лиш поволи роширялося межі масами від руської київської держави і ця стіхія могла сюди зайти не раніше XII.—XIII. віка. (Ор. cit. стор. XI.)

В тімже творі заявляє дальше, що при нинішнім положенні цілком неможливо зложити на основі документів історію „руської“ колонізації пізнішої карпатсько-руської території. Ясно лиш, що як й у других гірських краях, зпочатку було колонізоване руським елементом лиш підгір'я і нижні, більше широкі долини рік; лиш пізніше населення стало пробиватись в глибину гір, а в лісисті місця межі ріками ще пізніше, головно у XVI.—XVIII. в., через приводжування колоністів князями та шолтисами. Не допустиме представляти собі заселення XV.—XVIII. в. так густим, як то було у XVIII.—XIX. в. (Ор. cit. стор. 71.)

Погляд цей згоджувався з думкою А. Соболевського, висказаною в маленькій статті: Какъ давно русскіе живутъ в Карпатахъ и за Карпатами? (Живая Старина IV, стор. 524—6), що на основі переголосу старого закритого *o*, *e* на *u*, *'u*, котрий міг статися найраніше в XII. в., перше поселення руське в Карпатах і за Карпатами могло статися не раніше XII. в.

Такий же погляд про ще пізніше поселення південного Підкарпаття висказує найновіше мадярський славіст І. Меліх в праці „Угорщина в часі заняття вітчизни“³, признає, що на основі номенклятури рік і осад мадяри на області від Срема до східних Карпат найшли югослов'ян, які мовою подібні були до східних сербів або західних болгарів, а номенклятуру області на схід від Тиси а головно в Семигороді уважає за походження тюрського. Східні слов'яне по гадці Меліха могли поселитися на південних схлонах Карпат лише у XI.—XII. в. а головно в XIII. в.

Для нашої праці однак питання часу первісного поселення

³ J. Melich: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest 1925—1929. — Цитую це на основі А. Петрова: Древнѣйшія грамоты, стор. 73—75. — Витяг з цієї праці був поданий Др. Василем Гаджею на сторінках часопису: „Подкарпатска Русь“, річник IX. (1931) стор. 40—48, 90—96, 140—144. — Сам А. Петров відноситься критично до виводів Меліха (Древнѣйшія грамоты, 75—79), що опер свої аргументи головно на вістках Аноніма.

не так важне, як радше питання, звідки русини прийшли і де поселилися а ще важніше, як укладалася пізніша колонізація, головню від часу спустошення першим нападом татар, а також спустошенням через домашні війни куруців та лабанців при кінці XVII. століття.

Перше питання, хоч не вповні розв'язане що до часу, все таки допускає припущення, що перехід через Карпати мусів іти всіми доступними дорогами через переходи карпатські з півночи на південь а також зі сходу на захід, як то вже зазначив проф. Нідерле. Що такий був напрям, то видно лиш з нинішнього загально прийнятого погляду, що укр. говори південно-карпатські творять одну цілість з говорами північно-карпатськими. Чи такуж цілість мусіли вони творити й в давнині, на це тяжко відповісти, не маючи на це ніяких мовних свідотств з XI. — XIII. в.

Вже більше ясности вносять пізніші віки, особливо по нападі татар а також по вимертю роду королівського Арпадивичів, коли то значіння дворянства зросло а королі малярські з нової династії Анжу обдаровували дворян великими маєтками.¹ Велику область саме в був. жупах Земплинській та Ужанській дістав італійський рід Другетів,² На областях цих

¹ Dr. Josef Macúrek: Dějiny Maďarů a uherského státu. Vysokoskolské rukověti. Řada spisů duchovédných, sv. 1. Praha 1934, стор. 89—90.

² Еденъ Сокрыницький Сирохманъ: „У слѣдуюцѣмъ XIV. (1300—1400) столѣтїи сѣбъ нашъ край уже великими дарабами межѣ панами роздаренъ и роздѣленъ быу. Изъ сикъ тоуды щѣ пустыхъ, безлюдныхъ дарабувъ сталися пузнѣйшѣ панства, потому сирѣчь, якъ сѣбъ удъ королей за своѣ заслугѣ сими хацоватыми дарабами обдареннѣ паны подарованѣ, но безлюднѣ, землѣ залюдновати начали (стор. 33). — Маковица у Шароши до р. 1364 королѣвскій бѣртокъ. Тоуды королѣ фамелѣ Цударъ изъ Онода подарю Земплинску и Ужанску крайню, пузнѣйшу гуменуску думеніу р. 1323 королѣ угорскій Каролѣ Анжовинскій изъ Талянщины з нимъ прийшоушому, первородно французскому (di Merloto) Другетови, дѣдови слауныхъ Другетувъ предау. Мункачуску доменіу у XIV. столѣтїу угорска королица, Елисавета, хосновала, а по нѣй дустали еѣ Федуръ и Василь, сыны Корната (36). — И сякъ хѣть не буквами, но числомъ можеме доказати и майже выраховати — шгосѣме вышше казади, — ожъ заселеніе нашего края и усѣ з нимъ связанѣ работы и муки, лѣсы рубати и повитинати, ирташѣ, пасѣкы у ораничѣ обернути и переробити, села, хыжѣ, будинкы, хлѣвы, стодолаы и т. д. понакладовати, зачалося и держало уже у XIV. столѣтїи и продолжалося у слѣдующихъ XV. и далѣ. Ба ци прауда ея наша мова, можеся посудити изъ того факта, ожъ на Маковици едина угорска грамота р. 1414, за рядомъ именуе 64 сѣль, т. е. лишъ 26-ми менше, чи фѣхъ пузнѣйше р. 1618 было (у ориг. хѣба друк. выло), цѣлкомъ 96. — У Строкпкускуй доменѣ р. 1408 было фѣхъ 30, а р. 1414. цѣлкомъ 40 сѣль, т. е. майже усѣ села сѣбъ доменѣ стояли и готовѣ были. На гуменускуй крайни р. 1454. было 36, а по Унгварскуй р. 1451. сѣль 21. — У чинадѣвскуй доменѣ р. 1454. было 8, а у мункачускуй 26, у убоѣхъ уедно 34 сѣль т. е. ищи лемъ 4-а часть пузнѣйшихъ...

почалася нова господарка, а то нищення лісів та приводження колоністів по праву волоському на схід від Уга а по праву німецькому на захід.¹ Напря́м колонізації ішов здо́лу, з півдня на північ, бо на до́лішніх частях земля була придатніша під управу задля її нижчого положення а північні підбескідські околиці заселялися найпі́зніше, бо коло XVI. в. Найнові́ші праці Дра Васи́ла Га́джеґа,² що відносяться до історії церкви руської та її населення руського, зводять всі документарні дані за поодинокі оселі так з доби Арпадовичів як й по їх вимерті а дальше згадана праця А. Го́динки, оперта на найдавніших конскрипціях податкових XVI. і XVII. століття, потверджують загальні висновки попередніх учених мадярських а головно Чанкі.

В історії населення цієї області сталися деякі події, що спричинювалися до непостійности населення жити в одному

Слѣдомъ чого засвѣдченымъ и доказанымъ мусиме узяти моѣ горѣшнѣ речи и за правду держати, оужъ заселеніе людьми и селми сього нашого края, котрое може быти и вѣроятно, зачалося уже у 2. половинѣ XIII-го вѣка, продоужалося черезъ XIV. и текло у услѣдующумъ XV. и потому ищи. — Изъ того факта, што на Маковици и на Стропускуской крайнѣ у першыхъ десятовыхъ годахъ XIV. вѣка уже майже тьлько сель находилося, ги 200 годами (1619) потому, напротивъ же на гуменускуой, унгогородскуй и мункачускуой крайняхъ и верховинахъ ани третью часть не находиме тьлькихъ сель, кулькихъ 200 роками пузнѣйше тамъ было, — гуменська р. 1623, мала 97, унгогородська р. 1625 уже 95, а мункачуська р. 1625 узоусѣмъ 124 сель, т. е. у трьохъ уедно было 216 сель, коли 1451—1454 р. лишь 91 ѣхъ было, такъ же 125 (216—91) села межи 1454 и 1625 были будованѣ (ту у цифрахъ е якась помилка, прим. ред.) — може ясно поняти, нелишъ ай числомъ выраховати собѣ, оужъ а) заселеніе нашего края нашими предками удѣ начала XIV.-го вѣка держало и продоужалося за 300 годы (удѣ 1300 до 1600) такъ же у першыхъ десятовыхъ рокахъ XVII. вѣка (1600—1625 р.) уже майже увесъ нашъ южнокарпатський край заселеный быу; и б) оужъ сесе заселеніе такъ ишло, же удѣ Спиша (де нѣмцѣ уже на половинѣ XIII. вѣка, 200 роками передъ нами заведенѣ были) на востокъ черезъ Шарошъ до половины (западноѣ) Земплина май густое было заселеніе, бо и найскоршеса зачало, а у другуй (восточной) половинѣ Земплина, у Унгу и Берегу щи ги за третиною пузнѣйшихъ сель хьбѣло (37—39). — Крім того, Dr. František Gabriel: Kolonisace drугetovského panství užhorodského. Наук. Зборник тов. Просвѣта IX., стор. 142, 146—9.

¹ А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 47, зам. 3.

² Др. Васи́лій Га́джеґа: 1) Додатки к історії Русинів и руських церковей в Мараморошѣ (Науковий Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ I., 1922). — 2) Додатки к історії Русинів и руських церковей в Ужанскій жупѣ (Наук. Зборник тов. Просвѣта II-III, 1923—24) — 3) Додатки до історії Русинів и руських церковей в жупѣ Уюча (Наук. Зборник тов. Просвѣта IV, V, 1925—1926). — 4) Додатки до історії русинів и руських церковей в був. жупѣ Земплинскій (Наук. Зборник тов. Просвѣта VII—VIII, IX, X). — 5) Князь Федор Корятович і Мараморош (Подкарпатска Русь, рѣчник VII—VIII. — Оцінені ці праці А. Петровом в його згаданій праці: Древнѣйшія грамоты, стор. XIV, зам. 4., і стор. 71.

місці. Були це в першій мірі причини соціального ладу. Многі з давніших хроністів зазначають, що населення українське непостійне *vaga gens Ruthenica*, що часто міняє свої місця. Було це наслідком колонізаційної системи, по котрій колоністи на час 10 років були вільні від податків. Минала ця свобідна доба, опускав часто село й колоніст та переносився на інше місце. В яких розмірах було це ведене і як далеко відтак переселялися ці люде, нам не відомо. Правдоподібно ішов там, де його не пізнали, на маєток іншого пана.¹

Другою такою причиною, що вплинули на зміну популяції як також й етносу, особливо на низинах, починаючи від Уючі аж по Татри, були війни куруців з лабанцями, то є сторонників семигородського князя Текелія з німецьким цісарем в р. 1672—1684, а відтак війни Ракоція II. в р. 1703—1711. Війни ці спустошили край й населення до небувалих мір. Велика часть населення згинула, так що треба було наново скріпити його новими колоністами.² Не лиш традиція удержується й до нині про прихід верховинського населення на доли, но навіть маємо й документарні дані, прим. записки св'ященника гр. кат. з Коритнян біля Ужгороду Миколи Теодоровича,³ а в найновіших часах потверджають це архівні матеріали, використані проф. Др. Ф. Габріелем в статті: *Pohyb obyvatelstva v bývalé užské župě v první polovici 18. století* (Науковий Зборник тов. „Просвіта“ в Ужгороді XI, 1935).

Третя причина було двигнення населення з долішніх околиць на долішню землю угорську по вигнанні турків з Угорщини, то є по заключенні Сатмарського мира в р. 1711.

Проф. Петров малює образ руху того часу за Ачадим, наводячи вірно його слова: „Часто в деяких селах жив в р. 1715 зовсім інший нарід, як в р. 1720. Стрічаються такі села, в котрих межі роками 1715—1720 тричі мінялося населення. Нині в нім живуть мадяри, завтра вони вже ідуть геть; їх місце займають шваби, а за рік і ці виселяються. На їх місце появляються хорвати або серби, словаки або румуни, но чи остали вони там, чи ні, того ми не знаємо, бо перепис літом 1720 р. скінчився“.⁴

Що цей рух міграції на долішню землю угорську тривав

¹ А. Петров: Древнійшія грамоты, стор. 85—88.

² Др. Франтишек Габріель: Господарське положеня Пбдк. Руси на початку XVIII ст. „Подкарпатска Русь“, р. X., стор. 6—12.

³ Микола Лелекач: Матеріали до історії культурного життя в П. Руси в другій пол. XVIII. і поч. XIX. вв., стор. 17, а також: А. Петровъ: Предѣлы угорской рѣчи въ 1773 г. по офіціальнымъ даннымъ. Записки историко-филологическаго факультета императ. С.-Петербургскаго университета, часть CV, въ Петербургѣ 1911, стор. 159—160.

⁴ А. Петровъ: Предѣлы угорской рѣчи, оп. cit. ст. 159.

й даліше, о цім потверджає студія А. Шаша о Шенборнськїм панстві Мукачівсько-Чинадіївськїм, де в р. 1744 зменшилося також число жителів городів Бергсасу та Варі на одну десяту частину.¹

До упустошення горішньо-угорських земель, заселених українською людністю, причинилися ще й соціальні причини а то великі тягарі повоєнні та голод. А. Шаш на основі реляцій управителів Мукачівсько-Чинадіївського маєтку ось як представляє положення селянства біля 1743 року: „В послідніх чотирьох роках померли сотки населення з причини голоду, або утікали, або ішли в міліцію. Всякі пошесті, як мор, неурожай, хвороти скота, град, повені навіщали домінію, не говорячи вже о австрійській наслідственній війні. Хибило тоді межі підданими 1000 вітців родини, приблизно одна третина сільського населення.“²

Подібні соціальні відносини маює в був. жупі Ужанській проф. Ф. Габріель при кінці XVII. ст.³ а наслідки їх були видні у великім руху населення при кінці XVII. і в першій половині XVIII. ст., що наглядно представлено в названій вже вище статті: *Рух обyvateľstva...*

Не дивно отже, що на опустілі місця стягалоса пізніше нове населення з Галичини а живі традиції о цім були ще й в половині XIX. століття, як це свідчить проф. Бідерман а також й метрики церковні з кінця XVIII. й початку XIX. століття.⁴

Якаж була соціальна структура цього населення бігом віків? Лиш скупі вістки маємо з найдавніших діб про вищу верству, а то дуже нечисленну, що мала маєтки поза етнографічною областю на Словаччині або на Мадярщині. А. Годинка споминає в першій половині XIII. в. якогось русина Василя, що дістав маєтки коло Парканя, та другого Маладика, що дістав маєтки в жупі Нігрянській. Починаючи від Коломана, що володів галицьким князівством окола р. 1213, жителі сіл

¹ Др. Андрій Шаш: Нарис соціальної й господарської історії Шенборнської латифундії Мукачівсько-Чинадіївської в першій половині XVIII. ст. — Наук. Зборник тов. Просвіта IX., стор. 122.

² Др. А. Шаш: *op. cit.*, стор. 120.

³ 1) Dr. František Gabriel: *Poddanské poměry na užhorodském panství ke konci XVII. století.* — Наук. Зборник тов. Просвіта в Ужгороді X., стор. 170. — 2) Др. Франтишек Габріель: Ужгородська камеральна домінія в 90. роках XVIII. століття. „Подкарпатська Русь“, IX, а також: 3) Додатки до історії пограничних односин подкарпаторуських у XVIII. ст. „Подкарпатська Русь“ IX, ст. 165.

⁴ Herman Ign. Bidermann: *Die ungarischen Ruthenen.* Innsbruck 1862, 67, I, стор. 9, 11; II, стор. 72, 85—86. Я сам констатував це в метриках сіл гуцульських, де при кінці XVIII. ст. у великім числі приходили молоді люде з Галичини і ту женилися.

Велике і Мале Руське роду Ботка в жупі Барш стали придворними угорських королів аж до Фердинанда Габсбурського. Якийсь шляхтич русин Хедур в жупі Красна в р. 1217 боронить перед божим судом своєї свободи. З цього Годинка робить закладення, що русини (це синонім нинішньої назви українців по мові) приходили на Угорщину ще перед приходом монголів, але розходилися на різні сторони Угорщини.¹

Відтак ми пізнаємо одного визначного дворянина зі своїми придворниками а це Федора Корятовича при кінці XIV. в. та на початку XV. а цим і його придворників Пана, Ференца і Гелеле,² Петра і Станислава, від котрих вийшов шляхотський рід марамороський Петроваїв та Долгаїв. Рід цей, а може й інші нам мало відомі, відтак помадярщився та прийняв кальвінське віроісповідання.³

Крім цього при кінці XIV. в. з'являється у східнім Мараморосі нова шляхта румунського походження, яка культурно зжилася з місцевим елементом (грамота даровизни Грушівському монастирю з р. 1404)⁴ а від воєн турецьких появляється в Мараморосі та в Уючі численна дрібна сільська шляхта, що за заслуги воєнні одержала свободу. Вона своїм життям не різнилася нічим від простих селян, а в культурі свого народу не відіграла ніякої важнішої ролі. Також порідко находилися *сабадоши*, то є вільні від панщини, і в інших жупах, но вони були маєтково бідні.⁵

Культурний елемент серед українського населення через довгі віки репрезентували на Підкарпатській Русі попи та дяки, котрі однак були підчинені панщині а до XVIII. століття і не різнилися своїм положенням від селян. Лиш довго по прийнятті унії церковної майже при кінці XVIII. в. наслідком образования в латинських школах ця верства репрезентує нарід український культурно, но в другій половині XIX. в. знов денаціоналізується.

¹ Еденъ Сокрыницькый Сирохманъ: Угрюзнина... стор. 32, а також Др. Вас. Гаджега: Додатки к исторіи Русинов и руских церквей в Ужанской жупѣ. Науковый Сборник тов. „Просвѣта“ в Ужгородѣ II (1923), стор. 34.

² Тамже, стор. 34; також А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 183.

³ Др. Василий Таджега: Князь Федор Корятович и Мараморосъ. „Подкарпатска Русь“ р. VII., стор. 76—79.

⁴ А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 115: „Грамота выдана отъ имени Румынъ и писана, вѣроятно Румыномъ...“ Но зтой Румынъ былъ освоень съ мѣстнымъ карпаторусскимъ говоромъ, а можетъ быть, принадлежалъ къ тѣмъ bilingues, которые такъ обычны въ смѣшанныхъ переходныхъ полосахъ.“

⁵ Еденъ Сокрыницькый Сирохманъ: Угрюзнина... op. cit. стор. 96—98. — Микола Лелекач: Руська шляхта на Підкарпат. Русі (Шляхта Ужгородської Країни) — Підкарпатська Русь, р. XII—XIII (1936).

Не мало впливав на поодинокі говори південного Підкарпаття і чужий етнічно елемент. Були це *румун* (*волохи*), *мадяри*, *німці*, *словаки* та *поляки*.

З румунами нині стикаються русини поздовж Тиси та її горішнього допливу ріки Вишави в Марамороші, а то від границь Буковини на ріці Рускові аж до Гальміна (Halmei) в Уючі. Повище Сигота вбились вони клином й поза Тису, а то селами Долішньою і Середньою Апшою, Солотвиною і Білоцерквою, що лежать на області Чсл. Республіки. З цим то етнічним елементом стрінулися русини в XIV. столітті в Марамороші, Уючі та під Мукачевом.¹ В цім то віці найперше споминаються румуні, які під проводом свого воеводи Богдана в роках межі 1342—1346 покинули Мараморош і переселилися до Молдавії.² В Мукачівськім панстві згадується окреме воевідство волоське в р. 1364, що обіймало села: Доробратово, Мідяницю, Арданово, Загата, Завидово, Коропець, Лалово, Колодноє, і Станово. Це воевідство крайнянське перетривало аж до початку XVI. століття.³ Ясно, що в цім воевідстві була волоська людність а не лиш сам воевода, о тім свідчили б й нинішні румунські імена й прізвища жителів цих сіл.⁴ Численні донації королівські на марамороські села множаться в XIV. в. а власниками є румуні, з чого виводить Бідерман, що саме тоді ціла західня часть Марамороша побіч південної здавалася бути заселена румунами.⁵ Безпосередньо по відході воеводи Богдана з Марамороша одержав воевода Драгуш за заслуги коло відзискання Молдавії села вже перед тим заселені румунами в Марамороші: Солотвину, Копашньово, Горінчово і інші. В р. 1373 находяться села: Довге, Керецькі, Урмезіово, Крачуново в посіданні румунських фамілій. В р. 1496 Вартоломей Драфї посідав Волове враз з Колочавою, Репінним і Келечином а наслідники Драфа мали ще в XVI. ст. велику часть Марамороша.⁶ Проф. Кадлец наводить за дипломатарем Мігалья ще старші дати, що відносяться до колонізації румунів в Марамороші, а то рік

¹ Dr. Karel Kadlec: Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. Praha 1916, стр. 226—232, 254.

² Dr. Karel Kadlec: op. cit. стр. 117—120.

³ Dr. Karel Kadlec: op. cit. стр. 240—245.

⁴ В згаданих селах часті прізвища: Андрелла.

⁵ Bidermann каже: Während aus früherer Zeit nur ein Paar zu Gunsten rumänischer Familien ausgestellte kgl. Donationen über Marmaroser Besitzungen bekannt sind, mehren sich diese in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts dergestalt, daß gerade damals die ganze Westhälfte der Marmaros nebst der südlichen Flanke mit Rumänen bevölkert erscheint und wo da etwa noch ein freier Raum übrig war, dort faßten solche im 15. Jhte festen Fuß. Die ungarischen Ruthenen I. (83.)

⁶ Bidermann: op. cit. 83, Anm. 2.

1317 на основі незахованої кенезької грамоти для Драгомира сина Драгоша на села Дюлово і Ньиреш, а найстарша захована грамота кенезька є з р. 1326 на село Сурдок і Барцан.¹

Румунський елемент розширився даліше на захід аж на Мораву. Були то румунські пастирі, що випасаючи стада по полонинах посувалися поволі аж до Морави та залишали по собі слід в номенклатурі гір (Менчул, Магура, Кічера, Їрунь); в номенклатурі молочних продуктів та в номенклатурі сіл та піль. На цю послідню звернув увагу найновіше проф. букарештського університету Николай Драгану в своїй праці: „Румуни у віках IX.—XIV. на основі топографічних назв“ та вивів далекоідучі висновки про сильне поширення румунського елементу поздовж Карпат так на півдні, як і на півночі в теперішній Польщі² а початок кладе на XI—XII вік. Протів такої ранньої появи румунів в області Карпат виступив найновіше мадярський славист Іштван Кнежа.³ Грамоти з архіву родинного графа Стара в Михаловцях з років 1337—1414 потверджують появу румунів на області панства Стараів. Споминаються вони в селах: Доманинці, Корумля, Хуньковці, Корумля, Єсенів, Убля, Кострини по більшій частині як елемент неспокойний.⁴

Нині цей елемент на цій області невідомий, він скоро засимілювався з сильнішим місцевим елементом українським і то не лиш там, де він був в дуже незначнім числі, но навіть і в Марамороші, де чисельність румунського елементу і по нинішнім даним (выгляд лиця, прізвища) мусіла бути й в давнині значніша. Інтересно однак, що наймолодша верства колонізаційна в Марамороші, а то гуцули, що прийшли сюди з північних частин Карпат: Покуття і Буковини, виказує куди більше румунських елементів в лексиці а також і у фонетиці, як частина старобила поздовж Тиси, починаючи від Марамороша аж до був. Крайнянського воевідства на схід від Мукачева. За ці румунізми докладніше буду мати нагоду інде заговорити. Нині лиш спом'яну, що в Марамороші у рідких випадках задержався так званий ротацізм (*бури* місто *бульи*),

¹ Dr. Karel Kadlec: op. cit. 232.

² Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii de Nicolae Draganu. Academia Româna, Studii și cercetări XXI, București 1933, стор. 588.

³ István Kniezsa: Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen. — Archivum Europae Centro-Orientalis. I. Budapest 1935, стор. 97—220, а також ч. II. Budapest 1936, стор. 84—178.

⁴ А. Петровъ: Древнійшія грамоты, стор. 39—41. — Драгану на основі топоніміки Земляна находитъ там румунські сліди вже на початку 13. стол. (1211) op. cit. 326, а в Ужанщині при кінці 13. стол. (1290), op. cit. 366.

дзвінкість приголосних у назвці на місце тихих: *tolесо, (реїда)*, дуже задній відтінок давнього *ы*, особливо по задньопіднебінних *к, х* і гортаннім *г ружы, рогы, хыжа*.

З мадярами мусіли в давнині жителі українського языка стикатися не лиш на етнографічним пограниччі поздовж Тиси від околиць Севлюша-Гальмина аж до Чопу а відтак дальше на захід аж до Нового Міста під Шатром. Но відтворити ці давні етнографічні границі нині тяжко. В історії зустрічаємося з рухом мадярської колонізації з півдня на північ, а то по битві під Могачем 1525. р. Проф. А. Петров в VI. томі своїх Матеріялів до історії Угорської Руси а відтак в новім переробленім чеськім виданні єї: „Kdy vznikly guské osady na uherské Dolní zemi a vůbec za Karpaty“ (Český časopis Historický XXIX, 2—3), показує, що в часі бурливих війн з турками по битві під Могачем в XVI. і в XVII. в. часто населення з Долішньої землі, щоб спастися перед голодом, утікало в гористі краї на північ. В спокійніших часах вони вертали оп'ять назад, але нові біди знов їх виганяли. (Kdy vznikly guské osady, стор. 413.) Дворяне, утікаючи на північ, брали з собою челядь і селян. Саме в тих то століттях розширився найбільше мадярський елемент на північ і на північний схід, на краї, котрі по урядовім лексиконі осад з р. 1773 були словацькими або руськими (ор. cit. стор. 414). Через це ми стрічаємо в сімдесятих роках XVIII. в. многі імена мадярські серед селян в Ужанській жупі, в Бережанській в р. 1649 навіть далеко в горах на прим. у Волівці, Тростяниці та інших селах (ор. cit. стор. 416).

Треба би ще взяти під увагу і релігійні відносини в часі поширення кальвінізму, бо многі села були і насильно перетягані волею свого пана поміщика на його релігію, наслідком чого настало і пересунення національне в користь мадярської національності. Відтак і наслідком змішання людности обох народностей потерпіла слабша, недержавна, то є руська, асимілюючися до сильнішої. Вислід такого процесу видний нині на околицях Берегсасу (нині Берегова), Севлюша, Ужгороду, південної частини був. Земляинської жупи, та дальше на південь в околицях Токаю в Сабольцьській та Аббауйській жупі.

На мапі народностей в був. Угорщині за лексиконом урядовим з р. 1773., яку видав проф. А. Петров (Národopisná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773, Praha 1924), видно, як вже в цім році мадярський елемент підсунувся високо поза Тису на північ, досягаючи майже підніжжя Карпатів.

А коли городи утратили своє значення оборонне і поволі

почали перемінюватися в торгіві та ремісничі міста, тоді вони ще більше набирали чужого елемента, головню ремісничого, і то не лиш німців, але й мадярів. Образ таких відносин в тодішніх підкарпатських городах, що були заразом й осідками господарських доміній, видимо по Ужгороді на основі студії проф. А. Годинки.¹ Відтак городи прийняли зовсім мадярський характер, особливо бігом ХІХ. в., коли там основалися школи середні, заводилися уряди і т. д. Передовсім по знесенні панщини городи набирають більшого значіння для селянської маси, бо вона, давніше залежна від панських урядників сільських, тепер же приходить в живіший зв'язок з чужим по культурі і язику городом. Від цього часу набирає мова населення щораз то більше урядово-адміністраційних слів, коли і сільська інтелігенція помадярилася бігом послидніх 50 літ, тоді і селяне за місцевою інтелігенцією прибирали в уживання що раз то більше мадярських слів.

Вплив мадярської мови, як й кожної іншої чужої, відбивається передовсім в лексиці і то нерівно по околицям. В околицях ближчих до мадярської етнографічної границі находимо сильніший мадярський вплив, як в околицях подальших. Цю мадярську лексику загорнув вже в роках 1883. до словаря „Русько-мадярського“ Ласлов Чопей² а проф. Бонкало має збірку цього матеріалу лексикального більше 2000 слів. Найбільше нині уживані ще прим. такі: *варош* — город, *біров* — сільський староста, *орсал* — держава і державна дорога, *бірток* — маєток, *бет'іг* — хворота, *бет'іжний* — хворий, *бізовний* — певний, *алдомаш* — гостина з питтям, *ошкола* — мадь. *iskola*, *марга* — мадь. *marha* = худоба, *сокач* — *szakacs* = кухар, і много інших.

Через мадярську мову перейшло сюди також много турецького елемента: *чіжми* (тур. *çizme*) = чоботи, *гуня* = верхня одежа з вовною на верху, *чуга* (тур. *çuha, çuha*) = то саме, *фінджа* (тур. *fildžen*) = мале горня, *кербац* (тур. *kerbaç*) і інші.³

В системі звуковій або морфологічній не находимо мадярських впливів, скорше можна його найти в синтаксі, а то через вплив бесіди інтелігенції.

¹ Про то, відки приходили ремісники до Ужгорода, можна вичитати з студії Дра А. Годинки „Adalékok az Ungvári vár és tartomány, és Ungvár város történetéhez, Ungvár 1917, де наводяться прізвища всяких ремісників. Прізвища ішли звичайно за селом або городом, з котрого походив: Bodrogközi, Szobranczi, Kereknyei, Lakarti, Varanyai, і т. д. (ор. cit. стор. 25).

² Ласлов Чопей: Русько-мадярський словарь, Будапешт 1883.

³ Dr. Franz Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, Wien 1884, Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften XXXIV, I, стор. 42, 61, 96.

Вплив інших слов'янських мов на південно-карпатські говори українські можна замітити головню на західніх частях південно-карпатської області. Це впливи словацький та польський, котрі у великій мірі причинилися до змін так звукових як і морфологічних далеко ідучих так, що сотворили на основі змішання цих трьох елементів новий відмінний діалект, званий нині східньо-словацьким. Так словаки як й поляки просякли глибоко південні склони Карпат бігом століть, доходячи майже до етнографічних границь мадярських в був. жуп. Земплінській та Аббауйській.

Східньо-словацькій нинішній етнографічній області посв'ячено доволі багато наукової літератури, зібраної у праці Цамбеля: *Slovenská řeč*, В. Гнатюка: *Словаки чи Русини* (ЗНТШ XLII), *Русини Пряшівської епархії і їх говори* (ЗНТШ XXXV), А. Петрова: *Предѣлы утрорусской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ, почасті й у згаданій чеській перерібці а відносно новіших часів теперішніх в статтях і працях: K otázce slovensko-ruské etnografické hranice* (*Česká Revue* 1923, XVI), *Národnostní hranice Slováků a Karpatorusů mezi sebou a s Maďary v XVIII. st. podle současných archivních údajů* (*Česká revue* 1924, XVII), *Přispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII.—XIX. století*, Praha 1928.

Питанню старого сусідства словаків та українців посв'ятив много місця проф. В. Халоупецький в XIII. главі великої студії: *Staré Slovensko — Spisy filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě*, č. III, Bratislava 1923, під тит.: *Poměry národnostní*. Признає він, що „руський“ елемент сягав при кінці XI. і на початку XII. ст. аж до глибини старого межового лісистого пасма Татра-Матра-Фатра, та що середня Словаччина є твором новим, до котрого заходили поступно всі первні з його сусідства: німці, мадяри, русини та мабуть й хорвати (ор. cit. 276). Коли однак колонізація розширилася аж до горішнього бігу рік Вагу, Грону, Попраду, Гернаду, Ториси і т. д., прибуває колонізаційний матеріал з країв сусідніх, а то з Польщі і Русі (ор. cit. 279), німці були ведучим елементом а мали привілеї дальше приводити колоністів, а то з Польщі та з Червоної Русі (ор. cit. 279—280). Напряв німецької колонізації ішов дальше на схід до Спиша а за ними також новий середньо-словацький утвір, скріплений дальше елементом руським та польським.

Відносно Спиша заявив свої думки досить обережно С. Цамбель на сторінках своєї великої праці: *Slovenská řeč a jej místo v rodině slovanských jazykov*. Turč. Sv. Martin 1906. Він признає, що населення „руське“ по цій стороні Карпат в сусідстві з своїми братами в Галичині належить до молод-

ших жителів цих країв. Також уважає підкарпатських русинів як тих, що природно посувалися із-за Карпат на південь (ор. cit. 271). Відносно тих русинів, що живуть пониже суцільної території, то там треба мати на увазі колонізацію стару та нову, а відносно старобилости народностей на західній частині східної Словаччини, то по його думці русини там не були первісні. Вони, хоч старшого походження, хоч нового, не переважали над осадами неруської народности. В цій думці підпирає його Мішік, що на основі старих грамот зібрав імена найстарших спиських осад та на цій основі констатував, що ніодна руська осада не появляється в грамотах XIII. ст. а противно так в грамотах XII. як й XIII. ст. згадуються села, що нині є виключно словацькі (ор. cit. 28). В історичнім розвитку колонізації словацької на схід можемо тільки констатувати факт поступу словацького елементу на схід в був. жупи: Шариську, Аббауй-торнянську, Земплинську та Ужанську, наслідком чого відтак і русини підпадали під вплив словацький, прибираючи передовсім словацьку артикуляцію зі зберіганням ще руської лексики. На цій основі утворилися різні ступні говорів, котрі тепер називають східньо-словацькими,¹ чого не хотів признавати В. Гнатюк.² Крім суцільної території східньо-словацьких говорів, для котрих головними знаками є: передовсім брак повноголосних форм, дзекання й цокання, сплинення *y-i* в один звук передній *i*, та деякі форми: *І*. особа часу теп. *et, it*, находяться ще й острови словацькі, а то в був. ж. Березькій: Нові Кленовці, Фрідешово, в був. ж. Ужанській а на теперішній області Підкарп. Руси находимо значне число в Ужгороді, в Середнім і В. Березнім, Гутах коло Ужгороду та в Гуті Полянській на Тур'ї, в був. Земплинській ж.: Хоча, Брезничка, Стрпков а на області був. Шариської ж. села: Сорочин, Местиско, Бокша, Радома, Округле, Кожани (по А. Петрову вони є словацько-руські), Дуплин, Тишинець, Шандал.³

¹ V. Vážný в праці: *Nářečí slovenská, Československá vlastivěda III. Jazyk*. Praha 1934, „Sfinx“, стор. 305—306, ділить східньо-словацькі говори на: а) наріччя спиське, з піднаріччям 1) списько-ліптовським, 2) гнєльським, та 3) властивим наріччям спиським, 4) нормальне наріччя східньо-словацьке в жуп. Шариській, Аббауйській, а також по більшій часті на словацькій області Земплина і Унга вже з деякими рисами руськими, б) перехідне наріччя земплинсько-руське на північ і схід від Доброї над Ондавою і від Гуменного а в ж. Ужанській на північ від дороги Михайловці—Ужгород.

² В. Гнатюк: *Словаки чи Русини*, стор. 80. — *Statistický lexikon obcí v republice Československé. IV. Podkarpatská Rus. P.*, Praha 1928, стор. 11, 12, Словаки в В. Березнім, Перечині, Тур'ї-Рематах, Оноковцях, Глубокім — порушилися.

³ А. Петров: *Предѣлы угрорусской рѣчи*, ор. cit. стор. 127, 139. —

Численні острови на суто словацькій нині області зберігаються дякуючи лиш географічним условинам, бо є заховані межі горами та не є в сильній стичності зі своїми сусідами — словаками. Вони є останками¹ давнішої руської колонізації, що ішла на південь й на захід від Шариша та Спиша.

Попри словаків заходили сюди також і чеські гусити а то від Спиша аж до Земпліна, що відтак розплилися в словацькій більшості.²

З судільною польською людністю міг український елемент по цім боці Карпат також стрінутися, бо Цамбель признає, що західня часть східньо-словацької області аж по ріку Топлю є характеру польського, то є, що перші жителі цієї області були поляки.³ Найновіше дослідник спиських говорів Др. Штібер на основі розбору спиських словацьких говорів доходить до заключень, що або Спиш був заселений людністю польською, котра по сколонізованні середнього Спиша німцями та русинами стратила контакт з прочим польським тереном та підпала сильному впливові словацько-руському, або що існував перехідний діалект межі польською мовою та межі мовою слов'ян угорських, що жили може колись над долішнім Горнадом.⁴

У відношенні до наших говорів польський вплив зазначається лиш в малім ступні в говорах надпопрадських на Спишу саме через стичність з говорами польсько-словацькими а відтак чи то впливом доволі частих польських колоністів, що їх зустрічати можемо майже в кожному шариськім селі, чи радше загальним впливом східньо-словацьким. Польський елемент колонізаційний доходив і в пізніших часах далеко на доли аж на пограниччя словацько-мадярське, як о цім докладає А. Петров на основі вісток нотаря М. Бела з початку XVIII. ст.⁵

З німецьким елементом могли стрічатися в давнині ще

Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováký a Karpatorusy, op. cit. — карта.

¹ Про це Z. Stieber на основі язових фактів висловлює думку, що перед пару сот роками ішла колонізаційна струя, що несла людність руську як і колись руську, вже тоді пословачену і говорячу подібно до говорів нинішних земплінських. (Ze studiów nad dialektami wsch-słowackiem. — Lud Słowiański III, 1. St. Kraków. 1933, стор. 148 — а то само і в примітці 1. — За колонізацію „руську“ Липтова диви студию Ján Stanislav: Liptovské nárečia. Turč. Sv. Martin 1932, стор. 60—61, 65. — Niet najmniejszych pochybností, že do Liptova prichádzali kolonisti z Poľska, Ruska a t. d. ... (61.)

² S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. § 27, стор. 44—45.

³ S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. § 20, стор. 29.

⁴ Zdzisław Stieber: op. cit. стр. 131.

⁵ Dr. A. Petrov: Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII. až XIX. století, Praha 1928, стр. 179, 187, 191.

на області середньої Словаччини в околицях Ліптова, де німці мали права приводити колоністів з Руси, як то попередньо вже було сказано. Коли німці перейшли на Спиш в XIII. ст., мусіли стрінутися з ще сильнішим українським елементом в околиці підбескідській в горішнім Спишу та Шаришті. В тім же столітті переходить колонізація німецька до Уючі та Марамороша, але держиться лиш городів: Сасфалу, Севлюш, Хуст, Вишково, Тячево, Довгополе, Сигіт.¹ Який вплив лишили німці з того часу на мову тодішніх русинів, годі нині щонебудь сказати, бо в цім напрямі не маємо ніяких студій. Противно, підносяться думки, що деякі села німецькі на Спиші порушилися.² На сході в згаданих городах німці скоро помадяричилися та ще без ніяких слідів на мову окружуючих українських сіл. Нова німецька колонізація на терені східної часті української язикової області ограничена на нинішню політичну Підкарпатську Русь. Німецький елемент зайшов сюди за часів Марії Терезії та Йосифа II., наперед до Шенборського панства Мукачівсько-Чинадіївського, а відтак в села марамороські. Найстарші села німецькі біля Мукачева походять з 1730-их років: Березинка (1730), Кучова (1728), Коропець (1730), Нове село (1732), Павшин (1750), дальше бігом першої половини XIX. ст.: Жофія (1804), Старі Кленовці (1807), Драчини (1827—37), Синяк (1837), а дальше в другій пол. XIX. ст. Нове село коло Сускова (1856), Дуби (1861). Пудгорода та Паланки мають ще старшу німецьку людність з був. німецьких вояків по війнах Ракощевих. Німецькі села в Марамороші а то Німецька Мокра та Устьчорна повстали в р. 1775³ а до того часу, чи може дещо пізніше, треба віднести і німців в Рахові, а ще пізніше в Кобилицькій Полянці, де вони держаться головно при промислових заводах. Німці з околиць Мукачева — то головно ремісники та сільські господарі, в околицях Марамороша — лісні робітники.

Язиковий вплив німецьких колоністів новіших часів також

¹ Dr. Jan Húsek: *Národopisná hranice mezi Slovákы a Karpatorusy*, op. cit. стор. 28—30.

² В. Гнатюк в статті: „Словаки чи Русини“ цитує слова мадярського етнографа Гунфальві, що з причин релігійних війн німці покидали протестантську віру і приймали нову руську і так ставали русинами. В Плавниці і Брезовиці говорили ще минулого віку по німецьки. Op. cit. 49. — Додати треба, що на Спиші деякі руські села мають німецькі імена: Фольварк, Кремпах, Шамброн, Голдермарк.

³ А. Петров: *Предѣлы угрорусской рѣчи*, op. cit. стор. 53, 70—71. — Др. А. Шаш. *Нарис соціальної й господарської історії Шенборнської латифундії Мукачівсько-Чинадіївської в першій половині XVIII. ст.* „Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгородь“ IX, стор. 128—134. — Були це колоністи з Франконії.

не просліджений. Він обмежується головню до круга робіт лісних та деяких ремісничих інструментів. Такі слова, які нині загально ще уживані: *шустер, фріштик, фрішний, лубт, шмідня* можуть походити вже з новіших часів а були поширені інтелигенцією, що принесла їх з городів.

Не вяснений до тепер факт існування сербської чи там хорвацької колонізації. Її в компактній масі нігде не стрічаємо. Но все таки відомі ту з традиції *раци* як купці, що мали свої буди по городах (Мукачево, Ужгород) а навіть мали свої окремі церкви (Ужгород). Село Пудгорода мало назву *Kroatendorf*, бо повстало з останків хорвацьких вояків. Чи панування сербських деспотів Стефана Лазаревича та Юрія Бранковича по смерті Федора Коряговича лишило якийсь слід колонізації сербської, годі нині на це відповісти. На питання сербської колонізації звертає увагу метатеза групи співзвуків *kt > tk*, що відома по східній частині Підкарпатської Русі аж по за Сигіт в слові *tko < *kto*, а також часті прізвища *Хорват — Горват* в різних околицях а навіть на верховині Марамороській (Н. Синевир).

4. Південно-карпатські українські говори в історичному розвитку.

Українські південно-карпатські говори перейшли майже ті самі стадії розвитку так під оглядом звуковим і формальним, як і другі говори українські а передовсім найближчі північно-карпатські. Різниці між ними полягають на збереженні більшої архаїчності, як в говорах північно-карпатських а тим більше в порівнанні з другими говорами.

1. Старе *ě* має на цілій майже області монофтонг *i*, котрий паляталізує попередні приголосні: *l'íto, men'í* а лиш на найдальших кінчинах Спиша за Попрадом та в островах південного Спиша по губних появляється перед *i* всунве *i:* *mí/ísto, pí/ísn'a* а навіть у визвуці як *ii^é*: *na dubíi^é*.¹

2. Звук *e* диспаляталізувався, но в зависимости від положення перейшов різні стадії розвитку: а) По м'яких шип'ячих приголосних та по *i (j)* — *e* льябіялізувалося, коли за тим наступав склад твердий, то *e* з давніми *a, o, u*: *žona, čol/o*. Віймку творять говори лемківські а то верховинські, де *e* по шип'ячих в декотрих словах зберігається: *ž/ena*, як то *e* в словацькім. Крім цього у двох околицях далеко від себе віддалених (горішній Лабірець та ріка Рускова в Румунії) особливо по *ě* місто *e*

¹ Наголос складу означаємо прямовісною лінією перед голосним (вокалом).

появляється — *a*: *čaljo*, *čarjuha*. — б) В закритих складах перед м'якими складами перейшло *e* в нове *ě* а відтак в *i*, паляталізуючи попередню шелестівку: *s'ím*, *perst'ím'*, *spas'ín'a*. — в) В закритих складах перед твердими складами через лямбізацію до *o*, перейшло спільно з ним таку саму судьбу, то є стало *'u*, *ü* *i*: **vezlě > vüz*, *n'us*, — *vüz*, *nüs*, *vüz*, *n'üs*. — г) У визвуці в закінченні іменників роду ніякого замість старого *e* в на-ростку *-yje* маємо *-'a*: *nas'ín'a*, *z'íl'a*, що декотрі вважають лиш за морфологічне явище а то вплив *n*, *t* пнів (Стоцький, Бузук).

3. Старе *i* (и) пересунуло свою артикуляцію взад та стало звуком передньо-середнім, но не на цілій області, бо починаючи від долини ріки Уга, а на Верховині від горішнього бігу ріки Жденівки зберігається у декотрих положеннях давня артикуляція *i*: *no/syti*, *br/atovi* а на південно-західніх частих Земплина це *i* зм'якчує попередні зубні приголосні *d*, *t*: *chod'/it'i*.¹ В недавній давнині область цього явища була ширша, бо простягалася від околиці Собранець,² де нині вже говори пословачені а останки давніх відношень в цім огляді є в говорі сіл Валяшковець та Глівіща, в цім посліднім лиш у старої генерації.

4. Старе *ы* зберігає свою давню артикуляцію майже на цілій області південно-карпатській за виїмкою говорів гуцульських та околиці ужгородської, де цей звук пересунув свою артикуляцію до переду та зрівнявся з новою артикуляцією *i* > *y*: *dyt*, *syt*, *t/ыtu*, *r/ыtu*, *r/ыba*. На північ від Ужгороду находимо в кільканацяткох селах нову відміну *ы* а то лямбізовану, наслідком чого місто *ы* чуємо вузьке *o* або *i* *u*: *syn*, *dyt*, *msiti*. Спорадично появляється це лямбізоване *ы* по губних приголосних і на інших околицях.

5. Звук етимол. *o* в закритих складах без огляду на то, чи він наголошений чи ненаголошений підпав важним перемінам, які на цій області виказують нині лиш монофтонги: *u*, *ü*, *ы*, *i*: **nosъ > nus*, *nüs*, *пыs*, *nüs*. Виїмку становлять чотири спиські села Завадка, Порач, Словінки, де рефлексом закритого старого *o* є такий самий звук, як старого закритого *e* в таких же положеннях, то є м'якого чи там прейотованого *u* > *'u*, *iu*: *kün'* (< **konъ*), *tiü* (< **toi*).

¹ Диви мою студию: Говір села Валяшковець був. Земплинської жупи. З. Н. Тов. ім. Ш. у Львові, т. ХСІХ.

² Можна це судити на основі примітки А. Духновича в його: Со-кращенній граматиці і рускаго языка — Буда 1853, стор. 29, де говорить, що в Унгарськім комітаті в селах Глівіщі, Рибниця, Ремети і других infinitivus дієслів кінчиться на *-t*, *t*, є редукція *i*, що паляталізувало попередній приголосний.

6. Звук *u* так з первісного *u* як і з *o* зберігається з тою різницею, що на деяких околицях появляється під наголосом перед складами з голосними заднього ряду широкий відтінок акустично близький до *o*: *û*. Крім того у формах часу теперішнього дієслів кляси на *-ovati* цей звук *u* був захоплений процесом другого роду *u*, що повстало зі старого закритого *o* та перейшло в дальшій стадії в *i*, *û*, та *ы* (на Спишу): *куруци* > *куруци*, *куруци*, *куруци*, а в деяких словах появляється також на місці старого *u* — *i*: *pol'idne*, *kl'ič*.

7. Звук *a* зберігає найпоследовніше свою давню вартість, чи то по м'яких, чи по твердих приголосних. Виїмкою можуть бути лиш незначні випадки в числівниках, де місто *a* появляється часто дуже передній відтінок *a*, що відтак навіть переминається на звук передній неясної барви *ä*, *e*, *i*: *dvac'üt* *dvacet'*, *dvacit'*. На пограниччі словацьким він диспаляталізується, починаючи від долини ріки Уга, навіть у горішній її часті. Гуцульський говір однак зберігає м'яке *a* дуже рідко а воно переходить там в цих положеннях на м'яке *ä*: *s'jérka*, *z'jéba*, *mn'jéso*, *vz'jéty* і т. д.

8. Глухі *z*, *z* перейшли таку саму стадію, як на цілім просторі східньо-слов'янським, то *z* в сильних позиціях стали повними звуками *o*, *e* а в слабих щезали: *son* < **sonz*, *den'* < **denz*, при чім *z* залишало слід, зм'якчуючи попередній приголосний. Деякі сліди цих глухих можна би добачати у говорах верховинських а спорадично і на долах у визвучі слів, сказаних в емпазі: *takz*, *dubz*, *ajz*. Те саме іноді можна спостерігати в середині слів, де *z* творить з попереднім приголосним *r* склад: *c'erzkov*, *k'zrve*.

9. В сполученні з пливкими дали *z*, *z* звуку повні *o*, *e*, коли вони стояли перед пливкими: *rjocnyj*, *h'ordnyj*, *serp* а на захід від Уга іноді *ar*: *karčta*, *hardnyj*. Таке *e* < *z* по шип'ячих перед твердими складами з задньоязичними: *o*, *a*, *u*, *ы* перейшло на *o*: *žjocnyj*, *č'ornnyj*. По пливких в групах *trzt*, *tlbt* дали сполуки *tryt* рідко *tyrt* та з *tlbt* > *tlbt* рідко *tylt*: *drjivo*, *chryb'et* рідко *d'jyvo*, *ch'jyrbet*; — *slызja*, *blychja* рідко *s'ylza*, *b'ylcha*.

10. Старі сполучення *tort*, *tolt*, *tert*, *telt* дали последовно форми повноголосні: *borodja*, *boljoto*, *berjeza*, *malokjo*, а групи *ort*, *olt* дали *ro*, *lo*: *rjozum*, *ljokot*, або *ra*, *la*: *ralo*, *lakomyj*.

Приголосні.

1. Губні *p*, *b*, *v*, *m*, *f* стратили перед м'якими голосними давню м'якість а між губними а м'якими голосними витворився вставочний *i* або місто нього *l*, *n* ерент.: *pjāt*, *bju*, *vju*, *mn'jaso*, *lublu*. Артикуляція *v* губно-зубна у назвучі а також

у середині слів та у визвуці по голосних переминається на артикуляцію губно-губну: *tau, dau, noslyu*. Інтересно однак, що в деяких сторонах давня артикуляція губно-зубна по голо-сівках зберігається: *dav, mav, davnjo* (Иршава-Довге). На за-хідній області назвучне *v* або як прийменник в санді пере-ходить на *ch* або *h*: *ch poly, hmerti*.

2. Зубний *d* перед давніми м'якими не дає одинокого рефлексу *ž* у всіх положеннях; це тільки сталося долами на області на схід від Латориці: *ch/ožu, hor/ožu, medv/ežy*. На захід від цієї околиці находимо натомість рефлекс африкат *dž*: *ch/odž'u, bjudž'u, urodž'ai*. Натомість *t* перед м'якими в давнині дало лиш один рефлекс *č*: *byc', svič'ka*. Помітно однак, що до цього ще праруського процесу затягнуто також й в тепе-ршності слово *t/ažko*, котре не рідко чується на цілім східнім просторі від Ужгороду аж поза Сигіт як: *č'aško, č'aže*. М'які *t, d* спорадично на цілій області південно-карпатський а особливо на Гуцульщині переходять на *k, g*: *k'isto, g'ity, k'ir'iaty* замість *t'isto, d'ity, t'ir'iaty*.

3. Зубні сичні *s, z* перед м'якими голосними а то *i < e* та йотованими *ja, ju* дали три ступні паляталізації, а то пів-паляталізовані *s'ino, z'ila* в околиці середнього Підкарпаття від ріки Топлі аж по Латорицю, на захід від Топлі а навіть на півночі, починаючи вже рікою Ондавою дальше на захід, паляталність цих приголосних в згаданих положеннях до-ходить вже до ступня м'яких шип'ячих *s'ino, z'ila*, а знов на схід від Латориці і на Бережанській Верховині поширена артикуляція коронально-дорзальна *s'ino, z'il'a*. На самім краю східніх говорів а то в говорах гуцульських у визвуці перед колишнім *ь* та перед йотованими голосними находимо при-міри цілковитої диспаляталізації: *des buy, kriz, sudla* і т. д.

4. Африкат *c* на великій області карпатській підпав дис-паляталізації а то в наростку *-es* на захід від Ціроки та в говорах гуцульських. Частинно захопив цей процес і *c* в наростку *-uc'a* на тім же самім просторі.

5. Пливкий *r* зберігає майже на цілій області м'якість так у визвуці як і в середині слів: *ryb/ar', včr'ch*. Лиш на найдаль-ших кінчинах західніх говорів а не рідко в близькім сусідстві говорів словацьких проявляється тенденція до диспаляталі-зації: *p/astyr, p/isar*.

Пливкий *l* на цілій області побіч м'якого відтінка задержує ще так звану артикуляцію альвеолярну, що рівняється *l* серед-ньому: *mal'a, l'ito*, або твердо на області західній: *l*.

6. Шип'ячі *s, z* на цілій області крім Гуцульщини отверділи а спеціально тверді відтінки появляються на області від Лато-риці на захід а в деяких положеннях появляються вони і на

схід від Латориці навіть в говорах марамороських: *ž'el* (**ž'al*), *s'ěpka* (**s'apka*); *s'ýlo*, *ž'ýlo*, *m|enšy*.

Натомість африкат *č* зберігає свою давню м'якість майже на цілій області крім говорів запопадських та східно-верховинських: *č'asto*, *boh|ač'*. Африкат *dž* зберігає по більшій частині свою давню м'якість: *ch|odž'u*, *m|edž'i*.

На досить значнім просторі а то на схід від Латориці крім говорів гудульських та на захід від Уга артикуляція задньо-язичних *k*, *h*, *ch* є даліше взаду, як на області між Угом та Латорицею та на Гудульщині. В наслідок цього зберігаються давні сполуки: *ky*, *hy*, *chy*: *r|uky*, *n|ohy*, *ch|yža*.

8. Інтервокалічне *i* на значнім просторі говорів середніх поміж Лабірцем та Боржавою щезає у формах дієслова часу тепер. 1. особи однини та 3. множини: *m|au*, *m|auť* а декуди і в інших категоріях: *hn|ou* (gen. sing.) або місто нього появляється інтервокалічне *v* (*y*): *m|avu*, *m|avut'*, *zn|avu*, *zn|avut'*.

9. Групи: **gv* + *ě* за малими виїмками = *zv*(*dzv*) — *zv|zd|a* а **kv* + *ě* переважно задержується — *kv|íta* побіч *cv|isty*.

В групах приголосних замітніші прояви ассиміляції приголосних: *dn* на *nn*: *dn'a* > *nn'a*, *rl* на *ll*: *um|elly*, *dl* на *ll*: *pull|av*, *sto* > *sčo* > *ščo*, метатези *kčto* > *tčo* > *ko*, *pch|aty* > *chp|aty*.

Морфологія.

Давні типи деклінаційні по пням у більшості затратилися, як і в других слов'янських мовах та тепер звелися до 5 типів деклінаційних, як і в українській мові, а то: 1. іменники роду чол., у котрих основу творять давні *-o* пні, відтак *-ŭ* пні, що полишили великі зміни в деклінації *-o* пнів та *-i* пнів чоловічого роду; сюди належать також іменники роду ніякого давніх *-o* пнів та вкінці *-n* пні. — 2. тип творять іменники жін. роду давніх *-a* пнів. — 3. тип іменників роду жін. давніх *-i* пнів, до котрих долучилися давні *-ŭ* пні. — 4. тип давніх *-t* пнів роду ніякого. — 5. один іменник жін. роду давніх *-r* пнів.

2. Відносно першого типу деклінаційного, то ту замічається ще найсильніше зберігання слідів давніх закінчень *o* пнів в *dat.* і *loc. plur.* а рідше в *instr. plur.*: *-um*, *-ŭm*, *-im*, *-ym*: *v|olum*, *v|olŭm*, *v|olyam*, *v|ol'ím*; *-ich*: *sus|íd'ich*; *-y* (*y*): *z v|oby*, *z t|r'joma r|oky* а також вплив закінчення *loc. plur.* *-och* з *-ŭ* пнів: *v l'isoch*. На сході в Мараморощі замітне сильне зберігання закінчення *dat. sing.* *-o* пнів *-u* супротив загально поширеного закінчення *-ovu* з давніх *-ŭ* пнів: *br|atu*, *ut' |u*. Так само в *loc. sing.* тамже частіше закінчення *-u* з *-u* пнів: *v l'is|u*.

На цілій майже області південно-карпатській переведене вирівнання м'яких пнів з твердими у всіх родах, а то в *dat. loc.*

sing. першого типу роду чол. і ніякого, в instr. sing. давніх *-a*, *-i*, *-ŭ* пнів: *kon'ouy, kon'om, plol'ouy, plol'om; gazd'ym'ou, č'astou, kr'oul'ou*. Не брак однак околиць, де різниці між твердими та м'яким пнями ще зберігаються а то на Верховині Бережанській почасті і Мараморській а на Гуцульщині це є в повній силі.

3. Жіночі *-a* пні зберігли ще найбільшу чистоту в закінченнях, поминаючи зміни фонетичні в instr. sing. *-ou, -om; ruk'ou, rukom*. Лиш в gen. plur. слідний сильний вплив закінчення *-o* пнів на *-iu, -iu*, а то в говорах верховинських на цілій Підкарпатській Русі: *žlabiu, s'estrŭu*. На Гуцульщині замічаємо вплив закінчення в тім же відмінку *-y* з давніх жіночих *-i* пнів: *k'osyŭ*.

Іменники чол. роду *-a* пнів прибирають закінчення іменників роду чол. в dat., instr., loc. sing та gen. plur. з *-o* пнів: *sluh'ovuy, sluh'om, sluh'ovoy, sluh'iu*. То є доказом членовання деклінаційних типів по родам а цілковитого щезання почуття різниці по пнях.

4. Архаїзми знатні також в деяких околицях на сході в тім, що в gen. sing. давніх *-ŭ* пнів ж. р. а також *-n* пнів чол. роду живе ще закінчення *-e*: *s č'ěr'kve, t'oho dne*. Слово *den'* в nom. pl. перебрало закінчення *-y* з типу першого, то є іменників чол. роду твердих: *dva dny*.

5. Давня деклінація іменників роду ніяк. *-n* пнів майже щезла безслідно а іменники цих пнів приклонилися до типу *-o* пнів тогож роду: *im'ja, toho im'ja, tomu im'ju* і т. д.

6. Іменники роду ніяк. давніх *-t* пнів зберігають в instr. pl. на сході закінчення *-y*: *z jah'n'aby*, коли ж на західніх околицях натомість маємо закінчення *-amy*: *z h'us'atamy*.

7. Прикметники зберігають крім Гуцульщини і схід. Верховини різницю між твердими пнями а м'якими: *dobryŭ, nym'ŭsn'yy*.

8. На значнім просторі від долини ріки Уга аж по долину Великої Ріки зберігається старе нестягнене закінчення прикметників роду ніяк. на *-oje*: *dobroje* а в долині ріки Уга редукується *-oje* на *-oi*: *d'obroj p'ole*.

9. Прикметники жіночого роду в gen. sing. зберігають в західніх говорах (лемківських) закінчення *-oi* місто загально пануючого *-oi* на основі староруського закінчення *-ji* з *-ě* в gen. sing. fem. *-ja* пнів.

10. Прикметники чол. і ніяк. роду в говорах лемківських в loc. sing. зрівняли своє закінчення з instr. sing., як то є у польській мові: *z d'obrym p'anom, na d'obrym p'anovi*.

11. В nom. pl. прикметники у всіх родах мають стягнені закінчення а то лиш *-i* на схід від ріки Ціроки а на захід закінчення *-y*: *dobrŭ l'ude, b'ŭl'ŭ r'uky, krasn'ŭ pol'a; m'aby k'on'ŭ*. Закінчення *-i* м'якчить у переважній частині попередні зубні приголосні, як подано було на наведених примірах.

12. Старі типи іменної деклінації прикметників зберіга-

ються лиш зрідка в *nom. sing.* та *pl. h/oden, neh/odny* а в цім останнім передовсім прикметники присвійні: *Vasyľevy k/on'і*. Лиш в народніх піснях або приповідках можна ще стрічати іменні форми і інших відмінків: *od m'ala do velyka*.

13. У займенників вказівних, *ses', ses'la, sesje* на значнім просторі, а то на захід від Тересви, витворився новий тип деклінаційний підо впливом займенника *tot, tot/o: s'oh/o, s'om/и*, колиж бо на сході старий тип *seh/o, sem/и* зберігається.

14. В конюгації дієслів помічується найбільше змін в закінченнях часу теперішнього. В першій мірі піднести треба форми стягнені у дієслів на *-ati* в 2. 3. особі *sing.* та 1. 2. *plur.*: найсильніше на заході, слабше на сході, де побіч стягнених у більшості ще живі нестягнені форми: *sp'ivaš, sp'ivat, sp'ivate, sp'ivate*. В тій же класі дієслів в 1. особі закінчення *-и* уступило місце закінченню *-am* з дієслів атематичних: *tam, trytam*, а то починаючи від Уга на захід. — В 3. особі однини і множини старо-руська м'якість *ť* зберігається ще на значнім просторі від Лабірця по Велику Ріку крім Бережанської Верховини а на прочім просторі *-t* ствердло. В гуцульських говорах *-t* в 3. *pl.* відпадає зовсім у дієслів з тематичним *-i*: *ch/ode*. На малій частині (Іршавщина, Вел. Березнящина) у дієслів 1. класи на задньо-піднебінні приголосні: *k, h* в 1. особі *sing.* і 3. *pl.* ще зберігаються та цим способом зберігається давній тип конюгаційний цієї громади дієслів: *pek/и pek/ut*. — В 1. особі *pl.* витворилося на цілім давнім колонізаційнім просторі, то є крім Гуцульщини, закінчення *-me* а на Гуцульщині закінчення *-mo*: *kladem/e, klad/emo*. В способі приказовім часу тепер. витворився новий тип з редуцією старого закінчення *-i* на *-ь*, а то передовсім на Лемківщині на захід від Лабірця, під впливом пересунення наголосу на другу від кінця: *ch/od, ch/odte*. Цей тип спорадично виступає і в говорах східніх.

В часі минулім витворилися два типи закінчень: 1. західній з зберіганням *-l* в *part. praes. II.* а на схід від Лабірця з переміною цього *-l* на *-v*. До того треба додати, що є то форма зложена із згаданого *part.* та дієслова *-jem, -ym, -im*: *ch/odyl jem, chod/lyvm, chod/lyvm*. У чотирьох дієслів а то *vest/ы, plest/ы, mest/ы, b/ost/ы* закінчення *part. praes. II.* *-v* переміняється на *-ch (h)* *pryvy/uch, pl/uch, zam/uch, izb/uch* а явище це звісне говорам долішнім на схід від Уга. Кляса дієслів на *-nuti* в часі минулім відкидає наросток *-nu-*: *zamkn/uty, zam/ok, dvo/yhnuty — dvo/yh*.

Час майбутній крім зложення *budu + inf.*: *b/udu čyn/ыtu* на захід від Лабірця має часто замість інфінітива — *part. praes. II.*, як це є у польській мові: *b/udu ch/odit*. В Марамороші а передовсім на Гуцульщині *budu* заступається через *mi*: *mi chodytu*

Форми *part. praes. pass.* на *-myi* майже щезли.

ЗВУЧНЯ.

Голосні.

Звук і.

Звук *і* в українських говорах південно-карпатських є різного походження. Він повстав: 1) на місці старого етим. *ě* (*ъ*): *vīster*, *bīlmo*, *pīsn'a*, *līto*, *sīno*, *d'īlo*, *l'īlo*, *c'īp* і т. д.; 2) на місці етим. *e* перед м'якими складами: *šīst*, *s'īmь*, *tem'īn'*, *jačm'īn'*, *plost'īl*, *uč'it'īl*; 3) на місці етим. *e* в закритих складах в околицях нижче означених: *pryn'īs*, *pryv'īz*, *īīz*, *na s'īz* і т. д.; 4) на місці етим. *o* в закритих складах в околицях, означених нижче: *pīp*, *vīz*, *kīn'*, *sīl*, *pa'nīz*, *pa'nīm* і т. д.; 5) з давнього *i* (*и*), як збереження давньої звукової вартости в околицях, означених нижче: *chod'ytī*, *rob'ytī*, *br'atovī*, *p'lanovī*, *pīcn'īca*, *pšen'īca*, *car'īca*; 6) з давнього *ы* в говорах перехідних до словацьких: *dobri* (ном. sg. m.), *rība*, *dīm*, *sīn*.

Звук і на місці ě.

Звук *і* з старого *ě* (*ъ*), з етим. *e*, *o* в закритих складах означити можна в порівнанні з *і* на місці старого *i*, *ы* як звук переднього ряду високого підняття, вузький (*high-front-narrow*) і його означаємо знаком *i*, колиж бо звук *і* з **i*, *ы* є того самого творення, лиш широкий (*high-front-wide*), як це зазначив вже О. Брок в описі говору села Убля був. Земплінської жупи (Угрорусское нарѣчіе села Убли, 3), його означаємо знаком *i*.

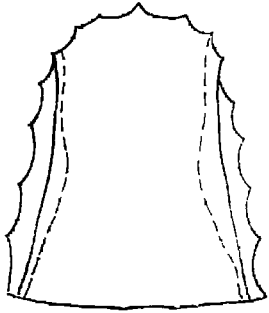
Артикуляційні поміри при допомозі штучного піднебіння, барвної методи, приладу Аткинсона та Грандента, виконані в році 1929 на трьох особах з різних околиць, а то: Михайлі Туркові, уч. VIII. кл. гімн. в Ужгороді, селянського походження, котрого матерня мова — то говір села Золотарьова з б. Мараморощини, Іванові Брезі, уч. VIII. кл. гімн. в Ужгороді, селянського походження, котрого матерня мова — то говір села Ярку коло Ужгорода та Іванові Шлепекім,¹ уч. VIII. кл. гімн. в Ужгороді, також селянського походження, котрого матерня мова — то говір

¹ Даліше будемо уживати скорочень: Турок = Т., Бреза = Бр., Шлепекій = Ш., а також для трьох дальших осіб: Дем'ян = Д., Стольник = С., Борканюк = Бор.

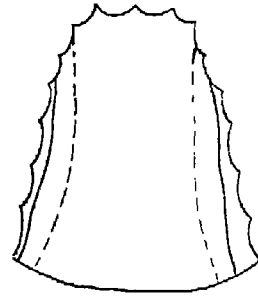
села Шариського Буківця коло Стропкова, виказали, що місце артикуляції *i* в слові *pić* від *piyu* на піднебінні іде здвож ясен аж до околиці клів, при чім язик підноситься від країв ясен в гору на глибину 7—10 *mm* залежно від меншого або більшого притиску в околиці третього черінного. (Диви обр. 1—2.) Мірнання штучним піднебінням було сконтрольоване барвкою методом на язичі (обр. 3—4), а при помочі помірів приладом Аткинсона уклад язика в ямі усній, що видно на прорізах (обр. 5). Губи не беруть в артикуляції діяльної участи. Угол щелеп в *T.* = 3 *mm*, у *Ш.* = 2 *mm* а у *Б.* = 5 *mm*.

Крім цього роблено поміри лиш штучним піднебінням у селянина з Вишніх Верецьких Бережанської Верховини Івана Дем'яна а вислід при тім же слові а також слові *vit* був при сильнішій артикуляції такий самий, як у попередніх, т. є дотик язика на піднебінні доходив до клів, звідки спадав на долину, опираючися кінцем на долішні зуби; при менше сильнім притиску дотик доходив до околиці першого черінного зуба. Таку саму артикуляцію, як цей послідній випадок, мало й слово *pić*. Аж до околиці клів досягав дотик язика на піднебінні і у Стольника, учен. учит. семінарії з Сільця коло Иршави, у слові *povít*, а глибина при третім черіннім доходила до 13 *mm*. У Борканюка з Ясіня дотик досягав у слові *pić* аж до других сікачів, у слові *povít* до половини клів.

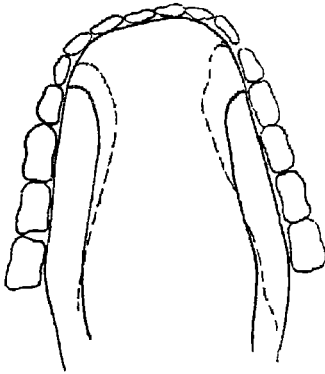
Звук *i* з *ě* (*ѣ*) розповсюднений по цілій області південнокарпатській і сходиться цілковито з таким же *i* на прочих областях українського язика. Приголосні зубні, бічне *r, l*, а також подекуди середньопіднебінні *š, ž* перед тим *i* палянталізуються, на початку слів й по голосних перед ним стоїть нескладове *i*, котре, як буде дальше сказано, іноді затрачувалося: *všiter všijet* (Рус-Кривий), *chľřba nakupřetye, u chľři, skazaj bľabi* (Ясіня), *čolovřce, u nľas na dvřři štos' stolřt, vřřřu* (Новоселиця коло Нересниці), *pićř kobřili sřřřľaj* (Драгово), *u polonřnř, na tľbř dvř tajstrřny* (Репінний), *ne mľože pľozad dvř vřřčř deržřtř pastuchľa* (Воловий), *ľulřz horř ř na hrřřu* (Буштин), *mřř řľňnyky mřřřřly, ľřde ne čřľřřly* (Керецькі), *dřřřka, kľže vřn řřřčř* (В. Раковець), *chodřř u ľřš bľhrř tesřtř, zažřňň tľ mňň ř řřř* (Страбичово), *sřřno, čřřř, řřřřľna* (Веряця), *radřř s tľho, dvřřřřľľ tľđmľ, medvřřđ čmurnřľ sřa* (Вишні Верецькі), *sřřľ na konřľ* (Підполозя), *ľladřľľ sčbřľ ľřřřře mřřřo* (Копинувці), *ľňľ sřľ ho řvřřđľ, ľňľ mľ povřřľ, na barľňovř řřřřľ, řřľ mňň ř nľmřľľře* (Комаровці), *uľřřľ, vřřř ľřřku na vľđu, vľđžmeš mľřř đřřku* (Дравці), *vřřň chľđřř đľtř řvľho řřľňľ učřřtř, řřřľľ ho řđ řčbř, polřřřř řđ ľľřřřř đřřčř*

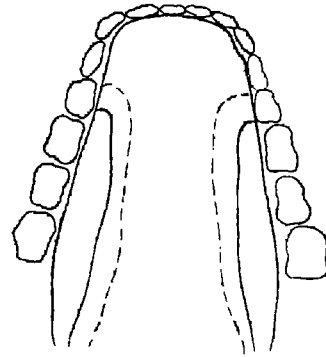
Обр. 1. Турок (Золотарьово), — дотик на піднебінні при артикуляції *у* у слові *руц*, - - - - при артикуляції *і* у слові *ріц*. Образки $\frac{3}{4}$ величини.

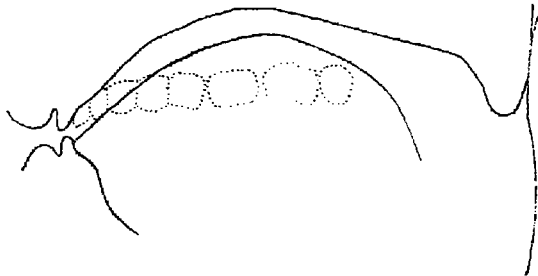
Обр. 2. Бреза (Ярок), — дотик на піднебінні при артикуляції *у* у слові *руц*, - - - - при артикуляції *і* у слові *ріц*.

Обр. 3. Турок, — площа дотику на язика при артикуляції *у* у слові *руц* - - - - при артикуляції *і* у слові *ріц* (метода барвна).

Обр. 4. Бреза, — площа дотику на язика при артикуляції *у* у слові *руц* - - - - при артикуляції *і* у слові *ріц*.

Обр. 5. Турок, проріз артикуляційних органів при артикуляції *і*, положення язика вимірене приладом Аткінсона.

(Дубриничі), *i p'uidut' po sel'i, kryžmo d'aut d'it'yn'i* (Кострини), *sk'oro von pob'ihla, žona mocn'isa* (Раково), *š'arkan' zal'ih v'odu, a tam syd'iu, p'okoy or'ečy ne zosl'ab; z'ač'ay let'ity hōr'is* (Волосянка), *b'ida* (Убля, О. Бр., Угрр. нар. с. У., ст. 9), *chlib, d'ijuka, b'er te sōb'i* (тамже стор. 77), *nedvid, s'ino, na n'ōz'i, m'isto, sn'ih* (Колонниця), *svič'ka, smi'e sa, do l'isa* (Пихні), *s'ino, n'it'my' ē'olov'ik, pov'isti* (Валяшківці), *d'ita, bes'idov'aty, i'isti* (В. Радвань), *na l'auc'i, na hol'ōvi, sōbi, nam b'idy ne b'ilo* (Суків), *d'it'ysko, choš'ily p'iti, s'ido* (Рокигівці), *dat i'ōbi, ja ta v'idit'* (Р. Поруба), *s'ino, svič'ka* (Рафаївці), *sn'ih, l'ito, v'itor, d'ity* (Банске), *zab'ihlo mi do s'ač'enoj h'art'anky, terp'iti, rozum'iti* (Вальків), *s'ij'eme, s'ino, z'ila, bes'id'uju* (Ременіни), *v'idit' ju, i'isti, sm'ito* (Кобильниця), *s'ino, svič'ka, sm'ich, na m'iscy, n'it'my', poned'itok* (Щавник), *chlib, spiv'ajut, i'idat, v'n-č'an'a* (Млинарівці), *s'vit'lyti, bes'id'uju, poz'm'valo ch'ib* (Ортугова), *m'isto, pov'ist* (*v Kurimci ne pov'ist, že p'od, jale p'ot*) (Черніна), *do lisa, bes'id'ujut, č'ol'ovik* (Вішавка), *zvid'auc'a, poš'id'aly, on'it'mit* (Нікльова), *B'it'ov'eža, s'ij'eme* (Вирліх), *ž'v'izdy, s'v'ička, n'it'my' (Герляхов), i'isti, do l'isa* (Обручне), *i r'uc'i, prez l'isy* (Ястреб), *s'vit'lyko s'v'ityt, strach cho'ojde ku d'ijci, na l'ed'i* (Блажив), *b'ilyt, ch'ic' u l'isoch, d'ijca* (Ольшавиця), *lis, d'ido* (Орябина), *po l'isach ona ud'ila ob'yd'oi n'ohy* (Літманова).

В декотрих селах за Попрадом на захід, а то в Орябині, Фольварку, і судячи по записам Гнатюка може й В. Липнику, даліше в селі Гельцмановцях коло Гельниці на шляху між Кошицями і Спиською Новою Весєю, в Словінках, Порачі та Завадці по губних перед давнім *ē* настає перехідний звук *i*, наслідком чого ми чуємо невластивий діфтонг *iē*, іноді з кінцевим *ē*: *na hr'abie, na d'ubie, tobie, č'ortny' kor'ovie* (dat. loc. s.), *v'itor, pov'it v Kam'incy, m'ira, u zim'i* (Орябина). В сусідній Літманові цього явища нема. По аналогії підпадає цьому правилу також й те *i*, котре повстало з етим. закритого *e*, по тих же приголосних а іноді *i* з давнього *i*: *z'am'iz, z'am'irz, m'id pr'uv'iz; k'yrvi*. Але й в цім слові не все його вимовляють. Та сама особа вимовляла раз *kyrvi* а раз *kyrvi*. — Даліше зауважити треба, що також у випадках *i < ē* чути можна чисте монофтонгічне *i*, що витолкувати можна тим, що в сусідніх селах цього явища нема (Літманова), або щезає (Фольварк) а крім цього з огляду на те, що люде з цих околиць ходять все по світі. — В недалекім Фольварку дифтонгічне *iē* можна чути у випадках: *na d'ubie, kor'ovie*, але *v'itor, b'ida*.

Як було перед тим зауважено, на кінці слів чуємо як другу

частину вузьке *ě* а у Фольварку іноді чисте *e*: *u zimě*. У Вел. Липнику по записам В. Гнатюка це вузьке *e* як часть дифтонга появляється й в середині слів: *obied, ucyěkli, miěcy*. Також старе *i* в цім селі дифтонгізується: *viběirat, žiěti*.¹

Діфтонг *ii* на місці старого *ě* по губних зустрічаємо також в Гельцмановцях коло Гельниці, Словінках, Порачі та Завадці: *viřitor, biřilmo, piřisok*, по *m* місто *i* витворюється також *n*: *mn'isati* (Гельцмановці), *biřli chlib, biřilmo, spiřivati, dal isem s'ina korovi* (Завадка), *miř'ac', spiřiva, viřter duře, biřli vól* (Порач), *miřid, biřiliti, neviřista* (Словінки). Іноді знов остає чисте *i*, а то в словах: *piřin'a, spiřivati*.

Не підпадає під це правило у Гельцмановцях ні *i* з етим. закр. *e*, ні старе *i*: *piřivít, piřisar'*.

Насувається тут питання, чи цей діфтонгічний характер *i < ě* є продовженням старого стану, чи може повстав під впливом польських сусідніх говорів на Спишу. Коли це явище обмежити на спиські села за Попрадом, то ми можемо його з огляду на те, що іноді цей діфтонг має другу складову часть *ě*, уважати як явище перехідного характеру, піддержуваного із старинности сусідніми польськими говорами. В Гельцмановцях знов, Словінках, Порачі й Завадці, далеких від спиських говорів за Попрадом, це явище не стояло під впливом польських говорів. Але з огляду, що воно там є одиноке, заходить питання, чи не занесене воно там пізнішою колонізацією саме з околиць попрадських. Що дійсно воно так є, о цім посвідчає історія колонізації цього села, що повстала при кінці XIII. століття. Русини сюди зайшли з долини ріки Дунайця, як це доказує студія Кавуляка.² Таке саме явище находить і Зілінський у говорі села Явірок по другій стороні Карпат, що межує з селами запопрадськими та його поширення, як видно, ширше — але лиш на пограниччі польським.

Нарешті треба ще спом'янути, що *i* з *ě* зберігається ще в многих перехідних говорах а також в говорах східньо-словацьких або пословачених. Зберігається від Ужгорода починаючи в селах сотацьких: Корумлі, Гусаку, Прикопі, Порубці, Конюші та дальше на захід: *rik/a, viřitor, biřly, biřilm/a* (Корумля), *chřiy* (Порубка), *riřka, hn'izd/o, dzřiyka, bid/a* (Колібабці), *s'inklos, rik/a, viřitor, spiřivat', smřich, hn'izd/o, g'řido (< dřido)* (Прикопа),

¹ В. Гнатюк: Русини Пряшівської епархії і їх говори. Львів. Відбитка з Записок Наук. тов. ім. Шевченка, т. XXXV., стор. 57.

² В Завадці місцева традиція вказує, що населення тамошнє прийшло з-за Магури т. з над Попраду. Це потверджує також студія Andrej-a Kavulák-a: „Valasi na Slovensku“ — Sborník na počest Josefa Škultětyho. Turč. Sv. Martin 1933, стор. 348.

d'ido, rík|a, l'ito (Конюш). Але побіч того в інших словах маємо на місці *ě* рефлекс *'e* або й тверде *e*: *les, r|eka, y tim r|oce* (Петровці), *v|era, les, m|esto* (Корумля), *l|eto, les, m|esto, m|ěr'iat* (Порубка), *les, l|eto, v|era, m|era, meč* (Колібабці), *m|era, š'ieno* (але *š'in|okos*) (Прикопа), *m|esto, žel|ezo, v|iera, v|istor, m|iera* (Конюш).

Це potwierджує і Цамбель в своїм творі „Slovenská reč“, кажучи, що в типовій (взірцевій) шариській бесіді прашівської околиці а потім на схід аж по Ужгород появляється на місці *ě* рефлекс *i* а рідше *e*.¹

Важне і те піднести, що в околиці на північ від Мукачева, а то аж до Свалявської кітловини включно, находимо в імпрег. 2. плуг. закінчення *-it*, що не паляталізує попередніх приголосних: *id|it, zavert|it, pr|yvez|it, nės|it, id|it mēn'i ta |umolot|it* (Солочин), *host|it zdor|ov|ı, procid|it molok|o, hon|it, zavez|it* (Чинадієво, Пудгородь). Є то отже дієслова різних кляс і таких, де первісно було *-ite* та також *-ěte*. Це є очевидно диспаляталізація *i < ě*, яку стрічаємо передовсім по *s, z + i* в таких словах як *sino, žila* і т. д. Такої диспаляталізації не находимо однак у словах: *d'ido, t'isto*.

Звук *i* на місці старого *i*.

Звук *i* на місці старого етим. *i* (и) в порівнанні з попереднім є звуком того самого ряду та підняття лише отворене (high-front-wide), як це зазначив О. Брoх в описі говору ублянського,² але не паляталізує попередніх приголосних з виїмкою означених околиць.

Появляється воно в говорах на схід від долини ріки Уга дуже рідко а то у таких випадках: 1) як злучник (copula), 2) в назвucci часто йотоване, 3) як наслідок ділання вокальної гармонії наступного складу; 4) по *ě* у говорах на схід від Мар. Сиготу, 5) у чужих словах.

1) Звук *i* як злучник виступає побіч *y* рідко в тих самих околицях або селах: *i tot* (Бичків), *i kol|ly yz'|ay p|ušku* (В. Апша), *i |tot pan st|ay na st|ul, i ut|uk do ch|yži* (Буштин), *i p|ola s|ob|ı zabr|ay n|aši, i n|ı|ay s|ob|ı m|ır'ıalnyky* (Синевир), *i hor|odat koš|ary, i tohd|ıy z|vıd|ıts'a na tot|o m|ısto yz'|ı* (Воловий), *i d|uže ost|ab, i p|ıš|ıy do H|eř|a* (Репінний), *i v|ın ch|ot|ıy* (Ізки), *zabr|ay|s'a i p|ıš|ıy* (Н. Верецькі), *pr'ıad|ıte i sp|ıv|ııte* (Неліпено), *pr|ıy|ıde i b|ıde b|ıty* (Раково), *i v|ız kam|ın' iz v|ozom* (Страбичово). Околиця Верецьких виказує однак рiшучу перевагу *i* над *y*.

2) В назвucci зберігається *i* побіч *y* вже частіше в словах: *iz, id, it|y, (ı)ım|ıty*, в дальших відмінках займенника *ony*: *iz n|ıty*,

¹ Czambel S.: Slovenská reč. Turč. Sv. Martin, стр. 151.

² О. Брoхъ: Угрусское нарѣчіе села Убли, стр. 9, § 3, b.

do vor/ožky, kotr|a jim kaz|ala tak (Бичків), |iz p|ered n|eho, id lyc' |u (В. Апша), idut dól' |ú, iz tolók' |ы, i |jak |im s' a polub' |ylo (Драгово), id|e u ch|aš|ku (Новоселиця коло Нересниці), |a id' |u, id odnóm' |u, i pon' |ús id v|ob' |kovu, p|ustyme ich do d|ó|tu (Буштин), iz žon' |amy iz dít' |ny id|ut mǎš' |aty v|úč' |í, iz t|óž|í ch|aš|cí (Синевир), d|okы im ne p|rych' |odyt, v|ыt|ečut iz mež v|ol' |éc' (Воловий), uv' |id' |y, šo id|e id n' |ó|tu čolov' |ík, iz Heršom (Репінний), i p|ryvel' |y ho id c|ar' |ju, v|ыš|ou iz t|óž|í ž| |amy, |ak izn' |aly k' |izl' |ы, tak iskaz' |ay do ž|yda, id|e id n' |ó|tu (Ізки), budem|e it' |y (В. Раковець), i v' |íz k| |amín' iz vozom (але yz n' a), M|ar' |ka id|e (Страбичово), tod' |ы |ich iz| |až|eme (|ak ispr' | |ademe), pot' |ó|tu ich trem|e (Неліпено), de is tob' |ó|u it' |y (Н. Верецькі), im' |y|y s' a do n' |ó|ho (Раково).

3) В наслідок ділання вокальної гармонії перед наступним *i* та взагалі перед м'яким складом переходить середній звук *y* в передній *i* майже всюди у східних говорах: *v' |id' |y* (*uv' |id' |y*) (Репінний), *uv' |id' |a* (Страбичів), *vel' |ik' |í* (Нанково), *y žimí* (тажже а також на цілій області долішній від Уга на схід), *žal' |ičí* (gen. s., nom. acc. pl.) (Ст. Стужиця). Вплив м'якого складу на переміну артикуляції *y* — *i* замітний також в долині ріки Тібави в селах Пудгородя—Бенятин. Там іменно перед наступним *t* в 3. sing. *y* хоч під наголосом зближається до *i*: *hrym' |y' |t*, *n' |osy' |t*.

4) У визвуці по *č*: *do' |ičí*, *try' |čí* (Страбичово й у всіх селах), а також в середині слів у долішніх говорах на схід від Сиготу: *č' |istyty*, *b' |ičí* (В. Руна), *č' |it' |aty*, *č' |it' |ajūč' |í* (Рус-Кривий).

5) В чужих словах: *miz' |ernyč' |i*, *r' |abin*, *famili|a*, *legin' |*, *k' |očiš' |* і т. д.

Чим ближче до ріки Уга а то вже в його притоках, тим частіше появляється *i* на початку слів а також як злучник побіч *y*.¹ Замітне те, коли в українських говорах назвучне *i* з *ь* майже всюди щезло, то в говорах південно-карпатських так і в карпатських взагалі це назвучне *i* удержується: *ihraty* (*yhraty*), *is' |katy*, *imaty* (у формі *im' |at* 3. sing.), *ihla*. Стало правилом, що приіменник *sz* в зложенні з дієсловами, що зачинаються приголосним або навіть у санді дістає все протетичне *i*: *izbyr' |aty*, *istyn' |aty*, *iz n' |ym* і т. д., це очевидно для легчої артикуляції слова, що починається двома або й трьома приголосними.

Крім цього появляється *i* у визвуці а то в закінченні inf. -*ti*, та в закінченні dat. s. m. -*ovi*, instr. pl. -*ami*, в закінченні nom. plur. adj. всіх родів (*dobri*) та в енклітиках займен. особ. в dat.

¹ Колисання під цим оглядом замічає О. Броч в селі Убля кажучи: „Тажже слово „и“ трудно было опредѣлить. Оно встрѣчалось какъ і, і і і... Мѣстоименныя формы іich, іim въ связной рѣчи послѣ звуковъ і легко теряли і, а в таком случаѣ нерѣдко соединялись какъ и („и“).“ (О. Броч, Уггорус. нар. с. Убля, ст. 57).

sing.: *mi, ti, si*. Це явище зачинається вже в долині ріки Тур'ї, що впадає до Уга, та в селах, що лежать по обох боках долини Уга, переходить навіть на Верховині на долину ріки Жденіївки. При цім треба зауважити, що це *i* являється часто на границі до середнього *y* (що у Броха означене як *i*) а котре *y* мене часто означається *yⁱ*.

1) Такий звук появляється вже в Шербовці: *prati, žati*; в Буковці Жд.: *č'uti, mžati, křviti*; в Старій Стужиці: *chod|yⁱ, rob|yⁱ, peč|yⁱ, str|yčyⁱ*; в Костринах: *tot|o ne m|ož k|yvatyⁱ*, в Солі: *janⁱ ne m|ože sp|jatyⁱ, dad|uť p|yⁱ*; в Дубриничах: *hrab|atyⁱ* (старші *hrab|aty*), *ne bude choť|ityⁱ, zač|aly dr|yva hor|ityⁱ*; у Ворочові: *m|yⁱ, kř|yⁱ*; в Невідцкїм: *ma^y šo i|istyⁱ, p|yⁱ*; в Ярку: *rob|yⁱ*.

Дальше в Ублі Брох замічує чисте *i*: *v|esti, n|esti, m|esti, pl|esti*, (ор. cit. стор. 109 і дальше). Мною було зазначено дальше на захід, в Колоніці: *chod|yⁱ*, в Грабівці: *zaboron|yⁱ*, в Пудгородю: *molyⁱ, r|ob|yⁱ, ch|odyⁱ* (тут очевидно зміна наголосу а то ненаголошеність другого *y* вплинула на пересунення його артикуляції) в Пихнях: *chod|yⁱ, rob|yⁱ*; в Сухій: *pođ|lyⁱ*; в Сукові: *čist|yⁱ*, в Рокитівцях: *svit|yⁱ*.

За рікою Лабірцем находимо вже певну непостійність, бо звук *i* розчіпляється. В південній полосі, починаючи від Кайні на Руську Порубу аж до долини ріки Топлі під Маковицю до села Матійовець, це *i* паляталізує попереднє *t*; *chod|yⁱ, rob|yⁱ* і т. д. В північній полосі від Гаваю починаючи до Стрпкова та за Маковицею на північ находимо хитання між *i* як звуком переднього ряду та *y* як звуком середнього ряду: *rob|yⁱ, rob|yⁱ, rob|yⁱ*.

М'яке *tⁱ*: *v|yži z ch|yžy, łam|ati, d|uťi, zamk|nuti, kupov|ati, mol|oti* (Р. Поруба), *bludu sa kup|ati* (Пискурівці), *chod|yⁱ, rob|yⁱ, p|at|yⁱ* (Рафаївці), *pov|isti, svit|yⁱ, pros|yⁱ, nos|yⁱ* (Вальків), *chod|iti, rob|iti* (Ременіни, Лавринів), *iti kos|iti* (Кобильниця), *molyⁱ sa, rob|yⁱ, ž|ati* (Р. Воля), *hrab|ati, rob|yⁱ* (Фіяш).¹

Від Матійовець на північ та на захід паляталізація *t* перед *i* в інфі. щезає (за виїмкою села Церніни, де знов виступає м'яке *tⁱ*: *do|žiťi, p|yⁱ*), а знов виступає в цім закінченні тверде *t*:

¹ Верхратський в своїх записах в селах цієї полоси рідко замічує в закінченні діємєника (інфінітїві) *i* переднього ряду, противно, воно у нього звук середнього ряду: *ne mogli poraditi* (В. Зн. II, 152), *ne znali, jak ся z nim rozđyliti* (Дрічна, В. Зн. II, 148), *nalynky vyřiti* (В. Свидник?). Але побіч цього в тих самих селах зазначає рідше *i* переднього ряду: *gľadati* (Дрічна), *ta ne mīg zrobiti* (В. Свидник). Вже дальше на захід у Верхратського маємо більше випадків з *tⁱ* (*mi*): *variti, sukati, ale citaniti* (Кружльова, В. Зн. II, 130, 128), *zdati, oklamati* але *mygati* (Чірч, Зн. II, 118). У Лукові: *braniti, xraniti* (Зн. II, 113), але в сусіднім Лівові: *vyđyti, letyiti* (Зн. II, 114). Те саме в Старині: *prebirati, niti* але *besyđovati* (Зн. II, 119).

svít|y^{ti}, mol|y^{tisa}, chod|y^{ti}, hotov|iti, postel|iti (Щавник), *svít|y^{ti}, šmar|y^{ti}* (Рімне), *švít|y^{ti}* (Ортугова), *tr|eba mi v|odu p|iti, što b|udeš rob|y^{ti} s t|ou ho|jovou* (Вішавка). Відтак на захід від Пряшова і Бардієва аж до кінця етнографічної і мовної границі, т. є. до сіл западських в тих же випадках виступає чисте широке *i*: *m|y^{ti}, kerst|iti, ž|y^{ti}* (Герляхів), *chp|asti* (Обручне), *sad|iti* (Чірч), *puat|iti, zvam|ati, kerst|iti* (Вісланка), *rob|iti, pr|iti (maje po n'oho pr|iti)* (Ястреб), *š|asti* (Київ), *gazdov|ati* (Ганішівці), *mol|iti š'a, b|uti, chod|iti, rob|iti* (Шом), *pis|ati, chval|iti, kres|ati, terp|iti, kouys|ati* (Блажів), *rob|iti, chod|iti* (Ольшавиця), *čyt|ati, rob|iti, čes|ati, čerst|iti* (Літманова).

Північна підбескідська околиця, як я вже замітив, виказує коласання, бо находимо там і звук передньо-середній та й середній. В Ладомірові *ti: zapys|ati, vyfahn|uti*, в Бехерові: *chod|y^{ti}*, в Буківці Шар.: *tup|y^{ti}* але й *chod|y^{ty}*, в Свиднику Ст.: *hr|aty^{ti}, tanc'ov|aty^{ti}, kop|aty^{ti}*, у Вирліху: *vy|y^{ti}*,¹ в Нікльовій натомість чуємо вже й чистий середній звук *y*: *n|ay^{ty}, vyž|y^{ty}*.

2) В dat. sing., loc. sing. m. *-ovi*. Це явище також поширюється від долини ріки Уга на захід. Запримітив я його вже і в долині ріки Жденівки в Бережан. Верховини в селі Буківці і Шербовці: *kon'ovi, dač por|ovi; dač volovi ž|isti* (Шербовець), *ja nes|u vol|ovi* (Кострини, але рідше), *dač br|atovi* (Княгинин) *b^hm|úh yzrob|y^{ty} kr|yala ž|oho s|ynovi, jedn|omu juhas|ovi* (Дубриничі), *kaz|ay k|umovi, kaz|ay Petr|ovi* (Невіцьке), *s|ynovi, kon'|ovi, t|ilovi, gazdovi, sus'|idovi* (Убля, Брех. ор. cit. стор. 84—89), *ž|ydovi* (Ковбасово), *kon'|ovi* (Суха) *gu čal|ovi, gu Barkouciž|ovi* (Р. Поруба), *oc|ovi* (Вальків), *dat ž|isti vol|ovi* (Шом), *o Madejusk|ovi* (Ястреб), *chčor|ovi, kon'|ovi, dn'|ovi* (Блажів), *vol|ovi, na hrab|ovi* (Орябина), *pisar'ž|ovi, vol|ovi* (Завадка).

3) В закінченні instr. plur. *-ami, -mi*. Полоса цього явища така, як і попередніх випадків, т. є. починаючи від ріки Уга, а навіть від Береж. Верховини (Буковець), но послідовності в цім закінченні не находимо так, як й при закінченні *-ovi*. Так в Ужку запримітив я раз *-mi* в слові *k'ín'mi* — але другий раз знов виговор був інший а іменно визвучне *i* переходило в середній звук *y*: *syn|amy, d'yn|amy* і т. д.

Лиш дальше долинами на захід від Уга, а то в Ублі, зазначає Брех всюди в цім закінченні визвучне *i*: *s|ilami, noh|ami, lis|ami, k|ín'mi* і т. д. (гляди ор. cit. § 44—56), *v|ílmi, k|ín'mi, kam|ín'mi, k|ústmi sk|orami* (Валяшківці), *v|ílmi* (Пихні), *car'ž|ami, cerkv|am* (Р. Поруба), але побіч того *chyz|amy, dn'|amy, duš|ami, gazdy-n'|ami, k'ín'mi, tel|atmi* (Блажів). В Орябині цей звук оп'ять то пересувається ближче до середнього: *d'yn|amy, cer'kv|amy, po-*

l'amu⁶, hus'at/amu⁶, z v'amu⁶, то зберігається як чисте широке *i*: *naš'yma sad'am⁶, z moš'im⁶ dub'am⁶*.

До тепер наведені приміри, передовсім з області між Угом і Лабірцем, потверджують помічення О. Броха, зроблене в селі Ублі а то, що *i* на місці старого *i* (*и*) появляється в не-наголошених складах (на кінці складів передовсім). Наколи наголосові умовини на це дозволяють а то при браку наголосу, то середній звук *y* переходить в *i*. Це зазначено було мною в долині річки Тібави в селах Пудгорода—Бенятин. Там приміром в словах *chodytu, robytu* наголос паде на початковий склад (*cho, ro*), в наслідок чого обидва попередні *y* вивогорюються як *i*, або *y⁶*: *ch|ody⁶ti, r|oby⁶ti*.

В говорах західних зустрічаємося з паляталізацією приголосних зубного *n* та бічно *l* перед старим *i* а то в деклінаційних формах займенника особового третьої особи однини і множини та в часі минулим в множині: на прим. *z n'im, z n'ima, na n'ich; chodili, robili*. Є то правдоподібно запозичення з языка словацького.

Звук *i* з етим. закритого *o*.

Звук *i* з етим. закр. *o* є вислідом загально звісного перезвуку в українській мові, що почався в наслідок щезнення глухих. Старе (етим.) *o* в закритих складах бігом віків на одній частині української області незалежно від наголосу дало монофтонги: *u, 'u, ū, y, y, i* а в північних частинах діфтонги, а монофтонги лиш в наголошених складах.¹

Звук *i* являється найбільше поширеним рефлексом старого *o* в закритих складах, хоч на окраїнах української мовної області, де природні перешкоди боронили вирівнанню монофтонга *i*, находимо й другі монофтонги, а то: *u, 'u, ū, y*, та діфтонг *iu* по губних, бічних, задньопіднебінних і гортанніх. До цієї області належить також й область на південь від Карпат, а тягнеться вона вздовж Бескідів, починаючи від Уяка—Матісови—Липника в коліні ріки Попрада, поза котрою на захід находимо рефлекс **o > y* за виїмкою села Літманови, де, чи не з огляду на ближчі зносини в давнині з галицькими селами (Чорна Вода), находимо також рефлекс **o > i*.

Південна границя цього явища іде здовж границі східно-словацьких говорів, котрі мають рефлекс **o > u*, а іменно селами: Ториска — Блажів — Штельбах — Висланка — Орлов — Ястреб — Київ — Ганіївці — Шом — Бодоляк — Градіско — відтак на північ вздовж хребта Чергова до: Герляхова — Тва-

¹ Всеволод Ганцов: Діалектологічна класифікація українських говорів, Київ 1923. Укр. Акад. Наук. Стор. 12, 35.

ріжця — Стебника — Комлоші — Єдлінки — Андрейови — Біловежі — Куримки — Брезовки — Сасови — Кожан — Штефурова — Матьовців — Матяшок — Лавринова — Валькова — Мразівців — Рафаївців (виймаючи Дяпаловці) через Пискурівці — Р. Кайню — Берестів — Рокитів — Нехваль-Полянку — Зубне — Дідачів — Машківці — Пихні — Пчолину — Парігузовці. На ріці Цірока уривається тяглість цього явища на південнім боці Бескидів, бо перервана є аж до Уга областю рефлекса **o* > *u* і зачинається далше в горішнім бігу Уга від сіл Загорб — Ставний — Лубний, далше на схід селами Вішка — Люта переходячи далше в долину ріки Жденівки аж до села Підполозя — В. Грабониця, де стикається з рефлексом *o* > *ü* аж до Н. Синевира. Відтак на В. Верещькі — Воловець, північним хребтом Боржавських полонин аж до Репінного, Соймів, Синевир-Поляни. Звідси знов лінія уривається долиною ріки Тересви, в котрій панує рефлекс **o* > *u* а відтак переходить на область гуцульську на горішню Тису та захоплює села вище Бичкова а то: Кобилицьку Поляну (частинно), Росішку, Косівську Поляну а кінчиться на Требушанах — Золотім Потоці — Бодані та Краснім і Бистрім на ріці Вишаві (тепер в Румунії).

Звук *i* зі старого закритого *o* має ту прикмету, що в певних околицях палаталізує попередні зубні: *n*, *t*, *d* рідше *s*, *z* а також іноді бічне *l*. Область цього явища на заході обмежується ріками Лабірцем і Топлею. Село Рафаївці на лівім боці Ондави та села від Гаваю долиною ріки Гочанки становлять виімку: *Bresfij* (назва села місцевими людьми), *n'is* (< *nos*), *sn'ip*, *n'ic'*, *t'ijko*, *st'ij* — але *sil* (В. Радвань), *t'ijko*, *ja pan'itim tak pov'idaju* (Сухів), *lij* (< **loj*), *d'in'lyk*, *pol'ika* (< *polouka*) — *an'i pol'ika ne b'udu m'laty*, *t'ijko u j'edn'i bor'on'i boron'tak'ij* (Суха) — *ti* (dat. sing. **toj*) — *tak vin pov'idat ti z'jen'i, n'a tim* — (*i zač'aly sa n'a tim b'lyti*), *n'is*, *sn'ip* (Рокитівці), *n'is*, *sn'ip*, *n'a ti v'odi, ti kor'ovi dat listi*, *glaz'dij*, *plan'ij* (*t'ep'er' žnyvar'i m'us'at plan'ij hlad'jati*) (Р. Поруба), *n'a tim ploly* (Олька), *syn'ij* (= *bat j'eden kral a m'at tr'joch syn'ij*), *n'is*, *sn'ip* (Вальків), *sn'ip* (Лавринів) — *n'is*, *na tlant'i str'an'i* (Руська Воля) *n'is*, *sn'ip*, *n'ic'* — але *sil* (Щавник), *pol'im* — *plotim p'jdat sp'lati* (Млинарівці), *n'is*, але *sn'ip* (Рімне), *n'is*, *sn'ip* (Черніна, Вирліх), *казав ти таздыны* (Чертіжне, В. II, 151) — але оп'ять знов звідтам же примір на твердість *t* перед *i* < **o*: *в тім домі, розказавші таздыны* (тамже).

На тій же самій області *i* < **o* в других випадках не палаталізує зубних *s*, *z*: *p'iat v'ozij* (В. Радвань), *Mraz'ijuc'i* (Пискурівці) — *k'in*, *viz*, *vil*, *sil*, *k'is'c'i* (Вальків). Ту також наведу

приміри відсутності паляталізованя зубних цим *i* в долині ріки Гочавки і села Рафаївець: *vít, píř, nís* (Гавай), *plít, nís, síl* — а також і другі *vít, ť tí ch/važi, na d/jobrím poly* (Вішавка), *sníp, síl, níč* — *vít, víz* (Рафаївці).

На захід від ріки Топлі *i < *o* на основі до тепер зібраного матеріалу не паляталізує попередніх зубних: *stít, víz, sníp* (Біловежа, Оругтова), *stít, víz, síl* (Герляхів) — (це останнє лежить на схід від Топлі), *chvíst, vít, k'ín', hníž, vín, síl, tvarih* (Шом)¹ — *vít, síl* (Ганіівці), *vít, síl, k'ín', vark'ít, k'írca* (gen. s. від *korec), *víd víca, míst* (Київ), *víu (= vít), nís, síl, víz* (Ястреб, Вісланка) — *ты vezjete d'ьrova s t'ьch l'isju* (Обручне), *sníp, víz, nís, píst, míst, chvíst, Viuřavica* (назва села Ольшавиця), *sk'írše (< skorše)* (Блажів), *nís, síl, k'ín', víz, pílskij (= polskij)* (Літманова).

З примірів записок Верхратського та Гнатюка, що дотичать передовсім сіл північної полоси, видно, що і ця полоса не знає паляталізації зубних перед *i з o*. Но їх приміри не заслуговують в тім огляді на повне довір'я супротив того, що мої записи з Бехерова показують на паляталізацію зубних перед *i < *o*: *sn'íp, d'ím, n'íhta* (g. sing.), *він скр'ю' ся під крило* (Уяк, В. II, 119), *він то не міг учиніти* (Старіна, В. II, 120), *він, потім, збійник, міх, ктлічок* (Шамброн, Гн. Рус. Пр. еп. 51), *дістати, піти, слобідно* (Комлоша, В. II, 120), *мал трьох сьнів, даст вітцівску частку, пішли* (Бехерів, В. II, 120), *під небо, дістане* (Комльош — Варадка, В. II, 122), *там . . . дуже лахів, ід під тот вигляд, він ся жьвідат, кільки вас ест* (Вьшній Мірошів, В. II, 123), *сьм воляків, потім, ішол Пан Біг с Петром, скіржы, піля (= подля) него* (Кечківці, В. II, 124—5), *з таздівства, під гарночком, пішол, за стіл, принесе домів, під міст* (Вапенік, В. II, 126—7), *потім, по єднім містгї, пішол, Біг, на другий бік, дім* (Кружльова, В. II, 128—9, 131), *а потім гварит Иванови: но заплач Иване сто златівкы* (В. Свидник, В. II, 135), *він їй повідат: бабо, не бігай по ті луцьї, дай покій, може бы я їй поміг* (Бодружал, В. II, 142—3), *позір, в царствї небеснім* (Дрічна), *дійник* (Чабіни, В. II, 182), *в Калиновї тіюко вір, як в плотї дьір* (Габура, В. II, 182). Від Лабірця по Ціроку паляталізація зубних перед *i < *o* частинна: *potím, tílko, Jablínka* (село), *Telep'íc'i* (Пихні), *sníp, nís, síl, stíl* (Яблінка), але: *n'ís, sn'íp, n'ít, tíuko* (Няїв, Чабалівці); *t'íuko mat sn'íbrju marladuk, n/a n'ít íde* (тамже) — но: *síl', z v'íóžju* (тамже).

Дальша область на схід від Уга аж по Тису виказує таку саму паляталізацію *i < *o* попередніх зубних, як це находимо між Лабірцем і Топлею: *stíu, t'ílko, píđ'ík, k'ón'ím, bud'íula, hu-d'íula*, але *stl, d'iozir, žirn'yc'a* (Ужок), *stíu, n'ís, plan'ím* (Тихий),

¹ В селах Шом, Ганіівці, Київ, Вісланка уживаються деякі слова без перезвуку *o > i*. Це вплив словацьких говорів: *most, hrob, nos* (Шом), *prez most (i míst)* (Київ), *nař pop* (Вісланка).

на *tšij hor/i* (Ставний), *n'ič'* (Люта), на *tš clerkvi* (Буковець Жд.), *tšilko, stil, brlat'iu, brlatim, vól'iu, vól'im, sus'id'iu* (В. Верецькі), *stil, d'im, vol'is'kvi* (Тишив), *d'im, radis't, vól'iu, n'is* (Підполозя), *s'tiu, n'ič, vol'im* (Ізки), *s'c'iu* (= *stil*), *n'ič, rab'in'iu, vól'im* (Репінний), *n'ič, sn'ip, lastiuka, bilše hodiū, l(i), stol'iu* — але *voz'iu, nosiu* (Ясіня), *stol'iu, klon'im, але nīs, stil, sil* (Косівська Поляна). Невидержаність в цім фонетичнім законі а також й віджили (брак паляталізації) толкувати можна лише тим, що Кос. Пол. лежить на краю області перезвуку *o > i* та що в сусідніх говорах, не відділених більшими географічними перепонами — а то в Бичкові — ці приголосні тверді, бо слідує за ними рефлекс *u*.

Закон перезвуку **o > i* не переходить поза границі умовин, то є закритості складу, як то є нині часто в українських говорах східних й західних. Наслідком цього українські говори південно-карпатські, як й північно-карпатські, мають *viz, vūz, vūz* але *voz'ok* а не *viz'ok*; *mist, müst, müst* але *mostok*, а не *mist'ok*; *snip, snūp, snūp* але *snopok* а не *snip'ok* і т. д. З другої сторони цю закономірність видимо і в цім, що виїмків з під цього закона нема а переголос захоплює й такі слова як: *pil'skvi, sk'irše, kvička < pol'skvi, skorše, kvočka*.

Звук *i* з етим. закритого *e*.

Ту треба нам розрізнити два історичні процеси: 1) коли *e* перед наступним м'яким приголосним, за котрим слідував *ь*, звужувалося а відтак перейшло в *i*. Це було у таких випадках як: *šis't, s'im, z'ila, ves'ila, remin', iac'min', os'in', olin', kam'in'a, ršcin'a, zil'a* і т. д., приміри котрих находимо на цілій області південно-карпатській за виїмком випадків по середньо-піднебінних *š, ž*, перед котрими це *i* в західних областях пересунуло свою артикуляцію аж до *ы*, увійшовши в той спосіб в струю загального переходу *i > y* по вичислених приголосних у звук задньої артикуляції *ы: parož'yn'a* (Орябина).

В дальшім треба замітити, що *i < *e* в такім положенні, подібно як *i* зі старого *ě*, не однаково в різних околицях паляталізує попередні зубні *s, z*, про що буде бесіда у відповіднім місці дальше.

2) Судьба етим. *e* в закритих складах перед твердими була така, як й на других областях української мови. Через стадію *ö* перейшло воно таку майже саму дорогу розвитку, як й етим. *o* в закритих складах і дало рефлeksi м'яке *'u* (*iū*), *ü, i*.

Наше *i* не займає точно такої області, як *i < *o*, противно, в декотрих категоріях переходить *i* на область *u < *o, ü < *o*, хоч й в других категоріях панує там також *'u < *e, ü < *e* або й противно, на області *i < *o* панує в певних категоріях

рефлекс *'u* < **e*. Це е область, як дальше буде при *u* зазначене, підбескідська, починаючи від Попрада аж до Топлі.

Возьмемо під увагу наперед західні області. Між рікою Лабірцем і Топлею та Варадкою пануючим рефлексом етим. закр. *e* є *i* (*i*) у всіх категоріях граматичних, т. є в середині слів, в закінченні часу мин. (*nes* < *n'is*, *vez* < *viz*...), в dat. і loc. sing. м'яких прикметників та займенників особових 3. особи однини й множини: *rov'iu*, *pr'yn'is*, *míd*, *líd* (В. Радвань), *та повідам своїй жєны* (Збійне, В. II, 169), *per'evit kor'ovu*, *pr'uviz*, *dat ii pin'iaz'i*, *míd*, *líd* (Р. Поруба), *pr'yn'is*, *pr'uviz*, *z'amit ch'yzu*, *míd*, *v'id* (Рафаївці), *pr'yn'is*, *pr'uviz*, *míd*, *líd*, *na n'ii* (Вальків, Лавринів, Ременіни, Просач, Кобильниця, Щавник, Рімне), *na svoim polu* (Оргутова), *pr'yn'is*, *pr'uviz*, *líd*, *míd*, *perespilka* (Біловежа), *ovirka*, *perespilka*, *míd*, *palinka* (Шар. Буковець). Приміри з північної полоси приводжу за Верхратським Знадоби II.: *Еден ся пан надвіз* (Збійне, В. II, 169), *у кральівській касї, та вам дам пальінкы* (тамже 166), *повіу козу* (тамже 167), *справіу бочку на тот мід* (Чертіжне, В. II, 156), *кебы я ся к мойї хресні мамі достау* (тамже 156), *в Чертыжнім* (тамже 155), *і я о нїм знау* (тамже 161), *нічлыг* (тамже 155), *я ся перевіз на тамтот бік* (тамже 156), *но цитан пішов на полто заячка хпїк* (Дрічна, В. II, 148), *заячїк утїкнул* (тамже 148), *просїл дозвольнства* (Бодружал, В. II, 143), *та ся зоблїк* (тамже 144), *утїк перед тоу жєноу* (тамже 142), *і с вшыткым втїк* (Вапеник, В. II, 127), *цитан ту нї ходит* (тамже 126), *принїс му дарунок* (тамже 126), *погарчик пальінкы* (Кружльова, В. II, 134), *принїс со домів* (тамже 132), *підєме кральівны глядату* (тамже 131), *втїк назад до комина* (тамже 130), *пришлї ту нї* (тамже 129), *мали єдну гуску на выживльїня* (тамже 128), *пбгріб* (Кружльова, Гн. Єз. IX, 109), *цитан втїк* (В. Свидник, В. II, 141) *і знов її повідал* (тамже 141), *пішол купїті її шматгы* (тамже 135), *принїс лїце* (тамже 139), *хто його гроши однїс* (тамже 135), *кажда солома на своїй купцї і зерно на своїй купцї* (В. Мирошів, В. II, 123), *по своїй прозбї* (Кечківці, В. II, 124).

За потоком Камінцем, що йде з півночі через Бєхєрїв, Комлошу, Зборів до Топлі і з етим. закритого *e* ограничується лиш до певних категорій і лиш на декотрі села. Цими категоріями є форми dat., loc. f. g. і форми часу минулого: *дау її їїsti*, *sto її chыbit*, *na n'ii* (Обручне), *тотгы її повїлі* (Лївів, В. II, 116), *королівський рїхтар* (тамже 115), *не дадут їїї нїтї воду* (Старїна, В. II, 119), *plon'is*, *líd* а по губних дїфтонг *ii*: *pr'uviz*, *míd* (Орябина), *z'amit ch'yzu* (Завадка), *šitka* (Лїтманова). Впрочім рефлексом згаданого *e* є *tu* по більшій частї *'u*.

Полоса від Лабірця на схід до Уга знов розділена не однаково. В першій мірі етим. *e* в словах *med*, *led* не переходить в *i*. До ріки Цїроки, до сіл Пчолина-Парїгузівці у всіх других

категоріях рефлексом етим. закр. *e* є *i*. Від Ціроки до долини ріки Уга *e* в дієсловах часу минулого все переходить в *i*: *pryv'iz*, *pryn'is*. Границею цього явища є село Ковбасово — Убля — Руський Грабовець — Пудгородя а дальше переходить на південь на села пословачені: *pryv'iz*, *ut'ik* (Колбасово, Тополя, Руніна), *pryn'is*, *pryv'iz* (Р. Грабовець), *ut'ikla*, *n'is*, *pryv'iz* (Пудгородя), *pryn'is*, *pryv'iz* (Хлівіще), *zaplit*, *povid*, *zavis* (inf. *vezty* = *véist*) (Корумля, Broch: Weit. Stud., 46), *hn'it*, *mít*, *víd*, *víz* (Фалькушовце, Broch: Studien, 69).

На схід від горішнього Уга область рефлексу *i* < **e* покривається з областю *i* < **o*. Крім цього в долині горішнього бігу ріки Боржави і Тересви до Нересниці а також в селах: Аппиця, Вишня Аппа, Луг, Бичків, В. Руна лиц в певних категоріях зустрічається *i* з **e*, а то в часі минулим а також в словах *míd*, *líd*. На горішнім бігу ріки Уга враз з побічними ріками *e* не переходить в *i* в словах *med*, *led*: *pryv'iz*, *pryn'is* (Волосянка), *zam'siu ch'yužu*, *zapl'iu plit*, *pryv'iu kor'ovu*, *ja ut'ik*, *na n'im*, *na n'i* (Ужок), *ja teble izv'iu* (Ставний), *n'is* (< *nesty*), *t'itka* (Тихий), *v'ec'ir*, *d'aju ii i'isty*, *im'yu za k'ontar ta pryv'iu dom'siu* (Люта), *id'yu nn'ii* (= *id n'ii*), *na n'im*, *na n'i* (В. Верецькі), *líd*, *míd*, *zaraz žyd pryn'is* (Изки, Респінний), *i visilali bor'yc'iu* (Голятин, Гн. Е. з. III, 29), *im svojij materi* (тамже 34), *i ponyc' satanu* (тамже 36), *i ušitko na n'im priroslo* (тамже 36), *líd*, *míd*, *pryv'iz*, *na n'im*, *ut'ik* (Ясіня, Бичків, В. Руна, В. Аппа, Косівська Поляна, Калини). Натомість в категоріях деклінаційних особових займенників етим. закр. *e* в долині горішньої Тересви і у В. Аппі та Бичкові переходить в 'у.

Нарешті *i* < **e* в закритих словах лише в певних категоріях граматичних, а то в часі минулим від: *nesty*, *vezty*, *vesty*, *mesty*, а також в словах: **medъ*, **ledъ* на області горішньої Боржави аж до села Заднього а відтак на схід від Довгого в Липецькій Полянні та Липші — отже на області *ü* < **o* та *u* < **o* (Липша): *pryn'is*, *pryv'iz*, *pryv'iu*, *zam'siu*, *míd*, *líd* — але: *iüi*, *tütka*, *iüi*, *tütka*.

Звук *i* на місці **ы**.

Звук *i* на місці **ы** появляється лиш в говорах перехідних до словацьких або на островах між словацькими говорами в окрузі собранецькім в селах, що лежать під Вигорлятом, а то в Корумлі, Гусаку, Колібабцях, Порубці, Прикопі, Конюші і Хлівіщу, дальше в східнім Шариші: Ременінах, Просачі та в західнім Шариші: Шомі та Висланці, в островах: Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці.

В окрузі Собранецькім не всюди находимо чистий front лиш на границі mixed і front. В Прикопі виступав front в пом.

sing. m. adj. *poyni, tuč'ni, toti*. Найбільше консеквентно виступає цей передній звук на місці *ы* в Ременінах, Просачі та Кобильниці у молодшої генерації: *kridlo, riba, dim (s komina ide dim), molodi parobok, krivi serp* (Ременіни), *riba* (Просач), *na nebi svitat hvizdi, riba, dim, sin* (Кобильниця, молода генерація). Подібне зустрічаємо і в Шомі: *dva tiždn'i, ribi, i Vislanці: s teј strani*, в Завадці: *zubi* (nom. pl.), *hirmi, pastir'*, в Пораці: *din'a, sir*, в Словінках: *sin, sir*, в Гельмановцях: *riba, dichati, poyni* (nom. sing. masc.). Це *i* носить ще сліди напруженості, яку мало *ы*.

В селах підужгородських находимо перемену *ы > i* в закінченнях прикметників в множині: *dobrich, dobrim, dobrima* (Доманинці, Дравці, Коритняне). Це також вплив словацький.

Звук *i* на місці *u*.

На західній південно-карпатській області (Словаччини) зустрічаємося з звуком *i*, котрий повстав на місці старого *u*. Поява його обмежується передовсім лиш на кілька слів *kl'ič, pol'sidne*, та на дієслова кляси *-ovati* в indic., imperat. praes. Крім цього *i* область цього явища обмежена. Переголос *u > i* в обох згаданих словах *kl'ič, pol'sidne* відомий долиною горішньою Лабірця (Біла, Суків, Гавай) а також у південних частинах за Лабірцем а у Валькові лиш *pol'sidne*.¹

Подібне явище є й на східній області в околиці Верещьких. Там втягнене до переголосу *u > i* ім'я власне *Jurko, Jurič* а звучить оно так: *Jirk'lo, na Jir'ja* (Бистрий, В. Верещькі).

Переголос *u > i* в часі теперішнім дієслів кляси *-ovati* обіймає область, починаючи від Літманової на Спишу аж до ріки Ціроки в Земпліні і то паралельно там, де находимо переголос закр. етим. *o > i* за виїмкою островів Машківці і Дідачов а відтак Банске — Давидів на південь а на півночі горішній біг річки Ладомирки, що впадає коло Свидника до Удави а відтак в напрямі на захід села: Грабовчик—Рімне—Церніна—Оргутова: *dak'šiu, zaham'šij viz, stan'ou kl'čn'i n'ač zaham'šiu viz* (Пихні), *kup'šiu — kup'šivut* (В. Яблінка), *besid'šiu, besid'šjut* (Вілаги), *dякю, дарю* (Збієне, В. II, 166—7 — а на стор. 91, приведені й другі приміри: *bes'vid'šie, z'uniuť* (= зоновати = навкучити), *gazd'šiu, hod'šiu* (Волиця), *bes'id'šjut, gleban sa zvid'šije, nakaz'šije* (Суха), *ne šyk'šij s'ob'i, k'šjut s'a* але й *k'šjut s'a, poč'šiu* (Суків), *v'n jej dovart'šije* (Рокитівці), *dak'šiu, gazd'šiu* (Гавай), *bes'id'šij ty so'ojie* (Вішавка), *k'ed r'osa — ne h'oden jaz'ati, tak zahrab'šije* (Р. Поруба), *gazd'šiu* (Розник), *bes'id'šiu, bes'id'šijte*,

¹ Явище це не чуже й говорам лемківським в Галичині, як це приводить І. Верхратський: бріх, кльч, капельх. — Про говір галицьких лемків, Львів 1902, Збірник філол. секції Н. Т. ім. Ш. V., стор. 42.

gazd'ŕiu (Вальків), *poč'ŕiu*, *đak'ŕiu*, *bešid'ŕiu* (Лавринів), *bešid'ŕiut* (Щавник), *tanc'ŕiut moľodŕy par'ŕbci* (Млинарівці, Рімне — но старша генерація говорить *tanc'uŕiu*, *đak'uŕiu* — це толкується тим, що село знаходиться на окраю цього явища), *đak'ŕiu*, *bešid'ŕie* (Ториска), *virat'iu*, *ħkaz'ite*, *zvid'ie*, *noč'iu*, *vart'ie*, *rad'iu* — але побіч цього зборг'ий, *zvid'ie*, що є впливом другого рефлексу *ы*, про що буде бесіда дальше (Шамброн, Гн. Р. Пр. еп. 51), *dar'ie*, *nakaz'ie* (Літманова, Гн. тамже 61) і мої записи звітдам: *bešid'ŕiu*, *poč'ŕiu*, *kuř'ŕiu*, *bud'ŕiu*, *řiln'ŕiu*.

На областях, де поширений переголос **o* > *ü*, *ы*, знаходимо місто *i* у випадках вище наведених форми: *bešid'ŕiu*, *kuř'ŕiu*... *beř'id'ŕiu*, *kuř'ŕiu* і ці факти примушують нас шукати певного зв'язку між обома перезвуками. Наше явище, коли б ми не мали других рефлексів згаданого *u* — *ü* > *ы* у тих випадках, легко можна би пояснити впливом аналогії конюгації дієслів на *-iti* < *-eti*, котрі в теперішнім часі мають форми лиш *-iu* на цілій згаданій області а тим також і на області, де знаходимо форми: *poč'iu* — *poč'ŕiu*. А поява послідніх форм мусить нас від цієї думки відвести. Але й аналогія поміж перезвуком *zkr.* етим. *o* має свої труднощі. Лежать вони саме в тім, що *u*, яке повстало в часі теперішнім з *o*, є дуже давнього походження і то праслов'янського а не рефлексом етим. *o* на ґрунті українським. Крім цього воно в способі прями́м часу теперішнього не знаходиться зовсім в закритім складі.

Коли оглянемося за подібними формами в інших слов'янських мовах, то їх найдемо в мові старочеській і то лиш в XIV.—XV. століттях: *pracije*,¹ але опісля вони щезли, бо існуючі побіч них форми на *-uju* їх витиснули.²

На ґрунті чеськім ці форми повстали, як в замітці під 2) було наведено, дорогою переголосу в м'яких пнях *o* на *e* в *inf.*, а *-u* на *-iu*, *-i* в часі теперішнім і напроти твердого *kuřuju*, *děkuju* є м'який час теперішній: *pracuju* пізніше *praciji*, *inf. pracovati*. Зміни ці перейшли лиш частинно, старі *-ov*, *-uj* держалися побіч них.

Такого переголосу м'якого *u* > *i* не знає історія української мови взагалі а в тім також і південно-карпатські говори. Для того тим самим способом не можна цього явища об'яснити.

¹ J. Gebauer: Historická mluvnice českého jazyka I, Praha 1894. § 210. B. стор. 274.: Tvary pracije jsou v pol. a na sklonku XIV. a také na zač. XV. stol....

² J. Gebauer, op. cit. стор. 274.: Zvláště tu jest důležitá slabika příponová sloves, jako jest *pracije* —; slovesa tato měla svým časem přehlášku (*u*—) *iu* — *i*, ale ta nepronikla úplně a pokud byla pronikla, je zase zrušena. To jest: bylo *pracije* —; z toho vyvinulo se *pracuje*, — ale vedle toho drželo se také staré *pracije*—; pak *pracuje* — změněno v *pracije*, a bylo tedy vedle sebe *pracije* a *pracuje*—; potom *pracije* zaniklo a zůstalo samo *pracuje*.

Приходиться лиш взяти на увагу іншу думку, а то запозичення цієї форми від чеського елемента, котрий в тих частях осів в часі війн гуситських і то досить численно. Про вплив чеської мови на говори підкарпатські тих самих околиць я мав вже нагоду говорити з нагоди м'ягчення зубних *d, t* і бічного *l* в говорі валяшківським.¹ По Цамблю в XV. і XVI. століттю лишили „іскровці“ чеські на східнославацькій області досить сильний вплив в номенклатурі сіл передовсім на Спишу.² Від того чеського елемента могли би бути переняті і ці форми *-iŕi* дієслів на *-ovati* а і місто *u* зійшлося саме з процесом перезвуку **o* > *i*, який в XVI.—XVII. століттю міг початися на цій області і то вже зі стадії *u*, яка в тім часі ту панувала. Зійшовшися з цим процесом, форми на *-iŕi*, *-iŕi* втягнені були під його вплив і в кінцевім результаті дали *-iŕi*. Але форми на: *iŕi*, *yiŕi* роблять такому поясненню тяжкості.

Супротив цього, що та кляса дієслів на західніх областях, де рефлексом старого закритого *o* є *ü* або *ы*, в способі прямім і приказовім часу теперішнього має також форми на: *-iŕi*, *-yiŕi*, *-üi*, *-yi*: *besidiŕi*, *bes'idiŕi*, *bes'idüi*, *bes'idyi*, мусимо це явище втягнути у зв'яз з переголосом *o* на *i*, *ü*, *ы* а іменно його стадії *u*, що зійшлося з *u* часу теперішнього, котре було ту ще в праслов'янським. Трудність лише лежить в тім, що це *u* не находилося в закритім складі в *indic. praes.*, а лиш в способі приказовім.

В такий спосіб хоче це явище пояснити й J. Vira у згаданій вже праці: *Výsledky dosavadních badání o vokalismus karpato-ukrajinských hovorů*, стор. 40—41.

Звук у.

Звук *у* означає Брех як звук середнього ряду сильно пересунений вперед вже на границі переднього ряду, підняття радше середнє як високе, через це дуже близький до *е*.³

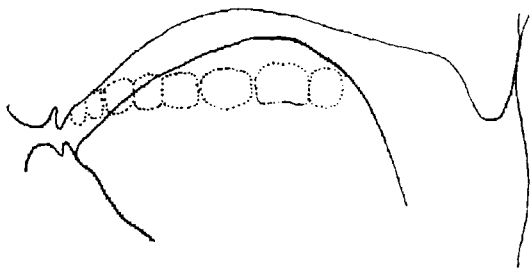
Поміри, роблені на трьох особах всіми методами, про які була мова попередньо, виказали у Т. (Золотарьово) в слові *руц* дотик на піднебінні від першого черінного в глибині 6 *mm* (другими разами від другого черінного) — супротив 9 *mm* при *i* (а 5 *mm* при *е*), через те велика близькість з ним (обр. 1), на язiku дотик від другого черінного, але ширший від *е*, бо *у* звук вужчий, угол щелепний 3,5 *mm* супротив 7 *mm* при *е* (обр. 3). Положення язика по помірам мірилом Аткінсоновим подібне

¹ Іван Панькевич: Говір села Валяшківцевої б.в. Землянської жупи. З. Н. Т. ім. Ш. у Львові, т. С, стор. 345, 347, 363.

² Dr. Samo Czambel: Slovenská reč, op. cit. стор. 28, 43.

³ O. Broch: Slavische Phonetik, Heidelberg 1911, § 135, 136, 137, 139.

до *i* ззаду а спадає саме в околиці першого черінного, творячи нижче підняття як при *i* (обр. 6). Угол щелепний 3,5 *mm* (при *i* 3 *mm* а при *e* 7 *mm*). — У Б. (Ярок) в цім самім слові дотик на піднебінні починався від другого черінного вузьким пасмом на 2 *mm* глибоко (обр. 4), на язика також від другого черінного ширше як при *e* (обр. 3). Угол щелепний виносив 7 *mm* (при *e* 10 *mm*). Положення язика по вимірам мірилом Аткінсоновим е вище, як при *e*, а то в середній і передній частин. — У Ш. (Шар. Буковець) у в слові *рува* дотик на піднебінні від першого черінного у висоті над 3. черінним 4 *mm* (супроти 1 *mm* при *e*), дотик язика також від першого черінного ширший як

Обр. 6. Турок, проріз артикуляційних органів при артикуляції *y*, положення язика вимірене приладом Аткінсона.

при *e*, угол щелепний 3 *mm* (при *e* 5 *mm*), висота віддалення губ 8 *mm* (при *e* 11 *mm*), довжина отвору уст 34 *mm* (при *e* 38 *mm*). Положення язика по вимірам мірилом Аткінсоновим: язик піднесений вище, як при *e*, спадає в діл на першім черіннім. У Стольника з Сільця дотик на піднебінні від першого черінного а у Дем'яна від третього.

Звук *y* характеристичний для української мови і її говорів, що вирізняє її від других слов'янських мов, зберігається на цілій південно-карп. області правда в неоднаковій силі та в неоднакових положеннях. Звук *y* зберігається: 1) на місці давнього *i* (и); 2) рідко на місці давнього *ы*; 3) в групах *ky*, *hy*, *chy*; 4) перед групою приголосних на початку слів.

1. Звук *y* на місці давнього *i* (и) найбільше поширений на східних областях від ріки Рускови починаючи: *sluh/ouy*, *pry-sly*, *v/ydily*, *kuplyty* (Буштин), *chodlyly*, *stolyt*, *yz d/ereva*, *dlyvys'a* (Новоселиця коло Нересниці), *chodlyy try dn/ra*, *lyshyу kozlu*, *s'vitye* (Драгово), *plalyc'a*, *polonyn/a*, *kayrn/yс'a*, *uсyn/yу* (Синевир), *dity*, *hlyna*, *dolyty* (Воловий), *Hryс'*, *uvlydyt*, *zyvotlyty*, *uže stoly ne n'is*,

i/a *ty* *prod|am* (Репінний), *za vol|amy*, *kyrt|lyna*, *pčol|ynok*, *zakl|ykaty* (Ізкн), *Berez|nyky*, *ch|odyt*, *r|obyt*, *rob|yč m|r'ž|alnyk* (Керецькі), *na|st|avyty*, *syd|yt*, *syd|at*, *zb|yrat* (Імстичево), *m|usyč rob|lyty* (В. Лучки), *m|elnyk*, *han'b|lyč s'a pros|lyty*, *bludete my psalt|yryčy čyt|aty za try n|očy* (Ляхувці), *zab|lyč lystyk do z|emli*, *tem|nyk* (Ворочово), *u č|azn|yčy*, *hon|lyly*, *izrob|lyč vel|yky host|ynu* (Дубриничі), *r|oč|fik|aly do T|yčoho*, *pry|šly*, *k|osty*, *z nym* (Ужок), *prys'|ažnyk*, *z v|ilmy*, *krest|lyty* (Тихий), *sv|erlyk*, *l|yška*, *u poč|y*, *k|onyk*, *glazd|ovy* (Люта).

На захід від долини Уга звук *y* не зберігається у всіх тих позиціях, які були наведені. Він там є поширений в меншій мірі з огляду на те, що там зберігається часто старе *i*. Випадки зберігання старого *i* були обговорені вже при звуці *i*. Тут лише зазначу, що звук *y* в деяких положеннях є поширений на цілу область західню аж до Спишу. Увага Броха відносно зберігання цього звука в селі Ублі, а то під наголосом, з малими винятками має свою стійність й на цілу область західню. Приміри були вчислені на стор. 47.

Но з другої сторони спричиняють оба звуки *y* та *i* не мало труднощів задля того, що іноді *y* дуже близьке *i*, хоч зовсім ним не є. Через це і Брех колибався особливо по *č* точно означити якість звука чи відтінок середнього ряду *i*, чи переднього широкий або вузький: *čisty|y*, *voč|ima* але *uč|itel*, *voč|ica*, де *i* означає неточно означений звук переднього ряду. Брех відмовляється роз'яснити різні фактори, котрі грають ролю при цім явищі.¹

Вже при обговоренні звука *i* зазначено було, що північна полоса підбескідська зберігає *y* і не під наголосом, як то прим. в закінченні *infin.* або *praeter.* в множині: *čisty|ly*, *kr|asty*, *hlad|aty*, *ony use chod|lyly kr|asty*, *v|n čekal za n|lymy i on|y ne pry|chod|lyly* (Нікльова), *ch|odyt* (Вирліх), *pon|yže s|eč|a liš|ly* (Блажів), *l|ude s'a bo|lyaly ta uč|ik|aly do kost|eč|a* (Ольшавиця). На увагу заслуговує сполука *r + i* передовсім в приіменнику *pry*. В цім слові *y* задержує артикуляцію середнього ряду навіть в селах південної полоси: *pr|yv|iz*, *pr|yn'|is*, *pr|yš|ol* (Вальків), *pr|yš|ly n|azad d|om|y* (Р. Поруба), *pr|yš|ly do j|edno|j k|lorč|ty* (В. Свидник), *pr|yv|j|ul*, *pr|yv|j|uz* (Шом), *pr|yv|j|uč|y* (Київ), *pr|yn|ese* (Орябина). В Шомі побіч того також в цім випадку маємо *i* переднього ряду: *pr|in'|is*, *pr|iv|iz*, *pr|i dr|az'j*.

2. Звук *y* повстав на місці *ы* наслідком пересунення артикуляції вперед. Є це явище відоме лиш деяким областям південно-карпатським. До цієї області належить Гудуль-

¹ О. Брех: Угрусское нарѣчіе села Убли, op. cit. стор. 11, „Объясняют разные факторы, которые играют роль при этом явлении, я не могу.“

щина з перехідними діалектами, починаючи від Вишньої Апши і Бичкова в напрямі на схід, долина ріки Рускови в румунським Мараморощі, околиця під Ужгородом, що обіймає села: Стрипу, Лази, Цигановці, Пудгорб, Горяне, Дравці, Баранинці, Довге, Коритняне а почасти Доманинці, Оноковці і Оріховицю, перехідні говори собранецькі, села округу Снінського: Парігузівці, Телеповці, Чукаловці, Пчолинне, Нижню та Вишню Яблінку, острови Банске і Давидово, Порац, Завадку, Словінки, Гельцмановці. Приміри дальше стор. 73.

В полісі гуцульській звук *y* так походження з *i* як *y* з *y* є дуже широкий, зближений до *e* і його зазначаємо через *y*. Помірштучним піднебінням у Борканюка з Ясіня виказував дотик на піднебінні від третього черінного. В говорах перехідних цього вже не стрічаємо: *n'imlyei, sliplyei, uer'chnyi, kudlye, snoplye, vozlye, chatlye, kollye, slyelny, tyl'sa, tlychyi* (Ясіня), *ryeba, rybye, sverlyei, žlyeto, žyed, šlyzia* (Косівська Поляна), *ulyesyt, llyesyeu, kuplyetye* (Богдан).

3. Звук *y* зберігається в сполуках по *k, h, ch* на місці давнього *ky, hy, chy*: Область поширення цього звука у данім сполученні не суцільна, але розділена на дві більші області. Перша знаходиться на схід від Тересви, а ще точніше від села Грушева і обіймає села перехідні до гуцульських говорів (Сер. Апша, Бичків, Луг...) а також і говори гуцульські, друга між рікою Латорицею а Угом в головних лініях. Точніші її границі будуть показані при обговорюванні групи: *ky, hy, chy, ku, hu, chy, ki, hi, chi: chlyža, rlyky* (Кичірний, Перехресний, Буковець, Пашковець, Шербовець), *Vellykyi Vlystryi* (Поляна), *Plloskyi* (Плоский), *od Klyieva* (Копинувці), *try rlyky, vellykyi mlyster* (В. Лучки), *nlyvlyky, ostrovky, hluchlyi, dorohlyi* (Страбичово), *vncarkly, dlyky, pohlynete, chlyža* (Ляхувці), *žbrakly, von is chyždi* (Невідьке), *blahlyi, dvaile žbrakly, kačky* (Ворочово), *try rlyky, tlychyi chlylyty* (Раково), *chlyža, rlyky, rlyhy, do drlyhych* (Дубриничі), *doškly, dloč'ky, nlyhy, rlyhy*, але *y rlyki, rlyhi* — бо не під наголосом (Ст. Стужиця), *vuzklyi, dlyblyi* (Ужок), *hladklyi, pohlynut, chlybit* (Пудгородя), *chlyža* (Руський Грабовець).

4. За появу *y* перед групою приголосних було сказано при *i* стор. 44.

З в у к ы.

Звук *ы* це один з найбільше характеристичних звуків не лиш південно-карпатських, але карпатських говорів взагалі. Саме в цих околицях задержався він до тепер, коли ж бо на

інших областях української мови він за маленькими виїмками щез. Звук цей на області нашої не одного походження і не все є продовженням праслов'янського *ы*. Він є: 1) рефлексом старого *ы* так в середині слів як й в закінченнях деклінаційних; 2) продовженням старого сполучення *кы, һы, чы*; 3) на місці сполучень *ъ + і*; 4) рефлексом *і* по *ѣ, љ* а іноді *ѣ*; 5) рефлексом *ъ* в староукр. групах *тѣт, трѣт, тѣт*; 6) рефлексом етим. *о* в закритих складах; 7) заступає кожне старе *і* з виїмкою по *ѣ*; 8) в рідких випадках наслідком асиміляції *е > ы*.

Це різне й неоднакове походження *ы* не однаково поширене, кожне з них ограничене певною областю, що прийдеться нам обговорити при кожнім випадку окремо. Заки однак будемо обговорювати поширення поодиноких випадків, застановимося наперед над якістю нашого звука.

Цьому питанню посвячено вже більше уваги, про що ширше в моїй статті: *O domnělé diftongické výslovnosti hlásky ы v ukrajinských nářečích Podkarpatské Rusi a vých. Slovenska* (Časopis pro mod. filologii, XVI. 1—2, стор. 151—5). Супротив твердження А. Кочубинського о дифтонгічнім характері підкарпатського *ы* виказав я там безосновність такого твердження і на основі помірив доказав характер монофтонгічний.

Південнокарпатське *ы* має кілька відтінків, які констатував О. Брох в говорі села Ублі, а то: 1) high mixed narrow, т. є середнього ряду, високого підняття ненапружене, лиш більше в заду, подібне до московського *ы* а чути його головно в ненаголошеній позиції; 2) high back narrow, т. є заднього ряду високого підняття; 3) mid back narrow заднього ряду середнього підняття.¹

Ці відтінки *ы* констатував і я на цілій області південнокарпатській з тією різницею, що коли в говорах на схід від Уга находимо дійсно всі три відтінки, то чим дальше на захід, тим більше затрачується тип третій, а то mid back narrow. Цей власне відтінок виступає по губних *р, б, в, м* а також в східніх говорах по *к, һ, ч* а лиш спорадично по інших приголосних.

Зауваження О. Броха що до впливу наголосу (старе *ы* під наголосом = mid-back-narrow, не під наголосом більше взаду як high-mixed-narrow) не все можна було потвердити, бо в говорах на схід від Уга місцями можна було находити відтінки *ы* без огляду на наголос. На прим. *m/ыlo, n'it/ыї, sl'ip/ыї, byk/ы, durn/ыї, d'obryї, vol/ы* (Веряця), *byk/ы, kryv/ыї, vol/ы уз v'olы* (Новоселиця коло Гересниці), *s'ym, m/zaty s'a* (Ворочово).

Приміри зібрані мною на схід від ріки Уга у більшості

¹ Колісання звука *ы* між high-back а mid back спостерігав також Josef Vira в своїй розвідці: *Výsledky dosavadních badání o vokalizmu karpatoukrajinských hovorů... Výroční zpráva I. státního reál. gymn. v Brně 1930—31*, стор. 14.

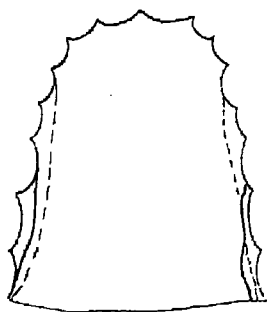
вказують відтінок mid-back-narrow, т. є це *ы*, котре Брох в *Slavische Phonetik*, стор. 166, описав як характеристичне для бойків (жителів північних схилів Карпат)¹ а котре означив знаком *ы*, чого і ми будемо уживати.

Обговорювані відтінки *ы* були означені за акустичними спостереженнями. Поміри фізикальні, роблені мною при помочі вже згаданих метод, а описані в статті „*O domnělé diftongické výslovnosti hlásky ы*“, були ограничені лиш на *ы* по губних, бо лиш по них а зглядно між ними можна захопити при помочі штучного піднебіння обриси дотику. В тім самім слові „*baby*“ звук *ы* у Турка з Золотарьова в Мараморощині і Шлепецького з Шар. Буківця різнився лиш тим, що середне підняття у Шлепецького було сильніше зазначене — дотик на заднім твердім піднебінні в околиці 5—4 черінного зуба а у Турка аж до початку третього черінного (обр. 7—13). — Згаданий дотик у Турка вказував би на дещо вище підняття, хоч акустично означаю його як *ы*. Поміри, роблені штучним піднебінням на селянині з Вишніх Верещьких, дали обриси дотику лише в околиці посліднього, т. є п'ятого черінного зуба. Це знов свідотство на глибокість артикуляції.

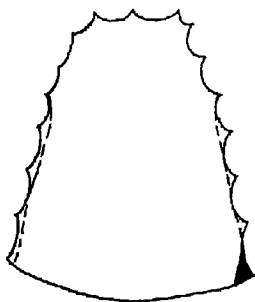
Для ілюстрації пливкості відтінків цього звука подам приміри мною записані, починаючи від ріки Рускови до Уга а відтак на захід до Татр: *riohy*² (Русь. Поляна), *riuky, koišk/ы, bzik/ы, vad molod/ыch, č/ysty, tot/ы d/ubы, z bar/any* (Дубове), *kyv/ы, uz bzik/ы, b/ыц, uz v/oly* (Новоселиця к. Нереспіці), *pan/ы, vol/ы, d/yn'a, r/ыba, r/ыby, m/ызу, tot/ы, d/yn'bu* (Золотарьово), *dva d/ubы, pan/ы* (Урмезіово), *nytk/ы, pan/ы, r/ыby, na tych r/ыbach, ž ž/ыtыtu d/yn'amy* (Березово), *s'ud/ы, v/ыts'i, vыs/okы, v/ыrыs* (Драгово), *F'ik/ы, vol/ы, pan/ы* (Нанково), *burak/ы, bыц, n'it/ы, blych/a, br/ыvo, p/eryы* (Синевир), *daу d'itom tuk/ы, ch/ыža, durn/ы* (Репінний), *Bereznyky, bыц, r/uky, n'ohы, mыц* (Березники), *ch/ыža, r/uky, bыц, kr/ыty*, (Лисичів), *d/ubы, r/uky, bot/ы, molod/ы, d/obrytu č/as'tamy* (Імстичово), *m/ыty, bыv, r/uky, ch/ыža, r/ыba, k/rыty* (Сілець), *ch/ы-ža, vel/ыкы*, (Сасфалу), *d/ыhы h/orod, d/ыhыch hor/odыv, č'ortыtu k/jun'my, toh/ыch ruk, na b/ыch h/jun'ach* (Ростока коло Иршави), *m/ыlo, n'it/ы, sč'p/ы, bzik/ы, durn/ы, d/obry, vol/ы* (Веряця), *dva p/ory, k/rыti, m/ыti, sp'ыrыok na b/ыch h/us'atach* (Буковець бер.), *hukl/ыы, m/ыц, vol/ы, l'ыs/ы* (Н. Верещькі), *m/ыty, b/ыstrы, s/ыpala*

¹ Bei den Boyken erreicht das alte *y* nach labialen und velaren die hinterste innerste Artikulation und damit den gutturalsten Klang, die ich überhaupt für den Vokal dieses Ursprungs beobachtet habe; der Vokal läßt sich als einer der hinteren Reihe, mittlerer Höhe bestimmen. O. Broch, op. cit. 166.

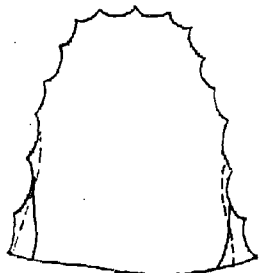
(Поляна), *m/ыtu, v/ытп'а, тмы, вы, m/ыи s'а, v/ыіе* (але також і *v/ыіе*), *t/ыžden'* (Голубинний), *r/ыба, n'ітмы, d/обгы, mal/ыи, kor/ыto, s/ыз/a, br/ыва, r'яb/ыи, k/ažдыи* (Страбичово), *d/ып'а, ты, сьr/ыи*

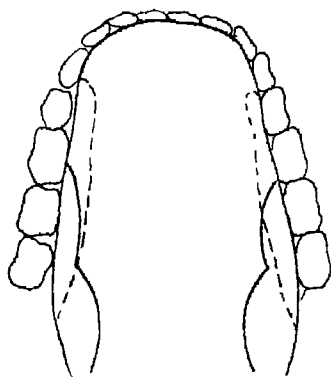
Обр. 7. Турок, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *ы* у слові *babы*, - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

Обр. 8. Бреза, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *ы* у слові *babы*, - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

Обр. 9. Шлепучий (Буковець Шар.), дотик язика на піднебінні при артикуляції *ы* у слові *babы*, - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

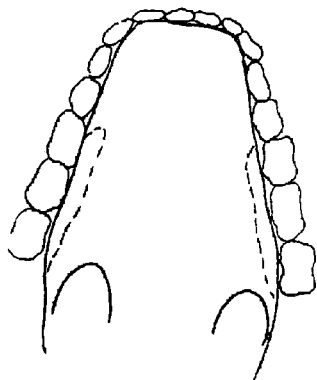

Обр. 10. Турок, — площа дотику на язика при артикуляції *ы* у слові *babы* (метода барвна), - - - - при артикуляції *е* у слові *me*.

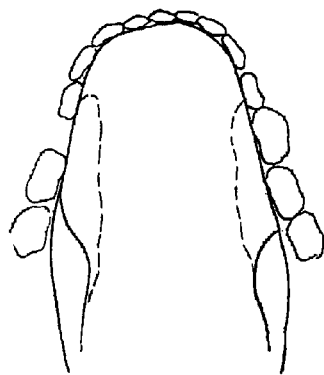
(Зняцьово), *hьart|anka, tohd/ы, ob/ытто, kero|авыи, b/ыch/a, t/ыs'ac'* (Копинувці), *сьп, ты, d/ыт, r/ыба, n'іт/ыи, m/ыlo, v/ы* (Лінці), *с'і-л/ыи, p/от/абы, m/у/ыи, m/ыlo, d/ып'а, gazd/ып'а, m/ыto, m/ыlo, p/оты-в/ату, p/от/ыи* (Раково), *glazды, tohd/ы, ты, zd/ochлыи, mыš* (Люта).

Наведені приміри доходять до долишньої області долини ріки Уга з притоками, де артикуляція *ы* сильно змінюється, а то

по губних *p, b, v, t* сильно лямбілізується і набуває того забарвлення, яке має *o*. Через це і ми значили це *ы* знаком *ѳ*. Область цього *ѳ* зачинається від села Дубровки, т. є бувшої границі жупної між б. жупою Бережанською а Ужанською.

Обр. 11. *Бреза*, ———— площа дотику на язика при артикуляції *ѳ* у слові *babѳ* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *e* у слові *te*.

Обр. 12. *Шлепечкий*, ———— площа дотику на язика при артикуляції *ѳ* у слові *babѳ* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *e* у слові *te*.

Обр. 13. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *ы*, вимірене приладом Аткінсона.

В селах на захід від Дубровки за виїмкою сіл, де *ы* зовсім щезло, це лямбізоване *ѳ* переноситься майже на всі положення *ы*, так що там існує одностайний звук *ѳ*, означений Брохом знаком ω , котре він найшов в селі Корумлі, де панує перехідний словацько-український діалект.¹ Ту треба виклю-

¹ O. Broch: Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze. Kristiania 1899, стр. 6, 9—10.

чити положення *ы* по *k, h, ch*, бо тут воно переходить на *у*: (*ky, hy, chy*) а також в закінченні прикметників в *nom. sing. m.*, де *ы* з виїмкою по губних переходить на *у*. Натомість треба піднести нове положення *ѣ*, що повстало наслідком отвердіння *ž, š*, по котрих *i* перейшло на *ы*: *d/ěin'a, b/ěila, tě, m/ěi, sěi/ověi, sěin, r/ěiba, v/ytě, n'ım/ěi* (Дубровка), *mělo, věi* (Лінці), *žyd/ě, měi, běiц*, (Худльово), *b/ěilo, měi, věi, b/oroděi* (Ляхувці), (ту заокруглення не так сильно виступало з причини близького сусідства з Середнім, де *ы* зберігається лиш по губних: *r/ubы, mыš, m/ěilo* — інакше *дум, syn, kryla*); *sěin, kr/ěity, r/ěiba, sestr/ěi, měi, těi, věi, v/olěi* (Комаровці), *tohd/ěi, r/ěiběi, sěin, u těich, m/ěiti* (але *mыци!*), *do ĩoh/o ch/yzěi, boč'k/orěi* (Невіцьке), *šěiti* (Ярок). Явище це, ограничене Брохом до села Корумлі і означуване як продукт змішання діалектів словацько-українських, втрачає стійність такого пояснення, бо саме це лабіялізоване *-ě* поширене передовсім в несловацьких селах, починаючи від Дубровки — Лінців аж до Корумлі і виступає за малими виїмками (*nom. s. adj. m. g.*) у всіх положеннях, а спорадично й на інших областях на схід від Уга.

Що участь губ тут сильна, це кожний обсерватор замітити мусить. Но сила участі губ при артикуляції *ѣ* є інша, як при артикуляції *о*, о чім пересвідчився на помірах, роблених зачорненим саджою папером. При артикуляції *ѣ* губи чинять отвір вужчий як при *о*, де він більше округлий.

Починаючи від Ворочова на північ, зустрічаємося оп'ять з цими відтінками, які зустрічав Брох в говорі села Убля, а то з тенденцією до заокруглення по губних а в прочих випадках типове колисання між *high-back* а *mid-back*, однак на мою думку *high-back* є пануючим. Ось приміри: *ты, r/ыba, n'ım/ыi, luk/avyi, m/ыtys'a, сын, ты, вы* (Ворочово), *n'ım/ыi, hr/ubыi, plaks/ы-ыi, š/ыia, š/ыty, ž/ыto, molod/ыi, st/aryi, řú/dlyi, kr/asnыi, yrdž'ia, bl/ыcha, kr/ыla* (Дубриничі), *m/ыdlo, um/ыц, b/ěivažek, ты, v/оly* (Кострини), *m/ыusa* (Загорб), *ĭ/abьako, po/točyты, boč'k/orы, mal/ыi, mal/ěn'kyi* (Ставний), *tot/ы v/оly, r/ыky, ch/ыža, gazd/ыn'a* (Стара Стужиця), *дыт, m/ыdlo, toh/o тыžn'a, yrdž'ia* (Ужок).

Дальше на захід аж до Татр находимо той сам тип *ы* (*high-back*) у тих самих положеннях а також по *k, h, ch*, та на місці старого *о* в закритих складах на Спиху: *r/ыba, дын'и, дыт, pr/ыkыt, st/aryi, mal/ыi, v/оly, sl/ыza* (Конюш — стара генерація), *p/ozdolы, m/ыdlo, r/ыlo, сын, дыт, v/ыtm'a, hl/ырыi, n'ım/ыi* (Пудгородя), *ch/ivы, b/ыstra, m/ыry* (Руська Бистра), *вы, сын* (Руський Грабовець), *š'ornы, v/ыhľad, z d/оly, v/оly*, (Колониця),

č' eru/eny, č' |orny, v/yrati, m/ydlo, slyz/a, chyrst/yty, chyrb/et (Острожниця), *d/akotryj, nadys'oy, ty, vy, is s/yfranca* (Звала), *molod/y, chl/ory, ž/eny, p'íd K/adobnym, s/yrlu* (Пихні), *r/yba, d/yin'a, gazd/yin'a, v/yverka, snop/y, past/yar'*, *syn*, в словах на місці: *trät, llat: dr/yva, r/yrsč, s/ylyza, btych/a* — на границі mixed (Валяшківці), *v/yrečy, č'ly/yj* (Брестів), *r/ybka, s/yty m'y, č' |orny točy* (В. Радвань), *k/aždyj, d/obryj, nad/yjde, syn, do hrom/adu, st/arj b/aby* (Суха), *ty v/ahnaty b/yly, nam b'idy ne b/ylo* (Суків), *č'ly/yj, vandr/oynyj chl'ib, mol'odyj, na četo/ertyj v'č'ur* (Рокитівці), *myti sa, ch/yza, dv' ch/yzy, ruky, mal/y stol/y, molod/y d/uby* (Вишня Яблінка), *n'it/yj, d/obryj, zdor'ovyj, čuž/yj, ran/y, baran/y, r/yby, d/oyky p'ola* (Полата), *d/obry v/ozy, n'it/yj, V/ykriř* (назва села), *chyrbet, st/yzy, ob/yruva* (Вішавка), *kr/yto, m/ydlo, vy* (Церніна), *dva kr/aty, k/olo v/oda roztyv/ato, mol'ody, st/arj* (Оргутова), *svač'iny, d/o toj ž/eny, rukovyny, tam byl Andrij splytyj* (Млинарівці), *syn, dym* (Рімне), *n'it/yj, č' |ornyj, durnyj, m/ydlo* (Біловежа), *r/yby, dym, syn, st/arj, mol'odyj, lak/omyj* (Щавник), *d/obryj človek, d/obry l'ude, rob'ozny l'ude, p'astyr', k/yto, m/ydlo* (Руська Воля), *ryba, dym, ty, do š/oly, d/obryj gl'azda* (Кобильниця), *kr/yto, m/ydlo, p/oynyj, im/ytisa* (Вальків), *b'ity kr/yry, s'ady, Ryskur'yci* (назва села), *pastyr'* (Пискурівці), *d/yin'a mol'odyj, t'icnyj, v/yti p'astyr* (Руська Поруба), *dym, syn, r/yby* (Київ, Ястреб), *s toj str/any, č' |ornyj, moy'odyj, k/ady, kr/yco, m/ydlo, ty vez'ete d/yruva s tych l'isyu* (Обручне), *r/yba, d/yin'a, dym, syn, syr, p'astyr, m/yti, s/ylyza, dz'v'izdy, m/ydlo* (Герляків — ту замітити треба, що в цім селі *ы* сильно передне), *jedny zel'zny dveri, žebы p'ryšot, k/aždyj* (Нікльова), *ty, b/yti, č' |ornyj, ty/ustyj, n'it/yj, myš, r/yba, st/yryžon'* (Блажів), *r/yba, dym, gazd/yin'a, d/obryj gazda, v/yhlad, dzv'izdy, č' |ornyj, r/yrsč', h/yymit* (Ольшавиця), *ty or'jablinci, ja byu, h/ody, č |orny, dym, r/yba, č |orny chol'ošn'i* (Орябина), *K/ošut chl'it, ž/ebы v'n v/yhral, na try str/any, što m/aly boh/atym a chud'obnym d/avat, zo sk/aty na sk/aty* (Літманова). — В найдальше на захід висуненім селі Остурні констатував J. Vígа *ы* близьке до середнього *у* (нім означене *ї*), яке своєю широкістю іноді робить вражіння звука *е*. Цей тип польського *у*, котре перейшло до Остурні. (Výsledky dosav. badání, op. cit. 14, Hláskosloví osturňského hovoru — Sbor. Mat. Slovenskej VIII, стор. 90.) Подібне явище находимо також в найдальше на

схід положених селах долини ріки Рускої, що впадає до Вишови, а то в Рускові, Кривім та Полянї. Там *ы* затрачує свою задню артикуляцію, пересувається до переду до границі *у* а притім стає широким близьке до *е*, подібно як то в говорах гудульських, де *ы* зовсім зійшлося з *у*. Лиш по губних та *к*, *h*, *ch* чути артикуляцію ближчу до *ы*, яку означаю через *у²*: *бу²ку²*, *ру²бу²*, *ду²м*, *газдлу²на* а також на місці етим. *о* в закритих складах: *ву²р*, *ову²н* (*ву²н*), *ву²л*, *ву²д*, *пу²д stoljom*, *зв/у²р*, *чву²ст* (Кривий), *ву²ddiana*, *ов/у²н*, *уšč/ezby²s*, *ch/у²ža* (Рускова).

Відносно географічного поширення звука *ы*, то на місці праслов'янського *ы* воно зберігається на цілій південно-карпатській області, починаючи від ріки Тересви аж по Остурню. Виїмку становить невеличка область на південний схід від Ужгороду, а то: Стрипа, Лази, Цигановці, Горяне, Довге, Пудгорб, Дравці, Коритняне, Баранинці а почасти і Доманинці, де це *ы* переходить у звук середній *у*, дальше острови: Давидово Банске, та Рафаївці, що лежать на мовній границі словацько-українській.

На цій самій області поширене також *ы* з *о* + *і*: *обыты*, *узыты*, *добры*, *молды*.

Звук *ы* по *š*, *ž*, *č*.

Пересунення артикуляції у всіх положеннях *і* до *ы* по *ž*, *š* є явищем дуже поширеним і обнімає значну область, а то від ріки Латориці аж до західної етнографічної границі, т. є до села Остурні. Границя цього явища біжить від Волоснянки на південний схід по лінії водного ділу Латориці, Тихого, Тур'ї аж до села Уклина. Від Поляни, лишаючи села: Солочин, Голубінний, Сваляву, іде відтак долиною ріки Латориці аж до Мукачева, а потім Ново-Давидковом — В. Лучками. Островом, де цього явища не стрічаємо на цій області, є села: Ужок, Волоснянка, Луг і Середне коло Ужгороду, де ми находимо фонему *žyto*, *žyd*, *šyja*. Що до артикуляції, то схоже воно з *ы* праслов'янського походження і разом з ним на області між Ужгородом а Середнем лабіалізується або переходить на південь від цієї області на звук середній — *у*: *žыты*, *šыца*, *žyd* (Кичірний,² Тихий,² Поляна, Неліпено, Чинадієво,² Шелестово), *žyd/ym*, *žыто*, *šыца* (Копинувці), *pleršы* (Жуково). — В долині ріки Уга переходить на *ы* також *і* з *č*, в деклинаційних закінченнях а також і в слові *šыл*. Є то також пересунення артикуляції *і* до *ы*, а з другої сторони вплив аналогії твердих пнів: *dva požы* (Оноковці, Невіцьке), *тиžы* (gen. sing., nom. pl.) — Убля (Брох — Угрор. нар.с. У., ст. 82), *товариšы*¹ (тамже ст. 86), *šыл* (Кострини,

¹ У Броха *ы* зазначене через *у*. — ² У цих селах *ы* по *ž*, *ž* не у всіх положеннях.

Убля, Стара Стужиця). Фонема *ʒyst* в долині Уга дальше на північ не досягає. В самій Старій Стужиці артикуляція того *ʒ* не ясна, бо іноді чути там лямбіалізований звук *i > ʒ*. Від долини ужанської іде це явище дальше на захід аж до Остурні. Прим.: *ʒyd, ʒyto, ʒ/ʒija, ʒ/ʒiti* (Колбасово), *tovar/ʒyʒy, n/aʒy l/ʒude, ʒ/ʒyti* (Колониця), *b/ʒulʒyʒ, ʒ/ʒiʒi*, (Звала), *nam ʒ/ʒitkym daty, Mosk/ʒale pryʒly ta nas ʒyʒyʒy, mol/otʒyʒ, st/arʒyʒ* (Суків), *d/ʒajte h/roʒy, hn'ʒy b/ʒoʒyʒ* (Суха), *ʒ/ʒija* (Р. Поруба), *ʒ/ʒiʒut, mol/otʒy, st/arʒy* (Пискурівці), *ʒ/ʒyto s'ʒati* (Вишавка), *p/erʒyʒ, ʒ/ʒiti, ʒ/ʒyto* (Вальків, Лавринів), *sv/aʒky p/ʒidut zastlavu ʒ/ʒiti* (Млинарівці), *poʒ/ʒyci* (Церніна), *tʒeper kopʒajme toho, ʒto na d/ruhʒm b/ʒoku lʒeʒyt* (В. Свидник), *ʒhuʒ/ʒy* (Нікльова), *hr/ʒy, tovar/ʒyʒy* (Вирліх), *ʒ/ʒija, ʒyd* (Ястреб, Київ), *ʒ/ʒyto, ʒ/ʒiti* (Орлів), *ʒyd/ʒuka* (Обручне), *uʒ/ʒtko, su/ʒyʒy, ʒyd/ʒuka* (Ольшавиця), *liʒyʒy koʒ/ʒisy d/ʒotu, ʒ/ʒyʒo, ʒyʒt, ʒyd* (Блажів), *ʒyʒ, ʒ/ʒyto, ʒyʒt, n/aʒy slady, ʒa n/aʒym sladam, ʒoʒtry n/ʒyʒy, od teʒ ch/ʒyʒy* (Орябина).

По африкаті *ʒ* появляється *ʒ* місто *i* лиш на дуже незначній західній етнографічній області, починаючи від Попраду на захід в селах: Камінці, Орябині, Фольварку, Літманові, Кремпаху¹: *ʒtr/ʒy, p/ʒeʒy, tʒeʒy, tʒyʒ/ʒy, ʒyt/ʒati, d/ʒouhoi n/ʒoʒy, d/ʒouky n/ʒoʒy* (Орябина), *ʒyn/ʒyti, voloʒ/ʒiti, ʒ/ʒyʒtyʒ, ʒpivaʒ/ʒyʒy* (Літманова).

Це явище має аналогію і в других слов'янських мовах. В найближчій сусідстві в західньо-слов'янських мовах, а то в польським по *ʒ* (*sz*), *ʒ* (*cz*), *ʒ* (*ż*), *ʒ* (*rz*) давне *i* стало *y*: *rusyʒe, uszyʒe, ʒyʒot*,² в чеськім було це в давнині а пам'ятники XIV стол. вже знають по *ʒ*, *ʒ*, *ʒ* тверде *y* а в XVI-столітті вводиться це Благославом як правило граматичне.³ В нижньо-сорбськім маємо те саме по *ʒ*, *ʒ*: *ʒyʒa, bʒyʒy*.⁴ В східньо-болгарськім по *ʒ*, *ʒ*, котрі артикуються сильно середньо-палятально, чути у місто *i*: *ʒytʒo, ʒytʒo* а навіть *ʒytʒo*.⁵ Білоруська мова має переведену твердість у всіх шип'ячих: *ʒyʒyʒo, ʒyʒy, ʒyʒta*.⁶

На області на схід від Латориці находимо приміри пересушення артикуляції *y* до *ʒ* по шип'ячих *ʒ*, *ʒ* в закінченнях прикметників *masc. gen.* під впливом твердих закінчень: *mol/ʒodʒyʒy, st/arʒyʒy*, а навіть це переходить до займенника присвійного *naʒ*,

¹ J. Vágra додає ще і Ториски. — Výsledky dosav. badání... стр. 12.

² Wenzel Vondrák: Vergleichende slavische Grammatik I. B. Zweite... Aufl., Göttingen 1924 стр. 54.

³ Ibidem стр. 57—58.

⁴ Ibidem стр. 57.

⁵ Ibidem 55.

⁶ Дурново Н.: Введение в историю русского языка I. Вгпо 1927, ст. 144. — Е. О. Карскій: Беларусь II, I. Варшава 1908, стр. 484.

vaš, та до всіх закінчень м'яких: *p/ěs' s' yĭ, ȳs' yĭ, včer/ašn' yĭ* (Веряця) з *y* ближчим до *y*, чим до загально марамороського *yi*: *čič/yĭ, djuž/yĭ*, але *mjenč/yĭ, mol/otč/yĭ* (Нижній Бистрий), *n/ašyč hn/aly* (але у дієсловах *y*: *dolož/yty*) (Бедевля), *d/ouč/yĭ, dal's/yĭ, djuž/yĭ, mol/ož/yĭ* (Заріча).

Звук *y* в сполучі з *k, g, h, ch*.

Коли по *š, ž* переміна *i* на *y* є процесом новим, то сполуки *ky, hy, chy (gy)* у південно-карпатських говорах, подібно як й в північно-карпатських, проявляють велику консервативність. Поминаючи гуцульську область а також й говори перехідні аж по ріку Тересву, проча південно-карпатська область зберігає по більшій частині давній стан сполучень *k, (g), ch, h* з *y* наслідком сильної задньо-піднебінної артикуляції цих звуків, котрі вже в найдавніших пам'ятниках XII. ст. (Гал. Еванг.) перейшли в більше передню артикуляцію.

По *k, h, ch* звук *y* займає дві більші області: східню між ріками Тересвою та Латорицею та західню між горішнім Угом а Остурнею. Коли на східній границі ріка Тересва творить певну границю, то західня границя, що біжить по Латориці, не всюди сходиться з нею. Так беручи за точку виходу Бескіді, границя буде іти через села: Тишів, Жденієво, Підполозя, Свалява відтак на південь здовж долини Латориці через села: Сусково, Чинадієво, Колчино, винявши Страбичово. Східньою границею західньої області є села: Ставний, Ст. Стужиця, долина річки Улички з селами Новоселиця, Збой, Улич, відтак через верхи на південь: Кленова, Руський Воловий, Колониця, Стриговці, Шмітовці, Р. Бистрий, Валяшківці. Від цієї лінії вся дальша область цього явища іде аж до кінця західньої етнографічної границі.

Почнемо примірами від ріки Рускови: *ch/y²ža, r/uky², n/ohy²* (Рус-Поляна), *d'čuk/y* (В. Руна), *kyšk/y, byk/y, ch/yža, n/ohy* (Дубове), *takyĭ byč r'jad* (Новоселиця), *lušk/y, dva pt/ak/y* (Бущин), *burak/y* (Бедевля), *hluch/yĭ, šč/uk/y ne ĭe* (Драгово), *Bereznyky, n/ohy* (Березники), *ouč/y, prod/ač dr/uhym pan'um* (Н. Синевир), *pastuch/y, kol/y zh/yane s'n'č(h)* (Воловий), *kap/yč, č'rk/yĭ, h'rk/yĭ, zh/y-nula ĭom/u chud'oba* (В. Верещькі), *pušk/y, labrans'kyĭ* (Жденієво), *h'rk/yĭ, zad'čl's'kyĭ* (Підполозя), *čüč/y, nyč/y, m'šchy, u ch/yžy* (Неліпено), *burak/y* (Лалово), *malč/n'kyĭ, dr/uhyĭ raz, poh'yably* (Ставний), *r/uky, n/ohy, m'uchy* (Загорб), *buč'k/y, ch/yža, r/ohy* (Ст. Стужиця), *ch/yža, r/uky* (Улич, Ковбасово), *što ch/ybyč tãĭ b/ukve* (Острожниця), *trompak/y, u paru ch/yžoch* (Колониця),

struh/ы, dva r/oky, ch/ыža (Валяшківці), *znaи čit/aty' kn/ыhy* (Суків)
ch/ыža, r/ohы, m/uchы, v/elо їest t/akыch, što žn/ыvo ne n/ašly (Р. По-
 руба), *s tat/arkы ro/bјat per/ohы* (Пискурівці), *ch/ыža, m/uchы, r/уky,*
n/ohы (Вальків, Лавринів), *po r/usкы* (Кобильниця), *sob/іtkы, hu-*
d/jakы, pust/ыly do chыž, роїт/aјut sa za r/уky (Млинарівці), *nah/aцкы*
 (Рімне), *d/уkyј* (Біловежа), *v/el'кыј dišč* (Герляжів), *što їі ch/ыbit,*
u dvacet dr/уhыm r/oku (Обручне), *v/ošou do їednej тц/акы, tot кыј*
z/abіц do z/eml'ї (Ястреб), *K/ыцц, zam/еца ch/ыži, b/ыкы* (Київ),
st/atкы, do ch/ызы, r/ohы, zah/іrkы, dohыb/авыј (Ольшавиця), *br/ыt-*
кыј, dva r/ohы (Блажів), *đak/ыцц, ї/acы, obr/atкы, ты rospраві/ate*
po r/usкы, d,оцнц (Орябина), *p/іl'sкыј, їedna boh/ыn'ї, uđ/іla ob/юдvї*
nohы (Літманова).

Те саме й замічує І. Верхратський, натомість В. Гнатюк на це не звертав уваги. Наведу кілька примірів з матеріялів Верхратського (загадки і прислів'я, що відносяться до західної області: з нього *кышкы торочат* (Тварожець, Зн. II, 171), *од той грушкы, од хыжи до хыжи, кышкы ся торочат* (Кружльова, Зн. II, 172), *якый отец, такый сын* (Летнява, Зн. II, 173), *хыц вісу за бороду* (хытаті), *а до глинкы Бог дає, высье хыжи полетит* (Бехерів, Зн. II, 174—5), *штырі скокы, прынос лем три ногы* (Варадка, Зн. II, 176), *штырі рјжкы, два бртшкы* (Выш. Орліх, Зн. II, 177), *другый ся жвїдує* (Вапенік, Зн. II, 178), *дікы свіны* (Кружльова), *купют дочкы* (= дошкы), *такый віл* (Бодружал, Зн. II, 179), *не маш ани ружы ани ногы* (Чертіжне, Зн. II, 180), *до Митря дівка хытра, зійу два рокы, попахау табакы* (Габура, Зн. II, 181—2).

Звук ы в сполуках: trъt, tlъt, trьt, tльt, trьt.

На місці *ъ* в сполуках *trъt, tlъt, trьt, tльt* а іноді на місці *trьt*, находимо *-ы*, котре у більшості говорів находиться по *r, l* а в малій частині говорів, а то найдалше висунених на захід находимо *ы* перед *r, l*.

З огляду на те, що це явище буде обговорене окремо, наведу лиш кілька примірів: *dr/ыva, br/ыvo* (Буштин, Нанково, Керецькі, Свалява, Загатя, Ракошин, Страбичово, Тишів, Кичерний, Тихий, Суль, Волосянка), *dr/ыva* (Пихні, Вішавка, Вальків), *ї/ab/ыko* (Синевир, Новоселиця, Загатя, Поляна, Ракошин, Волосянка, Дубриничі), *sl/ыza* (Свалява, Керецькі, Дубриничі, Страбичово, Плоский, Пудгородя, Пихні, Острож-

ниця, В. Радвань, Р. Поруба, Вальків, Кобильниця, Щавник), *blych/a* (Дубриничі, Страбичово, Пудгородя, Пижні, Острожниця). В областях західніх, як було сказано, *ы* стоїть перед *r, l*: *d'yarva* (Курімка, Ястреб, Обручне), *s'ylzy* (Біловежа, Ястреб, Обручне). Другі приміри при групі *trst, tlat, trst, tlat, tprt, tolt, tprt, tlt*.

Звук *ы* на місці етим. закритого *o*.

Звук *ы* на місці етим. *o* в закритих складах виступає з однієї сторони в найдалше на захід висунених областях, а то почавши від Якуб'ян, Сулина сп., дальше в Орябині, Кремпаху, Камінці, Фольварку, В. Липнику (Літманова має **o > i*): *dvacet oset r'okyy, k'ylko, vyn uz'au tloty r'yaby, p'yidu, pr'osyt v'yat'a*. Прочі приміри беру з Верхратського та Гнатюка: *зо штырьох каноньв вьот до одной горы, шов дзяд споза гыр, нюс на собі плдесят сьыр* (Кремпаху, В. Зн. II, 173); дальші приміри з Сулина та Кремпаху: *в'уї (вол), к'ыс (кос), т'хыр, к'ынь* (Зн. II, 20). Гнатюк означає в своїх записах *ы* лиш через *и*, як й звук середній. Приміри беру з статті: Русини Пряшівської епархії: *пирваї, вин, к'ынь* (Сулин, ор. cit. 55), *ст'илк'уї, рок'уї, п'ип, виз* (В. Липник, ор. cit. 57), *вин, п'сикуї, Биг, позир* (Орябина, ор. cit. 59), *вин, небшчик, п'шил, в'уїса, с'ноп'уї* (Якуб'яни, ор. cit. 63), *покий, вин, р'ильа, виз* (Кремпах, ор. cit. 64).

З другої сторони находимо останки *ы* як рефлексу етим. *o* в закритих складах в селах східнього Марамороша в Рус-Кривім та Полянї, але то лиш в деяких словах та по губних: *у²п, зу²р, у²з, у²л, у²д, пу²д, ч'ву²ст*. По інших приголосних *o—u*: *тис, спир, вол'и*, але й *пир, т'иї* (*т'иї у²з*). Поява *у²* на місці етим. закр. *o* в говорі цих сіл в'яжеться з подібною появою говорів гуцульських на ріці Черемоші, де місто *ы* маємо на тім місці середнє *у* (Гнатюк В.: Народні оповідання про опришків, Ет. Зб. Н. Т. ім. Шевч., т. XXVI, стор. XIII).

Накінець звернути треба увагу на одно слово: *vitty* < **otty*, де *ы* є рефлексом етим. *o* в закритім складі. Це слово з переголосом **o > ы* поширене не лиш на області перезвуку *o—ы*, т. е. на б. Спиші, але також і на других областях здовж Верховини від ріки Ціроки, аж до б. Марамороша включно, т. е. так на області рефлексу *o > u*, як також *o > i, ı*. На захід від Уга доводилося мені чути такий рефлекс з **o* в Пудгородю, Р. Бистрій, Колониці, Острожниці, Паригузівцях, Стащині. На сході в цілім Марамороші, де на місці старого *o* в закритих складах панує передовсім *и*, або *ı, i*, находимо також такі приміри: Веряця, Драгово: не лиш *v'itty*, але й *v'its'ı*. Те саме у Бедевлі. — На північ від Ужгорода, де *ы* є л'ябіалізоване (= *ı*) чуємо майже нормальне *o*: *votty, votky* (Невіцьке, Оріховиця).

Не менше інтересна буде також фонема з *Vyblŭi*, яку я чув в недалеких селі Дубриничах, де панує на місці старого *o* в закритих складах *u*. Ця фонема іде в парі з явищем, обговорюваним при фонемах *vyty, vyts'ŭ*. — Можливо, що це в останки давно загально пануючого переходу старого *o* в закритих складах в *ы* на цих областях. — У многих селах західних в Шариші находимо то саме: *jal'byčka*, назва села *Vyrlŭch (Vyšn'ŭ)* < *Orlik* а також *Vyrlŭv* місто *Orlov* над Попрадом.

Звук *ы* на місці старого *i*.

Звук *ы* на місці етим, *i* (*и*) в кожному положенні появляється як продукт артикуляції румунського впливу в однім селі біля Мармароського Сиготу, а то у Вишній Руні: *dyt'ynka, dyt'a, pŭsl'ysme do Sŭh'ota, ja ne ryu hor'ŭky, ja budu b'javŭty s'a, s pan'atŭ jak moŭ hovor'ŭty — na k'aŭdŭm sl'ovŭ ŭpov'ŭty*. Про це рідке і одинокє явище згадав вже Верхратський у своїй розвідці *Über die Mundart der Martharoscher Ruthenen, Stanislawiv, 1883*, стор. 8, 13, не подаючи однак докладно місця цього явища а ограничуючися до назви „Martharosche Mundart“, що очевидно має ширше значіння і розтягається на цілу бувшу Марамороську жупу, на області якої находимо кілька діалектичних угруповань. Ближче означення находимо на стор. 34, де подані пісні з околиці Сигота, що також не є точне. Також в його „Знадобах“ I, стор. 14, явище це розширене на Рус-Полян, Кривий, Русково, Велику Руну (має бути Вишня Руна), що також не зовсім відповідає правді, бо в прочих названих словах цього явища не стрічаємо в цій мірі, як в В. Руні.¹ Матеріал, як каже там же в примітці, зібраний з одного села — але якого, не подає. Примір згаданого переходу *i* в *ы* подає і Е. Сабов у своїй „Христоматі-ї церк. слав. и угро-рус. лит. памятников (Унгвар 1893), стор. 214 — записаний Ст. Мариною: „Из Ровенской-Долины.“

Верхратський робить різницю між *ы* старого походження та *ы* з етим, *i* (*и*) кажучи, що це друге виговорюється дещо м'якше (*Zwischen я був — ich war und я бив — ich schlug ist in der Aussprache ein Unterschied wahrzunehmen, da in бив der u Laut etwas weicher ausgesprochen wird und einen Mittel-laut zwischen ы и i darstellt. Doch meistentheils fällt ы mit u zusammen, asl. хѣдити, пшеница, клянъ, пряздъникъ, положина... lauten: ходыти, пшениця, клян, прязнык...)* Подібне читаємо і на

¹ Про це ближче в моїм описі говору сіл долини ріки Рускови „Науковий Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ, т. X., стор. 193.

сторони 8 тієї ж самої статті: Über die Mundart der Marmar. Ruthenen.

Ще одну примітку треба додати відносно появи *ы* в говорі В. Руни по *ѣ* на місці етим. *і* (*и*). З огляду на те, що по *ѣ* в деяких словах на місці середнього *у* появляється передне *і*: *uĭ/ity*, *ĕ/isty*, *konĕity*, *perĕĕitaty ĭa ne ĭiĕĭu*, не всюди по *ѣ* появляється *ы* а можна сказати і рідко. Так приміром в inf. дієслів I. кл. з гортанним перед *-tu* чув я *pĕĕ/ty*, *biĕ/ty*, але *stryĕ/ty*. Мабуть в цім посліднім випадку ділала вокальна гармонія — вирівнання до сусіднього *ы*. Подібно та сама причина заходила й у фонемі *rosĕyn/tyty*. — У Верхратського натомість находимо консеквентно *ы* і по *ѣ*, *lytanyĕy*, *byganyĕy*... (ст. 18), *rblyly*, *kĕplyly*, *lĕmlyly* (ст. 23), *reĕy* (31), *zazĕy* (32).

Звук *ы* через ассиміляцію.

Наслідком ділання ассиміляції іноді *ы* появляється на місці інших звуків в ненаголошенім складі перед складом наголошеним. В Ужанській долині *ы* на місці давнього *ѣ* в слові **tĕgdъ*, котре всюди інде перейшло в *о* — *tohdъ*, но в околиці на північ від Ужгороду місто *о* маємо *ы*: *tyhd/ty* (Перечин). В долині ріки Лабірця горішнього знов ассимілюється *е* перед складом з *ы* до *ы*: *zyb/ty* місто *zĕby*, *kyb/ty* місто *ked/bty* (*kĕyb/ty mi tot mlyn lem ras ſi mol/oy*) (Збудзьська Біла) — а також в долині ріки Уга.

Зміни звука *ы*.

На області південно-карпатській спостерігаємо однак такі самі зміни, які вже відбулися або й відбуваються на цілій області української мови. Є це тенденція до пересунення артикуляції вперед, до вирівнання цього звука зі звуком *у*. На нашій області ми можемо найти початки цього процесу у селах Рус-Кривім та Рус-Полянн (нині в Румунії), де *ы* зближаючися до *у* стає широким, в наслідок чого ми маємо іноді акустичне вражіння *е*: *syen*, *dyet*. Дальшим вислідом в процесі зміни артикуляції цього звука було цілковите злиття його з середнім звуком *у* в області гуцульській, де на відміну від інших областей панує ще широке підняття з закраскою звука *е*: *syer*, *syen*, *dyet*, *dyen'a* (Ясіня, Богдан, Рахово). Ця область прилягає суцільно до області першої і початкової зміни артикуляції на ріці Рускові. Дальше на захід від Бичкова — Крачунова — до Тересви находимо вже чистий середній звук *у* у всіх положеннях.

На захід від Тересви находимо також подібне явище, яке або ограничається на поодинокі місцевості, або й займає більші

області, при чім або обнімає всі положення давнього *ы* або лиш деякі категорії.

Цілковите злиття з артикуляцією *у* у всіх положеннях находимо в селах на південний схід від Ужгорода, про що була вже бесіда, в селі Банськїм і Давидові, та Рафаївцях. Лиш на певні категорії ограничене це явище, а то на пом. sing. adj. masc. g. в селах підужгородських, сусідніх з областю цілковитого злиття. Є це села положені в долині ріки Уга від Ужгорода аж до Ворочова, дальше в сусідстві Середнього а також в був. Земплинщині в селах вище Сніни: Парігузівці, Телеповці, Вишня і Нижня Яблінка. Крім цієї категорії треба замітити також пересунення артикуляції до переду і в других положеннях крім по губних саме в згаданій околиці: *dlobryi, tleplyi, zlyi, serdlyui, hñvny* — но: *n'imlyi, luklavyi* (Ворочово), *staryi, molodlyi, žlauyi* а тепер у молодой генерації також по губних: *zdorovyi, n'imlyi, sl'p'lyi* (Невіцьке), *dlobryi, čer'kúpnlyi, pytomlennyi* — но по губних *yi*: *n'imlyi, roč'lyvci* (Доманинці), *kotrlyi, b'idnyi*, також і по губних: *n'imlyi, sl'p'lyi, chr'omyi* (Ориховиця), *ob'iručny stoléc', molodlyi, dlobryi*, також *st'aršyi, n'imlyi, zdorovyi* (Комаровці), *česnyi, dlobryi*, но *n'imlyi, zdorovyi* (Середне), *česnyi, m'lyi, dlobryi*, но *n'imlyi, čm'juravyi* (Ляхувці), *molodlyi, dlobryi, s'lyi, m'ityi*, но *n'imlyi, sur'ovci* (Дубровка), *dlobryi, molodlyi, s'ryi, h'ardyi* — но *sl'p'lyi* (Бачава).

З огляду на те, що пересунення артикуляції *ы* до *у* в закінченнях прикметників не всюди наступило — по губних іноді остає *ы* або *yi* — можна заключати, що це є явище молодшого походження. Навіть різняться дві генерації саме тим, що старша зберігає по губних *ы* а молодша вже ні. Яка причина такого пересунення? Чи може сусідство *ї*? В такім випадку й в других околицях це могло би наступити. Но з другої сторони іноді в дальших відмінках *ы* це зберігає свою артикуляцію, як в dat. inst. loc. plur., де *ї* перед *ы* нема.

Друга а може й важніша причина лежала би у вирівнанні до тих випадків, де *у* є зовсім нормальне, а то є у прикметників закінчених на: *kyi, hyi, chy*.

Повільне приближовання артикуляції *ы* до *у* в закінченнях прикметників можна спостерігати і дальше на схід аж під Мукачево, куди простягається область *ky, hy, chy*.

Це пояснення однак не дасться приложити до околиці по вище Сніни до сіл: Парігузівців, Гостовиці, Телеповець, Чукаловець та Яблінки Виш. і Н., де по *k, h, ch* чуємо *ы*, а де в прикметників у всіх відмінках на місці *ы* чуємо *у*: *molodlyi, dlobryi, staryi, slablyi, n'imlyi* а також *mol'otšyi, st'ary lude, molodly lude*. Пояснити це явище впливом словацьких говорів не можна, бо вони є дальше віддалені від долини ріки Ціроки, де на-

ходяться словацькі села, а знов же в ближчій сусідстві словацьких говорів тієїж долини, а це в селах: Пихні, Валяшківці, Стащин *ы* зберігається. Ту приходиться в увагу евентуальна пізна колонізація цієї області. Інша річ в островах між словацькими селами, як в Банських та Давидові, Порачі, Завадці, Словінках, або цілковитим пограниччя, як Рафаївцях — або навіть в околиці Ужгороду, де стичність з пословаченими русинами живіша, там першим ступнем до вирівнання з сусідніми говорами словацькими є затрата грубости артикуляції *ы* і його пересунення принайменше до границі звука *у*.

Звук *ы* в словах: *byty, vytiа, vy* та його переміни.

В зв'язку з лямбілізацією звука *ы* належить поставити і зміну *ы* на *и* в слові *byty*, а то в часі минулім в 1. 2. і 3. особі однини роду чол. В говорах між рікою Угом а Латорицею а навіть ще дальше на схід чути в часі минулім в 1. 2. 3. особі однини р. м. від дієслова *byty* фонему *by^ии*. Звук *и* перед *ц* лямбілізується і дістає закраску *и*, однак в повне *и* не переходить. Натомість перед наступним *л* в роді ж. і ніяк. або в множині чистий звук *ы* знов вертає. — В говорах надужанських а також говорах сусідючих з говорами пословаченими або сотацькими на місці *ы* виступає чистий звук *и* навіть в *inf.* та прочих особах та родах однини й множини часу мин.: *hladkyj byц* (Пудгородя), *njabul* (Рафаївці), *jinak ne moze buti, bul* (Просач), *ja bul, ty buli* (Кобильниця), *a ty byц* (Київ). В говорах за Лабірцем на захід, де *л* на кінці складів в часі минулім не переходить на *ц*, це *и* в слові *bul, buti* могло поширитися з околиць словацьких. — Впливом лямбілізації *ц* на *ы* старався пояснити Др. І. Зілинський процес переходу *byц* на *byц* у всіх українських говорах.¹ Думаю, що ту не відгравав рішучої ролі момент артикуляційний, як радше фонологічний. Звук *и* дістався сюди з інших форм для відрізнення значіння двох фонем давнього *byty*, що зі зміною артикуляції *ы* > *у* стало висловюватися як *byty*, але зараз же й звучало однаково з фонемою *byty* < **biti*.

Подібний перехід *ы* на *и* находимо в слові: *vytiа*, яке в деяких околицях звучить як *vi(i)tiа*. В цім випадку зміну звукову спричинила радше артикуляція. Цю фонему зустрічаємо в говорах долішніх в Мармароші аж до Ужанщини. З цим

¹ Др. Іван Зілинський: Деяко з фонетики українських говорів, „Січ“, Альманах в пам'ять 40-вих роковин основаня товариства „Січ“ у Відні, Львів 1908, стор. 275. — Проф. Т. Leht-Splawinski поясняє це явище діланням закону фонетичного та аналогії форми *budu*. (Drobiazgi z morfologii maloruskiej, Lwów 1925, стор. 1—9.)

явищем однак неможна ототожнювати дуже поширеного на Підкарпатті префікса *u* або *vu* місто *vy*: (*v*)*ubraty*, (*v*)*upysaty*, (*v*)*un'aty* місто *vubraty*, *vupysaty*, *vun'aty*. Це є двоякий спосіб префіксовання дієслів один при допомозі *u* а другий при допомозі *vy*. Префіксовання при допомозі (*v*)*u* є старе, а в церковнослов'янських пам'ятниках префіксовання при допомозі „*vy*“ рідке і обмежується лиш на деякі пам'ятники. Префіксовання при допомозі (*v*)*u* зберіглося і до нині в південнослов'янських мовах та в горішньо-лужицькім: *wurośé*.¹

Звук *e*.

Звук *e* появляється в укр. говорах південно карпатських так на місці етимологічного *e* як *й* *e* з *ь* в сильних положеннях та в групі **ьrt*, **trét*. Артикуляція його в зависимости від його положення, іноді й околиці, неоднакова. Нормальне *e* між твердими приголосними Брех означив як *mid-front-wide*,² т. є переднього ряду середнього підняття. Це потвердили й мої поміри згаданими вже методами у тих самих осіб з різних сторін Підкарпатської Руси. У Турка в слові *jeta* дотик по боках піднебіння починався від першого черінного в глибині 5 *mm* (при *i* 9 *mm*!) — диви обр. 5. Так само і на язичку в слові *te* зазначений дотик боками вузькою площею від половини першого черінного (обр. 8.). Угол щелепний = 7 *mm*. Проріз обр. 8. У Брези дотик на піднебінні слабій, так само й на язичку. На піднебінні зачинався він від другого черінного, на язичку від третього. Угол щелепний = 10 *mm* (обр. 6.). У Шлепцего в слові *te* дотик на піднебінні від другого черінного вузькою смугою (обр. 7.), то само й на язичку (обр. 10.). Угол щелепний = 5 *mm*. Нормальний звук *e*, якого би він походження й не був, зберігається на значнім просторі південно-карпатських за виїмкою Гуцульщини та Лемківщини чисто лише перед твердими складами або у визвучі без огляду на те, чи є наголошений чи ненаголошений *d/obre r/ano p/ane, pan k/ažé: daǐ b/ložé, ček/aǐe, men/e* (Бичків), *v/eselo, č/esnyǐ l/eg'ín', p/ered, voskr/es* (В. Апша), *čered/ar'ǐ, miz/ernyǐ, t/eše, dereu/lamyǐ* (Новоселиця коло Нересниці), *b/erehom, cerkú(y)n/uk* (Драгово), *tr/jetyǐ, de je* (Н. Синевир), *teb/e, už/e, bud/eš, tr/eba um/jerty* (В. Верецькі), *lípše, stud/jena, st/ažte, m/usyme, p/ered* (Имстичево), *ned/aleko, b/ude, k/ažete, klep/ac'* (В. Лучки), *k/ume, Petr/o, č/erez, teb/e* (Невицьке), *ne tr/eba, l/ažte*,

¹ Vondrák W.: Vergleichende Slavische Grammatik. 2. Aufl. II. B., стор. 316.

² О. Брех: Угросууское нарѣчіе села Убли, op. cit. стор. 12, § 4.

lem, žeb|ы, P|etre (Убля), nedal|eko, pryved|e, do p|ekta (Р. Поруба), s|eta, ž|ekat, to ne tv|oje (Нікльова), i|soy s s|eta na s|eto, ledvo, d|obre, od n|eho (Орябина), c|erkoу, k|osec, ber|eza (Завадка).

Звук *e* є одним з найбільше змінчивих звуків в українській мові взагалі а також і в її діалектах. Бігом часу підпав він многим змінам в зависимости від його оточення.¹ Етимологічне *e* в положенні перед м'яким приголосним, коли в наступнім складі був голосний переднього ряду, як вже було сказано, перейшло в *i*: *š|st, s'ím, ves'í|la, k|amín', hov'ín'a, |os'ín' |olín'*; 2) *e* по м'яких приголосних на кінці слів в наростку: *-ye* переходить на *a*: *nas'ín'a, žyt|a, |íd'ín'a*; 3) *e* в положенні по м'яким приголоснім перед колись твердим приголосним переходило в *o*: *žon|a, č'orn|y|, ž|b|y|y|, ž|b|y|a*; 4) етимологічне *e* в закритих складах перед твердим приголосним переголосовується на *'u, ū, i*: *pryn'us, pryn|s, pryn'ís*; 5) перед наступним м'яким складом без огляду на те, чи склад є закритий чи отворений, так етимологічне *e* як й *e* з *ъ* а також наслідком вокальної гармонії *e* стає вузьким: *tě|la, koséc'*; 6) на деяких околицях, а то на Гуцульщині, стає наслідком зміни артикуляційної основи дуже широким.

Випадки вичислені під 1—4 обговорювані були або будуть під відповідними звуками, до яких *e* дійшло дорогою особливих фонетичних законів та історичних процесів. Серед них особливого значіння набирає процес переголосу етим. *e* в закритих складах, бо неоднаковими рефлексами розділяє область південно-карпатську на чотири полоси. Рефлекс від того *e* і їх географічне поширення обговорюються під відповідними звуками (*'u, ū, i*).

Варіантом звука *e* є вузьке *e*, котре повстає з кожного *e*, наколи воно стоїть перед м'яким складом.

Звуження *e* на *ě*.

Звужене *e* це характеристичний звук для говорів бойківських а почасті й лемківських по північній стороні Карпат а передовсім по південнім боці на області майже від р. Топлі аж по ріку Тересву, т. є відповідаючий в часті галицьким лемкам та в цілості галицьким бойкам. На це явище звернув вже увагу О. Огоновський в своїй студії: *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*, но обговорював його з другими випадками переходу *e* в *y*, називаючи цей перехід „*Wandlung des*

¹ Ал. Шахматовъ: Украинская грамматика Крымскаго. *Rocznik Slawistyczny II, Kraków 1909*, стор. 144—153.

e-Lautes in Tieftone“.¹ Констатує це явище І. Верхратський в описі говору околиці Угерєць коло Ліска на галицькій Лемківщині,² в говорі замішанців, рідше в говорі галицьких лемків³ а також і в говорах південно-карпатських з наголосом рухомим і нерухомих.⁴ На нього звертає увагу і Др. І. Свенціцький в описі говору села Бітля⁵ а також Рабієна в описі бойківського говору та Княжинський в згаданій вже студії.⁶ Но правдиве освітлення цього звука подав нам О. Броч в своїх студіях про говір села Убля.⁷ Він означив його у відношенні до *e* як звук *e* закритий переднього ряду середнього підняття (mid-front-narrow). Умовини переходу *e* в *é* схожі з такими самими, як у московських говорах (Угроське нар'бчє села Убля, стор. 12, 43, § 24), то значить перед наступним м'яким складом, а також наслідком регресивної вокальної гармонії, т. зн. *e* вирівнюється або гармонізується (ор. cit. ст. 46, § 26 а) перед *é* до *é*. Явище це зачинається від ріки Рускови, а то Рус-Поляна — Рускова, В. Руна поминаючи говори гуцульські та перехідні (Луг, Бичків, Крачуново, В. Апша): *chl'opéc', kup'éc', žnéc' — ženc'í, Béd'ěula* (Бедевля), *dén', tēpl'ér', smér't* (Рус-Кривий), *tél'lé, péč' í, c'ér'kou* (В. Руна), *u věč'ér'í, u túm sél'í, do tr'ětojiž* (Новоселиця коло Нересниці), *čétvl'ér', tēpl'ér', dén', pēn', cēr'kou, smér't* (Грушево), *bab'jéc', Ne|grovéc'* (Драгово), *t'ěrn'a, st'ěrn'a, tēpl'ér', četvl'ér', dl'én', pēn', oh|én', sēs', ol'éc', kon|éc', vēč'ér'ja, pl'ěrstén'* (але *perst*), *žěrd, vērt'ity, u pl'ěklí* (але *peklo*), *str'ěm'la, m|ér'va, svěrd'ul, sěrs't, tvěrd* (але *tverd|yá*), *s|ěrs'ěn', čēr|ěšn'a, dv'eri* (Нанково), *Ne|grovéc', tēpl'éri, četvl'éri, c'ér'kou, vēr' Javor|b'véc'* (Н. Синевир), *t'ěrn'om, ž|ěn'c'í, c'ér'kou, do c'ér'kvy, četvl'ér'* (Рипиний), *kos|éc', vēr'|(ch), tēpl'ér'* (Изки), *ot|éc', vēr'ch, četvl'ér' dēr'* (В. Раковець), *tēpl'ér', četvl'ér', kup|éc'* (Веряця), *uže s'a yzm|ér'klo, oh|én', kamín|éc', kon|éc', z|ěm'lu* (Имстичово), *z|ěm'lu, star|én'kyj, ot|éc', dn'és'* (Купиновці), *d|iv'ér', c'ér'kou, vēr'ch* (але *versok*), *s|až'ěn', mēn' í, dēs', dv'ér', ne m|éc'* (imperat. від *metaty*), *v|éc'ür, sēr|ěnc' u* (Страби-

¹ Dr. E. Ogonowski: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880, стор. 37.

² Iwan Werchratskyj: Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko. Archiv f. sl. Phil. XXV, стор. 408.

³ Іван Верхратський: Говір Замишанців. Записки Н. Т. ім. Ш. у Львові III, ст. 160.

⁴ Іван Верхратський: Про говор галицьких Лемків. Збірник фільол. секції Н. Т. ім. Ш., т. V. Львів 1902, стор. 34.

⁵ Др. І. Свенціцький: Говір села Бітля. З. Н. Т. ім. Ш., т. 114, стор. 120.

⁶ Z. Rabiej: ор. cit. 20—21, Княжинський, ор. cit., стор. 26.

⁷ Olaf Broch: Zum Kleinrussischen in Ungarn, Arch. f. sl. Phil. XVII, § 3, 23, XIX, § 1. — Угроське нар'бчє села Убли, СПб. 1899, стор. 38, 43.

чово), *u sél'i, smért, tép'ér'* (Гайдош), *tjěrn'a, zém'la, stol'éc', sěrst, zmjěrkats'a, kéd* (Ляхувці), *na njěji, ot'éc'* (Комаровці), *pryněs' v'odu, mjě'va* (Горяне), *věr'z, mol'ot'éc'* (Коритняне), *zém'la* (Невицьке), *vjěc'ur, do věc'era, trělii* (Новоселиця коло Перечина); *tép'ér', četv'ér', kup'éc'* (Раково), *vin'éc, věr'ch, četv'ér', tep'ér', vjě'ba* (але і *verba*), *ot'éc'* (Дубриничі), *děn', chl'ópéc', smért, s'íménéc', p'jěrstěn', zjěrn'a* (Суль), *věr'ch, cěr'kou, četv'ér', děviat', dēs'at'* (Стара Стужиця), *kos'éc', do Ard'ělu, děn'* (Ужок).

На захід від Уга це явище розширяється аж до лінії Бардієва. Но замітити треба, що процес відвужування відбувається не все зараз по щезненні умовин звужовання, т. є м'якості наступного складу. Часто зустрічати будемо випадки, де склад перед *e* вже отвердів, но вузькість зберігається силою привички. Це будемо зустрічати в селах найдалше на захід до лінії Топля—Бардієво.

Ідучи долиною Ублянки на захід й південь, зустрінемося всюди з тим же явищем. В першій мірі наведу приміри з села Ублі: *věrt'iti, tēp'iti, vjě'ba, č'ěr'pati* (записи мої) — *děruča, bė-rěz'i, četv'ér'* (Брох, Угрр. нар. с. Убли, ст. 43, 46), *vjě'ba, mjědz'a* (Колонія), *ijaréc', s'etv'ér', mjěz'a* (Пудгородя), *vjě'ba, četv'ér', c'jě'kou, tjěrn'a* (Пихні), *měc', četv'ér', vjě'ba, tep'ér'* (Звала), *četv'ér', vjě'ba, věr'ch* (Острожниця, в двох послідніх селах м'якість *r* ледви помітна), *děn', gnēs', ijaréc'* (Суків), *tep'ér', četv'ér', ijaréc', ot'éc'* (Суха), *vjěc'ur, tjep'ér'* (Рокитівці), *hnēs', věr'ch, u plěkli, děn', d'ěviat, d'ēs'at'*. (Руська Поруба). В тійже самій Порубі зберігається іноді *ě*, хоч умовини змінюються, то є м'який склад твердне: *ijaréc, četv'ér, věrba; věr'ba, věrch* (Рафаївці), *smért, ijaréc, kjoséc, č'etv'ér, věrch, vjěrba*, але *kjupec, kjonec* (Вальків),¹ *mjědz'a* (Ременіни), *děn', vjěrb'a, věr'ch* (вузькість незначна), але *č'etv'er* (Кобильниця), *děn', vjě'ba, tjěla, mjědz'a* (Щавник), *po stol'éc'ku, dvjěri* (Млинарівці), *mjěc'e, hnēs', děn', věr'ba, věr'ch, č'etv'ér'*, але *do četverka* (Рімне), *na věrch, děn', vjě'ba, tjep'ér, věrch* (Церніна), *děn', tjep'ér, věr'ch, vjěrba*, але *tern'a* (Ортутова), *věrch* (Герляків).

В селах далше на захід як також й на півночі цього явища вже не стрічаємо: *ijaréc, kjupec, mljunc* (Біловежа), *chl'opec, dvjěri* (Нікльова), *djen', tjěrn'ak, kjosec, d'ěviat, d'ēs'at* (Ольшавиця), *stjěrn'a, vjě'ch, hjonec* (Блажів), *věrch, vēr'bi* (п. pl.), *kjosec, kjonec*,

¹ В наростку *-ec* була ще помітна мала м'якість *с*.

d/eviat, d/leš'at, den (Шом), *dveri, den'* (Ганігівці), *lotec, k/orec* (Київ), *lohen', ž/arec, k/osec, k/ufec* (Обручне), *lotec* (Орябина).

Крім цих випадків, що виступають під даними умовинами, находимо також і інші. Так, в слові *žešt'e* кінцеве *e* переходить на вузьке *ě*, а навіть *i* (*š'i*), мабуть в наслідок м'якості *št'* та ще й наголосу: *yš'ě' /ě* (Веряця, Поляна, та взагалі на цілій області м'якого *š'ě'* та вузького *e*).¹

Другий випадок — то перехід *e* у вузький відтінок в instr. sing. займенника *ona* перед *y*: *něy* (*nyy*). Фонема ця виступає на області на південь від полонинського пасма, починаючи від Тересви аж по Латорицю: *iz něy* (Золотарьово, Имстичево, Стройно, Буковець Бер., Страбичово).

Таке звуження звука переднього ряду (*e*) перед лямбілізованим звуком *y* стоїть одинцем. Напротив *y* є спосібне ділати на попереднє лямбілізоване *o* в напрямі звуження, як це підніс Брех в говорі села Убля (ор. cit. § 25, ст. 44): *d/obrá, d/oblyy*. Щоби *y* ділато звужуючі на *e*, на це більше примірів я не находжу. Приміром за Латорицею на захід все вимовляють ясно: *poj h/ey*. Остає дві можливості, або є це вплив аналогії другого і евент. четвертого відмінка, де приходить вузьке *ě*: *něy*, або походить з того часу, коли за *e* слідував *i*: *něyi*, в наслідок чого появлявся м'який склад а тим самим умовина для переходу *e—ě*, а це є більше правдоподібне.²

Зовсім серед інших умовин виступає рід вузького *ě* в говорах гуцульських та ріки Рускови. Це вузьке *ě* є походження зовсім іншого. Іменно голосний *a* передовсім з *h* а рідше з *ja* по м'яких приголосних переходить у вузьке *ě*: *por' i/ědok, tr' i/ěstemo, pi/ěta, s' i/ěmn'e, vol/ě, kol/ědia, m/ i/ěc', h/ u/ě'ě, k' i/ěmju* (< *tamju*), *š' i/ěpka, č' i/ěsto* (Ясіня), *ž' i/ěl, zbiž' i/ě, nas' i/ě, poros' i/ě, tel' i/ě* (Косівська Поляна). У говорах ріки Рускови це явище ограничене лиш до числівників: *pi/ět, dev' i/ět, des' i/ět* (Рус-Кривий, Рускова) та іменників роду ніякого на *ь*: *z/ i/ě, s' i/ěmn' i/ě, volatan' i/ě, nas' i/ě* (Рус-Кривий, Рускова).

Вузький відтінок *e* в говорах на захід від Тересви *ě* був лиш варіантом нормального *e* — в гуцульських говорах, як було видно на примірах, має значіння фонологічне — він є в порівнанні з *ě* за Тересвою на захід фонемою.

¹ Явище це находимо вже в XVII. ст. в Учительній Євангелії Ладомірській, де воно виступає в написанні: нци. — Диви мою статтю: Ладомірське Учиг. Єванг.: Наук. Збор. тов. Прос. в Ужгороді II, 98.

² Не виключене, що на творення форми *nyy* впливала форма чол. роду *ny*, бо подібний паралелізм є у займеннику вказівнім *tot*, instr. s. f. *-nyy*. Взагалі м'які займенники в instr. s. f. кінчаються на: *-ny*: *nyy, moyy* а навіть іменники: *gazdyyny, smertyy*.

Звук а.

Звук *a* на області південо-карпатській є продовженням: 1) старого *a*: *daty, maty, ĭaryĭ*, 2) з прасл. *a*: *pĭat, imĭa, mĭaso, chval[at, des'at*, 3) наростка *-ъje* у іменників роду ніякого: *nas/in'a, zĭla, llysta*, 4) *e* по *ĉ, ž*: *ĉasn(ok), ĉatĭan/ъĭ, ĉap(s)ty, žaljudok*, 5) прасл. *e* в закритих складах: *lad, mĭad*, 6) груп: *lort, tort: tarki, ĉarnъĭ, hardъĭ* і *ort, olt: ralo, lakomъĭ*, 7) в частиці *da*. Відносно артикуляції цього звука, то в ублянському говорі означив його Брех (Угрр. нар. с. У. § 7) як близьке *mid-back-wide*, т. є середнього підняття заднього ряду. Поміри, роблені мною у трьох вже відомих осіб при артикуляції слова *baba*, дали однаковий результат. Ні на піднебінні при помірі штучним піднебінням, ні на язичку при ужитті методи забарвлення ніякого дотику не було. При помірі положення язика приладом Аткінсоновим у *T.* вислід був той, що хребет язика здвигався незначно, зачіпаючи боком четвертий і третій іноді й другий черінний в незначній висоті. У *B.* зачіпав язик третій і другий, у *III.* четвертий і третій. В порівнанні з артикуляцією других звуків, як прим. з *e*, котре означається також як звук середнього підняття, то підняття язика при *a* є нижче, як при *e*. Кінчик язика спадає низько, опираючись легко о долішні сікачі на границі ясен. Угол щелепний у *T.* 21 *mm*, у *B.* 11 *mm*, довжина отвору щіли 17—20 *mm*, у *III.* угол щелепний 7—12 *mm*, ширина отвору щіли 38 *mm*. В порівнанні з нормальним українським *a* є воно слухово грубше. Всі вчислені рефлексі *a* мають однакову артикуляцію при нормальнім положенні. Однак не всі ці рефлексі займають однакову область.

1. Найбільшу область займає рефлекс старого *a*, бо цілу південно-карпатську область враз з Гуцульщиною, де 1) м'яке (йотоване) *a* в кількох випадках переходить на вузьке *é* так як *a* з *ę*: *iĕĭcle, pĭĭenyĭ, vodĕn/у'ĭ, vodĭĕnka, vĭĭc'ĕr'*, але *vol/ar'*, 2) та у м'яких *a* пнів ж. р. *ĉer/ĕšn'ĕ, štablĕ, gazd/у'ĕn'ĕ*, 3) по шип'ячих: *ž'ĕba, s'ĕrka, ĉ'ĕs*.

Наведу лиш кілька примірів зберігання старого м'якого *a*: *ĭaryĭ, ĭaĉm/in'*, *ĭ/ablyko, ĭarĉ'ĕ, boĭ/aty's'ĕ, s/ĭiaty'e, ptojas, štyĭa, na-dĭĭa* (Рахів). Дальше на захід *a* зберігається у всіх положеннях: *ž/a'la, b/ur'ĭa* (Бичків), *c/ars'ká don'k/a, špĭv/aty, odn/oho car'ĭ/a* (Буштин), *vĭĕ/arĭ, holov/aty's'a, vyšĉyn'/aĭ žyto* (Драгово), *m/ĕža, medv/edža, koles/arĭ* (Репінний), *ĉas, holov/a, m/aĭu* (Веряця), *pĭsn'a, moĭ/a fat/ilĭĭa* (В. Раковець), *kor/ытyс'a, hjoĭkala na dĭĭda, ož dĭl/yna mal/a t/a s'a nap/udyt* (Страбичово), *ch/ŷa, hrab/aty'e, štyĭa* (Дуб-

риничі), *rom/išano*, *daǐ|u*, *pl|ač'u*, *ǐ|aréc'* (Коритняне), *m|eža*, *ch|yža*, *zn|at* (Пудгородя), *zn|at*, *m|oǐa b|aba*, *žn'iv|ar'*, *ǐ|arko*, *m|ed'ža*, *od L|abǐrc'a* (В. Радвань), *p|isar*, *k|omar*, *k|osač*, *s|adž'a* (Кобильниця), *š|yǐa*, *naz|yvat*, *v|idǐy ch|y|orca* (Ястреб), *cinov|ačka*, *šv|aǐka*, *čas*, *ot|provadž|ajut* (Орябина).

2. *a* на місці *ε* (♣) обнімає такуж область, з виїмкою Гуцульщини, частинно долини ріки Рускови, де натомість маємо *ε* (*p|ǐét*, *už'ěty*, *mn'ěso*, *m|n'ěta* і т. д.), а в долині ріки Рускови лиш в деяких випадках, означених на стор. 79). Граничною областю цього явища буде отже ріка Рускова а відтак Луг — Бичків — В. Апша, де м'яке *a* зберігається всюди без огляду на його походження: *kn'az'*, *stah*, *m|is'ac'* (Рус-Кривий), *s'at|yǐ*, *s'ato*, *ǐaz|aty*, *tél|a* (Бичків), *idy z ǐahn'laty pos'at|yǐ* (В. Апша), *h|us'a*, *tél|a*, *šč'en'ǐa* (В. Руна), *pr'ǐ|aža*, *s'ato*, *tel|a*, *p|ac'a* (Новоселиця Марм.), *ǐaz|aty*, *č|asto*, *pust|yn'a* (Драгово), *pr'ǐ|adža*, *m|is'ac'* (Репінний), *d|és'at*, *s'ato*, *už'ay* (Страбичово), *uz'ay ǐi sób|ǐi za žon|u*, *h|adaǐy* (Ворочово), *už'ay*, *zat*, *s'at|yǐ* (Пихні), *pr'ǐ|adž'a*, *m|us'at*, *p|alat*, *t|ela* (Р. Поруба), *pr|os'at*, *l|ubǐat*, *vǐn sa m|yǐe* (Вальків), *hv|ar'ǐat*, *t|ela*, *d|evǐat*, *d|es'at* (Київ), *zač|aly⁶ robyty⁶*, *dva m|s'ac'i* (Орябина).

3. Звук *a* зглядно м'яке *'a* в закінченні пот. *sing.* іменників роду ніякого на місці давнього *-yje* обіймає таку саму область як *a* з *ε*, т. є від Спища до границь гуцульського говору та ріки Рускови: *z|oro|uľa*, *s|ǐian'a*, *nas|ǐn'a* (Бичків), *s|ǐmn'a* (Бедевя), *z'|ǐla* (Новоселиця коло Нересниці), *d|ubľa*, *ǐustr'ǐa*, *str|uča*, *h|ov|ǐn'a*, *pot|yč'a* (Нанково), *yršč|ǐn'a*, *z|ǐla* (Н. Синевир), *m|ǐšan'a*, *syd|ǐn'a* (Воловий), *z'|ǐla*, *nešč|asta*, *rosp|uľa* (В. Верецькі), *z|dor|b|uľa*, *kšč|ǐn'a* (Тихий, Кичірний), *z|ǐla*, *z|dor|ov|ǐa* (Ужок), *hol|uz'a*, *kor|ač|uľa* (Кострини), *ob|yľsta*, *z|dor|b|uľa* (Раково), *us'akoǐe br'ǐaždž'ǐa* (Ворочово), *l|ǐč'a*, *ǐ|d|ǐn'a*, *pyt|a*, *s|ǐǐat|a* (Невіцьке), *kol|os'a*, *p|ozzada*, *šč'ǐasta* (Комаровці), *z|ǐla*, *t|ěrn'a* (Ляхувці), *z|ǐla*, *nas|ǐn'a* (Страбичово), *uš|yvan'a*, *l|yč'a*, *nas'ǐn'a*, *z'|ǐla* (В. Раковець), *futrov|an'a*, *t|ěrn'a*, *z|dr|av|ǐa* (Пихні), *z|ǐla*, *nas|ǐn'a* (Колониця), *P|ǐdhoroda*, *z|ǐla* (Пудгородя), *bač|ǐn'a*, *s'|esta* (Р. Поруба), *z|ǐla*, *z|dr|av|ǐa* (Рафаївці), *nas|ǐn'a*, *t|ěrn'a* (Кобильниця), *vǐnč|an'a*, *ot|pušč|ǐn'a* (Млинарівці), *t|ěrn'a*, *budov|an'a* (Ортутова), *z|ǐla* (Ястреб, Обручне), *ves'ǐla*, *kam|ǐn'a*, *z|dr|av|ǐa* (Герляхів), *z|dr|av|ǐa* (Блажів), *vǐnč|ov|an'a*, *roz|dra|v|ǐn'a*, *pušč|an'a*, *chodž|ǐn'a*, *ž'|ǐla* (Орябина).

Дальші приміри з північних підбескидських сіл приводжу за Верхратським Знадоби II, ст. 23: *облечіня, тканя* (Пітрова), *весіля, одіяня, выстрия* (Кремпах), *кістя* (Бехерів), *сьмітя* (В. Орліх), *єрудя* (Габура), *лыча* (Чірч), *ріжджа* (Курів), *насыня* (Кьчківці), *галузя* (Лишник).

4. *a* по *ĉ* місто *e* находимо лиш спорадично. Мені удалося лиш випадково записати в Рус-Кривім на ріці Рускові кілька таких примірів: *ĉas/aty^e* місто *ĉes/aty, ĉap/ity^e* (= *ĉepity*), *šĉ/aznyty^e* (= *šĉeznyty*), *ĉ/amty^e* (= *ĉ/emty*). В близькім говорі гуцульським записав Верхратський в Ясіну: *відчан/ити* (Знад. II, 16). В дальших селах на схід записує Верхратський: *часнок* (М. Луг), *часник* (В. Севлюш), (Знад. I, 16). Дальше з тим явищем стрічаємося аж в околиці ріки Лабірця а Верхратський нотує: *чало* (Бодружал), *причипитися* (Габура), *печарка* (Київ), (Знад. II, 23). Мною було потверджене це явище також в Р. Порубі, Банскім; *ĉalo* місто *ĉelo* — *ĉolo*, дальше на заході прим. в Блажові маємо: *ĉjevo*, в Шомі: *ĉ/oto*; в Сухій: *ĉap/ihy, ĉasati*, але *ĉješu sa, ĉasnok, Ćab/alkyč'i* (Чабалівці),¹ *ĉes/ati* (Краснобрід).

a по *ž* місто *e* або *o*: *žab/b* (Ортугова), *žaludok* (ціла долина ріки Уга), *жалудь* (Страбичів, — Верхр. Зн. I, 17, Снаків — Верхр. II, 23). Також приводить Верхр. примір *жалудок* з Курова та Снакова на Шариші (Знад. II, 23). Воно на великій області західних говорів, починаючи від Уга, є пануючим в цім слові.

5) *a* на місці етим. *e* в закритих складах перед твердими приголосними вступає лише на пограниччі словацьким на Шариші в словах *lad, mjad* в Шомі, Ганіпівцях, в Кийові лиш *lad*, но *mjad*, у Вісланці *l'ad*, но *med*. Також не без впливу словацького будуть фонемі: *v/os'am, v/os'am*, які можна почути в околиці ріки Уга: *vi/s'am* (Ужок) а навіть Латориці: *vjü's'am* (Страбичів).

6) *a* на місці загально-українського *o* в групах: **tort, *tsrt*, в групах: **tort, *tolt* вступає лише в областях західних, пограничних зі словацькими, як запозичення західно-слов'янські. В пословачених селах на північний захід від Ужгорода уживається *tjarku* на означення овочів з терня. Накроплювану білими плямами серць корови називають: *tarkarsta; potarh/anya* (Вальків), *h/arlo* (Рафаївці, Щавник), *g/arlo* (Обручне), *g/aryo* (Блажів), *h/ars'ok* (Ременіни, Шом). Є то слова приймані дорогою запозичення.

¹ Інтересно, що таку переміну находимо і в самій назві села. На одній церковній книзі без титулу (мабуть Тріюдь) є записано, що куплено цю книгу до села Уєблловець. Д-р І. Панькевич: Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах. Часть II. Наук. Збірник. тов. „Промісвіта“ в Ужгороді р. XII. (1936), стор. 35.

На місці *tort, toll: zdr|avja, bl|ana, |oblak* є слова, найчастіше уживані на цілій західній області від Уга аж до Спиша, переняті також дорогою культурного запозичення. Про *a* в згаданих положеннях буде ще бесіда при обговорюванні груп *tört, tört, tort, toll, ort, olt*.

Накінєць треба спом'янути за *a* з *e* в зложенні прислівників з частицею *da: d|akoly, d|agde, d|achto, n'|igda, n|ygda*, яке Зілинський в *Rocznik-u Sławist.* IX/2, стор. 240, 244 зв'язує з пониженням артикуляції *e* до *a* в таких словах як: *vža, dvári, vasna* місто *vže, dv|eri, vesn|a*, но Дурново справедливо замітив, що *a* в словах зложених з частицею *da* не можна уважати в південно-карпатських говорах за явище фонетичне в роді пониження артикуляції *e* до *a*, бо ту в других випадках *a* місто *e*, як то приведено в говорах північно-карпатських, не виступає (Введеніє, ор. cit. стор. 168, зам. 1). Частиця *da* у таких зложеннях відома загально в говорах словацьких.

Звук *u*.

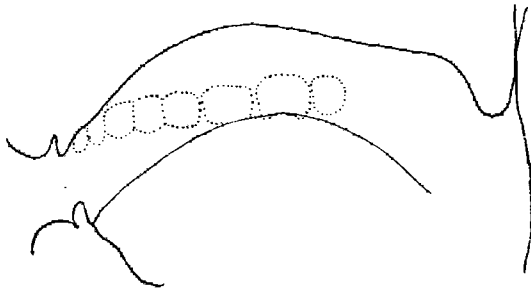
Звук *u* говорів південно-карпатських є продовженням: 1) праслов'янського *u: budyty, suchy|*, 2) праслов'янського *u: ruku, tuku, budut*; 3) є рефлексом етимологічного *o, e* в закритих складах: *kun', vuz, vun, pu|, t|utka, perep|ulka, jašć'|urka, pryv|uz, pryn'|us*; (Цє *u* з етим. *o, e* в закритих складах появилося в пізнішій добі на області української мови і має важне діялектологічне значення, бо може служити критерієм діялектологічного поділу наших говорів.) — 4) на місці *yi: buty, vut|a*.

Артикуляція цього *u* в говорі села Убля по Брохові не однакова з огляду на його положення, та на його походження: 1) В ненаголошенім складі ублянське *u* зачисляє Брох до *high-back-wide*, т. є до заднього ряду — високого підняття — широкий (§ 28 а ор. cit.). 2) В наголошенім складі як звук, що приближається до артикуляції звука *o*. Брох означає його як *ú* — а стоїть він на місці старого *u* і *o* (§ 9, § 28 а ор. cit.). 3) На місці старого *o* в закритих складах появляється вузький відтінок *ú: high-back-narrow: dúm, búh, púd, nús* (§ 9, § 28 в) а також *u* другого походження під впливом паляталазації: *pút, rúc'í, búdút*, (§ 28 В). 4) М'яке *u* (у Броха *ú*), що найчастіше повстає з етим. *e* в закритих складах, пересувається з заднього ряду до середнього і його Брох означає як *high-mixed-wide* а іноді й *narrow* (§ 8, § 11, § 21, прим. 2), на прим. loc. sing. від: *opa — na n'ú|*. Головні типи, описані Брохом в говорі села Убля, находимо також і на других областях, з тою виімкою, що вони поширені не однаково.

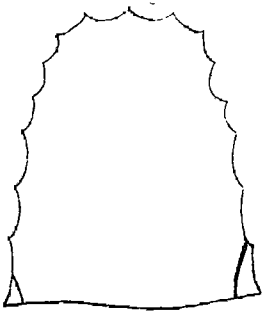
Поміри артикуляційні були роблені мною з тими самими

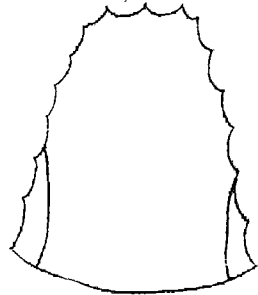
Обр. 14. Турок, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *e*, вимірене приладом Аткінсона.

Обр. 15. Турок, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *a*, вимірене приладом Аткінсона.

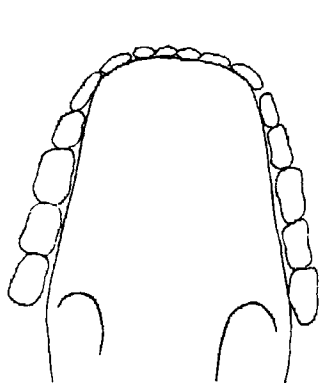

Обр. 16. Турок, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *u* у слові *pür*.

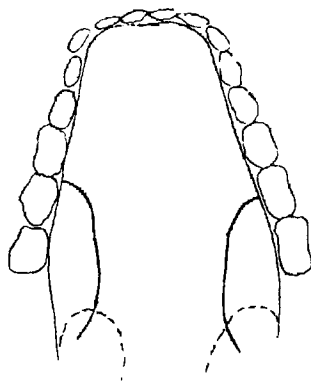

Обр. 17. Брета, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *u* у слові *pur*.

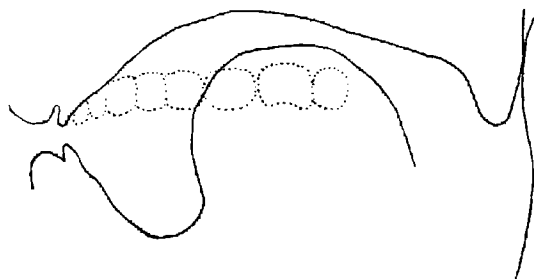
згаданими вже особами, при чім у *Т.* артикульоване було слово *риф* з **рорь*, а те саме у *Б.* і *Ш.* На штучнім піднебінні у *Т.* дотик язика був слідний в околиці четвертого і п'ятого черінного зуба (обр. 16), на язичу при барвній методи

Обр. 18. *Турок*, ———— площа дотику язика при артикуляції *и* у слові *риф* (метода барвна).

Обр. 19. *Бреза*, ———— площа дотику язика при артикуляції *и* у слові *риф*, ----- при артикуляції *о* у слові *бот*.

Обр. 20. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *и*.

в околиці п'ятого черінного (обр. 18). Положення приладом Аткінсона давалося міряти тяжко з причини участі губ, які заваждали інструментові в точності (обр. 20). Вузькість артикульованого *Т.* *и* в слові *риф* < *рорь* зазначена сильним піднесенням задньої частини язика а також частини середньої, котра підноситься високо в околиці п'ятого аж до третього черінного. Відси язик нагло спадає в долину. Угол щелепний = 3·5 *тт.*

— У *Б.* дотик на піднебінні так само як у *Т.* в околиці 5. і 4. черінного, те саме на язичку (обр. 17, 19). В порівнанні з *Т.* язик не підносився так високо, нижче як при *i* а скорше так само, як при *e*. Угол щелепний = 5 mm. — У *Ш.* дотик на піднебінні в околиці п'ятого черінного а те саме на язичку. Поміри мірилом Аткінсоновим дали такий самий вислід, як у *Б.* Угол щелепний = 5 mm.

Перейду тепер різні походження *u*, узгаднюючи також територіальне поширення кожного з них.

Збереження праслов'янського *u* та *u < e* признакою східно-слов'янських мов, південно- та західно-слов'янських з винятком польської. Її південно-карпатські говори, подібно як й українська мова, зберігають їх до нині. Для приміру наведу лиш деякі випадки з кількох сіл, що будуть репрезентувати всі південно-карпатські говори: *za bíd'u, d'íuč'yni mal'u,* (Рус-Кривий), *cíl'omu so'ítu, zaz'ula, šč'upaty, hol'ubuyi, r'ířpu, sk'a-zičut, nes'ut, k'azut* (Рахово), *hluch'nyj, kud'ny, za š'utu kozlu, tot'u, jedn'u* (Драгово), *d'umay vin, čom'u, za platn'u* (В. Раковець), *po-k'uta, l'ude, zm'ít'nut, d'ušu* (Страбичово), *služ'nyč, blude, sm'ij'u s'a, t'ahnut* (Ворочово), *kl'uč', kož'uch, čto blude, už'ay pol'ycu* (Звала), *pauč'ažka, rad'uha, pr'ošu, k'ošu* (В. Радвань), *už po v'oijn'i, na str'edku, m'udnyj, prisih'ažut* (Цавник), *i'ucha, kap'usta, kr'uzok* (Церніна), *ne r'ušaj, dr'uhy pan'ove, hl'adat sl'užbu* (Нікльова), *čo tu potr'ibno, sol'omu, r'uku* (Завадка), *l'ubiy, kož'uch, pšen'icu, ch'odžu, h'ubny, pišč'učy* (Ольшавиця), *porust'yiti, dr'uhnyj, Dun'ažec, vin tu hv'aryt* (Літманова).

Рефлекс *u* з старого етим. *o*, який колись мусів обіймати далеко більшу область південного Підкарпаття, як то свідчать деякі факти історичної діалектології з нинішнього Земплина,¹ де рефлексом цього *o* є вже *i*, або з був. Бережанської жупи, де рефлексом того *o* є *ü*,² або як то свідчать й нинішні

¹ Про зберігання рефлексу *u < o* в нинішній Земплинщині, де панує вже рефлекс *i < o*, гляди мою статтю „Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах“ — „Наук. Зборник“ тов. Просвіта в Ужгороді, т. VI, (1929), стор. 184—5; там наведений примір Гавриіла Бакія з запису в селі Радвань на рукописній Євангелії XVII. ст.

² На області нинішнього рефлексу *ü* находимо у віках XVI.—XVIII. в грамотах імстичівських постійно *u < o*: Которых листув сенс, от другихъ братау, нѣ в чум. — Жалоба імстичівського пана Зейкана з р. 1656, переписана вірно з р. 1551 (Е. Сабов: Христоматія, . . . Унгарь 1893, ст. 49—51); — соборъ панувъ — фундаційна грамота Іоанкія Зейкана р. 1676 (Архів мукачівського монастиря); — залугъ, вусмьнадцят, грамота імстичівського монастиря з р. 1707 (Архів мукач. монаст.); на Колюев дворичу — грамота презвитера Заріцького Григорія з р. 1726 (Архів мукачівського монастиря).

останки цього звука на областях, де він в тих місцях вже майже цілком щез, обіймає дві окремі області з собою не зв'язані а перетяті областю рефлекса $\ddot{u} < *o$ в долішніх частях Підкарпатської Руси.

Перша область східня починається селами ріки Рускої: Рус-Поляна, Рус-Кривий, Рускова, переходить до Лугу коло Бичкова, займає всі села коло Сиготу, т. є Крачуново, Миково, В. Руну (= Рувну), Бичків, частинно Кобилецьку Поляну, Вишню Апшу і Апшицю а відтак долиною ріки Тересви аж до самої границі до Брустур. Долина Тересви становить границю східню. Північна границя іде через Брустури, Руську Мокру, Нижню Колочаву—Лазу, відтак долиною Великої Ріки (Бистрого) від Березова до Хуста, дальше понад Тису, села: Веряця, Королево н. Т., Чорний Ардуб, Сасфалу і Гетене. Південну границю творить етнографічна границя з румунським населенням. Друга область замикається рікою Латорицею зі сходу а на заході досягає нині долини ріки Ціроки через Валяшківці аж на Пудгорода. Цю границю творять зі сходу села Павлово, Дубино, Н. Визниця, Іванувці, Старе Давидково. З півночі іде ця границя пасмом полонинським через полонину Рівну та Лютянську Голицю так, що села на південь від цієї лінії лежачі мають рефлекс $u < o$ а на північ рефлекс i . Звідси іде границя дальше на захід через села Стару і Нову Стужицю, Новоселицю аж до Бескідів.

Західню границю творять села: Руська, Смутьник, Острожниця, Старина, Стащин, Валяшківці, Пудгорода та села з перехідними говорами: Конюш, Прикопа, Поруба, Колібабці, Гусак, Петровці, а відтак Доманинці, Дравці, Коритняне. Південну границю творить етнографічна границя українсько-мадярська.

Островом є село Ременіни над Топлею, котре має характер перехідного говору до словацького з рефлексом $u < o$ а також села Пача і Угорна (між Рожнавою і Смольником), про котрі як острови межі словацькими селами згадує Z. Stieber в XIII/1—2 томі *Sbornik-y Matice Slovenskej* (1935), стор. 151.

Приміри з області східньої: *snûp, hûd, pûp, nûs, vyd panjû, panjûm* (Рус-Кривий), *krûz, tjûdna mjamka, drjûbnyj* (Рускова), *ûč|ar', vûz, k|ûlko, t|ûlko, pûp, ûûn, stûl* (Бичків), *(u)ûn pûš|oû, ûkn|o, mûst* (= дорога), *pot|ûh* (В. Руна), *kûn', vûz, pûp, d|evjât h|odûjû, pûš|y, pûd b|ukom* (В. Апша), *u t|ûm sêl'i, vûn, zaiš|oû u dvûr, pûš|oû* (Новоселиця), *vûl, vûc' |a* (Бедевля), *stûl, Pûdpl|eša* (Пудплеша), *pûš|oû, pûš|oû, chvjûst* (Буштин), *kûn', k|on'ûm, mûj, ûn* (Золотарьово), *z|abrûd, nûčn|yuk* (чоловік, що сторожить в ночі) *vûča' |r'*,

kur (gen. pl.), (Драгово), *pan'ú* (gen. pl.), *bar/anám* (Урмесіово), *k|úľko, t|úľko, púšl|o, sm|úľús't, pereg|úr, šis't h|odúy, kún'* (Нанково), *k|úľko, t|úľko, Č|učkúy, Seneget|úy* — назви верхів (Веряця), *púž, vúl, Ard|ú(y)* (Чорний Ардув).

Приміри з області західної: *lozvúr* (Плоский), *v|úťky* (Порошково), *smerek|ús'kyž, Vúľš|ynky, vún, snúř* (Раково), *kún', vúl* (Пузняковці), *zbúch* (прает. від *bosty*), *kún'* (Жуково), *vúz* (Кальник), *sto r|okúy, vún, dask|úľko, na t|úm m|ús'tí* (Купинувці), *L'achúyc|í, a y t|úm sél|í d|uže chud|obnúm, k|úněyk* (Ляхувці), *b|úľše, H|úrka* — назва поля (Худльово), *n|arúd, rúh, púš|oy, púdrosl|y* (Комаровці), *yzb|úy* (Дубровка), *múcn|yí, úrl|a, vún, púš|oy* (Дравці), *vúl, púř, vúz, núč'* (Коритяне), *pč|úľnyk* (Оноковці), *púd, ov|ún, č'ort|úy kum* (Невицьке), *dvoch žebak|ú(y), dzvúnk|y* (ном. plur.), *púd, kún', ne múh, u t|ú skál|í* (Ворочово), *púř, kún', v|úyc'í* (Дубриничі), *kún', púř, múst, púst, vúl* (Кострини), *púšoy s k|ún'ty, i|avúr, v|olúm, žún* (Стара Стужиця), *p|úidete proh|onom* (Улич), *kún', p|úideme* (Колбасово), *kún', vúl, vúz, múst, zvún, m|úcno, za iednu púy h|odnyy, z v|yšn'oho kúnc'|a* (Колониця), *kúst, t|ú dr|atve, vúl izb|úy* (Острожниця), *kún', vúl, nús, vúz, p|úynoči, púš|oyčiem, i d|ay vún, tyx dvoch syp|ú(y), púľk|úrca ž|vata* (Валяшківці), *na t|úm z|amku, vúl, púř* (Пудгородя), *v|úr'na púľ* (Руський Грабовець).

Також зустрічаємо рефлекс *u* < *o* в селах, що творять острови серед словацької етнографічної території: *kún', snúř, nús* (Гельцмановці), *múst, vúz* (Словінки), *nús, púsní den', idjete do Nov|úis'í* (Порач), *nuš < noč, buk < bok* (Пача, Угорна, Z. Stieber: *Wies ruska w Gemerze*, Zb. Mat. Slov. XIII. стор. 151).

Спорадично находимо цей рефлекс також на інших областях. Так на західних областях, де панує натомість рефлекс *i* або *ы*, находимо лиш в поодиноких словах рефлекс *u*. На захід від Пряшова в Шомі, Блажові, Ольшавиці, Обручнім, Орябині: *úyca; voyk uřapíť |úyci* (Ольшавиця).

Те саме замічає й Верхратський: медведь *увць* барз загубляют (Луково, Верхр. Знд. II, 144), а трівало тому *пул* години (тамже Верх. II, 113), слугове уже *пул* мертвы (В. Свидник, Верх. Зн. II, 136). В Руській Порубі сусідне село Пакостів (Pakostov) називають: *Pak|ust'úy*. В Ременінах і Просачі, де словацький вплив зачинає брати зовсім верх, чуємо на місці закритого егим. *o* переважно: *vuz, vin, kun', nus, p|udete* (в деяких словах однак зберігається в Ременінах *o*: *nos, snop*).

В східних областях, особливо на області рефлексу *ü*, зустрічаємо ще рефлекс *u* < **o*, найчастіше в односкладових при-

йменниках: *od, pod, po, do*; ці два послідні лиш в зложеннях, бо тоді *o* може прийняти положення закрите. Весь майже матеріял опираю на записах Верхратського та Гнатюка, рідше доложую своїми записами.

В прийменнику **odъ*: *uddáti* — можешся *uddáti*, за кого хочеш (Пузняковці, Верх. Зн. I, 143), сьм раз большов *ud* сих дерев (тамже Верхр. Зн. I, 135). — (Замічу однак, що Пузняковці належать до говору перехідного, де побіч рефлексу *ü* (у Верхр. *ö*) виступає також рефлекс *u*); а пак звідалися *ud* нього (Дунковиця, Верх. Зн. I, 145), *ud* нього (Солочин, Гн. Е. З. IV, 33), *уставай ut* стола *ut* свого (Стройна, Гн. Е. З. IV, 56), і *ud* того стали жиди пістриговаті (В. Раковець, Верх. Зн. I, 147), та *удкы* вы гроши набрали (Дунковиця, Верх. Зн. I, 145), журюся, як *удти* ізыйти (Гльниця, Верх. Зн. I, 148), кидь доўжен гроші, а оби *уддаў* (Луково, Гн. Е. З. IV, 70), так *удмалод* (Луково, Гн. Е. З. IV, 73), вітер завійав *ud* мени (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 88), оби му борода *уттала* (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 91), *утті* треба принести воду (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76) а языки *пудрізовав* (Страбичово, Верх. Зн. I, 130), тьма ключами *пудмыкав* (тамже, Верх. Зн. I, 130), айбо вон не годен быў (буў) *удговоритися* (В. Шард, Верх. Зн. I, 151), та обобраўся, ож вон достане царськѳ(в) донцьи *уд* левцицьи молака (тамже, В. Зн. I, 158), тот далеко *уттѳдъ* видить (тамже, Верх. Зн. I, 153), *удтѳдъ*, пѳшла пуд теллицю (тамже, Верх. Зн. I, 154). Мої записи: *útc'i* (Заріча), *úttý útk'i*, *úttüd'* (Осой).

В прийменнику **rodъ*: не пѳзри леш дома *пуд* стріхоў (Дунковиця, Верх. Зн. I, 146), і як она *пуд* берегом рыла (Влагово, Верх. Зн. I, 150), нѳколи йому ся было *пудняти* (тамже, Верх. Зн. I, 150), *пуднялася* на крила (тамже, Верх. Зн. I, 150), *пуд* котлом (Солочин, Гн. Е. З. IV, 34), І сам пушоў *пуд* йиден мѳст (тамже, Гн. Е. З. IV, 36), поклаў *путпис* (Луково, Гн. Е. З. IV, 72), *путписѳўся* (Луково, Гн. Е. З. IV, 74), *пуд* берегом (Влагово, Верх. Зн. I, 150), *пуд* гунеў (В. Шард, Верх. Зн. I, 151).

В прийменнику *po*: *пушли* ў порожнѳи (Солочин, Гн. Е. З. IV, 34), а тот *пушоў* пізріў *пуд* стріхоў (Дунковиця, Верх. Зн. I, 146), та *пушоў* ягнел (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), та газда *пушоў* назад (тамже, Верх. Зн. I, 136), цы не *пушлам* ти хлѳб їсти (Лучки, Верх. Зн. I, 132), бо доти дѳяволи *пуйдѳт* на обѳт (Вучково, Гн. Е. З. IV, 77), шчасливо жили, доки йѳм сѳа ни *пурвали* жили (тамже, Гн. Е. З. IV, 80). Мої записи: *púdl/a-upta*, *púdh/ollyna* (Осой).

В прийменнику *do*: сине не *дуйдеш*, бо там не такі мудрі, та не *дуйшли*; аж бись *дуйшоў*, та туй майиш йидну скльаничку (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76), айбись *дустаў* (тамже, Гн. Е. З. IV, 77).

Рефлекс $u < o$ находимо на згаданих областях й в поодиноких словах: за злодія, што *нучеу* заломив ся до хыжи худобного чоловіка (Дубрівка, Верх. Зн. I, 149), та уддау *уллови* (= урлови) (Солочин, Гн. Е. З. IV, 37), *ун* там буу *у* вароши (тамже Гн. Е. З. IV, 78), постинав всі шість *голуе* (Страбичово, Верх. Зн. I, 128), ний *Буг* прийме (В. Лучки, Верх. Зн. I, 135), злодій *круз* отвертый оболок ускочив (Дубрівка, Верх. Зн. I, 149), йак го випустили *круз* ворота (Вучково, Гн. Е. З. IV, 79), буу *тулько* а *тулько* дній (тамже, Гн. Е. З. IV, 78), і не плакау *бульше* (тамже, Гн. Е. З. IV, 78). Крім того в Сускові чув я *ljáda* на **lodbye*. В Лютій, де рефлексом $o = i$, чув я: *hün'*, *hün'*, *ne biž!*

Ці явища зовсім природні. Їх можна уважати як останки давно пануючого на великій області південно-карпатський рефлекса $u < o$, які може піддержуються ще у свідомості й близьким сусідством цих рефлексів на областях, де вони ще вповні живі. З подібними явищами зустрічаємося нині в говорах лемківських й по боці галицьким. Численні докази того приводить Верхратській у своїй студії: „Про говор галицьких лемків”¹.

Звук 'у.

М'який відтінок *у*, який ми означаємо через 'у, є не лиш продовженням старого 'у та *je*, но також рефлексом етим. *e, o* в закритих складах перед твердими приголосними. По *š, ž, č, šč* в наслідок затрати давньої м'якості на деяких областях чуємо там твердий відтінок *у*. По губних, задньо-піднебінних (гортанних) та по плавнім *г* перед 'у розвивається перехідний звук *i*: *vjiuč* < **vedľ*, *m'juč* < **metľ*, *vjiul* < **volö*, *bjjub* < **bovb*, *k'jun'* < **konь*, *r'juk* < **rokъ*.

Наперед підчеркнути мушу, що вже на кінці своїх екскурсій в серпні (20—22) 1931 найшов я до тепер невідому появу на області південно-карпатській, а то рефлекс 'у (*ju*) на місці етим. закритого *o*. Явище це обіймає вповні всі **o* закриті в селі Завадці (на південний схід від Списької Нової Всі) а в селах Порач, Словінки на схід від Завадки находимо лиш останки, ограничені на поодинокі слова. Натомість у прочих словах це 'у отверділо. Села ці, сховані між горами, зберігають мабуть давну старину побіч інших старинних явищ як рефлекс *ie < e* по губних, що лучить їх з говорами запопадськими на спиській Магурі (за Попрадом).² В Завадці за-

¹ Іван Верхратський: *op. cit.* стор. 23: *вувця, домов, рунжий, путора* і т. д.

² Про це диви мою статтю: Фонетика говору села Завадки на південнім Спиші на Словаччині. *Sborník Matice Slovenskej*, г. XIV., č. 1. (1936), стор. 81—82.

писав я численні приміри цього явища, котрі й наводжу: *v'juz* < *vozь, *v'jut* < *volь, з *v'jutmi*, но *tvuz*, *cerk'ju* (gen. pl. < *cerkov*, *mn'uj* < *moj, *m'jušt < *mostь, m'juh < *mohlь, *bab'ju*, *chlop'ju* (gen. pl.), *n'uz*, *n'uc'*, *žen'uv* (gen. plur.), *dum*, *glazdu*, *stul*, *potum*, *tuj* (gen. i dat. sing.) — з *tuj n'oci*, *ku tuj n'oci*, *v'otuv*, *v'otum*, *potuv*, *s'eluv* (gen. pl.), *r'juk* < *rok, *r'juh*, *r'juvno pole*, *par'ubka* (gen. sing. < *par'obok*), *kr'jukva*, *por'juh*, *mat'irju* (gen. pl.), *k'jun*, *pok'ju* (< *pokoij*), *sk'jun'i* (< *skorn'i*), *k'junca*, *k'juncu*, *k'juncom* і в дальших відмінках, *h'jursuj*, *dof(h)ju noci*, *n'oc'ju*, *k'junc'uv*. З цих примірів бачимо, що перехідний звук *j* появляється по всіх приголосних з виїмкою зубних, котрі перед цим *'u* паляталізуються.

Замітніше, що назвукове *o* також при переголосі на *u* дістає *j* і ми чуємо там замість **onь* > *jun*. Зате замість *ovca* чуємо там *juca* без назвучного *j*.

В Порачі чув я цей відтінок *'u* лиш в слові: *potum*. В прочих випадках *u*: *vul*, *kun*, *vuz*. В Словінках: *tolar'juh*, *r'juh*, *r'juk*, впрочім лиш: *vuz*, *kun*, *must*.

М'яке *'u* поширене також як рефлекс етим. закритого *e* на цих областях, де рефлексом закритого **o* з'являється *u* або як напослед було сказано *'u* а в деяких категоріях також й на областях рефлексів **o* > *i*, *ы*. В наслідок цього ми бачимо, що процес перезвуку закритого **e* на областях рефлексу *i*, *ы* ще не скінчений, бо не всі категорії слів докінчили свою еволюцію в напрямі до *i*. В сполузі з губними та плавним *r* витворюється перехідний звук *j*, по середньо-піднебінних м'якість *u* затрачується.

Подібно як й при рефлексі *u* < *o* рефлекс *'u* < *e* обіймає дві суцільні але відділені від себе області: східню й західню. Границі східньої області покриваються в цілості з границями *u* < *o* з виїмкою північної частини ріки Тересви, а також В. Апші, Бичкова, В. Руни, де не всі категорії слів з етим. закритим *e* мають рефлекс *'u*, но *i*: *lid*, *mid*, *prun'is*, *pruviz*, *pruvju*. (Подібне явище на ріці Боржаві на області рефлекса *ü* < *e*, *o*.)

На заході находимо знов дві неоднакові області. Перша з них криється з областю рефлекса *u* < *o*, обіймаючи всі категорії слів аж до області долішнього Уга, де в кількох селах подібно, як й в пословачених говорах земплінських, шариських таї спиських, находимо в формах конюгаційних в часі минулім від слів *nesty*, *vezty* — *n'is*, *viz*. На другій області рефлекс *'u* (*u*) появляється лиш в певних категоріях слів, а це находимо на області рефлексів закритого *o* > *i*, *ы* або й *e* > *i*.

Відносно першої східньої області, то явище це починається

від сіл, положених в долині ріки Рускови, а то Рус-Поляни, Рус-Кривого та Рускови, де всі категорії слів з етим. закритим *e* мають рефлекс *'u*: *pryn'ús, pryví/úz, popl'úh, zamn'úh, mn'úd, lúd*, побіч *med, led, jaš'úrka, r'ubar'í/ú, n'úchtú* (gen. pl.), *í/ú, yd n'ú, na n'ú, na n/aš'ú*.

Околиця Сигота, т. е. села: Луг, Бичків, Крачуново, В. Руна, В. Апша знають перезвук *u < e* лиш в деклінаційних категоріях, так в gen. pl. м'яких *-o* пнів, займенників *ona, ses'a*, та в кількох словах інших: *dajme í/ú, što by ty s'új d'íučinc'í podarov'alby, šis't, z'atú, ž'ěnc'ú, jaš'úrka* (В. Руна), но: *lúd, míd, pryn'ús, pryví/úz, pryví/ú* (В. Руна); *na syn'új ríc'i, dač í/ú isty* (Бичків), *na n'ú* (В. Апша).

Спорадично зустрічаємо *'u* в пасмі підбескідським між Свидником та Біловежою під Бардієвом. У В. Свиднику зазначає Верхратський: *повол их до долины* (Зн. II, 135), в Бехерові: *где бы та такой хлыб великий тук, як ся тук* (Зн. II, 121). Таке ж явище находить Гнатюк в Кружальовій: *йак принос того дому а газда тос ката ŷ міху* (Е. З. IX, 112). Подібне і я записав в Біловежі: *š'útka, jaš'úrka*. — В інших категоріях слів на цій області находимо рефлекс *'i < e*. Гляди стор. 52. Дальше на захід від лінії Біловежа—Варадка рефлекс *'u < e* є знов пануючим за виїмкою займенника особового 3. особи жін. р. однини, де *e* лишається без перезвуку (*jeí*), та деяких слів як: *š'etka, med, led*, де *e* або не підлягає перезвукові, або під впливом словацьким переходить в *ja, 'a*: *míad, lad: pryví/úz*, но *pryn'ús*, (Герляхів), *ja pryví/ú koi'n'a, pryví/úz sn'oby* — но *š'etka* (Шом, Ганіівці, Київ), *pryví/úz m'andli, z'atí/ú ch'yzu, z'ar'ú, (Ястреб), pryví/úz* — но *med, led*, (Орлів), *lúd, m'úd* (побіч *led, med*), *pryví/ú, pryví/úz* (Обручне), *š'úk, chr'úk, pryví/úz, pryn'ús* — но *led, med* (Блажів), *pryví/úz, pryn'ús* (Камінка). Зате дальші села за Попрадом, як Орябина, Літманова оп'ять виказують рефлекс *'i < e*; *lúd, m'íd, pryví/úz, pryn'ús* (Орябина, Літманова). Але В. Липник, як виказує Гнатюк, в цім огляді підпадає під словацький вплив, виказуючи відтінок якогось вузького *e*, котре Гнатюк зазначає через *e: prin'ěc, pr'í/ěz*. В Остурні однак *e* в цих випадках підпадає під польський вплив, бо в цім випадку маємо рефлекс **o > ó*, то є звужене *o*, як то зазначає у своїй студії Josef Vígа: *Hláskosloví osturňského hovoru, Sborník Matice Slovenskej VIII, ст. 78*.

Звук *u* в цих випадках є звуком палаталізованим і в артикуляції він пересунений вперед. Місце його артикуляції середне піднебіння.

В Колочаві — Лаз, котра лежить в сусідстві говору з переголосом *e > ú* а відділена від прямого сусідства говорів

з $e > u$ (i) лісами та горами на 20 km, рефлексом закритого старого e по губних не є м'яке чи там преїотоване $'u$ — i , але лиш u : *isp'úk bar'ana*, *ja užje vjodu v'yanús*, *ja kor'ovu pryv'ú(у)*, *v'vovú n'a brat u ch'az'çu*, але ще: *v'vplú plát*, *izhr'í'úb s'ino*, *zvúr túk*. Це очевидно новий процес під впливом затрати i у сусіднім говорі з рефлексом $ü$.

Окремим явищем треба уважати рефлекс $u < e$ на цілій області на захід від Уга по середньо-піднебіннім $č$. На місці *večer* ми чуємо: *v'eč'úr*, *več'urn'a*, *na več'úrku*. Замітив я це в Рокитівцях, Сукові, Р. Порубі, Млинарівцях, Ястребі а Верхратський ногує у Вапеннику, Лівові, Чірчу.

Накінєць знов зазначу, що e зберігалоя не лише у словах: *led*, *med*, але й в морфологічних категоріях а то в *dat. loc. sing. займенника особ. ж. ona*, вказівного *ta* на областях або сусідніх зі словацькими говорами, або зовсім західними: *dat iem jej*, *na tej cerkvy* (Рафаївці), *dat jej* (Шом), *na n'ei*, *dač i'je* (Ястреб), *s tej strani* (Вісланка), *bo ej ob'ic'jav tely* (Уяк, Верх. Зн. II, 119). — Про це диви також деклінація займенників: *pry n'út*, *na s'yn'úí*, *na n'úí*, *dač iúí i'sty* (Бичків), *na n'úí*, *dač iúí* (В. Апша), но подібно як в В. Руні: *líd*, *míd*, *pryn'ís*, *pryv'íz*, а те саме й повище Нересниці. За тим виїмком находимо оп'ять дальше на тій самій області, що $u < o$, лиш $'u < e$: *lúd* (Руська Мокра), *v'íz*, *n'ús*, *lúd*, *t'útka*, *vúčar'í'ú* (Дубове), *mn'úd*, *lúd* (Новоселиця коло Нересниці), *lud*, *múd*, *t'útka*, *pryn'ús*, *pryv'í'úh*, *tkač'úu v'eč'úr* (Бедвяля), *ut'úk*, *un'ús*, *i'úí*, *pryv'í'úh* (Драгово), *korol'ús'ka*, *na n'út*, *chl'opc'úu*, *car'í'úu*, *bohač'úu* (Нанково). Виїмку творить однак село Липша, де находимо рефлекс $i < e$: *míd*, *líd*, *zam'úu*, *pryv'íz*, *pryn'ís*, но *t'útka*. Це стоїть в зв'язку з сусіднім селом Липецькою Полянною а дальше з Довгим, де рефлексом $*o$ закритого e $ü$, а рефлексом закритого $*e$ є i у випадках: *pryn'ís*, *pryv'íz*, *zam'úu*, *líd*, *míd*, але *t'útka*, *dač iúí*, *m'ojú(i)*.

Друга область відповідає, як було вже сказано, з певними незначними обмеженнями області перезвуку $o > u$. Починається вона від сходу селами, що лежать по за долиною Латориці а тягнеться аж до ріки Ціроки: *v svoj'út*, *zav'í'úu* (Купиновці), *t'útka*, *v'eč'úr* (Кайданово, Черленьово), *car'í'úu pek'ar'i*, *pryv'í'úu*, *ta iúí kaz'au* (Комаровці), *kral'úu's'kyi syn*, *ptak ioh'io pon'ús* (Дравці), *tútka pč'álnvk* (Оноковці), *sp'úk*, *zam'úu*, *pryn'ús*, *pryv'íz*,

на *n'úĭ* дау *ĭúĭ* (Коритняне), *ĭa košar plúĭ*, *ĭa chyžu zaml'úĭ*, *tot pes utúk*, *pryvúĭ* (Ворочово), *pryvĭ/úh*, *ĭúĭ* (Раково), *t'útka*, *pryn'ús* (Дубриничі), *v/eč'úr* (Пастілки), *pryn'ús* (Кострини), *tútka*, *ščátka*, *pryvĭ/úz*, *pryn'ús* (Стара Стужиця), *zavĭ/úĭ*, *zapl'úĭ*, *n'ús*, *zamĭ/úĭ* — але побіч того не в зложених дієсловах *n'ís*, *plĭĭ*, *vĭz*, *vĭĭ* (Убля, Брех: Угрр. нар., ст. 109), але в граматичних формах, а то і loc. sing. займенників особових і вказівного *ses'*, *ses'/á* жін. р. та loc. sing. masc. — все *'u*: *ĭúĭ*, *s'úĭ*, *moĭúĭ* *móĭum* (Убля, Брех: Угрр. нар., ст. 97—99), на *n'úĭ*, дау *ĭúĭ*, *tútka*, *šč'útka* (Пудгородя, Р. Грабовець, Острожниця), *t'útka*, *šč'útka* (Звала, прочі категорії *ú*: дау *ĭúĭ*, на *sĭm boc'í*), *pryvĭ/úz*, *utúk* (Улич). — Натомість в таких випадках, як форми часу мин. від: *vesty*, *vezty*, *nesty*, *utečy*, находимо рефлекс *i*: *pryvĭz*, *utík*, *pryvĭĭ*, *pryvĭz* в селах на захід від Уга: Колбасово, Руніна, Тополя, Р. Грабовець, Пудгородя, Хлівище а навіть і в Завадці: *pryvĭz*, *pryn'ís*, що лучиться з областю сусідньою, де находимо переважно рефлекс *i* < *e*, а в згаданих дієсловах і на області східньо-словацькій, чи там пословачених говорів.

Звук *ü*.

Лябіалізований звук *i* = *ü* появляється як рефлекс старого, закритого *o*, *e* в говорах південно-карпатських, виступаючи на суцільній області між рікою Боржавою а зглядно хребтом гірським, що іде з півночі на південь по лівім боці Боржави та рікою Латорицею, замкнений від півночі пасмом полонинських гір, на західніх областях находиться він лиш островами.

Артикуляційно означають його як звук високого підняття, переднього ряду, вузький заокруглений (high-front-narrow-round). Цей характеристичний звук, питомий також українським північним говорам, зберігся на доста великій області між областю східнього та західнього рефлексу *u* < *o* а на південь від рефлексу *i*. Зазначити треба, що початок цієї області на півночі сягає поза пасмо полонинське аж до Волового, Нижнього Синевира і Колочави-Горба. Споєння цих сіл з областю, що лежить на південь від високих Боржавських полонин, пояснюється старими дорогами, що ішли саме полонинами від Волового на Лисичів—Довге а крім того на явище рефлексу *ü* < *o*, *e* в цих селах треба дивитися як на останок явища, що колись розширялося і в пасмі підбескідським а також й на північній стороні Карпат. Свідотством цього може служити: 1) спостереження галицького граматака початку

XIX. ст., Івана Могильницького, що рефлекс $i < *o$ подібний до французького u ,¹ 2) відтак помежні назви під-бескідських сіл, записані ще в 1863—66-тих роках минулого століття як відповідь на анкету Fr. Pesty-го, де прим. в Ростопці записано: *Javürnik, Bazü veršok*, в Репіннім: *Beljüvcova*, в Прислопі *Uhrinüski*; в Подобовцях: *Miskerü, Gecü*, в Новоселиці: *Čopüski, Petrüoci*; в Изках: *Žorulüski*; в Голятині: *Lachüvka, Bračakü, Ilkü*.²

Границі перезвуку $*o > ü$, ідучи від півночі, можна повести так: Колочава-Горб Нижній Синевир, Стригальна, Воловий, Лозянський, відтак на південь через села: Бистрий, Липецьку Поляну, Довге, Задне, В. Раковець, Рокосов, В. Копаню, Севляуш, Чуму, Сірму, Шашвар, Етрещ, Ардовець і далше на південь, як свідчить о тім стаття Івана Бережанина, післана Орлаєві в р. 1827, в долишню землю, комітати Уюцький, Сукмарський = Сатмарський і Сабольчський.³ Від півночі переходить це явище через полонини Боржави на Березники, Керецькі, відтак на захід долиною річки Дусини та Солявки на Сваляву, на північ до Неліпина, Сасівки, через Ганковицю на Уклин під Грабоницю, відтак на південь через Поляну, Дешковицю, Солочин, Голубінний, Сусково, Обаву, Шелестово почасті й Пузняківці, здовж ріки Латориці через Розвитово, Н. Давидково, В. Лучки, Страбичово, і Горонду до етнографічних границь мадярських. На західній мовній області появляється цей звук $ü$ також як рефлекс старого закритого o островами в селах: 1) *Звалі* під самим Бескідом над горішньою Цірокою; 2) *Кобильниці* над Топлею; 3) в *Ольшавиці*, *Н. Репашах* над Торисею. Звука цього в літературних пам'ятках давніх століть не передавали, мабуть задля недостачі кириличного знаку. Замітно однак, що в кількох грамотах, а то в даровій грамоті Улашина з р. 1654, в жалобі мстичівського пана Зейкана з р. 1656, в одній грамоті 1707 р. (всі вони в Архіві мук. монаст.) находимо все написання: *тылко*. Чи це передача $ü$, чи може літературний спосіб писання по взорам галицьким, де часто находимо написання: *тылко* — годі рішити. Також в грамоті іеромонаха Никифора, ігумена мстичівського, з р. 1749 находимо подібний спосіб писання в іншій слові: *оу вишнѣм поли заричкимѣ*. Но, як видно, буквою

¹ Михайло Возняк: Фільологічні праці Івана Могильницького. Українсько-руський Архів, видає Істор. філос. секція Н. Т. ім. Ш. у Львові, т. V. Львів 1910, стор. 83.

² A. Petrov: Karpatoruské pomístní názvy. Praha, Česká akademie věd, 1929; стор. 8, 10, 19, 21, 22, 23.

³ И. С. Свѣндидкій: Матеріали по історії возродження Карпатской Руси I. Львів 1906, стор. 50.

и передавав автор також *ы* та *ь*, та через це цей запис не представляє нам певної філологічної вартости.¹

В XIX. столітті зазначили цей звук Іван Бережанин у згаданій статті до Орлая, передаючи його латинськими *ei* на спосіб французький, або *ö*, *ü* на спосіб малярський.² Замітив його й Лучуцький та порівняв його до угорського *ü* а французького *u*.³ Зазначували його *ü* Верхратський та Гнатюк також не однаковим способом через *ö*, знаки, які в фонетичній азбуці означають інший звук. Гнатюк (Е. З. III, стор. X.) зазначає, що воно виворюється як німецьке або малярське *ü*.

Коли звук *i* < *o* зм'ягчує майже все зубні приголосні, то *ü* < *o* не має сили палталізуючої на ці приголосні. Приголосні зубні в сполуді з *ü* є тверді.

Наводячи приміри цього явища, подам в першій мірі свої записи а як доповнення записи Верхратського й Гнатюка: *stül*, *vül*, *biülše*, *tjülko*, *vüč'ar'*, *spüd sponc'a*, *panjüm* (Н. Синевир), *zarjübkz*, *tudy s'šjüt vüs/a člytavo* (Горб), *všüs'im časjü*, *dvac'at lšitriü*, *rjüška*, *nüž*, *üstr'ja*, *koljütka*, *müst*, *spüd*, *pered vorjüt*, *snüp*, *prjübies'a*, *zatjün*, *všüca brjyndza*, *vjülcha*, *kün'*, *hjunba*, *biüžba* (Воловий), *njüchfi*, *vazür*, *kjüstocčka* (Н. Бистрий), *zymjüky/ы*, *iz Bereznjykü* (Березники), *Prochjüdnyj*, *Lajrjü(ü)*, *mozjül* (Керецькі), *sjülöy*, *hüdteperjšne*, *kjülko* (Липецька Поляна), *žydjüs'kzi*, *mukačjüs'kzi*, *bjülšyü*, *radjüst*, *sül*, *nüs*, *vül*, *usküč ys voza*, *vüz* (В. Раковець), *püdeme s'šty* (Чома), *hürk/ыü*, *rjüška*, *doljü*, *Büh pomjüh* (Имстичево), *pžzn'jše* (Осой), *stül*, *nüs*, *vüz*, *kjüstka*, *všüs'im*, *rjökü(ü)* (Заріча), *stül*, *vül*, *kjüz'ba* (Загата), *kün'*, *püp* (Лалово), *všüs'am*, *djüjdu*, *püdu*, *vjütkül*, *ojvün* (Страбичово), *müj syn*, *vün*, *püşöy* (В. Лучки), *kün'* (Нов. Давидково), *vjütsy* (Підгородь), *parjüh*, *žydjüm*, *vül* (Сусково), *sül*, *Sasjüyka*, *voljü*, *pjotük* (Свалява), *stül*, *bjülše*, *rük*, *müj*, *pjotük*, *völjü*, *Ozvjür*, *potüm* (Поляна), *kün'*, *vjüca*, *domü*

¹ Д-р Г. Геровський в статті: *Jazyk Podkarpatské Rusi*, II. *Literární jazyk Podkarpatské Rusi*. — *Českosl. vlastivěda* III, на стор. 485, прим. 1. є склонний уважати написання Теківського рукопису з XVII. ст. *o tjomь, godovjя* за фонсами, що відповідають нинішнім: *o tüm, hodjüa*, що може бути зовсім правильно. Натомість написання: *gromь, mюдь, нюль* в Ракошинськм Соннику шариського походження можна скорше уважати за перезвук *o > u (ju)*, чого доказ маємо ще нині в говорі Завадки коло Спишської Нової Вси, як за перезвук *o > ü*. Більше таких примірів я привів в статті: *Фонетика говору села Завадки... Sborn. Mat. Slov. XIV/1*. стор. 81—82, а крім того на вкладній рукописній Євангелії села Венеції в Шариші під р. 1725 стоїть: на плавецкн дважні, н на севѣнськок... (Наука. Збор. тов. Просвіта в Ужгороді IX. стор. 80).

² Свѣнцицкій: *Матеріалы...* op. cit. стор. 49.

³ M. Lutskey: *Grammatica slavo-ruthena*, Budae 1830, стор. 5.

(Неліпно), *vün, nüs, snüp, vüz, v/üč'ko, s/oncju, tüč č'ornju m/üs'i* (Стройно), *vüz, vüsim, kün', na č'ornim konju, h/orodju, l/oktju* (Крайня-Мартонка), — *вөвцы, пөдля, пөн, бөльш, овөн, стөл* (Пузняковці, Верх. Зн. I, 133—7), *вөн, потятөм, пөшла* (Дунковиця, Верх., Зн. I, 145), *домө, топөр, вөвцы* (Ільниця, Верх. Зн. I, 148), *ід єднөй воды, пөн, вөн, домөв, көстя, вөвчарь* (Влагово, Верх. Зн. I, 150), *грөш, овөн, дөстане, вөвцям, домөвства* (Вишній Шард, Верх. Зн. I, 51) — тай пйать *козөу* купить (Дусино, Гн.Е. З. III, 213), *увөйшоу* потиху (Стройно, Гн. Е. З. III, 152), *вөн сва* зрадуваў (Стройно, Гн. Е. З. III, 150), *таздөўство* (Солочин, Гн. Е. З. III, 97). На області ріки Боржави в Кушниці, Заднім а також у Вучкові Гнатюк цього явища не зазначає, а передає його прямо через *i*: *збір, бік, ніч* (Задня, Е. З. III, 150), *вічар, топір, в/изір, піп* (Кушниця, Е. З. III, 137—8), *кальвіній, руснакіу, він, піп* (Вучково, Е. З. III, 113).

За виїмки від цього звукового закона була бесіда при рефлексі *u < o, i < e*.

На області західній находимо це явище лиш маленькими островами в числі одного або двох сіл. В був. жупі Земплинській під самим Бескідом на границі рефлексів *u, i < o* в одинокім селі Звалі — а село це споминається вже в XIV. столітті¹ *pičn/isa, b/ül'syi, vül izb/üu, na tım bč'i, na kotriım bč'i, kün', nüs, püdu, snüp, müst* (Звала). Другий острів, це село Кобильниця у бік дороги Ременін-Гіральтовців: *nüs, müj, vül, kün', püp, vüz, v/üč'a* Кобильниця). При артикуляції *nüs, žalüčka* замінний був перехід *o* в лабіялізоване *ы*, звук пересунений більше взад. Це явище не чуже й сусіднім говорам, ограничене однак до слова *šyst < šest*. Третій острів, це села Ольшавиця та Н. Репаші під горами Браниско поближче Левочи: *kün', vüz, vüč (< *volč), stüu, süł, snüp, d/üdna (= do dn'a), tr/üčka* (трилисток команиці), *n/arük, k/üsc'i, p/üšli, p/otüm, od br/atüu, dač br/atüm, žyd/üčka, Püprüč* назва — сусіднього села (Ольшавиця).

Цей звук *ü* появляється також в Кобильниці на місці давнього *u* у формах конютаційних часу теперішнього кляси *-ovati*: *čolov/üčє vyatolk/üü mi to, ža bes'id/üü č/lysto po r/uskы*. Гляди про це в морфології та при звуках *i, u, ы, > *o* на областях на захід від ріки Ціроки, стор. 54—56, 303.

Звук *ü* є також рефлексом старого, закритого *e* перед твердими складами. В артикуляції не різниться цілком від *ü < o*

¹ Др. Василій Гаджера: Додатки до історії русинів и руських церковей в був. жупі Земплинській. Науковий Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ, рѣчник VII.—VIII., 1931, стор. 157.

за виїмкою тих випадків, коли це *ü* м'якчить попередні приголосні, котрими можуть бути лиш зубні. В тих положеннях *ü* пересувається в артикуляції незначно вперед.

Із загального правила м'якчення попередніх зубних приголосних рефлексами старого замкненого *e* > *i*, 'у, рефлекс *ü* починає вимикатися і вирівнюватися до твердого *ü* < **o*, котре, як було вже сказано, утратило силу м'якчення. Область поширення рефлексу *ü* < *e* в основі криється з областю *ü* < **o*. Виїмку становить долина ріки Боржави від Березників аж до Заднього, далше села Липецька Поляна, де місто цього звука находимо в певних категоріях слів (*i* (гляди стор. 51).

Також *ü* в островах на західній області південно-карпатський не всюди найдемо. Жие він ще лиш у Звалі. Приміри:

müüd, zav'üz, pryn'üs, uč'yteliü (Свалява), *pryv'üü, pryn'üs, t'ütka*, но *med, led* (Поляна), *u s'üm r'öc'ü, u n'üü pryv'üü*, (но *med, led*), *na n'üm, na n'üü, s'ütka* (Стройно), *na n'üm, k'ütka* (< *t'ütka*), *vječür, pryv'üh, zam'üh* (Страбичово), *lüd, mn'üd, pryn'üs* (Лалово, Загата), *na nüm, na n'üü* (Ростока), *na n'üm, na nüü, upl'üh, dvač'at stupn'äüü, süü k'as'c'ü kon'éc'* (Имстичово), *t'ütka, lüd, mn'üd, pryv'üz, zapl'üh* (Заріча), *vječür, lüd, mn'üd, üü, tütka* (В. Раковець), *tütka, üü, id mo'üü chäzi* — но *pryn'üs, pryv'üü, lüd, müd* (Довге), *t'ütka, üü (dajem üü isty), u mo'üü chäzy* — но: *pryn'üs, zam'üü, lüd, müd* (Керецькі), *t'ütka, daü üü(i), mo'üü(i), šc'ütka* (Липецька Поляна), *na s'üm b'öc'ü, lüd, p'otük* (Н. Бистрий), *pryv'ü(h), pryn'üs, zam'üü, t'ütka, ščürka, jaščürka, na nüü, na süm b'öc'ü, na süü storón'ü* (Воловий), *müd, lüd, pryv'üü* (Н. Синевир), *pry süü fšnót'ü* (Колочава—Горб). Наведу ще кілька примірів, записаних Верхратським: увидыла ож *üü* волося урізано (В. Лучки, Верх. Зн. I, 132), дасть *üüü* сто сріберних (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), а *чериуөв* не было вже (тамже, Верх. Зн. I, 137), двадцять і *вүсүм* сүл (*сүл*) (Ільниця, Верх. Зн. I, 148), та *лүг і тот* (тамже, Верх. Зн. I, 149), пудскакуючи *утік* за *вөвцями домөв* (Влагово, Верх. Зн. I, 150), тко буде у *нүм* за царя, в *нашөм* крайі (Вишній Шард, Верх. Зн. I, 152), кум *пониө* до циганина плугове жельизо (Страбичово, Верх. Зн. I, 128). Гнатюк цього рефлексу не зазначає окремим знаком, записує цей звук як *i*: на *сүм* свігы (Стройно, Гн. Е. З. III, 65), не поможеш ти мені на *сүм* (Вучково, Гн. Е. З. IV, 79).

Но стрічаються на цій області й виїмки цього фонетичного правила, які, правда, появляються як зовсім природні явища у селах крайних, сусідніх з рефлексом 'у < *e*. Це замітив Верхратський в Пузняковцях, де говір *e* під оглядом ре-

флексу *u*, *ü* < *o*, *e* перехідним, а навіть хилиться нині зовсім майже в більшості до *u*, а Гнатюк знов зазначає рефлекс *'u* у Вучкові: а вон *пюос* вогцю собі (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), чоловік *юос* у млин віко кындирицьї, *принюс* домів (В. Лучки, Верх. Зн. I, 131), Христос *юг* за *кюш* (Страбичово, Верх. Зн. I, 131), *отцю юос воду* (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76), жebим йім води *принюс* (тамже, Гн. Е. З. IV, 77) а також в Н. Бистрім: *lūd, potūk*. На острові західному в Звалі зберігся цей звук в більшім числі категорій граматичних, а то в середині слів: *t'ūtka, s'ūtka*, в деклінації займенників особових (3. особа одн.) та займенника вказівного *ses', s'a: dač iūi, na nūt, na sūt bōci* — але *led, med*. Також появляється цей звук на місці **e* в слові *šüst* < *šest*. Ця послідня фонема появляється і в Кобильниці та Ольшавиці і Н. Репашах. В цих послідніх двох селах по *ü* витворюється ще перехідний звук *i*, так що місто *šest* чуємо там *šüist*. В інших категоріях в цих послідніх трьох селах мені цього звука *ü* < *e* не довелося чути.

Зрідка в околиці Имстичова під впливом або лябіялізації наступного *u*, або прямо аналогії переходить на *ü* також *i* < *o*: *düyka*. Те саме явище замітив я і в Неліпині: *сiука*, в Солочині: *l'ütüs', čolovük*. Подібно в Страбичові і В. Лучках.

Крім цього підпадає такому переголосові *u* хоч чуже, хоч первісне, наколи воно найшлося в закритім складі: *küchn'a* (Заріча), *küz'n'a* (В. Раковець), *klüč* (Сусково — диви J. Viga: Vysl. op. cit. 42). Подібний перехід старого *u* на *i* в говорах земплінських і шариських. — Також маємо приміри переголосу нового *o* < *z* в закритих складах: *löküč* (Н. Давидково).

На кінці додати мушу, що в околиці Ставного—Волосянки—Ужка а також Верецьких по губних чується малу лябіялізацію *i* < *o* у старій генерації: *hov'üv, vüvc'a* (Ужок), *püř* (Волосянка), *hord'ovüč, dom'üč, rozb'üčnyküč* (Ставний).

u—ü.

На окремий відтінок звука *u* походження старого з праслов. *u* та (*ж*) *o* звернув увагу проф. Брех в описі діалекту села Ублі. Це *u*, яке він означає *ü*, граничить з однієї сторони з *u* а з другої з вузьким *ö* (mid-back-narrow). Появляється воно лише під наголосом перед непалятальними складами (О. Брех: Угрр. нар. с. У., ст. 15, § 9, ст. 71, § 40, ст. 39, § 23, 4 γ): *mücha*, але *müs'i*. Появу цього звука констатував він також в сусідніх селах Кленовій та Руськім Воловім. Той звук однак є характеристичним й для околиці ширшої. З виімкою сіл: Малий Березний, Великий Березний та Забродь, звук цей живий ще

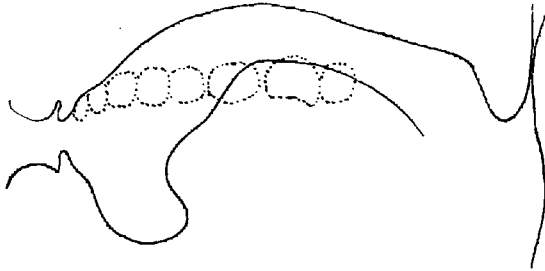
в селах: Уличі, Стричаві, Княгинині, Домашині, Солі аж по Кострини; на південь іде він на Руський Грабовець, Пудгорода, Бистру, на захід на села Дуброву, Шміговці, Стриговці, і Колоницю: *lʲūde, kʲūrʲut, vʲūcha, bʲavʲusa, hʲūska, mʲūcha* (Княгинин). В селі Костринах звук цей ясний у жінок. У мушчин він в стадії щезання, мабуть через частішу стичність з людьми сусідніх сіл, де цього явища нема. Коли я звернувся з запитом до мушчини, чи не говорять у них так, як в сусіднім селі Солі: *kʲūte*, то він цьому заперечив і виповідав це слово з нормальним непониженим *u*. Прикликана зараз жінщина (його жінка) виповіла це слово з пониженим *u* так, як в Солі. На це відповів зараз мушчина, що жінки сидять дома і нікуди не бувають. Жінщина ця даліше виповідала *u* понижено в словах: *vʲūcho, mʲūcha, lʲūde, zakʲūtyna, daʲ tu svʲõju rʲūku, dūb, dʲūby*, но *dubʲa, u tʲām dʲubʲi*. Коли я казав виповісти мушчині слово *lude*, так виповів знов непонижено: *dõbrʲi lude*. Цю різницю в артикуляції цього звука між Солею а Забродю і Березним ілюструвала мені стара жінка в Солі, уроджена однак в Костринах, так: *Мы kažeme: ʲlulo a onʲu: ʲlulo, ты kažeme: ʲlurkū, ʲankʲu a onʲv ʲlurku, ʲanku*. Замітне, що в слові *ʲlurkū* і ненаголошене *u* під впливом прогресивної асиміляції перейшло на понижене *ũ*. Дальші приміри з околиць південно-західніх записав я в Пудгородю: *stũdnʲyk, zakũrʲyti*, в Бистрій: *bʲũde, hʲũrky, hrʲũn*. В селі Бенятині, що лежить на схід за горою від Пудгорода, цього явища я не стрічав. Записи зі Шміговця, Стриговця і Дуброви походять від учителя в Шміговцях, котрий в тих селах констатував: *kʲõrka, korʲõnka* місто *kʲurka, korʲunka*. В Уличі констатував я, що цей відтінок широкого та пониженого *u* появляється не лише на місці старого *u* або *o* під наголосом: *ja bʲũdu, dʲũby, bʲižʲũ, strihʲũ, voločʲũ (voločõ), kũrka aʲ kohʲũt* — але *domʲũ, dʲuʲsu, mʲuʲsu*, іноді і без наголосу, але *spivʲaũt, rostʲut* — но також *u* зі старого закритого *e, o*: *ja volʲũk, pʲũk, uʲũk* старі (молодші *uʲik*), *pryviũh, ja plũh kũs, Kobasũ* — (назва села). Історично появляється цей звук в записі на вклядній Євангелії в Уличі р. 1746 де Колнча.¹

Таке саме явище зустрічав я на області другій географічно незв'язаній з описаною нами, а то в околиці між Середнім а Мукачевом в селах: Кальнику, Орляві, Бенедикувцях, Черленьові, почасти Кайданові: *hʲūska, ʲlurku, sʲũkru, kʲurkũ, mʲūcha, lʲũta* — назва села (Суль), *dũb, dũtky* (Черленьово).

¹ Д-р Іван Панькевич: Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах. Часть II. Наук. Збірник тов. Просвіта в Ужгороді р. XII (1936), стор. 29.

Звук о.

Звук *o* в говорах південно-карпатських є неоднакового походження. Появляється він: 1) як продовження праслов'янського *o* в незакритих складах: *loko*, *seljo*, *vozjyty*, *chodjyty*, у формах дальших відмінків таких слів як **vozь*, **mostь*, **podь*, **nosь* — *vloza*, *mlosta*, *podla*, *nlosa* і т. д. — з причини незакритості складів; 2) на місці давнього *ъ* в сильних положеннях: *son*, *moch*, *pisok* а також *ъ* в слабих положеннях під наголосом: *odjoper*, *odlotay*; 3) в назвці на місці південно-та західньо-слов'янського *ie*: *lozero*, *lolin'*, *los'in'*, *ož*; 4) із *e* по шип'ячих (*č*, *š*, *ž*, *š*) та

Обр. 21. Турок, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *o*.

по *i*: *čoljo*, *čolovik*, *pčol/a*, *žon/a*, *joňjo*, *jomju*; 5) у м'яких *o* пнів чол. і ніяк. роду в *dat.*, *instr. sing.* місто *-ovu*, *-em* > *-ovu*, *-om*: *kon'ovu*, *kon'om*, *nož'ovu*, *nož'om*, *nas'in'om*, *imjom* та в *instr. sing.* м'яких *a* та *i* пнів: *dyn'bu*, *pjas'tbu*; 6) в групі *tor*, *tort*, *tortl*, іноді й *trst*, *tlst*: *čornya*, *čort*, *žoutya*, *pouny*, *krou*, *i|abloko*; 7) в групі *tot*, *tolt*, *tlét* у повноголосі: *borod/a*, *molotjyty*, *molok/o*; 8) на місці **ort*, **olt* з інтонацією підносною: *rozum*.

Всі ці *o*, хоч неоднакового походження, під оглядом артикуляційним знають два головні типи: *o* нормально отворене та *o* вузьке, котре за Брохом будемо означати знаком *ó*. Відношення обох *o* означив Брох по говору села Убля як: *mid-back-wide* (заднього ряду, середнього підняття — отворене) *mid-back-narrow* (заднього ряду, середнього підняття, вузьке). Поміри артикуляційні, роблені мною на трьох особах, дали ось які висліди: У Т. в слові „*bot*“ дотику на штучнім піднебінні не було. Положення його, міряне при допоміж приладу Аткінсона, дало образ здвигнення язика в околиці п'ятого і четвертого черінного а відтак наглий спад в долину, опираючи кінцем на нижніх щелепах (обр. 21). Угол щелепний виносив

6 *mm* а щіль між обома губами 43 *mm*, при вузькім 23 *mm*, висота віддалення губ при *o* отворенім виносила 10 *mm* а при *o* вузькім 4 *mm*. — У Б. на штучнім піднебінні незначний дотик в околиці п'ятого черінного а на язичку за п'ятим черінним (обр. 19). Помір Аткинсоновим приладом дав такий самий результат, як у Т. Угол щелепний 8 *mm*, довжина щіли між губами 27—32 *mm*, висота 5 *mm*. У Ш. в тім самім слові дотик на штучнім піднебінні був незначний в околиці п'ятого черінного а так само і на язичку. Угол щелепний а то при вузькім відтинку 5 *mm*, висота отвору уст 7 *mm*, ширина лиш 12 *mm*.

На виразні відтинки *o* отвореного та *ó* (вузького) показав вперше Брех та указав на зависимість появи *ó* від ділання паляталізації й лябіалізації попередніх складів. Подрібно описав він це явище в описі ублянського говору в § 23, 4 β, § 25, 2, та 26 в. По його поміченням в селі Ублі *o* стає вузьким: 1) перед палятальним складом: *dobryi* — *dóbr'i*, *úz*, *úza* — *loc. úz'i* (§ 23, 4 β); 2) перед складом зі звуком *u* або перед *u* як дійство лябіалізації: *dóbrú*, *rózúm*, *dómóvui*, *slóvo* (§ 25, 2); 3) в наслідок регресивної вокальної гармонії, в поодинокім слові або й в кількох, наколи вони належать до того самого такту у фразі: *zadbchtórbúdy*. Зараз за тим примічує Брех, що певні правила можна постановити лиш в кількох випадках, де появляються форми повноголосні, другі випадки представляють много труднощів (§ 26). Зараз же дальше старається Брех установити ось які правила: а) де в однім слові або в однім такті у фразі, *o* (під впливом паляталізації або наслідком лябіалізації звука *u*) переходить в *ó*, там всі *o* переходять в *ó*, наколи їх не розділяє від *ó* склад з іншим голосним: *móróz'i*, *dó chólódku* (§ 26 б); б) перехід *o* в *ó* в тім же такті і фразі замітний, в більше або менше сильнім ступні, через звук *é*: *ótéc'*, *vórbél* (§ 26 с); но є і виїмки: *loc. sing. kolés'i*.

На основі моїх помічень можу сказати, що явище описане Брехом, розширяється вже від Бичкова — В. Руни аж під Бардіїв. Правда, не всюди так послідовно, як те замітив Брех, можливо однак, що моє вухо деколи остро цього не замічало.

Перейду тепер по черзі села від сходу на захід. Бичків: *kún'* — *kon'a*, но *kón'i*, *lostryi* — *lóstr'i*, *kotryi* — *kótr'i*, *lósín'* но *úoseny*. Не чув я звуження *o* в словах: *l'okol'*, *nochoť*, *oči*. Можливо це толкувати пограниччям з говорами гуцульськими, котрі такого явища не знають. В Бедевлі це явище набирає ширших розмірів. Коли в Бичкові перед палятальним складом, де находилося м'яке *a*, не наступало звуження, то в Бедевлі воно замічається: *p'ole* — *p'óla*. Й вплив регресивної асиміляції ту також помітний: *molok'o* — *u mólóc'i*. Навіть вузькість *o* посувається цілком до границь звука *u*, так що чується: *táb'i*,

súb/i < *tób/i*, *sób/i*, *l|úkót*, *n|úchót*. Дубове знає звуження й в наслідок регресивної асиміляції: *l|ólin'*, *l|ós'in'*, *l|ókót*, *n|óchót*. — Урмезіово. Звуження виразне лиш перед складом з *i*: *k|ón'i*, але *kon'ja*, *kór|óvi*, *l|ós'in'*. Те саме й в Золотарьові: *kún'*, *kon'ja*, *k|ón'i*, *polá*; дальше: *h|órs'c'*, *h|órs'c'bu*, *k|ón'um*. — Березово: *l|oko* — *l|oçu* на *l|óc'i*. — Келечин: *l|ós'in'*, *l|ókót*, *n|óchót*, *k|ón'i*, але *kon'ja* а також *l|ólen'*. — Велятин: *k|ón'i* і *kón'ja*, *molótb|a*, *l|ólin'*, *l|ólin'a*, *l|ós'in'*, *molok|o* — *u* *mólóc'j'i*. — Чорний Ардуб: *l|ólin'*, *l|ós'in'*, *l|ókót*, *n|óchót*. — Те саме у В. Копані. — Имстичово: *k|ón'i*, *l|ózi*, *m|ózi*, *bol|oto* — *u* *ból|óli*; під наголосом також перед м'якими складами з 'а, 'о: *p|óla*, *p|ólom*, но *pol|a*, *pol|am*. — В Сасфалові *oko* — на *v|óc'i*, *kún'* — *kón'i*, но *k|on'ja*, *k|ótri*, *u* *mólóc'j'i*. Те саме в Лукові. — В. Верецькі: *k|ón'i*, *l|ózi*, *d|óbr'i*, *kón'ja*, *k|ón'im*, *kór|óvi*, *mór|óz'i*, *s|once* — *s|ónc'a*. — Те саме в Буківці: *u* *hór|ódi*, *l|ós'in'*, *l|ólin'*, *kór|óvi*, *dam tub|i*. — Медведьовці: *d|óuhózi ruk|y*, *vól|ós'a*, *k|ón'i*, *ótrich* (ту майже: *urich*), *vór|ón'i*. — Стройно: *vór|ón'i*, *s|ónc'a*, *s|ónc'óm*. — Пузняковці: *k|ótri*, *l|ókót*, *l|ólin'*, *l|ós'in'*, но *v|oseny*. — Н. Давидково: *l|ókiit*, *n|óhiit*. — Жуково: *v|óc'i*, *d|óbr'i*, *v|óstri*, *l|ókót*, *l|ólin'*. — Орлява: *v|óstri nóz'i*, *é'j|ón'i máchy*, *m|ózi s|estry*. — Комаровці, Вовковиї: *d|óbr'i*, *k|ótri*, *l|ókót*. — Дравці: *l|óstri*, *n|óchit*, *l|ólin'*, *v|óci*, *kor|óvi*. Но в словах *b|osi*, *hr|os'z'i*, *noz'j'i* звуження я не замітив. — Невіцьке: *l|ólin'*, *l|ólin'a*, *l|ókót*. — Волосянка: *k|ón'i*, *l|ólin'*, *z* *l|ólin'a*, на *l|óc'i*. — Ужок: *jak tób/ji mn'a*. — Перечин: *l|óstri*, *k|ótri*, *l|ós'in'*, *l|ókót*. — В. Яблінка: *k|ón'i* — *kon'ja*, *v|ós'in'*, *v|ólin'*, на *n|óz'i*. — Чабіни: *kón'i* — *k|on'a*, *l|ós'in'*, але *lokút*, *n|ochút*, *u* *mól|óc'i*, *u* *ból|óli*. — Стебник: *l|ós'in'*, але *m|ózi*, *k|on'a*. — *l|ós'in'*, *l|ókót*. — Ладомирово: *u* *l|ózer'i*, *l|ókót*, *n|óchót*, но *k|on'i*. — Буковець Шар.: *k|ón'i*, но *k|on'a*, *l|ós'in'* — *v|oseny*, *oko* — *l|óc'i*, *bol|oto* — *u* *ból|óli*, *s|óbi*. — Палота: *kón'i*. — Дубова: *k|ón'i*, но *k|on'a*, *l|ós'in'*, *l|ókót* (хоч *t* тверде). — Бехерів: *m|ózi k|ón'i*, но *toho k|on'a*. — В Герляхові це явище вже ледви помітне *po ból|óli*, *dva kon'i*, *s* *toho k|on'a*. — Зате в селі Ольшавиці вузькість ще помітна: *dva k|ón'i*, *l|ós'in'*, *v|óket*, *n|óchót*, *bol|oto* — *v* *ból|óli*, *u* *mól|ók'i*. — В Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці цього явища вже не находимо.

Перед складом з *u* або безпорядно перед *u*: Бичків: *z* *ru-k|bu*. — Бедевля: *v|óuk*, *p|óumy*. — Золотарьово: *múj k|ón'u*. Ці випадки непевні, бо чув я: на *p|óbi*, на *k|on'u*, *k|on'um*. З другої

сторони оп'ять: *ch|ǫžu* — *chodyś*, *v|ǫžu* — *v|ozyś*, *noh|a* — *n|ǫhu*, *m|uſcha* — *m|uſchu*, *h|ǫrs'ǫǫy*. — Березово: *z ruk|ǫy*, *k|ǫn'ǫ(y)* gen. plur., *k|ǫn'ǫm*, *p|ǫlu*, *v|ǫžu*, *kǫr|ǫvu*. — В. Верецькі: *kǫm|u*, *mǫj|u*, *kǫr|ǫvu*, *d|ǫbrǫy žǫn|ǫy*, но *d|ǫbru ž|ǫnu*. — Буковець: *perebr|aŭ rǫb|ǫty*, *žen|e kǫr|ǫvu*, *h|ǫlub*, *z ǫy h|ǫn'ǫy*. — Стройно: *vǫr|ǫnu*, *žǫm|u*, *kr|aſnǫtu s|ǫnc'u*. — Имстичово: *k|ǫn'ǫ*, *d|ǫbru čast*. — Велятин: *ruk|ǫy*, *noh|ǫy*, *p|ǫцныі*. — Медведьовці: *d|ǫyha ruk|a*, *d|ǫyhu r|ǫku*, *d|ǫyǫy ruk|ǫy*, *tut|u r|ǫžu* (б переходить до положення звука *u*), *t|ǫj kr|aſnǫj d|y'n'ǫ*, *vys|okǫtu č'ol|oŭy*. — Комаровці: *k|ǫn'ǫ*, *žǫm|u*, *mǫj|ǫtu*, *m|ǫtu*, *mǫj|ǫj*. — Невіцьке: *noh|ǫy*. — В. Яблінка: *k|ǫn'ǫ*, *molod|ǫtu*. — Чабіни: *žǫцныі*, *ž|ǫylǫtu*, *na k|ǫn'ǫ*, *m|ǫy r|ǫku*. — Шар. Буковець: *vz'|al m|ǫy r|ǫku*, *d|ǫyныі*, *p|ǫцныі*, *z|ǫtǫd*. — Ладомирово: *žǫyt|ǫtu dub|ǫvi*, *u mǫt|ǫku*, *z m|ǫjǫ r|ǫkǫy*, *v|ǫžu*. — Шарбів: *p|ǫцныі*, *d|ǫyныі* — но ясности повної нема, наслідком чого хитання між *p|ǫцныі*, *d|ǫyныі*. — В Дубовім мабуть під впливом наступного *v* нема вузькості: *p|ǫцныі*, *d|ǫyныі*. — В Бехерові, подібно як і в Дубовім (перед *v*: *p|ǫцныі*) вузькості перед *u* нема. — В Герляхові різниця між *o* — *ǫ* незамітна.

Накінець спинюся лиш на *o* у назвуці на місці західньо-та південо-слов'янського *je*, бо воно має й діалектичне значіння саме на пограниччі словацько-українським.

Появу *o* у назвуці місто *je* уважали признакою східньо-слов'янських мов.¹ Воно дійсно так і є, бо назвучне *je* появляється лиш на пограниччі словацьким. До таких слів належать: *osin'*, *olin'*, *ozero*, *oden*. З них знов не всі однаково зберігають назвучне *o*. До найбільше впертих в зберіганні згаданого *o* належить слово: *osin'*. Його чується в пограничних селах як Рафаївці, Кобильниця, Київ, Ястрєб, Вісланка, Обручне, Герляхів, Орябина, Блажів. Назвучне *je* в цім слові зустрічав я лиш в Ганіпівцях, в Шариші: *i|eś'in'*. — Слово *olin'* належить саме до цих, котрі вже підпали впливові західньо-слов'янському, то є словацькому. Назвучне *je* в цім випадку *i|elen'* почув я вже в селах: Р. Поруба, Рафаївці, Кобильниця, Ганіпівцях, Києві, Ястрєбу, Вісланці, Обручнім, Блажові, а Верхратський нуге це й в Комлоші (Знад. II, 17). В Прикопі біля Собранець зустрічаємо це слово без йотації: *elen'*. Слово *ozero* дуже рідко уживане на південнім Підкарпатті, но все таки відоме правдоподібно з книг. Воно збері-

¹ А. Соболевській: Лекції по історії рускаго языка. Изд. четвертое. Москва 1907, стор. 31.

гається з назвучним *o* навіть в Кобильниці та в Прикопі. Зате однак слово *oden* поширене є найбільше з назвучним *je*: *jeden* і то майже на цілій області аж до Марамороша, але й там чути його в суміш з *oden*. Назвучне *o* в цьому слові почуваю лиш на ріці Терєблї, а то в Драгові та Буштині а відтак дальше на схід в околиці Сигота та на Гуцульщині.

З поміж примірів на *o* місто *e* по шип'ячих заслуговують на увагу *žona, čolo*, котрі зберігають іноді на західних областях свої давні звуки: *žena, čelo*.

Про зберігання форм *ioh/o, iom/u*, дальше dat. loc. sing. *-ovu*, instr. s. *-om* в роді чол. та середнім, *-ou* в instr. s. fem. під впливом аналогії буде бесіда при морфології. За *o* в групах: *tyrt, tolt, trót, tlét, tort, toll, llét* буде бесіда при обговорюванні цих груп. Зміни *o* в закритих складах обговорювані були при звуках: *i, u, ū, yi*.

Нескладотворні: *і, ь*.

і.

Південно-карпатські говори 'знають також звуки *і, ь*, що стоять між голосними а приголосними і є нескладотворними. Перший звук *і*, як й в прочих українських говорах а також й слов'янських мовах появляється в сполученнях з голосними так перед як й по них а також на початку слів (назвуці), та у визвуці, по губних *p, b, v, m*, по приголоснім *r* як перехідний звук (Gleitlaut) а рідко і по гортанних.

В положенні перед голосними виступає це *і* як рід приголосного на місці м'яких голосних по губних: *biu, piu, pie, bie, mjata, vianu; pišn'a, biida, viiter, miira; viul, k'ian', piuk, viuz* лиш в деяких околицях, як було вказано на стор. 43, в положенні інтервокалічнім: *m|aiu, zn|aiu, m|aije, zn|aije, stoi|at', kraj* — gen. *kr|aiu*, dat. *kraj|ovu*, по голосних на місці давнього *ь*, *i*: *dobryi, syn'yi, zlod'ii, kraj, dai, daije* і т. д. в назвуці *iist|y, iim|lyty, išo*, по приголоснім *r* як звук перехідний *ver'iba, tépér'i, pastyr'i, kosar'i*.

Замітнішою однак рисою південно-карпатських говорів є те, що інтервокалічне і назвучне *і* на значнім просторі щезає. Є то випадки морфологічні а то 1. sing., 3. plur. praes., де місто *-iu, -iut'* находимо по пнях, закінчених на голосний: *-u, -ut'*, або новий інтервокалічний звук *ь*, або й *v*: *zn|au, zn|aiu, zn|avi, zn|aut', zn|aiut', zn|avit', m|au, m|aiu, m|avi*. Явище це обіймає досить значну область, бо від Лабірця до Уга, переважно в 3. plur, а від Уга на схід до В. Ріки за виїмкою говорів верховинських. Про це ближче при дієсловах.

Місцями зустрічаємо затрату інтервокалічного *і* також в де-

клінації іменників роду чол., закінчених на *-i* (давнє *-i*) а натомість появу *ѹ* або *v*: *m|avu m|alo hn|ovu, ne m|avu an'i jedn|oho r|ovu* (= *roju*), *s toloho kr|avu* (= *kraju*), але місяць *maḡ* має: *v maḡu* (Ужок).

В конюгації дієслів з тематичним *i*, котре в говорах східних є в тих випадках звуком передньо-середнім у, інтервокалічне *i* затрачується: *dolytu, d|bu, d|oyš, d|oyt'*... Це можемо замітити також і у займенників присвійних: *m|oa, tv|oa, sv|oa, mo|yuch, tv|oyuch, sv|oyuch*. Явище це поширене передовсім в долині ріки Боржави, в околиці Иршави та Королева і Севлюша.

Точно обмеженої області з приводу неповноти матеріалу не наводжу. Про це ближче у відповідних частинах морфології.

Не чуже це явище в поодиноких випадках й в других словах: *naal|y sbb|i fišk|ariša* (Керецькі), *dakzi* місто *dajakzi*.

В назвці цезає воно в слові *iḡsty* так, що майже на цілій області південно-карпатській ми зустрічаємося з фонемою *iḡsty*.

Впрочім як звучник *i* згідно у, або назвукове *i*, у в слові *it|y* зберігає свою вокалічну вартість і рідко переходить в нескладотворне *i*: *ia id|u, ty y vḡn*.

ѹ.

Звук *ѹ* артикульований білябіяльно незвичайно розширений в говорах південно-карпатських подібно, як й в других говорах української мови. Він появляється на місці *l*, що замикало склад: *chodyu, robyu, roḡtyi, žouḡtyi, k'ḡko, ḡḡko* (область морфологічних явищ обмежена на говори на схід від Лабірця, а двох послідніх слів лиш на деякі менші округи — Лаборець-Цірока), на місці *v*: *riḡtyi, uḡera, uḡyutok, u nas, uḡazaty, sḡatyi*, але при цих послідніх словах рідко *ѹ* зберігається, так що найбільше поширеними фонемами суть: *iaz|aty, s'at|yḡi*, в говорах в околиці Пряшева на місці кожного *l* перед голосними: *a, o, u, ы*: *u|auka, v|ouy*.

Натомість відмінно від других українських говорів рідко переходить прийменник *v* або назвучне *u* на білябіяльне *ѹ*. Ми чуємо майже все: *u l|s'i, u vbd|i, u ch|ašcy, uḡ|yḡy, uḡ|uty, uḡ|yḡel* іт. д.

Явище переходу *u* на білябіяльне *ѹ* розповсюднене так сильно в говорах українських, розширене ту у меншій мірі, головно на сході (Гуцульщині): *u n|eho, u n|eḡi*.

Протези при вокалічним назвці.

Протези при вокалічним назвці унаслідили многі слов'янські мови з праслов'янського. Цими протезами могли бути або *j* (*i*) перед *e, i, a* або *v* перед *o, u*. Вже в церковно-

слов'янським можна спостерегти протилежне стремління, а то до затрати протези *v* перед *o*, *u*, але в житті поодиноких слов'янських мов оп'ять почало відживати стремління до припинання протез перед цими голосними.¹ В цім випадку і говори української мови дають свідство на дуже часті протези, а то як *v* або *h* перед *o*, *u*, *a*.²

Такі ж протези можемо спостерігати і в українських говорах південно-карпатських. На основі зібраного матеріалу можна нам нині констатувати, що протези *v*, *h* перед *o*, *u* не появляються на цілій області південно-карпатській. Мало знають її говори на захід від Лабірця, то є говори лемківські, а говори на схід від Лабірця мають протези прив'язані лиш до певних слів. Найбільше поширені протези находимо на області між Лабірцем а Латорицею, за Латорицею на схід явище це ограничене до меншої міри.

Перейдемо тепер поодинокі факти. Слова: *oko*, *ucho* на області на захід від Лабірця протези *v* майже не знають, бо лиш один примір такий находив я в селі Шомі аж за Пряшевом. Натомість з протезою *v* отже: *voko*, *voči*, *vucho*, *vuča* находимо між Лабірцем аж по Латорицю. Констатував я ці слова в Паригузівцях, Уличі, Малім и Вел. Березнім, Перечині, на Тур'янській долині, у Ворочові, Доманинцях, Ярку, Вел. Лучках а відтак спорадично в долині ріки Тересви та на Гуцульщині, але як дублети побіч форм без протези. Без протези констатував я ці слова у В. Свиднику, Бодружалі на захід від Лабірця а відтак за Латорицею на схід в селах: Пудгородь, Арданово, Свалява, Скотарське, Білки, Довге, Вел. Ком'яти, Чорний Ардув, Хуст, Сокирниця, Нересниця, Вишня Апша.

В слові *ostruj* спостерігаємо деяку відмінність. Воно або не має ніякої протези, або дістає протезу *v* або *h*. Область без протези покривається майже з такоюж областю, де було *oko*, *ucho*. З протезою *v* находимо приблизно там, де було *voko*, *vucho*. На схід від Латориці находимо область з протезою *h* отже: *hostruj*. Це слово в такім виді констатував я в Білках відтак лиш в селах верховинських від Волосянки аж до Скотарського.

Територіяльне поширення слова *orich* не годиться що до протез з попередніми словами. Воно появляється без протези

¹ Dr. Wenzel Wondrák: Vergleichende Slavische Grammatik, 2. Aufl., стр. 211—216.

² Dr. St. Smal-Stockyj-Th. Gartner: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien 1913, стр. 84—85, § 23, 4. — Jan Ziłyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego. Kraków 1932, стр. 108—109, § 45, 3.

майже на цілій області південно-карпатській. Виймку становлять деякі села між Лабірцем а Цірокою, де появляється протеза *v* а також села верховинські між Ставним а Скотарським і декуди на Гуцульщині, в котрих находимо протезу *h* (*horich*).

Слово *узкуї* появляється майже все з протезами *v*, *h*. З протезою *v* від Лабірця на схід до Латориці а відтак в околиці Севлюша та Марамороша аж по Гуцульщину включно. З протезою *h* від Латориці по Боржаву (Пудгородь, Куштановиця, Арданово, Скотарський, В. Лучки, Білки, Заріча, В. Ком'яти).

Відповідно до областей поширення протези *v* перед *o* мали б ми також чекати такоїж протези перед рефlekсами етим. закритого *o*: *u*, *ü*, *i*, *ы*. В дійсності ця протеза перед згаданими рефlekсами поширена далеко більше, як це було показане на приведених вгорі словах, бож відома вона і на області за Латорицею на схід: *vüčko*, *vüčko*, *vüčko*, *vutty*, і за Лабірцем на захід от поза Попрад: *Vyrliv*. Але і в тих положеннях можна констатувати хитання відповідно до слів. Часто замітити можемо, що рефлекс *u* < *o* не має протези *v* (*lütty*, *lüt'í* < *ovci*). Але її брак можемо собі пояснити також і тим, що початкове *v* вимовлялося білябіяльно а тим скоріше могло ассимілюватися до наступного *u*, чого доказ маємо і в інших положеннях і то в середині а на кінці слів. А ще більшим аргументом для такого твердження може служити і та обставина, що перед рефlekсами *i*, *ü*, *ы* протеза все остає: *vüč'a* (*vüč'a*), *vüd*, *vüsim*, *vis'*, *vüľ'cha*, *vutty*. Малі виймки однак і ту найдуться а то перед *ü*: *lüstr'ia* (Воловий), *üd vor'üt*, (Н. Бистрий), але тамже інтересно, що в других випадках протеза *v* зберігається: *v'üč'í üd sel'a*.

На кінці замітити мушу і те, що на схід від Латориці зустрічаємося з явищем затрати початкових *v*, *h*, хоч вони протезами в тіснім змислі слова не були. На Верховині від Волівця на схід до Волового чуємо *osp|odar'*, *or|och*, *orob|éc'* місто *hospodar'*, *hor|och*, *horob|éc'*. Час теперішній від *vz'|aty* звучить по більшій частині на області від Латориці на схід аж до Ясіня як: *öz'tu*. Подібне явище зустрічаємо і в горах покутських гуцульських і буковинських.¹

¹) Werchratski I. Дещо до говору буковинско-руського. Jagić Festschrift, стор. 424.

Приголосні.

Говори південно-карпатські на цілім своїм просторі від Татр до джерел Тиси виказують в основі той сам стан приго-
лосних, що й другі говори українські, не глядячи на місце
й спосіб артикуляції. З другої сторони, подібно, як це ми
виділи й у вокалізмі, приголосні нашої області у своїм істо-
ричнім розвитку представляють у многих випадках стадії дав-
ніші. Саме через те архаїзм у звучні взагалі усилюється. Наш
матеріал не дає повного образу змін приголосних у всіх
подрібностях, які ми можемо зустрічати на цій області, осо-
бливо у стичності груп приголосних, які часто огранича-
ються й на дуже незначну околицю, іноді є індивідуальними
явищами.

В угрупованні нашого матеріалу поступати будемо по
звичайному поділові приголосних, а то на губні: *p, b, v, f, m*;
зубні: *t, d, s, z, dz, c n*; середньоязичні: *š, ž, j (j̄), č, šč, dž*;
плавкі: бічне *l*, дрижаче *r*, задньоязичні: *k, g, ch*; гортанне: *h*.
Альтернація між твердими і м'якими приголосними звісна
не лиш з огляду на наступний голосний м'який звук, але
також з огляду на історичний розвиток приголосних, як
зберігання м'якості *č (šč)* на великій частині цієї області.
Альтернація ця однак не буває на одній області, як прим.
при *č*, котре, як сказано, в деяких околицях м'яке, а в деяких
тверде.

Губні: **p, b, v (v), f, m.**

Губно-губні *p, b* є продовженням праслов'янських *p, b*
і остають незмінними в житті говорів південно-карпатських.
Слова: *pasty, pyp, p̄yp, pop, p̄p, pero, pole, baba, žaba, byty, byty,*
budu, robota, boloto, bereh — є звичайними на цілій області пів-
денно-карпатській.

Губно-зубний звук *v* є з однієї сторони продовженням
праслов'янського *v*: *slava, voda, vedu, vodyty*, з другої сторони
є результатом переміни плавкого *l*, що замикало склад: *rovlyci,*
žovtyci, chodyv, robyv, nosyv. Наведені приміри на *v < l* є однак
виїмками із загально поширеного на цім місці губно-губного
u, які однак появляються в кількох околицях з собою не зв'я-

заних, но які там обнимають більшу скількість слів. На ріці Боржаві в околиці Довгого та Иршави це явище є звичайним. Точного розграничення цього явища однак з причини недовстачі матеріялу не подаю, но ограничуся до констатовання його в Довгім: *chodyv, robyv*, в Лукові: *paniv, chodyv*, в Ростоді коло Иршави: *chodyv, pyv, tonkav rukov, na n'iv*, в Имстичеві однак я записав лиш губно-губне *у*.

Другою такою областю є Верховина Ужанська і Бережанська в пасмі підбескідським від Ужка аж до Жденієва. Записи мої і тут ограничені на два села, а то Ужок та Буковець: *zapl'iv, vuv'a, pov'iv, zam'iv, iz v'ivoty, jeden v'iv, st'iv* (Ужок); *chod'iv, čer'kov, gen. pl.: d'yn'iv, bab'iv, por'iv* (Буковець). На західній області зустрічаємо це губно-зубне *у* в островах, а то в Гельцмановцях: *dovhyi, povnyi*, а відтак в околиці Блажова на місці *l*: *d'ovhyi, sv'itvo, p'ovnyi* (Блажів). Но перехід цього *у* в спірант *f* дуже легкий і саме в тих околицях та в Завадці на Спишшу й поширений. Сильніше ґерта воздуха при губно-зубній артикуляції *у* потягає за собою появу спіранта *f*: *d'ofhi p'ola*. Часто в тім самім слові при скорій бесіді тяжко вирізнити, чи то є *у*, чи *f*; ми чуємо раз: *d'ovhi n'oci*, а раз: *d'ofhi n'oci*, на туї *d'ovnyi n'oci* і також *d'ofnyi noci* (Завадка). З подібними явищами ми можемо зустрічатися й на Спишці та західнім Шариші.

Крім губно-зубного *у* виступає на цілій області губно-губне *у*. Воно появляється на місці губно-зубного *у* інших слов'янських мов по голосних: *prajuda, zaudaly, krjyuda*, на початку слів перед приголосними: *učera, učorok, uč'atly, učazlaty*, на місці *l* з праслов. *zl* межі приголосними (*tslt*) *p'ovnyi, d'ovnyi*, — *d'ovnyi, ž'ovnyi*, на місці *l* в закінченні part. праєт. II. в околицях на схід від Лабірця та в деяких селах за Попрадом: *day, proslyu, terp'ly* і т. д. (про це ближче при обговорюванні часу минулого), накінець виступає воно рідше також на місці *u*: *un'uk, učun'ly, uč'ly, pauč'ly, u nas*.

За переміну *u* — *у*, *v* — *у* ... *и* диви при *u* — *у*. За переміну *u* на *h*, *ch* диви при *h*, *ch*.

Як відміна губно-зубного дзвінкого *у* виступає також губно-зубний приголосний *f*. Появляється він передовсім в словах, перенятих з чужих мов: *Fed'ir* з грецького *Theodor*, дорогою церковнослов'янської мови, *Faraon* (як слово біблійного походження), *fart'uch* (з німецького *Fahrtuch*), *fjarba* (= нім. *Farbe*), *f'ana* (= нім. *Fahne*), *fainyi* (= нім. *fein*), *fr'lyštyk* (= нім. *Frühstück*), у многих слів перенятих з мадярщини: *Sasfal'ú* (назва села), *f'olus'* (мад. *folyós* = пливучий), *fer'd'al* назва міри), *f'iller* (назва монети), *f'ajta* (мад. = *faj* = рід), *f'indž'a* (турецьке: *fildžen* = горня), *f'leisa* (= мад. *fejsze* = сокира).

Находимо той приголосний у словах, що повстали як наслідування звуків природи: *fsukaty*, *fiikaty*. На місці *ch* у гуцулів чуємо іноді *f*: *fust/una* (Кваси), *idu do Fjusta* місто до *Chusta* (Рахів). В західніх говорах, що граничать зі словацькими, виступає той звук місто *v* перед тихими приголосними та *n* у вивуці: *vofk*, *brafia* (= нім. Braut), *d'iska*, gen. plur.: *vol'uf*, *žen'uf*, *noč'uf*, *plot'uf* (Завадка), *fi'ik* (Блажів). Находимо його на місці *p*: *stach* (Обручне), дальші приміри з Верхратського Зн. II, ст. 48: *фліска* = плиска (Легнява), *фтах* = птах (Бехерів, Кечківці, Габура), *конфера* = кюмпера (Пітрова); подібно й на східніх областях: Знад. I, стор. 40: *чафтура* = чапурка (В. Раковець), *форскати* = порскати (Иршава).

Губно-губний носовий *m* є продовженням праслов'янського *m*: *maty*, *m/aju*, *m/yty*, *m/erty*, *um/ity* а також іноді повстає він в наслідок асиміляції *v + n = ršimnyj < ršivnyj*, *Ršimne* (назва села), *b + n*: *potršimnyj* (В. Верещкі), *chamnyk* (Нанково).

Велике значіння для діалектичного укладу має диспалаталізація губних. У великій частині говорів навіть західніх перед м'якими голосними витворюється по губних *p*, *b*, *v* (*u*), *m* перехідний звук *l*, так зване *l* епентетичне. Появі цього *l* признає проф. Пастрнек характеристичну ознаку українських говорів,¹ Явище це обнімає цілу східню область за винятком деяких гуцульських говорів — і то лиш в певних категоріях (Ясіня) а також говорів ріки Рускови. На заході сягає воно приблизно до Свидника, спорадично виступає ще й далше (Біловежа). В словах *zemla*, *hrabli* воно зберігається аж в найдальших спиських селах Орябина, Літманова, бо є то явище старе.

Ідучи від сходу, ми находимо *l* епenth. в Рахові: *k/ujplu*, *l/ublu*, *r/oblu*, *s/yeplu*, *zdor/oulat*, *dubl/enyž*, *s toj kr/ouloj*, *pryhotoj/enyž*; в Рус-Кривім доводилося мені його замітити лиш в слові: *dereu/lanyž*; у В. Руні: *pozdor/oula*, *l/ublu*; в В. Апші: *potopl/enyuk*; в Новоселиці: *dereu/ana paska*, в Нанкові: *st/obpła*, *dereu/anka*, у Воловім: *kon/oula*, *do kon/oulaty*, *r/oblat*; в Репіннім: *zdor/oula*; у В. Верещьких: *kop/aty* — *k/oblu*, *klep/aty* — *kl/éplu*, *drim/aty* — *dr/imlu*, *sp/aty* — *splu*; в Имстичові: *sprauc-*

¹ F. Pastrnek: Rusíni jazyka slovenského. Статті по славянобѣднїю под ред. В. М. Ламанскаго, вып. II. СПбургъ 1906. — Розбираючи на стор. 63—65 питання утрати *l* епenth. в заключенні каже: Z toho všeho vysvitá, že *l* епenth., jmenovitě staré či historické, jest dosud charakteristickou známkou rusínských nářečí; částečný jeho zánik, jenž vyskytuje se, tuším, v nářečích západních, v sousedství polského a slovenského jazyka, postupuje podle tvaroslovné analogie a jeví se zvláště v part. praeteriti, dále v 1. osobě sing., též v iterativních slovesech. Do nářečí slovenských *l* епenth. nikde neproniklo.

l'aty, ponastajl'aty; в Страбичові: *čer'k'buľbu, mork'buľbu, čerl'e-nyč* < *čerol'enyč*; в Комаровцях: *tr'ymle* в Дравцях: *r'obľu, s'ypľu*; в Ворочові: *kl'ěpľu, zamľuč ch'yužu, kor'jaty*—*k'opľe, l'up-lat*; в Ракові: *kr'buľan'nyč, zdor'buľa*; в Ст. Стужиці: *čer'k'buľbu, kr'buľbu*; в Ужку: *bud'juľa, pokr'juľa, kup'lyty* — *k'upľu, lubyty* — *l'ubľu, s'yp'aty* — *s'ypľu, post'avyty* — *postajl'enyč*.

За захід від Уга, як було сказано, зберігається *l* erenth. на значній області. Но зберігання його не одностайне. Старе *l* erenth. в слові *zemľa, hrablě* зберігається на цілій етнографічній області: *z'emľu u ch'yzы nakr'ycut d'ilom* (Пихні), *za z'emľom, prez t'oty z'emľi* (Пискурівці), *t'otu z'emľu skos'* (Рафаївці), *na z'emľu* (Церніна), *na d'obrě z'emľi* (Біловежа), *ch'p'at na z'emľu* (Шом), *k'up'icy z'emľu* (Ольшавиця), *z'emľa* (Орябина).

В конюгаційних формах дієслів кляси на *-aty, -yty* (< *-iti*), *-'ity* (< *-ěti*) в часі теперішнім зберігається це *l* до Варадки, до річки Каменець. Границя його іде по ріці Ондаві: *l'ubľu, k'ěpľu, k'ajľi r'obľat' honč'arč z hl'ymy* (Пихні), *ja t'aknyč čol'ovčik, že ne l'ubľu, k'ed' r'obľu, žeby na n'a d'achto šat'ovač* (Суків), *s'pľu, ja z boron'amě ne nar'abľam* (Суха), *t'opľu, l'amľu* (Р. Поруба), *tr'epati*—*tr'epľu, tr'epľeš, tr'epľe* (Вапенік, Верх. Зн. II, 90), *đrimati*—*đrimľu, đrimľeš, đrimľe* (Бодружал), *r'obľu*—*r'obľat, s'pľu*—*s'pľat, s'yp'pľu*—*s'yp'pľut, zd'avľa, zadavľ'enyč, z'robľ'enyč, derev'j'anyč, k'roc* — *s k'ročľu* (Нікльова), *grabľy* (В. Мірошів), *na Бога oхabľal* (Кечківці, В. Зн. II, 124).

Натомість випадає це *l* в названих конюгаційних формах в поближжі говорів словацьких в південній Земплінщині а відтак поза рікою Ондавою та річкою Каменець, притокою Топлі коло Бардієва—Зборова: *r'ob'ju, on'i k'up'j'at, on'i r'ob'jat* (Рафаївці), *ja juž roz'um'ju* (Пискурівці), *ja t'er'p'ju* — *ter'p'jat, roz'um'ju* — *roz'um'j'at, l'ub'ju* — *l'ub'jat* (Вальків, Рус. Воля), *l'ub'ju* (Щавник), *lub'ju, rob'ju, d'rut'ju* (В. Свидник), *rob'jat* (Вісланка), *r'ob'ju sv'o'ju rob'otu, s'yp'p'ju, k'op'p'ju z'emľu* (Ольшавиця), *l'ub'ju, ter'p'ju* (Блажів), *sp'ati* — *sp'ju, sp'jat, đrim'ati* — *đr'im'ju, đr'im'j'at, kop'p'ati* — *k'op'p'ju* — *k'op'eš, rob'iti* — *r'ob'ju, r'ob'jat, ter'p'iti* — *t'er'p'ju, t'er'p'jat* (Орябина), *vyrab'j'ati* (Літманова).

Дальші доповнення роблю з Верхратського Зн. II, 47: *робю, виробеный* (Цігелка), *гребют куры* (Старіна), *полапо* (Варадка, Орлів), *облпenny* (Пітрова), *храме* (Курів), *розламе* (Кремпах), *отвореный* (Чірч), *зробю* (Кечківці, В. Зн. II, 125 —

ту однак не всі дієслова вилишають *l*). В інших категоріях слів *l* ерентн. зачинає вже щезати, починаючи від ріки Уга. Так прим. під впливом часто уживаного словацького *zdravja* стрічаємо українське *zdravja*. Це замітив я в Ужкку, Колбасові, В. Радвані, Сухій, Щавнику, Рімнім, Млинарівцях, В. Свиднику. Натомість в Нікльовій та околиці *zdravla*.

Слово: *derev'anyj* без *l* ерентн. чув я в Колонії — *derev'ana gargala*; в Пижнях: *derev'anyj švaly*, у Вішавці, Щавнику, Нікльові та Герляхові: *derev'ana cerkou*. Так само находимо по Верхратським Зн. II, 174, 178 в Кечківцях: *деревляний горчок, деревяным ключом* — *dubja* (Суль), *šimja* (Блажів, але там же находимо ще *l* ерентн. в словах: *rumpła*, в значінні ріпи для коров. Але це слово мабуть переняте з околиць, де під впливом маляр. уживається *krumpła* для означення бараболь). Такою виімкою у східніх говорах є говори гудульські; Ясіня: *h'ubju, lubju, spju, k'šimju* (= тямлю), *robje, bezhol'ovje, zdravje*, говори сіл ріки Рускови: *lubju, t'orju, spju, h'ubju, terpiju* (Рус-Кривий) *lubju* (Рускова). Виімка ця огранічується лиш категоріями конюгаційними дієслів кляс на: *-aty, -yty* (< *-iti*), *-ity* (< *-ěti*). Натомість в інших випадках *l* ерентн. зберігається: *derev'anyj*.

По *m* за виімкою категорій конюгаційних, де ділає аналогія дієслів з другими губними (*p, b, v*), виступає часто інший перехідний звук, а то носово-зубний *n*. Найчастіше появляється він в асс. sing. займенника особового *ja* — у формі енклітичній *mn'a*, при чім *m* ассимілюється з *n* і наслідком цього одержуємо фонему: *n'a*. Це явище поширене по цілій області південнокарпатській, на найдальшій заході виступає однак з меншою силою: *zenn'an'uj, mn'ud, t'imn'a, šimn'a, mn'a/so* — однак *p'amjat'* (Рус-Кривий), *zmiš'aju iz zenn'ju* (Рускова), *v'imn'ě, t'imn'ě, s'imn'ě, imn'ě, na mn'ě, zenn'ě, oduj lanc zenn'ě, mn'ěso, mn'ěty, mn'ěta* (Рахово), *ma z'enn'u* и *l'is'i* (Кваси), *s'imn'ě, k'imn'ě* (Ясіня), *s'imn'a* (Бичків), *s'imn'a, mn'ud* (Тересва), *s'imn'a* (Бедевля), *mn'ud* (Новоселиця), *v'ymn'aj* (Драгово), *na r'innij zennju* (Нанково), *imn'a, n'a* (В. Верецькі), *mn'ud, s'imn'a* (В. Раковець), *mn'ud* (Лалово), *zamn'aju < zamj'aju¹ < *zametľ* (Коритняне), *z'enn'u*, (Раково), *t'imn'a, mn'a, imn'a* (*mn'a* — *jak tob'i mn'a*) (Стара Стужиця), *ty n'a slykošom naz'vvaš* (Пижні), *v'n zapysaju n'a* (Сука), *jabo n'a rob'ujite* (Вальків), *mn'a* (Блажів), *mn'aso, p'omn'ak* (Колонія), *v'ymn'a* (Пудгородя), *дораз мя познали* (В. Свидник,

¹ У Ворочові місто *n* в цім випадку *l*: *zambju*.

В. Зн. II, 80), до мня (В. Мірошів, В. Зн. II, 80), почекай ня міла (Липник, В. Зн. II, 80).

Форму асс. *sing.* від займ. особ. *ia* без *n* находимо вже й у Вапеніку: *лемся на мя грозил* (В. Зн. II, 80), *тіа* (Орябина і околиця).

Зубні: *t, d.*

Зубні *t, d* є продовженням праслов'янських *t, d*: *m/aty, teb/e, tak/ыi, tud/ы, tonk/ыi, daty, derty, d'ity, dьm, dno, dьm* (< **domъ*) і т. д.

Артикуляція їх відбувається, як показали поміри при словах *tam, dam*, на альвеолях та передніх горішніх зубах (сікачах). При *t* язик дотикає альвеолів ширше як при *d*, у *T.* при *t* в ширині 10 mm а при *d* в ширині 8 mm, у *B.* це відношення випадає 5 mm: 2.5 mm, у *Ш.* 6 mm: 4 mm. Язик при тім зведений незначно в гору і тому дотикається по боках ясен.

Перед м'якими голосними *t, d* м'якшаються, н. пр.: *tam, t'isto, br'ata, z'atu* (voc. sing.), *had'a, d'ido, medo'edu* (voc. sing.). В артикуляції слів *tam, hada* було видно на палатограмі у *T.* підвищення язика до твердого піднебіння і горішніх альвеолів, при чім кінець язика спадав легко в долину, не дотикаючи кінця альвеолів.

В говорах західніх палаталізація *t, d* перед *i < e* ще сильніша (а то видно передовсім при *s, z + i* (< *e*)), наслідком чого дотик язика з твердого піднебіння пересувається на м'яке до положення м'якого *k, g*. Таке пересунення артикуляції *t, d*, до *k', g'* виступає спорадично в говорах західніх а також і східніх. *g'isty < d'ity* (Розник), *g'it'lyska* (Рафаївці), *g'iru < d'iru* (Вальків), *treba zaklyk'ati g'ityku < d'ityku* (Млинарівці), *g'ido* (Київ); *kl'ije < tl'ije, k'isny r'oky < t'isny* (Суха), *sk'ina* (Рокинівці), *k'isto, sk'ina* (Рафаївці), *persk'in, sk'ina* (Біловежа).

На області східній, судячи по записам Верхратського та Гнатюка, виступає це явище також лиш спорадично: *kumka* (Горонда, В. Лучки, В. Зн. I, 35), *кыло* (В. Лучки, В. Зн. I, 35), *кімя, кімня* (Нов. Давидково, В. Зн. I, 35), *кісто* (В. Лучки, В. Шард., В. I, 35), *кішитися* (В. Лучки, В. Зн. I, 35); другі приміри як: *скирта, сійсник, киндириця, крутизна, скренатка, кестемен* — сюди не підходять. Гнатюк записав ще в Строїні: *кістом* (< тістом) (Е. З, IV, 184).

На Гуцульщині *t > k', d > g'* є явищем дуже поширеним: *k'et'iu < tet'iu < tamiu, k'imm'el < timn'a, zak'in' < zat'in'; g'etel < datel* (Ясіня), *k'isto < t'isto* (Рахово) але тамже *st'in'a, t'eshko, timn'e* а також побіч *k'isto, t'isto*.

Судьба *t, d* перед *i* зовсім така, як у других українських

говорах за Карпатами, а з тим й в східньо-слов'янській групі, но з деякими модифікаціями при *d + i*.

Звук *t + i* на цілій області дав африкат *č*, котрий у великій часті зберігає ще свою давню м'якість: *bohač'*, *ntič'* (Веряця), *choč'u*, *pláč'u < platyty*, *hošč'u < hostyty* (Оноковці), *svič'u < svityt'* (Вальків), *s'víč'ka* (Блажів). Дальші приміри при конюгації.

Интересний примір зміни *t + i* в назвуді слова *t'ažko > t'aško*. В околиці межі Ужгородом а Середнім а нерідко і дальше на сході це *t'* переходить в *č'*. Можна добре відчутти положення язика при *t'*, який посунувся значно в зад, саме близько місця артикуляції *č'*. Наслідком цього, що язик широкою поло- сою дотикає піднебіння, твориться щілина, а виходяча струя повітря тертям своїм витворює звук *š*, який зливається з *t'* в *č'* і місто *taško* чуємо *č'aško*. Можливо, що й слідує за *a—š* ділало ассиміляційно на артикуляцію *t'*.

Звук *d + i* дав неоднакові рефлексі. У східніх говорах на області бувшої жупи Марамороської, Уточанської та Бережанської аж по Латорицю а від півночі по пасмо полонинське (а не бескідське!) находимо рефлекс *ž*; дальше на захід аж до останніх етнографічних границь відтак на північ від полонинського пасма (округ волівський) панує рефлекс *dž* тверде або м'яке. М'якість цього рефлексу в західних областях, починаючи від Уга, вказує на давнину цього звука, який мусів іти в парі з процесом словацько-польським *dz* (старше *dz'*), або сербським *đ*.

Границя різних цих рефлексів, означена рікою Латорицею і полонинським пасмом, не може бути границею для всіх категорій слів. Слова: *yrža*, *meža*, *mežu* переступають цю границю аж до ріки Уга на захід а до Бескідів на північ.

Наводячи приміри для рефлексу *ž*, замічу, що вони сягати будуть поза границю загального його поширення. Будуть то іменники, утворені при помочі наростка *-ja*: *medja > medža > meža*, прикметники, утворені при помочі суфіксів: *-ij*, *-vj*, *-ija*, *-vja*, *-ije*, *-vje*: *medved-ij > medv|ežyj*, компаративи, утворені при помочі наростка *-jь*: *molod|yj > mol|ožyj*; прийменник *mežu—medžy*, час. тепер. дієслів кляси: *-iti*, *-ěti*: *chod-ju > ch|ožu*, *ch|odžy*; *yrž|a*, *mež|a*, *s|až'a*, *ch|ož'u*, *v|yž'u* (Рус-Кривий), *v|ožu*, *v|yč'u* (Рахово, Требушани), *v|yžu*, *ch|ožu*, *mež|é*, *medv|ežyj*, (Ясіня), *yrž|a*, *pr'j|aža*, *m|ežy*, *ch|óžu*, *s|yžu* (Нанково), *pr'j|aža*, *mež|a*, *ch|óžu* (Новоселиця—Нересниця), *v|yžu*, (Буштин), *mež|a*, *s|aža*, *v|yžu*, *mol|ožyj* (Веряця), *mol|ožyj*, *medv|ežyj* (Березники), *mol|ožyj* (Свалыва), *mež|a*, *mež|y*, *yrž|a* (Синевир, Воловий, Репінний, Изки), *mež|y*, *mež|u*,

уґ|а (В. Верецькі), *ѣ*уґ|уґ, *erž*|а, *mež*|а (Страбичово), *ѣ*уґ|уґ (Сусково), *mež*|а, *erž*|а (Раково), *mež*|а (Ляхувці).

Від полонинського пасма до Бескідів за виїмкою названих трьох слів находимо місто *d + j* рефлекс *dž*: *pr'ij|adža*, *ch|odžu* (Синемир), *medv|edža*, *pr'ij|adža* (Репінний), *ch|odžu*, *pr'ij|adža*, *medž*|а (Ізки), *mol|odžujі*, *medv|edžujі*, секундарно також у формі лос. s. fēm. *у k|oždž'ijі staj*у (В. Верецькі).

Деякі села доповняю з Верхратського Зн. I. 77—8 *ладити* — *лажу*, *слободити* — *слобожу* (В. Шард), *лудити* — *лужу* (В. Раковець), *медити* — *межу* (В. Лучки). З Гнатюка: *моложий* (Луково, Е. З. IV, 70), *вижу*, *мамо*, *шчо нѣ збужаєте* (Кушниця, Е. З. IV, 92, 135); з Лусина наводить Гнатюк подвійні форми: *народжсу* Е. З. III, 144, *вижу*, Е. З. IV, 29, *перече* Е. З. IV, 29. Це продовжується дальше на захід разом з областю південною, що іде від Латориці на захід: *mol|odžujі*, *s|udžu* (Підполозя), *s|udžu*, *v|ydžu*, *mol|odžujі* (Поляна, Сусково, Плоский), *ch|odž'u*, *v|ydž'u*, *yrđž'a* (побіч *erž'a*), *medv|édž'a skora*, *mol|odžujі* (Раково), *m|édž'a*, *yrđž'a*, *s|adž'a* (Горяне), *mol|odžujі* — але *mež*|а (Ляхувці, Середне), *mol|odžujі*, *sol|odžujі*, *s|adž'a* — но *erž'a*, *mež*|а, *ѣ*уґ|уґ (Страбичово), *médž*|а, *medv|édž'ača* (Пастілки), *p|erédž*, *medž*|а, *molodžujі*, *s|ydž'u* (Тихий), *medž*|а, *yrđž'a*, *s|adž'a*, *mol|odžujі* (побіч *molotšujі*), *tv|eradžujі* (Ужок).

За Угом на захід зустрічаються також м'які відтінки аж до Попраду (судячи по моїм записам). В Ублі Брех дуже мало присвячує уваги цьому звукові (§ 19, ст. 25, Угрор. н. с. У.), кажучи, що „*dž* встрѣчается так рѣдко, что о нем невозможно высказываться“, а на стор. 115, § 73 наводить одну форму дієслівну „*budžu*“ з твердим *dž*, а зглядно не зазначаючи того ближче. Натяк на м'якість цього звука можна однак найти в § 19, що звуки *ѣ*, *dž* „по второй составной части своей принадлежат вообще к ряду *ѣ*, *ѣ*“. Але по моїм записам рішучо *dž* є м'яким, як *й* в оточуючих селах: *medž*|а, *s|adž'a*, *jarđž'a*, *medv|édž'a*, *ch|odž'u*. Дальше на захід: *s|adž'a* (*у ѣ'іу'і s|adž'a*), *médž*|а (Колонія), *médž*|а (Острожниця, Суха), *yrđž'a* (Пихні), *s|adž'a*, *yrđž'a*, *m|édž'a* (Р. Поруба), *irdž'a* (Вальків), *jarđž'a*, *s|adž'a*, *m|édž'a* (Щавник, Біловежа), *pr'ij|adž'a* (Рімне), *pr'ij|adž'a*, *jarđž'a* (Ольшавиця, Блажів), *m|edž'a* (Шом, Висланка), *ur|odž'a* (Ольшавиця).

В I. особі однини часу тепер. *ch|ódž'u*, *v|ódž'u* (Пудгородя, Р. Грабовець, Біла, Суха, Рафаївці, Вальків), *chodž*у до *čjêrkvi*, *ja* *če v|idž'u dobr'i* (Кобильниця), *v|idž'u hor|odь* (Щавник), *po-*

¹ Ту *i < *o* м'якшить попередній приголосний.

v'idz' te (Церніна), *ch'odz'u* (Шом, Вісланка, Обручне, Герляхів, Ольшавиця, Блажів).

За Попрадом в спиських селах *dž* отверділо. В Орябині прим. ця твердість *dž* передається і наступному голосному *i < e* у іменниках віддієслівних: *narodž'yn'a*, *chodž'yn'a* (Орябина). Вернемо до нашого *dž* на місці *d + i*: *s'idžu* (Літманова), *ch'odžu do n'izn'oї Skoty, yrdžav'iti* (Орябина).

Отвердіння *dž* находимо спорадично й на інших околицях згаданої області. Так прим. в прикметниках: *prych'udž'yi* (Острожниця), *e'judžu vlast'* (Суків), *e'judži parš'beci* (Млинарівці), зауважив я дуже незначну паляталізацію. В прийменнику *m'edži* паляталізація неясна. В Р. Порубі: *m'edži sob'ojc' s'a rachov'aly, pom'edži t'oty s'abl'i*, також в Ортутові: *pot'edži h'orvy*, в Церніні: *m'idži v'č'k'ami*, в Пихнях: *midž'i nyma*, в Радвані зовсім твердо а навіть наступне *i* по *dž* в слові *Medž'slaborec* твердне.

За Попрадом всетаки находимо випадки м'якого *dž'*. Є то випадки рідкі, що повстали наслідком своєрідної вимови польських слів *dz'ad*, *dz'ura*, котрі в Орябині та околиці вимовляють як *dž'ad*, *dž'ura*, подібно як місто м'якого *z'* — м'яке *ž'*: *z'ila > ž'ila*.

Під впливом контамінації звуків: східньословацьких *dz > d + i* та м'якого *dž'*, питомого для згаданих околиць, повстав мабуть зубний африкат *dz'*. Почув я його в Р. Грабівці: *m'edž'a*, *yrđz'a*, *v'idz'u*, в Пихнях: *chodž'u*, в Острожниці: *ch'odž'*, *po'v'idž'*, в Лавринові: *ch'odž'u do c'erkvi*, в Ременінах: *pri našej z'ємлі jest m'édz'a, ch'odž'u do c'erkvi*. Майже *dz'* чув я також в Біловезі: *m'édz'a, s'adz'a*.

Вплив східньо-словацької звучні на згадані фонемі можна би по сусідстві з східньо-словацькими селами уважати лиш в селах: Пихнях, Лавринові, Ременінах. В інших, як Острожниці або Р. Грабівці, через стичність на роботах а передовсім в Америці.

Ще інший примір наслідку сильної палятальної артикуляції *dz'* можна добачати у фонемах: *m'ěž'a*, *yrž'a* в Пудгородю. Це м'яке *ž'* в згаданих словах є вислідом цілковитої ассиміляції *d* до *ž* у африкатах *dž'*. А помагала цьому процесові інша фонема (або може ішла в парі з ним у згаданих словах) а іменно *dož'* або *dož'* з давнього *dsž'db*.

Це слово має знов різні рефлекси на області на захід від Уга: *dož'* в Колониці, *doč'* в тій же Колониці, Гаваю, Р. Порубі, Рімнім,¹ *dodž'* в Старині, *dož'* в Уличі, Пудгородю, *dodž'* у Валькові, Лавринові, Ременінах, *doždž* в Києві, Ястребі, на

¹ Ту саму фонему запримічує Верхратський в В. Орліку, В. Свиднику, Бодружалю, Пестрині (Знадоби II, ст. 45).

північ і захід відсі: *došć* (Обручне, Герляхів, Орябина). В говорах східніх пануючою фонемою є *doždь*, а на Гуцульщині *došč*.

Верхратський в говорах з наголосом несталим майже не звертає уваги на рефлeksi *d + i* за виїмкою кількох примірів конюгації дієслів на стор. 77—78: ладити — *лажу*, лудити — *лужу*, медити — *межу*..., котрі мають рефлекс *ž*, бо його записи починаються від Латориці на схід, вилишаючи область між Латорицею та Лабірцем (за виїмком одного села на схід від Лабірця — Збійного).

На області говорів з наголосом несталим зазначає Верхр, рефлекс *d + i = dž*, але у відміні твердй не зазначає ніде м'якості: *саджа* (Луків), *пряджа* (Чірч, Пстрина), *меджи* (Луків, Чабіни), *меджи* (Петрина), *чюджсьий* (Варадка), *чуджсьий* (Чабіни), *рыджік* (Комлоша), *свіджу* (Варадка), *віджу*, *родженьий* (без подання місця).

Згідність між моїми записами виджу в словах: *medži*, *medžu*, *čudžy*, в котрих *i* (и) не підпадає отвердінню, як по *ž*, що знов указувало би на зберігання старинности африката $dž < d + j$, котрий був м'який.

А. Шахматов вважає, що звук *dž* перейшов до українського з доби загальноноруської у таких випадках, які ми находимо в говорах карпатських, як: *sadža*, *odedža*, *čudžy*, *medža* а з доби загальноукраїнської у формах дієслів *sydžu*, *sadženyj* під впливом *d* з форм дальших осіб (Краткій очерк історії малорусского (українського) языка. Українській народъ в его прошломъ і настоящемъ П. Петроградъ 1916, стор. 700). Думку цю приймає і Бузук (Нарис історії української мови, Київ 1927, стор. 28), Тимченко (Курс історії укр. мови, Держ. вид. України 1927, стор. 147, § 88), но проф. Кульбакин і Ляпунов стоять за старим поглядом Соболевського про старшість $-ž$ з $d + j$ (Slavia, III/4, стор. 693).

З огляду на приведені факти язикові, поширені в більшості говорів карпатських взагалі, де африкат *dž* і то м'який виступає у всіх положеннях на місці $d + j$, то є не лиш у формах дієслів (1. особа praes. і part. praes. pass.), але і у словотворі перед м'якими наростками, думка Шахматова про первісність *dž* у вичислених випадках є правдоподібніша. Її можна лиш змодифікувати у цім напрямі, що *dž* появлялося наперед в говорах західніх.

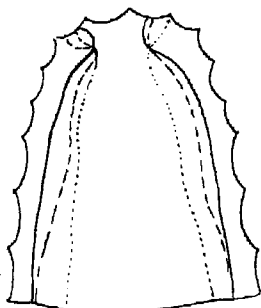
Зубні: s, z.

Зубні спіранти *s*, *z* в говорах південно-карпатських є продовженням праслов'янських *s*, *z*: *kosa*, *s'ijaty*, *smičh*, *serce*, *pasty*, *ostryy*, *znaty*, *bereza*, *zub*, *vezu*, *zemla*.

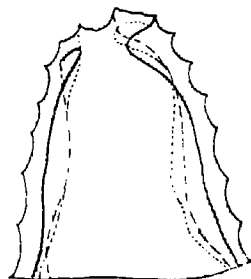
Оба звуки виступають як тверді й м'які. Ці останні — перед

м'якими: 'а, 'и, 'а та і з ё та того і, що повстало з етим. закритого о, е — правда з обмеженням.

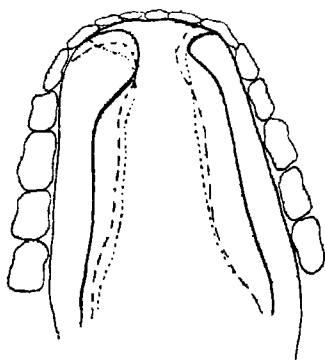
Артикуляція твердого s в слові *sam/a*, міряна штучним піднебінням у згаданих трьох осіб, видала ті самі результати. Язик

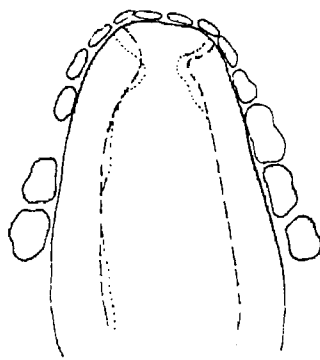
Обр. 22. Турок, — дотик язика на піднебінні при артикуляції s у слові *sata*, - - - - при артикуляції s' у слові *s'a*, артикуляції s' у слові *s'im*.

Обр. 23. Шленецкий, — дотик язика на піднебінні при артикуляції s у слові *sata*, - - - - при артикуляції s' у слові *s'aha*, при артикуляції s у слові *s'im*.

Обр. 24. Турок, — площа дотику язика при артикуляції s у слові *sata* (метода барвна), - - - - при артикуляції s' у слові *s'a*, при артикуляції s' у слові *s'im*.

Обр. 25. Шленецкий, — площа дотику язика при артикуляції s у слові *sata* (метода барвна), - - - - при артикуляції s' у слові *s'aha*, при артикуляції s у слові *s'im*.

дотикає країв горішніх ясен боками аж до перших сікачів, де створює щілину, через котру протискається воздух (обр. 22, 23).

Поміри дотику язика методом барвною при артикуляції того самого слова *sam/a* показали, що ширина місця недіткненого виносить у Ш. 10 mm, у Б. 13 mm, у Т. 10 mm. Кінчик язика упадає,

дотикаючись долішніх сікачів. Дотик на альвеолях і на горішніх сікачах відбувається не самим кінчиком, а й переднім язиком (обр. 24, 25).

Артикуляція звука *z* твердого подібна до артикуляції *s*, лиш дотик є трохи вужчий а притім і щільна вужча. Поміри роблені були при вимові слова *zjaħa*. У *Ш.* щіль припадала напротив обох правих сікачів, у *Б.* при сильнішим вислові між половиною першого сікача лівого і другого сікача правого, у *Т.* так само. Язык своїм кінцем піднесений вище і сам кінчик через меншу силу дотику виказує децю більшу площу свобідну від дотику з альвеолями.

Артикуляція м'яких *s*, *z* в зависимости, перед якими звуками: м'якими *'a*, *'u*, чи м'яким *î < ě*, або з етим. закритого *e*, не однакова. Крім цього за заході за рікою Топлею та на півночі за Ондавою паляталізація цих приголосних змінє їх якість і вони там звучать як м'які *ś*, *ź*.

У *Т.* артикуляція *s*, *z* перед м'якими *'a*, *'u* та *'i* виказує значну м'якість цих приголосних. Язык дотикав піднебіння боками в значній ширині. Найбільше видно це при артикуляції слова *s'it*, менше в словах з м'яким *'a*: *s'a*, *z'ab*. Те саме видно й на язичку при методі барвній (обр. 22, 24).

Ми порівняли артикуляцію слів *s'it*, *z'ab* у *Б.* на язичку а у *Ш.* на язичку та на піднебінні. Різниця обох артикуляцій впала нам в око. Дотик у *Б.* і *Ш.* по боках був менший, як у *Т.* З того й слідує, що ступень паляталізації не однаковий у *Т.* в порівнанні з *Б.* *Ш.* (обр. 23, 25).

І дійсно цю різницю відчуваємо акустично. Приголосні *s*, *z* + *î* (*ě*) акустично не м'які, хоч артикуляційно малий ступень палятальности доказаний. І як вже перед тим було сказано, область південно-карпатську можна поділити на чотири головні полоси під оглядом ступня й способу паляталізації *s*, *z* перед *î < ě* а на три перед м'якими *a*, *u*.

Перша полоса говорів гуцульських (за виїмкою Ясіня) та говорів ріки Рускови, околиці Сигота аж до Тересви. Приголосні *s*, *z* перед *î < ě* є півм'які а навіть іноді тверді¹: *sino*, *siĵaty*, *siĵn'ě*, *ziĵě*, *izisty* (Рус-Кривий), *ziĵě*, *nasin'ě* (Рускова), *sino*, *siĵn'ě*, *vesiĵě*, *ses'i* також *ses'i*, на *s'im* (Рахів), *iasin'*, *nasin'ě*, *siĵan'ě*, *sino*, *ziĵě* (Косівська Поляна), *ziĵa*, *siĵn'a*, *siĵaty*, *sim* но *kun' izz'iu* (Бичків, Р. Руна).

В чисто гуцульських говорах *s*, *z* + *ь* у визвучі втрачають свою палятальність: *ses* місто *ses'* (*ses pes*) (Рахово), *uves* = *uves'* (Ясіня), *ses nochot'* (Рус-Кривий), но в Бичкові *sēs'*; *ty* *ies*, *ty* *is*

¹ Графічно не зазначаю в тих випадках того роду паляталізації з цієї причини, що між того роду паляталізованими *s*, *z* а непаляталізованими акустично ледви помітна різниця а іноді й цілком її не замічається.

(inf. *ísty*) (Рус-Кривий), *kruz h/orod* (тамже). З йотованих приходить під увагу лиш *ie* < *ia*, та *iu*. Перед ними м'якість остає в деклінаційних відмінках: *ys's'ě ž'ěba*, *ses'u ž'ěbu* (а також як виділи ми *ses'z*, *s'z*). Зате нема м'якоти в займеннику *s'a*, бо ми чуємо в Рахові та околиці *sě*, *su* — твердо. Також в говорах ріки Рускови чуємо в цім випадку зовсім тверде *s*: *sa* — *taiz*, *sa ožen/yu* (Рус-Кривий), також у В. Руні: *ne zhord/ny sa*, но в Бичкові *s'a*: *lys'yla s'a*, *s'at/yi* (< *sviat/yi*).

Друга полоса тягнеться від ріки Тересви аж по Латорицю. На цій полосі *s*, *z* + *i* < *ě* а також перед йотованими та в палталізується: *z's'ila*, *s'simn'a*, *nas'sin'a*, *s'mii/aty s'a* (Грушево), *z's'ila*, *s'simn'a*, *s'ino* (Новоселиця—Нересниця, Бедевя, Н. Синевир, Репінний, Березники, В. Раковець, Веряця, Верецькі Н. і В., Тишів, Свалява), *s'im*, *z'ab* (імпер. *z'abnuty*) (Золотарьово), *t'ys'ac' (paru t'ys'ac koron)*, *liz' u tajstru* (Репінний), *us'judy* (Н. Синевир), *us'ja sese m/oja travla*, *na sdb'it sēs'ju koz'ju* (Драгово), *s'at/yi*, *vūs'an'yi chl'ib* (Веряця), *uz'au*, *plos'tim sēs'ju p'iatnyc'u* (В. Раковець), *hol'uz'a*, *klad'uts'a* (Нанково), *uz'au kon'ja* (Буштин), *zahub/yu s'a* (Новоселиця к. Нересниця), *s'ud/yi*, *z'abri* (Керецькі), *h'us'a*, *d'ēs'at'* (Стройно), *yžž'ab'uts'a* (Имстичево), *tač us'joho dostatkom*, *s'ud/yi* (В. Верецькі), *b'ilož h'us'a* (Буковець). Є це отже артикуляція дорзальна.

Третя полоса є переважно артикуляції корональної. Вона тягнеться з перехідною полосою зараз за Латорицею далеко на захід аж під Маковицю до сіл Рімного, Ортутови, Шашови, Куримки, Біловежі, Вишнього Свидника; північної підбескідської границі з причини недостатку записів не подаю, а Верхратський на це явище не звертає уваги.

Ця корональна артикуляція передовсім показується перед *i* < *ě*. Но також між артикуляцією *s* а *z* часто помітна різниця. Приголосний *s* в деяких категоріях граматичних, а то у формах деклінаційних, має артикуляцію дорзально-корональну або й дорзальну, через це акустично відчувається у тих випадках більша м'якість. Очевидно це явище ограничене на певні малі області, а то Лабірської долини та сіл, що лежать близько словацької етнографічної границі.

Перехідна полоса тягнеться від Латориці аж до околиць Середнього. Там зустрічаємо ще іноді [артикуляцію коронально-дорзальну: *us'zi*, *us'zich*, *sēs'zi* (Купиновці), *zila*, *s'im*, *nas'sin'a*, *s'ino*, *s'ut'*, *s'simn'a*, але: *všits'it us'z tr/oje* (Страбичово),

z'ila s'mn'a (Нов. Давидково), *u sus' idich* (В. Лучки), *pos' i'zala*, *na dor'oz'i* (Гайдош), *s'izaty*, *s'itmenec'*, *nas'in'a*, *z'ila* (Ляхувці, Худльово), *noha* — *noz'i* (лос. s.), *tucha* — *mus'i* (Медведьовці). Від Комаровець оп'ять артикуляція корональна є пануючою: *z'ila*, *s'itmn'a* (Комаровці), *len s'izut*, *s'ino* (Горяне, Дравці, Коритняне), *z'ila*, *s'izaty*, *nas'in'a*, *s'ino* (Оріховиця), *s'ino*, *s'izat'a* (Ворочово), *s'ino*, *z'ila'* (Поляна, Плоский, Раково), *s'izat'a*, *s'itmenec'*, *nas'in'a* (Суль), *sir'ak*, *s'ino*, *z'ila* (Волосянка, Ужок, Тихий, Колбасово), *u s'm'och*, *s'ino*, *nas'in'a*, *z'ila* (Колониця), *s'itmenec' s'ino* (Пудгородя), *s'itmenec'*, *s'm*, *z'ila*, *z'iziet* (Пихні), *s'ino*, *z'ila* (Р. Радвань, Р. Поруба, Гавай, Шеметківці, Рафаївці, Лавринів, Кобильниця, Щавник, Грабовчик).

Коронально-дорзальну артикуляцію почув я у таких селах: *u l'is'i* (Пихні), *bes'idov'ati* (В. Радвань), *do Nacyn'ous'i* (Суха), *vin s'iz na toto s'idlo*, *i p'sla i os'idl'ala kon'a i s'ila u v'iz'i* (Рокитивці), *bes'id'ize* (Пискурівці), *s'ino*, *s'izete*, *z'ila* (Вальків, Ременіни), *pos'id'izut* (Млинарівці), *s'ino*, *z'ila* (Біловежа).

На тій же області *s*, *z* перед м'якими 'а, 'у та ь артикуються коронально-дорзально: *oz'te*, *zas'*, *s'ato* (Страбичово), *s'at'iz'*, *kn'az'a* (Купиновці), *vol'os'a* (Медведьовці), *obs'at'uz' s'ac'epdu vod'iu* (Ляхувці), *pr'os'u*, *n'os'u*, *v'oz'u* (Коритняне), *dvan'ac'at' vit'az'iz'*, *iedn'oho vit'az'a* (Дравці), *s'ud'a* (Невицьке), *mus'u*, *roz'iaz' s'a sm'izaty* (Ворочово), *z'at'*, *S'an*, *S'ank'i*, *Volos'anka* (Ужок), *iz'a s'a z'z'ab*, *z'at'* (Колбасово), *uz'iaz' p'olysu* (Звала), *z'at'*, *s'aha* (Воліца), *uz'iaz'iet s'ob'i* (Суха), *v'is'at' obraz'iz'* (Пихні), *s'ati*, *mus'u* (В. Радвань), *k'os'u*, *pr'os'u*, *n'os'u* (Біла), *v'oz'u sn'opi*, *n'os'u v'odu*, *z'at'*, *s'aha* (Рафаївці), *s'ad'i izet poch'odyt'* (Розник), *d'és'at'* (Р. Поруба), *pr'os'u*, *v'oz'u* (Лавринів, Вальків, Ременіни), *z'at'*, *s'aha droz'*, *pr'os'u vas* (Кобильниця), *dva mis'ac'i* (Р. Воля), *s'adat s'ob'i na stit* (Млинарівці).

Виїмку творить займенник *s'a*. М'якість *s* затрачується в численних селах, починаючи від Уга і місто фонемі *s'a* ми чуємо фонему *sa*: *zn'iaz' sa V'ohu potol'izy*, *tak sa zv'aly vidavač'iz'* (Коритняне), *uch'iz'iz' sa*, *na što sa ch'ovat* (Дравці); дальше горі Угом зберігається м'яке *s'a* аж до Дубринич, де *s* оп'ять стає твердим, але помітним іноді між *s* а *a* перехідний звук *z'*: *sia: pust'iz' sia na dbr'ihu*; *n'as'iz' sel'io kl'iz'e sa Z'abród'* (Забродь), *to sa tak'ia chm'ara na n'eb'i sotvor'ila hez' pl'achta* (Княгинин), *iz'a sa z'z'ab*

(Колбасово), *naǐperše pomolat sa, pryjšly tam h/ostyly sa* (Суль), *b|aba sa b|oit, dv|eri sa z|amkly* (Ставний), *τ|adylysa* (Волосянка). Даліше на заході виступає це явище лиш спорадично в околиці ріки Ціроки: *izobl|úk sa, íak sa zve* (Звала), *m|yly sa* (В. Яблінка), *ne b|íí sa, a c|íuka sa vypustyl* (Пихні), даліше над словацькою етнографічною границею: *b|ude sa kup|ati* (Пискурівці), *t|éþér' sa k|ufet* (Вальків), *í|a sa ídu um|yly* (Кобильниця), *íak sa rozv|ydnul* (Млинарівці), *v|ín sa ho pr|osil, chr|omýj sa zak|ašlat* (Ладомірово), *éom sa v|olat B|anske* (Банске).

Четверта полоса, це область, де *s, z* + перед *i < é* а також м'якими *'a, 'u* переходить на м'яке *š', ž'*. Артикуляція *s, z* пересувається на середню часть язика та піднебіння в околицю 1—2 черніного. Границя цього явища біжить поза селами: Рімним, Церніною, Ортувою, Біловежою, Нижнім Свидником, рікою Ладомеркою, так що села даліше на захід лежать вже в області *š', ž'*: *ž'íla, š'íno* (Гінківці), *d|eš'at, ž'at* (Шарбів, Медведжа, Порубка, Писана), *š'íj|eme, ž'íla, š'latyí* (В. Вирліх), *nastraš'ly š'č* (Нікльова), *íoš'ín'* (Дубова), *ž'íla, íoš'ín'* (Бехерів), *š'íno, ž'íla, ž'at* (Рімне), *beš'íd|uju s panom, deš'at raz, ž'íla, v|ož'u dr|yva* (Ортутова), *š'ímenec, š'at'í* (Церніна), *ž'íla, ž'at, š'áha, pr|š'áha, veš'íla, n|oš'u v|odu* (Герляхів), *íoš'ín'* (Обручне), *beš'íd|uju, ž'íla, š'íno* (Київ, Ястреб), *ía t|oto vž'at, íjedna š'áha dr|eva, n|oš'u b|uti* (Шом), *íoš'ín', d|eš'at, pr|oš'u, v|ož'u, ž'at, š'áha* (Ольшавиця, Блажів), *už'au totu rybú, ch|odit po l|íš'í* (Орябина), *d|eš'at, š'íno, ž'íla* (Літманова).

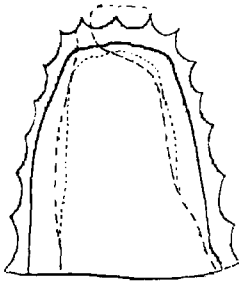
Зубні афrikати: *c, dz*.

Афrikат *c* виступає у південно-карпатських говорах як продовження праслов'янського *c*, що повстало з *k* перед дифтонгічним *ě* та *i*: **rokъ — loc. sing. roc'í, ruka — dat., loc. sing. ruc'í, пѣт. pl. *volkъ > воуцу, paribci, d'aci*; у наростках: *-ць: kupéc', otéc', koséc'; -ic'a: pšenyc'a, íalyc'a, pyčnyc'a, temnyc'a*; в словах запозичених, як і в других слов. мовах, на місці чужого *k*: *c'isar', car'stvo, cer'kou*, або чужого походження: *cap, capina, caryna*, або вкінці утворені із звуконаслідування: *c'inc'irinkaty* і т. д.

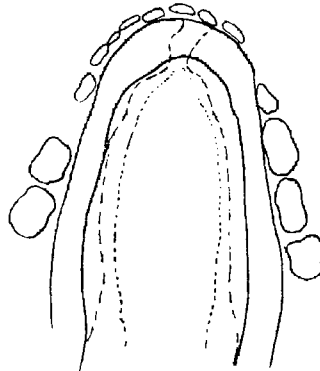
Афrikат *dz* виступає у наших говорах рідко, ограничуючись до кількох слів, що виступають лиш спорадично: *dzvízd|a, dz'vít|yna, s|yldza, dzvon|yly, dz|erno* або у словах запозичених з румунського: *dz'ama, dzer, bryndza, spudza, ryndza*.

Подібно, як і попередньо обговорені зубні, виступають оба африкати у двох відтінках, а то як тверді так й м'які.

Артикуляція африката *c* (твердого відтінка) відбувається кінчиком язика а також боками язика середнього та заднього. Кінчик язика, запираючи продув воздуха, опирається о альвеолі над горішніми сікачами та о горішню часть сікачів, засягаючи очевидно боками і кли. Це видно на палатограмі у *Ш.* при артикуляції слова *сар* (обр. 26) а таке саме було у *Д. С.* при

Обр. 26. Шлепецький, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *c* у слові *сар*, - - - - при артикуляції *c'* у слові *рас'а*, при артикуляції *c'* у слові *с'ір*.

Обр. 27. Шлепецький, — площа дотику язика при артикуляції *c* у слові *сар* (метода барвна), - - - - при артикуляції *c'* у слові *рас'а*, при артикуляції *c'* у слові *с'ір*.

артикуляції слова *таса*. На язика при методі барвній кінчик не діткнений а місце дотику є дальше на границі переднього язика. При артикуляції м'якого відтінка хребет язика підноситься більше у гору та не дотикається вже передніх горішніх зубів (сікачів), но замикає продув воздуха на альвеолах, боками також дотик на піднебінні є ширший. Так було при артикуляції слова *рас'а* у *Т.*, це акустично більша м'якість. Язик знов широко прилягає до боків піднебіння твердого, та передніх альвеолів а навіть й своїм кінчиком. У *Ш.* і *Б.* язик опирався при артикуляції того самого слова і слова *с'ір* також о передні зуби (обр. 26—27), через це в порівнанні з артикуляцією у *Ш.* чуємо меншу м'якість.

М'який відтінок *c* повстає перед *i* < *ě*, *e*, м'якими *'a*, *'o*, *'e*, *'u*, та *ь*. М'якість *c*, спричинена тими м'якими голосними не зберігається однак на цілій області південно-карпатських говорів. Вона часто затрачується у наростках *-ec' < -ьсв', -іс'а > -ус'а*.

Перше явище затрати палятальности *c* в наростку *-ec'* ділить цілу область на три частини: східню, середню і західню.

Перша область обіймає говори гудульські, говори ріки Рускови та перехідні в околиці Сигота аж до ріки Тересви. На цій області наросток *-ec'* затрачує м'якість *c*. Наслідком цього ми там находимо фонemi: *kup|ec* (Ясіня, Косівська Поляна), *p|upec*, *klev|ec*, *žereb|ec* (Рахово), *hor|otec*, *k|otec* (Рус-Кривий), *žnec*, *kup|ec*, *chl|opec*, *stril|ec* (Бичків, В. Апша). Виімку творить говір В. Руни, коло Сигота, де той наросток зберігає м'якість *c*: *ot|éc'*, *ž|enéc'*. Друга область середня зберігає м'якість *c* в згаданім наростку. Вона тягнеться від ріки Тересви на захід аж майже по ріку Ціроку: *ot|éc'*, *stol|éc'* (Буштин), *kup|éc'*, *ž|en|éc'* (Бедевля), *ot|éc'*, *kup|éc'* (Новоселиця коло Нересниці), *ž|néc'*, *kos|éc'*, *st|aréc'* (Репінний), *ot|éc'*, *kup|éc'*, *ž|vor|éc'*, *ž|avor|ovéc'*, *Fule-|j|ovéc'* (Н. Синевир), *bab|éc'* (Драгово), *chl|opéc'*, *ku|t|éc'* (Нанково), *ot|éc'*, *ž|néc'* (В. Раковець), *kos|éc'*, *kup|éc'*, *ž|néc'* (Керецькі), *ka|mi-|n|éc'*, *kon|éc'* (Имстичово), *ot|éc'*, *stol|éc'*, *kos|éc'* (В. Верецькі), *p|aléc'*, *hor|n|éc'* (Страбичово), *stol|éc'* (Ляжувці), *stol|éc'*, *molot|éc'*, *ž|aréc'* (Коритняне), *kup|éc'*, *vorob|éc'* (Раково), *chl|opéc'*, *p|aléc'*, *s|t|men|éc'* (Суль), *ot|éc'*, *kup|éc'*, *kos|éc'*, *stol|éc'* (Тихий), *vorob|éc'* *-bc'a*, *ž|aréc'* *-rc'a* (Убля, Брех, Угрор. нар. с. У., стр. 69), *s|t|men|éc'* (Р. Грабовець), *ž|aréc'* (Пудгорода).

М'якість цього *c* зберігається й в деклінаційних відмінках і то не лиш на області середній, де *c'* м'яке й в першім відмінку, але й в гудульських говорах з виімкою ріки Рускови: *hukn|u|c na chl|op|c' i* (Бичків), *na joba k' inc' i* (Требушане), *dva st|ar|c' i* (Кос. Поляна).

Третя область західня зачинається від ріки Ціроки, хоч вже й перед нею на сході в Колонії запримічується отвердіння згаданого наростка: *ž|aréc' — ž|ar|c|u*, *kup|ec*, *ut toho kup|c|a* (Колонія), *ž|ar|ec iz toho ž|ar|c|u* (Звала), *p|al|ec*, *kup|ec* (Острожниця, Пихні), *chl|op|ec*, *kup|éc* (Валшківці), *kos|ec*, *L|ab|orec*, *kup|ec*, але півм'якість чув я в словах *top|ec'*, *chl|op|ec'* (у В. Радвані), *ot|ec* (Рокитівці), *ž|ar|ec*, *k|u|pec* (Гавай), *k|osec*, *chl|op|ec* (Вішавка), *chl|op|ec — chl|op|ca* (Ладомірово), *ž|ar|ec* (Брусниця, Пискурівці, Рафаївці), *h|orn|ec*, *k|u|pec*, *k|on|ec* (Лавринів), *k|on|ec*, *ne v|y|dno k|on|ca kr|a|u* (Ременіні), *ž|ar|ec*, *k|u|pec*, *otec — bo mi|ž| ot|ec m|ene ch|ov|at*, *ž|a i toho chl|op|ca sch|ov|at* (Кобильниця), *ž|ar|ec*, *k|u|pec*, *ot|ec* (Щавник), *ml|oda m|at na ho|l|ov|í v|ž|nec* (Млинарівці), *k|u|pec*, *ž|ar|ec*, *ot|ec* (Рімне, Ортугова), *oper|a|ž| st|olec* (Церніна), *ml|yn|ec*, *k|u|pec* (Біловежа), *k|osec — k' i|rc|a*, *ot|ec — v|i|ca* (Київ), *k|u|pec*, *k|osec*, *ž|ar|ec* (Об-

ручне), *h|ornec* (Блажів), *ž|arec*, *v|ines* (Орябина), *k|upci* — по *ž|arec*, *cht|opec* (Літманова), *k|upec*, *ž|arec* (Банске), *k|osec* — *du|oty k'ž|úsc'ž* (Завадка).

Виймки однак находимо і на цій області. Є то лиш деякі села. Вже в Радвані була запримічена в поодиноких випадках м'якість *c* у згаданім наростку. Коло Радвані находимо в селі Сухій також зберігання м'якості *c*: *ž|arec'*, *ohl|avec'*. Дальше в трьох сусідніх селах Р. Порубі: *ž|otéc'*, в Рознику: *k|upec'*, *ž|arec*. Накінець у Валькові: *ž|aréc'*, *k|upec'*, *k|onec'*, *k|oséc'*.

Ці приміри доказують, що м'якість наростка *-ec'* була поширена на цілій області західній. Зберігання її находимо в селах, закритих від сильнішої комунікації (Р. Поруба—Розник—Вальків).

Наші спостереження доповнюємо ще примірами Верхратського, які находимо у його Знадобах II. стор. 56: *кавалец*, *тварожец* (Цігелка), *обторганец* (Снаків), *косец* — *кісця* (Уяк), *пугарец* (Варадка), *буқварец* (В. Свидник), *орішец-птиця* — *Troglydites parvulus* (Габура В II, 164), взяв її в *танец* (Збійне В II, 167).

У дальших відмінках деклінаційних задержується переважно твердість *c*, хоч й донеде зберігається м'якість: *iz s|yřanc'a* (Звала), *cht|opec*—*cht|opc'a* і *cht|opca* (Ладомирово).

Отвердіння *c* находимо також й наростку *-ic'a*. Це явище обмежується лиш на західні говори. Но цей процес не переведений ще в цілій консеквенції. Найдимо доволі далеко на заході говори, де м'якість *c* у цім випадку зберігається, іноді знов вона зберігається лиш в дальших відмінках деклінаційних. Часто також находимо й хитання на тій самій області. Це вже запримітив й О. Брох у говорі села Убля, де вже починається процес отвердіння й часто находимо хитання (стор. 69, ор. cit.). Дійсно при обговорюванні деклінації наводить він під цим оглядом подвійні форми тверді й м'які (§ 44, 3, стор. 83 ор. cit.): *carica* — *car'ic'a*, *Anc'a*. Це хитання видно й на дальших областях: *řšen|ica*, *řiun|ica*, *už|iač pal|yca* (Звала), *řšen|yca* (Острожниця), *řšen|ica*, *řiun|ica*, *ř|ačca* (= *řac'a*) (Пихні). Але дальше на захід в Р. Порубі та в південній полосі, подібно як то було при іменниках на: *-ec'*, зберігається м'якість *c* у наростку *-ic'a* не лиш у першім відмінку, але й в дальших: *řšen'|ic'a* — *řšen'|ic'u*, *m|eter ž|arc'u* — но *meter řšen'|icy* (Р. Поруба), *ř|atn'|ic'a* (Пискурівці), *řiun'|ic'a*, *řšen'|ic'a*, *ř|yvož řšen'|ic'u* (Вальків), *řšen'|ic'a*, *ř|idu ž|at'i řšen'|ic'u*, (Руська Воля, Цавник), *řiun'|ic'a* (Вішавка), *ř|ac'a* (Шар. Буковець).

Відтак дальше на захід находимо й в дальших відмінках тверде *c*: *ř|atn|yca*, *řšen|yca* — *řšen|yca* (Біловежа), *ž|al|yca* (Орту-

това — но там ще чув я: *žať pšen'yc'u*), *pol'ysa* (Церніна), *k|ur|ic|u* /*ic|u* (Герляхів), *pšen'ica* --- *p|o|š'au pšen'icu* (Ольшавиця, Блажів).

За Попрадом оп'ять вертає незначна м'якість *s*: *pšen'ic'a*, цього наростка находимо й у Верхратського Знад. II, ст. 58: *рачїца* (Уяк, Комлош), *мурованїца* (Кремпах), *куміця*, *усніця*, *сусїдиця*, *недвілиця* (Пстрина).

Корональну артикуляцію *s* находимо також перед наступним *i* < *é*, починаючи від Рімного на північ від Млинарівців: *Ben'adyk'ic'i*, *Mlynar'ic'i* (Рімне), *v Kur'itci* (село Кур'itka), *nož'yc'i* (Церніна), *na Brez'ic'i* (*Brez'itka*) (Ортутова), *u r'ic'i* (Ястреб), *k'ic'i* (Ольшавиця), *na r'ic'i*, *c'itka* (Блажів), *cht'orci* і *cht'orci* (Орябина). Крім цього на схід від цієї області у Вишавці: *k|ur'ci*, *Višk'ic'i*, в Пихнях: *v'inc'i*, *c'itka*. Впрочім йдучи на схід від згаданих сіл (Рімне, Ортутова і т. д.), зустрічаємо артикуляцію дорзальну. Диви палатограм стор. 124: *u tolot'yc'i*, *v'it'ut v'inc'i* (Млинарівці), *dva m'is'ic'i*, (Р. Воля), *Valk'ic'i*, *Benedyk'ic'i* (Кобильниця), *k'isc'i* (Вальків), *Jakuš'ic'i*, *Kruž'ic'i*, *Mraz'ic'i* (назви сіл) (Пискурівці), *Petej'ic'i* (Розник), *Prau-r'ic'i* (Гавай), *z'ac'i* (= *zajac'i*), *na l'ac'i* (Суха), *na ruc'i*, *u Ame-ryc'i*, *u c'ic'i* (Колониця).

Африкат *dz* появляється найчастіше в західніх говорах. Виступає він у словах запозичених з польської мови у говорах спиських і шариських: *dz'ad* (Орябіна, Блажів), *dzecko* (Орябіна); є то польські рефлекси *d + j*. Цей рефлекс в парі з рефлексом *c* (< *t + j*) поширений у говорах пословачених спиських, шариських, земплінських та ужанських, які однак не входять в область наших дослідів.

Про появу м'якого *dz* на місто *d + j* в 1. особі часу теперішнього була вже бесіда при *d*. Явище це ограничене на долину Тібавську, околицю Р. Грабівця та ріки Ціроки.

Інакше приголосний *dz* появляється на ширшій області на місці загально уживаного *z* в кількох словах на місці: **slyza*, *zvěř*, *zřekadlo*: *soldza* = *ked pl'ac'e z v'ločoch jidut jeř s'oldzi* (Шом, Ганіівці), *s'oldza* (Герляхів), *dzerk'alo* (Церніна, Збійне: Верх. Зн. II, 41), *dzerkajlo* (В. Орліх, В. Зн. II, 41), *dz'vir'adlo* (Шом), *dz'vir'ir* (В. Радвань), *dz'vir'ir* (Вальків), *džvir'inja*, *džvir'ip* (Луків, Верх. Зн. II, 41), *dz'jabka* (птиця) (Бодружал, Верх. Зн. II, 41).

Також *dz* може бути рефлексом сполуки *g + j* дорогою через *d + j*, т. є правдоподібно через м'якчення *g* та пересунення його артикуляції до *d*. Тоді *d + j* давало рефлекс *dz*. Так ім'я *Ge-*

orgij в околиці на захід від Уга а також й в долині тієї ж ріки звучить *D'ur'io*, яке знов переходить в говорах пословачених в *Dzur'io* а відтам до сусідніх говорів в тій же формі: *Dzur'io* (Пудгородя, Колониця). Подібний перехід як *g + j* мусила мати група *gv + ě* у слові **gvězda*, котре рідко в західніх говорах звучить як *hwšzda* але також в долині Ториси за Пряшевом на північний захід: *dz'všzda* (Ганіпівці, Вісланка, Київ). Це *dz'* набирає такої м'якості, що легко переходить в *dz'*, як то можна було чути у Києві й Ганіпівцях.

Крім того *dz* появляється не лиш на західніх але й на східніх областях як звуконаслідне в слові *dzvîn, dzvonjyty, dzjyn'katy: zvîn dzvînjyľ, dzjyn'kati* (Колониця), *zadzvon'at* (Млинарівці). У східніх говорах зустрічається той африкат у говорах гуцульських у таких самих випадках: *dzvîn, dzvîzda, zdz'ĕb, zadz'ĕb < zz'ĕb, zaz'ĕb < z'abnuty* (Рахів).

Такі ж приміри наводить й Верхратський з областей східніх: *дзвєнѣти* (Окна—Рахів), *дзерькало* (Ясіня), *дзвєрь* (Луків, В. Раковець), *дзвєзда* (Луків, Р. Раковець, В. Шард), *дзябка* (птиця) (Иршава), Зн. I, 33, *дзєбра* (Ясіня), *дзябра* (Луків), *дзябрі* (Білки), *дзябрями* (Дунковиця), Зн. I, 34.

За *dz* румунського походження сказано було на початку цього розділу, а поширене воно там, де є старі традиції пастирського життя.

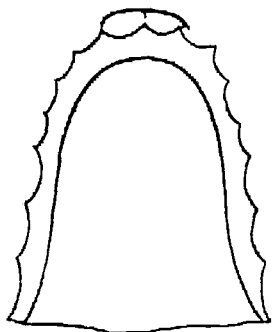
Зубно-носовий: *n*.

Зубний носовий приголосний *n* виступає у тих випадках, де він стояв і у праслов'янським: *nesty, nas, nam, dan', den', pen', san', sany* і т. д. Дальше як *n* ерентн. по губнім *m + ĭ: mn'aso, ĩpn'a*, що було обговорене вже при *m*. На місці *m* приміри чисто льокального значіння в західніх областях: *нірскы* пацята (Цігелка, Уяк, В. Свидник, Лівів, Липник, Лєгнява). Наведені приміри показують, що виступає воно у двох відмінах: твердий та м'ягкий.

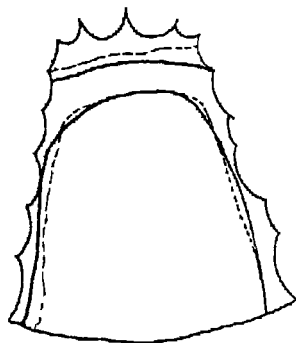
Артикуляція твердої відміни при слові *nan/a* відбувається в той спосіб, що кінчик і часть переднього язика дотикають альвеолів над горішніми передніми зубами від клів починаючи а також боками. У *T.* альвеолі заняті язиком в ширині 6 *mm* від зубів а зуби сікачі майже до кінця (обр. 28). Подібно у *Ш.*, де ширина діткнених альвеолів виносила 7 *mm*, а зуби заняті до половини. У *Б.* дотик на альвеолях дуже слабкий, під самими зубами, а головне місце артикуляції на зубах. Інтересною є артикуляція *n* у *Д.*, котрий є типом для околиці Верещьких. Артикульоване було слово *nan/a*. Головний дотик

язика відбувався на випуклості альвеолів в околиці між клон а першим черінним у ширині 6—11 *mm* а недіткнена площа перед зубами на альвеолях виносила 4 *mm* (обр. 29). Через таке піднесення кінця язика взад струя воздуха спрямована цілковито через ніс і тим толкується велика носовість цього звука й під оглядом акустичним. Взагалі в окрузі Веречанським всі звуки дістають більшу закраску носову.

При м'якім відтінку язик передньою частию подається взад й дотикає альвеолів в околиці клів та першого черінного, пере-

Обр. 28. Турок,
—— дотик язика на піднебінні
при артикуляції *n* у слові
tana.

Обр. 29. Дем'ян (В. Верецькі),
—— дотик язика на піднебінні при
артикуляції *n* у слові *tana*, - - - -
при сильнішій притиску.

ходячи цим способом й в область переднього твердого піднебіння. Альвеолі від горішніх сікачів аж до половини клів не заняті дотиком язика. Язик оп'ять своїм кінчиком звисає а дотикає альвеолів язик передній між першим а третім черінним.

Із змін, яким підлягає *n* на нашій області, треба зазначити перемену його на *m* в слові *Nykola*, котре звучить майже на цілій області *Myk/ula*, *p/asymok* < *pasynok*.

На увагу заслуговує перехід *n'* в *i* передовсім в здрібнілих прикметниках, закінчених на *-en'kvi*, в наслідок неповного замкнення струї воздуха, так що відтак через утворення щілини повстав натомість *i*: *mal/eikvi*, *drbn/eikvi*, *studen/eikvi*. Явище це ограничене на верховинські говори Веречанського і Волівського округа. Також можна замічати це явище й в інших випадках: *p/aiššyna* < *pan'ššyna* (В. Верецькі).

Крім зубно-носового *n* находимо в наших говорах спо-

радично і заднє *n*, котре появляється лише перед приголосними *k*, *g* дорогою ассимілятивною, особливо в говорах верховинських у східній частині південно-карпатській так у внутрі слова як й у санді: *toŋkzi*.

Отвердіння зубних: *t, d, s, c, n* у визвуці.

Отвердіння зубних *t, d, s, c, n* у визвуці є явище характеристичне для говорів західніх. Замітити треба, що це отвердіння в одній і тій самій околиці або селі не обнімає ні всіх зубних, ані навіть всіх категорій того самого зубного. Явище це починається від річки Ладомирки, що впадає до Ондави, біжить даліше на захід аж до Попрада, відтак за Попрадом у говорах спиських оп'ять находимо м'якість згаданих зубних. — Верхратський находив це явище вже на горішнім Лабірці в Чертіжнім (Зн., II, 150).

Для ілюстрації того, що отвердіння зубних у визвуці не переведене в цілій консеквенції, можемо подати побіжні записи з села Стебника: *kin* але *ios'in'*, *pjat* — але *z'at'*, або Шарбова: *kin* але *den'*, *pjat'*, *l'ikot'*. Тут хитання в цій області дуже можливі, потрібно лише більше матеріалів.

Перейдім тепер поодинокі приголосні:

t: Найчастіше зустрічаємо отвердіння *t* у визвуці при числівниках. Вони найчастіше уживаються, а вплив словацьких говорів, для котрих це явище є характеристичне, з причини культурних зносин має ту велику силу. У Ладомирові зустрічаємося з явищем, яке може кинути світло на дорогу диспалаталізації зубних у визвуці. У словах *pjat'*, *pjad'*, *čelad'* чути було по твердих *t, d* рід придику у перших двох словах в роді *h* а при *čelad'* в роді *i*. Даліше запримічено твердість *t* в отсих селах: *pjat* (Стебник), *pjat*, *šist*, *djevjat*, *dješ'at* (Ортутова) — но в Рімнім: *pjat*, *djevjat'*, *dješ'at'* — но *šist*, в Церніні: *pjat*, *šist*, *deš'at'* — но *iden/acet*; — *pjat*, *n'ochot*, *l'okot* (Бехерів), *š'est*, *host*, (Шом), *pjat*, *šest*, *djevjat*, *kost* (Київ, Орлів, Обручне, Герляхів), *pjat*, *šyst* (Ольшавиця), *nash'amn'at* — но *n'ichot'*, *v'okot'* (Блажів). Даліші приміри доповняю матеріалами Верхратського (Зн. II, 31): *zbesnylost* (Снаків), *vyživnost* (Луків), *ne dost* (Вапенік, Зн. II, 126).

d: *čelad* (Стебник, Ладомирово), *pod* (< *pojd*) *tu miž kjon'u* (Бехерів), *id* (imperat. < **iti*) (Ястреб), *ked* < *ked'* (Щавник), даліше з Верхратського Зн. II, 31: *uid* (Комлоша), *id*, *ход* (imperat.) (Ціелка), *id ей зажен* (Кружльова, В. Зн. II, 128), *ked* (тамже).

n: *kin*, *josin* (Ладомирово), *kin* (Шарбів, Стебник, Бехерів), *osin* (Ладомирово, Бехерів, Ястреб) — но в Стебнику: *os'in*. Також м'якість *n* чув я в Шомі, Києві, Ганіпівцях, Блажові: *jos'in*, *ijelen'*, *den'*; дальші приміри з Верхратського Зн. II, 31: *kin* (Цігелка), *яблин* (Варадка), *тыжден* (тамже), *ясен* (Кечківці), *зажен* (Кружльово, Зн. II, 128) *ден* (В. Свидник, Зн. II, 125),

s: *dnes* (Стебник), *dje jes byt* (Церніна), *djes byc* (Вісланка), *hnes* (Обручне), *prjines* (Шом), *vid'ju jes* (Київ), дальше з Верхратського Зн. II, 31: *гус* (Чірч), *жебыс* (Варадка 129).

c: Випадки в наростку *-ьс* були вже обговорені на стор. 125–6. Крім того стрічаються випадки отвердіння *c* в інших категоріях слів: *žec* < **zeť* (Шом), *залц* (Снаків, Верх. Зн. II, 31).

На Спишу за Попрадом зустрічаємо м'якість таку, як й в других східніх говорах, зглядно на схід від Ондави: *zjašvit švič'ku*, *ljokot'*, *njochoť*, *pjät'*, *djevjat'*, *dies'at'*, *dvan'ajcat'*, *trjic'at'*, але *šyst*, *pod' do nas* (Орябина), *kin'*, *pjät'* — но *šyst* — (Літманова).

Явище отвердіння зубних у визвуці замiтне тим, що воно появляється на окраях етнографічної границі в сусідстві тих мов, котрі не знають м'яких приголосних у наведених випадках. Гуцульські приміри можуть мати аналогію в сусідніх румунських говорах, де зубні-сичні не мають дорзальної артикуляції. Приміри лемківські находять аналогію в говорах словацьких.

Спіранти: š, ž.

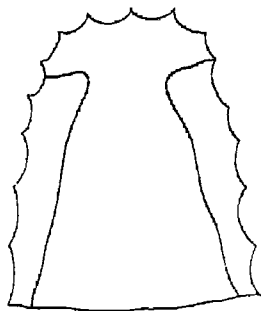
Оба спіранти *š*, *ž* виступають там, де вони були ще у праслов'янським: *naš*, *vaš*, *šutu*, *duša*, *žutu*, *žaba*, *žolob*. Звук *ž* є також продовженням східньо-слов'янського *ž* на місці *d + j*: *chožu*, *mežu*.

Артикуляція тих спірантів в говорах південно-карпатських відбувається в той спосіб, що язик пересувається взад і дотикаючися твердого піднебіння ширше, запирає воздух краями так, що щілина утворюється на границі альвеолів та твердого піднебіння. Ця артикуляція відповідала б говорам на схід від Латориці аж по Гуцульщину (обр. 30). Від Латориці на захід аж до Попраду артикуляція дещо змінена. Язык творить щілину в околиці другого черінного (диви у Бр. обр. 31). Через це акустично *š*, *ž* є твердіші, а в наслідок того по них наступне давне *i* переходить на *y*.

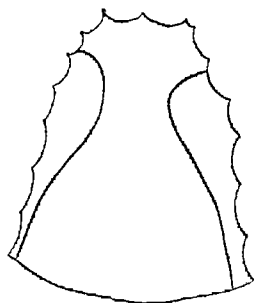
Різниця між артикуляцією *š* і *ž* полягає в цім, що при *ž* місце артикуляції є ще маленько дальше взаду.

З природи були ці спіранти м'які. Такими вони перейшли до староукраїнської мови а такими ще є в деяких положеннях в говорах бойківських Галичини. Бігом століть вони отверділи, но діалектично м'якість ще зберігається.

Українські говори південно-карпатські в цім огляді не однакові. М'якість *š*, *ž* зберігається ще перед *a* лиш в долині ріки Рускови і в говорах гуцульських: *š' | ařka*, *n | oš' a*, але *n | ošu*, *p | yšu*, *r | uš' aty*, *k | uš' aty* — *d | erž' alo*, *ž' al | o*, *ž' al*, *ž' | aty*, *derž' | aty*, *yrž' | a*, *mež' | a*, *s | až' a* — но *ch | ožu*, *v | yžu* (Рус-Кривий, не *ž' aluŭite* Русково). В гуцульських говорах зберігаються вони також лиш перед *a*, котре там саме по м'яких приголосних перейшло на вузьке *é*: *š' | éřka*, *loš' | é*, *duš' | é*; *ž' | éba*, *ž' él*, *ž' | éty* (Рахів, Требушане); *š' | éřka*, *nož' | é* (gen. s. < *níž*), *loš' | é*, *ž' él*, *zb | iž' é* (Кос. Поляна).

Обр. 30. Турок, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *š* у слові *vasha*.

Обр. 31. Бреза, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *š* у слові *vasha*.

Від говорів перехідних, т. є. околиць Сигота аж по Латорицю, зустрічаємо нормальні *š*, *ž*, артикуляція котрих відповідає описаній у *T.*, виімку однак творять прикметники з пнем на *š*, *ž*, по котрих чуємо *-ыї*: *staršыї*, *čužыї*.

Від Латориці на захід аж по Попрад зустрічаємо отвердіння цих приголосних, яке потягає за собою при стрічі з давнім *i* пересунення цього голосного взад і ми місто сполуки *š*, *ž* + *y*, т. є. *šy*, *žy* чуємо там *šы*, *žы* а в околиці на північ від Ужгороду це нове *ы* вирівнюється в артикуляції з лабіялізованим *ыі*. (Про це диви при *ы* стор. 66, 73.)

Піднести треба також і то, що в закінченнях прикметників в околиці між Середнем й Ужгородом це тверде *š* вирівнюється до прочих там пануючих закінчень: *-уї* а не *-ыї*, а в тих селах підужгородських, де *ы* зовсім щезло, не находимо твердості ані в других категоріях.

Із примірів наведу в першій мірі з тих сіл, котрі стоять на границі цих неоднакових під оглядом артикуляційним *š*, *ž*:

šlyto, šlyja, st|aršyĭ, žyd, žlyto, u chlyžy (Страбичово), *žyto, šyja* (Лалово), *šyty, žyd* (Куштановиця), *žlyto, šlyja* (Сусково, Свалява — в цім посліднім селі чується також й *žlyto, šlyja*), *žlyto* (Підполозя), *šlyja, žlyto, žyd* (Буковець, Тишів, Верецькі Н. і В.). Дальше на схід від цієї лінії находимо той сам рід *š, ž*. На захід однак маємо вже зміну, котра зазначається у більшій твердості *š, ž*: *šlyto, šyk|óunyĭ* (В. Лучки), *šlyja, žlyto, šlyty* (Н. Давидково), *žlydám, žlyto, šlyja* (Копинувці), *šlyty, žlyty* (Шелестово), *žyty, šyty* (Неліпено), *žyd, žlyto, šlyty, st|aršyĭ, šlyty* (Поляна) — Дальша область перервана кількома селами, а то Лугом, Волосянкою, Ужком, аж до Шербовця включно де *š, ž* є нормальне і там ми чуємо місто *šy žy* — *šy, žy*: *žlyd, žlyto, šyty* (Волосянка), *šyja, žyto* (Ужок). В Лубнях находимо *šy, žy* і *šy, žy*: *žy|a, žy|ot*, но: *žlyto, šlyja*. Відтак від Ставного оп'ять; *šy, žy*: *žy|et|e, hr|ošy* також і *hr|ošĭ* (Ставний), *žyd* (Стара Стужиця), *tot ož|y|yĭ* (час. мин. від *ož|y|y*) (Люта), *žlyto, žlyla, žylavnyĭ* (Пастілки), *služ|y|ty, šlyja, šlyty, žyd, žlyto* (Дубриничі — но в закінченнях прикметників чуємо *šyĭ*: *st|aršyĭ, tun|šyĭ*, хоч в других прикметниках маємо-*yĭ*: *molod|yĭ, st|ar|yĭ*), *hr|ošy* (Новоселиця), *dva nož|yĭ, do ja|ho chyž|yĭ, žy|to, žy|ti* (Невіцьке, Оноковці), *uš|y|tko, šlybat, žy|a vod|a*, но *st|aršyĭ brat* (Комаровці). — На захід від Уга находимо те саме явище за винятком тих околиць, де *y* зовсім щезає (Вісланка, Шом, Банске, Давидово, Завадка, Порац, Словінки Гельцмановці), а крім того в околиці на північ від Сніни в селах Парігузівцях, Гостовиці, Яблінці Н. і В., Чукалівцях лиш у прикметниках, бо там взагалі всі прикметники затрачують в закінченні *y*: *žyd, žlyto, šlyti* (Колбасово), *mol|otšyĭ* (Убля — другі приміри записані Брохом, гляди Угрорус. нарфч. с. У. § 38, 2, стор. 68), *tovar|yšy, n|ašy lude, žlytyĭ* (Колониця), но у прикметників *pl|anšyĭ, l|ekšyĭ* замітне хитання між *y* а *y*, *bülšyĭ* (Звала), *šlyja, žyto*, но *mol|otšyĭ* (Парігузівці), *šlyja* (Пудгородя), *šlyto* (В. Радвань), *nat šlytkam daly, nas žy|y|ly, mol|otšyĭ, st|aršyĭ* (Суків), *da|te hr|ošy, hn|y| b|ož|yĭ* (Суха), *mol|otšy, st|aršy* (Пискурівці), *pl|eršyĭ, žyd, žlyto, šlyti* (Вальків), *žyd, šlyja* (Рімне), *nož|y|cĭ* (Церніна), *hr|ošy, tovar|yšy* (Вирліх), *služ|y|ty* (Нікльова), *žlyto, šlyti* (Орлів), *uš|y|tko, su|y|žyĭ* (Ольшавиця), *žlyto, žyd, šlyja, šlyco, šlyti, koč|y|šy* (ном. pl. < *koč|y|š*) (Блажів), *žlyto, šlyja* (Орябина), *M|oska|l pryšot na p|otoč i z|v|eršy|t uš|y|tko, z|ož|y|la do kol|y|skyy* (Літманова).

В Рафаївцях, де *ы = у* у кожному положенні, находимо: *žyto, žyd, šlyja, šyti*.

В околицях під Ужгородом, а то в селах Горянах, Цигановцях, Лазах, Глибокім, Дравцях, Пудгорбі, Коритнянах, Баранинцях, де *ы* зовсім щезло, находимо лиш *šy, žy: zal'ysy* (Горяни), *šlyty, šlyla, šlyja, žyd, žyto* (Дравці, Коритняне). Сюди треба зачислити й Доманинці, де *ы* зберігається лиш по губних: *šlylo, šyuklyn'a, žlyu*.

Крім того таке саме явище находимо в селах Банскім і Давидові коло Сачурова: *žyto, žlyvot, šlyja, šlyty*.

Натомість у селах Шомі та Вісланці на захід від Пряшова, в Завадці, Порачі, Словінках і Гельцмановцях місто *šy, žy* находимо *ši, ži*, бо там кожне *ы = і*: *žito, žiti, šiti, šija*, (Шом, Вісланка), *žito, šija, šitko* (Завадка; однак зазначити треба, що це *і* близьке до *у*), *žito, židlove, živo str'iblo* (Порач), *šija, šilo* (Гельцмановці). Те саме находимо й в говорах перехідних від Ужгорода на північний захід в Колібабцях, Прикопі, Порубці: *žid, žito, šija* а радше *šlyja* (Прикопа, Порубка, Колібабці).

Цей закон отвердіння *і* по *š, ž* потягнув за собою також *і < е* на області на захід від Уга. Правдоподібно сталося це наслідком звукової близькості *і < е* та давнього *і*. Ця звукова аналогія об'являється передовсім у числівнику *šist*, котрий звучить по більшій часті як *šyst*. Це вже можна констатувати в селі Убля, на що звертає увагу й Брех (Угрор. нар. с. У. § 38, 2). Дальші факти були наведені при *ы* на стор. 66.

Відтак находимо й в м'якій деклінації іменників роду чол. та жін., а то в асс. рл. чол., в gen. sing. та nom. асс. рл. ж. на місці давнього *ě > і*. Іменники, закінчені на згадані приголосні: *tovaryš, niž (niž), duša*, стали зовсім твердими і вирівнялися у своїх закінченнях з твердими пнями: *duša* gen. s. *dušy*, nom. асс. рл. *dušy*. (Прим. диви при *ы* стор. 66).

Цьому законіві підлягли також займенники присвійні *naš, vaš, našy* (Блажів, Орябина). Це явище починається вже від ріки Уга і Брех зазначає його в Ублі (Угрор. н. с. У. § 56, ст. 100), де побіч *našy* уживається і *naši*.

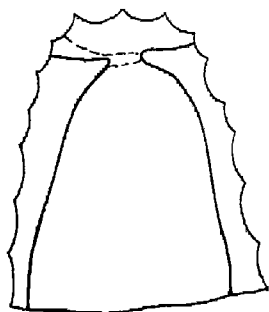
Но в nom. plur. іменників роду чол., закінчених на *š, ž*, а також займенників *naš, vaš* приголосні *š, ž* перед *і < е* в долині між Угом а Латорицею є м'які: *naš'í hrôš'í* (Коритняне).

Аффрикат *š (šč)*.

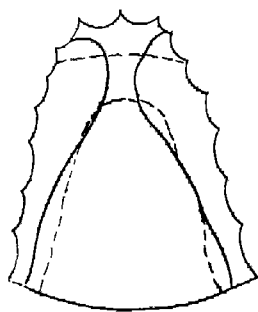
Аффрикат *š* є приголосним, котрий в південно-карпатських говорах являється з одної сторони як продовження праслов'янського *š*: *čas, čolo, čolovik, čotary, plač, bohač, počaty, čormy, ručka*,

voice, oice і т. д. З другої, як продовження східно-слов'янського *č*, що повстало з *t + j*: *čudo, čužyj* (-yj), *čobu, plaču* і т. д. Но находимо і *č* нове, діалектичне з *t + i*: *čaška*, або *t + i* (< *č*) *šć'ina* < *stina*, *poš'č'il* < *postil*, або й з *t* в групі *št*: *ščo*.

Африкат *č* належить до тих приголосних середньо-піднебінних, котрі зберігли свою палятальність й до цього часу. Ця палятальність однак не зберігається на цілій області, та акустично замітна вона перед голосними заднього ряду: *a, o, u* та в тих випадках, коли слідував за цим *č*—*ь*, чи то в середині слів чи на кінці (*č'as, č'artnyj, č'uju, kač'ka, bohač'*).

Обр. 32. Турок, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *č* у слові *šava*, - - - - у слові *meče*.

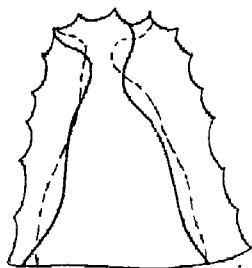
Обр. 33. Бреза, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *č* у слові *šava*, - - - - у слові *mača*.

Зберігання м'якості *č* находимо у найдаальших східних говорах над рікою Русковою а відтак на Гуцульщині. За нею іде полоса твердого *č* від околиць Сигота аж по ріку Боржаву та Бережанську Верховину з виїмкою долішніх надтисянських говорів, далше іде полоса м'якого *č*, а відтак у найдаальше на захід лежачих говорах находимо оп'ять отвердіння.

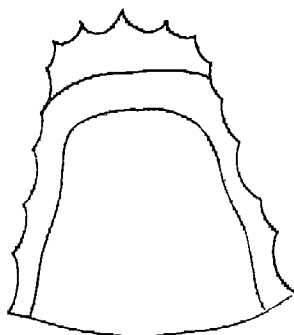
О. Брех, описуючи *č* ублянського говору, констатує, що воно відносно свого ділання на окружуючі голосні представляє незвичайно много труднощів, які правилами не можна означити і задля цієї причини повстає питання, чи *č* треба уважати „твердим“ чи „м'яким“; при тим і у виговорі цього звука він неначе б розрізняв слабі відтінки, фізіологічної різниці котрих не міг собі пояснити.¹ Ця замітка Бреха відповідає й дійсності особливо відносно *č*, перед котрим стояли голосні переднього ряду: *e, i* або й середнього: *u*.

¹ О. Брех: Угрорусское нарѣчіе села Убли, § 19, ст. 24—25 и § 38, 3, стор. 68.

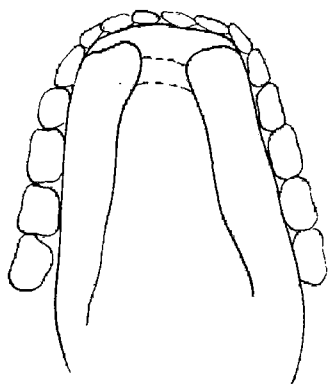
Артикуляційні поміри роблені мною у кількох осіб, що походили з околиць твердого та м'якого *ѣ*, виказали дійсно очевидні різниці в артикуляції між тими двома відтінками *ѣ*, *ѣ'*.

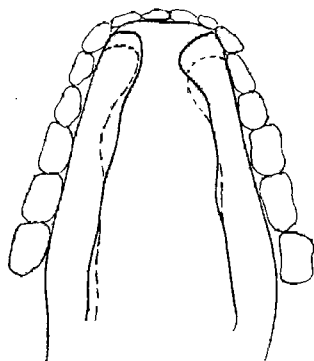
Обр. 34. *Шлепечкий*, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *ѣ* у слові *ѣlava*, - - - - у слові *таѣ*.

Обр. 35. *Дем'ян*, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *ѣ* у слові *таѣ*.

Обр. 36. *Турок*, — площа дотику язика при артикуляції *ѣ* у слові *ѣlava* (метода барвна), - - - - у слові *теѣ*.

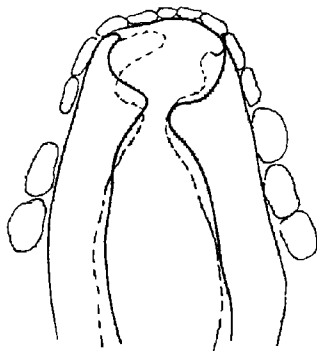

Обр. 37. *Бреза*, — площа дотику язика при артикуляції *ѣ* у слові *ѣlava* (метода барвна), - - - - у слові *таѣ*.

У *T.* при артикуляції слова *теѣ* замкнення продуву воздуха було на альвеолах в околиці клів, те саме й при слові *ѣlava* (обр. 32, 36). Язик дотикав передньою частию альвеолів незначною шириною а кінчик був від дотику свобідний. Краї ясен та піднебіння вздовж всіх зубів були дйткнені не глибоко.

Подібно у *Д.* при словах *t/ača*, *ch/ašča* (обр. 35). Дотик язика був більше взаді, на початку переднього твердого піднебіння, в околиці першого черінного. При слові *p/ašča* місце артикуляції пересунено наперед на границю альвеолів та передньої часті твердого піднебіння, в околицю першого черінного та кла. Замітне, що в самій середині замкнення не зовсім щільне а радше слабше, що при многократних повтореннях експерименту все показувалося.² Ця артикуляція відповідає твердому *č*, що жие нині в області Марамороша та Бережанської Верховини.

Поміри артикуляції м'якого *č* були роблені у трьох осіб, а то у *Ст.* (був. жупа Бережанська), у *Бр.* (б. ж. Ужанська) (обр. 33, 37), та у *Ш.* (б. ж. Шариська) (обр. 34, 38). У *Ст.* при артикуляції слова *тача* замкнення відбувалося на горішніх альвеолах в околиці клів. Язик при тім підносився ширше вгору і через це дотикав ширше твердого піднебіння, глибина в околиці першого черінного виносила від краю ясен 13 *mm*. Ця артикуляція є отже зовсім палятальна. Подібна зовсім була артикуляція у *Бр.* при тім самім слові а також слова *šč/ava*. Замкнення було на горішніх альвеолах і доходило до краю твердого піднебіння. Глибина дотику виносила 10 *mm*. Поміри на язичку вказували місце замкнення переднім язиком а кінчик був свобідний. Так само було й у *Ш.* при артикуляції тих самих слів з тією різницею, що глибина дотику піднебіння при слові *t/ača* виносила 11 *mm* а при слові *šč/ava* 14 *mm*.

Обр. 38. Шпеневський, ————
площа дотику язика при
артикуляції *č* у слові *šava*,
----- у слові *тача*.

Перейдемо тепер згадані чотири полоси неоднакової артикуляції *č*. На найдальшій сході на ріці Рускові, в Рус-Кривім виразна м'якість *č* перед *a*, *o*, *u*, *v*, в середині слів іноді перед *i*: *tešč'a*, *č'as*, *č'ormyč*, *moloč'u*, *klorč'ma*, *č'istyč*, *č'ity*. Но перед *i* не все ступень м'якості однаковий. Чув я слова без виразної м'якості: *čity*, *čityučy*, *kluč'in'y*, також перед *e*: *čertč*, *četyer*; також перед *a* < *e*: *časaty*, *čapity*. У визвучі чув я радше твер-

² Місце артикуляції *č* згоджується в основі з вислідами помірив, які робив Др. Галя в язичі словацькім та чеськім, утублікованими в творі: Dr. Bohuslav Hála: Základy spisovné výslovnosti slovenské. Praha 1929, стор. 40—41. — Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty university Karlovy v Praze.

дість *č*: *bo/hač*, *pič*. В Рускові такі самі відносини, лиш перед *i* більше послідовна м'якість а також чути її виразно й перед *e* (можливо, що для того, що вимовляли ці слова жінчини — а ці є більше консервативні): *nešč' /asta*, *pl'iač' u*, *šč' ur*, *č' /ornyi*; *pšenyč' /en' ku*, *lež' /uč' i*, *peč' /i* (но *oči*, *d'iuč' /ina* — хоч *d'iuč' /y' n /oč' ka* — *pis' /oč' ku*).

На Гуцульщині у більшості м'якість *č* зберігається. Не всі села однаково відносяться до того явища. Найбільше консервативні є Рахів, Богдан, менше Кваси, Требушани, ще менше Ясіня та Косівська Поляна. Ясіня стоїть у близьких зносинах з говорами галицькими а Кос. Поляна в сусідстві говорів, де м'якість *č* щезла (Бичків, Луг).

В Рахові м'якість *č* найбільше послідовна перед давнім *a > ě*: *v'ič' /ér'*, *jarč' /é*, *č' /és*; перед *o*: *č' /ol' o*, *č' /ornyi*, *šč' /oka*; перед *u*: *č' /ujiu*, *č' /udo*, *šč' /uka*; ту виїмку становлять конюгаційні форми часу тепер., де *č* перед *u* є тверде: *ch' /oču*, *peč' /u*. Перед *e*, котре ту в дуже широке м'якості *č* не чути: *č' /erez*, *č' /ešn' é*, *uč' /erašnyč' i*, *peč' /u* — *peč' /eš*, *peč' /e*; у слові *šč' /ebel' /atyč'* м'якість була слідна. Перед *yč'* м'якості *č* не чуємо: *uč' /yč' /il' /*, *čyt' /aty*, *čyt' /ajičy*, *t' /oščyčy*, *h' /uščyčy*. *peč' /y*. — В Богдані однак м'якість *č* зберігається сильніше, бо чути її й перед *e*, *yč'*, *i*, та в середині слів перед давнім *ь*, отже не лиш *č' /és*, *č' /uje*, *n' /č' /o*, але *ch' /op-č' /yšč' /e*, *šč' /esto ich ne zab' /uly*, *zvir' /i' /č' /yč' /y*, *lyč' /yč' /yč' /yč' /y*, *uteč' /y*, *v' /eč' /ir*, *v' /in' /oč' /kyč'*, *sv' /ašč' /ka*, *mij roč' /oč' /ku*, *tub' /oč' /ka*, *kvit' /oč' /kyč'*. Замітна однак різниця між категоріями *v' /eč' /ir* — *u v' /eč' /er' i*, де при *č + e* м'якості не відчувається. — У Квасах зберігається м'якість перед *ě < a* і перед *o*, не однаково перед *u*, перед *i < ě* у вивуці, нема її перед *e*, *y*, та *a* новішого походження, а це правдоподібно з причини впливу, котрий іде з Ясіня: *č' /ornyi*, *č' /olov' /ik*, *poč' /lčy*, *šč' /léstě*, *ch' /ašč' /' i* (gen. s.), *ch' /oč' /u*, но *č' /ujiu*, *z pleč' /*; *č' /ered' /a*, *č' /esn' /yč' /k*. *šč' /eznyč' /*, *šč' /e*, *z' /ač' /ym*, *č' /as' /om*, *č' /as*. Подібно в Требушанах: *z' /ač' /ely*, *č' /ornyi*, *ch' /oč' /u*, *Petrišč' /ak*, але *č' /as*, *peč' /e*, *č' /yn' /yčy*, *zn' /yščyčy*, *uč' /it' /il' /*. — В Ясіню зберігається м'якість лиш перед *ě < a*: *č' /es*, *č' /el' /sto*, *h' /ušč' /é*, але перед новим (літературним) *a* ні: *č' /as*; дальше тверде: *č' /ol' /o*, *č' /olov' /ik*, *b' /očka*, *b' /ičy*, *leč' /y*, *dok' /in' /čyčy*, *č' /etv' /er*, *šč' /e*. Подібно в Косівській Полянні, котра стоїть у близьких сусідських зносинах з Бичковом та Лугом: *č' /olov' /ik*, *č' /as*, *č' /asto*, *č' /etv' /er*, але *šč' /léstě*. З наведених примірів було також видно, що м'якість *č* зберігається довше в сполученні *šč'*.

Від Бичкова, Луга, В. Руни, В. Апші дальше на захід з виїмкою долишніх надтисянських сіл, де *č* лиш частинно отверділо, знаходиться область *č* твердого. Границя західня цього явища біжить по границі був. жупи Марамороської,

т. є гірським хребтом між Хустом а Рокісвою, селом Заднє, дальше до гори рікою Боржавою до ділу між Керецькими а Росошем, відтак біжить полонинським пасмом аж до Підполозя та села Жденієва: *uč|ar'*, *zač|aц*, *ch|oцu*, *četo|er'*, *uč|ytys'a* (Бичків), *pryč|ast'a*, *čort*, *čolov|ik*, *korč|s*, *korč|juc*, *sv|ička*, *sv|ityč* (незначно тронуте *č* все таки відчувається (В. Апша): *čas*, *d'ju-č|atka*, *zač|ala*, *čolov|ik*, *čot|ьry*, *po pl|ečoch*, *č|ornьj*, *ch|oцu*, *Vašč|uk*, *boh|ač*, *kou|ač*, *sor|očka* (В. Руна). Інтересно, що у молодих *č* відчувається до певного ступня м'яким. Так від дівчини 10-літньої чув я: *jašč'|urka*, *šč'|ur*, *šč'|en'ja*, *ne ch|oč'и*. Дальше за Тисою: *čas*, *čas|ot*, *ch|oцu*, *šč|uka*, *Dvor|yšča* (назва поля) (Грушево), *vič|ar čolov|ik*, *ne čuц nuč* (Драгово), *č|ajka*, *str|ьjčanyk*, *dv|č|asty*, *čov|en*, *ščo*, *kač|jülka*, *dranc|ьjes'a*, *šče*, *naž čys|yt n|aš| dnь*, *tr|ačka* (Нанково — однак бувають випадки, де твердість *č* рушена і іноді в тім самім слові чути малу м'якість: *boh|ač'*, *šč'o*, *ščo* (Липецька Поляна), *čas*, *čas|ot*, *kr'jač|aty* (= *kryčaty*), *šč|uka*, *nuč* (Керецькі), *ščo*, *čas* (Березники), *do s'oho č|asu*, *ch|ašča*, *l|uds'k'ї ch|ašč|ї*, *p|juc|ič* (Н. Синевир), *čas*, *vič|ar|s*, *čolov|ik*, *č|elad'*, *čerp|ak* (Воловий), *boh|ač*, *č|ornьj*, *ščo*, *čuj|u*, *čerp'j|aty*, *boh|ač*, *p|om|ič* (В. Верецькі), *šč|a-s'č'a*, *čas*, *zad|lč|ans'kьj*, *Bors|učьmь*, *četo|čr'* (Тишів).

Гнатюк пильно розрізняв між твердим і м'яким *č* і його записи на області Марамороської Верховини та ріки Боржави годяться з моїми відносно твердості *č*: *хашчоу* (Голятин, Е. 36. III, 19), *исчалуїт* (тамже, Е. 36. III, 20), *чуїу* (тамже, Е. 36. III, 30), *чули* (тамже Е. 36. III, 32), *мечум* (Воловий, Е. 36. III, 50), *шчо* (Кушниця Е. 36. III, 81), *зачау* (тамже, Е. 36. III, 81), *отпушчаут ти сьа грїху* (тамже Е. 36. III, 123), *вичишчу* (тамже, Е. 36. III, 135), *тітчанік* (тамже, Е. 36. III, 137), *не чудуї* (тамже Е. 36. III, 137), *ночувати* (Задня, Е. 36. III, 150), *чуїи* (тамже, Е. 36. III, 150), *почау* (Луково, Е. 36. IV, 170).

Від згаданої вже лінії Хуст — Задній — Керецькі -- Верецькі до Жденієва починається нова полоса, де *č* зберігається м'яким. М'якість цю, як було сказано, чути перед *a*, *o*, *u*, перед колишнім *ь* в середині слів та у визвучі. Це іде аж до ріки Попраду: *č'as*, *poč'|aц*, *č'oh|o*, *č'omь*, *ch|oč'и*, *ch|aš'č'и*, *chaš'|č'ьu*, *nuč'*, *и več'|č'ї* (В. Раковець), *č'ot|ьry*, *uč'|ora*, *но и ch|aščy* (Розтока к. Иршави), *č'|ast'*, *č'ol|o* (Имстичово), *kl|oč'a* Крайня Мартонка), *č'ast'*, *č'ornьj*, *č'ot|ьry*. — В сполучі *šč* — *š* ассимілюється до м'якого *č*, а відтак оба зливаються до м'якого *š* і в наслідок того ми чуємо *š'jülka* < *š'č'jülka*, *š'juka*, *šč'juka*,

перед у м'якість незамітна: *člystyty, člystyŭ* (Стройно), *č'oh'o, č'om'u* (Неліпено), *č'as, č'asto, šč'asta, šč'o, č'olboŭik* — но *pot'ol'čyna* (Підполозя), *ch/ašč'a, č'etv'ér'* (Поляна), *č'asto, č'ol'o, č'juti, č'žpéc'* (Буковець Бер.), *č'as* (Кичерний), *druč'jaty, vječ'ür, trjč'i, но kjočš, нус', ne pljač', и Ljuč'kach, z brjč'kóy, d'žvoč'ka* (Страбичово), *zač'jaly, Kuč'java* (назва села), *č'jérs'koje, Kor'jatovyč', l'ыs'ač'* (Купиновці), *č'jast', č'olboŭik, kluč'* (Медведьовці).

М'якість *č* на області між рікою Боржавою а Латорицею зазначають також й Гнатюк й Верхратський, хоч не всоуди послідовно. Гнатюк: *чыца* (Стройно, Е. 36. III, 14), *пушчыаў* (тамже, Е. 36. III, 16), *ут того чьасу* (тамже, Е. 36. III, 38), *пишчыалка* (тамже, Е. 36. III, 39), *вечур* (Стройно, Е. 36. III, 13), *чудуйсьа* (тамже, Е. 36. III, 14), *з радоччы* (тамже, Е. 36. III, 15), *чудно* (тамже, Е. 36. III, 44), *боцька, у боцьку* (тамже, Е. 36. III, 47), *ковача* (Дусино, Е. 36. III, 64), *ковачь* (тамже, Е. 36. III, 64), *колаць* (тамже, Е. 36. III, 77), *ў хащчы* (тамже, Е. 36. III, 211). — Верхратський: *почав* (Страбичово, Зн. I, 128), *почоваў* (тамже, Зн. I, 131), *лавочьку* (тамже, Зн. I, 131), *уцьули* (В. Лучки, Зн. I, 131), *човати* (тамже 131), *де хочо, там скоцо* (тамже, Зн. I, 133), *богачя* (Пузняковці, Зн. I, 134), *богачь* (тамже, Зн. I, 134), *переночовати* (тамже, Зн. I, 140), *а ся чюдоваў* (тамже, Зн. I, 137), *чоловічок* (тамже, Зн. I, 140), *у хащі* (Дунковиця, Зн. I, 145), *чюловік* (тамже), *чюловіка* (В. Раковець, Зн. I, 146), *ничього* (тамже 146), *чюловіка* (Ільниця, Зн. 147), *чюрні* (тамже, Зн. I, 142), *боцькы* (тамже, Зн. I, 147), *чюдопся* (тамже, Зн. I, 148). Но одночасно в тихже селах записує Верхратський тверде *č*, мабуть з причини того, що не звертав на це уваги при скорім писанні оповідання: *почаў* (Страбичово, Зн. I, 129), *уқычў* (тамже, Зн. I, 129), *почала* (В. Лучки, Зн. I, 133), *нащадіу* (Пузняковці, Зн. I, 134), *я хочу* (тамже, Зн. 138), *почаў* (тамже, Зн. I, 145), *почала кричати* (В. Раковець, Зн. I, 146), *почували* (тамже, Зн. 146), *чорнобыль* (Ільниця, Зн. I, 148).

Дальші приміри, записані мною, доказують м'якість *č* також й від ріки Уга аж до границь Спиша: *č'as, kroč' zač'jala duže ity, š'č'o, poč'ovjaty, poč'jvvi, svjč'ka, mjač'ka* — но однак: *pečly, stryčly, bičly* (Ужок), *puč'č'jaty, š'č'juka, č'olovjka, nuč', č'jerez, č'e-redja* (у цих двох словах м'якість незначна) (Дубриничі), *doč'juč's'a, mječ'u, mječ'ut* (наслідком м'якості *č—e* стає вузьким), *č'udž'ň* (Ворочово), *č'jasto, hrabjač', po več'jéři* (Коритняне), *и poč'ly* (Пудгородя), *nuč', č'jortnyč', č'olovjka* (Колонія), *č'jasto* (Звала), *poč'juči, kluč'* (Острожниця), *č'jort, svjč'ka* (Пихні), *i s'a zač'jaly na č'im d'iljty, vječ'ur, meč', šist' par bokjanč'* (Роки-

тівці), *č'lasto, k|ač'ka* (Р. Поруба), *sv|ič'ka, kač'ka* (Рафаївці), *moč', č'udno, k|ač'ka, p|l|ač'u, sv|ič'ku, m|ač'ka* (Вальків), *núč'* (Ременини), *v|nč'jan'a, v|ič'ko, v|ar'jat mač'anku, k|otat'* (Млинарівці), *č'ornyj č'lovek, k|osač', sv|ič'ka* (Кобильниця), *č'lasto, č'as* (Вирліх), *č'ort, č'om, jač'č'urka, zo sč'istych h|olôu, o n|uč'ím* (Ладомірово), *č'elad'* (Стебник), *jač'č'urka* (Дубова), *níč'* (Шом), *z ja|oč'ku voda ide* (Київ), *sv|ič'ka* (Герляків), *pn'|ač'a, d'ivč'atko, č'ornyj, p|l|ač'ok, korč'* (Ольшавиця), *č'ornyj, h|orč'ok, ž'v|izdy trep|loč'ut, s'v|ič'ka, m|ač'ka* (Блажів), *šč'|utka, jač'č'ur|ič'ka, doš'č', m|ač'no* (Завадка), *l|uč'a, harč'ok, č'as, č'asnok, č'alo, b|ohač'* (Банске).

Починаючи від ріки Уга, м'якість *č'*, як було видно із примірів, слідна часто й перед *e, i*. Ця м'якість однак ще далше посунена, як у говорах на схід від Уга. В наслідок того, що язик дотикає піднебіння більше боками, повстає при артикуляції цілий, вразду перемикається й місто *č'* ми чуємо м'який приголосний *š'*. Таке *š'* місто *č'* появляється на області між Угом а Лабірцем а навіть по за ним аж у Р. Порубі. Це діється головно перед наростком *-ька*. Так в Ужку вже чути місто *doč'k|a — doš'k|a*, в Старій Стужиці: *š'č'iv|ér', m|éš'u, m|éš'uf', veš'č'j|atu* (Ворочово), *ch|oš'u* (Невіцьке), *sor|oš'ka, k|aš'ka, nuš', š'er|éš'n'í, š'ornyj k|aš'or, sv|iš'ka* (Пудгородя), *d|oš'ka* (Улич). Пудгородя є в цілій околиці в тім огляді найбільше послідовним. В тім же Пудгороді маємо також приміри, котрі свідчили би, якою дорогою ішов цей процес. Велика м'якість *č'* зближувалася до *š'* і то *š'* антиципувалося перед *č'* так, що повстала з того *č'* група *š'č'*: *š'č'etv|ér', š'č'as*.

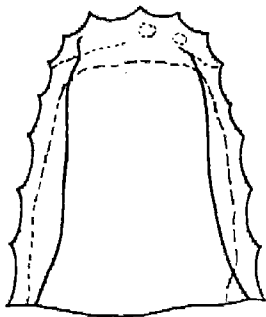
Другим таким осередком *š' < č'* є села над річкою Виравою у б. північній Земплинщині на схід від Лабірця, а то Рокитово, Збійне та Вилагі; там також чуємо: *m|ač'a < m|ač'a, k|aš'ka < k|ač'ka, š'ortyk < č'ortyk, š'ornyj < č'ornyj* (Збійне). Це потверджують також записи Верхратського зі Збійного: *шьеловік* (Зн. II, 165), *кашка < kač'ka* (тамже 223) а також приведені тамже на стор. 43 з тогож села: *умашьати, шьвершьок, вешьур, космашькы, вшььок, утешьє, шьор* — а навіть зазначає В. це *č'* через м'яке *š'*: *сьорный, сьєрвеный*.

До того ж самого *š'* веде й група *š'č'*, в котрій *č'* ассимилюється до *š'* цілковито. Це явище звісне також в згаданій околиці: *p|yrs'ok < p|yrs'č'ok, š'ouč < š'č'ouč, Ruš'|any < Ruš'č'|any* (жителі села Руського) (Острожниця), *p|uš'š'yj* (Звала), *p|yrs'ok* (Пихні), *t|ovš'yj < t|ovš'č'yj* (Ужок), *š'ysta* (Вирліх), *zo zdavjom i š'est'om* (Млинарівці).

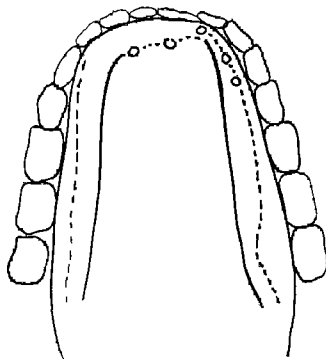
Находимо також й відворотний процес, а то переміни *š* (твердого) на *š'* перед *k*. Явище це находимо між Угом і Топлею: *š'koda narobylo* (Колонія), *š'koda* (Суків), *to ne š'kada možej hod'it'li* (Суша). Це слово як також *š'kola* є звичайним явищем на згаданій області. Також й в середині слів, а то в слові *djaška: jotkol pr'yv'iz d'još'ki* (Кобильниця). Цю фонему чув я ще у Валькові, Р. Порубі, Пихнях та Колонії.

Явище це поширене і в говорах бойківських Галичини.¹

Накінець четверта область отвердіння *š*, наслідком чого, як то було й при *š, ž*, наступне старе *i* а також *i < e* в закритих

Обр. 39. Турок, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *r* у слові *mēr'va*, - - - - при артикуляції *r* у слові *mara*.

Обр. 40. Турок, ——— площа дотику язика при артикуляції *r* у слові *mēr'va* (метода барвна), - - - - при артикуляції *r* у слові *mara*.

складах а також з *š* отверділо й також стало *ы*. Це явище відоме в селах запопадських: *š'vast'yi, šy|ati, str'ičy, špiva|ušy, jošy* (Літманова), *š'valka, plešy* (Липник), *zleš'ylu mi kolo* (= злетіло) (Фольварк), *d'ruhoj n'jošy* (Орябина).

Пливкі: *r, l*.

r. — Пливке дрижаче *r* находиться на описуваній області у двох видах: твердим і м'яким, як продовження таких же приголосних в праслов'янськiм: *rano, ruka, robytu, prychođytu, rem'n', rika, or'ich — bur'ja, or'ju, p'ysar', pastyr', ver'ba, ver'ch* і т. д.

Артикуляція твердого *r* в слові *mar'a* на чотирьох палятограмах у *T.* (обр. 39, 40) виказує, що дрижачий дотик

¹ Z. Rabej: Dialekt Bojków. Sprawozdania Pol. A. Um. XXXVII. № 6, стор. 22.

кінчика язика відбувається на горішній часті альвеолів в околиці кльв. Дотик язика у переді неповний, у *Ш.* не видно було навіть сліду замкнення.

На лінвограмі слід дрижачого дотику на кінчику, а боками у *Т.* Артикуляція м'якого *r* зазначена ширшим дотиком язика по боках і пересунення місця артикуляції на альвеолах вперед зараз за горішніми сікачами. У різних осіб були переведені досвіди артикуляційні з різними словами. У *Т.* (обр. 39, 40) було артикульоване слово *m|ér'va*, у *Бр.* *b|ar'va*, *var'*, у *Ш.* в обох випадках *mar'* (кличче імя *Марійка*). Палатограм *r* у слові *bor'b|a*, *m|ér'va* у *Д.* різнився сильно від попередніх тим, що місце артикуляції в порівнанні з артикуляцією твердого *r* у слові *mar|a* було маленько в заді. Дотик язика відбувався від границі альвеолів на початку твердого піднебіння в околиці першого черінного.

М'якість *r* у визвуді досягає того ступня, що по *r* чується перехідний спірант *i*: *pyzar'i*, *pastyr'i*. Це явище нерідко зависить від індивідуального способу артикуляції, но його поширення доволі значне.

Зберігання м'якого *r* є взагалі характеристичним признаком карпатських говорів а в південно-карпатських особливо. Воно зберігається починаючи від ріки Рускови, біжить через Гуцульщину вздовж Карпат по цілій укр. язиковій області аж до Лабірця. Звідтам починається хитання і спорадично виступає також й на місці м'якого *r* — тверде *r*. Но м'якість не утрачається й на Спишу та в таких островах, як Завадка коло Спиш. Нової Всі.

В говорах центральних зустрічаємося з отвердінням *r* перед давним *ь* лиш в середині слів, як прим. *v|erba* < *v|er'ьba* місто найбільше розповсюдненого *v|er'ba*, в західніх противно на *r*'. Приміри наведу починаючи від ріки Рускови: *ryb|ar'*, *rybar'j|a*, *rybar'j|*, *drag|ar'* — но в середині слів: *v|erba*, *terv|e* (adject. neutr) (Рус-Кривий), *skot|ar'*, *p|ysar'*, *tépér'* (Рускова), *v|uč'j|ér'*, *vol|ar'* — но *kušn'j|ír* (Рахів), *kos|ar'*, *car'*, *koles|ar'*, *voz|ar'*, *četv|er'*, *p|er'šy|j*, *v|er'ba*, *čér'v|ak* (Ясіня), *tép|j|ér'*, *v|j|ér'ch*, *č|j|étv|j|ér'*, — но також *p|ysar'i*, *kušn'j|ír'i*, *koles|ar'i* (Бичків), *kos|ar'i*, *p|ysar'i*, *v|er'ba*, *p|er'v|y|j*, *p|er'sy|j* (В. Апша), *p|ysar'*, *č'j|z'm|ar'*, *kos|ar'* (В. Руна), *č|ar'i*, *z'vir'* (Новоселиця), *v|uč|ar'*, *pir'* (риба) Драгово), *tép|j|ér'*, *č|j|étv|j|ér'i*, *č|j|ér'k|j|u*, *svyn|ar'*, *v|üč|ar'*, *vol|ar'* — но *verba*, *p|er'v|y|j* (Н. Синевир), *koles|ar'i*, *v|j|ér'ch*, *h|ir'k|j|u|j* (Ізки), *č|j|ér'k|j|ou*, *d|j|iver'* (В. Верецькі), *č|j|étv|j|ér'*, *v|j|ér'ba*, *v|j|ér'ch* (В. Раковець), *t|j|ér'ch*, *tép|j|ér'*, *v|j|ér'ch*, *č|j|ér'k|j|ou*, *d|j|ivér'* (Страбичово), *myt|ar'*, *tép|j|ér' č|j|étv|j|ér'* (Раково), *č|j|ér'k|j|ou* (Во-

рочово), *vér'ba*, *vér'b'ina* (Дубриничі), *m'ér'va* (Дравці), *vér'ch*, *v'ér'ba*, *c'ér'kôu* (Стара Стужиця), *p'ysar'*, *koles'ar'*, *past'yr'*, *vol'ovar'* (Ужок), *s'É'etv'ér'i*, *ver'ba*, *mer'iva* (Пудгородя), *p'isar'i*, *v'ér'ba*, *vér'ch*, *c'ler'kou* — но *past'yr*, *étv'ér* (ту м'якість мусить ще бути дуже незначна, наколи перед *r* — *e* звужується) — (Валяшківці), *v'ér'ba*, *c'ler'kou* (Пихні), *h'usar'*, *p'ysar'*, *étv'ér'* (Суха), *žnyvar'i*, *p'last'yr'*, *h'ír'kôu* (Р. Поруба), *p'ysar'*, *h'usar'*, *étv'ér'*, *vér'ch*, *v'ér'ba* (Вальків), *k'ačmar*, *p'last'yr*, *v'ér'ba* (Руська Воля), *r'ubar'*, *ryba-r'ž'ov'i* — но *verch*, *étver* (Орябина), *p'isar'* (м'якість ледви помітна) — но *p'last'yr* (Ольшавиця), *sk'otar'*, *r'ychtar'* — но *p'isar*, *k'otar* — gen. sing. *do p'isar'a* — но *do kot'ara* (Блажив), *p'isar'*, *p'last'yr'* (Літманова), *r'ubar'* (Орябина), *p'isar'* — gen. s. *p'isar'ia*, *kočesar'* — но *v'učar* (Завадка).

Зовсім тверде *r* констатував я в Ременінах: *p'isar*, *étver*. Кобильниці: *p'last'yr*, *p'isar*, *k'omar*, *étver*, но в середині слів: *v'ér'ba*, *ver'ch* в Шомі, Ястребі, Обручнім: *p'isar'*, *m'očar*. В середині слів однак *v'ér'bi* (пом. plur.) (Шом).

В Банській і Давидові так у визвучі як й в середині слів *r* отверділо: *p'ysar*, gen. s. *p'ysara*, *h'arčar* — *harč'ara*, *v'erba*, *dz'vér*.

Но маємо приміри, що і в середині слів перед *a*, *u*, *o* задержується м'якість *r*: *r'žatovaty*, *r'žachovaty*, передовсім в Ужанщині: *r'žuty* — *tak r'žul'a hej by d'it'yna r'žul'a* (Горінчово), *tr'žopot* (Заріча). Сюди не треба зачисляти такі приміри, де м'якість *r* спричинена м'якими 'а, 'u: *r'žasn'ьi*, *r'ž'asa* (цвіт ліски) (В. Березний), *hor'or'ž'u*, *hor'ž'u* відомі на цілім просторі південно-карпатським.

Зміни *r* на *l* зустрічаються найчастіше в групі *rl*, де ассимилюється до *l*: *tell'yc'a*, *um'ella*, про що далше при групах приголосних. Рідко стрічаємо й інші випадки: *pr'olub* місто *pr'orub* (діра в леді на ріці), відоме всюди, *hr'jad'lylo* місто *h'lad'lylo* (зеркало) в околиці Середнього.

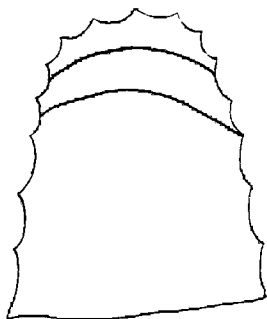
I.

— Подібно як й *r*, так й *l* *e* передовсім праслов'янського походження: *slovo*, *lakom'ьi*, *lokoč*. Діалектично появляється воно в говорах південно-карпатських також на місці *r* в групі *rl* > *ll*: *tella*. Верхратський в II. томі „Знадобів для угорско-руських говорів“, стор. 37, констатує, що в говорах „угорскоруских“ дається чути трояке *l*, а то *l*) грубе перед давніми твердими

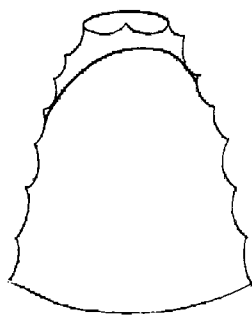
голосними, 2) середне перед *e*, *i* (и), *i* з **o*, 3) м'яке перед давнім *ě* > *i*, м'якими *'a*, *'u*, *'o* та *ь*.

Це твердження відповідає первісному станowi. Нині однак постановлення правила в цiм оглядi належить до найтруднiших задач з тiєї причини, що не всi околицi виказують згаданi вiдтiнки.

Труднiсть точного означення артикуляцiї *l* зазначив й О. Брoх при описi ублянського говору (Угрорус. нар. с. Убля, § 13, ст. 21), кажучи, що для *l* не можна вказати точного мiсця артикуляцiї а скорша область творення в полостi рота, де це або друге мiсце залежне вiд оточуючих звукiв. Це вiдно-

Обр. 41. *Турок*, — дотик язика на пiднебiннi при артикуляцiї *l* у словi *mala*.

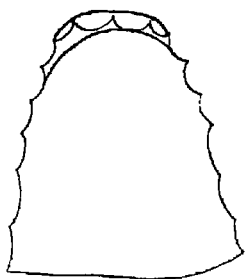
Обр. 42. *Бреза*, — дотик язика на пiднебiннi при артикуляцiї *l* у словi *mala*.

ситься до *l* коронального. Дaльше нави́в примiри, що при *l* в часi минулим (*privezli, chodili*) язик опирається в передню часть альвеолiв („луночної” области), зараз за горiшнiми зубами. В словi *dala* а iнодi *dali* язик опирався в середню або задню часть альвеолiв. Мiж двома *o* (*položyli*) край язика лежав приблизно вздовж граничної лiнii мiж альвеолами i переднiм пiднебiннiям. Iнодi знов мiсце артикуляцiї лежало уже вповнi в передньо-пiднебiннiй областi: *móloti*.

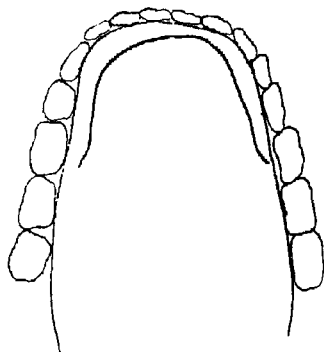
Цю труднiсть зустрiчав i я передовсiм в говорах центральних та захiдних, бо схiднi, т. е. бувши марамороськi, виказують лиш двоякого роду *l*: середне та м'яке. Для устiйнення артикуляцiї нормального *l*, яке знаходиться мiж двома *a*, а також *l* в оточеннi других голосних, ужив я палатограмiв, якi наглядно показують артикуляцiйнi рiзницi й сполученi труднощi з описом коронального *l*.

Пiчну вiд говорiв схiдних, а то гуцульських та марамороських з огляду на те, що у цих говорах ми зустрiчаємося лиш

з двома відтінками *l*: корональним, так званим середнім і дорзальним, м'яким. Корональну артикуляцію мало *l* між голосними *a—y* та *a—e* в словах *m|a|y*, *mal|e*. Дотик язика в обох випадках відбувався на альвеолях, починаючи від зазубної частини, переходячи навіть границю альвеолів до передньої частини твердого піднебіння. Ширина дотику виносила між 11·5 *mm* а 13 *mm*. При артикуляції слова *l|y|ra* місце дотику язика пересунене було далше вперед на зуби та альвеолі, но всего 3 *mm* за зубами. — Очевидно у всіх випадках дотик був й боками з огляду на *y*, *e*.

Обр. 43. *Шлепешкий*, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *l* у слові *mala*.

Обр. 44. *Турок*, — площа дотику язика при артикуляції *l* у слові *mala* (метода барвна).

При артикуляції слова *mal|a* дотик язика також на альвеолях в ширині 12·5 *mm*, полишаючи зазубну частину а граничив аж з передньою частию твердого піднебіння. Боками заходило замкнення аж до третього черінного.

У *T.* (обр. 41, 44) при артикуляції слова *mal|a* головне місце дотику було на горішніх альвеолях та початку передньої частини піднебіння. — У *Ст.* при артикуляції слів *m|a|o*, *mal|e* місце дотику було однакове на границі між альвеолями а передньою частию твердого піднебіння. При артикуляції слова *mal|a* дотик незначно посунений (о 2 *mm*) вперед, так що віддаль від зубів виносила 3 *mm* місто 5, но ширина дотику однакова. При слові *l|y|ra* місце артикуляції, подібно як у *Br.*, пересунене ще далше вперед, бо дотик відбувається на передній часті альвеолів зараз за зубами в ширині 5 *mm*. — У *Д.* артикуляція *l* в словах *mal|a*, *l|at|ra*, *mal|e*, *let* подібна до описаних попередньо. Дотик відбувається на горішніх

альвеолях і передній часті твердого піднебіння в околиці між клами та першим аж до другого черінного.

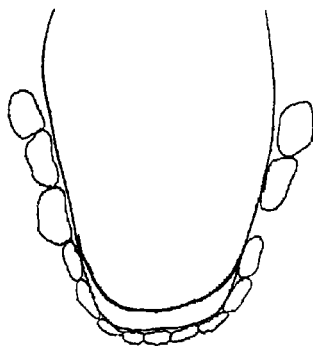
Зовсім інший вислід дали поміри на околиці ріки Уга та Ондави. У *Бр.* (обр. 42) в слові *malja* дотик язика відбивався частинно на передніх зубах та передніх альвеолях, досягаючи границі клів, боками аж до другого черінного. У *Ш.* (обр. 43, 45) в тім самім слові подібно, як у *Бр.*, а дотик був ще вужчий, бо займав лиш краї альвеолів.

Коли порівнати наші палятограми з палятограмами, які поробив Др. Б. Галя (В. Hála) на говорах словацьких та чеських¹, то між празькою артикуляцією *l* в слові *malá*, словацькою з околиць турчанських (стор. 73 у нижче наведеном творі), то побачимо, що *l* східніх південно-карпатських говорів в тім самім слові має приблизно таку саму артикуляцію і можна длятого назвати це *l* середнім.

Натомість *l* шариське (у *Ш.*) подібне до *l* польського по палятограмі проф. Бенніго (Benňi), яке находимо у його перекладі фонетики: Léonce Roudet: *Zasady fonetiky ogólnej*, Warszawa 1917, стор. 170, обр. 21, но без дотику задньої часті язика до твердого піднебіння. Артикуляція *l* ужанського представляла би посередній відтінок між середнім та твердим *l*. Зате далеко більша подібність згаданих двох *l* до тих, які ми можемо видіти на палятограмах у книзі В. А. Богородицького: *Фонетика русского языка в свете экспериментальных данных*, Казань, 1930, стор. 142, обр. 54, та стор. 150, обр. 62.

Приголосний *l* перед м'якими голосними: *i*, *'u*, *'a*, *'o* та перед колишнім *ь* в артикуляції дорзальної, який означаю *l*. Дотик язика ширший по боках, найширший від першого аж до третього черінного. Поміри артикуляційні при допоміг штучного піднебіння дали у всіх випадках (*Бор.*, *Т.*, *Ст.*, *Д.*, *Бр.*, *Ш.*) однаковий вислід. Артикулювані були слова у *Бор.* *l'iva*, *bil'mo*, у *С.*, *Д.* *l'iva*.

Мої записи, оперті на слуху, в основі згідні з поробленими досвідами при допоміг палятограмів. Ціла область східня аж

Обр. 45. Шленецкий, —
площа дотику язика при
артикуляції *l* у слові *mala*
(метода барвна).

¹ Dr. Bohuslav Hála: *Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou. Práce z vědeckých ústavů (filosofické fakulty university Karlovy)*, Praha 1929, стор. 52—53.

до Лабірця виказує двояке *l*, середнє, котре означаю *l*, та м'яке, котре означаю *ḷ*. В області ріки Уга вже помітне пересунення артикуляції на передню часть альвеолів з малим дотиком зубів. Вже між рікою Цірокою а Лабірцем почувається іноді твердість перед твердими голосними, як то замітив я у Валяшківцях,¹ часом у Пихнях. За Лабірцем вже в Рокитівцях, Р. Порубі *l* акустично видається твердим, хоч й не брак був примірів на *l* середнє. Так в Пихнях майже твердим *l* чув я у словах: *bl|ana, z|lyvat, m|aslo, b|ylo, l|yry, led*, натомість в словах: *zel|enyj, Vil|agy, molod|y* відчував я скорше середнє *l*. У Валяшківцях тверде: *p|udnyj, m|ydlu, tem, by|to*, середнє знов: *moloko, poludn'a*.²

За Лабірцем, як було сказано, твердість майже загальна не виймаючи острів: *by|t, b|yta, s'|idlo* (Рокитівці), *piš|'atka, rozv|atka* — але *l|yra* (Руська Поруба), *t|ajka, ty|ra, t|aska* — але *len* (Пискурівці), *li|ot, pl|it, vi|t, s|eto, v|atut, mo|todnyj, h|otoy* (Вишавка), *kr|yto, m|ydlu, vi|t, v|yd|it, sv|erdet, pl|atyti* (Вальків), *ta|ko|myj, st|oty, bu|t* (Щавник), *lob|ak, st|it, t|ajka, ropototi* (Церніна), *t|ajka, ho|tova, perep|itka, piš|'atka* (Біловежа), *s|adto, kov|adto, vi|t, s|otdzi* (Шом), *iab|tyka, g|arto* (Ястреб), *chod|ity, t|ajka, ho|tova* (Орлів), *mo|toko, m|ydlu, s|ytdza* (Герляхів), *led, ž|elen'* (Блажів), *tub|aly* (Ольшавиця), *cht|ores, č|eto, pr|yšot, chod|yta* (Літманова), неясно в Банській та Давидові: *iab|luko, st|yzy, l|yra, mol|oko*. В Завадці подібно: *len, st|it, bi|ta* а також *l: č|olnok*.

Зміну *l* на *ḷ* у говорах східніх замічається у іменників жіночих, утворених при допомозі наростка *-ьно-*: *kup|aln'a, ček|aln'a*, у прикметників з наростком *-ьн-*: *syn|y, kaln|y*.

Звук *l* змінюється часто в говорах західніх перед давнім *i* на *ḷ*: *ḷ|ipa* (Валяшківці, Обручне) а передовсім в множині дієслів часу минулого: *rob|ili, chod|ili*, як це зазначено дальше при відміні дієслів.

Далеко ширше значіння набирає перехід *l* на кінці складів так в середині слів як і у визвучі у двогубне *u*, або губно-зубне *v*, відтак перехід *ḷ* в говорах західніх перед колишніми твердими голосними: *a, o, u, y* у двогубне *u*. До загального явища, відомого на цілій області, належить перехід давнього *tbḷ* між приголосними на *ou*: *d|ouh|y, p|ouh|y, ž|ouh|y, t|ouh|y*,

¹ Др. Іван Панькевич: Говір села Валяшківця б. Земляинської жупи. Записки Наук. тов. ім. Шевченка у Львові, т. ХСІХ.

² Твердість *l* в говорах східньо-словацьких, а головню в говорах ужансько-земляинських констатує також V. Vážný: Nářečí slovenská, Českoslov. vlastivěda 3, стор. 301.

v|oɔk, v|oɔna, ž|oɔč, ž|oɔna; d|oɔho, p|oɔnyɔi, v|oɔk (Ортугова, Кобильниця, Ременіни, Лавринів, Вальків), *v|oɔna, p|oɔni* (Просачів), *voɔna, žoɔna* (Біловежа), *d|oɔnyɔi, žoɔč* (Орябина), *ž|bɔta dɔn'a, d|bɔnyɔi* (Березово), *na tɔys' t'ím derévi* (В. Верецькі).

Такий же зміні підпадає *l* в слові *tálko* < **toloko, túlko, túlko*. На області між Цірокою а Топлею переходить це *l* у двогубне *ɥ* або й щезає зовсім: *t|tɔko* (В. Радвань), *t|tiko* (Р. Поруба), *t|tuko* (Рімне). Те саме чув я в Чукалівцях в слові *b|ɥsɔɥi* < **bol'stji*. На Верховині Марамороській подібні приміри: *hra-b|ɥyno* (В. Студений).

На кінці слів у визвуці переходить *l* на *ɥ* (*v*) в часі минулім в 1. особі однини, починаючи від найдальших східних границь аж до ріки Лабірця: *čitaty — ja čit|aɥ, čit|avim* (Рус-Кривий), *v|ɥty — v|ɥy, p|ɥty — p|ɥy, rob|ɥty — rob|ɥy* (Рахів), *chod|ɥy, b|ɥy* (Имстичево), *bost|ɥy — zb|tɥ, zb|ola, b|ɥty — b|ɥy, kl|asty — klaɥ* (В. Верецькі), *rov|iv, zam|iv, zahorod|iv* (Ужок), *daɥ žem volovi ž|st|* (В. Радвань), *v|n zap|pysaɥ n'a, ja ne znaɥ* (Суха), *ja sam na slebe rob|ɥy, n|ɥchto ne roska-z|iv|aɥ* (Суків), *rov|ist| — rov|itɥ, pr|ɥiti — pr|ɥsɔɥ, v|id|iti — v|id|itɥ* (Рокитівці). — Відтак находимо цю форму аж за Попрадом в Орябині.

Кожне *l* переходить в зубно-губне *ɥ* перед: *a, o, u, ы* починаючи від Києва за Пряшевом здовж ріки Ториски через: Київ, Ястреб, Чірч, Обручне, Старіну, Ольшавицю та Блажів: *b|itɥa, m|vadɥo, s|ɥɥzɥ, chod|itɥem* (Київ), *rob|ɥɥa, dva ɥoɥɥ* (Ястреб), *b|ɥy, b|ɥɥa, ɥ|aɥka, ho|ɥoɥa* (Обручне), *toɥ|oko, chod|ɥɥa* (Ольшавиця), *v|okol, v|v — v|ova*, але *led, chod|ɥly* (Блажів). Явища це зовсім таке, як у польській мові коло Кракова (Broch: Slavische Phonetik, § 67), або у словацьких говорах. В інших словах *l* у визвуці не все переходить на *ɥ*, як прим.: *st|l, v|l, orel, osel* і т. д., *st|l, v|l* (Н. Синевир), но у Пилипци: *v|ɥy*, у Изках, Верецьких, Кичірнім: *s't|tɥ, k'itɥ, koz|ɥy* (В. Студений), в Ужку: *v|v, st|v*, в Лубнях: *v|ɥy, orel*.

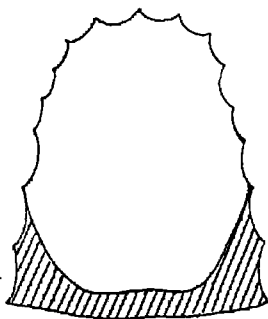
Задньоязичні: **k, ch, g** і гортанне **h**.

Задньоязичні *k, ch* є унасліджені з праслов'янської доби, на пр. *r|uka, kor|ova, kroɥ, serkoɥ, plakaty... duch, tucha, chod|ɥty*. Приголосний *g* виступає передовсім в словах чужих, румунських або мадярських: *du|g, gla|g, gl|aganéc', tag|jura, Gr|ɥga*, в adverb.: *n|ɥgda* а в говорах західних в словах, запозичених з польського: *gamb|a*. Крім цього нові діалектичні *k, g* на місці *t, d*: *k'isto, g'ido*. Гортанний *h* появился на місці праслов'янського *g* вже в добі

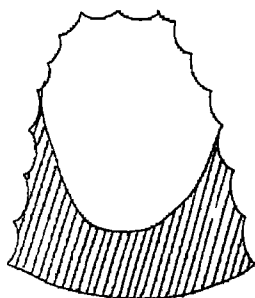
окремого життя української мови: *h|orod*, *hor|och*, *h|ora* і т. д. а також діалектично містѵ *v*, *d*: *hmerty*, *hneska* і як придиховий приступ: *h'ostryi*, *hor'sich*.

Праслов'янське *g* перейшло всюди в говорах південно-карпатських, подібно як *й* в українських та чеськословацьких, в гортанний *h*: *hor|a*, *h|orod*, *d|vuhlyi*, *h|uba*.

Артикуляція *k*, (*g*), *ch* не однакова на цій області. Поміри при допомозі штучного піднебіння виказали, що говори східні та західні артикують більше взаді, а говори центральні від Латориці до Уга більше впереді. Нормальне *k* в сусідстві *a*

Обр. 46. Турок, дотик язика на піднебінні при артикуляції *k* у слові *rak* зазначений площею лініованою.

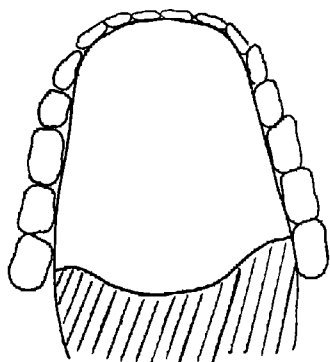

Обр. 47. Бреза, дотик зика на піднебінні при артикуляції *k* у слові *rak* (площа лініована).

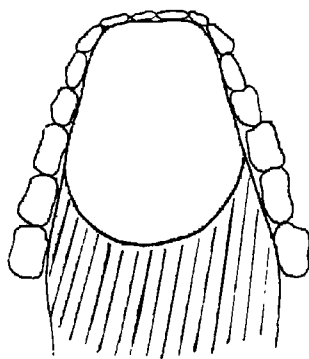
або між *a* у говорі гуцульським (по виговорі Борканюка з Ясіня) в слові *k|araц* артикулювалося так, що язик замикав своїм дотиком продув воздуха перед вибухом в околиці п'ятого черінного а боками дещо ближче вперед, бо в околиці четвертого черінного. Подібні результати дали поміри з Рахова та Росішки. — У *T.* в слові *rak* замкнення *й* дотик язика на піднебінні відбувалося в околиці половини п'ятого черінного боками від четвертого черінного (обр. 46). Лінгвограм показав також дотик від половини п'ятого черінного (обр. 48), то є переходин від м'якого піднебіння до твердого. — У *Ст.* в слові *raка* замкнення *й* дотик такі самі, як у *T.*, те саме в тім самім слові *й* у *Д.* — У *Ш.* в слові *rak* замкнення починається також від п'ятого черінного а по боках від четвертого. Подібний образ у *Ш.* і на язичку.

Натомість у *Бр.* (Ужанщина) в словах *rak*, *kava* (обр. 47, 49) замкнення на піднебінні далеко більше впереді. Боками починається воно від третього черінного а в середині цілковите замкнення від половини четвертого черінного взаді. Ширина

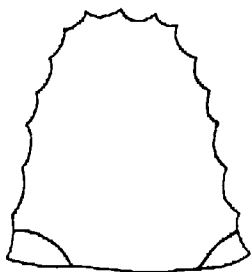
діткненої площі на штучнім піднебінні у *Бр.* виносила 12—13 *mm*, коли бо у *Ш.* лиш 4 *mm*. Відповідно до того й лінвограм виказує дотик по боках, починаючи від тре-

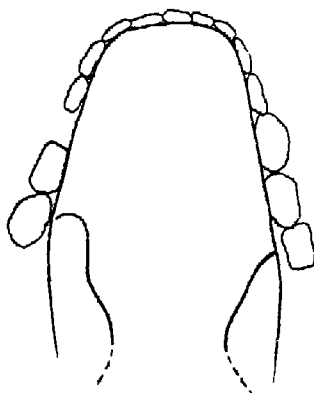
Обр. 48. *Турок*, площа дотику язика при артикуляції *k* у слові *рак* (площа лінійована).

Обр. 49. *Бреза*, площа дотику язика при артикуляції *k* у слові *рак* (площа лінійована).

Обр. 50. *Шлепешкий*, — дотик язика на піднебінні при артикуляції *ch* у слові *chata*.

Обр. 51. *Шлепешкий*, — площа дотику язика при артикуляції *ch* у слові *chata* (метода барвна).

того черінного а цілковите замкнення від половини четвертого черінного.

Спірант *ch* був мірений при помочі штучного піднебіння лиш у *Бор.*, *Г.*, *Д.*, *Ш.* У всіх трьох результат однаковий. Замкнення лиш по бокам. У *Бор.* в слові *och/aba*, в околиці

п'ятого черінного, у *T.* в слові *chata* від половини четвертого черінного, но головно на п'ятім, у *D.* в слові *tacha* по бокам від половини п'ятого черінного. У *Ш.* в слові *chata* (обр. 50, 51) дотик сягає боками до п'ятого черінного. Лінгвограм показує дотик по бокам також до п'ятого черінного. Гортанний *h* при помочі штучного піднебіння мірити не можна.

В Завадці (в був. спиш. стол. коло Сп. Нової Всі) переходить гортанний *h* в спірант більше піднебінний, в наслідок чого він дзвінкість свою утрачає й стає глухим.

М'які відміни *k'*, *h'*, *g'* находимо передовсім на Гуцульщині а спорадично й далше на захід аж до Спиша на місці м'яких *t'*, *d'*: *k'isto* < *tisto*, *sk'in'a* < *stin'a*, *g'ity* < *d'ity*, *g'ido* < *d'ido*, про що було спом'януто при *t*, *d* (стор. 114), а також перед *t*, *z*: *k'in*, *ruk'i*, *h'id*, *rok'i* і т. д.

Сполуки: *кы, һы, шы* — *ку, һу, шу*.

Різниця артикуляції задньоязичних *k*, *ch* та гортанного *h* показуються ярко в сполуках з наступним *y* < **i*. Область південного Підкарпаття під цим оглядом не однакова, бо зустрічаємося з трьома родами таких сполучень: *кы, һы, шы* (*кы, һы, шы*) — *ку, һу, шу* — *кі, һі, ші*.

Область *кы, һы, шы* з відміною: *кы, һы, шы* є найзначніша. На ню складаються дві окремі в собі замкнені області. Перша є східня, котра тягнеться від ріки Рускови, через В. Руну на Тересву займаючи й село Грушево аж по Латорицю, а то Лалово, Куштановицю, Сваляву, Неліпено, Підполозя, Жденієво, Верецькі, Тишів включно а характеризується дещо заднішою артикуляцією з огляду на наступне *ы*: — *tern'ús'kы*, *uš'ytкы s'a zúst'aly* (Грушево), *lušuk'ы, púsl'ay šuk'aty pt'akы* (Буштин), *burak'ы* (Бедевя), *tak'ы*, *zab'ihla do ch'ыž* (Новоселиця), *byk'ы, kark'ы, vás'okы*, *hluch'ы ne č'ыц* (Драгово), *lik'ы, kop'alnyкы, kыt'ak, rozhыn'aty, tot'ы n'ay by raz h'ыbly* (Нанково), *mír'z'alnyкы, dr'uh'ы dén'* (Керецькі), *žyd'ús'кы, tєpl'єr'кы, d'ib'uh'ы č'as, u'z'aly s'ób'í žedn'ы ch'ыsku na u'rendu* (В. Раковець), *d'ib'uh'ы h/orod, t'or'k'i r'ukы* (Розтока коло Иршави), *č'š'orn'i m'uchы* (Стройно), *kыrt'yna, kыrv'avy* (Свалява), *m'ysкы, c'ityкы, nyт'ы, ch'ыža, m'uchы* (Неліпено), *r'ukы, n'ohы, hыrt'anка* (Загатя, Куштановця), *na ch'ыžy* (Чорний Ардув), *hыrk'ы, zad'íl's'кы, hыrtan'ка, ch'ыr'javы* (Підполозя), *pušk'ы, ona tam poh'ыbla* (Жденієво), *muкаč'is'кы, proch'ыt'ы* (Тишів), *z'irk'ы, d'ityкы, sok'ыra* (В. Верецькі), *tak'ы, kыrt'yna,*

dr|uhŷi, ŷik|aj v|ŷt'i, bo poh|yneŷ (Ізки), *Hlub|okŷi zvr, K|ŷŷera, Vere|hy* (назви хотарні), *totŷ chŷ|ŷi* (Н. Синевир).

Друга область західня з відтінком: *ky, hy, chy* починається вже на Ужанській Верховині, а то від Ставного, Стар. Стужиці, Загорба і переходить на бувшу Земплинську жупу, а то на: Новоселищу, Збой, Улич, Кленова, Руське Волове, Ростоки, Грабову, Шміговці, Стриговці. Від цих сіл іде суцільна область цього явища до найдалших границь західніх аж по за Попрад. Виїмку творять села з перехідними говорами: Ременіни, Просачів, Шом та Вісланка, відтак острови: Банске, Давидово, Завадка, Порац, Словінки та Гельцмановці: *ch|ŷŷa, r|uky* (Колбасово), *trot|rak|ŷy* (= бараболі), *u paru ch|ŷŷoch* (Колониця) [відносно Кленової та Руського Волового покликуюся на свідогство О. Броха: Угрор. нар. с. У., стор. 71, зам. 1, де каже, що „два послѣднія (т. є Кленова й Руське Волове, у Броха *Ogosz Wołowa*) отличаються отъ убльскаго говора въ другой звуковой чертѣ именно произносятся „*ky, chy, hy*“. У Броха *y = ы*]; *dr|uhŷi, uŷ|ytky* (Звала), *ŷto chŷ|yt tŷi dr|atve, ch|ŷŷa, r|uky* (Острожниця), *struh|y, dva r|oky, ch|ŷŷa* (Валяшківці), *r|ohy* (Пихні), *znau ŷi|ati kp|yhy* (Суків), *i|akŷi ony ch|otat chl|b zazn|ati* (Рокитівці), *r|ohy, m|uchy, v|elo jest t|akych, ŷto zn|yvo ne n|aŷly* (Р. Поруба), *s t|arky* (= татарки) *r|obiat per|ohy* (Пискурівці), *r|uky, r|ohy, ch|ŷŷa* (Вальків, Лавринів, Матяшок), *po rusk|y* (Кобильниця), *sob|ŷtky, hud|ak|y, poŷim|ajut sa za r|uky* (Млинарівці), *poh|ayky, ch|ŷŷa* (Рімне), *na kot|otvi sut r|ŷŷy, n|ohy* (Церніна), *d|yky k'it, m|uchy* (Біловежа), *v|elky diŷč* (Герляхів), *ŷto i| ch|ybit, u dv|acet dr|uhym r|oku* (Обручне), *v|oŷou do i|ednej m|ak|y, tot ky| z|abi| do z|em|i* (Ястреб), *Kŷŷi* (назва села), *zam|eŷa ch|ŷŷu, byk|y* (Київ), *st|atky, zah|ŷrky, doh|y|avny, do ch|ŷŷy* (Ольшавиця), *dva r|oky, br|ytky, dva r|ohy* (Блажів), *ŷak|ŷi, ŷachy, obr|amky, ty rosprav|am|y po rusk|y, d|oŷny* (Орябина), *p|ŷŷky* (= польський), *i|edna kyh|yn'i, ud'ita ob|ydv| n|ohy* (Літманова), *d|oŷny* (Бехерів, Дубова), *b|ude mi ŷist|yby ŷachy, na dr|uhy rik dr|uhy pan|ove probov|aly ity tam* (Нікльова), *r|uky, poh|y* (Вырліх), *zo s ŷ|istych h|oŷou l|udzkych lem uŷ i|oho chŷ|ŷi* (Ладомірова), *d|oŷny* (Шар. Буковець).

Зібраний мною матеріал можна ще доповнити даними, які находимо у Верхратського Зн. II (Гнатюк цього явища не зазначає), із сіл, що находяться під Бескідом: з нього *кышкы шорочеш* (Тварожец, Вер. Зн. II, 171), *нема ппкы, наперед села грушка а од той грушкы од хыжи до хыжи кышкы ся торочат*

(церьков і стежки до ней) (Кружльова, ор. cit. 172), до глинкаы, выгше хыжи полетиш (Бехерів, ор. cit. 174—5), другый ся жывѣдуе (Вапенік, ор. cit. 178), дікы свѣны (Кружльова, ор. cit. 178), купуют дочкы (= дошкы), такый віл (Бодружал, ор. cit. 179), не мат ани ружы, ани ногы (Чертіжне, ор. cit. 180), до Мытра дывка хытра, зійу два ракы, попахай табакаы (Габура, ор. cit. 180—2).

Сполука *ку, лу, шу* обнімає також дві від себе далеко лежачі області, а то область гуцульську та область між Латорицею від зазначеної західньої границі першої (східньої) області сполуки *кы, һы, шы* аж по ріку Уг а спорадично до східньої границі західньої області сполук *кы, һы, шы*, бо на лінії Уга стрічаємося вже з сполуками *кі, һі, ші*, які виступають іноді й побіч *ку, лу, шу*.

Сполуки *ку, шу* на області гуцульській різняться від таких же сполук другої області тим, що артикуляція *к, ш + у (< ы)* є посунена сильно вперед, де дотик язика на піднебінні досягає області третього черінного. Наслідком того акустично відчуваємо м'якість *к, ш*. При сполуці *h + у* цієї м'якості не відчувається: *jak'ly, k'lydaty, such'ly, ch'lytry, ch'lytaje, hlynuty, n'ohy* (Ясіня), *n'ohy, r'uk'ly vyhlédajut jak u čolovíka* (Кваси), *č'jak'ly č'és, š'yr'ok'y remín, ch'lyetry, ch'lyeba, ch'yeb'ašny, m'uch'y, r'ohy, pohy* (Рахів), *R'ostok'y, dr'uhy, doroh'y* (Богдан); в Требушанах і Косівській Полянні м'якість *к, ш* не все чути: *čyn'ly tam horšk'ly* (Требушани), *r'uky, d'uchy, m'uchy* (Косівська Поляна). Ті самі сполуки находимо й далше на захід в говорах перехідних, а то в Бичкові, В. Апші: *Vel'yky Byčk'ly, vz'aly dva byk'ly blyzn'uk'ly, dač' iskl'ykaty madars'kich pan'ly* (Бичків — іноді знов чув я *k'yrn'y'a. k'yrt'yna*), *byk'ly, r'uky, ob' n'ohy n'a bol'ly, hyrt'an'ka* (В. Апша — ту знов у по *к, һ, ш* іноді почувається близько до *ы*, що зазначають через *у²*: *nytky², ta darabky²*, щож не дивне з огляду на сумежність з селами ріки Тересви. Подібне явище зустрічаємо і в говорах долини ріки Рускови: *chlyža, ruky², pohy²* (Рус-Кривий, Рускова). Островом є говір села В. Руни, де *ы* задержується у всіх положенях а таким стає й первісне *і*: *d'lyk'ly*.

Друга область починається від Латориці, а то від сіл Страбичово, Горонда, Сусково, Поляна, Уклин, відтак поминаючи Підполозя та Жденієво від Шербовця горі рікою Жденіівкою: *ruk'a—ruk'ly, d'lyhych pil', d'lyhym pol'am* (Буковець — але побіч того находимо там й сполуки *кі, һі*: *dv' r'uk'i, vos'ok'ich cerkv'iv, vos'ok'it cerko'am, d'lyhych pil', d'lyhym pol'am*), *chlyža, buk'ly, Kyčera* (Поляна), *r'uky, chlyža* (Сусково), *n'avylky, ostr'lyk'ly*,

hluch|yĭ, dr|uhyĭ raz (Страбичово), *vel|ykyĭ m|ajster* (В. Лучки), *ch|yža, m|uchy, r|ohy* (Кальник), *Lačk|y* (назва села), *dúĭš|ly put K|yĭĭ, kyv|avyĭ* (Купинувці), *vyn|ar' ky, po|h|yneme z h|olodu, neč|ysťi d|uchy* (Ляхувці), *ch|yža, r|uky, ĭak|yĭ, c|ar' m|ors' kyĭ bov|ay* (Дравці), *rusn|aky, katol|yky, mad|ars' kyĭ, y m|óĭĭĭ chyžu* (Коритняне), *n|ohy* — но: *r|uk' i* (Невіцьке), *zam|' ŭc (= zamĭĭc) chyžu, d|óh|yĭ, tur|ec' kyĭ* (Ворочово), *t|ychyĭ, on|a v|yĭšla do ch|yži* (Раково), *kobilk|y, ko-bĭlčak' |y, ch|yža, r|oky, r|ohy* — но і *r|oh' i* (Дубриничі), *k|olyky, p|oky, ch|yba, ch|yža* — но також *r|uk' i, r|oh' i* (Новоселиця), *rokyt|ús' kyĭ* (Забродь), *dr|uhyĭ chl|opéc', tak|yĭ vel|ykyĭ — u|ay na č' orn' i ml|ak' i* (Княгинин), *po|hyb|elnyč'a, ch|yža, šyr|okyĭ, tr' i|oma r|oky* (Лубні), *l|echkyĭ, vel|ykyĭ, st|olyky* — но *r|ukyĭ, n|ohyĭ* (Волосянка), *zam|iv chyžu, d|óh|yĭ, r|ohy, n|ohy, nysky|ĭ, vusky|ĭ* — но: *m|avy r|uk' i, dva r|ok' i* (Ужок), *uš|vatkyĭ, tys' |ans' kyĭ p|ořik* (Тихий). В говорах західніх, де панують сполуки: *ky, hy, chy*, находимо в Рафаївцях та в островах Банске, Давидово: *ky, hy, chy: pauc|ajky, ch|yža* — но *r|ukyĭ* (Рафаївці), *chyža, sokyra* (Банске).

Третьою сполукою є *ki, hi, chi*, що обіймає незначну область, а то долину ріки Уга, полосу попідбескідську від Ужка аж до Жденієва — правда з виїмками — а відтак говори перехідні між Угом а Собранцями, горі річкою Тібавою через Пудгорода на Руський Грабовець, Дубраву. Крім того на заході в говорах сусідніх з словацькими, а то в Ременінах, Просачі, Кобильниці (молода генерація), Шомі та Вісланці та накінець в островах: Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці.

Вже при обговоренні сполук *ky, hy, chy* звертали ми увагу на подвійні фонемі, які на згаданій області появляються. Так в Буківці побіч *ruk|a — ruk|y* находимо пот. рлуг. *ruk' i*, також в дальших відмінках множ.: *taty vos|óĭk' i čer' kv|y, tyx vos|óĭk' ich čerkv|iv, tym vos|óĭk' im čer' kv|at, s t'ymĭ vos|óĭk' imĭ čer' kv|ami, o tyx vos|óĭk' ich čer' kv|ach.* так само, *vos|óĭk' i č' o|a. vos|óĭk' ich č' il, vos|óĭk' im, vos|óĭk' imĭ, vos|óĭk' ich; d|voh' i pól|a, dvoh' ich píl, dvoh' im* і т. д. *n|óh' i*. В Тихім цього явища я не помітив, противно панує там сполука *ky*. В Ужку та Волосянці находили ми також подвійні фонемі, що було вже помічено при *ky, hy, chy*. Те саме в Княгинині, Дубриничах, Невіцькім та в Оноковцях і Доманинцях. Дальше консеквентну появу сполук *ki, hi, chi* зустрічаємо в говорах перехідних на захід від Уга в селах: Петровці, Корумлі, Гусаку, Колібабцях, Порубі, Прикопі і Конюші: *buč' k' i, ĭarmarok na dĭčk' i* (Петровці), *ch' |iža, ch' |iba, dva r|ok' i, dva r|oh' i* (Корумля),

rusn|ak'i, tirp|ak'i (Колібабці), *om|yvat m|isk'i, r|ok'i* (Порубка), *ch'i|ža, r|uk'i, n|oh'i* (Прикопа). В Конюші хитання межі *y—i*, бо нова генерація зовсім словачиться. Стара генерація говорить: *ch|yža* — молода генерація *ch'i|ža, krava ta roh'i*. Ця подвійність сполук переходить й до Пудгорода, де ми чуємо: *r|uk'i, n|oh'i, k'i|yšk'i*, но побіч того: *hl|atkyi, y taklych r|okoch, ch|yža, ch|yba, roh|ynul*. В Руській Грабівці: *ch|yža, ch'i|ybil*. В Ублї замічає Брех сполуки: *ki, hi, chi*, де означає звук переднього ряду, високого підняття — широкий: *n|oh'i* (gen. sing. а пом. асс. pl.) — стор. 81, § 44. — В Руській Бистрій оп'ять вертає сполука *ky, hy, chy*: *hl|arky, p|otoky, verchy, luhy*, а те саме в Дубраві: *byakly, ch|yža*.

Відтак приходять села пограничні зі словацькими: *ch'i|ža, r|oh'i, n|oh'i* (Ременіни, Просачів), *d|juk'i, n|oh'i* (Кобильниця, молода генерація), *kv|itk'i, m|uch'i* (Шом), *ch'i|ža* (Вісланка), дальше острови: *r|oh'i, r|uk'i, ch'i|ža, d|ouhy* (пом. s. m.), *ban-n'i|ik'i* (Гельцмановці), *Slov|ink'i n'i|žn'i, ch'i|ža, r|oh'i* (Словінки), *ch'i|ža, ch'i|rbet, l|iskovi or|šč'i* (Порач), *b|aprk'i, str|ig'i* (= чарівниця) (Завадка).

k, h, ch перед *i* з *ě* паляталізуються як *й* в праслов'янським та переходять *k* на *c*, *h* на *z*, *ch* на *s* в loc. s. m. та dat. loc. s. f, *č'olovik -c'i, ruc'i, roz'i, noz'i, dus'i, mus'i*. Про це ближче в деклінації іменників.

В говорах сусідніх зі словацькими біля Ужгороду не маємо цієї паляталізації переведеної консеквентно. Іменники роду чолов., закінчені на *k, h, ch*, в loc. s. мають *-u*: *roku, duchu, rohu* або *-ovi*: *rokovi, duchovi, rohovi*, іменники роду жін. часто зберігають *k, h, ch*: *y Ameryk'i*.

Перед *e* в voc. sing. а також в конюгації в часі теперішнім паляталізуються *k* на *č*, *h* — *ž*, *ch* — *š*: *čoloviče, bože, duše, plakaty* — *plaču, dvyhaty* — *dvyžu, dvychaty* — *dvašu* і т. д.

Сполуки зі складотворними праслов'янськими пливками.

Праслов'янські сполуки: **тъrt, тьрт, тьlt, тьlt.**

тъrt.

Рефлексом праслов'янської групи *тъrt* в українських говорах південно-карпатських є передовсім *tert* а іноді по шип'ячих в наслідок переміни *e* на *o* по тих приголосних: *tort*. В увагу приходять передовсім *č, ž*: *čart, čornyi, žorna*. Рефлекс *tert* є пануючим, бо лиш зрідка находим в говорах західніх рефлекс

tart наслідком колишнього змішання з польським елементом осадничим. Рідко попадає й *teret*, як явище другого повноголосу.

Перший рефлекс можна прослідити на цілій області від ріки Рускови аж по околиці Попраду не виймаючи й островів: *verb|a, mer|ve* (adject. n.), *čert|iš, terp|ity, m|erznuty, b|erdo, derž|alo, čer|lenyĭ, č'ornyĭ* (Р. Кривий), *šerstk|yĭ, ž|orna* (на *ž|ornach ž|ornaĭe*) (Рахів), *m|ertvyĭ, s|erbaty molok|o* (Буштин), *čerp|ak, tverd|vyĭ* (Нанково), *v|ér'ba, p|ervyĭ, c|ér'koč* (Синеvir), *derž|aty* (*može derž|aty dvĭ vĭc'ĭ* (Воловий), *z|erno, v|ér'ba, mertv|éc'* (Изки), *v|erša* (рід риби), *vert|ity, serp, smért'* (В. Раковець), *uzm|ér'klo* (Имстичево), *verš|ok, čer|lena šarka; č'ornyĭ, č'ort* (Страбичево), *dern|o, p|aserb, s|erce* (В. Верецькі), *t|ěrn'a, ž|ěrd, z|erno* (Ляхувці), *č|ér'javu v|odu* (Ворочово), *p|eršvyĭ, z|ěrn'a, v|ér'ch, v|erba, smért', p|erstěn'* (Суль), *tverd|vyĭ* (Ужок), *č|er|vena sk|ala, č|ort, m|erznuty* (Ставне), *v|ér'ba, z|erno, č|er|venyĭ, č'ornyĭ* (Колонія, Острожниця), *sv|erd|lyk, z|erno* (В. Радвань), *c|erkoč, serp, v|ér'ch* (Р. Поруба), *tv|erdvyĭ* (Пискурівці), *serp, p|eršyĭ, v|ér'ba* (Рафаївці), *sv|erdel, p|eršvyĭ, v|ér'ba* (Вальків), *č|er|venyĭ, z|erno, t|ěrn'a, v|er'ba, ver'ch, č'ornyĭ* (Кобильниця), *verb|yĭna* (Щавник), *serp, stern'|anka* (Рімне), *tv|erdvyĭ r|usnak, t|ěrn'a* (Оргутова), *t|er'tĭ, t|er|o* (Церніна), *p|erstĭn', verch, p|eršĭ, tv|erda kost* (Шом), *verch|ĭina* (Вісланка), *serp, t|ěrn'ak, t|erky* (Ольшавиця), *z|erno, serp, tern'|ina, verch, st|ěrn'a, č|ornyĭ* (Блажів), *ob|ern|uty, p|erše, pod|eržka, č|er|venyĭ* (Орябина), *č|ornokn|yžnyk* (Літманова), *terk'i, tern|nykyĭ* (Банске), *c|erkov, serp, s|erce* (Завадка), *terp|iti* (Порач), *č|er|venyĭ, č'ornyĭ* (Словінки), *v|ér'ba, t|ěrn'a* (Гельцмановці).

З групи *tyt* може розвинутися в українських говорах другий повноголос, правда в порівнанні з великоруським, в дуже нечисленних випадках. В південно-карпатських говорах такі випадки то виїмки. Один такий примір маємо з В. Верецьких: *š|erest* (замерзаючий лід на ріці).¹ — Другий повноголос мабуть не розвинувся ширше, но сліди неповного звука ко *r* в згаданій групі *tyt* все знаходяться, бо в таких фонемах, які зазначені нами як *v|ér'ch, v|ér'ba, c|ér'koč, r* не лиш м'яке, но воно артикулюється повно до кінця із неповним звуком, подібним до *ь*. Через це часто Гнатюк пише також *г* в групі *tyt*: *поверх* (Стройна, Е. Зб. III, 21), *церькві* (Дусино, Е. Зб. II, 130), *мерьви* (gen. sing., Ворочово, Е. Зб. III, 168). Так само й Верх-

¹ Подібні приміри приводить Огоновський: Studien, стор. 53: *шереш*, а також А. Шахматовъ: Къ исторіи звуковъ русскаго языка. Извѣстїя, отд. рус. языка VII/1, стор. 308: *шерестать*.

ратський зазначає цю артикуляцію як м'яке $r = r\ddot{v}$: *цержов* (Страбичово, Зн. I, 132, Пузняковці, Зн. I, 134), *верьх* (Страбичово, Е. Зб. IV, 153), *зверьха* (Пузняковці, Зн. I, 136).

Другим заступством праслов. *tyrt* є *tart*, яке лиш спорадично виступає в західніх говорах, починаючи вже від ріки Уга. Це вплив польський, який дістається в говори чисто українські чи то посередництвом пословачених говорів (т. зв. східньо-словацьких, чи може й польського елементу осадничого серед сіл чисто українських. Примірів такого заступства не багато. В селах підужгородських з говорами перехідними: Корумля, Прикопа можна почути фонему *tark'i* < *tyrki*, крім того *šarsun* (Ворочово), *šaršen'* (Банске), *march|ava chudob|yna* (Пихні).

В одним випадку находимо *tort* в слові: *corkon'ity* < *cyrkoněti*, яке розповсюднене у східніх говорах. В Страбичові: *corkat|an'a*, але дієслово: *cyrkon'ity*.

tyrt.

Заступство групи *tyrt* не однакове на цілій області південно-карпатській. Найбільше поширеним рефлексом є *tort* і його можемо зустрічати на цілій області від Попраду аж по горішню Тису згл. Вишову та Рускову. Крім того находимо місто *tort* також: *tart*, *tyrt*, *tert*, які виступають лиш в обмежених словах: *tart* в говорах західніх під впливом польським та говорів східньо-словацьких.

tort: *hors²|a* = *horšč'a*, *horn|ec*, *z|ahorn* = пло'ща на печи за комином, *horn* = комин (Р.-Кривий), *hort|anka* (Ясіня), *b|ortyc'a* = кертиця (Буштин), *k|orsa* (загнута до гори передня часть саней) (Рахів, Волове), *hortanka* (Требушани), *korč*, *porš|yna* (Нанково), *č|orh|ak* (В. Раковець), *morkon'ity* (Визниця), *Boržava* = ріка, (Керецькі), *m|orkôu* (В. Верецькі), *horn|éc²*, *bôrž|i* (Страбичово), *p|ortok* (Онуковці), *korm|iti* (Шом), *vyberati z h|orca* (Церніна), *korč* (Ольшавиця), *torh|ovla* (Орябина).

tart. — В східніх говорах майже не находимо цього рефлексу; лиш рідко в околицях Мукачева можна почути слово *h|ard|yđ*.

В західніх говорах спорадично можна почути цей рефлекс в сусідстві словацьких говорів: *h|arlo* (Рафаївці, Цавник), *g|arlo* (Обручне), *g|arço* (Блажів), *h|arčok* (Ременіни, Шом, Банске), *potarh|any* (Вальків). До більше поширених належать слова: 1. *barz*, *b|arže* (Суків, Церніна), *b|aržej* (Шом); 2. *k|arčta*, уживане особливо в сусідстві говорів словацьких, но нерідко й в підбескідських.

Доповнити це можна немногими примірами Верхратського (Зн. II, 32), котрі лиш потверджують горі подані нами при-

міри, *гардъй* (Комлоша, Габура), *гартань* (Збійне), *карма* (В. Мирошів), *варкох* (Кружльова).

tert, *tyrt* є рефлексами групи *tyrt*, передовсім в слові **hьrtanьka*: *gert|anka* (Кос. Поляна), *hert|anka* (Страбичово, Пудгородя); *tyrhaty*, *hьrt|anka* (Изки, Вальків) *h|ьrtan'* (Кобильниця). Також у Верхратського: *герлиця* (Горонда, Луків, Н. Давидково, Заріча, Влагово, Зн. I, 23); *гыртанка*¹ (Горонда, Зн. I, 23), *гырлиця* (Ільниця, Зн. I, 23), *гырлічка* (Курів, Кружльова), *гырлиця* (Кечківці), *гырліца* (Вапенік), *гыртань* (Курів, Уяк), *гыртанка* (Габура — все то Зн. II, 31). — Крім того попадає й до других слів. І так в Керецьких побіч *Borž|ava* кажуть також *Вьрž|ava*, побіч загально уживаного *torikon' šty* (Визниця, Оноковці) також *t|ьrknuty*: *a joho žena тырка* „ы“ (Суха), *мырдату* (пес мырдат с хвостом, Сулиц, Чірч, Вер. Зн. II, 31), *p|ьrkaty* — *yskry pyrkaly* (Нанково), *t|ьrhaty* (Буштин).

Праслов'янські *tylt* і *tylt* зійшлися в один рефлекс *tolt* > *tolt* в східньо-слов'янських мовах а в наслідок переміни *l* на *ц* на кінці складу в українській мові загально пануючим є рефлекс *toyt* не лиш в українських говорах взагалі, но також й в південно-карпатських. Лиш в однім селі Завадці коло Нової Вси находимо ще старе збережене *l*. Крім того під впливом польсько-словацьких говорів находимо спорадично й рефлекс *tlut*, *tolt*, *tilt* і *tlot*.

toyt (*toyt*): *ž|oцтыі*, *d|oцha l|avyc'a* (Р. Кривий), *os|oцn' < osoln'* (також місце освічене сонцем, з чого потім назви: *os|oі*, *osui* в околицях Иршави), *vбцк* (Буштин), *vбцк|un* (Драгово, В. Апша, Кваси), *d|бцho*, *tбцst|ыі* (Нанково), *stбцrc'іі*, *d|бцhыі č'as*, *Dбцhoje* (В. Раковець), *d|бцha lada*, *dбцž|anka* (= висока судина на молоко), *chбцp|atыі* (той, що має довгі коструби — Страбичово), *na tбцst'іm d|erėvі* (В. Верецькі), *voцk*, *p|oцтыі* (Вальків), *p|oцтыі*, *v|oцna*, *voцk* (Кобильниця), *d|oцho*, *p|oцныі* (Оргутова), *p|oцni h|arc'ok*, *v|oцna* (Шом), *p|oцni* (Вісланка), *v|oцk*, *v|oцna*, *ž|oцna* (Біловежа), *p|oцныі*, *d|oцhыі*, *ž|oцтыі*, *voцk* (Блажів), *d|oцho*, *d|oцžen*, *č|oцnok*, *ž|oцna* (Орябина), *d|oцhыі čas* (Літманова), *p|oцnyі*, *d|oцha r|oла*, *voцk* (Завадка), *voцk*, *d|oцhyі*, *p|oцnyі* (пом. s. m.) (Тельцмановці).

tolt. — Цей рефлекс, як було повище сказано, держиться ще в Завадці та околичних селах острова: Порач, Словінки: *č|olnok*, *kolc|un'і* (= чоботи з сукна битого), *ž|o|ltyі* (побіч *toyt*, як було вище), *ž|oltyі*, *poln|iti* (Словінки).

tilt. — Цей рефлекс на місці праслов'янського *tblt* зберігається лиш в кількох селах як запозичення з польського, котре зайшло передовсім до говорів словацьких на Спиші: *vilk* (Шом), *vīuk* (Ольшавиця), *vilk* (Словінки).

tlut. — Слова з рефлексом *tlut* < *tblt* також запозичені з говорів словацьких зглядно послівачених, де польський елемент залишив свої сильні сліди. Появляється він в словах по зубних і то в говорах західніх поближче сіл словацьких: *dl/uhī* (Шом), *tl/ustyj* (Орябина), *tlustyj* (Сулин, Комлош, Вер. Зн. II, 32).

tlot. — Сюди треба причислити і *stonko* (Завадка, Шом) а також під Ужгородом (Корумля).

Праслов'янські: *trbt, trbt, tbt, tbt*.

Коли рефлекси праслов'янських *trbt, trbt, tbt, tbt* в наших говорах зберегли майже консеквентно положення давніх глухих звуків перед *r, l*, то рефлекси прасл. *trbt, trbt, tbt, tbt* давнього положення глухих не все зберегли. На ґрунті південно-карпатським ми зустрічаємо на місці згаданих сполук *tret, tert, trat, tart, trot, tbat, talt*. Звук *ы* удержується очевидно там, як *ы* первісного походження. Він може змінитися на *у* та *і*, як й давнє *ы*. Як даліше буде видно, згадані рефлекси не є тісно зв'язані з даною областю. Зависить це від поодиноких слів, які, як прим. *hыrmyt, kыrnyč'a, kыrtlyna*, поширені на цілій області південного Підкарпаття, коли ж такі рефлекси, як *chыrbet, dыrvo, sылza, bылcha* ограничені лиш на найдаліше на захід положені області.

tret. — Цей рефлекс здобув собі місце передовсім в слові *krest* < **krastъ* > *chrest* під впливом церковнослов'янським. Від того відводжене слово *krestyty*, яке зустрічається спорадично (чув я його в Загатю, Тихім), В. Верецьких (*i krestyny*), Колониці, Рафаївцях, Рімнім. Передовсім уживане це слово в даній формі в говорах західніх.

Но те саме слово, як буде видно даліше, заступлене ще іншими рефlekсами, а то: *tart, tert, trt: yrstyty, erstyty, rstyty*. Цей останній примір є доказом зберігання сонантичного *r*, котре найчастіше усувалося появою звука *у* або *е* перед ним. Назвукове сонантичне *r* затрачується з причини тяжкої групи трьох приголосних *rst: rstyty* (Нанково), *стуться* (Стройно, Гн. Е. Зб. IV, 191); подекуди знов зберігається назвучне *k* з випадом сонантичного *r: kstyty* (Тополя), *кстуми* (Ворочово, Гн. Е. З. IV, 168), *perekstlyty* (Рокитівці), *kstlyti, kstlymy* (Р. Поруба, Пискурівці).

tert. — Цим рефлексом заступлені є групи *trbt* і *trbt*. На місці праслов. *trbt* находимо в західніх говорах такі приміри як:

s tej kjerovi, skervav/ena rjuka (Шом), те саме рідко у східніх: *kervavuj* (Поляна), а на місці *trót: kerst/iti* (Шом, Вісланка, Ястреб, Герляків). Подібні приміри наводить й Верхратський в Знадобах ч. II, ст. 31: *окертити* (Цігелка, Чертіжне), *до керсту* (Тварожец), *керст* (Лівів). В східніх же говорах: *kern/yc'a* (Страбичово, Суль).

На місці праслов. *trót* находимо рефлекс *tert* так в східніх як й в західніх говорах в словах відведених від прасл. **krǫtъ*: *kert/yna* (Свалява, Поляна, Дубриничі, Суль, Волосянка), *kert/yc'a* (Страбичово, Пудгорода), а по Верхратському, Знадоби II, 31: *кертця* (Вапенік), *кертця* (Пстрина), *кертця* (Чірч, В. Свидник), *кертця* (Варадка).

truj. — Значна часть говорів, починаючи від найдалшого сходу аж до ріки Топлі, в деяких словах на місці *trót* має рефлекс *truj*. Сюди відносяться слова: *dr/uvvo*, яке загально поширене до означеної горі полоси (Рус-Кривий, Косівська Поляна, Бичків — в тих двох як *dryva*) Ізки, Поляна, Підполозя, Свалява, Тишів, Кичерний, Тихий, Волосянка, Дубриничі, Загата, Ракошин, Пихні, Вішавка, Вальків, Щавник, Рімне, Церніна, Рафаївці — ту *dryva*, Орябина); *br/uvva* (Бичків — там у виді *br/uvva*, Нанково, Буштин, Загата, Ізки, Поляна, Свалява, Страбичово, Кичерний); дальше на захід це слово дістає другий рефлекс, а то *tyrt* з назвучним *o*: *ob/uvva*; *hrym/ity* (*hrym/ity*) (Рус-Кривий, Ясіня, Нанково, Керецькі, Страбичово, Дубриничі, Пудгорода, Рафаївці. Но від околиць Лабриця (від Ціроки) це слово подібно як *br/uvvo*, має замість *trót* — *tyrt* (*hrym/ity*); *dryž/aty* (Новоселиця).

tyrt. — Цей рефлекс панує в згаданих горі словах: *ob/uvva*, *hrym/ity*, *kyrt/yna*, *kyrv/avuj*, *kyrn/yc'a*, *ryršč*, *sp/yršč'ok* так у східніх як й у західніх областях: *ob/uvva* (Волосянка, Тихий, Раково, Пастілки, Дубриничі, Суль, Пудгорода, Острожниця, Вішавка, Кобильниця, Шом (*ob/uvva*), Комлош (Верх. Зн. II, 31). Дальші відмінки (крім instr.) від *krou* мають: *k/yrve*, *k/yrve* а іноді *kzve* (Рахово, Нанково), *kyrv/avuj* (Свалява, Ізки), *s toj kyve* (Р. Поруба), *s k/yrvi*, *s k/yrvijom* (Рімне). Лиш в селах долини Рускови находимо рід глухого неозначеного ближче звука *v* по *r*; в цім слові, но в дальших відмінках: *krave*, *kravu*; *kyrn/yc'a* (Синевир, Ізки, Бучків). Те саме находимо у Гнатюка: *кирниця* (Дусино, Е. Зб. IV, 130, Кушниця. Е. Зб. IV, 134), *kyrt/yna* (Ізки, Підполозя, Керецькі, Буштин, Новоселиця, Бичків, Косівська Поляна). У Верхратського, Зн. II, 31, находимо в західніх говорах такий самий рефлекс: *кыртица* (Цігелка, Тварожец), *кыртиця* (Липник, Старина), *кыртиця* (Кружльова, Чабіні); *sp/yršč'ok* (Суль), *ryršč*, *ryršč' /avuj* (Ворочово), *sp/yršč'ok* (Дубриничі), *ryršč'ok*

(Острожниця, В. Радвань, Р. Поруба, Колонія), *ɸiršćok* (Шом); *d/ɸirva* (на місці *drɸiva* у східних говорах) (Курімка, Ястреб, Обручне); *dyrva* (Ціелка, Варадка, Вер. Зн. II, 31); *ost/ɸiržen'* (*jak z/ɸomyt korova rih, to p'id rohom jest ost/ɸiržen'*) (Суха); *ch/ɸirbet* (Острожниця, Вальків, Вішавка, Ястреб, Обручне, Герляків).

Згадуване вже при *tert* з *krst* утворене дієслово *kerst/ɸy*, поширене вже від гуцульських говорів, починаючи: *yrst/ɸy* (Ясіня Косівська Поляна, Бичків), *yrst/ɸy* (Новоселиця коло Нересниці, Синевир, Изки); також іменник *yrst/ɸyny* (Изки), *chyrst/ɸyny* (Острожниця).

Там, де *ɸ = i*, находимо фонему: *ch/irbet*: Кобильниця (молода генерація, Шом, Пораč).

Крім того наведу ще кілька примірів з Верхратського, Зн. II, 31, котрі обмежуються лиш на західні говори, а то: *okɸyršiny* (Бехерів), *ɸkyrɸotamy* (Снаків, В. Свидник).

tort. — В однім селі чув я також рефлекс *tort* на місці *trst*: *ch/orbet* (Р. Поруба).

tɸrt. — Як вже було при обговорюванні слова *kroɸ* зазначене, зустрічаємо часто місто *ɸ* перед *r* також глухий *ɸ*. О існуванні цього звука свідчив запис на записуючій машині, зроблений в р. 1923 в лабораторії професора Др. Й. Хлумського в Празі. Всіх филь є 8, то є майже так, як має нормальний голосний звук.

tɸyt. — Рефлексом *tɸyt* є в переважній частині *tɸyt*, *tlot* а також *tɸlt*, *tolt*. Цей рефлекс поширений на просторі від горішньої Тиси починаючи аж по Топлю. Кількість слів, в котрих цей рефлекс находимо, також обмежена, а це є: *slɸyza*, *blɸch/a*, *ɸ/ɸabluko*, *hlɸyt/ɸaty*; *slɸyza* почув я в селах: Р. Кривім, Керецьких, Сваляві, Полянї, Плоскім, Страбичові, Дубриничах, Пудгороді, Пихнях, Острожницї, В. Радванї, Р. Порубї, Вішавці, Валькові, Кобильницї, Щавнику. — Де *ɸ = i*, там маємо *slizi* (Кобильниця, молода генерація); *blɸch/a* (Ясіня — *blych/a*), Тишів, Страбичово, Дубриничі, Пудгорода, Пихні, Острожниця, В. Радвань; далше за Верхратським, Зн. II, 32, *blɸyha*: Габура, Чертіжне, Бехерів, Комлош, Легнава, Уяк, Сулин. — Ця фонема з заступством *tɸyt* посувається ще далше на захід, як фонема *slɸyza*; *ɸabluko* (Р. Кривий, В. Руна, Ясіня (*ɸ/ɸabluko*), Новоселиця, Н. Синевир, Тишів, Тихий, Поляна, Ракоштин, Ставний, Волосянка). Далше на захід це явище менше просліджене. Натомість в сусідстві говорів словацьких зустрічаємо групу *tɸut*: *ɸabluko* (Шом).

tlot. — Побіч згаданого заступства *tɸyt* находимо в східних говорах також заступство *tlot* в слові *ɸabluko* а також у відведенім *ɸabl'inka*; *ɸabluko*: Плоский, Свалява, Підполозя, Страбичово, Суль, Строїно (Гн. Е. 36. III, 2, но також *ɸabluka*, Гн. Е.

36. III, 2 і більше раз тамже), Задня (Гн. Е. 36. III, 51); *iablinka*: Ставний, Кушниця (Гн. Е. 36. III, 123).

tylt. — Це заступство находимо на місці *tlst* лиш на найдальшій заході: *s/tylzy* (Біловежа, Ястрєб, Обручне — за Верхратським, Зн. II, 32; *syūza*: Ястрєб, Сулін, Летнява); *tyltaty* (Варадка, Верхр. Зн. II, 32), *tytutyty* (В. Мирошів, Верхр. Зн. II, 32); *tyūza* (Вісланка), *silzi* (Порач).

tolt. — Заступство старого *tlst* через *tolt* чув я в Ганітівцях за Пряшевом в слові *soldzi*.

Повноголос.

Повноголосні форми *torot*, *tolot*, *teret*, *tolot* намісто праслов'янських **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* — це одна з найголовніших ознак східньо-слов'янських говорів, між тим і говорів південно-карпатських. Ці повноголосні форми зберігаються також й в найдальших островах українських говорів, що є окружені говорами словацькими. Місцеве словацьке населення й пізнає відрубність островів українських передовсім по зберіганні повноголосних форм, бо другі ознаки є або спільні або затрапилися.

Наведу ту лиш кілька примірів з сіл пограничних зі словацькими, з чого буде наглядно, з якою силою вони живуть й в тих селах, коли, як було вже показано а дальше й буде вказано, під іншим оглядом засимілювалися з оточуючою більшістю: *dot|oto*, *mol|oko*, *hol|ova*, *m|oroz* (Руська Поруба, Вальків), *bor|oda*, *kor|ova* (Рафаївці), *vor|ona*, *b|ereh* (Щавник), *mol|oko*, *hol|ova*, *m|oroz*, *bor|oda*, *veret|eno* (Ременіни — село дуже підпадає впливові словацькому), *bor|oda*, *kor|ova*, *vor|ona*, *h|olod*, *h|oroch*, *p|oroch*, *m|oroz* (Шом, також підпало сильно під вплив словацький), *rou|oua* (Київ), *kor|ova*, а також *kr|ava*, *mo|odi* (Вісланка, також вплив словацький сильний), *bol|oto*, *mol|oko*, *mol|odyi* (Герляхів), *bor|oda*, *mol|odyi*, *m|oroz*, *so|loma*, *kor|ova*, *hol|ova*, *b|ereh*, *ber|eza*, *mol|oko* (Завадка), *hol|ova*, *pub|bor|odok*, *bor|ona*, *kor|ova*, *ber|eza*, *be|reh*, *mol|oko* (Порач), *mol|oko*, *bol|oto* (Гельцмановці).

Виймаками є слова культурного походження, які прийнялися зі звичаями чужими або подібно, як й в групі приголосних *dl*, несені рознощиками матеріальної культури. До таких слів треба зачислити: *zdr|avija*, уживане всюди на західніх областях, починаючи від Уга, *kr|al'*, піддержуване не лиш словацьким *kral'* але й мадярським *kyraly*, *bl|ana* — уживана давніми часами на вікна місто скла а носили її *blan|ari*, котрих назва

остала й до нині, хоч вони вставляють лиш скла, але вони походження західньо-словацького; *draha* (на *draž'í* — Р. Поруба), уживане найчастіше з доповненням *hrads'ka*, то є дорога, що вела від города а була висипана камінням; *treža*, уживане дрітярями запопадськими, *prez*, уживане дуже часто, а можна сказати загально, в говорах західніх від Лабірця починаючи а також в говорах перехідних біля Ужгорода; *traki*, уживане в околиці Собранець так в говорах перехідних як й сусідніх з ними: *chl'šb'čika, šo lem na jedn'út b'šc'í m'aje tr'ak'í* (Пудгорода).

Це були впливи словацькі. Додати треба, що села Словінки Вишні і Нижні нині уживають лиш форм словацьких, а форми повноголосні щезли зовсім.

Крім того находимо одну форму польську, а то *mlody, mloda* місто *molod'yi, molod'a*. Ця форма польська уживається лиш при обрядах весільних в говорах західніх і так є називаний молодий жених або невіста. Інакше уживається форма повноголосна: *młoda na hoł'oví mat v'sínc; p'íduť tam, de ś'ymuť, źleby už išły z n'ot tam, de mł'odyci* (Млинарівці).

В говорах гуцульських уживається слова *gr'ažda* на *огорожу*. Це мабуть старе запозичення болгарсько-волоське. Майже як правило ставиться, що *o*, котре повстало з *ort*, то є в повноголосне, хоть найдеться в закритім складі, не підпадає законів перезвуку на *u, ú, i*. Тимчасом в українській мові маємо доволі много примірів, що звисний перезвук *o > i* може статися і в повноголосю, наколи *o* по пливкім найдеться в замкненім складі. Цьому питанню посв'ятив недавно Волод. Розов на I. зїзді слов'янських філологів в Празі в р. 1929 окремиий реферат, що відтак був випечатаний в „Sborník-y prací I. sjezdu slovan-ských filologů v Praze 1929. Sv. II. Přednášky“ (Praha 1932), на стор. 668—695. Він навів доволі богато примірів зі всіх областей української мови, де такий перезвук наступив тоді, коли повноголосні форми походять до праруських сполук з інтонацією підносною. Такий же переголос находимо зрідка також і в говорах південно-карпатських, головно східніх: *por'úh* (Бедевля, Веряця), *dor'úh* (gen. plur.); *pryšly do tri'och dor'úh* (Бедевля), *por'úh* (Сусково), *verch vor'úti* (Страбичово).

Група *or, ol* на початку слів.

Праслов'янські сполучення *or, ol* на початку слів в залежності від різних інтонацій находять в говорах українських південно-карпатських такі самі рефлексии, як в цілій групі східньо-слов'янській. Група *or, ol* з інтонацією спадною заступлена сполученнями: *ra, la: ralo* (котре рідко вже знають, бо цього способу орання вже не уживають) та *lak'ot'yi*. З інто-

нацією підносною дала ця група сполучення: *ro, lo: rob/ota, r/ovín?, rož/en, rok/ŷata, rost/ŷy, r/ostoka, lokof, luda < lodŷja, lon/ŷy > lín's'koho r/oku*.

Наведені слова відомі на цілій області південно-карпатській так східній, як й західній. Приведу лиш кілька примірів. На *rok/ŷata* маємо дві назви сіл на горішнім Лабірці: *Rokŷ/ŷvčí* і *Rok/ŷatŷv*. Но у волівському окрузі находимо назву села *Rŷk'ŷita*. На *roz* маємо численні приміри. Сюди належать часті назви сіл *Rostoky < roztoŷy* а відтак такі зложені слова: *rošŷ/ach praeter*. від *rozčachnuty, r/oščap* (Новоселиця коло Перечина), *r/osocha* (Осой), *rozŷ/ora* (Нересниця), *r/ozum — maŷe r/ozuma* (В. Раковець), *r/ostocka* (вклад до рукавів, щоби були ширші —Теребля); *na uhl/ŷu ch/ŷiž'ŷi ŷe roz/en* (Лецовиця, Чинадієво) — *l/okof* — часть руки, всюди уживане слово; *lúda* з **lodŷje* (Сусково); *lon/ŷy, lín'sk/oho r/oku* (Пихні).

Питання дзвінкості і бездзвінкості дзвінких приголосних у визвуці та в стичності приголосних у середині слів.

Вже О. Брех в своїй книзі „*Slavische Phonetik*“, § 199, відсилаючися на свою студію про говір села Убля в *Archiv f. sl. Phil.* XVII, констатував, що в говорах українських дзвінкість приголосних у визвуці зберігається. Но в тій же студії говору ублянського так в німецькій її виданні як й у великоруським каже виразно, що о артикуляції приголосних у визвуці неможна установити точного правила, хоч він обсервував много випадків. І та сама приголосна дзвінка в цім положенні раз артикулювалася як дзвінка а раз бездзвінка (тиха) і вмісто дзвінкої появлялася зовсім тиха.

При перевірованні мною цього питання лиш на немногих говорах мені також прийшло зустрічатися з тяжкостями, до якої категорії зачислити дану дзвінку приголосну у визвуці. На області східній, починаючи від Уга, констатував я, що говори верховинські у тих випадках дзвінкість зберігають коли не в цілості, то принайменше у першій своїй часті — *víz, č'ad, dub* (Ужок), *hrab, had* (Буковець бер.), *dub, hrab, vŷh*. (В. Верецькі). Те саме було й у говорів на схід від Латориці так верховинських як й долішніх: *dub, hrab, vŷz, hŷad* (Стройно, Ростока коло Иршави), *lŷd, mn'ŷd, pryvŷz* (Заріча), *lud, mŷd, dub* (Дубове), *bŷb, had, bŷh, vŷz* (Рахів). У говорів долішніх між Латорицею та Ужком відносини під цим оглядом були інші, бо часто дзвінкі переходили у глухі: *hrap, hat, vs, nuš* (Орлява), *dub, met, let, vŷs* (Медведьовці), *rut, sat*, но *dub, hrab, leŷ, med,*

*vuz húb*¹ (Невіцьке), або *dub, vúz, núž, h/orod* (Комаровці). Подібні відносини находив я й в західніх говорах: *mid, Píd* (В. Яблінка), *Píd, mid* (Ладомирово), *píd tu* (Бехерів), але *sat, dup* (Орябина).

Це для уха часто тяжке до рішення питання я поспробував устійнити також методами фізикальними при помочі так званої записуючої машини, на котрій перо записує також вібрації, спричинені виходом воздуха через ніс, як це діється все при голосних та при дзвінких приголосних. Проби були переведені в р. 1923 та в р. 1928 у фонетичній лабораторії проф. Хлумського в Празі. Записи там зроблені походили з Богдана, Нанкова, Вел. Раківця, Рокісви та Нового Давидкова а говорили студенти із згаданих сіл всі селянського походження за виімкою одного з Нанкова, котрий однак виріс в селі і бесіду того села опанував цілковито, хоч в дома говорилось й по мадярськи.

Від студ. А. Рісдорфера з Богдана записано речення: *kín' bíh čerez múst, ŷ T[ys]'i mn/oho d/obrych ryb*. В першім реченні у слові *bíh* експлозія *h* була зазначена носовою лінією слабо, натомість *z* у слові *čerez* вповні, бо за ним ішло слово, що зачиналося дзвінким *m*, у слові *ryb* експлозія була зазначена слабше.

У Антонія Бращайка з Нанкова коло Хусту було видно хитання, бо раз дзвінкість була дуже виразна, а то приголосного *d* в слові *púd* в реченні: *n/aša ch/ýža stoj/yt p/úd vel/ýkym or/šichom* а речення було вивказане так, що між кожним словом була мала павза. В другім реченні: *ryb/ar' ver r/ýbu na vúz* у слові *vúz* при приголоснім *z* носова лінія полишила дуже малий слід, що вказувало би на дуже малу дзвінкість. Оба приміри були повторені з тим самим вислідом.

У Александра Фединця з Вел. Раківця в тім самім реченні *z* у слові *vúz* дзвінкість виразна, також приголосний *d* в слові *púd* дзвінкий в такім самім реченні, як у А. Бращайка.

Незвичайно інтересний результат дали записи у Павла Дубровського з Рокісви коло Хуста та Василя Качуровського з Нового Давидкова коло Мукачева. З ними було пробрано більше примірів так на стичність приголосних в середині слів як також на їх дзвінкість у визвуці.

Павло Дубровський висказав кілька речень, котрих звуки були записані при помочі двох ліній: усної та носової на циліндрі з почорненим саджею папером. Цими реченнями були: 1. *b/ýč vel/ýkij h/orod*; 2. *ja bez tjebe ne b/udu*; 3. *dub ta hr/ab*; 4. *ja ŷ'lač núž, jak dub up/au*; 5. *b/ýk zlomy/č ruh*; 6. *to je klag*;

¹ Точкою під приголосним зазначаю менший ступень дзвінкості.

7. *pr|y|deš z|a|utra*. Кожне з цих речень було повторене два рази. В першій реченні визвучне *d* було тихе (носова лінія була гладка). В другій реченні ходило о стичність дзвінкого з тихим *z + t* (*bez t|ebe*). Носова лінія зазначила лиш початок експлозії *z* як дзвінкий, в дальшій став цей приголосний тихий, то *e* ассимілювався до наступного *t*. В третій реченні *b* в слові *dub* зберігає дзвінкість та навіть частинно передає наступному *t*, но у визвуці *i* на кінці речення *b* в слові *hrab* було тихе. В четвертій реченні *ž* перший раз було тихе, по друге дзвінке, *k* перед *d* ставало дзвінким, *b* перед *u* зберігало дзвінкість. У п'ятій реченні *k* перед *z* стало дзвінким у повторенні, но при першій висказі між *k* а *z* витворився якийсь елемент голосовий. Знов же *h* у визвуці на кінці речення було по перше дзвінке а по друге тихе. В шестій реченні визвучне *g* на кінці речення було оба рази тихе. В семій реченні *ž* також перед *z* стало дзвінким.

Вислід досліду показує, що найскорше дзвінкий стає тихим у визвуці на кінці речення. В стичності однак переважають ассиміляції до наступного.

Василь Качуровський висказав по два рази такі речення: 1. *byc| vel|y|kuj| h|olod*; 2. *ja bez t|ebe ne b|udu*; 3. *d|ub ta hr|ab*; 4. *ja uz'|a|c| nuž*; 5. *byk z|lot|y|c| ruh*; 6. *smerd|y|t| jak d|ug*, 7. *pr|y|deš z|a|utra*. В першій реченні *d* у визвуці на кінці речення оба рази було тихе. В другій реченні перший раз *z* перед *t* зберігло частинно дзвінкість, по друге стало тихим. В третій реченні перший раз обидва *b* були дзвінкі, при повторенні *b* перед *t* було тихе, але у визвуці на кінці речення дзвінке. В п'ятій реченні визвучне *h* на кінці речення *e* дзвінке, *k* перед *z* стає дзвінким. У шестій реченні *k* перед *d* було дзвінке а *g* у визвуці на кінці речення було також дзвінке. У семій реченні *ž* перед *z* стає дзвінким.

Вислід в порівнанні з Дубровським в дечім відмінний на стільки, що у Качуровського дзвінкість у визвуці на кінці речень зберігалася замітніше.

В санді в говорах лемківських а навіть скоро аж до Уга, числячи від заходу, стрічаємо такого роду ассиміляції, як і в говорах лемківських західніх а ще сильніше у говорах східньо-словацьких, а то перед *m*: *bylyzme, tazme tam byly*.¹

Найбільше однак зберігається дзвінкість приголосних у визвуці у говорах верховинських а навіть у говорах долишніх в долині Уга (Перечин), коли вони висказані з емпазою, а тоді по них чути ще глухий звук в роді *ъ, ъ*, на що вже звернув був увагу і Верхратський: *dubъ, medъ, hrabъ, |ajъ!*

¹ J. Ziłyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, op. cit., стор. 118.

Ще треба пригадати нам одну рису артикуляції південно-карпатської, а то у інтелігентів. При стичності двох приголосних перша приголосна артикулюється майже все до кінця а не зливається з наступною. Є то риса мови малярської.

Паляталізація і диспаляталізація.

При обговоренні поодиноких приголосних звертали ми увагу на артикуляційні різниці цих приголосних та визначали ми їх ступень паляталізації перед передніми або м'якими голосними, а то перед *i* всякого походження, *ь* та перед преїотованими, бо передні *e*, *i* (*и*) диспаляталізувалися в українській мові давно.¹ Там було і піднесене, що не всі приголосні в цім відношенні однакові. Найбільше видно це було на зубних *s*, *z*. В говорах найдалше західніх, то є у говорах лемківських, починаючи від Маковиці аж поза Попрад, *s*, *z* перед *i* з *ě* старого та нового а також перед преїотованими без огляду на положення так далеко посунулися у своїй паляталістості, що втратили свою барву і стали новими приголосними, а то м'якими шип'ячими: *s'ino*, *z'ila*, *s'aha*, *z'at*, *s'uda*, ставали *s'ino*, *z'ila*, *s'aha*, *z'at*, *s'uda*. Інтересно, що таке саме явище східньо-словацьке, що тягнеться долами аж під Ужгород, не є у безпосереднім географічнім зв'язку, бо відділене половою південно-лемківською, де *s*, *z* перед *i* < *ě* мають артикуляцію корональну з майже незамітною паляталістістю а перед йотованими голосівками артикулюються коронально-дорзально.

Ця корональна артикуляція *s*, *z* в згаданім положенні поширена аж до ріки Латориці та Бережанської Верховини. Дальше на схід артикулюються ці зубні перед *i* < *ě* та йотованими коронально-дорзально *s'ino*, *z'ila*, *z'at*, *s'aha*, *s'udьy*.

Подекуди на області середніх говорів ми находимо і виїмки, ограничені до поодиноких слів. Виїмки ці — це диспаляталізація займенника зворотного *s'a* починаючи від долини ріки Уга аж поза Лаборець, а також в середині слів *z'a*, *s'a* на *za sa*: *zat*, *saha* в говорах повище Сніни.

Диспаляталізаційні прояви появляються у визвуді в говорах гуцульських: *kydlas iřou*, *kriz vikn/o*.

Зубні *t*, *d* перед тимиж самими голосними є цілком паляталні а не паляталізовані. О їх ступні паляталістості може

¹ А. Šachmatov: Wie im Kleinrussischen die Palatalisation der Consonanten vor *e*, *i* verloren ging. Archiv f. sl. Phil. XXV. — Кость Німчинов: До проблеми про диспаляталізацію приголосних перед *e*, *и* в українській мові. — Записки Історично-філол. відділу Укр. Ак. наук IX. 246—253, заступає думку, що диспаляталізація приголосних перед *e*, *i* сталася вже в давньо-слов'янській добі безпосередньо із півпаляталістості праслов'янської.

свідчити і те, що на цілїм просторі спорадично місто *tisto*, *stina*, *dido*, *dity* появляються фонемами *k'isto*, *sk'ina*, *g'ido*, *g'ity*. Крім того в говорах долїшніх від Ужгороду до Боржави чути можна місто *t'laʒko* (> *t'laʒko*), *t'laʒe* фонемами *t'laʒko*, *t'laʒe*. А це могло статися лиш при такїй артикуляції *t*, *d*, коли язик дотикав твердого піднебіння або близько границі м'якого, звідси *k'*, *g'*, або середня часть язика піднеслася доволї широко до піднебіння твердого. Новїстю є також палятальне *t*, *d* перед старим *i*: *choditi*, ограничене на область південно-земплинську.

Но маємо і диспаляталізаційні прояви цих приголосних, а то у визвуці перед давнім *ь*. Одна така область лежить на захід від Лабірця на просторі говорів лемківських: *devjat*, рідше це є при *d*, друга в говорах східніх, але ограничене це явище до слова: *opi'at*. Но в селах на північ від Мукачева зустрічаємо з диспаляталізацією *t*, *d* у формах *imperativa chodit'*, *molotit'*. Явище диспаляталізації *t* в закінченні 3. *sing.* і *plur. praes.* є дуже широко розповсюденне, займає всі говори лемківські на захід від Лабірця, говори верховинські, починаючи від Волосянки на схід, переходячи відтак на область Марамороша долиною В. Ріки аж по говори гуцульські включно.

Зубний *s* утратив також багато на своїй палятальності. В наростках *-сь* > *-eč'*, *-ic'a*. Обидва наростки диспаляталізували *s* передовсім в *nom. sing.* в говорах, починаючи від долини Ціроки (передовсім *-ic'a*) *kupec*, *pšenica*. В дальших відмінках *s* в наростку *-es* палятальність більше зберігається, як у наростку *-isa*. Диви стор. 125—6. Подібно є і в говорах гуцульських, де *s* є диспаляталізоване лиш в *nom. sing.* іменників на *-es*: *kupec*, *kupec'a*, але при наростку *-usa* (< *-isa*) находимо також *s* тверде і в дальших відмінках: *žahnysu*.

Зубно-носовий *n* в положенні перед наростком *-ьк* у говорах Верховини Бережанської і Марамороської, правдоподобно задля вигоди артикуляційної, перейшов на *i*: *son'eiko*, *myl'eikyi*.

Дрижаче-альвеолярне *r* майже на цілїм просторі задержує свою палятальність перед м'якими голосними та *ь* не лиш у визвуці, але і в середині слова (*ver'ba*, *car'stvo*, *mar'ka*). Перед йотованими чи там м'якими *'a*, *'u* виділяється ясно *i* — *r'iatovatu*, *r'jad*, що в дальшїм веде до диспаляталізації *r*, подібно, як це є при зубних. Перед *ь*, особливо у визвуці, незвичайно ясний цей перехідний звук *i*: *kos'ar'i*, *koles'ar'i*. Перед *i* > *ě* м'якість *r* не все ясна.

Бічне *l* затратило свою палятальність в говорах східніх перед наступним *-ьп* і стало середнім: *čytal'n'a*, *kupal'n'a* а іноді переходить на білябіяльне *ɥ* в слові *tiuko* < **toloko* > *tilko*.

Середньопіднебінні *č*, *ž*, *š* не однакові. Диспаляталізувалися зовсім *ž*, *š* на цілїм просторі крім говорів гуцульських у всіх

положеннях, лиш в говорах середніх між Угом і Латорицею *ž, š* перед *i < ě* є м'яке: *hr'ǫš'ī, nǫž'ī*. Натомість *č* на значнім просторі зберігає свою м'якість, що виділяється акустично передовсім перед *a, o, u*: *č'as, č'ornyci, č'uby* і перед *ь*: *bohač', roduč', kač'ka*. В північно-земплинських говорах між Лабірцем і Широкою м'яке *č* перед *-ьk* переходить на *š*: *kaš'ka, maš'ka*.

Задньо-язичні *k, g, ch* а також і гортанне *h* лиш перед *i* з **o* або в пом. pl. adj. пересувають свою артикуляцію до переду: *k'īn', ch'īd, doroh'ī kōn'ī*.

Губні *p, b, v, m*, в наших говорах зовсім диспаляталізувалися. Перед м'якими *'a, 'u* витворився перехідний звук *ī* а іноді *l, n*: *miaso, mn'aso, pam'at, pamn'at, mjud, mn'ud, splu, splat, zemla, zemn'a*. Лиш в говорах запорядських і Завадці та Порачі перед *i* з *ě* та **e* в закритих складах чуємо також перехідний звук *ī*: *mīsto, pīsok, bītyū, vīter*.

Значний вплив має паляталізація на групи приголосних так в говорах середніх як й особливо в говорах східніх поза Латорицею. Там паляталізовані передньоязичні впливають на попередні приголосні зубні: *s, z*, а навіть шип'яче *š* так, що й вони підлягають паляталізації: *s'īn'a, s'n'ih, ias'n'ī dn'ы, s'īd, ы bǫrǫz'd'ī, ы hnīz'd'ī, chǫlǫs'n'ī* або *ы cholǫs'n'ī* (Теребло). Ще більше, паляталізація зубних *t, d* є така сильна, що вони переміняються на афрікати *c, dz*. Це явище особливо поширене в Мараморощині та взагалі за Латорицею на схід: *s'vīllūs'c'* (Заріча), *š'ias'c'a, tatare ros'c'ir'iaty* (Чума), *oblakы čys'c'ī* (Н. Бистрий), *pos'c'īl, zas'c'īun'e vīkn'o, s'c'īū* (В. Студений), *и Chūs'c'ī* (Н. Синевир), *s'c'īn'a, na s'c'īū polož'jeno* (Торуц), *na pīš'c'ē, p'ǫs'c'īl, žyd'ы is'c'ih'iaty s'a i'aly* (Горінчово), *h'os'c'at zor'īlkoу, na kap'us'c'ī pīas'c', za pīas'c'ōу, hroš'ī s'c'ih'iaty na star'ī dn'ы* (Терново), *perekre'ies'c'a* (Вульховець), *s'vīs'c'* (Нересниця); *hv'ūz'dz'a, ihl'yc'ī iz'dz'īty* (Заріча), *hv'ūz'dz'a* (Теребло).¹

В сполуках зубні *s, z, d, t* + губні перед м'якими голосними передовсім і з *ě* передається палятальність не губним а за ним стоячим зубним, передовсім *s, z*. Це діється передовсім в говорах східніх, мараморських: *s'mīch, s'vīt, z'vīzd'a*, рідко в слові: *dvī*, а в Завадці на Спишу *tvūī* з *tvūī*.

В гуцульських говорах, а то лиш на Чорній Тисі в селах Кваси—Ясіня та Кобилецькій Полянї зустрічаємося з явищем,

¹ Явище це відоме й в говорах українських бойківських, див: J. Zi-tyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, стор. 138. — E. Ogonowski: Studien, стор. 77. — Др. Микола Пушкар: Наймолодша паляталізація шестеліток в українській мові. — Праці Українського Наукового Інституту, X. Варшава 1933, стор. 48 — а також Мір, Ярослав Рудницький: З фонетики бойківського говору, Літопис Бойківщини, ч. 7, Самбір, 1936, стор. 9.

де *k* по природі передніше впливає паліталізуючо на попереднє *š*, *ž*: *knʲʊšʲkʲu*, *lʲʊšʲkʲu*, *hrʊšʲkʲʲu*, *strʲʊšʲkʲʲu*, *šʲkʲʲira* (Ясіня). В Кобилецькій Полянці ця артикуляція задержується лиш у жінок.

Паліталізація *t*, *d* перед давнім *i* відома нам в говорах південної Земплайнщини (диви стор. 169)

Лябіовеляризація і лябіялізація.

Питанню лябіовеляризації¹ в українських говорах посвятив в останнім часі окрему студію проф. Іван Зілинський на сторінках часопису: *Lud. Słowiański I., Kraków 1930, стор. 169—211*, „З фонетичних студій“, де розібрав між іншими також теоретичні основи лябіовеляризації в студіях слов'янських мов а спеціально також і в українських говорах. Автор виходить з дефініції Броха, котрій виказує і деякі недостатки, що під лябіовеляризацією треба розуміти концентровання язикової маси в задній частині насади з вигнуттям задньої спинки язика до м'якого піднебіння. Ця язикова маса концентрується при голосних *o*, *u*, котрі впливають ассимілюючо на артикуляцію інших звуків і наслідком цього ці звуки і мають понижений власний тон а при їх артикуляції беруть участь і губи, що визначається перехідним звуком між приголосним а голосними *o*, *u*.

Олена Курило, що перша питання лябіовеляризації в українських говорах докладніше розглянула, прийшла до заключення, що дятого, що в описах діалектологічних південної української групи не зазначено до тепер явища лябіовеляризації, то вона вважає цей брак лябіовеляризації за одну з важніших особливостей, що нею різняться південно-український консонантизм від північно-українського та вважає її як один з доказів для пояснення відмінного процесу зміни *o*, *e* в нових закритих складах.² Зілинський в згаданій праці доповнює відомості Курилової про деякі рідкі випадки лябіовеляризації в говорах подільських в емпізі новими фактами в говорах так східних як і західних. Для нас важне констатування, що виразна лябіовеляризація зберіглася, особливо по губних і задньоязичних по спостереженням З. Рабівни в кількох селах Бойківщини під самою чеськословацькою границею в наголошених відкритих складах перед *o*, а то в селах Береги горішні, Устріки горішні, Волосате, Беньова, Лібухора: *kʲōbʲi*, *mʲōbʲi*, *bʲōžʲe*, *dʲōbʲi*, *dʲōbʲri*, *rʲōle* і т. д.

¹ О. Jespersen в „Lehrbuch der Phonetik“ віддільно трактує лябіалізацію від веляризації.

² І. Зілинський, *op. cit.* стор. 180.

Ці факти кажуть припускати, що таке явище повинно бути і по цей бік Бескидів що найменше в сусідніх селах. Мої дотеперішні досліди цього не потвердили на цім відтинку сусідніх бойківських говорів. Можливо, що цьому відповідали би ці явища, які у нас відомі в сполучі зі зміною артикуляції *o* перед наступним складом з *i* або *u*, що Брех спостеріг в Ублі, а що характеристичне, як я вже вказав на відповіднім місці, при *o*, для дуже великого простору південно-карпатських говорів від границь шарисько-земплінських аж по Тересву а навіть ріку Рускову. В цих випадках ніяк я не чув перехідного звуку *ɥ* а уложення уст при вузьким *θ* є дуже близьке до *u*.

Натомість помічав я сліди такої лябіовеляризації (чи ліпше назвати лябіялізаціі) в селі Пихнях не лиш по зубних, але і по *ɾ* перед наголошеним незакритим *o* і перед *u*, а то у вираженні: *zakrɔv|ajte st|oby, st|oby ɯavur|ovy a laukɥ dub|ovy*. Це сказане було з емфазою, бо наступне слово в цім самім реченні цього не виказувало: *a chl|ory spiv|ajut ʒʒen|amy*, хоч *o* було наголошене, стояло по *l* а за ним слідував губний. Графічно зазначив я малим *ʷ* перед *o* уложення уст в імпульсії, заки ще прийшла артикуляція *o*. Подібне зустрічав я ще і в селі Уличі: *vol|ovyɥ, buk|ovyɥ, ɯavur|ovyɥ*.

Так по моїм дотеперішнім дослідам не можу твердити про значніше поширення по цей бік Бескидів явища лябіовеляризації.

Інше є з лябіялізацією, під котрою розуміємо за Брехом заокруглювання губ при артикуляції якогось звука. Явище лябіялізації є сильно поширене в південно-карпатських говорах по губних приголосних а його наслідки ми помічаємо у зміні артикуляції *ɥ* в напрямі до *o* або *u*: *molo < mɥlo, botu, butu < bɥtu, rosok < rɥsok, vutɥa < vɥtɥa*, як то були приведені численні приміри на стор. 73.

Цьому лябіялізаційному процесові підпало *ɥ* також і в інших положеннях не по губних приголосних в цілім ряді сіл між Ужгородом а Середнем а навіть ще дальше, а не лиш в селі Корумлі, як був колись вказав на це Брех (Weitere Studien... § 4, 49): *son, do chyžoʷ* і т. д.

До процесів лябіовеляризаційних треба би зачислити і перехід велярного *l* в західніх лемківських говорах перед голосними заднього ряду: *o, u, a, ɥ* на білябіяльне *ɥ*: *hoɥova, choɥuca, taɥa* а також у визвуці або замикаючи склад: *daɥ, роɥnyɥ*.

Шахматов в „Очерку древнѣйшаго періода исторіи звуковъ рус. языка“, § 111, твердив, що приголосні перед *ɥ* висловлювалися лябіялізовано і наслідком цього *ɥ* в говорах карпатських (угроруських) змінилося на звук заднього ряду. Но не лиш

це могло бути причиною цієї зміни, але чужосторонній вплив, а то румунський. Відомо, як це було вже спом'януто нами в частині історичній, що румунський елемент грав значну роль у заселенні Карпат по обох сторонах так південній як і північній.

А румунська мова повна звуками заднього ряду, подібними зовсім до заднього карпатського *ы*. Артикуляція карпатського *ы*, яка не знаходить собі аналогії в других слов'янських мовах, в котрих *ы* ще зберігається, ніяк не може бути походження з часу перед переходом індо-європейського *и* в *ы*.

Групи приголосних.

Крім упрощень в групах приголосних, які сталися ще на праслов'янській почві, поодинокі слов'янські мови пережили та переживають ще й до тепер упрощення груп приголосних, що настали відтак по добі упадку ерів слабих. По упадку ерів настала безпосередня стичність приголосних різного способу артикуляції, часто не вигідних для вислову. Таку не вигідну групу артикуляційну усувано процесами ассиміляційними чи там диссиміляційними.

І на почві руських мов взагалі а з окрема на почві української мови з її говорами настали також доволі вчасно зміни, котрі здебільша поширилися на цілу область української мови. А. Соболевський (Лекції по історії руського языка, 7. изд., Москва 1907, стор. 105—107) зазначає такі зміни вже в пам'ятниках XIII. століття так в саңді як й внутрі слів. У внутрі слів замічає Соболевський ось які часті переміни дорогою диссиміляції або ассиміляції:

1) $k + k = \chi k$: маўкы, 2) $k + t = \text{шт}$: кѣто — хѣто, 3) $ч + т = \text{шт}$: чѣто — шѣто, 4) $ч + н = \text{шн}$: каўчѣник — каўшѣник, 5) $жѣ + с$, $шѣ + с = з$, $с$: Божьскѣ — Боскѣ, мнѣшѣскыи — мнѣскыи.

Та сама причина, то є упадок ерів, мала за наслідок і випад приголосних так на початку, як й в середині слів. А. Соболевський в Лекціях, стор. 111—112, приводить також дуже давні приміри на це явище, що походять з XIII. та XIV. в. І так випадає *р* в групах *рчи*, *брн*: гѣръньчарѣ — гончарѣ, срѣбрьныи — сѣрьбныи (два хресты сѣрьбная); *л* перед *н*: сѣльньце — сонце; *д* в групах *рдѣ*, *рдл*: сѣрьдьце — сѣрце, бѣдрѣк — бѣрцовыи, сѣрьдьло — сѣрло. До найбільше поширеного явища випаду приголосних належить випад *д*, *т* між *с*, *з* + *к*, *л*, *н*, *ц*, *ж*, як це підчеркує далше в Лекціях, А. Соболевський, стор. 112—113, а явище це почалося по його думці не раніше XIV. ст. і виразилося в таких написаннях: *пославѣ* місто *постълавѣ*, *безна* місто *бездѣна* і т. д.

І сучасна українська мова визначається саме тим, що має досить значне число примірів упрощень груп приголосних а які у переважній часті увійшли як норми української літературної мови. Е. Тимченко зазначає їх дбайливо так у своїй „Українській граматиці“, Київ 1907, стор. 32—34, як також в „Курсі історії українського язика“, Держ. вид. Укр. 1927, стор. 149 аж 153. І так Тимченко зазначає випад *в* в групах: *вст, рвш, рвц, ввј, звј, севј, г* в групах: *гд, мгл, вгш, д* в групах: *ждн, здн, рдн, рдц, к* в групі *скн, л* в групі *слн, н* в групі *знл, знк, рнц, р* в групі *рнч, рнц, т* в групах: *стб, стл, стн, стьн, ртн, стц, стьсь*.

Майже всі ці упрощення загально відомі в говорах південно-карпатських: *z'jazaty, s'alyty, t'yzdeň — t'yzn'a, pr'aznyk p'izno — p'izno, mylos'ernyi, s'erce, naum'ysne, s'once, čern'éc' — čerc'la, č'ěrs'kyj, horn'éc' — horc'la i honc'a* (Куштановиця), *horč'ar'*, з групи *hd* зберігається *h* в середині слова: *tohd'ы, tohd'ji* іноді зі змінною *h > ʏ*: *toʏd'ы*, но в назвуді *h* щезає: *de z hde*. — Найчастіші однак випадки є щезання *t* в групах *stn*: *sum'isnyk* (Воловець), *chr'iesnyk, chr'ěsn'a — chr'ěsn'aty* (Терново), *zl'osnyi* (Торун), *č'iesnyi* (Вульхувці), *č'ěl'usnyk* (Горінчово), *n'apersnyk* (Терново).

До одиничних чи рідших випадків належить випад *t* в групі *vtn*: *k'ovtnuty — k'ovnuty; k'ovtnuц u buben* (В. Шард).

Зате однак в групі *tn* випадає приголосний *t* в слові *k'vtnuty* з *k'vtnuty*, що поширене передовсім в говорах на захід від долини ріки Уга.

Уподібнення в групах *bn, vn, dn* під впливом носового приголосного *n* часті на області говорів південно-карпатських. Наслідком цього повстають нові групи носових приголосних, а то місто *bn > mn, vn > mn, dn > nn*. Перші дві групи не захоплюють всіх слів а лиш деякі: *sr'itnnyi* місто *sr'ibnnyi — on'ly düst'alы za ch'ыsku 30 sr'itnnych* (В. Шард), *dr'itnnyi* місто *dr'ibnnyi* (В. Верещькі), але *chud'obnyi; r'itnnyi* місто *r'vnyi* з **rovnyi*. З цього назва села на Шарищині: *Rimne*.

Група приголосних *nn* з *dn* обхопила найбільше число випадків на доволі великім просторі від Лабірця аж по Мараморош, о чім ширше пробрано на дальшій місці (стор. 80).

Ассиміляційному процесові підпали також сполучення *š + ыsk, s + ыsk, ž + ыsk, z + ыsk, č + ыsk, c + ыsk*, т. є два спіранти близької або однакової артикуляції. З груп *š + ыsk, s + ыsk* повсталала група *s'k* а схід від Лабірця а *sk* на захід від Лабірця: *vol'os'kyj, vol'oskyj* місто *vol'os'ьskyj, č'es'kyj, č'ieskyj* місто *č'ěš'ьskyj, r'us'kyj,*

r/uskʷi місто *r/usʷskʷi*, *kn'az'kʷi* (*kn'az'k/a sor|oč'ka*) (Теребло) місто *kn'az'ʷskʷi*, *berez'kʷi* > *beres'kʷi* а навіть *beres'kʷi*: *beres'ka*, *žura* — загально уживані на сході фонему для назви географічної, подібно місто *pans'kʷi* уживається фонемою *pans'kʷi* *laz'kʷi* місто *laz'ʷskʷi* (з назви села *Laz'w*), *zaric'kʷi* місто *zaric'ʷskʷi* (*Anc'a zaric'ka* — почитана за св'яту, померша в селі Заріча, жінка Анця), *dravéc'ku* місто *dravéc'ʷku* (з села *Dravci*).

Подібно спалили в один африкат групи *t + ʷsk* в *c'k*, *d + ʷsk* в *c'k* (місто *dz'k*): *brac'k/wi sym* (Заріча), *bractvo*, *kmít* — *kmíc'kʷi*; *l'uc'kʷi* (*l'uc'ke tšilo von'yl'* — Заріча), но в групі *žd + ʷsk* — *d* випадає: *Kwijažd* (назва села) — *kʷi/was'k'wí*.

Уподібненням можна також пояснити переміну *š* в групі *šk* на *č*, то є спіранта на проривний з огляду на проривний приголосний *k*: *č'koda* місто *škoda*, *č'kola* місто *škola*, що поширене між Лабрицем а долиною ріки Уга та ще дальше на схід на границі був. Бережанської жупи.

Диссиміляційним процесом пояснюємо такі явища в області консонантизму, як переміну *s + š* на *š + č*, *z + š* на *š + č* та *ž + č*. Це явище приходить в говорах південно-карпатських у формах компаративу на області північно-східній верховинській, де компаратив твориться не при допомозі скороченого наростка *-jw-*, але *-jw-*: *kr/ašcyi*, *v/ʷšcyi* місто *kr/asšcyi*, *v/ʷsšcyi* чи там *kr/aššcyi*, *v/ʷššcyi*, *n/ʷšcyi*, *n/ʷžcyi*, *lušcyi*, *lužcyi*, *bilšče* (Богдан), *z v/ʷšče b/oua*, *dor/ašcyi*, *t/oušcyi*, *lušcyi*, *h/lušcyi* (від *hust'lyi*) (Рахів), *chud/išcyi*, *zdorov/išcyi*, *h'irk/išcyi*, *kvasn/išcyi*, *zl/išcyi*, *hust/išcyi* (В. Верещькі).

З груп приголосних, котрі в діалектичнім угрупованні грають значну ролю а при тому мають обмежений простір свого поширення, належать *kt*, *št*, *rl*, *dn*.

Група *kt* підлягла змінам в займеннику питальнім *kto* < **kto*, а то длятого, що вона не вигідна для вимову. Її усунено на області південно-карпатській двояким способом: через диссиміляцію двох проривних на протяжний і проривний *cht*, або через метатезу *tk* а відтак через пропущення назвукового *t*. Наслідком того згаданий займенник **kto* в одній частині говорів звучить як: *chto* а в другій: *tko*, *ko*.

Перший спосіб усунення трудности артикуляції цієї групи через диссиміляцію поширений, почавши від найдавших західних границь, аж до долини ріки Уга. Відтак іде пасмом підбескідським здовж Карпат на схід аж до Верховини Марамороської до ріки Тереблї, де переривається другою фонемою, що повстала через метатезу, аж до границь говору гуцуль-

ського враз з перехідними говорами в околиці Сигота та ріки Рускови.

Другий спосіб через метатезу, що виступає у фонемі *tko* або *ko*, поширений долами, починаючи від сіл на схід від Уга, долиною ріки Тур'ї (хоч не послідовно) на ріку Жденівку аж під Верецькі попід пасмо полонинське, але на Верховині Марамороській іде північним узбіччям полонин Боржави через села Подобовець, Пилипець, Изки, Репінний, Воловий, Н. Синевир. Східньою границею цього явища є ріка Тересва: *chto: chto їде?* (Завадка), *n/chto ne ozv/au š'a* (Орябина), *chto мац осм'їну, а chto мац дві, та ту дaly д'ев'їат* (Ольшавиця), *ne знац n/chto* (Обручне), *k'ed' d/chto bude kopaty, to mož' наїты p'n'až'i* (Нікльова), *chto bude na sam pered plavati?* (Звала), *tot bude car'*, *chto їє межу namy* (Волосянка), *lys/yc'a zdov'їdala s'a, cht'o tam їє* (Пастілки), *їчh n/chto ne v'їd'їц* (Дубриничі), *do več'eri n/chto ne ostav/au s'a rob'їty* (В. Верецькі), *cht'o s'a ut/opyt, toї st/ane potop/elnykom* (В. Апша), *i zv'їdat v'y'n, cht'o to їє* (Рус-Кривий). Але й у В. Верецьких побіч *chto* уживається *n/ytko*.

tko, ko: n/yko ne zn/ajє (Горяне), *k/o p'їšou? ko їde* (Страбичово), *tko p'їs'bu* (В. Раковець), *tko ne rob'їц, vyrab'їlav tot'ya dny* (Керецькі), *tko na m'єne serd'їtyц* (Нанково).

Група *št* виступає в неоднаковім виді, передовсім в займеннику *što* < **što*, бо через диссиміляцію утворюється ряд нових сполучень, а то: *što, ščo (š'č'o)* або вкінці *šo*.¹

Сполучення *št* місто *čt* є в згаданім займеннику майже пануючим від Попраду аж до ріки Боржави а відтак лиш місцями в долішнім Марамороші. Ця область має кілька островів, де місто *št* маємо або сполуку *šč*. Є це околиця північного Земляна між рікою Цірокою а Удавою, що обнімає ледви кілька сіл, а відтак ціла долина ріки Уга аж до Ціроки має *šo*. Но попри *što* стрічаємо *šo* від Ужгороду до Середнього. Північна верховинська полоса, що тягнеться від Тихого через Жденівську ріку до Підполозя, відтак на Верецькі, відтам на Верховину Марамороську і в долину Боржави аж до Заднього, а південними склонами полонини Боржави від Стройної до Березників, відтак в долішній Мараморош аж до В. Апші (за виімкою кількох сіл, де численні сільські шляхтичі уживають й на дальше *što*, натомість має *šč*. Гуцульські говори знов

¹ Про погляди учених на питання переходу *što* на *ščo* в українській мові диви новіше: Т. Lehr-Splawinski: *Drobiazgi z morfologii małopolskiej*, Lwów 1925, стор. 9—12. — Василь Сімович: Українське „що“ (*ščo*) — Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського, т. II. Київ, ВУАН, 1928.

мають натомість *š* (*šo*) а також і *ščo*, а долина ріки Рускови *št* — (*što* і *šte*).

što: *ta ho zan'ús až do tak|ož kraj'iny, što any beš'idovlati nje znat* (Літманова), *štos d|ostaу ot kr|ala?* (Орябина), *pr|osyt rod|učij, št|oby jї otpust|yly* (Млинарівці), *vyt|olk'ї mi t|oto, že št|o to zn|ačїt,* (Кобильниця), *što tu r|obyte?* (Звала), *a tot, što vın m|aу z нут vojo-v|aty, tot byц mїcn|yї* (Дравці), *tak đak dodakov|aу, što ne bulo chl|їba* (Ляхувці), *y byц u n'joho k|očїš, što h|aу* (Страбичово), *s t|bїї r|a-dosty, što s'at|yї otčc' Nykol|aї rom|ўh jōm|u* (Копинувці), *raz zaše-lestenyt' štas' u tenger|yу* (Имстичово), *ber|y sōb|ї za ot|o, št|os'te p|ostyly* (В. Раковець), *toty ch|ašči, što tuž sut* (Н. Синевир), *iz|yїdut s'a tot|y gl|azdy, što maїut vїcar'ї* (Воловий), *za što spr|avuy* (Драгово), *a u tїm sїl'ї byц tak|yї r'їad, što č|eredu čered|ar'ї pas* (Новоселиця, Перес.), *a što tь č'olov'їku rach|uїeš tu s|їzaty* (В. Руна), *vın vytkaz|aу, što ja teb|e ne doužen deržat|y* (Рус-Кривий).

ščo: *a ščo ть byly duže nespok'їjn'ї, to počal|a nam kask|y kaz|aty* (В. Верецькі), *toї starčc' spros|yу: ščo nov|oho Hr|yс'u* (Репінний), *uv|trovaly, ščo to je suїat|yї* (Изки), *tych prot|їr'їaly het, ščo tah|ly lanc* (Керецькі); *дужи їїм тьашко було, бо ни мали шчо їїсти і грошїї не мали за шчо собї купити їїсти* (Дусино, Гн. Е. З. IV, 26), *аїбо тому землю не хочю, шчо її пуста, а оту ми верни, шчо хлїб родила* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 56), *і приснилося їому, шчо її їасїнська гора, та там сун такі лыки, шчо полывит му* (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 70), *toh|o ca|r'їa use tot|o b|yła ž|ura, ščo ўn k|oždoho t|yždn'a daу š|yty r'їanda* (Буштин), *ščo tko na m|ene serd|ytyї* (Нанково), *je tak|yї čolov'їk, ščo s'a p|erer|obyt na voцkun|a* (В. Апша).

Крім того фонема *šč'o* зустрічається в селах на захід від Цїроки, а то: в Парігузівцях, Гостовиці, Яблінці В. і Н., Чукалівцях а також й в Пихнях, де однак находимо побіч того і *šo*: *h|vargyt, suka|šu, ta šč'o r|obyš?* — *choč'u povїsti za naš valal dašo.*

šo: *zval|ї akїу sykoš, šo sa їшоу ženyti* (Пихні), *šo tu za nov|oho?* (Убля, Брок. Угр. н. с. У., ст. 56), *šo єyn|yty* (Ставний), *za kon'|a, šo їak pot'r'їas|e kant|aramy, to v|os'ko pad|e* (Люта), *č'olov'їk smїї|aу s'a, šo z|aїac' p|erem|ahat nedvїd|a* (Пастїлки), *šo tam za j|edn'ї žeb-rak|y* (Раково), *ta už|e tot ž|ebrat, šo maу tїl'їhu* (Ворочово), *maly šo jїsti* (Невїцьке) — *hostї, šo vy tak boїt|e s'a men|e* (Бичків), *skaz|aу šoby b|aba d|ala pїėdes'їl' kor|on* (Ясіня).

В говорах верховинських від Волосянки до Шербівця чуємо м'яке *š*: *š'o*, правдоподібно із *š'č'o*.

В говорах пограничних і в островах стрічаємося також з за-позиченнями словацькими: *so*, *č'o*, або з фонемою *so*. Першу фонему *so* зустрічаємо в Шомі, Ольшавиці.

Фонему *č'o* находимо на островах: Завадка, Порач, Словінки, Гельцмановці, фонему *so* находимо лиш в говорах перехідних Корумлі, Гусака. Колись вона була значно поширена в околицях Собранець — Михаловець — Гуменного і для того ці говори до нині називають сотацькими а жителів сотаками. В долині ріки Цірокої зберігається воно й до нині в говорах пословачених.

Інтересно, що на областях східніх, а то в Мараморощині, де пануючим місто *što* є *ščo*, й інші слова переменяють групу приголосних *št* на *šč*. І так назва села *Vjuštyno* звучить в околиці цього села а навіть на півночі Марамороша як *Vjuščyno*, місто *Štefian*, кажуть *Ščefian*, місто *koštjuce* говориться: *koščjuce*. Цю послідню фонему чув я також і на Бережанській Верховині у В. Верецьких. Підобно і назва сіл *Sljelyšče*, *Kcštil* перейшли таку перемену з *Sljelyšte*, *Kcštil*, що часто зустрічаємо в грамотах марамороських безсумнівно на основі болгарсько-румунської.¹ В Бедевлі однак чув я *šte* місто *šče* < *ješče*.

Що процес заміни групи *št* а навіть *st* є давній в українській мові, можна за проф. Яновом привести примір з грамот галицьких з початку XV. стол. Імя *Cristin* приводиться в грамоті з р. 1401 як *Хрсчен*, а р. 1409 як *Хручн*, а р. 1402 *Krczon* (*Jan Janów: Gwara małoruska Moszkowies..... Lwów 1926, стор. 5. — Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział I, tom. III, zeszyt 1*).

Група *rl* не зберігається на значнім просторі говорів долішніх між Латорицею та Тересвою, бо *r* ассимілюється до *l*, наслідком того ми одержуємо довге *l*: *u čelljenü šepc'i* (Страбичово), *ony psjovy vjelly chl'iba* (тамже), *svjellyk* < *svertyk* (В. Раковець), *tjellyc'a* (Теребля, Бедевля).

Противно *l* + *š* в слові *búls* (словаг. **bolše*) переменяється на *r* + *š*, *burš*. Фонема ця поширена в долішнім Марамороші на області, де **o* > *u*: *ja burš ne dažju* (Драгово).

Зберігання *dl* — це явище, що характеризує говори західньослов'янські. Його брали за критерій не лише у класифікації

¹ J. Mihályi: Máramorosi Diplomák, a XIV. és XV. századból. Maramoros-Sigeth 1900, стор. 57, 82, 434, 483; 30, 56, а також на основі цього: Др. Василій Гаджета: Князь Федор Корятювич и Мараморош. Подкарпатска Русь, р. VIII., ч. 7, стор. 145.

слов'янських мов, але також у спорі за приналежність говорів бачванських русинів між Гнатюком а проф. Пастрнеком.

В українській мові *d* перед *l* загально випадало, згідно ассимілювалося до *l*. І в говорах південно-карпатських ми зустрічаємося з тимже самим явищем, бо загально пануючими фонемами не суть: *modlitva, sadlo, krydlo, šydlo*, але *molytva, sala, krylo, šylo*. Цей фонетичний закон переводиться навіть у слові *přádlýi*, котре звучить як *přállýi*.

Но існують слова, котрі дорогою запозичення приймалися саме для того, що стали культурними, а прийшли в добі недавній. До них належить передовсім *mydlo*, котре в цій формі поширилося з заходу аж до ріки Уга.

Але побіч того находимо на області західній часті випадки запозичення й других слів із говорів словацьких, котрі панують побіч слів, де це *d* перед *l* випало. Наведу ту приміри з поодиноких сіл, котрі дадуть нам образ життя цих обох форм побіч себе: *m/ydlo, s/alo* (Острожниця), *s/alo, š/yalo, m/ydlo, sv/erdlík* (В. Радвань), *zub/adlo* а також *zub/ylo* (Суха), *kov/adlo* (Р. Поруба), *m/ydlo, kr/ydlo, s/adlo, modl'itisa* (Рафаївці), *kr/yto, s/ato, mol'ytva, m/ydto, kov/adto, motov/ydto* (Вальків), *kr/yto, s/adto, m/ydlo, kov/adto, modl'itisa* а також *mol'itisa* (Кобильниця), *kr/yto, s/ato, kov/adto* (Щавник), *kr/yto, m/ydlo modl'itisa*, але *mol sa Janku* (Руська Воля), *kr/yto, s/ato, m/ydlo, kov/adto* (Церніна), *kr/idlo, s/adlo* (Ременіни), *kr/yto, s/ato* (Лавринів), *kr/yto, s/ato* (Рімне), *modl'itisa^a, m/idto, s/adto* (Шом), *m/ydyco, kr/yco, s/acyo* (Обручне), *m/ydlo, s/ato, kr/yto* (Герляхів), *kr/yto, s/ato, m/idto, modl'idba* (Завадка).

З зіставлених примірів видно, що найбільше прийалися слова: *mydlo, kovadlo*, а прочі принималися лиш на пограниччі словацько-українським.

d ассимілюється до *l* також у випадках, де загально воно зберігається: *справеливим* чоловіком (Кушниця, Гн. Е. З. III, 82), а навіть у словах запозичених з мадярського: *фараллований* = маляр. *fáradt* = утомлений (Стройно, Гн. Е. З. IV, 84), *фараллованы муде* (Стройно, Гн. Е. З. III, 165), *поллаш* = мадь. = *padlás*, під, *піддаше* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 57). *byll'yna* (= *bydl'yna*) (Туря-Раково).

Також *tl* приймається лиш в словах запозичених і то рідко на пограниччі словацьким. Такі сполучення стрітив я лиш в Ганітівцях, де побіч *zavedla* панує і *zametla, zapletla*.

Група *dn* має свої відповідники неоднакові на заході та на сході.

На заході *d* перед *n* в слові *dpes'* стає горляним спірантом *x* а часто задньоязичним *g*: *xnēs'* (Р. Поруба), *xnes'ka* (Просач), *xnēs'* (Рімне), *xnešn'i den* (Шом), *xnes* (Обручне), *gnēs'* (Суків, Біла), *gneska* (Герляхів).

На схід від Лабірця аж до ріки Боржави ми зустрічаємося з явищем асиміляції *d* до *n*. Правда, виступає вона лиш в подекоотрих словах і не всюди з рівною силою. Найсильніше розвинене це явище находимо в говорах верховинських в околиці Верецьких, де носовість артикуляції переходить також і на інші звуки, передовсім голосні, а також понад Латорицю: *P|asika h|onna m|aty* (Раково), *vo|ov|aly iz n|yта u ž|enno* (Копинувці), *za tr|y n|ny i tr|y n|očy, z|ač'aly pol|u|nnaty, pask|u|nnoje č'udo, č' |u|nnoje lubyf', za|nn'o|i| taistry, staus'a ž|e|nn|ym ranom* (Страбичово), *z|a|žete u ž|e|nno, u ž|e|nn|ym rast|i* (Поляна), і *za|nn'aly vol|a, dēn' gen. s. nn'a, dat. nn'u* і т. д. (В. Верецькі). На цю прикмету наших говорів звертали увагу також Гнатюк та Верхратський та їхніми матеріялами доповню ще свої: *безно* (Дусино, Гн. Е. З. III, 78, 79), *ў йинным силы* (Стройно, Гн. Е. З. III, 91), *йиннаково* (Стройно, Гн. Е. З. III, 92), *камінья жанного* (Стройно, Гн. Е. З. III, 91), *пуньяу* (Стройно, Гн. Е. З. III, 206), *голонгаї* (Солочин, Гн. Е. З. III, 98), *преспонне* (= преісподне) (Солочин, Гн. Е. З. III, 100), *нанніс* (Солочин, Гн. Е. З. III, 98), *пуньяли* (Солочин, Гн. Е. З. IV, 36) *пуннимай* (Кушниця, Гн. Е. З. III, 136), *йинно роспїатья йинного гада* (Кушниця, Гн. Е. З. III, 81), *ўнў* = у дну (Вучково, Гн. Е. З. III, 146), *першого нья* (Голятин, Гн. Е. З. III, 61), *рянной дывци* (Страбичово, В. Зн. I, 130), *полунне* (Лучки В., В. Зн. I, 133).

Здвоєння а зглядно здовження приголосних.

Поминаючи випадки, в котрих збігаються два приголосні однородної артикуляції: *бци*, або наслідком асиміляції, приміри котрих були приведені в горі (*t|ell|yc'a, hol|o|nni, v|all|yта*), находимо в наших говорах, а то лиш на сході, приміри здовжень приголосних у словах експресивних: *m|at|tere! p|j|eš's'a l|aba! p|eš's|y| ž|y|ni!* іноді навіть ужитих без експресії. Крім того слово *vattā* артикулюється здовжено, як то *e* в мові мадярській. Правильне здовження *e*: *z|o|v|yc'a < z|o|v|ica* (Вульхувці). Неясне однак *bara|nn'a: t|l|ka bar'a|nn'a tam ž|i|š|l|as'a* (Торун), бо *e* р. жін.

МОРФОЛОГІЯ.

Вступні уваги.

Нинішній стан деклінації іменників в мові українській супротив давньої доби староукраїнської є далеко простіший. Давній поділ деклінації іменників по пням стратив своє значіння, бо замість нього перебився новий принцип, оснований на граматичнім роді, як то було і в інших слов'янських мовах.¹ Той родовий принцип засягнув в першій мірі іменники роду чоловічого, а відтак роду ніякого а в меншій мірі іменники роду жіночого.

П. Бузук в своїм „Нарисі історії української мови“, стор. 65, подав схему теперішньої деклінації іменників, по котрій він вирізняє п'ять типів, а то: I. тип іменників жін. р. з давніх основ *-a*, *-ja*, II. тип іменників чол. р. з давніх основ *-o*, *-jo*, *-ŭ*, *-i*, *-n* — та ніякого роду з давніх основ *-o*, *-jo*, *-n*, *-s*, III. тип іменників жін. р. з давніх основ *-i*, *-ŭ*, IV. тип іменників ніяк. р. з давніх основ *-n*, *-t*, та V. тип іменників жін. р. з давніх основ *-r*. В південно-карпатських говорах в основі можна прийняти ці п'ять типів деклінаційних для іменників всіх трьох родів з цією зміною, що іменники роду ніякого давніх основ на *-n* не творять з основами на *-t* однієї групи, бо вони від неї відділилися а зійшлися з II. типом, то є іменниками давніх основ на *-jo*. Зміни ці в перегрупованні давніх типів деклінаційних на новіші родові сталися передовсім під впливом аналогії а також снаги до упрощення.² Ці два чинники, як буде дальше видко, поділали в південно-карпатських говорах ще сильніше, як на прочих областях української мови, бо не лиш

¹ Dr. František Trávníček: *Historická mluvnice československá*. Praha, 1935. Řada spisů duchovnědných, sv. 2, стр. 288. — Al. Hujer: *Vývoj jazyka československého*. Československá vlastivěda, díl III. Praha „Sfinx“ 1934, стр. 52.

² St. Smal-Stockij: *Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen*. Arch. f. sl. Phil. VIII. Там зібрано багато матеріалів з різних частей українських, котрі можна лиш частинно порівняти з наведеним мною матеріалом в дальшій студії. На жаль не подається місця появи даного факту, лиш джерело запису, з котрого можна лиш приблизно орієнтуватися по географічному положенні. — Dr. Fr. Trávníček, op. cit. стр. 288—289.

відділили давні *-n* пні роду ніякого від *-i* пнів цьогож роду, але зблизили також до себе м'які та тверді пні: *volovy — ko-n'ovu, volom — kon'om, rucoy — dym'oy — častoč, selom — pol'om* (частинно). Родовий принцип знищив деклінацію іменників роду чол. основ на *-a, -ja: sluha, sudija* а іменники ці зблизив у многих відмінках до типу деклінації іменників роду чоловічого, що повстала із злиття давніх основ на *-o* та *-u*.

На західніх областях укр. південно-карпатських говорів, подібно, як то є в говорах словацьких, слідний також вплив займенникової зложеної деклінації в loc. і gen. plur. на *-och: žepoch — kypcoch*.¹

Відносно чисел замітити треба, що остали лиш два числа: *однина і множина*. Дуальні форми на *-oma: psoma* та в деклінації займенниковій — *dobryta, tyta* уважаються лиш як множина. То само можна сказати й за форми іменників ніякого роду: *očy, učy, pleči*.

Іменники чоловічого роду.

Деклінація іменників чолов. роду зберіглася не у своїм давнішій поділі на *o, ŷ, i, n* деклінацію. Всі ці давні деклінації звелися до одного типу, що виплинув із змішання деклінацій старих *-o* та *-ŷ* пнів² а до неї приспособилися також й іменники давньої *i* та *n* деклінації.

На цілім просторі південно-карпатським однак і цей новий тип чолов. деклінації не зберігається однаково. Поминаючи зміни фонетичної натури, ми добачаємо, що тут іде дальший процес, який на інших просторах, в говорах сусідньої Галичини, вже давно довершився, а то процес впливу *-a* деклінації на dat., instr. і loc. plur. Дальше треба замітити на західніх областях припинання нових закінчень в gen. plur. на *-och*.

В наслідок цього, що процес вирівнювання іще не довершений, одержується велика пестрота закінчень, які не даються замкнути територіяльно а противно є *пливкими* — це очевидно говорить на основі до тепер зібраного матеріялу.

В нашій розгляді іменників чол. роду відмітимо тверді і м'які. Почнемо від поодиноких відмінків твердих пнів.

¹ Di. Fr. Trávníček: Ibidem стр. 291.

² St. Smal-Stockij: Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. Archiv f. sl. Phil. VIII-2, стр. 199.

Тверді пні.

Однина.

Not. sing. Перший відмінок закінчений на твердий приголосний, або на -о: *Ай жид у почи бар|анца обмін|ау* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 83), *тот во|жк нап|ау едн|у свин|ю* (Влагово, В. I, 149), *мо|й д|ыдо бы|у пчоларь* (Страбичево, В. I, 127), Петро (тамже 131).

Gen. sing. зберігає закінчення давньої -о деклінації -а а також і закінчення давньої -й деклінації -и: *d|уба* (Дубове, Имстичево, Кр. Маргонка, Медведьовці), *p|ана* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *vol|а* (Нанково, Валяшківці, Р. Поруба, Банске, Шом, Блажів), *l|izza d'|il|а* (Бедевля), *psa* (Нанково), *h|oroda* (Розтока Ирш.), *por|а* (Буковець Бер.), *br|ata* (Орлява), *r|isa, čolov|ika, syna* (Убля), *stol|а* (Прикопа), *chv|ора, l|eda* (Блажів); — *коло оболока* (Пузняковці, В. I, 136), *із верьха* (тамже 136, Ільниця, В. I 147), *іс того б|ока* (В. Шард, В. I, 151), *із хребта* (Ільниця, В. I, 149).

Закінчення -и зазначили ми у таких іменників неживих:¹ *ne m|ažete č|asu* (Вульхувці), *i k|aže od|jen druh|joti, ščo ž|e u n|as česnok|u* (тамже), *z zad|u* (Теребло), *із d|aleku* (Бедевля), *m|alo v|ict|u* (Нересниця). Прочі приміри доповняю з Верхр. і Гнат.: *Бери та меч із мосту* (Кушниця, Е. З. IV, 133), *старого закону* (Голягин, Гн. Е. З. III, 29), *ужусіу гад із лому* (тамже 30), *згине з голоду* (Дусино, Е. З. IV, 185), *у|няли с пуд помосту* (тамже III, 150), *зваріу горнець чиру* (Стройно, Е. З. III, 130), *пикли без квасу* (тамже III, 16), *зо страху* (тамже III, 95), *ут того часу* (тамже III, 38), *іс пороху учинилисья уши* (тамже III, 16), *з голоду ни по|умирау* (тамже III, XV), *айбо ни йи заропку ўсе* (тамже III, XV), *до Шард|у тріск|ї летять* (В. Раковець В. I, 160), *не вернуса мо|я м|амко с|его р|б|чку зеленого* (В. Шард, В. I, 198), *а в|н взя|у собі із дому шість печяв хл|їба* (Страбичево, В. I, 128), *шість л|їтр|ов шп|їр|тусу* (тамже I, 128), *обдуу од п|роху* (В. Лучки, В. I, 131), *із заду* (тамже I, 132), *вернула была з одп|усту* (тамже, В. I, 132), *мала я ф|ра|їра ги в т|їм кер|т|ї маку* (тамже I, 172), *іздохне з голоду* (Пузняковці, В. I, 134), *сыру* (Заріча, В. I, 163), *лену* (Горонда, В. I, 63), *ильну* (Лучки В., В. I, 63), *льону* (Дунковиця, В. I, 63), *віцту* (< оцет) (Нове Давидкового, В. I, 63), *розуму* (тамже), *часу* (тамже), *роцьку* (В. Шард, В. I, 63).

¹ St. Smal-Stockij: op. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII-2, стор. 200.

На захід від Уга: *t/oho r/oku, od r/azu* (Убля, Брех 48), *do joho b/jurku, s t/oho c'/asu* (Рокитівці), *час — часу* (Чертіжне, В. II, 72), *горох, -ху* (Кечківці — В. тамже), *грїх, -ху* (Бодружал, В. тамже), *лен — лєну* (Цїтелка, В. тамже), *чеснок — чєстку* (Комлош, В. тамже).

Деколи уживаються і обі форми того самого слова: *r/oka, h/oda, r/oku, h/odu, r/ozuta, rozumi*.¹

Вичислені приміри показують, що закінчення *-и* приймають передовсім іменники, що означають матерію а також поняття абстрактні. Простір уживання цих форм не дається замкнути в якісь вузчі границі, бо це явище відоме також всім слов'янським мовам.²

В Марамороші уживається ще закінчення *-ы*. Таке закінчення мають імена власні: *Petro, Aleksander — Petry, Aleksandry*. Походить воно ще з тих часів, коли ці імена власні мали закінчення в пот. *sing. -a: Petra, Aleksandra*, як це є в мові румунській, звідки по сусідству з румунським осадничим елементом ці форми зайшли і до говору марамороського. Є це одже правильне закінчення по *-а* пням.

Dat. sing. Найбільше поширеним закінченням іменників чол. роду є *-ову (-ові)* а на пограниччі словацьким *-ої*. Є це закінчення давніх *-ї* пнів. Но у говорах на схід від Латориці а передовсім в Марамороші зустрічаємо ще побіч закінчення *-ову* також *-и* зі старих *-о* пнів.

-ову: it t/omu d/otovu, v'yc'їsoy id Ivank/ovu, vyat'h/ajє podar/уnok sv/otу ženyч/ovu (Вульхувці), *k/ajє rop/ovu* (Горінчово), *pryž's'oy id chl'їbovy* (Теребло), *prystup/у id stol/ovu* (Присліп), *d/ubovu* (Дубове, Имстичово, Медведьовці), *p/анovu* (Золотарьово, Нанково, Имстичово, В. Верецькі), *ps/ovu, vol/ovu* (Нанково), *br/atovu*, (Орлява), *подорожньому чоловікови* (Дусино, Е. З. III, 78), *Бог Адамови сотворив жону* (Стройно, Е. З. III, 2), *пїшли комарї д вбўкови* (Страбичово, В. I, 128), *кониць мїсови* (Пузняковці, В. I, 139), *rop/ovі* (Буковець Жд.), *lїsovі (-ву)*, *čolovikovі, sьnovі* (Убля, Брех, § 45), *vol/ovі* (Шом), *voj/ovі* (Блажів).

Закінчення *-ої* повстало з *-ові* наслідком фонетичних змін, а то артикуляції *v* як двогубного приголосного, відтак його щезнення та вкінці редукції *i* до *ї*. Закінчення *-ої* поширене передовсім в говорах пословачених земплінських та ужан-

¹ І. Верхратський: Знадоби I, op. cit. стор. 63—65.

² Проф. М. Грунський та П. Ковальов: Історія форм української мови. — Держ. видав. „Радянська школа“, Харків 1931, стор. 23—24.

ських¹ а Цамбель додає ще, що він його находив у осіб руського походження.² Я найшов це закінчення в селах, в котрих заховався ще говір український, а то у Валяшківцях,³ Давидові і Банськім: *voloj*, як то показують приміри на таблиці.

Закінчення *-u*: *jak zak|upyt žyd kor|ovu, dai|e čolov|iku* (Теребло), *pūdpruš|y ščos' dau| s|yni* (Нересниця), *skaz|aj|u star|omu č|ortu* (Торун), *kaže oden dr|uhomu mol'it' s'a b|ohu* (Вульхувці), *p|anu* (Дубове, Нанково, Березово, Стройно), *prych|odyt id od|n|omu l|isu* (Бунтино), *kup|yt|omu čolov|iku kor|ovu* (Новоселиця Мар.), *oto він своему брату у|копа|у й|аму* (Стройно, Е. З. III, 21), *і увірували тоти жиуди молоді, шчо опстали, ішчи Богу* (тамже, Е. З. III, 78), *і ангіл ід ньому прійшо|у, ід Давиду* (тамже, Е. З. III, 21), *айбо забу|у за оту й|аму, шчо ов|н у|копав брату собі* (тамже, Е. З. III, 21), *шчо с|ому чоловіку дати* (тамже, Е. З. III, 62), *і поч|а|у просити убогому чоловіку подорожньому даранчик хльїба* (Дусино, Е. З. IV, 78), *ви кажіть своему пану* (Солочин, Е. З. III, 101), *дай тому ч|оловіку* (В. Шард, В. I, 151), *а тому с|ьну имня б|їло Юр|ко* (В. Лучки В. I, 132), *Богу ся молить, ты ся ус|е лем Богу м|олиш* (Пузняковці, В. I, 139).

На захід від Уга закінчення на *-u* вже рідші. Верхратський занотовує лиш кілька примірів: *псу* (Чертіжне, II, 72), *тазду* (Збійне II, 72). До того додам замічені мною приміри з села Блажова: *ledu, prysli tam gu žombu*.

З наведених примірів видно, що закінчення *-u* більше розширене на сході в був. ж. Марамороській, почасті в Ужанській та Бережанській, рідше в околицях західніх. На сході це закінчення держиться головню іменників особових, на околицях західніх й неособових.

Грунський зауважує, що коли в давнині зберіглась більша послідовність в уживанні обох закінчень *-ovi* в живих поняттях, *-u* в неживих, то в сучасній мові цієї послідовности нема. Відносно сусідніх галицьких говорів та загалом західньо-укр. говорів — то там переважають форми на *-ovu*, тимчасом на лівобережній Україні на *-u*.⁴ Але вже й на Гуменщині — т. є

¹ O Broch: Studien von der slov. kleinrussischen Sprachgrenze, § 22, 1, 2, 3, та Weitere Studien... § 10.

² S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. стор. 167.

³ Про це ближче в моїй розвідці: Говір села Валяшківець... Записки Наук. тов. і. Шев. XLIX 1930. § 27, 70, 71.

⁴ Грунський: Історія форм, op. cit. стор. 31.

на Поділлі, починається перевага форм на *-u*.¹ Ту саму перевагу форм на *-u* находимо й у півн. укр. говорах.²

Acc. sing. при живих кінчиться так як *gen. sing.*, а при неживих як *nom. sing.*: *im|yц v|oyka za chvúst, a ún bar|ana zar|ízay* (Терново), *a ún peremín|yц s'a u h|olubá* (Вульхувці), *zar|ízay byk|ia* (Горінчово), *p|ana* (Дубове, Золотарьово, Нанково Березово, Стройно, Верещькі), *vol|a, psa* (Нанково), *por|a* (Буковець Бер.), *br|ata* (Орлява), *čólov|íka, syna, varoš|anína* (Убля, Брех), *v|ola* (Валяшківці, Р. Поруба, Банске, Шом, Блажів), *принесли на стóл козута* (В. Раковець, В. I, 147). Слова *dub, buk, javír* і взагалі сильні дерева числяться звичайно як животні і через те в *acc. sing.* мають закінчення *-a*: *d|uba* (Имстичево, Урмезіово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *zah|nyц b|uka, jurubay sob|í i|avora* (Теребля), *udra|bay s'a na d|uba* (Заріча).

Іменники неживі мають таке саме закінчення, як *nom. sing.*: *čb|íč|ay iem|u za tot|o m|ích p|šen|yč'í* (Бичків), *p|úš|oy u dr|uhyč| b|úk* Тугы и *d'íl* (Теребля), *zaj|š|oy u dvúr* (Новоселиця): *u sv|íč| b|úk ut'|úk* (Драгово), *v|y|pusty min'í tv|í maj|etok* (Изки), *v|ozы, ščo v|ezly im chl'íb* (Керецькі), *b|íčy u ied|en b|ík* (В. Верещькі), *принесли на стóл козута* (В. Раковець, В. I, 147), *пóшли в л|ís* (Страбичево, В. I, 127).

Старе закінчення рівне *nom. sing.* у живих довелося мені раз почути в народній пісні, но цього вимагав рим:

Ustav|aj ty Mar|íjko na k|amín'
I s t|oho k|amen'u na str|emín'
I s t|oho str|emen'u n|a m|í k'ín'. (Торун).³

Vocat. sing. кінчиться на: *-e, -u*, іноді рівний *nom. sing.* Закінчення *-e* з давніх *-o* пнів поширене найбільше і є правилом: *p|ane sv|ate* (Вульхувці), *d|ube* (Дубове, Имстичево, Мартонка), *p|ane* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, Верещькі), *v|ole* (Нанково, Ст. Стужиця), *br|ate* (Орлява), *s|yne* (Ужок), *čólov|íče, u n|as na dvor'í štos' stolyt* (Новоселиця М.), *tad|ы žydogy skaz|ay: chl|ope; žyde* (Изки), *s|yne m|íj doroh|yč* (Страбичево), *чекай, брате, мало погостимеся* (тажже, В. I, 128), *на што то, куме, кладете* (тажже), *я ти, сыне, дам* (Ільниця, В. I, 149).

¹ Тамже, стор. 32.

² Тамже, стор. 32.

³ Цей послідній примір і у Стоцького: *op. cit. Archiv f. sl. Ph. VIII/2, 232.*

Іменники, закінчені на: *k, h, ch* перед *-e*, продовжують стару першу паліталізацію, зберігаючи на місці *k—č, h—ž, ch—š*: *čolov|iče, Bože, m|iše (ber|y m|iše sės' ſ' us' /i)* (Торун). Закінчення *-u* приймають передовсім іменники на: *ko, -uk, -ok*:¹ *sol|oſk|y|j m|ij n' /an' ku* (Вульхувці), *paſ k|aže: aj t|y tu Iv|an|ku?* *A Iv|an k|aže: i|a je t|u|j p|apoſ|ku* (Горінчово), *Ой Іванку, білий квітку, че є тобі пары в світку* (В. Шард, В. I, 200), *ой не ході, попуначьку за молодичками* (Страбичово, В. I, 161), *мой любий няньку* (Пузняковці, В. I, 138), каже: *рушничьку, постав вшитко, што треба* (тамже 140), *не бойся мой трахтыльнику* (тамже 144).

Закінчення рівне пом. *sing.*: *dydo, cy pravda toto byla; ly-gajte, dydo, dolb* (Ільниця, В. I, 149), *gev. каже, пайташ* (Страбичово, В. I, 129). Інтересно, що в школах діти відзиваються до своїх учителів у формі *vocat.* = пом. *paſ profesor! paſ učytel!* Буде це вплив мадярський. Замітне, що слово *syn*, що належало до давньої деклінації *-u* пнів, у *voc. sing.* зовсім приклонилося до деклінації давніх *-o* пнів та майже всюди, особливо на сході, кінчиться на *-e*: *s|yne*. Старе закінчення *-u* стрічається лиш зрідка: *ne id|y ty s|yni* (Комаровці), *s|yni* (Убля, Брех, § 45), *vern|s|y, synu, nazad* (Пузняковці, В. I, 140).

Inst. sing. у всіх говорах має одно закінчення *-om* із староруського *-тъ*: *d|ubom* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *p|anom* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *vol|om* (Нанково, Ст. Новоселиця, Валяшківці, Банске, Шом, Блажів), *l|isom, čolov|ikat, s|ynom* (Убля, Ужок), *айбо іму я бігнути за млином* (Ільниця, В. I, 148), *та то ся му дуже совтила за клеваном* (Страбичово, В. I, 128), *ішли тым лісом великым* (Лучки, В. I, 133), *іде тым лісом* (Пузняковці, В. I, 141).

Loc. sing. В цім відминку зберігається нині чотири закінчення: *-i* (< *ě*), *-u*, *-ovu* (*-ovi*), *-oi*.

Перше закінчення *-i* з *-o* пнів держиться часто у тих самих іменників, що і другі згадані закінчення: *u več|ěri, iak s'a uzm|ěrklo* (Новоселиця), *na d|ubi* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка), *u bl|ěz' i* (Нанково), *u več|ěri* (В. Раковець), *воук на березы стояу* (Влагово, В. I, 150), *на батозы* (В. Шард, I, 155), *у чоловіцы* (тамже, I, 153), *я знау пчолы в лісы* (Страбичово, В. I, 127), *пчолы на дубі* (тамже, В. I, 128), *а в том сады быу еден город заклятый* (тамже, В. I, 128), *на одпусты* (В. Лучки, В. I, 132), *на ро|i* (Буковець Б.), *на p|an' i* (В. Верецькі), *и h|b-rōd|i* (Розтока к. Ирш.), *на l|ed' i* (Блажів).

Закінчення *-u*: з давніх *-u* пнів держиться найбільше в говорах східніх (мараморських) а дальше на захід у іменників

¹ Той сам. Archiv f. sl. Phil. VIII/2, 232.

закінчених на *k, h, ch*: на *p/os'lidku* (Вульхувці), *ц Laz/u žyje* (Терново), *ščo na p/ys't/u* (Нересниця), *а ščo m/ažeš tam u mīch/u,* *и kr/asn'īm cōit/u* (Торун), *sēs' b/avuy's'a u p/opelu* (Горінчово), *ub/yjite* *ц l'isu brata* (Буштино), *potomi pīšbī po sv'itu* (Ізки), на *p/ani* (Березово, Дубове), на *d/ubū,* на *b/ukū,* на *v/ozu,* на *čolōv'īku* (Дубове), *po l'isu chodytu* (В. Верецькі), *chodyц dale po sv'itu* (Ворочово), *и d'īl/u* (Раково), на кождѣм стѣвпу (Хуст, В. I, 158), *аж у дьлѣ сѣть голубцы* (Ільниця, В. I, 148), *ой Іванку, бѣлыѣ квѣтку, не є тобѣ пары в свѣтку* (В. Шард, В. I, 200), *в тѣм садкѣ травѣ была золотѣ* (Страбичово, В. I, 128), на *верху* (тамже, В. I, 129), *імили у адѣ ревати* (Стройно, Е. З. III, 1, 3), *як ти свѣ трафит у лысѣ, а хоть де* (тамже, Е. З. III, 163), *пустили куренцѣо за Соломоном по свѣту* (тамже, Е. З. III, 37), *і на руминскѣ ся стало вишитко* (Пузняковці, В. I, 140), на *даху* (Бехерів, В. II, 72).

Закінчення датівне *-ouy (-ovi)*: *pry tak/otm čas/ouy* (В. Апша), *st/ažat u ol'ijouy* (Нересниця), *oj lyš'ajū ty l'uba sestr/yce a slyžk'gy* *po stol/ouy a s'l'idk'gy po dvor/ouy* (Торун), *oj paul'anoje per/lo po Dun/ajouy pl'ylō* (тамже), *na tūm ok/olouy č'yn'at str'ungy,* *и p'aščouy p'ir'ia z h/usky* (Тереблo), *po čel'adnykouy treba* (Ізки), на *čolōv'īkouy* (Дубове), на *p/anouy* (Золотарьово, Урмезіово, Нанково, Стройно), на *vol/ouy* (Нанково), на *d/ubouy* (Медведьовці), на *p/ouy* (Нанково), на *vol/ouy,* на *čop/ouy* (Раково), на *s/ynouy* (Ужок), на *vol/ouy* (Ст. Стужиця), на *baran/ouy* (Комаровці), на *čolōv'īkovi,* *s/ynovi* (Убля), на *voč/ouy* (Р. Поруба), на *voč'ovi* (Шом), на *vov/ovi* (Блажів).

Закінчення *-oi* є фонетичною відміною *-ovi*, як то було і в дативі: на *st/oloj* (Прикопа), на *šn'epoj* (Корумля, Брoх, § 10, а), на *v/oloj* (Валяшківці, Банске).

Наведені приміри, хоч як неповні, доводять нас до закінчення, що закінчення *-u* в лос. s. найбільше поширене в Марамороші а передовсім по: *k, h, ch*. Чим дальше на захід, тим більше приняте закінчення *-ouy*. Замітне, що іменники живі радше приймають закінчення *-ouy*. Однак, так як і у інших відмінках, в лос. sing. можуть стояти і два і більше закінчення, як те маємо зазначене в студіях Брoха про говор корумлянський (*-u, -ovi, šn'epi, -ovi, -oi* а навіть *šn'epē*), ублянський (*syn'oi --- syn'ī*), або як то видно на приложеній таблиці (на *dūbī -u, čolōv'īku -ovv,* (на *pan'ī, -ouy*).

Множина.

В *пот. pl.* зустрічаються закінчення: *-ы, (у), -ове, -і, -у, -е, -'а, -а*. Правильним і пануючим закінченням є *-ы*, що переняте було з форм асс. *pl.* вже в староукраїнським¹: *laz/ы* (Синевир), *vol/ы* (Новоселиця Н.), *b/ыly* и *odnoh/о star'a try syn/ы* (Буштин), *d/ubы* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *pan/ы* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Стройно, Верещькі), *h/orody* (Розтока к. Ир.), *p/orы* (Буковець Шар.), *syn/ы* (Ужок), *v/ol/ы* (Нанково, Ст. Стужиця, Валяшківці, Р. Поруба), *v/ovy* (Блажів).

Модифікації цього закінчення наступають з фонетичною зміною *ы* на *у, у',* або *ѣ (ѡ)*: *st/olyi* (Прикопа), *v/oly* (Банске), *šperѡ* (Корумля), або в групах *кы, һы, чы* на *ку, һу, чу*; *кі, һі, чі*.

Закінчення *-ове* із давніх *-ѣ* пнів приймають іменники, що означають живі істоти: *k/azut svat/ove* (Вульхувці), *toty brat/ove v/ыludyly* и *lis ho* (Люта), *b/ыly* и *цїazn/ycy dv/отy maїstr/ove* (Дубриничі), *pan/ove* (Нанково), *syn/ove* (Убля), *a u tїm sїlї b/ыly dvoї/e kum/ove* (Ляхувці), *pan/ove sa poschodz/ali na host/ynnu, a toty syn/ove uz byl' i dorosn/uty* (Вальків), *druzb/ove maїut prez pleče ručn/uky* (Млинарівці), *toty pan/ove* (Орябина), *panove slaўny* (Голятин Е. З. III, 161), *кить такоїи дїло, шчось ми сусїдови добрі собі, та принеси* (Стройно, Е. З. IV, 84), *a прїнцови² умерли* (Луково, Е. З. 175).

Закінчення *-у (-і)* є продовженням старого закінчення *-о* пнів, но воно поширене в західніх областях. У східніх говорах зустрічаємо його лиш у слові *воук*, котре в *пот. pl.* має стару форму: *v/ыcy, tohd/ы ne zn/aly v/ыcy ščo rob/ыty* (Вульхувці) и *jen' sї ch/ašcy v/ыcy lud/eї izїđ'lat* (Торун).

Іноді це *у* заміняється через *е* мабуть і фонетичною дорогою, стаючи звуком широким, подібно як і *ы*: *z'ily v/oyce* (Осой і околиця Білок). Ця стара форма на *-у* вирівнюється іноді з формами давнього асс. на *ы*, що тепер панують у *пот. plur.*

Те саме замітив Верхратський в Ильниці, Горонді, Дубровці, В. Раківці (I, 63), в В. Шарді: *а корову воўци зьзіли* (I, 198), і Гнатюк в Стройні: *воўци радять, ѡак воўць поймату* (Е. З. IV, 97).

В говорах, де *ы* щезло, закінчення *пот. pl.* місто *ы* буде *у* (говори гуцульські та підужгородські).

Старе закінчення *-у (-і)* починається ширити від долини Лабірця на захід: *v/oicy* (Суха), *мурниці, воўци* (Збїйне, В. II, 73)³

¹ М. Грунський-П. Ковальов: Історія форм, ор. сіт. стор. 59.

² Гнатюк писав часто місто *е -- и* (= з лат. *у*) маючи на увазі ремінісценції з галицьких говорів, де *е* часто звужується на *у*. Но цього явища я тут не находив.

³ Всі приміри Верхратського беру з тієї самої сторони його твору.

хробацы, поўси (Габура), збійници, церківници (Бодружал), птаси, піяци, хробаці (Вапеник), хробаці, пастуси, Руснаці (Пстрина), слімаці (Кружльова), хлопі (В. Свидник), волци (Кечкевці), пастусі (Лівів), Руснаці (Цітелка, Тварожец), паўци, хробаці (Чірч), птаси (Старіна), шворі (Блажів).

З наведених примірів можна заключати, що в говорах західніх зберігають старе закінчення *-i (-y)* ті іменники, котрі кінчаться на велярні і гортанні приголосні.

Закінчення *-'a*, що так сильно поширене в говорах словацьких та польських,¹ приймає лиш іменник *brat* та *kamerat*, но в значінні збірнім побіч закінчення *ы*, яке уживається рідше: *taŕi s' ŕily try br/at'a na try k/vn'ŕi*, *brat'a tu nuč ne ta/čut* (Буштин), *brat'a* (Орлява), *b'ily tryje br/ata* (Убля).

Сліди давнього дуаліса можна добачати в закінченні *-a*, що приходить і в асс. пл.: *vel'uk'ŕi ŕis/a* (Торун), *ucho v/erže v zad/a* (Заріча),² *dva p/ana* (Р. Поляна).³

Закінчення *-e* приймають іменники на *-anin (-anyn)*: *кутя — татаре* (Позняковці, В. I, 140), *горянин — горяне* (В. I, 64 без подання місця), *i s' tvogo p/lema ne bude inšie nič lem цигани* (Стройно, Е. З. III, 6), *čyhanе, chrys't/ane, Vereč'ane* (В. Верецькі), *dva cig/ane* (Орябина), *cig/ane ch'ot'at p/lacu* (Р. Поруба). В таких іменах як: *Vugl'ane, Tereb'l'ane, Rakič'č'ane, Bils'ane* почуття походження цих імен від форм ном. sing. на *-anyn* страгалося, бо в sing. уживається форма прикметникова: *vuglans'kyj, tereblans'kyj*.

Gen. pl. Пануючим є давнє закінчення *-ŕ* пнів **ovŕ* з переголосом *o* на *i, ŕ, u, ы*, залежно від околиць, в котрій який переголос етим. закрит. *o* панує, при чім білябіяльне *v (ŕ)* на кінці по *u* часто щезає: *je d/osta rušnyk/ŕ* (Вульхувці), *hrab/ŕ, paп/ŕ, bar/anŕ* (Дубове), *vol/ŕ, psŕ* (Нанково), *dub/ŕ* (Имстичово), *h/orodŕ* (Розтока), *dub/ŕ, paп/ŕ* (Крайня Мартонка, Стройно), *a mn/oho h/ŕd'ŕ služ/ŕ* (Торун), *paп'ŕ* (В. Верецькі), *syn'ŕ, br/at'ŕ* (Ужок), *vol/ŕ(u)* (Стара Стужиця), *l'ŕis'ŕ, čolov'ŕkŕ, syn'ŕ* (Убля), *šust' pol'akŕ* (Звала), *v/obŕ* (Валяшківці), *v/obŕ* (Р. Поруба, Банске), *chv/orŕ, v/ovŕ, l'ed'ŕ* (Блажів).

Додам ще приміри, записані Гнатюком і Верхратським: *дванацять синю* (Стройно, Е. З. III, 13), *пушоу до майстрю*

¹ Dr. Jan Stanislav: Liptovské nárečia, op. cit. 269—270.

² Степан Смаль-Стоцький за Мікльосічем не уважає ці форми за дуаліс, але радше за форми перняті від іменників роду ніякого, бо вони всі означають збірність (op. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII/2, стор. 237—8).

³ Зате однак признає тойже учений за форми дуальні такі, котрі стоять по числівниках 2, 3, 4 а мають закінчення *-a* (op. cit. 244—45).

(Солочин, Е. З. IV, 34), до жидів у гостину (В. Раковець, В. I, 146), кількись ся разів ісхылю (В. Лучки, В. I, 132), дванадцять ротів (Страбичово, В. I, 129).

Дуже рідко зберігається старе закінчення *-o* пнів. В говорі ріки Рускої в румунським Марамороші стрічаємо форму: *vyd tuch vol'och*.

Но в деклінації іменників на *-ануп* маємо старе закінчення *-o* пнів: *dvoch suhan, chryst'an* (В. Верецькі), а також під впливом аналогії: *ov* з переміною *o* на відповідні звісні рефлексі: *sig'anycy* (Орябина).

Накінець треба згадати за закінчення *-och*, яке поширене вже долами від Уга а дальше сильніше від Лабірця на захід. Приміри того закінчення зібрані у Верхратського, Знадоби II, стор. 73: *пришол до тых хлопох* (В. Орліх), *барз вельо воўкох* (Луків), *не было шваблікох* (Комлоща), *в докторох мы были в місты, през будинкох* (Лівів), *зо снопох, для тых быкох* (Бодружал), *од сусідох* (Старіна), *до крякох* (Бехерів), *двох воякох* (Збійне), *великих панох* (В. Свидник) — *st'uzyl v'n tam u t'ych razbojn'ukoch* (Нікльова), *rjohi odlet' s'ili s tich v'oloch* (Шом).

Тепер ці форми починають бути відомі й коло Ужгороду, перенимані з говорів східньо-словацьких, де вони є пануючими.¹ Форма ця перенесена з loc. pl. *-u* пнів не без впливу форм займенкової деклінації, де gen. plur. = loc. plur.²

Закінчення це поширене й на північній стороні Карпат у говорах Лемків (Верхр.: Про гов. г. Л., ст. 119), менше між Бойками (Рабіївна, ор. cit. 27).

Dat. pl. зберігає по найбільшій часті старе закінчення *-*omъ* з переголосом *o* на: *i, ū, u, y*. Но побіч цих старих закінчень виступає *-at* не лиш витискаючи їх цілковито, але живучи побіч них.

-um: *pan'um, bar'an'um* (Золотарьово), *v'ol'um, ps'um* (Нанково), *kaz'ay p'an'um* (Буштин), *bar'an'um* (Березово), *l'is'um, colov'ik'um, s'yn'um, varoš'an'um* (Убля), *v'ol'um, k'ion'um* (Стара Стужиця), *br'at'um* (Орлява), *v'ol'um* (Валяшківці), *yd Mad'ar'um* (Копиновці), *v'ol'um* (Новоселиця коло Перечина).

-im: *p'an'um, v'ol'um, chl'or'um* (старі люде в Крайні-Мартонці), *bar'an'um* (Стройно), і *bal'an'om s'ya tam klan'nyli* (тамже, Е. З. III, 5) і *v'oin sv'oi'm syn'om pov'iy* (тамже, Е. З. III, 14), *tot pan prod'ay dr'uhym p'an'um tot'ly ch'lašči* (Синеvir), *L'az'um* (тамже) *sv'ojim stuž'ebnyk'um tak p'ov'il* (Кобильниця), *day brat'ium* (Ольшавиця).

¹ Dr. V. Vážný: Nářečí slovenská, Čsl. vlastivěda III. Jazyk, стор. 228.

² J. Gebauer: Historická mluvnice českého jazyka III. Skloňování, стор. 58.

Буду казати козаком (В. Шард, В. I, 155), годен буї чортом розказовати (Пузняковці, В. I, 135), позрубоваї головы поїм (тамже, В. I, 145).

-*im*: *p|an'ím* (В. Верецькі), *p|óřím* (Буковець Бер.), *d|ai nam tuž ísty p|yty, žyd' ím kloučer a p|an'ím traif* (Репінний), *b|yła r|adís'c' žyd' ím* (В. Студений), *už|e s|oly ne n'ís žyd' ím k|ym v|óř'ím* (тамже), *v|óřím* (Ужок), *ja p|an'ím tak povídač* (Суків), *dač baran'ím ístí* (Суха), *v|ořím* (Р. Поруба), *gu t|ym dobrým glazdím* (Оргутова), *zapř|atyl dvom koles|arím* (Рімне), *chv|ořím* (Блажів), *v|ořím* (Банске).

Західні околиці від Лабірця збагачуються ще примірами, записаними Верхратським, II, стор. 73: *pcím*, *zbojnikím* (Чертіжне), *paríbikím* (Збійне), *ptáxím* (Вапенік), *xlópím* (Кружльова).

Закінчення *-ym* замість *-*omъ* стрічається лиш в говорах запопадських, де етим. закр. *o* = *ы*: *p|aným*, *bar|aným*, *vořým* — побіч *p|anat*, *bar|anat*, *v|olat* — но рідше (Орябина).

-*am*. Закінчення *-am* є новішого походження і починає втискатися на область, де ще панує виключно майже старе закінчення *-om* з рефлексами *-im*, *-um*, *-ím*, *-ým*.

Це закінчення стрічається часто в тих самих селах, де є й закінчення *-*omъ*, котре однак держиться лиш певних слів: *pan|am*, *d|ubam* (Дубове), *čort|am*, *h|adam bar|anam*, *svat|am* побіч *bar|aním*, *svat|ím*, *č'ortím*, *h|adím* (тамже), *bar|anam* також *bar|aním* (Березово), *d|ubam* (Имстичово), *h|orodat* (Розтока коло Ирш.), *d|ubam*, *pan|am*, *chl|oram*, *vol|am*, але старі люде: *pan|ím*, *chl|ořím*, *v|olím* (Крайня Мартонка), *cap|am*, *d|ubam*, але *bar|aním* (Стройно — звідтам же були вже горі наведені приміри на *-ím*, *-im* < *-om*), *ницим і квдушам* (= *жебракам*) *далам двадцять рейцарѳв* (Лучки Вел., В. I, 132), *t|ym rozb|íjnykam* (Ставне), *syn|am*, *svat|am*, *k|umat*, *ps|am*, але також *v|óřím*, *k|án'ím* (Ужок), *d|ubam* (Медведьовці), *l|ísam*, *čolovíkam*, *syn|am*, *varořanam*, но також *l|ísím*, *čolovíkím*, *syním* (Убля), *s|ynam*, *l|edam*, *v|ovam* побіч *chv|ořím* (Блажів).

Верхратський в II, 75 наводить з Вапеніка: *xlopam*, *rozbíjnikam*.

Закінчення *-om* без перезвуку находимо в селах пограничних із словацькими чи там пословаченими: *stol|om* (Прикопа), *v|olom* (Шом), *s|ynom* (Блажів).

Асс. *pl.* зберігає старе закінчення *-ы*, на скільки воно не змінюється фонетично на *у*, *у'*, *і*. Перше закінчення приймають іменники неживі а нерідко й живі та особові: *d|uby* (Дубове, Имстичово, Крайня Мартонка), *v|oby* (Нанково, Стара Сту-

жиця, Валяшківці, Р. Поруба, Блажів, з переміною *ы* на *у*, і: *vloju* (Банске, Шом), *hlorody* (Розтока коло Иршави), *lisu* (Убля), *stolju* (Прикопа), *ledy* (Блажів).

Зустрічаються однак часті випадки, коли і особові приймають закінчення *nom. pl.* а цей архаїзм поширений передовсім долами: *zahn|aly p|osty do kn'|az'a* (Купиновці), *zvač'a sob|i naphar|ije, ab|y ty zazv|aj sv|aty* (Вульхувці), *an|u id'|it p|on|ykaty vol|y* (Горінчово), *tohd|yž imy| v|o|cy i upr'|ah u v|z* (Торун), *hn|uts'a lavuc'i hnuts'a p|id šaty dorohy|i, p|id svaty molody|i* (Торун, нар. пісня).

Ці замічені мною приміри кидають деяке світло на останки давніх форм, коли ще асс. осіб не був рівний *genet.*

Закінчення *gen. pl.* приймають іменники особові: *pozet|ajut tyx dvoch syn|u* (Теребля), *pan|u(у)* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *šoloz|ik|u, syn|u* (Убля), *syn'|u* (Ужок), *bude klykaty na subotu velykyx žyd'|u, boh|atyx ta rab'in'|u* (Репінний), *скликаў выштых чортѡв* (тамже, В. I, 135), *вѡн тих двох братѡѡ даѡ донести* (Стройно, Е. З. III, 164), *chv|or|u* (Блажів), *dvoch sуганыц* (Орябина).

Instr. plur. у переважаючій більшості має закінчення *-ату* (*-ami*), даліше *-ьту, -ату*: *d|ub|ату* (Дубове, Имстичово, Крайня Мартонка коло Иршави), *pan|ату* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *h|lorod|ату* (Розтока коло Иршави), *syn|ату* (Ужок), *lis|ami, šoloz|ik|ami, syn|ami* (Убля), *stol|ami* (Прикопа), *chv|or|ami* (Блажів), *led|ami* (Шом), *z|aosnov|aly s|ob|i sela iz Mad'|ar|ату* (Купиновці), *pr|ŏs't'i b|yly u pry|'az'i p|id pan|ату* (Вульховець), *ščo bud|ete čyuty is s|uty čort|ату* (Торун), *p|išly lis|ату, za vol|ату* (Изки), *p|ŏit'|ik|aly uz vol|ату* (Буштин), *за сими роками* (Стройно, Е. З. III, 14) *іж жид|ами дужи робиѡ* (тамже, Е. З. III, 6), *з двома возами дроѡ привезуть* (Дусино, Е. З. III, 79), *між дѡт|ваками* (Голятин, Е. З. III, 111), *p|ŏč|ik|aly uz voz|ату* (Керецькі), *z voz|ату* (Пихні), *p|išč|o z baran|ami* (Суха), *idut d'|učky s par|ik|ami za kapeluch|ami* (Млинарівці).

-(ь)ту. Це закінчення приймає дуже незначне число іменників. До них належить передовсім іменник: *v|l — v|il|ту* (Стройно), *z v|ŏl|ту* (Ст. Стужиця), *v|l|ту* (В. Верецькі), *v|ŏl|ti* (Валяшківці), *v|ŏl|ti* (Пихні, Р. Поруба, Банске), і у Гнатюка тамже: *іде тазда із вѡльми* (Е. З. III, 62), *чотирма вѡльми тиждењ оре* (Е. З. IV, 141), *s v|ŏl|ti* (Блажів).

Но побіч того маємо в тім самім іменнику закінчення *-ami*: *vol/amy* (Нанково, Орябина).

Ще один примір записаний Гнатюком в Стройні, а то в слові, взятім з мадярського: *katona* (вояк); *прийшов з своїми катунями* (Е. З. III, 40). Те саме у Верхратського I, 65, Верхратський приводить ще один іменник: *сын — сынмі* (В. II, 77) подаючи замітку, що вони уступають місце формам на *-аму*.

-ота. Це закінчення також рідке передовсім в східніх областях: *ps/ota* (Нанково), *izo psoma мя искали* (Н. Давидково, В. I, 175), *za psoma* (Лубні); *ja vych ty kaz/lala, oš tot/lu sob/aku ... us ps/ota u čie/dno u ženn/ůj p/lečy spal/yty* (Страбичово). Верхратський приводить ще кілька примірів: *медвідь... кусать зубома* (Ільниця, I, 64), *с понома* (Горонда, I, 64), дальші приміри: *языкома, панома, волякома, лысбома, прайникома* (без подання місць), *bara/ota* (Валяшківці).

Форми на *-ота* відомі також й в північно-карпатських говорах бойківських і то частіше від форм на *-аму*, як подає Рабіївна, ор. cit. стор. 27. Впрочім, це закінчення відоме й говорам чеським, а то лаським (Gebauer, *Historická mluvnice jaz. čes.* III, 65.) Є то форми частіше уживані в західніх пограничних говорах зі словацькими. Верхратський їх не замічує в говорах західніх а констатує правильне *-аму* у іменників I. кл. т. зн. *о* декл.¹

Старе закінчення *-ы* зустрічається не рідко. Воно прив'язане також лиш до певних іменників, що їх уживається лиш у певних значіневих сполученнях. Найчастіше зустрічаємо їх в околицях гористих підбескідських а дальше майже пануючими є на ріці Рускові та В. Руні: *uz bar/аны, uz džuraty, uz p/аны, uz d/убы* (Рус-Кривий), вже рідше на долах і на заході: *z v/олы* (Дубове, Драгово, Нанково, Крайня-Мартонка), *s p/офы* (Буковець Б.), *lostryty kolы* (Солочин), *люде орютъ чотирма волы* (Дусино, Е. З. III, 211), *iko тац, tot iz v/олы rob/уц* (Керецькі), *ты m/айєš z/ацтра t/ыту v/олы uzoraty* (В. Раковець), *ты s kryu/ланы*² (Грушово), *uz v/олы, uz b/ыкы* (Новоселиця Марм.), *iz suh/аны s'a mš/ацut* (Нересниця), *raz ho zah/aly z byky* (Горінчово), *пойазаний лютими иази* (Вучково, Е. З. III, 112), *сперет того трыома годи* (Голятин, Е. З. III, 36), *tr'ї/ота r/оку* (Лубні), *абы тоты почовали, що із волкы ночювали* (В. Шард, В. I, 198). Верхратський в I, 65 наводить ще приміри: *з горикы, с войма хлопы, з вышткыма тазды, трыома годы*, но не наводить місця — правдоподібно з околиць Мукачево—Севлюш.

¹ Накінчик творника ч. мн. *-ами* (з огляду на рыбами) у суцників I. кл. загально уживаний, однакож і тут і там стрічаються також форми на *-ми*, пр. горцми, пальцми і т. д. Ор. cit. I, 75.

² *Кривляне* — жителі села Кривого.

Loc. plur. зберігає найчастіше старі закінчення *o* деклінації *-ich* < *-ěchъ* з *-ŷ* пнів, *-och* з *-achъ* а також і *a* деклінації *-ach*.

Закінчення *-ich* зберігається передовсім у говорах східних, у західних воно не зустрічається: *pry host'yn'ŷ pry knyš'ich ustaže st'arosta i vyč'ih'aje sv'jŷi kolač'ŷ* (Вульхувці), *u ruk'avŷich* (Теребля), *po Petrŷich* (Осой), *u Rem'jŷ'ich* (Заріча); *na bar'an'ich* (Дубове), *na plan'ich*, *na ps'ich* (Нанково, В. Верецькі), *u Laz'ŷich* (Тишів, В. Верецькі, Синевир), *na ř'orŷich* (Буковець Б.), *u ř'is'ŷich* (Крайня Мартонка), *na v'ól'ich* (Ст. Стужиця), *na v'ól'ŷich*, *na ps'ŷich* (Суль), *v obl'az'ŷich* (Ставне), *жжали ŷшитко зерно ŷ св'jŷих хiтарix* (Голятин, Е. З. III, 9), *по великих бараньix* (тамже, Е. З. III, 31), *тот у постольix перейшоŷ черес скалу ŷ раз ни упаŷ*, *а тот ŷ чоботьix* (тамже, Е. З. III, 34), *а слуги замiтають двiр ŷ черлених чоботьix* (Кушниця, Е. З. IV, 134), *chodyviet po Mad'arŷich* (Керецькі), *na tyxh v'ól'ich* (Новоселиця Марам.), *в сусjдьix* (Дубрівка, В. I, 64), *в постольix* (В. Шард, В. I, 64), *на псьix* (Іршава, В. I, 64), *у катуньix* (Влагово, В. I, 65).

-och. Не менше поширеним є закінчення давньої *ŷ* деклінації *-och* а передовсім на західних областях це закінчення переважає; *u v'aroch* (Драгово), *u ř'is'och* (Ізки), *u L'ŷkoch* (В. Лучки), *pry voř'akoch*, *po ř'is'och* (Суль), *u ř'is'och* (Кострини), *na d'uboch* (Стар. Стужиця), *po tyxh ř'anoch* (Горяне). Верхратський наводить ще приміри на *-och* з околиці Мукачева, а то Горонди і Нов. Давидкова (I, 64): *лiсоx*, *таздоx*, *быкоx*, *чоловiкоx*, *на Тоŷшоx*; *по жiдѣx* (з перезвуком *o* на *ŷ*) (В. Раковець, В. I, 147). Коли закінчення *-och* на області східній супротив закінчення *-ich* (*-ěchъ*) є рідше, то чим даліше на захід, тим закінчення *-och* більше поширене, випихаючи передовсім закінчення *-ich*: *ř'isoch*, *čolovikoch* (Убля), *st'oloch* (Прикопа), *v'ojna na bar'anoch* (Суха), *po tyxh ř'isoch* (Пихні), *na v'oloch* (Валяшківці, Р. Поруба, Банске, Шом), *na chv'oroch*, *na ř'edoch* (Блажів), *na v'oloch* (Завадка). Далші приміри приводжу за Верхратським (II, 73): *по лiсоx* (Старіна, Бехерів, Кружльова), *по плотоx* (Варадка), *по плякоx* (Пістрина), *о птахоx* (Уяк), *о быкоx* (Бодружал), *по стромоx* (Цітелка, Варадка, Лівів, Бодружал), *в потокоx* (Цітелка), *о годоx* (Дрічна), *по пецоx*, *в мiхоx*, *в кошароx* (Чертіжне), *по ясеноx* (Пітрова).¹

За контамінацію закінчень *-ich*, *-och* можна уважати форму:

¹ Цей стан речі в західних говірках приневолив Верхратського на зовсім справедливе зауваження про сильний вплив деклінації *ŷ* на деклінацію іменників інших пнів саме в цім відмінку а також і в *dat. pl.* Він каже: „Передовсім піднести належить дуже сильно розпросторонене накінчиків дайника ч. мног. *-im* (*-om*) і містника ч. мног. *-ox* (Зн. I, ор. cit. II, 77). — Ст. Смалъ-Стоцький зауважує, що форми на *-ich*, *-och* зберігаються лиш в говорах українських гірських (ор. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII/2, 244).

на *Umšad' och* від пом. рл. *Umšad/ы* (назва села на Мараморощині), бо м'якість *d* перейшла від давнішої форми: *Umšad' ich*.

З тими старими закінченнями веде боротьбу нове закінчення з *-a* пнів: *-ach*. Це закінчення захоплює в першій мірі область східню, но воно не чуже і на західній частині. Появляється воно не як одиноко пануюче в данім селі або околиці, але побіч *-ich, -och* в тім самім селі і в тій самій околиці. При примірах буду наводити евентуальні форми другі навіть в тім самім слові: на *dubach* (Дубове, Березово, Имстичово, Розтока коло Ирш., Крайня Мартонка, Стройно), але побіч: на *panach, dubach*, в Дубовім також: на *bar|an'ich, t|aje na zub|ach k|ufy* (Теребля), *chod|yц po pan|ach* (Зарічово), *v ont|yach do|och k'itl|ach* (Торун), *staц po roh|ach byu* (тамже), *u tyach do|orach, u h|orodach* (Драгово), але *u v|aroch* — побіч на *pan|ach* (Нанково); на *p|an'ich*, — побіч *u is|ach* (Крайня Мартонка); *u l|is'ich, u l|is|ach* (В. Верещькі), на *p|an'ich, na ps'ich, u Laz'ich, u Karp|atach* (Купинувці), *po d|otach* (Суль), на *dubach* (Медведьовці), на *br|atach* (Орлява), *nosу воду у lys|ach* (Солочин, Е. З. IV, 121), *gьladayти vi u протокулах* (Голятин). Відносно східньої області зауважує Верхратський в названій роботі (I, 65), що „і в 7. падежи мноного числа втискаєся що раз більше накінчик *-ach*“. На стороні 67. без подання місця приводить приміри з формами не лиш подвійними, але й потрійними: *loc.: сусьідох* (но при *сусьідьх і сусьідах*), *попри ястрьідох* також *ястрьібах, гдлубах, червах*. — І на області західній зустрічаємо іноді такі самі дублети. О. Брех в Ублї нуге в *loc. pl.: lis|ach і lis|och, čolovik|ach і čolovik|och*. Дальше на захід вони рідші: *lys|ach* побіч *lys|och* (Збійне, II, 75), *хлопах, дубах* (В. Свидник). На Спишчу оп'ять пануючою формою є *-ach: po svьr|ancach, po ar|eštach, po tr'j|och r|okach, u Jakubi|anach, na d|olach, na v|olach, na cig|anach* (Орябина), *po l|is|ach* (Літманова). Раз лиш робить Верхратський замітку відносно *loc. pl.* в західніх півд. карпатських горах, що „іноді так як і в загальнорускім: *сынах, волах*“ (II, 77).

Накінець треба звернути увагу на рідкі форми з м'яким закінченням *-ach: у чоботьах* (Стройно, Е. З. III, 153) побіч: *у черлених чоботьіх* (Кушниця, Е. З. IV, 134, Голятин, Е. З. III, 34). М'якість *t* мабуть повстала також під впливом закінчення: *-ich*. Подібний примір м'якчення твердих пнів був вже наведений при закінченнях *-och* (на *Umšad' och*). Архаїчні форми на *-ich, -och* відомі й на Бойківщині, де однак форми на *-och* переважають, а форми на *-ich* належать вже до рідкостей, як це зауважує Рабівна у згаданій праці, *op. cit.* ст. 27.

Рус-Кривий	Рахів	Зомога-рово	В. Версцькі	Букведць Жд.	Терсбля	Имстигово	Ужок	Банске	Орябина
S i n g u l a r i s									
N	vuʒl	paп	paп	pіp	hūd	dub	syn	vil	vyl
G	vol-a	paп-a	paп-a	pop-a	hod-u	dub-a	syn-a	vol-a	vol-a
D	-ovu	-ovu, -u	-ovu	-ovi	-u	-ovu	-ovv -l	-oj	-ovi
A	-a	-a	-a	-a	= N	= N	-a	-a	-a
V	-e	-e	-e	-e	---	-e	-e	-e	-e
I	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om
L	-i	(-i), -ovu	-i, -ovu	-i	-i	-i	-ovv -l	-oj	-i
P l u r a l i s									
N	vol-ye	paп-ы	paп-ы	pop-ы	hod-ы	dub-ы	syn-ы	vol-у	vol-ы
G	-u	-ū	-iū	-iv	-ū	-ū	-iv	-iū	-ыū
D	-um	-ūm	-im	-im	-am	-am	-am	-im	-ым
A	-ye	-ū, -ы	-iū	-iv, -ы	-ы	-ы	-iv	-у	-ы
V	-ye	-ы	-ы	-ы	---	-ы	-ы	-у	-ы
I	-ye	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy -l	vil-mi	-amy
L	-ich	-ach, -ich	-ich	-ich	-ach	-ach	-ach	-och	-ach

М'які пні.

До м'яких пнів чоловічого роду належать іменники не лиш давніх *-jo* пнів, но також *-i* та *-n* пнів, котрі за малими виїмками зійшлися з деклінацією давніх *-jo* пнів. Деклінація м'яких пнів знаменна нині тим, що вона лиш частинно зберігає давні форми, а зблизилася в деяких відмінках, а то в *dat. loc.* і *instr. sing.* під впливом аналогії до *-o* пнів твердих. Це явище, як каже Ганцов (Діалектологічна класифікація укр. говорів, ст. 41—42), належить взагалі до морфологічних особливостей, що характеризують південно-західню групу говорів, як суцільну діалектичну групу.

Ця аналогія м'яких *-o* пнів до твердих почалася вельми вчасно. А. Шахматов уважав за правдоподібне, що витиснення *e* через *o* у випадках, як: *ковал'ови, корабл'ом, душою* сталося в загально-українській добі (въ общемалорусскою эпоху), при чім форми: *ковалеви, кораблем, душою* існували одночасно побіч форм аналогічних діалектично (Краткій очеркъ истории малорусскаго (украинскаго) языка; Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ, II. Петроградъ, 1916, ст. 694, 701). — В. Дем'янчук у праці над морфологією українських грамот XIV. і перш. пол. XV.¹ в. зауважує, що в грамотах цих віків м'які закінчення в *gen., dat., instr. sing.* зберігаються у іменників на *-r*, але у іменників на шип'ячі зберігається м'якість лиш перед *-y*; перед *-a* вже стрічається твердість а в закінченнях перед *-e* стрічаємо місто *-e* — *o*. Подібна картина подибується й у іменників на *-ць, -цл*.

Однина.

Nom. sing. М'якість пня оправдується м'яким приголосним та йотою. Сюди належать також з історичного огляду іменники, закінчені на: *č, šč, ž, š,* з котрих *č, šč* у більшості говорів до тепер м'які: *k'ín', car', chlopčs', kraj', bohač', muž, tovaruš*. Закінчені на *-es'* декуди в пом. *sing.* мають *-s* тверде (диви стор. 125): *і так ридау тот хлопеу* (Голятин, Е. З. III, 35), але: *третього хлопця* (тамже) ст. 16). Також попадає до цієї деклінації іменник жіночого роду: *путь*, котрий в східніх околицях є роду чоловічого.

Gen. sing. Приведена таблиця деклінаційна з різних околиць цілого Підкарпаття виказує передовсім закінчення *-'a*, іноді і то рідко *-'u*, як це було і у твердих пнів. У виїмкових випадках у старих *-n* пнів стрічається в незначнім розширенні

¹ Василь Дем'янчук: Морфологія українських грамот XIV. і першої половини XV. в. Київ 1928. У. А. Н., стор. 14—16.

також закінчення -у (і) та -е: *u sam|oho c|ar'ja* (Бедевля), *tokmyl's'a úd žurija do Dum|ytrija* (тамже), *toho dn'a* (Ізки), *šp|ered |Ulyja* (Нанково), *'úd k|órin'a* (тамже), *toh|o c|ar'ja* (Буштин), *zah|aly p|osly do kn'az'a* (Копинувці), і *zaj|шоу ў край іс путьá* (Голятин, Е. З. III, 19), *groš|i paduť z baran'čyza* (Стройно, Е. З. IV, 83), *do l'óbt'ya č|olovik, do koly|na boroda* (Солочин, Е. З. IV, 34).

Закінчення -'у: *z čert|ežu* (Бедевля), *dvac'at'ь m|ixiū ūar'cu* (Волове, Е. З. IV, 159), *pry|š|оу do t|oho k|raji* (Ізки), *edno zér|n'я із ár|уо* (Пузняковці, В. I, 138), *k|raji* (Нанково), *dožd|jо* (Страбичово, В. I, 65), *k|meto* (Ясіня, В. I, 64), *x|renю* (Пузняковці, В. I, 64). Як видно з примірів, закінчення -'у приймають, так як у твердих, іменники неживі, що означають матерію.

Як останок давньої -n деклінації находимо у іменника *dep'* закінчення в gen. sing. -у з і, яке появлялося вже в церк. слов. побіч -e (Vondrák W.: *Altkirchenslavische Grammatik*, 2. Aufl. Berlin 1912, стор. 430). Замітив його Верхратський в селі Ільниці, Дунковиці, Вел. Раківці: *просили огни, p|ошоу огні просіти, не дам я тобі огні* (Дунковиця, В. I, 145), *a eden d'ýdo star'ýj naklaj ogni* (Ільниця, В. I, 149), *дайте мало огні розкласти* (тамже). Побіч того находив він тамже і закінчення -е: *яв просити огне, та хотылиме огні (огне) класти* (Ільниця, В. I, 149). Те саме констатував і я в цих околицях: *z t|oho p|ne, dne, k|amene, r|emene* (Заріча, Імстичово), *U|l'a po P|etrích u p|íuč č|etverta t'ýž|ne* (Осой), *k|až|doho tr|étoho dn|e* (Чума).

На Бережанській і Марамороскій Верховині уживаються ще форми на -е, у м'яких -о пнів: *P|ulyrc'* — *із P|ulyrce, Vol'ovéc'* — *Vol'š|uce, ide z K|lytce* (В. Студений, Воловець). Це вплив деклінації консонант. пнів. Але є побіч цього: *chl|órc'* — *chl|orc'a* а також: *z P|ulyrc'a, Vol'š|uc'a*.

Dat. sing. має закінчення -'оу, -еву та -'у. Закінчення -'оу як аналогічне до твердих пнів є майже виключно пануючим, а закінчення -еву зберігається лиш рідко в північно-східніх частинах Марамороша, но правильно на Гуцульщині та в долині ріки Рускови.

Закінчення -оу. Таблиця деклінаційна дає нам перегляд цих форм, з котрої видно, що це закінчення зростає в напрямі на захід, де закінчення -о деклінації -'у попадає рідше: *da|u kon'ovou listy* (Торун), *star|osta kaz|au čeredar'j|ovou* (Новоселиця Марам.), *vít|e'ovou s|ób|š|, id k|ra|jovou m|or'ja* (Горінчово), *k|ús'c'ovou, z|l|óđ|ž|ovou* (Бистрий), *ka|ž|e Hr|yc'ovou* (Репінний), *k|až|e chl|orc'ovou* (Страбичово), *rov|úch ž|é|š|í yd ž|edn|omu dub|ovomu vel|ukomu p|n'ovou* (тамже), *car' roskaza|u l|noš|ovou y k|ođ|š|ovou* (тамже), *pry|vely yd sa-r'j|ovou* (Ізки), *lauť Mo|jseyovi* (Стройно, Е. З. III, 17), *k|ілько*

ти терп'ю їшь тому варошови (Воловий, Е. З. III, 50), а *уп/а ров/іла ўт'ову* (Комаровці), *id kop'ову* (Люта).

Закінчення *-еву* замічається передовсім на Гуцульщині і ріці Рускові: *kraj'еву, kop'еву, h/ostevу* (Рахово), *тыбар'еву, n/uchtevu* (Рус-Кривий). Рідше находимо це закінчення в інших селах Мараморощини, прим.: в Нанкові: *kop'еву, put'еву, ctarevu, bohač'еву, k/atіnevу, dn'еву*, але і *m/uz'ову, dn'еву і dn'ову, kraj'ову*, в Горінчові: *volar'еву, vāčar'еву, kop'uchar'еву*, у Бистрім Мар.: *kop'ову і kop'еву*, в Имстичеві: *konevu, loktevu, pnevu*, те саме в Розтоці Ир., *n/esu hrošī kupc'еву, id/и id kūsč'еву, id koč'еву*, але *z/š-điž'ову* (Заріча), *da/и іsty kop'еву, pysarevu*, але *dač hrošī kupc'ову, id/и id čeredar'і'ову* (Волоськоє), у В. Верецьких: *kop'еву*, Стройно: *дыкуваў свому коневу* (Е. З. III, 17), но там же маємо численні приміри з *-'ову*; Изки: *d' šučyna ušop'yla sa na čvo'ist kop'ja Hryh'or'еву* (но тамже находилисьмо вже примір на *-'ову*), Голятин: *ідьме тепер ім путеву* (Е. З. IV, 165), Кушниця: *пак було хлопцеву сьмінацьать годіў* (Е. З. IV, 125), більше раз та сама форма на стор. 126 ор. cit., і *підут ім цареву* (Кушниця, Е. З. IV, 128), Верхратський цієї форми не замітив.

З предложених примірів можна установити область зберігання чистих м'яких закінчень в dat. sing. на *-еву* на Верховині Бережанській, то *е* в окрузі Веречанським, Іршавським і дальше на схід в Марамороші повище Хуста; за Хустом до Тересви переважають форми на *-'ову*. Но й ту, як ми виділи з наведених примірів, форми аналогічні починають вже втискатися. На захід від згаданих округів панує виключно форма аналогічна на: *-'ову*.

Закінчення *-'у*. При твердих пнях ми підчеркнули, що закінчення давньої деклінації *-о* пнів в більшій силі зберіглося також лиш в східніх областях, головно в Марамороші. Те саме можна сказати і про *-'у* м'яких пнів. Из наведеної таблиці ми видимо, що воно зберігається в Дубовім: *vāčar'і'у, dn'у*, Урмезійові: *čeredar'і'у*, але і *-'ову*, в Нанкові: *car'і'у*, Березові: *kōp'у*, Золотареві: *r/émín'у, dn'у*, у Верецьких: *-dn'у*, Буштині: *prych'odat id odnotu līsu, ходит ім втцью собі і кажи собі втцью* (Голятин, Е. З. IV, 19), *pryveľy ioh'о id ctar'і'у* (Изки), *id p'ysar'і'у* — але *da/и іsty p'ysarevu*, (Волоськоє), *p'ryn'ūs sv'otnu vūtc'у* (Дунковиця).

Acc. sing. при живих *е* рівний gen. sing. а при неживих *е* рівний sing. Приміри достаточні на таблиці. Іменник *pēn'* має однак асс. = gen.: *виліз з верха на пња* (Голятин, Е. З. III, 30).

Vocat. sing. кінчиться на 'у: *pod yd mén'i ryb/ar'iu* (Рус-Поляна), *mii kraju, k/on'u* (Рахово), *d/obte zdor'ula Hryc'u* (Репінний), *de id'eš legin'u* (Теребло), *mii konu bilobokii* (Стройно, Е. З. III, 17), *a mi, prysv'itlii car'iu, nič ni ukrali* (тамже, Е. З. III, 15). *K'jebyste b'ily, k'itc'u, tak'i d'obri* (Ляхувці). Маємо однак випадки, коли длає аналогія твердих пнів і місто 'у появляється закінчення -е: *m/uz'e* (Нанково, Ирлява), *rne* (Имстичово), *dne* (Нанково), *l/okte* (Розтока к. Ирш.). І Верхратський замічає вплив твердих пнів на м'які у *vocat. sing.* в слові: *zaty zaty* і *zate* (I, 66, місце не назване). Іменники, закінчені на -ес' мають у *vocat. sing.* -е з переміною с на ě, та-и: *chlořce* (Нанково), *ďakuu ti, pane čerče* (Дусино, Е. З. IV, 199), *yi budu я молоти, мельниче* (Солочин, Е. З. IV, 158). Находимо в Солочині не-е з переміною -с на ě, але закінчення -'у без переміни с на ě: *ščo ti, молотцю, do meni prijšoŭ* (Солочин, Е. З. IV, 214).

Instr. sing. має майже на цілій області півд. карпатській одно закінчення -'от, аналогічне до твердих: Деклінаційні таблиці добре це унаглядняють. Крім того наведу ще другі приміри: *id/iu za kon'jom* (Буштин), *y porubaly nožjom* (тамже), *toŭč'e klyn'c'jom žěl'iznym* (Нересниця), *řotach'aje p'ěrřin'om* (Теребля), *řr'avym puř'om* (Горінчово), *s p'ysar'jom* (Н. Бистрий), *iz legin'yščom sokoty i žabl'jaka* (Теребло), *s tym kon'jom, nožjom, p'liř'om* (Торун), *id/iu iz hūs'c'jom, učytelom, kon'om, k'urc'om* (Заріча), *is klič'om* (Нанково), *i zahnjau tym Hryc'om soľu* (Репінний), *поки ми з тьаньом tazдовали* (Волове, Е. З. IV, 159), *прийшоŭ бироŭ з нотарушом* (Стройно, Е. З. III, XV), *украциŭ небо сонцьом і мисцьом* (тамже, Е. З. III, 1), *перед тим дождьом* (тамже, Е. З. III, 2), *i tot колодязь прикриŭ рішчом із верха* (тамже, Е. З. III, 21), *išbe путьом* (Лучки Вел., В. I, 131), *pryž'оц na sės' svit kon'jom* (Страбичово), *s кориньом ся ŭмкла* (Пузняковці, В. I, 135), *pryšly ys Kor'jat'ovučom* (Копинувці), *iz jedn'ym b'ilym kon'jom* (тамже), *p'lerédž' soľadby dn'om* (Коритняне), *taž tam s'a opř'au s'yn'ym k'amín'om* (Комаровці), *is k'ibrin'om* (Ставний).

Сліди старого м'якого закінчення замітив я лиш на Марамороській Верховині в Изках: *d'ijaka st'ala na k'ořinky p'ered Hryh'or'jem, Hryh'oryŭ toh'o d'i'avola za meč'em p'jo pry kon'la pryprov'adyu do vřaryša*. Крім цього находимо це закінчення як самотньо на області гуцульській і перехідних говорів: *s kon'jem, m'oiyem kraŭ'em, is s'ym h'ostem* (Рахів), *tym řabar'em* (Рус-Кривий), *z bohač'em*, але в Рускові по шип'ячих -от: *rub'aju chlib nožjom*.

Loc. sing. має аж чотири закінчення: 1) -у (-i), по ĭ також

часто *i* із старої *-jo* деклінації, 2) *-'u* із старої *-ŷ* деклінації, 3) *-euu*, *-ouu*, як вплив *dat. sing.*

Закінчення *-u*, *-i* зберігають говори гуцульські та ріки Рускови а також мараморосько-бережанські, передовсім у іменників на *-i* (< *jo*): *u moŷim kraji*, *umel'aj'i*, *u raj'i*, *str'it'yu ho u pla'i'i* (Рахів), *na r'ubar'yu*, *na sum n'uchty*, *na remeny* (Рус-Кривий), даліше *na moŷim hn'oi'yu* (В. Верецькі), *ja m'aj' na kr'aj'yu bludu* (Горінчово), *u r'aj'yu* (Н. Бистрий), *u studenim kr'aj'yu* (Нересниця); У іменників закінчених на *-n'*, хоч би вони походили з котрої давньої деклінації: *na kon'yu* (Золотарьово, Березово, Имстичово, Розтока, В. Верецькі, Страбичово, Буковець Бер., Стара Стужиця, Ужок, Ворочово, Убля) — хоч в інших місцях, як буде даліше видно, маємо ще другі закінчення у того самого іменника — *na pny*, але і *na pn'u* (Имстичово), *na dny* (Дубове, Нанково), *na t'it' ohn'yu* (Изки). Крім цього замітив я ще такі випадки: *pry t'ancy* (Терново), *tam u v'ar'ŷyu* (Изки), *na moŷim hno'iyu* (В. Верецькі), *u t'it' monast'ar'yu* (Купиновці), *na tov'aryŷi* (Убля), *при пути с'яли пшеицю* (Лучки Вел., В. I, 131). —

Закінчення *-'u* аналогічно, як то було й у твердих, з давньої *-ŷ* деклінації: *t'aj'stra v'ysyt na hvoz'd'u* (Репінний), *na k'on'u* (Стройно), *na pn'u* (Имстичово), *na r'et'min'u*, *na l'ok'tu* (Розтока Ир.), *na v'icar'z'u* (Дубове), *na l'ivar'z'u*, *na tovar'ŷu* (Убля), *na v'oktu* (Блажів), *na k'on'u* (Блажів, Орябина), *na past'ar'z'u*, *na p'ustar'z'u*, *na v'yc'u*, також: *na v'yc'ovyu* (Орябина), *na dereŷu* (Пузняковці, В. I, 137), *насмівали на в'отц'у собі* (Стройно, Е. З. III, 6), *лыки найде у т'ім краю* (Луково, Е. З. IV, 70), *по дожджю* (Страбичово, В. I, 65).

Закінчення *-'ouu* не менше часте на сході а дуже поширене на заході: *veret'jeno kr'utyl's'a na opla'ic'ouu* (Терново), *na čeredar'z'ouu* (Урмезіово), *na chl'orc'ouu*, *m'uz'ouu*, *kraj'ouu*, *dn'ouu* (Нанково), *na kon'ouu* (Медведьовці, Орлява), *na m'uz'ouu* (Орлява), *na kon'ovi*, *l'ivar'ovi*, *tovar'ŷovi* (Убля), *na car'z'ouu* (Р. Поруба), *na kon'ovi* (Блажів), *na chl'orc'ouu* (Орябина).

Закінчення *-oi'*, котре, так як й в *dat.*, повстало з *-ovi*, появляється в перехідних говорах: *na kr'alo'i'* (Прикопа), або окружених пословаченими говорами: *na k'on'oi'*, *na boh'lačoi'* (Валяшківці), *na k'on'oi'* (Банске).

Множина.

Not. pl. м'яких іменників має трояке закінчення: *i* (*i*) з давнього *ě*, що перейшло сюди з асс. *pl.*, *-ove*, *-e*, в говірках, де приголосні *ŷ*, *ž*, *č* отверділи, маємо *-yi*, *-y*. В рідких випадках на-

ходимо також закінчення -у з давнього правильного і (и). Закінчення -і (ї) є нормальним на цілій області південно-карпатській. Приміри ясні на приклученій таблиці так з області східньої як і західньої. Крім того додаю ще: *try st|upn'í* (В. Апша), *raz pryšly do n'joho tkač'í* (Буштин), *t|v|kar|í touč|jut k|ub|iky* (Нересниця), *to b|y|ly dva prekr|asn'í zolotovol|ósi chl|ópc'í* (Страбичово), *tr'jomy mol|ódc'í išly* (Комаровці), *йшли к|уп|чи мад|ий|ан|ць|ки* (Стройно, Е. З. III, 13), *були два богачі* (тамже, Е. З. III, 90), *k|on'í* (Ст. Стужиця, Ужок), *dvomy bohač|í* (Валяшківці), *k|on'í, v|okl|í, kam|en'í* (Блажів), *dva d|ob|ty k|on'í* (Орябина), *dvomy k'úsc'í, vor|ob|í* (Завадка).

Закінчення -ове, так як при твердих, відоме так у східніх як і в західніх говорах: *por|oly ho dočtor|ove* (Опоковці), *tovari|š|ove* (Убля), *car'í|ove* (Руська Поруба), *к|іс|ове* (Пітрова, В. II, 74), *збу|й|ове* (Бодружал, В. II, 74), *др|итар|ь|ове* (Чірч, В. II, 74), *žid|ove* (Завадка).

Закінчення -е звісне на цілій області південно-карпатській лиш в іменнику *l|ude: dvo|je l|ude* (Страбичово).¹ На меншій області в околиці між Свидником а Орловом находимо його у іменників, закінчених на -ar'. Приміри беру від Верхратського II, 75, *зроб|á|ре* (Кружльова), *кон|я|ре, волов|я|ре* (Вапенік), *гайд|ат|á|ре* (Чірч), *вол|á|ре* (Цігелка), *пан|ь|ц|á|ре* (Комльош), *рыб|á|ре* (В. Свидник), також і у інших: *гайт|ó|ле, род|í|че* (Берехів).

Це закінчення поширене передовсім в говорах східньо-словацьких (Szambel, op. cit. 169) а також в говорах липтовських (J. Stanislav, op. cit. 268).

Накінець закінчення -ы появляється лиш наслідком фонетичної переміни і на ы по *š, ž, č: tovari|š|y²* (Убля), *dva ostry nož|y* (Невицьке, Орябина), *hroš|y* (Улич).

Додати треба, що закінчення ы має також і іменник *den' — dny* майже на цілій області східньо-карпатській (Нанково, Золотарьово, В. Верецькі а також Орябина на Спишу: *d'va dny*). Це толкувати лиш впливом аналогії твердих пнів тяжко, а мусить то бути явище фонетичне, що повстало під впливом назалізації, про що диви у фонетиці стор. 180. Дивно, що в дальших відмінках, як показують образці деклінаційні, м'якість закінчень вертає оп'ять з виїмкою *gen. plur.*, про що дальше. Явище це ограничене лиш іменником *den'*, коли бо при *remín'* м'якість пня зберігається виразно.

В західніх областях *den'* зберігає давнє закінчення -і > -у: *dva dny* (Р. Поруба).

¹ Сполука синтактична *dva lude* (Вульхувці) а не *dvoje* пояснюється тим, що в Мармароцині *lude* не є збірне, але означає муцину.

² Знаком у означив Броч ы.

В говорах верховинських від Ужанщини аж по Ясіня на-ходимо в назвах жителів сіл в значінні походження з даного села закінчення -у як останок первісного закінчення -і м'яких о пнів: *vol' šicy, jas'šicy, rach' šicy, kvas'šicy, bogd'ancy*. Інакше уживається для поіменования назв жителів по селам при помочі наростку: -анун (< *anin*) а вони в пом. plur. мають -e: *ugl' lane, bystr' i' lane* (диви стр. 190).

Gen, plur. кінчиться відповідно до того, як переходить етим. *e* в закритих складах — *i, ü, 'u* на *'iu, iü, 'iü* з *-*evъ* аналогічно до *-*ovъ* твердих пнів. В західніх областях іноді на -*och*, рідше на *ei* а також старе закінчення -*o* пнів: -ъ. При тім треба зауважити, що кінцевий двогубний *u* часто ассимілюється до попереднього *u*. Там, де *č, šč, š, ž* отверділи а за ними *e* перемінилося на *o*, там це *o* переходить в нем'які *i, ü, u* а на Спишу в *ы*. Область поширення цієї переміни відповідає області переміни етим. *e* > *'i, ü, 'u* та *o* > *ы*.

Наведена таблиця форм ясно унагляднює нам це явище.

З-поміж тих примірів підчеркнути треба ці іменники, які належали первісно до інших деклінаційних типів, а то до *i, n* пнів: *ljokot, den', rjetin', klatin'*. Вони всі вирівнялися до одного типу, що повстав із злиття двох чоловічих деклінацій -*o* та -*ü* пнів. Всі они мають закінчення, що повстало як рефлекс: *-*evъ*. Навіть слово **konъ*, котре в літературнім має ще до тепер закінчення -*ei*, має рефлeksi старого -*ev* > -*ov* > з різними відповідними переголосами. Іменник *den'*, котрий в пом. pl. в переважачій більшості говорів мав тверде закінчення, має однак в gen. pl. раз закінчення м'яке -*'iü* а іноді тверде -*iü*. Тверде закінчення -*iü* місто -*'iü* находимо в говорах, де етим. закрите *o, e* > *u*. До примірів, наведених на таблиці зі Золотарьова, Нанкова, Дубового наведу ще примір з дальшої області, де етим. *e, o* переходять на: *'ü, ü: za sprok dnü odpočuvaty* (Копинувці).

Закінчення -*och* приймають м'які іменники роду чолов. в тихже околицях, де й тверді. Приміри наводжу за Верхратським: *обрік для тых двох коньох* (Курів, В. II, 73), *десят кісьох* (Комлоша, В. II, 73), *для хлопцох* (Лівів, тамже), дальші приміри: *крайох, гайох, приятельох, воробльох, вітьох* без подання місця.

Закінчення -*ei*, іноді зі звуженим -*ei*, приймають лиш декотрі іменники на цілій області південно-карпатській. До них належать іменники: *lude,¹ hriš, kisl, kin'*: *такый міх гроший му обіцjali* (Страбичово, В. I, 129), *збрау собі два міхи гроший* (Лучки В., В. I, 133), *много гроший* (В. Раковець, В. I, 65), *гостій* (В. I, 67, без подання місця). Верхратський находить

¹ Приведена Верхратським форма: людім (Чірч, I, 74) є явищем дуже обмеженим.

у іменника: *kin'* закінчення *-ii* як модифікацію закінчення *-ei*: *коній* (В. I, 65, місця не подає), хоч у наших примірах ми зустрічали все закінчення: *-ii*, *-iц*, *-'иц*.

Закінчення *-ei* частіше і консеквентніше виступає в тих околицях західніх, де в пом. plur. маємо закінчення *-e*. Ті самі приміри, наведені на стор. 203, мають закінчення в gen. plur. *-ei*: *drítarej hrobarej, roducej* (Верх. Зн. II, 75).

Старе закінчення *-jo* пнів находимо ще в назвах сіл, закінчених в пом. plur. на *-i*: *idu do Vulchoves, do Ganyč*.

Dat. plur. виказує двоякі закінчення: 1) давнє з *-jo* пнів, котре правдоподібно з давнього *-emz* підобно, як це було в *dat. i instr. sing.*, перейшло аналогічно на *-om* з його рефлексами: *-im, -iim, -im, -yim*; іноді то *o* не переголосується. 2) *-am* новіше з *-a* пнів. Старе закінчення *-*omz* з його рефлексами придержується ще в повній силі майже на цілій області південно-карпатській, *-am* виступає рідше, часто в тій самій області, в тім самім селі, побіч закінчень *-*omz*.

**-omz*. Рефлекси його відповідають вже відомим і означеним у звучні областям: *k/on'ím* (В. Верецькі, Буковець Бер., Ужок, Блажів), *k/on'iim* (Имстичово, Розтока Ир.), *kón'ím* (Золотарьово, Нанково, Березово, Медведьовці, Орлява, Убля, Валяшківці і виїмково в Банській, де *o > i*, но в *dat. pl. -im*). Так само замітне, що на Спиші, де рефлексом старого закритого *o* є *ы*, в *dat. plur.* находимо *-im*: *k/on'ím* побіч *k/on'am* (Орябина). Доповнити можуть приміри на рефлексі закінчення *-om* наведені, дані на таблицях а також деякі нові приміри, записані Гнатюком: *проказау другім (!) царім* (Голятин, Е. З. III, 20), *дай йісти конім* (Стройно, Е. З. III, 152).

Верхратський наводить приміри із східньої області лиш *-om* з переголосом (I, 64), а те саме і на області з наголосом сталим (II, 74). Замітне, що закінчення *-om* без переголосу остається в деяких іменниках. До них належить передовсім *lude*: *ым ludom tak pošep'taju* (Ізки), *skazaju ludom* (Страбичово), *daly dvom ludom lanс* (Керецькі). Те саме записав і Гнатюк в Дусині: *каже людьом* (Е. З. IV, 190), натомість у Вучкові записав він закінчення того іменника на *-im* і на *-im*: *та што даме людьім істи* (Е. З. III, 145), *зготовиме людьум істи* (тамже). Крім того Гнатюк записав закінчення *-om* і при іще інших іменниках: *кажи братьюм* (Вучково, Е. З. IV, 76), *тим трьюм старцюм* (тамже, Е. З. IV, 77). Можу ще доповнити приміром з перехідних говорів, Прикопа: *kralom*. Верхратський іще наводить *чипкарюм* (Дунковиця, I, 64), *чісарюм* (В. Раковець, I, 64). Так отже явище це не можемо зльокалізувати до певних місць а ще більше признати певним зазначеним іменникам. Ми виділи, що той сам іменник *lude* має іноді в тім випадку і пере-

голос. Подібно ми будемо зустрічати і при деяких іменниках роду жіночого та ніякого. Такіж форми на *-om* відомі й на Бойківщині, як це приводить Рабівна, ор. cit. 27.

Нове закінчення *-am* втискається і опановує поволи цей відмінок. Це закінчення панує передовсім на Гуцульщині з переменою *-ʹam* на *-em*: *h/ostěm, k/on'ěm* — но *br/afim* (Рахів). Но вже наʹ ріці Рускові находимо дублети: *rybar'ijum, no n/uchtam* (Рус-Кривий). Закінчення *-ʹam* може появлятися побіч форми давньої не лиш в тім самім селі, але й в тім самім іменнику. Таблиця наша приводить такі приміри з Дубового, де *-am* має бути частіше як *-um*: *vúčar'ijam, vúčar'ijum*, з Орляви: *ko/n'am i k/on'um*, з Ублї: *livaram i livar'um, tovarišam i -šum*. Знов, як було вище сказано, закінчення *-am* або *-um* прив'язані до певних іменників. І так в Нанкові побіч *k/on'um, c/ar'um, bohač'um* зустрічаємо форми *put'am, nož'am, kraž'am*, в Розтоці Ір.: *k/on'um*, але *bar/anam*, Строїно: *ko/n'am*, але у Гнатюка записано: *дай шисти кюньїм* (Е. З. III, 164) і знов *осим хлопцям малим* (Е. З. III, 91), Дусино: *а таким чьуу, ош черцям дужи добри* (Е. З. IV, 185), В. Верецькі: *k/ón'um*, але *dn'am*, Блажів: *k/on'um*, але *v/oktam*. Верхратський відносно області з наголосом несталим замічує, що побіч форм з переголосом *-om* на *im, um, um* втискається закінчення *-am*. Приміри подає без подання місця: *воўкам, мурникам* (ор. cit. I, 64), отже примірів з м'якої деклінації не приводить а відносно області з наголосом сталим замічує: „В дайнику ч. мног. тут і там проьявляєса також накінчик *-ам* (взятий з III. склону: *рыба-мъ*), як і загално в українсько-руськім: *хлопам, лысам, розбійникам, коням* (Вап = Вапенік, ор. cit. II, 75).

Асс. *plur.* задержує старе закінчення *i (i) <* зі староруського *ĭ* та *є* нині рівне *pot. pl.*, або при особових *gen. plur.* Крім примірів на таблиці приведу ще інші: *у прок/ар/а/у us'e, šco m/aly, у hr/dši i k/ón'i* (Буштин), *т/уш/у к/ón'i* (Теребля), *zab/lyly do odnoh/o d/uba try n/žž'i* (тамже), *уїмі бабі хряці з з/аду* (В. Раковець, В. I, 160), *здер ем три ремінї* (Ільниця, В. I, 149), *збрау собі чотыри конї* (Лучки В., В. I, 133), *сыну, має вандрувати два місяці* (Пузняковці, В. I, 139); *дач р/озказ, šcovы ут/уту ікаш/іцу* (Буштин), *тай наймау к/осцьїу косити* (Дусино, Е. З. IV, 183), *І висилали борцьїу* (Голятин, Е. З. III, 29), *везе К/ароль своїх родителїв* (Пузняковці, В. I, 144).

Подібно як і при твердих, находимо випадки, де асс. *pl.* особових рівний *pot. pl.*: *прук/л/ує čot/ыру d/obri lude¹* (Изки), *star/osta zazyv/aje jeha r/odyči i br/ata i sestry* (Вульхувці).

¹ Фонема *lud/у* у вираженні: *z/ацац lud/у kl/укату* є формою *gen. plur.*, на що в першій мірі показує наголос. Визвучне слабе *ĭ* відпало.

Іменник *den'* має закінчення тверде як і в пом. pl.: *nai sčlystyt njaši dny* (Нанково), *tko ne vygrabljaj toty dny* (Керецькі).

Vocat. plur. все рівний першому plur.: *lubi mjoži brata* (Вульхувці), *ja bix lude česny, prijšov do vas na noč* (Стройно, Е. З. III, 65).

Instr. plur. аналогічно до твердих пнів кінчиться на: 1) -'ату, -'амі; 2) -'ту; 3) -'та; 4) -'ота; 5) -'у (-і).

Закінчення -'ату є нині найбільше поширене, так що воно витиснуло майже зовсім давнє закінчення -о деклінації -у (і): *mežu ohn'jamy speklja palanjučki* (Теребля), *s küs'č'jamy* (Н. Бистрий), *püš'ou za hos'č'jamy* (Заріча), *kraj'jamy, uby'tel'jamy* (Рахово), *mežu h'ostjamy* (Бичків), *vüčar'j'jamy* (Дубове), *čeredar'j'jamy* (Урмезіово), *car'j'jamy, bohač'jamy* (Нанково), *pn'j'jamy* (Імстичово), *remi'n'j'jamy, dn'j'jamy* (Золотарьово), *čivar'amī, tovarišamī* (Убля, Брех), *car'j'amī* (Р. Поруба), *тыма ключами поодмыкав* (Страбичово, В. I, 130), *ну їде вон с тими бітарьями* (Стройно, Е. З. IV, 84), *тоньшими кінцьами приїзау* (Волове, Е. З. IV, 159), *і тогди дьїдо віткаже за тими летіньями* (Голятин, Е. З. III, 111). Верхратський чомусь то в говорах східніх на перше місце кладе закінчення -ота а побіч нього форми на -ату (I, 64). Натомість в другій частині свого твору (говори з наголосом сталим) про закінчення -ату говорить як про найбільше поширене. „Накінчик творника г. мн. -ами (з огляду на рыбами) у сущників I. кл. загально уживаний“ (II, 75).

Закінчення -'ту з давньої -і деклінації прив'язане лише до певних іменників. До таких належить передовсім **коть*, **хроть*, **хоть*, *луде*. На приведеній таблиці видні випадки такого закінчення при слові *k'in'*, *h'ist'*, а крім цього додає ще: *is kün'ty* (Горінчово), *t'jaty hrüš'ty* (Вульхувці), *z lud'ty* (Горінчово), *там будеме мѣжи людьмі* (В. Шард, В. I, 151), *хоч і с тими грїшми* (Стройно, Е. З. 148), *та на отцѣсу козу, шчо буде грїшми срати* (Кушниця, Е. З. IV, 90). Верхратський згадує про це закінчення лиш в західніх областях при обговорюванні instr. Додає до вгорі висказаної думки, що побіч закінчення -ату існує в підк. говорах закінчення на -ту: *горцми, мальцми* (Лєн'ява), *пінлязми* (ор. cit. II, 75).

Закінчення -(в)та, як давнє закінчення dualis -і деклінації, виступає рідко. Гнатюк записав в Стройні (Е. З. III, 158): *ja їду с тобою за тими грїшма*, та в Солочині (Е. З. III, 188): *вон дарувау катун грїшма*.

Зате частіша друга дуальна форма на -'ота з о деклінації: *pias'č' z palč'jota* (В. Студений), *dn'jota* (Нанково), *dvjota dn'jota per'edže* (Ізки).

Верхратський наводить приміри із східньої області також

Перегляд деклінації

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	В. Верещькі	Теребло	Имстичово
S i n g u						
N	ryebar'	kraj	kûn'	k'in'	kraj	pên'
G	ryebar'-ja	kra-ju	kon-'a	kon-'a	kra-ju	pn-'a
D	-evy	-jevye	-'oy [-ory]	-evy	-i'ovy	-evy, 'ovy
A	-ja	= N	-'a	-'a	= N	= N
V	-ju	-ju	-'u	-'u	-ju	-e
I	-em	-jem	-'om	-'om	-jom	-'om
L	-y	-i	-y	-y	-iy	-y, -'u
P l u r						
N	ryebar'-î	kra-jî	kôn-î	kôn-'i	kra-jî	pn-'i
G	-ju	-jîu	-'û(u)	-eî, -îu	-jîu	-'ûu
D	-jum	-jam	-'ûm	-im	-jîum, -jam	-'am
A	-ju	-jî	-'î	-'î	-jî	= N
V	-î	-jî	-'î	-'î	-jî	= N
I	-i, -jamy	-jamye	kûn'my	k'in'my	-jamy	-'amy
L	-îch	-jach	na kon'och	kôn'-îch, (-och)	-jach	-'ach

і для м'яких іменників: *товаришома* (Горонда), *склепарьома* (без подання місць). В західніх областях ця форма частіша так, як це можна було запримітити й при твердих пнях — особливо на пограниччі словацьким: *livar'oma*, *tovaryšoma*, *dn'oma* (Убля), *kraľoma* (Прикопа), *boháčoma*, *dn'oma* (Валяшківці), *dn'oma* (Банске).

Давнє закінчення *-i* зустрічається при м'яких дуже рідко. Таку форму зустрів я в Нанкові: *us chl'ôrc'i*, Рус-Кривим: *us past'jery*, але тамже: *ryebar'jamy*, *nichtamy*.

Loc. plur. не зберігає майже давнього закінчення *-o* пнів *-ich*, але приймає або закінчення давніх *-ï* пнів *-och*, або жіночих *-a* пнів *-ach*. Закінчення ці територіально не відграничені а про- тивно, зустрічаються в тих самих околицях і селах.

Закінчення *-och*: *na kloň'och* (Рус-Кривий, Золотарьово, Нанково, Розтока Ирш., В. Верещькі, Буковець Жд., Убля, Ст. Стужиця, Ужок), *na nichtoch*, але також *nichtach* (Рус-Кри-

Чоловічих м'яких пнів.

Ужок	Орябина	Золота- рьово	Осой	В. Верецькі	Орябина
l a r i s					
k'in'	кын'	gêmîn'	kamîn'	dên'	den'
kon-'a	kon-'a	gêmîn-'a	ka-men-e	dn-'a	dn-'a
-'ovy	-'ovi	-'u	-'u	-'u	-'u
-'a	-'a	= N	= N	= N	= N
-'u	-'u	—	—	—	—
-'om	-'om	-'om	-'om	-'om	-'om
-y (-'ovy)	-ovi, -'u	-'u (-y)	-y	-'u (-y)	-'u
a l i s					
kôn-'î	kon-'î	gêmîn-'î	—	dn-ы	dn-ы
-êî	-'îu	-'û	—	-'îu	-'och
-'îm	-'îm	-ûm	—	-'am	-'am
-'î	= N	= N	—	-ы	-ы
-'î	= N	—	—	—	—
k'in'my	кын'mi	-amy	—	-'amy	-'ami
-'och	kon'ach	-ach	—	-'ach	-'ach

вий), *u v/arošoch, u ch/aščoch* (Драгово), *po k/orčoch* (Вульхувці), *po tr'ioch t/yzn'och* (Коритняне), *крайох* (Горонда, Н. Давидково), *по мелайох* (Хуст), *коных* (Горонда). В., Зн. I, 64, а також на стор. 66—67: *в зятьох, товаришох, няньох, склепарьох, царьох, гостьох, тетьох; на палььох* (Стройно, Е. З. III, 2), *на грошох* (Дусино, Е. З. III, 108), *на коньох* (тамже, Е. З. III, 109), *по грошох* (Голятин, Е. З. III, 34). Відносно західніх областей замічає Верхратський, „що дуже рідким єсть в містнику ч. мног. накінчик *-ax* (після: *рыб-ахъ*) місто загально тут уживаного *-ох*“ (ор. cit. II, 75). А на стор. 73 (ор. cit.) подає приміри: *в приятельох* (Курів), *в каміньох* (Курів, Бехерів), *в кореньох* (Курів, Луків).

Це потверджується й моїми записами а також записами Броха в Ублї: *kôn'och, l'varoch, tovarišoch* (Убля), *kr'aločh* (Прикопа), *k/on'och, bohač'och* (Валяшківці), *с/ar'ioch* (Р. Поруба), *па k/on'och* (Банске), *и dn'och* (Убля, Банске, Р. Поруба, Валяшківці), *po dvoch tî/š'ac'och* (Завадка).

Закінчення *-ach*: на *n|úchtach* (Рус-Кривий), на *vúčar'í|ach*, на *dn'ach* (Дубове), на *čeredar'í|ach* (Урмезіово), на *puš|ach*, *chl|opc'ach*, *clar'íach*, *pož|ach*, *kr|ajach*, *kam|ín'ach*, *puť|ach*, *dn'ach* (Нанково — побіч на *k|on'och*), на *k|on'ach* (Березово, Имстичово, Стройно — але на *пальцох*, як було показано вище — Медведьовці, Орлява), на *pož|ach* (Орлява), *l|okt'ach* (Розтока Ирш.), на обох *кінцях* (Кушниця, Е. З. IV, 134), на *dn'ach* (В. Верецькі), *kón'ach*, *l|ivar'ach tovarišach* (Убля — побіч форм у тих самих іменників на *-och*, як то було вище приведено); *k|on'ach*, *v|okt'ach*, *dn'ach* (Блажів), на *kon'ach*, на *n|ožach* (Орлявина).

Верхратський наводить форми на *-'ach* в західніх областях як рідкість: *копях* (В. Свидник, В. II, 75). Тимчасом вони оп'ять стають частішими саме в областях західнього Шаріша (Блажів) та Спиша (Орлявина).

Накінець згадати твеба і за вплив твердих *-o* пнів давньої деклінації в loc. pl. В деяких селах записав я форми як: на *tych r|yb|arích* (Рус-Кривий), на *car'íach* і на *carích* (Нанково, В. Верецькі), на *kon'och* і на *kón'ích* (В. Верецькі, Буковець Бер.). Також у Гнатюка у *свбійх хитаріх* (Голятин, Е. З. III, 19). Нині тяжко сказати про ці форми а зглядно про закінчення *-ích*, чи воно може бути рефлексом давнього *-ích*. Звук *i* як відмінкове закінчення став твердим в loc. sing. на *konv'i* повинен був також стати таким самим і в loc. plur. Тимчасом таким він не є, а противно м'яким. М'якість ця правдоподібно походить від аналогічних закінчень *-o* пнів твердих, де маємо *-ích*, з *-ěch* з м'якістю попереднього приголосного.

Чоловічі *-а* пні.

В південно-карпатських українських говорах до тепер ще задержалася категорія іменників роду чоловічого, що формально належали до *-а* пнів. Є то іменники: *stuh|a*, *v|lad|t|ika*, *g|azda*, *sus'í|da*, *vojev|oda*, *ř|ura*, *dr|už|ba*, *Myk|ula*, *star|osta*, *on|uka* і т. д.

Іменники ці первісно зберігали свою деклінацію по своєму пневі *-а*. Но в теперішності помічається хитання, що об'являється в цім, що в деяких відмінках приймають вони закінчення чоловічого роду. В цім і видно процес, по котрому у згаданих іменників затрачується почуття приналежности до *-а* пнів і їх деклінації а вибивається сильніше почуття родове, котре в дальшій мірі приклонює ці іменники і до родової деклінації, то є деклінації іменників чоловічого роду.

Представлені нижче приміри показують, що цей процес переміни деклінації пневої на родову найсильніший в західніх частинах південно-карпатської області а менше сильний на сході в Мараморощі.

Nom. sing.: *star/osta sôb/i kl'yc'e dr/uzbu* (Вульхувці), *a četv/ertaj b'yc sl/uzka* (Бедевля), *dr/uzba m/aj'e sok/ыru* (Вульхувці), *g/azda dau'isty* (Люта).

Gen. sing.: *ob/ы b'ыla u gazdy chud/oba* (Осой), *pr'yšl/a do j'edn/oho g/azdy* (Люта), *pr'yšli do того тазды* (Стройно, Е. З. IV, 143), *та ци ланносъ стало ў сусыду* (Стройно, Е. З. IV, 82).

Dat. sing. Лиш від цього відмінка зачинається хитання в закінченнях. В західніх частинах і частинно долами перебілося закінчення родове *-ouy (-ovi)* а на Верховині та взагалі в говорах східніх зберігається ще закінчення *-a* пнів *і*: *k/aže g/azdovy* (Люта, Раково, Осой), *k/aže sluh/ouy* (Заріча) — *таzdovі* (Луків, В. II, 72). На сході, як видно з примірів, зберігається закінчення пневе: *dav/aj' odježu, postol/ы tom/у sluzh'i, što zasluzh'yu* (Бедевля), *sluzh'i plat'at na h'ud k'stsot kor/on* (Терново), *i k/aže sluzh'i clars'komu* (Торун), *napys'aly tom/у gl'az'd'i, ob/ы nalad'yu hr/oš'i* (Торун), *i t/omu gl'az'd'i skaz'aj' tak* (В. Студений). Крім цього записав Верхратський і Гнатюк: *a она повіла тазды собі* (Пузняковці, В. I, 135), *п'оде ід владыцы* (тамже, В. I, 144), *та ўбрешуть нъа тазды* (Стройно, Е. З. III, 152), *придаў свому тазды* (Дусино, Е. З. IV, 145), *тазды* (Збійне, В. II, 72).

Acc. sing. зберігає давнє закінчення пневе і кінчиться на *-u*: *don'k/у dau' za sluh/у, v'yn nahovor'yu C'or'ku* (Бедевля), *a st/arosta sôb/i kl'yc'e dr/uzbu* (Вульхувці), *sval'bov/oho st/arostu sl'am zaklyk'aj'e* (Вульхувці), *mežu k'ury gl'azdu iž pr'y'aj'aj' (Люта).*

Voc. sing. має також закінчення пневе *-o*: *id'ly ty, žuro, sluzh'yt'у* (Горінчово), *gl'azdo, pušc'aj'!* (Раково), *но таздо, не буде більше п'уджати* (Пузняковці, В. Зн. I, 136).

Instr. sing. В цім відмінку видимо ще сильнішу перевагу закінчення чоловічого роду над закінченням пневим, ніж це було в *dat. sing.* Закінчення пневе *-ou* переважає на сході, а закінчення родове *-om* пануючим є на заході а не рідке і на сході.

-ou: *із своїм таздоу* (Лучки, В. I, 133), *все сьа вадила іс своїм таздоу* (Позняковці, В. I, 133).

-om: *і с каждым таздом пр'йшов його п'ес* (Вучково), *sluzh'yu sl/uzbu, і s svoj'im sluh/om* (Теребля), *за помершим таздом* (В. Шард, В. I, 156), *і вони поміняли с тим таздом кази за воли* (Стройно, Е. З. IV, 142).

Loc. sing. має такі закінчення як і *dat. sing.*: на сході пневе *-i*, на заході родове *-ouy (-ovi)*.

Такі самі хитання між закінченнями пневими та родовими помічаємо і в множині.

Nom. plur. має закінчення *-ы*, що є спільне для обох деклінацій. Родове закінчення підчеркується однак сильніше за-

кінченням *-ove* з давніх *-ŷ* пнів: *gazdove* (Збійне, В. II, 74). Воно впрочім відоме на цілій області південно-карпатській.

Gen. plur. на сході зберігає старе пневе закінчення: *u n/ašyč sos'jad* (Нересниця), на заході появляються зате закінчення родові *-iv*, *-och*: *ot slugiv* (Задне, Е. З. IV, 164), *gazdie* (Чертіжне, В. II, 74), *od našix gazдох* (Ужк, В. II, 73).

Dat. plur. побіч закінчення *-at* рідше давнє родовє чоловічє *-ŷm*, *-ŷm*: *tym sluhŷm* (Теребля), *gazdim* (Кечківці).

Acc. plur. хитається між *nom.* а *gen.*, подібно, як було при інших іменниках роду чоловічого.

Instr. pl. має все закінчення *-amy*: *g|azdamy, sluh|amy*.

Loc. plur. кінчиться передовсім на *-ach*, але на заході на *-och*.

В Марамороші стрічаємо однак і противне явище, де почуття формально-пневе сильніше, як родовє. Там бо імена власні *Petro, Aleksander* перейшли в однині в декотрих відмінках до *-a* пнів. Це могло статися може під впливом таких імен як: *Mykula, Jura*, а ще правдоподібніше під впливом румунським, де імена власні часто кінчаться на *-a*.

Gen. sing. кінчиться у згаданім імені *Petr|o* на *-ы*: *id|u vyd Petr|ы* (Теребля). Так само і *acc. sing.* має закінчення пневе *-u*: *Pavel poskombot|au Petr|u u p|at|u* (Теребля).

Назва свята двох святих *Петра і Павла* дня 13. липня нов. стилю контамінується так, що уживається лиш *Petro* в множині: *u P|etrach* (Теребля) або і *P|etrich* (Заріча), очевидно тут психологічно думається за двох.

Завваги до деклінації іменників роду чоловічого.

На основі приведених даних ми можемо констатувати, що процес затрати різниці деклінацій по пням у іменників роду чоловічого, котрий зачався ще в староруськім,¹ пішов так далеко, що під теперішню добу маємо дійсно лише два типи деклінаційні, основані на родовій приналежності а не на пневій. Один тип є деклінація іменників чоловічого роду, закінчених на твердий приголосний: (*pan*) а другий тип іменників, закінчених на м'який приголосний (*medvid*), йоту (*hai*) та почасти закінчених на *č, ž, š*: *rodyč, niž*, які можна навіть виділити в тип мішаний з перевагою твердих закінчень, бо по приголосних *ž, š* м'якості зовсім не чути, а по *č* лиш у малім ступні.

Правда, це з'єдинення чотирьох різних деклінацій, розділених колись по пням (*-o* [*-jo*], *-ŷ, -i, -n*), не сталося в такий

¹ А. И. Соболевский: Лекции по истории русского языка. Изд. 4. Москва 1907, стор. 170.

спосіб, щоби сліди їх зовсім зчезли, протилежно вони впливали на себе взаємно. Найбільше та найскорше це сталося між давніми *-o* та *-ŷ* пніями,¹ та хоч іменників *-ŷ* пнів було мало, все таки залишили значні сліди, а то майже в кожному відмінку однини крім ас. та в *nom.*, *gen.*, *loc. plur.*

Найсильніше вплинули закінчення *-ŷ* пнів на *dat. sing.* в закінченні *-ovu* (*-ovŷ*), що нині є майже самотнім закінченням (за винятком Марамороша, де зберігається ще старе закінчення *-o* пнів: *-u*) а також на *gen. plur.*, де рефлекс старого закінчення **ovŷ > -ŷŷ, -ŷŷŷ, -ŷŷŷŷ, -ŷŷŷŷŷŷ* є пануючими. В інших відмінках маємо дублети, а то в *gen. sing.* побіч *-a* з *-o* пнів також *-u* з *-ŷ* пнів, котре обмежене на іменники неживі, що означають матерію та поняття абстрактні.

У *voc. sing.* закінчення *-e* з *-o* пнів запанувало всюди за винятком іменників, що кінчаються на *-ok, -uk, -ŷk*, рідше на *-ak*, іноді і тих, що кінчаються на *-ch*, бо вони прибирають закінчення *-u* з давніх *-ŷ* пнів: *sad|oŷku, k|onyuku, paŷŷ|uku, slym|aku, m|ŷchu* а рідко інші: *sv|atu*, що вже стрічається у Волинському Літописі за Іпатієвським списком.²

В *loc. sing.* оп'ять стрічаємо дублети, а то закінчення старих *-o* пнів *-i: na d|ubŷi* та закінчення старих *-ŷ* пнів *-u: v sad|u, na ver'ch|u*, а до того почалося сильне ділання закінчення *dativ-u* на *-ovu: u dŷ|ovu*.

В *nom. plur.* наступило пересунення закінчення з ас. *plur. -ŷ (> y)* на місце давнього закінчення *nom. pl. -i* з *-o* пнів, що лиш зберігається в лемківських говорах від Лабірця на захід а на сході придержується самотнього слова *voŷk — voŷcu*. Вплив *-ŷ* пнів *-ove* обмежений лиш на особові іменники, особливо в західних областях. Натомість зберіглося закінчення *-e* у іменників на *-anŷ: tur'ŷan|ŷn — tur'ŷ|ane*.

В *gen. plur.* запанувало майже без винятку закінчення давніх *-ŷ* пнів **ovŷ* з його рефлексами: *-ŷŷ, -ŷŷŷ, -ŷŷŷŷ, -ŷŷŷŷŷŷ*.

В *dat. pl.* найсильніше зберіглося давнє закінчення *-o* пнів **omŷ* у його рефлексах: *-ŷm, -ŷm, -ŷm, -ŷm: v|ol'ŷm, v|olŷm, v|olŷm, v|olŷm*, но вже починає втискатися нове закінчення *-am* від *-a* пнів.

В *acc. plur.* ще не зовсім переведений процес заміни давнього закінчення на закінчення *gen. plur.* при особових, бо говори східні та і долішні зберігають давній стан, то є закінчення ас. *pl. -ŷ*.

В *instr. plur.* перевагу взяло закінчення *-a* пнів *-amŷ: paŷamŷ* місто старого з *-o* пнів *-ŷ*, котре зрідка на Верховині ще держиться: *z v|olŷŷ*.

¹ Ibidem, стор. 170—174.

² А. И. Соболевский: *op. cit.* стор. 172.

В *loc. plur.* закінчення *-och* (в *l'isoch*) з давніх *-ŷ* пнів чим даліше на захід, тим більше витискає старе закінчення *-o* пнів *-ich* (в *Laz'ich*) а також заходить вже і закінчення *-a* пнів *-ach*: на *bar/anach*.

Старі закінчення в *dat.*, *instr.*, та *loc. plur.*, зберігання старого закінчення *ass. pl.* при особових іменниках, а також іноді і старого закінчення в *nom. plur.* (*voycy*) надають деклінації іменників роду чоловічого твердих основ характеру *архаїчного*. Засягання ділання в *dat. loc. instr. plur.* закінчень *-a* пнів не є ще таке сильне, но треба думати, що вплив літературної мови через школу зростає в цім напрямі сильніше, а літературна мова не признає архаїзмів у цих трьох відмінках.

Іменники давніх *-i* та *-n* пнів зійшлися в один тип м'яких основ, серед котрих перебилися закінчення давніх *-o* та *-u* пнів. Лиш в *nom. plur.* — деякі іменники не з давніх *-i* пнів мають закінчення *-e* передовсім на найдальших західних частинах (*volare, rodiče, haitole*). Але іменник *lude* зберігає своє давнє закінчення. Ще в двох відмінках помічається вплив давніх *-i* пнів, а то в *gen. plur.* та в *instr. plur.* В *gen. plur.* мають закінчення *-ei* лиш деякі іменники: *hist, kin, hriš* та *lude* (а на заході ці, що мають в *nom. plur.* *-e*: *dritarei, rybarei*) а ті самі іменники мають і в *instr. plur.* закінчення *-my*: *histmy* і т. д.

З іменників *-n* пнів лиш *den'* зберігає у малій частині говорів (Іршава—Севлюш) давнє закінчення *gen. sing.* *-e* (*dne*), а по аналогії слідує і *ohen'*, що належав до *-i* пнів.

Но м'які основи згаданих іменників давніх *-jo, -i, -n* пнів не зберіглися за виїмкою говорів гуцульських та деяких остатків в говорах Верховини Бережанської та Марамороської. Всі вони підпали впливові аналогії твердих основ в цих відмінках, де первісно була альтернація *o/i/e*. Нині маємо всюди майже *dat. sing.* *kon'ovu, pysar'jovu*, *instr. sing.* : *kon'om, pysar'jom*. Грамоти галицько-волинські 14.—15. століття ще вирізняють цю альтернацію, але і там вплив аналогії твердих слідний вже в *dat. sing.* по шип'ячих і *s*: *шлaxтичови, тубыльцови*.¹ В той спосіб різниця між твердими а м'якими іменниками в деклінації була незначна. Ограничалася вона до м'якого *'a, 'u* в *gen. sing.*, м'якого *'u* в *dat. sing.*, у *vocat. sing.* зберіглася давня різниця, бо м'які мають все закінчення *-u* а лиш іменники на *-ec'* мають *-če*: *kupče* а також *loc. sing.* зберігає, особливо на сході, своє давнє закінчення: *-y* з *-i* побіч нового *'u* під впливом твердих: на *kon'ly, v h'ai'y* (*hai'i*).

¹ В. Розов: Українські грамоти, Київ 1928, стор. 141 і Władysław Kuraszkievicz: Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku, Kraków 1934, стор. 108.

В множині лиш *pot.* і *ass. plur.* зберіг ще своє давнє закінчення *-i* з *ǣ*: *kon'ǐ*, у прочих відмінках мають м'які іменники такі закінчення, як тверді. Лиш в *loc. plur.* місто трьох закінчень, як у твердих, маємо лиш два: *-och*, *-ach*: *na kon'och* і *na kon'ach*. Закінчення *-ich* з твердих основ є рідкою виїмкою.

Іменники, закінчені на шип'ячі, крім закінчення *pot. ass. plur.* на *-i*: *poži*, *rodubi* мають у всіх інших відмінках тверді закінчення.

Є це отже процес, що пішов дальше, як в говорах українських поза Карпатами та Гуцульщиною, бо у великій мірі вирівнав м'які основи з твердими, особливо по шип'ячих, подібно, як це є в західньо-слов'янських мовах а це в чесько-словацьких говорах.

Іменники жіночого роду.

Жіночі пні не виказують такої різноманітності в закінченнях поодиноких відмінків, як це було видно у іменників чолов. роду.¹ Коли бо ці останні були випливом змішання цілкомити тип давньої деклінації *-a*, *-ja* пнів а *-i*, *-ǐ*, *-r* пні збіглися за малими відхилами у другий новий тип м'якої приголосної деклінації.

Старі закінчення імен особових на *-yn'i* (< *yně*) щезли а прийняли закінчення в *pot. sing.* *-yn'a* по взорові *-ja* пнів: *bez'd'ǐdk/yn'a*, *bohatk/yn'a*.

-а пні.

Однина.

Сюди належать жіночі іменники, закінчені на *-a*, на прим.: *r/ǐba*, *tuk/a*, *t/ǐcha*, *sestr/a*, *bohatk/yn'a*.

Gen. sing. має без виїмку закінчення *-ы*, а де воно перейшло на передньо-середній звук, там має *-у*. По *k*, *h*, *ch*, *g*, може *ы* змінитися на *у* (*i*), наколи ці послідні приголосні змінили свою артикуляцію і пересунули її більше вперед. Приміри в достаточнім числі уміщені на таблиці. Крім того: *kún' pás'loŭ do odnoji baby* (Вульхувці), *žǐrd'a iz verb/ы*, *kúl z l'ǐskы* (Нересниця), *daly tu isty solon/ыты* (Горінчово), *пиля стынѣ* (В. Раковець, В. I, 146).

Dat. sing. кінчиться на *-i* (*i*) < *ǣ*, котре м'якчить попередній приголосний а також перед ним приголосні *k*, *h*, *ch* пере-

¹ То само зауважав Смаль-Стоцький відносно цілого простору української мови. *Archiv f. sl. Phil.* VIII-3, стор. 416.

ходять на *c*, *z*, *s*, то є зберігається праслов'янська друга паляталізація. Приміри, уміщені на таблиці, доповнює ще оцими: *žbŕn'i ne kaz'jač* (Новоселиця), *pŕšila d' korčm'i* (В. Раковець, В. I, 146), *idi id stŕnŕny* (тамже) *prŕjšoŕ id ednŕj vody* (Влагово, В. I, 149), *piše tat leŕnŕ s katun id dŕŕŕŕy* (Стройно, Е. З. III, 90), *id brŕc'e'i* (Страбичово), *ale d'ŕŕc'i ne kaz'ala nuč* (тамже), *ovŕn' kame svojŕj žonoj* (Пузняковці).

В західніх областях, пограничних з пословачченими говорами, стрічаємося з діланням аналогії закінчень чоловічих іменників в *dat. sing.* на жіночі *-a pŕnŕ*. А то в деяких селах як, Корумлі, Валяшківцях місто *-i* находимо закінчення *-oŕ*, що повстало з *-ovi*:¹ *rukoŕ* (Валяшківці), но однак ще задержується там й закінчення *-i*: *skorŕ*.

Acc. sing. кінчиться все на *-u*: *ŕn' ne m'aje žladnu rob'otu* (В. Апша), *star'a kl'šraje na d'šŕuku* (Вульхувці), *za šŕŕtu koz'ju* (Драгово), *кличу я зблову* (Ільниця, В. I, 148), *tazdŕ isprag byč* із волбм корбву орати (Лучки В., В. I, 131). Прочі приміри на таблиці.

В наслідок редукції *-u* по двогубнім *u* з *v* маємо від іменника *holov'a* часто форму *h'olovŕ*.

Vocat. sing. кінчиться на *-o*: *pr'jaŕi vas l'šuba m'ojŕa m'amko* (Вульхувці), *moya joba pričezno* (Пузняковці, В. I, 142-3), *moya joba Tiso* (тамже, I, 143), *ta zadarmo budeŕš govorŕti, žono* (Дусино, Е. З. IV, 144), *mi ходиме, бабо, по твою дѣвку сватати* (Голятин, Е. З. III, 19). Дальші приміри на таблиці.

Instr. sing. Відмінок цей вельми займаючий не лише з боку історичного, але і з боку мовної географії. Тверді *-a pŕnŕ* мають закінчення *-oŕ*,² а на заході місто того появляється

¹ Про це диви § 27 в моїй студії: Говір села Валашковець, був. Земляжуши — Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. 99, стор. 350.

² Форма ця нині характеризує говори західньо-подільські та галицькі наддністрянські (Грунський-Ковальов: Історія форм, ор. cit. стор. 96, Ганцов: Діалектологічна класифікація українських говорів, ор. cit., стор. 41, Михальчук, ор. cit. стор. 511—512) а в найближчій сусідстві говори північно-карпатські, бойківські (Rabiej, ор. cit. стор. 26). Вона відома також і другим слов'янським мовам, а то находимо її в говорах середньо-словацьких (Važný: Nářečí slovenská, ор. cit. стор. 221, 267), в говорах чеських (Trávníček: Historická mluvnice československá, ор. cit. стор. 312), і була відома в старині також і мові сербохорватській (Грунський-Ковальов, ор. cit. стор. 97).

Грунський-Ковальов на основі недостатку історичних доказів уважають ці форми за вплив сусідніх мов чесько-словацької, польської а може і сербо-хорватської. Но зазначити треба, що від чесько-словацької мови відмежовують їх форми лемківські на *-om*. Но це не виключає, що в давнині і на лемківській області були відомі форми на *-oŕ*. Питання це в новіших часах розбивав проф. van Wijk на сторінках Slavi-i II, 11—15. Він поясняє це закінчення фонетичною дорогою через уподібнення *i* до *u*, як це маємо й в закінченнях дієслів III. кл. (Лескінової). Це пояснення най-

форма *-ot*. Приміри на таблиці доповню ще новими: *b'ajut u čes'ňok ih'loz* (В. Апша), *st'ar'uj' brat p'uš'boz na p'ravo, sered'uš'čuj' ser'jedn'boz dor'oh'boz* (Буштин), *z dr'uhoko b'loku s'a pust'ynat p'yl'boz* (Нанково), *zvač id'e dn'ot p'ered sv'jad'b'boz* (Вульхувці), *gazd'a pušoju kositi s čel'ed'inoju* (Росішка, В. I, 127), *zabuju toju k'istkoju os'ljachoju* (Голятин, Е. З. III, 20), *vernuju sja ja tamka za golov'bu* (Ільниця, В. I, 148), *pud str'ichoju* (Дунковиця, В. I, 146), *udarit l'ivoju r'ukoju ud sebe* (Пузняковці, В. I, 140), *zakladkoju z'aklaju j'mu* (тамже, В. I, 136), *iš'loz hor'jo do n'eba drab'lynoz, z ruk'loz* (Суха), *z poh'loz zator'pac* (Суків), *p'rd Č'ič'ob'bu* (Р. По-руб'а), *za toz dr'ahoz, što b'ludeš rob'lyti s t'oz hot'lovoz* (Вішавка), *za dr'ahoz, zo ž'epoz* (Шарбів). Дальші приміри наводжу за Верх-ратським (II, 76): *taكوju p'ekras'noju dorog'oj* (Бодружал), *dy'vkoju, vod'oj* (Дрічна), *drag'oj, čapkoju, bab'oj* (Чертіжне), *r'ukoju, lopatkoju* (Збійне).

Навів я більше примірів з сіл близьких себе з цієї причини, щоби показати на факти, котрі знаходяться в приграничній лінії з другою формою, а то на *-ot*,¹ що правдоподібно є рефлексом форми на *-o*, а її нині находимо в польських говорах на пограниччі лемківським: *z'a tom dr'ahom* (Пискурівці), *z'a tom dr'laškom* (Брусниця), *za skl'ienom h'lorom, z'a tom dr'ahom it'i* (Вальків), *š'byzi z ih'lot* (Лавринів), *idu d'lotom z'a tom dr'ahom* (Кобильниця, Рус. Воля), *p'rych'od'at is pel'inkom i chl'ib'om, z'a tom t'ajckom, za tom drahom* (Біловежа), *t'el'a ide s kor'ovom* (Київ), *za hran'ic'om* (Обручне), *za sedemdes'atom jed'nom kraj'inom* (Орябина), *s tom bi'lot rukom* (Завадка). — Дальші приміри з північних областей наводжу за Верхратським (II, 76): *ruk'om, ryb'om, solonin'om* (Ціпелка), *za bystr'om vod'om* (Уяк), *zoc puško* (Луків), *kor'ovom, koč'ergom* (Бехерів), *žen'om, jam'om* (Кружльова), *ryb'om* (В. Свидник).

Границя цього явища іде від горішнього Лабірця долиною

більше правдоподібно, но не можна асиміляцію і до *u* тісно зв'язувати в говорах карпатських з таким же явищем у формах часу теперішнього: *da'ju > da'cu > dat*, бо це останнє явище ограничене лиш на говори бойківські а вже і в наших південно-карпатських говорах воно ограничене до області між Лабірцем а Боржавою.

¹ З огляду на це, що ця форма відома також і в говорах східно-словацьких, проф. Травнічек уважає її за полонізм (Fr. Trávníček: Historická mluvnice československá, op. cit. стор. 312, § 297, 4). За полонізм уважає цю форму також і Z. Stieber у своїй праці: Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków. Sprawozdania Polskiej Akademji Umiejętności, Tom XLI (1936) nr 2, стор. 49. Шахматов однак добачав в цім вплив закінчення чоловічого роду (Краткій очерк історії малоруського (українського) язика, op. cit. стор. 701.) Давніше уважав цю форму Ст. Сма ль-Стоцький за вплив аналогії чоловічих пнів, як то є часто і в gen. plur. (Archiv f. sl. Phil. VIII-3, стор. 420). — Но в цім згоди нема, бо форми чоловічі gen. plur. на *-iv* поширені на цілім українським просторі.

ріки Ондави а від В. Свидника іде її притоком до гори через села Капішову, Кружльову, Вапенік. На захід від цієї лінії є закінчення *-ot* а на схід *-oц*.

Закінчення *-и* появляється лиш на пограниччі з говорами словацькими *žyči z ihlu* (Ременіни). Більше примірів занотовано при м'яких пнях.

Loc. sing., подібно як і *dat. sing.*, кінчиться на *-i* (< *ě*), зі змінами в області консонантів *k, h, ch*, або іноді й без цих змін; друге закінчення *-oї* (з чолов. іменників) виступає не лиш в *dat. sing.*, але й в *loc. sing.* Приміри достаточні на таблиці а крім того доповняю ще кількома: *po t|v|j|j| d|j|tc'j* (Нанково), *и z|j|t|j| voda z|at|erz|ne* (Драгово), *принесли на ст|л когут|а у п|лшв|ц|* (В. Раковець, В. I, 147), *та як бы|у на гор|і* (Страбичово), *прийде у одина|дцят|ой год|їн|ї* (Позняковці, В. I, 142), *та там стол|у у я|мі* (тамже).

Множина.

Not. plur. кінчиться на *-ы*, а де воно переходить на звук більше передній або зовсім передній, там кінчиться на *-у*, *-і* а також по *k, h, ch* *-у* або й *-і*, відповідно до того, в яким ступні *k, h, ch* пересунули свою артикуляцію: *г|убв|* (Дубове, Ужок), *ж|отв|* (В. Верецькі), *кор|овв|* (Орябина), *г|укв|* (Імстичово, Валяшківці, Блажів), *г|убу* (Банске), *ч|лужтв|* (Коритняне), *ж|їбв|е* (Рахово), *т|учч|* (Убля), *т|ук'ї* (Буковець Бер.), *д'в|ї кор|ов|ї* (Завадка), *soldz|ї* (Шом).

Gen. plur. або не має ніякого закінчення, т. є рівний пневі, або приймає закінчення чоловічої деклінації *-iv* (*-iv*), *-och* а на Гуцульщині *-уї*.

Gen. plur. без закінчення находимо передовсім в околицях з рефлексом старого закритого *o > u*, почасті також *ї*, значить в говорах долішніх східніх; при збігу приголосних всувається *o*. В околицях під Бескідом, де рефлексом старого *o* в закр. складах є *i*, переважає закінчення *-iv* а за Попрадом *-ыц*. Не брак також у долішніх східніх говорах й закінчення *-иц*, *-їц* а на кінець *-уї*: *т|ух р|ук*, *ж|аб* (Рус-Поляна), *кор|оц* (Рахово), *тн|оно в|їл|оч* (Терново), *п|укаїе*, *су не ї|е кн|уж|ок* (Горінчово), *т|уц| до р|ук* (Ізки), *сперед з|ор* (В. Раковець, В. I, 146), *до друх|ух дер|ї|ац* (Дубровка), *г|уб* (Дубове, Золотарьово), *р|ук* (Імстичово), *ж|їн* (В. Верецькі), *р|ук* (Буковець Бер.), *т|уч* (Орява), *sester* (Комаровці), *s|їl*, *т|уч* (Убля), *р|ук* (Валяшківці, Блажів).

Закінчення *-iv*, *-їц*, *-иц*, *-ыц*: *с|ух ж|їб|їц*, *h|олов|їц*, *s|est|їц*, *bab|їц* — побіч *кор|оц* (Рахово), *тн|оно ос|їц* (Зарічово), *bab|їв*, *ж|аб|їв*, але й *ж|аб*, *р|ук* (Буковець Жд.), *таї п|їать коз|їу к|уп|їть* (Дусино,

Е. З. III, 213), *bab'iv*, *ž'abiv*, але *ryb* (Ужок), *m'uchyū* (Стройно), *tr'eba devjat' d'ob'icyū* (Осой), *s'es'ryū* (Ст. Стужиця), *od dvoch s'es'stryū*, *od b'ab'ycyū*, але також *od k'oroū*, *od bab* (Орябина), *п'ят сестриц* (Цігелка, В. II, 76), *с штырьох каноньме* (Кремпахи). Сюди належить також і село Банске: *rybyū* та Завадка і околиці: *ž'ab'icyū*, *b'ab'icyū*, *žen'icyū* побіч *ruk*.

В долині ріки Рускови і на Гуцульщині находимо ще закінчення: *-yž* переняте від іменників жіночих *-i* деклінації: *b'ab'ycyž*, *ž'ab'ycyž* (Рус-Поляна) *k'osyž* (Кваси).

Вплив закінчення іменників чоловічих *gen. plur.* на іменники роду жін. в цім же відмінку відомий на значнім просторі українських говорів, передовсім в найближчих говорах бойківських (Угерці коло Ліска, I. Верхратський, Arch. f. sl. Phil. 25, стор. 420), в говорах долівських (Верхр.: Зап. т. ім. III. 35—36, стор. 66—67), в говорі батюків коло Львова (Верхр.: Говір батюків, 36. Фил. Секції XV, Львів 1912, стор. 44), рідше в говорах гал. лемків (Верхр.: Говір гал. лем., ор. cit. 120—122), в говорах гуцульських (Кобилянський, Укр. діял. збірник I, 50) а також в говорах подільських, волинських і в Холмщині.

На основі цього, що ця форма поширена також в мовах польській, чеській, думають Грунський-Ковальов, що ці послідні найбільше вплинули на укр. діалекти, хоч й не без того, щоб і в самій мові одночасно не відбувався процес впливу *-и* пнів (Грунський: ор. cit. 115).

Но Stanislav (Liptovské nág., ор. cit. 296—298) наводить багато примірів не лиш з говору ліптовського, але з мови долішньо-лужицької а також з говорів велико- та білоруських, так що цей процес іде паралельно, бо ж в цім процесі мусіли грати ролю іменники чол. роду на *-а*, як то зауважує Кобилянський (ор. cit., стор. 50).

Закінчення *-yž* це вплив жін. *-i* пнів, відомий передовсім в говорах гуцульських по обох боках Карпат, його уживає часто також й Федькович. Ці форми уважає також і Ст. Смаль-Стоцький за форми аналогічні до *-i* пнів (ор. cit., Archiv f. sl. Phil. VIII-3, 422—23).

Закінчення *-och* виступає лиш на пограниччі словацьким та взагалі в західніх говорах там, де і у чолов. іменників находимо *-och*. Верхратський наводить приміри з різних околиць західніх, але скорше як випадки одиничні: *із шатох* (Чертгінє, В. II, 76), *да св'ічок* (Чірч), *він тільки гадкох зна* (Бехерів).

Находимо це закінчення на захід від Пряшева на лінії Шом—Ястреб: *tota posřyū byūa is čistych řihyoch zo žyvych a iz bryyoch* (Ястреб).

Dat. plur. звучить правильно *-am*, а в говорах гуцульських *-ét*

наслідком перемін фонетичних. Таблиця наша подає достаточну скількість примірів.

Acc. plur. має закінчення рівне пот. plur.: *ne vidiu ty m'ōzi k'ozy* (навіть по негатиї!) — (Драгово), *dva ptaky kraly hrušk'yi* (Буштин), *kum ukazau ciganinovi p'choly na d'ubi* (Страбичово, В. I, 128). Приміри дальші на таблиці.

Vocat. plur. рівний також першому, як показують приміри на таблиці.

Instr. plur. кінчиться майже без виїмки на *-amy* (*-ami*): *pr'yide star'osta z besah'amy* (Вульхувці) *is sam'otažnytu saŋk'amy* (Горінчово) а більше на приведеній таблиці. Виїмку творять нечисленні приміри з пограниччя словацького а також на границі говорів лемацьких, де іноді стрічаємо закінчення дуальне *-oma*: *v'erh z'adn'ytu l'aboma* (Заріча), *michoma* (Убля).

Loc. plur. має два закінчення *-ach* та *-och*, які також розділяються територіяльно. Перше закінчення обіймає так східню як і західню область: *na s'ochach*, *na hr'jadk'ach* (В. Студеній), *pry d'obrych ž'onach* (Нересниця, Золотарьово, Имстичово, Калник, Перечин, Орябина). Закінчення *-och*, переняте від іменників роду чоловічого, поширене побіч закінчення *-ach* лиш на західніх областях там, де те саме закінчення находимо і в гер. pl. — Верхратський виразно зазначає, що *loc. plur.* має також правильне закінчення *-ax*: *rybač, kruhač* (Варадка), *blohač, po ruhač* (Чертіжне), *po gorač, po pečarač* (Сулин) — ор. сіт. 76^с — що також зазначено на нашій таблиці, з чого видно, що найдальші на захід висунені області зберігають *-ach*. Но закінчення *-och* поширилося дуже і воно виступає в середніх західніх говорах а між Топлею і Лабірцем дуже поширене а навіть доходить до ріки Уга: *michoch* (Убля), *u rati ch'vyžoch vod'a v'ylala* (Колонія), *u nov'ynkoch* (Острожниця), *na s'ankoch* (Пихні), *na r'ukoch, rano ja zač'ynat rob'otu o d'och hod'ynoch, n'a tyčh ch'vyžoch ne d'obry d'achy* (Р. Поруба), *a ju tyčh can'istoch b'ylu kr'ušky* (Вальків), *po tyčh d'it'och* (Ортугова). Дальші приміри наводжу з Верхратського II, 76: *po g'ryдох, по фурманкох, по свальбох* (Чертіжне), *у шматох* (Виш. Свидник), *по дудлох* (Кружльова), *по низших лабох* (Бодружал), *по рукох* (Курів), *по березох* (Церпіна), *по млакох* (Тварожец), *по лукох, по загородох* (Ястреб), *в рукох* (Луків?), *на кулябох* (Снаків), *по вербох, по ялічкох, по вільхох* (Чірч).

-ja пні.

Жіночі *-ja* пні визначаються тим, що в пот. sing. *-ja* м'якчить попередні приголосні: *žet'la, d'yn'a, hup'a, bur'ja*. Сюди належать також і ті, що перед *-ja* мають середньо піднебінні:

š, ž, č, šč, dž, dz': *duša, chыža*. При тім зауважити треба, що *š, ž* ствердли вже давно на цій області південно-карпатській за виїмкою говорів гуцульських та ріки Рускови, а *č, šč* лиш частинно в східній області а по них очевидно затратило свою м'якість *a*. Також наслідком отвердіння *c* в суфіксі *-ic'a* в декотрих відмінках а передовсім в *pot. sing.* в говорах західніх іменники жіночі на *-ic'a* в деяких відмінках отверділи: *дiўка ў свого вiтця ўидиниця була* (Стройно, Е. З. III, 90), *йака паньйа* (тамже, Е. З. III, 39), *раз была еднa вдовиця* (Страбичово, В. I, 128), *свиня попозирала на воўка* (Влагово, В. I, 149), *мурованиця* (Кремпах, В. II, 58), *сиваня* (Межилабірці, В. II, 58).

Gen. sing. кінчиться на: *-i (<č), -ы, -у*.

Закінчення *-i (i)* зі старого *-č* панує загально так у східніх як й західніх говорах, де лиш зберігається м'якість пнів. Крім примірів, наведених в таблиці, приведу ще нові: *вбiс'ацi iет'и за tot'o mič pšen'yc'i* (Бичків), *id'у ty tēn'i si na tolok'o do vbič'yc'i* (Вульхувці), *vit t'oi'i kul'i* (Репінний), *do chыž'i* (В. Раковець), *зiшто жидi не ўидать свиньi* (В. Раковець, В. I, 146), *земльi тoлькo ни мaу* (Стройно, Е. З. III, XV), *тобим водицьi сa нaпцi* (Голятин, Е. З. III, 20), *там дали меньi дванадцать мiхoв пшеницьi* (Ільниця, В. I, 148), *та дес роздобыли Кендерицьi* (Страбичово, В. I, 128), *пiшли там тоты псы до еднoй пшеницьi* (Позняковці, В. I, 141), *g'azda piš'oу do st'ai'n'i* (Люта), *ona v'ciš'la do chыž'i* (Раково), *d'yn'i* (Убля, Валяшківці), *gazd'yn'i* (Банске), *gazd'yn'i* (Блажів), *z'eml'i* (Шом).

Закінчення *-у* заміняють так Верхратський як й Гнатюк в деяких селах східньої області по шип'ячих: *до еднoй хыжи* (Дубрoвка, В. I, 149), *пoде в хлiв без кoжи* (Дунковиця, В. I, 159), *овoн долeтiў до хaщи* (В. Шард, В. I, 121), *с хыжи вон* (Стройно, Е. З. III, XV). Це наслідок отвердіння шип'ячих *ž, š*.¹

Закінчення *-ы*, то є так як тверді *a* пні, приймають іменники на західніх областях, починаючи від долини ріки Уга, з отверділими середньо-піднебінними *š, ž* та *č* (за Попрадом): *r'iц'у* (Убля), *chыжы* (Р. Поруба), *d'ишы* (Блажів), *od tei chыжы* (Орябина).

Dat. sing. кінчиться на *-у (<i)*, а по *ž, š* іноді й *č*, коли вони отверділи, кінчиться на: *i*, як у твердих: *id tii chыжy* (В. Раковець), *id vшыткoй птици* (Дунковиця, В. I, 145), *пoтoм повiх го id дыни* (Ільниця, В. I, 148), *воўк каже свинi* (Влагово, В. I, 150), *i прийшоў iт тьiй царци* (Голятин, Е. З. III, 34), *i даў притечи царци лiву долoньу* (Стройно, Е. З. III, 90), *дац star'i ca-*

¹ Ст. Смаль-Стоцький на основі численних фактів закінчення м'яких *-a* пнів в *gen. sing.* на *-у* уважає ці форми за аналогічні до твердих *-a* пнів.

r/ycy (Страбичово), *gazd/ьny* (Ужок, Ст. Стужиця), *burí* (Убля), Банске, Валяшківці, Блажів мають однак в *dat. sing. м'яких -а* пнів закінчення *-i*: *dьn'i* (Валяшківці), *gazdьn'i* (Банске, Блажів), *zєmli* (Блажів), котре м'якчить попередній приголосний. Воно отже по всій імовірності походить з твердих пнів, бо й по *š, ž* маємо в тих самих околицях таке саме закінчення: *tuži* (Убля), *chьži* (Р. Порубка), *duši* (Блажів). Це *i* не є продовженням старого *i*, бо старе *i* в згаданих селах перейшло на передньосереднє *y*. Це *i* походить з *ě*, що замітив і Брех, зазначаючи вузькість цього звуку в селі Убля, а побіч того записав форму з давнім *i*: *duši*.

Acc. sing. кінчиться на *-'u*, а по *š, ž*, рідко й по *č, c*, на *-u*: *Ivanko púš'bu i ch'ótiu voц'yc'u i str'laty* (Вульхувці), *žak lukьsne, vježut i ch'ibn'yc'u* (Горінчово), *tot voцk napáу єднú свиnó* (Влагово, В. I, 149), *ць видьú ты такú дьнó* (Ільниця, В. I, 148), *та тоту грушу потр'ьас* (Солочин, Е. З. IV, 33), *опустíу оту птицьу ушитку* (Стройно, Е. З. III, 90), *при пути с'яли пшеницю* (Лучки В., В. I, 131), *та лем с'я звáжсúу у пивн'цю* (Пузняковці, В. I, 141), *uřiz hor'i na hr'ušu* (Буштино), *v'ьižоц na |uyc'u* (тамже), *uц' |auц p' |alycu* (Звала), *pr'ьviz pšen' |ic'u* (Вальків), *p' |idu ž' |ati pšen' |ic'u* (Руска Воля), *si' |ete pšen' |icu* (Ольшавиця).

Vocat. sing. кінчиться на *-e* а чим даліше на захід, тим частіше на *-o*. З приведеної таблиці видно ясно, куди ще зберіглося закінчення *-e*: Дубове: *z'єmle!* в Золотарьові маємо *d'ьn'ó i d'ьne!* в Имстичові: *d'уše!* в Розтоці: *h'уne!* в В. Верещьках: *z'єmle!*

Даліше вже від Крайні-Мартонки, Стройни находимо закінчення *vocat. sing.* на *-o*: *d'ьn'ó* (Крайня-Мартонка), *d'ушо* (Стройно), *M'ar'jo* (Доманинці) і т. д. Даліші приміри на таблиці.

Instr. sing. Незвичайно уваги гідним є *instr. sing.* так, як це було й у чоловічих м'яких іменників з альтернацією *e — o*. Так само заховуються й жіночі *-ja* пні. Є околиці, в котрих зберігається давній стан, а є в більшості такі, де закінчення *-eу* під впливом аналогії до твердих *-а* пнів стало *-'оу*.

В *instr. sing.* *-ja* пнів маємо отже: 1) старіше закінчення *-eу* іноді з звуженням на *-eу* (*-уу*), новіше на *-'оу* (*-оу*) по аналогії на тверді, 3) *-от* з чоловічої деклінації, як це було у твердих, 4) *-'u* також аналогічно до твердих *-а* пнів.

Закінчення *-eу*: *pšen'ycєу, d'ь'neу* (Рус-Поляна), *gazd'ьneу* (Рахово), *horí v' |ulycєу* (Нанково), *žá id' |u do Boha za platin'єу* (В. Раковець), *st' |ane zєm' |єу, ud' |aryc' z' |ajac' a p' |alycєу* (Торун), *tam čolov' |ik lež' |yt p' |id hr' |ušєу* (В. Студений), *т' |os' |p' |ynka mež' |y pol' |ycєу a st' |ib' |ob' |y* (тамже), *zamyk' |ajut ž' |i rot kol' |odycєу* (Теребло), *zєm' |єу* (Имстичово), *h' |un'єу* (Розтока), *p' |otr' |ut t' |ernycєу* (Заріча), *h' |os' c' |ats' a*

glazda z gazdlynyu (Осой), *пыском рые, а гузіцеў коріня тьягне* (Іршава, В. I, 160), *як ўіти на небо за пшеницеў* (Ільниця, В. I, 148), *воўк із лисіцеў топиліся* (В. Шард, В. I, 154), *пуд гунеў* (В. Шард, В. I, 151), *за твоеў душеў* (Стройно, Е. З. III, 129), *йдноў жменіў дві тысячі вибиў* (Голятин, Е. З. III, 20), *такі дорогі крамі, шчо під тоў царіцеў не йи у тій крайні* (Голятин, Е. З. III, 34), *перед хижеў* (тамже, Е. З. IV, 100), *занесли іс кичиніў вон* (Кушниця, Е. З. III, 81), *вийшли іс кичиніў вон* (Кушниця, Е. З. III, 136), *верже пасулю с пшеницеў* (Лучки, В. I, 164).

Так вичислені села з закінченням старшим *-єц* займають простір від сходу аж майже під Латорицю. Але й на цій області видко вже хитання, вплив аналогії твердих пнів. Так в Рускові, Дубовім, Торуні, Золотарьові, Стройні, Крайні-Мартонці а навіть в Імстичові та В. Верецьках находимо й закінчення на *-оц*: *уз sv/ojoc kom/panioc* (Рус-Кривий), *zet-n'oц* (Рускова), *pід Pop/ad'oc* (Син. Поляна), *mir'za jut zeml'oc* (Дубове), *и kot/el k/urk'oc, gel'et'oc i kon'ovic'oc* (Синевир), *когыта roblat tesl'yc'oc* (Нанково), *zeml'oc prykr'yc* (Н. Бистрий), *d'yn'oc* (Золотарьово), *duš'oc* (Імстичово) а у В. Верецьких побіч *zeml'eu* також *v'i(у)c'oc*, в Торуні: *уз d'yn'oc i d'yn'eu, gazd'yn'oc i gazd'yn'eu*, у В. Студенім: *pід šty'oc*.

Дальше на захід аж до ріки Ондави находимо всюди закінчення *-оц*: *лежаў пуд грушоў* (Страбичово, В. I, 130), *над k'ern'yc'oc lehla* (тамже), *верже хміль або пасулю с пшеницеў (!)* або *киндирицьоў* (Лучки, В. I, 164), *під хижоў* (Пузняковці, В. I, 136), *над Latoryc'oc* (Купиновці), *is t'oc gazd'yn'oc* (Ужок), *is p'an'oc* (Пудгородя), *d'yn'oc* (Валяшківці), *ch'yz'oc* (Р. Поруба).

Від Ондави починаючи, а то від Пискурівець, так як й при твердих, находимо всюди закінчення *-от*: *за z'emlot* (Пискурівці), *z/a tom z'emlot* (Рімне), *dotom Toplot* (Ортутова), *ja to zmišat zo z'emlot* (Київ), *d'ušot, gazd'yn'ot* (Блажів), *d'obrot d'yn'ot* (Орябина), *z d'obrot gazd'yn'ot* (Завадка). Дальші приміри у Верхратського (II, 76): *пшеницьом* (Ціселка), *зо земльом* (Кечківці), *паньом* (В. Свидник), *під чорном земльом* (Вапенік).

Закінчення *-у*, як й при твердих, зустрічається лиш на пограниччі словацьким: *z/a tom z'emlu* (Рафаївці), *d'yn'u* (Банске), *z'emlu* (Шом), що треба уважати як вплив словацький.

Loc. sing. кінчиться, як в *dat.*, на *-у* по отверділих *š, ž, č -i*, як це було у *dat.*, а дальше на заході *-і*, як аналогія твердих пнів: *ne špyt u ch'yz'u* (В. Анша), *s'at'yci Gryh'oryi chod'yc po zeml'u* (Ізки), *koj' in h'ol'yci ch'odyt po l'ucy* (Буштин), *и torh'ovycy* (Бедевля), *и Bedevly* (Нересниця), *по зёмли ходити* (В. Раковець, В.

I, 146), *айбо в свини у шийї єсть моцота* (Влагово, В. I, 150), *на хаци ўросло* (Дунковиця, В. I, 159), *зальлѹ в хыжи огинь* (Дунковиця, В. I, 145), *на лавусу* (Страбичово), *а рап'їа и шлузу љула* (тамже), *у півниці* (Лучки В., В. I, 133), *як таздѡ буде в хыжи* (Пузняковці, В. I, 136), *на землѹ* (В. Верецькі), *и д'вину* (Медведьовці), *на гижи* (Убля), *на шлузи* (Р. Поруба), *на душї* (Блажів), *при добры дьн'ї* (Орябина), *на добр'їи газдун'ї* (Завадка).

Іменники, закінчені на *-їа*, в лос. мають *-її*: *у шийї* (Влагово, В. I, 150).

Множина.

Not. plur. кінчиться, як й в gen. sing. на: 1) *-i* (< *ѣ*), 2) по отверділих *ѣ, љ, ѣ, е* на *ы*.

Закінчення *-i* (*ї*) (< *ѣ*): Приміри, як на таблиці, крім цього ще доповняю: *б'ылу наклад'єні кор'ус'ї* (Страбичово), *а вбвцы пѡшли в тот садок пасты* (тамже, В. I, 128), *тры нед'їлі* (Коритняне), *айбо там п'їаницы увидѣли Петра* (Страбичово, Е. З. III, 66), *ї грушї ў половинѣ ўпали з дерева* (Солочин, Е. З. IV, 33), *газд'ын'ї* (Ужок), *д'обры д'ын'ї* (Орябина), *д'вї добры газдун'ї* (Завадка).

По *ѣ, љ, ѣ (с) -ы*: *ризу* (Убля), *шлузы* (Р. Поруба, Орябина), *душы* (Блажів).

Gen. plur., подібно, як у твердих: 1) не має ніякого закінчення, 2) або чоловіче на *-їц, -їцц*, 3) *-оч*.

Без закінчення, т. є. рівний пневі, є в дійсності пануючим не лиш у східній області, але на великій часті західньої області. М'які пні під цим оглядом є більше консервативні, як тверді, котрі підпали скорше впливові чолов. деклінації. Крім примірів на таблиці наводжу ще: *д'узе на н'їм было тн'юхо круш* (Торун), *д'їла вдов'ус'* (Терново), *уз ов'єс'* (Горінчово), *на што я только душ погубиў* (Страбичово, В. I, 130), *купїў за трейцарь пак черешень* (Лучки В., В. I, 131), *у мени ни ии гусель* (Стройно, Е. З. III, 66). Тут очевидно треба звернути увагу на втручення *є* перед м'яким приголосним.

Закінчення *-їц (-їцц)*: *їuberit s'a von s kas'arn'їц* (Теребля), *д'ушїц* (Стройно). Затє в західніх областях вони частіші: *душїц, газд'ын'їц* (Блажів), *д'ын'їц*, але й *д'ын'* (Орябина).

Закінчення *-оч*, як при твердих, лиш на пограниччі словацькім, під впливом словацьким: *д'ын'оч* (Убля), *газд'ын'оч* (Банске), *землох* (Шом).

Dat. plur. кінчиться в більшості на *-ам*: *обїд вдов'ус'ам* (Теребля), або як то показують приведені приміри на таблиці. Но крім цього помічаємо в західніх областях вплив чоловічої деклінації з закінченням на *-ом, -им*: *б'їур'ом, р'їузом* (Убля), *д'їн'їм* (Валяшківці), *землом* (Шом).

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	В. Верейські	Буковець Жд.	Орябина	Имстичово
S i n g u l a r i s							
N	dyen'-a	gazdyen'-é	дын'-а	zémf'-a	hun'-a	дын'-а	duš'-a
G	-í	-í	-í	-í	-í	-í	-í
D	-f	-ye	-y	-y	-y	-í	-y
A	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u
V	-e	-e	-o (-e)	-e	-o	-o	-e
I	-eу	-eу	-eу (yу)	-eу ¹	-oу	-om	-oу
L	-y	-ye	-y	-y	-y	-í	-y
P l u r a l i s							
N	dyen'-í	gazdyen'-í	дын'-í	zémf'-í	hun'-í	дын'-í	duš'-í
G	dyen'	gazdyen'	дын'	zeméf'	hun'	дын' (-íy)	duš' ²
D	-am	-ém	-am	-am	-am	-am	-am
A	-í	-í	-í	-í	-í	-í	-í
V	-í	-í	-í	-í	-í	-í	-í
I	-amy	-émye	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy
L	-ach	-éch	-ach	-ach	-ach	-ach	-ach

¹ віс'оу. — ² душ'юу (Спрійно). ³ М'які приголосні перед голосними e, y тверднуть.

Acc. plur. є рівний пом. pl. і кінчиться на *-i* (< *ě*) або на *-ы* по отверділім *š, ž, č*: *šic'í moryt* (В. Апша), *Boh platyl' za řílatnuc'í* (В. Раковець), *який ся з мене nōn убраў, абых я свѣныі сповѣдаў* (Влагово, В. I, 150), *через двѣ душі* (Страбичово, В. I, 130), *я збираў черешны* (Лучки, В. I, 132). Подібно, як це було при *gen. sing.*, записав Верхратський випадки отвердіння цього закінчення: *nōnud mezi ходить без одежи* (Імстичево, В. I, 160).

Закінчення *-ы*: *r/uz'v* (Убля, Брех), *ch/ыžы* (Р. Поруба), *d/ишы* (Блажів).

Vocat. plur. рівний пом. pl., як видно із примірів на таблиці.

Instr. plur. має закінчення правильне *-ату* (*-ати*): *та пошли мы з вѣвцями* (Ільниця, В. I, 149), *за черешнями* (Лучки В., В. I, 132). Прочі приміри на таблиці.

Крім того на західніх областях, починаючи від Уга, находимо, як це було й при твердих, закінчення дуальне — *-ота*: *bur'ota, ruž'ota* (Убля), *d/ып'ота* (Валяшківці). Рідше це явище на сході: *išl/y ch/aš'č'ota* (Торун).

Loc. plur. кінчиться на *-ach* та в західніх областях також на *-och*, як це було й при твердих пнях. Приміри на таблиці.

Замітне однак, що й в східніх околицях находимо вплив деклінації чоловічої в 7. відмінку м'яких пнів — а то закінчення *-ich* та *-och*. Це явище зустрічав я лиш в Синевирі: *chud/jobu pusk/ац us'judы po polon/ynach, po chaš'čich, u Polš'och*.

Жіночі *-i, -ū, -r* пні.

Давні *-i, -ū, -r* жіночі пні сплили нині через подібність многих відмінків в давнині в один деклінаційний тип, який виказує не лиш зберігання у многих відмінках своєї старовини, но в деяких відмінках, передовсім множини, вплив нового типу деклінації жіночих *-a* пнів. З цих трьох давніх жіночих деклінацій збереглася найчистіше ще давня деклінація *-i* пнів а прочі зрівналися з нею. Ми будемо переходити всі три давні деклінації за собою.

Однина *-i* пнів.

З деклінації жіночих *-i* пнів маємо приміри на деклінаційній таблиці по більшій часті з м'яким приголосним а також на середньо-піднебінний *š, č*: *hōrst, čast, kůst, myš, hovuz, myč* — *чорнобыль* — *была една чорнобыль* (Ільниця, В. I, 148).

Gen., dat. i loc. sing. мав однакове закінчення *-i* і це закінчення зберігається й нині. Закінчення *-i*, відповідно до рефлексів його в нинішніх говорах південно-карпатських, звучить або як *y* або

як і іноді¹ межи *y* — *i* (*yⁱ*) а по *ž*, *š*, *č* в деяких західніх говірках пересувається ця артикуляція до *ы*.

Gen. sing. Крім примірів на таблиці наведу ще отсі: *ide vyd svejsty* (Нересниця), *kolo pīlasty* (Теребло), *vyd šarkany idly mu pry-nesly* (Вульхувці), *obvysťesa vstypili ic perishi* (В. Раковець, В. I, 146), *pon'fis s'oly* (Репінний), *nasypali mu grani* (Дунковиця, В. I, 145), *aj pomalu sva usuni ic put postily* (Стройно, Е. З. III, 153), *iz samoi mīdu* (Позняковці, В. I, 140), *polozhyu malo masti* (тамже, В. I, 142 і 140), *voš* — *ušy* (Убля), *nyš* — *n'ošy*, *tyš* — *od toi tyšy* (Орябина).

Dat. sing. Приміри достаточні на таблиці. В Ублі однак є різниця між *gen.* а *dat.* й *loc. sing.* відносно іменника *voš*. Коли в *gen.* *i* по *š* перейшло на *ы*, то в *dat. loc.* остає як *i*.

Loc. sing. До примірів, приведених на таблиці, долучаю ще: *v bseni* (Лучки В., В. I, 174), *vodu z vidra ūlytot po čeljadu* (тамже, В. I, 166), *y noči* (Пузняковці, В. I, 136), *u počy* (Люта), *pri dloučhoj n'ošy* (Орябина). У Блажові, де по *š* треба би чекати *ы*, маємо *i*: *tyšy*. Верхратський (ор. cit. II, 78) замічує лиш місто *мыш* — *мыша* (місто *мыш* уживають декуди *мыша*).

Acc. sing. все рівний *pot.* рl., як видно із примірів, приведених на таблиці.

Vocat. sing. майже не уживаний. В Имстичові занотовано *časte*. Це скорше по аналогії м'яких *-a* пнів. Верхратський (I. 67) наводить без подання місця *vocat.* від *кусть* (*кoсть*, *кiсть*) — *косту*, а при *мыш* в західніх областях *мышо* від *мыша* (II, 78), але від *гусь* — *гуси* (без подання місця II, 77).

Instr. sing. вирівнюється своїми закінченнями деклінації *-ja* пнів. Бо й тут маємо закінчення: *-eŭ* (*ěŭ*), *-'oŭ*, *-ot*, *-и*. Закінчення *-eŭ* зберігається в говорах гуцульських: *тоїеŭ туїеŭ* (Рахово). Закінчення *-eŭ* (*ěŭ*) зберігається передовсім в околиці Имстичева та під Бескідами б. ж. Береж. і Марамор., хоч й там друге закінчення *-'oŭ* появляється як дублет: *ě'lastěŭ* а також *ě'as'těŭ* (Имстичово), *daŭt iŭŭ chlība ys s'olyŭ* (Осой), *та злоŭ смертїюŭ погине* (Ільниця, В. I, 147), але також: *обы злоŭ смертїюŭ погинули* (тамже, В. I, 147), *та улыз я горі тоŭ черно-бїлєŭ на небо* (Ільниця, В. I, 148), *а грянь сапнула із пєтека поло-менїюŭ* (Дунковиця, В. I, 146), *за злодїя, што нїчеŭ заломїюс'я до хьжи* (Дубрówka, В. I, 149), *časteŭ, horsteŭ*, но також *hors'c'ěŭ, z'lis'c'ěŭ, tyšeŭ* (В. Верецькі).

Закінчення *-'oŭ*: *h'brs'těŭ, m'všěŭ* (Золотарьово), *jak'oŭ směrt'ěŭ choč' umeraty* (Вульхувці), *za pī'as'c'ěŭ* (Терново, В. Студений), *s'ul'ěŭ* (Липецка Поляна), *is s'ul'ěŭ iŭsty* (Воловий), *pī'as'c'ěŭ ne*

¹ Грунський-Ковальов уважають це *i* за аналогію до твердих *-a* пнів, ор. cit. 147.

h/júdno (Бистрий), *porostle slérs'c'bu v/buǒbu* (Торун), *n/úǒbu* (Чума), *c čestvoú ходити* (Лучки В., В. I, 167), *помастить ей маствоу* (Позняковці, В. I, 142), *стóлик закрыли скартертвоу* (тамже, В. I, 140), *хозьу за своцоу смертвоу* (Стройно, Е. З. III, 41), *is tou k'ǐstǒu, m/ǐstǒu* (Ужок), *k/ústǒu* (Убля, Валяшківці).

Закінчення *-om*, уживане лиш у говорах західніх, як при *-ја пнях*: *hov/uz'om, m/ǐšom* (Блажів), *за d/ovhom n/obom* (Орябина), *z/a tom d/ovhom n'úč'om* (Завадка).

Закінчення *-u* з *ǝ* — в західніх частях пограничних з говорами словацькими: *m/ǐsu* (Банске), *k/ostu* (Шом). — Іншого походження є закінчення *-u* в говорах гуцульських, а також й в Марамороші, яке одиноко я чув у слові: *nícu*. Це нова форма instr. s. f. бувших ж. *-i* пнів, відома передовсім говорам українським.¹

Множина.

Not. acc. plur. кінчиться на *-y, -i, -ы*, так як *gen. dat. loc. sing.*: *kosty, počy, počí, počы*.

Gen. plur. кінчиться на: 1. *-yǐ*, 2. *-ej*, 3. *-iy* (*-iǐy, -ыy*), 4. *-och*. Найбільше поширеним закінченням є *-yǐ*, но *ǐ* відпадає часто і ми чуємо лиш *y*: *h/osty, m/ǐsy* (Золотарьово), *časty* (Имстичево), *гусiй* (Страбичово, В. I, 67), *костий* (В. I, 67, без подання місця), *k/osty* (Ужок).

Закінчення *-ej*: *moǐyech myšej* (Рахово), *č'astej* (Медведьовці), *m/ǐšej* (Ужок). Закінчення *-iy* (*-iǐy, -'uy, -ыy*). Аналогічно до жіночих *-a* пнів приймають в тих самих околицях також жіночі *-i* пні а навіть ще в більшій мірі, як *-a* пні.

Приміри приведені на таблиці доказують це ясно. Що більше, зазначити треба, що це закінчення на західніх областях поширене найбільше. На східніх областях зазначено лиш в Стройні: *č'astiy* а на західніх в Ублі: *kostiy*, Банскім: *m/ǐšiy*, Блажів: *hov/uziy, m/ǐšiy*, Завадка: *d/ovhuch n/ob'ǐy*, Орябина: *n/ob'ыy*.²

Закінчення *-och* рідке. Стрічаємо його лиш на пограниччі словацькім: *k/ústoch* (Валяшківці), *до сындох* (Луків, В. II, 77).

Маємо ще один примір з Ублі без закінчення, аналогічно до *-a* пнів: *vuš'* (від *voš'*).

Dat. plur. кінчиться правильно на *-om*, лиш в деяких поодиноких випадках на *-om*. Примірів на перше закінчення находимо достаточне число на таблиці. Для другого закінчення *-om* находимо приміри лиш в іменниках: *husy, kury, dveri: h/ús'om chraplacka* (Нересниця) а також *isty k/ur'jom daty* (Теребло);

¹ Грунський-Ковальов: ор. сіт. 149.

² Грунський-Ковалов зазначає такі ж закінчення в говорах подільських, ор. сіт. 159.

у Верхратського: *обых я гусьом гуу* (Влагово, В. I, 150), *дверьом* (Малий Луг), також приводить форму: *косьом побіч косям*, но не подає місця.

Instr. plur. кінчиться на *-ату (-ати)* рідше на *-(ь)ту*. Перше закінчення повстало дорогою вирівнання до *-а* пнів, при чім замітна відсутність закінчення дуального *-ота*, принайменше не було воно зазримічене. Приміри на це закінчення находимо на приведеній таблиці. В кількох випадках занотовуємо давнє закінчення *-і* деклінації *-ту (-ті)* з *-ьті*: *рѣд двѣр'т'у* (Вульхувці), *žerd't'u v'oi'yt s'a plát* (Горінчово), *s'it'm'u perehor'odat v'ǒdu* (Крива), *т'ышту* (Золотарьово), *k'üs't'mi* (Валяшківці), Верхратський приводить ще: *кусьми* (II, 67) без подання місця, *дверьми* (Мал. Луг), *дверьми і дверями* (Позняковці, В. I, 68), *гусьми* (II, 77) без подання місця.

Loc. plur. кінчиться на *-аш, -ош*, як це було при *-а* пнях. Перше закінчення займає простір східної і найдалше західної області, друга середньо-західню область, но не брак його й в областях східніх. Там однак воно ограничене мабуть до деяких іменників.

Приміри для обох закінчень находимо на таблиці (232). На закінчення *-ош* в східній області маємо кілька примірів того самого іменника *сѣни (sĭny)*: *у сѣнѣох* (Пузняковці, В. I, 136), *и s'ĭn'och met'ala na s'ebe chrest* (Страбичово). Те саме у Вел. Студенім, *kol'odyc'a na dvér'ioch* (Теребло). Більше це примірів находимо у Верхратського для західніх областей: *в там-тых рубаньох* (Снаків, В. II, 77), *на грудьох* (Бехерів, І. II, 77), а також у Гнатюка: *а то іміло сьцьати ў сѣнѣох* (Стройно, Е. З. III, 129), *на царських дверьох* (Дусино, Е. З. 232), *пан стоит у дверьѣох* (Кушниця, Е. З. IV, 116).

-ŭ пні.

З давніх *-ŭ* пнів зберігаються іменники: *с|er'kou, krou, kura-hou, l'ibou, r|ed'kou, br|y|tou, st|anou, k|onou, b|ukou, т|orkou, br|ukou, dr|atou, kol|otou, lužou, kr|okoу, pod|ošoу*. Сюди належить і назва села *Rokosoу* і *ladou* (з мадярського *ágyú = гармата*).

Ці архаїчні форми відомі передовсім в говорах карпатських, у прочих говорах перейшли до категорії *-а* пнів.¹

Деякі з них уживаються з основою на *-а*: *kopva* (Нанково), *britva, bukva, kr'júkva* (Завадка). Іменник *tykva* записаний лиш з основою на *-а*.

В деклінації ці іменники в деяких відмінках, а це в *gen. sing.*,

¹ Грунський-Ковальов: *op. cit.* 168.

в gen. plur. а іноді в loc. plur. зрівнялися з новим типом жіночої *-i* деклінації.

Gen. sing. має закінчення найчастіше *-y*, *-i*, так як в dat. sing. Деякі околиці зберігають давнє закінчення *-e*, а це головню в околиці Иршави-Білки а також в Мараморощі.

На примірах, поданих на таблиці, можемо о тім як найліпше пересвідчитися: *s tóji adovy strilaj* (Теребля), *do cjer'k'iny na službu* (тамже), *drjužba berje za seređynu kurašvu* (Вульхувці). Додам ще слідуючі: *накой люде јйдуть із церкви* (В. Шард, В. I, 151), *як пѡн станув на Великдень пила церкви* (Пузняковці, В. I, 134), *kolo kolotvi* (Церніна), *do cjerkvi* (Завадка). Варіяції *y—i* походять від різних рефлексів старого *i* стоять у тіснім зв'язку з фонетичними перемінами цього *i*.

Старе закінчення *-e*: *s tóji kyrvje* (Терново), *što do cjerkve trjeba* (Синевірська Поляна), *z užvje* (тамже), *s pidjošve*, *s tóji bukve*, *do cjerkve* (В. Студений), але *vid pljavu* (тамже), *kolo brjavte* (Торун).

Додам до того, що в Рокісві, селі коло Хусту, чув я форму *do Rokisve*. Верхратський занотовує з поблизької околиці, а то з села В. Раківця також форму genet. на *-e*: *церкве, лобве, редькве* (правдоподібно також з тогож села), щож і я находив: *s tóji morkve, bukve, kolo tóji brjavte* (Осой).

Це закінчення находимо й в говорах гуцульських: *kyrve* (Рахів).

Деякі іменники мають в gen. sing. фонетичні зміни. До них належить *кroy*, *k|onoy*. Перший з них в gen. sing. зберігає ще сонантичне *r* однак з голосовою закраскою перед *r*, котра виступає як глухий звук *ʁ*, що іноді майже переходить в *ʁ*: *kərvy*, *kyrvy*, *kərvе*, *kyrvе*. Ці зміни ідуть і в дальших відмінках. Іноді молода генерація вирівнює gen. sing. відносно появи *o* по *r* з першим відмінком: *kroyu* (Мартонка). А те саме в дальших відмінках.

В самім закінченні перед *y(i)* витворюється по *v (y)* ще *l* ерент. Там, де появляється таке *l*, — *r* не буває сонантичним, але по *r* виступає *o*, як це було в першім відмінку: *krđuly* (Ст. Стужиця), *kr|buli* (Убля), *s kon|bulu* (Страбичово), *tóji buk|bulu* (тамже).

Dat., loc., sing. кінчається на *y—i* ($< i$): *id t' kərvy* (Торун), *na užvy* (Синеvir Поляна); Є ту і фонетичні зміни, а то поява *l* ерент. в горі зазначених іменниках, або вирівнання відносно появи *o* по *r* до першого відмінка, як і в gen. sing. Но є випадки закінчення на *-e*.² Записав я це в Острожниці над Ціркою: *što chybvt tui bukve*, *na tui dratve*. Закінчення *-i* в В. Шарді: *id cjerkvi* повстало мабуть під впливом аналогії жіночих *-a* пнів, бо там зберігається старе *i*. В Страбичові маємо дублет: *u k|onvy* — *u kon|bulu*.

В говорах ріки Рускови місто *-у* находимо закінчення *-і*: *krōvi*, з неозначеним звуком по *r*. (Там находимо *i* частіше.)

Instr. sing. вирівнюється до *-і* пнів та має закінчення: *-оу*, *-єу*, *-от*, *-и*, котрі територіяльно розміщені так само, як і закінчення *-а* та *-і* пнів. Фонетичні зміни по *у*, то є поява *l* erenth. як і в *gen. sing.* з тою однак виїмкою, що форма з *о* по *r* частіша і появляється й там, де в *gen. sing.* появлялося ще сонантичне *r* у виді *ʀ*. Через це найчастішою формою *instr. sing.* є *kr|buloу*, *c|er'kōuloу*, а форми ці з *l* erenth. сягають аж під Свидник: *i ān tak s kurah|buloу* у *try boky z|aihr|aу* (Вульхувці), *kol|bč'u s kotot|buloу*, *s toу*, *cerk|buloу* (Вішавка). На дальшій заході *l* erenth. щезає.¹

Приміри уміщені на таблиці ще доповняю слідуючими: *тоді сья Адам охрестиу Христовоу кроульоу* (Стройно) Е. З. III, 3, *оби платьа Йосифове покирвали кроуйоу* (тамже, Е. З. III, 13), *а пōп с пирид нього іс коноульоу* (Дусино, Е. З. IV, 134), *дружба стане з короговльоу* (Лучки В., В. I, 164), *s kon|buloу* (Страбичово), *z buk|buloу* (Острожниця), *cerk|buloу*, *kr|buloу* (Ст. Стужиця). Без *l* erenth. находимо в Буківці Жд.: *c|er'kvōу*, Ублі: *ker'vbu*, *c'er'kibu*.

Но находимо також й закінчення аналогічні до *-а* та *-і* пнів *-єу* (*-уу*), а то найшов я такий примір в Нанкові: *cerkvoу*, *kyvоу*, що криється зовсім з закінченням *-ја* пнів в тім же відмінку.

На заході зустрічаємося з закінченнями *-от* та *-и*; *-от*: *s k|yrvōot*, *budete iisti poliuku z mork|ovōot* (Рімне), *s c|erkvoot* (Блажів), *s c|er'kvoot* (Орябина), *s tom kīrvoot*, *za tom cerkvoot* (Завадка). Подібні приміри у Верхратського (II, 78) *cerkvioom*, *krīkvioom*, *kyrvioom* (без подання місця, правдоподібно Варадка, судячи по букві В. при формі: *в крикві*). На пограниччі словацьким *-и*: *s cerkvi*, *kyrvi* (Банске), *ja kotoč'u kotot|oуiу* (Церніна), *k|yrvōiу* (Орябина, хоч там й було: *s cer'kvoot*).

Множина.

Ту приходять під увагу лиш такі іменники, котрі дійсно в множині уживаються. До них належать: *cerkoу*, *kurahoу*, *krokoу*.

Not., *acc.*, *voc. plur.* кінчиться всюди на *-у*, а на *-і* лиш там, де старе *i* зберігається (Банске, Убля, Орябина): *konv|у* (Синевірська Поляна).

Gen. plur. має різнородне закінчення: *-оу*, *-іі*, *-уі*, *-єі*, *-іу*, *-ач*.

¹ Випадки *loc. sing.* на *-е* находимо також в церковнослов'янським: в црквї Euch. sin. 23b, 44b. -- Vondrák W.: Altkirchenslavische Grammatik. II. Aufl. Berlin 1912, стор. 428.

	Рахів	Золотарьово	Имстичово	Ст. Стужиця	Орябина	Рус-Кривий	Рахів
S i n g u							
N	myeš	hōrs't	č'as't	put	nyč	cerkoц	cer'koц
G	myeš-y ^e	horst-y	č'ast-y	put-y	поч-ы	cerkv-y	cer'kv-y
D	-y ^e	-y	-y	-y	-ы	-y	-y
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	-e	—	—	—	—	—	(-e)
I	-eц ¹	-'ōц	-yц, -ōц	-'ōц	-om	-oц	cer'kov u cerkv-oц
L	-y ^e	-y	-y	-y ²	-ы	-y	-y
P l u r							
N	myeš-y ^e	horst-y	č'ast-y	put-y	поч-ы	cerkv-y	cer'kv-y
G	-eі	-y	-y ²	-y	-ыц	-yі	-іц
D	-'ēm	-'am	-'am	-'am	-am	-am	-am
A	= N	= N	= N	= N	= N	-y	-y
V	= N	—	—	—	—	—	-y
I	-'ēmy	-'amy	-'amy	-'amy	-amy	-amy	-amy
L	-'ēch	-'ach	-'ach	-'och ³	-ach	-ach	-ach

¹ n'ič — n'iču. — ² Стройно: častūц. — ³ Ужок: kostach.

Закінчення *-a* пнів зі вставочним *o*, *-oц* появляється рідко: до *многих церков* (Лучки В., В. I, 132).

Закінчення *-yі, -і, -eі*: *cerkvуі* (Рус-Кривий, Нанково), *cerkv/eі* (Золотарьово), *кріквіі* (Верхр. II, 78, без подання місця — Варадка?).

Закінчення *-іц, -иц, -'иц*: *cer'kv|іц* (*cerkvіц*) (Рахово, В. Верещькі, Буковець, Р. Поруба, Банске, Блажів), *br'ыtvіц* (Торун), *cerkvііц* (f) (Завадка). Тим вирівнюється до закінчення *-o* пнів в gen. plur., як то ми виділи у жіночих *-a* пнів. Накінець: *-ach, -och*. Перше маємо занотоване в Ублі: *cer'kvach*, і Орябині: *cerkvach*, друге також в Орябині: *cerkvoch*, і у Верхр. II, 78, мабуть у Варадці: *церквох*.

Dat. plur. кінчиться на *-am*: *cer'kvam* всюди. В Золотарьові під впливом м'якого закінчення *-і* пнів по *ц* повстало *l* erenth.: *cer'k|vц|am*. Таке м'яке закінчення записав і Верхратський у Варадці (II, 78): *кріквіам*, но без *l* erenth., бо воно в тих околицях не появляється.

Золота- рьюво	В. Верецькі	Ст. Стужиця	Орябина	Рахів	В. Верецькі	Орябина
------------------	----------------	----------------	---------	-------	----------------	---------

l a r i s

cêr'kôu	cêr'kôu	cêr'kôu	cer'kou	krou	krôu	krou
cerkv-y	cerkv-y	cerkv-i	cerkv-i	kyerv-e	kъrv-e	kyrv-i
-y	-y	-i	-i	-y	-y	-i
= N	—	= N	= N	= N	= N	= N
(-e)	—	—	—	—	—	—
cerkôuïou	cerkôuïou	cerkôuïou	-om	krouïou	krôuïou	-ïu
cerkv-y	cerkv-y	cerkôuly	-i	kyerv-e	-y	-i

a l i s

cerkv-y	cerkv-y	cerkv-y	cerkv-i			
-yï	-ïu	-y	-och			
-am	-am	-am	-am			
-y	-y	-y	-i			
-y	-y	-y	—			
-amy	-amy	-amy	-ami			
-ach	-ach	-ach	-ach			

Instr. plur. всюди кінчиться на *-amy*: *cêr'kvamy*, а в східніх говорах появляється, так як в *dat. plur.*, *l erenth.*: *cerkôuïamy* (Золотарьюво). Подібне м'яке закінчення має іменник *кроков* в селі Варадці: *кріквіями* (Верхр. II, 78).

Loc. plur. кінчиться на *-ach* а в деяких західніх околицях на *-och*.

Закінчення на *-ach* займає цілу східню та частъ західньої області по ріку Лаборець. В околицях Марамороша маємо так як в *dat. i instr.* по *ï -l erenth.* — *cêr'kïuïach* (Золотарьюво). Ідучи даліше на захід, зустрічаємо закінчення *-ach* без *l erenth.* а це вже і в Марамороші (Нанково): *cêr'kvach*, в околиці ріки Латориці (Верецькі, Буковець), Уга (Ужок, Убля), а даліше від Пряшева на захід (Блажів, Орябина, Завадка).

В околиці Ондави—Топлі виступає закінчення *-och*: *cerkvooch* (Банске), в *церквох* (Варадка?), В. II, 78) а також з *l erenth.* в Р. Порубі, як в *instr. sing.*: *cerkouloch*.

З -r пнів зберігся лиш один іменник *maty (mati)*, котрий в пот. і voc. sing. в більшості не зберігає основного *r* а лиш в дальших відмінках. В західніх говорах чуємо ще: *m|at'ir*. В прочих відмінках вирівнюється деклінація цього іменника до типу: *cerkou, čast, v'íd v'itc'a i v'íd m|atere* (В. Студений), *zaklyk|aje útč'a i m|at'ir molod'oho* (Вульхувці). Додати треба, що в говорах гуцульських й почасти марамороських витискає його іменник *tama* а форм: *mattere*, з *mat'ir'j'bu* уживається лиш в афектаціях.

Завваги до деклінації іменників роду жіночого.

Представлений матеріал форм іменників роду жіночого дозволяє нам поробити деякі заключення про теперішній стан деклінації іменників згаданого роду. В першій мірі треба констатувати дуже незначні зміни -а пнів супроти староруського, що обмежуються лиш на зміни фонетичні в instr. sing. з -*ozi* на -*oц* а дальше значніший вплив деклінації чоловічого роду в gen. plur. на **ovъ* > *iv*. Лиш на незначній області, а то в декількох селах з пограниччя словацько-сотацького помітний також вплив деклінації чоловічого роду, а то в dat. і loc. sing. на -*oi* з -*ovi*, та в говорах лемківських gen. і loc. plur. -*och* а ще рідше в тих же говорах instr. pl. -*ota* з дуалісу чоловічого роду.

Подібно, як і при іменниках чоловічого роду, так і при іменниках жіночого роду і то не лиш -*ja* пнів, но також -*i*, -*ü*, -*r* пнів, затерлася альтернація *o||e* в instr. sing., а м'які пні вирівналися з твердими на дуже значній області, передовсім західній а також на східній. Наслідком цього в instr. sing. давніх -'а, -i, -ü, -r пнів кінчиться на -'oц: *dym'bu, kos'tbu, krbu'bu, mater'j'bu*, а в лемківських говорах: -'om, в пограничних зі словацькими -u. Но все таки ще до цілковитого вирівнання не дійшло, бо не рідко верховинські говори а також і боржавські задержують закінчення -*eu*, іноді з фонетичною зміною на -*eu* (Боржавщина). Гуцульські говори альтернацію *o||e* зберігають так як і при іменниках чоловічого роду. Коли порівнати жіночі пні з чоловічими відносно зберігання альтернації *o||e* в instr. sing., то побачимо, що жіночі пні ще більше відпорні процесові вирівнання через аналогію, чим чоловічі пні. Крім цього можна додати і деяку різницю відпорності між -*ja* пнями а -*i*, -*ü*, -*r* пнями, бо -*ja* пні більше консервативні.

Із впливів відворотних, то е -*ja* пнів на тверді, можна лише констатувати на пограниччі з говорами сотацькими біля Ужго-

роду зберігання *k, h, ch* в loc. sing. перед *-i*: *у Amer/ʏk'i, id rik'i*. Через подібність закінчень, а то в nom. sing. на приголосний з початку м'який а відтак в наслідок отвердіння деяких приголосних передовсім губних а відтак і шип'ячих а також наслідком подібних закінчень у многих відмінках всі іменники жіночі бувших *-i, -ŭ, -r* пнів вирівналися і творять нині один тип деклінаційний. Лиш зрідка в gen. sing., головню в говорах верховинських а також боржавських, зберігається у давніх *-ŭ* пнях закінчення *-e*: *bukve, cer'kve*. Інакше зберігають ці пні давнє закінчення в gen., dat., loc. sing., а то *-y (-i)* зі старого *i* а в instr. sing. кінчиться на: *-ʔou, -eu, -ěy, -om, -u* як *-ja* пні. В множині однак в dat., loc. прийняли закінчення *-ja* пнів: *-ʔat, -ʔach*, а в instr. закінчення *-ʔamy* — з *-ja* пнів переважає при *-i* пнях а цілковито запанувало у *-ŭ* та *-r* пнях. Закінчення *-amy* є рідке. Но одночасно замічається і вплив чоловічої деклінації на деякі відмінки множини, а це:

а) gen. pl. на *-*ovg > -iv, -ŭv, -yv* а це головню в західніх областях, но не брак цього і у східніх; 2. на *-och*, а то лиш на пограниччі словацьким (сотацьким);

б) порідко в dat. *-om*: *husʔom*;

в) в loc. на *-och*, і то лиш в західніх околицях.

Замітне також, що іменники давніх *-ŭ* пнів зберігли в nom. sing. те закінчення, яке було і в староруським, а то: *-ov(ou)* а не перейшли до *-a* пнів, хоч прим. на Гуцульщині нині маємо: *cerkva* а не *cerkou*.

Іменники роду ніякого.

Іменники роду ніякого, що належали колись до кількох деклінацій, а то твердих і м'яких *-o* пнів, *-n, -t, -s* пнів частинно зберігають старі типи деклінаційні, тільки що *-o* та *-t* пні творять дві окремі кляси, *-n* пні приклонюються до м'яких *-jo* пнів а *-s* пні затратилися також та приклаючилися до твердих *-o* пнів.

-o пні.

Однина.

Nom., acc., voc. sing. є однакові і кінчаться на *-o*: *selo, čolo, čilo, čarmo, vŭkno*.

Gen. sing. все кінчється на *-a*, як показують приміри на таблиці.

В *dat. sing.* крім старого закінчення *-u* в деяких околицях, а то в Марамороші та говорах ужанських та лабірських нахо-

димо *-оу*, переняте з нового типу твердої чол. *-о* деклінації. В Мараморощі, як це видно з таблиці, находимо і старе й нове закінчення: *sel|оуу* та *sel|u* (Дубове), *čol|оуу* та *čol|u* (Золотарьово). Так само виходить із записів дальших: *d|оућhotu sel|u* (Рус-Кривий), *d|оућhotu sel|оуу* (Рахів), *lyšyla s'a nazva sel|оуу* Вуцьк|иц (Бичків), *púšl|y id t|ótu s'v|ítloуу* (Вульхувці), *horí id nebu* (Торун), *id sel|u* (В. Студений). Дальше на захід аж по Латорицю передовсім *-u*: *čól|u* (Имстичево, Буковець Жд.), *v|üč'ku* (Стройно), *жаль маму серденьку* (Дунковиця, В. I, 179), *tót|u sel|u* (В. Верецькі).

За Латорицею оп'ять переважає закінчення *-оуу*: *čol|оуу* (Медведьовці), *víkп|оуу* (Ужок), *t'ílovi* (Убля), *čal|оvi* (Р. Поруба), *ябкові* (Бодружал, В. II, 75). Під впливом пословачених говорів був. Ужанської і Земплинської жупи замість *-оvi* стрічаємо у Валяшківцях закінчення *-ої*: *јартој*.

Відтак оп'ять в дальших околицях на захід знов панує закінчення *-u*: *č|alu* (Банске), *č|olu* (Шом), *č|evu* (Блажів), *s|elu* (Орябина, Завадка).

Instr. sing. всюди без виїмку кінчиться на: *-от*, як це видно на таблицях.

Loc. sing. кінчиться на *-i* (<č) майже всюди, рідко *-u*, *-оуу*. Таблиці взорів деклінаційних дають добрий перегляд. Крім цього наведу ще кілька примірів: *a y tím sél|i takýi býu r'jad* (Новоселиця Марм.), *a y tím |ozeri* (Ізски), *u jedním mís'ti* (Керецькі), *видить воўка у жельзві* (Пузняковці, В. I. 134). Рідко попадає закінчення на *-u*: *vüč'ku* (Стройно), *y d|оућhot sel|u* (Рус-Кривий). Ту мабуть причиною того закінчення було *-k*, так як в чолов. роді. На заході в Бодружалі Верхратський занотував форму *loc. na -оvi*: *по ябкові* (Бодружал, В. II, 75).

Множина.

Nom., acc., voc. plur. — все кінчиться на *-а*. Диви взори: *sela, čola, vüč'ka* і т. д.

Gen. plur. 1. зберігає давню форму, т. є без закінчення; 2. закінчення чол. роду *-*ovъ* з рефlekсами: *-iц, -üц, -uц*; 3. *-ach*; 4. *-och*.

Перше закінчення є пануючим аж до ріки Ондави, судячи по його появі також в Р. Порубі, як це видно з деклінаційної таблиці. При збігу приголосних всувається *o, e*: *ok|en* (Ужок), *voloken* (В. Верецькі), *jablok* (В. Верецькі).

Закінчення *-*ovъ* з рефlekсами закритого етим. *-o* аналогічно, як й іменники роду жіночого, виступає лиш денеде. Так

занотовано це явище в Імстичеві (*č'olūy*) — хоч цього закінчення при жіночих іменниках не записано, даліше в Ублі (*čilūy* побіч *čil* та *čilach*), в Банскім (*čolūy*), *tych slel'iu* (Завадка).

Закінчення *-ach*, *-och* це вплив locat. plur. Закінчення *-ach* записане лиш в Ублі і мабуть воно, як дуже рідке, ограничене до найближчої околиці. Закінчення *-och* зустрічається лиш на найдалішій заході в говорах сусідніх зі словацькими (Банске, Шом — диви таблиця) а також в чисто українських селах, як це приводить Верхратський II, 75: *я ищи не видію такох ябокх* (Курів), *зо стеблех* (Кремпах), *до склех* (Бехерів), *вайцох* (Лівів).

Dat. plur. кінчиться в більшості на *-am* а дуже рідко зберігається давнє закінчення *-om*. Приміри, наведені на таблиці, виказують зберігання старих закінчень в околиці села Буківця Жд., Ублі, Валяшконець, де старе *-om* має відповідні рефлекси: *-im*, *-um*, а також Шом, де зберігається *-om* без переголосу.

Instr. plur. має закінчення *-amy* (*-ami*) та в деяких околицях західніх дуальне закінчення *-oma*. Перше закінчення є пануючим в східніх областях а також і у великій часті на західніх областях поза Лабірцем: *z dvjoma vček/amy* (Горінчово), *ruš/oy z drjvamy* (Нересниця). Між Лабірцем а Угом находимо і закінчення дуальне *-oma*: Убля: *čiloma*, але й *čilami*, Валяшківці: *iarmjoma*.

Старе закінчення *-ы* раз записав Гнатюк: *и над вороти табла написана* (Вучково, Е. З. IV, 79). Те саме Верхратський: *пуд вороты* (В. Раковець, I, 66). Крім того замітив я ще цю форму і в Мараморощі: *ruš/oy z drjvwy* (Нересниця), *vjerže z drjvwy* (Торун) а в Уточі: *z dvjoma koleš/ы* (Чума).

Loc. plur. 1. зберігає ще старе закінчення: *-ich* (< *čchъ*), 2. приймає закінчення жіночих *-а* пнів: *-ach*, та 3. закінчення *-й* пнів: *-och*.

Перше закінчення *-ich* зберігається ще передовсім в східніх областях: *у доуных sel'ich* (Рус-Кривий), *на včr'č'ich* (Теребля), *и tych s'el'ich* (Драгово), *по селых звъчай е* (Влагово, В. I, 150), *у селых* (Окно-Рахово, В. I, 65), *по правих* (Горонда, В. I, 65), а також один примір записав я в долині ріки Тур'ї в селі Ракові: *čjude chjodat po drjvnych sel'ich b'djushčy*.

Друге закінчення *-ach* поширилося вже й на східніх областях, як то виказують звірці деклінаційні в Рахова, Дубового, Золотарьова, Імстичова — даліше в областях середніх, т. є ріки Латориці, Уга: *na dvoch mst'ach* (Герново), *chodjy po slelach* (Горінчово), *kladjut k'olubc'i* и *bljudach* (Вульхувці), *na čoty-r'joch mst'ach* (Заріча), *на тых дэревах были три чічкы* (Страбичово, В. I, 128), *агнел стояу на воротах* (Пузняковці, В. I,

135), *chod'yu po s'elach* (Комаровці), *d'e s'a m/aly n/aš'i nepryž/atěli na s'elach žak p's'ok na v'ylach* (Ляхувці), *chod'at po s'elach* (Суль), даліше вже за Угом побіч *-ach* (*t'šilach* — Убля) також *-och* в тім же селі, а відтак *-och*: Валяшківці, Банске, Р. Поруба (як показують приміри на таблиці, крім цього ще й Верхратський наводить з околиць північно-західних: *на колынох* (Чірч), *по лайнох* (Кружльова), *по дырвох скаче* (Комлоша).

Відтак на найдаліших західних областях повертає закінчення *-ach* (Блажив, Орябина, Завадка).

Іменник *vor'ota* в лос. plur. має також форму: *'ach*: *на третих воротях* (Вучково, Е. З. IV, 77,) правдоподібно форма контамінована з давнього: *-ěchъ*, з м'якченням попереднього приголосного та нового закінчення: *-ach*.

До цієї деклінації треба зачислити також давні *-s* пні: *žak'ože pask'upnože č' judo tob'š'i na h'olovu pryn'esla* (Страбичово), *чија буде шапка та колесо* (Страбичово, В. I, 133), *стаю на колесо, та повію колесови* (тамже, В. I, 133), *бо ја ни чују, що ти з гори говориши із під небеса* Голятин, Е. З. III, 30, та в множині *č'udo* — *č'udesa, nebo* — *nebesa, на небеса* (Пузняковці, В. I, 145); *na kolesach* (В. Раковець).

Іменник *oko* в пом. та іноді instr. має форми дуальні давньої *-i* деклінації, *-oču*: *у котрого потяги очи велики* (В. Шард, В. I, 154), *тот перед очима* (Страбичово, В. I, 161). Генет. як у жін. *-i* пнів: *без очий* (Густ, В. I, 158). Крім того відомі також і форми plur: *ока* в значінні масних кругів на воді.

Іменник *ucho* в множині зберігає свої форми множини: *ја то щци своіту uchatu* (Нанково), а не прибирає форм дуальних, як *oko*, з тієї причини, що „*uču*“ означає наскомі (від *voč* — *uču*) та *я у об'їсжати ūши* (Ільниця, В. I, 148). Про те саме говорить і Верхратський I, 65, II, 78.

Дуальну форму записав Верхратський в Ясіні: *дві муди, обі муди*.

-jo пні.

Сюди належать іменники, закінчені на *-e* та *-a* з давнього *-eje*. Місто *-a* появляється *-ě* лиш в говорах гуцульських та ріки Рускови: *pole, lyce, sonce, more, kloča, šafa, nas'in'a, s'ijan'a; pl/jasta* (В. Апша), *žid'jin'a* (Репінний), *hw'šzd'a, žy'ja* (Изки), *pažd'ir'ja* (Неліпино), *lūda* (з лодьк) (Сусково), *p'ir'ja*, а по губних в східних говорах з *l* ерентh: *zдор'oula* (Бичків), *d'ubla* (= джблє) (Нанково), *st'bučla* (галуззя на дереві) (Нанково). Даліше на заході: *bože narodž'jin'a* (Шом, Герляхів), *z'ila, s'inn'a* (Завадка). Гнатюк раз записав в Дусині, Е. З. III, 211, закінчення *-'e*: *раз ийден найде насыньє*; це мабуть похибка, бо всюди в околиці

находимо -'а: *бо вто чортовоїи насїньа* (Стройно, Е. З. III, 17), *се платьа панськоїи* (тамже, Е. З. III, 93).

Gen. sing. аналогічно до твердих кінчиться все на -'а, *obljuriat is fasuljyn'a* (Горінчово), *chól de jurve is pjoła* (Н. Бистрий). Крім того наведу ще: *попілля моря* (В. Шард, В. I, 153), *та корова ся бояла поля* (Луцки, В. I, 131), *дала назад му того зїлля ся напити* (тамже, В. I, 133), *їс того серця* (Стройно, Е. З. III, 119). Дальші приміри на таблицях.

Dat. sing. аналогічно до твердих кінчиться на -'у, -'ову (-'ови). Закінчення -'ву не довелося мені записати крім говорів гуцульських.

Старе закінчення -'у зберігається у переважній більшості на східних областях, о чім пересвідчують подані взірці на таблиці. Констатування цього факту різниться від висказу Верхратського на стороні 65. I, цитованого твору, де він каже: „форми *dat. пбло, мїрю, дїлу, сонцу, хлопцищу* рідші“. Натомість приводить приміри на -'ову (-'ови): *пльови, мбрьови, сьонцьови, хлопчийцьови* без подання місць. Правдоподібно вони будуть належати до околиць між Латорицею й Боржавою.

До примірів на -'у, поданих на таблиці взірців, додаю ще: *tohdjy mjaje pjušku zn'laty id lyc'u* (В. Алша). Закінчення -'ову записав я в Урмезіові: *poľovu*. Крім того: *pryjšly id odn'ótni s'vítel'ovú* (Вульхувці), *idemje d' m'or'ovú* (Тереблo). За Латорицею на захід ці два закінчення існують побіч себе: *sonc'u* (Медведьовці) *пришло id сєрцьови* (Пузняковці, В. I, 140). Ще й в Ублі маємо дублети: *poľovi* та *poľu, kločovi*. Дальше на заході також -'у ще заступлене сильно: Банске, Блажів, Орябина: *pjoľu, tu морю* (Бодружал, В. II, 75). Виїмку творять Валяшківці з закінченням -'ої: *pjoľoї, nas'ín'oї*.

Acc. sing. рівняється першому. Крім примірів на таблиці наведу ще кілька: *I ушитко тото лии попалили тим огньом, сьїянья, шчо було* (Голятин, Е. З. III, 19), *тот пан даваў їсе гостину робити псикови, шчо му життя подаруваў* (Стройно, Е. З. III, 149), *ї такоїе зїлля дали* (Солочин, Е. З. IV, 37), *Мидвїдь Іванко даруваў їм життя* (Солочин, Е. З. IV, 38), *кум поклаў терня* (Страбичово, В. I, 128), *возьмі собі Христово роспятя* (Пузняковці, В. I, 142).

Instr. sing. має: 1. рідке вже закінчення -'ет, 2. а ще рідше -'ат, 3. аналогічне до твердих -'от.

Перше закінчення -'ет поширене на Гуцульщині і почасти в Мараморощі: *jaїc'et, ves'il'et* (Рахово), *polet* (Урмезіово), *за топорищем* (Воловий, Е. З. IV, 160). Верхратський (I, 65) говорить також, що форми *полем, хлопчищем* рідші. Закінчення: -'ат записане лиш раз Гнатюком в Дусині: *уже за їддїнтьам*, Е. З. IV, 184. (За достовірність запису тяжко ручити.)

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	В. Верещькі	Орябина	Рус-Кривий	Рахів	Рахів	Золотарьово	Буковець Ж.д.	Орябина
S i n g u l a r i s											
N	sel-o	sel-o	čol-o	sel-o	sel-o	nasin'-a	vesif'-e	jejc'-e	pol-e	pol-e	pol-e
G	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-e	-e	-a	-a	-a
D	-u	-ovy	-ovy, -u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u
A	-o	-o	-o	-o	-o	-a	-e	-e	-c	-e	-e
V	-o	-o	-o	-o	-o	-a	-e	-e	-e	-e	-e
I	-om	-om	-om	-om	-om	-am	-em	-em	-om	-om	-om
L	-u (-i)	-i	-i	-i	-i	-u	-u	-u	-u (-y)	-u (-y)	-u
P l u r a l i s											
N	sel-a	sel-a	čol-a	sel-a	sel-a		vesif'-a	jejc'-i	pol-a	pol-a	pol-a
G	sel	s'fl	čul'	s'fl	sel		vesif	jejec	pfl	-iŭ	pyf
D	-am	sel-am	čol-am	sel-am	-am		-em	jejc'-em	pol-am	-am	-am
A	-a	-a	-a	-a	-a		-a	-i	-a	-a	-a
V	-a	-a	-a	-a	-a		-a	-i	-a	-a	-a
I	-amy	-amy	-amy	-amy	-ami		-amy	-emy	-amy	-amy	-ami
L	-ach	-ach	-ach	-ach	-ach		-ech	-ech	-ach	-ach	-ach

! Имячово: č'ol'iu.

Крім того на ріці Рускові у іменників, котрих закінчення походить з давнього *-ъe*: *naslín'at*, *zšl'at* (Рус-Кривий).¹

Закінчення *-'om* є папууючим на цілій області південно-каркаршатській, що видно ясно з деклінаційних таблиць. Крім цього наведу ще: *rúđ pleš'om* (Вульхувці), *za kús'om* (Н. Бистрий), *bšiča nleslo s koršín'om* (Н. Бистрий), *pryvedy ty nat takju dšič'yni z zolot'ym vollos'om* (Буштин), *mežy bšičom* (Нанково), *roblyta řasen'ovym kl'syn'om* (В. Студений), *vorlotnyc' u zapl'esty pršl'ot* (Солочин), *тим дереуцьом ушитку тисчау забуу* (Голятин, Е. З. III, 20), *із божим провидицьном* (Вучково, Е. З. IV, 79), *збігало долі вільшом* (Волове, Е. З. IV, 160), *украциу небо сонцьом* (Стройно, Е. З. III, 1), *што пòдème красньм полььом* (Іршава, В. I, 190), *а не раз я, не два своим житььом вáжсиу* (Н. Давидково, В. I, 175), *йцьом замастиу* (Пузняковці, В. I, 134), *морьом* (Бодружал, В. II, 75), *с тьт ролот* (Орябина).

Loc. sing. має закінчення: 1. старе *-у* (< *н*), 2. *-'и* з давньої чолов. *-и* деклінації, 3. *-'оу*, як *й* в *dat.*

Перше закінчення зберігається передовсім у східній області а то головню в Мараморощі та доходить аж поза Латорицю та Уг: *na mal'út okoncý* (Рус-Кривий), *obla serd'yl'i u sercy* (Теребло), *na t'ory* (тамже), *na řiolu* (Дубове, Урмезіово, Березово), *na řyč'i* (Густ, В. I, 65), *та былá еднá чорнòбьль на пòли* (Ільниця, В. I, 148), *у серьци нòшу* (Лучки В., В. I, 173), *на сьм поли* (Дусино, Е. З. III, 78), *na ř't řiolu* (В. Верецькі), *na dobr'ím řolu* (Ужок).

Дуже, а можна сказати, що найбільше поширене є закінчення *-'и*. Воно же появляється вже на Гуцульщині та в Мараморощі: *na ves'šlu*, *v řeč'ju* (Рахово), *na řiolu* (Золотарьово), *na ř'tm řolu* (Горіпчово), *кої іш'љу прос'љу по ves'šlu* (Нересниця), *zlačala s'a struh'aty po lyc'ju* (Вульхувці), *koz'a u čam'n'yc'ju* (Крива), *ударь по Чорному мор'ю* (Голятин, Е. З. III, 4), а дальше шириться аж до найдальших кінчин західних областей: *i pòn ŷ ternu iřrat'ь* (Стройно, Е. З. III, 119), *ŷ tòm plat'ьу буу* (Стройно, Е. З. III, 119), *сорока увид'їла на пом'етеню зòлото* (В. Шард, В. I, 153), *мау дочку на вьданю* (Ільниця, В. I, 147), *абы на терню ся станòвиу* (Страбичово, В. I, 128), *вельїку тяготу — непрáвду в серцю перенòшу* (Лучки В., В. I, 170), *плáснули один другого по лицу* (Пузняковці, В. I, 139).

¹ Закінчення *instr. sing. n.* *-jo* пнів на *'at* мусіло бути значніше поширене в Мараморощі. В записці сільського старости з Біловарець р. 1734 читаємо: *кляпанїмєя дїквнїкь зьдерокьамь* (А. Петров: Матеріали... IV, ст. 47). Також в Осюю на Літургїонї з р. 1702 записано *ї дїн шранї нз'смычанїамь*, на Апостолї зі села Угля в р. 1685 стоїть: *за старанїамь*. Диви про це мою статтю: *Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах* II. Наук. Збірник тов. Просвіти в Ужгороді XII (1936), стор. 17, 21.

Дальші приміри з західніх областей на таблиці а крім того у Верхратського (II, 75): *в морю* (Бодружал), *у полю* (Чірч), *на конопю* (Бехерів), *на весілью* (без подання місця), і мій запис: *на тьт ролю* (Орябина).

Закінчення *-ouy* (*-ovi*) занотовує Брох в Ублі: *polovi*, *kločovi*, *žyťovi* побіч *poli*, *žyťi*, но воно поширене також й в дальших околицях на захід: *na tal'it polovi* (Доманинці, Ярок, Перечин).

Множина.

Not., acc., voc. plur. всюди рівний і має закінчення *-'a* по *č*, *š*, *ž*, *-a*: *poła*, *sonč'a*, *nasin'a*, як показує таблиця деклінаційна.

Gen. plur. подібно як при твердих: 1. без закінчення, 2. *-*ovъ* з рефlekсами: *иц*, *йц*, *иц*, *'иц*, 3. *-ach*, *-och*.

Форми без закінчення появляються як правильні передовсім в східніх областях, в західніх областях побіч них маємо ще й другі. Пануючими вони є оп'ять на найдальших західніх областях (Блажів, Орябина). Приміри на таблиці.

Закінчення *-*ovъ* з рефlekсами етим. закрит. *o* появляються подекуди на сході: *takych mis'je'ic* (В. Студене), *s'onc'ic* (Розтока Ір.), *môr'ic*, *kločic* (Убля), *polic* (Валяшківці), *č'alic* (Банске), *dočuch polic* (Завадка).

Закінчення *-ach* лиш в околиці Ублі: *polach*, *kločach* (Брох).

Закінчення *-och* в Банскім: *poloch*, Валяшківцях: *nasin'och*, та в говорах західніх

Dat. plur. подібно, як й у твердих, має два закінчення: *-at*, *-ot* з рефlekсом: *-it*.

Перше закінчення є правилом так у східніх як у західніх говорах. Старе закінчення *-et* не зберіглося, лиш по аналогії перейшло на *-ot* з дальшим розвитком фонетичним. Появляється воно в околиці Ублі — Валяшковець. В Ублі маємо побіч закінчення *-at* також *-it*: *kločat* і *kločit*, Валяшківці: *polit nasin'it*.

Instr. plur. має закінчення нове *-'amy* (*-'ami*) та рідко дуальне *-oma*. Це посліднє занотував я лиш у Валяшківцях: *pol'oma*, *nasin'oma*: *iš'oc dal'seko pol'amy* (Торун), *z'opot'ala kryč'amy* (Заріча).

Loc. plur. кінчиться на *-'ach* та *-'och*. Перше закінчення поширене не лиш у східніх говорах, але й західніх (Блажів, Орябина). Друге закінчення занотовує Верхратський й на східніх областях, бо приводить форми: *nільох*, *морьох*, *йцьох*, но без подання місця. Також і я записав в Синевирі таку форму: *toty chyži po poloch* (це від старого чоловіка!), *na čelljenskych jač'och* (Нересниця). Більше поширене воно в південно-

західніх говорах: Убля: *kločoch*, Валяшківці: *pjoločoh, nas'ŕn'och*, Банске: *pjoločoh*. Верхратський приводить один примір з Курова (II, 75): *po poljoh*.

Іменник *pleče* в sing. має такі самі форми як й другі м'які з шип'ячими, а в plur. деякі форми запозичені з dualis жіночих -і пнів, а то: ном. та instr. ; — асс. sing.: *uz'aj vŕn ta'ŕstru pŕt pleče* (Репінний), *склау я тотб на плечэ* (Ільниця, В. I, 148). — Асс. plur.: *mežu pleči* (Репінний). Instr.: *dol'sŕ pleč'yma* (Теребля), *stoléc' s pleč'yma* (Терново), *мижи плечима* (Стройно, Е. З. III, 66), а *ovŕn iŕx плечима у йинно* (Луково, Е. З. III, 72). — Loc. plur.: *pŕŕu m'etra pŕen'yc'ŕi pon'ese na plečoch* (Теребля), *bje po plečoch* (Вульхувці), *і на плечах пхли паскї собї ут соньца* (Стройно, Е. З. III, 16), *синьци по плечох* (тамже), *ta mi sotvoryu hušŕi na plečoch* (Раково).

-п пні.

Деклінація іменників роду ніякого давніх -п пнів знаходиться в повнім розкладі й нині майже не лишилося по ній ніякого слїду.¹ Одні з них перейшли до категорії твердих ніяких пнів на -о, додаючи нову основу до старої -п: *stremeno, meno, rateno* або до чоловічої м'якої деклінації *stremŕn'* по аналогії до *remŕn'*, або вирівнюються до деклінації роду ніякого -jo пнів, переходять декуди до деклінації -t пнів а лиш в дуже виїмкових випадках зберігають слїди давньої -п деклінації.

Починаючи від останків давньої деклінації -п пнів, зауважимо, що лиш в множині записав Верхратський кілька форм в околиці Великого Раківця а то: *імена, сьімена* геп. *імен, сьімен* але й *іменьв, сьіменів* по деклінації роду чоловічого, в dat., instr., loc. вирівналися закінчення до деклінації іменників роду ніякого на -о нового типу: dat.: *іменам, сьіменам*, instr.: *іменами, сьіменами*, loc.: *іменах, сьіменах* (op. cit. I, 69).

Новий тип деклінації давніх -п пнів витворився по аналогії до деклінації типу *nasŕn'a: s'ŕmja (ŕmŕn'a), vŕŕmŕn'a — vŕmŕn'a, ŕŕmja — ŕŕmja*. Його находимо вже в говорах гуцульських та ріки Рускови. Зауважити треба, що по *m* витворилося на основі фонетичного закону перед наступним *j* — *n* epenth., так як в словах: *mn'aso, mn'a, pam'at'*. В дальших відмінках ідуть такі закінчення, як при деклінації м'якій: геп. -'а: *vŕmŕn'a, ŕŕmja*, dat. -'у: *vŕmŕn'u, ŕŕmju* а в Ст. Стужици також: -ову: *ŕŕmŕn'ovu*, instr.: *vŕmŕn'om, ŕŕmjom*, loc. -у: *vŕmŕn'u, ŕŕmju* а також -ову: *ŕŕmŕn'ovu* (Ст. Стужиця). В Банскім в instr. loc. метатеза *mn—nt: cin'tom*, loc. *v cin'ti*.

¹ Степан Смаль-Стоцький спостерігав щезання старих закінчень -п пнів передовсім в однині (op. cit. Archiv f. sl. Phil. IX/1, стор. 61).

В множині *nom.*, *acc.*, *voc.*: *vytn'a*, *gen.* або як чоловічі *-*ovъ > iу*: *vytn'iu*, або в околицях західніх *-och* з *loc.*: *vytn'och* (Валяшківці, Банске), *t'imn'och* побіч *t'imn'iu* (Стара Стужиця); *dat.* *-at* або *-*otъ (> -it)* перше в східніх околицях: *vytn'at* (В. Верещькі), друге в західніх: *t'imn'it* (Ст. Стужиця), *vytn'it* (Валяшківці), *śimiot* (Банске); *instr.* *-'atu (-'ati)* або дуальне: *-'ota*.

Закінчення *-ota* появляється лиш в пограничних говорах західніх (Валяшківці): *vytn'ota*.

Loc. має також два закінчення: *-ach* в східніх говорах а *-och* в говорах західніх, починаючи від Уга: *t'imn'och* (Ст. Стужиця), *v'vytn'och* (Валяшківці), *śimioch* (Банске).

Очевидно, на основі нашого матеріалу не можна робити висновків оконечних. Приміри записані в селі Орябині показують, що деякі з давніх *-n* пнів як *śim'ia*, *toho ś'imia* ідуть за новим типом а зглядно відмінюються по аналогії, як м'які іменники роду ніякого типу *nasin'a*. Знов *vyt'ia*, *t'imia* перейшли до *-t* пнів, але з однієї сторони, зберігаючи пень *t*, задержують деякі форми давньої деклінації *t* пнів, в інших же відмінках перенимає аналогічні закінчення від *-o* пнів: *nom.*, *acc.*, *voc.*: *vyt'ia*, *gen.*: *vyt'iate*, *dat.*: *vyt'iatu*, *instr.* *vyt'iatom*, *loc.*: *vyt'iat'i*, *-tu*; *pluralis*, *nom.*: *vyt'iatata*, *gen.*: *vyt'iat*, *dat.*: *vyt'iatym*, *instr.*: *vyt'iatami*, *loc.*: *vyt'iatach*.

Те саме сконстатував і Верхратський на західніх областях: *ty'mia*, *ty'miati*, *vy'mia*, *vy'miati* (II, 79) а також й на областях східніх (Дунковиця, Бел. Раковець). Но там відміна відступає в деяких відмінках від типу з околиць Орябини на Спишу: *gen.*, *dat.*, *loc.* *vy'miati*, *instr.* *vy'miatom*, *plur. nom.* *vy'miata*, *gen.* *vy'miat*, *vy'miatov*, *dat.*: *vy'miatam (-om, -um)*, *instr.*: *vy'miatami*, *vy'miati*, *vy'miato*, *loc.* *vy'miatax (vy'miatox, vy'miatiyx)* — *op. cit.* I, 69. На жаль не подає Верхратський точно місця, де поодинокі форми зустрічаються.

-t пні.

Іменники цієї класи зберігли свою окремішність по всій імовірності для того, що число їх доволі значне. Вони, як звично, служать до означення малих істот, а їх формант є й нині живий, бо по ньому можна творити все нові іменники: *hus'a*, *těla*, *žahn'a*, *poča*, *lečla*, *loša*, *palen'a*, *poros'a*, *balča*, *zern'a*, *obrus'a*, *d'žuča* і т. д.

Деклінація *-t* пнів також стратила много із своїх давніх закінчень. В першій мірі *gen. sing.* вирівнявся в більшості з *dat.* а в східніх говорах і в декотрих західніх з *loc. sing.* та місто закінчення *-e* має *-u*, *-i*, як то видно з таблиць (Урмезіово,

Березово, Имстичево, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Убля, Ст. Стужиця, Ужок, Валяшківці) *tušu ūd každoho svjyn'aty isty dŭst'aty* (Бедевля).

Старе закінчення *-e* зберігається лиш денеде на заході (Р. Поруба, Орябина: *tel'ate*). В деяких околицях оп'ять приймає закінчення *-o* пнів: *-a*. Дубове в Марамороші: *tel'ata*, та на заході в околиці Банського, Блажова та Завадки: *z hus'jata*.

Dat. sing. підпадає сильніше впливові *-o* деклінації. В багатьох околицях зберігається ще старе закінчення: *-y* (*-ty*): *tel'aty, hŭs'aty* (Рус-Кривий, Рахово, Урмезіово, Березово, Имстичово, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Медведьовці, Убля, Ст. Стужиця, Ужок, Валяшківці). Підпадаючи під вплив деклінації *-o* пнів твердих і м'яких одержуть ці іменники або закінчення *-u* (*-tu*) або *-ovu* іноді зі зм'якненням попереднього приголосного. Ці нові закінчення вже замічаються в околицях Марамороша, де все ще знаходяться старі. Це знаходив в Ядубовім: *hŭs'atu*, Золотарьово: *hŭs'at'ovu, hŭs'atu*, Имстичово побіч старого на *-y* нове *-u*: *ŭhn'atu*, Р. Поруба: *tel'atu*, в Банскім, Блажові, Орябині, Завадці: *hus'atu*.

Acc., voc. є все рівний пот.: *za odn/o svjyn'a* (Бедевля), *ŭsuje obrus'ja* (Заріча).

Instr. sing. майже без виїмки вирівнявся до *-o* пнів так твердих як й м'яких. Приміри на таблиці потверджують це як найпереглядніше. В говорах гуцульських і ріки Рускови основа *t* затрачується і там ми знаходимо форми: *tel'em* (Рахово), *hus'am* (Рус-Кривий).

Додам ще приміри з інших околиць: *v'ŭim'ia v'ŭsušat obrus'atom* (Горінчово), *a von tym bal'tjajom postin'de vsi ŭist' gol'je* (Страбичово, В. I, 128), *pišl'a is tym tel'atom* (Люта), *b'ŭla u ŭis'i z loš'atom* (Люта).

Loc. sing. підпав під вплив *-o* деклінації нового типу ще більше як *dat.*, бо маємо нові закінчення також і там, де у *dat. sing.* ще зберігається старе закінчення *-y*: Золотарьово побіч *-ty* також *-t'u* (*hŭs'at'u*), Медведьовці: *ŭhn'at'u*, Р. Поруба, Банске, Блажів, Орябина: *ŭhn'atu*. Все таки більшість зберігає старе закінчення *-y*: Дубове, Урмезіово, Березово, Имстичово, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Ужок, Ст. Стужиця, Убля, Валяшківці.

З представленого виходить, що на заході поза Лабірцем в *loc. sing.* старе закінчення уступило новому *-u*. Очевидно це належить перевірити ще на області північного Земпліна і Шариша. Та перевірка тим більше конечна, бо Верхратський, II, 78, подаючи взір цієї деклінації в західних областях на терені наголосу недвижимого, нотує *loc. s.* на *-y*: в *гачати*, але ні раз не заперічує нового закінчення *-u*.

	Рус-Кривий	Рахів	Золота-Рьово	В. Верещкі	Имстичово	Ужок	Валяшківці	Орябина
S i n g u l a r i s								
N	hus'a	tefě	hus'a	jah'n'a	jah'n'a	jah'n'a	hus'a	hus'a
G	hus'a-ty	tefě-ty	hus'a-ty	jah'n'a-ty	jah'n'a-ty	jah'n'a-ty	hus'a-fi	hus'a-te
D	-ty	-ty	-fomy, -tu	-ty	-tu -ty	-ty	-fi	-tu
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
I	hus'am	tefěm	-fom	-fom	-fom	-fom	-fom	-fom
L	hus'aty	tefěty	-ty	-ty	-ty	-ty	-fi	-tu
P l u r a l i s								
N	hus'at-a	tefě-ta	hus'a-ta	jah'n'a-ta	jah'n'a-ta	jah'n'a-ta	hus'a-ta	hus'a-ta
G	hus'at	-t	-t	-t	-t	-t	-t	-t
D	-am	-fjm	-fom	-fjm	-tam	-fjm	-fjm	-tym
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
I	-y, -amy	-ty	-fmy	-tst	-tamy	-tst	-tmi	-ami
L	-fich	-feh -ach	-tach -foch	-fich	-ach	-fich	-toch	-ach

1. Маргонка: jah'n'atim.

Множина.

Not., ass., voc. plur. все кінчиться на *-a*, як це видно на таблиці. Крім того наведу кілька примірів на *ass.* та *voc.* *jak by ja lub|yla is' |i k|ur|jata* (Горінчово), *de lév|yca lév|lyata ple|k|at'ь* (В. Шард, В. I, 152), *gub|y|j p|ot'ya u|sh|yt'ky* (Дунковиця, В. I, 145), *i p|ot'ya p|ily, bo da|va|j tak|e* (Стройно, Е. З. III, 18), *jo|go jo|na |j|rod|ila u|ch|yn'ata* (Солочин, Е. З. IV, 118), *voc.: ka|je so|v|a: p|ot'ya! p|oz|y|raj'ite* (В. Шард, В. I, 154).

Gen. plur. зберігає з дуже рідкими виїмками стару форму без закінчення: *hus'at, |ahn'at, ta ch|ot' odn|o s tr|ych poros'|at da|je* (Вульхувці). Виїмку творить околиця Ублі, де побіч старої форми находимо нові чоловічі *-иц, -och* а навіть *-ї* з деклінації іменників жіночих *-і* пнів: *|ahn'at, |ahn'at|y, |ahn'at|y, -t' och* (Брох, *op. cit.* стор. 94).

Dat. plur. має закінчення *-am, -om* з рефlekсами **o > i, ü, u, y*. Закінчення старе *-*omъ* у його згаданих рефlekсах зберігається в говорах гуцульських Марамороша і дальше на захід аж до Спиша включно. Верхратський занотовує у В. Раківці: *te|lyat'om* з зм'ягченням *t' (!)*, *te|l|et' |im, |ahn' |et' |im, hus' |et' |im* побіч *kač' |etat, loč' |etat* (Рахово), у В. Шарді: *ver le|v|lyat'om u |t|av|ru* (I, 152), *p|ri|sh|il|a |d p|ot'ya* (Дунковиця, В. I, 145), *tko bude c|ar' p|ot'ya* (Гороцда, В. I, 127), в Мартонці Іршавського округу маємо дві форми: стару *h|us' at|im* і нову *h|us' atam, pok|lali |y|isti na st|ol' m|olod'ya|im* (Стройно, Е. З. III, 129), хоч й там маємо вже *h|us' atam*; — *|ahn' |at' |im* (В. Верецькі), *h|us' at' |im* (Буковець), *|ahn' at' |im* (Ужок), *h|us' at|im* (Ст. Стужиця), також і Убля побіч *-am*: *|ahn' |atam, -'am* та *-um, -'umi te|l|atam* (Р. Поруба), *te|l|at|im* (Валяшківці), *h|us' at|im* (Орябина), *|ahn' at' |im* (Завадка). Закінчення *-am* займає область Марамороша і долину ріки Рускови, в околиці середнього Уга (Убля) і західнього Шариша (Блажів). Верхратський наводить в західніх областях першу як більше розповсюднену форму на *-im* побіч на *-am* (*gacat|im, gacatam*), но місця їх появи нам не подає. Натомість звертає увагу, що „накінчик *-im* в дайнику ч. многого дуже розпросторений пр. *te|lyat|im, gus|y|at|im, os|lyat|im, voro|nyat|im* Г. (= Габура), *si|rot'ya|im* Ч. (= Чірч).

Instr. plur. лиш рідко зберігає старе закінчення: *-ы (-y)* а в більшості кінчиться на: *-ьту, -ьти, -ату, -ота*.

Старе закінчення *-ы* зберігається частіше в східніх говорах а то в гуцульських, ріки Рускови та в Марамороші а й дальше на захід; на Верховині Бережанській та Ужанській а навіть в південній Земпліні, часто побіч нових закінчень: *-(ь)ту, -ату*: з *je|hn' |éty, te|l|éty* (Рахів): *idy z |ahn' |aty* побіч *puš|u z |ahn' |atamy* (В. Апша), то само в Березові, *zabr|ay kloku s p|il|at|y*

(Теребля), *што там свиня з поросляти вчинилася з жидкы* (В. Раковець, В. I, 146), з *jah'n'atny* (В. Верецькі, Ужок) а також в Р. Порубі: *s tel'atny*.

Закінчення *-(y)tu* виступає в тих же околицях, де находимо *-ы, -ату*. В Марамороші находимо *-ьту* в околиці Дубового без м'якчення *t: h'us'atny*, Золотарьова зі зм'якченням *t: h'us'atny*, то саме в Стройні побіч — *h'us'atany*, те саме в Солочині *рошириу съ нат тими потятьми* (Е. З. IV, 37), в Медведьовцях, но без м'якчення *t: jah'n'atny*, то саме в Ст. Стужиці: *hus'atny*, в Ублі: *telatmi, jah'n'atmi, z jah'n'atmi* (Завадка), побіч закінчення на *-ami, -oma* у Валяшківцях, Банскім.

Закінчення *-ату* в деяких околицях Марамороша і ріки Рускови: з *h'us'atany* (Рус-Кривий), *jah'n'atany* (Урмезіово, Березово), дальше на захід в Имстичові, Маргонці, Стройні (побіч *-ьту*), Буківці Жд., Ублі (побіч вже сказаних), Банскім і Орябині.

Закінчення *-ота* запримічене Брохом лиш в околиці Ублі: *jah'n'atota, -t'ota*. — Верхратський запримічує лиш форми: *-ми, -ами* без подання місця.

Loc. plur. в переважній більшості кінчиться на *-ach*, рідко на *-ich*, а в західніх областях найчастіше на *-och*.

Закінчення *-ach* обіймає майже всю область гудульську і Мараморош, долами переходить аж до Уга а відтак появляється аж на найдальшій заході в околиці Блажова і Орябини. Приміри подані на таблиці.

Закінчення *-ich* займає також область гудульську, ріки Рускови, верховинську аж по Уг. Рахово: *na jah'n'et'ich, na tel'et'ich* (побіч *tel'et'ach*), *na h'us'at'ich* (Рус-Кривий). В. Верецькі: *jah'n'at'ich*, Ст. Стужиця, Ужок: *h'us'at'ich*.

Закінчення *-och* з м'якченням й без появляється в Марамороші в околиці Золотарьова: *h'us'at'och*, Ублі, а дальше на захід без м'якчення: Р. Поруба: *tel'atoch*, Валяшківці, Банске і Блажів (ту також і *-ach*): *h'us'atoch*. Верхратський подає ці форми також, но без подання місця, мабуть Габура, Чірч.

Відмінно від цієї деклінації відмінняється іменник: *d'ita*, який в *plur.* відкидає основне *t* а одержує закінчення жіночої *-i* деклінації: *d'ity*, gen. *d'it'y(i)*, dat. все *d'it'om* (*laby dcy d'it'om muk'ly m'alo*, Репінний), instr. *d'it'my* (*iz d'it'my idjut mis'aty v'uc'i* — Синевір), loc. *d'it'och*.

Те саме констатує й Верхратський (I, 70).

Завваги до деклінації іменників роду ніякого.

Деклінація іменників роду ніякого виявляє отже великий вплив деклінації іменників роду чоловічого, з котрою її в давнині сполучали *-o*, *-jo* пнів (*selo, pole*). Цей вплив слідний в *dat. sing.* в закінченні *-ovu* (*-ovi*) в гуцульським *-evu*, котре втискається на місці старого закінчення *-u*. В *instr. sing.* м'які основи підпали впливові твердих основ і мають для того закінчення *-²om* передовсім ці іменники, котрі кінчаться на *-a* з давнього *-ъje*: *nas in'a, korin'a*, коли бо ці, що кінчаться на *-e*, ще почасти задержують *-em*: *polet, moret, sercet* а це передовсім в говорах гуцульських а також верховинських. В *loc. sing.* так у твердих як і у м'яких побіч старих закінчень *-i* < *-ě*, *-y* < *-i* слідний також вплив закінчення *-u* давніх *-ŷ* пнів, а то у твердих по *k* (*na vičku*) а у м'яких виступає це закінчення ще частіше (*na polu*). Крім цього перебивається ту ще друге закінчення *-ovu* з дативу. Всі ці закінчення мають свою опору у іменників роду чоловічого і є вони нічим іншим, як наслідком вирівнювання деклінацій. А цей процес вирівнювання деклінацій іменників обох родів ще слідний в множині, а то частинно в *gen.* з закінченнями *-*ovъ* > *-ŷ*, *-ŷy*, *-ŷy* (*čolŷy*) а також *-och* в лемківських говорах, та в *dat.*, *loc.*, *instr.* з новими закінченнями з жіночої деклінації *-a* пнів: *-am*, *-amy*, *-ach* а в *loc.* навіть *-och* з *-ŷ* пнів.

На початку перегляду деклінації іменників роду ніякого було зазначене щезнення давньої деклінації *-n* пнів, бо іменники цих пнів, на скільки ще остали, перейшли до загального деклінаційного типу, витвореного деклінацією чоловічого роду.

Другий деклінаційний тип іменників роду ніякого творять іменники, що належали до давніх *-t* пнів а означають малі істоти. І цей тип зберігає зі своєї давнини доволі мало, бо в *dat.* і *loc. sing.* вже починається вплив першого типу з закінченням *-u* (*hus'at'u*) а також і в *instr.* *-²om* місто *-em* (*hus'at'om*). Лиш гуцульські говори найбільше консервативні, бо там в однині ще найчистіше зберігся старий стан з виїмкою *instr.*, де *-t* затрачується а формою своєю зовсім зближується до *-ja* пнів: *telem* а на ріці Рускові: *telam*.

В множині *-t* пні показують також, як сильно вплинули *-o* пні. В *dat.* в більшості є рефлекс *-*omъ* > *-im*, *-ŷm*, *-um* а рідше пробивається закінчення *-am*, в *instr.* крім старого *-ы* (в гуцульським *y*) маємо закінчення *-amy*, *-ŷmy*, а в *loc.* побіч старого *-ich* з *-ěch*, також *-ach*, *-och*, як то є і в першій типі *selo*.

Прикметники.

Різноманітність форм прикметників поширена також й на південно-карпатській області саме з цієї причини, що й у іменників. Історичні зміни не всюди привели до вирівнювання форм. Через це їхня неоднаковість.

Ця різноманітність форм відноситься передовсім до 1. відмінка однини і то роду ніякого, де ще находимо зберігання старого закінчення *-oje*: *dobroje pole*, перехід до його скорочення *-oj*: *dobroj pole*¹ а відтак зовсім коротке закінчення *-e*: *dobre pole*. Закінчення роду чолов. остало давне на *-ыj*: *d|ob-гыj*, *d|ouhыj*, *n'ım|ыj*. Закінчення роду жіночого є лиш коротке *-a*: *dobra gazd|ыn'a*.

Старе нестягнене закінчення роду ніякого: *-oje*: *d|obroje*, *d|ouhoje*, *n'ım|oje*, займає середину нашої області від границі доріччя ріки Уга аж по Велику Ріку а відтам аж до Теремлі находимо його лиш спорадично попри коротке закінчення *-e*: *dobre*, *douhe*, *n'ım|e*. В доріччі ріки Уга (від джерел ріки Тур'ї на сході а на півночі вже на ріці Жденіївській аж до ріки Ціроки на заході) находимо закінчення *-oj*, що повстало наслідком ослаблення кінцевого *-e*: *d|obroj pole*, *d|ouhoj selo*, *n'ım|oj d'it'a*. На захід від Ціроки аж до запопадських говорів відтак на сході від Вел. Ріки аж до Рускови находимо коротке закінчення *-e*: *d|obre pole*, *d|ouhe selo*, *n'ım|e d'it'a*. Накінець закінчення *-o*, що остало ще з іменної деклінації, находимо лиш в кількох селах, а то в островах: Завадка, Порач, Словінки: *d|ovho p|ole*, *boh|ato s|elo*, *m|alo ž|ahn'a*.

До цієї різноманітності причиняється ще і те, що одні говори зберігають ще різницю між м'якими і твердими закінченнями а другі ні. Долішні центральні а також західні говори є під цим оглядом консервативні, говори Верховини Бережанської і Марамороської та східні за Тересвою в цім огляді хитаються, м'які ассимілювалися до твердих або зовсім, або лиш частинно.

Пануючими формами прикметників є форми довші, утворені з іменних форм при допомозі займенника відносного *-jъ*: *dobro + jъ > dobrojъ*, в роді жіночім стягнена форма *dobra*, а в ніякім, як було вже замічено, маємо аж чотири форми, що показують на різні стадії розвитку *-oje > -oj*, *-oje > e*, або *-o*.

Номінальна деклінація зберігається й в декількох прикметниках в роді чолов. *p|oven vúz melaj|u* (Горінчово), *to roz|umen*

¹ Огоновський пояснює це закінчення за номінальне *-o*, до котрого придане було *j*, що ніяк не можна прийняти за оправдане, бо *j* є там органічне а кінцеве *e* є ослаблене зглядно редуковане (Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache, стор. 133).

(Рус-Кривий), *vynen — ne v|ynen u t|im* (Страбичово), *hoden — kol|y za d'ı̇uko|y hoden pı̇ty* (тамже), *cht|o h|oden nado|ı̇ıty, tot na-d'oi|ıy* (Бедевя), *pes poškrat|ıın* (Заріча), *hol|oden — бом дуже голóден* (Влагово, В. Зн. I, 150) а *ščo ty č|olovı̇ı|e rev|eš? ta bo, k|aže, ja hol|oden* (В. Студений). Ці приміри є загально пануючими на цілій області південно-карпатській. Але число їх збільшило б ся, коли б ми взяли під увагу пісні а передовсім старі обрядові, де побіч архаїчності може й сама ритміка була причиною ужиття короткої (номінальної) форми.

Прим. И ты старый и я стар,
А хто буде молод,
А хто буде заводити
Молодиці в холод?

(Біловарець, запис. учит. Івана Чейпеша).

Такий примір можна привести з записів Верхратського:

He біл быў ем, почорныў ем, по збрах таї хóдлчи (Заріча, Вр. I, 184). Верхратський наводить менше більше такі самі приміри (Зн. I, 70, II, 79). Сюди належать також вираження: *vı̇d t|ıala do vel|ıyka* (В. Верещькі).

На досить значній області південно-карпатських говорів зберігається різниця між м'якими і твердими закінченнями. М'якість ця показується або у всіх родах I. відмінка однини а відтак й в дальших відмінках, або іноді в I. відмінку чолов. роду наступило отвердіння, у других відмінках і родах ні: *ı̇čerašn'ı̇ı, ı̇čerašn'a, ı̇čerašn'oı̇e (ı̇čerašn'e)* або *ı̇čerašn'ı̇ı, -n'a, n'oı̇e*, gen. sing. *ı̇čerašn'oho*, dat. sing. *ı̇čerašn'omu; zadnı̇ıı, zadn'oho* (Веряця). В говорах західніх, де давнє -i зберігає свою зовсім передню артикуляцію, в чолов. роді місто закінчення -ı̇ı чуємо закінчення -ı̇ı: *v|ı̇šn'ı̇ı, k|ı̇nes, nužn'ı̇ı, ı̇čarašn'ı̇ı, dnešn'ı̇ı* (Палота).

Вплив аналогії твердих закінчень перехрещується з м'якими закінченнями в говорах східніх (на схід від Латориці), де находимо закінчення -ı̇ı зі зберіганням м'якості попереднього приголосного: *ı̇čerašn'ı̇ı, řeš's'ı̇ı, küz'ı̇ı* (Теребля, Веряця, Имстичово).

М'які закінчення прикметників відомі від говорів запопадських аж до Тересви. Виїмку творять говори верховинські від Уга починаючи аж до Синевира а відтак за Тересвою говори гуцульські та перехідні. В говорах гуцульських та перехідних находимо й виїмки від цього правила: *ja ch|ı̇odžu do n'ı̇ıžn'oı̇ı ško|ıy tri roky i do vı̇šn'oı̇ı tri roky* (Орябина), *vı̇šn'ı̇ı kones, v|ı̇šn'e pole n|ı̇žn'ı̇ı, ı̇čarašn'ı̇ı, dnešn'ı̇ı* (Полата), *Vı̇šn'i Čabı̇ny*

(назва села В. Чабіни), *išl/a z vyšn'oho kún'ca* (Колониця), *p/opered tam'oašn'oho c/ar'ja* (Дубриничі), *ta uže lem por'ložn'u bryčku včžu* (Страбичово), *uštoč us por'ložn'bu bryčkbu* (Страбичово), *ro-sf'idn'yi raz* (Нанково), *učerašn'yi, pužn'yi* (Урмезіово), *dnešn'yi* (В. Раковець). На горішній р. Тересві находимо лиш закінчення -*yi* без м'якнення попереднього приголосного в 1. відмінку роду чоловіч.: *učer'asnyj den', učer'asn'a d'yn'a, učer'asne molok/o, učerašn'oho dn'a...*

Отвердіння в ном. sing. m. (*zadnyj* — gen. *zadn'oho*) можна також почути й на ріці Тур'ї в Ракові: *dnešnyj, litnyj, učerašnyj*. Але в роді жіночій та середнім зберігається м'якість: *dnešn'a, dnešn'oje*. Побіч того однак існують і м'які: *syn'yi*.

Як сказано, верховинські говори під цим оглядом вирівнали м'які закінчення з твердими так, що тип прикметників м'яких цез: *dnešnyj den'* (Ужок), *dol'išnyj, -a, -oje, hor'išnyj, -a, -oje, pužnyj, -a, -oje* (В. Верецькі), но тамже м'яке закінчення находимо у прикметників від іменників, що означають матерію: *koroblyj syr*. Дальше тверді: *pyt'išnyj, -a, -oje* (Воловий), *učerašnyj, -a, -e, dol'išnyj* (Рахово).

Верхратський звертає на ці прикметники увагу у так званім „пнетворі“, Зн. II, 64: *синій* (Чертіжне), *туній* (Цігелка), *ярній* (Бодружал), *роботній* (В. Свидник), *вечурній -ня* (Цігелка), та стор. 82: *синій птах, синя вода* (без подання місця), Зн. I, 54—55: *рысый* (Малий Луг), *песый* (Горонда), *жебый, корвий* (Ясіня), *ранышній, вечерішній, ранышня зорниця, вечерішня зорниця* (В. Севлюш). — Значування м'якості закінчення чолов. роду у Верхр. не точне, бо від Уга на схід чуємо в тих випадках все закінчення -*yi*.

Деклінаційний тип зложеної (займенникової) деклінації не виказує великих діалектичних різниць. Вони дотичать опих відмінків: 1. loc. sing. masc., fem., neutr.; 2. gen., sing., fem.; 3. instr. sing., fem.; 4. nom. plur. всіх трьох родів; 5. instr. plur. (всїх трьох родів).

Неоднаковість закінчення loc. sing. m. п. розділяє область нашу на дві частини. Перша, починаючи від сходу від ріки Рускови аж до Лабірця з виїмкою Валяшковець, зберігає рефлeksi давнього закінчення *-*omъ*, а то -*imъ, -imъ, -imъ*: *na slyvimъ, slyvimъ, na slyvimъ kon'ju*. Друга від Лабірця на захід долами — має закінчення loc. sing. m. п. вирівнане до instr., так, як то є в польській мові: *na slyvymъ kon'jevi*.

Так само й в gen. sing. fem. находимо два закінчення: -*oij* та -*oj, -ej*. Перше з них паує від ріки Рускови починаючи, за виїмкою села Рускови, аж до Лабірця: *d/obrojij d'yn'i*, друге закінчення зберігається на сході лиш в селі Рускові а на заході починаючи від Лабірця: *d/obroj gazd'yn'i*. Закінчення

-e² місцями на пограниччі словацьким (Блажив, Шом, Валяшківці, Герляхів, Завадка, Банске).

При тім треба замітити, що в Завадці закінчення -o² вирівнується з закінченням *dat. sing.* -'u²: *z t'ľu² dov'ju² poči, ku t'ju² dov'ju² poči*. Подібне явище стрічається й в говорах підужгородських при м'яких пнях: *iz pužn'ju² časti, id pužn'ju² časti* (Великий Лав).

В *instr. sing.* находимо, подібно як і у іменників жіночого роду, закінчення: -o², -om, -u. Границі цього явища такі самі, як у іменників: -o² до Ондави, -om від Ондави на захід, -u лиш денеде на пограниччі словацьким.

Закінчення *nom. plur.* є для всіх родів однакове. Но їх є на нашій області аж три: 1. -y² на ріці Рускові; 2. -i від говорів гуцульських аж по ріку Ціроку; 3. -ы або -i, -y як рефлекс *ы* від Ціроки, а то від села Острожниці — бо Смульник має ще -i — на захід аж по за Попрад.

Зауважити треба, що -i в *nom.*, *ass. plur.* правдоподібно по аналогії до м'яких м'якчить попередні зубні приголосні: *č|orn'í barany^e* (Рахів), *t|óys' t'í, hr|uši u n' |oho b|yly zolát'í* (Буштин), *na n'í sut ukrem|išn'í r|yzy* (Нанково), *n|a ščo mén'í por|óžn'í taj-str|yly* (Репиний), *l|ude č|és'n'í, d' |akuju vam* (Изки), *ríz|đian'í s' |ata* (Підполозя), *uv|id'ily prekr|as'n'í hory* (Копинувці), *sés|í hory Karpaty opstalys'a pus't'í* (тамже), *l'ude s'a im|yly do n' |oho ř|ian'í* (Раково), *m|ы na t|o nedost|oi'n'í* (Ворочово), *u ř|áunúcy ř|yjud dva č|órn'í ps|ы* (Ляхувці), *opš|yly kestem|eny vel'ik'í na spúd a ř|ouyšše gu verch|ouy mal'í* (Коритняне), *stud|én'í dn|ы* (Ужок), *š|umn'í k|ópn'í* (Суль).

В Страбичові однак не чув я м'якоти від оповідача наведеної казки: *tv|ója žon|a dva pask|unni, kudl|ati, choų|řati, pelech|ati ps|ы ukot'yla*. Те саме находимо в околиці Иршави: *molod|í řn'í* (Имстичево), *č|orní kón'í* (Ростока Ирш.), *múcní k|ópn'í* (Білки, Арданово).¹

В дальших відмінках множини замічається іще різниця тільки в *instr.*, де на схід від Боржави находимо правильне закінчення: -ыту, (-ыту) а на захід дуальне -ыта: *ruk|amy tr' |as|la m|okryta, št|o maie čyn|yly ys tak|yта, doroh|yта, k|edvešnyта dítm|y* (Страбичів).¹

В околиці підужгородській (Доманиці, Онуковці, Невіцьке, Ярок, Бараниці, Пудгорб, Коритняне) в множині у всіх відмінках множини цезає зовсім в закінченнях -у (-ы) а натомість

¹ Диви мою статтю: До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межі Латорицею і Боржавою: Наук. Зборник тов. Просвіта в Ужгороді XI (1935).

виступає м'яке *i*: ном.: *zólót'í, nòv'í, mal'í*; ген.: *žólót'ích, nòv'ích, mal'ích*; дат.: *zólót'ím, nòv'ím, mal'ím* і т. д.

М'яке закінчення в ном. plur. прикметників твердих основ дало привід до різного способу пояснення цього закінчення, котре захопило й область південно-карпатську від ріки Діроки аж по гуцульські говори включно. Спроби різних пояснень цього явища подав Василь Сімович в статті: До морфології українських прикметників, поміщеної в *Slavi-i XII (1—2)*, стор. 34—42. Сам Сімович відкидає пояснення А. Соболевського, А. Шахматова, С. Кульбакина та П. Бузука, на основі котрих форма прикметників в ном. plur. на *-i* була витворена під впливом займенника вказівного *tě > ti* а також пояснення Потєбні, Огоновського, Шахматова, Кульбакина, Карського, Бузука, Синявського та і давніші свої власні, що та форма повстала зі стягнення форми асс. plur. *-ьт* а даліше і пояснення Кримського, що ця форма могла повстати з ассиміляції двох форм *-ьт* і *-от*. А ця послідня часто приходить в грамогах XVII—XVIII ст. Но все таки за Михальчуком, що оцінив негативно згадані пояснення Кримського, Сімович застана-новляється над вказаним ним зв'язком між закінченням *-i* в ном. plur. а тим *-i*, що повстало на місці старого закритого *o*. Зв'язок цей підпер також і Бузук ще сильніше тим, що показав відповідники в полтавських говорах між твердим і м'яким *-i* в закінченні ном. plur. прикметників а твердим і м'яким *-i*, що повстало зі старого закритого *o*: *tik — bohati, t'ik — bohati*, але де не було з *o > i*, там також в ном. plur. не було *-i*: *tyk — bohaty*. Бузук приходить до висновку, що не треба добачати генетичного зв'язку в різних формах, при-ведених ще М. Левченком з північних говорів (*тогь люди, туйі, тії*) ні контамінації двох різних форм, але треба бачити у закінченні *-i* в ном. plur. нову форму. Цю нову форму зродили зрозумілі асоціації (то є форми з *i < o* — loc. sing. m., dat., loc. fem.) і ясна мета мови, коли створився окремий м'який тип відміни прикметників, утворити *близькі одні до одних відповідники* в поодиноких формах і на основі цих відпо-відників погодити обидва типи прикметників між собою. На думку Сімовича наперед мусіла повиятися форма *syn'í* із асс. plur. **siněě > sině > syn'í* і на основі пізніших корреляцій форм, де *i* повстало з закритого *e* в dat. loc. fem. і loc. m., *syn'ij, syn'ím*: *syn'í* повстала також корреляція у твердих при-кметників в тихже відмінках: *harnij, harním*: *harni*. А підчеркує даліше автор, що на ці корреляції *-i—'i* в ном. plur. ріши-лася мова тільки під впливом¹ форм dat. і loc. sing.

¹ Підчеркнення самого автора.

Тимчасом дані говорів південно-карпатських говорять, що *-i* в *pot. plur.* так м'яких як і твердих основ не могли творитися під впливом форм *dat. i loc. sing.*, бо на великім просторі долишніх говорів від Цірокі і Уга аж до Тересви а почасти і в кітловині Сигітській *dat., loc.* обох цих прикметників, т. е так м'яких як і твердих, кінчиться на: *-uj, -ij, -um, -im: syn'uj, syn'um, krasnuj, krasnum*, а *pot. plur.* в обох випадках е — *i*, і то м'яке, за виімкою околиці Латориця—Боржава, так у твердих, як і м'яких прикметників. Додати треба, що в говорах верховинських в народніх піснях приходять ще форми і не стягнені *-yji*, а корреляція м'яких закінчень і твердих в цілій деклінації прикметників не має місця в говорах гуцульських, бо там м'яка деклінація затратилася а мимо всего *pot. plur.* прикметників твердих і отверділих має м'яке *-i*.

Додати ще треба і те, що цим *-i* в *pot. plur.* не м'якчється лиш кінцевий приголосний зубний, но також і дальший перед ним стоячий: *kras'n'i, pus'ti*. Правда, для цього явища можна найти аналогії у загальнім зм'якчуванні груп приголосних перед *-i < ě* у східніх говорах, передовсім марамороських і верховинських, в роді: *s'vit, s'mijatys'a*, іноді *dvi*, но говори центральні на захід від Марамороша не знають такого м'якчення.

Так отже Сімовичева теорія корреляцій не розв'язує зовсім загадки, яким способом повстало закінчення *-i* в *pot. plur.* прикметників.

Сам автор здогадується правильно, що то форми нові, найскорше з XVII.—XVIII. ст., коли процес „ікання“ був вже докінчений, бо лиш у XVII. столітті зустрічаємо їх в письменстві в записях пісень. Те саме кажуть нам і письменні пам'ятки південно-карпатські а передовсім покрайні записи на книгах, писані місцевими попами або дяками. В письменних пам'ятках XVII. стол. ще находимо всюди форми нестягнені, але вже е і сліди форм стягнених на *-i* або контамінованих передовсім у займенників а дальше частіше у записях XVIII. століття.¹

¹ Ладомир'івська Євангелія з XVII. ст. має раз у м'якім прикметнику *pot. plur.*: *порежикн* (Др. Іван Панькевич: Ладомир'івське Учительне Євангеліє, Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді II, стор. 103). — Покрайній запис на Тріоді Постній з р. 1699 в селі Ростоках (Марамороська Верховина) без дати — певно з початку XVIII. ст.: *кѣинаѣ еѣ... ѣа ѣ баранѣ аѣмскѣ* (Всев. Саханевъ: Новый карпаторусскій эпиграфическій матеріаль: Наук. Збірник тов. Просвіта в Ужгороді, IX, стор. 94). — В Ублянськім Ключі з XVII. ст.: *коан грѣшк... савнѣ и нншѣ пледѣ дравѣ монѣ траецѣт* (Ю. Яворскій: Ветхозавѣтнѣя библейскія сказанія въ карпаторусской церковно-учительной обработкѣ конца XVII-го вѣка. — Наук. Збірник тов. Просвіта в Ужгороді, V, стор. 164), котрѣ на вѣдѣють

По мой думці причини появи форм пом. plur. на *-i* у прикметників треба шукати з однієї сторони у вирівнанні їх з такими формами займенників як: *вєкѣ, үсѣкѣ*, дальше *нашѣ, вашѣ* найперше у прикметникових займенників: *котрѣхъ, унѣхъ*, звідки вони перейшли до других прикметників, передовсім м'яких а з другої сторони ділали на утворення цих форм також м'які закінчення іменників *-jo* та *-ja* пнів, де в пом. plur. закінчення було м'яке *-i* з *-ě*, а це є найправдоподібніше.

Додам еще, що і Грунський та Ковальов в згаданім творі заступають думку, що форми пом. plur. на *-i* не повстали зі скорочень колишніх форм на *-ie* (*-iu*), лиш повстали під впливом форм займенників: *твѣ (=tvi)*, *всѣ (=vs'i)* (ор. cit. 258).

З приложених таблиць деклінаційних можемо мати ясний образ деклінації прикметників з цілої області південно-карпатської. Закінчення роду чолов. в однині: пом. *-ьї (-yї, -i)*, gen. *-oho*, dat. *-omu*, acc. = 1., або 2., voc. = 1., instr. *-ым*, loc. *-им, -ым, -ім, -ім, -ому* — або = instr.; — рід жіночий: пом. *-а*, gen. *-ої, -ої, -иї, -иї*, dat. *-иї, -ьї, -иї, -иї*, acc. *-а*, voc. = 1., instr. *-оу, -от, -а*, loc. = dat, роду ніякого пом., acc., voc. — *-оје, -ої, -е, -о*, всі прочі відмінки, як у роді чолов. В множині для всіх родів однаково: пом. — *-ьї, -и, -ы*, gen, *-ьш, -ьш*, dat. *-ым, -а*, acc. = 1. або 2., voc. = 1., instr. *-ьту, -ьта*, loc. *-ьш*.

М'які мають такі самі закінчення з тою виїмкою, що *-ы* заступлене через *-у* або *-и*, а попередній приголосний все м'який з виїмкою instr. sing. m. n. — но не всюди. На цій основі в роді чолов. в однині: пом. *-'уї*, gen. *-'oho*, dat. *-'omu*,

(тамже 165), н тін пондѣт дѣбра вашѣ (тамже 172), а вы которѣи останетисѣ (тамже 172), аглав ежѣн (тамже 173), которѣи не вѣрѣтѣ (тамже 174), черѣз вашѣ языки (тамже 186). Но в записях XVIII. ст. та й літературних пам'ятках вже приходять форми пом. pl. adj. на *-i*, писані через *ь* частіше. На інвентарях (протоколах) парохій вороновського округу з був. жуп Землянської та Шариської маємо з р. 1750 два записи з таким закінченням, хоч всі прочі форми пом. pl. adj. кінчаються на *-ы*, як то є і нині на цій області: сѣть фундаванѣк (Дзурдзош), штѣмрѣтѣ платѣк хѣчемо отплатѣти (Воля Матяшовська) (Др. Іван Панькевич: Інвентарѣ (протоколы) каноничныхъ визитацій вороновского округа 1750-ыхъ років под оглядом языковым. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ III, 255). — В рукописнім Збірнику творів Діонісія Аеропаїта під р. 1763 записане: Гшѣрѣїї Ілашкѣвич, парѣхъ Країнѣковскїї, шѣывѣтѣтѣ Гѣокрїнѣнѣкїн... платѣхъ за ню три золѣтѣ (Ю. Яворскїї: Историческія, личныя, вкладныя и другїя записи въ карпаторусскїхъ рукописныхъ и печатныхъ книгахъ XVI—XIX вѣковъ. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ VII—VIII, 212). — В Тишівській Александрїї XVIII. в. раз лиш: елѣнѣкѣ (Др. И. Панькевич: Тишѣвска Александрїя... Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ I, 21. В Антологїї з р. 1738 з села Невїцького коло Ужгороду запис без дати: кѣлїнѣи чѣнѣтѣ парѣхїнѣи некїнѣнѣскѣ (Др. Іван Панькевич: Покрїнїї записи на підкарпатськихъ церковнихъ книгахъ, ч. I. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ VI, стор. 170).

acc. = 1. або 2., instr. -*ym*, -*'im*, loc. -*'um*, -*'im*, -*'im*. В множині: nom. -*'i*, gen. -*ych*, dat. -*ym*, acc. = 1. або 2., voc. = 1. instr. -*ytu*, -*ta*, loc. -*ych*. Східні говори затримують також закінчення з -*ы*: *ыі*, -*ыш*, -*ыт*, -*ыту* з попереднім м'яким приголосним.

Так як прикметники, що кінчаються на -*ыі*, -*а*, -*оіе* (-*оі*, -*е*), відмінюються також прикметники присвійні, утворені від імен власних або іменниківособових при допомозі наростків: -**овъ* > -*иу*, -*ыу*, -*иу*, -*иу*, на рід чолов., -*ова* на рід жін., -*ого* на рід ніякий від іменників роду чолов. твердих пнів, або -*иуу*, -*иуу*, -*иуу*, -*іова* (-*іева*) на рід жін., -*іово* (-*іево*) на рід ніяк. від іменників чол. м'яких пнів: *Iv|an|иу нѣж*, *Iv|an|ова kn|уha*, *Iv|an|ovo p|ole*; *Andr|иуу p|otѣk*, *Andr|иуова kor|ova*, *Andr|иуovo p|ole* — або при допомозі наростків: -*yn*, -*yna*, -*yno* від іменників роду жіночого: *H|afyn syn*, *H|afyna kor|ova*, *H|afyno p|ole*.

Ці прикметники зберігають лиш в 1. відмінку однини (у всіх родах) а також в 1. відмінку множини іменні закінчення — для однини вище наведені, для множини — *ы*: *Iv|an|ovy pol'a*, *H|afyny syn|ы*. В прочих відмінках однини і множини дістають такі самі закінчення, як й другі прикметники, т. є. деклінації займенникової.

Для доповнення примірів наведу ще ту кілька так з записів своїх як й Верхратського: *прийдем на Андрійів день* (Страбичово, В. Зн. I, 128), *мясарошѣвъ сын* (Пузнякувці, В. Зн. I, 139), *за Юрка, цариного сына* (В. Лучки, В. Зн. I, 132), *с|ar'|юvотu s|ыnотu* (Дубриничі), *id c|ar'|юvѣ d'|uc'i* (тамже), *уз'ау с|ar'|юvотu d'|ику* (тамже), *t|otу sk|orу m|elnykovу povezem|e do c|erky* (Ляхувці), *на Копун|овѣт p|olу* (Копинувці), *sestr|ыны d'|ity* (Наанково).

Ступенювання прикметників.

Питання це не зв'язане тісно з морфологічною частию граматики а належить до словотвору. Однак з огляду на деякі знамена старинности творення ступня вищого або на відмінний спосіб творення під впливом чужого языка треба його хоч коротко тут спом'янути. Різниці в цім огляді також ділять нашу область на кілька частей.

Деякі признаки творення ступня вищого були вже зазначені при фонетичній частині нашої праці, а то при переміні зубних приголосних перед -*і* на середньопіднебінні *č*, *dž*, стор. 115—6.

Старинний спосіб творення компаративу 1. при допомозі наростка -*ъв*-, додаваного безпосередньо до пня прикметника з відкиненням наростків: -*окъ*, -*ькъ*, -*ькъ*, -*ьпъ*, -*ьпъ*, та 2. при допомозі розширеного пня через додання *ѣ*, зберігається і тут. Перед *ј* попередні приголосні відповідно м'якчилися. Так

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	Розтока (Іршава)
S i n g u				
N	syv-y ^e _i vùl	č'orn-y ^e _i bar/an	dobr-ыj pan	č'orn-ыj kùn'
G	-oho vol-a	-oho -a	-oho -a	-oho kon-/a
D	-omu -ovy	-omu -ovy ^e	d/òbr-òmu -ovy	-òmu -/evy
A	-oho -a	-oho -a	-oho -a	-oho -/a
V	-ыj -e	-y ^e _i -e	-ыj -e	-ыj k/òn'-u
I	-ым -om	-y ^e m -om	-ым -om	-ым kon'/om
L	-um -'i	-'im -'i	d/òbrùm -i	-ùm kon/y
P l u r				
N	s/yvy ^e -j vol-/y	č'orn-'i baran/y ^e	d/òbr-i pan-/ы	č'òrn-i k/òn-'i
G	-ych -'ù	-ych -'iу	-ыch -'ù	-ыch -'ùv
D	-ym -'ùm	-ym -am	-ым -/ùm	-ым -'ùm
A	-yj -/ы	-'i -y ^e	-ыch -/ù	-i -'i
V	-yj -/y	-'i -y ^e	-i -/ы	-i -'i
I	-my -y	-y ^e my ^e -amy	-ыmy -amy	-ыmy k/ùn'my
L	-ych -'ich	-y ^e ch -ach	-ыch -ach	-ыch k/òn'och

нині маємо наростки *-šy_i* (*-šij*), *-i(i)šy_i*. Но місто *-šy_i* находимо також наросток короткий без *-š-*, а то *-y_i* (*-ij*) з давнього *-jv-* зі слідом паляталізації приголосних перед *j*, а то відповідної зміни декотрих з них (*d, t, z, h, k*) на середньопіднебінні (*č, dž, ž*).

Цей спосіб творення компаративу є відомий в центральних говорах так верховинських як й долишних від Уга починаючи аж до ріки Боржави а має нині свою аналогію в мові сербохорватській: ¹ *molod|ыi* — *mol|odžy_i* а також *mol|odšy_i*, *tverd|ыi* > *tv|erdžy_i*, *vuzk|ыi* > *vluzžy_i*, *nyzk|ыi* > *nyžy_i*, *d|òuhy_i* > *d|òužy_i*, *tòust|ыi* > *t|òušy_i*, *hust|ыi* > *h|us'č'y_i* (Ужок), *t'azk|ыi* > *t|ažy_i*, *bl|yž'ky_i* > *bl|yžy_i*, *molod|ыi* > *mol|ožy_i* (Раково), *molod|ыi* > *mo|lodžy_i* (Коритняне), *sol|odky_i* > *sol|odžij*, *kurt|ыi* > *k|určy_i* (Вел. Лаз, Страбичово), *chud|ыi* *chludžy_i*, але також *chud'izšy_i*; *řidk|ыi*

¹ A. Leskien: Serbo-Kroatische Grammatik, op. cit. § 641—42.

ЧОЛОВІЧИЙ

Вишні Верецькі	Руська Поруба	Блажів	Орябина
l a r i s			
b/il-ыj k'/in'	d/obr-ыj car'	моц/od-ыj чцор	t/ust-ыj выі
-oho kon'/a	-/oho -ja	-/oho -a	-/oho vol-a
-omu kon/evy	-/omu -ju	-/omu -/ovi	-/omu -/ovi
-oho kon'/a	-/oho -ja	-/oho -a	-/oho -a
-ыj k/6n'u	-ыj -ju	-ыj -e	-ыj -e
-ым kon/em	-ым -jom	-ым -om	-ым -om
bil'im kon/y	-ым -ovy	-ым -/ovi	-ым -/ovi
a l i s			
b/il-ı̄ k/6n'ı̄	d/obr-ы car'-ı̄/ove	моц/od-ы чцорı̄	t/ust-ы v/ol-ы
-ыч k/onej	-ыч -ı̄	-ыч -ı̄v	-/ыч -ыц
-ым k6n'ım	-ым -ım	-ым -ım	-ым -ыг
-ı̄ -ı̄	-ыч -ı̄ц	-ыч -ı̄v	-ы -ы
-ı̄ -ı̄	-ы -ı̄ove	-ы -ı̄	-ы -ы
-ыму k'/in'my	-ыма -ı̄ami	-ыmi -ami	-ыма -ami
-ыч k/6n'och	-ыч -ı̄och	-ыч -ach	-ыч -ach

> r/ı̄dzyı̄, t6ust/ыı̄ > t/6ı̄sı̄cyı̄ (В. Верецькі), mol/odza (Комаровці), mol/ożyı̄ (Свалява). Дальші приміри подаю за Верхратським Зн. I., стор. 56: доўжый (Дубрівка, В. Шард), гладжый (Нове Давидково), вьжый, вьжа, вьже (Імстичово), нїжый, нїжа, нїжее (тамже), дор6жый, дор6жа, дор6жее, т6уцый (Нове Давидково, Іршава).

На тїйже області зустрічаємо й форми компаратива з на-ростками -ı̄(i)ı̄cyı̄, -ı̄cyı̄: kvasn/ыı̄ > kvasn'ı̄ı̄cyı̄, zdor/ovыı̄ > zdoro-v/ı̄ı̄cyı̄, mı̄cn/ыı̄ > mı̄cn'ı̄ı̄cyı̄, stud/еньыı̄ > studen'ı̄ı̄cyı̄, ı̄yr/okыı̄ > ı̄ı̄yrı̄ı̄cyı̄ (Ужок), kr/asnыı̄ > kr/aı̄ı̄ı̄cyı̄, hl/ыb/okыı̄ > hl/ыbı̄ı̄ı̄cyı̄ (Раково), temпныı̄ > temп'ı̄ı̄ı̄cyı̄ (ту наступила диссиміляція $\xi + \xi > \xi + \check{\xi}$ і певного рода вирівнання до форм *rı̄dzyı̄, molodzyı̄*) *zdor/ovыı̄ > zdo-rov/ı̄ı̄ı̄cyı̄, kvasn/ыı̄ > kvasn'ı̄ı̄ı̄cyı̄, zlyı̄ > zl'ı̄ı̄ı̄cyı̄*, но також *kr/asnыı̄ > krasn'ı̄ı̄ı̄cyı̄* і *kr/aı̄ı̄ı̄cyı̄* (В. Верецькі).

Рід жіночий

Раків	Золотарьово	Стройно	Ужок	Блажів	Орябина
S i n g u l a r i s					
N d/obra-gazd/y ^{en} - ² é	d/obra d ^{byn} 'a	č'/orn-a m/ucha	stud/en-a v/od-a	moč/od-a m/ati	ž/ou ^t -a d/yn-'a
G -oi ^ŕ	d/óbróŕi -'i	-óŕi -'y	-óŕi -'y	-óŕi -'cri	-oi -'ŕi
D -ŕi	d/óbróŕi -'y	č'/órnŕy m/ús'ŕi	-'ŕi -'ŕi	-óŕi -'eri	-ŕi -'ŕi
A -u	d/óbru -'u	-u m/uchu	-u -'u	-u m/aŕŕ	-u -'u
V -a	d/obra -'o, -c	-a m/ucho	—	-a m/ati	-a -'o
I -ou	d/óbróŕy -'éŕy	-óŕy m/uchóŕy	-óŕy -'óŕy	-om -'er'jom	-om -'om
L -ŕi	d/óbróŕi -'y	-ŕy m/ús'ŕi	-ŕ'ŕi v/óŕŕi	-óŕi -'cri	-ŕi -'ŕi
P l u r a l i s					
N d/obr-i gazd/y ^{en} -ŕi	d/óbr-i d ^{byn} -ŕi	č'/órn-/ŕi m/uch-'y	stud ^{en} -ŕi v/od-'y	moč/od-'y mat/er-'i	ž/ou ^t -y d/yn-'ŕi
G -y ^{ch} gazd/y ^{en} '	-ŕy ^{ch} d ^{byn} '	-ŕy ^{ch} -ŕy	-ŕy ^{ch} vod	-ŕy ^{ch} -ŕy	-ŕy ^{ch} d ^{byn} '
D -y ^{em}	-ŕem -'am	-ŕam -'am	-ŕam -'am	-ŕam -'jam	-ŕam -'am
A -ŕi	-ŕi -'ŕi	-ŕi -'y	-ŕi -'y	-ŕi -'i	-ŕi -'ŕi
V -ŕi	-ŕi -'ŕi	-ŕi -'y	-ŕi -'y	-ŕi -'i	-ŕi -'ŕi
I -y ^{emy}	-ŕemy -'amy	-ŕmy -'amy	-ŕmy -'amy	-ŕmy -'jami	-ŕmy -'ami
L -ŕy ^{ch}	-ŕy ^{ch} -'ŕy ^{ch}	-ŕy ^{ch} -'ŕy ^{ch}	-ŕy ^{ch} -'ŕy ^{ch}	-ŕy ^{ch} -'ŕy ^{ch}	-ŕy ^{ch} -'ŕy ^{ch}

На тій самій області находимо також цікаві форми з асиміляцією приголосних пневих до наступного *š*: *hust|ьi* > *h|uššьi*, *molod|ьi* > *mol|oššьi*, *sol|otkyi* > *sol|oššьi*, *tašk|ьi* > *taššьi*, *tverd|ьi* > *tv|ersšьi* (Кальник). Противний рід асиміляції приголосного *š* наростка > *-šьi* до попереднього пневого: *t|ažkyi* > *t|ažžii*, *sol|otkyi* > *sol|otčii* (Вел. Лаз).

На захід від Уга находимо ступенювання все при допомозі наростків: *-šьi*, *-išьi*: *mol|otšьi* (Пудгородя, В. Радвань, Р. Поруба), *čudn' |išьi* (Суха), *d|užьi* > *d|uššьi* (Суків).

Так само на схід від Боржави а на півночі від границь був. жупи Марамороської стрічаємося лиш рідко з давніми формами: *husk|ьi* > *h|užьi*, *dorohьi* > *dor|ožьi* (Волове), іноді лиш в прислівниках *tverd|ьi* > *tverdže*, інакше лиш з наростками *-šьi*, *-i(i)šьi*: *dač u tverd' |išu m|uku* (Ізки), *hust|ьi* > *hust|išьi*, *kr|pkyi* > *kr|pšьi*, *kr|asньi* > *kr|aššьi*, *t|ust|ьi* > *t|ust|išьi* (Воловий), *t|ust|ьi* > *t|ustšьi*, *molod|ьi* > *mol|odšьi*, *hust|ьi* > *h|us(t)šьi* (Королево), *pu|sl|ač st|aršoho s|ьna* (Буштин).

Вже від Великої Ріки (Хуст) зустрічаємося з компаративом, котрий є творений на спосіб румунський при допомозі слова *mai* (= рум. *більше*) з *positiv*-ом, а коли й приходить іноді форма компаративу, то вона не відчувається як компаратив, бо до неї ще додається слово *mai*. Цей спосіб ступенювання вже відомий й на був. марамороській Верховині: *mai dor|ožьi* (Воловий), *pu|sl|ač mai st|aršoho s|ьna* (Буштин).

На Гуцульщині такий спосіб творення компаративу переважає: *tonk|ьi* > *t|ončьi*, *mai tonkyi*, *to|ust|ьi* > *t|ouščьi*, *mai to|ust|ьi*, *boh|atьi* > *mai boh|atьi*, *hust|ьi* > *h|uščьi* > *mai hust|ьi*, *uzk|ьi* > *uščьi*, *mai |uščьi*, *mal|ьi* > *m|enšьi* > *mai mal|ьi*, *star|ьi* > *st|aršьi*, *mai star|ьi* (Рахів).

На ріці Рускові подібно: *n|yzkyi* > *mai n|yzkyi*, *kvasn|ьi* > *mai kvasn|ьi*, *d|obryi* > *mai dobryi*, *h|uršьe* > *mai h|uršьe*, *l|ipšьe* > *mai l|ipšьe* (Рус-Кривий). З двох послідніх примірів видно, що давню компаративну форму уживають за позитив.

Займенники.

Особові.

ја.

Gen. sing. На цілій області південно-карпатській панують побіч себе дві форми: *мене* та *перенята* з асс. s. енклітична: (*m*)*n'a* < *mja*. Ця послідня подекуди переважає в уживанні над першою. Це зауважує також і Верхратський (Зн. I, 71) „Місто *genet. sing. мене, тебе, себе* уживаються часто по прийменниках форми *accusativ-a* (*мя, мня*) *ня, тя, ся*.“

мене: *víd m|ene* (Рахів), *vu²d m|ene* (Рус-Кривий), *який ся з мене нѣп убрау* (Влагово, В. I, 150), *такий ты у мене газда* (Пузняковці, В. I, 134), *у мени* (Стройно, Е. З. III, XV). Частіші приміри з західніх областей: *od m|ene* (Р. Поруба), *mušite iti preč od m|ene, u m|ene* (Кобильниця), *tat tat p|os' tšl' hot|ovu pre m|ene* (Ястреб), *a keď найдете хо' лем љеден палець з мене* (Літманова, Гн. Р. пр. еп. 63), *od m|ene* (Завадка).

mn'a, mja, n'a: *do n'ě* (Рахово), *vu²d n'a* (Рус-Кривий), *je u n'a m|edu* (В. Апша), *je u n'a chlopčuk* (Нанково), *vidstup|its'a víd n'|a, bo men|e ne z'ist|e* (Торун), *ukrad|y úd n'|a k|ón'i* (Теребло), *ne m|aly do n'|a s|yby* (Ляхувці), *костя в ня твердое* (Влагово, В. I, 150), *узаяу у нья і киндирицьу* (Стройно, Е. З. III, XVI), *кови йакий до нья прилип* (Солочин, Е. З. IV, 193), *буу у нья мях по-пелу* (Воловий, Е. З., IV, 160). Не рідке це явище і на західніх областях: *ch|ukn'ij do mn'a* (Орябина), *до мня* (В. Мирошів, В. II, 80), *u²at z n'a* (Банске), *od mja* (Орябина).

В dat. sing. уживаються три форми: *mn'ě, men'i, mın'ě, my (mi)*. Перша форма старша, жива так у східніх як й західніх областях: *M|aj na n'a d|obru h|adku, lad|y mn'i p|eršu skl|adku* (Торун), *roj d|o mn'i* (В. Студений), *та схили сьа до мньі* (Голятин, Е. З. III, 30), *шчо ти прийшла до мньі* (Стройно, Е. З. III, 22), *не давай їм разпустацьку як -єсть далі мньі* (В. Шард), *В. I, 199*, *id|o mn'i ž|yby* (Ворочока), *як придет ту мньі* (В. Свидник, В. II, 140), *k|u mn'i* (Завадка), *gu mji* (Орябина). Форма *mn'i* уживана найчастіше в сполучі з прийменниками *ід*, а на заході *ки*. Цим способом можна пояснити вокалізацію *э* в *ідэ, кэ*, бо були в сильнім положенні. Друга форма *men'i* зі вставочним *e*, що повстала під впливом аналогії *gen. асс. мене*,¹ має ще різно-

¹ Диви про це Грунський-Ковальов, ор. cit., 206 і там подана література цього питання в зам. I. За цим поглядом, що форма *men'i* пізніша, ставиться Бузук і Дем'янчук, ор. cit., колиж бо проф. Дурново є думки, що ця форма є зі спільно-руської доби.

видності фонетичні: *min'í, mén'í*, т. є звуження *e* на *i* перед наступним м'яким складом. Вона частіша на східних областях: *min'í* (Рахово), *mén'í* (Рус-Кривий), *prychodyt id m/en'í* (В. Апша), *min'í* *pruyi/úh cerkúin/yk* (Драгово), *pod/ai min'í ruče/íku, oí pod/ai min'í obí* (Торун), *plat/yly by mén'í ar/endu* (Тереблo), *otpuš'caíte i v/ы mén'í, žel/aište ščas'lyvvi postupok i otpuš'caíte ty, što ja vam dės' perestup/yu* (Вульхувці), *ци миньі лехко було корову продавати* (Стройно, Е. З. III, XV), *а што миньі по грошох* (Голятин, Е. З. III, 37), *меньі страшно* (В. Раковець, В. I, 146), *а вон лў меньі казати* (Ільниця, В. I, 149), *но повіжете меньі* (Дунковиця, В. I, 145), *bludeš min'í za žon/у* (Страбичово), *ты глядла бідў миньі* (Лучки В., В. I, 166), *што меньі до того* (Пузняковці, В. I, 134), *меньі не треба твѡго каштелю* (тамже, В. I., 144), *vñl mén'í* *pačmyl'is'yu* (Комаровці).

В західних областях, як це потверджує й сам Верхратський (II, 80), обі ці форми рідші: *дайте меньі тоты пинязы за мою корозку* (Орлов, В. II, 119), *men'í* записав я у Валяшківцях та Р. Порубі. Найчастіше уживається однак форми енклітичної: *ты, mi: d/aište ty h/usob'ku* (Люта), *jak umr/и, ta bud/ete ты psalt/yr'и byt/aty* (Ляхувці), *вжесь ми вкытѡв двох братѡв* (Страбичово, В. I, 129). На захід від Лабірця енклітичні форми ще частіші: *nai mi pov'id'at* (Суха), *mi ne tr/eba any p/yркы* (Р. Поруба), *choč hol/ови mi zotn'íšte* (Вальків), *d/aište mi ž'ist'í* (Кобильниця), *mi ся vid'it* (Кечківці, В. II, 129), *тераз ми придеш дати* (Орлів, В. II, 118), *k'jed mi išče m/oho s'yna mi priv/edeš, dai mi dva poh/ary; davaí mi dva řín' až'í* (Орябина), *prišol gu mi* (Банске).

Acc. sing. має дві форми: *мене* та енклітичну: *mĕa, mĕ'a, n'a*. Перша форма більше поширена на сході: *су ch/оč ты мен/е загізату* (Вульхувці), *ты мен/е не рознаї/еš* (Ізьки), *kov/ы мен/е iútc'í d/atko uslobodyu* (Заріча), *кѡбы у мене скѡчы* (Влагово, В. I, 150), *перенеси мене через воду* (В. Шард, В. I, 154), *озьмі мене* (тамже), *виджю я, ожь ты мене тепѣрь загубиш* (Страбичово, В. I, 129), *пѡдеш ѡ сватати за мени* (Солочин, Е. З. III, 186), *посмотрѣв на мене* (Пузняковці, В. I, 134), *m/ene v'id'ít* (Р. Поруба), *а мене на мое не нукайте* (В. Свидник, В. II, 137), *k/atař d/obryĕ bl/ude na m/ene* (Банске), *m/ene* (Блажів).

Друга енклітична форма, що повстала з *mĕa*, виступає найчастіше у виді фонемі: *n'a* (*mĕa > mĕ'a > n'a*): *ob'í n/оky n'a bol'ily* (В. Апша), *it/aješ n'a u побу* (Керецькі), *изьѡиш ня* (Влагово, В. I, 149), *дуже ня побили* (В. Шард, В. I, 154), *хидь бисьте красно у ња спали* (Стройно, Е. З. III, 130), *та кортыло ња удознати за то* (тамже, Е. З. III, 153), *туй ња принесло* (Воловий,

Е. З. IV, 160), за тогом го кусај, бо ња приступиј (Гол., Е. З. III, 31), чим бишь ња погѣстив (Страбичово, В. I, 129), Бог ња покѣрау (Пузняковці, В. I, 134), *otpust'it' n'a, iarku* (Коритняне), *pr'lytmete n'a n'a n'ic* (Люта), *maješ n'a na hran'yc'u v'lvesty* (Ворочово).

В західніх областях ця форма також найчастіша: *hej, Vlože mii, Vlože, pob'lyvaš tija d'luže* (В. Радвань), *žleby na n'a d'achto šat'lovaц* (Суків), *vín zapys'laц n'a* (Суха), *abo n'a pob'lyite* (Вальків), *товды мя вытягнут* (Кружльова, В. II, 133), *и дораз мя познаш* (В. Свидник, В. II, 136), *та би мѡа зас бил* (Кромпах, Г., Р. пр. еп. 65), *hn'eska tija b'olit hol'lova* (Орябина), *a n'it' tija chto vyp'laty* (Літманова), *v'id'it' n'a* (Банске).

Inst. sing. Давнє закінчення на *-oi* скорочується на *-ou*, як і при деклінації іменниковій, так що пануючою формою є *тпоу*. На західніх областях аналогічно до форм іменникових на *-ot* і згідно з територіяльним поширенням тих же форм находимо закінчення — *тпот*.

тпоу: *zo тпоу* (Рус-Кривий, Рахово), *zo мноу* (Стройно, Е. З. III, 39), *та ѡт путь за мноу замелѡ* (Ільниця, В. I, 148), *ты ся zo мноу побѡжиш, пой zo мноу* (Пузняковці, В. I, 143), *zo тпоу* (Валяшківці, Р. Поруба), *надо мноу* (Борів, В. II, 80).

тпот: *zo мноm* (Кружльова, В. II, 128), *надо мноm* (Вапенік, В. II, 80), *pr'šol zo тпот* (Банске, Орябина, Завадка).

Форми на *-oi*, записані Верхратським у В. Лучках, находять ся лиш в пісні ради ритміки: *Ступау кѡно ізо мною, зарвав бы ся пѡдо мною* (В. I, 170).

Loc. sing. є рівний *dat. sing.* за виїмкою форм енклітичних, котрих в *loc.* не уживається: *на т'епі* (Рахово), *на т'ѣп'і* (Рус-Кривий), *ци видиш ты, — яко є на менѣ великое листя* (В. Шард, В. I, 153), *на т'ен'і* (Валяшківці), *тп'і* (Убля, Брѡх § 51), *на тп'і* (Блажів, Завадка), *пр'і тїі* (Орябина).

Дуже рідко попадає форма на вид енклітична *тi*. Але Верхратський справедливо виводить її з *м'ѣн'ѣ* (II, 80). Такуж форму записав я в Банскім: *dobr'it' st'ojit' na тi*, а також в Орябині: *pr'і тїі*.

ты

Деклінація займенника особового *ты* у головних рисах виказує такі самі явища відносно *genet. acc. sing.*, як й при *ja*.

Gen. sing.: *teb'e* а також енклітична форма, запозичена з *acc. ta*: *ja ne ber'ju v'it' ta, bo ты ne ch'arnыѣ* (Торун), *aibo ja z'adar is ta ne |uslobožu h'adynu* (Заріча), *vol'ы u ta m'icn'it'* (В. Раковець), *vol'ы ut ta v'oz'mu* (тамже), *što s ta v'oz'mut* (Банске), *lot ta* (Оря-

бина), *maŭ* я дѣла тебе гостину дѣбру (Страбичово, В. I, 128), *vy²d tjebe* і *vy²d ta* (Рус-Кривий), *do tjebe*, також *do tje* (Рахів), *od тебе* (Блажів, В. II, 80), *iz tjebe* (Валяшківці), *ot тебе* (Р. Поруба), *ot tjebe* (Завадка).

Dat. sing. має дві форми: *tobí* та енклітичну *ty, ti*. Як одна, так й друга поширена на цілій області південно-карпатській від Татр по Тису.

tobí: *yd tobí* (Рус-Кривий, Рахово), *iak ja tobí uk|ažu* (Буштин), *a я тобі виштко буду говорити* (Влагово, В. I, 150), *tobí там не слободно ітї, чекай тут, а я тобі принєсу* (Пузняковці, В. I, 135), *p|okla ja ku tobí ne pr|yidu* (Орябина), *ja tobí dat* (Банске), *dat tobí* (Р. Поруба), *ku tobíi²e* (Орябина), *ku tobíi* (Завадка). У Валяшківцях записав я: *tebí*.

Енклітична форма *ty, ti (t'i)* розповсюднена побіч: *tobí: b|udu ty na p|otoču* (Буштин), *я ти сѣна дам* (Ільниця, В. I, 149), *ta k'led ti ne b|ude m|oja p|an'í v|r|yti* (Р. Поруба), *z|araz tí hol|ovu z|otnu, v|onu t'í n'íš ne z|obíat* (Вальків), *de ti lotec* (Щавник), *ot-pr|uščaji ti, naj tí h|ospod' boh otp|ustyt* (Млинарівці), *жебы ті не было маркотно* (В. Свидник, В. II, 138), *кто ті такой рады дау* (Чірч, В. II, 118), *не вымяу ем ті зверх главы, жебы ті не была за верх главы* (Старіна, В. II, 120), *та ті дам* (Шамброн, Гн., Р. п. е. 53), *što tí dažut* (Банске), *dam ti* (Орябина).

Acc. sing., подібно, як при займеннику *ja*, переважає форма енклітична *-ta*. Форма *tebe* в уживанні виступає менше.

tebe: *ja tebe ne roznaíu* (Ізки), *я тебе начу* (Влагово, В. I, 150), *а я тебе не нєсу* (В. Шард, В. I, 154), *я тебе не годен учіти* (Позняковці, В. I), *но виджу, ош тебе ни били* (Солочин, Е. З. IV, 170), *на tjebe* (Орябина, Валяшківці, Блажів), *су b|ude k|alaf dobr'í na tjebe* (Банске), *na tjebe* (Завадка).

t'a: *až ne žižš, to ja ta ubíu tuí* (Торун), *dar|uju ta žyvo|om* (Буштин), *ja domíu ta pov|edu* (Страбичово), *tépér ta ne uřuš'jaiu von* (В. Раковець), *ja сѣм раз пирид тѣя побожьу на сокирі, шчо ja на тѣя нитда не вѣкличу* (Голятин, Е. З. III, 161), *йдут по тѣя филистийани* (Голятин, Е. З. III, 19), *прийдуть тоти тили та тѣя забіут* (Солочин, Е. З. IV, 37), *як тѣя треба сповідати* (Влагово, В. I, 150), *та перерошу тѣя сього мѣта* (В. Шард, В. I, 183), *перевѣду тѣя чѣрез вѣду* (В. Шард, В. I, 154), *Бог тѣя дау, чорт тѣя дау* (Страбичово, В. I, 118), *чей тѣя погбшу* (тамже, В. I, 129), *придали на тѣя своїи царіство* (Стройно, Е. З., III, 14), *šn|aru ta za D|upaí* (В. Радвань), *ja ta vidít* (Р. Поруба), *я тѣя охабил* (Вини. Свидник, В. II, 139), *навчу я тѣя шапочку знимати* (Бехерів, В. II, 121), *я тѣя не познам* (Орлов, В. II, 119), *naj ta ne v|idžu* (Блажів), *d|aj mí V|ože zn|ati, s kým ta b|udu br|ati; ja ta p|ušču* (Літманова), *vidít ta* (Банске).

Instr. sing. так як у займенника *ja* — кінчиться на: *-oу* або в західних околицях на тих самих місцях, що й займ. *ja* — на *-om*.

toboу: ys toboу (Рус-Кривий, Рахово), *обым і я утопіу ся іс тобоу* (В. Шард, В. I, 154), *s tobbу* (Убля, Брок, § 51), *keb'ym s'a dždjalala za tobi'bu p'lotооу* (В. Радвань), *за тобоу* (Межилаборець, В. II, 80), *s tobi'bu* (Валяшківці, Р. Поруба).

-om: p'išol s tobot (Банске, Блажів), *s tobom* (Кечківці), *за tobom* (Завадка).

Форми на *-oи* лиш в піснях: *розлучила ня с тобою, як рыбочку із водою* (Лучки, В. I, 169).

Loc. sing. як і *dat. tobi: o t'obi besidoval'i* (Р. Поруба), *dobr'i st'ojit na t'obi* (Банске), *na t'obi* (Блажів), *na tobi* (Завадка).

vin, vûn, vun vyn; она (vona); оно.

Займенник третьої особи чоловічого роду має в першій відмінку різновидності, обумовлені передовсім фонетичними змінами етим. закр. *o*, при чім змінене *o* а зглядно його рефлексі дістають часто придихове *v* (*у*), перед котрим знов витворюється неначеб гармонійний голосний *o*: *vûn, ov'ûn, vûn* — *ov'ûn*, (*ûn* є виїмка, обмежена лиш на Завадку), *vûn, ov'ûn, vyn*. Поява тієї чи іншої фонемі обмежена областю перезвучу етим. *o*: *овѡн хвалѣтисѣ ладѣу гблосом* (В. Шард, В. I, 151), *тко вганѣ, што овѡн (царь) бѣде указувати* (Ільниця, В. I, 147), *ov'ûn t/usyŭ* (Страбичово), *vûn tén'i naityŭ'isŭŭ* (Комаровці).

Дальші відмінки представляють деякі дублети, що повстали з причини історично-морфологічних змін, а то зберіганням *e* або його переходом по аналогії на *'o*. Крім того в дальших відмінках по прийменниках приймає *n*.

neho: Ці старші форми появляються лиш на окраїнах східних та західних. На сході вони поширені від ріки Рускови аж до Тересви: *svit ispered neho pož'oukne* (В. Апша), *vôyk k'laže do n'eho* (Буштин), *pust'ylu na n'eho* (Вульхувці). Але ці форми там рідкі. На заході найшов я цю форму: *spraviv sa kûn z neho* (Ольшавиця), *do neho* (тамже), *z nego učinyŭ ženŭ Evi t'yllo* (Старіна, В. II, 120), *vyšše nego* (Уяк, В. II, 119), *и neho st'uz'ocy* (Обручне), *od n'eho* (Орябина).

Верхратський занотовує спорадичні появи цих форм і на областях, де панує друга форма: *n'oho: ta idь ukradъ y nego kôzu* (Збійне, В. II, 166), *кувати од него* (В. Свидник, В. II, 134). Такі самі форми находимо у записях Верхратського і на східній області, но вони не заслуговують на віру: *увидѣв, оѣ y него дѣбра нѣска* (Пузняжовці, В. I, 134).

Другою формою, що панує в превеликій більшості на південно-карпатській області є: *n'oho: tai d'ibykola n'oho hr'usŭ*

na z/emly (В. Студений), im/yu s'a na n'joho s/erdyty (Теребло), na s p/ered n'joho (Заріча), raz pryšly do n'joho tkač'i (Буштин), do n'joho poť ahp/uy s'a (Нанково), у нього (В. Шард, В. I, 151), звідали ся у нього (Дунковиця, В. I, 145), сперед нього (Страбичево, В. I, 130).
Форми без n: joho, jehjo появляются лишь як займенники присвійні: star/osta zazw/waje jehjo r/oduč'i i br/ata, s/estry (Вульхувці).

Dat. sing. має форми: jети, jоти, неми, n'оти та енкалітичну ти.

Так як у геп., форми старші: jети, неми появляются на окраїнах східніх і західніх: ubic'av jetu (Бичків), id n/etu (тамже), у žd/aje, što jetu kor/ovu pryženje (Новоселиця, Нерс.), уд неми (тамже).

Верхратський занотує ще приміри з В. Раківця, Ільниці, Страбичева, Горонди, Пузняковець: почала кров свистати із нбса і рота емю (Р. Раковець, В. I, 146), яу я емю казати, та кажу емю (Ільниця, В. I, 149), свію ему під крило (Горонда, В. I, 127), товдї як емю пан удав (Страбичово, В. I, 129), што ему в рот упало (тамже, В. I, 130), каже ему тазда (Пузняковці, В. I, 136), та ему треба было такое доугое дерево (тамже, В. I, 134). Но ці приміри сумнівні. На заході: i use jети t/at'ir ravid/ata (Вальків), далі ему чісты шаты (Чертіжне, В. II, 151), бо ему так чорт наказал (Бодружал, В. II, 144), штобы ему пришли и ему повісти (В. Свидник, В. II, 135), то я ему скажу (тамже, В. II, 135), і ему зельниця не зробила ничь (Вапенік, В. II, 128), Шаркань повідал ему (Кружльова, В. II, 133), pr/yn'is j/ети v/ady (Київ), а pr/узоц vjn gu n'ети (Ястреб), jide ku n/ети (Блажів), прішоу ку нему (Шамброн, Гн., Р. пр. е. 53), ку нему (Літманова, Гн., Р. п. е. 62), ž/eby n/e šla ku n/ети (Літманова), ku n/ети (Орябина)

Форми молодші: jоти, n'оти: car' jbt/u казац (Изки), st/aréc' jbt/u k/aže (Репінний), кажут йому пани (Голятин, Е. З. III, 32), тогди йому не дали (Вучково, Е. З. III, 145), тай рjку йому обвіла (В. Раковець, В. I, 146), а дьідо йому так повіу (Ільниця, В. I, 149), а тоты лбде йому кажуть (Дунковиця, В. I, 145), а она йому каже (Страбичово, В. I, 218), казали йому (Лучки В., В. I, 131), агнел йому казбу (Пузняковці, В. I, 135), ot'éc' Nykol'aj rot'ih jbt/u (Купиновці), но Ной йому ни хоци казати (Стройно, Е. З., III. 5), він йому розповіу (Чертіжне, В. II, 128), дайме йому ішче за то два (Чертіжне, Гн., Р. п. е. 51), она повідала йому (Кружльова, В. II, 132), pr/yn'is j/оти (Вирліх), tot š/ovek pov'idat j/оти (Нікльова), dat jет j/оти (Рафаївці), to vjn b/ude j/оти jot'éc (Вальків), ale j/оти kral zak'azat (Кобильниця), ja dat j/оти serp (Герлахів), dat j/оти (Шом), она прішла ку ньому (Орлів, В. II, 119), йому треба (Якубяни Г. Р. пр. е. 64), dat j/оти (Завадка), id/e id n'оти (В. Апша), id/e id n'joti čolbvičk (Репін-

ний), *наложив ід ньому уxo* (Голятин, Е. З. III, 30), *не мож було приступити д ньому* (Воловий, Е. З. IV, 160), *і прийшов д ньому ангил* (Стройно), *та побігла ід ньому* (Р. Раковець, В. I, 146), *та д ньому* (Страбичево, В. I, 129), *прийшов ід ньому няньо* (Пузняковці, В. I, 138), *і p'išoŭ gi n'oti* (Рокитівці), *ту ньому* (Кружльова, В. II, 128), *она прішла ту ньому* (Орлів, В. II, 119), *ки n'joti* (Завадка).

З наведених вгорі фактів видно, що територіяльне відграничення форм: *jetu, netu* — *joti, n'oti* на західній області не дається означити, бо поза Лабірцем виступають обі форми поруч себе. Перевага однак все по стороні форм: *joti, n'oti*.

Побіч цього уживається всюди й форма енклітична *ти*: *а кнегиня дає му два вóзи мелаю* (Росущка, В. I, 127), *просіу́ Бога, щóби Бог му даў красну одежу* (Бочко-Рагів, В. I, 127), *dajite ti hus'laty* (Буштин), *taŭ k/ažut ti* (тамже), *забийте му право в чéрево* (В. Раковець, В. I, 146), *каже му лисіця* (В. Шард, В. I, 181), *та здер ем му три ремінні* (Ільниця, В. I, 149), *а люде му одповіли* (Дунковиця, В. I, 145), *каже му шаркáнь* (Страбичево, В. I, 129), *імили му густу* (тамже, В. I, 128), *хóтьїли звесту красну жону му* (Пузняковці, В. I, 135), *і k/ažau ti* (Рокитівці), *v'ip ti p'ioviť* (Кобилєниця), *Господ му на то одповіу* (Старіна, В. II, 120), *і t'iam ti hov'orіu* (Ястреб), *і ти nakaz'v'je* (Орябина), *і ša ti ukaz'ala, p'rosit' p'iana, ž'ebv' ty dať ch'v'žy* (Літманова).

Acc. sing., подібно як *gen. sing.*, має форми *jeho, neho, joho, n'oho* та крім того енклітичну форму: *ho*. Перші старші форми, подібно як й в *gen. sing.*, появляються на східній області від ріки Тересви а на заході від ріки Лабірця: *jeho*, *za neho* (Кобилєцька Поляна, Рахів, Бичків), *уекли ego* (Дрічна, В. II, 148), *так ego з того сыпанця зачали імїти* (Вапенік, В. II, 127), *і jotec na neho d'avaŭ m' p'p'naži* (Орябина).

joho, n'oho: *у зац'дау johto* (Буштин), *царь даў за нього свою дівку* (Ільниця, В. I, 147), *чекáу, коли барáн у ньóго скóчить* (Влагово, В. I, 150), *а лисіця увідыла його́* (В. Шард, В. I, 151), *ож його побыла, бо вна його́ мїла* (Гребля, В. I, 144), *іміла на нього клікати* (Дунковиця, В. I, 145), *найшла його́* (тамже, В. I, 145), *johto p'ar'ou* (Страбичево), *хóтьїла його́ іззвїсти* (Страбичево, В. I, 128), *обояла його́* (Лучки, В. I, 133), *а johto p'ryh'au het* (Керецькі), *p'ov'ıdat' rap na n'joho* (Суха), *ta johto zakl'ukaly* (Пихні), *посмать на нього* (Збїйне, В. II, 170), *та іа його не забуу* (В. II, 168), *на n'oho* (Валяшківці), *v'ip joho uz'au na sud* (Рокитівці), *цїтан на тїлько його́ прїзволив* (Чертіжне, В. II, 149), *а johto t'rut'ali za p'ajgl'p's'joho* (Вальків), *на што они його́ пускают іїсти* (Виш. Свидник, В. II, 137), *но його́ уж не хóтьїли выслободити* (Кружльова, В. II, 134), *жебы його́ назад вытягли, як його́ вытягли* (Кружльова, В. II, 134), *а зельніця през нього прешла*

(Вапенік, В. II, 127), *іак іона ііоно увывіла, то ііоно ро stolječ'ku rustyла* (Млинарівці), *тац ро n'іоно прілі* (Ястреб).

Форма енклітична *ho* стрічається на цілій області південно-карпатській: *та пак го звержуть* (В. Шард, В. I, 151), *як го укучила една пчола* (Страбичово, В. I, 128), *аже бы го різау пожом* (Лучки, В. I, 133), *і тјат ho завладу на вієr'бу* (Купинувці), *жебы го тыгати за коньом* (Чертіжне, В. II, 118), *та са ho z'vídaly* (Вальків), *ііаg ho пріосіу; ты vіat ho prodaly; ііаg vid'іла ho princ'eza* (Орябина), *vыlаh ho n/a verch* (Літманова).

Крім цих форм Верхратський наводить ще останок первісної форми *n* (*ń*) зі зложенням: *ни: дал на ни фіскалуша* (Кечківці), *кед мя за ни не дали* (Вапенік, В. II, 81).

Скороченою формою, а то родом контамінації: на *ни*, на *нь* + *іого*, як справедливо пояснює Верхратський (II, 81), є форма: на *нього: і так на нього заволав* (Старіна, В. II, 120), *як ся выгнал на нього* (Лівів, В. II, 115), *на нього* (Курів, II, 81), *s'іadu n/a n'ho* (Блажів).¹

Скороченою формою мабуть не без впливу таких форм як: *па ну* є форма: *па те*, яку я записав в Орябині.

Instr. sing. має лиш одну форму: *пут* з фонетичними відмінними *у* — *і*: *ніт, n'ім, нуіт*. Ці послідні форми панують лиш в околицях на захід від Уга. Протетичне *n* виступає і без прийменника. — *пут: вєрла ним* (Влагово, В. I, 150), *кјосіš на vіdč'і z пут* (Страбичово), *із ним* (Лучки В., В. I, 132), *ніт* (Убла, Брех, § 51) *z n'ім* (Валяшківці, Банске), *z пут* (Р. Поруба), *за ним* (Кружльова, В. II, 131), *орел ша z ним ставил, хто высьше вылетіт* (Уяк, В. II, 119), *z ним границу значіті* (Чірч, В. II, 118), *tat lude z/a нім kryčaly* (Орябина), *рыд пут, ты z пут por'і/adok zrobіtne* (тамже), *s n'ім* (Завадка).

Loc. sing. відповідно до того, який є рефлекс етим. *e* в закритих складах, звучить: *па n'ім, нїт, n'ит* а на західніх областях, де в деклінації зложеної *loc. sing.* = *instr. sing.*, звучить *па нїт*. — *па n'ит* (Рус-Кривий), *па n'ит* (Золотарьово, Медведьовці), *нїт: яли у нїм ставчикы іого говорити; тко буде у нїм за цяря* (В. Шард, В. I, 152), *на нїм* (Страбичово), *па n'ит* (Стройно, *па n'ит* (Рахів, В. Верецькі, Ужок), *па n'ит* (Давидів), *и n'ит* (Млинарівці), *на нїм* (Чертіжне, В. II, 152), *в нїм* (Бехерів, В. II, 122), *при нїм* (Кружльова, Гн., Р. п. е. 66).²

Займенник третьої особи жін. роду звучить: *она іла, вона: як она пуд бєрегом рьла* (Влагово, В. I, 150), *а она іому кажє*

¹ Форми такі, як видно з матеріялу, поданого J. Stanislav-ом, поширені так в говорах ліптовських, як і в літературній словацькій мові (ор. cit. стор. 324).

² Гнатюк приводить раз з Кружльови форму: *при ньому*. Однак вона є сумнівна.

(Страбичово, В. I, 128), *yn/a s'a duže yzradovala; jak/yj on/a šće u svoj/im žyvt' /i ne v'vd' /la* (Страбичово), *a yn'a k/laže* (Комаровці), *ona pr/yšla gu n' /otni* (Рокитівці), *a v/ona uše vid' /la' jak v'n k/arty тац* (Вальків), *v/ona* (Банске), *та она кричит* (Уяк, В. II, 119).

Gen. sing. має дві форми. Від Лабірця на схід аж по горішню Тису пануючою формою є: *jei' /i* по прийменниках *n/ei' /i*. Форма *jei' /i* має ще варіант *ji' /i*, котрий повстав наслідком асиміляції *e* до наступного *i*. — Другою формою є *jei'* по прийменниках *ne /i*. Ця форма удержується на областях на захід від Лабірця а на схід від цієї ріки у селах сусідніх зі словацькими. Форма ця піддержується мабуть тим, що уживають її в найближчих сусідніх словацьких та польських говорах. Така сама форма *ne /i* (а не *jei' /i*) до нині живе в долині ріки Рускови.

jei' /i ne /i: *ne h/odenet yz n/ei' /i /u /ty* (В. Раковець), *b/yla y ne /i d' /yka* (Заріча), *pop /yla nei' /i* (В. Шард, В. I, 152), *inšak /y /i /yk ne bude d/yla ne /i* (тамже, В. I, 152), *spred nei' /i* (Влагово, В. I, 149), *та быу в nei' /i eden syn* (Страбичово, В. I, 128), *у nei' /i* (Страбичово, В. I, 129), *m /sto nei' /i* (тамже), *ud nei' /i* (Комаровці), *a tam jei' /i v/adavač' /i ne ruš' /aly* (Коритняне), *дау бих коло nei' /i стражу* (Стройно, Е. З. III, 39), *ji' /i* (Буковець), *ne /e s/apy ji' /i* (Люта).

jei': Вже від Ублї починаються дублети: *jei' та i' /i* (Брох, § 51), *z n' /ei* (Валяшківці), *jei'* (Р. Поруба), *xnadesh do nei'* (Бодружал, В. II, 142), *то ся з nei' /i зробила рыба* (В. Свидник, В. II, 139), *но він не послухал e /i* (Кружльова, В. II, 133), *nišol od nei'* (тамже, В. II, 132), *i od nei' /i v totu nič kup / korovu* (Орлов, В. II, 119), *si d/obri b/ude z n' /ei kur' /iti* (Р. Поруба), *p /išla d/o n' /ei* (Рімне), *tan- c /ijut /u n' /ei, dok /al ne vudno* (Млинарівці), *chto z nei' /i pof /achat: ne dost z nei'* (Орябина).

М'якчення *n* перед *e* є впливом словацьким.

Dat. sing. представляє велику різnorodність не лиш з огляду на рефлекси з етим. закр. *e* > 'у, ѱ, і, але також з огляду на переміни початкового та кінцевого *i*, котре може щезати або іноді на кінці переходить на *y*. По прийменниках появляється приставочне *n*. Наслідком того маємо форми: *jei'*, *ji' /i*, *ij' /i*, *ji' /i*, *ij' /i*.

Форма *jei'* відома лиш в західніх областях. Приставочне *n* іноді зм'якчується: *gu n' /ei* (Валяшківці), *jei'* (Банске), *не міг e /i на дяку зробити* (Бодружал, В. II, 142), *а она e /i не казала ніти* (В. Свидник, В. II, 140), *бо e /i обіцяу теля на керстину* (Уяк, В. II, 119), *дау їет jei'* (Рафаївці), *я дау jei' ist /i* (Кобильниця), *я дау jei' serp* (Герляхів), *дау jei'* (Ястреб), *z /oboch /idut jei' s /otd /i* (Шом).

Форма *ji' /i* панує на цих областях, де етим. *e* в закритих складах переходить на 'у, котре зм'якчує приставочне *n*. Є то

область східнього і південного Земліна, Ужанщини і Березанщини до Латориці а дальше Мараморощини від В. Ріки до Тересви а зглядно Бичкова-Луга та ріки Рускови.

iu: *yd n'ui* (Рус-Кривий), *št/oby on/a m/uzovoy rosk/azovala a muž iui* (Вульхувці), *dač iui* (Убля, Брех, § 51), *id n'ui, iui* (Медведьовці, Золотарьово).

iui: Ця форма появляється там, де етим. *e* в закр. складах переходить в *ü* т. є на островах західньої області та на сході між Латорицею і В. Рікою: *dač iui* (Звала, Ольшавиця), *каже iui* (Пузняковці, В. I, 141), *а вёл iui одказав* (Лучки В., В. I, 131), *а тбого чоловіка iui дала* (Страбичово, В. I, 130), *ov/in d/oiho ne ch/ot'i iui kaz/aty* (тамже), *а Кароль id ний приступить і каже* (Пузняковці, В. I, 142), *яү приходити ближе id ний* (В. Шард, В. I, 152), *думала што то виытко iui орати* (Лучки В., В. I, 131).

Наслідком фонетичних перемін *i* на *u* у визвуді одержуємо на області між Латорицею (а навіть дальше на захід) та В. Рікою форму: *iui, niu: dač iet iu isty* (Керецькі), *сказаč iui* (В. Раковець), *id n'iu* (Имстичево, Заріча), *i iui ud/otay ob/i ruku* (Страбичево), *у iui rospov/ily, ož iui boh d/au sér/ěnc'u* (Страбичово), *а iiv tazda ykopaү edny яму* (Пузняковці, В. I, 135), *та дасть iui сто сріберных* (тамже, В. I, 135), *iui* (Стройно). Гнатюк, правда, на цій області не зазначає переходу *e > ü* а лиш *e > i*, но за то зміну у визвуді замічує: *шчо iui отець даү* (Солочин, Е. З., III, 215).

Форма *iui* панує на області перезвуку етим. *e > i*, т. є на області західній від Попраду до Ціроки та у верховинських говорах аж по Гуцульщину включно: *даү iü дараву хльіба* (Росішка), *сказаč vin iui* (Решінний), *даү iü rem'n'a* (Люта), *id n'i* (В. Верецькі, Буковець), *ia dat i pin'az'i; dat iü* (Р. Поруба), *даү iüsti iü* (Р. Воля), *dat iü pole* (Щавник), *pišta gu n'i* (Рімне), *pr/yn'is iü* (Вирлік), *та я iü пысок не годна розняти* (Чертіжне, В. II, 151), *то може бы я iü поміг* (Бодружал, В. II, 143), *лем ты iui даү покій* (тамже, В. II, 143), *а він iü фурт казал* (В. Свидник, В. II, 140), *пишол купити iü шмату* (тамже, В. II, 139), *ту нй фрейцмерки пришли* (Кружльова, В. II, 129), *шитан ту нй ходит* (Вапенік, В. II, 126), *тегаз тоты пташкове не дадут iui німі воду, жебы ше iui тоты жоуты скірны* (= чоботы) *не побабрالی* (Старіна, В. II, 119), *штобы iü тоты пінязи дал* (Орлов, В. II, 119), *та гваріла iui так а дябол iü потім гваріл* (Чірч, В. II, 118), *даү iü* (Блажів), *ia dač iui iüsti; nakaz'yię,*

¹ На області *ü* (*iui*) Верхратський занотує форму: *ei*, правда в пісні:

Не ший *ei*, не ший тонкими нитками
Ой не приливай *ei* дробними слезками

(Гребля, В. I, 194).

žlebъ iŕi pŕisau a ŕona brude žetm (Орябина). Тут знов налсжитъ зазначити, що в околицях західних (на захід від Латориці) находимо дублети: *iŕi* і *jeŕi* (Бодружал, В. Свидник, Блажів).

Acc. sing. має крім форм gen. sing. *jeŕi*, *iŕi* або скорочену *ŕi* рідше форму *ju*, особливо по прийменниках приймаючи *n*. На західних областях находимо також форму *jeŕi*.

jeŕi панує на області від Уга на схід: *пробий ей* (Росішка, В. I, 127), *vŕn jeŕi imju* (В. Апша), *može totja korjova, što jeŕi v/yn'as* (Новоселиця), *bur'i/an iŕi ubju* (В. Студений), *не є такого боднарика, авь ей ісправу* (Хуст, В. I, 159), *такá дьвка, што заженуť ей до хьжи* (Луково, В. I, 159), *бо мороз ей ізморозу* (В. Шард, В. I, 153), *імила ей бити* (Лучки В., В. I. 133), *помаститъ ей мастьов і положитъ иї на столиць* (Пузняковці, В. I, 142), *k/otryi jeŕi za ž/onu ch/obe uz'atju* (Страбичово).

iŕi на цій самій області: *здоий iŕi* (В. Шард, В. I, 152), *starŕi s'a bojau, aŕ iŕi loz'te* (Страбичово), *iŕi* (Стройно, Медведьовці), *і там iŕi замок* (Голятин, Е. З. III, 161), *як iŕi увидит* (Задня, Е. З. II, 122), *iŕi zaklykaly do ch/ŕži* (Люта).

З цієї форми скорочена форма *ŕi*: *to tehdŕy iŕi mož ubju*; *sk/usa iŕi p/ot'ala* (В. Апша), *ch/orju iŕi do sebe* (Буштин), *prov'adyt iŕi do ch/ŕži* (Вульхувці), *rovjuch iŕi na mŕsto* (В. Раковець), *ponlesy iŕi na brju'ku* (Страбичово), *uz'au iŕi s'obŕi za ž'bnju* (Ворочово), *дау иї сприймати у крипту* (Стройно, Е. З. III, 39), *і вон як иї ұзьяу* (тамже, Е. З. III, 190), *підем иї сватати за мени* (Солочин, Е. З. III, 186), *лем иї сукам межі пальцями* (Чертіжне, В. II, 151), *кед стьг хпал, то иї нагнали* (Бодружал, В. II, 145), *так взяв иї за руку* (В. Свидник, II, 139), *не годен был иї поимати* (В. Свидник, В. II, 139), *і z/as iŕi tam p/on'is* (Орябина).

jeŕi. Форма *jeŕi*, подібно як *ŕ* в gen. sing., ограничується на західню область, але спорадично появляється вона вже від Ублі: *jeŕi* (Убля, Брех, § 51), *a na četv'ertju vleč'ur uz'le jeŕi perep'ustju*; *uz'au jeŕi do rekla* (Рокитівці), *же сн іме до Клубакы і ей выт'ягнут* (Бодружал, В. II, 143), *і охабил ей за містом* (В. Свидник, В. II, 139), *ід ей зажен* (Кружльова, В. II, 126), *ta t/ŕy jeŕi n/aideš* (Вальків), *як v/oŕna jeŕi roz'b/ŕta* (Щавник), *juž to jeŕi ne v/ŕduš ũ zel'enyť vŕn/očku* (Млинарівці), *vid'ŕta jeŕi* (Рімне), *ŕag jeŕi vŕi/ahly z v/odŕy* (Орябина), *ŕag jeŕi d/omu priv'ely'*; *chod/ŕta jeŕdna boh'ŕn'a do hor/očku i zlap'aly jeŕi* (Літманова), *jeŕi* (Завадка).

Стара форма *ju* появляється рідше на східних областях, частіше на західних. Але всюди на цій області по прийменниках є *n*: *napála ю колька* (Пузняковці, В. I, 177), *возме собі з принцезны тоту масть до шкатулькы, збере і красно ю умьу і дау назад платьычко на то* (Пузняковці, В. I, 143), *а люде хотыли ю ратувати* (Бодружал, В. II, 142), *приведи ю на мороз*

(Кружльова, В. II, 132), *і хотѣли ю обличи, взяв корбач і ю зачал бити* (тамже, В. II, 129), *за фратрку ю мал* (Вапенік, В. II, 126), *дал ю до права* (Орлов), *їи* — Банске, Блажів. — *п'и: покляца на п'и* (Рус-Кривий), *поклаў рѣку на ню* (В. Шард, В. I, 152), *як на ню покладе лабы, бо йде на ню тверда зима* (Влагово, В. I, 197), *не заб'ѣз за п'и* (Страбичово), *та кортїло нѣа удознати за нѣу* (Стройно, Е. З. III, 153), *на п'и* (Убля, Брех, § 51, Валяшківці), *лем собі на ню сѣю* (Габура, В. II, 164), *порсній воды на ню* (В. Свидник, В. II, 139), *кельо быс за ню хотѣла* (Орлов, В. II, 118), *к'ылко chceš за п'и* (Орябина). Верхратський наводить ще одну форму, записану в Кечківцях, II, 124 *нѣ* — *дахто хоу нам іисти за нѣ даст*. Це мабуть форма зложена зі скороченої форми *gen. sing. ѣ* з приставочним *п*.

Instr. sing. звучить: *пѣц, пѣц (пѣц), п'оц, п'от, п'и* подібно як у жіночих м'яких -а пнів.

Перше старше закінчення зберігається на схід від Латориці. Додати треба, що є під впливом колишнього *їи* звуилося на *ѣ* так, що нині звучить *пѣц (пѣц)*. З того виходило б, що процес заміни *ѣи* на *ѣц* пізніший, коли *ѣ* звуилося наслідком наступного м'якого складу: ¹ *з пѣц* (Рус-Кривий, Рахово), *так к'ѣд не ро пр'ауд'ї з пѣц вид'ѣдѣс, то об'ѣс с'а з пѣц пролом'їу* (В. Студений), *їд'їт із пѣц дружка на в'їнѣан'а* (Вульхувці), *жоп'а пѣц проволожїе а вїп пѣц* (Чума), *дѣл'їу пѣц* (Нанково), *лѣ глядати долї нѣц* (В. Шард, В. I, 152), *а за пѣц водá* (Влагово, В. I, 149), *у ро-лож'їу с'а сар' уз пѣц и clerkю* (Страбичово), *у пак ст'ац уз пѣц и їед-нїт hl'upїт lїs'ї, chѣt' štlo z пѣц пай ѣлупyt'* (тамже), *кождѣй із пѣц говорїу* (Пузняковці, В. I, 135), *спай із пѣц* (Солочин, Е. З., III, 187), *їз пѣц* (Золотарьово, Имстичево, Стройно, Верецькі), *з пѣц* (Розтока, Ирш.), *з пѣц* (Буковець над Жд.).

По за лінією Латориці аж по ріку Удаву появляється форма *п'оц, п'ѣц: обѣ с'а послуж'їу п'ѣц* (Страбичово), *їали сѣ над п'ѣц бити* (Солочин, Е. З. IV, 37), *з п'ѣц* (Медведьовці), *їд'їе за п'ѣц* (Ворочово), *п'ѣц* (Убля, Б., § 51), *з п'ѣц* (Валяшківці, Р. Поруба), *пїшол з п'ѣц домів* (Бодружал, В. II, 146), *ї п'їшоц за п'ѣц; иž zп'ала, že chїlos z'їа п'ѣц їд'їе* (Рокитівці). Верхратський таку форму найшов і в Зарічу: *обѣм з п'ѣц войоваў* (В. I, 134).

За рікою Удавою панує форма *п'от: п'їшла з п'от* (Рімне), *иž їїшлї з п'от tat, dѣ mot'ofѣц* (Млинарівці), *з п'от* (Блажів, Завадка, Орябина).

На окраїнах зі словацькими діалектами находимо форму *п'и: з п'и* (Банске).

Верхратський записав також й форму *нею*. Но она приходить лиш в пісні ради ритму:

¹ Другий спосіб пояснення цієї форми стор. 79, зам. 2.

Што ми з того, ож їй знау
та із нею не бывау

(Лучки В., В. I, 170).

І. Гнатюк подає нам один примір такої форми з Кушниці: *та тош неїу верже* (Е. З. IV, 127), но вона не заслуговує на віру.

Loc. sing. звучить так, як і *dat. sing.* Відповідно до того, чи етим. *e* остає, чи переходить в *'u*, *ü*, *i* і чи визвучне *i* переходить на *u* або відпадає, маємо форми: *nei*, *n'üi*, *nüi*, *n'ii*, *nüi*: на *n'üi* (Золотарьово, Медведьовці, Убля, Завадка), на *n'üi* (Имстичево), *бо тот ізговір у нїю* (Стройно, Е. З. III, 6), *твоя вода веселенька, у нїв (нїю) рыбка плавле* (Заріча, В. I, 180), на *n'i* (Верецькі, Буковець і т. д.), на *n'ii* (Вальків), *лежыт не д'обре на n'i* (Рімне), *šist t'urn'i na n'i jest* (Щавник), *vidiš na n'i* (Р. Воля), *i što vid'iu na n'ii*, *to s'ob'i pop'isaу* (Орябина), на *n'ej* (Банске, Вальяшківці, Шом, Ястреб), *n'ašou i'lednu v'elku i'abl'n' a n'a n'ej ployno i'arkoš* (Блажив).

мы (my), вы (vy), оу.

Множина для всіх трьох осіб не представляє таких різновидностей, які ми могли запримітити в однині.

Nom. I. особа *мы*, *тѣ*, *ты*, *тѣ*. Є то варіанти з огляду на рефлексі старого *ы*: *та пошили мы з вѣцями* (Ільниця, В. I, 149).

Gen.: *nas*: *bo ony u n'as furt šily hruški* (Буштин), *далеко уд нас* (Ільниця, В. I, 149), *исперед нас* (В. Шард, В. I, 155), *не добрі у нас стало* (Пузняковці, В. I, 134).

Dat.: *nam*: *pryved'ju nam kon'a* (Буштин), *повіжь нам* (Дунковиця, В. I, 146), *ужє нам великый пѣст* (Страбичово, В. I, 128), *принцизны не слободно брати нам* (Пузняковці, В. I, 142), *ide k'iu nam; pov'idaј nam* (Орябина).

Acc.: *nas* так як *gen.:* (*не*) *pol'ubuyъ nas* (Орябина).

Instr.: *namy*, *namі*: *psy не мають міста міжи нами* (Пузняковці, В. I, 141), *medž'i t'ыта l'jud'mi, što za hran'icom a namі, n'it razl'ukъ* (Обручне).

Loc. = gen. acc. nas.

Друга особа: *вы*, *vъ*, *ву*, *vi* відповідно до того, який є рефлекс *ы*.

Gen.: *vas*.

Dat.: *vam*: *дай Боже і вам* (Дунковиця, В. I, 145), *ta vam date pin'azы* (Р. Поруба).

Acc.: *vas*: *p'od', ta proved'ju vas* (Теребля).

Instr.: *vamy*, *vamі*: *b'judu z v'amу hovor'lyu* (Страбичово), *я з вами піду* (Орлів, В. II, 116), *z v'amі* (Орябина).

Loc.: *vas*.

Третя особа множини для всіх трьох осіб звучить: *ony, on'i, vony, vny (vni)*: *тогда они забралися* (Лучки, В. I, 133), *to vny ud|erut* (Комаровці), *že i|akvi|ony ch|otat ch|lib zazn|ati* (Рокитівці), *ony udar|yly s|chol|ami* (Р. Поруба), *но они дуже застрашилися* (В. Свидник, В. II, 137), *ony pos|idaly na k|i|c'* (Нікльова), *на тым on'i sa barz|udov|ali* (Вальків). Коло Ужгороду на пограниччі словацьким вирізняють *ony* від *on'i*. Цієї послідньої форми уживають лиш для пошановання, як нім. Sie.

Gen.: *iich, ich, uch*, по прийменниках з приставочним *n*: *а клегіня пришла собі також до них* (Росущка, В. I, 127), *принцезна уж не буде их* (Пузняковці, В. I, 142), *уд них* (Лучки В., В. I, 133).

Dat.: *im, iit*, а по прийменнику: *ym, n'im*: *voz|y, šco vlez|y im ch|lib* (Керецькі), *пришла д ним една стара баба* (Лучки, В. I, 133), *а він ім казаў* (Страбичово, В. I, 128), *абы тоту ружу ім даў* (Страбичово, В. I, 129), *на то каже ім мясарошив сын* (Пузняковці, В. I, 139), *і каже ім* (тамже, В. I, 139), *k|azat im|u|š|ytkym tr|i|om bi|ž|ati* (Рокитівці), *im, gi n'ym* (Валяшківці), *су ним чорт иде* (В. Свидник, В. II, 140), *мушу ім дати* (тамже, В. II, 137), *троф радо оддал им обіцану заплату* (тамже, В. II, 137), *iit zaplatiti* (Цавник), *doka| iit ne zap|ata|* (Млинарівці), *ку ным* (Кружальова Г. Р. е. 66), *бо бы ім втор схватив полотню до хмар* (Чірч, В. II, 118), *iit odb|ere* (Ольшавиця), *pr|y|idu ku n'im* (Орябина).

Acc.: *ich, iich*, по прийменниках: *nuch, n'ich* а також *n'i*. — *uch pot|otni der|ž|aly* (Керецькі), *щоби на их просіу* (Стройно, Е. З. III, 147), *ich nazv|atut bosan|ami* (Рокитівці), *ale ot|ec ne ch|otit ich|u|š|ytkych n|araz pust|yti* (Вальків), *k'ed by ich d|a|chto kl|ykat* (Млинарівці).

n'i: *на n'i sut okrem|išn'i r|yzy* (Нанково), *най оні ся ббчать, я ся про ны з|айдю* (Гребля, В. I, 195), *унаў доиць дуже великий на ны* (Стройно, Е. З. III, 2), *отó старі мауть за ны оплачувати* (тамже, Е. З. III, 90), *опстало тазддўство на ны* (Солочин, Е. З. III, 97). Це будуть мабуть ті форми, про котрі згадує А. Соболевський (Лекції, 3. изд. стор. 188), що цілий ряд займенників з твердою основою, подібно як іменники, прийняли в пот. acc. pl. m. f., закінчення: *n*.

Instr.: *nytu, nuta, nima, n'ima*.

Форми цього відмінка мають два закінчення: *-ny (ni)*, *-ma*. Фонетичні зміни *y > i* дають лиш різновидності фонетичні.

nytu: з *nytu* (В. Апша, Золотарьово, Ровтока). Прочі приміри на таблиці. Форма дуальна *nuta* розширяється вже від Латориці на захід, іноді виступає й на східній області до Боржави: *i toto z n|uta zapal|yly* (Ізки). Але від Латориці всюди:

bude z nyma hovor/yty (Страбичово), *iz n/yta vořov/aly* (Купинувці), *z n/yta* (Ужок), *n'ima* (Убля, Б., § 51), *z n'y'ta* (Валяшківці), *totěc pryv'ital sa z n'ima* (Вальків), *žeby i vin iil z nyma* (В. Свидник, В. II, 137), *za nyma* (Сулин, Г. Р. п. е. 56), *z nyma* (Літманова, Г. Р. п. е. 63). Так як в instr. sing., виступає форма instr. pl. все з *n* і без прийменника.

Лос.: *nych, n'yuch, nich, n'ich*. Форма лиш одна, але фонетичні зміни *y > i* дають різні фонемі: *na n/yuch* (Золотарьово, Розтока, Ужок), *nich* (Убля, Б., § 51), *na n'yuch* (Валяшківці), *na n'ich* (Банске, Блажів), *vjel'o ŭ n'ich kam/in'a jest* (Щавник).

Займенник зворотний *s'a*.

Займенник зворотний *s'a* має таку саму відміну, як займенник особовий *ty*.

Першого відмінка зовсім не має.

Gen.: *sebe: zad sěbe* (Лучки В., В. I, 131).

Dat.: *sobī, sebī, sy, si*. Пануючою формою на цілій області є *sobī* та енклітична *su: мусить¹ (!) sobī мозольно здобувати корм* (Бочко—Рахів, В. I, 127), *d/itavut sōbī, što n/yšto [špřoho kub/yty* (Вульхувці), *oř pod'ai, min' i'i obī, ita voz'm/y men'e d s'ōbī* (Торун), *tak/yuch ne pryn'ala d s'ōbī hovor/yty* (Заріча), *прикликала го ід собі* (Влагово, В. I, 150), *прилудіу гóлову ід сōбі* (Ільниця, В. I, 148), *а жоні собі поєіу* (Пузняковці, В. I, 136), *та з́араз бысь собі до книги записáу* (тамже, В. I, 139), *kaz'ay vřtc'ovuy sōb'it* (Люта), *а дак kryv'ulōu sk'oru pot'ah id s'ōbī* (Ляхувці), *s'ad' sōbī* (Пихні), *ne š'ak'it'u s'ōbī* (Суків), *st'anut s'obī* (Кобильниця), *šati'² sobī* (Київ), *s'obī k'uricū* (Орябина).

sebī: gu sebī (Валяшківці).

su: полобилась си бідбцьку (Лучки В., В. I, 170), *так си там сидять* (Пузняковці, В. I, 139), *они си позбиралі тоты дѣти* (Бодружал, В. II, 145).

У Верхратського в селі Бодружалі записана кілька раз форма dat.: *soj: а тот збійник соj тазде* (II, 147). Є це форма аналогічна до dat. sing. іменників м. р. *synoř* — місто *synovī*, яка поширена у східньо-словацьких говорах.

Acc.: *sebe* і енклітична *s'a: озьмі мене д́аяк на сěбе та понесі* (В. Шард, В. I, 154), *я обороніу себе ай тебе од смерти* (Чертіжне), В. II, 150), *іа на себе сат робуу* (Суків).

s'a: uz'ay na s'a повје (Буштин), *пүстиш за ся бесьідбцьку* (Лучки, В., В. I, 170), *uz'lala na s'a s'a kož'uch* (Коритняне).

¹ Це очевидна помилка, бо закінчення 3. ос. sing. в цій околиці є тверде *t*.

² *š'ati* = сіяти.

Instr.: *soboу, sobom*.

Обі форми поширені на тих самих областях, де й іменники і други займенники та прикметники мають *-оу, -ом*:

soboу: *a Fedbr sam ic soboу govbrity* (В. Шард, В. I, 155), *такоуї не видиме, як мы з собоу ведеме* (Лучки В., В. I, 162), *оїп уз'ау issob'оу і крѣла* (Дубриничі), *s'obоу nabl'ivat'* (В. Радвань).

sobom: *уз'ау zo s'obom v'odu sv'iač'enu* (Ястреб), *брац і дван'ас'at l'udi zo s'obom* (Орябина).

Loc. = *dat.*: *sobі: та понесі на собі* (В. Шард, В. I, 154).

Форма *seбі* записана лиш у Валяшківцях.

Займенники вказівні.

Займенники вказівні для дальшої особи або речі мають отсі форми: *tot*, рідше *toj*, *ot'oї*; *tot'a, ot'a*; *tot'o, ot'o, to, t'oje*, для ближчої *lés'*, *sés'ja* (*ots'ja, is'ja*), *ses'e* (*es'e*): *та мөг і тот* (Ільниця, В. I, 149), *а той хлопчиско, як пд'рюс* (Страбичово), *і позирать, што тот йаким буде чинити* (Стройно, Е. З. III, 127), *а там заспау тот чоловік* (Волове, Е. З. III, 50), *tot had* (Літманова), *тотá яма б'ыла і з в'ерха гузкá* (Пузняковці, В. I, 136), *та тотá жонá назад Петра била* (Страбичово, В. I, 131), *тотб виш'ытко мое е* (Пузняковці). Прочі приміри на таблиці не вказують з дуже малими виїмками різниць. Деклінація першого (*tot'*) на всі три роди на цілій області однакова.

Перейдемо по родам. Рід чолов. і ніякий за виїмкою пот. асс. voc. sing. мають однакові закінчення.

Gen. sing.: *toh'o* (*t'oho*). Наголосові різниці зависять від того, чи попереджає прийменник. Як так, то наголос пересувається взад о один склад. *Toh'o r'ubar'ja* (Рус-Кривий), *toh'o brata* (Рахово), *p'yl'a toh'o ozera* (Заріча), *уд тóго* (В. Раковець, В. I, 147), *дау му ся того напиту* (Лучки В., В. I, 133). Від Уга на захід наголос паде на перший склад: *s t'oho doу-h'oho p'ola* (Банске), *ne t'oze s t'oho v'yiiti* (Звала), *do t'oho* (Р. Поруба), *do t'oho zaklat'oho k'r'aїи* (Вальків), *sytyцi byцi s t'oho* (Літманова).

Dat. sing.: *tom'u* (*t'omu*): *таї повіу тому* (Ільниця, В. I, 149), *дуже ся тому зрадувала* (В. Шард, В. I, 152), *та каже Христб тому чоловікови* (Страбичово, В. I, 130), *айбо тóму ни їи віді* (Стройно, Е. З., III, XV), *але бо тóму мясарошскому с'ынови проф'есор каже* (Пузняковці, В. I, 138), *gu t'omu d'ouчоту p'olu* (Валяшківці), *gu t'omu chlop'ovi* (Кобильниця), *tak t'omu ran'ovi p'rysoу na m'ysel* (Ястреб), *p'rysoł ku t'omu d'omu* (Літманова).

Acc. sing. m. = ном. або gen. В роді середнім = пот., *tot: u'p'alo na t'ot b'ik* (Осой), *та п'ошли назад у тот садок, де тот г'орд б'уу* (Страбичово, В. I, 129), *на тот св'ит* (В. Мирошів, В. II, 122).

toho: *toh'o vod'a ne d'uze perez'ošovala* (Теребля), *a toh'o nabe-
rjut s'ob'i* (Осой), *білам тóго із крáю, та тóгом не ківала* (В. Ра-
ковець, В. I, 146), *а тóго чоловіка іійй даме* (Страбичово, В. I,
130), *я карю того, што винен* (Кечківці, В. II, 124), *prively t'oho
k'jst'a* (Ольшавиця).

Acc. sing. n.: *toh'o:* *ему не слобóдно тóтó ківати* (Пузняковці,
В. I, 135), *ичо ти, Ноіи, тóтó правии* (Стройно, Е. З. III, 5).

toje, to, ot'o: *на t'jo pr'os'at, ščo vy pov'o'oho p'yn'esly* (Вульхувці),
ščo ty ch'očeš, Ivane, za ot'jo (Горінчово), *а кум на тбе* (Страби-
чово, В. I, 128), *за тое, як Христос рянній дівцьы присудий* (тамже
В. I, 130).

Instr. sing.: *tyt* — *іс тым долї з дуба упáй* (Страбичово, В.
I, 128), *z'a tyt d'jouchyt p'olom* (Банске), *s tyt dz'jadat* (Вальків).

Loc. sing. На місці старого *-om* рефлексн закритого *o:* *t'yt,
t'yt, t'it, tyt, tyt, t'yt* а також: *tomu* з *dativ.* Форма *tyt* не
відповідає однак області рефлексу **o* > *ы*, але обіймає ширшу
область. Є то форма, що подібно, як у польській мові, повстала
з вирівнання з формою *instr. sing.* То відноситься почасти
й до закінчення *-it* на цій області, де *ы = i:* *у t'yt z'atku* (Пуд-
городя), *на t'yt rybar'y* (Рус-Кривий), *та были в тóм городї три
шарканы* (Страбичово, В. I, 128), *журиўся о тóм гадаучи* (В. Шард,
В. I, 153), *та не мохлы s'a на t'it z'ac'u pod'il'yty* (Суха), *на t'it
dny* (Р. Поруба), *а по t'it* (Млинарівці), *s'jid'z'u n'a tym kam'en'u
Шом (i з ы), по tym* (Ястреб), *t'a s'a pod'il'yly n'a tym z'l'a'r'i* (Р. По-
рубa), *što t'ob'i o tym zn'ati* (Валяшківці), *n'a tym d'job'ym p'olu*
(Рімне), *n'a tym d'jouchyt p'olu* (Банске), *n'a tym p'olu* (Обручне),
jo tyt ne j'uti (Герляхів), *jo tyt d'jubi* (Орябина).

В Мармарошині частіші форми датівні: *py t'omu star'osta
p'ryhot'vut'ajie molod'oho id pr'ošč'yt* (Вульхувці), *m'alos'a ne pob'yly
na tom'u* (Терново).

Рід жіночий: *to'ja*.

Gen. sing.: *toj'i, toj', 'ej.* Фонетичні зміни **o* > *ó*, и під впливом
наступного м'якого складу.

toj'i: *do t'bi'i jat'y* (Изки), *t'bi'i r'ыby* (Березово), *t'bi'i duš'i*
(Стройно), *до тойї жыжжы* (Пузняковці, В. I, 144), *мн'асо було
с тойї маній* (Стройно, Е. З. III, 18), *i y тойї Маріки тазда буў*
(тамже, Е. З. III, 151), *tu'i'i* (Буковець Б., Медведьовці). Ця
форма панує також, судячи по записам Верхратського, спо-
радично і на західніх областях: *з тойї лили* (В. Свидник, В.
II, 139), *взял с тойї гускы потаємно едну ногу* (Кружльова, В. II,
128), *не знам тойї бабы* (Орлов, В. II, 119). — Записи Верхрат-
ського однак відносно цієї форми підлягають сумнівам, бо
там пануючою формою є *toj'*.

toj': *насыпте ий той медецины* (Чертіжне, В. II, 151), *s toj' v'ody*
(Вальків), *v'ыsol' s toj' ch'ызы* (Р. Поруба), *s toj' strany* (Млина-

ривці, Ястрєб, Байривці, Обручне), а *k/oto toj v/ody st/oty b/aly* (Орябина), *s toj d'ury* (Літманова).

tej. Ця форма панує більше на окраїнах в близькому сусідстві зі словацькими говорами: *s tej ruky* (Валяшківці), *s tej k/ury* (Банске), *is tej c/erkvy* (Пискурівці, Рафаївці), *s tej k/erov*, *s tej v/yci ne b/ude nyč* (Київ), *s tej str/ani* (Вісланка), *tej b/aby* (Літманова). В цій послідній селі, як вже було зазначено горі, уживається й друга форма *toj*.

túj. В Завадці находимо одинокий примір на форму gen. sing., fem. *túj*, яка могла повстати і аналогічно до форми dat., де *túj* є оправдане і чисто фонетично, бо *o* находилося в закритім складі.

Dat. sing. Давнє закінчення *toj* переходить в нові фонєми наслідком перезвуку старого закритого *o* на *tuj*, *túj*, *túj*, *tyj*, *tič* (з евентуальним зм'якченням *t*: *túj*). Лиш під впливом словацьких говорів находимо форму *tej*. — Додати треба, що *i* в *ü* діалектах на східних областях переходить на *u*: *túu*, або й опускається: *túj* (Березово), *túj* (Медведьовці, Убля), *túj dratve* (Острожниця), *ku t/új dof(h)új poči* (Завадка); *ta mō zđard' dač* (Страбичово, В. І, 129), *što mý mōj d'vycy dame za sесе* (тамже, В. І, 130); *ku tyj* (Орябина), *túj (ti) i казау mý taz-dыны* (Чертіжне, В. ІІ, 150), *ti kor/ovi dat' iisti* (Р. Поруба), *ti* (Буковець Б., Ужок), а *Petr/o k/aže, a šč/obvy ti d'ivoc'c'i daty, tak/a čytava* (В. Студений); *tej: gu tej kosti* (Валяшківці), *gu tej gaz-dyn'č* (Банске).

Acc. sing.: *tot/у, tót/у, tut/у, tu, ot/у*: *sés' l'eg'in' uz'aj ot/у d' šuku za žon/у* (Р. Раковець), *što tu держиш тому вербу* (Стройно, Е. З. ІІІ, 127), *aby' tomu rужу ім дау* (Страбичово, В. І, 129), *pro tomu d'vycynu s čьornыma oчьma* (Пузняковці, В. І, 177), *t/otu r/uku* (Валяшківці), *vьn uz'aj t/otu r/ьbu* (Орябина), *tu dobru gazd/yn'u* (Завадка).

Instr. sing.: *toу, tóу, tyу (тыу), tom, tu*. Це є форми, закінчення котрих зустрічали ми в деклінації іменниковій жіночій за виімкою *тыу*, що повстала по аналогії до *пéу (пуу)*. Перший тип *toу (tóу)* найбільше розновсюднений, бо сягає від бувшої Мараморської жупи аж близько до ріки Удави: *s toу ruk/оу* (Рус-Кривий), *s toу d/obroy gazd/yney* (Рахово), *s tóу* (Имстичево, Стройно, Буковець Б., Ужок, Медведьовці, Убля); *i тим дерево рубау Ной плитоу тоу* (Стройно, Е. З. ІІІ, 5), *što b/udeš rob/yti s toу d/ьn'оу* (Р. Поруба).

tom: *za tom z'emlom* (Рафаївці), *s tom* (Орябина), *s tom bítom rukom* (Завадка).

tu: *s totu myku* (Банске).

tyu: *is t/уу m/alou sklan'ьkou* (В. Апша), *s тыу* (Березово, Бріід).

Loc. sing. = *dat. sing.*: *tuĭ, tuĭ, tūĭ* (*tūu, tū*), *тыĭ, тĭу* (*тĭу, тĭ*), *теĭ*.
 Приміри, як на таблиці. Крім того: *на т'уĭ рус'ї* (Рус-Кривий), *на тĭĭ добрĭĭ газд'уєнує* (Рахів), *та там заспау тот чоловік у тѣ¹ машинѣ* (Воловий, Е. З. III, 50), *у тĭу¹ горѣ ѡн ѡиден камѣнь* (Кушниця, Е. З. IV, 89), *на тĭĭ д'ѡм'ї, на тĭĭ церкву, на тĭĭ в'їдѣ* (Р. Поруба), *и тĭĭ чх'ыжѣ* (Вішавка), *и тĭĭ минул'ї* (Вальків), *на тĭĭ др'аз'ї* (Щавник), *шт'о ты в'їдѣѡш на тĭĭ ж'ен'ї* (Рімне), *чх' тĭĭ (= ы т'ї) чх'ыжѣ* (Церніна), *на тѣ пѣѣ рѣцѣ* (Кечківці, В. II, 125), *в тѣ раны* (Бехерів, В. II, 122), *на тĭĭ землѣ* (Чірч, В. II, 118) *на тѣĭ* (Орябина), *на т'їĭ доф(х)їїї поѣ* (Завадка); *теĭ: н'а теĭ ж'оутеĭ д'ѡм'ї* (Валяшківці), *н'а теĭ т'ѡу* (Банске), *н'а теĭ церкву* (Рафаївці).

Множина для всіх трьох родів у всіх відмінках однакова під оглядом формальним.

Nom. plur.: *tot'ы, tot'ї*. Перше закінчення панує майже всюди на цій області. Крім примірів на таблиці привожу ще такі: *tot'ы р'ѡкы* (Рус-Кривий), *tot'ы д'їобр'ї газд'ѡн'ї* (Рахів), *тотѣ дѡѣкѣ посадили едну грушку* (Лучки В., В. I, 132), *де тотѣ мужѣ* (Страбичово, В. I, 129), *щ'о тотѣ учинили з Іосифом* (Стройно, Е. З. III, 13), *tot'ы krasn'ї дѡн'ї* (Медведьовці), *їtot'ы ж'їмлѣ р'їостнѣ п'їуродж'їцѣнѣ* (Щавник).

Форма *tot'ї* уживана лиш в околицях між Середнім і Ужгородом.

Спорадично записані ці форми і де інде: *та забр'алися тотѣ три сыны в світ* (Гальниця, В. I, 147), *кажуть емѣ тотѣ два гентарѣ* (Пузняковці, В. I, 139), *пустили го і тотѣ за третину* (Вучково, Е. З. III, 146). Це може бути помилка записувачів.

Gen. plur.: *тыч, тыч*. Приміри на таблиці. Крім того: *та тыч ушѣткѣх сѡл былѡ пятьдѣсять і шѣсть* (Гальниця, В. I, 148), *тыч lud'ы* (Имстичово), *тыч вѡѣ'їок* (Стройно), *тыч кр'асных дѡн'* (Медведьовці), *с тыч церкѡѣ* (Р. Поруба), *и тыч газдѡн'ош* (Банске), *с тыч т'їсїцѣ* (Обручне), *с тыч зем'їош* (Шом).

Dat. plur.: *тым, тѡт*: *тѡт д'їобр'ѡт газд'ѡн'ом* (Рахів), *тым вѡѣ'їкат* (Стройно), *тым кр'асным дѡн'ам* (Медведьовці), *тым др'ѡу-хѡт оѣс так ш'ато зр'їобїл* (Вальків), *гу тѡт дн'ом* (Р. Поруба), *тым газдѡн'ам* (Банске).

Acc. plur. = *N.* або *G.*: *tot'ы, отѣ, tot'ї, tot'ї, тыч*. Крім примірів на таблиці наводжу: *tot'ы vos'їk'ї сѣр'кѡу* (Буковець Б.), *tot'ы р'ѡбы* (Березово), *tot'ы krasn'ї дѡн'ї* (Медведьовці), *tot'ы ѡyst'ї д'їуш'ї* (Стройно), *аї бо як вѡн тотѣ вѡвѣѣ гѡу* (Страбичово, В. I, 129), *пак положїѣ тотѣ двѣ полѡвки перстѣня разом*

¹ має бути місто *ї* — *ї*, бо Гнатюк *ї* не всюди відмічував.

	Рахів	Теребля Золотарьово	Стройно Имстичово	Буковець В. Вередькі	Орябина
S i n g u l a r i s					
N	m. tot, tot/o f. tot/a n. tot/o	m. tot, tot/a f. tot/a n. tot/o	m. tot, tot/a f. tot/a n. tot/o	m. tot, tot/o f. tot/a n. tot/o	m. tot, tot/o f. tot/a n. tot/o
G	toho	toho	toho	toho	toho
D	tomu	tómu	tómu	tómu	tomu
A	N. G.	N. G.	N. G.	N. G.	N. G.
V	N.	N.	N.	N.	N.
I	tyem	тыц	тыц, тóц	тыц, тóц	тыц
L	na: tim tomu	tóm	tóm	tóm	тыц
P l u r a l i s					
N	tot/y	tot/ы	як в Теребля	як в Теребля	як в Теребля
G	tyech	тыц			
D	tyem	тыц			
A	N. G.	N. G.			
V	N.	N.			
I	tyemye	тыцы			
L	na: tyech	тыц			тыца

(Пузняковці, В. I, 144); *ja bym chł/ty ot/ty pt/akyy hdes kup/ytu* (Буштин), *tych: počné býtu tyyx šatánov* (Пузняковці, В. I, 142).

Instr.: *tytu (-ti), tytuye, tutu; tьта, tьта*. Перша форма (з рефлексом *y, y^e, i* на місці *ы*) розширена на сході до Боржави а на Верховині до Студеного, друга на захід від цієї лінії, то є в горах лемацьких

t/ьту: s t/ьту rybatu (Березово), *tytu č/ystьту d/уšьту* (Стройно). Прочі приміри на таблиці.

тьта: za t/ьта čer'ěsn'ьту (Раково), *s t/ьта kr/asnьта d/ь-n'ьту* (Медведьовці), *s t/ьта* (Валяшківці), *s tьта doч/ьта pol'ьти* (Банске), *s t/ьта cerko/ьти* (Р. Поруба), *што бы с тьма стогамы зробіте* (В. Мирошів, В. II, 123), *s t/ьта zem'ьти* (Шом), *s t/ьта dьп'ьту⁶* (Орябина).

Loc. plur.: *tych, tych, tich: na tych pol'ach* (Березово), *na t/ьch kr/asnьch d/ьn'ach* (Медведьовці), *o tych vos'đk'ich čer'kvach* (Буковець Б.), *n/ьта tych dn'och* (Р. Поруба), *n/ьта tych gazd'yn'och* (Банске), *n/ьта tych pol'ach* (Орябина).

Другий займенник вказівний *ses', ses'ьa, is'ьa, ses'ьe, es'ьe* подібно редулькований, як займенник *tot*, уживаний від Уга на схід.

Деклінація його в роді чолов. стоїть зовсім під впливом форм займенника *tot* за вимккою говорів гуцульських разом з перехідними до ріки Тересви включно та говорів ріки Рускови, котрі зберігають *e* в *gen. dat., acc., sing.*

Not. sing.: *куды сесь путь иде* (Страбичово, В. I, 130), *сись когут* (В. Раковець, В. I, 147).

Gen. sing.: *s'ьoho: s s'ьoho pr'ьava нує* (Теребля), *do s'ьoho* (Терново), *do s'ьoho čas/у* (Синевир), *s'ьoh/о pasov'ьoho* (Нанково), *сього мьны тьраба* (Воловий, Е. З. IV. 160), *s'ьoh/о v/оza* (Пасіка Тур.); *seho: seho n/ьucht'ьa* (Рус-Кривий), *seh/о h/ost'ьe* (Рахово), *ja ch/đt'ьу sleh/о kon'ьa* (Буштин), *seh/о dn'ьa* (Брустура).

Верхратський записав *seho* й у В. Шарді. *Но вернусь моя мамко сего роцьку зеленého* (В. I, 198). Але це є в народній пісні.

Dat. sing.: *s'ьotu i s'ьemu: daž V/оže ščasl'ьvьyč čas sem/у d'ьilu* (Вульхувці), *по сьому* (Влагово, В. I, 150).

Acc. sing. = *N*, або *G.*, *кедь ми зганеш сесь сон* (Стройно, Е. З. III, 14), *jun'ьit' s'ьoh/о bđn'ьak/ьa* (Заріча), *d/ьe s'ьoho d'ьty* (Торун).

Instr. sing.: *я ся з сым маю побожити* (Пузняковці, В. I, 144), *c/ar' s'ьa n/ьl'ьudьу, šč/о s sьт rob'ьty* (Торун).

Loc. sing. відповідно до переголосу етим. закр. *e: s'ьit, s'ьit, s'ьit' на сьим світї* (Стройно, Е. З. III, 65), *na s'ьit vól'и* (Канора).

Так отже границі форми *s'ьoho* // *seho* збігаються там, де *i/hoh/ieho*, то є на ріці Тересві. Крім цього поширена на сході і форма *dativ-y: ta naž ov'ьin už'ьe po s'ьótu t'ьahat* (Заріча).

Рід жіночий.

Nom. sing. *ses'la, is'la: is'la d'lyka* (Заріча). В дальших відмінках на області від Тиси до Латориці *e* рідко переходить в *o* під впливом аналогії до *tota*, як це було в роді чолов., а лиш від Латориці до Уга.

Gen. sing.: *seiŭ: ai tu priŭde na tebi seiŭ noci smirtŭ* (Голятин, Е. З. III, 161), *ud sŭzi gazdŭn'i* (Руське Поле), *seiŭ korŭovy* (Пасіка Тур.), *s'ŭzi nŭdŭli* (Дубриничі).

Dat. sing.: *s'ŭi, s'ŭu, s'ŭi: siŭ z'ŭbi* (Рахово), *s'ŭi gazdŭnyu* (Руське Поле), *s'ŭi korŭvi* (Пасіка Тур.).

Acc. sing.: *ses'u: sŭs'u koz'u* (Драгово), *mŭsu sŭs'u robŭtu robytu* (Изки), *хочю сесѣ море перенести у сесю ямку* (В. Шард, В. I, 153), *sŭs'u korŭou* (Пасіка Тур.).

Instr. sing.: *seu, syu, s'ou: seu z'lebou* (Рахово), *syu gazdŭn'bu* (Руське Поле), *prŭide čas, šco za seu prŭideme* (Вульхувці), *otsŭu pŭovorŭbu* (В. Студений), *sŭeu sŭablŭu potachŭu* (Теребля), *s'bu cerkŭbu* (Канора), *s'bu korŭobu* (Пасіка Тур.).

Loc. sing.: *siŭ, s'ŭu, s'ŭi: na s'i z'ŭbi* (Рахово), *na s'ŭi smŭrŭc'i* *je sorŭčka* (Вульхувці), *na s'ŭi korŭvi* (Пасіка Тур.).

Для роду ніякого в пом. асс. також форма редулікована *sese* а також без *s—ese: perebŭdu i sesŭe* (Торун), *што мы тѡи двѣцѣ даме за сесѣ* (Страбичово, В. I, 130), *хочю сесѣ море перенести у сесю ямку* (В. Шард, В. I, 153), *уд чогод есѣ малокѡ* (В. Шард, В. I, 152), *esŭe* (Заріча).

В множині закінчення для всіх трьох родів однакові.

Nom. plur.: *sŭs'i: bude ŭti теперь на друге село момеже два вершки так, ѡак сесѣ голѣ* (Голятин, Е. З. III, 20), *сесѣ сѣм рокѡу дужи богаты* (Стройно, Е. З. III, 14).

Gen. plur.: *sych: sych gazdŭn'* (Руське Поле), *sych vŭzŭ* (Пасіка Тур.).

Dat. plur. sym.: *sym gazdŭn'am* (Руське Поле), *sym vŭzam* (Пасіка Тур.).

Acc. plur.: *ses'ŭi, s'i: prodŭu sŭs'ŭi kŭn'i* (Руське Поле), *kurŭu sŭs'ŭi vŭoby* (Пасіка Тур.), *dŭame ty s'i ptŭaky* (Буштин), *возьму сѣ битари с собоѡ* (Стройно, Е. З. IV., 85).

Instr., loc. plur. *всюди: sytu, sych.*

Займенники присвійні.

Займенники присвійні: *mŭi, mŭi, mŭi, mŭi, moŭa, moŭe; tvŭi, (tvŭi, tvŭi, tvŭi), tvoŭa, tvoŭe; svŭi (svŭi, svŭi, svŭi), svoŭa, svoŭe* відмінюються зовсім так, як *vŭn, ona, ono, onu*.

Not. sing. Крім примірів, наведених на таблиці, приводжу ще ось які: *mîi brat um/er* (Изки), *сын твоÿ, ты емÿ розкажÿ* (Пузняковці, В. I, 138), *mîi totéc k/oval* (Р. Поруба), *mîi brat n'igdu šal/enyÿ do b/itky* (Млинарівці), *mîi totec mjene ch/oval* (Кобильниця). Рід жіноч.: *m/oja sestr/a* (Имстичево, Ірлява, Комаровці). Рід ніякий: *taj ne m/oje jim'a* (Терново). Другі приміри на таблиці.

Gen. sing.: *m/oho, tv/oho, sv/oho*, але крім цього й довші форми *m/ojoho, tv/ojoho, sv/ojoho*. Верхратський наводить коротші форми лиш при описі говорів з наголосом сталим, т. є говорів західних (ор. cit. II, 80) а довші для говорів з наголосом подвижним (ор. cit. I, 72) побіч коротших, а в описі говорів мараморських в околиці Сигота лиш довші (Über d. Mundart der Maram. Ruth., ор. cit., стор. 30). Тимчасом по моїм записам довші форми стрічаємо й в говорах західних побіч коротких. Приміри наведені мною на таблиці виказують передовсім більше розповсюдження форм коротких. Крім цього наводжу ще: *hou/oryt rân molod/ÿÿ do sv/oho n'an'ka* (Вульхувці), *p/ozad sv/oho d'il/a* (Нанково), *всьи шугайи ходять, мого не видати* (Лучки В., В. I, 170), *до свого няня* (Пузняковці, В. I, 139).

Гуцульські говори задержали ще форми давніші: *moj/eho, tvoj/eho, svoj/eho*.

Довші форми: *m/ojoho* побіч *m/oho* (Комаровці, Убля), *niшоу до свого дому* (Шамброн, Г., Р. п. е. 53), *moj/oho* (Блажів).

Dat. sing. Подібно як й в *gen. sing.*, так і в *dat. sing.* зустрічаємо подвійні форми: довші й коротші, уживання котрих розповсюднене однаково на цілій області. Це видно з примірів на таблиці як також з нижче наведених: *što vy sv/atu sv/oti s/ÿnпову dajet/e* (Вульхувці), *вон повÿÿ сынови своему* (Пузняковці, В. I, 135), *каже d'aku/a sv/oti colbo/ÿkovу* (Ляхувці) *жаль мому серденьку* (Дунковиця, В. I, 179), *m/ojотu s/ÿnпову* (Теребло), *moj/отu ot' /ovu* (Р. Поруба), *tvoï/отu vïc/ovï* (Вальків), *ти своему панови* (В. Свидник, Г., Р. п. е. 60).

На Гуцульщині уживається ще старої форми: *moj/eti, svoj/eti*.

Acc. sing. = 1. або 2. відмінкові: *та ты мого брата учеря укытÿв* (Страбичово, В. I, 129), *ïak uv'id'ÿ car' s/ÿna sv/oho* (Орябина).

Instr. sing.: *svoïym, svoïim*. Перша форма поширена передовсім у східних говорах, друга знов в говорах західних. Форма *svoïim* місто *svoïym* повстала передовсім під впливом *i* в *loc. sing.*, а також наслідком зберігання фонетичної якості давнього *i*. Приведені на таблиці приміри з Золотарьова, Имсти-

чева, Медведьовців виказують всюди у перед *т*. А крім цього: *is sv/ojūt ps/ot* (Заріча). Ні Верхратський ні Гнатюк цього звища не замічують. Це видно з їхніх записів: *no ni svojīm vōn rozumam писау* (Стройно, Е. З. III, 22), *іде з svojīm шаркбм* (Пузняковці, В. I, 139), *і все сл вадиме іс svojīm таздбў* (тамже, В. I, 133). Від Уга починаючи ми замічуємо другу форму — *тоїт*: *з тоїт* (Валяшківці, Блажів), *і зо svojīm братом* (Чертіжне, Г; Р. П. е. 51), *tot b'jude t/ojīt z'jat'ot* (Орябина).

Loc. sing. Відповідно до перезвуку етим. *е* в закритих складах находимо форми: *тоїт, тоїт, тоїт*. В західніх говорах форма *тоїт* повсталала на області, де етим. *е* не переходить на *і*, під впливом *instr. sing.* Приміри на таблиці.

Рід жіночий.

Nom. sing.: *тоја, твоја, своја*. Іноді *і* між голосними випадає, а то в говорах східніх *тоа*: *ти мой а ѡа твоја* (Солочин, Е. З. IV, 36), *твоја душа пропала за того чоловіка* (Стройно, Е. З. III, 118).

В дальших відмінках подібно, як й в роді чолов., маємо повну схожість з відміною займенника особового *опа*.

Gen. sing. Ту находимо дві форми: коротшу стягнену й довшу (нестягнену). Закінчення, як при займеннику *она*, двояке — *ї* < *ѣ* та *-еї*.

Форми коротші попадаються рідше, хоч Верхратський в говорах східніх зазначає лиш форму довшу. Тимчасом приміри зі взірців бесіди находимо не лиш на довгі, але й на короткі: *hov'ogur' ran molod'v'ij... do sv'ōj'ij tatk'v'ij i do us'ib'ij sv/oj'ej'ij god'v'ny* (Вульхувці), *до своєї мамкы* (Пузняковці, В. I. 139), *до своєї хыжкы* (тамже, В. I, 143), *тоїїї кор'овы не іє* (Новоселиця), *тоїїїї* (Убля, Б. § 56), *тоїїїї* (Валяшківці).

Короткі форми: *zaz'ene do sv'ōj'ij koš'ary* (Синевір), *ne v'id'v' ty t'ōj'ij koz'v'y* (Драгово), *iz sv'ōj'ij c'erkvy* (Репінний), *vid' sv'ōj'ij matery* (Ізки), *каже до своєї жони* (Вучково, Е. З. III, 145), *spered' t'ōj'ij sm'erty* (Буштин), *k'ed' ne іє t'ōj'ij, d'aj'ite my h'usoč'ku* (Люта), *до мойї мамбчкы* (Лучки В., В. I, 174), *і она з своєї шийї зняла* (Пузняковці, В. I, 143), *пішла до своєї роботы* (В. Свидник, В. II, 140).

На Гуцульщині є ще другий рід стягнення: *тїїї* (Рахів).

Розповсюднена в околиці Уга аналогічна форма до *тоїї*: *тоїїїї* (Комаровці), *тоїїїїї* (Убля, Б. § 56).

На західніх околицях поширена форма місто *їїїї* — *їїї*: *за скору твоєї каровы* (Збійне, В. II, 169), *to ne s'koda t'ojej' hod'iv'v'li* (Суха), *до своєї* (Габура, В. II, 165), *польгали до своєї хыжкы*

(В. Свидник, В. II, 141), *kotryj odhadne moj|ej princ|ezy tri znaky* (Орябина). — Таке саме закінчення зберігається й в говорах ріки Рускови: *m|oj|ej b|aby* (Рус-Кривий).

Dat. sing. Відповідно до перезвуку етим. закритого *e* та переміни *i* на *й* або *й* цілковитого його щезнення маємо в *dat. sing.* такі закінчення, як при займеннику особовім *она*: *moj|ej, moj|ij, moj|ij, moj|ij, moj|ij*: *Сельмон хоче свої матери проказати опіат* (Голятин, Е. З. III, 131), *каже свої жоні* (тамже, Е. З. III, 161), *повідать свої жоні* (Збійне, В. II, 169), *p|ov|it m|oj|ij p|apu* (Р. Поруба), *m|oj|ej* (Валяшківці, Блажів), *ку своей жоні* (Шамброн, Г., Р. п. е. 53).

Acc. sing.: всюди: *moj|u, tvoj|u, svoj|u* — іноді з випадом *i*: *хотію свою жону пробовати* (Голятин, Е. З. III, 161), *утрапію свою заставу* (Пузняковці, В. I, 144), *sv|ou rob|otu k|on'č|utu* (Страбичово), *дай мі мою браду* (Кружльова, В. II, 131).

Instr. sing. Дві форми замічаємо в *instr. sing.*: 1. аналогічну до *тоу*: *m|oj|ou (moj|ou)*, та останок з давньої форми з *e*: *rod ty iz m|oj|ej don'k|ou* (Торун). Но це *e* появляється також у звуженім відтінку як *é (y)*: *moj|u*. Ця послідня панує лиш в східніх областях там, де форма *пуу* (від *она*), т. є до Латориці; форма *m|oj|ou* займає всю прочу область: *is m|oj|u knj|ž|kou* (Липецька Поляна), *z m|oj|u* (Имстичово), *m|oj|u* (Убля, Б. § 56), *s moj|ou* (Валяшківці).

Друга форма на *-от*: *moj|ot* розширена там, де й іменникова деклінація має таке саме закінчення: *s moj|ot* (Блажів). Верх-ратський для західніх областей подає ці форми на першім місці (ор. сит. II, 81).

Форми на *-у* нами не були записані, але існування їх не підлягає сумнівові.

Loc. sing. як й *dat. sing.*: *пу m|oj|ij t'atc'i* (Вульхувці), *i chvot|b|ij sv|oj|ij|u pros|u p|alenku* (Заріча), *менєсь згодувала в мой (й) молодости. А тебе тко буде у твої старости* (Лучки, В. I, 169). *Я в своїй державі первий* (В. Шард, В. I, 156), *на твої голові* (В. Свидник, В. II, 138), *на мой хыжи* (ibid., В. II, 138), *на свої купці* (В. Мирошів, В. II, 123), *и мої шыжи* (Орябина).

Множина для всіх трьох родів має однакові закінчення.

Not., voc. plur.: *moj| (moj|, moj|)*: *мої любі псы* (Пузняковці, В. I, 141), *кєбы тут были мой* (тамже, В. I, 141), *мої гробі бух!* (В. Шард, В. I, 154), *мои семакы* (В. Свидник, В. II, 135).

Gen. plur.: *m|oj|uch, mo(j)|ich*... Перша форма поширена передовсім на сході, друга від Уга на захід. Крім форм на таблиці наводжу ще: *през людех своїх* (Старіна, В. II, 120).

Dat. plur.: *moj|ut, moj|im*. Поширення, подібно як й в *genet. plur.*, *gu dvom br|at|im sv|oj|im* (Вальків), *sv|oj|im slu|žebn|y|k|ut tak p|ov|it* (Кобильниця).

	Рахово	Теребля, Золотарьово	Имстичово	Медведьовці	В. Верецькі	Блажив	Орябина
S i n g u l a r i s							
N	m. mój f. moja	m. mój f. moja	m. mój f. moja	m. mój f. moja	m. mój f. moja	m. mój f. moja	m. mój f. moja
G	moho mojej mojei	moho mój mojej	moho mój mojej	moho mój mojej	moho mój mojej	moho mój mojej	moho mój mojej
D	mojemu momu	momu mój mój	momu mój mój	momu mój mój	momu mój mój	momu mój mój	momu mój mój
A	N. G. moju	N. G. mój mój	N. G. mój mój	N. G. mój mój	N. G. mój mój	N. G. mój mój	N. G. mój mój
V	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.
I	mojym mojej	mojym mój -у	mojym mojej	mojym mój mój	mojym mojej	mojym mojej	mojym mojej
L	mojim mojej	mojim mój mój	mojim mojej	mojim mój mój	mojim mojej	mojim mojej	mojim mojej
P l u r a l i s							
N	moji	mój	як в Тереблі	як в Тереблі	як в Тереблі	moji	як в Блажові
G	mojych	mojych				mojich	
D	mojym	mojym				mojim	
A	N. G.	N. G.				N. G.	
V	N.	N.				moji-ma (-mi)	
I	mojymu	mojymu		moji-mu (-ma)		mojich	
L	mojych	mojych					

Acc. plur. = *N.* або *G.*: *za pom'eršyach so'oyuch* (Заріча).

Instr. plur. має дві форми на *-ту* (*-ті*) та на *-та*, як то ми виділи у займенників особових третьої особи: *путу, пута; m'o-iyту* (Золотарьово, Имстичово, Стройно). Але від Латориці *тоїта: у svo'їта up'ukatu* (Страбичово), *m'o'iyта* (Медведьовці, Орлява, Комаровці, Убля, хоч там є і форма на *-ті*, Б. § 56), *z тоїїта* (Валяшківці), *z своїма міністрами* (Чертіжне, В. II, 150), *z своїма людми* (Шамброн, Г., Р. п. е. 53).

Loc. plur.: *m'o'iyuch, m'o'iyich: u тоїyuch* (Золотарьово, Имстичово, Стройно, Медведьовці), *u тоїyich* (Валяшківці, Блажів).

Так як *тії* (*тії, тії*), *тоїа, тоїе* відмінюється і *бії, біїа, біїе, паš, ваš, паša, ваša, паše, ваše* а також аналогічні до закінчень прикметників в роді ніякім: (*паšoїе, ваšoїе*).

Оба ці займенники під оглядом формальним приклонюються зовсім до форм займенника **отъ* > *vin, opa, ono* та *тії, тоїа, тоїе*. З однієї сторони зміни фонетичні, а з другої зміни аналогічні поробили деякі різниці в закінченнях. В першій мірі треба відділити область гуцульську в огляді формальним більше консервативну, бо вона в *gen. i dat. sing. m. i n.* зберігає форми старі на *-eho, -etui: n/ašeho, n/ašetui*, а також в *gen. sing. fem. -eїї: n/ašeїї, instr. sing. f. -ey: n/ašeу*. Ці форми почути можна ще зрідка і далше на заході на ріці Тересві а навіть Тереслі і Синевирі, правда лиш у старшої генерації. Ці форми відповідають зовсім *gen. dat. s. m. -jeho, -jetui*, та *gen. sing. fem. -ieїi* а *instr. s. -ey: z n/ašeho l'isa* (Кваси), *pod'ěkuїmo n/ašetui pop'lovу* (Боґдан), *z n/ašeїї cerkvу* (Кваси), *za n/ašeу ch'atou* (Боґдан).

Від перехідних говорів гуцульських, то є від Бичкова а дальше від Тересви на захід, місто закінчень *gen. dat. sing. m. n. -eho, -etui* панує всюди *-oho, -otui: n/ašoho, n/ašotui* а в *gen. sing. fem. -oїї: n/ašoїї, instr. -ou: n/ašoу*. Ці форми приймаються також і на сході в говорах гуцульських передовсім у молодшої генерації. Деякі відхили аналогічно до прочих займенникових форм можна зустрічати в *gen. sing. fem.*, а то *-oї* місто *-oїї: паšoї* на тих самих областях, а то на ріці Рускові а відтак аж в західніх говорах, то є лемківських.

В множині для всіх трьох родів маємо однакові закінчення, правда модифіковані характером *š* та наслідком цього зміною *i* на *ы*. Східні говори ще різняться від західніх тим, що в *pot. plur.* мають закінчення *-i*, котре не походить з давнього *i* (*и*) але з *ě*. Воно зайшло сюди з іменникової деклінації *-jo* пнів чоловічого роду, як і *-ja* пнів жіночого роду. Потверджує це і правопис старих записів XVII—XVIII віку¹ а також те

¹ Диви про це стор. 255, замітка 1.

що *š* перед цим *-i* є часто м'яке: *paš'í*. Натомість там, де пом. plur. зложеної займенникової деклінації кінчиться на *-ы*, там також і займенники *paš*, *vaš* мають таке саме закінчення, то є: *pašы*, *vašы*.

Займенники питальні.

Нинішні форми займенників питальних розділяються на дві категорії, а то форми довші: *koŕyŕi*, *-a*, *-e (-oje)*, *ŕakyŕi*, *-a*, *-e (-oje)*, та *kyŕi* відомий лиш у східних частинах Підкарпатської Русі. Перші два відмінюються по взорам зложеної деклінації твердих прикметників, третій *kyŕi* виступає лиш в пом. sing. у таких експресивних вираженнях: *kyŕi č'ort?*, *kyŕi bis?*

Зате зберіглася давня деклінація **koto*, **čyto*, котрих пом. sing. не остався в первісній фонетичній формі. З **koto* по страченні *z* стало в наслідок диссимиляції *čhto*, відоме вже в пам'ятниках XIII. століття. Ця фонема поширена нині на області західній від Попраду аж по долину Уга а ще далше на сході держиться лиш в говорах верховинських а далше на сході в говорах гуцульських. Натомість в говорах долішнян від Ужгороду-Середнього аж по Тересву маємо фонему *tko*, *ko*, котрі повстали наслідком метатези приголосних а відтак затрати *t* в назвуці. Подібне явище знають і говори сербохорватські а сліди такої метатези відомі вже в XIII. столітті.¹

В дальших відмінках однак форми панують всюди однакові: ген., асс. *kohŕo*, dat. *kom/u*, instr. *kyt*, *kut*, *k'im*, залежно від якости артикуляції *k*, лос. на *kŕm*, *kŕm*, *kyt*, *k'im*, залежно від рефлексу старого закритого *o*.

Другий первісний питальний займенник **čyto* має в пом. sing. три фонemi: *što*, *šo*, *ščo* а у сотаків коло Ужгороду і Гуменного *so*.

Фонема *što* займає найбільшу частину південно-карпатської області, бо тягнеться вона від Попраду аж до долини ріки Уга. Ту поширена оп'ять фонема *šo*. Дальша область на схід розчипляється. Верховина Бережанська, Марамороська а також область Боржавська починаючи від Свалявської кітловини аж до Білок-Имстичова, то є границь давньої Марамороської жупи, а далше на схід ціла бувша Мараморощина за малими виїмками має фонему *ščo* а лиш долішня область між Ужгородом а Боржавою а відтак ще до Вел. Ріки мають фонему *što*. До цієї області треба ще приключити і область бувшої Угоцької жупи за Тисою аж до Велятина. Гуцульські говори мають *šo* рідко *ščo*.

В дальших відмінках всюди форми однакові та вирівнані до

¹ A. Leskien: Serbo-kroatische Grammatik, op. cit. 450.

форм **ksto*, а то: gen. *čoh/o*, dat. *čom/u*, acc. *što*, *ščo*, *šo*, instr. *čym*, loc. на *čim*, *čim*, *čym*, *čim*, відповідно до рефлексу старого закритого *o*.

Питальний займенник *čij*, *čija*, *čije* в дальших відмінках має такі самі форми, як: *miž*, *moja*, *moje* нестягнені: gen. *čijoho*, dat. *čijomu*, instr. *čijym*, loc. на *čijim*, *čijim*, *čijim* і т. д.

Займенник неозначений *ves'*, *vs'a*, *vs'o*.

Нині той займенник рідко уживаний, бо заступає його займенник *všytok*, -а, -о. Замітно однак, що чоловіча номінативна форма прибирає форму зложеної деклінації і уподібнюється до прикметників. І так на області був. Уточі і Марамороша чути нині фонему: *vs'viž*, і подібно, як і м'які прикметники, вирівнюється до твердих прикметників не лиш в пом., але і в дальших відмінках: gen. *vs'oh/o*, dat. *vs'om/u*, acc. = пом., gen., instr. *vs'ym*, loc. на *vs'im*, *vs'im*, *vs'im*; plur. пом. *vs'ž*, gen. *vs'ych*, dat. *vs'ym*, acc. = пом., gen., instr. *vs'yymy* (*vs'yta*), loc. на *vs'ych*. На захід від Латориці в plur. місто закінчення: *-ych*, *-ym*, *-ymy* (*-yta*) маємо наслідком фонетичних змін: *-ich*, *-im*, *-ima*.

Завваги до деклінації займенників.

При деклінації іменній всіх трьох родів ми могли констатувати сильний вплив аналогії твердих основ на м'які передовсім там, де альтернувалися *e* — *o*.

З подібним явищем ми зустрічаємося й при займенниках. На всій майже південно-карпатській області крім Гуцульщини ми помічаємо вирівнання м'яких колись закінчень з твердими, що характеристичними були для типу деклінаційного *tot* в gen. і dat. sing.: *toho*, *tomu*. За цим типом пішли не лиш займенники родові, і то найближчий *ses'*, но також *miu*, *miij*, *miu* з прочими займенниками присвійними, займенником питальним *čij* а навіть займенник особовий (давніше займенник вказівний *žb*) *vijn*, *vijn*, *vyn*, *vijn*. Наслідком цього в gen. і dat. sing. ми всюди находимо: *s'oh/o m|ojoho* (*m|oho*), *tv|ojoho* (*tv|oho*), *sv|ojoho* (*sv|oho*), *n|ašoho*, *v|ašoho*, *č|ijoho*, *čoh/o* (а цей мав ближчий взір *koh/o*), *žoh/o*, *n'oh/o* — *s'|omu*, *m|ojomu* (*m|omu*), *tv|ojomu* (*tv|omu*), *sv|ojomu* (*sv|omu*), *n|ašomu*, *v|ašomu*), *č|ijomu*, *čom/u*, *jom/u*, *n'jomu*. Гуцульські говори в цім огляді більше консервативні, бо зберігають в gen. і dat. sing. старі закінчення *-eho*, *-emu*:

sjeho, mojeho, či jeh/o, jeh/o, а навіть *našeho* — *sem/u, mo|j|emu, či|j|emu, j|em/u, naš|j|emu*. Однакож займенники *naš, vaš* нині мають вже дублети: *n|ašeho і n|ašoho, n|ašemu і n|ašomu*. Подібно маємо в gen. sing. і в роді жіночій. Під впливом *to|j|* маємо: *s'|o|j|, m|o|j|, či|j|o|j|, n|ašo|j|*, але в особовім займенники *je|j|, j|j|*.

Під впливом *toho, tomu* ішли також і стягнення форм: *m|o|j|oho, m|o|j|omu, m|o|j|i* на: *m|oho, m|omu, m|oi* а подібно: *tv|oho, tv|omu, sv|oho, sv|omu*. В гуцульських говорах під впливом *je|j|* маємо стягнені форми: *m|e|j|, tv|e|j|, sv|e|j|*.

В південно-карпатських подібно як і в українських говорах взагалі¹ а також в деяких говорах чеських і всюди в словацьких² та польських³ зустрічаємося з пізнішим вирівнанням багатьох форм вказівного займенника *tot (to|j|)* з формами зложеної деклинації прикметників. Це вирівнання помічаємо в instr. sing. m. p., бо на місці давнього *t|em* находимо всюди *tyt*, даліше вирівналися всі форми множини крім поп. plur., де находимо закінчення акузатівне *to|y* а зрідка *to|j|i* (коло Ужгороду), але в дальших відмінках такі самі закінчення, як у прикметників: *tych, tyt, tytu (tyta), tych*.

Вирівнання зі зложеною деклинацією прикметників наступило і там, де ми констатували зміни супротив старших форм, а то в говорах західних лемківських в loc. sing. m. p., де місто старого закінчення *-*omь* панує закінчення *-yt*, переняте так як в польській з instr. s. m. Так отже маємо в loc. sing. в говорах лемківських місто *na t|im* (там всюди старе закрите *o > i*) — *na tyt*. Аналогічно є і у м'яких закінченнях: *na mo|j|im, na naš|j|yt* (ту *y* по отверділім *š*), *na n'|im*.

Зато займенники особові (субстантивні) *-ja, ty, my, vy* в порівнанні з займенниками родовими більше консервативні, бо переважають там форми енклітичні в gen. dat. і acc. sing., в першій особі dat. і loc. ще часто має форми *mn'i*.

Зберіганням форм dat., loc. *to|j|i, sob|i, instr. to|j|ou, sob|ou* також в говорах лемківських вирізняються говори південно-карпатські від форм словацьких: *tebe, sebe, tebou (tebom)*.

¹ А. Соболевскій: Лекції по історії руського язика. Москва 1907 стор. 189, і П. Бузук: Нарис історії української мови. Київ 1927, стор. 72.

² О. Нугер: Výchyl jazyka československého. Československá Vlastivěda III, стор. 769.

³ А. А. Кры́нські: Formy gramatyczne. Język polski i jego historia II, 64. Encyklopedia Polska III, Akad. Umiejętności.

Числівники.

Флексія числівників не зберіглася у давній подобі, але підпала змінам таким, що довели до уніформації деклінації числівників головних (*cardinalia*) по одному типу, починаючи від 2—90 крім 40. Числівники *dva* (m.), *dvi* (f., n.) втрачили зовсім свої форми дуальні в дальших відмінках а відмінюються по новому типу *try, čotury*. Ці-ж втрачили також первісну деклінацію по *-i* пням, а в gen., dat., loc. прибрали закінчення *-o* пнів з тим, що gen. вирівнявся з loc. *-och*, dat. *-om*, loc. *-och*, в instr. однак задержалося закінчення дуальне *-oma* побіч *-omy* (*-ome*) в значінні збірнім.

Форми цих числівників тепер такі: gen.: *dvoch, tr'ioch, čotyr'ioch*, dat.: *dvom, tr'jom, čotyr'jom*, acc.=nom. або gen., залежно від того, чи лучиться з іменниками особовими, чи річевими, instr.: *dvoma, tr'joma, čotyr'ma*, loc.: *dvoch, tr'ioch, čotyr'ioch*.

По цим типам, а передовсім по типу *čotury* з огляду на instr., ідуть всі інші головні числівники: *p'jat, šest, sim, v'sim, d'veřat, d'es'at, odyn'ac'at, dva'ac'at, tryn'ac'at, čotyrn'ac'at, p'jatin'ac'at, šisn'ac'at, simn'ac'at, v'simn'ac'at, d'evjatn'ac'at, dv'ac'at, tryc'at, p'jatdes'at, šsdes'at, simdes'at, v's'imes'at*. Так отже: gen.: *p'jat'och, šst'och*, dat.: *p'jat'om, šst'om*, instr.: *p'jat'm/a, šst'm/a*, або: *p'jatoma, šstoma* loc.: *p'jatoch, šstoch*.

Зі старої деклінації *p'jat, šst* по *-i* пням рідко де лишився слід.

Числівник *dva* в говорах на схід від Уга означає рід чоловічий а *dvi* рід жіночий і середній: *dva řan'ы, dvi d'yn'i, dvi řjela*, на захід від долини Уга включно *dva* на всі три роди: *dva kor'ovy, dva řjela* (Доманинці). Для 40 говори на схід від долини Уга включно мають назву *sorok* а даліше на захід *řtyreřet*. Для 90 говори на схід від Боржави давнішу назву *devjanosto*, на захід *devjatdes'at*.

В околиці Мукачева існує ще давня чоловіча форма *čotyr'e* (В. Лучки) місто нині загальної для всіх родів *čotury*.

Фонетичні різниці в тих головних числівниках все таки замічаються. Гуцульські говори м'яке *a* звужують на *é*: *p'jéř, d'veřjéř, odyn'ac'éř* і т. д. Говори на схід від Тересви аж по Лаборець, де панує вузьке *é* перед м'якими мають фонему *d'evjéř, d'es'at*.

Крім цього в говорах західніх, від Уга починаючи, від 11—40 змінюють послідню складову часть на *-c'at* в цей спосіб, що *a* перед м'яким *ř* стає *e* іноді і *i*: *odyn'acet, odyn'acit*, при чім *c* затрачує м'якість. Давніший вокалічний компонент *d*

(з давнього *odyn-na-des'at*) в цій другій часті згаданих числівників затратив свою артикуляцію, ассимілюючись до *s* і з ним разом витворився африкат *s*. Но в артикуляції цієї частини почувається неначеб між *a* а *s* язик укладався до артикуляції *d* або *t*, піднімаючись своїм хребтом до твердого піднебіння, але до артикуляції, то є зриву (експлозії) не доходить, вона передається наступному *s*. Верхратський ддятого все зазначував там *d*: *одинадцятьма, двадцятьма, одинадцет, дванадцет* і т. д. (Знадоби II, 74, II, 83).

В західніх говорах визвучне *t* найчастіше затрачує м'якість: *přiat, devřat, trycet*, а то починаючи від Лабірця а ще частіше замінюються фонемами словацькими: *štyri, štiri, jedenac, dvřanac, dvacet, štiracet: dvřacet rřok'řu* (Вальків), *dvacit řisřm roky* (Суків).

Sorok і *sto* найчастіше не відмінюються, рідше мають такі форми як *dva* за виїмкою *gen.*, де маємо від *sto* — *sot: dvoch sot, přřat střu* (Теребля) а також *střu, střu*. Верхратський приводить нам форми: *дадуть сřим стřв золотřх* (В. Шард, В. I, 156), *řnstr. сорокм|а, девря|остома, loc.: у сорок|ох лодřох, у девря|остох лодřох* то все з Вел. Раківця — то є говору східнього.

Числівник 1000 *тыс'аща* відмінюється по *-а* деклінації: *одна тыс'аща, одної тыс'ащї* і т. д., *дві тыс'ащї, dvoch тыс'ащї*, і т. д.

Числівник *odřen, oden, ředen* відмінюються по деклінації займенниковій зложеній: *одноho, однути* і т. д., але має і закінчення родові: *odřen řudřř molok|a* (Бедевля), *řřřřut onřu, idle odn|a kořřřa* (Вульхувці), *de řyř odn|o ře, tam nesřut odnom|u* (Терново). Вмножині є одне закінчення для всіх трьох родів: *ředn'ř*. Але знаходяться сліди і давньої іменної деклінації, особливо на сходї (на Гуцульщинї): *přo řednu* (як займенник неозначений).

Фонема *odřen* держиться лиш на найдальшїм сходї, а то в був. Мармароцині, всюди інде маємо місто початкового *o* — *ře: ředen*. Але і ця фонема не рідка в Марамороші.

Тепер наведу кілька примірїв для форм числівників головних так по моїм записам, як і за Верхратським та Гнатюком.

Not., acc.: dvř vřka přenřyř'ř (Теребля), *dvř t|тыс'ащї зароблřау řа тїс'|ащно* (Терново), *було двї вїка кендерїцї* (Стройно, Г., Е. З. III, XV), *двї слова повїлїсьме протї царїа* (Стройно, Г., Е. З. III, 119).

Gen., acc.: а тот пан мау двох сїнřу (Солочин, Г., Е. З. III, 104), *з тых трьох прутřв* (Пузняковці, В. I, 155), *дау заклїкати вїн чотирьох чїкарřу* (Стройно, Г., Е. З. III, 39), *зайшла тих*

шістьох легіні нѣч на тѣм другѣм силѣ (Стройно, Е. З. III, 29), просили огни у дванадцятых людий (Дунковиця, В. I, 145).

Dat.: і даст тыт двот людот (Теребло). Гнатюк має також форму *dvot*: і повіу другим своїім двум братым (Стройно, Е. З. III, 6).

Instr.: *tr'jom/a žerd'm/y v'oi'ys'a plút* (Горінчово), тоди пошоу із усима трйома на право (Дусино, Е. З. III, 231), *ya maŭ роботу іс тима восьма* (Солочин, Е. З. III, 218), *третього хлопця іс п'ятьма головами* (Голягин, Е. З. III, 35), *сріберный перстыніць з сымá камінцями* (Иршава, В. I, 190).

Всетаки зустрічаються порідко ще форми давньої -і деклінації у деяких числівників повище 5: до шіснадцати рокѣв (Пузняковці, В. I, 141).

Числівники зложені з десяток і одиниць все ставлять одиниці по десятках, іноді спуюючи їх злучником *i*: *vid dvac'at' i čot'ury hod'ic* (В. Студений), *ta iu'e dvádцят' i čot'урьом чередám было йісти* (Ільниця, В. I, 148).

Сполучення соток діється без синтактичної зміни, то є по *dva, try, čot'ury* стоїть *gen. sing. sta* рідко, але частіше *nom. sing.*: *sto — dvasto*; *eden maŭ dvasto, другый чот'уристо* (Пузняковці, В. I, 139), *ни йм до тристо і сымдесять і сым л'ят* (Луково, Е. З. IV, 70), *убиу тристо і трицьять голов* (Стройно, Е. З. IV, 154), *там йіх было шість сто* (Пузняковці, В. I, 140), *було на три ста кобл'ю* (Дусино, Е. З. III, 58), *є тріста мільіонѣв* (В. Шард, В. I, 156), *буу такий слон на триста на шістьдесят шукіу високий* (Голягин, Е. З. III, 30). В східніх частинах, а то в Мараморощі і на Гуцульщині, є ще форми: *dvista*.

Як видно з наведених примірів, зложені числа люблять мати між собою злучник *i* або повторення прийменника, від котрого були зависимі. Правда, це послідне належить до іншого рода синтактичних явищ.

Головні числа 2, 3, мають також старі форми, уживані так в давнині як і тепер для чоловічого роду: *tot'gy tri'je* (Теребло), *триє брáтя* (В. Лучки, В. I, 133), а по сьому також *два'je*: *у tot'gy два'je ітулу Маг'ки* (Страбичово), *два'є хлопь* (Пузняковці, В. I, 139). Те саме находимо і у Верхратського Знадоби I, 74. Також для 4 уживається форма *četyr'je* (р. Туря).

Незвичайне, здавалобися, сполучення *dva lude* має причину у тому, що *lude* уживається побіч значіння збірного також

в значінні: мушени, чоловіка, бо жінки і діти не люде, а челядь.

Числа порядкові (ordinalia) на цілій області південно-карпатській не виявляють різниць. На сході уживана радше давніша форма *pervyyi*, хоч не брак і форми *peršyyi*: *p/erše/oran'a* (Горінчово), *p/eršoyi žon/y d'ity* (Нересниця), на заході: *p/eršyyi*; — *dr/uh/yyi* (*druhyi*), *tr/etii*, *četv/ertyyi*, *p'i/atyyi*, *š'estyyi*, *s/emyi*, *v/os'tyyi* (*os'tyyi*), *dev'i/atyyi*, *des'/atyyi*, *odyn/ac'atyyi* (*jedynac'atyyi*), *dvac'/atyyi*, *sorok/ovyyi* (*štyricatyyi*), *dev'ian/ostyyi*, *dev'iatdes'/atyyi*, *s/otyyi*, *t/yas'ac'yyi*. Верхратський наводить також *st/ovyyi* (Знадоби I, 74, II, 84).

Tretii зовсім приєднується до тих змін, які діються на східних областях з прикметниками м'яких основ, то є в I. пом. sing. masc. м'яке закінчення твердне і ми маємо там фонему *tr/etyi* або *tr/etyyi*: *tr/etyi raz*, *tr/etyi den'* (В. Апша), *tr/etyi syn* (Изки, Синевир), або місто закінчення *-ii* находимо *-yi*: *tr/etyi den'* (В. Раковець). На заході в лемківських говорах маємо все закінчення *-ii*: *na tr/etii večur* (Рокитівці), *a tot tr/etii povi'dal* (Вальків). Гуцульські говори натомість у всіх родах а також в дальших відмінках мають тверді закінчення.

Числівники збірні (distributiva): *dv/oje*, *tr/oje*, *ob/oje*, *ob/aie*, *ob/adv/a*, *četv/ero*, *p'i/at/ero*, *šest/ero*, *sem/ero*, *osm/ero*, *des'/at/ero*, *dvac'at/ero* і т. д. *dv/oje čelady b'jut p'aporut'* (Н. Бистрий), *posi'daly n/a-zad ob/oje* (Люта), *p'ušl/y do cerkvy ob/adv/a* (Вульхувці), *mežy osm/ero č'elady* (Терново). Для іменників pluralia tantum уживаються форми: *dv/oji*, *troji*: *dv/oji dveri*, *troji krosna* (Теребля, Нересниця).

Числівники *dv/oje*, *troje*, *ob/oje*, *obaie* відмінюються як прикметники: gen. *dv/ojich*, dat. *dv/ojim*, instr. *dv/ojima*, loc. *dv/ojich*. Закінчені на *-ero* відмінюються іноді лиш від gen. plur. *p'iater/yach*, *-yt* і т. д.

В збірнім значінні уживаються також форми instr.: *dvomy*, *tr'jomy*, *p'iatomy*, іноді з заміною кінцевою *-y* на *-e*: *dv/ome*, *tr'j/ome*, *p'iat/ome*: *dvomy majstrove* (Дубриничі), *dvomy buly* (Коритняне). Верхратський наводить такіж форми і від других чисел, особливо з області говорів західніх: *шестми*, *сьдми*, *осми*, *дев'ятми*, *десятми*.

Є ще один спосіб виражування збірности, а то зложенням через приставку *samo-* від займенника *sat* + числівник по-

	Радив	Ростока/Ірш.	В. Верецькі
	dva		
N	dva bar/any ^{e1}	dva lōkfī	dva k/ōn'ī ²
G	dvoch bar/an'ijū	dvoch lōkt'ūv	dvoch k/onej
D	dvom bar/anam	dvom lōkt'am	dvom k/ōn'im
A	dva bar/any ^e	dva lōkfī	dva k/ōn'ī
V			
I	dvom/a bar/anamy ^e	dvoma l/ōktamy	dvom/a k'/fn'my
L	na dvoch bar/anach	na dvoch l/ōktach	na dvoch k/ōn'och
N	try ^e uč/y ^e tefī		
G	tr'joch uč/y ^e tefijū		
D	tr'jom učy ^e tefēm		
A	tr'joch učy ^e tefijū		
V	try ^e učy ^e tefī		
I	tr'jom/a učy ^e tefēmy		
L	na tr'joch učy ^e tefēch		

¹ dvě zěmlī. — ² Медведьовці: dvě сон'а. — ³ dvě kor'ovy.

рядковий: *samodružij, samotretij*.¹ Жінка *самодруга* означає ще жінку в тяжі, значить жінка і ще дитина (=серб.: *sù-družna*).

Числівники множині (multiplicativa) *dvjcy, dvjcy, trycy; cy* зі старого *-šdy > šty > cy (či)*²: *tryči obyjštoy* (Страбичово), *tryči kr/utyč'* (Синебир).

Випці числа сполучаються з *raz* а за ними також *dva, try: dvoaraz, tryraz, čotyraraz, p'jataraz* і т. д.

Крім цього бувають ще зложення через наростки *-jakyj, -istyj (-ustyj), -astyj, -ijnyj, -janyj*, котрі додаються до числівників головних: *dvójakyj, troj'akyj*, або до числівників збірних

¹ Ця стара конструкція відома не лиш в старослов'янськй та в старочеськй, но і нинішніх живих мовах, а то: сербськй, словінськй, вл.-руськй і польськй (W. Vondrák: *Slavische Grammatik II*, 2. вид., стр. 359. — F. Trávníček: *Historická mluvnice československá* (op. cit. стр. 338).

² A. Leskien: *Grammatik der altpulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*: Heidelberg 1909, стр. 154.

Ужок	Блажив	Орябина
dvoje		
dv/oje jah'n'ata	dva brat/ove	dva cig/ane ³
dv/ojich jah'n'at	dvoch br/ativ	dvoch cig/аныц
dv/ojim jah'n'afim	dvom br/atam	dvom cig/аныт, -ам
dv/oje jah'n'ata	dvoch br/ativ	dvoch cig/аныц
dvoj/ima jah'n'aty, -amy	dv/oma brat/ami	dv/oma cigan/ami
na dvojich jah'n'at'/iich	na dvoch br/atach	na dvoch cig/anach
	tri syn/ove	
	tr'joch s/yniv	
	tr'jom s/ynam	
	tr'joch s/yniv	
	tri syn/ove	
	tr'joma syn/ami	
	tr'joch s/ynoch	

з приставкою *za* або *za + y*¹: *zavdvojistyj*, *zavtrojistyj*, *zavčeterjystyj*, *zavpiaterjystyj* і т. д. Іноді однак перша частина зложення, то є числівник, має вже форму іменникову: *dvojn'a*, *trojn'a*, а з того: *dvojn'istyj*: *dvojn'ist'i vuly*, *zatrojn'ist'i vuly* (Раково), від *dv/anaka*, *tr/jynka*: *dvan'člastyj*, *tryn'člastyj*, *čotyr'n'člastyj*: *dvan'čast'i vuly* (Заріча, Осой); також від *dvoje*, *tr/oje*, *č/etvero*: *dvojan'iz*, *trojan'iz*, *četveran'iz vuly* (В. Студений).

Числівники дробові (proportionalia) складаються з двох частин, а то **polь > pól, piú, piú, piú* і ген. іменної форми від *druh*, *tref*, *četvert* або іменників: *piúdruha*, *piútrefa*, *piúčetverta*. На західній області в лемківських говорах Верхратський (Знадоби II, 85 і I, 75) приводить форми: *niтора* = *niтора* для чол. і ніяк. роду а *niўторы* для жіночого, так само *niўпретя* (m., n.), *niўпрети* (f.).

¹ Подібне зложення приводить і Огоновський з бойківського говору: *y-za-dvoe* (Studien, 137).

	Рус-Кривий	Рахів	(Урмезіово) Руське Поле	Ростока/Ірш.	Ужок
1	od/en	od/en	od/en	jed/en	jed/en
2	dva, dvî	dva, dvî	dva, dvî	dva, dvî	dva
3	try ^e	try ^e	try	try	try
4	čoty ^e ry ^e	čoty ^e ry ^e	čotыry	čot/ыry	čotыry
5	pjěť	pjěť	pjať	pjať	pjať
6	šist'	šist'	šist'	šist'	šist'
7	šim	šim	s'im	šim	šim
8	vy ² šim	višim	vús'im	vüsüm	vis'am
9	devjět	devjět	děvjat'	děvját'	děvját'
10	des'ět	des'ět	děs'at'	děs'at'	děs'at'
11	odynacit'	odynajcit'	odyn/ajc'át'		jedenac'at'
12	dvanacit'	dvanajcit'	dvan/ac'at'		
13	trynacit'		tryn/ac'at'		
14	¹⁾		čotыrn/ac'at		
15			pjātн/ac'at'		
16			šišn/ac'at		
17			s'imn/ac'at		
18			vús'imn/ac'at'		
19			děvjatн/ac'at'		
20	dvacit'	dvajcit'	dv/ac'at'		dvac'at'
21	dvacit' oden		dvac'at' oden		
30	try ^e cit'	try ^e cit'	tryc'at'		tryc'at'
40	sorok	sorok	sorok		sorok
50	pjědes'ět	pjědes'ět	pjades'at'		pjades'at
60	šisdes'ět	šisdes'ět	šis'des'at'		šis'des'at
70			s'imdes'at'		
80			vús'imdes'at'		
90	devjanosto	devjěnosto	děvjanosto		
100	sto		sto		sto
200	dvasto		dvisto		dvasto
300	trysto		trysto		trysto
400	čoty ^e ry ^e sto		čotыrysto		čotыrysto
500			pjařsto		pjať'sto
1000	ty's'ača	tys'iči	tys'/ača		

¹ Порожні не записані.

Ублѧ	Валѧшкѧвци	Нѧкаѧова	Кобиѧльницѧ	Блажѧв	Орѧбина
jed/en	jeden	jeden	jeden	jeden	jeden
dva, dv'i	dva	dva	dva	dva	dva
tri	tri	try	tri	tri	tri
čotyri	štiri	štyry	štiri	štyri	štiri
pjāt	pjāt, pejc	pjāt	pjāt	pjāt	pjāt
šyst'	šist, šejsc	šyist'	šust'	šyist	šyst
s'im	šidem, šidzem	š'im	šim	sedem	sedem
u/us'am	usem, ošem	všem	všem	osem	osem
	devjat, dzevec	devjat	devjat	devjat	devjat
	des'at, džešec	deš'at	des'at	deš'at	deš'at
	jed/enac	jedenacet	jedenacet	jed/enac	jeden/ačaj'
	dv/anac	dvanacet	dvanacet	dv/anac	dvan/ačaj'
	tr/inac			tr/inac	
	št/ernac			št/ernac	
	p/etnac			patnac	
	š/esnac		šusnacet	šesnac	
	šidemnac šidzemnac			sedemnac	
	usemnac ošemnac			osemnac	
	devjatnac dzevetnac		devjatnac	devetnac	
dvāts'āf	dvacať dvacet	dvacet	dvacet	dvacet	dvaic'at
trits'āt sorok	tracet tricat	tracet		tracet	trijc'at
štērē'tsāf	šter/ycat štyr/ecat	štyracet		štyr/acet	štyraicet'
p'ā/dēs'āt	pjades'at pe'cdžešat	pjades'at	pjadesat	pjades'at	pjades'at
š/yz'dēs'āt	šides'at šejdžešat	šyidses'at	šusdesat	šyidsēs'at	šyidses'at
s'i/mdēs'āt	šidmes'at šidemdžešat			š'edemdes'at	semdes'at
v/us'emdēsāt	usemdes'at osemdžešat		všemdesat		
dēu'jādēs'āt	devjades'at dzevedžešat		devjatdesat		devjatdes'at
sto	sto	sto	sto	sto	sto
dv/asto	dvasto	dvasto		dvasto	dvasto
	tristo				tristo
	štiristo				štiristo
	pjātsto pejcsto	pjātsto			pjātsot
	tišec	tyš'ac'			tyš'ac'

ДІЄСЛОВА.

Конюгації дієслів укр. південно карпатських говорів було в порівнянні до деклінації імен посв'ячено більше місця й уваги передовсім самим І. Верхратським в згаданих вже його трьох працях. Також О. Брех у своїх монографіях говорів сіл Убля, Корумля та Фалькушовці дає доволі об'ємистий матеріал про формальну сторону дієслів.

Опираючися на вже відомий матеріал обох вгорі наведених учених, даліше на матеріал свій а накінець й на матеріал Гнатюкових записів, маю намір подати лиш перегляд конюгаційних форм та їх різниці з огляду на фонетичні переміни. В угрупованні дієслів придержуватися буду поділу на шість клас вокалічних та одну консонантичну.

Дієіменник (Infinitivus).

Дієіменник кінчиться на: *-ty*, *-ti* в залежності від того, який є рефлекс старого *i* (и), про що вже ми говорили ближче в частині фонетичній. Там також сказано було про палаталізацію *t* перед *i* в околицях південного Земпліна. В класі І. групі 4. зливається *t* закінчення *inf.* з попередніми *h*, *k* в *č*: *bīcy*, *str/ycy*, *pečy* і т. д. з виїмкою околиці Іршави, де є ще *pektly*. Доволі широко розповсюджена стара форма *bīšty* місто *bīčy* а також *bīsty*, а також *verstly* в околиці Уга місто *verlečy*.

Це запримітив я в Коритняках, Доманинцях, Невіцькім, в Старій Стужиці, Ужку, також Брех в Ублі, § 62 (стор. 109). Форма *bīsty* поширена і в долишнім Мараморощі.

В перехідних говорах на пограниччі словацькім місто *ti* (*ti*) по редукції *i* маємо форми інф. лиш на *t*: *šitlat* (Корумля—Гусак; Брех, *Weitere Studien*, § 22 і даліше), так само Конюш у старої генерації.

Час теперішній (Praesens).

Закінчення особові.

Перша особа має закінчення при тематичних дієсловах в східних говорах: *-u*, *-ju*. В західних говорах у дієслів V. кл., I. групи з пнем часу теперішнього на *-je-*, а то так первісних односкладових, корінь котрих кінчиться на *-a-* (*zna-ti*), як й похідних більшескладових з пнем дієслівним на *-a-* (*čyta-ty*) місто *-u* находимо закінчення *-am*: *znam*, *čitam*. На островах в Словащині також *-im*, *-em*.

Закінчення *-at*, характеристичне для західньо-слов'янських мов а передовсім найближчих словацької і польської, починається у згаданих дієслів вже від ріки Уга около Ужгорода: *tat* (Оноковці), *tat*, *dʹʷtat*, *ɛʷtat*, *zʷtat* (Дравці, Коритняне, Оноковці, Невідьке), *patʷiatat* (Доманинці).

Це закінчення виступає даліше загально аж на захід від лінії Сніна—Стакчин—Звала: *tat* (Старіна), *spʷivat* (Пихні), *ɛʷtat*, *spʷivat* (Валяшківці), *zʷtat* (Суків, В. Радвань) (*zʷtat ɛʷtatʷi*), *zʷtat*, *tat* (Вішавка), *tat*, *dʹʷtat*, *ɛʷʷtat* (Р. Поруба), *kʷrat sa* (Рафаївці), *zʷtat* (Кобильниця), *zʷtat*, *tat* (Шом), *ɛʷʷtat* (Обручне), *hʷadat*, *tat* (Орябина).

Доповнення з других околиць можемо взяти з Верхратського (Знадоби II, 89): *ставам* (Збійне), *сикам* (Чертежне), *плавам* (Чабіни), *зовам* (від *зовати*) (Межилабірці), *піскам*, *черкам*, *давам* (Петрина), *кракам* (Варадка), *вызірам* (Уяк).

Дієслова I. кл. 4. групи з основою на *h*, *k* в деяких околицях, а то долини рік Боржави, Тур'ї а також горішнього Уга зберігають основні *h*, *k* перед закінченням *-u* в 1. sing. і 3. plur. на прочій області переменяються вони під впливом аналогії 2. 3. sing., 1. 2. pl. на *ž*, *č*. На це звернув увагу вже Верхратський (Знадоби I, 76—77), беручи там лиш сумарично дієслова: *strʷyčy*, *blʷyčy*, *verʷečy*, *močʷy*, *rečʷn*, *pečʷy* з їхніми формами часу теперішнього, при чім зазначені як форми 1. і 3. особи: *стрыгъ*, *стрыгуть*; *бігъ*, *бігуть*; *вергъ*, *вергуть* побіч *вѣржу*, *вѣржуть*; *могъ*, *могутъ*; *реку*, *рекутъ*; *пекъ*, *пекуть* побіч *печу*, *печуть*. Форми: *могутъ*, *сыкутъ*, *рекутъ* навів з Нового Давидкова. Область поширення цих форм може ще й недавно була більша, як нині, бож і Михайло Лучкай наводить їх в своїй граматиці з р. 1830 як форми живі¹ в його околиці — В. Лучки і Мукачево. Але нині ці форми там щезли. Щезають вони вже і в околиці Боржавської долини, бо побіч них вже уживаються і форми нові *stryžʷu*, *styžʷuť*, ще сліди їх находимо повище Мукачева до Чинадієва, декуди на захід від Мукачева, відтак переходять на долину Тур'ї а в долині горішнього Уга виступають як дублети. Одно слово *rekʷu* уживається ще всюди, але то лиш як примівка, що заступає в реченні паузу: *ja*, *rekʷu*, *to vʷyđʷla* (Доманинці).

Мені довелось записати ці давні форми в таких селах: в Зарічу: *pʷeku pʷasku*, *onʷy pekʷuť pʷasku*, *ja sʷʷiku chvorʷost*, *onʷy sʷʷi-kʷuť dʷʷynʷu*: *rʷʷiky tekʷuť*, *strʷyhu volʷosʷa onʷy strʷhʷuť vʷicʷi*, *rʷʷeku tʷbʷi*, *onʷy rekʷuť*, *tkʷu polotnʷo*, *tkʷuť polotnʷo*, але уживається і *tčy*. Ці форми відомі в цілій кітловині Іршавській, але вже даліше

¹ Grammatica slavo-ruthena... Edita per Michaellem Lutskay, Budac 1830, стор. 96—97.

на захід за ділом на лінії Дунковиця—Брід цих форм нема. На північ від Мукачєва в Чинадієві стрічав я дублети: *sik/у* — *sіč/у*; *vody tek/ut* і *teč/ut*; *robih/у*, *robih/ut*—*robiz/у*, *robiz/ut*, *pek/у* *chlīb* і *peč' /у chlīb*. Але форми з паляталізацією *h*, *k* тепер частіше уживаються а *stryž/у* є пануючим, *stryh/у* не уживається.

На ріці Тур'ї аж по Семіри те саме: *moh/ut b/uty* (Турички), *stroh/у*, *stryh/ut*, *moh/у* і *m/ož/у*, *pek/у*, *rřiky tek/ut*, *s'ik/у*, *s'ik/ut*, но в Смерєкові *s'ič/у*. — В дальшій суцільна область поширення старих форм переривається а появляється іще поруч з новішими формами паляталізованими від Малого Березного на північ. Це зазначив вже Брох в описі говору села Ублі (Угорус. нарѣчє села Убли). Брох наводить приміри такі: *toč' /i* — *tōč' /у* і *tōuk/у* (ор. cit. 109), *moč' /i* — *mōhu* (110), *strič' /i* — *strih/у* і *striž/у* (110), *tk/ati* — *tku* і *tč/у*, *tk/ut* і *tč/ut* (111). Дальше на північ в селі Уличі подібні форми старі і нові: *bišt/у* — *biž/ū*, *strič' /у* — *strih/ū*; *voloč' /у* — *volok/ū* і *voloč' /ut*, *sīč' /у* — *sīk/ū*, *sīk/ut*; *peč' /у* — *pek/ū* і *peč' /у*.

Також і в Ужку побіч форм паляталізованих: *biž/у*, *m/ož/у*, *stryž/у*, *peč' /у* в уживанні є ще форма *moh/у*.

Декотрі дієслова V. кляси з розширеним пнем через *-va-*: *davaty*, *stavaty*, *řiznavaty* оставляють це *-va-* і в часі теперішнім, а то в долині Уга: *dav/aju*, *d/avaš*, *d/avat*. Є то рід контамінації з формою *davat*, де *va* зберігається. (В цім огляді роблять хиби передовсім інтелігенти, котрі форми народні з розширеним пнем і в часі теперішнім підтягають під форми літературні.)

У дієслів з пнем часу теперішнього на *-je-*, так первісних як і похідних, основа котрих кінчиться на голосний, щезає *ĭ* перед закінченням *-и*. Місто нього виступає *ѣ* або *v*: *m/aju* (*m/avu*). Те саме явище переходить й до 3. особи множини перед закінченням *-ut* (*-ut*): *m/ajut*, *mavut*. Інтервокалічне *ѣ* часто ледви помітне. Є це явище, яке обіймає значну область Підк. Руси, починаючи від Лабірця аж по Велику Ріку, однак за виїмкою Верховини Бережанської й Марамороської, а то від околиці Берецьких повище ріки Жденієвки, а також полиси поза Лабірцем, а то Удавським і Цірокою. Сама долина Лабірця від Брєстова аж до Борова а навіть Олька, що лежить на захід від Лабірця, знає затрату *ĭ*, но вона ограничена на третю особу множини, бо перша кінчиться на *-ат*: *zn/ajut*, *posyl/aut* (В. Радвань), *nař posluch/ajut*, *zn/ajut* (Суків), *ma/ut*, *paręwaut* (Рокитївці), *m/avut*, *m/avut*, *d/avut* (В. Яблінка). Дальші приміри у Верхратського (Знадоби, II, 86): *мауть*, *повідаяуть*, *лытаяуть*, *тыркаяуть* (Збїйне), *чувають*, *дрімавають*, *знавають* (Чабіни), *поімають*, *блискаються* (Межилабірці), *зобаят* (Борів). — Дальші

села на схід до ріки Ціроки *i* перед *-и* зберігають, а перед *-иш* ні. Це відноситься до дієслів на *-ovati* та односкладових первісних: *dak'ijiu, zahat'ijiu* (Пихні), *dak'ijiu, poč'ijiu* (Острожниця). На схід від Звали в Полянні оп'ять: *m'aiu*, даліше на південь в Старині: *d'akuvu*. — Від цієї лінії на схід панує знов *-и* без *i* за виїмкою долини Пудгорода повище Собранець, де перед *и* стоїть *i*: *zna'ijut, m'aijut* (Пудгорода), але в Р. Грабівці: *zn'aiu, zn'aiut, m'avi, mavut*, в Колонії: *zn'avi, zn'avut, m'avi, hat'uvu, d'akivci*, даліше Убля, що Брех зазначає в § 59 як особливу прикмету: „самое значительное звуковое отличие нашего нарѣчія отъ языка болѣе древней эпохи въ области спряженія наст. времени, это — исчезновение междугласнаго *i* (*j*) перед *и*, т. е. въ 1. лицѣ ед. ч. и 3. лицѣ мн. ч.“. — В долині ріки Уга це явище панує: *m'avi, poč'uvu, zn'aiu* (Ужок), *zn'avi, zn'avut* (Стара Стужиця), *zn'avi, m'aiu* (Тихий, Люта), *čyt'avi, zn'avi, zn'avut* (Дубриничі), *č'čér'javu v'odu* (Ворочово), але *m'aiu, dai'ut*. Від Ворочова долом аж по Коритняни це явище щезає а *i* появляється оп'ять: *dai'u* (Коритняне); *di'iu, di'jut, kir'ijiu — kir'ijut* (Оноковці), *čyta'iu, poč'ijiu* (Доманинці), *mai'ut, kir'ijiu, kir'ijut* (Дравці).

Від Оріховиці-Горян починається оп'ять щезання *i* перед *-и*, *-иш* та іде до долини Великої Ріки (Хуст—Волове): *m'aiu, dav'u, rach'uvu* (Оріховиця), *čyt'avi* (і *čytam*), *s'ivu, s'ivut, m'avut, besid'uvut* (Горяне), *zn'aiu, dum'aiu* (Комаровці), *ročun'auš, zn'aiu, zn'aiut, ja m'ai* (Ляхувці), *m'avi* (Жудльова), *m'avi, zn'avi, zn'aiut* (Лінці, Гайдош, Кибряль), *m'vuvu s'a* (Жуково), *m'avi, dav'u* (Купиновці), *zn'aiu* (Страбичово), *m'ai* (Лалово), *čyt'aiu* (Свалява), *m'ai* (Пудполозя), *zn'aiu* (Кичірний), *m'ai, daiu, rub'auš* (Керецькі), *m'ai, m'aiu* (Березники), *m'aiu* (Довгоє), *zn'aiu* (Раковець), *m'avi* (В. Комяти).

Доповнення можна ще навести зі записів Верхратського та Гнатюка: *дуги—дугу* (Нове Давидково, В. I, 77), *а теперь я бідугу знау* (Страбичово, В. I, 162), *мау я дила тебе* (тамже, В. I, 128), *тай попозирають* (В. Шард, В. I, 152), *я хоть лишє раз заспіау* (тамже, В. I, 154), *пхау голову—не стає, пхау ногу—не стає* (Ільниця, В. I, 148), *кедь я до тя прийти маву* (Іршава, В. I, 189), *отпущаут ти сьа гріхи і ѡа ти отпущау* (Кушниця, Е. З. III, 123), *та ѡа вас утти уратуу* (Солочин, Е. З. IV, 34). Крім того Гнатюк має занотоване таке явище в селі Голятині на Верховині Марамороській: *Господи погиб'ау* (Е. З. III, 4), *і пак вам даруу золотий* (Е. З. III, 33), але наводить там й форми з *i*: *бо ѡа ни чуйу* (Е. З. III, 30). Верхратський занотовує й в Хусті: *заткаут* (В. I, 158). Крім того Нанково: *цроун'аут*.

Поза зазначеною областю панують на Верховині Бережанській і Марамороській (округи Верецькі від села Буківця по ріці Жденівці та Воловий) далше на Великій Ріці та далше на схід, здовж долиньного Уга від Невіцького до Коритнян, відтак попід Вигорлят — Синаторію до Пудгорода — в тих околицях лиш ограничено на деякі дієслова в 1. особі, котрі не мають в основі *a* а лиш розширену основу на *-ova-* — а потім на захід від Лабірця аж по Татри в тім самім ограниченім числі, що біля Ужгороду форми на *-ju*: *rozumiŕiut n'a* (Тишів), *rovvatih/aŕiut* (хоть і тут почув я невиразне *ŕ*), *roskladuŕiut ohěŕ*, *žartjuŕiut*, *biŕiut* (Верецькі), *ja vŕiŕiŕi Chrystu*, *ja tebe ne poznaiŕi*, *ja s'a ne pryznaiŕi* на *v/aŕu vŕiŕu* (Изки), *zn/aŕi* (Репінний, Синевир), *m/aŕiut*, *dorachjuŕiut*, *puŕŕ/aŕiut* (Воловий), *ne daiŕi*, *ne zn/aŕi* (Драгово), *ja taŕko ich ěek/aŕi*, *ja tak dum/aŕi* (Нанково), *m/aŕi* (Липецька Поляна), *raty ihr/aŕiut* (Буштин), *zn/aŕi*, *ĕjuŕi*, *b/aŕiut*, *ihr/aŕiut* (В. Апша), *zn/aŕi* (Бичків), *m/y'eŕi* (Ясіня). На заході поза Лабірцем приходять під увагу дієслова з основою односкладовою на голосні: *i*, *ы*, *u*, *i* (< *ě*), бо основи на *-a* приймають закінчення *-am*, та дієслова більшескладові з розширеною основою на *-ova-*: *d/uti—d/ŕiŕi—d/ŕiŕiut*, *kupovati—kupŕiŕi—kupŕiŕiut*, *jak nas ĕiŕiut*, *beŕ'idŕiŕi* (Рафаївці), *beŕ'id'ŕiŕi*, *ja sa m'ŕiŕi*, *ony sa m'ŕiŕiut* (Вальків), *d'ak'ŕiŕi* (Гавай), *beŕ'id/ŕiŕiut* (Семетківці), *d'ak/ŕiŕi*, *beŕ'id/ŕiŕi* (Грабівчик, Церніна), *gazd/ŕiŕi* (Ортутова), *tk/aŕiut*, *d/aŕiut*, *polŕih/aŕiut* (Млинарівці), *siŕiut* (Щавник), *ž/ŕiŕi* (Кобильниця), *ŕyŕi* (Кобильниця, Ременіни, Лавринів), *ĕak/ŕiŕi*, *beŕ'id/ŕiŕi* (Кобильниця, Ременіни), *noĕ/ŕiŕi*, *ĕak/ŕiŕi* (Вирліх), *ham/ŕiŕi*, *ĕak/ŕiŕi* (Герляхів), *ŕylzŕy s'a tu lŕiŕiut*, *ĕak/ŕiŕi* (Обручне), *beŕ'id/ŕiŕiut* (Київ), *lŕiŕiut* (Шом), *m'ŕiŕi—m'ŕiŕiut* (Орябина).

Дієслова VI. кл. з розширеним пнем на *-ova-* в говорах на захід від ріки Ціроки, починаючи від першої особи однини аж до 3. множини а також в імперат. у всіх особах на значнім просторі, мають місто *-ŕiŕi*, *-ŕiŕiut* (*-ŕiŕiut'*), *-ŕiŕi*, *-ŕiŕiut* (*-ŕiŕiut'*), *-ŕiŕi*, *-ŕiŕi*. Це явище обіймає полосу безпереривну від Ціроки аж до ріки Лабірця, відтак йде південною областю аж під Маковицю а відтак оп'ять від Блажова—Штельбаха поза Попрад—Орябину—Літманову. На це явище звернув був увагу й Верхратський (Знадоби II, 91), але не вказав точно на околиці (місто *u* уживають у глаголів VI. кл. в декотрих околицях *u* або *i*), а приміри наводить лиш з села Збійного.

Не входимо поки що в розв'язку цього явища, яка на вид подібна до такої ж появи в старочеській мові, но в суті речі з причини, що ту *o*, хоч в незакритім складі, переходить в *i*, *ŕ*, *ы*,

представляє певні труднощі об'яснення, про що була вже бесіда в часті фонетичній (диви стор. 54—56).

Явище це починається селом Звала, де паралельно з перезвуком закритого *o > u̇ появляється: *ďak'ŭju*, *poč'ŭju*. Село нижче положене Острожниця цього явища ще не знає. В селах на захід від Звали (Парігузовці, Чукаловці, Пчолина—Пихні) розширяється це явище на цілій області язиковій аж до Межилабірця: *zahat'ŭju*, *ďak'ŭju* (Пихні), *kup'ŭju*, *kup'ŭvut* (В. Яблінка), *bes'id'ŭju* (Брестів), *nakaz'ŭje*, *dobr'ŭ bes'id'ŭjem* (Суха), *pok'ŭju k'ŭn'i*, *naž tu pok'ŭjut k'ŭn'i* (Волиця), *ne šyk'ŭju s'ŭbi*, *k'ŭjut s'a* (від *kovati*), *poč'ŭju* (Суків), *peršu klasu klas'ŭjut* (Роки-тівці).

Верховина Земплинська і Шариська, як було сказано, цього явища не знає, а то від Межилабірців до Чертіжного даліше по лінії Микова-Дрічна-Бодружал-Свидник-Рімне-Ортутова. Понижче цієї лінії на південь згадане явище розширене всюди: *ďak'ŭju*, *gazd'ŭju* (Гавай), *kup'ŭju* (Ш. Буковець), *gazd'ŭju*, *bes'id'ŭjut* (Вішавка), *bes'id'ŭju* (Пстрина, Міроля, Кожухівці), в Рімнім старші: *bes'id'ŭjut* а молодші *bes'id'ŭjut*; *tanc'ŭju*, *tanc'ŭjut*, *Ľast'ŭjut* (Млинарівці), *pry t'ertvym bes'id'ŭjut* (Шавник), *v Kru-šjovi zatih'ŭjut b'larzo*, *š'ŭtky bes'id'ŭjut po r'usky* (Фіяш), *gazd'ŭju* (Собош, Матіївці), *bes'id'ŭjut* (Руска Воля), *ja bes'id'ŭju Ľysto po r'usky*, *v'ytolk'ŭju—v'ytolk'ŭj*, *ďak'ŭju* (Кобильниця), *bes'id'ŭju*, *po-Ľŭju* (Лавринів), но в Ременінах: *ďak'ŭju*, *poč'ŭju*; *bes'id'ŭju—bes'id'ŭjeme*, *gazd'ŭju* (Вальків), *ham'ŭju v'z*, *bes'id'ŭju*, *gazd'ŭju* (Рафаївці), *tat po katol'ŭcky bes'id'ŭjut* (Пискурівці), *kup'ŭju—kup'ŭjut* (Руська Поруба).

Явище це оп'ять виринає аж на західній границі в околиці Блажова і переходить на Спиш аж поза Попрад: *ďak'ŭju*, *bes'id'ŭje* (Ториска, Блажів), *harc'ŭju*, *ďak'ŭju*, *kup'ŭju* (Орябина), *kup'ŭju*, *poč'ŭju*, *pi'n'ŭju*, *bud'ŭju* (Літманова).

Не однаково відносяться дієслова класи IV. з основою часу теперішнього на -i в inf. на -iti, -ĕti відносно паляталізації зубних і губних перед *ju* в часі теперішнім.

Зубний *d* перед *ĭ* в східній частині південно-карпатських говорів переходить так, як в староруським, на *ž*: *vud'ity—vuzh*, *chodytu—chožu*. Область цього явища починається від Латориці між Мукачевом і Свалявою по ріці Дусині на Боржаву попід пасмо полонинське а тягнеться аж на найдаліші кінчини горішньої Тиси і взагалі східньої української язикової границі: *ch'ožu* (Свалява), *ch'ožu*, *v'južu* (Брестів), *ch'ožu*, *v'južu*, *s'južu*, *la'žu* (*ladytu*), *br'ožu* (Фогараш, Лалово, Пістрялово, Кр.

Мартонка), *ch/ožy, s/uzy* (Загата), *віжю я на сліві чатыры* (sic!) *молотники* (Ільниця, В. I, 148), *любити тя лажу* (Влагово, В. I, 196), *v/yžu, ch/ožu* (В. Ком'яти), *налажуся, на вітер* (В. Шард В. I, 151), але з того самого села має Верхратський примір на перемену $d + i$ на $dž$: *не віджю читати*, а також всі його записи з села Греблі і Дубрівки свідчили би про перемену $d + i$ на $dž$: *по румѣну ходжу* (Гребля, В. I, 196), *кудѣ ходжу, кбрчму не минау* (тамже, В. I, 193). Всі ті приміри взяті з пісень, а то свідчить, що вони ту не є в системі --- натомість раз маємо на місці цієї групи --- $ž$, але в part. праet. за *століком паленочка межѣна* (тамже, В. I, 196), *та най віджю із кым сіджу* (Дубрówka, В. I, 191). Приміри з $dž$ місто $ž$ на місці $d + i$ в згаданих селах не відповідають дійсності, бо й нині в цих селах і цілій околиці на місці $d + i$ панує виключно $ž$. Дальші приміри наводжу з б. Уючанської та Марамороської жупи: *v/yžu* (Веряця, Липецька Поляна), *v/yžu, ch/бžu* (Новоселиця коло Нересниці, Бичків, Ясіня), *ch/ožu* (Требушани).

В селах від Сигота на ріку Руськову панує той сам рефлекс: *chožu, vožu* (Рус-Кривий). Натомість полоса верховинська на північ від Боржавських полонин зберігає рефлекс $dž$: *chodžu* (Изки, Синевир), *slydžu, vlydžu* (В. Верещькі). Те саме тягнеться аж до Татр з тим, що в деяких околицях $dž$ є м'яке, що було зазначене в частині фонетичній.

Не однакова перша особа часу тепер. також у дієслів цієї ж класи з зубними z, s перед i . Коли бо у східних говорах панує місто цих зубних $ž, š$, то в південній полосі говорів, що тягнуться на захід від Уга, маємо натомість лиш зм'якчене z, s : *pos'u, voz'u*, котрі на області, де місто $z', s' = ž', š'$, переходять на ці останні: *pos'u, voz'u*. Явище це починається від Середнього, іде горі Угом до Невіцького—Кам'яниці, відтак на захід на Корумлю, під Собранці, Пудгорода, Р. Грабовець, Валяшківці, відтак долиною Лабірця між Радваню—Білою—Кривого, а по свідощтам І. Верхратського і до Борова, і дальше на Земплайнській Верховині (Вапенік, Бехерів а навіть В. Вирліх — о чім треба сумніватися — дальше Руська Поруба, частинно відтак Рафаївці, Вальків, Лавринів, Ременіни, Кобильниці, Щавник, Млинарівці аж до області, де $s', z' = š', ž'$. Поза Маковицею на північ і дальше на захід ці форми переходять на фонемі з м'яким $š, ž = s', z'$. Приміри: *pr/os'u, n/os'u, v/ož'u* (Коритняне, Оноковці, Невіцьке), *k/os'u, pr/os'u* (Пудгорода, Р. Грабовець, Валяшківці), *n/os'u, zaħa/s'u* (Біла Крива), *m/us'u*, але *kožu, prožu* (В. Радвань), *ностю, просто, грозю* (Борів, В. II, 88), в Р. Порубі уживається подвійних форм: *ħa/s'u, pr/os'u, n/os'u*, а також *chož'u, vyž'u* (мала

паляталізація) (Буковець Ш.). Відтак на південь лиш форми на *-s'u*, *-z'u*: *n/os'u vodu*, *pr/os'u vas*, *v/oz'u žyto* (Рафаївці, Вальків), *pr/os'u*, *h/as'u*, *v/oz'u*, *m/us'u* (Лавринів, Ременіни), *ja m/us'u i/i tam* (Кобильниця), *d/oraz ju zah/as'u*, *pr/os'u vas d/ajte mi ž/isti ban-d/urok* (Кобильниця), *v/oz'u sino*, *n/os'u v/odu* (Щавник), *ja m/us'u i/i* (Млинарівці).

Такі самі форми має й село Банске: *n/os'u vel/ьuku t/erchu*, *za-h/as'u t/otu l/amfu*. Від Рімного, Ортугови, Церніни стрічаємо лиш форми: *k/os'u*, *pr/os'u*, *v/oz'u*: *v/oz'u drьva*, *pr/os'u vas*, *k/os'u s'ino* (Ортугова), *n/os'u vodu*, *h/as'u lamfu* (Герляків), *n/os'u buti*, *v/oz'u žito* (Шом), *pr/os'u*, *n/os'u*, *h/as'u*, *k/os'u* (Блажів). За Попрадом м'якість *ž*, *ž*, в 1. особі щезає, але зберігається в 3. множ. з інших фонетичних причин (*s'*, *z'* = *š'*, *ž'*): *zah/ašu* — *zah/as'at*, *v/ožu* — *v/ož'at*.

Верхратський в цитованій праці (Знадоби II, стор. 88) згадує ще про одне явище цієї ж класи, де приголосні *d*, *t* не переходять зовсім у відповідні африкати *dž*, *č*, але остають. Наводить він приміри лиш одного села Орлова: *молотю*, *ходю*, *видю*, а один примір як дублет від: *хьтити* - *хьцю* також *хьтю* із села Лівова або Лєгнави (бо знак Л. тяжкий до розв'язання).

Дієслова цієї ж класи а також класи III. з губними перед *i* в 1. особі часу теперішнього: *lubytu*, *robьtu*, *kyrytu* і т. д. в говорах східніх, частинно й західніх вставляють *l* erenth. а в західніх говорах та гудульських у більшій часті цього нема. Границя цього явища посунена доволі далеко на захід, бо переходить ріку Лаборець а сягає аж до горішньої Ондави, до Вапеніка, хоч між Лабірцем та Ондавою знаходяться вже й форми без *l* erenth.

Наведу наперед приміри від Лабірця на схід: *k/oblu*, *l/ublu*, *s/ьrplu* (Пихні), *l/ublu*, *spl'u*, *r/oblu*, *dr/ьmlu* (В. Радвань), *ne l/ublu*, *k'éd' r/oblu*, *ž/ebь n/a n'a d/achto šat/ovaц* (Суків), *r/oblu*, *t/oblu s'a*, *lamfu* — але *lameš* (Рокитівці), *ламьют собі голову* (Дрічна, В. II, 149). В Бодружалі записав Верхратський обі форми: *зробю*, *зроблю* (*я тобі смерть зробю* (*зроблю*) (II, 144), у Вапеніку: *треплю*, *треплеи*. Натомість вже далше на захід без *l* erenth.: *не зробю* (В. II, 125, Кечківці) *лапіті* — *латю* (В. II, 88, В. Орліх), *l/ubju do cerkьu chod/ьtye* (Щавник), *l/ubju*, *r/obju*, *dr/ьmju* (Виш. Свидник), *r/obju sv/ožu rob/otu*, *korju zemlu*, *svьrju* (Ольшавиця), *то я вам таку коровку купю* (Орлов, В. II, 119), *lubju* (Блажів), *r/obju*, *l/ubju*, *dr/ьmju*, *k/obju*, *sрju*, *t/erрju* (Орябина). На окраїнах в сусідстві з пословаченими говорами а також в говорах пе-

рехідних, починаючи від Ужгороду, ми зустрічаємося з затратою *i* в першій особі: *l|ubi, s|ru, k|oru, dr|tmi* (Конюш, Глівіще), *s|aru, k|oru, k|uru, l|ubi* (Валяшківці), *t|erpu, lu|bu, k|oru, r|obi* (Банске, Давидів), *l|ubi, k|uru* від *k|urpytu*: *k|uru korovu, l|ubi pobes|dov|ati* (Рафаївці), але там ще маємо форму *r|ob|u, k|oru, k|opeš, k|oput* або *kop|ut*; *dr|tmi, dr|tmeš, dr|tmut, t|atu, t|ameš, t|amut* (Вальків), *k|oru, s|aru* (Блажів, але *l|ub|u*). Явище це зазначив вже Брех в Корумлі коло Ужгороду (Weiterer Studien, § 30, ст. 52—53, § 32, стор. 54, § 35, ст. 56) а також в селі Фалькушовцях (Studien... § 35, стор. 66), так що воно є явищем загальним східнославацьких або й пословацьких говорів, явище, яке втискається до пограничних говорів чисто українських.

Закінчення *-it, -em* в 1. sing. praes. приймають лиш рідко села на пограниччї словацьким. Це запримітив я в селі Висланці коло Орлова: *puat|iti — pu|atim, rob|iti — r|obim* а також в Гельцмановцях коло Гельниці, Словінках, Порачу і Завадці, що лиш островами між словацькими селами: *p|išem, trem, kup|ujem; l|ubim, t|erpm, v|ozim, spim, n|osim* (Завадка), *p|uždem do Nov|it|is'i* (Порач). Так дієслова з тематичним *-e-* мають закінчення в 1. sing. praes. *-em*, з тематичним *-i-* закінчення *-im*. В тих же селах у дієслів на *-aty* місто закінчення *-am* маємо *-em*: *sup|ati — sypem, hrab|ati — hr|abem*.

Закінчення *другої* особи є всюди *-š*, перед котрим в класі V. у дієслів вивідних від другої особи однини аж до другої особи множини наступає контракція тематичного *e* з *a*: *d|umaš, d|umat, dum|ame, dum|ate, dum|ajut*.

Ця контракція консеквентно переведена в говорах західних. В східних говорах ограничена вона до 2. й 3. особи однини. (Так принайменше можна судити на основі матеріялу до тепер зібраного).

Зазначити треба й те, що ця контракція потягає за собою пересунення наголосу о один склад взад. В говорах ріки Рускови він ще зберігається на старім місці. Приміри того типу конюгації наведені у Верхратського (Знадоби II, 89—90, Чертіжне, Чабіни, Борів, Межилабірці, Пітрова, Варадка, Уж, Орлів), зводяться до типу *волати*: *волам, волаш, волат, воламе, волате, волают*.

Від ріки Уга, як то свідчать приміри наведені Брохом з села Убля (ор. cit. § 59, ст. 106), явище це ограничується лиш до 2. й 3. особи однини: *byv|aci, byvaš, byvat, byv|ajete, byv|ajete, byv|ajut*, але не всюди цей принцип переведений: *dum|au, d|umaš, d|umat* (Суль), *ut|ikal* (Туря, Раково), *готова праця про|ддатъ* (Пузняковці, В. I, 134), *тазда п|уїшоу і думать і думать* (тамже,

В. I, 134), *набіраць собі злата, срѣбра, позамыкаць вшытко* (тамже, В. I, 141), але в тімже селі Верхратський записав форми без контракції: *тепѣрь гадѣе собі Кáроль* (I, 141), *і звѣдае владыка* (тамже, В. I, 144) — *пообзыраць на стыну* (Страбичово, В. I, 130), *тогды як рубать* (тамже, В. I, 129), *розлыраць на п'ї* (Тишів), *де лѣвиця лѣвлята плѣкаць* (В. Шард, В. I, 154); *най намся не вáлят бѣдá пуд ногáми* (Іршава, В. I, 187), *когут закужурикать* (В. Раковець, В. I, 147), але крім того подвійні форми: *на печі сидіть лабкоу ся умывае (умывать), у ночі відить, мыши хватае (хвѣтать)* (тамже), *як с'а рообзыраш, та зhorlyš; što h|adaš sóbı* (Горінчово), *kol|y s'a nah|adaš* (Теребло), *a kol|y pryp|yrat, to molok|o ne |je* (Бедевя), *як с'а |leg'in' iz d' |i|uko|y sp|oznat* (Вульхувці), *k|jačka r|apkat* (Теребло), *zall|yvat kr|o|y, r|ubat b|otu* (тамже), *k|ysne poky ne rop|ukat* (Горінчово), *r|ubat d|u|že, prov|ertat d|erevo* (Н. Синевир), *zbl|yvat's'a hrabl|oma na n|óz'i* (В. Студений), *a t|ot u|i|y|y, š|o cht|os' tam r|ubat ich; d|umat, š|o tot|o |je* (Торун).

В. I, 160; *had|ajı, š|o ch|aš|ča s'a zar|yvat* (В. Апша), *čit|ajı, čit|aš, čit|lat, čit|ame, čit|ate, čitajut* (Рус-Кривий). Говори гуцульські цього явища не знають: *čyt|ajı, čytač|eš, čytaje* (Рахово).

Верхратський в Знадобах I, 78 установає таке саме правило відносно контракції тематичного *e* з *a* в однині і множині і для говорів східних, но примірів конкретних і певних по за 3. особу однини не наводить. Потім однак додає, що в однині та 1. й 2. множини частіші форми з голосним теперішниковим: *співáв, співáеш* (рідше *співаш*; Н. Д., Нове Давидково), *співáеме, співáете*. За тим промовляли би приміри, наведені мною з Рус-Кривого.

Третя особа однини у класах I., II., III., VI. випускає *t*, так що кінчиться на тематичне *e*; о скільки в класі III. вивідних дієслів нема контракції.

Ті дієслова, котрі зберігають *t* (класа IV., V. а також III. з контракцією), мають або м'яке *t*, зберігаючи тим давніший стан язика, або мають тверде *t* — явище новіше.

Закінчення *-t* випадає: *ona pl|ete, t|eč|e, m|ı|je, zam|erz|ne* (Орябина), *n|ese, tre, z|amk|ne* (Блажів), *dr|ı|me, m|ı|je* (Вальків), *n|ese, z|ap|re, kl|ade, m|ete, hr|ebe, ž|ne, d|ı|je, z|amk|ne, k|op|e (kopaty)* (Банске), *hn|ete, pase, me|e, r'ı|že, hr'ı|je, my|je, róz|umı|je, ku|rı|je* (Убля, Брок, ор. cit. § 60, ст. 105), *vıv m|aj|e r|o|ıy* (Ужок), *de ona s'a dı-v|aj|e* (Суль), *ta vın hv|ary|y, že vın u|art|ı|je* (Люта), *nöde tam* (Пузняковці, В. I, 135), *Кáроль вѣрже едну лóжечку* (тамже, В. I, 140), *возьме едно дѣрево* (тамже, В. I, 134), *ізвідае владыка* (тамже, В. I, 144), *тепѣрь гадѣе собі Кáроль* (тамже, В. I, 141),

сын піше отцю (тамже, В. I, 138), професор каже (тамже, В. I, 138), коли почне лязти шаркань (Страбичово, В. I, 129), оййп тат тесе (тамже), зачерё рукоу водёи (В. Лучки, В. I, 165), на горі, на горі, снѣжок ся біліє, де ся моѣ рѣбка на зиму подіє (тамже, В. I, 166), ци живё (Дунковиця, В. I, 145), а голова пасё в траві (Ільницья, В. I, 148), айбо рука не стаё (Ільницья, В. I, 148), кедь не уганё, та злоу смёртѣю погыне (тамже, В. I, 147), плавле качё, плавле, само собі ранче (Гребля, В. I, 194), печё, брѣше (Імстичево, В. I, 160), а жид тогды почне гоїкати (В. Шард, В. I, 155), дуб тихо ростё (тамже, В. I, 153), дуже швѣдко уттодъ ізлызе (тамже, В. I, 153) — едён чоловік уздоровляе царску донку (тамже, В. I, 152), мало хоснуе (тамже, В. I, 152), ткось нас туй годуе (тамже, В. I, 152), ізлопоче крѣлами (В. Раковець, В. I, 147), čeres tlyžden' ca/r' ženle tyn/ystra (Буштин), pryjde ot/lec r/ano (тамже), zv/ŕiduje car'i (тамже), star/osta začyn/aje pr/ožŕi hovor/yty (Вульхувці).

Говори ріки Русково зберігають однак *t* у всіх клясах дієслів, а не лиш там, де наступила контракція: *py/saty: py^eŕu, py^eŕeŕ, py^eŕet; vesty: ved/su, ved/teŕ, ved/let; tŕerty: tru, treŕ, tret; ž'laty: žnu, žneŕ, žnet.*

Закінчення *t* може бути, як сказано, м'яке й тверде. Відносно цього область підкарпатських говорів ділиться на дві часті. М'якість *t* в закінченні третьої особи однини а також й 3. множини починається островом Кобильницья—Ременіни над рікою Топлею: *h/ŕymyt'*, але й *značit', značut', odhadačut'*—Кобильницья — стара генерація *h/y^rmit', kus/ŕačut', sv/ŕtat* (тамже, молода ген.), *и nas n'e tr/imat'* (Ременіни).

М'якість *t* починається суцільною областю від Ольки—Правровець—Репейова—Рокитовець та передовсім долини Лабірця за виімкою сіл Борів—Чертїжне і тягнеться до горішнього бігу ріки Уга, а то так званої Ужанської Верховини з селами Стара Стужиця—Ставне—Люта, по за лінією котрих на північ появляється тверде *t* а на південь м'яке *t*. Ця лінія біжить долиною ріки Жденївської здовж полонинського пасма через Жжденїєво аж до Керецьких на південь від полонини Боржави дальше здовж ріки Боржави з виімкою Керецьких аж до Заднього до границі був. Марамороської жупи, відтак долом Тисою до Верці: *i ho kal/ola hernad/ŕami a spyt'* (Рокитівці), *ŕŕv/ŕaut'* (Олька), *zn/ačut'* (Репейів), *bl/yŕkal' ta h/ŕymyt', zn/aut', posy/ŕ/aut'* (В. Радвань), *bl/ŕvat'* (Волиця але *st/ŕykat, pok' ŕiut!*), *rov/ŕdat'* (але й *rov/ŕdat*), *pryhot/ovyt', ŕdut'* (Суха), *n'aŕi posl/uch/ačut'* (Суків — але не *znat čit/ati*), *č/y^rtaŕ, m/aŕ, m/avut, m/yvut'* (В. Яблінка), *d/ŕusyt, st/ožŕit, h/ŕymyt, hv/aryt, chosn/ŕiut, dačut'* (Пихні), *chv/yŕt'* (Острожницья), *hv/aryt, popoz/erata* (Звала), *č/ytaŕ, ŕp/ŕvat, tai s'a*

sm/utal (Валяшківці), *zn/avut* (Колониця), *chybyt'*, *ne mat dak'i* (Пудгорода), *hadyna t'ir'iat' chlopc'a¹* (= сильно жене) (Кострини), *hrym/yt'*, *dar/uu'*, *da/ut'*, *zm/ečut'*, *mložut'* (Суль), *b/yyat'*, *byv/aiut'*, *chvalit'*, *chvalät'*, *chodit'*, *chöd'ät'* (Убля, Броч, ор. cit. § 60, ст. 106), *pol'etyt'*, *hrym/yt'*, *zn/avut'*, *k/ažut'* (Дубриничі), *m/éč'ut'*, *d/aižut'* (Вороново), *hr/abat'*, *bor/onuyt'*, *dai/ut'*, *trym/aiut'* (Коритняне), *zm/ér'kat s'a*, *zn/aut'* (Ляхувці), *roz/erat'*, *k/ažut'*, *sm/iuts'a* (Страбичово), *zach/odyt'*, *sv/ižyt'*, *s/iut'* (Раково), *duñ/iyt'* (Поляна), *m/očat'*, *stoi/at'*, *schnut'* (Неліпено), *poz'iraty a cыgannim ruvat' derevo* (Стройно, Е. З. VI, 123), *думать собі дяк* (Дусино, Е. З. IV, 190), *ch/odyt'*, *r/obyt'*, *l/ubyt'*, *dryž/yt'* (Керецькі), *plat/yt'*, *nal/yt' sbbi*, *r/oblat'* (В. Раковець), *хлопцъ із моря вóду носить та у ямку уливать* (В. Шард, В. I, 153), *лѣвиця лѣвлята плѣкають* (тамже, В. I, 152): *дадутъ сѣмъ стóвъ золотыхъ* (тамже, В. I, 156), *теперъ живуть* (Льниця, В. I, 148).

Тверде *t* в закінченні 3. особи однини й множини йде поза означеною лінією Олька—Репеїв—Рокитівці на захід, від Стужиці—Лютої—Жденієва—Боржавських полонин на північ, та від Березників з виїмкою Керецьких по долині ріки Боржави та на схід у Мармароцину. Приведемо наперед приміри зі західної області: *r/obyt'*, *ch/odyt'*, *lostryt'*, *zn/aiut'*, *m/us'at'*, *kl/eput'*, *klad/ut'* (Р. Поруба), *besid'ijut'*, *r/objat'* (Пискурівці), *k/ur'iat'*, *r/objat'*, *š/ujut'*, *hidut'* (Рафаївці), *pr/osyt'*, *pr/os'at'*, *l/ubyt'*, *l/ub'iat'*, *p/adat'*, *p/adut'*, *t/erpyt'*, *t/erpiat'* (Вальків), *h/arymyt'*, *zv'idat'*, *s/ižut'*, *mur'ižut'*, *obert/aiut'* (Щавник), *ch/odyt'*, *h/arymyt'*, *n/osyt'*, *h/ostat sa*, *roz/b'erut'*, *tanc'ižut'*, *sp'iat'* (Млинарівці), *h'l'adat'* (Нікльова), *zal'ivat'*, *hv/ariž'at'*, *beš'id/ujut'* (Київ), *š'v/ižyt'*, *h/orit'*, *m/aiut'*, *hr/abut'* (Блажів), *ch/odit'*, *ch/odat'*, *h/adat'*, *v/ezut'*, *r/objat'* (Орябина).

В Блажові й даліше на захід помічаємо щезання *t* в 3. sing. в дієсловах з основою односкладовою на *-a*: *mat*, *maš*, *ma* (Блажів, Орябина), *zpat* — *zn/a* (Орябина), колиж бо в інших західніх говорах 3. особа однини кінчиться на *t*: *mat*. В північній Землинщині в горішнім бігу Лабірця на північ від Межилабірця стрічаємо також тверде *t*, через що ця область тісно примикає під цим оглядом до області західньої; *воляк му повідат*, *воляк на нього крічїт*, *прийдут збойники (!)* *и их забот обидвох* (Чертїжне, В. II, 150), *мают*, *думаут* (тамже, В. II, 151), *вылетит* (Габура, В. II, 164), *посмотрит* (тамже, В. II, 165).

По перерві областю м'якого *t* тверде *t* виступає оп'ять від Старої Стужиці та йде Верховиною аж у Мараморш: *zn/aiut'*

¹ *t'ir'iaty* або й *k'ir'iaty* = гнати, бити.

(Ст. Стужиця), *ch|odyt, r|obyt, r|oblat* (Ужок), *ne|uplatyt s'a, m|avut, d|oybaut* (Тихий), *hv|aryt, hl|adat, ch|ofat* (Люта), *uč|yts'a, |or'jut* (Підполозя), *poz|yrat, b|yvat, zn|aut* (Тишів), *m|usyt, noč|ujut, povyhan'a(i)ut* (В. Верецькі), *koly m|ajster m|ir'jat* (Ізки), *z|yjudut s'a tot|y gl|azdy, što m|ajut v|čar|š, što m|ajut pastuch|y i dorach|ujut, de b|udut miš|aty* (Волове), *tepičr' pryš|y nov|i papy, zn|by štos' ch|ofat* (Н. Синевир), *hl|adat* (Березники), *заженут ей до хыжи* (Луково, В. I, 159), *сут такі лыки, шчо польвѣт му* (тамже, Е. З. IV, 70), *ch|odyt, hl|adat* (Веряця), *най ся богатыи не журут, ожся уббогому іспуд нбса не курит* (В. Севлюш, В. I, 158), *стоячи просят, то заткаѣт, то утягѣт* (Хуст, В. I, 158), *uk|ačujut, potreb|ujut* (Нанково), *k|ažut* (Буштин), *ch|ašča s'a zar|uvat, lekše tu s'a uč|yut* (В. Апша), *zn|ačyt, yrst|yt s'a, pok|azujut* (В. Бичків), *ch|odyt* (Косівська Поляна), *h|onyt, v|yčyt, čurov|yk čuryt* (Богдан), *r|obyt, zast|upyt, d|očit, r|običt* (Ясіня), *čitat, p|yšet, čit|ajut, p|yšet* (Рус-Кривий), *p|so|č'ok isch|odyt, yz vojny, vych|odat* (Рускова).

Перша особа множини кінчиться в переважній частині південно-карпатської мовної області на *-те*. Область цього явища сягає від Татр аж до В. Апші в Мараморощі, відтак долом, виминаючи гуцульські говори, через Бичків—Луг, Крачуново, В. Руну на ріку Рускову.

В дуже рідких випадках в західніх говорах зустрічаємо також, так як й у польській мові закінчення *-ту (-ты)*.

Приміри на закінчення *-те* будемо подавати, ідучи від сходу на захід: *č|itame, p|išete, ro|bvme* (Рус-Кривий), *p|šl|yšte do Syh|ota* (В. Руна), *p|ujideme* (Апишця), *ičem|e* (Буштин), *hv|aryte* (Нанково), *lyš|ajete tret|yju* (Н. Синевир), *budem|e, lude, na-tih|aty gerend|u* (Ізки), *budem|e* (В. Верецькі), *idem|e* (В. Раковець), *pod' |ilyte, pov|ezete, sp|alyte* (Ляхувці), *s|ižete* (Тихий), *hnetem|e, pašem|e, m|eleme, hr' |ijete* (Убля, Брок, 105), *ž|yčete* (Ворочово), *poč|ih|ame* (Суха), *p|i(i)d|ete, id|ete; id|ete, de dvo| svičky h|or'jat* (В. Радвань), *terp|ime, rozum|ime, pad|ame* (Вальків), *nes|ete, m|ame* (Блажів), *chod|ime, myž|ete* (Орябина). Приміри ці вибрані з околиць подальше віддалених від себе, бо явище це загальне а потвердження його можна найти у Верхратського (Знадоби I, 75): „I. лице множ. ч. закінчуєся на *-ме*; за тим йдуть приміри з області східної (наголосу подвижного). Виімок творять говори на пограниччі з Гуцулами, бо уживаються подекуди і форми на *мо*, пр. *учинимо дві поли*“ (Ясіне, 76). Відносно говорів західніх, то Верхратський в II, 86 без обмеження каже,

що „в 1. лицю ч. мн. в старосл. накінчику мь замінюєся з на е: плетеме, гудеме“ etc.

Закінчення *-то*, питоме передовсім говорам галицьким та українським взагалі за виїмкою Лемків та почасти Бойків а також говорам сербохорватським починається, як сказано, від В. Апші на схід. Правдоподібно говори з населенням негуцульським долини горішньої Тиси, судячи по зберіганні закінчення *-те* в долині ріки Вішови, де зберігається ще *-те*, підпали під вплив сіл гуцульських Кобилецької та Косівської Поляни: *puđ|eto* (В. Апша), *tr'jês|eto* (Ясіня), *ch|od|yto*, *č|ub|yto* (Рахів), *budeto*, *sy^edyt|o* (Требушане), *z|at|k|n|eto* (Коб. Поляна), *nes|eto*, *terp|yt|o*, *rov|it|o* (В. Бичків), але В. Руна: *m|aj|ete*, *p|ú|sl|y|ste*; також і околиця ріки Рускови.

Друга особа часу теп. множини кінчиться все на *-te*: *my|j|ete*, *chod|j|ite* (Орябина), *nes|ete*, *m|ate* (Блажів), *pros|j|yte*, *pad|ate* (Вальків), *nes|ete*, *sto|j|ite* (Р. Поруба), *hnet|ete*, *paset|e*, *m|e|lete*, *r'iz|ete*, *kuř|u|j|ete* (Убля, Брех ор. cit. § 60, ст. 105), *vezete*, *terp|yte* (В. Бичків).

Третя особа множини кінчиться на *-ut* (*-j|ut*), у дієслів з тематичним *-e*, у дієслів з тематичним *-i* на *-j|at* (*-at*), як й в давнині, при чім, як вже було зазначено при третій особі однини, *t* може бути м'яке або й тверде. Відграничення обласне було вже при однині подане. Верхратський замічує I, 76, що в деяких околицях в 3. особі однини уживають твердого закінчення: *косит*, *робит*..., натомість в множині: *кбс|ять*, *рбл|ять*, *хд|ять*, *сид|ять* — но не подає саме, в котрих околицях. Мені цього не довелося констатувати.

Гуцульські говори місто закінчення *-j|at*, *-at* в наслідок загального фонетичного закону переміни м'якого 'а в звук передній *ê* (*ā*) також в наслідок затрати *t*, мають *-'ê*: *chol'ê*, *r|obl'ê*, але й *r|ob|j|êt*, но *doj|at* (Ясіня), *derž'ê*, але *doj|at* (Богдан), *tot|j| sch|od|êts'ê*, *pryn|os'ê* (Рахів).

Час минулий (Praeteritum).

Час минулий на цілій південно-карпатській українській мовній області твориться одним способом, а то при допомозі давнього part. praet. II, та помічного слова *jestь* в їх теперішнім виді: *jet* та його змінами: *yt*, *it*.

Час минулий може появлятися у двоякій формі: 1. в описовій з part. praet. II, з помічним словом *jet* (без займенника особового), котре зливається разом з participium, а тоді часто затрачується *ĭ* перед *e*: *chod|j|ilem*, *chod|j|ivem*, *chody|vet*, *chody|vim*,

2. у формі поєдинчій, т. є лиш саме *partic. praet. II*, але з займенником особовим перед ним: *ja ch|odyl* — в західніх говорах, *ja chod|yц* — у східніх.

При першій описовій формі третя особа однини й множини не дає помічного слова а лиш звичайно займенник особовий або взагалі підмет *rob|yц жет, robуц жес', v|n robуц, robуlys'te, robуlys'te*.

З огляду на закінчення *part. praet. II*, у дієслів, котрі зберігають *-l* або його рефлекс *-ц (v)* на кінці слова, час минулий для 1., 2., 3. особи р. чол. не однаковий на цілій області південно-карпатській. Західні області від Татр аж до Правривців-Гаваю-Дрічної виключно зберігають *l* за винятком тих околиць, в котрих кожне *l*, т. є й таке, що не замикає складу (о чім в звучні стор. 149) переходить на *ц*, а також околиць Спиша за Попрадом, а то Орябини, де *l* лиш в цім випадку переходить на *ц*. Область на схід від лінії Правривці—Гавай — Дрічна мають в *part. praet.* лиш *ц (v)*.

Приміри зі західньої області: *Košut ch|it, žebы to v|n v|y-hrat; p|isat do Mosk|ala; ch|odit po h|orach* (Літманова), *išol Ісус Христос, повіл, хтыл* (Кремпах, Г. Р. пр. е. 65), *жэбы мал, ўзыл* (Якуб'яни, Г. Р. пр. е. 64). В Старині та Уяку по Верхратському існують побіч себе обі форми на *-l* та *ц*: *повідал му* (Старина, В. II, 110), *учиніл, заволат* — *ibidem*, ст. II, 120), но побіч того: *учиниу, видиу* та більше випадків з *у*: *орел з'уновал, ставил, вылетыл* (Уяк, В. II, 119), але побіч цього: *обцяу, присау, скрву ся* (тамже, II, 119), *был гварил, пересунул зистал, повідал* (Бехерів, В. II, 120—1), *але також быу* (тамже, 120—1), *куповау* — ці випадки рідші, *хотыл, перепроводил, здыл* (Варадка, В. II, 122), *пришол, дозріл, летыл, крутил, метал, возжил* (Луків, В. II, 113) — раз тамже *пришоу, вылетыл, хтыл, ішол, просіл* (Лівів, В. II, 114); *ja dat žej serp, byl velkыj dišč i hrad padat* (Герляхов), *udarit petun, š'ednut na taцки* (Шом), *выправіл, повідал, чол ем, ходіл* (В. Мирошів, В. II, 122), *гадал, был, гварил, выгнал* (Кечківці, В. II, 124), *задал, дістал, мал* (Вапенік, В. II, 126), *оддячил, скочіл, мал* (Бодружал, В. II, 142), але також *злукавиу, дау, чуу, найшоу* (тамже, II, 144). — Це очевидно толкується сусідством Дрічної, де *l = ц*; *de žes' byl, tērēr pišol* (Церніна), *pruvit, ja zaplatyt d|vom kotes|arim* (Рімне), *but, robil, prosit, zak|azat, p|ovuit, v|yžыл* (Кобильниця), *v|yšol s tyž ch|yžы, z|robil, zač|ynat* (Р. Поруба), *išol, byl, chpat* (Вишавка), *pał* (Маківка).

На цій же області *part. praet. II* кінчиться на *-ц* в наслідок загального переходу *l* перед твердими голосними а також лиш виключно на кінці складу. На найдальшій кінці Спиша

в селі В. Липнику находимо закінчення *-ц* лиш в наслідок положення *l* на кінці складу: *биу, фільовау, завблау, вьняу* (Г., Р. п. е. 57—8), *ишоу, кричау, носіу* (Орябина, Г., Р. п. е. 59) а також мої записи: *вьц, ch/odu'ц, ја d/au*. Дублети зі Старіни, Уяка, Бехерова на *ц* та *l* були вже наведені вгорі. Дальше наведу приміри тих сіл, де *ц* є загальне й не в замкнених складах: *мау, він прішоу з двома воу'амі, пан звау вбуи і пішоу* (Шамброн, Г., Р. п. е. 52—53), *усьоди го давау Крістос Пан запригати, де т'ашко біуо на льуді, хобіу, ўз'ау* (Сулин сп., Г., Р. п. е. 56), *а тот х'юп подняўся, наб'оу собі глины і прішу собі на ногавкы* (Чірч, II, 118), *вьц, пр'ивіу, дау і і істи, k/уриу korovu, kosec sk/osiу* (Обручне), *тау, р'уатуу, chodiу, obir'au, буц* (Ольшавиця), *str'itnuу (v), зр/ау, r/obiу, z/atknuу* (Блажив). — Штельбах зберігає оп'ять *-t*; — *вьц, v/одоу do једнеі т'аку, пр'osiу, у'ізау p'atec, v'ід'иу ch'уорса* (Ястреб), *chod'иу јем do Јastreb'а, ја d/ostaу od v'ic'a* (Київ). В Ганіпвцях оп'ять повертає *-t* та йде нижче на Шом — *dat' і істи vot'ovi, пр'odat' v/оti* (Шом).

Приміри зі східної області з *ц* місто *l* в part. praet. II. подам лиш з деяких околиць, в першій мірі з границі *l* а відтак рідші з огляду на одностайність цього явища аж до найдальших східних границь: *ch/oduу, ішоу* (Гавай), *післау, зійу, неписау, повід'ау* (Дрічна, В. II, 148), в другім оповіданні з того самого села находяться й форми на *-l* побіч *-ц*: *пошол, повід'ал* (тамже, II, 148), *ходиу, возиу, заплатиу, подау* (Чертіжне, В. II, 149), *стау, вьлет'иу, пішоу* (Габура, В. II, 164), *ја p'lan'it tak pov'idaу, ch/ot'иу* (Суків), *ја s/adуу, d/ац'ет vol'ovi і істи'* (В. Радвань), *ја čitaу, dva dni-t ne јіу, či v'іdivem* (Убля, Брок, § 58, ст. 102—3), *kaz/ау, dost/avaу, укусуу* (Ужок), *piš'оу, vartuv/ау* (Люта), *прув'иу* (Ізки), *vін v'ym'ау tot'і tajstry* (Репінний), *vyrabl'ау* (Керецькі), *я ся там заздриу* (Ільниця, В. I, 148), *нарвау трав'и, прилудиу г'олову ід собі* (тамже, В. I, 148), *kaz/avim ne d'ai'іte ти hus'l'aty* (Буштин), *z/а'ау Іван piš'čal'aty* (Горінчово), *išov'іem u pol'опуни* (В. Апша), *буц, poraduу s'č, p'р' p'у'шоу, rozmetaу* (Ясіня), *буц, тај са ожен'у'ц* (Рус-Кривий).

Зазначити треба, що цілий ряд дієслів не творить часу минулого чи там part. praet. II. для чоловічого роду при помочи *l*, бо воно відпадає, а то у дієслів I. класи з основою на приголосні *s, z, b, p, k, h, r* — то є груп: 2., 3., 4., 6.: *nest'иу — n'is (n'üs, n'üs)*, але *n/esla, tr'іast'иу — tr'і'ias, v'iezty — v'z (vüz, v'üz)*, але *v/ezla, hreb'st'иу — hr'ib (hrüb, hr'üb)*, але *hrebl'a, čerpst'иу — гуцульське začer'ep vod'ы, інакше всюди zač'er, p'eč'иу — p'ik (pük, p'ük)*,

але *pek|a, moč|y* — *mäh (müh, müch)*, але *mohl|a, um|erty* — *um|er*, але *um|er|a*.

Також сюди належить більша частина дієслів кляси II., де в часі минулим наросток *-ni* відпадає, а то в говорах на схід від Лабірця, коли ж бо в говорах лемківських цей наросток у многих дієсловах остає а за ним і зберігається в part. praet. II. l. Не брак там і ту і дублетів: *zamkn|uty* — *zam|ok, m|erz|nuty* — *m|erz* (Рус-Поляна, Рахів, Бедевя, Теремло, Заріча, В. Верецькі), *zam|irz* (Орябина), *dv|yhnuty* — *dv|yh* (Бедевя), *zh|yab|nuty* — *zh|yb* (тамже), *rošč|ach|nuty* — *rošč|ach* (Вульхувці), *rošč|ap|nuty* — *rošč|ap* (Невицьке), *řahn|uty* — *řah*, *tysn|uty* — *tys* (Горінчово), *pryv|aknuty* — *pryv|ak*, *zh|asnuty* — *zh|as*, *ohl|uchnuty* — *ohl|uch*, *sk|yis|nuty* — *sk|yis*, *os'|řipnuty* — *os'|řip* (В. Верецькі), *v|ytmknuty* — *v|ytmok* (Лецовиця). Деякі приміри наводить і Верхратський, Знадоби I, 87: *прицїпнути* — *прицїп* (В. Шард), *удомкнүти* — *удомок* (Горонда), *ізмокнүти* — *ізмук*, *ухопнүти* — *ухоп* (Пузнякавці). Дублети мають *скыснүти* — *скыснү* і *скыс*, *посхнүти* — *посхнү* і *посох*. (Не подано однак місця запису.) В говорах лемківських такі короткі форми рідкі у Верхратського. Записано ним: *замерз* (Цітелка) а також лиш для жіночого і ніякого роду: *припамла*, *шарпла* (Тварожец), *цобло ша* (Уяк), *кročла* (= *кročнула*) (Чертїжне), *замклосо* (Бодружал). Другі від повного пня: *зыкнул* (Вапенік), *утыкнул* (Дрічна), *ланнуу* (Чертїжне), так ся *стануло* (В. Свидник) (Знадоби II, 97).

Натомість форми з повним пнем мають усюди такі дієслова: *zasn|uty* — *zasn|uty* (Рахів, Бедевя, Теремло), *sv|ysnuty* — *sv|ysnyц* (Бедевя), *uhan|uty* — *uhan|uy* (Теребля), *k|opnuty* — *k|opnyц*, *l|usnuty* — *l|usnyц*, *hr|ymnuty* — *hr|ymnyц*, *kr|yknuty* — *kr|yknuy* (Заріча), *h|epnuty* — *h|epnyц* (Горінчово), але *vř|anuty* — *izovř|ay* (В. Верецькі). І Верхратський наводить такі ж дієслова без подання місця запису: *дуркнүти* — *дуркнү*, *дубнүти* — *дубнү*, *кынүти* — *кынү* (Знадоби I, 87).

Від долини ріки Уга в горішнім його бігу а дальше ріки Турї в горішнім її бігу, відтак поза Середнім аж до ріки Тересви з виїмкою Верховини Бережанської та Мараморопської а відтак аж до долини ріки Рускови стрічаємося ще з одним явищем, а то з закінченням часу минулого *-ch, -h* місто *-y*. Говори гудульські цього явища не знають а під їх впливом стоять й говори перехідні около Сигота. Це відноситься лиш до чотирьох дієслів: *testy, vesty, plesty, bosty*, котрих час минувший звучить звичайно у зложеннях: *zam|üch (zamüch)*, *pry|vüch (pryvüch)*, *zap|luch (zaplüch)*, *zbüch (zbüch)*. Це закінчення Верхратський уважав за останок аориста (Знадоби I, ст. 83).

До думки того ученого прихилився був й я в статті: Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах: Записки Н. Т. ім. Шевченка у Львові т. 141—143 і освітаив це явище з історичного боку та зв'язав з подібними явищами в сусідніх польських та чеських говорах. Проти моєї думки виступив Г. Геровський в *Zeitschrift für sl. Philologie* VI., 1—2 (1929) та ввів це явище в зв'язок з рефlekсами групи *dl, tl* в говорах псковських, на що також звертав увагу В. Япч в *Archiv f. sl. Phil.* 34, стор. 499—50 при обговорюванні видання мараморського Нявського учит. Ђв. А. Петровим, де це явище також виступає. Але погляд Г. Геровського мене не пересвідчує, бо перспектива історична дуже далека, до того проф. Трубецкой за Каринським вважає перемену груп *dl, tl* на *gl* за явище, котре зайшло до говорів псковських зі сусідніх говорів летських (*Zeitschrift f. sl. Phil.* I ³/₄, 293). Подам тепер кілька примірів цього явища на області мною зазначеній: *a potom povíx go id kapustý* (Ільниця, В. I, 147), *!Anc'a tu kaz/ala, št/obý ne vúch* (Заріча), *tin'í pryvúh cerkučnyk* (Драгово), *!uplúh sobí tak/ýj koš/ar* (Горінчово), *!o!l'úh, zamn'úh íet, pryvúh im korovu, vyl yrbuh* (Рус-Кривий).

Обговорювані до тепер форми відносилися до 1—3 особи однини, в роді чоловічим. Закінчення для роду жіночого та ніякого без виймку та без огляду на область е: *la, lo*. *Яла бігнути за ним* (В. Шард, В. I, 151), *та теперька замклася до своєї хыжи* (Пузняковці, В. I, 143), *ещесь не орала* (В. Лучки, I, 131). Слово помічне *íet* ассимілюється з *part. праet.* роду ж., наколи підмет не є виражений займенником або іншим словом, в той спосіб, що закінчення *-t* додається прямо до жіночого закінчення *part. праet.*: *билам того із краю*

Іноді слово помічне *íet* може стояти й перед *part. праet.*, не ассимілючися до попереднього слова, наколи воно кінчиться на приголосні, а тоді то *íet* заступає займенник особовий: *ож ем крау паску* (Пузняковці, В. I, 134). Кінчиться попереднє слово на голосний, тоді *íet* ассимілюється: *за томо-м ішубі суджі, бом дуже голоден* (Влагово, В. I, 150).

В третій особі однини помічне слово *íe* опускається, бо підмет все виражений якимсь іменником або займенником: *a отиць му взяў та й силіў віниць* (Пузняківці, В. I, 135), *кум казаў циганинови* (Страбичово, В. I, 127). Перша та друга особа множини, подібно як в однині, можуть бути зложені з помічним дієсловом даної особи *-s'te, -s'te*—*sme, ste* або без нього, по принципу таким самім, як в однині, а *part. праet.* кінчиться на *-ly* (*li, li* відповідно до рефлексу старого *i*). Третя особа опускає помічне слово зовсім: 1. *та пішли мы з вівцями* (Ільниця, В. I, 149), *повернулисьме* (Лучки В., В. I, 132), *як есме нагналі*

у кошары вѳвцы, та хотѳилисме огни класти (Гльниця, В. I, 149), 2. Яксьте прѳишли (Позняковці, В. I, 142), чулисте, што Христа продали (В. Шард, В. I, 150); 3. та пак жили (Гльниця, В. I, 148), та легли (Страбичево, В. I, 131), *last'nyk'i prilet'ili* (Шом), *de viodu hrab'aly a p'isok jaz'aly* (Вальків).

Час давно минулий (Plusquamperfectum).

Часто появляється і форма часу давно минулого, що є зложений з part. praet. II. та слова помічного *byty* в часі минулим: *вѳн уже іздох быѳ* (Дунковиця, В. I, 145), *a odn'oho ѳolov'ika lyѳ p'ic'ko быѳ porub'ay* (Вульхувці), *t'nyky найѳлы былы hr'osѳ* (Синевірська Поляна), *zon'a s'a b'yla tak nap'udyla, ѳco zaum'ella byla* (Нижній Бистрий).

Час майбутній (Futurum).

Час майбутній дієслів недоконаних твориться при допоміж помічного слова *byty* в часі будучім: *budu, budeѳ* та *infinitiv-a* даного дієслова або part. praet. II. даного роду й числа. Ця послѳдня форма є поширена лиш на західніх областях під впливом такоїж форми у польській мові. Границя цієї форми біжить від Попрада аж по В. Свидник—Вапенік: *budu iѳy* (Орябина), *b'udu r'ob'iy, b'udu n'us* (Блажів), *de sa bude tor'nyto* (Цавник), *v'yn t'ene b'ude ch'ovat* (Кобильниця, але також: *ѳto budete rob'iti* (тамже), *та што будем, Петре, робил? Я буду, Пане, крал* (В. Мирошів, В. II, 122), *ked p'nyazi ne буду мал* (Кечківці, В. II, 126). Від Ондави починаючи на схід форма будучого часу зложена зі слова помічного: *budu...* та *infinitiv-a*: *b'udu pov'id'ati* (Вальків), *ѳlyto budete v'jaz'ati* (Рафаївці), *b'ude sa kyp'ati* (Пискурівці), *ta k'ed' ti ne b'ude t'oj'a p'an'i v'iryti, ta ѳei daѳ tot p'ѳrstin', t'ody b'ude zn'ati* (Р. Поруба), *буду жито косити, будут ворожити* (В. Свидник, В. II, 98), *они трѳоми будут тоты принцезны глядати* (Кружльова, В. II, 130), але в Бодружалі побіч: *не будем бити* (В. II, 145), *ты будеш чловече ты робил* (тамже, В. II, 144), *цѳтан ся жены жвѳдал: што буду робити?* (Вапенік, В. II, 126), *котромн ся краснійший сон буде снити, того залчѳок буде* (Дрічна, В. II, 148).

Дальше у східніх говорах: *ѳak umr'ly, ta budete my psalt'yr'iy ѳyt'aty* (Ляхувці), *b'udu ѳit'ati* (Убля, Брок 103), *b'udu z v'atu novor'lytu* (Страбичево), *a тепѳрька будеме вечѳрати* (Позняковці, В. I, 140), *ты будеш так співати* (Дунковиця), *а я тобі вѳѳтко буду говорити* (Влагово, В. I, 150), *to будете ihraty* (Бунтгин).

Побіч слова помічного *budu* в деяких околицях Марамороша уживається *tu, meš* (від *iaty—i tu*). Явище це ограничене лиш на околиці Хуста — в долині В. Ріки (Хуст-Сокирниця до Золотарьова): *tu robytu* (Липецька Поляна), *meš isty*, (Хуст), *iak metje ity* (Горінчово) а даліше Гудульщина: *му робити, меш кричати, ме держати, мем купувати, мете продавати, мут косити* (Ясіне, В. I, 88), *tu vlydity, meš vlydity, te vlydity, meto vlydity, mete vlydity, mut vlydity* (Рахово) очевидно побіч *budu čytlaty*.

Дієслова атематичні.

Конюгація дієслів атематичних на цій області південно-карпатській є однакова, так що замітних різниць не помічається.

Подрібний опис тієї конюгації находимо у Верхратського (Знадоби I, 84—86, II, 95—96). Матеріяли мною зібрані підтверджують вповні дані Верхратського.

Дієслова: *daty — dam, povisty — povim¹, iisty — im* задержали всюди старий тип конюгаційний в часі теперішнім з цією виїмкою, що в 2. sing. наступило вирівнання з закінченням клас тематичних і місто *-si (-sy)* маємо всюди *-s*: *dam, daš, daš, dam/e, daš/e, dad/ut²; pov/im, pov/š, pov/ist, pov/im/e, pov/ist/e, pov/idaš; im, i/š, i/ist, im/e, i/ist/e, iid³/at*. В цім посліднім дієслові найчастіше протетичне *i* щезає: *im, iš* і т. д.

Відносно дієслова *im* зроблю лиш деякі доповнення.

Час теперішній від слова *byty*: *im, ies', ie (iest, iest), ies'm/e (iesm/e), ies't/e (ieste), sut (sut)* або *ie*: 1. *iak i/em s'at* (Грабовчик), *daš im iei* (Рафаївці), *robit im do iadenacetoj večur* (Р. Поруба), *бо вже іс тобою ем не годен* (В. Шард, В. I, 156), *ты так будеш, як я ем* (Пузняковці, В. I, 138); 2. *koj ies' iehjo korjovu zahublyu* (Новоселиця Нересн.), *який єсь красний* (В. Шард, В. I, 151), *ked ies dobre, hlybaš heč, a ked ies' podce, to s'a strat* (Блажів); 3. *dale rak ie perebūr* (Нанково), *су він іє живий* (Изки), *тото вшытко мбе є* (Пузняковці, В. I, 142), *то є моя радость* (тамже, В. I, 144), *tat h/uskj tvoji neje* (Люта), *на ті дым'і неже н'іє, на ті церкву не је крјеста* (Р. Поруба), *ту є еден злодий* (В. Свидник, В. II, 136), *тот живан ту є* (Збійне, В. II, 167).

Виїмкою на східніх областях є форма *iest'*: *айбо в свини у ший єсть моцот/а* (Влагово, В. I, 150). Натомість частіша та форма на західніх областях. Верхратський занотовує її (II, 95) в Пстріні, Дрічній: *єсть*, в Ціселці, Чірчу, В. Мірошкови: *єст*. Від себе додає ще: *u i/larku iest r/aba* (Лавринів), *što vam iest* (Вальків), *šist t/urn'i na n' iest; bo iest t/aka ch/yska, de sa b/ude*

¹ Дієслово *im* уживається тепер лиш у зложеннях.

top/yito (Щавник), *tu ne jest nyj/akož* (Млинарівці), *pri dr/až'i jest vjoda, što jest tam* (Блажів), *est tu eden velikyj pтах* (Кружльова, В. II, 133), *est там еден пан, але она є барз хвора* (Бодружал, В. II, 143), *што то ест краль, ці ест іти вещей розбойників* (Чертіжне, В. II, 180), *там ест йісти и пити дось* (тамже, В. II, 153).

Так границя цих форм *je—jest* біжить приблизно по Ондаві до Свидника а горі Верховиною находимо дублети аж по ріку Лаборець.

Заперечна сполука: *ne + jest* має дві фонемі *n'it* і *n'et*. Ця друга фонема уживана головно в говорах середніх.

Час минулий твориться від дієслова *byty*: sing. *był, była, było*; plur.: *byli* в говорах західніх, sing. *byц, була, было*, plur.: *byly* в говорах східніх. Ту треба мати на увазі також зміни *ы* чи *о* у напрямі його широкого відтінка: *о*, чи вузького *и*. Коло Ужгороду і на пограниччі словацьким пануючою формою є *byц, була, було, byly (buli)*, а це *и* чуємо також в *infinitiv-i*.

Спосіб приказовий.

(Imperativus.)

Давні різниці між закінченнями в plur. *-em, -ete*, та *-im, -ite* в основах на приголосний, щезли подібно, як і у всіх говорах українських, де замість *-im, -ite* запанувало закінчення *-em(o), -ete* а відтак наслідком фонетичних змін $\acute{e} > i$ — *-im(o), -ite*. Через те мало б бути всюди закінчення для 2. sing. — *i > y*, для 1. plur. *-im* або *-imo*, 2. plur. *-ite*. Це послідне відтак ще скоротилося при тих дієсловах, котрі зберігають *i* перед *t*: *ber'it', chod'it'* а лиш рідко як архаїзм ще зберігається ($< \acute{e}$) *-ite*, особливо у піснях: *ber'ite*.¹

В основах, закінчених на голосний, на місці давніх закінчень: *-i* для 2. sing., *-im* для 1. plur., *-ite* для 2. plur. (*-и, -имъ, -итє*) нині маємо лиш *-i* для 2. sing., *-imo* для 1. plur., *-ite* для 2. plur., а то наслідком того, що давнє *i* було ненаголошене: *djumaž, djumažte, djumažte, byž, byžte, byžte* і т. д.

Іншу редукцію *-i* по приголосних в закінченнях *imperativ-a* а то до \acute{e} наслідком пересунення наголосу з цього *-i-* можемо

¹ Відносно цієї скороченої форми погляди учених не однакові. Соболевський пояснював впливом форми 1. plur. на *-тъ (мъ)* (Очерки изъ истории русскаго языка, 74), так само об'ясняють цю форму Смаль-Стоцький-Гартнер (Grammatik der ruth. (ukr.) Sprache, 49). Ильинський знов припускає, що \acute{e} скоротилося до \acute{e} ще в часі існування глухих аналогічно до форм *infinitiv-a* на *-ь*. (Zeitschrift f. sl. Phil. II, 126—133) а Бузук (Нариси, 82) а за ним і Грунський-Ковальов сполучають це явище з наголосом (op. cit. 295).

видіти і в згаданім загальнім типі *-i*, *-imo* < *-ěmь*, *-it* < *-ěte* і через це ми маємо третій тип закінчень: м'який приголосний для 2. sing, (*-o*)*mo*, для 1. plur., *-(o)te* (ту ь означає взагалі м'якість попереднього приголосного): *hlan'*, *hlan'mo*, *hlan'te*.

Такі самі закінчення імператив-а, залежні від місця наголосу, находимо також і в говорах південно-карпатських, а то з цією зміною, що місто закінчення 1. plur. *-mo* маємо *-me* в цих говорах, де в indic. 1. plur. praes. панує *-me*, а *-mo* там, де indic. 1. pl. praes. кінчиться на *-mo*, то є в говорах гуцульських та перехідних Сигітської кітловини.

Пересунення наголосу дієслів довершилося передовсім на області говорів лемківських на захід від Лабірця, де взагалі невідоме закінчення окситонове, то є на кінцевім складі. Через це імперативус в цих говорах має лиш два типи: 1) *id'*, *id me*, *id'te*, або через диспаляталізацію зубних у визвучі: *nes*, *nesme*, *nes'te*; *ber*, *berme*, *ber'te*; — 2) *daj*, *dajme*, *daj'te*. Перший тип поширився доволі далеко на схід, подібно як деякі другі явища лемківські,¹ а то аж до ріки Боржави а навіть в рідких випадках ще і в Мараморош.

На схід від ріки Уга появляється вже третій тип на *-u*, *-im*, *-it*: *nes'u*, *nes'im*, *nes'it*.

Приміри лемківські: *pod'*, *pod'te*; *lub*, *lubte s'a* (Орябина), *pr'y-nes d'yrva* (Ястреб), *zlahas' tamru*, *z'aduž tamru*, *prines' mi vodi* (Кобильниця), *pl'oite chlopc'i*; *voz' yhlu i nož'yč'i pozaš'vovaj pohav'yc' i*; *tap'aj'te, mat'yč' ko, v'n'oč ok zo zel'et'ych r'utok serd'eč' ok* (нар. пісня), *pl'us'te nas*, *pl'us'te, my ne bude'me tam zby'tok nyj'ak'vyj rob'yty*; *kl'akaj*, *Hlan'o*, *kl'akaj*; *v'yzdriž*, *mat'oč ko, na sv'oju g'iv'oč ku* (Млинаривці), *naž id'ut gu t'i hr'ušoj* (Церніна), *poč'ut'y h'olos zo za dver*, *ne r'ušaj*, *što ne tv'oje* (Нікльова), *hež v'v'id'*, *pane, opered nas, kup s'ob'i v'ines od nas* (нар. пісня — Радвань), *naž ony pov'idať p'erse* (Суха); *!ole*, *!ukaž ty, što tv'oje* (Руська Поруба), *tot'i k'azut*, *b'erte*, *h'lad'aj'te k'ed' je*; *t'lu je*, *pok'az'te pas* (Коритняне), *ty kr'atu ne m'aj'eš žon'y, a i'a ne m'aj'u gl'azdy, t'a sa pob'ěr'me* (Ворочово), *a ūn k'az'e, d'aj'te mi kon'a až zap'l'atte mi*; *h'ós t'i m'óji h'ós t'i, ne s'yd'te vy spr'ids t'i, lem s'yd'te ves'elo, by vas e'ulo s'elo* (нар. п. — Суль), *ta spovište, d'óbr'i lude, što h'lad'aj'ete* (Коритняне), *tot'i k'azut*, *b'ěr'te*, *h'lad'aj'te, k'ed' je* (тамже).

Але від долини ріки Уга на схід починають вже форми на *-u*, *-im*, *-it* або також на *-ime*, *-ite* бувати частішими, а форми

¹ І. Панькевич: До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межі Латорицею і Боржавою, Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді XI, стор. 12, 14.

короткі, чим даліше, тим рідші а особливо на Верховині. Там, де в 3. sing. або 3. plur. praes. було тверде *t*, також *t* є і в закінченні 2. особи plur. imperat. praes.:

ты ііч лем верн/у (Новоселиця), *лем у рік ході/т у тот/о м/істо* (Ставний), *та лем н'а в/оз'м'іт та в/унес'іт* (тамже), *ід/у ту м/аїєš чл/іб і оhen' а тыч двоох луд/ей сочран/у од см/ерты* (тамже), *бр/ата, прыім/іте н'а н/а н'іє'* (Убля), *ід/у по за н/ум* (тамже), *луде б/ієr' те с'б/і в/у/пнує'і* (тамже), *в/увед' св/охо с/ына наї іде до к/ор'ца* (Пастілки), *в/ы лем прыім'іт нас* (Раково), *Chryst/ios k/аže Petr/ovu, ід/у ты лаз'* (тамже), *P/etre, там не ід'ітм* (тамже), *ід'іт му на/а/іт h/уску* (Люта), *л/уško, прыім/у т/у kryv/у н/о/у на санк/у* (тамже), *пол/оз kryv/у н/о/у на санк/у* (Люта), *не ід/у ты, с/ыну, верн/у с'а дом/і* (Комаровці), *упр/іh/аї k/іbn'і до коš'і, садž/аїте т/о/о на в/із* (тамже), *каže от/ієс': роб/у д/але* (В. Лучки), *не ут'іk/аїте а поїте лем с'у/да* (Страбичово), *заž/іen' ты м'ен' і істы* (тамже), *по та пої та повед/у мен/е дом/і* (тамже), *Mar'ko, ід/у лем von* (тамже), *та на веšir прыід/у зас'* (тамже), *vert/аїте с'а p/іd duch зп/ову* (тамже), *запр'іаž/у тоh/о коп'іа* (Заріча), *ber/у б/алту та зруб/аї та p/іtr/ал/у* (тамже), *іd' dol/у, б/іожа д/уško* (тамже), *не ід/у є' ол'ов'іце* (В. Раковець), *тер'є'кы єот'ыру vol/ы бер/у с'б/і* (тамже), *не žur/у с'а, voz'm/у žsob/іu једн/у б/алту* (тамже), *не k/rad'* (Липша), *ап/у ід'іт пон/ыкату vol/ы* (Горінчово), *kaz/алу му ід/у та ор/у* (тамже), *та ход/у до нас та будем/е та korm/уty* (тамже), *v/ієr'z' ієїі там* (тамже), *єїі* (тамже), *ід'іт с'а sk/упл'іт* (Теребля), *p/lane, ліh/аїте на p/іs'c'іl та m/alo заsp'іт* (тамже), *учво/ат тот/у з'vіz' d/у та s'б/і і єol/о v'єr'z'* (тамже), *ід/у му та прынес/у* (Вульхувці), *urіž n'а і poklad/у на m/о/о коп'іа і pust/у* (тамже), *pod/te, луде, з namy* (тамже), *та пр/іїта kaz/ала: zahorod'іte hr/оšі d/іoуkоla* (Синевірська Поляна), *zanes/у sk/at'ert, zastel/у s'til* (Репінний), *Нгує' каže: іd'ін'а л'із' у таїстру* (тамже), *Ої ust/an', Іo/anc'у, та не sp/у* (нар. піс., Торун), *Ої pod', Boh/oc'ku, до нас* (н. п. тамже), *ої і ты, lubuї t/атку, lad/у mn'і p/єr'ш sk/іadku* (н. п. тамже), *chreš'іatыї берvіn/оockу, не lež/у ы horod/оockу* (н. п. тамже), *ої ты lubаїа m/аты прыступ/у іd stol/ову, іd moї/оту vіnk/ову* (тамже), *poterp/у šče h'іd* (Косівська Поляна), *ščezn/у bіdo* (Кваси), *а в/ы s'ob'і derev'ec'ko бер/іте, n'чn'і m/оїє Коріn/іec'ko тукn' іте* (н. піс., Богдан).

Додам ще з матеріялів записаних Гнатюком: *ідыме ми на тупиші* (Голятин, Е. З. III, 161), *беріте го та нисыте тихо...* *і положіте шче пуред других* (тамже, Е. З. III, 37), *ідыме, ньаньу, ы филистийаньску вармійу* (тамже, Е. З. IV, 19), *жену сьа, сине,*

ідьм даіде свѣтати (тамже, Е. З. III, 19), заженьте ми родѣсть (Солочин, Е. З. IV, 120), кладьтє огень пуд котлом та носьтє воду (тамже, Е. З. IV, 34), прѣстри кожу, слуго (тамже, Е. З. III, 100), јстань, пој, ѡ тобі дам ѡсти (тамже, Е. З. III, 99), пойма го забити (тамже, Е. З. III, 100), каже пѣп, переступи (Дусино, Е. З. IV, 190), ни так ви, таздо, чиньт (тамже, Е. З. IV, 145), та трутєше ј воду го (Стройно, Е. З. III, 120), возьмьтє собі древо ј руки, станьте на двері собі (тамже, Е. З. III, 154), бабо мојч, ни кажи нѣкому (тамже, Е. З. III, 128), идьт гет, бо того нийє (тамже, Е. З. III, 128), держме вербу, бо јпаде ј жито (тамже, Е. З. III, 128).

Доволі багато примірів приводить і Верхратський з околиць, де наголос сталий, то є з говорів лемківських (Знадоби II, 92—93), котрі потверджують мої дані о скороченні і на ь (або його цілковиту затрату наслідком диспаляталізації зубних в лемківських говорах), так що й в множині маємо *-me, -te*. Інакше знов находимо у дієслів I. кл. 5.: *žati, vz'ati, jati, začati*; I., 6.: *merti, tertı, žerti*; III., 1.: *zriti*, III., 2.: *spati*, IV: *kstiti*, V., 3.: *rvati, ssati*, а також у дієслів II. кл. на *-nuti* де по приголосних повинно бути *-i*. Там находимо подібні закінчення, як і в польській мові, то є по правильнім *-i (y)* ще наступає *ı*, котре переходить і до plur. *znuj, truj, zruj: dvihnij, dvihniıte, dvihniıte; spij, spijme, spijte*. Численні приміри приведені Верхратським з Межилабірців, Вапеніка та Кружльови (В. II, 92—93).

Крім форм для 2. sing. і 1., 2. plur. находимо також ще описові форми для 3. особи sing. і plur. через додання *naı* + третя особа однини або множини: *ked ın/a tak/a pryıde, to naı pryıde do tıene* (Комаровці), *naı budut tak'i dıbri* (всюди).

В долині ріки Латориці, від Мукачєва починаючи аж по околицю Сваляви, принайменше на захід від неї до Поляни, поширені форми imperativa plur. на *-ım, -it'* без попереднього паляталізованого зубного приголосного: *t, d, s, z, n*. Здавалося, що це може останок давніх форм на: *ım, -ıte*, кляси III,₂, IV. Фонетично мусли би ці форми звучати так, що давнє і відповідало би переднє-середньому звукові *y* так як то є в sing.: *nesıy, berıy*.

Тимчасом, згідно з історичним розвитком форм imperativa в українських говорах, маємо всюди рефлекс старого *ǣ > i*, котре загально паляталізує попередні зубні приголосні. Тяжко дається пояснити цю виїму не лиш серед говорів загально-українських, але також серед говорів південно-карпатських у дієслів не лиш клас III., та IV., але також і I.: *pryvedıt', prynesıt', zavezıt', molotıt'* (Пудгородя), *prynesım, prynesıt', idıt', zametım, zametıt', molotıt'* (Лецовиця), *zavezıt', rostıt' zdorıvı,*

hon/ít, prociđ/ít molok|o, nos/ít, zavez/ít (Чинадієво), *id/ít men/í ta /umolot/ít, id/ít men/í pryvez/ít, nes/ít, zavert/ít* (Солочин). Найправдоподібніше є це явище диспаляталізації зубних перед $i < \acute{e}$, бо і так в середніх говорах зубні *s, z* перед $i < \acute{e}$ є лиш півпалятальне а навіть диспаляталізоване. Можливо, що ту ще ділали чинники другі, а то мішання з новим німецьким осадництвом першої половини XVIII. в., що сильно проникло цю околицю, а для німців артикуляція палятальних зубних є чужа.

Знаменне однак, що в таких словах як *d'ído, d'íty, tísto d, t* є палятальні, а в нових формах імператива, що полягають на скороченні і ширяться зі заходу, зубні є палятальні: *pryn/és me, pryn/és te* (Лецовиця), *žén'te* (Чинадієво).

Спосіб умовний. (Conditional.)

Форма conditional-у, подібно, як в церковнослов'янським та в староруським, існує ще в говорах південно-карпатських, а то у формі: 1. *быт*, 2. *быс'*, 3. *бы*; plur. 1. *быс то*, 2. *быс те*, 3. *бы* в сполученні з part. праet. II, або місто *быт* уживається в говорах східніх починаючи від долини Уга аж го Гуцульщину включно, форми аористу *быч* для першої особи. Верхратський наводить (Знадоби I, 82), що і для I. особи множ. уживається форми *быч*. Але місто наведених форм може стояти і само *бы*, звичайно між підметом а participium: *ты бы іш/у*. Також і Верхратський наводить для говорів з наголосом сталим лиш форми з *быт*: — *ја быч піш/оу. kob/ыч мау kol/у* (Росішка), *lan'í ne píznlala bych sv|oho br|ata* (тамже), *ne had/ау bych, аž by піш/у tel'é ta kor|ova* (тамже). В Мараморощі форма *быч* уживається рідко, а місто неї *быт*. Зате частіше її уживають долішняне між Боржавою і Угом. Приміри з цієї околиці наводить Верхратський (Знадоби I, 83): *я быч пріав* (В. Раковець), *кобых ми дали* (Страбичово), *йла быч* (В. Лучки); інші приміри приводжу за Гнатюком: *кажи, де быч сыа ни об/лопала* (Стройно, Е. З. IV, 97), *ја быч сыа, кажи, найав у вас за слугу* (тамже, Е. З. IV, 141), *мау быч дяку жинитисья, ни йи такої дѣ ки, обих лубиу ўзати за жону* (Кушниця, Е. З. III, 81), *ке быч ја быу рат, то быч tot|o ne nos/уу* (Худльово).

Форму *быч* заступає передовсім на Верховині та на західніх областях *быт* для першої особи: *ѣот/и ја быт не быу ѣсныѣ*, *јак ја такыѣ holoden* (Вульхувці), *тај ѣот/и ты не каз/ау дау/о*, *ја бы быу теб/е пуст/уу* (Торун), *ты бы с'а d|obre т/ау*,

kob|ы v|ы nam tot|o d|aly (Пудплеша), *id|y, k|aže, prep|aцbыs'*; *id|y, kaže, proklat|ыi bыs'* (тамже), *kob|ы мене lútc' i datk|o |uslobodyu,* *ta b|ыlo бы tu d|obroje žyč|a* (Заріча), *chót' быs' na s'mich |ak|ыi l'ík daц* (В. Верецькі), *ta de бы s'a ne zažur|yц* (Страбичово), *ta k'ebыs's'te быly, k|umc' u, tak' |i d|óbrí,* *ta быs' te ту dví m|írky zerna poz|ačyly* (Ляхувці), *pry|aц бы ты nas n|a n|c'* (Убля), *t|eper b|ыzme p|íšly ch|od' i do p|ekla hr|atí* (Р. Поруба).

І в часі давно минулім уживається також форми conditional-у: *čom|u ты ne kaz|aц дац|o, |a бы быц теb|e пustyц* (Торун), *|a |im d|ócho ne uk|azovaц, bo ita|íans' k' i postы uz'|aly бы быly* (Чума).

Дієприкметники і дієприслівники.

(Participia).

Як вже Верхратський добре замітив (Знадоби I, 81), дієприкметники часу теперішнього діяства діяльного дуже рідкі а діяства страдального ще рідші. Є то так і загально в українській мові. Дієприкметник часу теперішній кінчиться на *-čyí, -ča, -čoje* (*-če*) а іноді на *-šcyí: spív|ačyí ptak, hovor |i|ačyí strom* (Комаровці), *č|uvíem des' tu žyvo|vor |i|ašču v|odu* (Горінчово), *chr|am-b|yčyí z|a |ac' do n'|oho pry|íš|oц* (тамже).

Верхратський наводить ще більше примірів: *ростучое дерево* (В. Раковець), *стоячое дерево* (Страбичово), *кыпляча вода* (Нове Давидково), *світляча мушка, їм колячий* (Горонда) а також з західньої частини з В. Свидника: *став тому лежачому конецу головы.*

Дієприкметник *praes. pass.*, як сказано, дуже рідкий. До частіших належать форми: *vud|yтьi, rozna|yтьi* (Доманинці), *відбмый* (Вер. I, 84).

Зате найчастіше уживаються дієприслівники на *-čy*, рідше на *-ia*. Це останнє закінчення є рефлексом старого закінчення на *а* (праслав. *e*) а живе лише в говорах долішніх від долини ріки Боржави аж до горішньої Тиси включно з говорами гуцульськими: *pl|akaц st|o|a* (Терново), *cy h|únnо u s|yđa mol|yťys a, s|yđ'a p|yše* (Нанково), *ne h|únnо u l|eža mol|yťys'a*. Сполука їх з прийменниками свідчить, що цього роду participia не відчуваються вже як форми вербальні, але скорше як форми іменні.¹ Але participia на *-čy, (-či)* відомі на цілім просторі

¹ Є і приповідка в околиці Верецьких, де слово *leža* приходить як іменник: *За сидіня не є ідіня, а ізза лежі не є одезі.* (Приповідка із збірки Луки Демяна).

південно-карпатським: *to už/e išl/a d'ičyn'oč'ka kol/orp'í ber/uč'i, ta un/a naišl/a leg'inyka u kr/oicy lež/yč'i* (нар. п.) (Рус-Поляна), *ono z/ačalo kaz/aty, što un/o ch/odyt za hrich/ы mytarstv/ициу* (Вульхувці), *chod/yu kor/ovu pas/уcy* (Тереблo), *bih sel/om rev/уcy* (Горінчовo), *i d'ičyna bihala von boiač/y's'a* (Страбичовo), *lude ch/od'at po dr/uhych s/elach bid/уcy* (Раковo), *ch/odyt Maria po chyžy plač/уči, sv/oju matku hladač/уči* (н. піс., Коритняне), *vín p/ide spív/ač/уči* (Млинарівці).

Participium praet. act. I, і то так дієприкметники як і дієприслівники дуже рідкі а почуваються скорше як книжні форми. Я записав лиш форму: *туп/уцшоho h/odu* (Тереблo), у Верхратського зі Страбичова (I, 82) записана форма прятчуть *помершого*. Також лиш у Верхратського находимо і форму дієприслівникову: *тог стати не йвши* (без подання місця).

Participium praet. act. II, зберіглося лиш в описових формах часу минулого з відповідними змінами фонетичними, а то переходом *l* по приголосних на *-y* (*v*) на цілій області від Лабірця на схід: *choduу, pyсау, тыу* і т. д., але по приголосних або щезали *d*, *t* перед *l* у дієслів I. кл.: **vedlě > v'ýu v'ý, *kradlě > kraу, *metlě > m'ýu > m'ý, по інших приголосних щезало l*, а то у дієслів кл. I, та II.: **vezlě > v'ýz > v'z, *nestě > n'ús > n'ís, *peklě > p'úk > p'ík, *umerlě > umer, *zamkl > zamok, *sochlě > soch, *dviglě > dvyh* і т. д., але коли наросток *-nu-* зберігався, тоді по голоснім *l* задержувалося а відтак переходило на *-y*: *kor-nuу, buchnuу* і т. д.

Впрочім participia praet. act. II. ставали частими прикметниками: *d/ау ти popl'sn'ilyi chl'ib* (Теребля), *zdychl/ы kún'* (Заріча), *na ch/ylože derevo ne lem klozы l'izut, no i v'ýč'i* (В. Верецькі), *por/eklože s'ino* (Осой).

Participium praet. pass. е в повнім уживанні а кінчиться воно на *-nyi, -enyi* або *-tyi*, подібно як то було і в старослов'янським, при чім participia, утворені при допоміж *-enyi* мають наголос все на *e* — *lenyi*, хоч не брак примірів на те, що рагохутопа е також і закінчення *-anyi*: *k/yryc'a nač/y'ana* (Нересниця), *zad/оубан'í k/orыы* (тамже), *tač chl'ib takы pereč'enyi, d'ыvo perepal'ene* (Горінчовo), *ch/ыža ne met'ena* (В. Верецькі), *dar/ovanomu kon'evy ne rozur/ažut y z/uby* (тамже), *deržat ič'i, žak kraš'enože jač'e* (тамже), *v/yrosn'ut'í v/yly, chыža zamkn/uta, dveri zap'ert'í* (Торун).

Зазначити треба, що наросток *-tyi* в говорах західніх (лемківських) частше уживається, а то замість part. praet. I, *zbo-l'ityi, scorn'ityi* місто *zboš'ilyi, scorn'ilyi* (Верхратський, Знадоби II, 94).

Наголос і квантіта.

Українські говори південно-карпатські, як й другі найближчі говори української мови, мають наголос експіраторний, оснований на більшій силі видиху відповідного складу. Проф. Дурново зауважив, що наголос експіраторний говорів карпатських — а мав він на думці говори південно-карпатські — є слабкий, слабший, як приходилося йому чути на Україні. Пояснює це можливим впливом словацьким, але не виключає можливості зберігання старого характеру наголосу, котрий в південно-українських говорах взагалі слабший, чим в північно- та східньо-українських.

Те саме зауважує і проф. Зілинський відносно південно-карпатських говорів лемківських а також за Зілинським і проф. Лєгр-Сплавінський. З цими зауваженнями обох учених криється також й спостереження О. Броха відносно наголосу села Убля. Він каже, що склад наголошений не різниться дуже від ненаголошеного відносно акустичної ясности голосного. Зате він часто дуже сильно виділяється своєю довготою.

В декотрих околицях, а то на горішнім бігу Уга від Кострин до Березного а відтак від Ублі до Руського Бистрого в окрузі Собранецьким а накінець в околиці Кальника коло Мукачева наголос має вплив й на якість голосівок. Під наголосом *u* перед складом з голосівкою заднього ряду стає широким та зближається до *o*. Так само старе *i* під наголосом є радше передньо-середнім звуком.

Місце наголосу на цілім просторі українських говорів південно-карпатських не є однакове. Вже Верхратський поділив цілу область на дві частини саме в зависимости від наголосу, а то на область західню до Лабірця з наголосом сталим, а то на другій від кінця: *v/oda*, *v/yno*, *hr/uby*, *sp/ory* і на говори з наголосом несталим, як то є у двугих українських говорах взагалі. Ця друга область простягається від Лабірця аж по джерела Тиси. Границя наголосу сталого кінчиться на селі *Нятові* коло Межилабірців і біжить долиною ріки Лабірця так, що села, положені на схід поза цією долиною, виказують вже наголос рухомий.

Область говорів з наголосом сталим на другім складі від кінця характеризує говори лемківські, що простягаються від Татр по Лаборець і у них кожне слово має в'язаний наголос а другій від кінця: *ch/odyu*, *plysal*, *tr/ymat*, *v/oda* і т. д. Наголос цей є характеристичний і для мови польської та для значної частини говорів словацьких а передовсім тих, що сусідують з українськими лемківськими. З говорів цих мов він зайшов і до українських лемківських говорів.

Але вплив цієї системи наголосу переступає сильно границю, означену рікою Лабірцем. Він сягає далі на схід аж до ріки Уга, а на цій просторі підлягають сильному впливові сталого лемківського наголосу слова двоскладові як: *v/oda, v/yno, r/śika, s/estra, hr/uby, v/olky* і т. д.

Далі за рікою Угом можна прослідити вплив цього наголосу на форми імперативу, де замість закінчень: *-y, -im, -it* (*ber/y, ber/im, ber/it*), на котрі падає наголос, находимо редукцію голосного *y* до *ь* (що виражається у м'якості попереднього приголосного), як то є в говорах західньо-слов'янських та в говорах лемківських: *ber' (ь), nes'*, а в множині по аналогії кінчиться на: *-(ь)me, -(ь)te* [*b/er(ь)me, b/er(ь)te*], *n/es'me, n/es'te*.

В південній частині був. Ужанської жупи на північний захід та на захід находимо невисвітлене до тепер пересунення наголосу на перший склад від кінця, то є окситонування. На це явище звернув вже був увагу проф. Брох при описі говору села Корумлі, а чув я цей наголос в селах сотацьких недалеко Ужгороду. Приміри наводжу за Брохом (Weitere Studien, стор. 58): *serc/lo, sel/lo, pol/lo, ruk/i, ludz/je* і т. д. Такі окситонування у прикметників чув я і в селі Дідачові повище Гуменного у прикметниках: *solo/ky, hrub/ky*, але *b/ilycy*.

Наголос говорів між Лабірцем а найдалішим краєм на сході є рухомий. Представляє він в основі ту саму систему, передовсім у іменників та його формах, що й наголос говорів українських на північ від Карпат,¹ но у многих випадках, подібно як й говори північно карпатські, мають багато рисів архаїстичних, передовсім у зложеннях. На систему наголосу однакоу з говорами галицьким звернув був вже увагу І. Гануш у своїй студії: „Über die Betonung der Substantiva im Kleinerussischen“, Leipzig 1883. Однак С. Рабіївна у описі бойківських говорів і означенні його границь поза межами Галичини бере між іншими за критерій посунення границь бойківського говору лиш до пасма верховинського саме різницю наголосу. В чім ця різниця лежить, цього в короткім рефераті о її праці вчитати ми не можемо. Но цю її заввагу треба брати з застереженнями, а може різниця ограничується до поодиноких слів, за котрі буде опісля бесіда. Дійсно ми можемо констатувати, що на цілій східній області між Лабірцем а горішньою Тисою є деякі різниці в наголосі поодиноких слів з огляду на їх зложення або відповідне наросткування.

В частинах між Лабірцем а Латорицею а навіть в декотрих словах і далі на схід пересувається наголос взад

¹ Це потверджує і Н. Дурново в своїм звіті о поїзді на Підк. Русь р. 1925, оп. cit. Менск 1928, стор. 226.

в таких словах: *k|o|l'ino*, *h|o|dyna*, *k|o|ryto*, *d|o|lon'*, *k|o|nčyty*, *dok|o|nčyty*, *č|e|k|a|ty*, *ch|o|l'ity*, *l|e|š'ity*, *r|o|dyty*. За Латорицею наголошується *kol'ino*, *hodyna*, *kor'yto*, *dol'on'*, *ob'íd*, *obr|uč*, *konč|y|ty*, *ček|a|ty*, *cho|t'ity*, *leš'ity*.

Яка причина пересунення цього наголосу на початковий склад слова подібно, як то є в мадярській мові або й в сербохорватських штокавських говорах, нині не легко відповісти, но все таки при провіренні більшого числа матеріялу могли би ми може прийти до заключень про давнину цього явища, що мало свій початок таки на слов'янській почві.

До загальних явищ на всій області між Лабірцем а Тересою а навіть дальше, належить зачислити пересунення наголосу на префікси, а то на прийменники: *do*, *po*, *za*, *o*, *od*, *na*, *u*, *vy*, *pry*, *pro*, *roz* та частицю *ne*: *d|o|raz*, *d|o|s'ah* (Заріча), *p|o|t'ik* (*p|o|t'úk*), *p|o|vala*, *z|l|avađka* (назва села), *z|l|avada*, *z|l|aviška*, *z|l|astaunyk* (Коритняне), *z|l|acvyte* (Горінчово), *l|o|bolok*, *l|o|bklađa*, *l|o|boruħ* (Заріча), *o|n|a* *l|o|žy|a* (Н. Бистрий), *o|d|o|skočy|y* (Заріча), *n|l|azad*, *n|l|arík*, *l|ak* *s'a* *n|l|amahat* (Заріча), *l|u|vi|azka*, *l|u|wert*, *l|u|pysa|y*, *v|l|yzur*, *v|l|yčy|y*, *pr|l|ys'ič*, *pr|l|yč|a|ty* (Горінчово), *to|ž* *to* *pr|l|o|cho|p|y|y* (Син. Поляна), *r|l|ošč|a|p* (Новоселиця), *r|l|o|skolotok* (Осой), *n|l|e|pran|ka*, *n|l|e|pran'a* (Заріча).

Впрочім у формах деклінаційних іменників зберігаються всі ті типи, які констатував Гануш у згаданій своїй студії про наголос іменників в українським. Хитання в наголосі іменників роду жіночого *-a* пнів, а то двоскладових в однині дуже часто: *y|skr|a*, *ra|t|a* місто загального: *l|ys|ka*, *r|a|ta*.

Прикметники відмінно від говорів галицьких є часто окситоновані: *ve|s|e|l|y|ž*, *ca|rs* *k|l|y|ž* (Теребля), *hord|y|ž* (Имстичово), *te|l|a* *z|d|o|chl|e* (Теребля), *l|as|n|y|ž* *dén'* (Горінчово), *du|ž|y|ž* (Торун), *p|ú|dl|y|ž* (Новоселиця) *l|ar|y|ž* (Коритняне) а також і числівники рядові: *pe|r|š|a* *ro|b|o|ta* (Нересниця), *dru|h|y|ž* *raz* (Доманинці).

Найвищий ступень переносить часто нагolos на наросток, а то у двоскладових: *n|l|a|ž|star|šy|ž*, *n|l|a|ž|p|šy|ž*, *n|l|a|ž|h|úr|šy|ž*.

Займенники особові в сполуці з прийменниками передають наголос на них або взагалі пересувають наголос о один склад взад. Gen. dat., sing.: *me|n|e*, *ú|d* *m|ene*; *mén'í*, *id|o* *m|n'í*.

Те саме находимо у займенників вказівних в дальших відмінках: *ta|h|o*, *s* *o|h|o*, *ud* *t|o|ho*, *ud* *s* *o|ho*.

Найбільше різниць в наголошуванні можемо констатувати у дієслів. Но в однім мають спільну рису, а то, коли у дієслів

кл. V. наступає контракція в 2., 3. sing. та в I. і 2. pl.: *člytaš*, *člytať*, *blyvaš*, *blyvať*. Виймок творять говори руцанські в румунським Марамороші, де пересунення наголосу не наступило: *čytjaš*, *čytjať*.

На споріднення цієї системи наголошування форм дієслів кл. V. в наслідок контракції з сербським звернув був увагу проф. А. Меїє (Archiv f. sl. Phil. 25/3, ст. 425). Дієслова першої кляси незложені виказують загальне правило наголошування на закінченнях часу теперішнього а навіть в часі минулим на посліднім складі: *nestly*, praes.: *nes/u*, *-leš*, *-le*, *-m/e*, *-t/e*, *-luť*, praet: *n'is* (*n'ús*), *n/esla*, *n/esly*; *plestly*, praes. як *nestly*, pract. *pl'iu*, *pl'elja*, *pl'elju*.

Такий самий наголос на закінченнях в часі теперішнім мають дієслова: *mestly* — *met/u*, *hrlyzty* — *hrlyz/u*, *krlyasty* — *krady/u*, *bostly* — *bodju*, *tr'izasty* — *tr'izas/u*, *rostly* — *rost/u*, *kl'asty* — *klanju*, *skubstly* — *skubju*, *tjerty* — *trju*, *djerty* — *drju*, *strlyčly* — *strlyčju* (*strlyhju*), *sčly* — *sčju* (*sčkju*), *pečly* — *pečju* (*pekju*), *močly* — *mohju*, але *m/ožu*, *m/ožeš*, *blyty* — *biju*, *vlyty* — *viju*, *plyty*, *piju*.

Дальше многи дієслова кляси III. і IV.: *terp'ity* — *terp'lu*, *-lyš*, *lyť*, *-ym/e*, *-yt/e*, *-'at*, *syd'ity* — *sydžju*, *vel'ity* — *velju*, *hor'ity* — *hor'iju*, *blys't'ity* — *blyš'čju*, *boľ'ity* — *boľju*, *zdr'ity* — *zdr'iju*, *leť'ity* — *lečju*, *smerď'ity* — *smerďžju*, *vert'ity* — *verčju*; *ladlyty* — *ladžju* (*l'ažu*), *ludlyty* — *luďžju*, *medlyty* — *medžju*, *slobodlyty* — *slobodžju*, *hovoryty* — *hovor'iju*, *haslyty* — *hašju*, *hatlyty* — *hačju*.

Сюди належать лиш декотрі з кляси V., а то 1. на *-avaty*: *davlyty*, *-dajju*, *-leš*, *-le*, *-em/e*, *-et/e*, *-i/luť*, *stavlyty* — *stajju*, *poznavlyty* — *poznavju*; 2. з консонантичними основами: *brlyaty* — *berju*, *drlyaty* — *derju* (*drju*), *hnlyaty* — *ženju*, *zulyaty* — *zovju*, *prlyaty* — *perju*, *tklyaty* — *tčju*. Прочі дієслова оставляють наголос у формах часу теперішнього на основі.

Замітна ще одна різниця в наголосі часу теперішнього, а то починаючи від долини Боржавської на схід разом з Гуцульщиною дієслова I. кл. незложені в першій особі переносять наголос зі закінчення на склад попередній: *n/esty* — *n/esu*, *-leš*, *v/esty* — *v/edu*, *-leš*, *bostly* — *b/odu*, *-leš*, *kl'asty* — *kl'adu*, *-leš*, *mestly* — *m/etu*, *-leš* і т. д.

Подібно маємо і у дієслів класи III. і IV.: *terp'ity* — *t/erplu* — *terp'lyš*, *syd'ity* — *slyžu*, *sydlyš*, *haslyty* — *h/ašu*, *haslyš*, *hatlyty* — *h/aču* — *hatlyš*, *vert'ity* — *v/erču*, *vertlyš* і т. д.

Відносно квантіти можемо потвердити лиш думки Зілінського,¹ що, подібно як в українським взагалі, основних різниць квантитативних між складами нема в українських південно-карпатських говорах, а головно нема ту різниці між короткими і довгими. Лише наголошений голосний в порівнанні з ненаголошеними є довший, так що можемо назвати півдовгим. Ці різниці іноді так малі, що в бесіді звичайній видається рівність складів а при тім якась м'явистість в темпі бесіди. Наслідком цього зберігається ясність голосівок в складах перед наголосом і по нім.

Що наголос має вплив на квантіту і продовжує наголошені склади, це вже констатував на трьох особах з різних місць Підк. Руси в р. 1923 проф. Др. Йос. Хлумський.²

Ці квантитивні відносини попробував я змірити не слухово а фізикальним способом у фонетичнім лабораторі проф. Й. Хлумського в р. 1923. Об'єктами були два студенти медицини, а то: Др. Антоній Брацайко і Др. Александер Фединець, тепер лікарі в Ужгороді. Перший з околиці Хуста, був жупи Марамороської з села Нанкова, а другий з сусідньої був жупи Угоцької з села М. Раківця. Оба вони проговорили кілька коротких речень, повторяючи їх по два рази, а машина реєструюча записала на почорненім папері, натягненім на циліндрі, при помочі пер филі голосові, що виходили так устами як і носом. Филі голосові, що виходили устами а відповідали голосним, зазначували їх тревання певною скількістю періодичних дрожань, а филі голосові, що виходили носом, зазначували не лиш голосні, но також і приголосні носові і дзвінкі.

З записаних речень мірив я довготу голосних таких речень: *Уу|ан прыві|іу|ч и| ч|ето|єр' к|і|т|є|ну|и| кор|ови|. Ком|ар| с|є| мн|о|го| к|є|ро|є|. На|ша| ч|т|ы|жа| сто|л|т| п|ід| вел|л|к|ым| ор|л|і|чом|.*

Лінії, що відповідали поодиноким звукам, були вимірені часово так, що числа, подані нижче під поодинокими звуками, відповідають сотим частям секунди. Скорочення Б. = Брацайко, Ф. = Фединець,³ I. = перша відповідь, II. = друга відповідь.

¹ Jan Zilyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, Kraków 1932, стор. 158—160.

² Prof. Dr. Josef Chlumský: Česká kvantita, melodie a přízvuk. Rozpravu České akademie věd a umění, třída III., číslo 65, Praha 1928, стор. 88.

³ Фединець на місці фонем: *прывілч, ітєну, під* виповідав: *прывіч, ітєну, під*.

1.	Y	v	ā	n	p	r	y	v	ī	ū	c	h
Б. I.	9		13				14		15 ^{1/4}			
II.	10 ^{2/4}		20 ^{1/4}				11 ^{2/4}		13			

p r y v ī ū c h

Ф. I.	10 ^{1/4}		14 ^{2/4}		10 ^{1/4}		14 ^{2/4}					
II.	9 ^{2/4}		14 ^{2/4}		8 ^{2/4}		17 ^{2/4}					

ť ū t č y n u k o r ō v u .

Б. I.	11 ^{2/4}		7	6	11 ^{3/4}	12 ^{3/4}	7 ^{1/4}
II.	11 ^{2/4}		6 ^{1/4}	7 ^{2/4}			

Ф. I.	10 ^{2/4}		6 ^{2/4}	8	7 ^{2/4}	15	11 ^{1/4}
II.	10 ^{1/4}		6 ^{2/4}	7 ^{2/4}	9	17 ^{2/4}	12

2. K o m ā r ššē m n o h o

Б. I.	7 ^{2/4}		15 ^{2/4}		7	25 ^{1/2}
II.	7 ^{3/4}		15 ^{2/4}		9	23 ^{1/4}

Ф. I.	7		16 ^{3/4}		11	22
II.	6 ^{3/4}		14 ^{3/4}		11 ^{1/2}	22 ^{1/4}

k ъ r v ě

Б. I.			7 ^{2/4}		10 ^{1/4}
II.			7 ^{2/4}		17

Ф. I.			8 ^{3/4}		13 ^{1/4}
II.			9 ^{2/4}		15 ^{2/4}

3. N ā š a c h ъ ž a s t ō ĭ ŷ t

Б. I.	14 ^{3/4}	9 ^{1/2}	11 ^{1/4}	11	9 ^{2/4}	6 ^{1/4}
II.	12 ^{3/4}	6 ^{1/2}	10 ^{1/4}	10 ^{1/4}	7 ^{2/4}	7 ^{3/4}

Ф. I.	13	11 ^{2/4}	13	12		
-------	----	-------------------	----	----	--	--

p u d v e l ŷ k ъ m o r ĭ c h o m .

Б. I.	6	10 ^{3/4}	9 ^{3/4}	5 ^{3/4}	11 ^{3/4}	12 ^{1/4}	8 ^{3/4}
II.	3 ^{3/4}	8	10	7 ^{3/4}	11	10 ^{3/4}	11 ^{2/4}

Ф. I.	8 ^{1/4}	8 ^{1/4}	10	7	6 ^{3/4}	12 ^{3/4}	7 ^{3/4}
-------	------------------	------------------	----	---	------------------	-------------------	------------------

Подані числа цілковито потверджують думку проф. Др. Йосифа Хлумського про здовження голосних під наголосом, але їх довгота є коротша, як правильна довгота чеських голосних і ненаголошених. Числа чеських довгих голосівок, прим. *á, ó, í*, по вимірам проф. Хлумського переступали о много наші числа. У нас вони обертаються при *a* від 12—16 а $20\frac{1}{4}$ є наслідком надмірного здовження, при *o* від 12—17, при *i* від 10—12, колиж бо в чеськім при *á* від 24—25, при *ó* від 21—22, при *í* 20 (Prof. Dr. Josef Chlumský: Česká kvantita, op. cit. стор. 13). Нерівність виміру у слові *stojít* походить з того, що Б. висловив це слово перший раз з наголосом на *o* а при повторенні довгота наголошеного і ненаголошеного *o*, у майже однакова.

Язикові явища на мапі.

а) Явища звукові.

Перенісши язикові явища на мапу, ми побачимо, які простори займають вони, як перехрещуються одні з другими, та якого роду є границі поодиноких явищ а передовсім о скільки грають ту роль географічні причини.

1. Найбільше пестроти заносять на мапу рефлекси закритого етим. *o*, котрі розділяють українську південно-карпатську язикову область на десять частин.

а) Область *o > i* розділена на три частини. Перша біжить на заході від Матісови—Липника—Блажова вздовж етнографічної границі східнославацької за виїмкою села Ольшзвіці та Кобильниці, де *o > ii*, аж до ріки Ціроки. Відси аж до ріки Уга переривається тяглість цієї області через вклинення рефлексу *u < o*. Друга суцільна область рефлексу *o > i* біжить від ріки Уга, а то від сіл Загорб—Ставне—Лубні між полонинським пасмом та Besкидами аж до Синевірської Поляни за виїмкою Волового, Лозянського, Нижнього Синевира і Вишньої Колочави, то є Имшадів, і Негрівця та Горба, котрі мають *ii < o*. За тим знов іде перерва через рефлекс *u > o* аж до рік Тересви, Тиси та Вишови. Третя область гуцульська, що обіймає села горішньої Тиси до Требушан а до Красного над Вишавою а відтак села Косівську Поляну, Росішку та частинно Кобилецьку Поляну.

б) Область *o > u* обнімає дві з собою не зв'язані території, а то східно мараморосько-уоцьку та західню: бережсько-ужансько-земплинську. Починається вона від ріки Рускови з маленькою перервою гуцульських говорів з рефлексом *o > i* та біжить долиною Тиси, обнімаючи китловину Сигітську відтак переходить на область між рікою Тересвою на півночі до Колочави-Лаз на Велику Ріку через Березово, долиною

В. Ріки до Тиси коло Хусту, відтак на схід через Веряцю, Королево н. Т., Чорний Ардуб, Чепе, Гетене, Сасфалу, Фанчиково з виїмкою Чуми, Сірми, Шашвару, Егреша, Ардовця де $o > i$. На південь границею цього явища є етнографічна границя румунська. Відтак далше на захід перервана ця область рефлексом i , за котрим відтак знов починається область рефлексу $o > u$.

Ця друга область зачинається на захід від долини ріки Латориці, т. є від того хребта гір, що по правім березі біжить на південь. Зачинається вона лінією від села Павлова через Грабово, Визницю, Грибувці, Лохово, Лавки, Іванувці, Старе Давидково, а на заході кінчиться на ріці Цірока, по за котрою іде область $o > i$ відтак через Валяшківці, Руську Бистру, Пудгородя, Конюш, Порубку, Прикопу, Гусак, Петровці, Доманинці, Дравці, Коритняне знаходячи своє продовження далше на захід аж у був. Спиську жупу у так званих східньо-словацьких говорах.

с) Область $o > 'u$, то є м'якого u , є незначна, бо обіймає лиш одно село Завадку коло Списької Нової Всі та незначні останки в селах Порац, Нижні і Вишні Словінки.

д) Область $o > i$ лежить в середині між східньою областю рефлексу $o > u$, т. є від долини ріки Боржави враз з Липецькою Поляною на схід від Довгого, далше на північ поза пасмо полонинське: Лозянське, Воловий, Н. Синевир, Колочаву-Горб а на В. Ріці (Бистрім), Вучково, Н. Бистрий а на заході долину ріки Латориці від Уклина через Поляну, Голубинний, Сусково, Дубино, Шелестово, Підмонастир, Розвегово, Мукачево, Нове Давидково, В. Лучки. Крім того находимо ще три острови на заході: Звала над горішньою Цірокою, Кобильниця над Топлею, та Ольшавиця над Торисою.

е) Область рефлексу $o > y$ не суцільна також, бо цей рефлекс находимо на найдалших кінчинах області західньої а також й південно-східнього Підкарпаття. Західня область простягається від Якуб'ян, Кремпаху та Сулина Списького аж до Вел. Липника. На сході находимо його по губних лиш в румунським Марамороші, а то в трьох селах долини ріки Рускови: Рускова, Рус-Кривий, Рус-Поляна. Спорадично находимо цей рефлекс і на других областях.

ф) Накінець треба згадати за говори перехідні Остурні, Годермарка та Любідьких Купелів, де під впливом польських говорів на місці прасл. o в закритих складах находимо o (стиснене польське o в таких-же положеннях).¹

¹ Про це Josef Vřra: Výsledky dosavadních badání o vokalizmu karpato-ukrajinských hovorů, op. cit. стр. 37, та в праці: Hláskosloví osturňského hovoru, op. cit. стр. 86.

2. Область рефлексів закритого **e* перед твердими приголосними лиш в частині покривається з областю рефлексів *i*, *ii*, *'u* < *o*. Передовсім *i* < *e* займає дещо більшу область на сході, як *i* < *o*, бо в певних категоріях втискається і на область *ii* < *o*, а то в долині Боржави аж до Заднього а відтак через Липецьку Полянну аж до Липші. Так само можна те саме констатувати й в долині горішньої Тересви, де в певних категоріях також місто *'u* находимо *i*, а те саме у В. Апші та Бичкові, В. Руні та взагалі в китловині Марам. Сигота. Інакше на сході аж до ріки Уга покривається з областю рефлексів *i*, *ii*, *u* < *o*. Від Уга на захід в південних областях в певних граматичних категоріях переходить рефлекс *i* також на область *'u* а противно на півночі, починаючи від Маковиці (в околиці на північ від Свидника), находимо часто побіч *i* також *'u* а на захід від Бардійова найчастіше *'u* рідше *i*.

В Остурні, Годермарку та Луб. Купелях побіч рідкого *'u* находиться стиснене *o*.¹

3. Рефлекси старого а іноді й нового *ě* (*æ*) — *i* (*ii*) розділяють цілу область на дві частини. Чисте *i* займає майже всю область південно-карпатську від джерел Тиси, Вішави аж до Попраду. Поза Попрадом (Стар. Любовнею), як також в островах, а то Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці находимо по губних преїотоване *i* (*ii*).

4. Під оглядом зберігання старого етим. *ы* або його рефлексу *у* або *i* область наша поділена на чотири частини. Починаючи від Остурні а зглядно В. Липника на заході вся область до Тересви за малими виїмками зберігає *ы* у його різних відтінках (*ы*, *yi*). Від Тересви на схід зберігається *ы* у В. Руні, де находимо *ы* не лиш старе, но також на місці старого *i* (*и*).

Найбільше поширеним рефлексом *ы* є передньосереднє *у*, котре находимо на схід від Тересви (крім В. Руни), так в говорах перехідних околиці Сигота і ріки Рускови в Румунії як й в говорах гуцульських на південний схід від Ужгороду, починаючи від Горян та Стрипи, а то в селах: Доманинці, Горяне, Стрипа, Цигановці, Дравці, Баранинці, Довге і Коритняне. Лиш в певних категоріях (закінчених прикметників) також в долині Уга на північ від Ужгороду аж до Кам'яниці а відтак у північній Земпліні за рікою Ціркою в п'ятьох селах: Н. і В. Яблінка, Парігузовці, Гостовиці, Чукалівці. Крім того в островах Банске, Давидово і на пограниччі словацьким в Рафаївцях.

Рефлекс *i* < *ы* находимо лиш в островах: Гельцмановці,

¹ J. Vira: Výsledky... op. cit. 37.

Словінки, Порац, Завадка та в пограничних зі словацькими говорами: Шом, Вісланка.

5. Вузькі *ɛ*, *ɛ*, що появляється на місці нормальних *e*, *o* перед м'якими наступними складами, або наслідком вокальної гармонії а також перед лабіялізованими, займають область між рікою Тересвою а Лабірцем, від Лабірця до Топлі лиш у незначнім ступні як останки давніших відносин.

6. Вузьке *ɨ* на місці старого закритого *o*, *e* виступає між Лабірцем і Тересвою. За Тересвою в говорах перехідних ступень звуження не значний. Такому ж звуженні підпадає і старе *u* або *u* < *o* перед палятальними складами.

7. Обнижене *ɨ* займає дві зовсім далекі околиці. Перша біжить здовж Уга від Кострин через Суль, Домашин, Княгинин, Стричаву, Улич, відтак через Ублю, Кленову, Руське Волове та на південь на Дубраву, Шміговці, Стриговці, Руську Бистру, Руський Грабовець, Пудгорода. Друга на схід від Середнього між Мукачевом та обіймає села: Кальник, Орляву, Бенедиківці, Кайданів та Черленово.

8. Старе етим. *u* в 1. особі однини та 3. множини часу теперішнього та в способі приказовім у дієслів на *-ovati* переходить в *i*, *ɨ*, *ы* починаючи від Ціроки аж до говорів запопадських включно за виїмкою говорів маковицьких, т. є від горішнього бігу Ладомирки через Свидник, Грабівчик, Рімне, Церніну, Оргутову аж до Орлова, Уяка, Матисови.

9. Старе етим. *i* (и) зберігається в положеннях на області, що тягнеться від долини ріки Уга аж до Остурні а під Бескидами досягає і долини ріки Жденівки до Шербівця включно.

На сході зберігається спорадично і по *ɛ* в говорах сіл В. Руни та ріки Рускови.

Область старого *i*, що паляталізує зубне *t* в inf. тягнеться від Валяшковець, що стоїть одинцем нині як останок колись загально поширеного явища в околиці Гуменного, Михаловець та Собранець, дальше через Руську Кайню, Руську Порубу, Вальків до Матійовець.

10. Область зберігання м'якого 'а (по середньо-піднебінних *ɛ*, *ɛ*, *ɛ*, *ɛ* та *ɨ*) простягається на цілу південно-карпатську область за виїмкою говорів гуцульських, де воно переходить на вузьке *ɛ*. Таку саму область майже обіймає 'а в закінченні іменників роду ніякого *-ɛje* з тим, що крім говорів гуцульських треба причислити сюди й говори ріки Рускови.

11. Рефлекси *ɛ*, *dɛ* (*dɛ'*) на місці сполук *d* + *i* ділять нашу область на дві частини: південно-східню з рефлексом *ɛ* на схід від Латориці за виїмкою полоси підбескидської округів Веречанського та Волівського, та північно-західню з рефлексом *dɛ* на захід від Латориці.

12. Поява *l erenth*, по губних як наслідок диспаляталізації або відсутність його прорізує нашу область на три частини: 1. гуцульську з говорами долини ріки Рускови з відсутністю *l erenth*, в певних граматичних категоріях (конюгація) за виїмкою говору села Рахова, 2 область на захід від гуцульської враз з говорами перехідними в околиці Сигота аж до ріки Ондави з появою *l er nth*, де однак границя не є зовсім різка, 3. від ріки Ондави до Остурні без *l erenth*.

13. Диспаляталізація зубних сичних *s, z* перед *i < ɛ* обіймає велику область, бо простягається від Латориці аж до ріки Топлі до сіл Рімного, Оргутови, Сасови, Куримки, Біловежі та В. Свидника, на сході знов говори гуцульські.

14. Великий ступень паляталізації тих самих сичних не лиш перед *i — ɛ* но й м'якими голосовими: *ś'a, ź'a, ś'u, ź'u, ś'i, ź'i*, простягається саме від зазначеної західної границі диспаляталізації, то є ріки Топлі, дальше на захід аж за Попрад з тією різницею, що на півночі границя цього явища іде по ріці Ладомириці.

15. Пересунення артикуляції середньо-піднебінних *ʒ, ʒ* в зад, в наслідок чого сполуки *ʒ, ʒ + y (u)* переміняються на *ʒ, ʒ + ы* у всіх положеннях, відома лиш говорам, що простягаються на захід від Латориці аж до найкрайніщих західних границь.

16. Отвердіння середньо-піднебінного африката *ɛ* відоме з однієї сторони на сході, починаючи від кітловини Сигітської з виїмкою В. Руни аж до границь бувшої жупи Мараморської, т. є Хуст—Задне—Довге—Березники, відтак переходить на Верховину та біжить поза пасмом полонинським аж до Жденієва, зглядно ріки Жденієвки. Друга область отвердіння *ɛ* находиться в найдальших областях західних, а то обіймає говори запорядські, де крім того це *ɛ* подібно як й *ʒ, ʒ*, в артикуляції посунулося взад а в наслідок того за ним наступне *i (u)* перейшло на *ы (ɛы)*.

17. Неоднакова артикуляція *k, g, h, ch* розділює українські південно-карпатські говори на кілька полос. Задня артикуляція цих приголосних, що находить свій образ у сполуках *кы, һы, сһы* займає дві великі області. Перша тягнеться від ріки Тересви та обіймає всю область дальшу аж по ріку Латорицю. Друга оп'ять біжить від Ставного над Угом поздовж границі був. жуп Земплінської та Ужанської.

18. М'якість *r* передовсім у визвуці зберігається на цілій нашій області за виїмкою деяких сіл на заході, що лежать на пограниччі словацькім.

19. Двожкість або трояжкість *l* т. є м'яке, середне та тверде або м'яке та середне, ограничується, хоч не зовсім точно,

двома областями: західною від Попрада до Лабірця з трояким *l* та східною з двояким *l* на схід від Лабірця аж до Рускови.

При тім треба зазначити і зміну *l* на *ц* на кінці складів по голосних передовсім у визвуці форми був. part. praet. II. — *chodyy, robuyy* місто *chodyl, robyl* а також у середині слів на місці давньої сполуки *tblt*: *roubyy, žoubyy*. У першім випадку наша область поділена на дві частини. На схід від Лабірця переміна *l* на *ц* наступила, на захід *l* зберігається у цім положенні. Натомість переміни *l* на *ц* в групі *tblt* переведена всюди за виїмкою острову: Завадка, Порац на південнім Спиші.

На заході поза рікою Топлею находимо ще область, де тверде *l* перемінилося на *ц* перед голосними твердими: *houlova, цокоf*. Ця область не велика та обіймає ледви кілька сіл здовж ріки Ториски, починаючи від Києва (Київ, Ястрєб, Штельбах, Блажів, Ольшавиця, Н. Рєпаші) а також здовж ріки Попраду (Орлів, Чірч, Обручє, Старіна) аж до Ст. Любовні.

20. Рефлекси праслов'янських *trst, tlst*: > *trst, tlat* або *tyrt, tyalt* обмежені лиш до певної міри територіяльно на стільки, що більше послідовно переведена метатеза сонанта перед *r, l* знаходиться лиш на заході, але границі не можна ніяк докладно провести, тим більше, що ця метатеза у многих випадках відома й у східніх говорах, почавши від ріки Рускови.

21. Отвердіння м'яких зубних перед давнім *ь* приголосних у визвуці відоме лиш у деяких приголосних, а то *s, z* у говорах гуцульських та ріки Рускови, впрочім це явище характеристичне для говорів західніх починається — правда не у всіх зубних — від ріки Ладомирки попід Маковицю (Рімне, Церніна, Ортугова) а біжить аж до Попраду. В говорах запопрудських цього явища нема.

22. Група приголосних *kt* в займеннику **kьto* не однакова нині на нашій області. Вона або дисимілювалася і наслідком того маємо *chto* на цілій західній області починаючи від Уга і на області Верховини Бережанської та Марамороської враз з говорами гуцульськими і перехідними до них. Говори дольшні на схід між Угом а Тересвою мають або нову групу *tk* (*tka*) або з пропуском *t—ko*.

23. Група приголосних *čt* в займеннику **čьto* має нині три рефлекси; *što*, котре обіймає говори західні аж майже до Уга, *šo* в долині ріки Уга крім сіл на південь від Ужгорода, *ščo*, що обіймає говори Бережанської верховини, іде в Мараморош аж до Тересви, засягаючи на пограниччі і деякі села був. жупи Бережанської до Білок та Имстичева.

24. Група *rl* не удержується на області від Латориці на схід до Тересви а на півночі до пасма полонинського (Боржава) а переходить на *ll*.

б) Явища морфологічні.

1. Найтяжче і майже неможливо перевести ізолоси деяких морфологічних явищ передовсім архаїзми в *dat. instr.* та *loc. plur.* наслідком того, що нові закінчення з *a* деклінації втискаються сюди також так, що побіч старих форм у тих самих говорах находимо й нові. Найбільше консервативний в тім огляді є *dat. plur.* а найменше *instr. plur.*

2. Відносно різниці між твердими й м'якими *o, a* пнями, то вона зберіглася лиш в говорах гуцульських а лиш деякі сліди находимо дальше поза рікою Тересвою аж по Латорицю.

3. Відносно закінчення *instr. sing. f. -ou, -ot, -u*, то наша територія розділена на дві області. Закінчення *-ou* сягає від говорів гуцульських та ріки Рускови аж до ріки Ондави а на півночі до В. Свидника, Капішови, Кружльова, Вапеніка, т. е ріки Ладомирки, звідки починається закінчення *-ot*, що тягнеться аж до говорів запопадських включно. Закінчення *-u* появляється лиш в говорах пограничних зі словацькими, а то у селі Ременіни та Шом.

Такі самі закінчення з таким самим географічним розміщенням зустрічаємо і у деклінації займенниковій.

4. Нерівність закінчення прикметників роду середнього в *pot. sing. -oje, -oj, -e, -o* розділяє нашу територію на п'ять областей. 1. Закінчення старе *-oje* обіймає центральну частину від ріки Терєблі з перехідною половою між Терєблею і В. Рікою аж до долини ріки Уга; 2. закінчення *-oj* обнімає долину ріки Уга аж до ріки Ціроки; 3. закінчення *-e* займає дві області: 1. західню від ріки Ціроки аж до говорів запопадських включно; 2. східню від ріки Терєблі аж по ріку Рускову; 3. закінчення *-o* зустрічаємо лиш в селі Завадці та Порачі.

5. Закінчення *gen. sing. fem. -oij, oj* розділяє область нашу на дві частини. Перша тягнеться від говорів гуцульських аж до Лабірця, друга від Лабірця аж по за Попад (кірм того його находимо також і в селі Рускові на найдальшій сході).

6. Закінчення *loc. sing. masc. і neut. прикметників твердих* у говорів західніх, починаючи від Лабірця з виїмкою говорів Маковиці кінчиться на *-yt* так як і *instr. sing.*

7. Закінчення *pot. plur.* для всіх трьох родів є трояке і для того і область наша розділена на три частини: 1. західня область від говорів запопадських аж до р. Ціроки має закінчення *-ы*; 2. від ріки Ціроки аж до говорів гуцульських включно находимо закінчення *i*, а на ріці Рускові закінчення *-ыi*.

8. Форми *gen. dat. sing. займенника особового vjn < *onъ, joho, joti, jeha, jети* не однаково розміщені. Старі форми *jeha*,

ietu поширені від р. Рускови аж по р. Тересву. На ріці Тересві маємо форми подвійні: *ieho* та *ioho*. Відтак на заході стрічаємо ті самі форми у говорів запопадських, але початок їх вже від Орлова. Від ріки Терєблї аж до Попраду находимо новіші форми *ioho*, *ietu*.

9. По типу *ieho*, *ietu* зберігають також старі закінчення в gen. dat. sing. *-eho*, *-etu* займенника: *naš*, *vaš* в говорах гуцульських та ріки Рускови а навіть рідко на Тересві і на Терєблї.

В конотації дієслів находимо також значні різниці в закінченнях та творенні часів.

10. а) В 1. особі sing. та 3. plur. випадає інтервокалічне *i* а на його місце виступає інтервокалічне *u* у дієслів з пнем часу теперішнього на *-je*, котрих основа кінчиться на голосний. Це явище простягається від Лабірця на схід аж до В. Ріки в Марамороші та околиць Королева. Виїмку творить верховина Бережанська та Марамороська.

б) Закінчення *-at* місто *-u* у дієслів V. кл. 1. групи починається від Уга а тягнеться до найдалше західних кінчин.

в) Закінчення *-it*, *-et*, *-at* на місці *-u* находимо на островах: в Гельцмановцях, Словінках, Пораці, Завадці та Вісланці.

г) Закінчення *-iju*, *-iju*, *-yju* у дієслів на *-ovati* займає простір від ріки Ціроки аж по Попрад за виїмкою говорів маковицьких.

е) Зберігання гортанного *h* і задньо-піднебінного *k* в 1. sing. і 3. plur. праєс. займає область долини ріки Боржави (околиця Білок), горішнього Уга, та ріки Тур'ї.

9. Знов в окрему область треба виділити ті дієслова кляси IV, котрих пень часу теперішнього кінчиться на *s*, *z*. Вони на області, починаючи від Ужгорода (Коритнян-Оноковці) аж до говорів запопадських, не переменяють цих приголосних на *š*, *ž*, але оставляють їх незмінними з тим, що там, де *s*, *z* перед м'якими голосними змінється на *š'*, *ž'*, там також і наші *s*, *z* в 1. особі однини та 3. множини мають перед *-u* — *š'*, *ž'* (*naš'u*, *važ'u* — *naš'u*, *važ'u*).

11. Неоднакове закінчення 3. особи однини і множини об'являється в твердості або м'якості *t*, у зберіганні або незберіганні *t* в 3. sing. дієслів класи *-e-*, та у зберіганні або незберіганні *t* в 3. особі множини.

а) Починаючи від говорів запопадських аж до лінії Ольга—Праврівці—Гавай—Рокитівці находимо в 3. sing. і plur. тверде *t*, котре дальше на схід виступає на Верховинах: Ужанській, Бережанській та Марамороській, збігаючи звідтам на південь на Керецькі і здовж долини Боржави відтак на схід по р. Рускову. Середина між Олькою (Лабірцем) та Боржавою зберігає м'яке *t*.

б) Це *t* відпадає в 3. особі однини у дієслів *-e-* класи за виїмкою говорів р. Рускови (*nese — neseť*).

с) Однак в говорах гуцульських в 3. особі множини у дієслів класи у (*i*) в закінченні *-ěť* відпадає *t*: *nos'ě, chodě*.

12. Перша особа множини кінчиться на *me* або *mo*. Перше закінчення займає всю область від Попрада аж до Тересви, кітловину Сигітаську та р. Рускову. Говори гуцульські мають закінчення *-mo*.

13. а) Час минулий зложений з *part. praet.* II і слова помічного *jest*. Це *participium* у говорах західніх до Лабірця (за виїмкою говорів запопадських і тих, де *t* перед твердими переходить на *ц*) кінчиться на *t* (*l*) а далі на схід на *ц*.

б) Час минулий дієслів: *plesty, mesty, vesty, bosty* кінчиться на *ch* або *h*: *pluch, mjuch, vjuch, buch* або *plüch, müch, vüch, büch* на області долішній (на полудне від пасма полонинського) між Середнім та Тересвою відтак аж на ріці Рускові. Ці форми зустрічаються ще і на області на схід від Уга від Улича на північ до Новоселиці.

Творення часу майбутнього (*futurum*) не однакове. На заході аж до Лабірця час майбутній твориться при допомозі *particip. praet.* II і слова помічного *budu*: *budu chodyť*, на схід від Лабірця при допомозі *in pítiv-a* та помічного слова *budu*: *budu chudyty*. Це помічне слово *budu* заступається також словом *ти* < *іти* + *infín.*: *ти chodyty* на Гуцульщині, в говорах перехідних, ріки Рускови а також в Мараморощі в околиці Хуста, хоть ту не все з однаковою силою.

Напря́м ізо́лос.

Приглянувшись *mapi* ізо́лос, побачимо, що переважна частина їх має напрям з півночі на південь і то по бігові рік або по пасмам гір, що біжать з півночі на південь. *Кожна* ріка, чи там її долина, є границею щонайменше однієї ізо́лоси, але часто зустрічаємося з явищем, що одна ріка є границею кількох ізо́лос (Тересва, Латориця, Цірока, Лаборець, Ондава, Попрад). Всі більші ріки південного Підкарпаття як також не рідко й менші є границями певних діалектичних явищ. Тим пояснюється й напрям комунікації і ближчої стичности населення між собою на певних областях. В рідких випадках рівнобіжні з ріками гори переставали бути природними границями, бо життєві інтереси населення ломали їх. Так приміром гуцульські говори розширилися на ріки Косву (с. Косівська Поляна) і на Кобилецький потік (с. Кобилецька Поляна) не долиною ріки Тиси в напрямі з півдня на північ, а верхами від Рахова, бо пастирський спосіб життя і праця

з сіном по вершках не примушували населення ходити по вузькій долині Тиси, але по розлогих верхах. Ці дороги через верхи остали і тепер. Те саме можна запримітити і на області бувшої Марамороської Верховини. Досить високе пасмо Боржавських полонин не перешкаджало населенню округу волівського зноситися верхами з населенням округу Довжанського, через що можемо зрозуміти, що околиця південно-волівська з огляду на рефлекс $\dot{u} < *o$ закритого лучиться з долиною Боржавською. Дорога, що іде з Волового на Хуст побіля В. Ріки, є нова а давня ішла верхами, котрої ще і тепер уживають села північних узбіч Боржавської полонини.¹ Лиш не многі ізоглоси мають напрям зі сходу на захід, чи лучше сказати біжать по рівнобіжниках. До них належить і частина ізоглоси звуку i як рефлекса закритого $*o$. Ця ізоглоса біжить наздовж полонинського пасма, починаючи від ріки Уга аж до Синевир-Поляни. Дальше такий напрям має частинно ізоглоса $\dot{z} < d + i$, яка біжить також здовж Боржавських полонин від Синевира в напрямі до Латориці а також ізоглоса закінчення часу минулого дієслів: *vesty, mesty, plesty, basty* — *ch* місто u , що біжить від південного склону полонини Рівної (Раково, Пасіка) попід полонину Боржавську а від Колочави звертає аж під Бесіди. Ізоглоса $\dot{z}i < \dot{y}$ веде попід полудневі склони Синаторії та Анталовської гори на північ від Ужгорода. Ізоглоса рефлексу $y < \dot{y}$ біжить по підніжжі Карпат на південний схід від Ужгорода. Ізоглоса форми часу тепер. 1. і 3. особи дієслів на *-ovaty*: *їци*, іде з початку попід гори Бардіївські та Маковицю в напрямі на схід і за Лабірцем переходить під Бесіди. Накінець ізоглоса м'якнення t перед i в inf. іде попід Маковицю в напрямі до Лабірця.

Під цим оглядом також не можна робити далеко ідучих висновків що до стичности населення а в тім і взаємного перенесення язикових явищ. Так прим. Боржавські полонини не перешкодили поширенню по обох сторонах новіших явищ, як рефлексові $\dot{u} < *o$ або метатезі $tk < kt$ в займеннику *kto < koto* а натомість здержали перенесення рефлекса $\dot{d} + i > \dot{z}$ в 1. особі часу теперішнього (*chožu*) поза полонинське пасмо. Це мабуть зависіло, відки дане явище ішло. Рефлекс $\dot{z} < \dot{d} + i$ в 1. особі часу тепер. ішов скорше зі сходу, коли ж бо рефлекс закритого $*o > \dot{u}$ правдоподібно ішов з півночі на південь, бо про це дають докази деякі історичні дані (граматика Івана Могильницького з 1822 року, та межеві записи з околиць Волового у збірнику Pesty — про це: А. Petrov: Межевыя названія).

¹ Описав цю дорогу галицький письменник Микола Устіянович в р. 1841. під тит. „Ніч на Бержаві“.

Питання діалектологічного розподілу українських говорів Підк. Руси і сумежних областей.

Рішити питання розподілу українських говорів Підкарпатської Руси і сумежних областей не приходиться легко мимо так великого числа диференціальних явищ. Причина цього та, що рідко ми находимо області замкнені більшою кількістю ізоглос, противно одна область лучиться з другою меншим або більшим числом ізоглос. Найбільше ліній ізоглосових перетинає долину ріки Тересви. На схід від неї, поминаючи говори околиці Сигота і ріки Рускови, що мають радше характер перехідний, лежать говори *гуцульські*, об'єднані цілим рядом явищ, яких не знають говори, що лежать на захід від Тересви а радше від її лівобережного пасма. Говори на захід від Тересви визначаються многими архаїзмами, так у звучні, як й морфології, відмінними від говорів гуцульських а на західніх областях виявляють много прикмет говорів словацько-польських.

Говори *гуцульські* є молодші, бо колонізація цієї області одна з наймолодших, починаючи з кінця XVII. століття. Найбільше характеристичними їхніми явищами є: 1. відсутність різниці між *ь* а старим *и*, котрі сплинули в один середній звук *у*, широкий, склонний до *е* (означаю його *у^е*): *syen*, *r/yeba*, *rob/ye^{ye}*; 2. лиш один рефлекс закритих **o*, **e* > *i*: *k'in'*, *n'is* (< *nesty*); 3. перезвук м'якого *a* у вузьке *e* (його означаю через *é*): *ž'el*, *š'j'epka*, *r/obj'é* (< *r/obj'iat*), *š'č'ésté*; 4. відсутність різниці вузьких і широких *o*, *e*: *k/on'í*, *kon/evy*, *den'*, *četver'*; 5. зберігання м'якості приголосних середньо-піднебінних *š*, *ž*: *č'ort*, *ch/oč'u*, *š'j'epka*, *ž'eba*, чого не знають інші говори південно-карпатські; 6. зубні *d*, *t* перед *i* < *ъ* переходять на м'які задньоязичні *g'*, *k'*: *d'ido* > *g'ido*, *t'isto* > *k'isto*; 7. диспалаталізація зубних сичних *s*, *z* та *c* у наростку *-ec'* у визвучці: *ses*, *sé* (*су*) > *s'a*, *križ*, *kupec*; 8. затрата закінчень *dat.*, *instr. plur.* давньої деклін. *o* пнів; 9. строга різниця між деклінацією м'яких і твердих *o*, *a* пнів, а вірівнання їх з закінченнями *-a* пнів; 10. зберігання давнього типу деклінації займенника особового 3. особи однини: *j'eho*, *j'etu* місто *j'oho*, *j'otui* та займенників присвійних: *naš*, *vaš*: *n/aše^{ho}*, *n/aše^{tu}*, *n/ašeⁱ*; 11. закінчення 1. особи множини у дієслів на *-to* місто *me*: *budeto*, *robuto*; 12. опускання *t* в закінченні 3. особи множини у дієслів з тематичним *y* (*i*): *robj'é*, *syd'é*; 13. брак *l* *epenth.* у більшості говорів в конюгації дієслів, котрих пень часу тепер кінчиться на губний: *p*, *b*, *v*, *m*: *r/obj'iu*, *spj'iu*, *l/otj'iu*, *hot/ovj'iu*; 14. творення часу майбутнього також при помочі дієслова *ти*, *meš*... (< *im/у*, *im/еš*) *ščo meš robjuty*, що однак засягає й в говори долішно-марамороські; 15. *inf.*

слова поміч. *buty*, час. мин. *буц*. Областю цих говорів є села горішньої Тиси до її закруту на захід аж на ріку Вишаву з селами Красна і Бистра та села бічних приток Тиси: Косівська Поляна, Росішка, частинно і Кобилецька Поляна.

Говори ріки Рускови, що обіймають три села: Рускову, Рус-Кривий та Рус-Поляну та говори околиці Сигота з селами: Луг, Великий і Малий Бичків, Крачуново, В. Руна, Миково, частинно і Кобилецька Поляна, Вишня Апша та Апшиця творять ряд говорів перехідних до долішньо-марамороських через рефлекс закритого **o* > *u* (*vuz*, *puř*, *vul*) та зберігання *a* по бувш. м'яких приголосних: *čas*, *žal*. В цих перехідних говорах треба однак вирізнити від себе 1. *говори руцанські (ріки Рускови)*; 2. *говір села В. Руна*; 3. *говір сіл надтислянських коло Сигота, а то: Луга, Бичкова, Крачунова, Микова, Вишньої Апші та Апшиці*.

Говори ріки Рускови зберігають деякі особливості говорів гуцульських, а то: 1. широкість *y*; 2. перезвук 'а в *ě* лиш в закінченні пом. асс. sing. іменників р. ніякого на *-yje*: *nas'tn'ě*, *z'ilě* (але і то не все) та у числівників: *piět'*, *deviět'*, *des'ět'*; 3. диспалаталізацію приголосних зубних: *s*, *z*, *c*: *kruz*, *ses*, *kos'ec*; 4. м'якість середньо-піднебінних *š*, *ž*, *č*: *ž'aba*, *noš'a*, *choš'u*; 5. зберігання деклінаційних типів займенників: особового 3. особи муж. р. однини *jeħ'o*, *jeħ'u* та займенників присвійних *naš*, *vaš*: *n'ašeħo*, *n'ašetu*, *n'ašeĭ*; 6. зберігання різниці між м'якими і твердими *o*, *a* пнями в деклінації, однак в Рускові находимо вже початки впливу твердих основ на м'які; 7. відсутність *l* ерентн. конюгації дієслів, котрих пень теперіш. часу кінчиться на губний приголосний: *r'ob'ju*, *t'or'ju*. Заразом однак виказують такі особливості, які їх вирізняють від говорів гуцульських з-над горішньої Тиси а споріднюють їх з говорами долішньо-марамороськими з однієї сторони та з говорами гуцульськими ріки Черемоша з другої. Признаки, що споріднюють ці говори з долішньо-марамороськими ось які: 1. зберігання голосного *a* і по м'яких приголосних: *č'as*, *s'apka*, *ž'al*; 2. рефлекс *u* з закритого **o*, а рефлекс 'у з закритого **e*: *ruh*, *kun'*, *na d'ouħum sel'ju*, *yd n'uj*; 3. зберігання в dat., instr., loc. plur. старих закінчень: **omъ* > *um*, *-ы*, *-ich* у іменників роду чолов. і ніякого давніх *-o*, *-u* пнів а також іноді *-t* пнів: *planum*, *z v'oly*, *v Kvasiħ*; 4. закінчення 1. plur. praes. на *-me*: *hrebem'e*, *k'oleme*; 5. час минулий від дієслів: *plesty*, *mesty*, *vesty*, *bosty* > *popl'uh*, *zamn'uh*, *pryv'uh*, *yzbuh*.

З говорами гуцульськими ріки Черемоша сходяться вони через: 1 рефлекс *y* на місці закритого **o*. но лиш по губних: *vuz*, *vun*, *bub*; — 2) закінчення *t* в 3. особі однини у дієслів з тематичним *e*: *d'ujet*, *v'ijet* і т. д.

Крім того вони мають і свої особливості як: 1. зберігання дав-

нього *i* по *ĕ*: *ĕitaty, spivajuĕi* (part. praes.), 2. gen. sing. fem. прономінальної деклінації *-oi* а не *-oiĭ, dobroĭ, sei*. — Перехідні говори присигітські різняться від гуцульських тим: 1. що *'a* не переходить в *ĕ*; *ĕas, ĕarka*; 2. *e* перед м'яким складом звучується: *sĕs', vĕr'ch*; 3. рефлексом закритого **o* є *u*: *kun', uĕ/ar'*, а закритого **e* лиш в деяких положеннях *'u*: *na n'ui*; 4. середньо-піднебінні *ĕ, ž, š* отверділи: *uĕ/ar', šarka*; 5. в деклінації іменників роду чолов., а то в dat., instr., loc. plur. зберігаються давні закінчення *-o* пнів: *k/on um p/anum* (побіч *panam*), *z v/oby*. З гуцульськими лучаться вони через: 1. відсутність *ы*; 2. зберігання різниці між м'якими і твердими *-o, -a* пнями в деклінації; 3. закінчення 1. особи множини в конюгації дієслів на *-mo*: *ch/odymo, ĭim/o*, та приставкою *vi* місто *vy*: *viŕyysaty, vidaty*.

Говір села В. Руни визначається передовсім одним замінним явищем. а то тим, що кожне *y* пересунуло свою артикуляцію взад і спалилося з *ы*: *rob/ыты, rošын/ыты, Vasył*. Це очевидно сталося під впливом румунським, бо в сусідніх говорах румунських артикуляція багатьох голосних пересунена взад, що акустично дає голосним горляну низьку закраску. Зберігання старого *i* по *ĕ*, та закінчення 1. особи множ. часу тепер. *-me* з'єднує говір цього села з говорами ріки Рускови.

Від ріки Тересви зачинаються говори, котрі становлять основу південно-карпатських говорів з їх багатьма архаїзмами, або явищами, котрих вже не знають сусідні говори північно-карпатські. Но перехід цей не такий різкий від говорів гуцульських, як би здавалося. Говори на захід від ріки Тересви мають багаті риси спільні з гуцульськими. а то: 1. рефлекс *i* зі старого *ĕ* та зі закритого *e* перед м'якими приголосними *i*: *m/ĭra, v/ĭter, t/ĭsto, d/ĭdo, p/ost'ĭl, r/emĭn', k/lamĭn', vil'a, nas/ĭn'a*; 2 рефлекс закритого **o, *e > i* у говорів верховинських та західних: *k'ĭn, s'ĭl, sn'ĭp*; 3. рефлекс *ž < d + ĭ*, правда лиш у частині говорів: *medvležyĭ, pr ĭ/laža, slaža, slyžy, vlyžy*; 4. м'якість *r* передовсім в наростках *-ar', -yr'* а і в середині слів: *p/ysar', pastyr' (pastlyr') ver ch*; 5. перехід *l* на кінці складів на двогубне *ц* або губнозубне *v*: *p/ouпцĭ, ž/ouццĭ*, (у гуцульських говорах *-yĭ*), *vouk chodlyy, m/ayy*; 6 *yr, by (ly)* на місці давніх *trst, tlat*: *yrstlyty, klyrve* (приміри дуже ограничені) *ĭablyko*; 7 закінчення instr. sing. жіночих іменників, прикметників і заіменників на *-ou*: *r/ыbou, kn/ыhou, d/obrou, tob/ou*; 8. щезнення давньої деклінації *n* пнів середнього роду та зрівняння оставших іменників цієї деклінації з типом м'яких *-o* пнів середнього роду на *'-a*: *ĭmĭa, s'ĭmĭa* — gen.: *ĭm'ĭa, s'ĭmĭa*, dat.: *ĭmĭu, s'ĭmĭu* і т. д.; 9. уживання вказивного займенника *ses', ses'la, sesje* у значній частині говорів, бо аж до

долини ріки Уга; 10. творення часу минулого зложеного: *chodjujet, robujujet*; 11. творення часу майбутнього при допоміг *budu + inf.* у говорів аж до Лабірця та при допоміг *ти, теš . . . + inf.* у говорів долішньо-марамороських в околиці Хуста: *chodjuty ти, chodjuty теš* і т. д. На спільні риси говорів перехідних р. Рускови і околиць Сигота вже була звернена увага.

Є там і спільноти лексикальні, а то уживання слова *h'id* місто *rik*, *devjanosto* місто *devjal'des'at'*, *voroch*, *voroshnyi* та інші вивідні слова на поняття *спільноту*; *časijnjuk* місто *hodjynka*.

Однак, мимо того, ціла область від Тересви до Попраду незвичайно різноманітна під оглядом діалектичним. Поділ на говори з наголосом стає і подвижним, або лишаків і лемаків об'єднує ці говори в дані групи лиш під оглядом рухомого і нерухомого наголосу або деяких лемківських прикмет¹. Ці признаки однак не можна уважати за сутні. Вже більше сутні були б признаки заступства закритих **o*, **e*, на основі котрих можна б з певними застереженнями поділити всі говори на верховинські і долішні, верховинські з молодішими признаками процесів фонетичних (рефлекс *i*) а долішні зі старшими признаками (рефлекс *u*, *ü*). І ту верховинські попрадські мають старший рефлекс **o* > *ы*, а велика часть списько-шариських говорів рефлекс **e* > *'u*. Однак, як ми по ізогосах видимо, таких суцільних областей ледви кілька а противно далеко більше є таких признак, ізогоси котрих біжать від Бескідів в напрямі південнім і в той спосіб верховинські та долішні області стають нерозривними.

Через це говори українські цієї території можуть бути поділені на більші або менші групи і підгрупи, об'єднані більшим або меншим числом признак так фонетичних як й морфологічних.

До таких більших областей можна зачислити: I. область від ріки Тересви аж до Латориці, II. від Латориці до Уга, III. від Уга до Лабірця, IV. від Лабірця до Попрада й його околиць західніх, V. острови.

Всі вони об'єднуються лиш дуже малою кількістю прикмет. До цих об'єднуючих прикмет належать: 1. зберігання *ы* за вийською кількох сіл під Ужгородом та в Земліні; 2. зберігання *a* у всіх положеннях; 3. двоїстість *o*, *e*, т. є нормального та вузького принайменше до ріки Лабірця; 4. м'якість *r'*, не зважаючи на його повільне щезання в найдальших говорах західніх; 5. твердість середньо-піднебінних *š*, *ž*; 6. рефлекс

¹ Диви мою статтю: До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межі Латорицею і Боржавою. Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді XI.

тойт з групи *tol*t; 7. зберігання давніх закінчень *o* деклінації в *dat.*, *loc.* *plur.* в більшій або меншій мірі; 8. затрата різниці між твердими і м'якими *o*, *a* пнями в деклінації за виїмкою області на схід від Латориці, де ще в деяких випадках різниця ця не затерлася; 9. зберігання м'якого типу прикметників; 10. закінчення *l. plur. praes.* на *-te*.

I. Область від Тересви до Латориці об'єднується отсими признаками: 1. зберіганням давніх сполук: *ky*, *hy*, *chy*; *rukы*, *rohы*, *chyža*; 2. сполукою *šy*, *žy* в середині слів супротив зала-торичанської сполуки *šy*, *žy* в наслідок пересунення артикуляції *š*, *ž* в середині слів і по *š*, *ž*; 3. останками різниці між м'якими і твердими *o*, *a* пнями в однині а також в займеннику особовім *opa*: *něc*.

Цю область можна поділити на: 1. *долішньо-марамороську*, яка однак на ріці Тересві сягає аж під Бескід а на Тереблі до Колочави на півночі, між сходом а заходом обмежена долинами рік Тересви та Великої Ріки, а на південь етнографічною границею румунською. Признаками, що об'єднують говори цієї області є: 1. рефлексі закритого **o > u*, а закритого *'e > 'u*: *vül*, *n'üs* за виїмкою деяких категорій на горішнім бігу ріки Тересви, де натомість маємо *-i*; 2. частинна твердість *č*; *čas*, *čort*, но ця признака заходить ще дальше на захід в долину ріки Боржави а границі її покривається з границею був. жупи Марамороської, т. є до села Заднього; 3. зберігання інтервокалічного *ï* в 1. особі однини і 3. множини часу теперішнього: *maïu*, *maïut*; 4. тверде закінчення 3. особи однини і множини *-t*: *dieržyt*, *s'vřityt*, *dieržat*, *svřifat*; 5. на місці займенника питального *što* < *čto* у переважній частині *ščo*; 6. твореня ступня вищого прикметників при допоміж *maï* + степень рівний: *maï dobrыi*, що є впливом румунським; 7. асиміляція *r* до *l* в сполучі *rl*: *välla* < *vürla*, *tella* < *terla*, що сягає однак аж в був. ж. Уюцьку і Бережанську в околицю Іршави по Мукачево. За признаки, що сполучали цю область з гуцульською та перехідними а передовсім *ž* < *d + ž*, була вже бесіда гори.

Друга область *уточасько-бережська* від р. Боржави до Латориці а на півночі ограничена пасмом полонин Боржави, на південь етнографічною границею мадярською. Різняться від марамороської: 1. рефлексом *ü* з закритого **o*, *é*: *vül*, *kün'*, *vüz*; *nüs* > **nesь*, *müd*; 2. м'яким *č*: *č'ort*, *č'as*; 3. визвучне *ï* в *dat. loc. sing.* займенника особ. 3. особи жін. переходить асимілятивно на *u*: *dač üü pytu*, *na nüü*; 4. м'яким *t* в закінченні 3. особи однини і множини часу теперішнього: *chodyt*, *lovlat*, що розширяється дальше на захід аж до Лабірця; 5. заміною інтервокалічною *ï* через *u* (*v*) в 1. особі однини і 3. множини

часу теперішнього: *m/aци, zn/aци, m/aциt, zn/aциt*, що також сягає аж до Лабірця; 6. займенником питайним *što* на місці *što*. Це явище відтак є пануючим за виїмкою долини Уга на цій далішній області аж по за Попрад.

Третя область *верховинська*, що лежить по за пасмом полонинським на північ а обнімає округи волівський та веречанський до Жденієва. Найголовнішими признаками цієї області є: 1. рефлекс *i* з закритого **o, *e: viz, nis, mid, plju*. Цей рефлекс продовжується опять на захід і сягає аж до ріки Уга. Виїмку становлять: Волове, Лозянське, Н. Синевир та Колочава-Горб і Імшади, що мають натомість *ü*. 2. На місці *d + i* мають ці говори *dž: chodžu, pr iadža*. 3. Займенники питальні **k-to, *što* мають фонемі: *chto, što*, но побіч цього в окрузі волівським находимо ще в долішніх частинах *tko, što*. 4. Відсутність інтервокалічного *u* в 1. особі однини і 3. множини часу теперішнього: *taци, тацит*. 5. Отвердіння *t* в 3. особі однини й множини, як в говорах долішньо-мараморських. 6. Твердість *č* як *й* в говорах долішньо-мараморських. 7. Ассиміляція *d* до *n* в групі *dn*, яка ту в порівнанні з другими околицями переведена дуже консекветно, в наслідок чого і сусідні голосні приймають закраску носовости: *vytšo < vudno, ptes' < dnes'*. Ця носовість в окрузі Веречанським має найбільше розповсюдження й переноситься й на другі голосні без огляду на близьке сусідство носового приголосного. 8. Заміна м'якого *n* в середині слів перед приголосним на *i*: *molodejkyi < moloden kyi, rajšcyra < ran šcyra*.

II. Область *бережансько-ужанська* об'єднується лиш однією признакою, а то групою *ky, hy, chy: ruku, knyhy, chyža* місто мараморського: *rukы, knyhy, chyža* або й подібного земплінсько-шаришсько-списького.

Другі признаки, а то: 1. пересунення артикуляції *š, ž* взад а вслід за тим переміна артикуляції давнього *i*, що наступало за ними, до *ы* (погрубіння *y*): *šylo, žyto*; 2. рефлекс *dž* на місці *d + i*: *molodž'yi, urodž'ai, chodž'u*; 3. поява форм дуальних в *instr. plur.* так в деклінації іменній як і в деклінації займенниковій: *-ota, -ыта*; 4. творення коротких форм *impregativa* — з'єднують цю область з всіми говорами західними аж до Попрада. Признаки під 3 і 4 починаються вже від Боржави на півдні а від Скотарського на півночі. Згадана область має однак ще такі признаки, які її ділять на кілька менших або більших областей.

Долішня часть має на місці закритого **o > u, *e > 'u, viz, vjuz*. Ця знов має ще інші поменші області із своїми особливими признаками. Перша — *то північно ужгородсько-середнянська* до пасма Синаторії, де на місці *ы* находимо лямбілізований

голосний близький до *o*, котрий ми означали через *oi*: *mžilo*, *raiba. paži*; 2. Область південно-ужгородська на схилах Карпат, що обіймає села: Горяне, Дравці, Баранинці, Коритняне, Довге, Лази, Стрипу, Цигановці, де *ы* у всіх положеннях щезло а у Доманинцях, Оноковцях, Не вицькім і Кам'яниці лиш в деяких положеннях; 3. Область долини ріки Уга з її притоками, де на місці довгого закінчення прикметників роду ніякого *-oje* находимо закінчення *-ož*, що на захід сягає аж до ріки Ціроки, а на місці займенників питайних *kto, što* має *chto, šo*. На ріці Тур і цього явища нема. Сполуки *ki, hi, chi; ruki, rohi chiža* — також є характеристичні для цієї долини, но під Бескидами досягають вони аж до Шербівця на ріці Жденивці.

Верховинська область поза пасмом полонинським вирізняється від долішньої рефлексом *i* із закритого **o, *é: píp, l'sitka*, та твердим закінченням *-t* в 3. sing. і plur. praes.

В окрему область з'єднуються ці села від Пудгородя на північ до річки Ублянки а звідси через Ублю здовж Уга по за Березний на північ на Стричаву, Княгинин, Домашин, Суль, Кострини, що мають на місці наголошеного *u* перед твердими складами понижене *u* з закраскою *o = ŭ: kūrka*. Явище це, як показано у часті фонетичній, звісне кільком селам на схід від Середнього, далеких від нашої області.

Область між Угом а Лабірцем має характер говорів перехідних до західних лемківських або долами до східньо-словацьких. Від Уга починаються признаки як: 1. щезання палятальности *s* в займеннику зворотнім *s a > sa*, що є признакою східньословацьких говорів; 2. форма займенника питального *chto*, що поширена аж за Попрад; 3. голосний *i* на місці старого *i*, хоч не у всіх положеннях; 4. верховинська область, починаючи від Ставного, оп'ять має сполуки *ky, hy, chy*, що відтак біжать аж за Попрад. Крім того находимо на цій області ще свої особливості як: 1. м'якість *č'*, котре переходять в м'яке *š'* особливо перед *k*; *kaš'ka < kač'ka, š'ort < č'ort*; 2. переміну *š* на *č'* перед *k*: *č'koda, doč'ka < škoda, doška*.

Відтак між Ужгородом а Собранцями попід підгірря находимо кілька сіл, а то: Петровці, Корумлю, Гусак, Колібабці, Порубку, Прикопу, Конюш з характером говорів перехідних до східньословацьких. В кожному з цих сіл говір виказує інший ступень переходу до східньословацьких а також в зависимості від генерації. Стара генерація зберігає ще останки говорів, подібних зовсім до північно-ужгородських,¹ молода генерація до літ 40 вже підпадає під сильний вплив східньо-

¹ Диви про се окремо: Говір села Валяшковець був. земпайнської жупи (Записки Н. Т. Ш. у Львові т. ХСІХ, стор. 345.

словацьких говорів, який зазначається в переході $d, t + i$ на c, dz , затраті y і переході до i , перениманні на місці τ (\acute{e}) в декотрих словах e : *vera, mera, mech, les* но *rika, vitor, smich, hn'izdo, g'ido < dido*. З тих сіл Петровці, Корумля, Гусак і частинно Колибабці зберігають по губних лабіялізований звук \acute{e} (у Броха ω) а також подібний звук на місці u з закритого $*o$. Дальші села на місці y мають ще напружений голосний $-y$, або i , крім того в декотрих словах зберігають м'яке t' : *mat' < mati*, інфп.: *byvat', placit'* правдоподібно із закінчення $-ti$, яке по свідотствам граматики А. Духновича з р. 1852 (Сокращенная грамматика русского языка) було розповсюджене в цілїм Собранецькїм окрузї, тоді ще не пословаченїм, а останки котрого находимо ще нинї в селї Валяшкївцях).¹

Говір села Валяшковець, це цілість для себе, що стоїть поміж був. говорами собранецькими а говорами між Угом а Цїрокою. Зберігає він: 1. y ; 2. u на місці закритого $*o$; 3. частинну затрату l erenth. по губних в конюгації а з тим отвердїння губних: *lubi, terpu*; 4. сполуки ky, hy, chy ; 5. старе i , котре м'якчить приголосні d, t, l, n ; 6. африкати $d\acute{z} < d + \acute{z}$, $\acute{e} < t + \acute{z}$; 7. закінчення прикметників в 1. sing. neut. $-oi$; 8. закінчення dat., loc. sing. $-o, -a$ пнів $-oi$.² Прикмети, вчисленї під: 1, 2, 4, 6, 7 лучать цей говір так з північно-земплїнськими говорами між Угом а Цїрокою, під 3, 5, 8 з говорами собранецькими.

Говори між Цїрокою а Лабїрцем мають частинно вже ті признаки, які находимо у говорів залабїрських а частинно такі, котрі находимо над Угом, так що на цїй основї можемо їх назвати перехідними. До перших належать: 1. рефлeksi закритих $*o, *e > i$: *viz, dım, pryn'is*; 2. коротке закінчення прикметників роду нїякого в 1. sing.: *dobre pole*; 3. закінчення $-y$ в nom. plur. у прикметників для всїх родів: *malı hus'ata, dobry kın'i, dochy nos'i* та 4. закінчення 1. sing., 3. plur., praes. дієслів на $-ovati$: *ııu, ııut: kupııu, kupııut, nosııu, nosııut*. До других зачислити треба: 1. великий ступень паляталїзації \acute{e} , що переходить до м'якого $\acute{s} > \acute{s}'$; 2. зберїганя м'якости t в закінченні 3. sing і plur. часу теперїшнього; 3. інтервокалічне u в 1. особї однини і 3. множини часу теперїшнього.

На цїй областї треба видїлити ще села: Чукалївці, Парїгузївці, Гостовицю, Яблінку Вишню і Нижню, в котрих в закінченні прикметників чол. роду y пересуває артикуляцію вперед і зливається з u .

Від Лабїрця а зглядно від пасма гїрського, що бїжить право-

¹ Так було в р. 1925.

² Гляди про це ближче у згаданїй вище моїй розвїдї про говір того села, стор. 362 (відбитка стор. 26).

руч Лабірця, починаються говори, що їх звать *лемківські*. Найбільше характеристичними рисами їх попри вже вичислені на області між Цірокою і Лабірцем а ще дальше над Угом до Латориці є: 1. сталий наголос на другій від кінця, як у польській мові: *vyno, moloko* (но він починається вже і на схід від Лабірця а лабірська долина вже знає лиш наголос сталий); 2. тверде *l*, що означаємо через *t*, яке іноді переходить в середині слів перед твердими голосними на *y*; 3. отвердіння закінчення *t* в 3. sing. і plur. часу теперішнього: *chodyt, robyt*; 4. закінчення часу минулого на *t*: *ch/odyt, robyt* (*chodit, robit*) — (це є найширші ізголоси на згаданій області); 5. nom. plur. adject. на *-yi*: *dobry pola*; 6. gen. sing. fem. adj. кінчиться на *-oi*: *dobroi*; 7. *s* в наростках *-esь, -ica* є тверде: *kupec, pyunyca*; 8. заступство груп *trət, trət, tlət* через *tyrt, tylt*: *dyrvo, chyrbet, sylza*. Крім того находимо там окремі групи говорів, що мають свої особливості, ізголоси котрих часто перетинаються.

До них належить 1. південня область, погранична з говорами словацькими, де старе *i* м'якчить *t* в закінченні infinitiv-a: *brati, spivati* (до неї належать села: Олька, Р. Поруба, Розник, Пискурівці, Рафаївці, Лімне, Вальків, Дзетрих, Лавринів, Кобильниця, Фіяш, Руська Воля).

2. Область сильної паляталізації *s, z* перед м'якими голосними: *s'ino, z'ila, s'a*, що починається від сіл Ортутови, Шашови, Куримки, Церніни, Рімного, В. Свидника та від ріки Ладомирки і тягнеться до найдалших західніх етнографічних границь.

3. Область відсутности закінчення 1. sing. і 3. plur. *-iju, -ijut* а поява нормального закінчення *-uju, -ujut* у дієслів на *-ovati*, котра на сході і південь замикається тою самою лінією (ізголоєю), що й попередне явище (*s', z'*) а на заході кінчиться Орловом-Уяком аж до коліна Попраду, но початок її сягає від ріки Ціроки.

4. Область рефлексу *'u* зі закритого *e* в певних категоріях, а то в середині слів та в деклінації займенників: *vin, ona, ono: iuj, na n'it*.

5. Область закінчень instr. sing. fem. іменникової і займенникової деклінації на: *-ot* місто *-ou, dobrom rybot*, що починається від ріки Ондави і біжить до кінця етнографічної границі за Попрадом.

6. Область закінчення loc. sing. masc., neutr. деклінації займенникової: *-yt*, що починається долами ще від говорів сотацьких а тягнеться аж до захід. етнографічних границь.

7. Область переходу *l* на *y* в середині слів перед твердими голосними: *hoц/ova, b'ыца*, яка обнимає дві незв'язані з собою області, а то кілька сіл на схід від Топлі: Сасову, Липову,

Ортугову, Церніну а відтак область на захід від Пряшова від лінії Шом-Орлів.

Область за Попрадом на захід з селом Якуб'яни на схід від Попраду, від Сулина та Кремпаху на півночі творить окрему групу говорів об'єднаних кількома спільними рисами: 1. рефлексом $y < *o$ закритого за виїмкою Літманови, де нато-мість маємо i : *vyt', kyn', myst*; 2. \acute{e} по губних = i : *múra, viter*; отвердінням \acute{c} і dz , по котрих старе i та з \acute{e} пересувається взад та переходить в артикуляцію y : *čystyj, počy, narodžyn'a*; 4. закінченням $-u$ місто t в часі минулим; 5. частинним отвердінням r в наростках: *kolesar, pastyr*.

З поміж островів виділяються в окремі групи 1. села Банске, Давидово в окрузі требушанським (на захід від Михайловець); 2. Гельцмановці, Словінки Нижні і Вишні, Порач та Завадка; 3. Остурня; 4. Дідачів-Машківці.

Перший острів *Банске і Давидово*: 1. утратив в оточенні говорів східнословаських звук y , котрий став середньо-переднім y : *ryba, dobrvi, slyzy*; 2. рефлексом $*o, *e$ в i : *snip* (хоч вони оточені довкола говорами з рефлексом $*o > u$) *síl, plít — pryni's, pryvíz, kon'íc, dn'iu*; 3. r, c отверділи: *pysar — pyslara, h/arčar — harčlara, klučec, žlarec, pšen'icu*; 4. зберігає півпалатальність s, z перед \acute{e} : *sino, žila*. У прочім лучиться своєю формальною стороною з говорами земплінсько-шариськими: instr. sing. fem. *ot a y m'jakh 'u* місто *oč*. У деклінації займенниковій в роді жіночій в gen., dat., loc. sing. прибирає закінчення західної слов'янське: *ej: dobrej tej: tež dobrej matere, gu svojej dobrej materi, nas svojej dobrej materi* Дієслова на $-ovati$ в часі теперішнім мають $-uju$ а не $-iju$, як в південно східних земплінських говорах.

Більшість цих признаков свідчить про колишній ближчий зв'язок цього говору з північними шариськими говорами а не з південними, з котрими найбільше спільного тільки те, що $s, z + \acute{e}$ має артикуляцію корональну а взагалі перед м'якими голосними не змінюють своєї артикуляції на \acute{s}, \acute{z} '.

Другий острів *Гельцмановці, Словінки, Порач Завадка*: лучиться оцими головними признаками: 1. рефлексом \acute{e} так первісного як i з закритого e перед палатальним приголосним e подібно як у говорів попрадських по губних діфтонгічне i : *músto, bíli, prlyvíz*, по інших приголосних i : *lito, s'ino*; 2. затрата y і пересунення його артикуляції до i : *dim, sin* а лиш в рідких випадках находимо ще стадію середню y : на *iednym poču*; 3. рефлексом закритого старого o у перших трьох селах u а в Завадці iu : *múst, vůz, kún' — m'úst, k'jún', hr'júb*, а рефлексом старого закритого e в перших трьох селах переважно i а в Завадці i та $'u$: *lid, mid (m'íd), potik, svojíj —*

perepilka, jaščuricka, dat iui; 4. м'яке *r* зберігається і в середині слів та у визвуці: *ver'ba, i'lar'to, plastir' plisar*; 5. *s, z+i* (< *ě*) зберігає свою півпалятальність а перед *ja, iu* є палятальне, но не переходить до границь *š', ž'*: *sino, žila, s'jati*, але *z'at'*; 6. старе *v* або *te*, що повстало з *t*, переміняється також на безголосовий спірант *f*: *dofhi, voluf*; 7. *l* в сполучі *tblt* іноді не переходить на *v*, а то в словах: *čolnok, žoltyi*, у прочім має рефлекс *u*: *pačny, dočny (dofny)*; 8. м'які зубні у визвуці не тверднуть: *piat', des'at', den'*; 9. *d* в групі *dl* не випадає: *sadlo, midlo*; 10. закінчення прикметника роду ніякого місто *e* — *o*: *dobro pole, boh'ato s'eto*; 11. закінчення 1. особи sing. praes. *-im, -em, -am* а не *-u*: *vozim, nosim, v'ážem, davam*.

Через діфтонгічний рефлекс старого *ě* та закритого **e > ii* по губних говір цей сполукається з говорами запопадськими.

Третій острів *Остурня* різниться від говорів запопадських сильним впливом сусідніх польських говорів, котрий показується: 1. в появі польського вузького *ó* на місці старого закритого *o*: *kón', dvór*; 2. в появі *'é, e* побіч *i* на місці старого *ě*; 3. в паляталізації приголосних по *i* та частинно по *e*; 4. появою *é, ó*, в складах відкритих.

Четвертий острів — то села *Машиківці і Дідачів* в окрузі Гуменянським. Одними прикметами лучитись він з говорами горішньо-лабірськими, а то: 1. ікавізмом (**o, *e > i*), 2. такими самими закінченнями прикметників в пот. sing. n. *-e* і в пот. plur. *-y* на всі три роди. Прочі прикмети, як і горі наведені, сполучають говір цих двох сіл з говорами залабірськими, а то: 1. тверде *t* в закінченні 3. sing. і plur. praes.; 2. зберігання інтervoкалічного *i* в закінченні 1. sing. і 3. plur. praes. Форми 1. sing. і 3. plur. VI. кл. *kuřiiu, kuřiiut* а не *kuřiu, kuřiut* лучать ці говори зі зхідними по за Сніною. Но в них слідний і вплив говорів сотацьких, бо в dat. і loc. sing. іменників всіх трьох родів маємо закінчення *-oi*: *daju bratoj Stefanoj, v Amerlykoj*. Наголос деяких прикметників спочиває на закінченні: *zdrav'yi, hrub'yi, solotk'yi*.

На основі представленого нами матеріялу ми можемо за С. Еремином (О диалектической еденце — Сборник статей в честь академика Соболевского, Ленинград 1928, стор. 280) лиш констатувати окремі діалектичні особливості, з котрих кожна має як і свою географію так і свою історію. Через це насувається трудність виділити окремі області на окремі говірки, бо не всі прикмети будуть виключними характеристиками даних говіркових областей, але кожна з них буде сягати до других говірок сусідніх. Але мимо всего услівно

можливий поділ говірковий нашої області на основі певного числа характеристичних явищ. Вже було показано нами, що ізоглоси найчастіше збігаються долинами рік, но найбільше характеристичні біжать долиною ріки Лабірця а навіть Ціроки. Цими ізоглосами є: 1. ікавізм; 2. закінчення прикметників в 1. sing. n. на -e а в nom. plur. для всіх трьох родів на -я починаючи від ріки Ціроки а в дальшій від Лабірця; 3. сталий наголос на другій від кінця; 4. зберігання визвучного *l* в part. praet. act. II, як форми часу минулого; 5. поява твердого *l* побіч середнього і м'якого, а навіть перехід твердого *l* на білябіяльне *ц*; 6. отвердіння *c* в наростках -*есь*, -*іса*; 7. отвердіння зубних приголосних у визвучі; 8. сильна палаталізація *s*, *z* перед м'якими голосівками і їх перехід на *ś*, *ź*; 9. отвердіння *č*, *ž*, *š*; 10. брак *l* epenth. по губних; 11. *tylt*, *tyrt* місто *tlzt*, *trzt*, *trzt*; *tart* на місці *tort*, *tert*; 12. частинне заступство груп *tyrt*, *trzt* через *tart*. В області форм: 13. закінчення instr. sing. fem. так деклінації іменної як й займенникової на -*om*, місто -*oу*; 14. зрівнання форм loc. sing. m. і n. прикметників і займенників з формою instr. sing. -*ым*; 15. частий nom. plur. masc. на -*i* і на *e*; 16. gen. plur. -*och*; 17. уживання дуальних форм місто plur. в instr. plur. на -*oma* у іменників а -*ыта* у прикметників і займенників; 18. творення часу майбутнього при допомозі *budu* + part. praet. II; 19. закінчення дієслів VI. кл. в 1. sing. і 3. plur. на -*іи*, -*ііт* місто -*иіи*, -*иііт*; 20. тверде закінчення *t* в 3. sing. і plur. praes. Додати ще можна і впливи говорів словацьких, а то: 21. м'якість зубних *d*, *t* перед давнім *i*; 22. уживання dat. і loc. форм -*oі* для іменників всіх трьох родів. Ці говори об'єднані згаданими прикметами з більшим або меншим територіяльним розширенням можемо назвати аналогічно до таких же говорів галицьких говорами лемківськими з огляду на уживання слова *let* місто *lyš*. Но як дальше буде виказано, ці обі області, як галицька так і чеськословацька не покриваються зовсім географічно, вони лиш в головних рисах сходяться на тій самій лінії, а то цій, що біжить Ославою в Галичині а Лабірцем в Чсл. Республіці. Декотрі признаки галицьких лемків входять і на область бойківську, декотрі знов лемківські признаки південно-карпатські біжать аж до границь Марамороша до ріки Боржави.

Область від Лабірця на схід до Тересви з поступенним щезанням лемківських признаков аж до ріки Боржави відповідала би галицьким говорам бойківським, а за Тересвою на схід з рядом говорів переходних говорам гуцульським. Область долішня від Уга по Тересву а ще і дальше на схід характеристична ще такими явищами, яких не знають говори верховинські ані галицькі, явищами, $\delta + j > \xi$, метатеза *kl*, час

минулий *zplúch, vjúch, tjuúch, zbúch*. Обі області різняться значно і лексикально. Область західня (лемківська) пересичена то словакізмами то полонізмами, область східня (бойківська) знов мадяризмами та ромунізмами. Про взаїмне відношення говорів південно-карпатських з північно-карпатськими ширше в дальшій частині.

Південно-карпатські говори у відношенні до других українських говорів.

Питання це таке давнє, як давно занималися укр. південно-карпатськими говорами взагалі. У першій мірі були це місцеві уроженці з доби перших початків слов'янського язикознавства а то 30-тих років ХІХ. століття. Іван Фогарашій (псевдонім Іван Бережанин) в листі до свого земляка Орлая в р. 1827 подає загальну думку про найближче споріднення південно-карпатських говорів з українськими та підчеркує ці явища, що їх різнять від церковно-слов'янського та великоруського. Цих явищ начислює 8, а то: 1. вимову *z* як латинське *h*, 2. переміну *л* при кінці складів на *в*, закінчення інфінітива на *-ти*, 4. повноголосся, 5. переміну *е* на *о* по шип'ячих в групі *brt, tlt*, 6. перезвук *о* (старого закритого) на *і, у, ѱ (ѳ)*, 7.—8. зберігання *я* в середині слів як м'яке *а*: *мясо, тляшкое* або *іа* в роді: *міасо, тіашкое* а також у визвуці *по ѱ* в закінченні *пот. plur. neutr.* в роді *серця* а іще *і* в наростку *-іса*: *п'яниця*, 9. зберігання *ы* як один звук а не зложений або місто нього *и* в середині слів: *быки, выти* а також в закінченні *пот. sing. adj. m. g.* місто великоруського: *-ой — чесный, чистый*.

Фогарашій мав передовсім на думці говори галицькі, які пізнав через стичність з галичанами, а це виходить з дальшого ходу думок, коли він підчеркує й різниці між говорами галицькими та говорами „угрорусскими“. Різниці між ними зводить до явища перезвуку **o > y* (*пуп, вул*), та задньої вимови *ы*, що уважає за вплив румунський та другу відміну перезвуку — *й, ѳ*, що уважає за вплив малярський. До звукових явищ додає ще й лексикальні запозичення так румунські як й малярські.

Михайло Лучкай у свсій граматиці: „Grammatica Slavoguthena“ не пускається до порівняння говірок та виказання есентуальних різниць а загально подає границі говору руського (Unica Dialectus mansit absque Grammatica, et forte corruptione, scilicet: Ruthenica, aut Карпато-русска), що обіймає не лиш Малу Росцію, Польщу, но передовсім Галичину, Ло-домерію, Буковину а відси південні узбіччя Карпат.

При кінці 40-вих років констатував загально зв'язок говорів угорсько-руських з галицькими тоді найліпший знавець мовних та етнографічних відносин по обох боках Карпат Яків

Головацький в своїй „Розправі о южнорускім язичі“, зачисляючи їх до гірського наріччя.

Точніше місце між говорами української мови означила лиш пізніше розвинена діяктологія, котрій початок дав Константин Михальчук у своїй праці „Нарѣчя, поднарѣчя і говори Южной Россіи въ связи съ нарѣчьями Галичины.“ Його поділ в основі нині ще не змінений, хоч у подрібностях має чимало недотач з причини недостатку діяктологічного матеріалу. На основі його класифікації говори південно-карпатські творять одну цілість з піднаріччям червононоруського наріччя, котрого область зачинається від повітів Камянець-Подільського, західної части повіту Ново-Ушицького, на Волині від повіту Володимирського а відтак на захід по етнографічній границі аж поза Карпати, обнимаючи в Угорщині комітати: Мармароський, Березький, Угоцький, Унгварський і більшу часть Сукмарського, Сабольського і Земплайнського та більшу часть Шариського. Карпатське піднаріччя, до котрого причислені всі говори південно-карпатські, обнимають крім згаданої области на південь Карпат ще карпатську область в Галичині, а то: південно-західній кут Станиславівського округу, південну половину округів: Стрийського, Самбірського, округ Сяніцький з виімкою части північно-східньої, та південно-східній кут повіту Ново-Сандецького. Всіх прикмет, що сполучують цю область язикову, начисляе Михальчук 21, під котрими однак зібрано більше число чим 21. Прикмети такі: 1. перезвук *o* на *i* та *yi, yo, y*, цеб то у графіці латинській: *i* з перехідним звуком *ui, ü, u* з поданням приблизної области поодиноких рефлексів. Приміри: *луйй, нуйс; луй, нус; лий, нис; луйй, нѳс (= luij, nuis; luij, nus; lij, n'is; lij, nis)*. Сюди причислюе також перезвук *e—i*, також м'яке *i*, котре передае через великоруське *u*: *беріг, перід, тинь* (тѳнь), в латинській транскрипції: *berih, perid, tin'*. (Цей послідній примір зовсім хибний, бо там маємо основне *ě*.) — 2. Старе *ъ = i* рідко *e*, то бто м'якому чи йотованому *e*: *бѳда, бѳда (= bida, będa)*. — 3. Звук *a* по м'яких остае незмінений: *пальмѳт, трѳсу, цѳстѳя (= pam'jat, trjasu, šč'asta)*. — 4. Сюди причислив кілька неоднакових явищ: *a*) рефлексом старого глухого *ъ* е *e*: *пѳдѳшѳва, вѳкенце (= pıdešva, vikence)*, б) старому глухому *ъ* відповідае *ъ*: *дѳнь, пѳнь*. Ту поплутав Михальчук, та місто *ъ* написав *ъ*, що видно зі стилізації речення: *ъ* соотвѳствует *e* і *ъ*. Під цим треба розуміти вузьке *e* перед наступними м'якими складами в роді *děn'*. — 5. Побіч форм повноголосних приходять часто й неповноголосні: *золотий, златий (= zolotyj, zlatij)*. — 6. Зберігається різниця між давнім *i* та новим середнім *u*: *сірота (= sirota)* а по гортанних *k, h, ch* уживається зви-

чайно *ы*: *кыдаты, хыжа, гыркый* (*kydaty, chyža, hыrkыj*). — 7. Ту також приведено аж 3 різні явища: *a*) придих йота увипадках: *ѣстрий, ѣвес, ѣрати* читати треба: *jostryj, joves, joraty*, *b*) переміну *нь* перед *к* на *й*: *білейкий, хатойка, дівойка* (= *bilejkyj, chatojka, divojka*), но *нь* остає у формах займенника особового третьої особи: у *нього* (= у *нього*). Ту мав на думці порівняння з українськими східніми говорами, де приставочного *н* нема. — 8. Редукція *и* до *ь* у формах приказового способу: *берь, возь, ходь, берьме, ходьме, берьте, ходьте* (= *ber', voz', chod, ber'te, chod'te, ber'te, chod'te*). — 9. Інтервокалічне *і* випадає не лиш в *instr. sing.* іменників роду жінін.: *рукою, душою*, но також в 1. особі однини та 3. множини: *чуу, співають* (= *čuu, spivaut*) та у займенників присвійних: *моа, твоа, мою, твою* (= *toa, tvoa, tou, tvou*). Замішав сюди також контракцію у конюгації дієслів на *-ati*: *співамь, співашь, співають* а навіть й випускання цілих складів: *бешь, бе* (= *beš, be*) місто *будешь, буде* (= *budeš, bude*). — 10. Брак епентетичного *л* по губних: *здравья, спьять* (= *zdrav'ja, sp'jat*). — 11. Рефлекс *дж* місто східньо-українського *ж* перед йотованими: *чоджий, меджа, ходжу* (= *čudžij, medža, chodžu*). На місто загально українського зубного з африкат *дз*: *дзвір, одzero* (= *dzvir, odzero*). — 12. М'якість *рь* зберігається, як й у східньо-українським а також м'якість *ць* (приміру не подає). — 13. Твердість *к, г, х* (примірів також нема). — 14. Закінчення в 1. особі однини *-ам* у дієслів з пнем на *а*: *співамь, бігамь* (= *spivat, biham*) а у 3. особі однини тих же дієслів закінчення *-т* може опускається: *біга, співа* (= *biha, spiva*). — 15. Закінчення 1. особи множини у всіх дієслів часу теперішнього способу прямого та приказового є все *-ме* місто *-мо*: *будеме, ходьме* (= *budete, chod'te*). — 16. Час майбутній твориться при помочі дієслова *имити*: *му писати (ти рззату)*. — 17. Закінчення першого відмінка множини прикметників коротке на *-и*, то є м'яке *і*: *бідни, біли* (= *bidn'i, bil'i*). — 18. В оруднім відмінку однини іменників та прикметників роду жінін. закінчення *-оу, -оу, -оу, -оу* а у західніх говорах: *-ом, -ем*: *водоу, душоу; водоу, душоу, водомь, душомь* (= *vodou, dušeu, vodou, dušeu, vodot, dušet*). — 19. Старе закінчення давального множини іменників роду чол. і ніякого *-імь, -імь*: *хлопцямь, дивчатимь, волимь* (*chlopcim, divčatim, volim*). — 20. Числівники зложені з десятку і одиниць мають одиниці перед десятками: *одинь двацять* місто *двацять одинь*, та *чотирдцять* місто *сорок*. — 21. Слова *лем* або *лиш* уживані по обох сторонах Карпат. Дальший додаток, а то частиця *со* місто *що, шо* не має сполучуючого значіння.

Так під тими 21 прикметами дійсно сполучив аж 30 прикмет, що мали б сповувати українські говори по обох сторонах Карпат в одно піднаріччя. Ці прикмети, очевидно, не появля-

ються на цілій цій області в однаковій силі. Їх Михальчук не зьлокалізував, хоч би на ці три головні типи говірокві, котрі відомі нині під говорами лемківськими, бойківськими та гуцульськими. Но поминаючи ці недостатки, спричинені малою скількістю діалектичних матеріалів, класифікація Михальчука була вірна та з малими змінами перенимали її й другі учені. Без застереження переняв її проф. Омелян Огоновський у своїй праці: *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*, Львів 1880, стор. 18—19. Значніший вилім зі становища єдності карпатських говорів зробив А. Соболевський в *Очерк-у русской діалектології III, Малорусское нарѣчіе*. Живая Старина 1894, IV. Він на основі неоднаковости рефлексів старих закритих *o, e* виділив говори крайне південні з рефlekсами *u, y, ŷ* з групи карпатської та приділив їх до північно-українських і цим піврав генетичний зв'язок з найближчими говорами таки південно-карпатськими. Погляд цей прийняв відтак той самий Михальчук у рецензії на працю Соболевського, дальше А. Шахматов та І. Зілінський.

Зілінський взагалі сполучував говори західно-українські з північними в одну групу, а до неї причислив й говори карпатські так північні як й південні. Від північних різняться говори карпатські по його думці: 1. браком дифтонгів на місці старих закритих *o, e*; 2. відмінною артикуляцією *ы*, зберіганням групи: *кы, лы, шы* місто поліських та підляських *ki, li, chi*; 3. зберіганням м'якого *a* у всіх положеннях; 4. а також м'якого та середнього *l*. А все таки сполучують їх однакові рефлекси старих закритих *o, e* та зберігання різниці між *ы* та *u*. В цім саме й згідність Зілінського з думкою Соболевського.

В рік по появі студії Зілінського появилися висліди праць Московської Діалектологічної Комісії: „Опытъ діалектологической карты русскаго языка въ Европѣ съ приложеніемъ Очерка русской діалектології: Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколова, Д. Н. Ушакова — Москва 1915. Згадана комісія пішла у класифікації українських говорів своїми власними шляхами. Вона злучила південно-карпатські говори в окрему карпатську або карпато-угорську групу, що обіймає говори лемків, долян, замішанців і бойків, то є говори північно-карпатські, а відтак говори Угорщини. Об'єднуються вони ось якими признаками: 1. на місці старого *e* в нових закритих складах а також на місці *ъ* — *i*; 2. старі *ы* та *и* різняться, 3. дзвінкі приголосні перед тихими а також у визвуці затратили дзвінкість, 4. м'якість *r* зберіглася. Крім цього у більшій часті карпатських говорів: 1. зберігаються групи *кы, гы, хы*; 2. по м'яких та шип'ячих *a* не змінється; 3. *ш, ж*, отверділи, 4. *ы* остає в *infin.* дієслова *быти*.

Цей поділ в основі задержує Н. Дурново у своїй найновішій праці: „Введеніє в исторію русского языка“ I, Брно 1927, стор. 182—184. Він також і ту говори карпатські виділив в окрему групу під назвою „карпаторуської“, що з західньо-українською та східньо-українською творять окрему групу від говорів польських або північних, зближаючися в цім основнім поділі до поділу Ганцова з р. 1923.

Зазначивши аж 24 спільних прикмет з говорами західньо-українськими, наводить такі спільні признаки для групи карпаторуської: 1. рефlekсами старих закритих *o*, *e* є *u*, *ü* та інші звуки; 2. різниця між старими *y*, *i* зберігається, причім артикуляція *y* в порівнанні з західньо-українською понижена та заокруглена а артикуляція *i* із старого *i* є висока; 3. ненаголошене *e* не є однакове з *i*; 4. брак переходу *a* по м'яких в *e*; 5. перехід *e* на *a* в *nom. sing. neutr.* (*житл*); 6. брак контракції в *nom. sing. adj. neutr.*; 7. випад *i* перед *u* в закінченні першої особи однин та 3. множини у дієслів з пнем на голосівку; 8. група *ky*, *gy*, *ky*; 9. зберігання м'якого *r*; 10. поява середнього *l*, зберігання м'яких *d*, *t* без переходу на м'які *g*, *k*; 11. *o* по м'яких в закінченнях відмінкових м'яких прикметників та займенників; 12. брак форми дієслів типу *ходе*; 13. м'яке *t* в 3. *sing.* і *plur. praes.* та в 2. *plur. imperat.*; 14. закінчення 1. особи *plur.* на *-me*, 15. зберігання *y* у дієслові *быти*.

Як видно зі зіставлення признак Московської Діалектологічної Комісії та проф. Дурново, оцей послідній розширив їх з вісьмох свого давнішого „Опыту“ на 16 а то для того, що фактичні дані збільшилися через його поїздку на терен Підкарпатської Руси. Нових признак навів 10 а опустив з давніших 2 а це: дзвінкість приголосних та твердість *š*, *ž*.

Важливе та принципове значіння набирає класифікація українських говорів, зроблена проф. Всеволодом Ганцовом в його праці „Діалектологічна класифікація українських говорів“, Київ 1923. Ганцов поділив говори української мови на дві головні групи: північну та південну а до цієї зачисляє він й говори „карпато-угорські“. Це робить він на цій основі, що ці говори виявляють цілком аналогічний розвиток в таких кардинальних для історії української мови фонетичних явищах, як еволюція звуків *o*, *e*, *e*, *e*, *i* (=и) та обєднуються кількома значними фактами морфології, як: 1. закінчення *-a* у іменників роду ніякого на *-ije*; 2. закінчення *nom. plur. adj.* на *-i* (зі зм'якченням попереднього приголосного у більшій частині говорів); 3. закінчення *dat., loc. sing. adj.* і *pron. fem.* на *-i* замість *-ij*; 4. закінчення *dat., loc. sing. subst. m.* на *-ovu* (*evu*), *-ovi*, (*evi*) (у іменників *neutr. gen.* це приходить рідше).

Ширше цей погляд розвинув Ганцов у рецензії на „Очерк русской диалектологии“ Московської Діалектологічної Комісії, поміщеній в *Zeitschrift für slavische Philologie* III/½ (1926), стор. 202 і далі, де відкинув „карпато-угорську“ групу як самостійну цілість супротив груп північної та південної. Беручи під увагу так різницю між *y* та *i*, як також неоднаковий ступень розвитку старих закритих *o*, *e*, як характеристичну ознаку цих говорів, що їх об'єднує серед південно-української групи в одну цілість, не видить Ганцов причини виділяти їх з групи південно-української а противно уважає їх відокремлювання за своєвольне. Ганцов піддає в дальшому розборі поодинокі карпатські ознаки та підносить, що з чотирьох (перших) наведених ознак лиш різниця *y* — *i* ділить цей говор від прочих діалектів цієї української області, котра в „Очерку“ зачисляється до західної. Три інші, а то *e* перед м'якими приголосними, *ě* > *i*, переміна дзвінких перед тихими та у визвуді на тихі, м'яке *r*, — відомі, як автори „Очерку“ самі зазначають, й другим говорам. Також різниця між *y* — *i* не обмежена лиш на цю область. Ганцов показує ще й на другі явища, відомі й на інших областях, а то артикуляцію старого наголошеного *i*, зближену до *e* в селі Убля, находимо також в говорах галицьких, подільських, західно-волинських та холмських. Вокальна гармонія, *u* місто ненаголошеного *o*, відома також на Поділлі а також такі асиміляції, як: *tin' / i*, *vis' / i*, *br'ixn' i*. Зілляня рефлексів *e* в наголошених і ненаголошених складах в один звук є спільним явищем не лише всіх карпатських говорів, але також всіх південних, коли ж бо тимчасом в північних говорах різниця зберігається, на що автори „Очерку“ не звернули уваги. — Закінчення *a* в *nom. sing. sub. n. gen.* є також спільне південно-українським говорам за винятком тих, котрі переміняють консеквентно *'a* — *'e*. — Карпатські та західні говори мають короткі зубні перед *j* в *nom. sing. sub. n. g.*, *er* з давніх *ry*: *kervanyj*, *kernyc'a*, *nom. plug. adj.* на *-i*, як всі прочі південні говори в противенстві до *-i* в говорах північних, також і спільна морфологічна система лучить їх з говорами південно-українськими (ор. cit. стор. 213—214).

Одночасно майже з Ганцовом змодифікував свої погляди на говори карпатські й проф. Зілинський, а то головно з причини уваг проф. Лера-Сплавінського, висказаних в цій справі у рецензії на працю Смаль-Стоцького-Гартнера: *Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache*, Wien 1913, поміщену в *Rocznik-u Slawistyczn-im VII*, та у рецензії на „Пробу“ Зілинського, поміщену в *Rocznik-u Slaw. VIII*.

Проф. Лер-Сплавінський, зупинившись над думкою Собо-

левського відносно неоднаковості південно-карпатських говорів що до рефлексів старого закритого *o, e* і розділення цих говорів між говори північні та південні, каже, що в поділі Соболевського є одна точка, котра не дасться удержати а мимо того вона закорінилася в науці і повторюється многими авторами без застережень. Є це твердження, що декотрі говори Угорської Русі стоять у близькій зв'язку з говорами північного поясу а навіть творять з ним одну північну групу. На якій основі? — запитує Лер-Сплавінський. Хиба виключно на цій, що в говорах Угорської Русі по більшій часті первісне *o, e* в закритих складах дають *u, ui, ju* або інші звуки монофтонгічні чи діфтонгічні, бо прочі признаки північної групи, як заступство первісного *ě* через *ie, ie*, тверде *r*, непалятальні *č, ž* (ор. cit. стор. 77—78) не знаходяться в говорах карпатських. Критерії поділу Соболевського, а то рефлексізація старих закритих *o, e*, не видержують критики, бо противляться тому факти з історії мови. Історія української мови доказує, що *u < *o*, котре нині панує ще в Карпатах та в говорах північних, було пануючим рефлексом між XIV. а XVII. ст. на цілій українській області. А коли цей звук ще нині де остався і не перейшов до *i*, то і це ще не доказує ближчого споріднення з говорами північними. Цей факт полягає на консервативізмі, що випливав з географічно-історичних умовин, серед яких ці говори розвивалися. Цим способом відпадає послідня основа для лучення говорів Угорської Русі з північним поясом в якусь вужчу групу у протиставленні до других говорів українських. Такий поділ є чисто зовнішнім, опирається лиш на одній признаці і не бере під увагу факту історичного розвитку цих говорів ані цілості їх структури. Можна найвище говори, в котрих старі закриті *o, e* не є заступлені через *i*, назвати спільною назвою *архаїчними*, як то назвав А. Кримський (Украинская грамматика I, і, стор. 22—23), не пересуджуючи тим їхнього генетичного споріднення та їх взаємин з іншими говорами (ор. cit. стор. 79).

Подібні погляди висказав проф. Лер-Сплавінський в рецензії на працю Зілінського: „Проба упорядкованя українських говорів“. Він замітив, що поділ Зілінського на дві нерівні групи: південно-східню і північно-західню є в основі такий самий, що у Соболевського. Головні критерії поділу, а то: неоднакова континуація старих закритих *o, e*, та різниця між прасл. *u* та *i* не є новостями, але основуються на збереженні давнього стану, характеристичного колись — у відносно не дуже давній давнині — цілій мовній українській області (ор. cit. стор. 211). Дальше доказує, що й у приведених

критеріях нема однаковости. Так існує велика різниця між артикуляцією у говорів карпатських, де воно має дуже задню артикуляцію а її не знають деінде. Знов рефлексі зі старих закритих *o*, *e* не такі самі на півночі, як на півдні. На Полісі вони виступають як діфтонги а у карпатських говорах як монофтонги. Прочі аргументи Лера-Сплавінського ті самі, що у попередній рецензії.

Отсі то уваги спонукали проф. Зілінського до зміни своєї попередньої класифікації карпатських говорів, що видно вже в рецензії на „Опытъ диалектологической карты русскаго языка в Европѣ“ Московської Діалектологічної Комісії, що появилася в *Rocznik-u Slaw.* т. IX ¹/₂ (1925) а котра, як зазначає він в статті: „До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів“ (Записки Н. Т. ім. Шевч. у Львові, т. СХІІ.—СХІІІ. 1925, стор. 2., зам. 2) була ще зготовлена в р. 1922., то є перед появою праці Ганцова. Зілінський признає, що знаючи дуже поверховно закарпатські говори з власної обсервації, не міг рішитися ставити непевні гіпотези що до генетичного споріднення цих говорів з придні-пряньськими говорами та прилучив їх на основі надто поверховно й односторонно переведеного поділу до „північно-західньої“ групи (ор. cit. стор. 241). Не пересуджуючи на разі їхньої приналежности, поставив собі наперед питання їх відносин як до одних так й до других, бо дійсно мають вони прикмети спільні так одним як й другим.

І так зі східними лучать їх ось які прикмети: 1. зберігання *a* по палятальних; 2. перехід *e* > *a* вз акінченні 1. sing. sub. п. г. на *-ъje*; 3. *ку*, *лу*, *ху*, з заднім відтінком артикуляційним; 4. збереження палятальности *r*; 5. збереження середнього *l*; 6. переважно корональна артикуляція *s*³, *z*³, (*c*³); 7. палятальне *c*³ в наростку *-ec*³ у східних закарпатських говорах; 8. переважно палятальне *t*; 9. м'якчення шелестівок (приголосних) перед *i* зі старого закритого *o*. В заключенні підчеркує, що найбільше східні прикмет мають східні південно-карпатські говори менше більше між Угом а горішньою Тисою (ор. cit. стор. 242—3). Но відтак замічає, що на основі механічного вичислення кількох їхніх спільних прикмет звукових ці говори повинні бути дуже близькі а в кожному разі ближчі, як прим. теперішні говори східно-галицькі, котрі позірно виказують менше прикмет спільних, як говори карпатські. Но коли порівнати з собою також морфологію, словар, то є говір в його цілості, то покажеться, що нинішній придніпрянець теперішнього лемка або бойка спершу не буде розуміти. А причина цього та, що карпатські говори зберігли деякі архаїзми, мають своерідні окремішності

а почасті підпали під впливи сусідніх говорів (ор. сіт. стор. 243—244).

Не менше прикмет лучить карпатські говори з сусідніми західними українськими говорами. А ці прикметі ось які: 1. доволі обнижена артикуляція поодиноких голосівок, що проявляється при звуках $e > a$: *dasho*; 2. брак подвоєння шестівок перед давнім сполученням *-yj*; 3. закінчення *instr. sing. fem.* на *-ou, -eu*; 4. *dat. sing. m.* *-ovu, -evu*. — 5. уживання займенника *s'a* перед дієсловом; 6. форма дієслова часу минулого *ходуи jet*; 7. перехід $e > o$ в *dat., instr. sing. m.* а також *instr. fem. i neutr.*: *kon'ovu*; 8. закінчення *gen. pl. fem.* *-i* пнів на *-y^ei*; 9. *loc. s. masc. fem. i neutr.* на *-u* місто *-i*: *na zemly, ohny, soncy*; 10. випад інтервокалічного *i* та стягнення складів: *povide, zne (= znai^e)*; 11. *i* на місці *n'* в наростку *-en'k*: *solodejko*; 12. диспалаталізація шестівок, яка дуже поступає в говорах лемків та замішанців, но найбільше опираються цьому говори південно-карпатські східні, котрі під цим оглядом найбільше зближуються до говорів східньо-українських; 13. неоднаковість в уживанні *l, n* ерент., брак його на заході і в східньо-галицьких придністрянських говорах, в говорах бойківських, гуцульських і покутських.

На основі цих спільних рис з обома групами говорів приходить Зілинський до висновку, що говори карпатські мусіли перебути дві доби свого історичного розвитку: *a*) одну давнішу, спільну зі східніми говорами, коли вони ще лучилися з ними більше безпосередньо десь далше на сході, *b*) другу добу пізнішу, від коли цей безпосередній зв'язок з східніми говорами перервався теперішніми говорами гуцульським та покутськими (ор. сіт. стор. 244—246). Через це, каже автор, трудно зачислити карпатські говори без всяких застережень до східньої групи українських говорів а скорше можна б їх виділити в окрему групу, одначе треба б до них причислити також цілий ряд говорів, що лежать далше на північ а котрі виказують значну скількість прикмет, спільних з карпатськими говорами

На основі цього ділить він цілу язикову область українську на дві головні групи: 1. східню з розмірно найменше діалектичними різницями з виїмкою говорів поліських; 2. західню, в котрій находимо велику діалектичну різnorodність та різні ступні розвиткові. Карпатські говори та поліські можна б з огляду на саму стадію їхньої еволюції виділити в окремі архаїчні полоси, а то: 1. карпатську або південну; 2. північну.

Так отже карпатські говори увійшли до ширшої західньої групи, яка вже була намічена в „Пробі“. Поділ цей уважає однак за тимчасовий. Но в статті „До питання про діалекто-

логічну класифікацію українських говорів“ (З. Н. Т. і Шевч. у Львові т. 141—143, р. 1925) у відповідь на замітки Ганцова в „Класифікації“, пороблені з приводу поділу Зілинського в „Пробі“, відступає невиразно від цього посліднього поділу а приймає як тимчасовий чисто географічний, а то на групу східню, західню та північну, доводячи, що при нинішнім стані дослідів українських діалектів тяжко перевести вдоволяючу класифікацію.

Но це слово проф. Зілинського не було послідне. За послідніх 10 літ студії карпатських говорів по обох сторонах Карпат поглибилися. До цього в першій мірі причинилася сама його катедра української мови при краківським університеті, де його ученики прослідили майже ціле північне Підкарпаття а також й студії мої на південній стороні Карпат на області чеськословенській та румунській, результати яких подавав я до його відома. Через це в найновішій праці: „Карта українських говорів“, (Варшава 1933,¹ Праці Українського Наукового Інституту, т. XIV) приймає поділ Ганцова на дві головні групи: північну і південну а в цій послідній, подібно як й Ганцов, робить дві підгрупи, а то: східню та західню (ор. cit. стор. 3). В цій південно-західній групі уміщені й говори карпатські, що обіймають говір лемківський по обох сторонах Карпат, бойківський так по північній стороні Карпат, як й по південній на не дуже значній частині, бо лиш Верховину, середньо-карпатський говір на південь від Верховин і від ріки Ціроки аж до Тересви і говір гуцульський по обох сторонах Карпат. Під назвою середньо-карпатські загорнений цілий ряд дрібніших говіркових груп у поданих щойно границях, що сполучаються так з говорами бойківськими як й лемківським а крім цього мають свої окремішні признаки, як перехід давнього *o* в нових закритих складах в *u*, *ü* та *e* в *'u*, *u*, дієслівні форми: *я любив бых, повіх* і інші (ор. cit. стор. 8—9).

З дослідів всіх наведених учених видно лиш один результат, що говори південно-карпатські не виділяються в окрему групу говіркову, але в'яжуться з говорами карпатськими північними. Лиш Зілинський на основі більше відомого матеріалу діалектичного виділяє ще як більше архаїчну групу говори між Цірокою та Тересвою.

Вичислені до тепер погляди були роблені зі становища ширшого, маючи на увазі цілу язикову українську область. Но, як вже згадано, в посліднім десятилітті проявився живіший рух на полі дослідів північно-карпатських говорів а цей

¹ Порівняй реферат проф. М. Вайнгарта в: *СМФ* 20, 1934, 212—213.

рух не вилишав й питання географічного поширення пооди-
них мовних явищ не лиш на північній стороні, но й на пів-
денній. В цім огляді стояли декотрі дослідники в живішим
контакті зі мною і на основі моїх матеріалів построювали
вони собі свої погляди о взаїмнім відношенні говорів карпат-
ських так північних як й південних.

Перший, що доторкнувся питання поширення характе-
ристичних примет північного бойківського говору і на пів-
день Карпат, був А. Княжинський в праці: „Межі Бой-
ківщини“, поміщеній в „Літописі Бойківщини, т. I. (Самбір,
1931). Підхід до цього питання був зовсім добрий, бо автор
завдав собі наперед питання означити, що то є бойківський
говір, чим різниться від оточуючих говорів: лемківського,
наддністрянського та гуцульського а відтак шукав його ха-
рактеристичних примет й на південній стороні Карпат.
Поминаючи його невідповідну систему підводити під одно
явище кілька явищ неоднородних, можна його характеристику
звести до ось яких результатів¹: 1. звук *a* по палятальних та
шип'ячих зберігається а по твердих лябіялізується; 2. *e* зву-
жається перед м'якими до *u*; 3. *a* на місці *e* в закінченні пот.
sing. subst. neutr. gen. в наростку *-aje*; 4. перехід *e* на *a* в при-
слівниковім наростку *-de* (даколи), м'якнення попередньої шеле-
стівки через *i* з *ě*, чи *o*, *e*, в закритих складах; 6. широкий
відтінок старого *i* в назвуці (Сла місто *Ila*); 7. зберігання
різниці між *i* та *ы*; 8. замітний глухий звук *ъ*, *ь* в емпізі на
кінці слів по шелестінках.

З приголосних підчеркує як характеристичні признаки бой-
ківські отсі: 1. шип'ячі м'які; 2. паляталізація *s*, *z* в сполуці
з другими приголосними перед *i* хоч якого походження:
s'n'ip, *s'n'ih*; 3. м'якість *c* в наростку *-ec'*, *-ic'a*; 4. м'якість *s*, *c*
в групі *-skuj*, *-skuj*; 5. паляталізація зубних *t*, *d* в групах *tuj*, *dij*,
перед *i* з *o* (*djur*, *tuj*); 6. сильна паляталізація *t* в сполуці *st*
перед м'якими голосівками: *sc'iu*; 7. перехід м'яких *t*, *d* в м'які
k', *g'*: *tisto* > *k'isto*, *didu* > *g'ido*; 8. ассиміляція губних і зубних
приголосних з наступним *n* в напрямі до носовости: *dn* > *nn*,
vn > *mn*, *ln* > *nn*; 9. страта *l* ерент. по губних в конюгації *lubju*;
10. нахил заступати протиснені приголосні в назвуці прорив-
ними: *čkoda*, *dzelenyj*.

З морфології підносить вплив аналогії твердих пнів на м'які
в instr. sing. sub. m.; 2. закінчення gen. sing. давніх *u*, *i* пнів
на *e*: *ker've*, *lute*; 3. архаїчні форми в 3. і 7. відмінку множини
давніх *-o* пнів: *im*, *-ich*; 4. закінчення 1. plur. праес. на *me*. На
кінці також і несталій наголос.

¹ Від 1—8 зберігаю авторову кириличну транскрипцію.

Навівши ці прикмети чисто бойківського говору, що в Галичині обіймає область від ріки Ослави до Волоської і Сільної Тирави на заході аж до полоси між Солотвинською і Надвірнянською Бистрицею, порівнює з даними Верхратського, Броха, своїми власними обсерваціями з пограниччя карпатського та даними, поданими мною, та доходить до заключення, що більшість прикмет бойківського говору на північних узбіччях Карпат знаходиться також й на південних і на цій основі прилучає до бойківського говору область нинішньої Словаччини й Підкарпатської Русі між ріками Лабірцем а Тересвою аж до етнографічних границь мадярських та словацьких. Ці спільні признаки є: 1. зберігання *a* по палятальних приголосних і по шип'ячих; 2. вузьке *e*; 3. задержання різниці між *y* та *ы*; 4. зберігання м'якості шип'ячих; 5. зберігання м'якості *s* в наростках *-es'*, *-is'a*; 6. м'якість *r*, — наведені морфологічні явища, та несталий наголос. Всі ці прикмети наводили вже попередні учені як характеристику говорів карпатських взагалі, так що Княжинський нічого нового не сказав, окрім вузькості *e* перед м'якими приголосними. Крім того придав деяким явищам ширшого поширення, як вони дійсно мають, як приміром м'якість шип'ячих: *č, š, ž*.

Не уважаючи однак на недостачі аргументації, мушу піднести, що погляд Княжинського близький до правди, бо в дальшій найде він потвердження моїми новими аргументами. Не будучи на терені хочби й нинішньої Підкарпатської Русі, не міг перевести порівняння, опертого на більшому числі реальних фактів.

Бойківську область обмежила на далеко меншу територію Підкарпатської Русі та Словаччини молода дослідниця Бойківщини Софія Рабіївна, що вистудіювала совісно цілу область бойківського говору на північному боці Карпат. Результати її праці були зреферовані проф. Зілинським на засіданнях Польської Академії Наук в Кракові та оголошені в *Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń Polskiej Akademji Umiejętności*, XXXVII, № 6, 1932. Також і їй послужили мої інформації, та на основі студій Верхратського і Броха вона ограничає межі Бойківщини на південних узбіччях Карпат лиш до верховинського пояса, а то на цій основі, що область пониже цього пасма має інші рефлексі старих закритих *o, e* а не *i* а по друге різниться також наголосом (приміри не наведені).

Характеристичні знаки бойківського говору, замкненого в таку територію, менше більше такі, які нам вже відомі з попередніх праць, новість лише та, що авторка підчеркує нову спільноту, а то вузькість *o* перед *i*, та *e* перед м'якими складами,

що вже підчеркнув Княжинський, та і вокальну гармонію. Вузькість *o* в таких самих положеннях, як то означив Брех для говору села Ублі та околиці а в дальшій вокальній гармонії, це нові важні факти фонетики бойківської, що перед тим ніким не були замічені а які в системі звукових говорів карпатських по обох сторонах грають велику роль та є в дійсності великим сполучником говорів по обох схилах Карпат, що найменше від Лабірця аж по Тересву. Роль наголосу не така важна, яку їй хоче приписати Рабіївна. Її ту відкили, бо вони не змінюють системи наголосу як цілоти.

Для перегляду наведу ту її характеристичні знаки бойківського говору, бо вони у неї найповніші, а ними прийде́ться нам ще пізніше послуговатися. Признаки ці такі: 1. зберігання *a* по палатальних; 2. перехід *e* в *a* в *nom.*, *acc. subst. neutr. gen.* з наростком на *-ye*; 3. зберігання різниці між старим *y* та *i*; 4. вузьке *e* перед наступним м'яким складом; 5. м'якшення кожної приголосної перед *i* хоч якого походження; 6. вокальна гармонія; 7. зник інтервокалічного *i* та *h*; 8. коронально-дорзальна артикуляція приголосних перед *i*, 'а; 9. брак *l* *erent.* по губних; 10. середнє *l* у формах *part. praes.* а рідше в інших положеннях; 11. м'які *č*, *ž*, *š* в кожному положенні; 12. *dz*, *dž*, *ždž* на місці *z*, *ž*, *žd*; 13. зберігання м'якого *r*'; 14. перехід *n'* на *j* перед *k*; 15. вплив м'якої приголосної на попередню приголосну; 16. група приголосних *sk* переходить на *čk*; 17. асиміляція *dn* до *n*; 18. асиміляція *vn* до *mn*; 19. м'якість *-c* в наростку *-ec'*; 20. палатальне *s'* перед наростком прикметників *-xuj*; 21. тверде *t* в закінченні 3. особи *sing.* і *plur. praes.*; 22. часте зберігання дзвінких приголосних у визвуді; 23. форми дієслівні типу *trytat*, *-a*; 24. закінчення 1. і 2. *plur. praes.* на *-té*, *-té* з наголосом.

На жаль з реферату о цій цінній праці Рабіївної не знаємо, чи всі вичислені там прикмети бойківського галицького говору розміщені на цій області північно-карпатській, бо не можна цього сказати, щоби вичислені Рабіївною прикмети находилися всі хоч на цій області верховинській. Так приміром *l* *erent.* зберігається не лише на долах, але й на цій Верховині від Топлі аж до говорів гуцульських, м'якість шип'ячих *š*, *ž*, не відома майже на цій області, також перехід *sk* на *čk* відомий лиш Верховині Ужанській та Землинській а не відомий Верховині Бережанській та Марамороській. З прочих 24 прикмет відомі на цій області майже від Лабірця аж по Тересву, а то вичислені під 1, 2, 3, 4, 5 на області, де находиться переголос *o > i*; 6, 7 — лиш перше явище відоме на більшій частині карпатській, інтервокалічне *i* зберігається навіть у говорах верховинських; 10 має ширше поширення, бо відоме

на цілій області й в других положеннях; 11 обмежується лиш на *č*; 12 обмежене від Латориці на захід долами, Верховина Марамороська та Бережанська їх знає також, сам же перехід *z* на *dz* мало поширений й на Верховині, скорше відомий у західніх частях; 13, 14 явище виключно майже верховинське; 15, 16 обмежене до області, як було сказане вгорі; 17, 18, 19, 20, 21 ціла область поділена, південна полоса між Лабірцем і Великою Рікою має *t* м'яке; 22, 23, 24 ограничені на свою область.

Так з винятком двох прикмет: *l* ерент. та м'якості *ž*, *š* всі інші відомі й на південній стороні Карпат, а із 22 обіймає майже цілу область 15 прикмет. Думаю, що їх можна б ще розширити на деякі явища морфологічні, як архаїзми в *dat.*, *instr.* та *loc. plur.* -*o* пнів, вплив аналогії твердих на м'які, не говорячи вже о формах *instr. sing. subst. fem.* на -*ou*, *eu*.

В найновішій часі появилася спроба виділити говори південно-карпатські зовсім із зв'язку з говорами північно-карпатським та зробити з них окрему групу говорів, ніяк не зв'язану з одною з трьох признаних груп, а то: північною, західньою та південною. Таку мало обосновану думку підніс Др. Г. Геровський в статті „Jazyk Podkarpatské Rusi“, поміщеній в „Československ-ij vlastivěd-i“, т. III, Jazyk, під редакцією проф. Гуєра, Прага 1934. Своє твердження опер на отсих характеристичних признаках південно-карпатських говорів, а то: 1. вузькість *e*, *o* в певних положеннях перед м'якими складами не відома деінде; 2. м'які губні, м'яке *r* та півм'які зубні перед *e* відомі лиш великоруським говорам; 3. зберігання різниці між *ы* та *i*, що по думці автора відділює ці говори від прочих говорів українських а об'єднує їх з великоруськими, щезання *i* між голосівками, головню перед *u* (*tau*, *ztau*), чого говори українські не знають а лиш великоруські; 4. творення компаративу при допомозі наростка -*vi* (у автора лиш родові закінчення -*vi*, -*ja*, -*je*), в чім знов є згода з великоруським; 5. форми минулого часу на -*ch* місто -*u* у чотирьох дієслів: *mesty*, *vesty*, *plesty*, *bosty*, що повстали з групи приголосних *tl*, *dl*, а було колись й в говорах псковських.

Тимчасом авторові твердження противляться якимось фактам, які навели всі вичислені дослідники а також студії Верхратського про бойківський говір околиці Угерець коло Ліска а накінець і студії Рабівної. Що більше, у автора видно всюди тенденцію в'язати поодинокі факти з незнання подібних явищ у говорах українських з явищами великоруськими і на цій основі надати говорам південно-карпатським характеру окремишнього. При цім був він ще ведений чисто суб'єктивною оцінкою акустичних вражіннь, не кажучи вже і о цім, що своїми

виводами перериває генетичний зв'язок між найближчими говорами з північної сторони Карпат.¹

Перейдім поодинокі точки аргументації Геровського. Автор не взяв зовсім під увагу праць Верхратського та Огоновського, а то згадану вже працю першого з околиць Угерець,² де найшов би приміри на вузьке *e* на стор. 410 а у Огоновського: *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*, стор. 37 і 49. Но найкращі приміри не лише для вузького *e*, але й для вузького *o* найшов би у Рабіівної, *op. cit.* стор. 20—21.

Відносно м'якості губних, то її по своєму розумінні констатує Броч у вимові образованих верств західньо-українських в цім випадку у проф. Зілинського, котрий відтак у своїй фонетиці по більшій часті повторяє спостереження Броча про м'якість губних а відтак признає, що в народніх говорах існує сильніша або слабша пал'ятальність чи півпал'ятальність лиш в сполученнях перед *i* а приміри наводить з гуцульського за проф. Яновим (*op. cit.* стор. 60). Коли ж почуло цю м'якість і ухо Геровського, то тим нич нового не сказано. М'яке *r'* також не новина в говорах карпатських, на що вказували всі попередньо згадані учені. Відносно півм'яких зубних перед *e*, то це зовсім суб'єктивне спостереження автора, котрого не міг ніде дочутися ні норвежець Броч з його чутким ухом, ні великорос Дурново.

Дивно також, що Геровському невідомі спостереження всіх діалектологів за різницю між *ы* та *i* ву всіх карпатських говорах крім гуцульських та констатування проф. Дурново, що карпатське *ы* сильно різниться від великоруського (Введеніє в історію русскаго языка, стор. 184). — Щезання інтервокалічного *i* відоме і північно-карпатським говорах, на що вже показав Огоновський в *Studien*, стор. 138, а також Рабіівна, *op. cit.* стор. 21. Те саме відноситься до творення компаратіву при помочі наростка *-ej*, про що інформував вже Огоновський у згаданім творі стор. 103. — Відносно форм часу минулого на *h*-свент. *ch* від наведених вгорі чотирьох дієслів, то ніяк не можу погодитися з думкою автора, висказаною ще давніше на сторінках *Zeitschrift für slav. Philologie* VI/1—2, стор. 192—9 у відповідь на моє толкування про останок аористу (З. Н. Т. ім. Ш., т. 141—143), що це явище згідне зі старим псковським явищем переходу груп *tl*, *dl* на *gl*. Псковське явище, як толкує за Каринським Трубецькой (*Zeitschrift f. sl. Phil.* I/3—4, стор. 293), є впливом лєтських говорів, котрі не могли слгати аж на південно-карпатську область тим більше, що їх не було

¹ Диви мою рецензію на цю працю СМФ, 23/2.

² *Archiv f. sl. Phil.* 25.

у ближчих говорах до псковських. Південно-карпатське явище є витвором іншого процесу, чи то морфологічного, чи може фонетичного, що повстав серед зовсім інших умовин розвитку.

Так отже виділення південно-карпатських говорів в окремішню групу від говорів північно-карпатських не видержує критики не лиш длятого, що всі наведені Геровським признаки окремішности находяться й на північній стороні Карпат, но також длятого, що вони навіть не об'єднують південно-карпатських говорів а є відомі лиш певним частинам цих говорів.

З огляду на брак деяких явищ, характеристичних для говорів долішніх, — а то рефлекси старих закритих *o*, *e* не *i* лиш *u*, *ü* та згадані сполучення *kī*, *gī*, *xī* місто *ky*, *gy*, *xy*, — *chto*, *što*, твердість *t* в 3. особі, форми часу минулого на *-ch*, — виділяє Геровський говори верховинські від Стужиці аж по Тюшку-Сойми Торунь від говорів групи нарічевої „підкарпаторуської“, підпираючи це й аргументом історичним, що це населення походить з пізньої колонізації, а то XVI.—XVII. а навіть XVIII. та XIX. століття.

І ці історичні аргументи відпадають. Марамороська Верховина має вже організовані села в XV. ст., як це приводить Василь Гаджега за дипломами марамороськими Мігалья в статті: „Федор Корятович і Мараморош“ — „Подкарпатська Русь“, Ужгород, 1931, р. VIII., ч. 7, стор. 142—146, а то: Волове р. 1415, Келечин 1457, Пилипець 1461, Річка 1463, Репінний, 1457, Сойми 1457, Тюшка 1461. В Ужанській Верховині споминається село Кострини в р. 1410 а на Бережанській Верховині споминаються Верецькі вже в XIII. віці.

Додати треба, що перший спомин історичний не є ще датою, від котрої починається існування даного села, а воно могло довго існувати, заки його хто завів в грамоти, з котрих й не всі доховалися. Знова треба мати на увазі, що приплив населення з північних сторін Карпат не уставав від найдавніших віків аж до нинішніх, а поселявалися переселенці там, де були до того господарські умовини вигідні. Накінець кілька уваг до дальших аргументів язикових. Чому автор зачисляє до старобилих говори лемківські, де ікавізм переведений консеквентно? Сполука *kī*, *gī*, *xī* обіймає лиш малу частину говорів верховинських, а то лиш Верховину Ужанську та часть Бережанської здовж ріки Жденіівки. Прочі говори Верховини Бережанської та Марамороської задержують сполучення *ky*, *gy*, *xy*. Група *cht* на місці *kāt* в заіменнику питальнім *kto* має так само значніше поширення на долах, бо відома на цілім просторі, починаючи від долини Уга аж по західню етнографічну границю. Група *št* місто *čst* в слові *što* відома також на долах цілого Марамороша (*što* належить до виімків), на області був:

жупи Бережанської від Керецьких до Сваляви а навіть в околиці Білок (Осой). Тверде *t* в закінченні 3. особи одн. й множ. дієслів часу теперішнього також відоме всім лемківським гово-рам а також марамороським.

Що автор відділив говори гуцульські та околиці Бичкова від говорів старобилих, це почасти правильно, хоч говори гуцульські в'яжуться многими признаками з говорами марамороськими а говори околиці Бичкова мають основу долішньо-марамороську, стратили з неї лише старе *ы*.

Вище наведені проби класифікації південно-карпатських українських говорів у відношенні до других говорів українських або східньо-слов'янських взагалі були у переважаючій більшості правдиві. Класифікація Соболевського та за ним перенята Шахматова а відтак початкові думки Зілинського нині упали а не устояться також найновіша Геровського.

Маючи нині куди більше зібраних мовних даних з областей по обох боках Карпат так з північної як й з південної, можемо приступити до проби основніше порівнати карпатські говори взагалі. Нема ще поки що подрібніших праць описових, що брали б під увагу географічне поширення поодиноких явищ що найменше з області звучні та морфології на північних схилах Карпат, но все таки дотеперішні праці Верхратського, Зілинського, Шамлея, Княжинського, Рабіїв-ної, Рудницького, Янова, Гнатюка, Кобилянського, не виключаючи ще й до нині вартісну працю Огоновського ще з років 1880-тих, подають нам достаточну матеріялу до зроблення такого порівняння.

а) Лемківські говори.

Почнемо від області західньої, то є *лемківської*. Характеристику цієї області дав нам Іван Верхратський у вже цитованій студії про „Говір галицьких Лемків“. По його думці лемківські говори простягаються від найдалших кінчин української мовної області аж по Лиський та Сяноцький повіт. Характеристичними прикметами цього говору є отсі найважніші явища звукові:

1. Переголос старого закритого *o > i, ы*. Рефлекс *i* є загально поширений крім найбільше на захід висунених сіл. Верхратський наводить приміри рефлексу **o > ы* (*быб, ыл*) з сіл: Жетєстів, Зубрик, Бінчарова, Фльорина, Липовець, Берєстєв, Гора, Туринськє, Ростокє, Ростайне (ор. cit. стор. 24). Крім цього Зілинський наводить ще приміри з села Явірок, що лежить за Попрадом, а мабуть воно ще виступає також в сусідніх трьох селах, котрі, як каже Зілинський (Lud Slow. III, A. 194), не ризняться від Явірок під оглядом звуковим.

Ті ж самі рефлекси на місці старого закритого *o* находимо і на південних узбіччях Карпат на області нинішньої Словаччини. Рефлекс *ы* поширений передовсім за Попрадом та в кількох селах на схід від Попраду, як то свідчать наведені приміри на стор. 70 та ізоглосса на мапі, що обіймає села: Вел. Липник, Фольварк, Камінка, Орябина, Сулин, Кремпах, Якубяни з виїмкою Літманови. Дальше на схід тягнеться безперервно область рефлексу *o > i* аж по ріку Ціроку.

Ще одно характеристичне явище, відоме по обох сторонах Карпат в області ріки Попрада а то рефлекс **o > u*, що держиться лиш одного слова: *uśar < *ovśarъ*.

2. Рефлексом старого закритого *e* на області галицьких лемків є в західній області м'яке *u*, на губних *iu*, а відтак дальше на сході *i*. Область зазначена Верхратським простягається по цілій ним дослідженій території а приміри цього перезвуку: *люд, вюв, палюнка перетюка* і т. д. приводить з сіл: Фльоринка, Ростока, Тилич, Дарів, Воля Нижня, Липовець, Чарний, Тилява, Нова Весь, Воля Нижня, Мадійова, Мохначка, Мшана, Ольховець. Найдальше село на схід це Тилява, що лежить на дорозі дуклянській а відповідає південно-карпатській області Свидник—Ладомирово.

Це явище відоме й на південній стороні Карпат від найдальших кінчин західніх аж по лінію Бардієва, рідко досягає до Свидника. Д-ви стор. 92 та мапа.

Проф. Зілінський запримітив в говірці села Явірок ще один рефлекс на місці старого закритого *e*, звук подібний до *ы*, но паляталізований а акустично вищий своїм властивим тоном. Його означає він через *ju, jʷ* або *ы* (Lud Sl. III, A. 195—6).

Такий же рефлекс зазначив й проф. Віра в селах спиських: Вел. Липник, Фольварк, та спорадично в Суліні та Кремпаку. Це явище потверджую і я записами з Фольварку з цією різницею, що його відчував я як лямбілізоване *e* (*ø*). В кожному випадку ходить ту о явище однорodne, котрого область лежить по обох сумежних собі боках Карпат.

Ще замітніше однак є те, що цей рефлекс заступає також і старе *e* на тій же самій області, як то зазначили І. Зілінський, Віра, Гнатюк а потвердження цього найшов я в селі Фольварку.

Цей найдальше висунений куток запопрадський характеристичний ще й тим, що рефлексом старого *e* є також преїотоване *i* по губних: *vira, mira, birlvi, pish'a*, що є й на північній стороні Карпат, а то в Явірках, але лиш в обмежених словах: *kobjita, nevistka*, а навіть обнижене до *e*: *vietor, miesto* (Lud Slow. III, A. 192—193), як то є в Завадці та Фольварку.

3. Різниця між старим *ы* та *i* відома ту всюди, а то так на

північній стороні Карпат, як й на південній і є характеристичною прикметою карпатських говорів взагалі. Фонетична вартість старого *i* є однак не однакова. На місці старого *i* находимо з однієї сторони ще континуацію звука переднього широкого *i* так в середині слів як й у визвуці. Верхратський занотує його на області галицьких лемківських говорів в селах: Жетестові, Лабові, Вірховні, Маціові, Новій Веси, Вислоку Великим, то є в околицях західньої Лемківщини: *mi*, *ti*, *ci*, *kyrvi* попри середньо-передній звук *y* (*u*) в словах: *нич*, *никто*, *ани*. Те саме можемо сказати відносно області на південних узбіччях Карпат, що такі ж рефлекси находимо й *tu*, а то *i* на західніх частинах передовсім від Бардієва на захід, та на південь від лінії Свидник — Бардієво, коли ж бо так звана Маковицька Верховина має в цих випадках в більшості середньо-передній звук *y*, як те представлене на стор. 58.

Не знає лиш галицький лемківський говір паляталізації зубних *d*, *t* перед *i* з старого *i*, що ми находимо у південних говорах земплінських, на що мусіли може мати вплив й говори словацькі.

4. Старі сполучення *trət*, *tret*, *tlət* в лемківських галицьких говорах дали на західніх частинах рефлекси: *tyrt*, *tylt*, *hyrtut*, *chyrbet*, *syzga*. Верхратський приводить нам приміри з Брунарів, Перегримки, Жетестова, Липівця, Горови, Тихані, Маціови (Говір, г. л., стор. 3, 48—49) а Зілінський з Явірок (Lud Slow. III, A. 189). Є це область на захід від Дуклі, що відповідає і південній карпатській області поширення цих самих рефлексів. Но декотрі з них засягають аж по ріку Ціроку (диви стор. 162). Попри рефлекси *tyrt*, *tylt* находяться рідше й рефлекси *tryt*, *tlyt*, так по одній стороні як й по другій, на що вказує Шемлей (ор. cit. стор. 170) а також це потверджують мої записи на стор. 161—163.

5. Одним з характеристичних явищ лемківських є заступство праслов'янських *r*, *!* побіч загально українських та східньо-слов'янських взагалі *or*, *er*, *oŕ* через *ar*, *yr*: *harčok*, *hyrtan*[?], *hyrson*[?]. Географічне поширення цього явища по обох сторонах Карпат подав нам Шемлей в цитованій вже розвідці (Lud Sl. III, A. 167—8) а з неї виходить, що певна група слів з дим рефлексом чи то походження польського, чи то словацького займає значний простір та особливо в Галичині переноситься й на область бойківську та замішанців. Те саме спостерігати можна й на південній стороні Карпат, як то видно на примірах мною наведених на стор. 82.

6. Лемківським явищем, як й взагалі загально карпатським, вважається зберігання м'якого *a* у всіх положеннях а також в закінченні ніякого роду *-aje*. Це констатував Зілінський

в Явірках а також Верхратський на цілій області галицької Лемківщини (ор. cit. стор. 3, під 7, 8, 9: *листя, шатя, явко, ярок, час, душа, пать, тяжкий*). Це вповні покривається з нашими даними, приведеними на стор. 80—81.

7. Верхратський не зачисляє звуження *e* перед м'якими складами типу *oieś'* до явищ лемківських, бо поміж прикметами лемківського говору його не находимо а у студії приводить лиш один примір з села Завадки Римановської. Так само і у своїй студії про говори південно-карпатські з наголосом сталим приводить ледви один примір з села Габури коло Мезилабірців. Натомість мої спостереження були інші, бо я находив менший вправді ступень звуження, як у східніх говорах, аж по Топлю а відтак дальше на захід воно зовсім щезає. На цій області брак вузького *e* перед м'якими складами покривається з областю галицьких лемків.

8. В області консонантизму находимо також много спільних признаков. До таких належить отвердіння *c* в наростку *-es'* з *-ьс'* а дальше в наростках: *-us'a, -is'a*. — Отвердіння *c* в наростку *-es'* є на галицькій області лемківській так загальне, що Верхратський ограничився на загальні приміри: *палец, вдовец, корец* і т. д., не подаючи зовсім місць записання (ор. cit. стор. 3, 64—65). Таке саме явище находимо й на південній стороні Карпат, а то починаючи вже від ріки Ціроки й дальше на захід (диви мої записи на стор. 125). Від тєї самої лінії зачинається й отвердіння наростку *-is'a* побіч м'якого виду, як це наведено на стор. 126 моєї студії. Верхратський наводить примір такого отвердіння з області географічно близької а то з села Вислока Великого на північ від області межилабірської.

9. Також і другі зубні м'які консонанти а навіть на області лемківській так в Галичині як й на південній стороні Карпат, то *e* на Словаччині, підлягли у визвуці отвердінню. Верхратський подав нам приміри з галицької Лемківщини: *кін, оген, кіст, смерт, пят*, форми імператива: *ход, пряд, воз, нес, бер* і т. д. (ор. cit. стор. 3—4) а на дальше потвердження наводить ще приміри з сіл: Перегримки, Боршного, Волі Нижньої, Завадки Римановської, Дарова, Біньчарової, отже від ріки Віскола на захід, що відповідає південно-карпатській області від Лабірця на захід. Зілинський констатує це явище і в Явірках (ор. cit. Lud Słow. III, A. 189).

Відносно південних склонів Карпат, то це явище держиться поздовж Верховини Земплинської та Шариської на захід від Лабірця а передовсім від річки Ладомирки, що впадає до Ондави аж по Попрад. За Попрадом не доводилося мені чути цього явища. Диви о цім на стор. 130—131.

10. Неоднаковість артикуляції *l* та пестрота під цим огля-

дом, яка проявляється на області на південь від Карпат, має аналогію і по другій стороні Карпат на галицькій боці. На основі мого зіставлення можемо на південній області карпатській зустрічати трояке *l*, а то середнє, тверде та м'яке, а крім цього тверде *l* перед складами з: *a, o, u, y* переходить в білябіяльне *ɥ*: *т/аца, һоц/ова* (диви стор. 149). По північній стороні Карпат не лиш що Верхратський констатує троякість *l* (ор. сіт. стор. 4, 58), але також й пересунення бічної артикуляції *l* ззад до *ɥ*. Область посліднього явища тягнеться майже від Дуклі на захід а зазначена в селах: Перегримка, Нова Вес, Мисцова, Радоцина, Лабова. Так далекого поширення цього явища на схід, що відповідало б області до Дуклянського переходу, на південній стороні Карпат нема. У нас область поширення цього явища іде лиш від Бардієва на захід а за Попрадом не всюди поширена. В долині ріки Топлі на захід від Бардієва відоме це явище між говорами словацькими.

11. Диспаліталізація *r* у визвуді належить також до головних признак лемківського говору на північній стороні Карпат. Поширення таких фонем, як: *косар, учар, горчар*, ограничає Верхратський на західню Лемківщину (ор. сіт. стор. 61), коли ж бо м'які приміри відомі у східній Лемківщині. На південних схлонах Карпат це явище поширене також лиш в західніх частинах, на захід від Пряшева та в сусідстві говорів словацьких (диви стор. 143—144).

12. Лемківські галицькі говори як також й говори південно-карпатські на захід від Лабірця знають переміну звука *v* на *h, ch*, наколи він стоїть у функції прийменника або як, приставка тісно злучений з наступним словом. Звук *h* на місці *v* появляється перед дзвінками а *ch* перед глухими.¹ Верхратський наводить нам приміри з сіл: Перегримки (*г ремени*), Радоцини (*г нас*), Лабови (*г ястрябі*), Волі Нижньої (*г другый бік*), Тилича (*гвойти*), Ростоки (*хтогда*), Ольховця (*хперед*), Дарова і Тихані (*хпів*) (ор. сіт. стор. 76). Є то отже область від Вислока на захід.

Аналогічно й на південно-карпатській стороні простягається те саме явище, починаючи від Лабірця аж на Спиш, як це приведене на стор. 180.

13. Зубні консонанти *s, z* перед м'якими: *i* (з *ě*), *'a, 'u* змінюють свою артикуляцію на значнім просторі південно-карпатської області, а то починаючи від ріки Ладомирки на захід за виїмкою південних областей пониже Маковиці, а то так, що на їх місці появляються м'які шип'ячі (диви стор. 123). З таким же явищем стрічаємося й на північній стороні Карпат, хоч о нім Верхратський не подає точних даних що до їх

¹ Є то радше глухий спірант *x*.

поширення. На основі деяких примірів можна констатувати, що воно поширяється вже зараз на захід від лінії Лаборець — Дукаля. Він знаходить м'яке *ʃ* місто м'якого *s* в Липівці (*шв'ятый, шьа*), Ольхівці (*шв'ятый*), Тихані (*ношьат, гашьат*) (ор. cit. стор. 63); м'яке *ʒ* на місці м'якого *z*: *жьеленый, жьвідати шьа, вьзати* з Липівця і Ольхівця.

14. Твердість шип'ячих *ʃ, ʒ*, а передовсім *ʃ* до цього ступня, що по них старе *i* пересуває свою артикуляцію до заду і наслідком цього на місці звука середнього *y* чуємо звук задній *ы*: *ʃыја, ʒыта, ребы* — є передовсім признакою говорів лемківських а навіть переходить до говорів замішанців й бойківських, як це запримічує Зілінський в „Описі фонетичнім“, стор. 84. Верхратський не обмежує цього явища у якісь тісніші границі, но загально подає, що *ж, ч, ш* не вимовляються м'яко а відтак, що по *ч, ж, ш* найчастіше чути *ы*, рідше *и*, або декуди *i* як в словацькім та на це приводить приміри: *чыстый, чытати, жыти, жыла, кашы, пашы* (ор. cit. стор. 66).

Ще з більшим правом можемо сказати, що отвердіння шип'ячих *ʃ, ʒ* є признакою великої частини говорів не лиш західніх, але й східніх на південь від Карпат. Область поширення цього явища відома навіть поза Латорицею на схід. На відповіднім місці (стор. 66) при обговорюванні цих звуків була звернена увага на сполуки *ʃы, ʒы* місто *ʃу, ʒу* і як видно, однорідність цього явища зв'язана і територіяльно. Відносно твердості *ʃ* і наслідком цього пересунення артикуляції *i* взад до *ы*, то область його поширення відома на південних сторонах Карпат лиш за Попрадом на захід. (Диви про це стор. 67.) Впрочім м'якість *ʃ* удержується ту так, як на галицькім боці.

15. Диспаляталізація консонантів в лемківських говорах захопила також зубні: *s, z, c* перед наростком *-куї* у прикметників, наслідком цього місто груп *-s'куї, -z'куї, -c'куї* знаходимо групи *-skуї, -zкуї, -ckуї*. (стор. 174) Верхратський констатує це лиш загально, не подаючи ні примірів з означенням місць: *рускый, богацкый, сироккый* (ор. cit. стор. 65). Зілінський в своїм „Описі“ вазначає це явище як лемківське а також переходить воно й до замішанців (ор. cit. стор. 137, d).

З області морфології за лемківські явища треба уважати отці: 1. старе закінчення іменників в поп. pl. m. на *y, i*, дальше на *-ove, -are*; 2. закінчення gen. pl. m. f. n. на *-och*; 3. закінчення instr. sing. f. subst. і adject., pron. на *-om*; 4. закінчення loc. sing. adj. m. n. на *-ыт*; 5. закінчення gen. sing. adj. f. на *-oi*; 6. коротке закінчення adject. neut. на *-e*; 7. закінчення adject. поп. pl. для всіх трьох родів на *-ы*; 8. різне від бойківського творення ступня вищого у прикметників, а то при помочі наростків *-ʃуї, -iʃуї*; 9. отвердіння *t* в закінченні дієслів часу

тепер. 3. особи однини й множини; 10. зберігання *l* для чоловічого роду однини в *partic. praes.*; 11. творення часу майбутнього при допомозі помічного дієслова *ব্যু* — *partic. praes. II*, а не інфінітиву.

1. Старе закінчення *pot. plur.* іменників роду *chol.* *-u, i* найсильніше в розповсюджене лиш на області лемківській і то так на північній стороні Карпат як й на південній. Приміри наведені Верхратським з північної сторони походять з сіл: Рихвальду, Яселки, Тихані, Радоцини, Вислоку Великого, Горови: *хлопi, парiбци, птаци, слуги* (ор. *cit.* стор. 118), отже область цілої Лемківщини від ріки Віслока. Не чужі в ці форми і на південних схлонах Карпат, як це показують наші приміри на стор. 189—190. Так область поширення згаданого явища обнімає суцільну територію по обох сторонах Карпат.

2. Колись широко розповсюджене закінчення *pot. pl. -ode* чоловічих *-i* пнів находить ще нині повну свою живість саме на західних окраїнах української язикової області, а то на лемках, а Верхратський ці форми уважає за часті (ор. *cit.* стор. 7) а також приводить приміри з сіл: Вислок Великий (*сусьдiнькове*), Туринска (*жоунярове*), Баниці, Липовця (*предкове*), Тихані (*збуйове*), Мохначки Нижньої (*пташкове*) (ор. *cit.* стор. 118). Такі ж форми наведені були мною й на стор. 189 та означені як часто уживані у звичайнім житті а не ограничені передовсім на народню поезію, як це в у східних говорах. Замітне, що це закінчення приймають не лиш іменники живі, но і неживі: *пругове, дьмове* (Липовець). (Верхратський: Говір гал. лемків, стор. 118.)

3. Відступають від загальних типів деклінаційних не лиш української мови, но також й карпатських говорів архаїчних ті іменники роду *chol.* на області лемківських говорів галицьких, котрі кінчаться на *-ar'*. Верхратський лиш загально каже, не подаючи примірів з означених сіл, що вони в *pot. plur.* кінчаться на *-e*: *воляре, учаре* і т. д. а часом лиш на *-ы* (ор. *cit.* стор. 118). Не чужі такі форми й на області південно-карпатській, а то починаючи від ріки Ладомирки на захід, як це констатував сам Верхратський в своїх Знадобах I, стор. 75, а мною записані рідко (диви стор. 190).

4. Закінчення *gen. plur.* на *-och* в передовсім прикметою говорів східньо-словацьких а відтам перейшли вони й на язикову область українську та поширилися на значній області південно-карпатській від Попраду аж до Лабірця і то не лиш у іменників роду *chol.*, но також й жіночих. Приміри цього явища подані були на стор. 191. Ця форма на північній стороні Карпат в рідкою по словам Верхратського а подає він ледви кілька примірів з одного села Нова Вес (ор. *cit.*

стор. 118). Це явище є свідотством ширення певних язикових явищ з півдня на північ.

Зате ця форма взяла верх над іншими формами loc. plur. і то не лиш у іменників роду чол. і ніякого, но також й жіночого. Форми loc. plur. на *-och* місто східньо-карпатських на *-ich* та *-ach* поширені не лиш на південній стороні Карпат, як наведено на стор. 195, но й на північних а Верхратський знаходить їх в Смереківі (на валках), Бортнім (на покосох), Тихані (на ярмарках), Новиці (по каминцях), Бінчаров (по родичах), Ізбах (о медведях) (ор. cit. стор. 119). Форми на *-ich* стрічав Верхратський рідко а про форми на *-ach* спом'янув, що вони починають також втискатися на область галицьких лемків.

5. Іменники роду жіночого всіх пнів а також прикметники та займенники на області лемківській по північній стороні Карпат перевели уніфікацію закінчення instr. sing. та місто східньо-карпатського та взагалі південно-західнього закінчення *-оц* мають лиш закінчення *-от*, Верхратський вважає їх загальними та не приводить сіл. Приміри ним наведені потверджають зовсім його твердження: *рыбом, вodom, жоном, душом, таздиньом; кістьом, мышом, серстьом; церквійом, драгвійом* (ор. cit. стор. 122—123); *добром, вельком, сивьом* (ор. cit. стор. 129); *мойом руком*. Ці закінчення перейшли також на форми instr. sing. займенників особових: *мяом, тобом* (ор. cit. стор. 126).

Те ж саме стрічаємо і на південній стороні на області, починаючи від горішнього Лабірця (диви стор. 217—18, 223, 264, 266, 273, 279).

6. Лемківські говори різняться також від говорів східніх тим, що в loc. sing. masc. і neutr. прономінальної зложеної деклінації місто форм *-ім* з **отъ* мають закінчення *-ым*; а у м'яких пнів *-ут*: *добрым, великым, сивим, когутым*. Верхратський не подає області їх поширення, але вважає їх за частіші від форм на *-ім* (ор. cit. стор. 128).

Область поширення цього явища є досить значна й на південній стороні Карпат, передовсім там, де стикаються ці говори зі словацькими чи пословаченими навіть на схід від Лабірця (Валяшківці), відтак на області південній пониже Маковиці а потім оп'ять на захід від Бардієва (диви стор. 251—52).

7. Форми gen. sing. fem. gen. прономінальної деклінації на *-ої* є по словам Верхратського найчастіше уживаними: *добрай, великої, сивьой, кізьой* (ор. cit. стор. 128), *той, мойой* (ор. cit. 129) а форми на: *оїї* вважає на області лемківській рідкими (тажже 128). Аналогічно й на південній стороні Карпат поширюються ці форми, починаючи від Лабірця на захід (диви стор. 252, 278).

8. Прикметники в роді середнім nom. sing. на галицькій

Лемківщині, як це видно з примірів Верхратського (ор. сіт. стор. 104), знають лиш коротке закінчення *-e*: або у м'яких пнів *-e*: *мокрвате* поле, *чеперате* дерево, *гусе*, *гусяче*. Це закінчення треба уважати за загально лемківське, бо Верхратський не робить ніякого обмеження.

Загальним закінченням прикметників того же роду в пот. sing. є також *-e* на області, починаючи від ріки Ціроки і переступає отже границі лемківські, бо іде від Лабірця на схід (диви стор. 250).

9. Подібно й закінчення пот. plur. для всіх родів прикметників *-ы* є характеристична для лемківських говорів галицьких і Верхратський наводить їх як одинокі: *добры*, *тверды*, *білы* (ор. сіт. стор. 129).

Такаж форма панує на південній стороні Карпат, починаючи від ріки Ціроки на захід (диви стор. 255, 259 а також мапу).

10. Ступенювання прикметників на галицькій Лемківщині, як це наводить Верхратський (ор. сіт. стор. 106—107), твориться при допомозі наростків *-ійший*, *-ійша*, *-ійше* або *-ший*, *-ша*, *-ше*; а місто *-ійший* виступають частіше форми на *-ісший*: *більсіший*, *частьсіший* — *гардший*, *тугший*. Незвісні ту отже форми компаративні при допомозі короткого наростку *-ьї* (*уї*) не лиш для чол. роду, но також й для жіночого *dor|ožyї*, *d|oužyї*, як це стрічаємо в бойківських говорах.

Подібне творення компаративу зустрічаємо й на південних схлонах Карпат, а то починаючи вже від долини ріки Уга на захід, коли ж бо творення компаративу при допомозі короткого наростку *-ьї* є явищем говорів східних (диви стор. 261).

11. Тверде закінчення *t* в 3. особі sing. і plur. дієслів часу теперішнього не є лиш признакою говорів лемківських в Галичині, бо воно розширяється й на область бойківську а відтак на всі галицькі говори. Але супротив старшого м'якого закінчення в тих же особах, починаючи від Лабірця на схід аж по ріку Боржаву а твердого на захід від Лабірця, то це останнє явище набирає більшого значіння діалектичного. Сама область південно-карпатська з твердим закінченням *t* на захід від Лабірця має своє продовження територіяльне дальше на півночі, як це можна констатувати у Верхратського (ор. сіт. стор. 131—132). Про поширення цього явища на південних схлонах Карпат диви стор. 311—12 та на мапі.

12. У таким же відношенні територіяльним стоїть і друге явище, а то брак *l* ерент. по губних в часі теперішнім, котре на північній стороні Карпат обнімає не лиш говори лемківські, но також й бойківські. Південно-карпатські говори під цим оглядом територіяльно не годяться з галицькими. Недостаток *l* ерент. обмежується лиш на говори від ріки Ондави на

захід, рідше вони появляються між Лабірцем та Ондавою (диви стор. 308). Но всетаки тяглість територіяльна між обома сторонами Карпат є.

13. Час минулий в говорах галицьких лемків твориться при помочі *partic. praet. act. II.* в його первіснім виді для чол. роду, то є зберіганням закінчення *-l* (Верхр. ор. cit. стор. 110, 140, но на стор. 9 ограничує це закінчення до деяких околиць). Деяке затемнення відносин в цім напрямі приносить відоме фонетичне явище в лемківських говорах, а то задня та губна артикуляція *l*, за котру була бесіда на стор. 149. Таке ж явище на південній стороні Карпат тягнеться, починаючи від області за Лабірцем і далше на захід. Одже і під цім оглядом є тісний зв'язок територіяльний.

14. Накінець треба піднести і однаковість творення часу майбутнього, а то при помочі *byty particip. praet. act. II.* а рідше при помочі інфінітива, як то є у говорів бойківських. Верхратський говорить загально про уживання обох форм (ор. cit. стор. 142—143). Те саме можемо сказати про область на захід від Лабірця, де уживаються оба способи творення часу майбутнього, як те зазначено на стор. 318, но всетаки переважають форми з *partic. praet. act. II.*

Цими наведеними спільними явищами по обох сторонах Карпат на сумежних з собою областях не вичерпуються спільні явища, їх можна найти ще більше; прим.: заміна інтервокалічного *i* в 1. особі одн. і 3. множини а заступлення його через білябіяльне *y* на горішнім Лабірці та аналогічно на півночі: Вислік Вел., Воля, Ниж. Туринско, Старе Загіря, Куляшне (Верхр., ор. cit. стор. 132), або перехід *y* на *i* в таких словах як: *клич*, *бріхо*, *полідне* (Верхр., ор. cit. 42 — у мене стор. 54). Противно находяться і певні відхили, що мають свою причину або у більшій консервативності даної області, або у ближчім сусідстві з говорами польськими, або деякі явища зовсім самостійні, як наприм. форми дієслівні часу теперішнього кляси на *-ovati*: *куп'їти*, *поціти*, *куп'їти*, *поціти*, або форми 1. sing. *praes. nos'u*, *pros'u*, *voz'u*, *has'u*¹ і т. д. Но генетичний зв'язок говорів карпатських найдалше висунених на захід, які простягаються на північнім боці від села Явірок аж по ріку Ославу а на південній стороні аналогічно від Остурні респ. Великого Липника аж по Лаборець з перехідною половою до ріки Ціроки, є ясна. Ці говори мають ще одну спільну і дуже важну рису, а то нерухомиий акцент, що держиться все на другій від кінця, подібно, як це є в польській мові або північних словацьких говорах.

¹ Ці послідні форми відомі і коло Ужгороду. Диви стор. 306.

На південній стороні Карпат помітна ще одна риса цих говорів. Є це більша експанзивність цих говорів, що проявляється у ширшій поширенні деяких явищ на схід від ріки Лабірця (наголос сталий передовсім), а то ішло в парі з перениманням словацьких форм та словарного матеріялу як щось культурно вищого.

б) Бойківські говори.

Бойківські говори, як говори карпатські взагалі, не відмежовуються остро від говорів лемківських, противно мають багато спільних явищ. До них треба причислити: 1. зберігання різниці між старими *y*, та *i*; 2. зберігання *a* по м'яких приголосних і по *j* у всіх положеннях; 3. перехід *e* в назвуці в *jo* в займеннику особовім третьої особи роду чол. (*joho, jomu*); 4. зберігання різниці між твердими і м'якими закінченнями прикметників; 5. закінчення 1. особи множини дієслів часу тепер. на *-me* (*budeme, ideme*); 6. архаїчні риси системи деклінаційної іменників роду чол. в *dat., instr. і loc. plur.*, а то зберігання закінчень: *-it, -yt, -ut, -ūt* (*rapit, rapyt, rapūt, rapūt*); 7. щезнення деклінаційного типу старих *n* пнів а перехід їх до *-o* пнів; 8. щезнення типу деклінаційного чол. *-i -n* пнів та перехід їх до *-o* пнів; 9. зіляня давніх *-ŷ*, та *-o* пнів в один тип деклінаційний чоловічого роду; 10. заміна прислівника *de* в зложеннях на *da*: *dakoly, dakotyŷ*; 11. зберігання у більшості займенника питального *sto* з **čsto* і заміна *kyto* на *chto*.

Порівняння галицьких бойківських говорів з сусідніми говорами на південь від Карпат стало від недавнього часу легше, як це було до тепер, коли знання говорів бойківських опиралося на одинокій студії Верхратського про говори околиці Угерець коло Ліска. В останніх роках появилися вже студії, що обіймають цілу бойківську область аж по ріку Лімницю коло Станіславава. Є то студія Софії Рабівної, подана на жаль лиш як реферат проф. Злинським на засіданні Польської Академії Наук в Кракові, без подання фактичного матеріялу по селам та областям а лиш його головні характеристики. Друга студія в цім напрямі була піднята Княжинським а також не в змислі зібрання матеріялу, але подана проба означити межі Бойківщини, то є ту область язикову, котра обнята певною скількістю спільних рис так фонетичних як й морфологічних, бо на цю сторону язикову звернена була увага автора. Про проби обох цих дослідників подати межі бойківської язикової області не лиш на північних узбіччях Карпат, но також й на південних, була вже

бесіда. Там також був висказаний мій погляд, що Княжинського думка була правильніша чим Рабіївної та відтак й проф. Зілинського, що поставили як головний критерій поділу чи там спільноти рефлексізацію старих закритих *o, e*.

На основі праці Рабіївної — а вона є до тепер найповнішою характеристикою галицького бойківського говору — можемо нині приступити до порівняння явищ говору бойківського та говорів південно-карпатських на схід від ріки Лабірця. Рабіївна приводить 24 спільних бойківських признаков, що об'єднують область північно-карпатську від ріки Солинки, лівого допливу Сяну на заході, аж по ріку Лімницю на сході, ріки Стрв'яз і Дністер на півночі а південно-карпатську Верховину на південь. З них спільними прикметами і для говорів південно-карпатських є отсі:

1. Зберігання різниці між старим *ы* а *і*. Звук *ы* особливо ярко виступає по губних і гортанних приголосних, де він є заднього ряду а середнього підняття: *byky*, а в інших положеннях є заднього ряду високого підняття, котрий означає за транскрипцією Зілинського через *y*³. По губних *ы* лямбілізується: *bowy, bowa* (Раб., ор. cit. стор. 20—21). Ці відтінки відомі на цілій майже області південно-карпатській, як це представлено на стор. 60, 62—64.

Старе *і* пересунуло свою артикуляцію в зад до ряду передньо-середнього високо-середнього підняття навіть в назвucci (та по протетичнім *і*): *ykra, iyuan*, як це зазначає Рабіївна у північно-карпатських бойківських говорах (ор. cit. стор. 20). Виїмку творить область між ріками Лабірцем а Угом, де старе *і* в деяких положеннях, особливо у визвucci, має вартість обниженого *і*: *chodytyi* (диви стор. 45—48). Таке обнижене *і* чути й у говорах верховинських по губних: *dyr* (В. Верещькі). Таке саме явище замітне й в говорах бойківських, описаних Рабіївною, лиш не означено в рефераті Зілинського, в котрій околиці воно виступає.

2. Загально-українське *a* по палятальних не змінється в говорах бойківських, лиш іноді перед *ц* лямбілізується: *laccyka, dacu* (Раб., ор. cit. 21). Ця прикмета південно-карпатського *a* є загально звісна і зазначена нами на стор. 80. Дотеперішні досліди мої не находили однак примірів лямбілізації *a*, на котру вказав Зілинський в своїй студії про це явище.

3. Звук *e* появляється в бойківськiм говорі в двох варіаціях: 1. як нормальне, 2. як вузьке. Цей другий відтiнок *e* появляється перед палятальним приголосним без огляду, чи склад є отворений чи закритий, та перед *і*: *otjéc', chlopéc'* а також наслідком вокальної гармонії (ассиміляції): *tépér* (Раб. ор. cit. 20—21). Ця риса бойківська загально звісна на цілім просторі пів-

денно-карпатським від Лабірця до Тересви а навіть дальше поза Сигіт (диви стор. 76—77).

4. Звук *o* появляється на бойківській області, подібно як *e*, у двох варіантах: 1. як *o* нормальне, 2. як *o* вузьке (*ǒ*). Це вузьке *ǒ* появляється в положенні і не під наголосом та під впливом вокальної асиміляції перед наступним *i* (а з примірів видно, що також перед наступним *u*), а то в околиці на південь від Лютовиск, Турки й Сколього (Раб., ор. cit. 21). Такі ж дві відміни *o* відомі на цілій південній області карпатській від Лабірця до Тересви (диви стор. 102—103).

Наявність такої звукової системи з двома варіантами *e*, *o*, нормальними та вузькими є вимовним доказом однородної звукової системи цілого карпатського обшару з обох боків Карпат від Лабірця і Солинки дальше на схід.

5. В рефлексізації старих закритих *o*, *e* бойківські говори північні вирівналися до *i*, яке лиш частинно захопило говори південно-карпатські а то часть верховинську. Це ново повставше *i* м'якчить попередні зубні приголосні *d*, *t*, *s*, *z*, *n*: *s'tiu*, *s'n'ip*, а ця м'якість перед *i* < **o*, відома також й на області південно-карпатській (диви стор. 48—51).

6. В противенстві до говору лемківського бойківські говори зберігають палятальність зубних приголосних у визвучі: *kin'*, *piat'*. Ця риса консонантизму є впрочім загально українська. З зубних приголосних треба однак виділити приголосний *s* у наростку *-es'*, *-us'a*, котрий не всюди зберігає в українській мові палятальність. Бойківські говори в противенстві до західних лемківських та східних гуцульських задержують *s* в цім випадку палятальне: *kǒrléc'*, *udǒv'yc'a* (Раб., ор. cit. 23). Палятальність *s* в згаданих горі наростках *-es'*, *-us'a* є пануючою на цілій області південно-карпатській від Ціроки аж до ріки Тересви (диви стор. 124—127).

7. Зубні *s*, *z* характеризуються в бойківських говорах слабою палятальзацією перед *i* < *ǐ*, *o*, *e* а також перед палятальними *'a*, *'u*, *o*: *s'ij* *z'at*... (Раб. ор. cit. 22). Така слаба палятальзація зубних *s*, *z* поширена на великій часті південно-карпатській навіть в південній області земплинській за Лабірцем а на схід тягнеться це явище аж до ріки Латориці (диви стор. 120—122).

8. Приголосній *s*, *z*, *c* зберігають в бойківських говорах палятальність в наростку прикметників *-s'kuj*, *-z'kuj*, *-ckuj*, чого не знають говори лемківські та многі галицькі (Раб., ор. cit. стор. 19, 22). Аналогічно є і на області говорів південно-карпатських на схід від Лабірця аж до говорів гуцульських включно (диви стор. 174—175).

9. Звук *d* перед давніми йотованими переходить по бль-

пій часті не на *ž*, але на африкат м'який *dž*: *medžy* (*m|ež'ye*) (Раб., ор. cit. 19). Те саме зустрічаємо у великій часті говорів південно-карпатських (диви стор. 116—117). Но розширення цього явища, що є відоме й говорам лемківським, доходить в полосі нижче пасма полонинського на схід лиш до Латориці а поза Латороцею дальше на схід натомість зустрічаємо виключно лиш південно-східне: *ž*: *chložu* Рідше натомість зустрічаємо поширення африката *dž* на місці *z* в роді *dzerno*, *dz'vir*, а то лиш верховинським пасмом, но спорадично можна його почути й в говорах долішніх.

10. Зубно-носовий *n* палатальний перед *k* переходить на *i* по даним Рабівної на цілій бойківській області: *kôzaběikô*, *syvěikty* (Раб., ор. cit. 19, 23). Те саме явище відоме на південній стороні Карпат лиш в говорах верховинських (диви стор. 129) та не обхопило цілої області по Тису.

11. Коли шип'ячі *š*, *ž*, *č* задержують в бойківських говорах давню палатальність *ž'aba*, *ps'on/o*, *nič'* (Раб. ор. cit. 19, 22), то на південній стороні Карпат зберіглася палатальність лиш *č* і то в північній Мараморошчині *č* вже ствердло (диви стор. 131—133, 138—141).

12. Бойківські говори зберігають ще м'яке *r* не лиш у визвучі, но також й в середині слів: *vér'x*, *mlyn/ar* (Раб., ор. cit. 19, 23), а це явище характеристичне для більшості карпатських говорів взагалі з виїмкою західніх лемківських (диви стор. 143).

13. Трояке *l*, як це було в говорах лемківських, є характеристичне й для бойківських говорів, хоч по дослідам Рабівної всі три відтінки не займають одну і ту саму область (ор. cit. стор. 23) а середне *l* ограничується до part. праet. аст. II. — В цім відношенні говори південно-карпатські мають інше розділення *l*, бо *l* середне є ту пануючим на місці твердого *l* а також м'якого перед *ь* в середині слів (диви стор. 144—148).

14. Старі сполучення *ky*, *hy*, *chy* панують на бойківській області лиш в західній частині, східня часть має натомість сполуки *ky*, *hy*, *chy*. Но в західній частині находимо полоси, де *k*, *h*, *ch* є передньої артикуляції і через це там находимо сполуки *ki*, *hi*, *chi*. Є це околиця безпосередньо на північ від Ужжа (Сянки, Висоцко Вижне, Бутелка Нижня). (Раб. ор. cit. 23.)

Такі ж троякі сполуки задньоязичних *k*, *h*, *ch* находимо й на південнім боці Карпат, лиш розміщення територіяльне є дещо відмінне. Полоса сполук *ky*, *hy*, *chy* є далеко більша, бо обіймає й область на схід від Латориці а на північній стороні цій області відповідає сполука *ky*, *hy*, *chy*. Натомість ця остання сполука займає на південній стороні Карпат область між ріками Угом а Латорицею. Сполуки *ki*, *hi*, *chi* мають й територіяльний відповідник на області цілої долини ріки

Уга (диви стор. 152—156). Так отже південна сторона Карпат є під цим оглядом консервативніша; чим північна.

15. Бойківські говори не знають *l* ерент. по губних не лиш у формах часу теперішнього, но також і в інших категоріях слів. Як далеко сягає область поширення цього явища, того з маленького реферату праці Рабівної, поданого проф. Зілинським, не можна констатувати. В загальність поширення цього явища в східних частях Бойківщини треба сумніватися, бо я находив в селі Суходолі на захід від Лімниці так *l* ерент. як і *n* *syplu*, *korlu*, *zenn'el*. На південній карпатській області по губних виступає все *l* ерентh. або й *n* і то від ріки Ондави аж по Гуцульщину стор. 111—13.

16. Інтервокалічне *i* в бойківських говорах звичайно щезає а також часто і інтервокалічне *h*: *m/au*, *t/oo* (Раб., ор. cit. 18). Таке саме явище виступає і у вокалізмі говорів південно-карпатських, но з виїмкою загального опускання інтервокалічного *h* а обласно обмежена вона до говорів від ріки Лабірця аж по Велику Ріку з виїмкою Бережанської Верховини. В інших категоріях, як у формах дієслова часу теперішнього, находимо брак інтервокалічного *i* а заступлення його через *v* в околиці Ужанської Верховини.

17. З груп консонантів характеристичними є для бойківського говору переміна *šk* на *čk* на початку слів: *škoda*—*čkoda*, асиміляція *dn* на *nn*: *dn'a*—*n'a*, *vn* на *nn*: *rivnyj*—*rimnyj* (Раб., ор. cit. 19). Ці явища відомі також на південній стороні Карпат. Коли ж бо перше явище обнімає головню частину західню між ріками Лабірцем й Угом, то два дальші явища поширені майже по цілій етнографічній українській області, но найсильніше на області бувшої жупи Бережанської.

18. Вплив м'якого приголосного на попередні приголосні в роді *s/n'ih*, *k'is't*, *mas't* (*mas'c'*) є не лиш признакою говору бойківського, но також й говорів південно-карпатських на просторі від Лабірця аж по Сигіт. Що більш, є часті випадки другої паляталізації у визвучі *radus'c'*, *mas'c'*, що не чуже й на північних склонах Карпатів, як то можна вичитати з примірів, наведених у Рабівної: *his't*, *kis't*, *s'c'ij* (ор. cit. 22—23).

19. Часте зберігання дзвінкості приголосних у визвучі, характеристичне для бойківських говорів в роді: *b'ib*, *r'id*, *v'iz* (Раб., ор. cit. стор. 19), відоме на області південно-карпатській рідше, а то лиш в області східної Верховини, найчастіше в емпізі: *dubv*.

20. Тип конюгаційний *trymat*, то є з закінченням в 1. особі одн. часу тепер. у дієслів на *-aty*: *-am* а дальше з контракцією в 2. 3. ос. однини і 1. 2. множ., поширений в бойківському діалекті (Раб., ор. cit. 19, 29), но область його поширення не подана,

хоть то важне особливо для форми 1. особи *-ат*. Ця форма відома на південній області карпатській лиш від Уга на захід. Впрочім контракція тематичного *e* поширена далеко на схід та входить аж на область гуцульських говорів на Буковині.

21. Тверде *t* в закінченні 3. ос. одн. і множ. є характеристичне для бойківських говорів (Раб., ор. cit. 29). Крім того в південних частих (точно не сказано в рефераті, де) находимо і м'яке *t* спорадично *suť, biž/at*, якого на пограниччі верховинським на області Чсл. Републики вже не можна найти.

22. Закінчення 1. plur. *raes*. на *-te* не є лиш прикметою майже всіх говорів південно-карпатських з виїмкою гуцульських, но також й говорів бойківських, а лиш дуже рідко появляється там закінчення *-to*, а то у функції імператива: *b'iham/e, neseme* — *p'idu'm/o* або *-mь*; *budyem'ь* (Раб., ор. cit. стор. 19, 29).

Це були ті 24 головні признаки бойківського говору, які Рабівна означила за спільні цілій бойківській області а які ми порівнали з подібними явищами, що є також характеристичні для менших або більших комплексів територіяльних і язикових на області нинішньої Чсл. Републики або навіть Румунії.

Но на цім по мойому признаки бойківські не вичерпуються. Є їх ще много в області морфології, но може вони не мають знамен загальности, що об'єднують цілу бойківську область а може декотрі виходять поза її межі, на область лемківську, чи може гуцульську а навіть дальше на схід.

1. До найважніших признак спільних бойківським говорам галицьким та говорам південно-карпатським на основі зрівнання нашого матеріялу з матеріялом Рабівної є вплив деклінації твердих пнів на м'які у іменників всіх трьох родів, а то в *dat. i instr. sing. masc.* та *neutr. pl. v instr. fem.* Це видно з наведених примірів: *v'itc'ioyue, p'alc'om, v'ik'ionc'om* (Раб., ор. cit. стор. 26), як також з виразного констатування, що в *instr. sing. masc.* переважає закінчення *-om* в основах палятальних. Так само в *fem.* закінчення *-eu* витискається через *-ou*: *z m'aiť'ьи, kr'ouї'ьи, k'ionvї'ьи* (Раб., ор. cit. 26).

2. Архаїчні риси находимо в многих закінченнях, що тим способом зберігають ще сліди поділу деклінації по пням. До таких архаїчних закінчень належить: а) *gen. sing. давніх чол. -n* пнів на *-e*: *toho dne* ; б) *gen. sing. давніх жіночих -и* пнів на *-e* або *-y*: *cer'kve, kyryy (e)* ; в) в *dat. plur. masc. i neutr.* ще рідко стрічаються в бойківським говорі на північнім боці Карпат закінчення *-im*: *pbroh'im* (ор. cit. 27), коли ж бо це закінчення ту є дуже часте а особливо ще другі рефлексі старого закінчення *-om*, як *-um -im* (в бойківським говорі находиться ще старе закінчення *-om* без рефлексізації (ор. cit. 27), воно є й на південь Карпат у іменників м'яких: *ludom, ditom, kur'jom* ; г) в *instr.*

plur. masc. і neutg. так в бойківському говорі як й в говорах південно-карпатських находимо в instr. plur. порідко старе закінчення *ы*: *z b'ыky, s xlyory, z iahn'laty^e, z klyory^e* (Раб., ор. cit. 27, у нас стор. 194); *г*) в loc. plur. masc. і neutg. так твердих як й м'яких пнів найчастіше закінчення *-och* а рідше *-ich*: *u kon'ox, u v'ikl'ox, u h'orc'ox* (Раб. ор. cit. 27, у нас стор. 195); *д*) зберігання форми дуальної в instr. на *-ota*: *xl'orc'ota, p'ol'ota* (Раб., ор. cit. 27); *е*) форма nom. plur. в слові: *цосу* < **vьlci* з старим закінченням *-i* відома по обох сторонах Карпат (Раб., ор. cit. 26, та у нас стор. 189).

3. З деклінації займенників важною спільною рисою так для бойківських говорів як й для південно-карпатських на схід від Лабірця є вплив деклінації займенника вказівного *tot* на займенники *sej, vin*: *s'oho, n'oho, s'omu, n'omu* (Раб., ор. cit. 27, у нас стор. 266—7). На південно-карпатській області границя впливу *toho*—*s'oho* сягає аж до Тересви; б) зберігання енклітичних форм займенників особових в gen. acc. sing.: *n'a, ta, s'a* (Раб., ор. cit. стор. 27. а у нас стор. 263); в) дуальні форми в інстр. на *-ута*: *tly³ta, s'uta, t'oly³ta* (Раб., ор. cit. 27, у нас стор. 282).

Матеріал, поданий в короткім рефераті Зілинського на працю Рабіївної про бойківський говір, не дає нам достаточного даних до порівнянь з морфологічними явищами на нашій області. Найдимо там мало даних про існування різниці між твердими та м'якими закінченнями.

4. З дієслів, крім вже вище спом'янутих форм, треба піднести стару форму часу теперішнього 1. кл. основ на *-k*: *rek'u*, яка держиться по обох сторонах Карпат на областях нами розслідуваних. На південно-карпатській області находимо однак більше дієслів тієї категорії без зм'якнення гортанних на *č, ž* в роді *rek'u, moh'u, rek'u*, а то в околиці Иршави, долини ріки Тур'ї та повище Великого Березного.

Поширення коротких форм імператива поза область лемківську а досить далеко на схід відоме так в бойківських говорах як й в говорах південно-карпатських: *hon'* (Раб., ор. cit. 29, у нас стор. 321—22).

Старе partic. praes. act. на *-a* живе ще порідко по обох сторонах Карпат і то більше на східній часті. Рабіївна приводить ці приміри Орави *st'ója* та Славська *slyda, st'ója*, але лиш в народніх піснях (Раб., ор. cit. стор. 29). На південній стороні ця форма жива ще від Боржави на схід в Мараморощі. (Диви стор. 325.)

5. Зі словотвору треба ще піднести задержання категорії жіночих іменників давніх *-и* пнів, пізніше закінчених на *-ou*: *čer'kou, m'orkou, br'ýtou, b'ukou* по обох сторонах Карпат, що

виходить навіть поза межі Бойківщини. Рабіївна підносить, що улюбленими формами іменників у бойків є форми здрібнілі neutra на -'a з давних пнів -ent, -nt: *d'iuc'a*, *iably³nc'a*, *zar'a* або форми neutra для збірності: *k'is'ta*, *pt'yeč'a* (ор. сит. 25). Те саме явище характеризує й всі говори південно-карпатські на цілій області від Татр по Тису.

6. Додам, що й словарний матеріал бойківський майже тотожний зі словарем відповідної йому області південно-карпатської.¹ Не менше спільних рис найдеться й в області системи наголосу, як це було замічене при дієсловах в I. і 2. рлг. закінчення -*me*, *te*, у дієслів кл. I. перебирають наголос на себе. Находимо так у бойківським говорі як і у південних говорах карпатських пересунення наголосу на приставки: *po* (*p|o|fik*), *na* (*n|azad*), *za* (*z|adar*) і т. д., або взагалі в порівнанні з наголосом загально українським пересунення наголосу о одну в зад.: *k|o|fino*, *k|o|ryto*, *č|ekaty*, або ту саму систему наголосу у дієслів головно кляси I. і II. на закінченні -*me*, *te* у великій частині південно-карпатських говорів. А загально кажучи, наголос бойківського говору є рухомий супротив говору лемківського, подібню є це і в говорах південно-карпатських.

Так з 24 признак, які визначила Рабіївна як ті, що сполучають цілу область бойківську, лиш два признаки не відомі вже на південь від Карпат, а то м'якість щип'ячих *š*, *ž* і перед *a*, *o*, *u* та брак *l* ерент. по губних перед наступною йотованою ча там м'якою. Прочі признаки з виїмкою *ž* місто *n* перед *k*, що займає лиш верховинську область, поширені, коли не на цілій області до ріки Тересви, то займають аналогічно таку велику область сусідню, як на північ від Карпат (*čk* місто *šk* на початку слів, або зберігання дзвінкості приголосних у визвуці).

Но ці спільні признаки розширили ми відмінно від Рабіївної о цілий ряд спільних морфологічних явищ з архаїчними рисами та деякими спільними явищами в області словотвору та наголосу.

З поміж признак південно-карпатських говорів, які не є відомі в говорах північно-карпатських, треба зачислити: 1. метатезу в групі приголосних *kt*, а то лиш в займеннику питальнім *kto* на *tko*, котра поширена лиш долами, починаючи з околиць Середнього аж до Тересви; відносно метатези *cht* < *tch*, *chp* < *pch*: *chtir* < *tchir*, *chpaty* < *pchaty* не маємо дат з північно-карпатської області; 2. творення часу минулого від дієслів: *mesty*, *plesty*, *vesty*, *bosty*, а це з закінченням part. praet. II. не на *l* лиш на *ch*: *m'uch* (*m'uch*), *p'uch* (*p'uch*) і т. д.,

¹) Бойківський словар, зібраний свящ. Юрієм Кмітом, вже й зачався печатати на сторінках часопису: „Літопис Бойківщини“ відч. 3. (1934) під тит.: *Словник бойківського говору*.

що також поширюється долами, починаючи від долини ріки Уга аж на найдавші кінці східньо-марамороського говору; 3. $\delta + j$ на області, починаючи від Латориці на схід, долами попід пасмо полонинське має рефлекс ξ а не $d\dot{z}$; 4. на схід від Великої Ріки, а також на Бережанській Верховині інтервокалічне i в 1. особі однини та 3. множини часу теперішнього зберігається; 5. на області говорів з рефлексом $*o > \ddot{u}$, а то головню в Іршавщині та Довжанщині в *instr. sing. fem.* заіменника особового закінчення *-iŭ* а не *'bu*; 6. на тій же самій околиці зберігаються ще останки старих форм часу теперішнього з пнем на гортанний, а то: *reku, rekuŭ*, ще такі форми зрідка можна знайти і в околиці на північ від Березного аж до Ужжа; 7. широкий відтінок \ddot{u} під наголосом не перед м'якими виступає лиш спорадично в околиці Вел. Березного та між Середнім і Мукачевом; 8. в долішніх говорах на південь від пасма полонинського находимо всюди старшу стадію розвитку рефлексів старих закритих o, e , а то: $u, \ddot{u}, 'u$, порядко ограниченно на деякі слова також рефлекс u , як це можна зустрічати і в говорах північно-карпатських; 9. на області, починаючи від Іршавщини аж дальше на схід до Сиготу, в декотрих словах назвучне тихе k переходить на дзвінке g : *ganjuty, goleso, greida* (а це знають галицькі говори гудульські), що є впливом румунським, до яких зачисляемо ще дальші два явища, а це: 10. рідкий ротацізм *burš* місто *bulš*; 11. творення ступня вищого при помочі румунського *mai*; 12. асиміляцію в області груп приголосних, а то *rl, -ll (tjellyc'a, umjella)*.

Також змінюється на області від Іршавщини на схід і система наголосу дівслів першої кляси в часі теперішнім: *n/esu, v/edu — nes/eš, ved/eš*.

Лексика цієї долішньої області перемішана сильно з малярською та подекуди й румунською, однак в основі зберігає свій давній стан навіть з красними новотворами.

Всі ці дані спонукали мабуть так Рабіївну, як і проф. Зілинського, цю область, збільшену ще много дальше на захід, не зачисляти до говору бойківського. Тимчасом наше порівняння на основі неповного витягу з праці Рабіївної піднесли так багато спільних прикмет, що до бойківських говорів можна зачислити що найменше ту частину говорів південно-карпатських, що простягаються від Лабірця до долини ріки Латориці включно. Дальша частина на схід виявляє лиш дещо менше число спільних прикет, но все таки основні риси бойківських говорів і там відомі. Ці основні риси спільні мусять походити з доби, коли ще ціла область карпатська далеко на схід була не здеференційована а відтак людність цієї околиці була доповнювана новими колоністами, що ішли з півночі з-за Карпат.

Первісна тубильча людність мусіла принести з собою деякі відмінні риси діалектичні східні а то передовсім заступство $d + j > \xi$ а відтак прийшли до цього впливи румунські наслідком ассиміляції румунського осадництва а прочі явища треба уважати за останки архаїзмів, збережених горами або й рідко відмінним розвитком деяких форм чи звуків.

Не виключено, що точні студії говорів північних відкриють нам ще більше спільних рис на аналогічних областях північно-карпатських.

в) Гуцульські говори.

Гуцульські говори на південних сторонах Карпат є молодшого походження, а то колонізації кінця 17. та 18. століття. Прихід їх безумовно відомий, а це з північних околиць Карпат з округів Надвірнянського та Коломийського. Область гуцульська простирається нині на угол Чсл. Републики та сусідньої Румунії. Всіх сіл гуцульських на області Чсл. Републики є 8 а в Румунії два. Між ними є ще села перехідні в околиці Бичкова, а це: Кобилецька Поляна, Луг, Вел. і Мал. Бичків та по румунській стороні частини згаданих трьох сіл а відтак Крачуново.

Мимо того, що гуцульська колонізація дуже молода, все таки нема між ними глибокої перерви а противно є много рис спеціально карпатських, про котрі буде бесіда дещо нижче.

Як спеціальні гуцульські прикети в порівнанні з сусідніми говорами західними за Тересвою уважати треба отсі прикмети:

1. Перезвук старих закритих $a, e > i$, при чім це i паляталізує попередні зубні приголосні (диви стор. 51). Говори гуцульські галицькі, що лежать в безпосереднім сусідстві з нашими, мають також той сам рефлекс (Бронислав Кобилянський: „Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття“, стор. 30—31: *nip, grim, bib*).

2. М'яке a , то є по м'яких приголосних, шип'ячих та j переходить в м'яке вузьке e , без огляду на те, якого походження то a не було б. Виїмку творять деякі слова з назвучним ja (диви стор. 80). У цім відношенні галицькі сусідні говори в декотрих місцях ідуть ще дальше, бо там кожне назвучне ja переходить на je : *jebluko, jehoda, jek'ej* (Коб., ор. cit. 28, Януб, ор. cit. 265, Зілинський: Карта, стор. 9). Також годиться наш говір з галицьким що до випадків зберігання ja в середині слів в таких словах як: *stojaty, bojatys'a* (диви стор. 80, Коб., ор. cit. 29: *boljatęci, ic'jata, smil'jatęci* і т. д.).

3. На місці старих $ы, і$ находимо один звук передньо-середнього ряду середньо-переднього підняття, наслідком чого акустично почувається звук близький до e і то передовсім під

наголосом, хоч не брак випадків, що такий широкий відтінок *y* находимо і не під наголосом. (Диви стор. 59.) Такий самий результат дали ці два звуки і в говорах гуцульських галицьких а Кобилянський означає їх як звуки середнього ряду першого середнього підняття, напружені або відкриті, графічно означені через *э*: *крэта*, *мэта*, *сэн*, *дэм*. Під дужчим наголосом воно переходить там в чисте *e* (ор. cit. стор. 29).

4. Звук *e* в наших говорах гуцульських є звуком творення далеко ширшого, чим він є в інших говорах (диви стор. 76), а то в положенні перед складом з голосівкою заднього ряду або під наголосом. На цю прикмету в говорах гуцульських долини ріки Черемоша звернув увагу проф. Янув, ор. cit. стор. 267, називаючи це *e* обниженим а означає його через *e^u*: *trje^uta*.

5. Приголосні шип'ячі *š*, *ž*, *č* є м'які (диви стор. 132). Цю м'якість констатує і проф. Зілинський в своїй Karti, стор. 9, та Кобилянський, ор. cit. стор. 42—43: *хоц'у*, *вож'у*, *нош'у*.

6. Зубний *s* в наростках *-es*, *-us'ě* та *s*, *z* у визвуці диспаляталізуються (диви стор. 125, 120). Цю прикмету згаданих зубних потверджує передовсім Зілинський (Karta, стор. 9: *цес*, *цеса*, *дес*, *шос*, *хлопец*) а також Кобилянський, ор. cit. 42, та Янув, ор. cit. 279.

7. По губних перед йотованим в ширшій мірі виступає вставне *n* а у формах часу теперішнього *l* ерент, появляється лиш в долішніх частях нашої Гуцульщини, в горішніх його нема. (Диви стор. 113.) Галицькі гуцульські говори в цих формах не вставляють *l* ерент. *rlobjě*, *ločjě* (Янув, ор. cit. 276, 283).

8. Бічне *l* виступає лиш у двох видах, а то м'яким та середнім, що констатували ми і в говорах марамороських (диви стор. 148) а ті самі два роди *l* замічає і Кобилянський, ор. cit. стор. 38. Янув знов (ор. cit. 282) констатує лиш твердий та середній вид.

Так замо *r* має дві відміни: тверду та м'яку, цю послідню передовсім у визвуці в наростку *-ar'*, *yr'*, та в середині слів (диви стор. 143). Під цим оглядом галицькі гуцульські говори ідуть в парі з нашими а потвердження цього находимо і в Кобилянського, ор. cit. 36, та Янова, ор. cit. стор. 281.

9. Зубні м'які *t*, *d* в більшій мірі, як це було на області східній, мають артикуляцію дорзальну та переходять у м'які *k'*, *g'*: *k'isto*, *g'ido* (диви стор. 114), такіж відповідники находяться і на другій стороні галицькій, що потверджують Зілинський: Karta, стор. 9, Кобилянський, стор. 41, та Янув, стор. 278.

Зубні *s*, *z*, *c* відмінно від говорів галицьких перед *k* зберігають у більшості м'якість, як то приведено на стор. 174, галицькі говори знають цю м'якість лиш у північних говорах, що переходять на покутські, як це констатує Кобилянський, ор. cit. стор. 41, 43: *грамац'каж*, *волоськиж*.

10. Задньоязичні *k, g, ch, h* в сполуках з *у* не задержують так задньої артикуляції, як це було в говорах марамороських, вони є у більшості перед *у* палятальними. (Диви стор. 154.) На стороні галицькій находимо всюди ці задньоязичні м'якими, як то приводить Кобилянський, стор. 44, Янув, стор. 283.

Задньоязичний *ch* у назвці переходить на *f*: *idju do Fjustu* (Chustu), *fustka*. Таке явище відоме і говорам галицьким (Кобилянський, ор. cit. 44).

11. В деклінації іменників всіх трьох родів зберігаються різниці між твердими та м'якими пнями стор. 200—201, на що находимо також потвердження і в говорах галицьких: *ніхтеви, ніхтем, сімнем, тварев, матирев, душев, коневі, конем, полеви, полем* (Кобилянський, ор. cit. стор. 47—49, 51—52).

12. В gen. plur. f. твердих *-a* пнів кінчиться часто на *-yі* (диви стор. 219). Такі самі форми стрічаються нерідко і по галицьким боці, як то я привів у своїй студії про говір долини ріки Рускови, Наук. Зборник тов. Просвіта в Ужгороді X, стор. 204.

13. В деклінації займенників зберігаються типи: *jeho, seho, pažeho, čižeho* а на такі типи в говорах гуцульських галицьких звернув я увагу у вище цитованій своїй студії про говір сіл ріки Рускови, ор. cit. стор. 207, 209.

В займеннику **kьto* не находимо метатези, як в говорах марамороських, але *k* перед *t* переходить на протиснений спірант *ch*, як в говорах гуцульських галицьких, диви Коб., ор. cit. стор. 56.

15. Закінчення 3. особи plur. praes. *t* відпадає у дієслів зі зв'язковим *-i-*, з чого повстає форма *robiě, chodě* (по переміні *a—e*). Такі самі форми панують на цілій галицькій Гуцульщині, як це видимо з примірів наведених Кобилянським, ор. cit. стор. 62: *ход'е, роб'є, нос'е*.

16. Менше часті ту стягнені форми дієслів на *-aty*: *trymaš, trymat*. Зілинський наводить такі форми як признак гуцульських говорів (Карта, стор. 9) а ми навели приміри такі з говорів гуцульських в статті про говір сіл ріки Рускої, ор. cit. 210.

17. Перша особа множини кінчиться в наших говорах все на *-to* (диви стор. 313). Галицькі говори гуцульські мають, як приводить Кобилянський, аж три закінчення, а то на півдні і заході *-te*, в середній частині *-to* а на сході *-m* (ор. cit. стор. 61: *береме, беремо, берем*. Отжеж наші примикають до говорів середніх.

18. Час майбутній твориться при помочі *tu inf.*: *tu chodyty* так, як в говорах галицьких (Зіл., Карта, стор. 9). Кобилянський натомість приводить форми з *tu* по *inf.* *нести му, казати му*, ор. cit. стор. 62. Но також відомі по обох сторонах і форми з *budu* (Кобил., ор. cit. стор. 62, *буду носити*).

Що до творення часу минулого при допомозі part. praes. act. II. *сме*: *ходиу сме*, яку наводять так Зілинський (Карта, стор. 9), як і Кобилянський, ор. cit. стор. 61—63, то таких форм не доводилося мені чути на південній Гуцульщині.

20. Оба говори годяться і в творенні услівного способу при допомозі *buch*: *chodu buch* (диви у мене стор. 324 і Кобилянський, ор. cit. стор. 61—63).

Накінець треба згадати, що наголос часу теперішнього дієслів I. кл. в гуцульським надтисянським говорі зберігає інший тип, як той, що приводить Кобилянський, натомість годиться з примірами наведеними Яновим, ор. cit. 287: *kljadu, njesu*.

Відносно дзвінкості приголосних у визвуці, то гуцульські говори по обох сторонах Карпат зберігають цю дзвінкість частинно, як це констатує Зілинський відносно північних гуцульських говорів (Карта, стор. 9) коли ж бо Янув констатує на області між ріками Черемошем Білим і Чорним (ор. cit. 288) бездзвінкість у визвуці: *s'n'ix, pločeres*.

Наведене порівняння достаточо пересвідчує нас о як найтіснішій одності гуцульського говору по обох сторонах Карпат. Маємо й незначні відхили на області південній, а то відносно появи *l* ерент. в часі теперішнім, котре держиться південних сторін і треба його уважати за вплив говорів долішньо-марамороських, і відносно творення часу минулого при допомозі part. praes. act. *сме*, характеристичного радше для говорів причеремиських чим для надпрутських, котрі для тутешньої колонізації скорше можуть бути материком, чим говори причеремиські, хоч і вони висидали сюди своїх колонистів, як то посвідчають традиції з села Богдана.

Но на цій же області гуцульській находимо, як попередньо було сказано, такі самі явища, які вже зустрічали ми на області між ріками Латорицею і Тересвою. До цих явищ треба в першій мірі зачислити переміну *d+j* на *ž* (*chožu*), творення ступня вищого при допомозі *maĭ* з ступнем рівним (*maĭ vuzokyi*), тверде закінчення *t* 3. особи однини і множини часу теперішнього; стягнені форми в часі теперішнім у дієслів на *-aty* (*čytaš, čytat*) і т. д. На цій основі можемо й твердити, що між цими областями перед приходом гуцулів з Галичини все таки був зв'язок, про який можуть дати нам ближче представлення говори ріки Рускови. Говори ці є сполучником між нинішніми говорами долішньо-марамороськими а говорами гуцульськими, передовсім їхніми прототипами, які ще зберігаються в глибоких горах Гуцульщини на Буковині та в Галичині. Спільні прикмети, що сполучають нині ці говори є: 1. затрата *ы* та пересунення артикуляції до передньо-середнього ряду *у*; 2. широка артикуляція цього *у* з нахилом до *е*; 3. рефлекс *у* на місці

закритого етимологічного *o* по губних; 4. диспаляталізація зубних *s, z, c*; 5. м'якість шип'ячих *š, ž*; 6. брак *l* ерент. у дієслів III. та IV. класи в часі теперішнім; 7. зберігання різниці між твердими та м'якими пнями в деклінації іменників; 8. зберігання в gen. і dat. sing. закінчень *-jeho, -etu*, в деклінації займенниковій, коли пень прикметників кінчився на шип'ячі а також той сам тип деклінації зберігається в деклінації займенника особового 3. особи; 9. опускання *-t* в закінченні 3. особи множини у дієслів з зв'язковим самозвуком *-i*; 10. нечисленні випадки переміни *a* по м'яких приголосних та по шип'ячих на *-e* а з другої сторони стрічаємо в гудульських говорах північно-карпатських також частинне зберігання *a* по м'яких та шип'ячих приголосних.

Висновки.

Переведене порівняння галицьких трьох гірських говорів з південно-карпатськими, та на оборот, виказало майже цілковиту схожість, а то передовсім говорів західно-карпатських в ширшій змислі того слова а також східно-карпатських. Середина карпатських говорів виказує або деякі старші більше архаїчні явища (переголос старих закритих *o, e* на *u, ū, 'u*, зберігання м'якості закінчення 3. особи sing. і plur. praes., широкий відтінок *u* під наголосом, асиміляцію *tl > ll* або нові невідомі явища на північній стороні Карпат, а то метатезу приголосних в займеннику особовім *ksto* а також форми часу минулого від чотирьох дієслів з пнем *d, t* на *ch*, отвердіння шип'ячих *š, ž* та в одній часті на місці *d + j > ž* а не *dž*, та старші форми часу теперішнього від дієслів з пнем на задньо-язичні типу *teku, peku* і т. д.

Є це результат перехрещування мовних впливів наслідком різного напрямку колонізації а також може впливу чужого етнічного елементу до тепер ще історично не виявленого як слід.

У дальшій треба нам ще зайняти становище до висловлених вже поглядів деяких учених що до зв'язку карпатських говорів взагалі до говорів українських. Наведена на попередніх сторонах нашої праці відмінність поглядів на це питання полягала на недостатчі студій з української діалектології а передовсім говорів карпатських та поліських. Поява праць Ганцова та Курилової з області говорів північно-українських привела за собою нову пробу класифікації української мови на дві великі генетично різні групи, північну та південно-східну, яку зробив Ганцов а за ним прийняли її Зілінський та Дурново. Саме Зілінський (за Ганцовом) відносно карпатських говорів каже в поясненні до своєї діалектологічної карти таке: „... з поданої характеристики карпатських говорів видно, що вони

побіч деяких прикмет спільних з говорами наддністрянськими вказують цілу низку спільних прикмет з говорами східноукраїнськими, хоч тепер не мають з ними ніякого безпосереднього зв'язку. (Ор. cit. стор. 9.) Більше світла на можливий колишній, безпосередній зв'язок карпатських говорів із говорами східно-українськими могло б кинути докладне дослідження численних українських островів в Бессарабії та в самій Молдавії, які він зазначив на основі карти проф. Густава Вайганда.

Те, що довело Соболевського і його наслідників в цім огляді до причислення говорів південно-карпатських до говорів північних а за цим до розбиття їх зв'язку з говорами південноукраїнськими, були неоднакові рефлексі старих закритих *o, e*. Говори з рефлексом *i* були зачислені до говорів південноукраїнських а говори з рефлексами *u, y* до північноукраїнським. Тимчасом ці говори своїм характером наскрізь відмінні, бо у них старі закриті *o, e* переходять в нові монофтонги чи там дифтонги лиш під наголосом: *жунка, жункі* (пот. pl.), *кустка — косткі* (Ганцов, ор. cit. стор. 13); 2. старому *e* ненаголошеному відповідають *e* або *ie*: *бельмо — біельма, песок — пєски* (Ганцов, ор. cit. 18); 3. на місці старого ненаголошеного *e* появляється там *e* а не *ia*: *місєць, колодзєзь, ходєть, носєть* (3. plur.) (Ганцов, ор. cit. 18.) Крім цієї різниці генетичної находяться в північних говорах ще й другі відмінні риси від південноукраїнських. З них найважливіші: 4. отвердіння *r* в морфологічних закінченнях: *бура, зора — бури, буру* і т. д. (Ганц., ор. cit. 28); 5. закінчення іменників роду ніяк. на місці давнього *-ьe — 'e (e)* а не *'a*: *життє, безлюддє* (Ганц., ор. cit. 28); 6. пот. plur. adj. та проп. кінчиться на *-u* а не на *i*: *богати* (ор. cit. 30—31); 7. пот. sing. masc. adj. кінчиться на *-u, -i*: *черстви хлїб* (ор. cit. 31); 8. закінчення dat. sing. лиш *-u, ю*: *батьку, учителю* а не *-ові, -еві*.

Вчислених прикмет говорів поліських за виїмкою закінчення пот. plur. adj. *ы* говорів лемківських не виказує ні один з південно-карпатських говорів. Приведений один випадок закінчення adj. в пот. sing. на *-i* був з пограниччя словацького і лиш цим треба пояснювати його появу. Лиш говори лемківські виказували в пот. pl. приблизно таке саме закінчення (з старого асс.) з різницею, що ту маємо ще старе *ы*. Закінчення dat. sing. на *-u* стрічається часто в Марамороші побіч *-ови*.

Ганцов на основі так різкої відмінності північних говорів від південних виводить дальше конклюдії, що південнозахідня група українських говорів становить певну діалектичну цілість. До неї зачисляє всі говори Галичини, Буковини та був. Угорської Руси, всі говірки бесарабські, подільські, за-

хідньо-київські, південно-західні часті Волині, почасти говірки холмські а всі вони зв'язані в одну цілість ось якими прикметами: 1. старі закриті *o, e* незалежно від наголосу мають рефлексі монофтонги: *y, ii, ы, u* (*u, ii, ы, y¹*) (ор. cit. 35); 2. на місці старого *ě* появляється всюди *-i* (ор. cit. 36); 3. на місці старого *e* появляється переважно *-a* а також *-e* в говорах галицьких холмських і волинських, но незалежно від наголосу; 4. артикуляція давнього *u* обнижена до *e, y^e* (ор. cit. 37); 5. на місці давнього закінчення ніякого роду *-ye* появляється *-ia* (ор. cit. 39); на цю прикмету Ганцов звертає особливу увагу, як важну різницю старого походження між говорами північними а південними даятого, що вона появляється в був. угорських говорах (ор. cit. 39—40); 6. на місці старих *рь, рь* між приголосними находимо *ер, ир*: *курвавий, кирниця* (ор. cit. 40); 7. ширше уживання *l* ерент. замість *i* по губних: *деревляний, жаблячий* (ор. cit. 40); 8. виключне поширення закінчення інф. на *-ити* (ор. cit. 40); 9. закінчення ном. pl. adj. всіх трьох родів на *-i*: *молоді* (ор. cit. 40); 10. страта дзвінкості приголосних у визвуці та в середині слів перед глухими, передовсім в говорах західніх (ор. cit. 40); 11. скорочення подвоених приголосних: *жѣте, жѣта* (ор. cit. 40); 12. зміна наголосу в часі тепер.: *хѣдѣжу, хѣдо, кѣжу, несѣмо* місто: *кажу* (ор. cit. 40).

Всі ці наведені прикмети південно-українські виявляють і нами досліджені говори південно-карпатські, за виїмкою зміни наголосу в дієсловах, котрий у многих дієслів в дальших особах є старинний, часто на кінці: *nesemé, neseté, neslá*.

Менше відношення виявляють говори південно-карпатські до таких прикмет західньо-українських, які наводить Ганцов дальше на стор. ор. cit. 41: 1. тверде *t* в закінченні 3. sing. і pl. praes. займає лиш частину говорів південно-карпатських, правда досить значну; 2. тверде *r* (*bura*) невідоме на південь від Карпат а у визвуці лиш рідко в говорах лемківських найдальше західніх; 3. заміна м'якого *a* на *e* відома лиш в говорах гуцульських; 4. стягнення закінчення dat. і loc. sing. adjest. fem. *-ii* на *-i* є рідке; 5. виключно тверда деклінація прикметників є чужа для говорів південно-карпатських за виїмкою гуцульських і середньо-верховинських від Беречанського округу на схід; 7. поширення *f* замість *chv* в роді *fala* місто *chvala*, відоме лиш в говорах гуцульських. Лиш спільне цим групам є закінчення instr. sing. fem. *-ou* (*eu*).

Ще виразніше виступлять спільноти наших говорів з південно-західньою групою українських говорів в морфології. А морфологічні явища по думці Ганцова ще виразніше харак-

¹ Латинська транскрипція.

теризують південно-західню групу, чим фонетичні. Їх називає Ганцов більше архаїчними супротив інших українських говорів. Ці спільноти, як було вже констатовано й на інших місцях, показуються передовсім: 1. в dat. sing. m. а навіть і п. в закінченні *-ovu* (*ovi*) (диви стор. 213); 2. в закінченні loc. sing. всіх родів іменників м'яких *-o*, *-a* пнів, та dat. sing. *-a* пнів на *-y* (диви стор. 202, 223); 3. вплив закінчень твердих пнів на м'які в dat. і instr. sing. *-o*, *-n* (masc.) пнів та instr. sing. *-a*, *-i*, *-y*, *r*, *t*, *n* (neutra) пнів (диви стор. 214); 4. уживання енклітичних форм займенників особових: *ty*, *ty*, *sv*, *mn'a*, *ta*, *s'a* (диви стор. 263); 5. уживання редукованих форм займенника вказівного *ses'*, *ses'a*, *sese*, *tot*, *tota*, *toto*, *toty* (диви стор. 277); 6. закінчення інфінітива на *-ty* а по задньо-язичних на *-ѣ* (диви стор. 300); 7. творення часу майбутнього при допомозі *budu* + infin. або part. praet. II а не *tu*, котре є характеристичне для говорів східніх а в західніх виступає рідко — у нас лиш в декотрих частих Марамороша та на Гуцульщині, но в іншій конструкції *tu chodyty* а не *chodyty tu* (диви стор. 318); 8. творення часу минулого при допомозі part. praet. act. II + час теперішній слова *byty*: *jem*, *-jes'*, *-s'me*, *-s'te* (диви стор. 313); 9. уживання займенника зворотного *s'a* часто перед дієсловом, хоч уживання по дієслові поширене також передовсім у східніх частях; 10. тверде закінчення *-t* в 3. особі sing. і plur. praes. є характеристичне для частини говорів південно-карпатських.

Признаки, вичислені Ганцовом під 3.: закінчення gep. plur. на *-y* місто *-ei* рідко уживане в говорах південно-карпатських, так само числівник *štyru* а числівник *jeden* займає більшу частину говорів південно-карпатських, натомість форми займенника *vin* < **ono* на всім майже просторі мають в gep. і dat. sing. початкове *jo* (*joho*) а не *je* (*jeho*), котре є характеристичне передовсім для говорів гуцульських та перехідних від гуцульських а крім цього рідко в пограничних говорах лемківських. Так само на тім самім просторі панують і аналогічні форми *s'oho*. Обі ці форми відомі і в говорах бойківських в Галичині.

Цими паралелями морфологічних явищ південно-карпатських говорів з групою південно-західньою українських говорів достаточо доказаний тісний зв'язок цих частин язикових. Відмінності морфологічні, які не появляються в групі південно-західній на північ від Карпат, старалися ми пояснити попередньо при порівнанні з говорами північно-карпатськими а ці відмінності або виростили наслідком впливів говорів словацько-польських або виростили на ґрунті своїм наслідком перекресування з іншими формами (*pryviuch*, *zatiuch*), dat. sing. від *ona* — *juu*).

Південно-карпатські українські говори та другі слов'янські мови.

Питання про взаїмновідносини говорів українських південно-карпатських до других слов'янських мов було розбиране доволі живо ще в минувшині, коли ішла жива полеміка о приналежність перехідних говорів, нині званих східньо-словацьких або інакше сотацьких чи навіть слов'яцьких. Но цим питанням не хочу тепер займатися, бо і ця область перехідних говорів не була об'єктом моїх дослідів. Питання це було найновіше розбиране проф. Яном Гуском і там також наведена богата література предмету.¹

Методичний поступ моєї праці мавби іти в напрямі продовження ізоглос язикових на найближчі говори слов'янських мов. В цім відношенні моєю задачею було би коротко доткнутися цього відношення та розділити його на два питання: 1. взаїмновідношення наших говорів до говорів південно-слов'янських, з котрими допустиме якесь ближче сусідство ще перед приходом мадярів на області західній а на області східній перед приходом румунів; 2. питання взаїмновідношень наших говорів, передовсім західніх, до найближчих сусідів поляків та словаків, бо ж це сусідство залишає сліди так великі, що приходить до творення нових говорів наслідком перехрещування обопільних язикових явищ.

Декотрі спільноти південно-слов'янські причисляв А. Шамагов [Очеркъ древнѣйшаго періода історіи звуків рус. язика § 178 і дальше, Краткій очеркъ історіи малорусскаго (українскаго) язика, Українській народъ оп. сіт. стор. 669] до доби спільноти південно- і східньо-слов'янської а це: 1. випад *t, d*, перед *l, ł, l'*; 2. перехід *k, g* на *č, ž (dž)* перед *vě, vi*; 3. появу *l* ерентн. по губних.

На пізніші українсько- та західньо-болгарські і сербські спільноти звертав увагу Облак а за ним Младенов (*Geschichte der bulgarischen Sprache, Slavischer Grundriß, Berlin 1929*, стор. 7, 340). До них причисляють вони: 1. заступство праслов'янського *q > u*; 2. *ti, kt' > č, di' > dž*, 3. закінчення *l*. pl. praes. то. — З цих прикмет *dž* на місці *di* є відоме лиш говорам на захід від Латориці, бо на сході лише *ž*.

До них додав би я ще уживання префіксу *u* місто *vy*, характеристичного для говорів від Ужанської долини до Великої Ріки з однієї сторони а для мов південно-слав'янських з другої (*Vondrák: Slavische Grammatik II, 2. Ausg. стор. 316*).

¹ Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy. Bratislava 1925.

В найновішім часі в научній літературі виринуло питання про болгарський вплив на говори східні південної Підкар. Руси а пiдніс його проф. В. Погорелов в невеличкій статті в збірнику в честь Евменія Сабова¹, недавно помершого культурного діяча Підкар. Руси, під титулом: „Болгаризми въ карпаторусскихъ говорахъ“. Погорелов оставляє зовсім стороною ці звукові явища, на котрі вказав вже Облак і Младенов, а звертає увагу на деякі синтактичні, словотворні та лексикальні спільноти між болгарською мовою а говорами східних долішнян. До них причисляє: 1. уживання *dat. sing.* займенника особового місто присвійного: *говорить жона ми* місто *жона моя*, з *вітцвом собі* місто *своім* ітд.; 2. а також *dat.* іменника місто *gen.*: *знау людям обычай*; 3. уживання злучника *що* місто *котрий* в реченнях відносних; 4. творення ступня вищого прикметників при помочі частини *май*: *май добрый*, та уживання цієї частини при дієсловах та іменниках для скриплення їхньої порівняльності: *тебе-м май любила*; 5. частини (прийменник) *по* в положенні як приставка до прикметника придає прикметникам порівняльності а наголос паде на приставку: *пбкороткий, пбширокий*; 6. подвоєння прийменника *съ -з (зоз)*: *зоз другима*; 7. лексикальні спільноти: *балта, бердо, брич, дойка, жєб, копылецъ, мерша, пазити, перть, полонина, псовати, сербати, твердо, читавыи*.

Ці болгаризми розібрав я в окремій статті, що появилася в Збірнику в честь проф. Івана Огієнка у Варшаві.² Ту лиш коротко передам хід моїх думок. Явища синтактичні під 1., відомі на далеко ширшій області, бо ще в старині пам'яткам староруським а подекуди і нинішнім говорами; явище 2. загально відоме всім говорами українським; явище 3. є походження румунського а ограничене на говори східні на схід від Латориці; явище 4. не зовсім однакове так з говорами південнокарпатськими як і українськими взагалі; явище 5. натомість відоме лиш в говорах лемківських. Відносно лексикальних спільнот, то більша частина наведених слів має далеко більше поширення, як їм призначив автор, вони уживані в Галичині а слова: *балта, дойка, жєб* зайшли в говори південнокарпатські посередництвом мадярів і уважаються як мадяризми, хоч вони походження або болгарського або туркоболгарського.

Проф. Погорелов, виходячи з тез проф. Халоупецького про заселення Біхарська болгарами а також про простір цього Біхарська аж по Вигорлят, о чім треба сильно сумніватися,

¹ Цілий Збірник до цієї пори ще не вийшов.

² Науковий Збірник в 30. річницю наукової праці проф. Д-ра Івана Огієнка, Варшава 1937, стор. 108—116.

допускає саме стичність болгарсько-українську на цім підкарпатським просторі ще перед приходом мадярів.

Но не треба нам забувати, що носіями болгаризмів були румуни, котрі широко розбрилися по Карпатах та полишили сильні сліди в номенклятурі пастирського життя та карпатських верхів.

Цим не хочемо твердити, що болгаризмів в південно-карпатських говорах нема. Но треба нам вирізнити старі явища від пізніших (занесених румунами) а також від деяких паралелізмів, що повстали так в болгарських говорах як і українських взагалі а не лиш південно-карпатських.

Зверну увагу на те, що в південно-карпатських говорах уживається ще нині на значнім просторі інфінітив: *bišty* > **běsti*; 2. в говорах гуцульських в словах: *gražda* (занесене певно румунами, та в Марамороші рідко уживане), *meždeši* (духи, що живють по межах) зберігається *žd* а не *ž* на місці *dj*. За Младеновим можемо ще навести такі паралелі, як: 1. затрату інтervoкалічного *i*, ту лиш ограниченого до деяких положень (диви ор. cit. стор. 153); 2. льябіалізацію початкового *o*, *u* через протетичне *v*: *vulica* (ор. cit. стор. 126), що поширене на цілім українським просторі; 3. перехід м'яких *t*, *d* в м'які *k*, *g*: *cvék'e* < *cvét'e*, *g'avol* < *d'avol* (ор. cit. 140), відоме не лиш в говорах карпатських спорадично, але говорам гуцульським передовсім а також і многим галицьким; накінєць 4. затрата *t* в 3. plur. praes. дієслів III. і IV. кл. *nós'a*, *chóda* має свою паралелю в гуцульських: *nos'ě*, *chodě*.

Но це є лиш паралелізми, що мабуть не сягають часів перед приходом мадярів, а може походять з цих часів, коли населення українське стикалося з болгарським в Семигороді, о чім була бесіда на початку нашої праці, стор. 14—15.

Стичности сербо-хорватські повинні мати також реальну основу хоч би в цих прикметах, що вже були наведені Младеновим як лучники між болгарським і українським і сербським. До цього долучити ще можна і творення ступня вищого прикметників так в сучаснім сербським, як і говорах карпатських взагалі, а то бойківських при помочи коротшого наростка *-ьj*: *užkuj* > *užyj*, *doroħuj* > *dorožuj*, *šyrokuj* > *šyr'uj* і т. д. а що було відоме в старину і другим слов'янським мовам, як то видно ще в компаратівах прислівників у великоруським. На відповіднім місці пояснював я також метатезу групи *kt* в займеннику питайнім **kto* сербськими впливами пізнішого часу приходом хорватських гайдуків та купців радів (диви стор. 31).

Ідучи метою проф. Погорелова, ми могли б перевести ще много спільнот сербо-хорватських та українських південно-карпатських під оглядом лексикальним, на що вже звернув

був увагу проф. Корш в статті: „Де-що про вийстя вкраїнської народності“, написаної з приводу пороблених паралель проф. Степаном Смаль-Стоцьким та Гартнером в їхній граматиці української мови. (Привіт Іванови Франкови в сороколітте його письменської праці, Львів 1916, стор. 3—7.)¹

Найбільше спільнот находимо між нашими говорами південно-західними (лемківськими) а говорами найближчими західно-слов'янськими, то є польськими та словацькими або й чеськими. Цьому питанню саме тепер посв'ятив увагу з однієї сторони Шемлей, про що було згадане на стор. 374 а з другої сторони проф. Штібер, котрий представив свою працю Польській Академії Наук під титулом: „Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków“ а котрої відомий мені лиш короткий реферат зі „Sprawozdań Polskiej Akademji Umiejętności“. Tom. XLI (1936), nr. 2, str. 45—50.

Найбільше однак сходяться та перехреднуються впливи західно-слов'янські на області говорів західних, а то лемківських передовсім. Це пояснити легко не лиш прямим віковим сусідством, але і премішанням колонізаційним, господарськими інтересами та навіть співжиттям в заокеанських краях. З того всего витворилися деякі спільноти, або очевидні запозичення, що ограничуються до поодиноких слів на цілій території або запанували над старими звуками чи формами на областях далеко вужчих, часом лиш пограничних. На відповідних місцях вже було піднесено, котрі з нових звукових фонем або форм є походження чужого. Но ми не дотикалися спільноти словарної, котра між всіма має найбільше розповсюдження. Цю сторону також і тепер лишаємо стороною, бо матеріял для підпертя виводів не є достаточо зібраний.

Польський діалектолог проф. Штібер поклясифікував впливи західні на три категорії, а то І. польсько-слов'яцькі, до котрих зачислив: 1. переміну пів м'яких *s'*, *z'* на м'які, що ми за Брохом означали через *š'*, *ž'*: *š'ino*, *ž'ila*; 2. м'яке *k* перед *e*: *k'elo*, *k'ed*; 3. півм'якість приголосних перед **i*, **e*, **b*, **r*, що найшов лиш в однім пограничним селі Ястребю, а чого мені не доводилося там чути: *telatko*, *dw'eri*, *p'ec*; 4. у многих випадках ограничені явища на подиники слова, а то: *c < tj*, *kt'*, *ar < r*, *tret < tert*; 5. закінчення 1. sing. praes. *-am* у дієслів V. кл.: *tam*, *znam*; 6. loc. sing. м'яких чоловічих іменників на *-u*: *na kon'u*, *połu*; 7. наросток *-isko* місто *-išče*: *boisko*; 8. тип зложення *štos*,

¹ Корш звертає більше уваги на явища загально-українські, чим на діалектичні а передовсім південно-карпатські, хоч каже, що до цього навели його тексти з Угорської Русі, видані Гнатуком. — Такі паралелі лексикальні можна дійсно значно побільшити, но це пізніше по упорядкованні словаря південно-карпатських українських говорів.

desi; II. вплив польській, до которого зачислив закінчення *instr. sing. fem. -om*. Другі признаки відносно африкат *c, dź, ě* не наводжу, бо вони по даним Штібера характеристичні лиш для лемківських говорів в Галичині; III. до третьої категорії причислив впливи чисто слов'яцькі, то є східньо-словацькі а ними є: 1. групи *tyrt* з *trot*: *chyrbet, kyrvy*; 2. перехід групи *nk* на *ŋk*, що обмежує лиш на говори західні пограничні; 3. *trot, tlat* обмежене до певних слів: *zdravja, planny*; 4. закінчення 1. plur. praes. *-me: ideme*; 5. закінчення *instr. plur. adj. i praet.* на *-yta, ita: tyta, dobryta*; 6. приставка *da* місто *de dakoly, dašto*; 7. зложення *chodzjaky, chockoly*. Накінець вичисляє ряд слів польсько-слов'яцьких в роді: *pec, jelen, jeden, teras, k'elo, povaqa, hej* або польських: *gadati*, або слов'яцьких: *harda, choyla, statok, tun'i, lem, hača*.

Не всі вчислені проф. Штібером західні впливи вважаю я за західні. Між іншими група *tyrt* місто *tyrt* відома і на найдальшій сході (*kyrve*) а таке явище як *yrstytj* свідчить за те, що в цих говорах остали сліди давнього сонанта *ɣ*. Словацьке *chirbet* є по моїй думці лиш явище, що повстало модифікацією *ы* на *i*.

Я вийду з іншого становища, як проф. Штібер, не входячи передовсім в генезу не українських чи навіть східньо-слов'янських явищ, а вкажу на продовження цих південно-карпатських ізоглос в напрямі на захід на область говорів східньо-словацьких чи там на оборот, від говорів західньо-слов'янських польських чи там словацьких.

Є цілий ряд ізоглос, що прямо від говорів українських ужансько-земплінських переходить на область нині вже говорів пословачених а колись ще українських. До них належать: 1. перезвук старого закритого *o > u*: *dum, vul*; 2. перезвук старого закритого *e* у формі part. praet. act. II.: *n'is, viz, pik*; 3. *ě > i*: *dziyka, ritka*; 4. заступство *ɣ, ʃ* через *er, el*: *verch, verba*; 5. заступство *trot, tlat* через *tyrt, tyrt*, котрі в східньо-словацькім переходять на *tirt, tilt*: *chirbet, silza* лиш зміною *ы > i*; 6. заступство *z* через *o*: *von, statok, polni*; 7. артикуляція *v* у визвуді і на кінці складу як білябіяльне *ɥ*: *lesoc, cerkou'n'ik*; 8. *l* на кінці складу переходить також на білябіяльне *ɥ*: *day*; 9. закінчення gen. dat. sing. adj. pronom. m. n. *-oho, -omu: toho, tomu* а також в займеннику: *joho, jomu*; 10. закінчення 1. особи praes. на *-u* а 3. plur. на *-ut* або *u*: *budu, režu*; 11. закінчення *instr. sing. fem.* на *-ou*: *ženou*.

На цій же області продовжуються ще деякі ізоглоси, котрих походження не можна нині з певністю означити а мають свої паралелі то в говорах словацьких як і чеських а сягають до далекої старини. Є це: 1. зберігання *h* на місці *g*; 2. форми

аналогічні м'яких *-o, n, t*, в *dat. i instr. sing.* а також м'яких *-a, -i, -ü* пнів в *inst. s.*: *kon'ovi, kon'om, imjom, telatom, dyn'ou, bastou, cerkouou*.

Многі лемківські явища, так звукові як і формальні, находять своє продовження¹ то в говорах словацьких то польських. До них причисляю: 1. зберігання початкового *je: jeden, jelen*; 2. *ě > 'a: dž'ad*; 3. *e > 'a: lad, mjad*; 4. заміну *v* на *f* в говорах Завадки і Порача, Словінок та Гельцмановців; 5. брак *l* *erenth.* по губних: *zdravja, lubju*; 6. заміну приставки *v* на *h, g* в говорах околиць Пряшева та Бардієва; 7. отвердіння м'яких зубних у визвуці *t, d, n*: *p'iat, k'ed, den*; 8. м'якість *t, d* перед старим *i*: *chod'iti*; 9. велика палятальність *s, z* перед *i < ě* та йотованими: *s'ino, ž'ila, ž'at*; 10. отвердіння шип'ячих *š, ž* в більшій мірі, як це є у говорах східних: *šyja, žyto* і наслідком цього зміни фонетичні в *genet. sing. f.*: *chyšy, dušy*; 11. заміну твердого *l* перед голосними заднього ряду на білябіяльне *ɥ*: *hoçoца, тащы*; 12. заміну *ɣr* на *ar*: *barz, hardy*; 13. група *dl* зберігається в деяких словах передовсім: *tydlo*; 14. закінчення *-oi* в *loc. sing.* іменників твердих *m. f.*: *bratoj, sestroj*; 15. *loc. s. m. n.* м'яких пнів: *-u: na polu, kon'u*; 16. *instr. sing. f. -om* для всіх деклінацій іменної та займенникової: *tom dobrom gazdyn'om, sestrom*; 17. *nom. plur. m.* м'яких *-o* пнів на *-e: rymbare*; 18. архаїзм в *nom. plur. m.* твердих *-o* пнів на *-y: d'acy* находить своє продовження так в польським як і словацьким; 19. *gen. plur.* у всіх родів іменної деклінації на *-och: chlapoch, sestloch, poloch*. 20. *instr. plur. m.* на *-oma: psoma*; 21. форми *dat., loc. sing.* іменників жіночих на *-ka: ɥ Ameryk'i*; 22. коротке закінчення *adj. neut.* на *-e* відмінно від центральних говорів, де є закінчення на *-oje, -oj: dobre pole* находить також своє продовження так в говорах словацьких як і польських; 23. сплинуття закінчення *instr.* та *loc. adj. i pron. m. i n.* в однім закінченні *-ym: na dobrym polu*; 24. закінчення *gen. sing. adj. i pron.* на *-ej: od tej dobrej žony*; 25. закінчення *nom. pl. adj.* на *ы: dobry voly* находить свою аналогію у формах словацьких на *-i*, котре повстало з *ы: dobry*; 26. закінчення *instr. pl.* на *-ыта*, що засягає далеко на схід до Боржави: *z dobryта панатv*; 27. закінчення *l. sing. praes.* на *-at* або рідко на *-em, -im: davat, nesem*; 28. закінчення *l. plur. praes. -me: budeme*; 29. творення часу минулого з *part. praet. act. II.* зі зберігання кінцевого *-l* на рід чоловічий *chodyl*; 30. творення часу майбутнього при помочі *budu + part. praes. act. II: budu robyl*; 31. короткі форми імперативу: *chod, nes', nes'te*; 32. сталий наголос на другій від кінця: *vjoda, sjeustra, ladyty*; 33. ассиміляції наслідком *sandhi: bulizme, chodzjak*; 34. тво-

¹ Або й противно — початок.

рення зложенъ з частицею *da: dokoly*; 35. наросток *-isko* місто *-išče*; 36. уживання слів *let, k'ed, hej, hej*.

Можна ще і додати більше ізоглас на поодинокі явища звукові, як прим. *e > a* по *ž*: *žaludok', ě > c*: *pec', trat, tlat: zdravia, plannoi*, брак паляталізації *k* в групі *kv* перед *i < *ě*: *kvitka, kvinuti*, котрі зберігаються лиш в поодонокіх словах, а ними число нових спільнот, але не органічних, лиш збільшилося. Так і історична діалектологія не визначила нам хронології цих явищ, що приходили то від говорів польських то словацьких. За часове мірло можна б взяти між іншими також ступень розширення даного явища. Також і питання структуральности цих західніх явищ зависить від цього, яку область ці явища займають і наскільки вони обняли всі категорії можливости появи даного явища. До структуральних явищ для великих областей належить зачислити: 1. закінчення I. pl. praes. на *-me*, що на сході могло зійтись з таким самим впливом болгарським; 2. уживання пристави *da*, відомої на цілій області південно-карпатській; 3. закінчення instr. plur. на *-ota, -yta*; 4. короткі форми імператива — обі форми поширені значно на схід під впливом нових рухів колонізаційних XVIII. століття; 5. отвердіння шип'ячих *š, ž*; 6. уживання слова *ĭeden* з початковим *ĭe* а не *a*, що починається лиш в Марамороні.

Менші області обнимають явища: I. закінчення *-am* в I. особі praes.; 2. закінчення *-e* у прикметників роду ніякого в nom. sing.; 3. закінчення *-y* прикметників в nom. plur. для всіх родів; 5. part. praes. act. II. на *-t*; 6. закінчення loc. sing. adj. m., n. на *-yt*; 7. сильна паляталізація *s, z > s', z'*; 8. брак *l* ерент. по губних; 9. закінчення instr. sing. fem. *-om* місто *-ou*; 10. закінчення gen. pl. *-och*; 11. закінчення nom. pl. іменників чоловічих на *-e*; 12. отвердіння зубних у визвуді; 13. творення futur-a при помочі *budu* part. praes. act. II.; 14. асиміляція в санді; 15. м'якість *t, d* перед старим *i*. Прочі явища мають або дуже мале поширення або ограничені до незначної міри на поодинокі слова.

З вчислених 36 явищ західньо-слов'янських пізнішого походження словацько-польськими є: 1, 5, 9, 11, 12, 13, 17, 20, 22, 23, 28, 30, 31, 32, 33, 35, словацькими: 3, 4, 6, 7, 8, 14, 16, 18, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 33, польськими: 2, 10, 15, 29, 34, 36.

Всі ці дані вказують, яким способом повстають говори перехідні, сильніші безпосередньо на границях а менше сильні подальше. Но все таки переважає у них структура говорів українських, вчислюючи сюди і словарну часть, так, що їх не можна зачислити до говорів перехідних в цій мірі, як це є у говорах південних земплінсько-ужанських.

ВЗІРЦІ БЕСІДИ

СПИС СІЛ

з котрих походять записі вірців живої бесіди в порядку
землеписнім від сходу на захід.

1. Ясіне	37. Осій	74. Колониця
2. Кваси.	38. Волоськое	75. Пыжні
3. Рахів	39. Заріча	76. Звала
4. Богдан	40. Дунковиця	77. Машківці
5. Требушени	41. Крива	78. Дідачів
6. Кобилецька Поляна	42. Чума	79. Суків
7. Рус-Кривий	43. Поляна	80. Суха
8. Рускова	44. Неліпено	81. Чабалівці
9. Вишна Руна	45. Чинадієво	82. Нятів
10. Бичкув	46. Великі Лучки	83. Красный Брід
11. Вишна Апша	47. Страбичово	84. Рокытівці
12. Вульхувці	48. Копинувці	85. Нижня Олька
13. Новоселиця (коло
Нересниці)	49. Ляхувці	86. Кайня
14. Дубове	50. Комарувці	87. Руска Поруба
15. Теремло (-я)	51. Ужок	88. Рафаївці
16. Драгово	52. Волосянка	89. Вальків
17. Буштин	53. Лубні	90. Кобильниця
18. Нанково	54. Ставний	91. Цавник
19. Горінчово	55. Люта	92. Млинарівці
20. Нижний Быстрый	56. Суль	93. Рімне
21. Колочава-Лаз	57. Забродь	94. Отрутова
22. Колочава-Горб	58. Княгинин	95. Ладомирова
23. Брустури	59. Улич	96. Нікльова
24. Синевир	60. Убля	97. Герляхів
25. Синевир-Поляна	61. Пастілки	98. Шом
26. Воловий	62. Дубриничі	99. Ястреб
27. Репінний	63. Ворочово	100. Обручне
28. Изкы	64. Новоселиця	101. Вільшавиця
29. Вышний Студеный	65. Раково	102. Блажів
30. Торун	66. Невіцьке	103. Орябина
31. Вышні Верецькі	67. Оноковці	104. Літманова
32. Нижні Верецькі	68. Дравці	105. Фольварк
33. Підполозя	69. Коритняне	106. Завадка
34. Керецькі	70. Корумля	107. Порач
35. Великий Раковець	71. Прикопа	108. Гельцмановці
36. Имстичово	72. Пудгорода	109. Баньске
	73. Валяшківці	

ГОВОРИ З НАГОЛОСОМ НЕСТАЛИМ.

1. Ясіне. — Jasin'e.

1. Za Plastun'êk|a.

Plastun'îu b|ulo try br|ať. Od|yn buu Vas|yĭ, b|uų na gr|un-s'koho m|iscy, t|am kolo struk'îus'koĭĭ c|erkvy. Od|yn buu L|es', ŝo derž|êu Džurak|ous'koho don'k|u a tr|etyĭ Yv|an, kotr|yĭ buu prochyl|ak, us'|udy s'y povert|au. Maų žon|u p|eršu, ta um|erla u h'îd. Ot b|ačyte lyš'yus'y od|yn chl|opec vîd n|ejĭ. Žyų u T|ys'i tot chl|opec, ĭak syrot|u b|aba uz'|êla vîdkorm|yla ho. Tep|er vîn uz'|êu u Kv|îka Yv|ana don'k|u d|uže pr|ostu. B|ula boh|ata, ale pr|osta. Tak vîn pl|ocho s t|ou žon|ou žyų, bo v|în ľub|yų s'ê nabuv|aty s pan|amy, huľ|aty a un|a ny zn|ala nyč zvar|yty, kol|y chtos pryš|ou to kul|ešu zhot|ovyla i zan|esla molok|a y kaz|ala: N|ate ĭšte, cy Yv|an, cy p|an, cy cht|o buu. Tak v|în z n|eu ny m|îh žyty za tot|o, ŝo v|în buu sv|ick'yĭ čolov|ik, try r|azy s c|arem u čol|o hovor|yų. ĭak zbîdn'îu, to pryhod|yų do n|as y hovor|yų: chl|opče, ĭa kol|y b|uų, ta b|uų; ta ĭ|a hovor|yų, chl|opče, ys c|arem u čol|o. — Tot|a žon|a uťĭk|ala ŝ|os sĭm r|az, bo zbytkuv|au ĭĭ. ĭak pišl|a to uže ny vern|ula sy ta dyt|ynu m|ala u sv|ojeĭĭ rod|yny.

Maų vîn vit t|ojĭ dr|uhojĭ žon|y try syn|y taj don'k|u. A v|în sob|ĭ uz'|êu dr|uhu ny vînč'|êno, kotr|a zn|ala hot|ovyty pro pan|y. A vîn tohd|y m|aj huľ|au, butyn|y braų ta s tym utr|atyų maj|etk'y. Tohd|y ŝe don'k|am n'ičo ny dal|y, lyš syn|am, rozdĭl|yly maj|etok na try syn|y. Vîn sv|ojĭm rĭdnym syn|am uže n'ič|o ny lyš|yų. ĭak b|uų molod|yĭ u K|oŝutku, tohd|y str|ašno ihr|au i b|uų ĭak ny zn|aty cht|o. Host|yų s pan|amy t|aj i des' ĭ|udem d|obre rob|yų. Popĭdĭĭm|au platn'|u, ž|onam iz bĕŝk'y na dv|ĭ a ĭ|udem s tr'ĭoch bĕŝ|ok na b|an|ku. Kaz|aly ŝ|o za Koŝut|ovojĭ reb|efĭĭĭ vîn buu t|ut ĭak c|ar'. Mad'|arių zamyk|au i visyl|au za hran|yc'u u R|us'.

Čulam, šo kaz|aŭ neb|iščyk sv|ekor, šo tak|oho kon'ê maŭ, šo iš|oŭ na b|er' tak|u, šo l|yš čolov|ik iš|oŭ. Īak pereb|ih tot|u l|aŭku, to zab'ih u c|er'koŭ kon|em. Pered n|ym u p|išnočy z v|yš'k'y tĭk|aŭ b|osyĭ voĭm|ajster. Tak|u maŭ nat|uru, šo ĭak d|aŭ v|iz rob|yty, to kaz|aŭ, ĭak d|obre ny zr|obyt, to pov|išyt ho r|az. Čolov|iče, buhm|e tak rob|y, b|o tê pov|išyty d|am.

Записано дня 29. VII. 1932 від Олени Клемпуш, літ 65.

2. Opr|yšky.

B|aba pryk|azuvala za opr|yš'k'ĭu, šo pryšl|y bul|y u Holou-č'|êsku, tai skaz|aly sob|ĭ zhot|ovyty b|anuš |abo skom|yrdu — kul|eš'ĭ na smet|an'ĭ. Pot|omu ŭz'êly k'ĭtl|y yz b|anušem y pon|esly sv|oĭym tov|aryš'êm y skaz|aly tym pastuch|am, d|e ĭim l|yš'ê k'ĭtl|y, |aby to sob|ĭ naišl|y. Vĭuč'er pros|yŭ opr|yš'k'ĭu, ber|it panove šo ch|očete, ĭ|arku abo bar|ana, lyš lyš'ĭt nam znač|ok. A tot opr|yšok zar|ĭzaŭ, oblup|yŭ bar|ana tai vĭtĭêŭ h|olou do š'k'ĭry a vĭtĭ|ak ŭz'êŭ za š'k'ĭru, ĭak machn|uŭ neŭ ta ŭpovyv|aŭ okr|uh vĭučar'ĭe a roh|amy ud|aryly u hr|udy, aš tot ŭp|aŭ. Ta kaz|aŭ opr|yšok vĭučar|evy: m|aješ zn|ak, šos pros|yŭ.

Записано дня 20. VII. 1932 від Василя Марусека, 72 літ. (Василь Марусек бував часто на роботах у Галичині, знав організатора радикального руху Дра Кирила Трильовського, багато читав і знав много віршів напам'ять. Між іншими рецитував мені співом стару поему Богдана Дідицького „Буй-Тур Всеволод“.)

2. Квасн. — Kvas|y.

1. Za čyhaĭstr|yny.

L'|ude star|ĭ sk|azuĭut, ščo¹ čyhaĭstr|yny ĭe čot|yry br|atĭ na cĭl|ĭm sv|ĭtĭ. L|udyny ne m|ajut na s|obĭ, cĭlk|om obr|osfĭ šk|amom, m|ajut b|orody d|ouh'ĭ, vol|os'ê d|ouhe, n|ohy, r|uky vihĭêd|aiut, ĭak u č'olov|ika, ale obr|osfĭ. Ūn|y po cĭl|omu sv|ĭtĭ ch|odê y l|ovĭê kr|asnych, nes|ut na v|atru y peč|ut y ĭd'ê. Īak by ĭich ne b|ulo, to kr|asnych tĭlko bys|y namn|ožylo, ščo v|ĭnyščyly by n|aroda. Najb|ilše m|ožno ĭich v|yďĭty u z|apustach, u vel|ykych ĭis|ach. Čyhaĭstr|yny ĭ|udem ne r|oblê n'ĭč'o.

¹ Оповідач уживав частіше *ščo*, хоч загально уживається у гуцулів *šo*.

2. Za kr|asn'í.

Za kr|asn'í sk|azujuť I|ude, ščo un|y zv|ykyly potyn|aty Iud|ej. Y Iude zasl|abnut v|řt|oho d|uže tak, ščo umyr|ajut. A šč|oby boron|yty v|đ sm|erty^e toh|o č'olov|řka, tak id|ut do tak|yich star|yich bab|řu (ž|onyř), kotr|ř zn|ajut b|ajaty v|ř t|ojř pot'ět|yeny. Y čolov|řkovy z|araz I|řpše staj|e i z|řstaj|e žyv|ym, ĩak b|apka prom|ovyt na česn|yc'ř. A to na tak'|yř sp|osřb, Iude sob|ř s|řřut (sad|ě) l|ukčesnyk (vel|ykyř česn|yk). Īeh|o ber|ut yšsob|ou ĩak id|ut do I|řsa abo kyd|y nebuđ u dal|eku dor|ohu, aby ne m|aly m|ocy^e kr|asn'ř potěty t|oho č'olov|řka.

Čhto uv|ydyt kr|asn|yich, t|ycho syd|yt, ne obz|y|aje sy, |aby ĩej|ř ne na|řutyty, bo u tak'|yř č'ěs zv|ykla pot|ěty čolov|řka.

Star|ř Iude sk|azujuť, kol|y chod|yly v|řuč'ěr'y|ěmy z v|řuč'ěmy polon|ynamy, řřs|amy, to v|yčřřly ĩich. Vih|lad|aly tak, ĩak d|řu-č'|ětka d|es'řř do dvan|acit h|odřř. D|uže f|ajn'ř u tv|ar a |ubran|'e sper|edu ĩak deĳak'|yř ob|yčřř ĩe u Iud|ej, tak no|s'ět sy. A z|ř|adu ne n|os'ě n|řc, h|ořř i ĩakby tr|unok ĩim v|ytko.

Tra|ř|ělo sy, řo pry|chod|yly str|řlc'ř na tak'|ř m|řsc'ř, de kr|asn'ř m|ajut ĩhrov|yšč'e. I tam un|y tanc'|ujut a furt|yeny posklad|ajut yššebe k|ažda os|řbno. A ũt|y str|řlc'ř pry|blyž'ět sy u ũkrad|ut fust|ynř. Tohd|ř un|y pochap|ajut svořř fust|yny i šč|eznut a tot|a ĩedn|a z|řřane, kotr|ojř fust|yny v|ř'm|e str|řlec. Tohd|ř ch|odyt sa nym i pl|ače i pr|osyt ab|y řř vern|u fust|yny. A un|y ne ch|otě vern|uty. Tohd|ř ũna uč|yt, ĩek'|e z'|řřě, do ĩak|oho I|řku ĩe. Y pok|azuje, ščo tak|e z|řře d|obre do kor|ovy, ab|y dav|ala boh|ato molok|a i ab|y smet|ana toust|a bula. A dr|uhe z|řřě, ab|y kor|ovam d|aty u s|oly tak tohd|y čered|řřnyc'ě ne v|đber|e m|annu (molok|o toust|e) v|đ kor|ovy. Tohd|y str|řlec pry|d|au řř fust|yny a sam nazbyr|aje sob|ř tych cv|řřřř, na ĩak'|ř ho nauč|y|a kr|asna. To sob|ř rozd|řřřue k|aždyř cv|řř, kotr|yř zd|řřnyř do kor|ou, kotr|yř do puš|ok, kotr|yř zd|řřnyř do v|đd|až'ř d|řv|ok abo do žen'|by leg'|řn'ř. Īe z|řře tak|e, ščo m|očyt ta usnyv|aje sob|ř p|uřku, šč|oby ho ne m|řř dr|uhyř řčeredu|aty a dr|uhe z|řřě ĩe, ščo sob|ř zav|erčřje u p|uřku, řčob|y ne m|řř dr|uhyř mu zam|o-vyty p|uřku.

3. M|a|l|f|y^e.

U n|a|s k|a|ž|u|t m|a|l|f|y^e. Ale da|u|n|o l|u|de ne zn|a|ly za m|a|l|f|y^e, ale naz|y|v|a|ly y kr|a|s|n|y|ch m|a|l|f|a|my. M|a|l|f|a na ur|o|du tak|a| ěak kr|a|s|na. T|ĩ|l|ko naz|y|v|a|ju|t ěĩ m|a|l|f|o|u u zl|o|sty y za ot|o pak, ch|to k|a|ž|e, ť|o v|y|d|ĩ|u kr|a|s|n|ĩ, to u|n|y ě|a|sto ma|ĩ pok|a|zu|v|a|ly sy ěolov|ĩ|kovy a kol|y kaz|a|u m|a|l|f|a, to u|n|y sy ne pok|a|zo|v|a|ly, to na n|e|ho s|e|rd|y|ly sy.

4. Ť|ě|ez|n|y|k.

Ť|ě|ez|n|y|kom naz|y|v|a|ju|t d|a|v|o|la za ot|o, ť|o v|ĩ|n u ěĩ ch|v|y|ly ť|ě|ez|ne y pok|a|ž|e sy.

5. P|o|t|o|p|l|e|n|y|k.

P|o|t|o|p|l|e|n|y|ka b|a|ě|ě na r|ĩ|ě|ĩ z|v|y|ě|a|j|n|y|my l|u|d|ĩ|y, ěak u ž|y|v|o|ĩ| b|u|ly ěub|r|a|n|y| u t|o|t ě'|ě|s, kol|y poh|y|b na vo|d|ĩ y p|r|y ěak'|ĩ rob|o|ť p|r|y plav|a|ě|ě|ĩ abo p|r|y sp|u|s|k|a|n|u d|e|r|e|v|a. Tak tak|u sam|u rob|o|tu k'|ĩ|n|ě|y|t, kol|y ma|u poh|y|n|u|t|y. L|u|dem n|ĩ|ě|o ne r|o|b|y|t.

6. V|ĩ|d|ĩ|ma.

V|ĩ|d|ĩ|m|a|my naz|y|v|a|ly tak'|y|ch st|a|r|ť|y|ch ž|o|n|y|, ko|t|r|ĩ zn|a|ly ěe|r|e|d|u|v|a|t|y abo ť|o|s vor|o|ž|y|t|y. A ma|ĩ b|ĩ|l|ť|u ěa|ť| t|y|ch st|a|r|ť|y|ch ž|o|n|y| naz|y|v|a|ju|t v|ĩ|d|ĩ|m|a|my, ko|t|r|ĩ u m|o|l|o|d|y|ch ěĩ|t|a|ch d|ĩ|t|e|ĩ ne m|a|ly. P|r|o|k'|ĩ|v|n|y|ch ob|o|r|o|n'|a|ju|t sy b|a|j|e|m y tak sam|o ě|e|s|n|y|kom, kol|o s'|ě n|o|s'|ě, ěaby ne m|o|h|l|a p|o|t|ě|t|y. I|e ě|a|s|o|m, ť|o v|ĩ|d|ĩ|ma p|e|r|e|k'|y|d|a|j|e sy na h|u|s|ku, na k|a|ě|ku, na p|s|a ěabo ě na ko|n'|ě. Ne r|o|b|l|ě u|n|y n'|ĩ|ě|o l|u|dem.

M|ĩ|n'|ĩ r|a|z ro|s|k|a|z|u|v|a|u p|r|y v|o|s'|ku m|ĩ| od|e|n to|v|a|r|y|ť, ť|o ěe|h|o n'|ě|n'|o p|r|y|k|a|z|u|v|a|u, ť|o ěak slu|ž|y|u p|r|y v|o|s'|ku v|ĩ|n u t|o|t ěas, kol|y ťe slu|ž|y|ly po ť|ĩ|ť|y po d|e|s'|ĩ|t r|o|k'|ũ. ěak v|ĩ|s|l|u|ž|y|u sv|ĩ| ě'|ě|s y ě|ť|e o|d|e|n to|v|a|r|y|ť y ěĩ|ch r|a|z|o|m p|u|st|y|ly d|v|o|ch do d|o|mu. A to p|o|j|ĩ|z|d|a ne b|u|lo, ť|l|y p|ĩ|ť|k'y. Tak u|n|y ě|ť|y dn'|o|m a u no|ě|y ma|ĩ b|ĩ|l|ť|e, za|ě|y|m ch|o|l|o|d|n|o b|u|lo. I t|a|k r|a|z p|o|p|a|lo sy, ť|o nad|y|b|a|ly u no|ě|y ědu|ě|y o|d|n|u h|u|s|ku u ě|a|r|ku kra|j| ěulyc'|ĩ. D|u|ž|e z|r|a|d|u|v|a|ly sy, ť|o u|n|y ěĩ n|a|j|ť|ly y r|a|d|y|ly sy nad n|e|u. O|d|e|n kaz|a|u, ne b|e|r|ĩ|m, bo n|a|s p|o|ť|r|a|f|u|ju|t. Y to|j, ť|o kaz|a|u, ěĩ tak'|y u|z'|ě|u. H|o|v|o|r|y|ly s|o|b|ĩ ědu|ě|y. K|o|l|y p|r|y|ť|ly yd ěak|o|mu l|ĩ|s|o|vy, n|a|l|o|m|l|ě s|o|b|ĩ tam r|ĩ|ť|ě|ě a h|u|s|ku z|a|r|ĩ|ž|u|t y ť|e|ě'|u|t ta

mut i|isty. I ĵak t|oj, ščo n'is ĵej ta pryn'is ĵak'y|ych d|es'et p|iet-
n|acit' kr|ok'iu, y tak ĵeh|o ruk|a zboř|ila, ščo v|n m|usiu peremi-
n|yty na dr|uhu r|uku tot|u h|usku. Ta y pron'is ĵak'y|ych d|es'it
p|ietn|acit' kr|ok'iu, znou ho dr|uha ruk|a zboř|ila, ščo m|usiu
naz|ad u tot|u r|uku peremin|yty. Y tak nedal|eko pron'is
i pros|yju dr|uhoho tov|aryša, aby voz'm|yju v|d n|eho. Y kaz|au
do n|eho: ah'i! ĵak|a tot|a h|uska s|yta, ĵak|a d|uže t|ešk|a. Tak
oz'm|yju v|d n|eho tot dr|uhy| tov|aryš y n'is tak s|amo na ruc'|i
y pron'is p|aru kr|ok'iu y ĵeh|o ruk|a tak s|amo d|uže zboř|ila
y z|ac'eu upriv|aty. Y skaz|au do sv|oho tov|aryš'ê, ĵak'y| ĵ'ort,
šo ĵa uř|eu ned|auno h|usku n|esty a uř|e m|ušu perem|in'uvaty
na dr|uhu r|uku y ĵa z|ac'eu upriv|aty. Tak na dr|uh'i ruc'|i
šče m|enše n'is, ĵak na t| ĵerš|i a uže nat|ilko ruk|a os|abla
i us'y| os|ab t|ilom y poč'|eu naz|ad pros|yty t|oho tov|aryš'ê,
ab|y uř|eu naz|ad h|usku, ne ch|oče v|n ĵi i|isty an'ĵ n|esty. A t|oj
nechoř|iu br|aty v|d n|eho, kaz|au, šo šče nos|y tr|ošky. A t|oj šče
p|aru kr|ok'iu pron'is y na t|ilko ho ruk|a zboř|ila, šo m|alo ne
v|řpala h|uska z ruk'y|. A v|in tohd|y skaz|au do tov|aryš'ê sv|oho,
šo kol|y ĵej|i ne ber|eš sob|i n|esty, taj ĵa ĵi ne n|esu. Tohd|y uř'|eu
u ĵob|i r|uky y v|erh neu u ĵar|ok y skaz|au n|aj ĵej ĵ'ort nes|e,
ĵa uř|e ne bir|uju. A h|uska tohd|y tak sy zarehoř|ila, ĵak kol|y
by ĵ'olov|ik d|uže s'ê zasm|iu chachacha. I tohd|y uny sob|i
hovor|yly, ĵak|oho my ĵ'orta sob|i najř|ly taj n|esly.

Tohd|y toj per|ednyj p|l|unu y skaz|au ščezn|y b|d|o y prop|ad'.
Y prop|ala ne zuv|yřily ĵej de s'y d|ila. Id|ut un|y d|ařše y najř|ly
kon'|ê. I toj per|ednyj ch|oče ĵeh|o lov|yty y ř|d|aty. I k'|in' dau s'y
im|yty. V|n v|ibrau sob|i kap|ystru s tajř|lyny y zaklad|aje na
hol|ou i ne m|iř nat|y n|yřnoř| v|ylyc'i. Tohd|y k|aže do to-
v|aryš'ê, ĵak'y| ĵ'ort nes|e. Sej k'in' ne m|aje n|yřnoř| v|ylyc'i
y ne m|ože zaloř|yty z|obala. Ta v|ytko, ščo ne b|udu na n'im
ř|ichaty. T|ohdy k'in' obizv|ausy do n|eho y skaz|au, šč'êřtê
m|ajeř, šos ne zaloř|y na mn'ê kap|ystru y ne ř|u na n'ê, bo
tak bym t'ê zan'|is, šo n'řgd y bys buu ne uř|yřiu svoj|u domo-
v|ynu. A to buu zlyj d|uch.

Оповідав дня 23. VII. 1931 Кабалюк Никола, літ 46.

3. Paxiv — R|ach'ŭ.

1. Za čuhaj|a.

Ľa chod|yŭ na poľ|ovan'ê tuĭ u Berleb|aš. Obnoč'uv|avim sy píd B|uk'ŭcem. Nakl|aŭ v|atru u Ľ|is'í. Ľak sy v|atra obhor|ŭla, Ľa č'uiŭ, šos id|e. Ľa sob|ŭ m|yslyŭ, šo tot|o zv|ŭrka Ľak|a id|e. Ľa raz d|yv|yŭ sy až tot|o id|e č'olov|ŭk obr|oslyŭ, a to buŭ č'uh|aj. Ľak pryš|oŭ yd m|en'ŭ tak izr|ŭk d|obryŭ v|eč'ŭr. Vŭn min'|ŭ kaz|aŭ: n|as Ľe tr|y tak|ych, Ľak Ľ|a. Ľa sob|ŭ pod|umaŭ, ta t|o ne Ľ|e lych|e, kol|y vŭn min'|ŭ k|aže dobryŭ v|eč'ŭr. Vŭn pos|yd'ŭ izo mn|oŭ, m|ožu vam kaz|aty p|ŭt min|ut b|ŭše n'ŭ. Vŭn k|aže, m|ože yd v|am pr|y|ydu za p|ŭt min|ut, m|ože za č|as, Ľabych|ŭ sy ne nap|udyŭ. ĽA|bo vŭn Ľak sy vozm|yŭ, tak p|ŭš|oŭ y ne prycho|dyŭ.

Č'ouŭjem, šo od|en u Berlebaš|y odn|oho zastr|ŭlyŭ. Ale n'|ic ne b|ulo. To b|ulo č'udo.

2. BaĽuv|aty p|ušku.

Odn|ŭ id|ut iz br|o|dyŭ v|odu braty na Blahov|ŭščen'ê. Id|e h|olyĭ br|aty py|t|ê taiŭ v|odu tot|u a vŭt|ak č|ynyt s t|oho de|v|ŭt|y. V|atru č|ynyt, Ľuh|ê ber|e ys pr|ut|ŭ i m|eče u v|odu i Ľ|ŭt n'ŭ od|yn n'ŭ dv|a n'ŭ tr|y — tak do d|evit, daŭŭ n'ŭ d|evit n'ŭ v|ŭsŭm i u z|ad i tak d|evit raz č|ynyt. Vŭt|ak tym baĽ|u|e p|ušku, m|y|e p|ušku sob|ŭ. Tohd|y Ľak str|ŭyt, tot|a g|alyc'ŭ, šo v|ŭn u n'ŭ b|e, ne t|k|aje.

3. Ľak kr|asn'ŭ spŭv|aly.

Ľa č'ouŭ Ľak kr|asn'ŭ spŭv|aly na polon|yn'ŭ, kol|y pastyr|ŭ pŭš|y ŭže h|et. Ľa noč'uv|aŭ u c|arku, Ľyš jem č'ouŭ, šo kr|asno spŭv|aly i ihr|aly Ľak u h|us|ŭ a ne h|oden jem buŭ pereĽ|yty.

4. Hr|oš'ŭ hor'|ê.

Ľak za h|ub|oko, tak p|olovŭn' za vys|oko Ľ|e.

Ŭ Novos|elycy u Rozn'ŭ|a Ľe hr|oš'ŭ dv|o|e, odn|y červ|on'ŭ a odn|y sr|ŭbn'ŭ. Ŭny u zeml|y a ne h|Ľa kop|aty. Dyv|yty sy

mož, ale kyv|aty ne slob|idno. V|in sobî z|yčyt t|ak ĩak u baňk|u. Ale m|usyt vĭdd|aty. — Vĭn raz poz|yčyĭ hr|oš'ĭ ta ne mĭh u čas vĭdd|aty, ta vĭtĭ|ak zamor|ylo dva byk|y.

5. Rob|ota pry d|erevĭ.

D|erevo ũper|ed tr|eba pyl|yty pyl|ou. P|otĭm pokl|asty sok|yru t|am de zapyl|eno a d|ouĭbneĭ b|yty, to tohd|y p|ĭde tud|y, kud|y ĩa ch|oč'u. A pot|omu ĩak up|ade, to suč'ê obrub|ajut a vĭtĭ|ak berut zel'ĭznĭy lupeš'|ir ta l|upĭut het kor|u. — A vĭtĭ|ak schn|e a vĭtĭ|ak v|erš'yk prytn|emo ta vĭtĭ|ak m|ajemo sab|iny zel'ĭzn'ĭ ta vĭtĭ|ak ruš'|êjemo ta pusk|ajemo doŭ|ĭu. ĩak upad|e doŭ|ĭu ta ber|ut k|on'ĭ ta t|êhnut na p|ortos, tam de m|ygly stoi|aly z d|erevom, to ĩe moh|yly, de d|erevo kač'|êĭut na moh|yly, a vĭtĭ|ak pr|yĭdut kormanyš'ĭ, šo vod|ou vez|ut, zver't|ê b|okor, tak vod|ôu pryv|ezut, de h|ĭja.

Оповідав дня 24. VII. 1931 Прумгула Думетро 70 літ. А додав про своє румунське колишне походження ось що: Mĭĭ d'ĭido buĭ d|uže prudk|yĭ, šo kon'|ê im|e. ĩ za tot|o nazv|aly ho prumt|ula. Za d'ĭida ne zn|aju, a n'ê'n'o tui sy rod|yly.

6. ĩ|ak Boh sotvor|yĭ svĭt.

ĩak B|oh svĭt neb|esnyĭ sotvor|yĭ, hon|yĭ ĩ|upetnyka ũ m|ore. Ta kaz|au, id|y tai nes|y pĭsk|u, otak čer|epaj, ne kaž|y, šo imĭ|ê tv|oje ale imn'|ê b|ože. No a v|ĭn pĭš|ou raz tai k|aže, imn'|ê m|oje. Ta pryš|ou yd B|ohovy, nem|a pĭsk|u. Boh k|aže, z|a šos ne kaz|au imn'|ê b|ože aĭ moi|e. A vĭtĭ|ak pĭš|ou dr|uhyĭ raz, t|akže tak. A vĭtĭ|ak pĭš|ou tr|etyĭ raz ta čerepn|uĭ tai ne kaz|au imn'|ê m|oje aĭ imn'|ê b|ože. Tai tohd|y za n|ĭhtêmy v|ĭn'ĭs pĭsk|u a v|ĭtĭm rosp|eskaĭ H|ospod' palan|yč'ku, tak|u lyš, ĩak ses|e d|olon'. Tai k|aže H|ospod' neb|esnyĭ, űh|ajmo sp|aty, bo H|ospod' zn|au, šo vĭn me rob|yty. A v|ĭn prop|auĭby, yd|e ta l|omyt palan|yc'u — tot|a palan|yc'a b|ula zemn'|ê — tai had|au, šo Boh sp|yt, šo Boh up|ade u m|ore s t|oĭĭ palan|yc'ĭ. A ĩak v|yďĭu, šo ne h|oden n'ĭč|o ũd'ĭĭaty, ĩêh naz|ad p|opry B|oha. Ta ĩak ust|au H|ospod' neb|esnyĭ, tai k|aže: ĩ|ade, š|os rob|yĭ? had|aj'eš, šo men|e ũtr|utyš? — Vĭtĭ|ak vĭn, prop|auĭby, zrob|yĭ č'olovĭka. A|ĭbo ne mĭh ožyv|yty. Vĭtĭ|ak B|oh neb|es-

nyj pryš|ou y k|aže, prod|aj min'|! A v|n prod|au. A H|ospod' ne|besnyj u|z'|e|u. A v|n, d|avol, obch|arkau č'olov|ika, d|uma|u, šo o|žyv|yt. A| bo v|n ne m|ih o|žyv|yty a H|ospod' ne|besnyj voz|my|u ta v|ivernu| č'olov|ika u dn|o tai| za tot|o smo chark|av, i p|lujem|o. A v|t|ak H|ospod' ne|besnyj ch|uknu| svoi|ym d|uchom tai| o|žyv|y|u.

7. I|ak sotvor|y|u Boh v|iz.

V|n, prop|au|by (d|avil), rob|y|u u ch|a|f. No ta urob|y|u c|alkom, a v|t|ak ne m|ih v|ikoč'|uvaty v|on. H|ospod' pryš|ou ta k|aže jem|u, prop|au|by, prod|aj min'|. A v|t|ak, i|ak v|n prod|au, v|n ne m|ih roz|ibr|aty. A H|ospod' pryš|ou ta roz|ibr|au ta v|ikoč'|uva| von. — Ta i m|lyn tak u|čyn|y|u.

8. I|ak Boh sotvor|y|u d|avola.

Maj st|aršy| u B|oha |anhil' zač'|e|u muruv|aty c|er'|kou na Poš|yb|enyku t|am i|ak Pop Iv|an, aby v|n maj v|yšč'|y| bu| v|d B|oha. A Boh sy nahn'|iva|u ta v|t|ak dau, šo p|ada|u d|o|ždž do|f|u| s|orok d|en' a| s|orok n|oč'|y|. Ta st|ala pot|opa. H|et sy ludy v|itopy|y, lyš tot Adam opst|au u kouč'|e|z'|, aby s t|oho sv|it sy rozv|i|u. S t|oi| pot|opy lyš gr|un'| sy zaopst|aly. Tak iz |anhel'e stau d|avil, prop|au|by, zak|ovany| na lanc|ach.

9. I|hr|ovyš|e.

I|hr|ovyš|e to tam, de taky| gr|unyk, i|ak i|e|c|e. Ta tam kr|asn'| hu|ajut. Ta i|ak by pere|im|yly č'olov|ika, ta u|ž|e by ne pust|yly. Hu|ajaly by z n|y|my ta mor|yly by ho, aby z n|y|my sprau.

Оповідав Руснак Иван, 73 літ (из Лазу пониже облаза, де Балдин потік).

4. Богдан. — B|ogdan.

1. B|aj|an'è.

B|ajut v|t pot|et|yny, v|d lych|oho č'è|s|u, v|d bo|l|eč'|ky, v|d vohn'|i|u.

2. V|d pot|et|yny.

Pot|et|yna hrobov|a, f|isov|a, zast|arena, ne b|aj|ena. Cys pot|ela u i|d'|i, cy u span'|u, cy u och|o|f| cy u rob|o|f|. Zaklyn|aju t|e b|ohom

žyv|ym, d|uchom sviět|ym i us|oma |anhelamy ĵak Sus Chryst|os zaklěu k|aměn', ŝo n'ě ch|odyt n'ě hov|oryt. Tak ĵa zaklyn|aju potet|ynu, ne maĵe m|ocy ne m|aĵe d'ěla do s|eho (ĵa na imn'ě) ě|ěla. Zaklyn|aju tě dvan|acyě b|ožymy |utren'amy, dvan|acyě b|ožymy sl|užbamy, dvan|acyě b|ožymy ĵev|anhelĵamy, dvan|acyě b|ožymy veĉ'|ěrn'ěmy, dvan|acyě b|ožymy sviětamy uroĉ|ystymy.

3. Věd lych|oho ĉ'ěs|u.

Iš|ly try br|aěĵ vyšĉ'yĉ'|y, kryĉ'yĉ'|y lych|yĵ ĉ'ěs ŝuk|aĵuĉ'y. Pryĵš|ly yd rab|u b|ožomu Yv|anovy. Najš|ly lych|yĵ ĉ'|ěs zastar|enyĵ, ne baĵ|enyĵ. B|ožymy slov|amy ho v|ĵiklykaly, krĵpk|ymy ruk|amy v|ĵzberaly, pon|esly na vys|ok'ě h|ory, tam tern|ovu v|atru nakl|aly, lych|yĵ ĉ'ěs spal|yly y d|y^em pust|yly. Lyš|yly Yv|ana zdor|ovoho ĉ|ysto.

4. Věd vohn'|u (str|upĵu).

Voh|on' zast|arenyĵ ne b|aĵanyĵ, cy zvĵr'ěěĉnyĵ cy lys|yĉ'yĵ, cy medv|ežyĵ, cy n|aslanyĵ, cy pědn|esenyĵ, cy ubr|ydenyĵ, v|ohnyku žyv|yĵ vĵdsyl|aĵu na t|ebe hny|yĵ.

Tr|eba p|oĉerez v|odu v|atru nakl|asty, a vĵĵ|ak d|evĵět sk'ĵp|ok skl|asty u lušn|yc'u a vĵĵ|ak |okruh t|oho vohn'|u chyt|aty ě na v|atru vĵsyl|aty tam za v|odu, de hor|yt. Vĵĵ|ak ver|eĉy taĵ uteĉ|y vĵĵtam ne obzyr|aĵuĉy sy. — Taĵ to cy marž|yn'ě, cy dyt|yn'ě, cy star|omu voh|on' yšĉ'|okne sy.

5. H|adyn'ě.

Iak ne m|aĵe m|ocy u s|oncy u m|ĵs'ěcy hn'ĵzdo zv|y^ety tak ne m|aĵe m|ocy ž'y^r p|ust|yty.

Приказувала: Пѣцуря Гафѣя Бочкор Михайлова у Бребоѣ ивще Богдана.

5. Требушени. — Trebuš'ěny.

1. Za b|ĵlyĵ p|oěĵk.

Lup|aly k|aměn' b|ĵlyĵ na vapn|o taĵ na skl|o. Pot|omu chop|yly, ŝo z B|ĵloho.

2. Za fabr|yku.

Tam rud|u voz|yly a vĵĵ|ak žeĵ|ĵzn'ě syrov|ynn'ě taĵ tyg|an'ě. A vĵĵ|ak to sy zaĉ'|ělo skl|o pot|omu rob|yty. Skl|o robyly bl|ysko

dv|ac'if h|odŕiŭ. Ľak b|ula revol|ucija po v|ojn'i, taj st|alo. Ľ|ude m|aly rob|otu ŧej vel|yku. Odn|y k|amŕn' lup|aly, d|ruh'i dr|eva rub|aly, s' |ežn'i, odn|y voz|yly s c|ugamy, z v|oly, s k|ŕn'my, odn|y pl|avyly val|ovamy vodŕen|ymy a odn|y z fisa hon|yly such|ymy r|yzamy.

3. Za daŭn|u c|er'kou.

C|er'kvoŭ b|ula daŭn|o na Poder|ec'i. Tu c|er'kvoŭ hrŕm ub|yŭ. B|ula z k|amen'i v|ŕmurovana. Tam tep|er je cvynt|ar'. Tam je cvynt|ar' z dŕid|iŭ pr|adŕid|iŭ.

4. Za revol|uciju.

Ľak st|ala revol|ucija, svobod|a, s|amy Ľ|ude ne zn|aly, kud|y sa dŕi|jaty. B|uly t|uĭka tak'i bar|aky, ŧo v|os'ko narob|ylo i Ľ|ude z|ač'ŕly sob|i to rozbyr|aty. I vŕŕŕ|ak pryŕŕŕ|y ukrai|incy i piŕŕŕ|y do Syh|ota, cy m|ože mai d|aŕi i t|am ŕich pochop|yly Rom|any a odn|y ŕŕk|aly naz|ad. Tut|eŕn'i mađ|ary (zbyranč|yna) strŕŕ|aly ŭ nych. Ŭny sob|i iŕŕ|y ŧtr|ykoŭ i ne kaz|aly n'ŕč n'ŕk|omu. A mađ|ary strŕŕ|ŕly u nych. Tak|y odn|oho byly pokaŕŕ|ičyly, roskol|oly kolŕŕŕno. A m|y ŭboron|yly ŕich. Vŕŕŕ|ak ta maŕŕynka sy vern|ula i pryŕŕŕ|y naz|ad tu do Trebuŕŕ|ŕn i m|aly kan|ony i maŕŕingv|ery i choť|iŕly zn|yŕčyty sel|o z tych, ŧo strŕŕ|ŕly u nych s puŕŕok. Vŕŕŕ|ak piŕŕ|oŭ ja |Opŕŕytoŕ Iv|an i Hryc' Fyriŕŕč'ŕk a Dud|ynskyi piŕp i Petrŕŕŕč|ak uč|yťŕŕ t|a iŕmo ŭproŕŕyly. My kaz|aly, Ľak by my ne ŭboron|yly tych Ukra|iŕnc'iŭ, to b|uly by us'|och v|iŕbyly tuĭka. Vŕŕŕ|ak ŭny sy vern|uly z maŕŕynkoŭ i piŕŕ|y sob|i n|azad hor|i. Vŕŕŕ|ak pryŕŕŕ|y Rum|uny i b|yly n|arŕd tak, ŧo nai Boh zast|upyť, buđ za ŕŕč'o, to sm|iŕkuvaly, b|yly po dv|ac'itpiŕt b|uk'iŭ na huz|yc'u.

Розказував дня 25. VII. 1931. Обшитош Иван, 44 лѣт.

6. Кобилецька Поляна. — Kobyl|ec'ka P|ol'ana.

Buŭ od|yn čolovŕŕik taj žon|a ta mn|oho h|odŭ prož|yly a dŕŕt|yŕ ny m|aly m|ežy sob|oŭ. A d|uže by b|yly r|ady, ab|y choť odn|a dyt|yna b|ula. A čolovŕŕik chod|yŭ furt u rob|otu na dr|uhe sel|o. Ta žon|a pryŕŕpekuŕv|ala ta sob|i kl|ala r'ŕand|y na č|erevo, ab|y

čolovjik had|aŭ, ščo ŭn|a t|aška. A t|oi žon|y sestr|a iakur|at bula t|aška. Ta kol|y čolovjik prycho|dyŭ iz rob|oty, ta ŭs|e mu s'a žon|a chval|yla, šo ŭn|a t|aška. A vîf|jak sestr|a iei|i iak m|ala dyt|y^enu tot|u mîc'|ic'ku tai tot|o r'i|anda zamaš|ene, tai fahl|a sob|i u p|os'čîf s toŭ dyt|ynou. Čolovjik iak pryš|ou z rob|oty tai naiš|ou, šo žon|a m|us'ila pered|aty dyt|ynu m|amî r|udnuî, bo ses'|a ne m|ala čym plek|aty. I pot|omu učyn|yla ŭn|a dar|abu dryŭc'|a tai tot|o zapov|yla tai pokl|ala u kol|ysku tai kolys|ala. Čolovjik v|itky pryš|ou, ŭna kol|yše. Čolovjik ch|oče s'a dyv|yty u kol|ysku, ai|bo ŭn|a ny dopusk|aje, ab|y ny zbud|yŭ dyt|ynu. D|oty ŭn|a kolys|ala, ščo ny zn|ala, iak|yî daty punt čolovjikovy za tot|u dyt|ynu, lyš m|us'ila tak učyn|yty, šo dyt|yna um|erla. Ŭn|a skl|ala na stul, tai f|ai|no ubr|ala tai tot|o zakr|yla. Čolovjik pryš|ou yz rob|oty a dyt|yna na stol|i. Za try v|ečery tam b|uly na opryv|eđu i chto pryš|ou na dyt|ynu, ny dopusk|aly dyv|ytys'a. Lyš tr|etoî dn|yny zakl|ykaly pop|a, ab|y pr|avyŭ p|ohrîb dyt|yn'î. Pup iak zv|yčai m|aje zai|ty ŭ ch|atu za t|îlom, tai m|aje pos'|at|yty t|îlo. A ŭn|a ny dopusk|ala pop|a, aby roskr|yŭ ta |aby pos'|at|yŭ. A pup ny choť|iŭ p|ohrîb d|oty pr|avyty, lyš m|us'îŭ dyt|ynu roskr|yty. I iak roskr|yŭ, aš tam ny i|e dyt|yna ai| dar|aba dry-ŭ|a. Z|araz pup tot|o zaŭd|aŭ na žand|ary tai ŭz'|aly ob|i ž|ony. Tai tot|o v|îpovîly, iak tot|o ŭn|y zrob|yly. To piš|lo pîd s|ud, sud z|araz v|îsudyŭ semu gazd'î, ab|y p|eršyî raz kor|ovu daŭ tai dyt|yn'î. I džur|at vîf|jak v|îsudyŭ, šo k|i|lko iž|emn'|i d|aty dyt|yn'î. Ta tot gazda, šo ne b|ula ioh|o dyt|yna ta m|us'îŭ vîdvînuv|aty tot|u dyt|ynu kor|ovou tai zemn|eŭ. Tak s'a st|alo u Verchnuî Apšy tom|u do tr|yc'êt pîat h|odu. Tot čolovjik, šo ne b|ula ioh|o dyt|yna, šče n|yn'î žy|i, nazyv|aje s'a Vursta Styrč|ak.

Записано дня 19. VIII. 1932 від Николая Поповича, літ 63.

7. Рус-Кривий. — Rus Kryvyj.

1. Za bîd|u.

Buŭ od|en č'olovjik, tak|yzi p|arubok gazdûs'k|yzi sy^en, tai sa ožen|y^eŭ z dr|uhoŭ gazd|us'koŭ don'k|ou. Ta ich povînov|aly ich star|yn'a, što on|ye b|uly sv|oiî g|azdy i ž|y^ely^e u svoiŭm gazd|ustvî

k'ijlyⁿ (okreme). Raz odn|oho dn'|a pry ch|ody^{et} py²d dv|erí ich šos u dv|erí. K|aže žon|a jem|u: id|y zn|aj, cht|o je tam. Ov|y²ⁿ púš|ou vy²tvor|y^{2u} dv|erí v|y^edy^{et} tam d'íj²čy^enu mal|u a ū ly^ec|e d|uže star|u. I zv|ídat vy²ⁿ, cht|o to je. Ona n'íč|o ne ūkaz|ala lyš puš|la popry n|eho y zaš|la do ch|y^{2ž} i v|y²kizla na plíč'. I k|ažet jem|u, što čy choč' derž'|ate men|e tep|ér' na molod'í kít|a, cy ĭak b|udut st|aryĭ kít|a tvoĭ|í. Ov|y²ⁿ vy²tkaz|au, što ĭa teb|e ne d|oužen derž'|aty^e n'í tep|ér' na molod|ych kít|ach n'í na star|ych. A ūn|a mu ūkaz|ala, što m|usyt. No tot|a ž|unka jeh|o ūkaz|ala jem|u, id|y do sv|oho n|en'í i zv|íduje ieh|o, što b|y² iššym d'íj²aty. Ov|y²ⁿ pušou i pozv|ídaŭ. Nen'ò jeh|o jem|u ūkaz|au, što b|y² iš|ou dom|u i |aby² kaz|au što i vy²ⁿ ch|očet ĭej|í derž'|aty na molod|y^ech kít|ach sv|ojich typ|er. Tot|o b|ula bíd|a. Tohd'í ūn|a ūkaz|ala, što hot|ou min'|í ob|íd. Ov|y²ⁿ zv|ídaŭ, **šte** b|udet |isty^a. On|a ūkaz|ala, što t|erchaj piét v|ozú pšen|y^cí, vez|y do mlyn|a i mel|ye i speč|ye ch|līb is pryč|eho¹ i riž piét v|olú i hot|ou prič mn'|aso, š|oby²ch ĭa im|ala na ob|íd.

Ovy²ⁿ prič yzrob|yŭ i bíd|a na ob|íd poĭ|íla. Na pol|udenok znou tak, na več|er'iu zn|ou tak dr|uhoĭ dn|yny zn|ou tak, d|oky² tot ne maŭ n'íč'|o. Ūz'|au prodav|aty, gazd|ús'tvo. Prod|au prič i piét dēn' bíd|a poĭ|íla ūš'|e, ost|ala sa ch|y^{2ž}'a.

Ov|y²ⁿ sa dor|adyŭ yz ž|únkou, što lyš'ím bíd|u a sam|y uŭk|ajme a bíd|a naj sa ostaj|et tuĭ. Uz'at|y sob|í svoĭ|i dv|ojē dít|e i na try r|azy |isty.

Id|ut ony dor|ohou, raz st|aly propoč'|ity. B|uly duže trudn|yĭ, nakl|aly sobĭ v|atru i zač'|aly isty. Raz id|et od|en m|otor i staŭ pr|otyŭ nych. I kl|yčut nyes'|ít nam v|atry zapal|yty^e c|ygar. Č'olov|ík ūz'|au hol|oun'u i choť|íŭ n|esty. On|y vy²tkaz|aly, što b|y² n|esla ž|únka. Ž|únka uz'|ala hol|oun'u pryn|esla do m|otora. On|y zapal|yly c|ygar i uchop|yly ž|únku i ukl|aly u m|otor i sob|í púš|ly. Tohd'í č'olov|ík sa zad|umaŭ, što b|ude d'íj²aty iz dvom|a dítm|y i bez ž|únky. Raz ov|y²ⁿ púš|ou dor|ohou vy²ďdal|yŭ sa do dv|asto m|eterŭ. Tam bu|la ny^edal|eko vod|a, de sa ost|aly d'íty. Tot|a dyt|yna maj vel|yka púš|la d v|odĭ, ta ūp|ala ū v|odu.

Č'olov|ík kol|y sa navern|uŭ, naš|ou lyš odn|u dyt|ynu. Púšou

¹ Изъ всего.

šuk|aty kolo vod|y. Pryb|ih vouk, ũchop|yŭ tot|u mal|u dyt|yŭ. Tohdĭ st|aŭ vy²n d|umaty, de im|ajut buty dĭity. Uz'|aŭ svoj|e horš'|a u kotr|e braŭ sob|i ĭisty molok|o, taj id|et dor|ohou. Prych|odyt, yd odn|omu b|erdu i sob|i dum|ajet n|a što mu i toh|o horš'|aty, kol|y ne m|ajet ž|ůnky n'ĭ dĭĭej|e. Tohdĭĭ verh tym horš'|om u tot|o b|erdo, što sa rozb|y^o. Tohdĭĭ bĭd|a v|y²fty v|y²šla taj kaz|ala, što č'om|us n'a ne pust|yŭ č'|esno, ales n'a verh tam sa zdryhn|ula tak d|uže. Ta ũž|e tepēr' mu ũkaz|ala, što vodkŭnc'y'ŭ ĭej|i derž'|aty^e. I sa vy²dklon|y^ela vy²d n|eho i sob|i pŭšl|a. Ov|y²n buŭ d|uže serd|ytyĭ i č'|udno mu b|ulo, što ũv|y²n ũtĭk|aŭ vy²d bĭd|y a bĭd|a ũse bula z nym. Pŭš|ou ov|y²n kolo mlyn|a i zvĭdajet sa n|a nŭč'. Skoro v|yšou u ch|yžu uzdrĭŭ tam svoj|u dyt|y^enu tot|u, što ũp|ala ũ v|odu. Im|yŭ ĭĭ tot m|elnyk na hat|y. Pereb|uŭ vy²n tam do r|ana. I ũz'|aŭ dyt|y^enu, id|et dor|ohou, strĭč|ajet svoj|u ž|unku, kotr|a b|ula bran|a u m|o-tor ys pan|amy. Tohdĭĭ uklon|yla sa ĭem|u i ũz'a|la dyt|y^enu i pŭšl|y maĭ d|ale. Pryšl|y na odn|o p|ole, tam ĭe st|aja ov|ec. V|ydat on|y, što ũ tych ũč'ar'|u ĭe ĭakas dyt|y^ena. Pryšl|y^e ũn|y yd ũč'ar'|ĭŭm i p|oznaly svoj|u dyt|y^enu. Zvĭd|ajut ich, v|y²tky² m|ate ses|u dyt|y^enu. On|y ũkaz|aly, što sy^edĭĭly yz ũč'|amy a vouk n'ŭs dyt|y^enu ta vĭdn'|aly s koť|uhamy. Tohdĭĭ ũz|aly sob|i dy^et|y^enu i pušl|y d|ale. Hv|ar'ĭat sob|i, što ũž|e sme sa yzvoroš|yly. Ta ĭak b|eme ž|yety^e. Pušl|y ũn|y do odn|oho bohač'|a, tam sa nai|aly taj u vĭrĭ služ|y^ely^e. Tot bohač' dĭĭĭy^e ne maŭ taj sa lyš|yŭ na nych.

Kol|y bohač' zasl|ab duže ta vy²tpys|aŭ prič' gazd|us'tvo im. Pot|omu bohač' ũm|er a ũny sa ust|aly i na tŭm boh|actvĭ ž|y^ely^e do sm|erty^e bez bĭd|y.

2. Za P|yntŭ i D|oboša.

Kol|y D|oboš im|aŭ svoj|u komp|an'ĭĭu opr|yškuŭ i tot č'as zapys|aŭ sa ĭem|u i P|ynta. Pereb|ulo skŭlko m|ĭš'ac'u, Pynta buŭ opr|yškom. Raz P|ynta pr|osyt sa vy²d D|oboša, što b|y² ĭeh|o pust|yŭ dom|u, bo vy²n buŭ od|en sy^en u sv|oho n|en'ĭ, taj im|aŭ lyš odn|u sestru taj d|uže ĭĭ ĭub|y^eŭ. Kol|y D|oboš pust|yŭ P|intŭ na dva dn|y dom|ŭ a P|intŭ ne pryš|ou u dva dn|y^e, bo bula sv|adĭba u ũodn|oho sus'ĭda. Pĭntŭ pŭš|ou tam na sv|adbu ys svoj|ou sestrou. Tohdĭĭ D|oboš ũz'|aŭ svoj|u komp|an'ĭĭu i kaz|aŭ,

što idem|e za P|yntou. Kol|y ūv|y²n pobož|yū, što b|udet opr|y^εok ta č'om|u ov|y²n ne pryš|ou na uč'|as. Pryš|ou D|oboš ys svoi|ou komp|an'iou py²t tot|u k|orč'mu, de b|ula sv|aŕba. Kol|y P|ynta uzdr|ŕū, što D|oboš pryš|ou, zn|au, što za n|y^εm. Tohd'ŕi ukaz|au svoi|ŕi sestr|i, što tep|ēr'ka poh|y^εnu spered D|oboša. Al|e uz'|au svoi|u sestr|u ihr|aty^ε yšš'|e choť od|en d|anec. Kol|y Doboš uzdr|ŕū, ĩak Pynta ihr|ajet, što k|orč'ma tr'ias|et sa, tohd'ŕi D|oboš z|ač'au hn|aty tych dr|uhy²ch opr|yškūū, oby² ho ĩš|y ub|y^εty^ε. A tot|y sa boi|aly, koly v|yďily, što tot tak tak ihr|ajet, što korč'm|a tr'ias|et sa. Tohd'ŕi D|oboš sa naf|iryū (nat|uru dostaū, nas|ylovaū sa, vydv|ažyū sa) istup|yū do korč'm|y² i kr|iknuū na P|intu: Č'om|u ty, P|ynto, ne pryš|ou u dva dny? — A P|ynta kaz|au, što ne lyš|yla n'a moi|a sestr|a. Ov|y²n tohd'ŕi machn|uū ruk|ou ta ūd|aryū P|ynt'ū, što P|ynta up|au. Tohd'ŕi P|ynta sa schop|y²ū i ud|aryū D|oboša što i D|oboš up|au. Schop|yū sa D|oboš yšč'|e raz ud|aryū P|yntu i ho ūbyū i ukaz|au sestr|i ĩeh|o, što aby² pl|akala na hr|obi ĩeh|o, poky² v|y²rus tot vy²nohr|ad i tohd'ŕi sa spaset hr|ich|u, što ho ne lyš|yla, aby² iš|ou na uč'|as u dva dny yd D|oboševy^ε.

Повідав дня 18. VII. 1931 Кіфа Юрії, літ 24.

3. Kľučin'í.

Kol|y u koh|o l|echky² sut ne d|obrŕi, tr|eba d|uže v|y²sušyty, spich|aty kľuč|in'í na muk|u a vy²ŕŕ|ak tr|eba s|ŕimn'a yspich|aty taj vy²tt|ak tot|u muk|u y s'|ŕimn'a hy²ĭa kl|asty u v|odu taj uč|ynyt s toj muk|y² vod|a hej molok|o sol|otke. Tot|u v|odu cŕd|yty vy²d s|ŕimn'a, aby² č|ista b|ula. Vy²ŕŕ|ak touč|i kľuč|in'í na muk|u i kl|asty do vod|y simn'an|oj. Vody ne d|uže mn|oho, tak ĩak poh|arčyk.

Розказувала жінка Лавера Митра Юраковського дня 18. VII. 1931.

8. Рускова. — R|uskova.

1. До милого.

Aby² ĭa znaū, moja my^εla, py^εsaty čitaty,
Take by²m ty pysmo pryslaū, by² ne znała maty.

Py^ešu malo py^esma sa dyu^lfu po mor'ju
Ta hada^ju, moja my^ela, što s tobo^u hovor'ju.

2. Весільні. Коли заплітають невістку.

Sida^j d'jučinoč'ko na tysovy^j stířč'ik,
Roščešy jⁱ žou^tu kosu py²d zeleny^j vínč'ik.
Zaplⁱta^j n'a rudna mamko u drubnⁱ drubn|y^ec'í,
Ne budeš n'a zaplⁱtaty vy²d se^ji pⁱatny^ec'í.
Aby²m znala, rúdna mamko, što ne budu u vínku,
To ja by²m ta ne pol^ola, zeleny^j bervínku.

3. Розлука з милим.

Vy^eidy^e, moja my^ela, lyš na zadn'í dv^eri
Ukažy^e my^e bíle ly^eč'ko ta^j žou^tí kuč^eri.
Bíle ly^eč'ko ty pokažu, bo my mamka dala,
Kučery^eky^e ne pokažu bom ne roščesala.
A jak budeš muj mylen'ky^e u mašy^enu sídaty,
Ta zakou^taj u vy²konce, da^j my serc'u znaty.

4. Легінь умирає.

Posⁱju pšenyč'en'ku po tûi orany^ecy^e,
Umer molody^j leg'inyc'ok na ruskûi hrany^ecy^e.
To uže išla dⁱuč'ynoč'ka kolopn'í beruč'í,
Ta una naišla leg'inyka u kroucy^e ležuč'í.
A una jeho, kaže, naišla ta^j sa zradovala
Ta^j uz'ala bílu ruč'ku ta^j poculuvala.
A dⁱuč'ino moloden'ka ne žalu^j ty^e m|ene,
U mene serce studenen'ke ne skorn'as ty^e m|ene.
U mene serce studenen'ke kuša prostudy^ela.
Ta dⁱuč'ino moloden'ka jakas nešč'asly^eva.

5. Син іде на війну.

Išo^u synok na vojnoč'ku mamc'í nakazova^u,
Aby² moju bílu dⁱuku n'ichto ne zbytkova^u.
Hodu^jte jej, rúdna mamko, chlⁱbom pšenyčen'kym,
Napu^jte jej rúdna mamko vyncem čerlenen'kym.
Pryšlⁱju vam, rúdna mamko, iz mor'ja pⁱsoč'ku,
Aby² vy² sy^j posⁱjaly po svomu k'ertoč'ku.
Ta jak bude, rúdna mamko, pⁱsok ischody^ety^e,
Tohdⁱ budut leg'inycy^e z vojny vy²chody^ety^e.
E^j vyišla dⁱuč'inoč'ka pⁱsoč'ok ischodyt,

Eĭ, mamko stasesen'ka, yz vojny^e vy^echod'at.
 Eĭ vyjšou leg'ineč'ok staŭ kolo horodc'a,
 Ta ũže vy^eidy^e bila dĭuko vytvory vorotc'a.
 Ta ne vyjšla bila dĭuka, vyjšla jĕho maty,
 Ta de moja bila dĭuka što jĕi ne vy²daty^e.
 Ta ũže tvoja bila dĭuka is katunyĭ hrala
 Koly zorĭ zazor'jaly ũ hly^enu postradala.
 Povedĭt n'a moja maty na jĕiĭ hroboč'ok,
 Ta u nejĭ kŭnce holou hrušovyi stoupoč'ok.
 Eĭ pryjšou leg'ineč'ok ta staŭ iŭi kazaty^e,
 Ta koly ũa bila dĭuko do domu čekaty^e.
 Ta idete het vy²d mene, n'ič tobĭ vy²d mene,
 Tvoja maty lycha bula utrojila mene.
 Pŭšou ũžaŭu velykoho u zvory hluben'k'ĭ
 Ta mu vy²rŭs yšserden'ka [javŭr zelenen'kyĭ].
 Eĭ pryjšla jĕho maty ta stala kly^ekaty^e
 Ta ustan' ty^e, mamy^en sy^enu, č'as by² ty^e ũstavaty^e.
 Idete vy² het vy²d mene n'ic tobĭ do mene.
 Utrojilas bilu dĭuku, utrojilas mene.
 Eĭ ustan' ty^e bilo dĭuko, č'as by^e ty^e ũstaty^e,
 Molodoho leg'iny^eka do zemn'ĭ chovaty^e.
 Ta ũstala dĭuč'inoč'ka ũ seredu do dny^eny^e
 Pochovala leg'iny^eka do sy^erojĭ hly^eny^e.

6. Дівчина утρώла хлопця.

Cy vy^e č'uly, ĭude dobrĭ, ĭaka slava stala,
 Što moloda Marusy^ena chlopa sč'alovala.
 Ona jĕho sč'alovala, holova bošila,
 Ta ũže jĕho rŭdna maty na nohach uml'ĭla.
 Ta maj ty^e rŭdna maty na nohach mŭivaty,
 ĭdy pryvedy^e rŭdn'ĭ braŭa naj idut prošč'aty^e.
 Ta ũže pryjšly rŭdn'ĭ braŭa š'apky^e pozduĭmaly^e,
 Cy ty^e choč'eš ũmy^eraty^e, ty^e brate Ivane.
 Cy ty^e, brate, ys kon'a ũpaŭ, cy ty^e brate ũpy^eŭ sa,
 Cy ty^e, brate, u dĭuč'iny^e čymos požy^evy^eŭ sa.
 N'ĭ ĭa, braŭa, ys kon'a ũpaŭ n'ĭ ũ koršmĭ ũpy^eŭ sa,
 Ale ũ kurvy^e Marusy^eny ũtrojom požy^evy^eŭ sa.
 Ta berĭt n'a, vy^esadĭt n'a na novu podušku,
 Eĭ idĭt ta pryvedĭt Marusy^enu dušku.
 To ĭak pry^ejšla Marusy^ena u poroha stala,
 Ta iz blyz sa Marusy^eno bud taka laskava.
 Bo ty zĭlom cy korĭn'om mene sč'alovala,
 An'ĭ z'ĭlom n'ĭ korĭn'om ĭa ũa sč'alovala,
 Ta lyš tymy dvĭ ĭablyč'ky, što ũ nedĭlu dala.

Ľak'i toto, dŕiučynočko, dví jablyč'ka buly
 Na što u tych dvoch jabloč'kach dví hadynky^e buly^e.
 Rozroby my moja my^ela, štos my^e uroby^ela,
 Boj uže min'í ne vesela n'í nuč'ka n'í dny^ena.
 Štom zrobyla, ne rozrobľu, ne mož rozroby^ety^e
 Kazalam ty^e leg'inoč'ku po dví ne ľubyty^e.
 Ne idy myly^e po nad vodu, bo sa u vodu ššunesh
 Ta ne ľuby^e po č'oty^ery^e, bo sa i mene zbudeš.

Ej kuje zazuleč'ka lyš pomíž Menč'ela,
 Uže usis'a spívanoc'ky lyš sa dokonč'y^ela.
 Ej kuje zazuly^eč'ka, vysoko ľitaie,
 Ta jak mîn'í, moja myla, svítok ne tykn'aie.
 Ej kuje zazuleč'ka lyš kolo potoč'ka,
 Ta što u tebe leginoč'ku zaplakan'í oč'ka,
 Ej ne sut zaplakan'í lyš n'a serce bolyt,
 Koly vyžu što z mylen'kou lyš druhy^eí hovoryt.
 Aby^es bula moja my^ela taka veselên'ka,
 Ľak u tuí Č'ornohorí voda studenên'ka.

Співала Бумбарь Докія Федорина дня 18. VII. 1931.

9. Вишна Руна. — V|yšna R|una.

Ľak Is|us Chryst|os chod|yū po sv|íří.

Ľak Is|us Chryst|os iš|ou dor|ohou a naiš|ou čolov|íka púd
 hr|ušou. Lež|au ы žd|au, p|okы up|ade mu hr|uša u r|ot. A k|aže
 Chryst|os, ыspr|au men|e, kud|ы dor|oha. A vun noh|ou —
 ařtud|ы ты, k|aže, dor|oha. Ta pryš|ou na odn|o p|ole a t|am
 č'olov|ík or|au čot|ыma v|oly. A k|aže mu Chryst|os. A št|o ты,
 čolov|íku, rach|uieš tuí s|íjaty. A št|o мы, k|aže, tr|ebuieš, š|to
 ja b|udu tuí s|íjaty. Hn|uī, kaže, uv|oruū tuí pry|oruū, tai,
 k|aže, tuí mel|aī hoden b|uty. A Chryst|os k|aže mu: a Boh
 s'at|ыī zn|aie, sy hod|en tuí mel|aī b|uty.

A iš|ou maī d|aří a naiš|ou čolov|íka or'í|uči tak|ož. A k|aže
 mu: a št|o ты, č'olov|íčku, rach|uieš tu s|íjaty? A vûn k|aže,
 had|aīu, |až by boh pom|úh, ov|es s|íjaty. A Chryst|os k|aže:
 čolov|íčku s|íjite tuí mel|aī. A vûn k|aže, Boh zn|aie sy b|ude tuí
 mel|aī. A Chryst|os mu k|aže: s|íī, bo b|ude d|uže kr|asnyī
 mel|aī. A d|ale púš|ou naiš|ou dví čeř|adyмы žn|uči ov|es.

A k|aže spr|aųte nas na dor|oĥu. A ũn|ŵ k|ažut: ne m|ajeme kol|ŵ, bo rŵl|uĵeme dož|aty. A d|aŕi rŵsl|ŵ ŝce m|aj i naišl|ŵ odn|u ĉel|adyĥnu žn|uč'i. K|aže popr|aų nas d|ŕiŵčinko na dur|oĥu. K|aže, žažd|ŕit m|alo, b|oži starc'|ŕi, nai uč|yn'u sŵb|ŕi vesl|o.

Taj ũt|ak rŵšl|a ызн|ŵмы таĵ iĥh napr|avyla na dur|oĥu a s'at|ŵi Petr|o k|aže: uč|yteŕu, ŝto by my s'ŵi d|ŕiŵčinc'i podaro-v|aly, ŝto on|a l|ŵšyla, l|ŵš zač|ala svŵi|u rŵb|ŵtu ta l|ŵšyla ta rŵšl|a nas napr|avyty na dŵr|oĥu. Is|us Chrŵst|os k|aže, d|ajme iŵi za m|uža toĥ|o, ŝto lež|aų rŵd hr|ušŵu. A Petr|o k|aže: tak|uĵi ĉ|emnuĵi tak|oĥo ny*potr|ŕbnoĥo d|aty, ŝto ŵokruh n|eho hr|uši stoĵ|at na zemn|ŵ a v|ŵn sa ŕin|uĵe ызн|'aty, bo k|aže, ona iĥe| bude hodov|aty, bo vŵn ŕin|ŵnyĵi ta by ũm|er ыз h|olodu. On|a na v|eĉer dož|ala a ot|ŵ dr|uĥyĵi dĕn' ost|aly dožym|aty. A kud|ŵ Is|us Chrŵst|os iŝ|oų, to ũ t|oĥo g|azdŵ. L|ŵš kud|ŵ sfid|ŵ Chrŵst|ŵvi b|uly, tud|ŵ mel|aj sa ur|odyŵ. A dr|uĥыты m|ŕstamy l|ŵš dr'|as|an.

Приповідки:

S'ŕila k|oska na vesl|o
A tuĵ men|e rŵynesl|o.

Sn|ota za snot|amy
A derž|ŵ ĵaz|ŵk za zub|amy
Bo ĵaz|ŵk pl|eĉi b|je.

Пісня п'яницї:

Umr|u ĵa umr|u, ž|ŵты ne bud|u,
Rŵved|ŕit my (2), koh|o ĵa l|ubl|u.
A koh|o ĵa l|ubl|u p|opa taj đak|a,
Žŵb|ŵm otrov|ŕu (2) z m|oĥo gazdŵstv|a.
A por|ovy st|ary v|oly
Aby m|en'i utkonĉ|y'ŵ (2) us'|ŕi oprovd|ody.
A đak|ovy s'|ŕp|u kob|ylu
Aby men'|ŕi pereĉit|aų (2) c'ŕl|u psalt|ŵru.
A vam r|jan|ŵc'i kobel pŕen|ŵc'i
Ab|ŵyste n'a spom|jan|uly k|olo skl|anŵc'i.
A tŵb|ŕi ž|ŵde klep|avu svŵm'|u.
Bo ĉeres tv|oĵu palen|oĉku ĵa iŝsv|ŕta id|u.

Leťi|ly h|usy d|ykî u v|oros'î molod|i s star|ыты a molod|i kaz|a|ы ыš|ajme тыч, bo zbaу|ajeme dor|ohu a iđ|iм мы сы nap|ered. A zablud|ыты ta sa vern|uly naz|ad ta k|aže: bud|iм it|ы ыs star|ыты, bo on|ы uže dor|ohu zn|ajut.

Оповідав дня 16. VII. 1931 Ващук Иван, 65 літ.

10. Бичкув. — Вуч'к|ûу.

1. N|azva sel|ovy.

Star|i I|ude pryk|azu|ut, šo kol|ys' daуn|o b|ula č|uma u Byč-k|ovî. N|arud na t|u chvoro|tu umyr|aу. E|udy chod|yly do vo-r|ožky, kotr|a iм kaz|ala t|ak, šoby vz'|aly dva byk|y blyzn|uk|y ta obor|aly na|okruha sel|o i tak č|uma perest|ane. E|ude tak zrob|yly i lyš|yla s'a n|azva sel|ovy Byč'k|ûу.

2. Pup i c|yhan.

Kl|ykaу pûp c|yhana, |aby uč|yуs'a mol|yty, a ubîc'|aу jem|u za tot|o m|iч pšen|yc'î. R|ano pryš|ou c|yhan do pop|a poklon|yуs'a: dobre r|ano p|ane. Pan k|aže: da| b|ože. No, c|y-hane, zn|aješ mol|ytys'a? Zn|ajû. No tak mol|ys'a. C|yhan yrst|yts'a: V|o iмjа |otca i s'at|oho d|ucha |amin'. Pup k|aže: a ty c|yhane s|yna d|es pod|iû. Syn ček|aje z m|iчom von na pšen|yc'u.

3. R|abyn u strach|u.

Yspr|avyу od|en pan vel|yku host|ynu. Daу уun iskl|ykaty mađ|ars'kych pan|ûу, žyd|iуs'koho r|abina tai p|aru rusynûу. Pot|omu un iz n|ymy rob|yу malo ž|ertu. Un choť|iû zn|aty, šo k|otryi jak|oho s|êrc'a, cy b|ude un ieh|o s'a boi|aty. Koly on|y s'a ma| u vel|yku| host|yn'i rozvel|y i tot p|an st|aу na st|ûl m|ežy h|ostamy i uz'|aу dva revol|ery u r|uky, z|ačaу strî|aty. Tot|y ieh|o h|ostî nap|udylys'a us'î až pud st|ûl stul|yls'a. A r|abyn žyd|iуs'kyi ne ust|yh stul|ytys'a, syd|iû na iedn|ûm m|iсc'î. I tak tot pan rozk|azuje: h|ostî, š|o vy tak boit|es'a men|e. Ja d|umaю, šo vy iak|ymys' ofic|êr'jamy b|uly pry v|os'ku. I tak kaže t|omu r|abynovy: ja tob|i vel|yky| dar|unok d|am za ses|e, šo ty men|e s'a ne boi|aу. I pyt|aje ieh|o: iak|y| ty dar|unok

ch|očeš ud m|ene, cy hr|oši, cy ch|očeš maj|etku, b|ym ty d|aų
K|aže r|abyn: n'|ič ne ch|oču ud v|as, lyš g|aři č|ysři ab|ys'te.
my d|aly. Tot|o t|ulko zn|ačyt, šo un ud str|achu pust|yų ų gaři.

Оповідав Йосипчук Василь, літ 32. 7. VII. 1922.

11. Вишна Апша. — V|yšna |Arša.

1. Sk|usa.

Sk|usa iŕ p|ořala, Sk|usa p|ůtne řolov|řka u voď|i abo u ř|echa-
n'u. Za tot|o k|ažut u n|as „zдор|ou“ . řolov|řkovy z|ačne
v|olko b|uty, s'v|řt mu s'a kr|utyt a sv|řt is pered n|eho poř|oukne
i z|ačne b|řuv|aty, řak mu |udadut, b|ařut i ař s'a zelen'|aďou
|ubřuje, to maj |lekře mu s'a uř|ynyt. B|ařut u řasn|ok ihl|ou.

2. Povřtr|uři.

Povřtr|uři po h|olych gr|un'ach ihr|ařut. Prys tak|omu řas|ovy,
aby ř|esnyř l|egiň t. ř. řyst|yři aby kr|asno flu|eraų abo sop|řřkau,
to povřtr|uři by ho uř'|aly. Vun tam ne m|aře ř|adnu rob|otu,
lyš |isty, p|yty, flu|eraty abo sop|řřkaty, doky on|y ihr|ařut a po-
t|omu z n|ymy m|usyt sp|aty, a ų d|evřřř h|odůų naz|ad ho tam
pokl|adut, vytky ho v|oz'mut.

3. Vouk|un.

Ie tak|yři řolov|řk, řčo s'a perer|obyt na voukun|a i ch|odyt po-
syl|u ų nořly ta ps|y kus|aře, řřc'i m|oryt, řak to r|az na p|řykľad
b|ulo, řčo odn|a řon|a sv|oho řolov|řka pot|omu p|oznala, řčo
un vouk|un. R|az puřly kos|yty, a řak uř|e s'řřno pořyn|yly,
on|a koly b|ula na kop|ycy, ta ųv|yďřla řolov|řkovy pom|eřy
z|uby iz ře|řř pl|ata nytk|y ta dar|apky. U nořly řak on|a
v|ůřřřla v|on i ne zn|ala, řčo ře|řř řolov|řř: ne sp|yt u ch|yřy, von
ře|řř im|yų pes mor|yty. Pod|er na n'ůřř pl|at tař sor|ořku. On|a
u zar|an'ř řolov|řkovy s'a kv|olyla (sk|arřyľas'a). A vřn dos|ad-
nyř k|aře. E! řot|o pust|e! Tohd|y ųp|oznala, řčo ře|řř řolov|řk
vouk|un.

4. Vřď.

Vřď p|oznaty na řřřř, de on|a p|e tař z|uby řř p|oznaty.

5. Potop|elnyk.

Čhto s'a ut|opyt, toj st|ane potop|elnykom. I ūn t|ahne
u v|odu.

6. Past|yr.

Vŭn lyš kol|y dozv|olyt z'v|írku ub|yty, to tohd|y jĭ m|ož
ub|yty. Kotr|yĭ strĭl|ec ch|oče sobĭ mn|oho z'v|írky b|yty, t|ot
spered velyk|odn'a, aby s'a pryč|ašč|aŭ i pryč|asta aby ne pro-
ž|er, |aby m|aŭ kolo s|ebe tak|u sklan|yčku, ta pryč|asta u skf|a-
n|yčku p|ustyŭ. Pot|omu d|oma na velykden', kol|y sl|užba
b|oža, udprau|l|ajes'a a ŭ sl|yŭc'ĭ a na schŭd s|onc'a kryz' sl|yŭku
sv|erlykom d|írku |uvertĭŭ i b|ože pryč|asta u tot|u d|írku pokl|aŭ
i |aby žd|aŭ, kol|y pŭp k|aže p|eršyĭ raz Chryst|os voskr|es.
Tohd|y m|ajĕ p|ušku zn'|aty id lyc'|u. Kol|y k|aže dr|uhyĭ raz
Chryst|os voskr|es, m|ajĕ c'ĭfuv|aty. Kol|y k|aže tr|etyĭ raz
Chryst|os voskr|es, m|ajĕ strĭl|yty u tot|u sklan|yčku. Pot|omu
koly v|oz'me p|ušku na p|eče i pŭjde za p|eršyĭ korč, ĭaku
z'v|írku ch|oče ub|yty, tak|a z'v|írka id|e id n'|omu p|ačuŭy.

Od|en star|yĭ strĭl|ec ses|e d|ĭlo rob|yŭ i kol|y ŭz'|aŭ p|ušku
id lyc'|u, zač|aŭ c'ĭfuv|aty u sklan|yčku i v v|yďiŭ tam Isus
Chryst|a ĭak dĭt|ynnu. I un tot|o t|ĭlo i sklan|yč'ku uz'|aŭ i |upyŭ.
Bo tak|yĭ strĭl|ec, spered kotr|oho tak|a z'v|ír id|e, proklyn|e ho
i v|ŭn m|usyt abo r|uku sob|ĭ |ustrĭlyty abo |oko abo s|am sv|oĭ
dĭlĭty osyrot|yty, to znač|yt sam seb|e osyrot|yty.

7. Pušku zam|ovyty.

Puška zam|oulena ne |ustrĭlyt, chyb|a na klynk|u dr|uhyĭ vad'
tr|etyĭ den'.

8. Bl|udnyk.

Bludn|yk vel|ykyĭ čolov|ĭk dv|a na try m|etry.

Iš|ovĭem u polonyn|u, izm|ěr'klomys'a s|ered plaj|a. Šč|om
maŭ čyn|yty, pŭd b|ukom nakl|aviĕm v|atry sob|ĭ. Č|uĭu raz,
šč|o čolov|ĭk dal|eko na dr|uhum grun|y zah|oĭkaŭ. Hoĭ! hoĭ!
n|a douho. Had|ajŭ sob|ĭ tot|o dal|eko. Lyš maĭ v|eselo my s'a
ŭčyn|ylo. ĭa s'a obzýv|uŭ mu. Lyš raz č|uĭu, tot|o maĭ bl|yz'ko
h|oĭkaĭe. ĭa s'a obzýv|ajŭ. Č|uĭu tot|o šče maĭ bl|yz'ko h|oĭkaĭe.
I ĭa s'a obzýv|ajŭ. Č|uĭu tot|o šče m|ajĭ blyz'ko. Huč|yt vĭter

hut|yt, had|aju, ščo ch|ašča s'a zar|yvat. Tohd|y ja s'a nahad|au, ščo ses|e jak|es' nep|eune. Ja ne zn|au de s'a d|ity, uv|idiv|iem |uvoroť kolo s|ebe nedal|eko, uz'au dví hol|oun'í i zapch|aus'a pud |uvoroť i roskl|au v|atru opi|at. Ta m|oľu s'a, |aby lyš na n'|a b|uk ne up|au. R|az prych|odyt id m|en'í, a|bo holov|a mu p|overch buky, tak|yí vel|ykyí. A p|ípa mu u zub|ach, ščo zem|í dok|yvaie. Borod|a maí d|oňha, |ak p|iať šisť m|etruu. Krys|an'a pomašč|ena, kr|ysy šyr|ok'í id h|orí zak|očení |ak u t|oťutú. A ja |ynče ne d|íju, lyš m|oľu s'a B|ohu, hov|or'iu očen|aš za očenaš|om. Už|em buu polov|yc'a m|ertvyí a ũn pry- ch|odyt id m|en'í ta st|au dva na try st|upn'í kolo t|oíť v|atry, ščom p|eršyí raz kolo n|eíť I|ah. D|ań p|ustyts'a maí bl|yz'ko id m|en'í id |uvoroty. Zakryč|yt h|olosom, |agby z n|eba zakryt- č|alo, daí v|atry u p|ipu. I a uz'|au hol|oun'u tai zapch|au u p|ipu. Aí časn|ok my u zub|ach, kr|oncaíu tai očen|aš hov|or'iu. I|akem zapch|au hol|oun'u u p|ipu, ta lyš r|az ho v|yďíťu st|u- pyty tai na dr|uhui polon|yn'í uže b|uu.

Оповідав в серпні 1923 Николай Дурда, літ 35.

12. Вульхувці. — Vúl'ch(ú)c'í.

Za nep|eune.

V|yťu od|en gazd|a vel|ykyí. Daun|o d|íuk|y skot|aryly, cho- d|yly z m|arhou. Ta n|aíau d|íuku skot|aryty, kor|ovy sokot|yla u polon|yn'í. Tak on|a sam|a sokot|yla, n'ík|oho ne boí|ala s'a. Zvečor|ilos'a i choť|ila več|er|iu var|yty. I tak pryš|oť do nêíť od|en leg'|in'. I m|yťu iúť kaz|aty, cy d|aš d|íuko več|er'iaty. K|aže jem|u on|a: |ja tobí d|am, lyš |ak b|udeš č|esnym. Čom|u |a byť ne byť č|esnym, |ak |a tak|yí hol|oden. Dal|a un|a iom|u |isty. Tak |ak ũn poveč|er'iať, ch|oťu s'a z nyť lub|yty. I un|a ne prystav|ala na t|o. I ot|ož imyť ií, im|yť t|ílo pŭrv|au i pov|išať po kol|ybí po s|ochach i po k|orčoch, ščo s'a ne umíšč|alo. I t|ák uv|yďíly dr|uh'í ũcar|í, ščo tam je bíd|a. I tak d|aly u sel|o zn|aty. Tak toť čolov|ík d|uže s'a nap|udyť, ščo s'a st|alo z ioh|o skot|arkou. Pak ũn is'k|au u sêl'í, tk|o by tam iš|oť |eh|o kor|ovy sokot|yty. I tak boí|aly s'a, n'ítk|o s'a ne

ohološ|aų. I t|ak im|yų kaz|aty l|uđom, ščo ščo ch|očete, tot|o vam dai|u, lyš id|ŕit my id kor|ovam u polonyn|u sokot|yty. I dv|a l|ude naiš|ly s'a, bo od|en ne ch|otŭ il|y, bo boi|aų s'a, ščo ieh|o tam zad|ušet. I t|am tym l|uđom daų ščo ch|otŭly i pŭš|ly u polonyn|u sokot|yty. I un|y s'a boi|aly na tŭm m|is'c'ŭ u kol|ybŭ splaty. Uz'aly kol|ybu tot|u i pon|esly iŕ dal|eko. I t|am ispr|avyly iŭ flajno, pokl|aly, iak b|ŭla. Daų Bŭh v|ečur, iak už|e ch|otat sŭb|ŭ parov|aty več|er'ju. Ai un|y č|uly, ščo tot vŭč|ar' bŭų nep|eųny i un|y s'a d|uže boi|aly. Zvar|yly on|y več|er'ju, poveč|er'jaly i zapal|yly p|ipu i k|urjat sŭb|ŭ. Tak syd|at sŭb|ŭ i d|umaĭut, cy ne pryĭde tot ŭč|ar' iich zaduš|yty. I t|ak pryš|la odn|a b|aba d|uže strašn|a i s'ŭla on|a sp|erek n|aklađa. I on|y s'a d|uže pr|enap|udyly. I tak d|umaĭut, ščo tuĭ čyn|yty. I k|aže od|en dr|uhomu šepč|e, ščo ĭe u nas česnok|u ta struž|im tot česnok, tai vod|y s'ač|enoĭ im|yly br|yżkаты na b|abu a b|aba z|ačala s'a struh|aty tak po lyc'|u. A tot|o b|ŭla b|aba bosork|an'a. I t|ak on|a zn'|ala s'a i pŭš|la lyš v|ŭter za nyų zav|ŭiaų. I on|y nyč ne sp|aly, ščo s'a d|uže boi|aly. Tak daų Bŭh r|ano i on|y podo|yly kor|ovy i zvar|yly ob|ŭd i puųb|ŭdaly i tak pŭš|ly is kor|ovamy. I tak popul|udn'u i už|e s'a on|y ž|ur'jat, iak b|udut on|y sp|aty dr|uhŭy v|ečŭr. I tak daų Bŭh v|ečŭr i tak on|y lad|ats'a na več|er'ju i ž|ur'jats'a. I un|y zvar|yly več|er'ju i poveč|er'jaly i t|ak pryš|lo d|nym| tak|e, iak kl|adn'a i st|alo sp|erek kol|yby. I on|y s'a d|uže nap|udyly, im|yly s|ŭpaty vod|y na tot|o nep|eųne s'ač|enoĭ. I tak nep|eųne tot|o pŭš|lo, lyš v|ŭter zav|ŭiaų i kol|ybŭ potr'ias, tak d|uže zav|ŭiaų. Tai on|y nyč ne sp|aly c'ŭl|u n|ŭč, t|ak s'a žur|yly. Daų Boh dn|ynu i un|y odk|azuĭut na sv|oho gazd|u nai id|e id kor|ovam, bo un|y ne ch|otat byty t|uĭky u polonyn'|i, bo un|y s'a d|uže boi|at. I tak gazd|a pryš|oų i d|uže ich pr|osyt, ščo ch|očete, tot|o vam dai|u, lyš sokot|ŭt my kor|ovy. I un|y ĭum|u hovor|jat, ščo on|y nech|otat is kor|ovamy b|ŭty ĭoh|o d|ale. I vŭn t|ak ĭch dopros|yų, ščo i un|y s'a ust|aly naz|ad u polonyn'|i. Tak d|aų Bŭh v|ečŭr i tak on|y izvar|yly več|er'ju. Tak s'ŭly več|er'jaĭut i ž|urjats'a i k|ažut od|yn dr|uhomu, ščo hŭrk'ŭ n|ašŭ, nebore cymb|ory, hr|ošŭ, koĭ tak t|uĭky išstrach|om ich zarobl|ajeme. I tak pryš|lo nep|eųne tak|e z|avelyke, iak kop|yc'a i d|uže str|ašno š|lo hučac|y i un|y s'a pr|enap|udyly. I tot|o nep|eųne

s'ílo za kol|ybou i un|y k|ažut od|en dr|uhomu: id'ím, neb|ore, von, ber'ím hol|ou'n'í u r|ukъ i t|ы i í|a i t|ak k'ír'í|aíme tot|o nep|eune. No i púšl|y un|y i z|ačaly byty hol|ou'n'amy. A t|o nep|eune z|ačelo í|oíkaty i z|ačalo kaz|aty, ščo ne blyíte n'a, bo ía tak|e b|ýlo, íak v|ы. I on|y z|ačaly ho zv|ídovaty: ščo tъ íes'. On|o z|ačelo kaz|aty, ščo on|o ch|odyt za hrích|ы мытар-stv|uúcy. A dlyú|at on|y s'a, on|o tak|e d|uže č|orne. I zv|í-dujút ho, šč|o to tak|e d|uže č|orne i pus'íčene. K|aže un|o: ía za hrích|ы pok|utajú. On|o d|ale púšl|o, lyš v|íter zav|íjau. I un|y tak d|uže s'a pr|ezr|adovaly i d|umaјut sôb|í, ščo b|udut m|ože tepêr on' sp|aty. I t|ak pryíšl|y u kol|ybu, pus'íd|aly i ž|urjät s'a, ščo íak'í na nych strach|ы íd|ut. Tuј pereñočov|aly un|y, dau Búh dn|ynu i tak dau Búh v|ečúr, on|y s'a d|uže ž|urjät i hov|or'jät sôb|í, ščo cy budem|e choť v|ečúr sp|aty, cy ne pr|yide už|e v|ečúr to nep|eune. K|aže od|en dr|uhomu, moí'ím s'a B|ohu i tak íoh|o Búh vodve|rne vúd nas na pus'c'í p|usta.

No i t|ak zvar|yly un|y več|êr'ju i poveč|êr'jaly i prycho|dyt odn|a d'íuka d|uže pr|es|ylno kr|asna i s'íla on|a is p|erek n|a-kladá i ne mohl|y s'a nadyv|yty na tu d'íúku i kaz|aly íúí: us'á-kuje dъch|anije da chval|yt H|ospoda.

Kaz|ala un|a: i ía da chval|u. Z|ačaly íi zv|ídovaty: ščo ž|uryš d'íuko, ščo s'ud|ы ch|odyš, ščos' s'ud|ы zablud|yla. On|a k|aže: ía tuј skot|aryla i pryíš|ou od|en úč|ar' i men|e rošč|ach i pov|í-syú men|e na kol|ybí, bo ía z n|ym ne ch|ótila poľub|yty s'a pryst|aty, íak vún mén'í kaz|au. No í tak tot|a d'íúka nahovor|yla s'a z n|ymy i púšl|a sôb|í, lyš v|íter zav|íjau. I č|ujut on|y tot|ы ludy a d'íúka tak d|uže z|ačala í|oíkaty toňk|ым h|olosom. I púšl|a un|a na tot|o m|ísto, de ííí'í vúč|ar' tot rošč|ach. I tak on|y s'a d|uže boj|aly i tuј мы cimboгъ p|íata núč, íak мы nyč ne sp|aly. No mouč|y, cimboгe, už|e sês'ju núč odn|u pere-b|udeme, chôd íak h|úr'ko. I tuј on|y pereñočov|aly i ne sp|aly nyč. Dau Boh dn|ynu i tak podô|yly kor|ovy i zvar|yly ob|íd, poub|ídaly i tak púšl|y s kor|ovamy. I hovor'í|at od|en dr|u-homu, ščo keb|ы ch|óď v|ečúr datk|o už|e ny pryíš|ou. Dau Boh v|ečúr, zvar|yly več|êr'ju, tak zapal|yly p|ípy i k|urjät sub|í. Taj už|e h|et, h|et, p|úžno očyn|ylo s'a. Dês' d|umaјut sôb|í, íe k|olo odn|ы d|ês'at ođyn|ac'c'at č|asú, taj on|y šč|e ne sp|at. Č|ujut

on|y id|e odn|a koč|ija. D|uže pr|ehuč|yt. Pryšl|a tot|a koč|ija i s pan|amy i syd|ily na n'û|î čot|ygy pan|y i od|en k|očiš. I pryšl|y i kaz|aly: p|odte ludy iz n|amy. I ũn|y z|ačaly kaz|aty: m|y ne idem|e. Z|ačaly ich roz|yry|aty vod|ôy s'ačeno|y i česnok|om suk|aly s'a od|en dr|uhoho. Tot|o b|yly ny pan|y a|î čort|y. I tak tot|y čort|y pûšl|y sôb|î i s tô|y koč|ijou. I tak on|y im|yly hovor|yty sôb|î od|en dr|uhomu, ščo hor|azd, ščo ich č|ort vûd-n'|ûs, tot|y pan|y, na|î id|ut do č|orta. I pan|y tot|y uč|uly, ščo ludy hovor|yly i ũs|erdyly s'a i ũprovern|uly s'a i naz|ad s'a obern|uly. I ũz'|aly ludy išsob|ôy u s|yly na kuč|iju i pov|ezly ich. Id|ut iz n|ymy ponad odn|u vel|yku z|arvu. I tak up|aly ũ tot|u z|arvu is t|ou br|ičko|y. I tot|y čort|y h|et s'a v|ytoruly t|amky. I tot|y ludy im|yly s'a za z|arvu i t|ak pom|aly v|ydra-baly s'a yd h|ôrî. I v|yšly i d|uže s'a nap|udyly i zr|adovaly s'a, ščo on|y tam s'a ne ust|aly nauft|ema. I pûšl|y ũ sel|o i ne n|esly nuč išsob|ôy, bo ne h|odny b|yly išstrach|u. Zajl|y ũ sel|o, z|ačaly pryk|azovaty, ĵak on|y tud|y p|acyly. I k|ažut dav|aj, čolo-v|iče, ščo b|yla t|okma, bo my t|ak s'a poprerepuž|aly t|amky, ščo ne myl|î nam i tot|y hr|ôšî. I vûn im dau, gazd|a tot, hr|ôšî. I t|ak k|azka neb|yluc'a, tk|o ne v|yslucha|y, na|î mu v|yškočyt pot|yluc'a.

Записано дня 22. X. 1933 від Анни Паранич, літ 33.

13. Новоселиця. — Novos|elyc'a.

Za dereu|!|anu kor|ovu.

V|y ũ od|en čolov|ik d|uže miz|erny| ta ma|y odn|u žon|u, ta chod|yly k|olo gazd|iu robyty. A u tûm sêl|î tak|ny| by|y r'î|ad, što č|eredu čered|ar'î pas a platn'|a m|us'ila b|yly y v|yt tak|oho čolov|ika, što ne m|a|y kor|ovy. A vûn tot miz|erny| pod|uma|y sôb|î, što ide u ch|ašču ta nat|eše došč|ok ba ũč|ynyt kor|ôy.

I vûn s'a v|ybra|y, pûš|ou u ch|ašču, što y žôn'|î ne kaz|a|y nuč. Narub|a|y došč|ok, y zrob|y|y kor|ou|y. Pryn'|ûs u vêč|êrî, ĵak s'a yzm|êr'klo, ta s|ered dvor|a sv|oho pokl|a|y tot|u kor|ôy, |aby sto|ala. Y žon'|î ne kaz|a|y, ož vûn yzrob|y|y kor|ôy taku yz d|ereva. Žon|a r|ano v|yšla von y ũv|yd|ila na dvor|î, što

tam štos' st|oyt. Y ūn|a nap|udy|as'a. Z|abíh|la do ch|ыž y k|aže: ja|j čolov|íče u n|as na dvor|í štos' sto|yt. Čolov|ík k|aže jū|j: ne b|ú|s'a, toto ja kor|ó|u yz doš|'ok yzrob|y|u. R|ano č|ujut, čered|ar'í id|e u korb|ač l|uskaj|e. D|yvyts'a miz|ernы|j, cy bude jeh|o kor|ó|u hn|aty na p|ašu. Čered|ar'í pryš|ó|u y v|yđ|y, što kor|ova na dv|ó|r|í st|oyt. Zaiš|o|u ū dvúr, žen|e kor|o|u. Kor|ova ne ch|oče j|t|y. Y vŭn ūz'|a|u kor|ovu na pl|é|č|i pon'|ú|s pov|yš|če sel|a. Y pokl|a|u, nai pas|e. Z dr|uhou m|arhou pŭš|ó|u a tot miz|ernы|j puš|o|u y ūz'|a|u tot|u kor|ó|u ta zapr'|i|ata|u. A vyđ čered|ar'ja bika zahub|y|us'a. Čered|ar'í pohad|a|u, što m|ože tot|a kor|ova, što j|é|j|í v|ыn'ú|s yschod|y|las'a b|íh|aty. Ys'k|aj|e, ne m|ože nai|t|y, n'í b|í|ku, n'í kor|ó|u. A u t|ŭm s|é|f|í tak|ы| б|ы| ro|skaz, što až prop|ade kor|ova, čered|ar'í m|aj|e zaplat|y|ty. Miz|ernы|j u več|é|r|í yždaj|e, što j|em|u kor|ó|u pryžen|e. A kor|ovы ne j|e. Z'v|ídu|j|e miz|ernы|j: a moi|ja kor|ova d|e j|e. K|aže čered|ar'í: m|aj|e yschod|y|la s'a b|íh|aty, bo ne j|e n'í kor|ovы, an'í b|í|кы. Kaže miz|ernы|j, aby mu kor|ova б|ы|la, bo t|é|l|a mal|e bez c|y|c'кы ne h|odno ž|y|ty. Čered|ar' pryš|o|u dom|ŭ y poveč|é|r'ja|u, pŭš|o|u u noč|y ys'k|at|y. Do r|ana ys'k|a|u y ne naiš|o|u. Pryš|o|u miz|ernы|j čolov|ík do st|arostы y skaz|a|u, što moi|é|j|í kor|ovы ne j|e. Star|osta j|em|u k|aže, až ne b|ude do tré|f|ó|j|í dob|ы, čered|ar'í m|aj|e ty dr|uhu kup|y|ty. Try d|o|bы myn|uly, tai kor|ó|u ne naiš|o|u. Star|osta roskaz|a|u čeredar'í|ovы: kup|y| tom|u čolov|íku kor|ó|u, ko|j| j|es' j|eh|o kor|ó|u zahub|y|u. Čered|ar'í kup|y|u kor|ó|u y d|a|u tom|u miz|ernomu čolov|íku, ta von tohd|ы miz|ernы|j molok|o s|erba|u vыt t|ó|j| kor|ovы.

Оповідав дня 27. VI. 1922. Томишинець Петро Палчій, літ около 60.

14. Дубове. — Dubove.

Za star|í čas|ы.

J|a z'v|ídu|j|u star|ы|ch ľud|ej, ja|g b|ы|lo da|u|n|o, cy mai d|o|bre, íak tep|é|r', cy mai l|y|cho. Ūn|y k|ažut, ščo mai d|o|bre, bo |uj|oš kup|y|ty ne h'í|ja b|ы|lo, |an'í chol|óšn'í, bo sam|ы|j zrob|y|u to. Postol|ы kup|y|u s|ó|b|í a ne bok|onč|í. Chod|y|ly u postó|l|í|ch. Aj

zar|izaŭ svyn' |u, ublup|yŭ, is t|ôjî škury postol|y čyn|yŭ. Terêr' k|ažut, ščo id|e ŭ b|ôŭt, k|upyt r|eklyk č' |ornyj, nadr|agы n|amîst chol|ošên', na mîsto postol|û tor|ankы, bok|ončy.

Записано дня 3. VII. 1932 від Юри Кушніра, літ 46.

15. Теребло. — Ter|eblo.

Za đak|a i por|a.

Быџ od|en pŭp. Ta tot pŭp ŭn služ|yŭ po v|îrî po pr|aŭdî. A |anhel sohrîš|yŭ быџ pr|otyŭ B|oha. Ta toh|o |anhela Boh zabr|aŭ dol|û. Tot bit|anha îš|oŭ orsag|om, v|erh s'a leg'in'|om ta pryîš|oŭ u tot|o sel|o, de быџ tot pŭp. Tak îš|oŭ |ulyceŭ. U sê|îjî pŭp v|yîš|oŭ s ch|yžî von ta st|aŭ na p|ôrfî. Ta zv|îduje s'a tot pŭp toh|o leg'in'|a: d|e ты id|eš leg'in'|u, k|aže. K|aže jom|u tot leg'in' por|ovy; ys'k|aŭ sôb|î sl|užbu. Na ot|o jom|u k|aže pŭp: bud|eš u m|ene služ|yty, mên'|î tr|eba sluh|ы, bo u m|ene sluh|a v|yslužyŭ. A tot l|eg'in' k|aže: ja b|udu u v|as služ|yty. St|aŭ ŭn tam. D|aŭ jom|u pŭp |îsty, tak |ûn tam služ|yŭ. Pryîš|o sub|ota taj u sob|otu peresp|aly nŭč is sub|oty na nêd'|îŭ. K|aže jom|u pŭp: ta s|ыne, m|ajêš it|y do cer'kivy. Tak, p|ane, ja ne m|ôžu it|y, to j|a sluh|a, d|okы s'a ne ob|yđu. I|ak s'a ob|yđu, tohd|ы pŭjdu i j|a. Tak pŭp pŭš|oŭ maj sk|oro do cêr'kivy na sl|užbu i poza n|ym pŭš|oŭ tot leg'in'. Tak ŭn pŭš|oŭ na kr|ylos tot leg'in', de s'pîv|ajut. Tak st|aŭ îžad lud|yĭ, ščo s'pîv|ajut. Tak i ŭn z|ačau s'pîv|aty bes kn|yh na p|amn'ať. A jak z|ačau s'pîv|aty, tak|oho h|olosu na s'v|îfî ne b|ыlo čuty u z|emnoho čolov|îka. A pŭp v|ыdyvyŭ s'a na n'|oho, tk|o to tak s'pîv|ajê. D|yvyts'a pŭp a ot|o joh|o sluh|a s'pîv|ajê. Taj pŭp z|ačau šče maj h|olos dav|aty. Tak ŭdsluž|yly sl|užbu, pŭp d|uže vesel|yĭ. K|aže pŭp, s|ыne, ты m|ajêš it|y k|aždu nêd'|îŭ do cêr'kivy r|azom izomn|ôŭ. Tak on|y chod|yly z v|oroča ob|a. Ta |ûn tam v|ыbyŭ hŭd u t|oho por|a. Odn|oho r|azu быџ |otpust. Tak pŭp ber|e s'a na |otpust yšsv|ojym sluh|om. S'jîly na br|îčku taj id|ut na |otpust. Tak id|ut orsag|om na br|ic'c'î a od|en k|ôŭdoš syd|yt na m|ôs'c'î ta rev|e: joi, joi |luba duš|e, pođîl|yly быs'te od|en gr|ejcar k|ôŭdošovy. A tot k|očiš zyîš|oŭ iz br|îčky ta z|ačau k|ôŭdoša zvar'j|aty s korbač|om. A pŭp lyš v|ыdyvyŭ s'a taj dal|e v|yîš|oŭ

na br|ičku ta r|ušu k|ôn'î. Taj id|ut d|ale orsag|om. Pryšl|y u odn|o sel|o a t|am veĉ|urn'a sto|it a na chrĕs'c'î na c|ĕr'kivy vor|on mn|oho to ũs'î kr|ankaĭut kra, kra, kra. A tot k|oĉiř iz|opre k|ôn'î taj z|bĭde iz br|ičky dol|û i naber|e kam|în'a i zaĉn|e met|aty u cĕr'kôu a pûp lyřĕn' v|ydyvyu s'a i ne k|aže nyĉ. Pûp isk'ir'î|au vor|ony taj s'îu na br|ičku. Id|ut d|ale taj strĭĉ|aĭut dva l|ude. |Ubran'a u n|ych f|aĭne taj tot k|oĉiř iz|opre k|ôn'î taj pos'|ahne s'a u žeb a tam u žĕbĭ b|ylo u n'|oho dva sr|ĭbn'î. I d|as't t|ym dvom l|uĉom tot|y dva sr|ĭbn'î. Tak r|ušu k|ôn'î i id|ut d|ale. Pryšl|y na |otrust ũ monast|yr. Tak tot pûp pros|y s'a ũd h|umena, řĉob|y z|aĭtra ũn sluŹ|y sl|uŹbu ys sv|oĭym sluh|om. Tak ih|umen ĭoh|o engedov|au. Tak dr|uhĭj dĕn' r|ano pûřl|y on|y do cĕr'kivy do monastyr'î|a ob|a dv|a i z|aĉaly sl|uŹbu sluŹ|yty, pûp sv|oĭe đĭlo k|ŭnĉyt a sluh|a sv|oĭe. Tak sluŹ|yly sl|uŹbu a n|arud toh|oto h|olosa řĉe |any ne ĉ|uũ. Tot |anhel daũ od|en v|ĭter vel|ykyĭ tak|yĭ, řĉo ch|ôĭu manast|yr izvern|uty. Kol|y n|arud uv|yĉĭu tot|u syn|u b|ur'ĭu, tot v|ĭter, ta ũs|e up|au na k|ôfĭna ta z|aĉaly s'a b|ohu mol|yty iss|ĕr'a, ab|y tot v|ĭter ut|ych. Tak ĭak tot |anhel uv|yĉĭu, řĉo ũŹ|e us'î smyr|enno m|olat s'a B|ohu, tak ut|ych v|ĭter i otpust|yly sl|uŹbu i pûřl|y na ũb|ĭd. Po ũb|ĭĉĭ s'ĭly na b|riĉku na sv|ôĭu y id|ut dom|u. V|yřl|y na p|ole tak tot pûp zv|ĭduĭe s'a toh|o sv|oho sluh|u, z|a řĉo ty b|y toh|o k|ôuĉuřa? K|aže tot sluh|a, za ot|om ho b|y, bo u t|oho k|ôuĉuřa pûřym m|ostom ĭe kaĉ hr|ořej z|olota, a ũn ĭeřĉ|e pr|osyt. Ta za ot|om ho b|y. A tam za řĉos' met|au kam|în'om u c|ĕr'kou. A ũn k|aže pop|ovy: ũĉ|ora s'a posv|adyu pûp iz đak|om a n|yn'ky sluŹ|yly sl|uŹbu u cĕr'kivy serd|yĭ ob|a i pûp sôb|ĭ i đak sôb|ĭ u s|ercy. A tam na cĕr'kivy ot|o đĭavol|y b|yly ne vor|ony, ta ĭa đĭavol|y sk'ir'ĭau is t|ôĭ cĕr'kivy. Tak id|ut d|ale. A tot|y dv|a l|ude, řĉo ĭřl|y, n|a řĉos' im đ|au dva sr|ĭbn'î, kol|y ot|o l|ude boh|aĭ b|yly. A sluh|a k|aže: za ot|o im đ|au, bo on|y sut cerk|ôun'î ĉl|eny, kurator|y, izma-h|aĭut s'a na nov|u cĕr'kou, bo sel|o ĭch mal|e, sam|y zbudov|aty ne h|ôdn'î a m|us'at chod|yty po s'v|ĭtu. Tak pryřl|y dom|û taj k|oĉiř v|ypr'ĭah k|ôn'î, k|aže pop|ovy: p|ane prevel|ebnyĭ! Kaže, id|ĭt s'a sk|upřĭt baĭ uber|ĭts'a! Tak s'a naj ũb|erut, koĭ s'a vĭnĉ|aĭut, bo ĭa, k|aže, id|u řĭsty. Pryne|sla ĭôm|u soboĭ|ařka řĭsty kap|usty sol|otkôĭi u tandŹ|ĭrovy. Ŭn s'ĭu k|olo kap|usty

ot|ôjî a s kap|ustы v|ыросла |usada. Tak soboj|aňka pryšl|a uzn|aty, cy ûn pojîu ta podyv|yly s'a u d|îročku kluč|ovu. Tak un|a uv|yďila tot|u |usadu na t|andžiry i pûšl|a it pop|ovy. Zakl|ykala i pop|a tam, ab|ы s'a iš|ôu dyv|yty. Pryš|ôu i pûp, podyv|yus'a in|ot pr|auďa. K|aže tot |anhel, ĵak v|ыšou von, p|ane řih|ajte na p|ôs'c'if ta m|alo zasp|ît. Až tak pûp zasp|au p|aucht|ema i |anhel pûš|ôu sôb|î na n|ebo. I t|ak k|aska b|ыlyc'a v|ыhnyla бы žyd|ûm us'îm pot|ylyc'a. Ko os'|u k|asku sl|uchaу, naj| b|ude i zdor|ôu, a ko pys|au naj| i t|ot b|ude zdor|ôu a ko hov|oryt, to tot brech|ač быу.

Записано дня 10. XI. 1933 від Івана Пацкана, літ 58.

16. Драгово. — Drah|ovo.

Za šutu kozu.

Od|en vûč|ar' zahub|yу (|urvaу) k|ozы. Pûš|ou tot|ы k|ozы hl'ad|aty. Cho|dyу try dn|y po ch|ašcy, ne m|ûh najt|y. V|ыšou na p|ole najš|ôu čolov|ika hluch|oho. Tot hluch|ыĵ ne č|uу n|yč. |Aĵbo vûč|ar' быу hluch|ыĵ. |Oba b|ыly hluch'|î. Zv|idaĵe ho: ne v|idĵu ты m|ôĵi k|ozы? Machn|uу ruk|ôu, k|aže, us'|a ses|e m|oja trav|a. Tot tud|ы pûš|ôu ta najš|ou k|ozы, kud|ы tot ruk|ôu machn|uу. Ĵak najš|ôu k|ozы, d|umaĵe sôb|î, d|am mu ĵed|nu koz|u, z|a što spr|avyу. K|aže: na sôbî sês'|u koz|u za štos' mĵa spr|avyу, štom najš|ôu k|ozы druh'|î. Tot im|yу koz|u ĵa ĵûĵi r|ohы ne prylom|yу, š|uta ĵ b|ыla. Tot kaže: ne hovor|y, ĵa b|urš ne daĵ|u, lyš ĵedn|u. Tot op|iat k|aže: ĵa ĵûĵi r|ohы ne prolom|yу, š|uta ĵ b|ыla. Im|yу ĵden dr|uhoho taj id|ut dol|û b|erehom, ved|ut koz|u do pop|a na pr|avo. Pryšl|y i p|ûp hluch|ыĵ. Pûp k'ob|ыlu s'îdl|au, bo iš|ou do B|ыstroho na sl|užbu. Tot k|aže: ĵa b|urš kûz ne daĵ|u, lyš tot|u ĵedn|u. Pûp s'a v|ыdyvyу. Tot k|aže: ĵa ĵûĵi r|ohы ne prolom|yу. Pûp uch|oryу s'îdlač|yn'a dol|û ta k|aže... m|atĵr, bo ĵ|a ne zn|ajû č|yĵa kob|ыla, bo min'|ĵi pryv|ĵûh cerkûn|yk iz t|olokы i utûk do ch'ыžî. Tot lyš|yу koz|u taj u svûĵi bûk utûk. Y kobыla utekl|a.

Оповідав дня 1. VIII. 1923 Рішко Ференц, літ 65.

17. Буштин. — В|уштун (В|уščуно).

1. За с|ар'ја i ткаč|ї.

Žyц с|ар'ї. Toh|o с|ар'ја us|e tot|o б|ыла ž|ура, ščo ûn k|oždoho t|ызн'a дау š|yты r'ї|анда. Raz pryїšl|y do n'їoho ткаč|ї. Y zv|ї-
duie car'ї, šč|o вы r|obyte? Tkač|ї k|ažut: мы tčem|e polotn|o
y r'ї|анда š|yїeme. Tod|ы k|aže car'ї: š|yїte y mên'ї, ї|a vam
zaplač|u. — Tkač|ї im|ylys'a do rob|oty no nauper|ed ukaz|aly,
ščo tot|o r'ї|анда tak|e bud|e, ščo durn|ыї y hl|урыї ne б|уде ho
v|yđīty. Y pust|yly het. Čeres t|ыždēn' car'ї žen|e myn|ystra za
r'ї|andom. Tkač|ї k|ažut: tu їe r'ї|анда. Myn|yster ne v|yđīu
r'ї|анда, no ne ch|ōtīu pryzn|atys'a durn|ым y hl|урым. Ūz'|au
r'ї|анда y pūš|ou. Pon'ūs do с|ар'ја. Y car'ї ne v|yđīu r'ї|анда,
no ne choť|īu s'a pryzn|aty y ûn durn|ым y hl|урым. Y ūz'|au
r'ї|анда, Ver yz s|ebe star|e r'ї|анда y uz'|au na s'|a nov|e.

Y v|ыšou na |ulyc'u y |udy v|yđīly, ščo ich с|ар'ї h|олы. No
uony s'a ne ch|ōtīly pryzn|aty durn|ым y hl|урым. Yš|ou car'ї
d|ale y str|ītyus'a z odn|ым durn|ым čolov|їkom. K|aže čolov|їk:
jak|ыї durn|ыї naš car'ї, koї ûn ho|лыї ch|odyt po |ulycy. No
с|ар'ї s'a d|uže rozhn'ї|vaу y pūš|ou dom|ū y d|au r|oskaz, ščob|ы
ym|yty ткаč|ū. No koly už|e pūšl|y, a ткаč|ū už|e ne б|ыло.

2. За с|ар'ја.

В|ыly u odn|oho с|ар'ја try сын|ы. В|ыла ū n'їoho ū z|ahorōdī
odn|a hr|uša taj k|aždūї chyб|їla odn|a hr|uša. No ї с|ар'ї
ž|alovaу, bo hru|šї u n'їoho б|ыly zolōt|ї. Та pūsl|au maj|staršoho
s|ыna sokot|yty. No їn ne m|ūh |usokotyty, bo to dva pt|akы
kr|aly hrušk|ы. Pūš|ou dr|uhыї v|eč'їr sered|ušč'yї сын. No y t|ot
ne m|ūh |usokotyty. Tr|etyї v|eč'ūr pūš|ou maj| mol|otšyї сын
sokot|yty. Y ûn їlїz hor|ї na hr|ušu. D|vyvts'a a dva pt|akы
їđ|at hr|ušu. Vûn ch|ōtīu im|yty a ptak |urvaу s'a lyš iz chvost|a
st|alo mu s'a ū ruk|ach m|alo pїr'ja. No ta ûn |usokotyу hrušk|ы.
Pr|yїde ot|ec r|ano, pozaml|uїe (zrachuїe) hrušk|ы, sut us'ї. Y tak
kaže, ĵak to б|ыло. Сын z|ačau kaz|aty. Prylēt|їly dva pt|akы
zolōt|ї taj їly hr|ušku. No ї|a быm chť|īu ot|ы pt|akы hdez'
kup|yty. I pūsl|au st|aršoho s|ыna, sered|uščoho šuk|aty pt|akы.
Toї maj| mol|otšyї сын k|aže: Та ĵa id|u do ūtc'|a. Ты ne ĵdeš,

bo t|ы ne zn|ajdeš. Іа usokot|yу hrušk|ы, ta zn|ajdu y pt|aka. No іd|y і t|ы.

Tak s'іly try br|aťa na try k|ôň'і i id|ut. Prych|oďat id odnom|u Ііsіu, taj zab|yly do odnoh|o d|uba try n|ôžі. K|aže, tko s'a v|jerne, toј v|ыfahne nůž sôb|і. Tak b|ыly try dor|ohы. St|aršыі brat půš|oу na pr|avo, sered|ušcyі seredn'ôу dor|ôhôу, mol|otšыі na Ііvыі bůk. No on|y půš|y, y ot|ы dvі dor|ohы зыіš|y s'a na rak|aš. Taj půš|y dva br|aťa u Ііsі. Id|ut taj naš|y odn|u ch|ыžу. Ta k|arťaly s'a dјavol|ы. Ta іd|іme i m|ы, ka|že oden do dr|uhoho. No půš|y ony s'a k|arťaty y prok|arťaly us|e, ščo m|aly y hr|ôšі i k|ôň'і, uš|ytko. A tot, šo půš|oу na Ііvыі bůk, půšoу u іden Ііsі. Y p|adaу došč d|uže u noč|y. Y d|umaje sôb|і, hd|e бы туј pere-spaty. B|ыla tam odn|a kob|ыla zabyt|a, a ne b|ыlo u n'ůі n'іč kыfuch|u. D|umaje sôb|і: z|abіu іа s'a туј ta per|esp|u. No pryš|oу v|ôuk u noč|y, z|ačaу tam тыrhaty a ûn s'a nap|udyу taj іm|yу ho za chv|úst. V|ôuk уt|іče taj kryč|yt: pust|y men|e dar|uіu ta žyvoťom. Tak toј k|aže: ne p|ušču. — Kaže: pust|y, pust|y, b|udu ty na p|omočy. No y ûn pustyу. K|aže, ved|y ты men|e, hde sut zolot|і pt|akы, tot|ы, ščo u m|ene іe iz n|ych chv|úst. Ja t|a pov|edu, k|aže voук, do n|eho, t|am іe maј b|ůuše, a ne ber|y uš|ytk'і, lyš odn|o iz k|іtkы. Bo іag zab|ereš ta z|ap-іat|a. — No ûn ne posl|uchaу, braу us'і. Taj іm|yly ho. K|aže, štos' ch|oťu? Іа ch|ôťu ûd vas sês'|і ptak|ы uz'aty, bo un|y u nas f|urt іly hrušk|ы. Dam|e ty s'і ptakы. Pryved|y nam kon'|a yz zolot|ôу hr|yvôу. Y odыš|ôу. Pr|yіde do v|ôuka. K|aže vôuk: no p|oіď izo mnôу. K|aže, быs ne br|aу kefetіk, túlko sam|oho kon'|a, bo im|yť'a. Ale kefetik maј kr|asныі быу. Ta uz'|aу is тыm kon'|a. Ym|yly ho і tam, taj k|ažut mu: A šços' ch|ôťu. Ja ch|ôťu s|eho kon'|a. Dam|e ty kon'|a. Pryved|y ты nam tak|u dіuč|yna žz|olot|ыm vol|os'om. Is тыm půš|oу h|et. Pryš|oу do v|ôuka. No, kaže, vôuk. S'іd|aj na m|ene. |Ale až ne b|udeš tak čyn|yty іak і|a tôbі uk|ažu, t|o t|a poі|ім. Stan' na kol|ôdaz', dіuč|yna p|ůіde na v|odu a ты іm|y і prynes|y s'ud|ы. — No ûn tak y učyn|yу. Ch|opyу іі do s|ebe y pon'|ús id v|ôukovy. I іd|ut. K|aže vôuk: id|y za kon'|om, ale šč|obыs' ne br|aу kefetіk. Іak ûn v|ыіde iz ch|іv|a kefetіk na n'ûm bude. No ûn tak і učyn|yу. Už|e m|aje y kon'|a.

D'іuč|yna s'іla na kon'|a a ûn na v|ôuka y іd|ut. Půš|oу uz'|aу

y ptak|a. Ptak let|yt a ũn|y id|ut, id|ut, id|ut y str|ityŭs'a z br|a-
famy. Br|ata mu n'ič ne m|ajut. Vel|y ich na š|ybenyc'u, bo
ščos' izrob|yly. Ŭn k|aže: ne v|iša|ite ich, ja zaplač|u, ale ne m|ajū
hr|ošī. Ne b|aj, až ne m|ajete; lyš|it |atrec, pys'm|o, y p|ustyme
ich dom|ū. Br|ata id|ut u līs|u i d|uma|ut sōb|ī, r|ađats'a. A št|o
bude nam ot|ec kaz|aty. Мы n'ič ne m|ajeme ũš|ycko prohr|aly,
a ũn ved|e kon'|a, pt|aka y d|īŭku.

Ub|yime ũ l|īsu br|ata y zaber|īm. Kaž|īm, ščo to m|y najš|y.
Y porub|aly nož|om br|ata na smêrť. S|ami pŭš|y dom|ū. Kaz|aly
ščo to ũn|y najš|y ũs|e. A ot|êc' im k|aže. A br|at vam d|e? Tko
zn|aje, može des' u l|īsu um|er. Tak pryjš|oŭ do t|oho vōŭk,
kotroho porub|aly nož|om. Dyvyŭs'a a ũn m|ertvyī. Pryn'ūs
m|asty, pomast|yŭ mu r|anu a ũn ust|aŭ. K|aže, o| jak ja d|ōŭho
sp|aŭ. A v|ōŭk kaže do n|eho: o| sp|aŭ ty, bo ty b|yŭ zab|ytyī.
K|aže: n|a ty dva big|arc'i, ta kaže, hus'ŭ|aj. I kaz|aŭ tot
h|us'ŭaty. Ta to tak h|us'ŭalo jaġ h|us'ŭi. Id|e a od|en žyd, rub|aŭ
t|êrn'a; i ũn zač|aŭ h|us'ŭaty. Tag zyd ihr|aŭ, ščo poder s'a na
t|êrn'a het y zaŭd|aŭ ioh|o. Kaz|aŭ ščo ũn ho por|īzaŭ nož|om.
Ch|oŭat ioh|o v|išaty. Ale ũn k|aže: d|ajite men'|i zah|us'ŭaty na
per|ed m|ōŭ sm|erty. Kaz|aŭ panŭm. Ale žyd kaže: ne d|ajite mu
hus'ŭaty, bo budem|e ihr|aty. Kaže, no d|ajite mu hu|s'ŭaty, lyš
men|e id|ubovy l|ancom zajaz|aly. No ta zač|aŭ ũn hus'ŭaty.
H|us'ŭat, h|us'ŭat. Us'|i pan|y ihr|ajut až podur|ily, hr|ajūcy.
A žyd s|uče chrept|om id d|ubovy, taj k|aže: a| vaŭ, kaz|avim,
ne d|ajite mu h|us'ŭaty, budeme izbir|aty.

No i tak k|ažut mu, ne h|us|aj, sm|êrť tvo|ja dar|ovana, lyš
st|aŭ hus'ŭaty. St|aŭ hus'ŭaty y pust|yly ho d|omŭ.

Оповідав дня 26. VI. 1922. Іван Прокоп літ 10.

18. Нанково. — N|ankovo.

R|uban'a d|ereva.

P|eršy| r|az s'a pŭdk|apu|e tot|o, ščo s'a pŭdt|ynat, kud|y m|ajē
p|adaty. Yz dr|uhoho boku s'a pŭst|ynat pil|ōŭ i pak tod|y
pod|e dol|ū. Tod|y ũŭičut ũt d|ereva n|a bŭk. A jak up|ade
dol|ū, ta maj sk|oro id|ut ochar|yty — hol|uz'a optyn|aty ta pak

pot|omu m|ír'iajuť ho na m|etry. D|ale r|ížut pilôu, d|ale k|ofut. Iak isk|ofut, to im|ľajuts'a skl|adovaty, to s'a zv|ut sažn'ôví ěr|ьva. Tod|ы s'a skl|adujuť do s|ažn'ûu. D|ale pak je pereb|ûr, ščo odb|yrat.

D|erevo s'a po|imat rub|aty do s'|ahû k|ažďyĭ čas, do kl|ocû okt|obra, septembra i nov|embra. Ne p|ukat d|erevo tohd|ы. Na n'ûm tohd|ы mîsk|ы ne ĭ|e (u ber|êz'ĭ zvem|e sûk a u b|ukovy mîsk|a).

Оповідав дня 5. X. 1924. Шутко Василь Митрув, 25 літ.

19. Горінчово. — Horinčovo.

1. S'at|a Varv|ara.

Žon|a čyn|yla pov|isma a pryjš|la do n|êĭi tak|a žon|a, ščo ĭi ne poznav|ala. Tot|a žon|a kaže, až je u v|as šče odn|a ščĭť, to ĭa vam pom|ožu. A tota žon|a, kotr|a čyn|yla, pûš|la por|adyty s'a do sus'ĭďy: a ščob'ym rob|yla? Tu žon|a pryjš|la do m|ene pomoč|y čyn|yty. Ne d|aĭ ĭi čyn|yty, bo n|ыm'ĭ Varv|ary. |Uĭdy na p|ûd, začn|y rev|aty, až S|avyny, Varv|aryny dĭty pohor|ĭly. Ŭn|a (Varv|ara) ŭbihla von ta k|aže, čyn|yla бы ĭa бы б|ыла teб|e, kob'ыs' ne б|ыла tak|a roz|umna i kob'ыs' б|ыlas' ne por|adyta s'a dr|uhôĭi.

Записано дня 24. IX. 1933 від Марії Микулиць.

2. Ćĭn|yvyĭ čolov|ik.

Žyĭ ĭed|en čolov|ik ta быĭ d|uže ĭĭn|yvyĭ i žon|a ĭoh|o б|ыла i proh|n|ala het taj ĭisty ne dav|ala. A ŭn pûš|oĭ u ch|ašču i im|yĭ v|ôuka i pûhn|aĭ na t|orĭ. Naiš|ôu s'a ĭed|en durn|ыĭ žyĭ ta kup|yĭ ud n'|oho v|ôuka za p|ať ыs'ač. A toĭ čolovik k|aže: daĭte ĭom|u šis'des'at kûz ta st|ane ty s'a na trêtyĭ dên' šis't sto. I ĭun t|ak i zrob|yĭ. I pûš|oĭ ta d|aĭ v|ôukovy šis'des'|at kûz i ov|êc'. Vôuk tohd|ы ŭs'ĭ ĭûc'ĭ po|ĭĭu a ĭedn|a koz|a zapr'ĭatata s'a u k|ôži iz ov|êc' taj syĭĭla. A na trêtyĭ dên' pryjš|oĭ žyĭ udoper|aty dvêr'ĭ z ĭudm|y i ne h|oden быĭ udop|erty. A koz|a ĭak syĭĭla u k|oży a ŭn udoper|aĭ dvêrĭ i ne mûh udop|erty. Ta z|ačau ĭud|y kl|ykaty. Ŭn k|aže: čui, čui, ĭak mek|ekaĭe,

kůlko je jich mnŏho. I kolŏy udŏpelly dvŏrŏi tai vŏŭk uťk. A tohdŏy tot kŏže: vŏydyte, řudy, ny je lyšŏe odnŏa kozŏa. A Ivŏan isprŏavyŭ dŏŭbn'u i pŭšŏou na tŏrh. A ŏyd u n'ŏho i totŏu dŏŭbn'u uvŏdŏřŏ. Šŏo ty chŏočeš za otŏo, Ivŏane? Kaže řa chŏoču za otŏo řis'c' tŏřs'ač. A toř ŏyd ŏuplatyŭ řohŏo. Kŏaže, řŏo otŏo řie. A toř ŏolovŏřk kŏže: to dŏochtor! Kaže, ta řak iz nym trŏeba robŏyty? Kŏaže tak: tkŏo ŭ tŏa je chvŏřymŏi, to pokladŏy na lŏavyc'u y dŏuže byř. A dŏale napalŏy pŏč i vŏřz' řŏřŏ tam. A ŏn pŭšŏou i tak izrobŏyŭ. Uř'ŏu bŏabu za nŏohu i zŏačau dŏuže bŏyty po zŏemly. I ver bŏabu u pŏč. A pŏč dŏuže bŏřla řasnŏa. Řak ver bŏabu u pŏč a bŏaba tohdŏy s'a dŏuže řuškŏřyřla. Őn kŏže: kik, kik mŭř bŏabylych! Řakŏyř zdorŏovŏřŏi! A tohdŏy řutah bŏabu i poklŏu na zŏŏmn'u. A bŏaba ne chŏŏřla chŏdŏyty, bo bŏaba bŏřla mertvŏa. A ŏn tohdŏy pŭšŏou opŏřat na torh a toř ŏolovŏřk, řŏo mu prodŏu řŏs'ŏi dvŏ řŏeřy sprŏavyŭ samŏopŏřky i kŏže: řŏak to mŏoř itŏy? A poklŏu na bŏereř i obŏa s'řŏřy tai řdŏut. Zŏřřŏy dolŏ ŏ samŏopŏřky stŏřly. A tohdŏy ŏyd povŏřŭz domŏř i chŏoče vŏesty do Chŏusta řŏabina. A toř řomŏu upovŏřu, kaže, řak metŏe řtŏy dŏs', to obŏřste popŏřvŏřly mŏalo tengŏř. A unŏy totŏo mŏalo izrobŏyly. A řŏyd, koř chŏŏřŏu vŏesty řŏabiny, ta opchŏarkaly c'řŏřŏ vŏř. Ta zŏačaly řtŏy. A samŏopŏřky ny řdŏut. A onŏy pobŏřly řŏabiny tai pŭřřly a dŏřly pŭřřŏou toř řŏyd do Ivŏana tai kŏže, řŏo mŏřř samŏopŏřky ne řdŏut. A Ivŏan řuvŏřŭz na vŏřŏŏku skalŏu, pustŏyŭ samŏopŏřky řřŏřdom. A samŏopŏřky řřŏřly, řřŏřly tai upŏřly u velŏku řŏamu. A ŏyd tohdŏy z'au, stŏřly samŏřly tai dŏuže s'a pobŏřly. Itŏo Ivŏan uvŏdŏřŏ, tai kŏže řomŏu, cy chořřŏu by tŏř, obŏřs' řuzdorovŏř. A ŏyd kŏže, řŏa bym chŏŏřŏu. A toř ŏolovŏřk řmŏyŭ řŏřda za nŏohu i udŏřyŭ nym po řŏc'řŏ a ŏyd tohdŏy mŏalo s'a ne utopŏyŭ i pŭřŏou hŏet. A Ivŏan tohdŏy pŭřŏou do velŏkoho řŏana řlŏřŏyty. A ŏyd otŏo uvŏdŏřŏ. Kaže: řŏak otŏo u tŏebe? A Ivŏan kŏže tak: řa skŏočuŭ u vŏodu y tŏam ym naiřŏou a řŏyd tohdŏy pořlŏuřau tohŏo y skŏočuŭ u vŏodu i utopŏyŭ s'a. A Ivŏan tohdŏy pŭřŏou řŏaduvŏčuŭ s'a, řŏo znebŏřyŭ s'a řŏřda.

Записано дня 24. IX. 1933 від Мигаля Петрецького, літ 9.

20. Нижній Быстрый. — N|yžn'y| B|ystryj.

1. S|uvy.

Hüfterer' išl|y sšuv|y tak' i vel|yk' i, ščo pozabuv|alo po|la ta b|uča n|eslo s kor|in'om a d|ale žon|a s'a b|yla tak nar|udyła, ščo zaum|e|la byla. D|ale pak |ožyla. E|ude suk|aly i| vüst|om, taj i|ala pom|aly d|ychaty u n|üs taj d|ale i|u r|ot otvor|yly ta prof|amylas'a üd pon|eđilka on' u četvêr'. Ta už|e tohd|y st|ala hovor|yty. A my i| z'v|idalys'me cy v|ydila d|ašto a on|a kaz|ala, što nyč ne v|idila taj ne č|ula, aby i|u bo|řilo d|ašto. St|ala cho- d|yty u dva t|yžn' i.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Луки Росохи, літ 45.

2. Tučn|oje z'|i|a.

U ri|atnuc'u rus|afnu s'a rve tučn|oje z'|i|a u hor|otcy ta klad|eš'a u ch|yži, ob|y rosl|o. D|ale ho m|ožna n|esty naz|ad u hōr|ōdêc' na Iv|andēl ta posad|yty u hl|ynu ta rost|e n|azad. Klad|e s'a za sel|emeno do Iv|ad|a, ab|y v|idit|u čel|adnyk, d|okы b|ude ž|yty. Až izov|iane, to k|aže, što umr|e, až rost|e, ta b|ude žyty.

Kol|y na Iv|andēl hrym|yt, to k|ažut, što or|ičy porud|avi|ut.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Поляни Губаль, літ 38.

3. L|ovy.

Chod|yū ja z |jedn|ym p|anom dykun|y lov|yty. To ovün püds'id|aū a i|a na n'|o|ho hn|aū. Ta nakol|y na n'|o|ho pryšl|y, ta t|ak by|u p|ererp|uženy|, što p|uška ūp|ala a vün s|am bajlov|aū l|isty na d|erevo taj sš|unuū s'a a dykun|y uti|kl|y.

Püšl|y my šč|e raz na dykun|y taj najšl|ys'me. A tr|y ran|y post|avylys'me, što i|ak pryžen|ut, |aby i|ch b|yly. A nak|o| prychođ|yly maj bl|ys'ko, tohd|y i|ed|en z nych uv|idit|u bil|yc'u ta ub|yū bil|yc'u. A dykun|y ober|uly s'a, ta za mal|ym nas ne pod|erly. A tohd|y i|akys'me s'a izyšl|y u rak|aš, ta ot|y dva ran|y d|uže s'a han'b|yly toh|o, što ovün ub|yū bil|yc'u a dykun|y uti|kl|y. To prask' i ran|y byly.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Ференца Росохи, літ 34.

21. Колоч|ава—Лаз. — Koloč|ava—Laz.

Z žyť|a.

Daun|o uže s|orok i p|jāt h|ôdôu ĭakym s'a ožen|yŭ a d|otym ôč|aryŭ z vûc'|amy. A pot|ômu ĭak'ym s'a ožen|yŭ, tom chod|yŭ yz v|oly. Už|e try ĭita ĭ|ak'ym ne chod|yŭ, bo ne bîr|uĭu. B|ыlo tak, što ĭedn|oho ĭita u s'|oho gazd|ы u s'|oho Herška ta dv|ac'at v|ôlû medvîd'izz'|ĭu. Pryš|ôu u noč|y ta uz'|au vol|a taj str|atyŭ ho, u ch|ašču ho pot|ah. Za us'|o ĭ|ĭto za try m|ĭs'ac'ĭ uz'|au dv|ac'at dar|abû.

Tak pr|yĭde u noč|y ta ĭ|aže na vol|a, koĭ lež|yt i tohd|ы s'a vûl isch|opyt — ta v|yďĭu ĭem ho — |ale vûn tohd|ы na vôĭ|ĭ syd|yt ta z|adn'ĭ ĭ|aby d|eržyt na z|êmn'ĭ a vûl sto|yt ta m|ože s'a urv|aty. A d|ale s|yŭ ĭ|abôu taj dr|uhoŭ per|êdn'ôu b|ĭe vol|a, ab|ы vûl iš|ôu u pr|oval. Ta užen|e ho u ch|ašču ta d|ale ho ubal|yt ta pr|utne hrudn|yc'u vol|ovy ta pak z|abĭe p|ыsok ta vûl rev|e d|uže, dok ne zah|ыne. D|ale pryĭdut d n'|ômu z ho-ĭ|ôun'ôu a ŭn f|orkne kr|ôuĭôu ŭ v|očy, ta tohd|ы id|e h|et sôbĭ tot|o pr|okfate. Mnogo raz b|ыlo, što zûdn'|alys'me vol|a ŭd medv|êďa, to ž|yŭ šče.

Записано дня 18. VIII. 1935 від Митра Ігнатишина, літ 70.

22. Колоч|ава—Горб. — Koloč|ava—Horb.

Za bĭd|u.

Tud|ы s'ĭĭut vûs|a č|ytavo, polon|yny, dyv|ĭts'a, us'|o št|ac'ke. ĭak ots'|a zahorodč|yna, to d|au dês'at t|ыs'ač kor|un, ne ĭ|e morg. Tuĭ b|ыlo dobre sp|ered v|oĭny. Pûš|ôu sôb|ĭ zarob|yŭ p|aru kor|un a pryvûz mu žyd m|eter melaj|u pût ch|ыžu, ščeĭ zanûs i do ch|ыž. S'rĭv|ak, ot|oĭ Kor|ačanc'kыĭ ž|yd, zanûs m|eter melaj|u do ch|ыz. Tohd|ы chod|yly u Galyc|ĭju — zarobyly, u Boz'n|u — zarob|yly, ŭ Ard|aly — zarob|yŭ u ŭs'u c|aru m|ož bylo zarob|yty. P|ĭat kor|un na d|ên' m|ož bylo zarobyty. B|ыŭĭem u Arďaĭĭ u Moroš Heveš u B|azny ŭp|ĭat us'|udy b|ыvĭem u Galic|ĭju u ĭ|a-senu u Suchod|ôĭĭch. To b|ыlo dobre, |ale to d|ôuho ne stoĭ|alo, bo pos'ĭla v|oĭna s'vĭtov|a taj po v|oĭn'ĭ b|ыlo d|obre p|aru h|odûŭ.

Записано дня 19. VIII. 1935 від чоловіка середнього віку.

23. Брустури. — Br|ustury.

Šč|eznyk.

Ja v|ûjšôu na polonyn|u na Lat|undu p|unktom u dvan|ac'at č|asû u noč|y. Ja buu sam|yî. Men|e sl|au pan Ritter oberf|ešner star|oho kohut|a zab|yty. A ja v|ûjšôu, u ch|aščy t|emno b|ulo, šom ne v|yďîu n'îč|oho, lyš naumack|y iš|ôu|iem. A v|ûjšôu jem ta ch|ôďîu jem čyn|yty v|atru u kr|a|yščy tam m|alo perenočov|aty. Ja pryjš|ôu id odn|ômu d|erevu such|ômu, ch|ôďîu|iem rub|aty na v|atru. A i|a i|akym pozber|au — tot|o d|erevo b|ulo d|uže hr|ube — tohd|y uz'au|iem s'a ta pr|osto na grun' iš|ôu jem. D|yufu s'a a na gr|uny d|îtv|ak tak|yî mal|yî chl|opez. Mau kres|an'u ta mau č|ornu od|ežu. Ta r|az id|e grun'|om s'ud|y a d|ale s'a ob|erne ta naz|ad id|e hôr|i grun'|om. Tohd|y ja st|au ta d|yufu s'a: iak |ûn iš|ôu, ja uch|opyu pušku, sok|yru v|er jem na zêm|u ta uch|opyu p|ušku d |yc'u strî|aty ta ne v|ytko n'îč|oho. Tohd|ym naz|ad k|okoši yspust|yû dôl|û i schyl|yjem s'a sok|yru braty iz zêm|î. Ta kol|ym s'a p|odn'au naz|ad id h|ôrî a u|ûn už|e naz|ad na grun|y. Zn|ou jem ver sok|yru, zn|ou uz'|au p|ušku strî|aty. Kol|y ja uchop|yû p|ušku, už|e ne v|yдно n'îč|oho, zn|ôu prop|alo. Zn|ôu k|okoš ispust|yû, zn|ôu uz'au za sok|yru. Pûdo|imu s'a a u|ûn zn|ôu na hrun|y. Uz'|au ja sok|yru pûd lîve pleč|e a p|uškum nat|ah na dva k|okoši ta bîž|u na grun' šturmom. A pryjš|ôu na grun', ne v|ytko n'îč|o n'îhd|e i hiry. A to buu šč|eznyk.

Записано дня 4. VII. 1932 від Штефана Фабриція, літ 74.

24. Нижний Синевир. — N|yžnyj Synev|yr.

1. По p|an'sčyn'î.

Ūd t|oho p|ana, što zost|aus'a po Košut|ovüi reb|êfi, Š|utom ho nazv|aly, tot pan prod|au dr|uhym pan|um tot|ы ch|aščî, što t|uî sut. D|ale pak |uišly pan|ы ta st|aly vûdber|aty od |ud|yî tot|u ch|ašču. Tot|o |uds'kî ch|aščî b|ыly uş'|udy. E|ude ne dav|aly s'a ta pravot|yls'a. Nai|aly sob|i fišk|aroša. Tot|o pr|avo ne d|aly dokünč|yty, aî tot p|an im|yû do |ud|eî čyn|yty lah|odu. Tam

h|orî, de je r|îkы, jedn|a p|es's'a dr|uha č|orna r|îčka duby-
n'|aňka, do тых usťr|îk, de s'a v|ody sch|odat, d|oty b|ыла
ch|aš|ča pan's'ka. Tak|u l|ahodu učyn|yly iz t|ô|i ch|ašči: lyš|ajeme
tret|ynu, k|ožды tr|etyi pên' to p|an's'kы, a r|ešta n|aša. D|ale
ne slob|idno b|ыло do rob|oty pry|i|aty dr|uhыch lud|ej, lyš
n|ašыch, chыb|a бы b|ыло m|alo. T|ot pan st|aу gazdov|aty,
u тых r|îkach jaу ch|ašči ta učyn|yу k|l|aузы.

Tot pan st|aу s'a pch|aty do|i, pereb|ačte, use malo do|i
i na|jaу sôbî mîr'i|alnyкы i p|o|a sôb|i zabr|aу n|aši. Tot|ы ch|ыži
na p|o|och, de s'a chud|oba zymov|ala, popol|yу mîr'i|alnykamy
sôb|i pom|îr'jaу y zabr|aу. Dale pak prod|aу dr|uhым pan|üm.
Tot|ы dr|uhы pan|ы zn|ou maï d|ale püdstup|yly. Tot p|an
gazdov|aу za d|aunî h|ody. D|erevo braу z P|olšči. Iak ispust|ošyу
us'i Bes'k'|idy a v|ün prod|aу to pak k'|inštarevy naz|ad. k'|inš-
tar gazdov|aу do s'|oho č|asu, chud|obu pusk|aу us'|udy po
polon|ynach po ch|aščoch. Ter|êr' pry|i|y nov|i pan|ы, zn|ou
štos' ch|otat.

Оповідав в р. 1922 старий газда.

2. Za d|aunî čas|ы.

Mên'i dev|ian|osto h|odüü. B|ože, jak'i b|ыly hod|ы. D|auno
še džur|ata ne b|ыло u Vol|ovüm. Püd h|orodom služ|yлам
u n'im|êc'küм sê|i u Ch|us'c'i. Tv|erdom zn|ala s'rîvan|ok,
mn|oho, ta uč|yлам p|an's'k'i d'ity. Hr|ošî tohd|ы p|oуno b|ыло
тых červ|enыch hr|ubыch. Oï B|ože, jak'i tot|ы hod|ы b|ыly
a ter|er jak|ыi hürk|ыi čas. Tr|y r|azy oddal|ams'a, tai ne ly-
š|yly my püd v|iکو r|îry. A teper jak na st|arîs't ne püdu, to ne
m|ajaу što i|sty. Pry|ide boža dn|yna... Aïbo ja p|alenku ne püu
uže 28 h|odüü. A terêr'ka jak nešč|asno bîd|uü.

U Vol|ovüm ne b|ыло temn|yc'i lyš püd|i|arma kl|aly h|olovu.
Hr|ošî b|ыly a chl|iба ne b|ыло.

Oï n|užda mu stamyt.

Записано дня 18. VII. 1935 від Параски Якимової літ 90.

25. Синевирська Поляна. — Syn|evyrs'ka P|ol'ana.

Za |ozero.

B|ыly tam v|іc'і. Hoїkala u noč|y: ũk|aїte, ũk|aїte, bo poh|ы-
nete. A vїca|rї tot|ы pastuch|ы ne ũk|aly, lyš od|en a dr|uh'ї tam
ost|alys'a. Tot|o m|їsto s'a prol|omylo, lyš od|en vїč|ar' ost|aus'a
na ostr|ovї sered vod|ы. Gel|ety posplyv|aly.

Yz b|ur'їou pryšl|a mal|a š|arkan' ta b|ыla tam za tyždēn'
a t|amka puš|ok ne b|ыlo u ludeї, ob|ы b|ыly їē|ї ub|yly. A tot|o
b|ыly ut|їkan'c'ї, što ut|їk|aly z d|o|їu, bo їch lup|yly za porcїї,
ne m|aly n'ї|akoїї p|uškы, n'ї|akoho zbr|oїu. A on|a pyšč|ala
tam za t|ыžden' a d|ale u b|ury pїšl|a naz|ad, ne zn|aty kud|ы.
A ĵak s'a ĵav|yly pušk|ы, to kolo |ozera ĵav|yу s'a had tak|ы
vel|ykyї, što čolovїka prom|ok. Ta imn'a mu p|olos. T|oho ub|yly
is puš|ok. Už|e tohd|ы pros'vїč|enyї byу s'v|їt.

Za m|oho dїda t|amkы byу ĵed|en p|olos. u R|ostoc'ї p|onyže
stav|a na kryv|їm, ta ub|yу ho h|aїnyk.

Записано дня 18. VII. 1935 від Андрія Барни, 60 літ.

26. Воловий. — Vol|ovyї.

M|їra i m|їšan'a.

Kol|y zh|ыne s'n|ї i uč|ynyts'a p|aša ta k|oždыї čolóv|їk ne
m|ože p|ozad dvї v|їc'ї derž|aty pastuch|a ta pož|ene đt|omu,
što m|aje piades'at i d|eržyt pastuch|a. I tak'ї zr|obїat maradyk.
U maradyk|u m|ože b|ыty 100 i 120 holov|ok. Tot past|uch
pas|e tot|ы v|їc'ї, d|okы im ne pryч|odyt č|as it|y u polonyn|u.
Ĵak im pr|yїde č|as it|y u polonyn|u, iz|ыїduts'a tot|ы g|azды,
što m|aїut vїčar|ї, što m|aїut pastuch|ы i dorach|uїut, de b|udut
mїš|aty i kol|y b|udut mїš|aty. Ĵak dorach|uїut na k|otrыї dēn'
i tohd|ы z|ыїduts'a na tot|o m|їsto us'ї i hor|odat koš|ary. Uve-
č|ėri pr|yїde chud|oba, k|oždыї g|azda zaž|ene do sv|đїї koš|ary,
ĵahn|ata, v|ыmečut iz mež ov|ėc' het u dr|uhu koš|aru, |обы
molok|a neš|aly. Ran|ėn'ko pol|yčat chud|obu, k|oždыї mara-
d|yk okr|eme, izrach|uїut, k|ўlko b|ude vš|ytkoїї chud|обы.
V|їc'ї us'ї p|їdut p|asty. V|їs'їm č|asū prыч|od'at naz|ad na

tot|o m|isto i k|oždъi naz|ad zaž|ene do sv|ôjî koš|ary. Tohd|ы zač|aly do|yty, k|oždъi sv|ôjî, ne l|yš tot, što m|aje p|atdes'|at, |ale i t|ot, što m|aje dv|î. Īak izd|oĵat i pušča|ĵut chud|obu us'|î ũ v|oroch i začn|ut m|îr'|aty molok|o. M|îr'|ajut u kot|el k|up-kôŭ, gel|etôŭ i kôn|ôuc'ôŭ. K|upka m|aje dva l|itry. Gel|eta m|aje dvî d|esy, kôn|ôuc'a m|aje tret|ynu d|esy. Za c'îl|oĵe l'|ito za kôn|ôuc'ôŭ dost|ane dva l|itry molok|a. Za gel|etôŭ dost|ane dvan|ac'at l|itrŭŭ molok|a, a za k|upkôŭ dost|ane sto dv|ac'at l|itrŭŭ. Īak pom|îr'|aut molok|o i ĵedn|ы var'|at s|ыr taĵ |urdu, a pastuch|ы ižžon|amy iz d'îtm|y id|ut mîš|aty v|üc'î. Īed|en id|e naper|ed i m|aje ũ ruk|ach sok|ыru ta l|otu. Za nym id|ut ũs'|î v|üc'î. Dr|uh'î pastuch|ы, ž|ony i d'ĵity pohan'|ajut za n|ym, aby sk|oro iš|y. Kr|utyt tr|yčĵi a tohd|ы pomîš|ajut s'a t|ak, što ne poznaj|uts'a. Tohd|ы s'|ade i |urubat ĵed|en d|arab hl|yny i tot|u hl|ynu daĵ|e v|üc'am čeres l'|ito išš|ŭl'ôŭ ĵisty, aby s'a derž|aly v|orochy. Pastuch|ы pož|enut chud|obu p|asty v|orochom, a čêlad' d'ĵity, ž|ony id|ut naz|ad u šal|aš. Tam d'ĵlafs'a tôŭ |urdôŭ, s|ыrom, što izvar|yly i nes|ut do d|omu, k|aždъi u sv|ôjî d'ĵc'î. Č|êlad' s'a roz|ыĵide do d|omu a pastuch|ы p|îdut iz chud|obôŭ u polon|ynu. K|otryĵi maj' b|ŭlš nado|yŭ, tot uper|ed m|aje br|aty molok|o. Toĵ vŭdobr|aŭ, ide| za nym dr|uhъi, tr|etyĵi vŭd st|aršoho do m|enšoho.

V osep|y rozluč|ajut k|aždъi marad|yk okr|eme tak ĵak na v|ês'n'î zmîš|aly i k|oždъi žen|e na sv|oĵe p|ole.

Оповідав в р. 1922 Василь Гренджа, літ 21.

27. Репінный. — Реріппыі.

Za ž|yda H|erša.

B|ыŭ ĵeden ž|yd H|erš, boh|atyĵi. Vîn zabr|aŭ maj|etky vîd chud|obnych ĵud|êĵi. I b|ыŭ ĵ|eden H|yc'. Tot H|yc' b|ыŭ km|ît. I ũ t|oho ž|yda b|ыlo vol'|ĵu u polon|yn'î i zabr|aŭ tym H|yc'om s|oly. Toĵ H|yc' pon'|is s|oly hol|odnyĵi, b|ĵdnyĵi. V|ы-šoŭ vîn u polonyn|u i duže osl|ab z h|olodu. S'|ĵu pîd str|omom vîddychn|uty. R|az uv|ydyt, ĵd|e id' n'|omu čolov|ik star|ên'-kyĵi i tak pryv|ĵtyŭs'a id' n'|omu s p|okonom. Toĵ st|arêc'

ispr|osyū, ščo nov|oho, Hryc'u? No nov|oho n'it, s|amo ja ho-
l|oden. St|aréc' jom|u k|aže: n|a tóbí dví tajstr|yny! No Hryc'
pod|umaū, n|a ščo to mên'í por|ôžn'í tajstr|yny. St|aréc' jom|u
k|aže: tot|ы b|udut teb|e žyvo|yty tajstr|yny. Sk|ažeš, t|aj-
stro, daī tu isty, pyty. No Hryc' s'a zobr|au i spīš|yt dor|ohōū.
Y tak d|ašše k|ončyū na polonun|u puť. Y vīn izov|īau. S'īū pīd
str|oma viddych|aty. Uv|idīū, ščo id|e id n'|omu čolov|ík. Toī
čolov|ík pryš|ou i poklon|yus'a: dobr|ыi dēn', Hr|yc'u. —
Hryc' otrov|īū: d|obre zdor|ōūla, Hryn'u. S'īd|aj sōb|ī i viddy-
ch|aj. Īa d|umaū, ne m|ajēš kus|ok chl|ība? No Hryn'|o skaz|au:
ja d|umaū, že h|usy ne m|ajēš. No k|aže Hryc', min'í daū
st|aréc' dví tajstr|yny i jēdn|u poprob|uīeme. Īag Hryc' iska-
z|au: daī t|ajstro īsty, pyty, z tajstrы v|ыšou chl|īb, pečen|yna
i vyn|o. Y ĵak pop|oīly, Hryc' k|aže: īd'īn'a, līz' ū t|ajstru! Īak
to Hr|yc' uv|idīū, uže s|oly ne n'īs žyđ|īus'kыm v|ōl'īm na
polonyn|u. I vert|aje s'a dom|u. Žīnka k|aže taj pl|ače taj
ma|ī dītoč'k|ы z h|olodu. Ты ū H|erša sl|užyš a ja do n'|oho
pīsl|a, aby daū d'ītom muk|ы m|alo. A vīn ne ch|ōfīū. K|aže
īī muž: žīnko! мы u H|erša ne sl|užyme b|īše, bo u n|as ĵe
žyvo|ot už|e. Zanes|y sk|atērt, zastel|y s't'īl. I vīn v|ыm'au tot|ы
tajstr|ы, žīnka poč|alas'a z n'oho s'mī|aty. Cy ты, čolov|īče,
durn|ыi? Tōb|ī t|ajstrы por|ôžn'í b|udut dav|aty īsty? Skaz|au
vīn: tajstro, d|aj nam tuī īsty, p|yty. Z t|ajstrы v|ыšlo īdīn'a,
i tak ily i p|yly. Žīnka d|uže s'a zr|adovala, ščo on|y tak'ī chu-
d|ōbn'í m|ajut žyvo|ot. No H|erš s'a zd|umaū, ščo to Hr|yc' do
n'|oho ne ĵde. Raz H|erš uč|uū, ščo Hr|yc' maī d|obre bude
ž|yty ĵak tuī H|erš boh|atыi. Pryš|ou Herš i k|aže Hr|yc'ovy:
to ты maī d|obre b|udeš ž|yty, ĵak ja? Prod|aj min'í tot|u t|aj-
stru. Hr|yc' k|aže: ja ty pr|odam.

V|ыrusty min'í maī|etok i p|aru t|ыs'ač kor|on. Sk|upčyly
z H|eršom, Herš jom|u v|ыrustyū maī|etok, d|au mu p|aru t|ы-
s'ač kor|on. Tak Hryc' d|au jom|u t|ajstru jēdn|u. Herš ūz'|au
t|ajstru i b|ude kl|ykaty na sub|otu vel|ыkыch žyđ|īū boh|atыch
ta rab|īn'īū. No Hr|yc' prob|alovaū dr|uhu t|ajstru. Īag roska-
z|au, aby d|ala īsty, p|yty, a s t|ajstrы v|ыletīla k|ula žēf|īzna
i Hr|yc'a po holōv|ī. No Hryc' uv|idīū, š|o to ne d|obre: k|ufo,
īz' ū t|ajstru. I k|ula zaiš|la. Hr|yc' poč|au d|umaty, ĵagby
vīn zamīn'|au iz H|eršom tot|u d|obru t|ajstru. Uz'|au vīn

t|ajstru pít pleč|e i piš|ou do H|erša. Pryiš|ou r|ano do H|erša: d|obroho zdor|ôu|a, pan'î Herš. — D|obre zdor|ôu|a, Hr|yc'u. R|az Hryc' d|yvyt a ũ k|uchny t|ajstra v|ysyt na hv|oz'd'u. Po m|alên'kы Herš piš|ou ũ K|ert a Hryc' do ch|ыžî i zamîn'aŭ t|ajstru. Īak pryjš|a sub|ota, Herš zak|ykaŭ boh|atыch rab|yn'îŭ i boh|atыch pan'îŭ na host|ynu. Herš pryiš|ou is sv|ôïĭ c|erkvy i poč|aŭ s'a mol|yty. Skaz|aŭ vîn ĩĭ: t|ajstro, d|aj nam tui ĩsty, p|yty — žyd|îm k|ôušer a pan'îm traif. Īag v|ыjš|a k|ul'a, poč|ala H|erša po h|olôvî i ĩoh|o ž|înku S|uru, b|abu y rab|yn'îŭ, k|ôtrî tam b|ыty vs|ytk'î, ũš|ytk'î dost|aly po h|olôvî vît t|ôĭĭ k|ufi. Īedny ũĭk|aly u dv|êrî a dr|uhî u v|îkna, tr|êĭ popîd p|os'ĭl s'a pr'î|ataly i ne mohl|y r|adu d|aty. No Hryc' za ot|o zn|aŭ i t|ako v|în vartov|aŭ. Īag v|idĭŭ, ščo d|osta nab|yla tota k|u|a, skaz|aŭ: k|u|o, Īîz' u t|ajstru. S|ura b|abî |oçy v|ыbyla h|et, st|ala s'a s'ĭp|a. H|erš maj|etku utr|atyŭ i tak ũz'|aŭ big|ar' i t|orbu mežy pl|eçi i b|abu za r|uku i piš|ly ž|ebraty. I t|ak s'a zneb|ыly m|ajetka.

Оповідав Тарахонецъ Василь в р. 1922.

28. Изкы. — |Yzkы.

S'ĭat|ыĭ Hryh|oryĭ.

S'ĭat|ыĭ Hryh|oryĭ chod|yŭ po z|emly. Narod|yŭs'a vîd boh|atoho vîtc'a i vîd sv|ôĭĭ m|aterы. I pot|om ĩak vyr|îs na vel|ykoĭo y v|în chod|yŭ do šk|olы. U šk|olĭĭ s'a v|ыučyŭ, i vîn ne ch|ôĭŭ pryzn|aty n'ĭĭ|akoĭe boh|actvo. Pot|om piš|ou po sv|îtu. I v|în tym ě|asom pryjš|ou do t|oho kr|ajŭ, de tam mol|ylыs'a bolv|an'îm. I tam vîn ch|ôĭŭ perežyv|aty, bo vîn s'ĭat|ыm. I ch|ôĭŭ za Chryst|ovu v|îru nauč|aty n|arîd. Tot c|ar' kaz|aŭ, až ĩa teb|e ne poznaj|u, ĩak|ыĭ ты ěolovîk. Vîn kaz|aŭ, ты men|e ne poznaj|eš ta Chryst|a m|aješ poznav|aty. I tot ĩom|u car' kaz|aŭ tak: мы tebe ne ch|oçeme poznav|aty za nyĭak|oho b|oha. I toĭ c|ar' ĩoh|o im|yŭ do r|uk. Tam mn|ožestvo n|aroda s'a yz|ыjš|o na tot s|ud. Y tohd|ы ĩoh|o zač|aly sud|yty na tverd|u m|uku. Pokl|aly mu na hr|udy ĩed|en k|amîn' vel|ykыĭ. Pot|om car' dr|uhыĭ dên' sv|ôĭĭ adĭut|anty zahn|aŭ pozn|aty, cy vîn ĩe žyv|ыĭ. Y pryv|ely ĩoh|o id c|ar'ĭu. C|ar' ĩom|u kaz|aŭ, ěom|u

ты s'a na n|ašu v|îru ne pryznai|eš? Ia s'a ne m|ôžu pryzn|aty na v|ašu v|îru, bo ia v|îr'ïu Chr|ystu. Y pot|om c'ar'ï n|azad dau u tverd|îšu m|uku. Y pokl|aly ioh|o kolo jedn|oho k|olesa y roz|b|yly ioh|o t|îlo. Y p|otom dr|uh|yî dên' car'ï zasl|au sv|ôïî adjut|anty, cy žyv|yî. Vîn žyv|yî byu. Iak pryv|ely ho ko c|ar'ïu, us|e kaz|aly, |aby pryzn|auš'a na iich v|îru. Tohd|y n|azad do temn|ycî zab|yly i č|oboty ohn'|anî pokl|aly na n|oh|y i hv|îz'da ohn'an|e nab|yly. Potom dr|uh|yî dên' sv|ôïî adjut|anty car' zahn|au, cy žyv|yî. Vîn žyv|yî byu. Pryv|ely ko c|ar'ïu. C|ar'ï iom|u kaz|au: čom|u ты s'a, Hryh|oryî, ne pryznai|eš na n|ašu v|îru? Hryh|oryî iom|u skaz|au: ja s'a ne pryznai|u na v|ašu vîru.

I pot|om v|ыkopalы jedn|u i|amu vel|yku i t|am ioh|o tot|y adjut|anty izu|jaz|aly i do t|ôïî i|amy v|erly i t|am nas|ыpaly varn|a. I tot|o z n|yma zapal|yly varn|o. I t|am prykr|ыly ho hl|ynôu. Dr|uh|yî d|ên' adjut|anty car' zahn|au roskop|aty tot|u i|amu. Roskop|aly i|amu, Hryh|oryî byu žyv|yî. Pryvel|y yd c|ar'ïovy. No t|y s'v|iat|yî Hryh|oryî, koly ты tak|yî, mîi br|at um|er. Ia ch|ôču v|ydîty, cy ты voskres|yš m|oho br|ata. Posl|y tam na temet|ôu. Y Hryh|oryî staу na k|ôfînkach k|olo ioh|o hr|ôbu. Y pomol|yus'a, tam n|aroda a n|aroda mnoh|o byl|o iz neba vel|ykyî š|um pryš|ôu na toî n|arîd.

Hryh|oryî sv|iat|yî iskaz|au tom|u merc'|ovy: ustan' čolov|îče hor|î. Toî mertvêc' v|ыišou iz t|ôïî i|amy. I car|yc'a up|ala kolo Hryh|or'ïovyh n'îh i zač|ala c'îlov|aty. Toî car'ï už|e ne zn|au, ščo iom|u b|îlše iskaz|aty. I mn|ožestvo n|aroda uv|îrovaly, ščo t|oî je s'v|iat|yî. I pot|om s'v|iat|yî Hryh|oryî dost|au sv|oho kon'|a i pîš|ou u dr|uhu str|anu. U dr|uhî str|an'î prostran'jau Chryst|ovu v|îru. I t|amky ū jedn'îm v|aryšy d|uže ne hor|azd s'a stav|alo. Kolo t|oho v|aryša jedn|o b|ыlo |ozero, a ū tîm |ozêrî b|ыu zlyî d|uch. I t|oho v|aryša na k|oždyî dên' po če-|ladnykovy tr|eba bylo dat|y tôm|u diî|avolovy iz'îisty. I pryšl|o na c|ars'ku don'k|u toh|o dn'|a, kol|y tam pryšl|ou Hryh|oryî. S'v|iat|yî Hryh|oryî zv|îduje tot|u don'k|u: ščo ты tu sto|yš. Ona skryč|ala: čolov|îče, tîk|aj v|îds'î, bo poh|ыneš. Iz t|oho |ozera vych|odyt tak|yî diî|avol y s'v|iat|yî Hryh|oryî išsv|oym meč|om zab|yу iom|u m|eč u r|ot. I tohd|y tota d|îuка st|ala na k|ofînkы p|ered Hryh|oryîem y k|aže: Bože, šč|o ты mên'î slobod|yš žyť|a! Tot|a d|îučyna uchop|yla s'a na chv|îst kon'|a Hryh|o-

ryjevy. Hryh|oryj toh|o d|jāvola za meč|om po pry kon' |a pry-
 prov|adyu do v|aryša. Tam u v|aryšy d|uže množestv|o n|a-
 roda jak uv|yđily i s'aty| Hryh|oryj roskaz|au tern|ovyn| oh|ĕn'
 nakl|asty i jōh|o spal|yty na t|ĭm ohn|y. I toj, ščo ta d|ĭuĕyna
 b|yla, toj c|ar' up|au na k|ofĭnka y spered n|eho pomol|yus'a.
 I kĭlko b|ylo nar|oda us' |ĭ v|ĭrovaly, ščo vĭn je s'at|yn|. Y tak
 s'at|yn| Hryh|oryj pryš|o u tr|ĕtu str|anu. I t|am pr|yn'au
 sv|ĭju sm|ĕt.

Оповідав в р. 1922. Юра Гавриш, літ 64.

29. Вышній Студеный. — V|yšny| Stud|eny|.

Chryst|os i Petr|o.

D|auno kol|y Chryst|os chod|y u po zemly is Petr|om, pryš|ly
 u ĭem|o sel|o. Tam ĉolov|ĭk lež|yt pĭd hr|ušeŭ ta iz h|olodu rev|e.
 Taj d|oŭkola n'|oho hr|uši na zemly. Pot|omu ho zv|ĭdat Petr|o
 a ščo ty ĉolov|ĭče rev|eš? Ta bo, k|aže, ĭem hol|oden. — A kud|y
 dor|oha na dr|uhoje sel|o? A vĭn pĭn|'au n|ohu ta k|aže: h|eŭ
 ontud|y. Id|ut d|ale a d|ĭvoĕka p|ere rub|ata. A kud|y d|ĭvoĕko
 dor|oha na dr|uhoje sel|o? On|a v|erla pra|n|yk i ved|e i uk|a-
 zuje: ontud|y st|arĕuky! Tohd|y vern|ula s'a a Petr|o k|aže
 Chryst|ovy: a šĉ|oby t|ĭ d|ĭvoc'c'ĭ d|aty tak|e ĉ|ytave? — Dam|e
 ĭ toh|o, ščo pĭd hr|ušeŭ lež|yt. Petr|o k|aže: H|ospody! Ne d|obre
 tot|o, bo k|aže vĭn tak|yn| ĭn|yyn|, kolo ch|ĭba lež|yt a z h|olodu
 rev|e. — Aĭbo, k|aže, tot|a d|ĭvoĕka ĉ|ytava, taj jōh|o ne za-
 h|ubyt.

Записано дня 10. IX. 1933 від Михайла Роботюка, літ 80.

30. Торун. — T|orun.

1. Za voŭkun|a.

Voŭk|un to je ĉolov|ĭk. Pr|yĭde na n'|oho tak|a min|uta, ščo
 uĉ|ynyt's'a v|oŭkom. U n|as by| tak|yn| ĉolov|ĭk, ščo uĉ|ynyt s'a
 v|oŭkom. Try rass'a p|erekysne a d|oraz porost|e sĕrs'c'ōu
 v|oŭĉōu. Pĭd|e m|alo po ĭsovy i ch|odyt i n|aĭde vĭuĕ'ĭ d|agde

i zak|usyt, maj menče p|jat štuk. I v|in ich ne z'|is'c', lyš kr|ôu iz nych v|yprje. I t|ak p|ide h|et.

Tam u Lup|ušn'im prof|au byu sym v|itc'|a, ščo byu v|ôkun|om. Iš|ôu v|itc'î br|aty a tot sym v|itc'|aryu taj porub|au v|itc'|a. A pot|omu star|yî pryš|ôu dom|î a skaz|au, ščo sok|yga na n'|oho up|ala, ta t|ak s|a porub|au. A t|o nepr|auða b|ylo, bo t|ot star|yî v|ôkun|om byu. A s|ym d|otî ne zn|au, aš ot|êc' v|ôkun|om, lyš pot|omu znak|y zn|au.

2. Povîtr|uî.

On|a n'îč|oho ne r|obyt. Ta iak I|ude s|ino r|oblat, on|a m|alo oz'm|e i p|on|ese vys|oko hor|î id n|ebu i pot|omu n|azad p|ustyt.

3. Vod|an|a îd.

Kol|y čolov|îka spor|ade, tak ne ž|yje lyš dv|atc'at i čot|yry h|odyny. Ta i|ak dês' id|e čolov|îk ta pr|yide d v|ôdî ta tot|a îd ho ud|aryt e|ugom, a chôt kol|y vod|y s'a n|ap|je, de tot|a îd s'a kup|ala. I tak umr|e.

4. Poh|an'î duch|y.

N'îcn|yk u noč|y v|in m|aje pr|avo, v|id jedyñ|ac'at do p|er-šôjî j|oh|o je n'îč. Iak istr|îtyt i tak zaman|yt čolov|îka, ščo p|ide čolov|îk iz n|ym i ne zn|aje kud|y. I tak ho zav|ede d|agde u pus-t|ym'u i pot|omu pr|yide dom|î čolov|îk, iak l|yšyt ho. V|in čolo-v|îku s'a ne uk|aže, lyš tak|yî v|îter pr|yide na čolov|îka, ščo ho zab|ere. A t|omu čolov|îku d|uže je t|aško, kol|y ho zab|ere na plêči.

Записано дня 8. IX. 1933 від Василя Андраша, літ 22.

31. Вышні Верецькі. — V|yšnî Verec'k'î.

1. Za pajščynu.

Jedn|oho r|azu pos'îd|aly my k|olo b|aby p|id l|yrd|u. A ščo my b|yly d|uže nespok'îjn'î, to počal|a nam kask|y kaz|aty. Mežy j|ynšymy skaz|ala nam, iak zn|esly p|ajščynu: Ia tohd|y

mala šisn|ac'ät r|ök'iu. A ščo miĭ t|ato um|er byu tohd|y uže a dr|uh'i d|ĭity ma|ĭi by|ly, tak ja m|us'ila vĭdrab|l|aty p|aiščynu. B|ylo tot|o ũ ĭar|y. Uš|ytk'i l|ude or|aly na p|ans'k'im na Ky-č|yrc'i. ĭa voloč|yla. Dēs' tak kolo p|ōludn'a v|y|šoŭ pan yz dvor|a na kon|y, daŭ skl|ykaty uš|ytkyĭch lud|ej, ščo tam ro-b|yly. Yz|ĭiz ys kon'|a i pov|iu: no l|ude č|ēs'n'i. Do ter|ēr'i ĭste rob|yly p|aiščynu. B|yly vas zbytkov|aly vas. Dnēs' kēd' m|ožete do v|ečera rob|yty, a kēd' n'|et, to ne m|usyte. P|aiščyna st|erta y po s'ōmu vas n|ytko ne b|ude hn|aty na rob|ōtu. L|ude uš|ytk'i pop|adaly na k|ōlĭna, poč|aly mol|ytys'a, ĭedn|y p|a-kaly, objem|aly s'a, c'uluv|aly s'a, rad'|ily s toho, ščo izn'|alo s'a v|ĭčnoje ĭarm|o is š|yĭ. B|yly tak'|i, ščo ne dovĭr'|aly t|ōmu, ĭedn|ako do več|ērĭ n|ychto ne ostav|au s'a rob|yty.

2. Za medv|ēd|a.

Zv|yč|aĭno po ĭar|y, ĭak nest|ane p|ašĭ, povyhon'|aut v|oly na k'|isnyc'i. No i k|oždyĭ gazd|a zah|an'at pastuch|a sv|oho id v|ōĭim. To zvyč|aĭno pozbyr|aĭuts'a chl|ōpc'i, pas|ut u ĭjedno v|oly. R|azom noč|uĭut rosklad|aĭut oh|ēn' večer|om kolo ohn'|a pak žart|uĭut sakal|aš (taka ĭedn|a z|abaŭka) b|ut. Ber|ut ĭis-k|ōvi ĭedn|o|ĭtky, dok'i ne roz|ĭvie s'a ĭišč|anka. Tot|y prutk|y rospĭk|aĭut ũ ohn|y i b|ut n|ymy po p|lytĭ s k|amĭn'a. I to pak tr|isne, ĭ|agby s pist|ōlĭ.

A dr|uhyĭ sakal|aš tak|yĭ: ščo u ch|aščy na tōus'ĭĭm d|erēvi n|aĭdut k|ōrĭn', kotr|yĭ stryč|yt u bĭk i zr|oblat z|atynku sok|y-rōu na tĭm k|oreny, d|osta hladk|u na sp|ōdĭ, tam nar|uĭut, pol|ožat ĭ|asnu hran' ĭ ũd|ar'ĭat ob|uchom sok|ygy po hran|y i to tak s|amo l|usne d|uže.

Chlōpc'i zabaŭ|laučy s'a kolo ohn'|a ist|amyly, ščo v|oly, kōt|rĭ uže lež|aly, n|aras poschvat|aly s'a, počal|y f|ukaty y b|ĭčy ũ ĭjedn bĭk. Chl|ōpc'i ho|ōun'i pozabyr|aly taj r|ušyly za v|ĭmy. V|oly zrob|yly ĭedno k|oleso, b|ĭhly kr|uhom. Naŭ|erēdĭ izo-br|aly s'a maĭ h|ōdn'i v|oly i p|ustyly s'a bĭh|om ũ dol|ynu. Sered dol|yny syd'|iu medv|ĭd, kotr|yĭ im|yŭ vol|a y p|očaŭ ho kruš|yty; na ščo vĭl p|očaŭ rev|aty. Vol|y choč'|ily by b|yly izĭn'n'at|y sv|oho tov|aryša vĭd medv|cĭa, |ale s'm|ĭlosty ne m|aly. ĭak t|ĭlko t|ym kr|uhom nadb|ĭhly, to pr|osto na med-

v|ěda. I poč|aušy víd m|aj p|ervoho do najposl|ídneho popere-
sk|akovaly čerez vol|a y medv|ěda, k|otrы tam žer vol|a. I v|olы
izb|ihly až u sel|o ы |Abranku a chl|ôpc'í r|ady бы b|ыly izín'-
n'aty vol|a víd mědv|ěda, v|erly ы n'|oho hol|ôucey. Medv|íd
chm|urn'aу s'a, izbubon'|iу víd č|oho chl|ôpc'í nar|udyly s'a,
víd b|ihly d|ale taj pozyr|aly, ščo bud|e d|ale medv|íd rob|yty.
Medv|íd nass|au s'a k|rv|e, no chl|ôpc'í ho nepoko|ily d|uže.
Tohd|ы medv|íd ust|au uz'aу vol|a mežy l|aby y šp|uryу nym
u kr|aj a sam zabr|au s'a i p|iš|ôu f|is|amy.

3. Pr|y|myč.

Pr|y|myč to chl|ôpéc'. Iak sut r|odyči bezd|tk'í, to ber|ut sôb|i
pr|y|myča abo hod|ovanc'a. Pr|y|myča ber|ut už|e ы dor|os'f|im
v|k|u, kotr|ы pry d|iuc'í m|usyt prysluž|yty s'a, bo v|in pak
p|zn'|išče staj|e gl|azdôu na f|im gazd|ustvî. Pr|y|myč šče po-
sl|ídny| je u L|az'ich.

4. Pr|odаны.

Iak kotr|ым r|odyčam d|ity ыmyr|ajut mal|ejk|ыmy i on|y
бы lub|yly m|aty pry žyt|u d|itvak|a, tohd|ы hl|adajut tak|u
žon|u, ы kotr|ô|i b|ыlo mn|oho d|it|y| a us'í zdor|ôvî i žy|ut.
K|ol|y sprau|ajut šč|in'a tot|ы, kotr|ым s'a nar|odyla d|it|yna
(a ony d|uma|ut, ščo on|a l|edvы b|ude ž|yty, bo i dr|uh'í po-
umyr|aly) pr|os'at u k|umы žon|u, m|at|r zdor|ovыch i žy|u-
čyч d|it|y| is sus'|stva. P|idčas host|yny p|idn|os'at v|tč'iu novo-
narodž|eno|i d|it|yny blahožel|an'a, ščob|ы maу r|ad'|s't is
t|ô|i d|it|yny. P|idn|osyt n|ajstaršy| kum, kr|estny| otč' d|it|yny.
Otč' d|it|yny k|aže: boh zn|aje, cy b|ude žyty, bo i dr|uh'í
poumyr|aly.

No i tohd|ы zv|erne s'a z pr|os'bôu do t|ô|i žon|ы, u kotr|ô|i
d|ity žy|ut i pr|osyt: zač|ym u vas B|ih daу d|ity, žy|ut a ja do
s'oho č|asu is sv|ojyч ne maу r|adosty, to k|ы| ho m|aju pry-
d|aty zeml|y, ta prod|am ho vam. Kup|it víd n'|a j|oh|o. —
I t|okm|at s'a ž|ertom na d|it|ynu. — Šč|o chočeš za n'|oho? Spo-
m|ynat |ymn'a d|it|yny. Otč' k|aže vel|yk'í s|umы a p|os'f|i s'a
zh|odat na kor|onu abo dv|i i tohd|ы v|ыplafat m|atery zdor|ovыch
d|itej tot|ы hr|ôši. Da|ut sôb|i r|uku na znak poh|odbы i otč'

tot|ы hr|óšĭ perebyr|aje i zvyč|ajno of|iruje na c|erkôu a dĭtva-
k|ovy nadaĭ|ut |imn'a Prodan. Zvyč|ajno tak|a dĭt|yna pr|o-
dana rost|e. Pĭzn'|išče ĭak tr|afyts'a sl|učaj sm|erty u d'fĭtoch
tôĭ| m|atery, ščo kup|yla pr|odana, to ž|aluje pak. Tak|ы slučaj
byč|u u n|as s'|oho r|oku.

Оповідав дня 29. IV. 1926 Іван Демян, літ 30, інтелігентний
і начитаний селянин, що видно і в стилі бесіди.

32. Нижні Верецькі. — Нузн'і Veres'k'і.

О byr|ovi.

U ĭedn'|im sêl'ĭ b|ыlo sobr|anije na byr|ova y ne mohl|y by-
r|ova v|ыbraty. I t|ak ĭed|en čolovĭk zobr|aus'a i pĭš|ou u p|ole
i nach|odyt tam v|ôuka. I v|ôuk zakrad|ajes'a kon'|a im|yty.
I čolovĭk zakryč|yt na v|ôuka y k|aže: ты дurn|ыĭ, čoh|o tôb|ĭ
kon'|a toh|o such|oho? Od|e ĭa pryjš|ou is s|omarom. S'ĭd|aj na
n'|oho i uv|ĭn b|ude už|e znaty, de is tob|ôu it|y. — I s'|ĭu vôuk
na somar|a. I nes|e som|ar v|ôuka. Nov|oryt som|ar do v|ôuka:
d|obre b|ude tôb|ĭ ž|yty, ne tr|eba tôb|ĭ po lĭs|u chod|yty. Tu
u t'ĭm sêl'ĭ za byr|ova ch|oťat polož|yty. Nes|e som|ar v|ôuka
dôl'ĭ sel|om. A l|ude v|ydat taj bĭž|at taj kryč|at ak|urat ĭak na
v|ôuka is sok|ыramy taj c'ĭpamy taj b|aby z koč|erhamy, ĭak
z|ačnut v|ôuka b|yty. ĭak v|ôuk uv|ydyt, ščo ch|oťat b|yty ta
m|usyt byr|ĭustvo lyš|yty, taj sk|očyt na s|omara taj uť|ĭkat, ščo
byr|uje. Taj v|ыĭde n|a pole, taj z|ačne s'a lyz|aty, kêď mên'ĭ
tr|eba byrov|aty tam m|aj na ch|ыb|et dĭst|aty.

Оповідав в р. 1922 староста села.

33. Підполозя. — Pĭdpoloz'a.

D|ajno tat|arka z pĭd|polos'kôĭ c|êr'kvy uz'|ala r|ызы i za-
horn|ulas'a, s'ĭĭla na kon'|a y pĭš|ĭa na k|ыčeru. Is sel|a č'olovĭk
pušk|ar'ĭ pohon|yу k|olo ĭĭnn|ôĭĭ pot|očyny, tam do n|êĭĭ str'ĭlyу.
Tat|arka ys kon'|a up|ala y tot pušk|ar'ĭ (čolovük) pryb|ĭh
y r|ызы ch|oryу z n|êĭĭ. On|a ch|opyla ĭoh|o za n|ohu za vel|y-
кыĭ p|alêc' ta vĭdk|usyła. To v|ĭn dôl'ĭ p|otokom uťk|aj a

abrams'kyj p|o'tik y tak pryš|oŭ n|azad do sel|a. Dr|uh'ï ta-
t|ary izozn|aly, ož on|a tam poh|ybla y t|am ïi pohrebl|y i te-
pêr'ka v|ytko vell|ykyj hr|ïb iê|ï.

Оповідала в р. 1922 стара жінка.

34. Керецькі. — Керес'кї.

1. P|anščyna.

P|anščyna b|yla t|ak, tk|o ne vygrab|aŭ tot|y dn|y, tohd|y
dal|y t|elek dr|uhomu čolov|ïku, a j|oh|o prohn|aŭ het, ta ne m|aŭ
nyč. Sto dn|ïŭ tr|eba bylo rob|yty, do D|erčena, do Mužij|ova,
do Sol|otvyny, kôtr|ï vol|ôvï b|yly, kôtr|ï p|išï, tko m|aŭ, tot
yz v|ol|y rob|yŭ.

2. Za komas|aci|u.

Zem|a p|ans'ka b|yla p|omežy hrom|ads'kôŭ. Vün chôt|ïŭ
sv|ôju z|êmfu odkrem|yty. Mïr'|afnyky v|yvíu s'ud|y i pryš'|y
s'ud|y ran|y, j|arašbyr|ü, komis|arï, bandur|y v|yš|y na p|ole
i tam v|yš|o uš|ytko sel|o. Mïr'|alnyky p|očaly m|ïr'|aty, dal|y
dv|om l|uđom l|anc tot, oby řahl|y, kud|y mïr'|alnyk rosk|a-
zovaŭ. Ter|êr'ka l|ude ne dal|y, lanc |urvaly i t|yřh profïr'|aly
het, ščo řahl|y l|anc. I ran|y nar|udyly s'a ta pouřïk|aly yz
voz|amy, ščo y koles|a pohub|yly.

Pak d|ale b|aron pryv|ïŭ kat|unstvo, pak kat|unstvo s'ud|y
pryš|ï. A tot|y bandur|y by|y tak'ï, ščo upoznav|aly ludy
tyřh p|eršyřh ludy, valasm|any. On|y tot|yřh pü|m|aly, ab|y
n'ïsk|ym b|ylo s'a r|adyty. Pot|ômu ich derž|aly, uř'al|y za|al|y
u temn|yč'u do Ch|usta. Tam b|yly da z|ï|eden m|ïš'ac'. Pot|ômu
d|ak|y dr|uh|y dên', j|ak kat|uny v|yš|y s'ud|a, pryš|oŭ j|eden
cug v|uřty s'ud|y ŭ sel|o i tu ček|aly v|ozy, ščo v|ezly im ch|ïb.
J|ak pryš|y v|ozy s'ud|a, ta kat|uny zžad nych iř|y. I|den
čolov|ïk ŭ noč|y uř|ïk, ščo b|yŭ ŭ hrom|ađï. Ta m|alo byŭ s'a
nar|yŭ. A k|orčmy b|yly zaprïč|ên'ï ne slob|üdno bylo p|yty.
A ŭvün j|ak p|eršy čolov|ïk ta korčmar' m|us'ïŭ mu d|aty. Vün
tuï pryš|oŭ mežy band|ury ta daŭ j|edn|omu r|uku ta k|aže:
im|aŭes n'a ŭ noč|y a|ïbo ja, kaže, t|uï. J|ak dr|uh'ï uč|uly tot|o,

uše j|oh|o d|ale d|ale fahl|y taj potahl|y. Tak ovün jak v|idüü, ščo ovün mežy kat|un'stvom, tohd|y jaü h|oikaty: lude, ne d|ajte n'a. A tohd|y i|aly i kam|n'om met|aty u kat|uny. Tohd|y z|araz p|očaly str|f|aty. Y pak tohd|y jak uč|uly t|amty dr|uh'i, ščo tot|y str|f|aut, pak s'ud|y pryjš|y u sel|o, |ajbo l|ude p|ouč|k|aly. Tohd|y tot|y postr|f|aly sem|ero č|elady, dva um|el|y n|araz a p|j|at' poran|yly. Pak pot|omu za tryn|ac'at dnü v|ydaly štat|a-r|ij|u, chud|obu zabr|aly b|yly uš|ytku u dvür ta tam r|izaly kožd|y dën' j|eden d|arab. Ž|ony iš|y do|yty tam u dv|ür u bar|ons'k|y.

Pot|omu učyn|yly l|ahodu. Učyn|yly l|yn'i|ü, b|aron sv|oje vydd|il|yü. Tot|y l|udy, ščo syd|ily u temn|ycy naal|y s|ób|î fišk|a-r|iša i t|ak ich slobod|yü do pr|ava. Pot|omu m|ir'i|alnyky m|j|r'j|aly t|ogy, |aby maü u j|ednüm m|j|s't|î uš|ytko i kosa|l|üü, oran|yc'i, pasov|e, i|t|omu ch|ašču. Na tot|o l|ude ne ch|ôt|ily prystav|aty. Pak ov|ün sv|oje s|ób|î uz'|aü, kud|y ch|ôt|ü a l|ude, ščo opst|aly, s|amy s'a poparov|aly na t|üm.

Оповідав дня 2. XI. 1925 Грибанич Іван, літ 74.

35. Великий Раковець. — Vel|ykyj R|akovéc'.

Za leg'in'a y za d|iüku.

B|yla j|edn|a d|iüka r|us'ka. L|eg'in' byü reform|atoš. Sês' l|eg'in' uz'|aü ot|u d|iüku za žon|u. I jak on|y s'a zobr|aly d|uže ub|oh'i b|yly. U'z|aly s|ób|î j|edn|u ch|yšku na u|rendu i on|y pot|omu noks|am uš|e rob|yly. |Ajbo pryjš|a p|j|atnyc'a, žünka k|aže, p|ós't|im sês'|u p|j|atnyc'u ta B|üh nam b|ude plat|yty. Uderž|aly on|y tot dën' uvêč|er|î k|aže č|ólóv|ik ž|ünc'î: č|óm|u B|üh ne plat|yť. A u|n|a j|óm|u k|aže. Boh nam bud|e n|araz plat|yty. Rob|yly on|y onak s|am dr|uhu rob|ötu. Pryjš|a dr|uha p|j|atnyc'a. K|aže žünka jom|u: p|ós't|im dr|uhu p|j|atnyc'u. Po-d|erž|aly y t|ót|u dr|uhu p|j|atnyc'u. V|ečür k|aže vün ž|ünc'î, č|óm|u Boh ne plat|yť. On|a j|óm|u k|aže: ne büj's'a č|ólóv|iče. Boh u d|öu|h|y č'as plat|yť. R|oblat d|ale u|noks|am. Pryš|a tr|êta p|j|atnyc'a. K|aže ž|ünka: p|ós't|im y sês'|u p|j|atnyc'u. Po-d|erž|aly y t|ót|u tr|êtu p|j|atnyc'u. V|ečür k|aže vün ž|ünc'î: Boh ne plat|yť. On|a k|aže ne büj's'a nyč'. Boh zaplat|yť. Dr|uh|y

dên' r|ano u sub|ôtu k|aže vün ž|ünc'î: par|uime mêtênd|u, bo ja id|u do B|oha za platn'|u. K|aže ž|ünka: ne id|y č'ólôv|iče, Boh nam d|oma zaplat|yť. K|aže, ja ne ch|oč'u č'ek|aty a ja id|u. Y uz'au s'a y püš|ôu. Id|e jed|en dên' id|e dr|uh|yî dên', tr|ét|yî dên'. Tr|ét|yî dên' zaiš|ôu u pol|udne u jedn|u ch|aš'č'u. Id|e tôu ch|aš'č'ôu do v|êč'era y u t|üu ch|aš'cy y u noč|y id|e. Y d|uže s'a ž|uryť, ož ne h|oden v|on ity ys ch|aš'č'î. A|bo uv|id|ü tam serek ch|aš'č'î jedn|u ch|yš|ku. Y u tüu ch|yš'č'î s'v|itlo b|ylo. P|rych|odyť vün yd t|üu ch|yzy n|a nüč' s'a p|rosyty. P|ryš|ôu vün tam püd v|yzyr, pon|ykat do ch|yži a tam jed|en d'ído. Y ovün pok|lyče na d'ída: cy p|ryimete n'|a n|a nüč'? — A d'ído jôm|u k|aže: št|o, ty za jed|en? A uv|ün kaže d'ído: ja id|u do B|oha za platn|y ta zaiš|ou|iem u tót|u chaš'č'u u pol|udne ta ne h|oden jem yz nê|î |u|ity, ta cy p|renoch'ov|au|b|ym t|u|ka. Y d'ído k|aže, p|renoch'|ueš. Y pust|yü ho do ch|yži y k|aže d'ído: ty už|e d|ale ne id|eš u|üts'î, bo t|u|ky Boh plat|yť za p|atnyc'î. D|au Böh r|ano y |u|šly von y t|am jedn|a g|ú|a (hromada) vol|üu s'a učyn|yla. Y k|aže jôm|u d'ído: têp|êr'ky č'ot|yry vol|y ber|y sôb|î za ot|o št|ôs'te p|ostyly try p|atnyc'î. Y vün s'a zr|adovau pod|akovau d'ído y žen|e vol|y dom|ü sôb|î. Y |ak iš|ôu dom|ü, zaiš|la ho nüč' na jedn|üm v|arošy. Tam |eden grof žyü y tam ov|ün s'a u gr|ofa p|ros|yü n|a nüč'. |oh|o p|ry|aly tam n|a nüč'. |ak grof uv|id|ü tot|y vol|y, k|aže jôm|u tak: Ie u m|ene try |ezery k|oblüü zêml|î. Ta ty m|aješ z|au|tra t|y|y v|ol|y yzor|aty uš|ytku z|êml|u, pos'í|aty, bo k'êd' ses|e ne zr|obyš, to vol|y |üt |a v|ôz'mu a teb|e dam zahub|yty. A vün s'a p|oč'au d|uže žur|yty. Puš|ôu uvün u ch|üü, l|üh kolo vol|üü. K|aže jôm|u vül jed|en: Naš p|ane! St|ôs'a tak ž|uryš? D|e b|ym s'a ne žur|yü, koly sês' grof |upovüü my têp|êr', ob|y |oh|o try |êzêrî k|oblü(ü) zêml|î ja z v|amy zarob|yü z|au|tra. — Ne žur|ys'a nyč', oto zar|obyts'a uš|ytko, |yš id|y kaž|y p|anu, ob|y têpêr' try |êzêrî pšyn|yc'î u m|ichy napa|rov|au. Y püš|ôu, p|anu skaz|au y pan r|oskaz dau, ob|y napa|rov|aly pšen|yc'u v|ečür. Y vün püš|ôu spok|ojno spaü sôb|î. Ust|au rano u šisť h|odyn, v|ol|y stoi|at tam na m|išťí, de | b|yly. K|aže jôm|u jed|en vül, što uš|ytko hot|ovo, uš|e pos'í|iano, ne žur|y s'a n|yč, u gr|ofa zv|yčai do v|üs'im h|odyn splaty. Ust|au vüs'im h|odyn. P|oč'aly jôm|u kaz|aty sl|uh|y, što uš|ytko z|êml|a |oh|o zas'í|iana. Y v|ün d|uže sôb|î

pod|umaų, oš vel|ykoje to d'šilo. Udumaų vün na n'|oho, k|aže mu: d|uže ты m|udrųi č'ólóv|ik y vol|ы ы t|a mún|n| a kol|y ты tak|u rob|ótu zrob|yų ta têp|ér' ta ne ыpušč'au von. A| ch|óč'u d|aty i|eden vüz učyn|yty tak|ыi, oby st|ala m|oja fam|ylija uš|ytka na n'|oho. Ta b|udeš nas vest|y na s'u hor|u vыs|oku, ob|ы m|oja fam|ylija v|id|ila jak|u ты rob|ótu ys sv|ojimy v|olы pokl|aų do šis|t h|odyn r|ano. Y tohd|ы p|ustyų kur|eпсы, p|ysma za famy- lij|óu sv|ó|óu. Y fam|ylija ызыš|la s'a za tr|y dn|ы. Iak s'a z|ыš|la fam|ylija y d|aų vüz učyn|yty žel'|izныi a sés', što joh|o vol|ы, d|uže s'a ž|uryt', ož na ot|u hor|u v|olы ne |uveze. A vül yd n'|ómu prohor|yų: ne žur|ys'a! Мы |uvezeme jak s'adut' š|ytka rod|yna na v|üz y pan gr|óf. Тај ты s'|adeš na v|üz ta voz'm|y š|ob|óu jedn|u b|altu, jedn|u sok|ыru. Та jak budem|e it|y u hor|u tak pr|yjdeme s|erek hor|ы a ты tohd|ы ysk|üč' yz v|oza dol|ü ta s'|ad' na n|as jedn|oho ta b|altóu mach|aj ponad n|as. Мы budem|e stup|aty jag budem|e pryhod|yty na hor|u — a ты tohd|ы b|altóu ud|ar u r|ud. Jak ud|aryų b|altóu u r|ud, vüz s'a zarv|aų. Prop|alo uš|ytko, uš|ytko prop|alo do preysp|odno. A v|ün s'a opst|aų y vol|ы. Y vol|ы i|óm|u poč'|aly kaz|aty: мы ne vol|ы a m|ы i|ahnelы. Nas B|oh daų tób|i za tot|o, što vы rümo yz žüнкóu derž|aly try p|iatnyc'i. Та têpêr'кы мы idem|e sób|i het a ты id|y za ž|üнкóu ta pryved|y t|uikы, de gróf žyų. U vas dv|ojich uš|ytok maj|etok gr|ófs'кыi, sl|uhы, služn|yc'i i vüs|ag, uš|ytko gazd|üstvo, što gróf maų. Y v|ün poš|óu y ž|ünc'i k|aže: z|ono, zaplat|yų nam Boh d|uže p|iatnyc'i. Uber|ais'a po| h|et. A on|a k|aže: ta d|e budem|e it|y? A ov|ün k|aže: mol|ys'a B|óhu y ja b|udu. Та p|o| y vel|yku r|adüš|. Y pov|üch i| na m|sto, de gr|óf gazdov|aų y skaz|aų iüų, ses|e uš|ytko n|ašoje.

Оповідав дня 25. VIII. 1925 Василь Худа, літ 62.

36. Имстичево. — Үмст|үчево.

Записано на фонограф Pathé i переходується в Чеській Аладеміі Наук в Празі під ч. 1517.

Ja Š|ymon Pop|ovyč sel|a Үмst|үчова okres Үrš|ava.

Tak ja b|udu kaz|aty za p|iat chl|ópcüų, jak iš|ly r|ыбы im|aty. K|aždыi uz'|aų sób|i po dv| I|isk|ы. Yd|uř on|y yd|uř. |Aito už|e s'a y yzm|êr'klo. Poobz|yrauf s'a on|y a už|e lyš|e u jak|ы-

chos' ch|ыžach išč|e svît|ylo. No k|aže Fed|ür: hürk|e bude n|aša r|ыba i n|ašoje im|an'a u tak|üü t|emnüü n|očy. No až zaišl|y na m|üsto y nazbyr|aly dva v|orochы r|üšča y pos'id|aly, nakl|aly oh|ên' tak|ыi až p|ovêr'ch hol|ôü ÿim p|olovín' b|ыla. No ÿ|ak išč|e s'a oh|ên' l|ïpše rozhor|ïü y poč|aly sprau|l|aty fïsk|ы, aby im ne tr|eba sprau|l|aty u vôd|ï, bo vod|a išč|e b|ыla stud|ena ta boi|aly s'a, ož yzz'abn|ut s'a. No a ÿd|en sôb|ï b|ыü ysp|üch mai hr|ubu l|ïsku i ch|ôüü nast|avyty mai na hr|ubyi stau|l|iš. No k|aže mu F|edür: ta vy sv|ô(i)u l|ïsku st|aüte mai dol|ü, bo v|aša l|ïska uš|ыtkы r|ыby |u|mat. No nai b|ude t|ak, ÿak vy k|ažete, l|yš|e m|usyme nast|avyty ÿedn|u od dr|uhôü na dv|ac'at stupn'a-ï|üü, oby nam k|aždomu ÿedn|ako r|ыby nap|adalo. ÿak fïsk|ы ponastau|l|aly i püšl|y pos'id|aly y syd|at, kaže Pa|k|o: kob|ы nam B|üh rom|üh chôt kr|ыchtu r|ыby im|yty, ta b|ыla by serenč'|a.

Raz on|y uč|u|ut, štos' š|op|oče u vôd|ï, ÿ|agby ot|o kačk|ы š|opot|aly. No zobr|aly üny s'a k|ažдыi pob|üh yd sv|oüü l|ïs'c'ï a tam p|ôüno r|ыby on' ch|ыmt|yť. No im|yly r|ыby u taištr|ы |uzbyraly. Id|ut on|y dom|ü, r|adüst bylo, id|ut. Raz zašelesten|yť štos' u tenger|ycy. A ün|y s'a nap|udyly počal|y utïk|aty. Utïk|ajuť, utïk|ajuť ÿeden pered dr|uhыm. Kol|y s'a Pa|k|o z|a-špotyť u r|üsc'ï, koï chr'ï|as r|ыbamy o z|êmfu, až r|ыby s'a rošš|ыraly. No Pa|k|o k|aže r|ыbu zb|yraf tai s'a obz|yraf a ot|o z|ajac' syd|yť ispr|uženыi ta zr|yť, ÿak Pa|k|o r|ыby zb|yraf. No Pa|k|o k|aže s|am yd s|ôbï. ÿak'ï мы strachop|udy, ÿak ot|o s'a sv|ôüï t|ïn'ï boi|aly. A ÿak pak püš|oü dom|ü y kaz|au, ož ÿ|ak ÿich neč|ystoje tïr'ï|alo. Tak stau na kamín|êc', tak süü k|asc'ï konêc'. St|au ÿa na pot|ak, skaz|ïť, cy ne tak.

Оповідав в р. 1929 в Празі Шимон Попович, літ 21.

37. Осүй. — Osüj.

Zv|ыčaji.

1. Na nov|ыi rük s|erdat s'a ÿak pr|yide d|ïuka do ch|ыži. ÿak chl|ôpêc' pryide do ch|ыži rovínč|u|e. K|aže: pryïš|ovïem vam vïnčov|aty novыi rük i ščasl|yvyi douhыi vík. Pak obda-r|u|ut ho or|ïškamy a ÿ|ablok dad|ut a ÿedn|u bilên'ku dud|ok.

R|ano iješče do zv|onu zaved|uť do ch|yži vüć'|u ta da|uť iüü ch|iba iŝ|olyü, pasul|yny i pryved|uť i naz|ad mezy vüć'i. To č|yn'at na ot|o, ob|y b|yla chud|oba u gazd|y. To č|ynyť gazd|ym'a i tym chv|alyť čolov|iku, a ovün šče na p|ostely. K|aže g|azdovy: stav|aj, ja už|e vüć'|u poh|ostyla. No to d|obre, naj i i boh blahoslov|yť.

2. Na s'at|y v|ečür pr|yiduť do nas p|êr'ši mal|ên'k'i koľad-nyk|y taj prutk|y prynes|uť fiščan|oví jedn|olítky. Ta pr|yiduť ta zavesel|ať: h|e pane g|azdo, cy da|et|e vesel|yty na sês' s'at|y v|ečür. A gazd|ym'a ne d|as't koľadov|aty aj v|ôz'me kol|ač' ta |u|de v|on ta k|aže, ob|y s'id|aly dol|i na zêm|u, d|ast im kol|ačyk a ũd n|ych v|ôz'me jed|en prut|ok. Pot|üm m|avuť on|y kol|ačyk a gazd|ym'a iim dať dva za tot jed|en, obm|in'at za čuž|y taj s tym pak vor|ožať. Da|uť k|ur'jom iŝty r|ano na Rüzdv|o, k|ažuť, što ot|o k|ury b|uduť nesuč'k|y. Gazd|ym'a s t|ym prutk|om pr|yide do ch|yži ta tym prutk|om mal|i d|iťy b|je na f|igfi, prym|ôuľať m|amka, oby b|yly d|ôbri, poslušni.

Записано дня 31. VIII. 1935 від Анни Черничко, літ 25.

38. Волоцькое — Vol|ôs'koje.

Chlopêc' sv|yšče a pan yhr|aje.

B|yü jeden p|an is p|an'jeü, ta pryvel|y on|y sôb|i sluh|u. Ta t|ot sluh|a poš|ôü is k|ün'my. Ta poš|ôü ta kup|yü mu pan ryšč'|alku. Y vün püš|ou ta s'ü na k|amîn'a taj p|očaü svyst|aty. A k|ôn'i p|očaly d|uže skak|aty, yhr|aty. Pryhn|aü ov|ün ü več|êri k|ôn'i a pan p|očaü zv|idaty. K|aže: Iv|anku, cy p|asly k|ôn'i. Ov|ün k|aže, p|asly. K|aže pan, što čom|u tak|i k|ôn'i hol|ônni. A Iv|an k|aže: ta p|asly k|ôn'i ta ne zn|au, čom|u holonn'i. Kaže pan: p|üdu ja teb|e z|aütra vartov|aty. K|aže Iv|an: d|obre. Pühn|aü Iv|an k|ôn'i taj s'ü na k|amîn'a taj p|očaü svyst|aty. A tot p|an byü u r|išču ta iak uv|yd'iü iak Iv|an p|očaü svyst|aty, k|ôn'i počal|y yhr|aty. I pan p|očaü yhr|aty. Pryš|ôü pan dom|üch y zv|idať ioh|o p|an'ija. Čom|u ty tak|y c|urav|y. K|aže pan: u nas je tak|y sluh|a, što kol|y i|ane svyst|aty... Taj k|aže p|an'ija: id|y ho prykl|yč naj i ja č|üü, iak ovün zn|aje svyst|aty.

Poš|oṽ ran za sluh|om i prykl|ykaṽ ioh|o. I pryš|oṽ sluh|a taj
p|očaṽ svyst|aty a p|an'ija saž|ala chřib i počal|a yhr|aty taj
yhr|ala takṽ yz lorp|atōṽ.

Записано дня 12. XII. 1933 від Василя Звоняря, літ 11.

39. Заріча. — Zar|ič'a.

За |Anc'u Zar|ič'ku.

Do t|ōi chviŋi, d|okūd on|a ž|yla ĩak ne zn|aiuča, tak rob|yla
ĩak dr|uhŋi. Pot|ōmu ĩak m|ala z 18 r|okūṽ, tohd|ы b|ыla um|eŋla
na kor|otkыi čas. Pot|ōmu ž|yla t|ak, ŧto uŧ|e ne chod|yla p|o
s'vŋtu, us|e b|ыla na ch|ыzi na pōd|i. Solomn'|ana ch|ыža
b|ыla. Tam ž|yla na pōd|i ĩak l|iŧto tak z|yму. ĩak sp|ala, pūd
holov|ōṽ быṽ kытач'|ok a ver|etkōṽ s'a kr|ыla. U hov|ŋn'a maĳ
būš p|ostyla. Kol|y p|ostyla, tohd|ы ne ch|ōŋla hovor|yty ny
sk|ыm, lyšek tohd|ы pryĳm|ala yd s|ōbi č'|ēŋač, kol|y ne p|ostyla.
Tak k|ažuŧ, ŧto raz zēm|a s'a tr'jas|a. On|a roskaz|ala, ob|ы
na č'otyр'|och mŋst|ach n|auchrest kon|ēc' stol|a psauṽыrĳa s'a
spŋv|ala. I tak ut t|oho č'|asu u Zariču tot|os'a prod|ōuŧat do
dnēšn'oho dn'a. Za to ne ĩe n'i odn|oho č'olov|ika u sēŋi, st|oby
ae d|au ŧto i čas psauṽыr'ju — to ĩe būše ĩak raz u r|ōc'ŋ — za
pom|eršыch abo za n|yščыch.

On|a zn|ala za pom|eršыch kaz|aty. N|arod iš|oṽ id n'ūṽ
zvŋdaly s'a za sv|oych r|odyčūṽ. On|a pak r|adyla dat|y na
sl|uŧbu na parast|as. Hovor|yla tk|o ĩak s'a nach|odyŧ cy na
m|ukach cy ṽ d|ōbrūm.

Īiĳi brac'k|ыi сын ch|ōŋi čyn|yty ch|ыžu na t|ūm m|isŧi, de
ov|ūn ch|ыžu p|oklaṽ. On|a ne dav|ala. Kaz|ala: čyn|y na
dr|uhūm m|is'ŧi. Ovūn ne posl|uchaṽ aĳ p|oklaṽ na t|ūm, de slam
ch|ōŋi. R|ozum mu быṽ rochыb|yṽ, ĩak pereĳš|ōṽ do ch|ыzi.

Записано дня 11. XII. 1933 від Булезии Данила, літ 54.

40. Дунк|овиця. — Dunk|ovyc'a.

За c|arĳa.

Быṽ ĳ|eden c|ar', maṽ tr'ĳoch сын|ū. On|y l'ub|yly chod|yty
na vad|asku. Dva b|ыly st|arŧi roz|umnŋi, a tr|eŧyĳi быṽ mol|ot-
šыĳi m|alo быṽ durn|ыi. Pūš|y ĳedn|oho dn'|a na vad|asku. Otēc'

im r|ano rosказ|ау, што котр|ыі іом|у маі кр|аśśоіе р|оѣа убі|е, т|ѡму вүн д|ас'с' sv|оіе сар|ү¹ство. А мал|ѡму дау маі стар|у с|ураву р|уśку. Мал|ыі уб|ыу так|оіе роѣа, што рүт к|аждым пер|ом быу звоноѣ'ок. Так прын|үс вүн sv|ому вүтс'у. Д|але ich Zahn|ау отѣс' наз|ат іедн|оho dn'a, што котр|ыі де стр|ілыт, |үт'і уз'm|е жон|у. Ст|аршыі стр|ілыу до іедн|оho с|ар'ја а др|ухыі мол|отшыі до др|уho с|ар'ја а тр|ѣтыі м|еншыі мол|оژیі стр|ілыу u моѣ|ыло. Так он|ы vern|улы s'a u veѣ|ѣrі dom|ію. К|аждыі каз|ау, д|е вүн стр|ілыу. Ст|аршыі к|аже, ја стр|ілыу до іедн|оho с|ар|ја. Отѣс' іом|у к|аже, та |үт'і ѡз'm|еś жон|у. Др|ухыі мол|отшыі к|аже, ја стр|ілыу до др|уho с|ар|ја. Ты |үт'і оз'm|еś жон|у. Трѣтыі мол|отшыі дурн|ыі к|аже, ја стр|ілыу u моѣ|ыло. Отѣс' іом|у к|аже: ты |ѡз'm|еś |үт'і жон|у. А сын іом|у сѣс' к|аже: так u моѣ|ыі м|оже б|ыты жон|а. То м|оже б|ыты ж|аба. Отѣс' іом|у к|аже, т|амж іе tv|оја жон|а. Іедн|оho dn'|а б|ыла sv|адба. Ст|аршыі поśоу до одн|оho с|ар'ја а др|ухыі sered|уśшыі до др|уhoho с|ар'ја а трѣтыі м|еншыі дурн|ыі поśоу id моѣ|ылу. Там на n'|оho ж|аба |ѡчы |упулыла іак т|аріі. Уз'|ау овүн ж|абу і прывү¹ domю. Ст|аршым сын|ам д|ау сар' маі кр|аśśі pal|аты, дурн|ѡму стар|у с|ураву. По sv|albі іедн|оho dn'|а д|аіе сар|іск|ыкаты sv|оych сын|юу yz nevіstk|amy на host|ynu. Ov|үн chѡt|ію poznaком|ytys'a ys sv|оymy nevіstk|amy. Ст|арші сын|ы smіchov|aly s'a iz дурн|оho, аѣ|еі ты sv|ѡію жон|у запыт|ылкаś u r'|аб|un та прынес|еś до n'|ан'a на host|ynu. Iv|ан s'a зажур|ыу tot, по пр|ауді іак овүн ys sv|оіѡу жон|ѡу п|үде на host|ynu. On|а іом|у skаз|ала, ny жүр|ys'a ты, іd|ы yper|ed, ја opst|ану d|ома. Іак б|уде дожд| p|адаты, тоhd|ы ја s'a б|уду м|ыты. Іак б|уде бл|ыскаты, ја s'a б|уду ubыр|аты, іак б|уде hрым|іты, ја тоhd|ы б|уду it|ы на br|іc'і. Так і б|ыло. Іак zahrem|іло а ж|аба прыіś|а u zolot|юу br|іc'і і zolot|üm pl|ату ubр|ата. А ст|аршыч сын|юу ж|оны б|ылы уж|е на міс'с'і. Іак ж|аба зайś|а до pal|аты, то nevіstk|ы ст|арші он' нар|удылы s'a. І posіd|aly на host|ynu. І ст|арші nevіstk|ы han'b|ылы s'a, што іілы та u rukav|ы пуśč'|aly күстк|ы і kolač|і. А по host|yn'і сар' к|аже, будем|е yhr|аты. Так уз'|ау вүн p|erśыі раз ж|абу yhr|аты а ж|аба іак yhr|ала ys с|ар'іом machн|ула одн|оу рук|оу а sper|ed і|оho.

¹ Ця форма засвоена у школі місто діалектичної: ргүвүч.

pal|atы st|ala d|uže kr|asna ruk|a izzolat|ôu r|ыркôu. Es|e c|ar'ju d|uže pofub|ylo s'a. Tohd|ы ovün uz'|au st|aršu nevîstku ihr|aty. A st|arša d|umala ĵak on|a machn|e ruk|ôu to iz nêiî st|anes'a rîk|a. Īak machn|ula a ot|a str|ava br|ызnula c|ar'ju do oč|ej. Tohd|ы car' utpr|ošovaus'a, što bud|e d|osta. I tak ro-zyišl|y s'a iz host|yny. Īak pryîšl|y dom|ûu a ž|aba upi|at ubr|ala s'a u k|ôžu. Dr|uhыi raz ž|aba izv|ella k|ôžu, a ĵêiî gazd|a zab|yу kôž|uch u pič'. Ž|aba pryîšl|a, d|uže s'a zažur|yla za sv|ojeу k|ôžou a zv|idala ĵoh|o, de ov|ün d'îu k|ôžu. Vün kaz|au, što ov|ün zab|yу u pič, ob|ы bülše ne br|ala na s'|a k|ôžu. Tohd|ы on|a rošš|erdylas'a i kaz|ala ĵom|u, što ĵüi by šče tr|eba try dn|y k|ôžu nos|yty. Dalše by b|ыla st|ala žon|ôu. I tak püšl|a za mo-r'ĵa a ĵoh|o lyš|yla sam|oho.

Записано дня 12. XII. 1933 від Івана Мондика, 20 літ.
Ученик III. гор. кляси.

41. Крива. — Kr|yva.

Na rob|ôfi u Fr|anciĵi.

U n|as ne b|ыlo rob|oty. T|uĵky zač|ala s'a b|ыla rob|ota u b|any. Rob|yls'me pûu r|oka. D|ale s'a zast|avyla ta rob|ota. Pryišl|ys'me ût t|ыch pan|û, štob|ы nam d|aly ĵak|oje s'vîdîtel-stv|o na rob|otu. A stымыs'me püšl|y do Seuř|uša na posredko-vat|elnu a t|am nas udobr|aly na k|ontrat do Fr|anciĵi do ko-p|aIn'i. Zahn|aly nam pys|emno z |Užhor|odu, ab|ыs'me išl|y h|et. Püšl|ys'me do Užhor|odu, t|am nam ĵudaly p|asy a ĵûtty-s'me püšl|y do Pr|ahы, tam nas n|azad uz'|aly na opsent|irku, ĵûtty-s'me püšl|y aš ĉ|erez N'îm|eččynu až do Fr|anciĵi do T|ulu. T|amys'me syđily try dn|ы, d|okы ne pryîš|ôu tot p|an, št|os'me b|ыly pryđil|en'i do ĵ|oho b|an'i. |Uřtamys'me s T|ulu püšl|y na m|isto, de ot|a b|an'a b|ыla. T|amys'me dên' popoč|yly a dr|uhыi dên' püšl|ys'me do b|an'i rob|yty. Zapust|yly nas v|u-s'îmsto pĵad|es'at m|etrû hlub|oko. K|oĵem iš|ôu dol|û, ta t|ak h|ejы n'a pûdryv|alo. Ta u p|eršyĵ raz ĵem iš|ôu, ne b|ыu ĵem š|uha u b|any, str|ašno my b|ыlo pûd zeml|ôu. Šl|ys'me piši ûd š|achtu tr|ysta m|etrû na ot|o m|isto, d|eš'mы st|aly rob|yty. T|a-

мыс'ме роб|ылы з |uh|om u kořark|ach s'me v|ezly dol|û b|ere-
hom yd štr|êc'î, de kûn' vag|оны dov|ožovaу. Іакым udrob|ыу
š|ichtu, |ûtfys'me s'a ubern|uly dom|û, |ûšlys'me von ê|ôrn'î,
zamašč|ên'î, pûšl|ys'me u мыv|arn'u, |ûмыlys'me s'a i t|akы-
s'me pryšl|y do bar|aku. Іšl|ys'me sôb|î zhot|ovyly. Sam|is'me
sôb|î var|yly kr|umpfî, makar|оны, mn'|asa, molok|a, vyn|a
p|yly d|osta, tam je za dva fr|aŋкы Іiter a pot|môu іšl|ys'me
n|ykaty іak|ыî s'vît. D|obгыî tam s'v|ît, kob|ы tak|ыî u n|as,
rob|оты d|osta. Tam vesel|ыî s'vît. K|aždojî nêdîfî bal, ihr|a-
lys'me z dîuk|amy ta|ij|ans'кыму, franc|us'кыму.

Там tak|oje s'|ato b|ыло, ubyr|ajuts'a u іak|oje p|ir'ja uber|a-
juts'a u іak|ojes' pl|aťa ĉudern|astoje. Іed|en trumb|eĉe u trum-
b|etu, іedn|ы s'piv|ajut a u іedn|oho je b|uksa ta zbyr|ajut, ne
mož zn|aty n|a što.

Записано дня 15. VI. 1934 від Петра Копина, літ 33.

42. Чума. — Ć|uma.

U Alb|an'iîf.

Там мы pereb|ыly m|is'ac'a janu|ara, febru|ara, m|arciuša.
Ćerez c'îl|u z|ymu |an'î mor|ozu an'î s'n'|ihu. Mîs'ac'a m|ar-
ciuša ust|alys'me r|ano, v|ydyme a ok|olo nas p|ole zabil|ilo.
To st|arî Iude kaz|aly tam, što to l|edva pamn'at|aut, što to
m|alo sn'ihu taî m|alo mor|ozu tohd|ы b|ыло. D|ale мы |ûfьy
perejšl|y d|alše za rob|otôu i rob|yls'me mal|u štr|eku. Na dr|u-
hoje m|isto perejšl|ys'me, s|amo ot|os'me rob|yly. Alb|an'iîja
tak|a zal|yšena kraj|ina, što tam d|otid' ne b|ыло an'î žefîznojî
dor|ohы, an'î orsag|a. An'î v|ozüu u n|ych ne b|ыло tak|ыch,
іak u n|as, to u n|ych b|ыly lыš tak'î fašk'î kar|еты z dvom|a
kol|esы, ta b|ыly |utesan'î z d|ereva a zverĉ|ên'î iz zefîza. Na
t|üm n|yĉ. Tak|a fašk|a kar|eta, |ynše ne upr'jah|aly do nêîf,
lыš dva b|uvoly. I tym b|ыло što voloĉ|yty. Maî p|erš v|idîly naš
vüz, іak m|ы perejšl|y a іšl|y on|y to n|ykaty, bo tak|oje n|ygda
ne v|yĉfily. S|ylovaly p|jat t|ыs'aĉ lir. Našî ne mohl|y іim dat|y.
U m|ene sam|oho b|ыly dvî p|ary ĉ'|obotü. To b|ыла u m|ene
іak rez|erva. I і|a im d|ôuho ne smîu uk|azovaty, bo іta|ij|an-
s'k'î p|ostы uz'|aly бы b|ыly. Та і|a ot|o kr|aĉc'î prod|aу za

tr|ysta l|ir. No |ale tam nast|alo nam upi|at l|ycho. Bětich nastup|yū, mal|arija. Tot čolovik, k|otryi byu m|alo ch|ytryi, mih sob|i m|alo hroš|ej izrob|yty, to lyš tym mih sob|i pomoč|y ūd mal|ariji. Vyta tam s|ylna p|alenska, nazyv|aly ji r|ak'ija. K|o maū hr|ōši a m|ūh chosnov|aty tot|u p|alenu, tak tot b|etūh ne dūst|aū tak sk|oro. Vyly tak'ji maī syl'n|iši a maī tīln|ysti I|ude, tyx m|aj sk|oro ūkončyla. Ia tūlko šč|as'c'a m|aū, m|aūjem p|yla s|ebe k|olo p|atsto Iir a lyš tōū r|ak'ijou s'a hojiū.

Записано дня 8. X. 1933 від Микули Гелетея, літ 44.

43. Поляна. — P|ol'ana.

Iak nazyv|alo s'a sel|o d|aūno.

D|aūno nazyv|alos'a sel|o Dičkov|yc'a — Velykyi Vystryi. Tam dvī cervk|y byv|aly. Pryšl|a ūmītka u ūrubala n|arūd. Iedn|a b|aba zaopst|alas'a. On|a pryšl|a tuī do P|ol'any na z|ymu a nasuš|yla sōbī i|ablok ta s|ypala na p|ūd. Y jak sn'ih prol|iz, ta pūšl|a za t|yma i|ablykamy. Na pōd|i byu medv|iđ ta i|ablyka poī|fū. Pryš|ou p|otūm z Verchov|yny ied|en čolovik, mn'a mu bylo D|eško. Pobudov|aūs'a u pom|ale sel|o pobudov|alos'a i nazv|aly Dič'kov|yc'u.

Записано від старої баби в р. 1922.

44. Неліпено. — Něl'ipeno.

Polotn|o.

S|iјeme kon|ōp'i, d|ale berem|e iich naper|ed b|iŋi pot|ōmu zil|ēn'i. U i|den t|yždēn' m|očať u moč|ylo. B|iŋi stoj|ať za t|yždēn'. Jak ūmoknuť, to iich ūmočeme i perem|ijeme u č|ysti vōd|i. A p|ak iich kladem|e suš|yty, rost|avyme ta naī schn|uť. Jak ūschnuť, tod|y iich izvī|ažeme u i|eŋno ta pot|ōmu ich trem|e na t|erlycy. P|ervyi raz trem|e na tak'ji, što velyk|oje pazd'ir'ja pad|e doI|i a p|ak pot|omu na dr|uh'i t|erlycy d|očysta. ūč|mychaјeme. Pot|ōmu m|yčeme na šč|ety. Pak pryvvyv|ajeme na kud|ēlu i pr'jadem|e na veret|ena. Kud|ēla to p|alyc'a tōust|a.

Іак пр'іадем|е, то с'адеме на stol|êc' ta pryprēm|е u pov|alu. Та з|ыідemes'а u іедn|u ch|ызу, v|eç'ur ta пр'іадем|е і spів|а-іеме. Ідем|е на пр'іачс|ы. Іак іспр'іадем|е, то tod|ы v|іем|е на motov|ylo. L|yçyme на dv|ajc'āt pasm. U іenn|üm p|asmu іе dv|ajc'āt çysn|yc' а çysn|ycy іе try n|ыtk|ы. Pak іzd|oіmeme dól|і, pak kladem|е u zv|ar'ku tajс'а |uzvaryt'. Pot|omu |uzvaryts'а s|u-šyts'а і pak kladem|е на vēr't|enk|ы і z|oіieme на klub|ok. D|ale snuіem|е на snov|alнycy navyv|ajіeme на kr|osna і tçem|e c|üvk|ы. Toпk|oіe tçut' на sorock|ы а tovtс|oіe на p|achт|ы, mіch|ы.

Оповідала в р. 1922 газдиня, около 30 літ.

45. Чинадієво. — Čynad'іjevo.

Püp і m|urnyk.

Püp іš|ou p|otôust|ы і а tot m|urnyk і tot tôust|ы. Та tot m|urnyk kaz|au, oš sym bitaпgüm dobr'і ž|ыты n|a svіtі, ne r|oblat' nyç. А tot püp ob|erne s'а та k|aže mu: tak v|ы d|umaјete sôb|і |oš nam l|echkoіe žyt'а. Та, k|aže, chodīt izo mn|ôu, pan maіster, а prys'ahnіts'а, іа vas n|auçu popov|aty аі ny otпovід|ajte s'а ūd m|oіüu sl|užбы nik|oly. Tot m|aіster z|fіз dol|ü is тых ал|а-šüu, dal|y sôbі r|uky, таі tohd|ы uz'al|ys'а на іедn|u dor|ôhu таі іd|ut sôbі hovор'јач|y ob|adva. Іак іš|y dor|ohôu ob|adva а на tot|o nadüіš|o odn|o dūuça tryн|ac'atr|üçnoіe таі k|aže: p|ane |otçe, chod|īt raz dv|a за mn|ôu, bo n'|an'o kon|auf' а cho|ats'а spovід|aty. А іbo tot|a dor|oha б|ыла јак|ых 20 kilo-m|etrüu dal|eko. І p|an ot|êc' skaz|au tôm|u m|urnykovy. Kažê, pan m|aіster, chod|īt izomn|ôu та b|udu vas uç|yты podav|aty. Та pryš|y do t|ôіі ch|іžі, otвor|yly dvêrі ot|a chvor|ota d|uže ud|aryla smr|odom, p|ül|ы v|ozduch. Toud|ы otêc' duch|ôu-ныі k|aže: pan m|aіster, chod|īt і v|ы do ch|іžі. Püš|ou ovün do ch|іžі та d|uže ho ud|aryu tot smr|üd ned|obг|ы. Pob|ыu tam tr|y mін|uty і uz'|au sk|ôrі it|y s ch|іžі. Sjašč|enyk |uіšoу von та k|aže m|aіstrovу, та çôm|u іа б|ыу z іедn|u hod|yny u tüu ch|yžy а v|ы ne h|odны б|ыты і 10 minut. Тым ç|asom uz'al|y s'а oba|іe і naz|ad іdut dor|ohôu. На tot|u p|aru mін|ut pryb|іhne chl|ô-pêc' іed|en і k|aže: p|ane |otçe, p|oіte, bo m|ama kon|auf.

A jak pryšl|y it t|üü ch|yžy, m|urnyk v|id|ü, oš tam červ|eny| p|apir pryb|yty| na t|üü ch|yžy ta k|aže, ta tu| idet|e spov|id|aty? M|urnyk na ot|o k|aže, ta tu| tifus je. Ta k|aže chod|it| za mn|öü — p|üp kaz|au m|aj|strov|y. K|aže, p|ane |otč|e, ch|öf| i|a s'a ro-bož|yü kolo v|as, ož ja b|udu z v|amy chod|yty, a b|ülš|e iz v|amy n|ygd|a ny ch|öč'ü chod|yty. No v|ydyte, p|üp kaz|au, jak|a n|aša sl|užba d|obra, što už|e do s|ej|ü ch|yž|ü ne ch|öč|ete it|y. Tohd|y pov|ü m|urnyk, b|ülš|e ja ne budu hovor|yty na p|ö|p|ü, oš tak|y| abo tak|y|.

Записано дня 3. VI. 1934 від Василя Бубряка, літ 52.

46. Великі Лучки. — Vel'iki Luč'ky.

(Оповідання записане на грамофон Pathé в Празі дня 21. IX. 1929, плита переходується у Чеській Академії Наук під ч. 1526.)

Ia vam rosk|ažu za da|un|oho i boh|atoho č'olov|ika. B|yü jed|en č'olov|ik ma|ü jedn|oho s|yna i d|uže by|ü šyk|ö|ny| do maj|ster|stva. Nedal|eko ü sus'|d'|ich by|ü id|en kov|ač'. A ü da|un|y|ch č'as|ach iden kov|ač' to b|yü vel|yky| m|aj|ster. Poš|ou v|ün do kovač'|a i k|aže: pane m|aj|ster, ne uz'al|y by v|y m|oho s|yna uč|yty's'a za tak|oho m|aj|stra, za kovač'|a jak i v|y? Pr|öš|u, k|aže, č|ö|m|u n'it, ja v|öz'mu. B|ude ü m|ene try r|öky i nauč|yt'-s'a. Ale m|usy|t| rob|yty, k|aže gazd|a. A d|e m|ü| s|yn ne m|öže rob|yty, m|ü| s|yn tak|y| šyk|ö|ny|, čto v|ün lem b|ude pozer|aty i nauč|yts'a d|öbr|ü. Na| b|ude t|ak, glazdo, jak i v|y k|ažete, k|aže kov|ač'. Pryš|öü gazd|a do kovač'|a i pryv|üch s|yna i pryv|üs i|ö|m|u jed|en stol|éc' i t|am ho posad|yü, št|öby syđ|ü. Syđ|ü v|ün tak i pozer|au na tu rob|ötu za try r|öky. U try r|öky kov|ač' i|ö|h|o vypust|yü i v|ün p|üš|ou dom|ü. Gazd|a nakup|yü i|ö|m|u üs'|aku sers|amu jak|u do kov|ač'|stva pot|re|bno: ž|él|izo i tohd|y zač'|au s|yn kov|aty.

Zv|ida|t| s'a i|ö|h|o ot|éc': št|ö budeš, s|yne, pr|avyty? — Ia b|udu pr|avyty f|é|isu. — Dobr|ü, rob|y. Z|ač'|au rob|yty f|é|isu, b|ü|e, ale s|és' v|ydyt|, št|ö to mu s'a ne u|d|aj|e. K|aže ot|éc': s|yne, ne b|ude s t|oho f|é|isa! — A keđ ne b|ude f|é|isa, b|ude klep|ač'. Kaže ot|éc': rob|y d|ale. — R|öbyt|. K|aže star|y|: ne b|ude s t|oho, s|yne, klep|ač'! No, k|eđ ne b|ude klep|ač', ta b|ude

s t|oho b|arka. — R|obyť d|ale. Star|yĭ poz|erať, ne b|ude s t|oho, s|yne, b|arka! — No kĕď ne b|ude b|arka, tak b|ude š|ylo! — Ne b|ude š|ylo a b|ude ihl|a! V|yďŭ star|yĭ, ťto ũ kün-c|y ihl|a ne b|yla.

Оповідав Дмитро Драга, около 20 літ.

47. Страбичово. — Strabyčovo.

1. Za Bĭhar|ĭ Jurk|a.

Bĭhar|ĭ Jurk|o s'ĭmdes'atr|očnyĭ um|er. I ĭak um|er pry|š|oŭ na sĕs' svĭt kon'|om, kon'|om s'a st|aŭ i vŭz k|amĭn' iz v|ozom. Na v|oź'ĭ by|u k|amĭn' y b|y|u, u n'|oho k|očiš, ťto hn|aŭ. T|ams'a tr|afyly dv|oĭe I|ude, ťto ne byrov|aŭ v|uťahnuty z v|a-gaša vŭz. A ty dva I|udy pomah|aly druč'|aty. I p|otom ov|ŭn skaz|aŭ I|uďom, ob|y z n'|oho zv|erhly kant|ar ta b|ude z n|yma hovor|yty. A ty I|udy kaz|aly, ťto ne zm|ĭtnuť, bo s'a ĭoh|o b|oĭať. A v|ŭn skaz|aŭ: vy I|udy men|e s'a ne b|ŭĭte, bo ĭa strabyč|ŭs'kyĭ Jurk|o Bĭhar|ĭ. — Ta on|y s'a ĭoh|o zv|ĭdaly, oš t|ak, ťto vŭn Jurk|o Bĭhar|ĭ. Ta pozv|ĭdaly ĭoh|o, oš pr|ŭšto vŭn k|a-mĭn' v|ozyť. — A v|ŭn skaz|aŭ, ťto ov|ŭn m|usyť, bo to ĭoh|o pok|uta k|amĭn' voz|yty. A pros|yŭ, ĭich, ob|y fam|ĭlia dal|a mu na služb|y, na parastaš|i, ab|y mu sk|orše d|ušu spoko|ily, bo d|oŭho m|aje pok|utovaty.

Dr|uhyj raz yš|oŭ ys por|oźn'oŭ br|yčk'oŭ strabyč|ŭs'kym or-sag|om y k|oš'ĭš na v|oź'ĭ z nym. Y tam zustr|ĭtyŭ ĭedn|oho č'olô-v|ĭka strabyč|ŭs'koho, ťto kos|yŭ. Y tam st|aŭ kolo t|oho č'olô-v|ĭka yz br|yč'k'oŭ. Y k|očiš poš|oŭ u k'ender|yc'u y v|ŭn is tym č'olôv|ĭkom poš|oŭ hovor|yty. I t|ot č'olôvĭk n|ač'aŭ ŭĭk|aty, nap|udyŭs'a. Y kŭn' pov|ŭŭ, ne ŭĭk|ajte a p|oĭte lem s'ud|a, b|udu z v|amy hovor|yty. A vŭn k|aže: ta ťt|o vy za ĭed|en? — A v|ŭn k|aže mu: „k|ŭn'“. — Zv|erš'te kant|ar yz n'|a, b|udu z v|amy hovor|yty. — No ov|ŭn s'a zv|ĭdaŭ, ťto ty za ĭed|en. — K|aže ĭak ty b|udeš, kĕď ty k|ŭn'. ĭa, k|aže, ne k|ŭn', ĭa, k|aže, Bĭhar|ĭ Jurk|o, ťto ŭm|er. Ta k|aže, č'ôm|u ty kon'|om ch|odyš? — A vŭn k|aže, ĭa m|ušu chod|yty d|okŭf za svoj|e ne odsl|užu. — Ta k|aže mu d|okŭf b|udeš ĭešč|e služ|yty? — Ta k|aže, s'|č'e za s'ĭm r|okŭŭ. Ta k|aže mu, ťtos' do tĕpĕr' rob|yŭ? K|aže, do

têpêr' k|amîn' voz|yviem, a už|e têtêr' dosl|uhnu, ta už|e lem por|ožn'u br|yč'ku v|ôžu. — Та k|aže vün òm|u, ta ỳ kotr|ohe p|ana tь sl|užyš? To vün òm|u k|aže: ta ỳ t|ohe, što u k'ender|ycy syd|yť. — Та k|aže mu: cy sl|obüdno ys tьm p|anom hovor|yty? — Y vün k|aže: ne sl|obüdno. Y t|ũlko vün òm|u pov|ũu, oby d|oma nakaz|au òho fam|yliiũ, ob|ы dav|aly na parastaš|ĩ na služb|ы, ob|ы sk|orše dosluž|yу. Y tak tot|a fam|ylija tot|o uć|ula y zaудal|y do pop|a toh|o čolôv|ika, što z nym hovor|yу. Y òh|o pũp daу zakl|ykaty do s|ebe, òh|o s'a zv|ĩdaу, cy h|odna to pr|auđa b|ыty, što vün yz n|ym hovor|yу. Y vün pov|ũu, što p|at raz s'a pob|ožyť, što vün z n|ym hovor|yу. I tak ũt toud|ы n|ytko ho b|ũlše ne v|yďũ, už|e ne ch|odyť. — To pr|auđa byla. To b|ыlo ỳ Strabič|ovĩ. Lub|yу p|yty y ne zn|au nyč čyt|aty. Vün ỳmer perez 15 rokamy. Ž|yje čolov|ik, što kos|yу — Nol|enta.

Повідав дня 19. VIII. 1925 Лукич Иван Лабан.

48. Копнувці. — Корун|ũc'ĩ.

Sel|o Kupun|ũc'ĩ.

Kupun|ũc'ĩ sel|o tak s'a zač'|alo. U pr|ychôdĩ maď|arių do Pan|on'ii i|eden ofic|ir' |imn'a mu b|ыlo Korin|ôу. |Ūn na tũm p|oly ỳmer, d|e têtêr' sel|o Kupun|ũc'ĩ. Kol|y Kor'|atovyč zaosnov|au Podkarp|ats'ku Rus' rus|ynamy, tohd|ы k|až'da fam|ylija, d|e poľub|yla sôb|ĩ m|ĩsto d|ĩĩa sel|a, y tam s'a ost|ala. Dvĩ fam|ylii ost|alys'a na Kupunovũm p|oly y t|am zaosnov|aly sel|o, kotr|oje naz|ыvats'a y do dn|ês' Kopynũ(у)c'ĩ.

Повідав 23. VIII. 1923 Илія Петах, літ 54.

49. Ляхувці. — L'ach|ũc'ĩ.

1. Vync|arky.

Ta t|o s'a poi|avyť, kol|y mĩ|akne vyn|o. On|y tak kr|ykajuť, ĵak sverd|an. On|a d|ôuža ĵak k|onyk, Ńo po trav|ĩ sk|ače, m|aje d|ôuh'ĩ |uizь. Kr|ыla m|aje dôuh'ĩ. Ona skr|epče noh|amy. Tak|a b|ude ỳ r'ĩ|ad. Počyn|auť od |Ylyja kr|ykaty až d|oky mor|oz ne b|ude.

2. Za ďak|a y m|elnyka.

Ta b|ylo de ne b|ylo ū semŭm|gr|ads'kŭm kr|ajŭ, de mač'k|y s|alo v|ažyly a ps|y na v|artĭ stoj|aly, de s'a tak m|aly n|aš'ĭ nepryj|atĕfĭ na s|ylach, ĭak pĭs|ok na v|ylach. Ta b|ylo ĭedn|o sel|o. A ū tŭm sĕf'ĭ d|uže chud|obnŭm b|yly dvoj|e kum|ove. Ieden b|yŭ uč|ytĕfĭ vad' d|ak (m|y tak kažeme) a dr|uhyĭ m|elnyk. Tak d|ak dodakov|aŭ, što ne b|ylo ch|ĭĭba. Kaže ďak|uľa sv|ŏmu čolŏv'ĭkovy: id|y t|y do k|uma pros|y chŏt' lem dvĭ m|yrky z|erna, bo poh|yneme z h|olodu ū tŭm pust|ŭm sĕf'ĭ. Tot pŭš|ŏŭ do k|uma na z|erno ta han'b|yŭs'a pros|yty. Izn'|aŭ š|apku z holov|y ta ūs|e zm|ykaŭ on' c'|apkalo z n|ĕjĭ, šo ne zn|aŭ ĭak sl|ovo reč|y. M|elnyk k|aže: k|ume, ta kaž'ĭt sl|ovo, što dašt|o vam tr|eba. — Oĭ, k|aže, han'b|ĭu s'a vam kaz|aty. — Ta lem kaž'ĭt, k'|ebys'te b|yly k|ŭmc'u tak'ĭ d|ŏbrĭ, t|a b|ys'te m|y dvĭ m|yrky z|erna poz|yčyly. No ūď|ačno, k|ume, ūď|ačno. — M|elnyk skaz|aŭ leg|yn'ŭm napit'fuv|aty dvĭ m|yrky pšen|yc'ĭ. — No, k|ŭmc'u, ta š|o to b|ude koštov|aty? — Ta n|yč' k|ŭmc'u, ĭak umr|u, ta b|udete m|y psalt|yr'ĭu čyt|aty za try n|očy. — Oĭ, k|ŭmc'u, ūď|ačno, ūďačno p|ŭĭdu. — Tak ĭedn|u nŭč' lež|alo t|ĭlo ū ch|yžy, ĭak ūm|er m|elnyk. A ďak č|ytať saŭt|yr'ĭu p|eršu nŭč', a m|elnyk ū p|ŭnočy ūst|ane a ūš|ytkka č|ĕľaď ut|ĭkla z ch|ĭžĭ, ĭak v|yďfĭla ūmerl|oho ūst|aty, lem d|ak zŭst|aŭ s|am. Na dr|uhu n|ŭč' ūže m|elnyk ne ūstav|aŭ. |Abo na tr|ĕfu nŭč' ūže tr|eba čyt|aty na temet|ovĭ psaut|yr'ĭu. A t|am ūže ďak m|us'ĭŭ sŏb'ĭ n|esty kad|ylnyc'u y s'ač|enu v|ŏdu y kr|eĭdu y stol|ĕč' y st|olyk. Ta u p|ŭnočy pr|yĭduť dva č'|ornĭ ps|y, začn|uť hrest|y ĭ|amu m|elnyku. A ďak maŭ p|alyc'u kryv|uľu yz kr|yvŏŭ hol|ŏŭkŏŭ, a ps|y |uhrebly sk|oru a ďak kryv|uľŏŭ sk|oru poť|ah id s|ŏbĭ. Tot|y popr|avylys'a na č|ornych pask|udnych ĭud|y, ta poč'a|ly kaz|aty, d|aj nam, bo to n|aše. Ūn kaz|aŭ, dones'ĭt m|y ĭed|en m|eter z|olota, to vam d|am. D|oka ūn|y z|oloto don|esly a kohut|y zaspĭv|aly ta on|y prop|aly ĭis|y l|amľučy on' do p|ekla, a d|ak sŏb'ĭ z|olotom zŭst|aŭ do r|ana. A r|ano pr|yĭde s'ašč|enyk: A š|to tu r|obyš, cy ne ūz'al|y ŭa ne-č|ysťĭ d|uchy? — Oĭ n'|et, chv|ala B|ohu, don|esly m|eter z|olota, tam s'a opkad|yŭ, ops'at|yŭ s'ač|enŏŭ v|odŏŭ ta ne m|aly do n'a s|yly. Ta tĕp|ĕr'ka fŭrm|anku zaž|ĕn'te ta poď|ĭleme s'a

hrůšm|y. Tot|u sk|oru m|elnykovu pov|ezeme do c|erkvy ta
t|am i| sp|alyme. I tak zro|b|yly. Sk|oru spal|yly ta duš|a m|el-
nyka ulê|ř|ila yšš|k|ory y pol|ê|ř|ila do n|eba.

50. Комаруѣи. — Kom|arũc'ï.

1. Za m|udru d'|iũku.

B|uũ i|den p|an (solgabir|ôũ). B|ulo i|edn|o chud|obnoje sel|o,
m|alo porc|ijũ mn|oho plat|yty. Tĩ l|ude ne h|ôdnĩ b|uly zapla-
t|yty, ta kaz|au i|em, žeb|y ũd|erly t|oho kam|in'a, to ne b|uduf
plat|yty. A i|ed|en č'olov|ik maũ i|ũtam d'|iũku. Ta ũna s'a ho
zv|idař, č'|om s'a ž|uryř. A i|ũn i| pov|řũ, č'|om s'a ž|uryř. A ũn|a
mu pov|ř|ila, žeb|y pũš|ly do t|oho p|ana, žeb|y zar|ř|zaũ, to ũn|y
ũd|eruř. Tot p|an k|aže, kêd' on|a tak|a m|udra, žeb|y on|a
natk|ala š|ařa i|edn|ômu regim|entovy is tych vol|okon, šo v|ym-
knuũ. Otêc' pũš|ou dom|ũ, ta i|ĩ pov|řũ tot|o. ũna k|aže, š|o
vy s'a, n'|an'u, ž|uryřte. Ta pob|ř|hla pũd šp|arhed y don|esla
tr|ř|sku ta d|ala ũtêc'ovy, žeb|y pon'|ũs, žeb|y pr|avyly kr|osna.
A ũn k|aže, kêd' ũn|a tak|a pr|y|ide, to nai pr|y|ide do m|ene
ũ š|ařu i ne ũ š|ařu, na furm|anc'ï i ne na furm|anc'ï. A ũn|a
pov|ř|ila ũtêc'ovy, žeb|y don'|ũs i|ũ s|ak, ta on|a s'a ũ tot|o ũd'|ř|ila,
aĩ baran|a. On|a s'a ũd'|ř|ila ũ sak s|ř|ila na baran|a tai š|ř|ila noh|amy
tai na baran|ovy syd'|ř|ila. Tai š|ř|ila tak i|ak na furm|anc'ï i ne na
furm|anc'ï, bo i|ř|ila noh|amy i na baran|ovy syd'|ř|ila. Ta on|a
pry|ř|ř|ila ũž|e do t|oho b|ř|van'a. Ta ũn i|em k|aže. Ta kêd' ty tak|a
m|udra, ta b|udeš mo|ř|a žon|a. Ob|ř|s' nyk|omu pr|avo ne sud|yla
bez m|ene. — No a ũn s'a doč'|uũ, že ũn|a sud|yla pr|avo, tai
k|aže: kaz|au i|em ty, že p|ũdeš h|et, kêd' b|udeš bez m|ene su-
d|yty. ũn|a mu k|aže: koly b|ř|la sv|ařba, p|eršy| raz, to mai
b|ude i dr|uhy| raz, koly s'a rozchodž|aiuř. Ta i|ak ũž|e spr|avyũ,
to on|a ho furt s|ylovala: p|y|, bo ũž|e s'a roz|ř|ideme. Ta i|ũ
kaz|au, žeb|y sôb|i br|ala, što i|ĩ nai|myl'|ř|še. Iag ũže roz|ř|ř|ila
s'a sv|ařba, ta ũn|a k|aže k|očišovy: Uprĩh|a| k|ôn'ï do k|ôčĩ.
Ta k|aže, sadž'|aite i|oh|o na vũz, bo vũn mên'ï nai|myl'|ř|šy|. —
Ta ũž|e on|y i|d|ut sv|ř|tom. Ta ũž|e s'a probud|yũ, ta i|ũ k|aže.
Ta i|a kaz|au, žeb|y ty i|ř|ila sam|a. A ũn|a i|ôm|u k|aže: ta ty

kaz|au, što mên'i najmyl' iše, žeb|ы sób|i uz'ala. Ta ты mên' i najmyl' išy, to ja teb|e uz'ala. Ta k|aže, ūbert|aj, k|očišu, k|ón'i dom|ú. Pryšl|y domú, taj têpêr' žyv|uť, koly š'e ne pom|erly.

2. Za c|ar'ja.

B|uų jeden s|ín ta kup|yú sób|i na try k|olesa byc|ygli. Ta chod|yú po s|elach hl|adaty žon|u d|a(i)aku sób|i. Tam púš|ou púd jedn|u ch|yžu, tam b|uly try d|íuky ta pr'j|aly. Ta un|y sób|i hovor|yly, kêď b|ы men|e uz'|au chôt c|ar'jú pek|ar'i, k|aže najst|arša. A mol|odž'a kaže, kêď b|ы men|e chôt k|oč'is uz'|au. A m|aj mol|odž'a k|aže: kêď b|ы men|e uz'|au sam c|ar'i. Ta ún zapys|au pút tóu ch|yžóu l|umer jak|y. Ta vún už|e na dr|uhyi dên' zahn|au sv|oho posl|užanc'a, žeb|ы uz'|au najst|aršu. Ta |ún pryv|jú ta jú kaz|au, šo kaz|ala tohd|ы. Ūna s'a boi|ala, ta pak pov|ila, žeb|ы uz'|au choť lem car'j|jú pek|ar'i. Ta kaz|au, ta p|újdeš za n'|oho. Ūn|a k|aže: č'|om n'e, p|újdu. Ta k|aže, uže j|y za dr|uhóu sered|ušč'óu. Ta pryv|jú i s'a zv|idaų što hovor|yla. A un|a to pov|ila, žeb|ы chôt lem uz'|au k|očiš. Ta uže, k|aže, j|y za najmol|odž'óu. Tak pryv|jú j| t|aj s'a zv|idať, šo t|a kaz|ala. Ta jú kaz|au, što kaz|ala tohd|ы. On|a s'a boi|ala, što d|e ona ta|koje kaz|ala. Kaz|au jú, že j| d|ast zahub|yty, kêď ne pov|ist. On|a pov|ila, kaže, m|ы tak'j| chud|óbn'i, to s'me tak|oje sób|i hovor|yly. Ta vún j| uz'|au za žon|u. Ta jóm|u toťi s'a už|e poddal|y. Ta už|e vún chod|yú na vad|asku a un|a ūrod|yla kr|asnoho chl|opc'a. A ún toťi sestr|ы s'a na n|êj| hn'|ivaly, že un|y za sluh|u, a un|a za s|a-moho c|ar'ja. Ta un|y úd n|êj| toťo uz'al|y taj pokl|aly m|ačku m|ísto t|oho, zakle|ily ta pust|yly ū koš|ar'čyku dol|ú vod|óu. A tam buų st|arы k|erťiz, z|ahorodnyk, ta im|yú, ta s'a d|uže zr|adovaly. Ony ne m|aly d|ity, ta un|y s'a r|adovaly, že im B|oh daų tak|oho kr|asnoho chl|opc'a. Ta un|a pak ūrod|yla i dr|uhoho chl|opc'a tak|oho. I tohd|ы j|oh|o d|oma ne b|ulo. Taj toťo od n|êj| ukr|aly ta j| pokl|aly ps|a, taj toťo pust|yly dolú vod|óu. Ta už|ek vún s'a d|uže zažur|yú. Taj toťo j|im|yú k'|erťiz. K|aže, b|abko, d|au nam B|oh dv|oje d|ity. A plak pozad t|oho zas' bula jedn|a d|ivoč'ka taj toťo ukr|aly úd n|êj|. Ta uže vún d|au j| zamurov|aty do jedn|oho m|ura na jedn|ыch

tak|ych rozp|ufach ta roskaz|au, ob|ы k|aždьi tam pluv|au do
 i|i|i ch|yži. Ta už|e to|í ch|l|ôpc'í pûdros|y a tot d'í|d kup|yу
 i|eden k|ert, žeb|ы maly sv|oje, iak ún ymr|e. Ta un|y doč'uly
 s'a, že y i|edn|ûi i|e hor'í s'pív|ačy| pt|ak a hovor'í|ačy| str|om.
 Ta maj|st|aršy| k|aže: i|a i|d|u za tьm pt|akom. Ta s|i|u na kon'|a.
 Ta ún i|š|ou| na kon'|ovy ta b|ula i|edn|a trav|a a sam v|i|d'i|u
 i|edn|u boč'ku vel|yku. A u tûi b|ôč'e'í syd'í|u i|den d'í|do, ta mu
 k|aže: ne i|d|y tь s|ыnu, vern|y s'a dom|u, bo tam už|e ne i|den
 pûš|ôu| tai ne pry|š|ou| v|ût'ы. Tai mu da|u d'í|do i|edn|o i|ab|ыko,
 ab|ы v|erh i|ab|lokom. Za tьm i|ab|ыkom kon'|om žeb|ы b|i|h.
 Tam i|ab|ыko iak st|ane, ta ún nai| tam kon'|a pry|i|aže. Ta sam
 r|ušy|u ún s'a i|t|y do t|ô|i| už|e hor|ы. Tai vûn s'a r|ušy|u ta na
 n'|oho zah|o|kalo straš|ыmy holos|amy a vûn s'a obz|yrnu|u tai
 t|am s'a opst|au s|yn'im k|amín'om. Tu už|ek mol|odž'y| pûš|ôu|
 za nym tai tot mol|odžy| pûš|ôu| gu t|omu d'í|dovy. Tai k|aže mu:
 vern|y s'a naz|ad, bo tam ne i|e už|e... Ta vûn pûš|ôu| tai mu
 da|u i|ab|ыko, ob|ы v|erh tai hn|au za tьm kon'|om. Tai vûn
 pûš|ôu| tai na n'|oho zah|aukalo straš|ым h|olosom tai vûn s'a
 obz|yrnu|u, tai vûn tam opst|au k|amín'om. Tai d'í|uka k|aže:
 kêd m|ô|i| br|at|a pûš|ly tai i|a pû|idu. Ta un|a s|i|la na kon'|a tai
 un|a tam pûš|a. Un|a iom|u s'a poklon|yla: da| B|ože d|obre
 r|ano, d'í|du! — A d|e tь i|d|eš d'í|voč'ko? A un|a i|om|u k|aže:
 i|d|u do t|ô|i| hor|ы, d|e to| spív|ačy| pt|ak a hovor|ačy| str|om. —
 K|aže: vern|y s'a dom|û, bo tot d'í|do ma|u ž|ыty, d|oky t|oho
 pt|aka ne v|ôz'me d|ako v|ût'ы. Ta vûn k|aže b|uduť na t|a
 h|o|katy, ta |aby|s'a ne obzern|ula. Un|a k|aže: i|a sôb|i| zatk|au
 v|ucha bav|ôunôu, ta i|a ne b|udu č'uty. Ta i|ûi d|au tak|o|i|
 i|ab|ыko, ab|ы v|erh, ab|ы hn|ala za nym kon'|a. I|ab|ыko st|alo
 ta un|a tam i|ab|ыko pry|jaz|ala ta un|a sôb|i| zatk|ala v|ucha,
 ta un|a i|d|e. Ta už|e i|ag b|ula kolo t|oho, ta už|e ôn' kr|ыlamy
 na n'|u b|uly tr|epaly. A un|a lem sk|oro to|o u|chop|yla ta to|o
 uš|ыtko s'a tam zarv|alo. Un|a uz'|ala t|oho str|oma i spív|ač' |oho
 pt|aka a| žьv|u v|odu, tai i|š|a br|ыska|učy uš|ыtko. Za n'ôu| i|š|ly
 ta hovor|yly, ta mьi zasp|aly. Un|a k|aže: o|i zasp|aly бь vьi na
 v|i|ky. Ta un|a už|e ich v|ela tak|o|i|e iak v|ojsko. Iak už|e pry|i|š|a
 id t|ômu d'í|dovy, ta už|e ne ž|ыu, ta už|e p|o|iedn'í dom|û i|š|ly.
 Ta už|e on|a sv|o|i|ch br|at'û| pov|ela, de un|y m|aly svo|i|e
 b|živan'a. A t|ot s'a c|ar' doc'lyu, že un|y m|ai|uť hovor'í|ačy|

str|om i spív|ačyĭ ptak, ta vûn pryš|ou do n|ych na host|ynu, ta ĭ|ich s'a zv|ĭdaŭ ta v|ŭtky on|y? (a to ĭ|ich ot|ěc' buŭ). A tŏt|o ploŭa pak ĭŏm|u st|alo hovor|yty ĭak b|ulo. ĭich, kaŷe, ŷon|a tam zamurovana, tot c|ar' daŭ zamurov'aty, ŷe ŭn|y ŭkr|aly toŭ|ĭ d|ĭty. A vûn pak zb|ah, ŷe vûn tot|o rob|yŭ. Ta vûn uŷe d|aŭ pak v|umurovaty v|ŭfŷy. ĭak uŷ|e daŭ ich v|umurovaty, ta uŷ|e pŭš|ou do nych na host|ynu. U ĭich k|ěrŷi narod|yly s'a ĭak'ĭs' p|erly, ŷo tak|oĭe car' ŷe n|ygda ne čuŭ. A ŷi s|estry d|aŭ popryĭ|azovaty na chvost|y k|ŏn'ŭm tak|ym, ŷo n|ygda von ne b|uly ta pust|yŭ von. Taĭ ĭich porostr'ĭ|asovalo. Taĭ tepěr' car'|iŭje, kěd' ho ne zab|yly.

Оповідав дня 10. VIII. 1924 Адамцѣо Стефан, лĭт 15.

51. Ужок. — Уŷ|ок.

Za v|oĭnu.

Pĭŷouĭem na s|amyĭ p|ered do P|eŷtu. V|ĭŷtam sme dost|aly m|undur i pĭŷ|yzme do Most|aru. T|amyzme dost|aly k|ŏn'ĭ a ĭ mun'ĭc|ĭŭ i t|ak'izme iŷ|y do Serbiĭ. T|am u S|erbiĭ zme b|ŭly d|ŏŭhyĭ č'as ŭ v|ŏn'ĭ. T|amz'me b|ŭly u ĭedn'|ĭm mĭŷtĭ za ŷĭŷt' t|yŷn'ĭ pĭt Lipn'|ĭkom. P|ak izme s'a r|uŷyly do S|ěrbiĭ. Pryŷĭ|yzme bl|yzko tak ĭak b|ŭŭ uŷ|e Krag|uĭev|ac a v|ĭŷtam uŷ|e sme dĭst|aly r|ĭkcug naz|at. A p|ak'izme v|ĭŷtam uŷk|aly, to n'ĭčŏu do dn'|om. P|ak'izme pryŷĭ|y na S|abec t|amyzme pereĭŷ|y č'erez v|odu ta pryŷĭ|yzme do Slav|ŏn'ĭŭ. T|am pak m|alyzme rast aŷ d|oty, z|ak'ĭ s'a Taĭĭ|an ne r|uŷyŭ. Pak is Slav|ŏn'ĭĭ pĭŷ|yzme na taĭĭans'k'ĭ front. T|amyzme b|ŭly z|as dŏŭhyĭ č'as p|ak'izme v|ĭŷtam pĭŷ|y naz|addo S|ěrbiĭ u pĭatn|ac'a-tĭĭm r|ŏc'ĭ. Aŷŷĭsn|ac'atoho r|ŏku dost|avem |urlap na v|ĭŷ'ŷm dn'|ĭv bes puŭ|a. Pryŷ|ovem dom|ĭv ta tu bŭlo uŷ|e uŷ|ytkoĭ po-p|aleno. ĭa pryŷ|ov is p|ŭŷkŏu. ŷon|a s'a nap|udyla, ŷe ĭa ŭŷ|ĭk. Tum bŭŭ za vĭŷ'ŷm dn'ĭŭ d|oma. ŷon|a povĭd|ala, ŷe chyŷĭ izhŏrĭly u pĭatn|ac'aŷm rŏc'ĭ, ĭak|yĭs' tak|yĭ bŭŭ, ŷč'o ŷyd|y naj|aly i vĭn tot|o popal|yŭ. A ŷe u čŏtyrn|ac'atĭm rŏc'ĭ pŏuŷt'ĭkaly do T|ychoho, bo iŷ|y Mackaŷĭ. Bŭly tam k|ŏtrĭ de t|ĭlko, m|oĭa ŷon|a b|ŭla lem ĭedn|u d|ŏbu. ĭak pryŷĭ|a, to uŷ|e sĭno zab|aly.

M|oĭa ch|yŷa b|ŭla spal|ena a m|oĭa ŷon|a b|ŭla u sv|ŏĭĭ m|atery

z jedn|ým chl|opc'om a id|en um|er u p|iatn|ac'at|im. P|ak'em p|iš|ôv ví|fty naz|ad, pryš|ly|zme do P|eštu ta už|ezme č|uly, že n|aša bryg|ada id|e naz|ad na tali|j|ans'ky| fr|ont. A p|akyzme z P|eštu pryš|ly do U|ivid|ě|iku a t|amyzme naiš|ly sv|ôju bryg|ađ-komandu, t|azmy tot|y, ščo b|ûly na |urlab| t|azmy p|iš|ly z bri-g|ađkom|andôu na tali|j|ansky| front, bo kol|ony š'č'e n|aši iš|ly p|išo is S|ěrbi|j. Z|ak'i on|y tam pryš|ly na tali|j|ansky| fr|ont, ta m|y d|oty tam ček|aly. A p|ak ĩak pryš|ly naši kol|ony, t|azme p|iš|ly d|ale na tali|j|ans'ky| fr|ont. T|amizme b|ûly p|aru t|yž|dn'ív. Tam k|ôn'í vod|ylyzme u věč|ěr| p|asty, bo ne b|ûlo š'č'o ĩ|isty. A ĩ|ak m|j k'|in' dr|uhoho ukus|yú a t|ot ĩak ch|ôťv| ĩoh|o byty, ta mene ĩak uđ|aryv is t|yma šr|ibamy, ta my z|uby v|ubyú. ĩa p|iš|ôu id| hôr| do špit|a|u na dva m|j's'ac'í. V|it s|emo| ĩ h|o-dyny do dr|uhoi| po p|j|unoči iš|a min'| ĩ krôu, z|aky d|oktor ne pryš|ôu ta pak v|uťah my t|ot, š'o b|ûu pop|i|a n|osa zab|yty| dh|ôr|.

V|in v|uťah ta aš tohd|y krôu zač'al|a d|uže it|y. Po dvoch m|j's'ac'ach pryš|ovem pak do P|eštu do rekoval|e|entu. Tam tak|a rób|ota b|ûla, šo lem dostav|aly minaš a proch|odžuvaty s'a a v|j|ttamzme pak dost|aly z rekoval|e|entu |urlap na dv|acať na v|sám dn'ív. Pryš|ovem dom|jv a š|ozem tu pomah|av rob|yty, kos|yty, s|jno vesty. P|akym pryš|ôu naz|ad do P|eštu, naz|ad do rekoval|e|entu a z rekoval|e|entu p|iš|ôu do Ard|ě|u m|arhu pro-v|odyty na fr|ont. V|j|ttam pak ĩak m|arhy nakup|yly t|amyzme za try t|yžn'í na staci|j|ôn'í korm|yly i poi|ily. ĩak pryš|ôu r|oskaz, že m|ajem it|y iz m|arhôu do Zloč|ova a ĩa s'a r|adovaú, že p|ideme tad|y na Už|ok ta z maš|yny z|y|idu ta pob|ihnu dom|jv. A ĩak my pryš|ly do Č|opa a on|y tohd|y oberu|uly na Mezel|a-borc. T|akyzme pryš|ly do Chyr|ova a s Chyr|ova do Perem|yš|a a s Perem|yš|a do Lemb|erku do Y|lv|ova a zy Lv|ova do Zlo-č|ova. T|amyzme m|arhu zdal|y i t|akym d|umav, že p|ideme tad|y na S'|ank'í. A|ĭbo naš komand|ant oberu|uv na Muk|ač|iv. Ta pryš|lyzme naz|ad do P|eštu do rekoval|e|entu a v|j|ttam už|e nas dal|y do k|adru. U k|adr| ĩa pros|yv sôb|j z|uby i s kadru d|oktor pryznač|yv, že moh|u dost|aty. A ĩak ĩa p|iš|ôu ĩt|ym dokt|oram, šo da|ut z|uby, ta tot|y dva|e kaz|aly, že m|ož dat|y, a trety| kaz|au, že ne tr|eba. Ta| ne dal|y.

U k|adru dost|alyzme m|undur nov|y| a tak v|yber|aly nôv|u

patriju i kol|onu, t|ak'izme pišl|y do Štajern|arku t|amyzme v|ufasovaly k|ôn'i i kan|ony i takyzme pišl|y do Bukov|yny. Ia už|e tohd|y k|uchar'jom bū.

Оповідав дня 27. VIII. 1930 Михайло Микулич Михайлів, літ 50.

52. Волосянка. — Volos'janka.

1. Za želíznoho čolovika.

Š|arkaň zaľ|ih v|ôdu ta ne pušč'|aŭ do kr|aju v|ôdu i l|ude zahyb|aly bez v|ody. Pak pryšl|o v|id c|ar'ja, žeb|y k|aždyi d|aŭ čel|adnyka za v|ôdu. L|ude dav|aly na koh|o |očered'. |Očered' pryšl|a na prync|eznu. Najš|oŭ sa čolov|ik, kl|yčut ho žel|iznyj Yv|an, i tot kaz|aŭ, šo š|arkaňa z|abje, ale prync|ezna b|ude j|oh|o. V|in vz'|aŭ d|ôubn'u i ub|yŭ š|arkan'a.

2. Džavoronok c|ar'jom.

Kol|y sa pt|achy iz|yšl|y j|ak sv|it buŭ zasn|ovanj, k|ažda pt|yc'a st|avyla sôb|i c|ar'ja. Z|yšl|y s'a pt|ach'i a r|adylysa, ž|eбымы st|avyly c|ar'ja. Та t|ak povíd|aly pt|ach'i pt|acham, že cht|o b|ude car'i. Та t|ak dosud|yly, že t|ot bude c|ari, čto je m|ežy n|amy n|ajbiš|y. А po dr|uhomu dr|uha č'|astka pt|ach'ju povi-d|aut tak, že lem t|ot može b|y^uty c|ar'jom, čto najv|yšše píd-|letyt. А t|ot dž|avoronok pot|ômu j|ak uč|uŭ, že pt|achy t|ak dosud|yly, že lem t|ot može b|y^uty c|ar'jom, čto najv|yšše píd-|letyt, ta s'|ju v|îr|ovy píd kryl|o. А t|am syd|ju, p|oky or|eŭ ne zosl|ab. А j|ak or|eŭ zosl|ab a ne mih d|ale lêt|ity, a dž|avoronok tohd|y v|ychoryŭsa s píd kryl|a y zač'|aŭ lêt|ity hôr|i. No i tohd|y ptachy povíd|aut: t|ot bude naš c|ar'i, k|otryi n|ajvyšše píd|êtju. Tak staŭ dž|avoronok c|ar'jom.

Записано в р. 1922 від чоловіка середнього віку.

53. Лубні. — Ljubn'i.

1. Za sel|o.

Tu zaiš|oŭ j|eden lub|ar' a tu rob|yŭ luby na reš|eta abo s|yta. А pryš|oŭ pot|ômu id n'ômu zas' j|eden tov|aryš a s t|oho s'a rozmn|ožyla fam|ilija. Kol|y to by^{lo}, мы toho ne zn|ajeme, d|aun'i r|oky, j|ak by^{la} pohyb|efnyc'a.

2. Za b|ur'ju.

B|uujem na pôfu i tr|oje d'ity synn'i (= synovy) a syn buu pry v|os'ku na man|ebrach na Čechach u Zn|oimî. Chm|ara pryšla z d|oly s Staun|oho z v|itrom p|onat tot|o p|ole, de ja rob|yû. Zlom|alo buč'k|y p|îudruha m|etra z|atôušky. D|ity b|yly by poh|ybly lem sn|opkamy prykr|yû i st|avjem na n'î. Tot|o, š'o î|a rob|yû, rozn|eslo čysto, tot|o k'îfa žž|ernom zabr|alo, rozn|eslo ušytko. M|avjem ostr|očku tak|u, hr|uboje d|erevo, zab|yviem i tot|o zlom|ylo.

Оповідав дня 2. VIII. 1930, Коширко Йосиф, 65 літ.

54. Ставный. — Stavn|yû.

1. K|aska za Rih.

Tak na vel|ykdên' jedn|a b|aba zost|ala d|oma z d'itvak|om — r|îk malo. A c|erkôy tu hór|î b|ula, tu de starov|yn'ska. Îak pišl|a č|êlaď do c|erkvy a tot|u b|abu st|aru s koz|amy lyš|yly d|oma. A tot|a b|aba nap|udyla sa, že tot|y k|ozy pišl|y u tot|o sk|aġa u T|ôučku. B|aba sa b|oit, d'it|ynu šsob|ôu b|ere, îd|e za koz|amy. A pryšl|a tam ta n|aišla koz|y u ġim l|îs'î. A pak z d'it|ynôu ne l|anno, k|ozy zav|ertat dom|îû. Ta ġak zav|ertat dom|îû k|ozy, tr|afyla do t|ôî p|yunc'î. Odn|ym b|okom šisť hord|ovüü i z dr|u-hoho b|oku šisť a na sered|yn'î st|olyk. B|aba ne zn|aje, š'o čyn|yty, polož|yla d'it|ynu na st|olyk a sôb|î nabr|ala raz u ch|usty hr|ošy i ŷunesla za p|orih tam sôb|î ŷusypala. I dr|uhyġ raz tak nabr|ala. Tr|etyġ raz id|e za d'it|ynôu a dv|eri sa z|amkly, tak st|aru b|abu zatuman|ylo. Pr|yšla dom|îû, to on|y sa ž|ur'iat, š'o čyn|yty a uže do t|oho, čoh|o dva r|oky ġis sa ne rozvyv|au, sur|ovoje bylo a lysťa ne vudav|alo any z|êmġa p|ašu ne rod|yla.

A t|ak ony st|arî l|udy tr'ïoch p|opüü nai|aty sl|užby konč|yty na v|ersku na s|amîm r|ôz'î. A za t|ôu d'it|ynôu chod|yly do vorož|yġ. A ġemġa vor|oška pov|îla, vy ne chod'ît, lem u r|îk chod'ît u tot|o m|îsto, kol|y cheruv|y ma spîv|aut u c|erkvi u r|îk na vel|ygdên'. Tohd|y tot|y dv|eri utv|or'iat sa s|amy. A tak, hvaryt, b|yŷte sa na hr|ošy ne tvor|yly, lem d'it|ynu uz'at|y.

I pak pr|yjšly u r|îk i d'it|yna na st|olyku krasn|o b|avytsa

i i|ab|lyko tak|oj| zolot|oj| m|ala u ruk|ach i tak d|it|ynu uz'al|y. A l|ude ne ch|ot|ily poliv|yty taj| šly d|ale do vorož|yfi. Pak naj|šly tak|u vorož|yfu, že pov|ila im pr|audu, pr|o šo sa tot v|erch ne rozv|yvav i z|em|ja ne vudav|ala pl|ody.

Vorož|yfi'a hv|aryla, že dvan|ac'at r|ok'iu fiš ne b|ude sa rozvyv|aty, |any tot v|erch pl|odi|u udav|aty. Ta u dvan|ac'at r|ok'iu sa tot l|is roz|iv|ie pro tot hr|ich, že t|ym rozb|inykam dvan|ac'at m|urnyk'iu murov|alo pi|n|yucy. Tot|y jak zhot|ovyly tot|u pi|n|yucy, ta pros|yly pl|acu v|id t|ych rozb|inyk'iu. A rozb|inyky pl|acu im ne d|aly, lem ich us'|ich dvan|ac'at poblyly. A za č|erez t|ot vel|yky t|ažky hr|ich t|ak boh d|a|u, že za dvan|ac'at rok'iu pl|ody ne da|u, č|erez tot|o, že nev|inn'i l|udy d|uši tam poh|ybyly.

A tot|o je spravd|lyva k|aska, bo m|i ot|ec' pov|id|a|u. Hv|aryu tak: I|e tu d|ak|y č'olov|ik iz Stavn|oho. A tam sa l|uzvaly dv|oj|e l|udy: M|y i|es'me s Stavn|oho. — Ta cy zn|ajete, d|e je rih a T|ouč'ka, a t|am je i|eden m|st? A t|ak on|y hv|ar'iat: ta d|e bys'me ne zn|aly, ta m|y t|am ž|y|eme. U| fi T|ouč'i byv|aly a u r|oz'i pi|n|yucy m|alys'me. I tam, kaže, je mnoho hrošy dvan|ac'at hord|oviu. Č|erez t|oty hr|ošy ja ne h|oden um|erty. Ta lem mn'a v|uz'mit s sob|ou ta mn'a tam v|unes'it a i|ja vam uk|ažu. K|aždy m|ajete uvoit|y do pi|n|yc'i i hr|ošy tot|y mož br|aty i chosnov|aty. Vo m|y tot|o v|id l|udy rozbyv|aly v|ažno. A tak, hv|aryt, č|eres tot|y hr|ošy ja ne h|oden um|erty. Ta ja s|am hv|aryu sv|omu v|itc'|u. N'|an'o, ta č'|omus' žebrak|a ne vz'a|u na v|iz. A m|en'i ot|ec' hv|aryt: hm neb|ože! I|ak|y t|y d|uže m|ud|y. Uz'aty, kaže, st|aroho na v|iz, n'a| na v|oz'i umr|e ta pot|omu chov|aty ho! Š|oby ja učyn|y? I t|ak on|y t|oho l|yšyly st|aroho rozb|inyka. I jak išly h|et v|id n'|oho ta zapl|aka|u tot rozb|inyk st|ary. K|aže, že b|ude za d|ouho pok|utovaty. Ž|yry m|usyt ta ne h|oden um|erty č|erez tot|y hr|ošy.

A tep|er' na t|i|m verš|k|u na s|amy| p|ered roz|iv|ie sa b|uč'ok.

2. Červ|ena hor|a.

T|u jak s K|ostryn it|y po |oblazu, ta šly dva l|udy. A vel|yka z|yma b|y|a. Taj i|eden d|uže izm|eršsa, iz'z'|absa, a d|ruh|y hol|oden by'u. Ta i|eden druh|omu hv|aryt: ja um|ru z h|olodu. A t|ot k|aže, ja umr|u s|studen|y. P|an Bih Zahn|a|u tohd|y

|anhela, od V|išky od kam|in'ŭ tak sa kl|yče. K|aže |anhel: id|y, ty m|aješ ch|fīb i oh|ên', a tyx dvoch ľud|ej sochran|y od sm|erty. |Anhel prys|oŭ i s'|ŭ sôb|ŭ na t|ŭi hôr|ŭ na kam|in'och a č'|ort z Holan'ŭ prys|oŭ id |anhelovy. K|aže^r |anhelovy č'|ort: šo tu r|obyš? A č'|ort k|aže: i ja choš'|u d|ašo zdob|yty d|obroho. — |Anhel k|aže: na tu m|aješ tot|y dva l|udy zahyb|ajut, ĩeden z h|olodu dr|uhyĭ sst|udeny. Tu m|aješ ch|fīb taj oh|ên'. T|omu, šo zmerz|aje, d|aj m|u ohên' a t|omu, šo hol|odnyĭ, daj mu ch|fīb. A zav|yŭ mu tak|yĭ obrus i d|aŭ mu. A č'|ort pon'|is, a t|ômu, šo hol|odnyĭ byŭ, d|aŭ mu oh|ên', a t|omu, šo zm|erz, t|omu ch|fīb. Taj prys'|ŭ n|azad id |anhelovy ta rehot|aŭsa. K|aže: vas Boh zah|an'at, že v|y chran|ytêlŭ a v|y zvod|ytêlŭ. K|aže č'|ort: i teb|em izv|ŭ. |Anhel k|aže: ta ĩak|y^s n'a zv|ŭ? Kaže: ja t|ômu daŭ ohên', šo hol|odnyĭ a t|omu, šo zmerz|aje, ch|fīb. |Anhel k|aže: ja tv|ojê honcv|ustvo nap|ered zn|aŭ, t|om peremîn'|aŭ. K|aže: pozyr|aj, ĩak t|ot sa hr|ŭje, šo zmerz|aje, a t|ot ĩak ch|fīb ĩst, šo hol|odnyĭ. A č'|ort sa rozn'|ŭvaŭ ta p|oč'aŭ |anhela dr|apaty. |Anhel ch|opyŭ ĩedn|u ĩal|ycu iz kor|ŭn'om v|utahnuŭ zž|êmlŭ p|oč'aŭ č'|orta b|yty, ta hn|aŭ ho na tot|u hor|u na Holan'ŭ. ĩag ho b|yŭ ta kr|oŭ z n'|oho tek|a do ĩt|ovoho r|ovu. Z|ato sa nazyv|aje Červ|ena hor|a choť červ|ena sk|ala.

Оповідав в р. 1922 Феньвеші Лукач.

55. Люта. — L'uta.

1. Za l|yšku.

L|yška spr|avyla s'a žon|oŭ, ta pryšl|a do ĩedn|oho g|azdy noč'ov|aty. G|azda daŭ ĩ|ŭsty postel|yŭ. ĩag|azda zasp|aŭ, v|ŭttam ukr|ala k|urku taj pišl|a u noč|y. Na v|eč'ŭr pryšl|a do dr|uhoho g|azdy. ĩak pryšl|a do t|oho g|azdy, hv|aryt g|azda, cy pr|yĭmut n'a n|a n'ŭč'. G|azda hv|aryŭ: pr|yĭmu, č'|om|u n'ŭt. A k|uroč'ka hv|aryt, cy pr|yĭmut. I k|uroč'ku pr|yĭmu. A cy m|ežy k|ury? Mežy k|ury. G|azda ĩŭ pr|yĭaŭ, d|aŭ ĩŭ ĩ|ŭsty, poveč'|êr'ĭala, ĩahl|a sp|aty i g|azda ĩh. A g|azda zasp|aŭ, a ŭn|a ŭ noč|y st|ala, pišl|a i k|urku zž'ŭla. Ŭ r|ano ŭst|ala ta kaz|ala g|azdovy, g|azdo ĩa ĩd|u het. D|ajte my k|uroč'ku. G|azda piš|oŭ a k|urky tam ne ĩe.

A ůn|a hv|aryt, kĕď ne ĩ|e m|ôĭĭ, d|aĭte my h|usoč'ku. G|azda dau h|usku tai piš|la. Zas' na v|ĕč'írpry ĩš|la z h|uskou do dr|uhoho g|azdy. Tai k|aže g|azdovy: cy pr|yĭmete n'a n|a n'ĭč'. G|azda hv|aryt pr|yĭmu. A h|usku? I h|usoč'ku, kaže. Mezy h|usy? Mezy h|usy. ĩĭĭ zakl|ykaly do ch|yži, d|aly ĩ|ĭsty i sp|aty a h|usku m|ezy h|usy. Ű noč|y g|azda zasp|au a ůn|a piš|la i z̄z'|ĭla sv|ôĭu h|usku. G|azda r|ano ůst|au a ůn|a hv|aryt g|azdovy: g|azdo, ĩa ĩd|u h|et. Id'|ĭt my najď|ĭt h|usku. G|azda piš|ou, h|usky tam ne ĩ|e. Pryš|ou do ch|yž, hv|aryt, tam h|usky tv|ôĭĭ ne ĩ|e. Kĕď, hv|aryt, ne ĩ|e h|usky m|ôĭĭ, dai, hv|aryt, tĕl|a za tot|o. — G|azda piš|ou, d|au ĩĭ tĕl|a za tot|o. On|a piš|la is t|ĕm tel|atom, z|as' ĩš|la c'ĭl|ĭ d|ĕn'. Na v|ĕč'ír pryĭš|la do g|azdy. Z|as' hv|aryt, cy pr|yĭmete n'a n|a n'ĭč. Pr|yĭmu, a tĕl|atko? I tĕl|atko. Mezy tĕl|ata? Mezy tĕl|ata. — G|azda zas' ĩĭ pr|yĭau do ch|yž, d|au ĩĭ ĩ|ĭsty, sp|aty f|aĭno, a tĕl|a pust|y do st|aj'n'ĭ mezy sv|ôĭĭ tĕl|ata. A ůn|a ů noč|y ůst|ala, piš|la tĕl|a zai|ĭla. Ta ne zn|aje g|azda, že ůn|a ů noč|y ůst|ala, ůz'|ala tĕl|a, piš|la i z̄z'|ĭla. Ű r|ano hv|aryt: g|azdo (ĭ)ď|ĭt my d|aĭte tĕl|a, bo ĩd|u h|et. G|azda piš|ou do st|aj'n'ĭ, a tĕl|aty tam ne ĩ|e. Gazd|ĕn'a, hvaryt, tv|oho tel|aty ne ĩ|e. Hvaryt, d|aĭte my k|onyka, kĕď ne ĩ|e tĕl|aty. Piš|ou g|azda, d|au ĩĭ k|onyka. On|a ůz'|ala k|onyka, piš|la ů ĩ|ĭs y b|ula u ĩ|ĭs'ĭ z loš|atom ĉerez d|ĕn'. A d|ale z ĩ|ĭsa piš|la; zas' z loš|atom pryĭš|la do g|azdy n|a n'ĭč'. Hv|aryt g|azdovy: cy pr|yĭmete n'a n|a n'ĭč'. — G|azda hv|aryt — pr|yĭmu. A loš|atko? I loš|atko. — Mezy k|ôn'ĭ? Mezy kôn'ĭ. Űz'|au g|azda loš|a pryĭiaz'au mezy k|ôn'ĭ a ĩĭ pryĭ|au n|a n'ĭč'. Ű n|y ů noč|y sp|at a ůn|a ůz'|ala m|ôĭč'ky k|onyka ta pov|ela ů ĩ|ĭs, ta pryĭiaz|ala id b|uš'kovy. A pot|ômu s'a vern|ula n|azad id t|ômu g|azdovy, de sp|ala. Tohd|ĭ g|azda ůst|au rano. G|azdo, ĩa ĩd|u het! D|aĭte my, hv|aryt, k|onyka. — G|azda piš|ou do st|aj'n'ĭ. Tu, hv|aryt, k|onyka ne ĩ|e. Ta kĕď k|onyka ne ĩ|e, to d|aĭte my, hv|aryt, sank|y. G|azda piš|ou, d|au ĩĭ sank|y. Űn|a s|any ůz'|ala, piš|la u ĩ|ĭs i pryĭ|ala id kon'|ovy. Tod|ĭ na v|ĕč'ír ůz'|ala sank|y ta pryĭš|la do g|azdy ů sel|o noč'|ov|aty. Ta hv|aryt g|azdo, cy pr|yĭmete n'a n|a n'ĭč'? Pr|yĭmu. A sank|y? I sank|y, hv|aryt, mezy s|any. G|azda ůz'|au s|any, polož|y mezy s|any a ĩĭ ůz'|au do ch|yž, d|au ĩĭ ĩ|ĭsty. G|azda ĩĭh sp|aty a ůn|a piš|la ta vĭdn|esla s|any u ĩ|ĭs, de loš|a s'a p|aslo. Pryĭš|la ů noč|y do t|oho g|azdy.

G|azdo, ũstav|aj, bo ja id|u het! — G|azda piš|ôu, s|any h|ladat. T|am ne je s|any i|i|i. Kêď ne je tv|ôii s|any, to d|aj š|lyi. G|azda piš|ôu, daŭ ii rem|in'a, v|ock'i. Ūn|a piš|la s tŕm ũ I|is. Tam m|aje uŭ|e i kon'|a i s|any i v|ock'i ta ũpr'jah|a, s'|ila i uŭ|e s'a vez|e. Vez|e s'a l|yška na sank|ach, kon'|a žen|e, a v|ôuk id|e. Kryv|ŭi v|ôuk id|e, noh|a ho bol|yt. Hv|aryt: l|yško, pryim|y tu kryv|u n|ôhu v|esty na sank|y. On|a hv|aryt: Pol|oŭ kryv|u n|ôhu na sank|y, pol|oŭ. V|ôuk iedn|u n|ôhu poloŭ|yŭ i s|am s'|iŭ c|alkom, ũn|a ne v|yd|ila. Ūny s'a vez|ut a s|anky s'a pola-m|aly. Ūn|a h|oikat na v|ôuka, č'om|u tŕ s'|id|au ta| sank|y po-lam|au. Ūn|a z|f|izla v|iftam ta hv|aryt v|ôuk|ovy. Id|y do su-s'|idy sv|erlyka d|stav|aty, pr|avyty sank|y, bo s'a polam|aly. A v|ôuk hv|aryt: ja ne id|u. Id|y t|ŭ, bo n'a noh|a bol|yt. A ja, hv|aryt, b|udu vartov|aty kon'|a. On|a piš|la dal|eko ũ sel|o h|ladaty sv|erlyk u g|azdy a v|ôuk kon'|a z'|iŭ. Ta| op|er u r|udu, ŭe to k|in' ŭyv|ŭi stol|it. Pryš|la on|a, sv|erlykom popr|avyla sank|y. Sank|y popr|avyla i pos'|id|aly naz|ad ob|oje. On|y s'a ch|oŭat v|esty a k|in' z|d|och|ŭi p|y|a r|uda stol|it. Ūn|y tot|o ŭženut, tot|o id|e. On|y im|yly ta| ŭŭ'ily.

Оповідала 20. VII. 1924 Олена Коваль, літ 35.

2. Za kon'a ŭo iak potr'ias|e kant|aramy, to v|os'ko pad|e iz kant|ar.

V|ŭŭ ied|en c|ar'ŭ, a m|au ŭôuk|ovu trav|u. A tot|u ŭôuk|ovu trav|u k|aŭdu n'ic' ŭos' sp|aslo. Ta najst|arŭŭi piš|ou vartov|aty. V|in piš|ou i ne ũvartov|au. A dr|uhyi sered|uŭŭy piš|ou i tot ne ũvartov|au. A ied|en bŭŭ tak|y i ŭal|enyi. Ta v|in hv|aryŭ, ŭe v|in ŭvartu|e. A v|in piš|ou na l|avyč'ku i tam s|iŭ sôb| i vart|u|e. Nabr|au sôb| i|fisty chl'iba, p|yva. A myš d n'|ômu pryš|la i pr|osyt chl'iba. A tot daŭ chl'iba. A myš hv|aryt: d|aj my ŭe i p|yva. Usn|y a i|ak tot|o pr|y|e, i|a ta ŭŭ|enu. A k'|in' pryš|ou p|asty a m|ŭŭ zaŭkr|eptala za ŭucho t|oho, ŭo vartov|au. V|in ust|au ta hv|aryt myš iom|u, ŭeb|ŭ ny z|aŭo ne im|yŭ lyš za kant|ar. Im|yŭ za kant|ar, ta pryv|iŭ dom|iŭ. Ta c|ar' mu ot|êc' pered|au svoi|e car|istvo. A tot|ŭ dv|oje br|aŭa hn'ivaly s'a na n'|oho. D|ale otêc' ho ŭŭen|yŭ. Tot|ŭ brat|ove v|uludyly ũ I|is ho i t|am ho zab|yly, bo s'a hn'ivaly, ŭe iom|u otêc' pered|au

uš|ytko a ĭim n|yč. A l|yška ho naiš|a i v|uhrebala. T|am by^u tak|yĭ stuñn|yk, šo pobr|yskala ho vod|ôu tôu. A tot ož|by ta k|aže: ĭ|oĭ ĭ|ak'em d|uže zasp|au. A l|yška k|aže: to ty ne zasp|au lem brat|ove ta zab|yly. A tot|o ĭoh|o žon|a, š|o ho zab|yla, d|uže pl|akala. Vĭn s'|ĭu sôbĭ na l|yšku taj tam id|e d ch|yži. Už|e bl|ys'ko doch|odyt a l|yška s'a b|oit it|y, že ĭi d|achto z|abje. A vĭn k|aže: ty p|oi lem, ĭ|a ty d|am k|urku. Uñ|a pryš|la, vuš|ôu tot do ch|yž i žon|a mu perest|ala ĭ|oĭkaty. Tod|by v|unĭs k|urku lyšc'ĭ i tod|by l|yška sôb|ĭ piš|la v|ĭftam. Tak vĭn skaz|au vĭtc'|ovy sôb|ĭ, že ĭ|ak z nym b|y^ulo. I uñ|y pryš|ly id š|ybenyc'ĭ, to ĭich pov|ĭsyly.

Оповідав 20. VII. 1924 Гибріян Николай, літ 17.

56. Суль. — Sûf.

Kst|yны.

Kst|at z|araz po r|odžen'u. Nai|perše p|ûĭduť po sê|ĭ ta pokl|yčuť k|ûmû, ta pokl|yčuť ĭich dom|û do sv|ôĭĭ ch'|ĭži. Ta pol|ožať ĭich za stûl, pločnuť ĭich h|ostyty. Nai|perše pom|oľatsa, dad|uť B|ohu pochv|alu, taj tûĭ dĭt|yn'ĭ, za kotr|ôĭ pryš|ly tam h|ostytysa. Nai|perše dad|uť p|yti a pak ĭisti d|akoĭ pêč'|yvo, b|anyč'ata, f|ank'ĭ, mn'|aso, studen'|atynu, pyroh|y, r|atotu, slyuk|y, kap|ûstu, h|olupk'ĭ, p|olyuky z halušk|amy. Pot|ômu dar|uuť dĭt|yn'ĭ ta kr|yžmo da|uť d|ĭt|yn'ĭ, polotn|a, spĭv|auť spĭvank|y.

Dar|uuť dĭt|yn'ĭ hr|ošĭ. M|êč'uť na tar|el, chto d|esať po dv|aj-cať k|orun, kûfko chto m|aje; m|ožuť zobr|aty do sto pĭadês'|at k|orun. Kêd' mn|oho kum|ûu, to mn|oho zm|êč'uť. S t|ych hr|ošej k|upyť tak|oĭ dĭt|yn'ĭ š|atky abo k|abat sôb|ĭ.

1. U n|ašoho k|ûma sol|otka host|yna
Sol|otka, sol|otka, še sol|otša od m|edu
A ĭa sv|oho k|ûma do s|ebe zav|edu.
2. Ne b|ulo ne b|ûde u k|ûma host|yna
P|okĭa sa ne n|aiš|la mal|ên'ka dĭt|yna.
Ta k|ûme kum|ôč'ko, p|yĭme palen|oč'ku,

P|yime jî do r|ana, bo nam darov|ana.
P|ylabыsa p|yla palen|oč'ka z r|ana,
A kolo več|era v|inko yz poh|ara.

3. Bod|aj rod|ynka dôbr|î sa m|ala
že dît|ynu darov|ala
A cht|o šče ne darov|au
Ta бы sa zdoh|adovaу.

4. H|ôs'tî m|ôjî h|ôs'tî
Ne s|yđte вы spr|ôs'tî
Lem s|yđte ves|elo
Бы vas č'|ulo s|elo.

5. Cy вы n|ašî h|ôs'tî
Ne j|ily ne p|yly,
Šo вы u n|ašî ch|yžy
H|olos ne upust|yly.

6. Hol|ôsku, hol|ôsku
P|ušč'u ta po l|îsî
Chto ta tam uč'|uje
Naj tam on' noč'|uje

7. V|ыjdu na horb|ôč'ok
P|yskam u lyst|oč'ok
Žeb|ы m|yly č'uу
Cyj to holos|očok.

8. A mûj holos|oč'ok
Dzvîn|yť jak dzvîn|oč'ok
A tvûj holos|yšče
Ryp|yť jak voz|yšče.

9. Trost|yna trost|yna
Zel|ena trost|yna
To u n|ašoho k|ûma
Sol|otka host|yna.

10. Та р|одме мы р|одме
Ale ne rozv|одме
Bo kêď rozved|еме
Dom|û ne pryj|еме.

11. Та р|одме мы st|adu
Bo n|am tu ne r|adĩ
B|os'me nau|nov|aly
Tû| chyžnû| čel|ady.

12. Ne tak tû| čel|ady
Iak t|ômu dvor|ovy
Dopr|ovôd' nas B|ože
D svoj|omu domovy.

Оповідала дня 22. VIII. 1925 Анця Копцьо Гулей, літ 23.

57. Забродь. — Zabrod.

N|ašo| sel|o kl|yče sa Z|abrôd, bo bu| br|ûd, brod|yly č'erez v|ôdu. Da|n|ôĩ fam|ilij| malo tu, uš|ytko| pry|ch|ûdč'o| is č'|u-dž'y|ch sil. Tu je z B|oron|y za Besk'|idom, je is Sta|n|oho, su| dv|omy tr'|omy s P|o|šč'i, is St|aščyna (K|r|ury, Hô|m|ulyč', Gerz|anyč) — ys Pas|t|ok. N'ač'ko ys N|ač'ova to d|a|ny| tu r|odyč' i Zatvor|yc'ky| zZatv|arnyc'i, z Rokyt|ova Rokyt|û|s'ky|, So|anyn ys S|oly. Tut|ěšn'i Kon'uk|y, Bl|uda, Ho|jinka, |Ančyny|ch, Vence|ĩ. D|a|no sel|o malo tr|ysto n|umer, uže tômu tr|ysto r|ôkû| f|ara tu b|yla. Pot|ômu bylo pov|ûda y pe-rerv|alo sel|o. Pol|ôuku sel|a zabr|ala v|oda. Pot|omu b|yla m|ira. V|oda pryblyž|yla sa he| do n|ašo|ho ch|otar'ju a tamt|o, šo v|oda odorv|ala, zust|alo do Ver|eznoho.

Записано дня 19. X. 1930 від Рокутувського Михайла, 58 літ.

58. Княгинин (Кегинин). — Kn'ah|ynyn (K'ehynyn).

1. Meteor 1868 r|ôku.

Ia bu| z v|ûlmy. Duže chv|yfa bula, že sa v|oly g|ezyly, tak hr|ilo s|once. To b|ulo s p|oludny. To sa tak|a chm|ara na n|ěbĩ sotvor|yla he| pl|achta. Tak zakur|ylo a tak p|uklo, he z maž|ara.

Та ст|ало huč'|aty, bun'č'|aty, he бы hгум|іло, h|alas dav|alo. Та т|ады poza sel|o hōr|і tak|oі mal|oі kam|in'a pad|alo. А tot|ы try k|amīn'і n|eslo von tam u v|ēr'ch y tam up|alo. Š'ēi tep|ēr' je tam і|ama. Ур|ала на č'|ornыx ml|akach kolo hran|yc'і ch|otar'ja N|ovoі St|užыc'і. Kryvjan|yk Vas|yI ho naiš|ōu. Іag ho naiš|ōu, ta rûšōu do p|ana do Ber|eznoho do Pok|ornoho, to vûn mu ūbīc'|au v|oly kup|yti za tot k|amīn'. Kaz|au mu, že mu k|ūpit v|oly. Pryv|ezly dom|û tam it ch|yžy ta| і|eden st|argy| čolōv|ik kaz|au, žeb|ы јeden k|amīn' ūz'|au sōb|і a і|eden sōb|і a tr|ěti| žebы p|anovy dal|y a ūn|y ūs'|і try ūz'|al|y.

Оповідав дня 19. X. 1930 очевидець події, т. є упадку одного з найбільших метеорів ваги понад 300 kg на поля села Княгинин в р. 1868 — Семейон Іван, 90 літ. — Метеор знаходиться в природописнім музеї у Відні.

2. Та сама подія в устній традиції молодшої генерації.

В|ы"lo sa tak kras'n'|i, chv|yIa. А јedn|a chm|ara sa z|jāv|yIa, lem raz tak h|eібы zahгум|іло і p|oč'|au p|adaty k|amīn'. Chto de naiš|ōu k|amīn'. Та pak Іude sa r|ûšыly ta h|adaly. Та pak naiš|y tak|y| vel|ykyj, što pak č'otыrm|a v|ûlmy ledv|a pryv|ezly. Та b|yū tot k|amīn' u јedn|oho g|azды tak za t|ыždēn' sto|і|au. Іak sa doč'|uly, že je tak|y| k|amīn' ta sa rûšыly ta tak v|ы|šly јak'is ran|ы ta tot k|amīn' pak za č'ot|ыry st|ūūky ūz'|al|y.

M|eпšы| k|amīn' chōt de ūp|au. Іeden ūp|au dēs' kolo k|orč'-ты. Kač'm|ar'і br|au, chto k|ûlko дау. Kōm|u дау dv|ajc'at, kōm|u d|ēs'at koron, dakōm|u dva litry p|aleny. Ūn popr|odaу. А š'e je јeden u Ber|eznûm u Mošk'і. Tohd|ы hv|aryly, što to pad|e m|an̄na z n|eba.

Оповідав Мішка Василь 47 літ, дня 19. X. 1930.

59. Улич (Олич). — Ul|yč (Ol|yč).

Za strach.

Іa іš|ōu str|ěfoho kilom|etra z br|atom, vûn tepēr' pry v|ōs'ku. T|asme іš|y u h|ōru. Idem|e za štr|ekoу do sto m|etrūu od bar|aku, sl|uchajeme гыč|yt vûl. А pot|ōmu zas' d|ajše da na sto

m|etrû koz|a gŷč|ala. Ne f|igŷi, to l|osna pr|aŷda. Pot|ómu id|u dale, začal|o tak|oŷi mal|oŷi da s pŷltretar|účnoŷi dŷtv|ač'a bis'ido-
v|ati sôb|i. No ŷa hv|ar'ŷu Mich|ajlovi br|atovi, p|odme popoz|e-
rati, ŷto tam ŷe. A vŷn mên'ŷi hv|aryŷu, n'e, ne ŷdem|e! Pŷšl|yz'me
v|yŷe na dvaŷ'at m|etrû, ras spl|eskalo ŷ r|okŷy i zač'al|o hu-
č|ati, lam|ati h|uŷčavu a hoŷkati (spŷv|ati).

Записано дня 3. IX. 1933 від Каранина Юрка, літ 33.

60. Убля. — Ubl'a.

Оповідання записане на фонограф Pathé дня 20. IX. 1929, палта пере-
ховується в Чеській Академії Наук під ч. 1518.

ŷa Dar'ian|yn ŷurk|o z ŷubl'i, ubl|ans'kyŷi obyv|ateŷ, sn|yn-
s'kyŷi |okres. Ter|êr' b|ŷly tr|ŷŷe br|aŷa, trŷŷe br|aŷa, d|obre.
L|ŷŷŷŷu im otêc' ŷ|ednu vynn|ŷc'u. ŷag im ŷŷŷŷu totu v|ynnŷc'u
i tak tr|ŷŷe br|aŷa, dv|oŷe vartov|aly a tot najmol|otŷŷŷi mal|ŷŷi
bŷŷu ta ne chod|ŷŷu do vynn|ŷc'i. Lechk|o to tr|ŷŷe. I tak br|aŷa
m|ôŷi, ŷto vŷ b|udete? A t|ŷy br|ate mŷŷi ŷubŷŷi, tŷ tak b|udeŷ
tak|u č|astku br|aty ŷ|aku ŷa. Ta na ŷt|o mŷy b|udeme?

Tak tot tr|êtiŷ br|at pŷš|oŷu do vynn|ŷc'i. Pŷŷ|oŷu Is|us Chrys-
t|os i t|ak ŷim hv|aryŷ: Br|aŷa, pryŷim|ŷite men|e n|a nŷč'. Pr|ŷi-
meme, ale d|e? Pŷt kol|ŷbu. N'e, id ohn'|ovi ŷ|az'te sôb|i. Lah|ŷy
ŷny id ohn'|ovi, do r|ana pŷšl|ŷy het. Tr|eŷiŷ rŷk. T|ot najmol|ot-
ŷŷŷi uŷe br|at ŷim pryŷ|oŷu pŷt kol|ŷbu. Pŷŷ|oŷu Isus Chryst|os is
Petr|om i tak: chl|opče! pryŷ|aŷ bŷ tŷ nas n|a nuč'? Pr|ŷimu
ŷd|ač'no. De? — Pŷt kol|ŷbu. — Pod, p|odte dôbrŷi ŷude, pŷt
kol|ŷbu sôbŷi s'atŷe. I tak na r|ano id|u't het. L|ude, b|erte s|ôbŷi
vynn|ŷc'i, v|yno, hr|uŷky, b|er'te s|ôbŷi, ta vŷ podor|ôŷn'i ŷ|ude.
Ne tr|eba nam nŷč'. Odŷšl|ŷy da na ŷ sto kr|okŷu, Jesus Chrys-
t|os hv|aryŷ: P|etre, id|ŷy no lem, ta sa pozv|idaŷ. Id|ŷy, ŷt|o toŷ
chl|opč|yŷče z|a nŷč' chl|oče. — Pŷŷ|ôŷu Petr|o: chl|opče, ŷ|o
tŷ ŷ|adaŷ z|a nŷč'. — Ta ŷ|o bŷŷm ŷ|adaŷ. Kob|ŷy my Boh tak|u
ŷon|u daŷ, |aby tôŷi d|uŷŷy b|ŷŷa, ŷo ŷ|a. D|ôbrŷi. — I tak P|etre,
id|ŷy no za n|ŷm. ŷoh|o ŷon|a ŷ k|any Haly|eŷu st|oŷŷy, tam ŷe.
Ta č|k|oda, n'aŷ id|e z n|amy. Tam ŷoh|o ŷon|a za stol|om. —
Pŷŷl|ŷy do k|anu Haly|eŷu. P|etre, P|etre, hv|aryŷ, id|ŷy do pop|a,
ŷ|eŷŷy ŷoh|o pryŷ'ah. Pŷŷl|ŷy do pop|a i tak ŷoh|o pryŷ'ah. I tak

t|oho Petr|o, toiĭ d|умы, šo ĭ t|a, šo ĭedn|oĭĭ dумы žon|a iz g|azdôu.

I tak iz dvor|a ĭedn|a kŭrka v|yľetĭla, ĭastr'ĭab pry|ĭh a žon|a heh|e, heh|e, is', is'! A t|ak raz l|yška do dr|uhoho dvor|a a tak č|ap kŭrku. Та ты v|yĭtam s psom|a: na t|u, na t|u, na t|u, na t|u. I tak k|ŭrku otn'al|y a tak ps|ы k|ŭrku zai|ĭly c|alk|om.

61. Пастілки. — Pastĭlky.

Za z|ajac'a.

Raz ĭ|eden č'olov|ĭk iš|ôu or|aty tai v|idĭu, šo nedv|ĭd iz z|ajac'om s'a bĭ|e. Č'olov|ĭk smĭ|aŭs'a, šo z|ajac' perem|ahaĭ nedvĭd|a. Tak|ož pryš|oŭ id n'|ômu nedv|ĭd y kaže: č'o ты s'a z m|ene smĭ|eš? — Nedvĭd k|aže: ĭa tĕp|ĕr' teb|e yžž'ĭm y tv|oĭe st|ado. Č'olov|ĭk k|aže, ta pr|yĭdu na v|eč'ŭr. Nedv|ĭd pryš|oŭ p|okaĭ na v|eč'ŭr ho z'|ĭsty. A id n'|ômu pryš|a lys|yc'a y k|aže: č'oh|o ты s'a tak ž|uryš? — Та, k|aže, ĭag by ĭa s'a ne žur|yŭ, ĭag nedv|ĭd pryĭd|e mene z'|ĭsty! K|aže: č'olov|ĭčĕ ne ž|urs'a, ĭa teb|e šos' por|adž'u. V|uvĕd sv|oho s|ыma, n'aĭ id|e do k|orča skr|ыty s'a, n'aĭ tak h|eŭkaĭ, ĭak p|es. — ĭak pryš|ôu nedv|ĭd t|oho čolov|ĭka yžž'ĭsty is st|adom, t|ot ĭoho s|ыm p|oč'au h|aŭkaty tak ĭak p|es. Nedv|ĭd zv|ĭduje s'a, cht|o to tam ĭ|e. A č'olov|ĭk k|aže: to teb|e ŭže čĕk|aŭ ps|ы. Y k|aže, d|agde mn'a schov|aj. Č'olov|ĭk m|aŭ tam mĭš|ok. Y k|aže nedv|ĭd: schov|aj s'a do t|oho mĭšk|a. Tak č'olov|ĭk pov|ĭu mu, ž|eby ŭ|ĭz do t|oho mĭšk|a. Tak ĭak ŭ|ĭz nedv|ĭd do mĭšk|a, č'olov|ĭk zai|az|aŭ, uz'|aŭ sok|yru y oĭ|aŭ nedvĭd|ovy h|olovu. Y tak p|okaĭ pryš|a lys|yc'a y k|aže: d|aj my tot|ы k|ury, šos' my obĭc'|aŭ. Tak p|okaĭ čolov|ĭk pov|ĭu, ž|eby pryš|a na v|eč'ŭr. Y tak p|okaĭ on|a pryš|a na več'ŭr. A č'olov|ĭk kaz|aŭ sv|oim d'ĭŭtom, žeb|ы pochov|aly s'a p|opŭd p|osĭĭ. Y tak ĭak pryš|a lys|yc'a za kurm|y, d'ĭty p|oč'aly h|aŭkaty. Lys|yc'a zdov|ĭdala s'a, cht|o tam ĭ|e. A č'olov|ĭk kaže: teb|e tam daŭn|o č|ekaĭŭ ps|ы. Tod|ы on|a ŭ|ĭkla do ĭ|isa.

Оповідав в р. 1922 Михайло Короман, 11 літ.

62. Дубриничі. — D|ubrynyci.

Za i|edn|oho c|ar'ia.

Бы^у i|eden c|ar', kotr|ыi мау i|edn|oho s|ына. Y v|ûn ch|ô-
f|û dat|y t|oho s|ына uč|yты, ta ne m|ûh dat|y do dr|uhych der-
ž|ау do n|аuky, bo žel'iznyc' ne b|ыло. Та vûn pros|yу u sv|ôj|i
derž|av|i h|lad|aty tak|oho m|ajstra, k|otr|ыi бы mûh yzrob|yты
kr|ыла ioh|o s|ыnovi, ob|ы mûh pol|êt|yты do dr|uhych derž|ау
na n|аuku. I n|ato b|ы^у u u|jazn|ycy dv|omy majstr|ove.
I|eden бы^у stol|ar' a dr|uhy| kov|ač'. Y ûn|y kaz|aly, kêđ ich
v|usvobodať yz v|jazn|yc'î, tak on|y zr|ob|ať c|ar'iovomu s|ы-
novi kr|ыла tak'î, što s n|ыma pol|etyť, de b|ude ch|ôf|iti. I|ch
v|urustyly iz v|jazn|yci i on|y zrob|yly tot|ы kr|ыла. I nas|am|ыi
per|ed on|y iskus|yly, že i|ak tr|eba lêt|ity i ukaz|aly c|ar'iovomu
s|ыnovi. C|ar'îu s|ыm pryk|apč'ау s|ôb|î kr|ыла i p|ustyу s'a na
dor|ohu. Ale v|ûn ne znaу s t|ыma kr|ыlamy let|ity i ioh|o v|itor
pon|ûs dal|eko na i|eden ostr|ôu, de s|ja nachod|ylo uže dr|uhoje
c|arstvo. Y tam up|ау na ostr|ôv|i i|edn|omu i|uhasovi, kotr|ыi
tam pas v|ûuc|i. I tot i|uhas uz'ау ho id s|ôb|î, ob|ы mu pomah|ау
p|asty v|ûuc|i. I ûn|y hon|yly tot|ы v|ûuc|i poper|ed tam|ošn'oho
c|ar'ia z|amok. A u t|oho c|ar'ia b|ыла i|edn|a d'|iuka, k|otr|ûi ne-
slob|ûdno b|ыло izz|amku n|yгде it|y. A tot molod|ыi iuh|as
d|uže kr|asn|ыi бы^у a zn|ау kr|asn'î g|ajdaty (na sop|ilku hraty).
I t|oho c|ar'ia d'|iuka d|uže poľub|yла t|oho iuhas|a. Ne moh|a
n|yjak sa iz n|ым izhovor|ytysa. Y uše jak vûn v|ûuc|i hn|ау
poper|ed tot z|amok, a ûn|a use pozer|ala na |oblak. Pot|ômu
tot iuh|as pryk|apč'ау s|ôb|î kr|ыла i pol|êt|y id c|ar'îuv|ûi d'|iuc'î.
I|ak sa car' doč'|уу tot|o, tak iim|yу t|oho iuhas|a i d'|iuku i ch|ô-
f|û i|ch ispal|yты, že to č'oh|o d'|iuka pušč'|ala t|oho iuhas|a
i roskaz|ау nakl|asty i|edn|u k|opu dr|ыу i na v|êr'ch pol|ožyу
sv|ôj|u d'|iukt|a iz iuhas|om. A iuh|as d|uže m|udr|ыi быу tak uz'ау
issob|ôu i kr|ыла. I|ak zapal|yly tot|u k|opu dr|ыу a iuh|as pry-
k|apč'ау s|ôb|î kr|ыла i zač'al|y dr|ыva h|ôr|ity. I б|ыу vel|yky|
d|ым. A ûn pryk|apč'ау s|ôb|î kr|ыла i uz'ау c|ar'iovu d'|iuku
i pol|êt|y id sv|ômu vûtc'ovi. Ioh|o ot|ec' d|uže s'a zr|adovaу,
že ioh|o i|edynor|odn|ыi s|ыm sa navern|уу i zrob|yу vel|yku
host|ynu, na k|ôtru host|ynu pryzv|ау i t|oho c|ar'ia, kotr|ыi

ch|ôťũ ispal|yty ioh|o s|ŷna iz d'|ũkôũ. Tot c|ar' pryš|ôũ i uv|y-
 đũ tŷch dv|oje đit|ej, k|otrĩ vũn d|aũ ispal|yty. D|uže mu
 t|aško b|ŷlo, ne ch|ôťũ any i|ĩsty ani p|yty. Pot|ômu po host|yn'i
 pros|yũ sa c|ar'ja, že što to za d'|ity, bo ŷ n'|oho pr|avĩ tak'|i
 dv|oje b|ŷly, ioh|o d'|ũka a ied|en iuh|as, kotr|ŷĩ pryl|êťũ tam
 do ioh|o z|amku. Ūn daũ iich ispal|yty a ŷn|y pr|avĩ tak'|i b|ŷly
 iak tot|ŷ dv|oje. Pot|ômu c|ar' daũ zakl|ykaty sv|oho s|ŷna
 i d'|ũku i pros|yũ sa, ŷ|e cy ne on|y to b|ŷly. I s|ŷm s|ja pryzn|aũ,
 že to ŷn|y b|ŷly a u vel|ykũm d|ŷtmovi pol|êťily, tak što iich
 n|ychto ne v|yđũ. C|ar' s|ja d|uže zr|adovaũ, že on|y zũst|aly
 ŷ|ŷvĩ, i зроб|yly tam vel|yku host|ynnu, de tak|oĩ s|ja molod'|i
 povinc'|aly.

Оповідав дня 22. VIII. 1925 Риган Андрей, літ 22.

63. Ворочово. — Vor|očovo.

1. Za Solom|ona iak sud|yũ.

Solom|on car' ŷd Boha sôb|i v|uprosyly blah|oĩ s|erce a d|ob-
 ryĩ r|ôzum. Ispr'|ahly's'a dv|aję žebrak|y, ied|en maũ tel'|ihu
 a dr|uhyĩ kon|ynu. Ta m|ala tot|ja mal|oje. Ta ŷŷ|e tot ŷ|ebrat,
 ŷo maũ tel'|ihu, ch|ôťũ by buũ sôb|i osvoĩ|ity. Abo t|ot ne da-
 v|aũ. Ta ne mũh ich n|ychto roššud|yty vôn' pũšl|y do Solom|ona
 c|ar'ja. I tak zakl|ykaũ iich na s|ud, ŷo ch|očete? Ony skaz|aly:
 M|oja tel'|iha m|ala mal|oĩ. Tot k|aže: Nepr|aũda, bo m|oja ko-
 n|yna m|ala mal|oĩ. Ta tep|êr' car' roššud|yly iich: kêđ| b|ŷla
 mal|a tv|oja tel'|iha, to b|ŷla mal|a tef|išč'|ata, a to iak|ja stv|ora
 je, tak|oĩ maie m|aty.

2. Za Solom|ona c|ar'ja, iak sôb|i hl'|adaũ m|udru p|an'u.

Kol|y s'a c|ar' Solom|on ch|ôťily žen|yty, ta hl'|adaly mudr|išũ
 ŷon|u ŷd s|ebe. I pryšl|y na k|ony id iedn|ũĩ v|ôđĩ. A t|am iedn|a
 d'|ũka ŷ|umna, kr|asna p|asla tr|ysta bar|anũ. Ta ii s'a c|ar'
 zapros|yly, k|ũko a ŷr|oky, on|a iim odpov|ila: tr|ysto do
 str|emen. S iim p|okađ pũš|ôũ sôb|i dom|ũ y zahn|aũ iũĩ iedn|o

p|ovismo, žeb|ы un|a mu š|aťa natk|ala. A un|a iôm|u Zahn|ala ied|en kop|ač', že b|ы iûi spr|avyu kr|osna. Un iûi Zahn|au ied|en k|amîn', ob|ы udr|ala tot k|amîn'. On|a mu zavern|ula, by ho zar|izaу. Tak pak uz'|au iî sôb|i za žon|u.

3. P|ogan d|iûč'a.

Služ|y u iedn|oho g|azda Mať|iu. I tak č'uv|aly, že b|ude korun|acija u P|ěšči. Ta ûn k|aže: g|azda, ta p|odme na t|u koron|aciju. G|azda kaže: m|ы to ne dost|ojn'i. Zab|yу ystyk do z|êmfi, kêd' s'a tot ystyk zazelên'|iie, doky s'a v|erneme, to tož možeme zn|aty, že s|t|ebe b|ude d|ašo. Y tak zazelên'|iу ystyk. P|ervyi č'as y pryšl|a zas' korun|acija. Y kor|una s'id|ala na Mať|iia. Y Mať|iî opst|au pot|ômu za kr|aľa. Y n|arod r|us'kyi v|arovaу. I tak doč'|uу s'a, že ta cari|a p|ogan' d|iûč'a iе u z|amku k|amjanyc'kûm. On|a tam l|udy zbytkov|ala. Kol|y tot z|amok budov|aly, to tr|eba bylo molok|o sol|otkoj m|išto v|odы do vak|ûуky. Y i|ajc'a b|yly do t|oho, ab|ы s'a tv|erdo tr|ymalo. Kêd' č'olovik iš|ou puť|ôm, tam maу k|alap zn'aty pûd t|emnykom y tak it|y ôn' do v|aroša, bo kêd' ne zn|au, st|ala h|olovu.

Ta tohd|ы uže lub|y by byу iî v|uhnaty v|oŕty. Nabr|au sôb|i skot|yny, k|ôn'i, v|olы, k|ozы, vûuc'i, sv|yn'i, h|usy y kač'k|y ta navjaz|au na tot|o dzvûnk|y i to vs'|akyi m|alo jaz|yk. I|ak s'a r|ušyly, išl|y popûd t|emnyk. Ta on|a uč|ula i v|yč|ila i s'|ila na t|atoša y fik|ai v|oŕtam. A i|bo i vûn na kon|y by^u M|ataš kraľ ta tod|ы za n'ôу, dohon|yу iу u z|ahon's'kûm l|iš'i. Tam b|yla ž|ôlûd vel|yka. Kûn' s'a ch|ôuzaу, bo ne m|ûh dôbr|i uŕk|aty. Ta iî dohon|yу. Y un|a iôm|u k|aže: ty kr|aľu ne m|aješ žon|ы, a ja ne m|au g|azды, ta sa pob|êr'me. Ūn to ne pozer|au n|yč', ta s't|au iûi h|olovu. Iak iûi h|olôvu st|au ta chod|yу d|ale po sv|itu ta dûš|ou do Tur|ečyny tai zaiš|ou do c|ar'ia do tur|êc'koho. A c|ar' ho s'a pr|osyt', v|otky ty? — Ja z Veng'|eršyny. — Cy č'|uу ty za M|ač'ka kr|aľa? — Oj č'|uу iem. To tak|yi ak|urat hei i|a. Ta tam m|ôju rodyn|u zahub|yу Mač'ka kr|aľ. — Ta to i|a zahub|yу. Ta č'|ohôs' zahub|yу? — Bo l|udy mu|č'y|a. Ta tepêr' ja teb|e iz|otnu. — M|aješ n'a na hran|yc'u v|uvesty, ta tam n'a m|aješ ysť|aty a chôd' zav|isyty a n'a m|aješ obern|uty u veng|ers'kyi kr|ai tv|ar'ioу. I tak s'|ily sôb|i na v|ûz tai iđ|uť,

vez|uťs'a. Y p|ôč'au s'a smî|aty M|ač'ko kraľ. Tur|éc'kyi mu k|aže, šo s'a smî|eš, na sm|êrť id|eš. — Smî|us'a, že per|êdn'u tef|ihu kôn'i t|ahnuť. Ale z|adn'a č'oh|o ide za n'ô|u. Ta už|e v|ûišly na hran|yc'u ta tam zakop|aly st|ôup. M|ataš kraľ ma|u tam v|os'ko u dek|unkoch. Ľak z|atrub|iu, ta v|os'ko s'a zb|ihlo, ta tur|éc'koho c|ar'ja im|yly ta j|oh|o ober|uly tv|ari|ôu u Tur|e-čynu, zav|isyly ho i tak s'a r|ozy|šl|y.

4. Za č'ornokn|yžnyka, šo chm|ary h|onyť.

Syd|iu i|ag'er pûd sk|alôu s|puškôu. A d|uže p|ôč'alo hrym|ity. A u tûi ska|ï b|yla dîr|a tak|a, šo u nûi č'|ort syd|iu. Ta hrûm ľub|y b|y|u tot|o zab|yty. Jak un|o s'a ukaz|alo, to tr|isnulo, ale un|o s'a schov|alo do sk|aly. Tot i|ag'er uz'|au sjašč|enu k|ufu kolo s|ebe ta pust|y|u do p|ušky tot|u sjašč|enu k|ufu. Ľak on|o s'a ukaz|alo, ta ûn tr|isnu|u, zab|y|u lem doľu sk|alôu, ystekl|o tak|o|ï č'orn|ylo. I d|oras'a roz|y|šly chm|ary, poč'al|o s|once hr|ity. I č'|uje id|e d' n'ô|mu šos po ľi|si tr|iskaučy. I d|oraz ûn s'a h|e|u nap|udy|u, šo to b|ude s t|oho. I t|ot na n'oh|o h|o|ika|u: ne bûi s'a, ja id|u iťtôbi č'|ysto. Š|oby t|y chôt|iu za tot|o, š|obys' zab|y|u t|oho prop|asnyka. Ūn ne ž|adať nyč'.

Ale k|aže, m|ti už|e mn|oho tu v|utyskaly na k|ufu, ta ne h|odn'is'me ho zab|yty. Ta dast|e my, hov|oryt, nab|o|u, šo vy strîf|aly. D|aly mu nab|o|u (tot č'ornokn|yžnyk z|arozn|utyi, bo-rod|atyi). T|ym nab|o|om zab|ieš, de lem zapoz|eraš. I tak ro-zyšl|ys'a.

5. Nam|etyšče.

Jak z|ab|iuť čolov|ika u čuž|ûm ch|otarî, t|am ho pochor|on'at i cht|o id|e kolo t|oho m|ista, tot v|erže k|amîn', hol|uzku, tot|o zv'es'a nam|etyšče.

6. Dvad|ušnyk abo poťat|ynêc'.

Ľak umr|e vor|oška, to obs|y|p|uť tr|upu m|akom i da|juť žyd|ûške pys'mo. Ľak ne skr|ipne t|ilo, to nazyv|ajuť poťat|ynec', bude potyn|aty chud|obu, chud|oba bude p|y|rskaty. — Ľedn|a duš|a um|erla a dr|uha chodyť!

Оповідав дня 16. VIII. 1925 Опаленик Филип, літ 75.

65. Новоселиця. — Novos|elyc'a.

Za įedn|oho pop|a y za įedn|oho đak|a.

Raz buų įeden pŭp a buų boh|atyĭ. Pŭp ne m|au đĭt|ĕĭ. A đak buų chudobnyĭ a mn|oho đĭtĕĭ mau. Pŭp nos|yų molok|o do c|ĕr'kvy, bo tam ch|olodno bylo ũ ĭĭĭ. A đak s'a dŭzn|au ta pŭš|oų molok|o zabr|au a s'at|ŭrch nam|adzaų smet|ankôų. A pŭp pŭš|oų do c|erkvy i uv|ĭđĭų, že s'at|ĭ ũt smet|ank'i, ta ũz'|au p|alyc'u ta b|yų. Ve|cy molok|o ne n'ĭs do c|erkvy a đ|ak pŭš|oų ta ũz'|au s'at|ŭrch ta |un'ĭs do pop|ovôĭĭ pšen|ic'i. Pšen|ic'u skač|au, aby pŭp d|umaų, že tot|o s'at|ĭ pokač|aly. A pŭp pryš|oų uv|ĭđĭų ũz'au p|alycu ta zas' z|ač'au b|yty. A s'at|oho Nykol|aja najbŭlše byų, bo t|am b|ulo naj|ĭpše sk|ačano. Zabr|au s'at|ŭrch, ponos|yų n|azad do cĕr'kvy. D'ak to s'a dozn|au, že ũn s'at|ŭrch byų ta pŭš|oų s'at|ŭrch zabr|au ta pochov|au. Pŭp pŭš|oų do c|ĕr'kvy, uv|ĭđĭų, že s'at|ŭrch ne ĭ|e, t|ak s'a nap|udyų a pŭš|oų i đak|ovi z|ačau kaz|aty, že bĭd|a z nym b|ude, bo ũn s'at|ŭrch byų ta pouĭĭk|aly. A ũn k|aže, d|ajte mi kon'|a aĭ zapl|atte mi ta ĭich možno zdoh|on'u a ĭich v|ernu n|azad. Tot mu k|aže: ty ĭich lem vern|y ta ĭa ti dam č'ot|ŭgy v|oly. Ūn s'ĭų na kon'|a dŭst|au i hr|ôšĭ, pŭš|oų na dr|uhoje sel|o a tam mul|a-tov|au do v|ĕč'era. A na vĕč'ur vern|uų s'a n|azad, zabr|au s'at|ŭrch i skl|au do cĕr'kvi n|azad. A tohd|ŭĭ ũn v|ĭđĭų, že |ynšak ne m|ože ž|yti. U pop|a byly č'ot|ŭgy k|ormnyky a ũn pŭš|oų |ihly polam|au a pŭrch|au kŭnc'i sv|in'am do |uchŭ a svin'i s'a krut|yly a pŭp d|umaų, že sv|in'i ĭak|us chvoroĭu m|ajut' ta chôĭ|ĭų dat|y svin'i p|obyti. D|au đak|ovi zn|ati, đak pryš|oų do n'|oho ũz'|au sv|in'i a pob|yų. Na v|ĕč'ŭr zabr|au na v|ŭz, že poch|ovat' a ũn pov|ĭz dom|ŭ. I d|okĭa b|ŭr'ly svin'i, to dobr|i žyly. ĭak svynĕĭ ne b|ŭr'lo, to z|as' špekul|au, ĭagbyr daštos' v|ušpykoĭov|ati ot pop|a. Al|e pŭp dau spr|avyti nov|u l|adu a do t|ôĭĭ ladŭ z|aper popad|u. D|au ĭŭĭ t|am na try dn|ŭ kost. K|aže đak|ovi: m|auų ĭa įedn|u l|adu a d|oma m|ĭsta na n'u ne ĭ|e. D|okĭa mĭsto b|ude, tak vôz'm|y ĭĭ do s|ebe. D'ak ĭĭ ũz'|au do s|ebe, b|yla tam za dv|a dn|ŭ. Trĕĭĭĭ v|ĕč'ŭr zač'al|y sôb|i hovor|yti. D'ak kaže đak|uly: do tĕp|ĕr' ĭez'm|e dobr|i ž|ŭli, d|oky b|ylo pop|ove molok|o a sv|in'i, a tĕp|ĕr' š|o bud|eme rob|yti? —

Popad|ja z l|ady h|oikat: to v|y n|aše molok|o poi|ily ai sv|in'î! — D'ak s'a nastr|ašiu ai d|umať, št|o z nym b|ude. Maŭ hrom|adu kl'|uč|û, ŭz'|au, vuber|au, d|okla ne ŭtvor|yŭ l|adu. L|adu otvor|yŭ, pop|adu zadav|yŭ a iŭi zachp|au kôub|asu u rot, ob|y rûp d|umaŭ, že ŭn|a s'a ŭdav|yla. Čertv|ertŭi dên' pryj|šôŭ rûp za l|adôŭ tai k|aže: pom|alu kl|asti na vûz ai z v|oza dol|û, bo tam doroh'î v|ecy. — Ta ŭn pot|ômu otv|oryt l|adu a pop|ada mertv|a. Rûp s'a nastr|ašiu a ch|ôŭŭ pop|adu schov|aty, aby to n|ychto ne zn|au, že tak on|a um|erla i schov|au iŭ. A đak to zn|au, puš|ôŭ pop|adu otkop|au, pryn'ûs domû, pryv|jaz|au id chvost|ovi tryr|ûč'nomu hač'|ur|ovi a p|ustyŭ na dv|ûr. Hač'|ur' b|ihaŭ a pop|ada za nym skak|ala. Rûp r|ano v|ûide von i poz|erat, što pop|ada hač'|ur|a ŭh|an'at. Rûš|oŭ za đak|om i skaz|au đak|ovi, što s'a st|alo. D'ak k|aže: zaplatyt|e mi dobr|î, ja vam schov|au, bûlše nygda ne v|ûide. — Rûp k|aže: ja ti dam č'|ot|yri k|ôn'î, lem iŭ schov|ai, by n|ychto ne zn|au, jak on|a um|erla. D'ak ŭz'|au č'|otyri k|ôn'î i č'|otyri v|olby zûst|au g|azdom a rûp us|e por|oŭn'ii mîch.

Оповідав Довбей Афтанасей, 31 літ, дня 29. VIII. 1926.

66. Раково. — R|akovo.

Chryst|os i Petr|o.

Iš|ôŭ Chryst|os ys Petr|om ta v|erh gr|aičar is p|eret Petr|a. Petr|o v|iđiŭ ta gr|aičar' ne zn'|au. Chryst|os p|okad tot gr|aičar izn'|au y kup|yŭ dvan|ac'at čerêš|ên'. A pot|ômu dopust|yŭ na n'|oho vel|ykyi h|olod. Tak pak pušč'|au ŭs|e na p|aru kr|okûŭ p|oŭennu čer|êšn'u. Petr|o schyl|aus'a furt za t|yŭma čer|êšn'amy. P|ak mu Chryst|os skaz|au: v|ydyš P|etre! R|azys'a ne cht|iŭ schyl|yty, schyl|yves's'a dvan|ac'at raz. Pak z|as' Petr|o skaz|au, žeb|y žon|a mûcn'îša b|yda ot chl|opa. A Chryst|os kaz|au: P|etre, to ne dobr|î b|ude, bo žon|a prokl|ata, bo žon|a mûcn|a ta bud|e l|ude b|yty. Chryst|os pryst|au, n'a i b|ude t|ak.

Pot|omu iŭš|y ta zajš|y n|a nûč' do jenn|oho čolôv|ika. A č'o-
lôv|ik kaz|au: pry i|au bym vas, |ale m|oŭa žon|a pr|yide s k|orč'-
my, to ŭbi|e men|e i v|as. — |Ale Chryst|os kaz|au: Vy lem

pryjim|ít nas. Tak poľih|aly sp|aty sôb|î na p|ec. Petr|o kraï|om a Chryst|os d|ale p|oza Petr|a. Pryšl|a ũ noč|y žon|a y poč'|ala h|ojkaty: g|azdo puš'č'aï. G|azda pûš|ouï i krasn|o dv|êri otvor|yũ. On|a voïšl|a do ch|yžî. — Pal|y l|ampu! Y ũn sk|oro zapal|yũ l|ampu. Y ï|ak zapal|yũ l|ampu, g|azda y on|a uv|idïla tũch dv|och na p|ecu i k|aže: š|o tam za ïedn'|î žebak|y? — I tak g|azdovi k|aže: to tak'|î p|utn'|î l|ude? — A on|a k|aže: d|am ïa ïim d|oraz. I ũz'al|a b|igar', b|yï Petr|a. ïak dobr'|î nab|yla, tak sk|oro šôs' v|on pob|ïhla. A Chryst|os Petr|ovy k|aže: id|y tu l|az', de ï|a, bo z|as' pr|yïde i b|ude b|yty teb|e. A ũn|a zo dv|oru pryšl|a y kaz|ala: šem tamt|oho ne b|yla y n|azad byï Petr|a. Dr|uhyï dên' Petr|o k|aže: pr|aũdu tũ, h|ospody, kaz|au, že voïš|ïe b|lyty chl|op mûcn'|iš|yï. A pot|omu znovu z|as' yšl|y taj tr|afyly k|olo ïedn|ôï korč'm|y ït|y. Y k|aže ïomu Petr|o. P|oïme do k|orč'my uv|idïty, š|o tam l|ude r|obïat. A ïom|u Chryst|os k|aže: P|etre, tam ne ïd|ïm, bo t|am pi|an'|î l|ude. A vûn n|azad k|aže Chryst|ovy: lem m|y p|oïme. — A Chryst|os ne zn|au, š|o mu rob|yty z nym, ta mu sotvor|yũ h|usï na pl|eč'och. A ïak uvoïš|ôũ Petr|o uper|ed do k|orč'my, a l|ude s'a im|yly do n'|oho pi|an'|î. — Mên'|î hud|y tui! Y ch|ofat ho nab|yty, št|oukaut, d|ugaut ta us|e h|ojkaut, šob im h|uũ. L|edva s'a v|umetaũ ta kaz|au v|onka z|as' ïak išl|y: pr|aũdu tũ m|ajesh H|ospody!

Оповідав р. 1923 Іван Стегура, літ 40.

67. Невіцьке. — N|evíc'ke.

(Оповідання записане дня 20. ІХ. на грамофон Pathé, кружок переходується в Чеській Академії Наук під ч. 1515.)

ï|a Petr|o Kov|ač' is sel|a N|evíc'koho, ž|upa užhor|ots'ka, ïokres užhor|ots'kyï, Podkarp|ats'ka R|us'. — ïa bud|u hovor|yty k|asku ïz|a star|oho z|avïta.

Kol|y Is|ys Chryst|os ïšš'at|ym Petr|om chod|yly po sv|itï, tak išl|y č'|eres ïedn|o sel|o. ïak perešl|y č'|eres tot|o sel|o, pos'ïd|aly sôb|î pût ïedn|u d|yč'ku. T|am syđ|ïly, syđ|ïly. Iš|ôũ ïed|en č'olov|ïk, d|uže b|yũ zasmuč|enyï. Tohd|ï k|aže ïom|u Is|us Chryst|os: č'om t|ï, č'olôv|ïku, tak|yï d|uže zasmuč|enyï? A v|ûn n|a to otpovïũ: ï|ag by ïa ne b|uũ tak|yï d|uže zasmu-

č|enyĭ, koly u m|ene nar|odyla s'a dĭt|yĭna |a ne ĭ|e chto pryĭt|y do m|ene za k|uma z|a to, bo ĭ|a d|uže chud|obnyĭ. — Is|us Chryst|os ĭôm|u k|aže: N|o ne žur|ys'a, č'olôv|ĭku, ĭa p|ûĭdu tôb|ĭ za k|uma. Tohd|ĭ Isus Chryst|os is s'at|ym Petr|om zabr|aly s'a i pûš|ly ĭôm|u za k|uma. Pûš|ly do ĭ|oho ch|yž'ĭ i tohd|ĭ ūz'al|y dĭt|yĭnu i pon|esly ĭĭ do chrest|u. Pokrest|yly dĭt|yĭnu i vert|aly s'a n|azad. Kol|y s'a vert|aly n|azad, tohd|ĭ Isus Chryst|os ĭôm|u dau, šo ūš'ĭtka host|yĭna b|ula hot|ova. M|aly šo ĭĭsti i p|yti i ūš'ĭtkoho m|aly ū dovol|eno. Tohd|ĭ t|ot chud|obnyĭ k|um m|au d|uže c|undravĭ boč'k|orĭ. Tohd|ĭ Is|us Chryst|os ĭz|uŭ iz n'oh|o tot'ĭ boč'k|orĭ a dau ĭôm|u nôv|ĭ č|yž'm'ĭ a tot'ĭ boč'k|orĭ zav|ady ū na klyn|êc' a nakaz|au k|umovi, žeb'ĭ tot'ĭ boč'k|orĭ tak u por'ĭ|atku tr|ymaŭ, žeb'ĭ n|ygda ĭich ne spro-past|yŭ, to bud|e mu s'a dobr|ĭ v|esti. I t|ot kum tr|ymaŭ tot'ĭ boč'k|orĭ u por'ĭ|atku na kl|ênc'u do r|oka, al|e pot|omu, ĭag d|uže zboh|atŭ, tohd|ĭ ov|ûn tot'ĭ boč'k|orĭ v|uš'maryŭ v|on is ch|yž'ĭ. Tak Is|us Chryst|os tot|o zn|au nap|eret i kaz|au Petr|ovi: P|etre, p|oĭme m'ĭ ūž|e popoz|erati n|ašoho k|uma, ĭ|ag ĭôm|u s'a ved|e, ci dôbr|ĭ, ci l|ycho, ci p|ûdlo. Tohd|ĭ pryš|ly on|y do t|oho k|uma, n|e naiš|ly ĭoh|o d|oma. V|ûn b'ĭŭ u k|orê-mĭ. Tak pyŭ a on|y sôb|ĭ posĭd|aly za st|ûl ta tam syd|at. Raz p|ryĭde kum ta k|aže: Š|ôšte za ĭedn'ĭ c|undravĭ žebak|y? V|on is ch|yž'ĭ. Is|us Chryst|os ĭôm|u kaže. ĭa n|e ĭakyĭ ne c|undravêc', ta ĭa tvûĭ k|um. ĭ|a teb|e ne zn|aju, t'ĭ č'ortovi kum a ne m|en'ĭ. A vûn ĭôm|u k|aže: K'ĭd' ĭa č'ortûŭ kum, t|o bud' č'ortûŭ. A tohd|ĭ ul|apiŭ sv|oho k|uma za r|uku i povĭ|ûŭ na ml|aku i v|erh u v|ôdu i z n'oh|o b|ula ž|aba.

68. Дравѣи. — Драуѣи.

Za Št|yrfĭĭta y Br|unclyka.

Št|yrfĭĭt mau kamar|ata kr|afa. Št|yrfĭĭtûŭ kamar|at kraĭ m|au it|y na v|oĭnu z dr|uh'im kr|alom. Ale že t|ak ūn b|uŭ slab|yĭ na v|oĭs'ko, a tot, što vûn m|au z nym voĭov|aty, to b|uŭ mûcn|yĭ. Mûcn|ômu sl|obûdno b|ulo m|aty dvan|ac'at v|ĭtaz'ûŭ. T|ômu chudobn'ĭšômu nesl|obûdno bulo m|aty lem ĭedn|oho v|ĭtaz'a. A ūn otkaz|au mûcn|yĭ na sl|apšoho. Id|u s tob|ôŭ voĭov|aty,

a keď nejdješ, ta kraľynu otľa beru! — Ale do n'ohô pryšôu Štyrflit: Ľak sa maš, kamarat? Kľaže, ne dôbr'í sa mam. Tak pryšôu mên'í r|oskas v|oĭnu my otkaz|au mûi sus|idnyĭ kr|aĽ, a ĩ|a slab|yĭ, što budu rob|yty? Otkaz|au na n'a, cy z 12 v|itaz'amy cy z 12 regem|entamy z nym sa voĭov|aty. — Kaže ĩôm|u ĩoh|o kamarat Štyrflit: Ne b|ûi sa, ĩa p|ûĭdu tôb|í za v|itaz'a, lem otp|yš mu, že maš v|itaz'a, a mên'í daš zn|aty, aby ĩ|a na tot č'aş t|u buu. — Y t|ak sa st|alo. Y d|aly my sa d|o tyĭ rob|oty do v|oĭny na šturom ys p|uškôu a y s š|abl'ôu. Tot'í 12 a Štyrflit s|am. Y tak pryš|o, že dêš'at|och zlož|yû dôl|û ys kon'a, a lem s p|oĭednym us|e ĩš|ôu. A pot|ômu ĩeden|ac'atyĭ ho ũran|yû. Zav|yly mu r|anu. Dale v|ûn y t|oho zlož|yû 11-toho. Pûšôu z dvan|ac'atym. Na p|eršûm pûšôu, ale mu n|yč ne zrob|yû, an|y tot t|ômu, any t|ot t|ômu. A na dr|uhûm uš|ek tot t|oho ũran|yû a tot t|oho. A na trêtûm uš'ek Štyrflit zv|erhho s p|ikôu s kon'a dul|û a š|ablôu ho rub|au. Pan|ove h|oĭkaly: hôu ne slob|údno, uš v|oĭna dokonč|ena. Nĭrov|avĭes' v|oĭnu.

Têp|êr' Štirflit mau s|yna Br|unclyka. Kľaže ũn s|ynovy: S|yne, h|adaĭ sôb|í ũ sv|it' c|imer (ûr|a, Ľv|a), ob|y sôb|í d|ašto zvit|ažyû nov|oĭe. T|ak mu ot|êc' dau š|ifu i tr|ysto chl|ôpû i sv|oho ĩnoša, ob|y ĩôm|u ĩnoša buu a na tr|y r|oky k|yľčyk a k|aždômu kon'a i ku k|ôn'ûm. I ũn'ĭ chod|yly do t|oho č'asu, što pereĭš|y try r|oky a k|ost vuchod|yû. A tot Br|unclyk ĩim pov|ĭu, že tot k|ost, što na ĩed|en dên' m|ajeme, ob|y b|ulo na p|iať dn|y. Dale v|ûišou ũš|ytko kost. I d|ale kôn'ĭ por|ĭzaly i pû|ĭly ũš|ytk'ĭ. A š|ifôu chod|yly mot|aly sa po v|ôd'ĭ, po sv|it'ĭ. Ne mohl|y uš|e sa vert|aty dôm|û, bo ĩ ne zn|aly de, bo v|ĭtry ĩich odohn|aly dal|eko. Ta pryhn|au ĩich v|ĭtor na ĩedn|u hôr|u ostr|ôu y tam on'ĭ pot|omu ũ|yly, d|okĽa mohl|y. Š|ytko poĭĭly kost y k|ôn'ĭ, lem sk|ory zost|aly s k|on'och. Kľaže ĩim Br|unclyk: Br|ata ũš'es'me na kûnc|y, ũš|ytk'ĭ umrem|e. Ta r|obme mežy sob|ôu š|or, budem|e k|ocky met|aty na s|ebe, na kotr|oho k|ocka up|ade, t|oho iz'ĭm|e. — Kľaže ĩôm|u ĩoh|o v|oĭsko: Pr|ĭncu naš! V|ys'te kraĽ|ûus'kyj s|yn. Ta na v|as k|ocky sa ne b|uduť met|aty i na ĩnoša, lem n|a n'ich. — No na t|o pryst|au k|aždyĭ. I t|ak na kon|êc' poĭĭly sam|ĭ seb|e, k|aždyĭ dên' ĩedn|oho. Dale ĩag ũš|e dv|omy zost|aly Br|unclyk z ĩnošom, k|aže mu ĩinaš: Pr|ĭncu naiĭasn'ĭšyĭ! ĩa ũš|e st|aryĭ, ta chôĽ

umr|u, to n|yč'. Ale i|lich č'k|oda, bo on'i suť še molod|y|, kra-
l|úš'ky| syn. Ty ja zn|am, že ja t|u umr|u, a ũn'i nai sôb|i
zachov|ajúť sv|o|e žyť|a tak, ja|g i|a iim b|udu kaz|aty, kêď sa
uď|asť. M|ajeme z v|e|lo k|one| sk|úry. A i|a ič zaš|y|u do šk|ú-
roch dêv|iat|och. Na tû| hôr'|i b|u|u ja, kol|y u i|ch út|'a služ|y|u
za i|noša. Tam u st|arych p|ismach čyt|au| za tôt|u hôr|u, d|êz'my
têpêr' h|yneme, že tu ch|odyť ptak nôchť, što i vol|a pon|ese.
Ta vûn ch|odyť na tot ostr|ô|, de my tep|êr'ka h|yneme, ta vûn
vas u tych sk|úrach pon|ese het d|agde čerez m|ore. — Y tak
zrob|y|y. Vûn ho zaš|y|u do d|êv|iat sk|uroch y pryš|ou| ptak
i j|oh|o pon'ús čerez m|ore y pust|y|u ho na hníz|o molod|ym.
On|y d|êv|iat sk|úry proj|ily i j|oh|o cht'ily z'ist|y. Ovûn kolo
s|ebe ma|u š|ab|u ta molôď|i post|yna|u. Y t|ak ja|g m|ûh yz
str|omu z|iz dól|û, ob|y ho pt|ak ne ul|apy|u abo jak|y| z|v|ír,
bo tam pustot|yna b|ula. Y d|ale ũn uť|ikať, uť|ikať a ũse ũsk|očy|u
pût strom i m|alo spoč|y|u, ab|y ho ne ul|apy|u d|aky| z|v|ír abo
ptak. Y ja|k uť|ikať y uť|ikať y spoč|yvat', č'uj|e ũn h|olos y huk
vel|yky|. Y ũt str|oma do str|oma i|de natsl|uchuj|u|y y v|ydyť,
že tam yz z|êm|i uchv|atu|je sa š|arkan' vel|yky| a p|alyt ohn'|om,
a na zemly kolo dír|y stoyť l|e|u ta sa z nym b|ie. H|ôlôvu
v|upchat von y vohn'|om p|alyt, bo ch|ôti|u iz'ist|y l|eva. A l|e|u
by|u j|oho l|abamy |ale sa d|uže izmordov|au|. A Br|unclyk n|ato
sa popryz|era|u y sa odnev|ažy|u, što Boh dasť, to b|ude. Y sta|u
y v|ûn sa b|yty ys š|arkan'om ys š|ab|ô|u. Š|arkan' s|i|u n|a bûk
spoč|yty. A ja|k Br|unslyk zas' zô|unov|au|, to le|u z|as' z|ač'au| sa
b|yty y t|ak zmohl|y š|arkan'a. T|ot ho ũť|au| a t|ot ho ũchop|y|u
y rozd|er. Y ũn ũže sam ne i|d|e. ũ ž|eg z nym i|d|e y le|u. Raz
le|u na n'|oho ja|k z|v|ír uk|azu|je mu na č|erevo, že holôdn'i|e.
Y vûn k|aže na Br|unslyka: ja id|u u l|i|s d|ašo ul|ô|u|u yz'ist|y.
Y ũn pûš|ou| y pryn'ús z|v|írku u p|ysku a na chrêp't|i|. A Br|uns-
lyk v|y|išô|u na d|erevo ta tam sa schov|au|. A tot v|offam up|au|
dolû a le|u ho ul|apa|u u p|azury. Y na n'|oho holovô|u mach|au|
n|a što ũn uť|ikať, n|a što sa ch|ovať. Y vûn ho hl|ady|u noh|ô|u
po i|oho pl|ečoch, aby sa ne bo|au|. Y z|v|írki' i porv|au| noh|amy
y tak ob|omy i|ily. Y poi|ily ũš|ytko.

I|ak tot|o myn|ulo sa, treb|alo z|as' i|isty. Y z|as' na n'|oho
murk|oče y z|as' b|ys'me i|š|y na lov|y|tvu. A ũn zost|au|, no
d|e sa d|š|ie? Nakol|y le|u pûš|ou| lov|yty a Br|unclyk narub|au|

sôbî pr|uťa a p|l|ûu l|îsku vel|yku, ob|y v|erh na m|ore, a ob|y sa mentov|au, slobod|yû l|eva. Jak v|erh l|îsku na v|ôdu, ta m|alo sa odochp|au, otpl|yû. Ale l|eû pryš|ou a sa rozohn|au y ysk|oçyû d' n'|ômu na l|îsku per|êdn'ima noh|amy a z|ad mu u v|ôdu u|paû. Y tak m|us'ily it|y na v|ôdî d|ale dv|omy y s|ami ne zn|aly, de id|uť. Ale u|n'î iak chod|yly y chod|yly y pr|yiduf' u|n'î gu iedn|omu b|urkovy. M|ezy m|or'jamy bou d|îm. A z iedn|oho b|oku b|ola kap|ura žel|îzna, br|ana. Br|ana b|ola zamkn|uta a kolo br|any b|uly dva sl|upy, što u n'ich zaprau|l|ena. A na sl|upoch b|uly h|ady, hr|ubî ve|l|ik'î. A p|operek ot sul|aka do sul|aka chod|yly tôt'î š|ablî, ab|y sa tam n|ycho ne m|ûh dost|aty, bo to kr|aľ bov|au tam m|ors'kyj iag r|ybam tak y m|ors'kym l|uďom, pol|ôuka r|yba, pol|ôuka čolôu|îk. Iag un'î tam pryš|y y z l|îsky z|l|izly; tam buû pr|ydvûr. D|oraz ne mûhl|y vûit|y u dn|u pro tverd|u v|artu. A l|eû uch|opyû h|ada iedn|oho i dr|uhoho y v|erh u v|odu a š|ablî st|aly. Y pûš|ly gu kr|aľovy do b|urka. Y vûn lež|au na p|ostely y k|aže: Vyt|aj, vyt|aj u n|as Br|unclyku, d|e ty sa tu uz'|au. Iak ty sa t|u mûh dost|aty do m|oho b|urku? Ty m|ôju v|artu zab|yû, zahub|yujes my br|anu ta têp|êr' zo mnôu m|ajes' voïov|aty dvac'et čot|yry hod|yny, k'êdes' tak|y v|yřaz' d|obryj. K|aže, no to dôbr|î! Y vûn zaf|itkaû na p|aľc'och, zasvyst|au a dv|êri utvor|yû aï |oblak ser|êdn'îj. Iag dvêri sa otvor|yly i |oblak y tot|o sa kyd|alo pôun'î dvêri s'ak'î m|ors'k'î zv|îrî za|îsty Br|unsfika. Br|unslyk lem rub|au a l|eû lem nos|yû na |oblak ta met|au, a kr|aľ na p|ostely lež|au t|ycho. D|ale myn|ulo 24 h|odyny. K|aže mu kr|aľ: už|ês' my zab|yû uš|ytko v|ojsko. K'êd' ies' m|oje v|ojsko zab|yû, v|ôz'mu řa za z'|afa. V|ôz'meš m|ôju d|îu|ku. Y uûn to pak zrob|yû. Ale iich ot|êc' pûš|ou do rod|yny d|agde na host|ynu abo na lov|ytvu a Br|unclyk kaže id sv|ôjî žôn'î: I|ak vy sa m|ajete, řto vy m|ajete u v|ařych c|ymroch. D|ala un|a mu ieden|ac'aľ kľuĉ' od z|amkoch od dv|êr'joch. Y v|ûn yš|ôu pozyr|aty p|o tych c|imroch. D|ale ĉ|udovau sa, ĉ|om od dvan|a-c'atych dv|êr'joch ne d|ala mu kľuĉ'. Ć|om ty mên'î ne d|ala ot tûj dvan|ac'atoj c|imry kľuĉ'. K|aže, tam tôb|î ne sl|obûdno v|idîty, řto tam je. Ale v|ûn na n'u d|uže t|yskaû, |oby mu d|ala kľuĉ'. Ale v|ona ho pros|yła, ne t|yskaï na n'|a, bo k'êd' tam p|ûideš ta umr|eš. K|aže vûn, ot ĉ'|oho umr|u, řto to tam je

tak|oje? T|am ie, k|aže, tak|a š|abla, što s|ama ch|odyt u p|óšvi hór|í, dól|ú, št|oby rub|ala. Ta l|uckyj h|olos k'éd uč'|uie, to ho z|otne. A kob|y z n'óu vo|ov|au, ta š|ytok svít z|atne. Lem i|ú tr|eba pov|ísty: Mú| m|yly| m|eču! R|uba| t|ylo y t|ylo, to z|atne. Vún na n'u d|uže pryp|er y m|us'ila mu d|aty k|uč'. Y vún púš|óu do ch|yzy gu š|ablí t|ycho, bo u|a mu dopov|ila, i|ag tot|u s|ablu m|ože dúst|aty, lem tr|eba pov|ísty „stoi“ y p|a|cem po n'ú| kl|opnuty y st|ane. Y ún pòš|óu y gu š|ablí sa pry-blyž|y y š|ablu uz'au a sv|óju tam l|yšy. Y pot|ómu pryš|óu ún gu sv|óú| žón'|í y šč|e sa l|ípše v|yprosy i|ag s tóu š|ablóu treba narab|l|aty. Y tod|y zaiš|óu i ju zas'|ík na drubn|y mak y zmet|au u v|ódu. Ale i|é|í ot|éc' zn|au, že z n'óu tak poro-bl|eno, to pot|ómu uún pryš|ou ta Br|unclyk kaže: Y teb|e, kr|alu por|ubam. Porub|ai n'a na dr|úbnyj mak a sk|oro i|edno za dr|uhym, ne m|éc' n'a u v|ódu. Zab|yú|es' my v|óis'ko y zab|yú-ies' my d|í|uku, ta zab|y| y men|e. Y zab|y y tohd|y púš|óu h|et. D|ale na l|ísku, yš|óu yz l|evom d|ale. D|ajak tr|afy u do sv|oho kr|aju. Y vún pryš|óu dom|ú. Ale že kol|y ún iš|óu yz d|oma, uper|ed žon'|í nakaz|au, aby na n'óho ček|ala tylo a tylo r|ókúu. Ale žon|a pr|avo tohd|y sa oddav|ala za dru-h|oho, bo d|umala, že uún už|ek ne ž|yje. Ta uún ju pak s|au. Y vún pot|ómu kra|ov|au na vútč'|ovo| m|ísto u Prahe. A leu uš|e buu kolo n'óho. D|ale pryš|o uún sa d|uže pochvór|íu, v|idíu že umr|e. K|aže uún sv|ómu |inašovy, služ|ebnykovy: N|a tótu š|ablu, nes|y ju na múst v|érz' u v|ódu. — Y uún pon'|ús. Pr|y|de n|azad |inaš gu kr|alovy. Kr|alu! v|erh|em š|ablu u v|ódu. — K|aže mu Br|unclyk: Sl|uho! i|ak|a v|oda b|ola. K|aže inaš: Tak|a v|oda, i|ag y uš|e. — K|aže, nes|y i| u v|ódu n|azad, bo ty i| schov|au, ty i|ú ne chlop. Y pon'|ús zas' š|ablu u v|ódu na dr|uhúm yz m|osta v|ersty dolú.

Pr|y|de gu kra|ovy n|azad, k|aže, kr|alu v|erh|em uš š|ablu u v|ódu. K|aže, ta i|ak|a v|oda b|ola? — K|aže, kr|alu, tak|a i|ak y uš|e. — Y t|ak, k|aže, nés' š|ablu u v|ódu. Na tr|é|túm pon'|ús y v|erh y v|oda sa peremín|yla u kr|óu. Y pr|y|de uún n|azad it kr|alovy sv|ómu y k|aže: P|ane, v|erh|em š|ablu do v|ody. Ta k|aže, i|ak|a v|oda b|ola. Ta k|aže |inaš: peremín|yla sa v|oda kolo š|ablí na kr|óu. Y k|aže, ta t|ép|ér' ies' verh? — Y tak vún pak um|er, Br|unclyk. A p|ozad n'óho zv|ír zústau,

l|eу. D|akyĭ č'as zv|ír ũž|e ne v|yďtĭ sv|oho p|ana, to mu č'udno b|olo, že ũn ne v|ydyť sv|oho p|ana Br|unclyka. Y vĭn ryč'au, bĭd|u rob|yŭ ũ sv|ôĭŭm b|yvan'u y ĭ|oho m|us'ily v|upustyty na slob|ôdu. Y vĭn pŭš|ôŭ tam, de pochov|aly Br|unclyka i t|am zah|ynnuŭ y koněc' bolo y zv|ír'jovy.

Оповідав дня 9. XI. 1924 Михайло Черобан, літ 65.

69. Коритняне. — Korytn'ane.

Sv|atanky.

Samo p|erše tak|oho za svatač'a br|aly, k|otryĭ zn|au s'a B|ôhu pomol|yty. Pôťŭm znaŭ tak'ĭ pr|yvovĭtky, ĭak Boh sv|ĭt sotvor|yŭ. ĭak iš|ly dn|uka, to dv|omy b|uly. Pok|ockaly u dv|êr'ĭ i skaz|aly! sl|obŭdno u dnu voĭt|y. U ch'ĭž'ĭ č'ek|aly ĭich dv|omy, t|ak sa zv|aly vudavač'ĭ. Vudavač'ĭ svatač'ĭŭ filelov|aly, že sl|obŭdno. Tod|y ũvĭš|ly dn|u, poklon|yly s'a i tak skaz|aly, cy tr|afylyz'me što h|ĭedaĭeme. — To spovĭšt|e s'a, d|ôbrĭ ĭ|ude, što h|ĭedaĭete? — Tod|y ober|uly za st|aryĭ z|akon hovor|yty, za ĭAdama, za ĭ|evu. Jak s'a pak sv|ĭt rosprostran|yŭ, n|arŭd s'a rozmnož|yŭ, tod|y, kaže, p|otopôŭ svĭt istreb|yŭ. Pôťŭm pryš|o, že st|aryĭ T|ôŭbĭja zah|au s|yna do R|ageš v|aroša, ab|y sôb|ĭ tov|aryša h|ĭedaŭ, svatač'a, aby ho iš|ôŭ žen|yty. I mu B|oh daŭ ĭanhela, žeb|y buŭ za vsu|ŭžnyka molod|ômu T|ôbĭjovy, žeb|y s'a iš|ôŭ žyn|yty. ĭAnhel ho povĭŭ do Nem|iny v|aroša do Ragu|ela. I posv|ataly tam y tak pak pryš|ly do ũc'a, molod|yc'u pryvel|y. Tod|y svatač'ĭ pros|yly tych vudavač'ŭŭ, žeb|y v|udaly tot|u molod|yc'u, za kotr|ôŭ pryš|ly. Tod|y s' svatač'ŭŭ ĭeden pŭš|ôŭ mež|y dĭŭk|y, ta f|ĭĭ rob|yly a molod|yĭ maŭ spoznav|aty zakr|ytu pŭd kestam|ančykom. Mol|ôdž'ava tak|oš č|ekala ũ ch'ĭžĭ. Pryvel|y dr|uhu dĭŭku. Molod|yĭ k|aže: to ne tot|a. Pryvel|y dr|uhu i t|o ne tot|a, ôn' tr|ĕťŭ pryvel|y, to ũž|e tot|a b|ula. Tod|y svat|ač' kaz|au molod|atŭm r|uky zlož|yty u ĭedno. To tod|y svat|ač' v|uzvĭdaŭ ĭich, cy sa ĭ|u-byte. On|y felelov|aly: ĭubyme s'a. Tod|y ĭim rospov|ĭŭ: to mĭrk|ŭte m|ôĭĭ dĭĭty, to ne ch|ĭb ž|yč'anyĭ, bo to do sm|erty ž|yty ũ ĭedno aš|ôŭ¹ rož'žen|e vas lem. Tod|y roskaz|au ĭim ober-

¹ Рід лопати.

n|utys'a tryč' i zah|ôjkaŭ v|ivat! A môl|ôdž'ava zrob|yla kryk, v|ivat p|ara ne p|ara! Pôt|ûm pos'îd|aly za stûl i vêtč'êr'ïaly, host|ynu rob|yly. Po vêtč'êr'ï pomol|yly s'a B|ohu za d|ar i k|aždyî pûš|ôu do sv|oho d|ômu i ček|aly do svaďby. Pôt|ûm z'|as' pûš|ly svat|ač' yz molod|ym i molod|yc'ôu do pop|a, d|aly zapys|aty v|uholosky. Pôt|ûm z|aky tryč' ne v|uholosovalo s'a try nêď|îfi, ta sv|aďby ne b|ulo.

Po tr'ï|och t|yžd'n'och, kol|y s'a zlad|yly na sv|aďbu, tak pak s'a ul|apyly do sv|aďby, sv|aďbu pr|avyty. — D|aŭna sv|aďba počyn|ala s'a ũ sub|ôtu v|êč'ur tak zv|ana k|on'hat|anêč', bo ũ k|ûchn'ï s'a načyn|alo. Zahul|y try č'ot|yry n|ôuty, ta pak pûš|ly sp|aty. Dvom|a tr'ïom|a dn'|amy peret sv|aďbôu plel|y v|înci dŕiuk|y i skl|aly do v|ody, žeb|y ne popr|îlo aî zast|avu tod|y ũš|yly. Na p|alyc'u dôuhu na p|ûutrêta m|êtra opš|yly kestym|any vel'jik'ï na spûd a p|ovyše gu verch|ovy mal'îi a na v|êr'ch jedn|o krasnoje î|ablyko a do t|oho zachp|aly rozm|aryju |abo kvîtk|y. Tôtu z|astavu n'ûs z|astaŭnyk za molod|ôu i do c|erkvy na pr|ys'ahu.

Dr|uhyî to buŭ dr|užba. Tot maŭ lem mal|u p|alyc'u s p|antlykom. Î|ablyko yz z|astavy kol|y po sv|aďbî rošš|yly z|astavu to rozdîl|yly n|a dvoje i dal|y molod|atûm. Molod|yî daŭ pôt|ûm sv|ojîm r|odyč'ûm a molod|yc'a sv|ojîm.

Vînk|y plel|y z berv|înku abo z rozm|ariîi. Molod|yc'a n|esla na hólôv|î vîn|êč' na pr|ys'ahu, p|oky îu nezav|yly. Drušk|y m|aly t|aky v|înci. Molod|yî vînk|a ne m|au, ale d|ôukola k|alapata tînk'î pa|ntlyky, bo îoh|o zv|aly molod|ym krasom, îêîi kra|î|ûnôu. Molod|a m|ala jedn|u sv|ašku a jedn|u dr|ušku. Sv|aška b|ula žon|a s fam|i|îiîi a dr|uška dŕiuka z rod|yny. M|ala vudavač'|a, molod|yî dvoch svatač'|ûu (abo st|arost), try sv|ašky a jedn|u dr|ušku. Sv|ašky buly ũ b|îlûm š|atû. M|aly čîpc'î vys|ôk'î na hólôv|î. Dr|uška m|ala vîn|êč' a pr|ybrana jak na s'|ato. Svatač'|î m|aly za k|alapom rozm|ariju aî îal|ynû. A s'îi buŭ gu sv|atbi zv|ač'. P|erše pêr|êdž' sv|aďby dn'|om chod|yŭ z ch'îž'î do ch'îž'î rod|yny r|odyč' a tam tak zajaŭ|aŭ: Ivan tot abo tot ž|enyf|sa. Pr|ôs'u vas do sv|aďby abo do host|yny.

Za zvač'|a kl|yč'uf chud|obnoho č'ólôv|îka a vûn dûst|aŭ îed|en ruč'n|yk za tot|o, ab|y ho spoznav|aly y îaz|aŭ na pas jak

p|opy. Kol|y chod|yū po sêl|î, to ĵaz|aū č'er|ez pl|êč'î, a ĵak buū d|oma, to na p|as braū.

Sokač'k|y var|yly r|ĵizanky do p|olyūky, zat|ym var|yly drŭbn|u kap|ustu a zat|ym k|ašu pros'an|u z molok|om. Pekl|y: molod|y-čyna m|aty pekl|a dar|unk'i, kolač'|î ma|î b|uchanky. Molod|oho fam|ylyî najblyzn'|ĵiŝŭi dav|aly, kol|y b|uly prop|ôĵi za mólô-d|ôū ū poned'|ĵok. Ĵak dav|aly, kaz|aly: Bêr|ĵt d|ar za d|ar a pryim|aĵte mal|yĵ tak ĵak vel|ykyĵ. Iš'i pekl|a okrem|ĵn'iĵ vefik'i, i nym darov|aly uš|ytk'îm Ĵudom po kr|ychŭ. D'ĵil|yly molod|yčyn kol|ač'.

Hud|akam d|aly kost i plat|yly po č'ot|yry srĵb|ernych za dv|a dny i za dv|a nôč'î a molod|yc'a po ruč'nyk|ovy k|aždômu. Hud|aky — p|erŝyĵ hr|aū n|ôutu, dr|uhyĵ k|ontraŝ, tr|êčĵi b|ur-gôuš. Buly i tak'|î, ŝto m|aly piŝč'|alky.

Sv|adba b|ula lem u mólôd|oho,¹ u mólôd|ôĵi lem host|yna, p|ôk'î ne pryĵŝl|y v|uproŝyty. Počyn|ala s'a ūd r|ana h|ostyly s'a r|ano such|ym, p|alenu k|yly, na p|ôludn'a buū ĵôbĵd. Po p|ô-ludn'u pŭŝl|y ĵuŝtk'î za mólôd|ôū. Ĵak pryŝl|y do dv|ôru, tam st|aly kol|o vôr|ŭt, bo tam ĵŭĵ vudavač'|ĵi ne puŝč'|aly svatač'|ŭū. Ĵak pryŝl|y gu vôrôtn|yc'î i skaz|aly vudavač'|ĵi: Ŝto vy h|ĵada-jete tu? Tôt|î skaz|aly: M|alyz'me sto vŭuc'î ta ĵedm|e h|ĵeda-jeme, to chyb|yĵ. Tôt|î k|ažuĵ: B|êr'te h|ĵadaĵte, kêd n|aĵdete, to v|aŝe ŝč'|asta. — Mólôd|a ĵde v|onka i st|anuĵ kryč'|aty: t|u ĵe, t|u ĵe. I tak sk|ažuĵ: t|u ĵe, pôk|aŝ'te pas. Svat|ač' pokaz|aū chôt' ĵak|yĵ pap|ĵirok vudavač'|ovy i tod|y vudav|ač' uz'|aū c|ê-dulu i ôtvôr|yū vôrôtn|yc'u i pust|yū hôr'|ĵi.

Pryŝl|y do ch|yĵi ta s'a poh|ostyly. Tod|y dr|uĵba ab|o zast|aunyk poč'al|y ūtpr|ôŝovaty mólôd|yc'u. Na s|ame p|erŝe ūd ūc'|a d|ale ūd m|atery. Pom|aly posĵd|aly za stŭl d|ôukola. Obyĵŝl|a d|ôukola ū pocĵlov|ala ūc'|a y m|aĵĵr sam|e p|erŝe, br|ata, sestr|u ūtpr|ôŝovaly i d'|akovaly ūc'ovy y m|atery za hod|ôuĵu: Ūtpuŝt|ĵt n'a ĵapku, m|amko, ŝe ŝĵŝn'ac'at' r|ôkŭ hôdôv|alys'te. Pry t|ŭm spĵv|aĵuĵ:

Ch|odyĵ n|aŝa M|arč'a po ch|yĵi plač'|uč'y,
m|amku h|adaĵ|uč'y,

¹ Вузькість о ту частіша з приводу безпосереднього сусідства з ма-
дьярами.

m|amko mo|a, m|amko, d|e ty s'a p|ôd'ila,
A č|éi t|y s'a, m|amko,
p|ûd č'|ôrnôu z|êm|ôu skr|yla.

Ber|uť m|ôlôd|yc'u p|op|ûd r|uku da|uť m|ôlôd|ômu. D|auno išl|y na v|ôz'í ch|ôťby do sus|ídy. M|ôlôd|u pon|esly do n'|oho a t|am že |oh|o fam|yly|a č'|ekala u dv|êr'jach. Tam stoj|ala m|aty, uz'|ala na s'|a k|ôž|uch |abo r|eklyk c|uravy| a na t|o k|alap ab|o š|apku a za tot|o nachp|ala p|era z kryl|a h|usky, v|îč'ov|ala, ž|eby tak'|i boha|í b|yly, |ak |e k|ôž|uch kudl|aty| a tak met|ala pš|en|yc'u. A to chap|aly chl|ôpc'í do k|alap|û a đ|úk|y do kestym|an'č'at. Tot|o lyč|yly. |edn|a str|anka u k'|êlo r|ôk|û s'a đ|as'. Dr|úh'í k|êlo r|ôk|û ž|yly b|ude. Pak tu pš|en|yc'u zam|êč'uť. Tod|y s'a klan'|aj|e ûč'|ovy y m|atery y c'íl|uj|e fam|yly|í m|ôlôd|ôho. Tod|y p|ûduť i s'íd|aj|uť za st|ûl ta v|êč'êr'aj|uť.

Na dr|uhy| d|ên' iduť pr|ôp|ûč|ata. Molod|yč|yna fam|yly|í prop|ûč'í. Prych|ôďat do m|ôlôd|ôho. Peret t|ym r|ano iduť do st|udn'í i m|yjuťsa ušitk'í h|ôs|í i m|ôlôd'í. Tod|y |u p|učnuť č'ês|aty i z|av|uť. Zavyv|aj|uť u k|ôm|ôr'í svašk|y i tod|y zai|auťat dr|užbovy. Tak|u ved|e na |ukaz, že už|e h|ôt|ôva. T|ôt|u ved|uť do ch'iz'í do sv|ad|by a tam dr|užba st|ane hovor|yty: B|ulas' đ|úč|yna, tep|êr' z|enš|č|yna, p|antlyky ũr|atyla; a za tym hud|uť. Ber|uť |u tanc'ov|aty, s|ame p|erše m|ôlôd|ômu da|uť, al|e kup|yly m|aj|e. Dr|užba kryč|yť: S'a m|ôlôd|a đ|év|jatd|ês'at-d|êu|at zolot|ych k|ôšt|uj|e. Č|to das' sto, t|oho b|ude. Molod|y|í tod|y kryč|yť: |a dam st|o. Tod|y mu dr|užba udd|as'. Molod|y|í v|erže sto zolot|ych. Za molod|ym id|e fam|yly|í ta k|ažd|y| dar|uj|e. Za tym z'|as' s'íd|aj|uť do host|yny. Tod|y molod|a z molod|ym s'|ade |ak z g|azdom taj h|os|at|sa. P|ôustaj|uť ta roz|y|duťsa a druž|yna (mol|odz'ava) opstaj|e ta tanc'|uj|e do p|ûn|ôčy, do r|ana.

|ak id|e molod|a z dr|uhoho sel|a, to m|êč'uť za n'|ôu tr|ísk|y. Tr|êť|í d|ên' po sv|ad|b|í b|uly pohl|odyny u molod|oho.

P|eršu n|ûč', kol|y molod|yc'u pon|esly, kol|y išl|y na span'|a, uz'|au dr|užba m|ôlôd|u za r|uku i vod|y po ch'|ízi. Spiv|aj|uť:

Ch|odyť n|aša |Anc'a po ch'|ízi plač'uč'y
m|amku h|adaj|uč'y...

Št|yry zl|aty na č|p|ěc'
bo už ne budeš maty v|n|ěc'.

V|úvely ĩu na p|úd ta tod|y z|zuv|aly ta tahl|y sp|aty. Dr|užba maų z|z|uty molod|yc'u, a ũ t|úm (č|obof|ı) ĩak ne b|ulo hr|óš'ı p|ıat d|ıudok, to č|yžmy zašm|aryų.

Записано 15. V. 1927 від Івана Кривлянського, літ 84.

70. Кору́мля. — Кор|умл'а.

1. ĩa ch|odzeų na H|utu tam do ko|es|ar'ıa, t|am ĩem n|os'ıų ko|eso popr|auııat a tam b|u|ı dva v|ı|ııı a ĩa z|a n'ıch daų dva t|ısic ĩeden sto. Pr|ıhnaų ĩa dom|óyka a popr'ı|ıhaų do voz|a a p|oşou do ĩes|a na drev|a a ĩışou ĩa hor'e hr|unom, aų d|ok'ı bul|a dr|ıaha. Dr|ıah'ı n'e bul|o, ĩa s'a vern|ıų naz|ad.

2. K'|edym b|ııų ũ Lad|omyr Vol|ınsk'ı, ta ĩa b|ııų tam sk|ırka ch|ıeba iz'ıed. A|ıe keđ ne bul|o, taı mar|ıača r'epa bul|a d|obra. A keđ mi š'e n|ııed, ta st|o raz n|a noc treb|alo ch|odzıf s'ıkati.

3. Petrouč|ane na Hus|ackych vol|ııı: de l|az'ıvo, zlatohlau-č|ık'ı ubyrat. — On'ı poş|ııı ub|ırat ta nast|auııııı ch|ıopóų. ĩ|ıeden v|er'ch dr|ıuhoho. A t|ot, šo na s|amym v|er'chu b|ııų, to uchp|ııı ruk|ı do d|ıuba do dz|eri a tot spodn'ı k|ıaže: T|ıı suť, tu suť zlatohl|ıııč'ık'ı. A ũon'ı š'e poobzır|ııı ta sp|ıadaııı n|a zem ũş|ıtky. Lem tot opst|ııı, so do dz|ery r|ıuku uchp|ııı, taı tak za rast|ııır'ıa zost|ııı, bo r|ıuk'ı ne m|ııı.

4. Husacky k|ıažut za P|etrouş'kyh: ĩşče ĩe d|ım'a na bub|ııııcy tam k'|edys' nasadz'ııı hač'ıy na d|ım'u.

Оповідав дня 12. ІХ. 1926 Іавула Дюра.

71. Прыко́па. — Пр|укора.

Dzev|etsto dv|acet p|ııatym dec|embra dv|acet tr|ıecoho ĩa šče n'e maų po|ıııv|ačku, lem pan uč|ıııtel. Tu ĩest jeden h|ıaııııı. V|ın n|ııışou el|en'a zab|ıııtoho, čı sam ho z|ıabııı čı d|ıachto dr|ıuh'ı. H|ııııııı odr|ıezau z roh|ıııı a |ıodvız do U|ıhor|ııııı do L|ııııııı.

U dzev|etsto dv|acet š|estym r|oce už ĩa m|au do poľiv|ačk'i recht s p|anom učit|eřom. Mn'e to l|udze t|oto spov|edziři, mn'e to bul|o kortn|o, ũ ten čas ne š|eb|odno b|ulo eřen'|a biť. ĩa tot|o p|anu učit|efu hv|ariŭ. Von'i to šand|arum sk|aržiři i na tot|o b|ulo pr|avo, so to ě|l|evек c|eper hv|ari. Ŭun še boji, bo na n'|oho prich|odzi, že ho postr|ofaĳu. Ta ũun k|aže, že ũŭn priřahnjuti za h|aŭn'ika ku dž'virin'|e. Ta ũun kaže, že ũŭn ě'uŭ štryř|an'a tam, ũŭn poš|oŭ tam na štril|an'a i pos'|idziŭ za kreŭjoŭ elen'|a i poš|oŭ d|aleĳ na p|eřn'ik. Koh|o ũŭn tam v|idzi ĳag mn'|e. A to n'e pr|auđa, bo ũŭn n|ezna ĳak ř'e ũd teĳ prav|otyⁱ viřle-b|odziť, ta z|ato tot|o hv|ari. Ale ĳa ho d|am iřě|e pris'|ahnuť, že ěi v|idziŭ me, a tak post|avu ř'vřtkoŭ, že n'e ĳa, a t|adi ho do kremen|aru, že pořal|eřne to k|aže na ě'lev|eka.

Записано дня 19. VII. 1926 від Павла Залома.

72. Пудгорода. — P|ŭdhoroda.

Na tŭm h|ŕŕdři byŭ z|amok. A ũ tŭm z|amku byv|aly st|aryĳi pan is p|an'ŕu. Pŭř|ŕu na v|oĳnu. A ĳak iř|ŕu n|azad, ta k|ŭn' n'is p|ana ĳale krem h|ŕlŕvu. P|an'ři ĳag uv|řdřila ta h|oĳkala: ĩd|e pan ĳale krem h|ŕlŕvu. Taĳ ũn|a pak ũřkla.

Записано дня 25. VII. 1926 від Марії Скиби, жінки середнього віку.

73. Вал|ашкувці. — Val|ařkŭcři.

(Оповідання записане на фонограф „Pathé“ дня 21. IX. 1929. Кружок переховується у Чеській Академії Наук під ч. 1510.)

ĩ|a ĩur|aĳi Kařan'|in iz Val|ařkovec, z voř|ařa, řto lež|ŕt pŭd Vyřhorř|atom ĳokresa zo Sn'|iny. — ĩa tep|ēr'ka pov|řm jedn|u p|up|ŕŕvřtku. V|ŕila jedn|a žen|a chud|obna, ale b|arz m|ařa ř|umneho chř|ŕpca. A tot|a žen|a byv|ařa koľo krař|ŕŭř'koho dv|ŕoru u z|amku, tak že tot|eĳ chř|ŕpec choď|ĳu do z|amku s'a bav|řti, ibo k|rař maŭ tyř jedn|u mař|u princ|ezu. Tak ũŕn|ŕ do ũřjedna choď|řiři od mař|uěka i bav|řili sa, i bav|řili tak, že on|ŕ sa aĳ zařub|ŕili do ũřjedna. T|ak ĳak k|rař sa ĳo tŭm doě'|uŭ, tak b|ars sa str|ařn'ř zahan'|b|ŕŭ, že t|o na k|rařa ĳe vel|ŕka h|an'ba, jedn|a chud|ob, chud|obnej b|aby chř|ŕpec sa zařub|ŕŕ do ĳoh|o

princ|ezы. T|ak tod|ы kr|aġ prizv|aу t|oho s|ыna ĩej gu s|ĕbĭ, že mu d|as(t) ĩedn|u otr|ŏvĭť tašk|u, žeb|ы mu k|ŏnčĭу. Tak p|ŏvĭу mu, žeb|ы vĭn ĩš|ŏу ku s|ŏncoĭ a s|ŏnca sa popros|yу, že ĉ'|om von|o do p|ŏludn'a ĩd|e do h|ŏry a odp|ŏludn'a у d|ŏtŭ. — Tak v|ŭn sa s t|oho barz zasmutyу i v|ыbraу sa na tot|u dr|ahu i ĩš|ŏу. ĩš|ŏу, ĩš|ŏу i zaš|ŏу n|anŭĉ' raz do ĩedn|oho kr|aġa do star|oho bars, Ńto uŷ ne vidĭу s'vĭta, s'ġĭp|ыĭ buу. Tak t|ot kr|aġ ĩak tam pryš|ŏу, to ĩoh|o pr|osiť, že da ŭn id|e. Ŭn pov|ĭdat, že ĩom|u kr|aġ daу otr|ŏvĭť tak|u, žeb|ы ĩš|ŏу do s|ŏnca a pozv|ĭdaу sa s|ŏnca, že ĉ'|om on|o do p|ŏludn'a id|e do h|ŏry a odp|ŏludn'a у d|ŏtŭ. — D|ŏbrĭ, a popr|osiš sa t|am za m|ene, že ĉ'|om ĩa dakoġy buу kr|aġom, na tr|ŏn'ĭ panov|aу a tep|ĕr'ka ĩa s'ġĭp|ыĭ a ne v|ydz'u s'vĭta. Pod|akuvaу mu za n|ŭĉn'ĭh i d|aу mu tot kr|aġ st|aгыĭ na dr|ahu pin'|az'ĭ i v|ыprovodĭу ho i ĩš|ŏу d|afi. I id|e, id|e i pr|ĭĭde aŷ gu ĩedn|ŏmu m|ŏr'joĭ. I st|avat sa tam b|ars, že ĩak vĭn per|ĕjde ĉeres tot|o m|ŏr'jo. No ale v|ydyť, že tam ĩedn|a r|ыba ch|odyť po verch|u po vŏdĭ. I pryblĭŷ|aje sa gu kr|aġoĭ. Ale ŭn sa bl|yŷe pryblĭŷ|aje i popr|osit sa teĭ r|ыбы, že cy ŭn|a бы ho ne peren|esla na tamt|ot kraĭ m|ŏrĭa. On|a mu k|aŷe, že h|ej. Ur|obiť ho ĩomu t|o, ale pozv|ĭdat sa ĩ|oho, že d|e de ŭn id|e. I ŭn ĩĭ pov|ĭst, že vĭn id|e do s|ŏnca don|esťĭ otr|ŏvĭť od s|ŏnca, že ĩak|a tam — ĩak|u kr|aġ ĩom|u nad|aу.

74. Колонія. — Колон|ус'а.

Pravĭ v|ыšlys'me iz c|erkvi. To b|ыlo pŭl dvan|ac'atŏĭĭ hod|уны na p|ŏludny. V|ытты z d|ŏы uk|azovalo na mať|ыĭ doŷ'. P|aru razy zahrym|ilo ne m|ŭcno i pryš|ŏу hust|ыĭ doŷ'. Tr|ymaу za ĩednu pŭу h|odynu. I tak pryš|ĭa vel|yka v|oda. ĩš|ĭa z v|ыšn'oho kŭn'c|a, ĉ'k|ody narob|yla, pŭdm|ыla st|ajны per|yla, de s'a p|aša klad|e, popodm|ыv|ala z ahorodы, u p|aru ch|ыŷoch v|oda b|ыla u s|ĭn'och. Ne ĩe tak|oho ĉ'ŏlŏv|ĭka, žeb|ы tak|u v|ŏdu pamĭ|ataу.

75. Пыхні. — Р|ыchn'ĭ.

1. Kol|ys' d|aуno Ńo sa ĩš|ouу ŷen|yti Zvalĉ|ak'ŭу s|ykoš do Kre-men|ic'ĭ do ġĭsa. S|ykaу na p|ŏdĭ ta tek|o dol|ŏу. A st|ara b|aba hv|aryť: s|ykošu, ta Ń'ĉ'o r|obyš. A vĭn pov|ĭdat: ĩa sa ch|ŏtĭу

žen|yti a ты n'a s|ykošom naz|yvaš! — Та p|ôtim podr|yľau s|usikы sp|odu, tai ne mohl|y p|asku un|esti do chыž, bo pop|ered dvêri podr|yľau. Iš|ôu is p|oľa dom|ïu ta ne diš|ou do chыž, lem do plaňкы ta ho p|erun z|abyu.

2. Píd kad|obnym ž|eny br|aly r|анны kon|ôpfi. A dïuč'|a pr|yšlo do t|êrn'a tai st|alo tancov|ati po t|êrn'u i i|ojkati za n|ym. D'ïuk|ы piš|ly tai d|es sa d|ïlo. A t|o byu č'|ort. Pan'i ho sanov|ala: Idte ho poiim|ajte, bo sa pok|ole na t|êrn'u.

3. Pec. Iak pec m|ajut b|yty, to klad|ut prypr|yčiny to ie derev|iany sv|aly. Do t|oho sa s|yple hl|yna a tut|a hl|yna sa b|ie ky|an'amy. Ky|an' to ie tak|ы f|alat b|uka odríz|аны. B|ie sa po v|atru. V|atra to ie, de oh|ên' horyt. Do v|atry sa z|abïut try st|ôury. St|ôury sa v|ïažut na d|ereva st|in. It st|ôuram dad|u sa d|oč'кы. Do tych d|oč'ok dai|esa vêrs' v|atry hl|yna, a b|ie sa p|oky k|afli treba i r|obit sa skl|ep. K|afli r|oblat honč|ari z hl|yny. Do k|afel dasť sa c|ïuka a c|ïuka sa v|yprustyt krišštin|u do k|omyna. Zat k|aflam u dn|u nazyv|ajut sa č|efisty. P|eret p|ecom nazyv|aje sa zapr|ypicok i tak|ož na|okolo.

4. Oh|ên'. — Pol|ožat sol|omy, nakr|eše trís|ok a pítpal|yt šv|ablykom. Dr|yvo dai|ut, iak|e sa zm|istyť do p|eca. Do p|eca majut kut|ač' žel|iznyi i kuč'erhu. K'êd ch|oče chlîp peč|y, it t|ômu m|aje derev|ianu lop|atu.

5. K|omyn derev|iany. Post|aľat sa št|ygy i st|ôury do h|ogy kolo r|oha. Midž'i st|ôury poi|edna p|alyca d|astsa i zaplet|e sa pat|yč'om a pat|yč'a sa m|astyť. Na vêr'ch d|ast sa d|oč'ka abo sa š|yngľom zakr|yje.

Записано дня 27. XI. 1926 від кількох газд.

6. (Оповідання записане на фонограф „Pathé“ дня 21. IX. 1931.
Кружок у Чеській Академії Наук в Празі під ч. 1514.)

I|a F|edír Sys|ak s P|ychôn' z |okresu sn'jinskoho ž|ury koš|ickoj. Ch|oč'u pov|isti za naš v|aľat d|aš'o. M|ože by ch|ôti naš v|alal d|achto i našč'iv|yti. |Ale miň by, uplat|ylo by mu sa. Naš val|al lež|ut ot Sn'jiny s'ïm k'ïlom|êtri. Pût pr|osta, rîmn|a. Moš it|i z v|ozom, choť i r|uky u kyš|eny b|ude trym|aty. K'ïn' ne z|ajde z b|oku. Kolo put|e fiň|ajut sa ľis|ы, kr'ï|акы, l|укы i z|êmli. Po l|ukach cvîľa hrom|ada a u ľis|ach hrom|ada saho-

v|упы a na p|ôľu r|odyt sa ž|ыto, pšen|ica, i|ares, uv|es i koma-
n|ica. A tu už|e naš val|al. Ch|ыža popry ch|ызы за š|orom dv|oma
š|oramy id|e. Sereď|ynôu p|ût. Ch|ызы выб|илены z b|ылым var-
n|om. Zm|idž'i d|ereva vyroz|irujuť jak p|ыркы. N|asered n|a-
šoho val|alu c|êr'kou na berešk|u nevel|yka. Mezy c|erkvy f|ara.
Mezy f|agy šk|ola pered|il'ena ĵar|oč'kom, vòdòu.

A têpêr' z|ajdu ĵa do sv|ôji ch|ызы, bom zholòdn'|iŭ. Tr|eba
mi d|ašo z'|iŭsti. I maty už|e poľ|idenok navar|yly i d|aly min'|i
sa naj|isti. N'|an'ko ŭ p|ôľu, kos|yly ž|ыto a m|aty piš|ly odber|ati
a sestr|a za st|olom s|ыje k|abat, ch|oče ĵtì na sv|adbu. Br|at
u sus'|idy ŭ sv|oho t|êsta rôb|ôti pom|yhať, bo vìn sa tr|ymle
uŭ|e jak d|obrŭi z|ať. A ĵa sa naj|iŭ tai piš|ou i ĵa na sv|adbu
s sestròu, bo uc'|uŭiem, že hud|acy hr|ajuť, tai ĵa piš|òu potan-
cov|ati. Pr|yĵidu na sv|adbu, poz|yram, tam tanc|iŭ č'|ardaš.
Īeden sk|ače, dr|uhŭi tr'|as|e, tr|êti kr|utyť sa a heu tot|ы spì-
v|ajuť, krič|ať až im sa n|ašy gurgul|ata obzýv|ajuť. I ĵa z n|yma
tancov|au. Ale pak ĵem zunov|au, pišòu ĵem sp|ati. Īag ĵem
usn|uŭ, m|alom p|anŭi buŭ, usn|uvŭiem, tai ne zn|avŭiem,
kol|ym usn|uŭ, ale zbudyŭiem sa. Sl|ucham už u molod|oho
molod|yc'u pryť|ahly, bo spìv|ajuť, že v|ыidy m|amko gub|ata,
bo pryš|la nevìsta boh|ata. A tòt|ы ludy svadb|ian|ы spìv|ajuť:
id|e sv|adba z h|ory, zakryv|ajte st|oby, st|oby ĵavur'òvy a l|auky
dub|òvy. A chlory spìv|ajuť s žen|amy tyž: d|e ty id|eš Ī|aŭku,
že kon'|ič'ka č|ašes, za D|unaĵ za v|odu, poh|an'c'u mol|òdu.
Īa potancov|au i piš|òuĵem zas sp|ati. Zb|udžu sa, pryš|ly za
mn|òu m|ati i kl|yčuť men|e, ž|ebŭm ĵa iš|ou kòn'i h|ad|ati. Īa
pišòu k|òn'i h|ad|ati. H|adam kòn'i try dn'i, ne ĵe k|ònej, bo
uš tr|y dn'i k|òn'im ne v|idŭi. A ĵem pryšòu na sv|adbu. M|ati
men|e pohan'b|yly ĵa z|as pišòu h|adati. Pišòu ĵa h|adati,
h|adam, ne mihem naj|i. Pryšòuĵem n|azad, lem ĵem sa ŭp-
chaŭ pered m|atir'|ou, pered n'|an'kom, žeby n'a ne v|idŭly.
I tanc|iŭ tam z|as d|ale. Pot|òmu poz|eram, molod|icu uš pry-
ť|ahly. Molod|a pryš|la u vìn|y i d|òuŭŭi k|abat m|ala.

76. Звала. — Zv|ala.

За по|акүу.

Šüst po|akүу iš|y na v|ymolot. Īak iš|y i v|id|ily tat|arku. I on|y sōb|ī po|aly, že to T|yssa, vel|yka v|oda. Ta hv|aryt, chto b|ude na sam p|ered pl|avati? Ta dr|uh|yĭ ne b|ude lem Osaf|at, bo vүн najmudr|iš|yĭ. I tak Osaf|at zaš|ōu izobl|ük sa i zabr|au šm|aġa na s|ebe i pūš|ōu pl|avati. I tot|y za n|ym. Ale on|y tak pl|avaly, že račkov|aly. I pereš|ly na t|antot бүк. No tep|ēr'ka c|yzme uš|ytky tu, cy sa d|akot|yĭ ne zator|yĭ iz nas.

Chto b|ude račkov|ati. Ta n|ychto ne b|ude lem Osaf|at. Īosafat posta|u|au ĭich do š|oru i z|ač'au ĭich rachov|ati. I rach|ūje ne ĭe ĭich lem p|ī|at. A seb|e ne rachov|au. No i rach|ūje i ne m|ože n|ījak s t|oho v|yĭti. I nad|yš|ou ĭ|eden čolov|īk kofo n|ych i hv|aryt: što tu r|obyte? — A мы, hv|aryt, čeres T|ysu iš|ī, ta sa ĭeden zator|yĭ. — Та күлко vas b|ыло? — Šüst nas b|ыло. Vүн popoz|eraġ, ĭe ĭich süst. Та m|ože by, hv|aryt, porachov|aly vы nas. Vүн č'olov|īk uz'au p|alycu, ĭedn|omu dau ĭ|eden, druh|omu dau dv|a, tr|ētomu tr|y, četv|ertomu št|yri, p|īatomu p|ī|at a š|estomu šüs'. I t|ak ĭich porachov|au.

Записано дня 3. VII. 1927 від Андрея Люри, літ 50.

77. Машкївці. — Mašk'juc'ī.

Īa byĭ k|olo Ročaj|ova za d|ēv|iat mīs'ac'īu. B|yĭ ĭem na fr|ontī, t|amызме b|ыly k|olo ĭ|ednoĭ v|ody |kvy. Tam n|arod byĭ r|us'kyĭ, ukraj|īnc'ī. Tam bes'īdov|alyĭ po r|us'ky. Tam u Ročaj|ovī b|ыla ĭ|edna c|ēr'kōu, t|am sa uč|ily r|us'ky kreġici. Ser'kōu была pob|yta ž|ōutōu b|īachōu. Мы tam b|ыly dn|uka, byĭ tam č|istyĭ marmor|ovyĭ k|amīn'.

Записано дня 20. VIII. 1933 від Янка Гайдоша, 40 літ.

78. Дїдачів. — D'īd|ač|u.

M|ojī rod|yčī ž|yĭut u Amer|yc'ī. Mīĭ ot|ēc' i m|oĭa m|ati š'ī ž|yĭe u Amer|ykoĭ. Pamī|atam ĭak n'a zochab|īĭi pokrad|ōmn'ī na p|ostēġi spati a ĭa sa tak rob|yla, že ĭa sp|u a ĭa u t|ym zn|ala,

že v|ony mi ne rakov|ali, že ja sp|ala a ja ny sp|ala. Īa u t|ym zn|am, ĳak von|y sa v|yber|ali, a von|y dum|ali, že ja u t|ym n|e znam. Mi b|ylo s|im r|ôk'ŕŭ. B|aba m|oĳa kaz|ali m|ôĳi m|ateri, že by mi pod|akovala a von|a na sv|oĳu m|aŕŭ, že naĳ d|ŕiti sp|ŕat, bo by plak|aly¹. Von|y nam posyl|aly¹, hodov|aly¹ nas k|olo b|aby i na sv|adbu ŝ'i mi posl|aly¹ tr|ŕsto k|oron. Ŗtefan|oĳ br|atoĳ poŕŕŕŭku aĳ m|ŕi poŕŕŕŭku.

Записано дня 20. VIII. 1933 від жінки около 30 літ.

79. Суків. — S|uk'ŭv.

За воĳну.

1. Мы v|hŕn|aty ne b|yly, ale uŷ ne m|aly Ň|asu nas v|hŕn|aty. V|hŕn|aly nas, ĳale s'a c|ofy, bo n|a nych nastup|aly Mosk|ale. T|a nas zochab|yly. Ale že pr|yŝly Mosk|ale, ta nam b|ŕdy ne b|ylo, n'et, bo nam chŕŕŕba d|aly d|os'. A ĳak byly Mađ|ary b|yly, to b|yŝ'me mus'|ŕly z hol|odu pohyn|uty. Во v|n, k'êd chŕŕb maŭ, ta z nohôu zat|optaŭ na z|êmŭ, žeby d|ŕt|yna ne z'|ala z'|ŕsty, ĳale daŭ B|oh, že Mosk|ale pr|yŝly ta nas ŷyv|yly. Ŗto s|amy m|aly, to ĳ nam ŝ|ytkym d|aly. То b|ylo d|êŭĳat Īudy, ta k|aŷdŭĳi dên' nam d|aly ĳeden chŕŕp, gu chŕŕŕbu d|aly nam ŝto s|amy ĳŕly zo sv|oho min|aŷu.

2. Īa t|akŭĳi Ňol'ôvĳk, že ne ĳubŭ k'êd r|obŭ, ŷ|eby na n'a d|achto ŝat|ovaŭ. Īa na s|ebe sam r|obyŭ ta ŕŕŕŭko mŕh to zar|obyŭ a mi n|ychto ne roskaz|uvaŭ. Īa lem tak Īubŭ rob|yti.

Записано дня 9. VIII. 1926 від Теодора Куцака.

80. Суха. — S|ucha.

1. Выŭ ĳ|eden syn iz m|aŕŕ'ŕoŭ i z ŷen|ôu. A t|ota m|ati st|ara b|yla. T|aĳ v|n p|ŕŝoŭ do hrom|ady aĳ pr|yĳide d|omŭ ta pov|ŕdat ŷen|am, ŝto tam hrom|adiŕi. A v|n pov|ŕdat: no ŝto hromad|yŭ. Та pov|ŕdat, ŝto par|ŕbci b|uduŭ. St|ary b|aby br|ali za ŷen|y. A ĳ|oho ŷen|a m|ŕŕkla „ы“. A tot|a st|ara b|aba pov|ŕdat; ы не ы, t|ak bude, pov|ŕdat, ĳak Ňesna hrom|ada osud|yla.

2. P|ŝoŭ s'a ĳ|eden c|ŕgan spov|ŕdati gu panu. Таĳ pan pov|ŕdat na n'|oho, kol|y s'a prykŕaknuŭ: ŕŕŕŭko, cŕgan, b|oh'ŕŭ? — V|n

povídat: pan prevel|ebnyj, ta ja n|e znam. Ta prec'i mi p|ovídž, t|íuko b|oh'íu? [Ale c|igan pot|omu povídat: p|an prevel|ebnyj, naj mi povídat t|íuko u |jedn'í bor|ón'í boron'|ak'íu. — A p|an prevel|ebnyj povídat: Cigan! |a z boron|ami ne nar|ablam. — Tak c|igan povídat: to ja z boh|ami ne nar|ablam.

3. P|íšu g|leban na z|ac'í taj ut|íkat zac'. Ale k'ed' i c|igan tam b|yú, to g|leban maú p|ušku a c|igan maú mot|yku. Taj jag g|leban str|ilyú taj z|ac'a z|abyú. Ale g|leban gu zac'|ovi taj c|igan gu zac'|ovi. Ta gleban povídat, to ja z|ac'a z|abyú a c|igan povídat, ta ja z|ac'a z|abyú. Ta tam ne m|ohly s'a na t'ím z|ac'u podíl|yti, bo c|igan povídaú, že vín z mot|ykoú z|ac'a zastr|ilyú. A g|leban na n'|oho povídat: zn|aš ty što c|igan? |a v|oz'mu z|ac'a a píd|eme d|omiú a moja gazd|ym'a z|ac'a pryhot|ovyť ta z'ím|e na r|ano do u|jedno. A tepêr'ka pořih|ame spati a k|omu sa b|ude najč'udn'|iše sn|yť, ta tot sam z|ac'a z|ist. Ale na r|ano jak postav|aly taj g|leban sa zvid'íje: C|igan, p|ovídž, što tobí sa sn|ylo. — Op|ovíu c|igan na gleb|ana: |ich m|ylost! Naj on|y povídat p|erše. — No povídat g|leban, mi s'a sn|ylo, c|igan, že ja |íšu do n|eba h|orí drab|ynoú. — A cigan povídat na gleb|ana: hej, povídat, |ich m|ylost, i jag ja v|yďíu, že |ny |duť do n|eba drab|ynoú, ta ja t|ohdy z|ac'a z|íu.

Записано дня 9. VIII. 1926 від газди середнього віку.

81. Чабалівці. — Čab|ařuc'í.

|ag'im v|yšu do |ísa a tr|afyvím tam d|yky sv|yn'í. A t|ag'im str|ilyú na |jedn|oho tam ho poran|yú a tak iš|ou d|ale a ja za nym. Š'im na n'|oho v|ece strí|aú ale už|em ho ne tr|afyú, užem patr|on'íu ne m|aú. A| vín už ne m|íh ut|ík|ati, bo b|yú vel|ykyj s'n'ich. |a dum|aú, že vín už osl|ab a iš|ovím gu n'|omu bl|yže a h|ed|avím dak|y| kon|ar, že ho đ|íbu. A vín sa ober|nuú n|azat a za mn|ou. A ja ut|ík na b|uč'ka a vín pryš|ou píd b|uč'ka a t|am sto|jaú da|ak|ych p|ať m|ínut. A t|ak zabr|aú sa i iš|ou d|ale. A ja z|yš|ou z b|uč'ka a p|š|ovím d|omíu na patr|ony. A v|yš|ovím n|azad a iš|ovím za |oho s|íđom am ho zdohon|yú a t|agím ho zastr|ilyú. A m|aú v|ahy m|eter dv|acet k'|ífa.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Василя Ялича, 52 літ.

ГОВОРИ З НАГОЛОСОМ СТАЛИМ, НА ДРУГІМ СКЛАДІ ВІД КІНЦЯ.

82. Нягів. — N'ag'iu.

Дацны кагы.

Іак zavyn|yу, zal|aу do B|oha |abo do kr|yža |abo do dak|oho s'at|oho a t|оды z'|aly ho do t|akoї kol|оды, što b|ыла z l|yры выдob|ана і там m|usіu syd'|ity p|iat šist dn'|iu. Іак m|існо zho- lodn'|iu a іак otk'|інčyу sv|oіu k|aru a pak mus'іu t|omu poda- kuv|aty^t a pot|omu š'i dost|aу p|iat šist p|alyc'.

Mіi str|ыko іак paz v|оы a b|ыло sp|olu pastv|ysko š'i do mіr'|aңкы. Та t|оды m|aly fal|аткы z|êmfi po c'іlim chot|ary. Та p|ішы z v|іlmy ныžn'|anskы volov|ары на вышн'|anske past- v|ysko. Вышн'|anskы volov|ары zohn|aly іim v|оы tr|yraz do val|alu. Та |ony s'a spyr|aly ta і|eden zahr|ішыу. Pov|ily na n'|oho t|оты вышн'|anskы volov|ары pop|ovy. Pір быу K|utka. Та іich дау zaklyk|aty u nedіfu z byr|ivom gu sob|і do dzv|інныка a там іim ots|udyу po dēv|iat pr|utіu berez|ovыch на h|olu huz|ic'u. A t|ak p|ovіu dzv|інныk|ovy, že і|ag vīn ne b|ude і|ich tak b|yты, і|ak vīn k|aže, ta b|ude vīn і|oho. Іак pak іih, іe|den, bo іішы z d|оы tak іак v|alal st|oіit, ta іedn|omu іag v|ыrіzau dēv|iat t|a aš pīt s|oboу st|olec k|usaу. Та pot|omu ne zahr|ішыу n|ychto. A gnēs' tak m|ala dīt|yna z|alat do p|ana B|oha a n|e іest n'іč lem sa выs'mіjut s t|oho, bo tēper ut|aty ho ne m|ožno, bo іd|e z nym do dokt|ora, a d|oraz m|aut fіškariшы ch|osen, a t|oto n|azat s'a k'інčyt, bo s'a ne b|oіit.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Николи Рогача, літ 62.

83. Красный Брід. — Krasnyj Brīd.

Za voіnu.

Іак st|aly pušč'|aty s kan|on'іu k|uіi t|ašky, što іак p|ala на z|êmfu, to vel|yку і|amu vьb|ыла u z|emly. A u manast|ыgy b|ыло v|efo mask|aіu v|oіs'ka, ta там pušč'aly mađ|ars'ke і n'ім|éc'ke v|oіs'ko k|uіi s kan|on'іu dēn' і n'іč' ta rozb|yly do č|ista s|іatыi

man|astyr i v|eŕo tam ponachod|yly pob|ytych voj|ak'ı̇, što pryсыp|aly m|ury manast|ыrs'ky.

Іак pryšla k|uŕa is kan|ona ta zab|ylo ḋvı ž|ены i chl|opc'a једn|oho tryřıčn|oho u kol|ыs'c'ı, odorv|alo mu n'ıšku, p|eret p|ecom zab|ylo n|a smert јag hotov|yла іstı. А p|ak ich vыt|ahly sered dv|ora taj ich poprykryn|aly ta lež|aly за ј|eden ḋn' a n|oč'ı ich vыm|esly на c|ıntyг pokrajı̇n̄'at.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Улі Баяй, літ 55.

84. Рокытвіці. — Рокытүсі.

1. За Полапчан.

1. Быў босаны ў віус'і, а оны думаў, же козы. Так пішы до корчмы і на тоты козы пуў уж, бо жасовати хофлы пiti, бо s'a č'koda narобыла. Выйдүт там, а то босаны. От тоho часу ich называуť босанамі.

2. За тры браґа.

Быў раз тр'јомы браґа. І так ich otec даў школы вьучыти. І так im povıдау, же јакыј оны чоґат chлїb zaznати. І једен povıу, же чоґат znати vandroуныкыј chлїb. Так otec мау s'ıdло і sabлu і č'apku, што k'eđ povıу sabлo rubaj, to rubala і c'ıлы svt̄, покаł ne povıу, же doc. Так оны toto z'ały і пішы s tym на vandroуныј chлїb. І pryшы на једен chotar pıd једну hрушу і s'a зач'aly на tım dılyти. І так оны s'a ne mohлы pogлajchати, бо једен чоґу sabлu, друhy s'ıdло і čapku. І зач'aly s'a на tım byти. І pryшоу гу ным молодыј čevargoš¹ і povıдаť: kamarata, č'om s'a tak bјete? — І оны му vospovıы, же на tı vecy, што мауť koło себе, ne možut s'a podılyти. Ја vas poradz'u тепeř. І vidıу так у poly једен strom і гу тому stromovi kazaу im uшыtkым тр'јом bıžати. І оны зач'aly bıžати а vın тоты vecy zabraу і пішоу het oftamał. А тоты тр'јомы pryјдут nazad уж нычоho не chcut. І пішоу і pryшоу до једноho varoša і зашоу там до једној chudobној krest'ankы. — Što to novе č'uti, povıдаť. Та povıдаť му, же pıanno, же једноho krała dıўka bere každyј vеč'ur šıs't par bokanč' tak uшыtkы pryнесе poderty. Там тоты што на nohach ма c'ıлы. Та ne možut dozdrıti jej, же de tak chodyť. Так vın povıдаť tı žen'ı, жебы dała до krała znати, же vın jej dovartıje. Та pryшоу krał на koč'u po тоho. І vın пішоу s krałom до јоho burku. І так она о os'mı hodyn'ı zbyрala s'a het. Z'ała šıs't par bokanč' і уж s'a zberala het. А tot, што ў krałovım burku jej dozeraу, та spaу. А она pryšla гу n'omu

¹ бродяга.

i ho koľoľa hernadľami ci spyť. Ale vîn ne spaũ lem s'a tak zataiũ i s'a ane ne rušyũ. I pišľa os'ïdľala kon'a i s'ïľa i pišľa. A vîn s'ïũ na toto s'ïdľo i pišou za n'ou. I pryšly do strïberneho ľisa i vylomyũ hoľuzku. Lïš zač'au hučati. I s'a vernuľa nazad, bo už znaľa, že chtos' za n'ou ide. I pryšľa nazad i kon'a veľa do stajni i vyišľa tam, de tot spaũ, de ho ochabyľa. I pryšľa tam i vîn tam spaũ. Druhũy več'ur pryšľa do strïberneho ľisa i zas' zač'au hučaty i zas' s'a vernuľa. Na tretũy več'ur do diamantovoho ľisa i zas' zač'au hučaty i zas' s'a vernuľa. A na četvertũy več'ur uže jej perepustyũ s'adeľ (= uš'uda). Na četvertũy več'ur pryšly až na hadvabnu ľuku. I tam uže jej č'ekau č'ort na koč'u i kazaũ jï, de s'a tïko douho bavyľa. Ona povïďala, že ne mohľa pryti, bo chtos' davaľ bač'in'a za n'ou. I uz'au jej na koč'. I prošou z n'ou peret pekľo. I vyskoč'yũ na tretũ štok i šmaryũ jï jedno červene ĵapko i zľatu obruč'ku. I todaľ uz'au jej do pekľa i zač'au z n'ou tancovati. Obernuũ s'a z n'ou ĵeden raz po brytouľoch, už ĵedna para hotova. I tak zrobyũ pĵať raz a na šesty raz ĵak z n'ou choťũ tanc'ovati i s'a prosyľa už domũ. Tak pryšľa domũ a bokanč'i tot zabraũ, što jej dozeraũ. Tak rano kraľ ĵoho na sud zakľykaũ, že č'om jej ne podozeraũ. Tot vîn toho uz'au na sud i vŷvely na šyben'. I tak zyišly s'a pïť totu šyben' i vîn pereprosyũ tŷch paniũ, žeby mu daľy paru sľũ povïsti. I kraľova princezna krič'ala, žeby mu ne daľy ŷadne slovo povïsti ľem, žeby ho višaly. Toty panove ho ne višaly i vîn što chťũ vŷpovïsty, vŷpovũ ušytko. I tak povkazyvaũ im toty znaky, kadyľ z n'ou pochodyũ. I tak todyľ ho už ne višaly ľem tak mu osudyľy, že vîn jej musyľ z'ati za ženu. I pryšou tam do kraľa nazad. Kraľ mu daũ obľeč'in'a šumne, šabľu šytko i s'a zabraũ i pišou na varoš i s'a mocno staraũ, že ho zhľadyť šsvïta, že ona ne sama svoĵa, že ona s č'ortami chodyľa. I pryšou gu n'omu ĵeden starũy č'lovek i daũ meč i kazaũ mu, žeby jej rošťau na troje. I tak vîn toto zrobyũ. To č'lovek byũ sam pan Bïh. ĵak jej rošťau, to u n'ï bylo try hnïzda č'ortũ. I tak ona nazat s'a stala krasna ta ne ĵak byľa i už todyky toto od n'ej odyšlo i uš tohð ľubyľa, što jej s toho vŷn'au i posvarbovaľy i tak po svarbï kraľ na n'oho korunu svoĵu poloŷyũ i vîn zostaũ kraľovati u tï kraĵin'ï.

Записано дня 9. VIII. 1927 від Янка Галана, літ 26.

85. Нижня Ольга. — Нуѣп'а Оľка.

За воїну.

Ĵa pamĵatam, što byľa u našïm valaľi voĵna tis'ač devĵatsto pĵatnacetïm roku. Ĵag bïdn'ï narod maũs'a, ne hoden byũ any zvaryty ĵsty sobï a potomu š'i nas zoz valalu vŷhnaľy het za šïst

тыжны до Вановец а потому из Вановец а́ж до Рѣ́ч'у а тамызме былы до двacet п'ятото ма́ја. Іагзме отама́І прышы домі́у, та́зме не нашы н'і́ц лем порозбуваны чызы. Так шы́тко во́йна rostrepala.

Записано дня 31. VIII. від Янка Малатяка, літ 38.

86. Кайня. — Кайн'а.

Ohen' u sêfi.

Znaťi ne znamе, začalo od жыда horiti. Pišlo do horы, chopыlo s'a шы́тко а́ж до вѣ́р'ча, а пры тым ohn'у zhorila cerkou. Была pít шы́нгІамі, шы́мыл ohen' і chopыло s'a. Што было z дѣрева, zhorilo шы́тко, не осталы лем hoлы мугы. Ludy своје ratovaly а tu не был chto. Іакыс' прышы z другохо вара́лу та выгатовалы zastavy, kryзы, knуhy, svič'ky. То p'iat rok'іу mynulo на першохо ма́ја.

Записано 31. VIII. 1933 від церківника, літ около 45.

87. Руска Поруба. — Ruska Poruba.

1. Sobítky.

Jak več'ur sonce за́јде, тоды́ ра́лат sobítku. Dagde paľat šsolomy а tu hoľuz'a z rašky, была s kmínku. Іак horyt, през то preskak'іјut tak paľrcy і dіuky, і spivajut: Іане, Іане, s'aty Іане...

2. Žnyva.

Upered lipše bylo pro žnyvo. Uperet panove žnyvarі hľadaly. Terpér' žnyvarі mus'at pan'іу hľedaťi proto, že žnyvo ne hoden najťi nyhde. Hľedaјut u gazdіу. K'ed mu treba, to rado pryјme, ale kost pídnyј davat. Velo jest takych, što žnyvo ne našly, pokeľtovaly а pryшы nazad domіу. А такы, што ostanut robyťi, to za taku pľacu mus'at robyťi, јак gazda choće. U Uprôri pan daľ šternacetyј а gazdove јeden p'iatnacetyј, druhyј šesnacetyј kryž, а u Voјčicoch а́ж vís'іmnacetyј.

De tíko líde u chyží troje або četvero, tam idut dvoje або troje а јeden ostava doma. Robľat na gazdіу kost. Rano на fryštyk kmínkovoј јušky і chľіba жы́тнохо або јарчанохо. На обід cibery (zakvašena јucha а у тым fasoľa, то лем u pôstí idat), bandurky на леves' тај даšto s k'іsta haľušky. На oľougrant о četvertіј hodyn'і chľіba і po faľatku soľonupy. На več'ur

kyšľoho moľoka aj chľiba ťiko choč'e ťiko može isťi. Rano ja začynaľ robotu o dvoch hodynoch a robiľ jem do jedenacetoj večur. Tak robiľ jem piťu trefa tyžn'a i zarobiľ jem try metry, meter pšen'icy, meter žyta, meter jarc'u. Do domu treba vesti na svojim k'elčyku. A jak robľat u pana, to na jeho k'elčyku.

Žneme kosoť, jeden odberat od kosa a jeden ũjaže. K'ed rosa, ne hoden ũjazati, tak zahrabije. U snopĩ dol'nĩ stebľa nazvajiut huzyr. Snory ũjazut, jak'ы gazda roskaže. Gazda dilyt tak, što daje cilyĩ kryž, každyĩ pĩetnacetĩyĩ abo šisnacetĩyĩ.

Оповідав дня 29. VII. 1927 Иван Гора, літ 30.

3. Za čičvan'skыj zamok.

Было то даuno, iš'i za Barkoucija grófa. Jak tot zamok robyťy, to byla pan'sina. Žena ditynu na rukoch a na druh'i rucy kamĩn'a musyla nosyti na tot zamok. Ale jak Barkouci umer, veľo ludy spomynajut jeho.

Išly raz lude popit Čičvu ta č'uly, što na hõri u zamku chtõs' kričit: vjo Barkouci! To bylo u noči. Ale rass'a trafylõ, što cygane hraľy na jedn'i svaľbi. Jag išly domiũ, to na draz'i medž'i sobou s'a rachovaly na pin'az'i, že k'iko zarobyľy. To s'a im veľo vidĩlo, že dobrĩ zarobyľy. Ta jeden iz nych povĩdat: Tẽper' by jem s'a pojidnal hraťi až i do pekľa. Ne veľo išly, ľem raz strĩtat dvoch moľodych parĩpk'iũ. Idnajut ich hraťi do pekľa. T'iko chočete, ta vam dame pin'az'i. Taj idut do pekľa. Pryšly do pekľa i hrajut. Ale jak pryšla dvanac'ata hodyna i cygane choťat pľacu. Ale u pẽkľi choťily by, žeby im douše hraľy. Pišõľ jeden cygan von i č'uje, što u maštalny jeden kričit: far tu Barkouci! A tot cygan Barkoucija poznaľ. Ta sobĩ dumat: Ej, ta to tot pan, što piť Čičvou zamok daľ robyťi. Pĩdu ho posmotryťi. I pišõu gu Barkoucijsõvi. Barkouci doraz jeho poznaľ i povĩdat mu: Vydyš, Jan'u, iag ja tu tẽrpfu! A to za chudobnych ludi. Jak pĩdeš domiũ, to povĩš moĩ panu, žeby daľa jeden šrytal vybudovati. A u tym šrytaly, žeby zadarmo chvorgy chudobny lude s'a hoĩly. Daľ jomu Barkouci pẽrstĩn' vĩnčenyĩ, što bylo jeho meno na n'im napysane. Ta k'ed ti ne bude moja pan'i viryťi, ta jej daš tot pẽrstĩn', tody bude znati, že ja s tobou byĩ. I davaľ ciganovi radu, že jak mať iti s pekľa aĩ jaky pin'az'i mať s pekľa braťi.

I zaklykaly jich č'orty na vyplatu. Prešly tam, de pin'az'i byľy. Cygany jak vidĩly šeljaku krasotu, to jeden povĩdat: Ja ne choč'u nič ľem rypku zľatu. A druhыĩ ľem ľampaš, bo ja i tak ľem noči chodž'u hraťi. A tretij povĩdat: Mĩ otec kovaľ. Mĩ ne treba any pĩpky any ľampaša, bo mojomu vĩtčovy s'a

uhľa predast. Ale jeho kamerat'a s'a zač'aly z n'oho smíjati, že vín místo blyskač'oho dač'oho uhľa bere. Čekaj, jak ja svíj lampáš prodam, ta dostanu veľo pin'azy a tóbi nič ne dam.

I vyhnaly ich s pekľa. Jak idut za drahou, ta jeden z nych povídat: Posmotr'iat jeho, ľem čiste złato. — Vydyš, povídal jes mi, že našto mi uhľa. Jeden i druhý povídať mu, ta dať mi kus s toho złata. — Ja ne dam. — Ta ty de byt. Ty ľem by kuryť, a ty svítyľ a za moje uhľa choč što bude. Na isn'í (dorauďny) s'a cygane i byly ta s'a pod'ilyly na tym zlaťi i rozyšly s'a.

Toty dvomy na toho, što uhľa krau: Oľe, ukaš ty, što tvoje. I posmotr'iat jeho, ľem čiste złato. — Vydyš, povídal jes mi, že našto mi uhľa. Jeden i druhý povídať mu, ta dať mi kus s toho złata. — Ja ne dam. — Ta ty de byt. Ty ľem by kuryť, a ty svítyľ a za moje uhľa choč što bude. Na isn'í (dorauďny) s'a cygane i byly ta s'a pod'ilyly na tym zlaťi i rozyšly s'a.

Ale Janovy přešlo do rozuma, že što jomu povídal Barkouci. I pišoť do pan'í i povídat i: Pan'í, ja byt z ich panom u pěkľi. Pan kamín'a voz'at na zamok. Tam jeden č'ort tak pana byl a jì kričal na nych, vjo Barkouci! — Ale pan'í s'a poh'n'ívala i doraz daľa zaklykaťi šandarí. Ale cyganovi any šandarы ne roskažut. Cygan každyj dën' do pan'í chodyt i povídat pany, že praűda. Ich pan pan'í kazaly, žeby daľy špytaľ vybudovati, a žeby chudobny ľude chvory s'a hojily. A keď mi any tēpēr' ne vírjat, ta tu maűut pan'iu pērstin' i chustoč'ku. — I tody pan'í zvíryľa i daľa vystavyťi špytaľ, što is'í do hnēs' stojit.

88. Рафаївці. — Rafajivci.

Їagem bul holodnyj.

K'eď my išli s Kijova do Charkova, to tak ym holodnym bul, što c'ily tri dn'í jem ne jil. Čom jem ne jil? Za to my ne jili, bo nam ne dali a pin'az'í my ne mali. Їag nas posadyli des'at ľudjì okolo jednej mysy i každomu ľošku do ruk i tak ičte braťa a jì ponahľajte s'a, daľaku fasoľku z daľakyma pancakami.

Розказував дня 30. VII. 1927 Іван Федор Міхалків.

89. Вальків. — Vask'ju.

Za kraľa i trjoch syn'ju.

Было де не было за червеным мор'jom за склан'аном гором, де воду hrabaly a pišok jazaly. Быт там jeden strom a на tym stromi dvanacet konar'ju a на tych konar'joch vis'ily can'istгы

a u tých can'istroch byly knyšky a ja jednu uz'au i otvory i budu pryrovídaťi pryrovítku.

Byl jeden kraľ a maľ tr'joch syn'ů. Taky byl, že jedno oko sa mu s'míjalo a druhe plákało. I toty synove už byly dorosnuty. I na tým on'i sa barz č'udovali, že č'om to ich otec taky, že jedno oko sa mu smíje a druhe pláč'e. I na tylo uony sobi bes'ídujút, že č'om to ich otec taky, choťily by sa ho pozvídati, že č'om to jeho oko jedno pláče a druhe sa smíje. Tak same perše píšol najstaršy sa pozvídati, cy k'ed by hođen tomu pomoći, žeby dajaky řiky našol i by za tom píšol do svíta i zhledat. Tak píšol na samy pered staršy i pryšol gu víc'ovi ta povídat: Oče kraľu najjasn'jšy, što vam jest, že vaše oko jedno pláče a druhe sa smíje. I otec na to povídat: o ty darabaku, a što tobí o tom znaťi. I doras chvaty šablu i že mu hoľovu zotne. I tak tot s'a pozbyraťi uťik. Po tým pryšol gu tým dvom braťim svoim ta sa ho z'vídaty, cy mu otec povíl, č'omu mu jedno oko pláče a druhe sa smíje.

Ej tam ne povíl, ři mi hoľovu choťil stafi! A tot druhy sere-dušy povídat: čekaj, ja pídu, cy mi ne povíst.

I s tým druhym otec tak samo zrobit.

Pryšol gu braťim zas. Taj sa zvidujút, cy povíl ti otec. — Aj tam povíl, ři hoľovu mi choťil stafi. A tot tretij, a jeho trymaľi za najgľupšoho, povídat: Čekaj pídu ja, čy mi otec ne povíst. I tak pryšol gu víc'ovi i povídat tak: Oče kraľu najjasn'jšy! Choť'u ja ich pozvídati, že č'omu ich oko jedno sa smíje a druhe pláče. — O ty gľupaku! Cy ty mi pomožeš? Davaj šablu, zaraz ti hoľovu zotnu.

A tot smíly byl i košulu roskarčal, choť hoľovu mi zotn'íte abo n'a probyťe.

Kraľ sa na tým uspokoiť. — No synu, vidž'u, že jes smíly chlöp. I tobí povím, č'om moje oko jedno sa smíje a jedno pláče. Ta teper ti povím: jedno oko za to sa mi smíje, bo jest taky kraj zakľaty a u tým kraju jest taka voda, že k'ed jes mi s toj vody pryn'is, ta ři bym byl taky moľody, jag by dvacet rok'ů. A toto druhe za to pláče, bo už na starist pryšlo, to už n'it nijakoj radosti an'i veselosti. Tot syn povídat: Tak dobrí, k'ed je možno, tak ja pídu hledati. No ale vín pryšol gu tým dvom braťim i povídat, že píde do svíta ocovi hledati taku vodu, žeby vín ři omoľodnuť.

Ale toty dvomy povídaťi: aj my pídeme. Ale otec ne choťil ich ušytkych naraz pustyťi lem po jednym. Na sam peret píšol najstaršy. Daľ mu kon'a i pin'az'i dos'. I tot sa zabrať. Ide de skokom, de romaľy. I strítnuť jeho jeden žebrak i prosyt almužnu. I vín kon'a sper i povídat tak, že vín mu ne može dati almužnu, bo ma velyku drahu. I lem kon'a zaostrahovať i zas'

do skoku. I tot žebrak u ťi minuťi zas sa perestupyt opered n'oho. I zas' prosyt almužnu. A vîn tak zrobył, jak opered. Na treťij raz zas tak prosil i tak pťyt'n'i, akuratn'i, ne dał jak opered. I prišoł vîn daleko tam, jak tot zaklaty kraj.

Была там jedna koč'ma traktyrn'a. I doraz opered n'oho vťišli inašy ta ho sperly, že ony sobi tam mulatujut (veselatsa). Toty inašy tomu princovi odobraly kon'a i joho tam dozyraly. A byla tam u traktyrn'i jedna šumna dťuka. Ta uklykala, žeбы pryšoł dnuka ta dakus karty zahrajut. A vîn kaže, ja rad na karty hram. I vony sobi pos'idaly okolo stoła. Princ s'ił protiu zirkajla, z'viredla, a vona uše vidila, jak'i vîn karty mał. I (u)še od n'oho vťhrala. I tak prohrał ušyto i kon'a i pîn'az'i a na ostatku s'i dałi ho do areštu. Tot został tam za dlustvo u arešt'i.

Teper sa vern'iime po druhoho princa. I tot pišoł do kraja i hvaryt: Oče kraju, pidu ja teper totu vodu hledati, bo peršoho brata n'it, štošsa mu planne stało. I tak dał otec tomu zas kon'a i pîn'az'i.

I tot tak samo zrobył s tym dz'adom, jak i peršy i pryšoł na toto mišce, do toj trachtyrn'i.

I tak samo z nym sa stało, jag is peršym. Pîn'az'i prohrał, kon'a, šmaty i dlustvo zrobył i za toto ho posadyly do areštu. Už tam dvomy sydat.

Vern'iime sa teper po najmołotšoho brata. Ta povidał najmołotšy: Oče kraju najjasn'išy! Dał ty mi kon'a i pîn'az'i n'aj ja idu do svita, bo s tamtyma bratami mus'ilo s'a dašto planne stati. — Dał mu pîn'az'i i kon'a i k'elo potreba. I vîn tak tyž ide de skokom, de pomahy. Pravi tot žebrak ho prestupil i prosil almužnu. I tot kon'a tohdy sper i vîn'ał s kyšen'i try dukaty i dał žebrakovi. I tak šumn'i mu pođekovał žebrak za almužnu i kon'a zaostrohovał i ide.

Žebrak sa u ťi minuťi pereminył i zas ho peredstupył i prosyt almužnu. Princ kon'a zašsper i vochpał ruku do kyšen'i i vîn'ał try dukaty i dał mu almužnu. I tak pođakovał žebrak za almužnu, princ zaostrohovał i do skoku. A žebrak u ťi minuťi sa pereminył i zas naperet peredstupył i prosyl almužnu. A tot princ kon'a sper i sobi tak povidał: e i treťij žebrak! A žem dvom dał, dam i tomu tretomu. Žebrak sa joho zvidat: Kraľovič'u princu! Ja znam, de ty ideš. Ale poslučaj mene. Ty ideš tvojomu vïcovi hledati taku vodu. Ta ty jej najdeš, lem merk'ij, žeбыšsa ne prymyłil. Pryideš tam gu jednoj traktyrn'i, tam fa budut klykati, ale žeбы ты tam ne išoł, ale lem tam id, de ideš do toho zaklatoho kraju. Tam bude varta na jednym mosti. Tam budut strašny dz'viri, ale žeбы ты sa ne bojał. Vony ťi n'ic ne zrobiať. Pryideš tam gu kapuri, tam šabla chodyť jedna poza druhu. Ale ты tak zrob, že koly sa roschodžajut, to ты spomedž'i nych

skoč' i pıdeš tam do toho domu i tam najdeš flašku. I pıdeš do inšoı chызы, tam najdeš vodu.

I vın tak zroбіł ušıtko. Toı vody įag už nabral i mu na tym burku sa lubyło. Po tych chызоch chodył i rozhladał. I pryšoł do jednoı cimгы. Našoł tam kraľouну na posteli spaıi. Bars sa mu poľubyla. I neznał što zrobyti. I prosto tam na tym znaku urızaų na košuı g'ıru. I zroбіł tak, įak sa mu lubyło. Įag zroбіł tak, napysał pismo, cy bude dıuč'a abo chłopez, to vın bude įomu otec. I pryľipył toto pys'mo pıt stıl.

Tota kraľouна mala potым chłopc'a. Chłopez ros i chodył do škoфы. Įag už mał rozum, bylo mu č'udno. Druhy dıti majut vıč'a a vın ne mał. I uše įomu maıř povıdala.

Vın už vodu dostał. Ide. Įag už preskočil, tak vojsko kričalo „gver heraus“. Imaıte ho! — A vın preskočil pomedz'i totы šablı. Įag uřik, tak pryšoł do toı traktyrn'i i zvıdat sa, što tut novoho č'uıi. I tam mu povıdajut, že na zaran' dvoje budut vıšaıi za dıustvo. A vın povıdala, cy ne daly by za to dıustvo zaplatıti

Com, kažut. Možut itı posmotrıti i įag chořat, možut zaplatıti. — Vın vymın'il od šyben'i. I tot traktyroš vıdala im kon'i i totы šmatы. I vony sa poobľikali do tych šmat, bo byly potarhаны i poš'idali sobı na svoї kon'i i dale idut. Ale už tym dvom ne dobre bylo, že im bude han'ba prevelyka, įag sa ich otec doznał, že brat za nych dıustvo zaplatıl i z areštu vymın'il. Tak to ich merzыlo i sumın'a ich hrызlo, įag by toho brata najmoľotšoho okľamali. Zabyti ho ne chořıli, lem ked by sa taka smert' stała. Įag sa doznalı, že vın vodu nese, to lem sobı rozdumovali, što by zrobyti teper. I rozdumali tak. Pıšly do varoša i sobı pytnu taku flašku kupyly įag i tota byla. A vın o tym n'ic ne znał. Ale že vın už byl mocno strudovaný prosıl tych braııų, že by sobı dagde dakus odpočivalı.

I ustanovyly sa na jednom mıscu pry jednoı vodı studency. Tak vın tam zaspal. I vony uz'aly flašku a k'in' s'ıkał a vony nabraly toho moču od kon'a a počeraly tomu najmoľotšomu tot moč syklynu a tamtu uz'aly.

I tak pryšli domıų. Ta povıdala otec, pryvıtal sa z n'ima šumn'i, ta prynesly ste toı vody. Najmoľodšyı povıdat, že hej. I umыл sa tom siklinom. Tot moč' kraľa strašno žer oč'i i kraľ mocno sa pohn'ıval i kryčal, že įaku vodu vın mu dał. Brařa tak povıdajut, de by tam takыı gluptak taku vodu pryn'ıs! My prynesli, na umыл sa s našom vodom. — Vın sa s tom vodom umыл i do zveredla sa pryzrıł, takыı был, įag u dvacet rok'ıų moľodыı.

I bars sa pohn'ıval na najmoľotšoho i tak vyrık na n'oho smêř, zabyti.

Najvırn'ıšыı inaš uz'al ho na vız i veze daleko do İsa. Hop,

tu staneme! Ja mam rozkaz tebe zabyti. — Ale vîn bars plakať, žeby mu život darovať. Ты який знак маš z mene prynesli? — Oči, serce i maz'anyj palec z ľivoj ruky. — Maš toho psa ta oči i serce z n'oho vym'ati a palec dam uřati. — I tak uřytko zrobyli i s'ím raz pred n'ím prys'ahnuť, že do toj krajiny ne pryjde, chyba že zmušenyj bude.

Tot pišoť do druhej krajny, pojidnať sa do jedneho mlynara za mlynarcika i tam sľužyl vecej rok'iu. A tam ta kraľouna uře tam povidat, že vic'a ne mat. Ale tot chľopčysko štos' tam robiť popit stit i vîn toto pismo tam uvidil. Eť mamko, mamko! Ты povidaš, že ja ne mam vic'a. — Vym'at pismo, dal materi. Matir čytat, prařda, synu, maš vic'a. — Ona kaže, pyš do toho kraľa, žeby tot tam pryšoť, što tam byl. Kraľ dostať pismo. — Pišoť staršyj, aťe ide na kon'u. Tak chľopčisko vidyt; pa le, mamo, apa ide. Bižat a tam bylo na mosti pristerto červene sukno. Iak pryšoť, sper. Eť, synu, ne otec, vîn sa bojt ta za to kon'a sper. — Iak pryšoť tam, kraľouna uz'ala korbač' ta rušať domu, naj tamtot pryjde, što tu byl.

Pryšoť druhyj brat, tyš tak mu zrobyta. Piše kraľovi, k'ed ne prysleš toho, što tu byl, ta tebe zabju. Kraľ maľ velykij strach i posat za tretim synom. Iag vîn sľužyl, mlynarova dľuka zbačila, že vîn ne mat jedneho paľca na ruc'i i dala znati kraľovi. Kraľ barz ho prosil. Vîn ne pryšoť, až pryšoť po n'oho kraľ i pos'idal na koč i pišli.

Ide do skoku. Chľopčysko kriči, apko ide. — Tot spravedyvy tvij otec. Povil kraľounej, že što tu robiť. Našoť jem vodu, nabrať jem. — Iak vîn toto povil, tak ona ho do ruk objata i poboč'kala. — I teper ты mji muš a ja tvoja žena.

I žyly dobre douhyj čas. Vîn choťil piťi do oca na hostynnu pouzbyraťi i bratam zapľatu oddati, što ho oklamaťi s tom vodom.

Panove sa poschodžali na hostynnu a vîn rik, štoby zrobyti s takym, što s nym zrobyli. — Ta nuč, usmertyti.

Розказував дня 30. VII. 1927 Иван Гіровський, 65 літ.

90. Кобыльница. — Кобы'ница.

Ieden robütник robiť pry draz'i řaško. Iak jeden kraľ išoť ta tam špacirovať ta sa ho prosil, küľko maš na den' pľасы. Vün mu povil na to, tri grošy. Kraľ mu hvariť, že to barz malen'ko. Či ты s toho vyžyješ? Ovün mu na to povil: Pane, hvari, ja jem z jedneho groša žyju a druhyj vertam a tretij pożyčam. Tak kraľ sa zabrať od n'oho i išoť přeč. Aťe potomu stanuť sobi

a sobi dumat, že to hlauna vec. Ta ja by choŕil, žeby vün mi to výtolkovał. Ta sa vernuł nazad gu tomu chłopovi. Ta sa ho prosit, čoloviče, výtolk'ij mi toto, že što to značit. — Pane kraľu, ja toty grošy zarobił. Za jeden čovam oca, bo müj otec mene choval, ta teraz mu vertam. A teper chłopca jednoho. Ta i toho chłopca chovam ta tomu požyčam a dakofi vün mene bude choval ta mi verne tot groš nazad.

S tym kraľ vın'al paru dukatoch i podaroval mu za to. Po tym kraľ pryšoł domüü it svojim služebniküm, ta povil: Vy mate veliku płatn'u u mene a uše vece prosite, že ne možete vyžyti. Ja s jedným č'olovikom buł, ta z jednoho groša vyžyl na den' a jeden vertal a druhyj požyčal. Ta teper mi otprovičte, što to značit, k'ed mi ne otprovıste, ta muš'ite iti preč od mene. Dał jim termın, dva dni, že dotla ne odhadajut ta ne majut u n'oho mısce. — Oni sa rozysli, pušli na špacırku i utrafilı tyž gu tomu chłopovi, što tak pracoval. Ta ho prosili, keľo mate na den' płatn'i, što tak řaško pracüjete. — Ale jomu kraľ zakazał, žeby vün n'ikomu ne povil, lem tohdy, keđ uvidiš moju fotografiju kraľousku. Vün jim ne choŕil povısti, ale vın'ali dukaty, na dukatoch buła kraľouska fotografija. I tohdy jim ušytko rospovil. Ta potüm pryšli nazad domüü i odpovıli kraľovi totu hatku. Tak kraľ duškom postał vojaka po toho chłopa. Ta jak chłop prišoł ta mu hvaril: Na što ty totu vec povil, k'ed ja ti zakazał. A chłop povil: Pane, vy mi zakazali, lem k'ed vašu fotografiju ne uvidžu. Ale ja vidil fotografiju vašu, bo mi platili, ta ja za to smılo jim povil. Tak kraľ duškom zas postał vojaka po toho chłopa i dał ho obleči do řumnych řachoch a zochabil ho pri svojim dvoři kraľouskym. Už vecej ne budeš tak řaško pracovati, bos mudryj.

Оповідав дня 6. VIII. 1927 Чабала Михайл, літ около 60.

91. Щавник. — Ščaunik.

1. Vałal.

Jak je staryj vałal, ta uše je Ščaunik. Dakoly tu na Petra chodyly panove, muziky trymały, tēpēr to sa už po vojn'i prešlo, bo popsuta kupil, vojna jej rozbiła. Dobra voda spomoc'na pro choroho človeka. K'eby sa popravila, ta by veľo hosti bylo, bo tēpēr i motory chodiat, ta by dobri bylo i pan'im pri tım, bo by ne musiłi furu jednatı a řipše by sa povezli.

2. Церкоу.

Дауно была на́ша церкоу дереvjана. Во́шла же i тѣпер стоjаѝ. Теper му́рjют с сѣхы. Шjст turn'и на н'и jест. Штыри на бoku a jедна велiка на pretku, jедна на stretku. I komen jест kolo cerkvy, bo jест така чы́шка, de sa bude topiło. Ne знаме, чy будеме hodны вы́платы'тi. Pojednali мы totu cerкоу за sto децiатdes'at вjс'им тыс'ащ корун. Теper обertaјут, жебы jим заплатытi ot кубик'ю. Мы такы н'ит mudры, та мы не знаме do кубик'ю. Cer'коу стоjт на тым мiсц'и, de i была.

3. Сва́лба.

Теper trymat сва́лба за два dn'и. Дауно tryмала i try dn'и, bo было па́лiнкы весеј a tun'a была.

Јак сонце рано вы́ходжат, pletut вiнц'и z барвiнку. Сва́лба зачyнат са u мо́лодоho по слyжбi u недiлу. Po н'у idut u ноцi. Potім y понедiлок прiсiһајут. Јак z н'ом pryјidut nazad i по-чepјат jej, та idut на мы́та.

Записано від старого чоловика дня 6. VIII. 1927.

92. Млинарiвци. — Млынарiвци.

Сва́лба.

1. Руковуны.

К'ед парiбок чо́че са жeнытi, посылаје проsатарiю a i pјатоch. Prychoдат is па́лiнком i chлiбом, durkoчат do dvery, aby jич pystыly do чыж. — Што to вы там за jедны? — Stratylysme jaбyкy, cy ste jej не нашы? — Tu не jест nyjakoј. — Po тiм, jak уж вело durkaјут, to jим отвор'јат. S'адut sobi за стiл s chлiбом i s па́лiнком, по́ложат на стiл, потiм са звiдiјут матery або вiса, cy за н'oho пiде. Маўр повiст, же она не знат, треба за-кlyкати г'юкy, cy за н'oho пiде. Закlyчут г'юкy i мо́лодоho та са звiдiјут cy за н'oho пiде. Јак повiст она, же пiде, liјут на нych па́лiнку на hoловy. Poјимајут са за рукы a крутат са do кац'ала (= dovkoла) try raz.

Мо́лодыј s'аде за стiл a млода пiде по ва́лаfi лyды кlyкати на sprosynы. — L'уде hostат са i piјут. Potiм idut do popa ohлашкы запysafi a за try або за штыри недiли ide сва́лба.

Сва́лба са зачyнат v недiлу по слyжбi u мо́лодоho. Hudакы hraјут a дiукы i парiпци тaнцiјут. Млодыј мае starosty, pјат (vašok, sim або vjсiм дружбiю i jедного застауныка da s try або штири kuchаркы.

Młoda ma łem śist śim abo wśim družok. Družbove mająt prez pfeča ruč'nyky i bokrytky za kapeluchami. Drušky mająt bily winc'i kupci na holowach. Młoda na holowi mat wince i partu s pantyk.

Var'jat mač'anku, kapustu, riskašu i hrušky abo styuky. Pečut kolač' weľykyj na blas'i i fuč'ky (takyy kolačyky).

Dadut fryštyk swaškam i družbim, starostowi i zastaunykowi. Pak tancijut a swašky pidut zastawu šyti. Swašč'anyci (swašok mužowe) pidut tam, de šyjut, žeby už išly z n'om tam, de młodyj. Pak dostanut več'er'ju taj pidut po młodu.

U moľodyc'i u ponedilok jak sonce vychodyt wjut winc'i z barwinku i spivajut:

Vyła Maryč'ka wnoč'ok
Zo zeľenych rutok serdeč'ok
Jak ona joho wvvyła
Taj ho po stoleč'ku pustyla.
Katulu, lulu wnoč'ku
A žek pered moju mamuč'ku
Łapaite mamuč'ko wnoč'ok
Zo zeľenych rutok serdeč'ok.

Jak wvviyut winc'i, to potim wvriut paľinky i zjidat chľiba zo syrrom (zakusok za paľinkom) i idut tanciwati. Winc'i dwa mołodomu i młodi na winc'an'a. Potim pryidut młodyj z družbami, zo swaškami i zo starostom do jej chyży i ušytky paripci i dnyky u noči unediľu. Tancijut u n'ej dokyl ne vydno. Jak sa rozvydnyt, dostanut swašky fryštyk, družbove i starosta. Pofryštykujuť pereprosyť młoda i młodyj rodyč'iu, wic'a, matir i ušytku rodynu, jaku mať i idut na winc'an'a.

K'ed daleko, to stawjat myto i druč'ok, bo choťat paľinky. Jak dadut paľinky, pusťat ich. Jak pryidut do dvery, durkajut, bo jich nechcut pustyti s toj strany. S chyży kričat: My ne znamo, što ste za jedny. Ta my was ne hodny pustyti do chyš. Pus'te nas, pus'te, my ne budeme tam zbytok nyjakyj tam robyty.

Wvriat paľinky i pidut do chyž. Jak wvidut do chyž, tak dnyky stojat za stolom u kuťi i nechcut jim pustyti za stľ zastawu, dokaľ jim ne zapľatat. Jak jim zapľatat, taj jim pusťat do kuta zastawu. Jak pusťat zastawu, pos'idajut a pjut paľinku i idat chľib i syr.

Wvidut žza stola, tancijut kus a pořim pidut spaťi. Jak sa rozvydnyt ta opstawajut ta zas tancijut. Zadzvon'at ta zbyrajut sa na winc'an'a. Rodyci pos'idajut na lauku a młoda i młodyj kľakne na kolina na zemľu a prosyt rodyč'iu, što by ji otpustyli, što zavynyła. On'i powidajut, otpuščame ti naj ti hospod boh otpustyt. Ona plače. Spivajut spivanky:

Выздри́ са мато́ч'ку
 На сво́ю г'іво́ч'ку
 У́ж то́ ї́ей не выды́ш
 У зе́леным віно́ч'ку,
 А ї́ем ту́ ї́ей выды́ш
 У па́сірко́вым па́рфі
 У са́мым пок'і́ла́ті.¹

Їак idut do cerkvy, spîvajut:

Do kostela išła	Do kostela jedno
Їak ruža červena,	A s kostela dvoje
Š kostela vyšła,	Radij sa mamič'ko
Їak trava zelena.	Tvoje oby dvoje.

Naš pan otec
 Ne davaјut arendu,
 Možut sobi kupit
 Dobru reverendu.

S cerkvi idut do їей rodyč'och. Їak uš tam sa pohosťat, pîdut do domu molodoho. Tam zaprut dveri. Maťir vyjde do dveri i tam sa pryvytaјut s pin'azmi. Hvarit maťir molodoho do mlodej. S čimes' prišla? — Ona povîdat: Zo zdravjom i s chľibom, š'estom i boskym požeňnan'om. Taj pîdut za stîl s'isti. Obyđidet do tr'ioch raz stîl, posydyt tam, roč'astije kucharky, maťir, vic'a, čopar'iu a pak dva čopar'i pîdut čepyti. — Na pit provadaťt pered myťom. Družba stelyt postîl. Čepjat na podi abo u komori. Spîvajut spivanky:

Ked ja mlodu čepyła,	Naša mloda prekrasna,
Kurka s pudu zletîła	Ne mat zuby ľem jasna,
Ja kuroč'ku ľapała,	Naša mloda ma tkalku
Kurka nošku zľamała.	Schovała ї́ей pîd ľauku.

Po čepin'u:

Ideme na vodu
 Myti pan'u mlodu,
 Na tu na tu n'icu
 Myti molodyc'u.

A pak idut do myťa na poťik. Їak zas' prydut, znou časťijut. A poťim pryđidut pryđanc'i ї́ей rodyči. Їak mlodu vypros'at, spîvajut:

¹ Pokilat = біле полотно.

Ка́ште вы́ нам, ка́ште
На́ше бі́ле ча́до,
Што́сте нам хо́ з'а́лы
По́неді́лок ра́но.
Су́ take jak бы́ло
Су́ sa пре́міны́ло
К'ед́ take jak бы́ло
Та́ мы хо́ ві́змеме,
Кед́ sa пре́міны́ло
Та́ мы хо́ не х́цеме.

І́ак у́ш побо́чка́т са́ s ка́ждым за́ сто́лом, до́стане по́дарунок.
Дру́жба одбе́рат од ка́ждо́го і по́віда́т, чо́то т́і́уко да́.

Сва́щчы́ны

(bo swašky prychoďzajut, to jest zastavu roššyvajut).

По́ ты́жны по́ сва́лбі́ у́ не́ді́лу ро́шшы́вајут за́ставу. Сва́šky, starosta, družbove і́ заста́ўнык пры́іду́т до́ мло́до́го і́ там хо́сат-са. По́ хо́стын'і́ воз'му́т та́і́ розбе́рут за́ставу, ка́жда́ сва́шка сво́і́і́ і́а́чы воз'ме́ та́і́ пі́де до́мі́у.

О́пові́дала жі́нка лі́т 30 д́ня 7. VIII. 1927.

93. Рі́мне. — Rímne.

На́ пита́ння, чо́то є́ „щов́“ відпо́відь бу́ла та́ка:

Рер́шы́ sut zeml'i і́ лу́кы дво́ко́ла обро́снуты́ s kr'jакaми, po једне́ј stran'і́ jest hora і́ po druheј. Vyša hora zove š'a šob.

На́ пита́ння, чо́то є́ „ортова́ня“: de вы́кору́і́е са́ kr'jакы́ a s toho зроб'јат́ zeml'u, što tam moźut š'ati zerno.

О́пові́дав та́зда око́ло лі́т 30 д́ня 7. VIII. 1927.

94. О́рту́гова. — Ortutova.

Toho roku na dva kraty hrat perešoł pres chotar. Popsuł velyo zerna, žyto, јarec і́ pšenicu, dašto zarvało. Da s deš'at raz byla velyka voda. Rozmyvalo chl'ib, bandurky, de što bylo koło vody, ta rozmyvalo.

Škoda velyka ne byla, јem že teper јude na škodu ne smotr'јat, ale ne hołoš'at nygde, bo škoda.

І́ак ја́ за́пам'јатaм да́ўно і́ на Бре́зіу́ц'і́ і́ като́лі́цы бе́ш'і́дова́лі́ po rusky.

О́пові́дав д́ня 8. VIII. 1927 та́зда лі́т око́ло 50.

95. Ладомірово. — Ladomirovo.

За маlara і о його жені.

Raz был jeden malar a mal doma ženu. Vybral sa na drahu na vecy rok¹u. Tak doma ne znał o nyc'im. Žena porodyla mu chlopca. Jag yšoł nazad domi, zaliz mu viz do bolota i ne mił vytahnuti. Pryšoł gu n'omu č'ort i hvaryl mu, že vîn mu pomože vytahnuti, k'ed mu dast zapysati toto, o č'im vîn doma ne znał. Tag vîn rozmyšlal kolo voza i potim mu povidał, že dast mu zapisati. I tak č'ort mu pomih vytahnuti. Jak pryšoł domi, jag vidil toho chlopca, to sa bars smutyl. A chlopec sa ho zvıdovał, že č'om sa tak smutyt. Vîn mu ne chceł povısti. Ale chlopec mu ne dał pok'i i vîn mu potim povil. I chlopec mu povidał, žeby sa ne starał i z'ał sobi s'atu knyšku i vybral sa na drahu. Jak pryšoł do jednoho lisa, tam vidil jednu turn'u, kotra byla lem zo sč'istych hołcu ľudzkych a na vēr'chu lem už jeho chybila.

I hvošoł do dnuka a tam был стары chlop, kotry sa nazывał Madej. Vîn sa ho prosil, že de yde. A vîn mu hvaril, že yde do pekla, ta ho iš'i pustyt. Potim pryšoł gu jednoj studn'i i pryšoł gu n'omu anhel i hvaril mu, žeby sobi vylamał pruty i vody žeby sôbi z'ał. I jak pryšoł peret peklo, machnuł s prutom, skała sa mu otvoryła i tam dnuka byli lem čisty zapysy po sk'i-noch. I vîn sa zvıdovał, že de jeho zapysy. Ony mu hvaryl, že ich mat chromy pıd jazykom. Pryšoł gu chromomu i machnuł na n'oho s prutom i vody na n'oho nałal. Chromy sa zakašlal i vypluvał zapysy. I vîn z'ał zapysy machnuł s prutom, dvery sa zaperli i pišoł het.

Оповідав Щашбора Юрко, уч. III. кл. горож. школи, 17 літ дня 9. VIII. 1927.

96. Нікльова. — Niklova.

(Оповідання записане дня 20. IX. 1929 на фонограф для архіву Чеської Академії Наук і переховується там під ч. 1527.)

Teper ja Andrij Masica sela N'iklovy okruh bardivvskij, budu hvaryty vam pryrovıtku o rozbojnykach. Jednoho razu išoł jeden chlopec lısom hľadati sobi službu. U lıš'i strityt jeho jeden č'lovek i z'vıduje š'a ho, de ideš chlopce? Vîn hvaryt: Idu idu hľadaty službu, bo mi rodycy umerly, ne jest mi čto davati jısti, štobym moh¹ vyžyty, mušu sy dagde ity služyty. — Do mene bys ne pryšoу služyty.² U mene i tak nyc ne budeš

¹ Виговір шкільний.

² Форми часу минулого на -у місто -і є шкільні.

robty, tem topanky čistyty. — Hvaryt, ja pïdu, č'om by n'et. — I perebyu try roky. Služyl vïn tam u tych razbojnykoch i jednoho času ony pišly krasty i ne vernuly š'a. Vïn čekal ich, čekal z rik, pïu roka a ony ne ne vertajut š'a. I zabral vïn sobi duže hrošej i pišoł z hor s toho lisa. I pryšoł do jednoho velykoho místa i tam u místi počal — pyu z velykyma panamy. I ony š'a ho z'vidaly, otkał tïuko hrošy maje, že nyč' ne robyt a toľko¹ hrošy maje. I vïn im rospovïł, že jag de byu, de služyl i ony joho prosyly, aby z nyma pišoł im ukazaty totu dïru. I vïn pišoł, š'ily na koč' i pišly. Ĭak pryšly do toho lisa, gu ti dïri vidily jedny želizny velyky vorota i tam poč'aly ich rostvor'jaty. Koly otvor'jaly, čuly hołos ořtam: ne rušaj, što ne tvoje. Todы š'a duže nastrašly i pišly nazat. Potim druhyj raz vetsy paniu zыšlo š'a, ludy, že muš'at toto rozbyty. I pryšly tam, hřadajut, trudno im bylo najty, n'iž pokы im toľ² chlopec ne skazał. I jag vïn mał skazaty, zaraz on'ïmïł. S toho vydno, hvar'jat, što chto by tam i teper k'eđ dachto bude kopaty, to bude, to mož najty pïn'až'i.

97. Герляхов. — Ger'achov.

Pret tym byla naša cerkou drevjana na smyntari. Potym š'a znesla do seřa. Zbudovali s kamen'a i s cehly. U štygacatym přjatym roku počalo staviti. Dokon'čeno předeš'at šestym roku. Obnovena tišic devřat sto dvacet šïdzmom.

Оповідав дня 10. VII. 1927 старий куратор церкви.

98. Шом. — Šom.

1. Maslo.

Smetanku dame do zbuška, mutime s toparku, na verchu dame verš'n'ik. Ĭak š'a zmutit maslo, zostane smar.

Ĭak ovaritš'a tvarih, zostane servatka.

2. Sobitka.

Ĭak sme išli na tu sobitku, už'alisme vodi š'vjačenej i ž'ifa š'me už'ali. Tazme potim pokropili, tazme naklali ohn'a tazme š'pivali.

Оповідав дня 7. VII. 1927 старий куратор.

¹ Виговір шкільний.

² Виговір шкільний.

О Madejušovi.

Быу једен отец. Він быу furman. Жеlezni'coch не быуо chtody. Vošou do једней муакы не moh vytahnuti. Prosiu Boha i не moh vytahnuti. Potim prosiu đabla. Tak jag ho prosiu, tak vyšou zo spotku zo zemli. I tam mu hvariu, že mu pomože, žeby mu дау pečatku s paľca kyрvi. Tak mu дау urizaу palec ta mu дау pečatku. Tak prišou domu vidiu, že žena ma chuорca. A він to не знау. Він s'a mocno s tym zasmutiу. Ale chuор nič mu не hvariu, їem puakaу. Chuор toho чуорca дау do škouy. A s tym đabľom zrobiу, že u toho чуорca u devjaty'm roku мае po n'oho priti. Јак чуорec быу vyrosnutyj i vyčepnyj u škouoch, tak prišou domu a otec puakaу. Tak сын s'a prosiu více, što puаce. Tak otec mu chtody poviu, že ho chtody zaproдау, a k'ed išou s furmaњky. Tot сын potim išou po tot potpis a už'au zo sobom vodu svjačenu i krejdu svjačenu. Tak išou za drahom prez ľisy. Prišou večur sma byua a prišou gu једней chyži a їem byua tota chyža zo človečich hoуou. A prišou він gu nemu gu Madejušovi, poviu mu: dobrыj večur pane gazdo. A Madeuš ho prosiu, že de ideš. Він mu hvariu, že ide do peкya po potpis. Tak ti daruju žyвot, ale s'a vyznai, јaku ja mam tam poštil hotovu pre mene. Prišou він do peкya не chћili ho pustyti. Ale vž'au vodu s'vjačenu i kropiu їich. Tak mu otvorili. A prosiu sviј potpis. Ne chћili dati. Ale s krejdom stavjau kapličk'i a vodom kropiu. Ta s'a ho đabľi mocno bojali. Tam mu dali potpis. Potim prosiu їich, žeby mu ukazali Madejušovi poštil. Tak mu ukazali, bo muš'ili. Tota poštiu byua s čistych їihyoch zo žyвoch a iz bryyoch. Tak prišou nazad do Madejuša i tak mu hvariu, јaku ma poštiu.¹ Јакы мукы ho čekajut. Madeuš mu hvariu, žeby mu дау pokutu. Ta він už'au, kazau mu už'ati tot kyј, što ludy zabijau z n'їm. Vывjūu ho na јednu horu a tot kyј zabiу do zemli a tak Madejušovi hvariu, žeby nosiu na hoуyчh koľinoch u gambi vodu z јednoho јarku. Tam mu hvariu, že k'ed s'a ti prijme rozvije tot kyј, to hrіchy maš otruščeny. I tak ho ochabiу tot moуodyj. Tot moуodyj vyšou potim za јednoho duchoun'ika.

Minuо velky roky. Јак išou tot duchoun'ik през tot ľis a tam быу velkyj ptach. Kočiš hvariu panovi, des їest јарка. I pan hvariu: id a smotr. Kočiš pišou i našou јednu velku јabľin' a na n'eј pouno јарkoch. A tam једен sivыj dž'adok kľačit a modlit's'a. Tak tomu panovi pryšou ma myseu, že ho дау na pokutu. A pišou ho spovїdati. A u každy'm čyоуeku s'a priznaу, že ho zabiу

¹ Це слово мае, як видно, кілька фонетичних варіантів.

a ĵarko takoj išuo do neba. Ne zostali po tım tem dva. Ta šće ne chčũ priznati Madejuš koho zabiũ vece. Potım š'a priznaũ, že více mařir zabiũ. Tak toty dva ĵarka pišli tyž do neba. A vın tem š'a prevernal a ĵeden hoũubok vyšuo z neho a pošuo do neba.

Оповідав дня 8. VII. 1927 Андрей Ткач, літ 63.

100. Обручне. — Obručne.

Za ohen'.

Staũo š'a, ne znaũ nihto, ĵak u starým budynku. To zbačũ nasam pered gazdũ brat, bo u neho služyũ. Vın skričau doraz. I to š'a ľude, chtoгы быĩ doma, hnet zyšli, žeby daĵak uhasiti. Ale to š'a ne daũo. I štož robiĩ? Medži paru minutami ušytko byũo u ohn'u, bõ zaduũ velkũ vıter. Zhorũo šternacet gazdũ.

Tot ohen' byũ u dvacet druhym roku.

Оповідав дня 10. VII. 1927 старий чоловік.

101. Ольшавица. — Ol'savica (Vũšavica).

1. Za panščynu.

Ĵag buũa panščlyna, to buũo pan'ske ušytko. Ta k'eď nechũũ gazda robiti panovi, ta ho vıbiũ zo svoho het, z budynkũ zo zemĩ. Potım ĵak pryšla řižac'ka ta my sa vyplačau abo na šust rokũ abo na k'elo chũũ, ĵag mũch. Mır'ĵau tak, kotгы ĵazda ĵak trymaũ. Chto maũ osminu, a chto maũ dvĩ, ta mu daũ devĵat uterka z ľisom, z ľukami a co vece, to puatyu zvyšky.

2. Chrystos i š'vatyĩ Petro.

Chrystos Pan chodiũ zo š'vatym Petrom po š'vĩĩ. Ta pryšli do ĵednej korč'my ta čytaĩ pın'az'ĩ sto zuoty. A žyd usterĩh, že im odbere niže dediny. A Chrystos Pan znaũ, že co ĵim zrobit. Kazau Petrovi: zrob z verbovoho pruta kantar. A žyd ĵag vıskoči z verbinok, zarut na neho kantar a skričau vıo! Spraviũ sa kũn z neho zo žyda.

Ta išli s tym kon'om. Zyšlisa z ĵednym furmanom, vũz uhľa na štyroch kon'oč, ne mũch vyfahnuti, zastr'ĵau do žrũdu. Prosiũ ĵich, ľude dobгы, zaũošte mi toho kon'a. A vũn ĵim povıdaũ, odvatte toty štyry a toho zapr'ĵazeme. A to byũ žyd.

Odvadyly toty štyry a zapr'jahly toho jedneho a skryčaly vjo! Doraz vygraŭ z močary. Potüm ho chčly kupiti aŭ ho kupily na vyrobok. My vam ho prodame za sto zuoty, aŭ ŭem na rük. Po rokovi nam ho pryvedete do tej korč'my, dezmy byly na obid. Aŭ toty pin'az'i nam prynesete.

Ĭag priveŭly toho kon'a, to zaperly do vozarn'i. Aŭ vün sa vybaryu, bo sa chčy žerti. Prišoŭ do kapusty. Vyšya aŭ žydüčka do kapusty, biŭe kon'a, bo zhubyŭ kapustu.

Ras potüm žydüčka do chyžy. A tam byly toty dvomy, so kon'a kazaly pryvesti i toty, so kon'om robyly. Ta prynesly toty pin'az'i, so to kün zarobyu. Potüm roskazaly žydüčci: id ho prived do chyžy. Ĭag ho priveŭa do chyžy, zas buŭ žyd, sroganovany, zbity. — Potüm očytali toty pin'az'i, to tak povidat: maš žydüčko za muža pin'azy, so zarobyu. A vün chčy odn'ati tym ľudom, žeby znaŭ, Ĭag sa robit na pin'azi.

Оповідав дня 20. VIII. 1928 Юра Сухий, літ 84.

102. Блажив. — Вѣзѣцѣ.

1. Za švityuko.

Ponyže seŭa išly zo Štelbacha kočišy domu do Bužoŭa. Pri draž'i jest voda Torisa. Prišly tam ku žombu (voda, ban'ur) ta švityuko fitat po vodi. Ta Ĭeden takyŭ š'mücy: što jest tam, što chceš? A potym zhrišy a ide ku nemu. Ta hvaryt, k'ed jes dobre, hыбай heŭ, a k'ed jes podŭe, to š'a strat naj ŭa ne vidž'u. Potym š'a stratiŭo.

2. Pin'azy š'a presušujut.

K'ed dagde švityuko š'a švityt v noči, ta ne kažut brati. A k'ed do obidu, to može iti hľadati. A de horit, tam na spod'i u zemli pin'azy.

3. Ĭmertyŭ z Viušavicy.

Ĭeden z Viušavicy Ĭmer chyop. Ide s čerteža domu Ĭeden chyop z Levoči. Stritne š'a na draž'i s tym Ĭmertym, tak mu povist: Slava Isusu! — Tot nič. Druhyy raz: Pochvaŭeny Ĭesus Christus. — Tot nič. Pride do Bužoŭa, š'ade nan'ho strach. Chviŭe ku dŭci do chyž, ne biruje nič od strachu. Tak ne sk'irše začne toto rospraŭjati, že š'a s nym stritnuu. D'ŭka mu povist: n'an'u, tad vün Ĭmertyy Ĭežyt na ver'chu. Tak tedy znaŭ, že š'a s Ĭmertymi stritnuu na draž'i i tady znaŭ, že Ĭe Ĭmertyy.

Оповідав дня 21. VIII. 1929 Стефан Кравец, літ 35.

I.

De to было, там не было, за sedemdesatom sedmom krajinom, за ресом ы dolin'и. Выу то једен гыбар' зо сынот. Chudobny былi. А сын был великыј huncut. I raz prosit вытс'а, штобы ишi гыбы ларати. I јак verhli mrežu, ne mogli hlapiti нуџ'. Аз naraz hlapili једну прекрасну гыбу. Јаг јей вытхли z vody i каже сын вытс'ови: n'an'у, ја јей рыду продаты. А n'an'o бојау с'а, же му нуџ не даст z nej. I вын уз'ау totu гыбу на плећа i рысоу do velikoho мјста. Isoу prosto през мјсто. Там луде за n'im kryčaly, продај nam продај nam а вын нуџ, lem isoу dale z n'оу. Присоу ku carskomu palacu i там кричау: купте гыбу, купте гыбу. I на вынко указала с'а princeza. I кричат на neho кылко чхесџ за n'у. А вын каже: ја hrošy nechcu, lem chošy hole viditi po hrudy. Što вын vidju, to sobi zapisau i дау гыбу i рысоу ku вытс'ови. Pryde ku вытс'ови. Otec prosil pin'аз'и. А вын каже, tot pan, što јей купиу, каже јесче једну prynesty. I zas с'а trapili od полудн'а do večera. I hlapili ишчи krašu. I totu бере сын. Каже вытс'ови, же pryнесе pin'аз'и за obydvi. I рысоу. I zas там дау, de i персу. Z долу по појас, жебы с'а указала. I она с'а zobzirala, ne vidit ничто to, dumała, же to druhyj zas i ukazala i гыбу дау ијi. I pryсоу ku вытс'ови zas. I zas hlapili tretu.

Јак pryсоу ku вытс'ови i otec на neho; davaј mi pin'аз'и за гыбы. А сын каже: n'an'у, teraz tot pan, što купуу, tak mi povidaу, жебым тоты pin'аз'и не брау, bo budut новы pin'аз'и, ta mi даст новы. I zas ијi totu pon'is. I с'а mu ukazala całkom hoła. I дау ијi гыбу прекрасну. I што vidju на n'ијi, to sobi popisau i dobrі skryu. Uš ku вытс'ови не рысоу, provadyu jinakše жыта.

Minulo tomu tri štiri roky, tot car' toј princezy дау rospisati po сiыјi krajin'и ot šesnac rokyu do шыткы mladency tot а tot den', жебы там пришли do palaty do dvora. Viđnyj, bohатыj јакыј јест. Јак уз там шыткы с'а зышли, tak высоу cisar is princezom svojom на ganok i velikым hołosom кричау: sluchaјte шыткы молот'и, ја vas дау tu на to zavolati, kotryj odhadne moјej princezy tri znaky, što ma на svoјim tiłi, tot bude moјim ž'atom i јей dostane за жену.

Minulo tomu doуho, ничто не озвауša, bo не znaly. Једен кричау: такыј знак не добрыј, druhyj кричау: такыј тиž не добрыј. Аз једен grofскыј сын odhadnuу једен. Кричат тоты panove i сам cisar — добрыј. Dale druhyj јакыј? — Не мых odhadnuti an'и tretij не odhadnuу. Naras кричит гыбар'. А druhyj маје такыј. Zas кричит cisar: добрыј. — А druhyj јакыј знак? Poviu такыј i такыј. А cisar poviu: добрыј.

Tak jich už'au oboch do hory. Tak bohata stranka chčila, žeby grofskýj syn byu princem i ž'atom. A chudobna stranka kričala toho bjidn'jšoho.

Ротым цар' osudyu jinakše. Јак vidju, že narod bohатыj trymat za grofským synom a chudobныйj za chudobным, tak cisar osudyu, že ich dast troje: princezu i toho chudobnoho i grofskoho do јednoj cimri, žeby spaly š'i troje na јedныйj postefi. A ku kotromu bude oberнена rano, јак jich najdut spati, toho bude.

Ale гыбар' to začuу, že tak ma to byti, tak vын š'a otprosyu na јednu hody'nu do mјista i ryšoу do cukrarn'i јednoj. Tam nakupyu parfumu a fajnych medounykы. A grofskoho syna naučyla jeho stranka daј na sebe pozor, bo tot chudobныйj ale řa okłame. Što bude vын robiu i ty toto rob. — Vын zakašle ty zakašlej. Vын š'a rušyt, ty š'a ruš. Što vын bude robiu, i ty toto rob.

I јак pořihaly spaty, pozamykali ich. Naraz v nočy stane гыбар' i јapit za br'juch i јapit jej: čo ti, јoi, јoi br'juch myj! A grofskýj syn mu hvarit: Što ty robiš dzade! Ty znaš, de řa tu nachodyš, budeš ticho! A vын mu otprovіdat, že sa mi chce na stranu. A vын mu hvaryt, de ty budeš? Vын do papera šmaryu prez okno a rotым mu hpovju, ја ho ž'im. A vын maу, što sobi kupiu i јu. Hlapil grofskýj syn samo tak јак vын robiu. I vын mu zaš hvarit: a ty što robiš? I mēne tak bolyt i ја ho ž'im. I pobabraу ruky, po sobi pochłapaу. Ona ř'a oberne ku grofskomu — smrid! Oberne ř'a ku druhomu ku гыбар'јovi, tu pachne. I tak spała do rana ličom ku гыбар'јovi. Rano јак pryšla stranka chudobnoho i bohatoho, naraz uvidli i sam cisar, že ku bjdnomu je oberнена, a grofskoho syna vidli pobabranoho. Tak kričaly' bjidныйj narыd: Мы vyhrali! Ale cisar iři uše ne pristau na to. Povju гыбар'јovi: Chtouды budeš moјim ž'atom, ked rydeš do јednych hыr. Tam sut pјatdeř'at zbojnykы, a že jich ušыtkыx žыvыx połapeš i privedeš jich mi, budeš myj ž'at. Bo ја chodyu z voјskom i ne myx połapaty. I vын ř'a rydon'au na to. Prosyu deř'at vozы voјakы, kыlko mu treba i tak povju, že by ho sluchaly totы voјska. I zabraуša i ryšoу do horы do řыby. Јак pryšoу do řыby, tam byla јedna luka. I pokazaу voјsku z vozami, žeby tam ostaly stojati a vын ř'a zabraу do řыsa sam hładati zbojnykы. Chodyu po řыš, hładat daјakы znaky. Ne moch najty nyč. I pryšoу ku јednomu velikomu dubovi. Takы hrubыj byu, že n'igda takы ne vidju.

I јак stojau na tot dub ř'a priziraу, lem ras řa zemla ryd nым str'iasla. Ot strachu vyšoу na toho duba smotrīt, što to bude. I otvor'јat ř'a dveri h tym dubi i vyhodyt zbojnyci. I vын jich rachuje. Porachovaу, bylo jich pјatdeř'at. I ryšli po zboјovan'i. A vын čuу, јак vын povіdaу tym dver'јam, žeby ř'a otvorili i zaperli. I јак ony ryšly het, vын zyšoу z duba, povju

slova toty, dveri š'a mu otvorili. I pryšoŭ doŭu schodami ŭ dolynu. Pryšoŭ tam, a tam byŭ velikyŭ plac a na seredyn'i voda č'otynn'a a koło toj vody stoŭy byly.

A na stoŭach juž byly tan'istry z iŭdlom. I vŭm dumat, Bože, ony hnet pryjduť. Iŭdło teple byŭo, bo š'a z neho kuriŭo. I vŭm tam chodyť, preziraju dale, što tam jest i otvorit jedny dveri, pozrit tam, vidit, jednoho mołodoho šloveka, obrosnutoho, zakovanoho na reŭazc'i na łancuchu. I tot, što to byŭ u vŭjazanyŭ, ta š'a strašyŭ, dumaŭ, što to zbojnyk, že ho choče zabiti. A vŭm mu kaže: Ne byŭi ša, ja ne pryšoŭ ta zabiti, a ta pryšoŭ vŭsleboditi. I mu kaže: jak mja oslebodyš, k'ed ja prykovanuŭ. Ale jest tam dverc'i h murŭ jest doloto i moŭotok voz' a pretneš ohniŭo. I vŭm tak zrobyŭ pretaŭ łano, povŭi id offaŭ, lem šapku zn'au z hoŭovy i mu povŭi: Id tam do toho sela i tam č'ekaŭ, pokŭa ja ku tobŭ ne pryjdu. Tot mu ruky nohy chŭiŭ ciŭovaty¹. Tot mu nedaŭ, lem ho skoro tam vypraviŭ. A sam totu šapku poŭożyŭ na vodu i napisau jedno pismo, že tot, što byŭ u vŭjazanyŭ na łancu š'a odorvaŭ a skočyŭ do vody š'a zatopiŭ. I dale hŭadaŭ i našoŭ jednu flašku. Na tyŭ flašci i byŭo napisano, chto z nej porachat, dvacat štiri hodin spit. I vŭm ž'au totu flašku do ruky i do každyho tan'ira trošku naŭau, naŭau išče vece i vštko vyŭau do tych tan'igyŭ. Sam š'a zabraŭ, pryšoŭ zas na duba tam, de byŭ perše.

Už zbojnicy idut. Nesut kuŭry, kasy, zastavili jednu žeŭliznyc'u. I ony¹ pouchodyli ušytky. A vŭm š'idit na dubŭ ticho i čekat, dumat sobŭ, može uš š'a łapili jisti. Ale dumat sobŭ, ješče počekat trocha, bo š'a bojaŭ. Počekau trocha zas i dumat sobŭ uš pryjdu ku n'im, može uš š'a najily. I otvoryŭ dveri i ide doŭoŭ. Doŭoŭ smotrit a zbojnicy išci ne idat. Ušytky na ne ocy vŭščyrili i kričali: Eheŭ, što to za ptašok ide ku nam! Stane najstaršyŭ i mu kaže, što ty tu kečŭ i jak ty tu pryšoŭ. — Tu bŭida teraz. I tot mu hvarit, ja velikyŭ vŭjščun. Tu mate jednoho zatopeneho vŭodi? — Mame. No to što, ja ja vam ho tu žyvoho z vody postavju. — Ta postaŭ. — Vŭm prosyťt, daste mi dva pohary. — I mu daly¹, na!

Ale vŭm ne znaŭ nyč tak. Vž'au toty pohary, nabraŭ vody i priŭvat z jednoho do druhoho i tam šepče i žehnat. A toty na neho smotr'iat zbojnyci dokoŭa. A najstaršyŭ kričit: Š'idaŭte jisti. Jeden gŭiryŭ chce nas šytkych prevesty¹ prez rozum. Jak š'a najŭme, my z nym por'jadok zrobime.

Zbojnicy poš'idaŭi jisti, idat i ne pozyrajut, jak vŭm tam z poharami narabjat. Lem raz vidit, že zbojnicy jeden na druhoho kŭade hoŭovu i všytky pozaspivaly¹. I jak už pozaspivaly, vŭm šmaryŭ pohary do vody i pryjde ku krajnomu zbojnykovi, kričyt mu do ucha, kyŭko može. Tot spit, jak derevo. Dumat

sobí, uste mojí. Šytko lųšų i pųšų po vojakų. Pųšų z vojakami i z vozami i Ź'aly povjazaly zbojnykų na span'u i po jednoho vynosyly do horų i na vozų poklaly na kaŹdy vųz po p'iat'. Pųym totų dveri zaper i sobí zapamjataų, kotryŹ to strom u jakym m'iscu i zabrali Źa i pųšly z vozami, Išly za dva dny i za dví nočų. A zbojnyci naras Ź'a probudyli na vozach i Źapili kričati i Ź'a torhati. Ałe ne mohly, bo byli mocno rogyrtovany.

Įak ŹeŹu prez m'isto, uvidių to narod — velykų v'itaz. I pųšų do dvora do paľaty. I vid'ų tot cisar i Ź'a duŹe začudovaų i straŹų. A zbojnyci kričat povjazany velykym hoľosom: Cisar'ju najjasniŹų, ne pohub nas! My ti vŹytkų poriš'ahame, Źe veci zbojnykami ne budeme. Budeme tvojim vojskom, lem nas ne pomarn'iŹ. I vųm jich daų porozvjazovati i daų zaperty. I ġybar' Ź'a zv'idyje cisar'ja: UŹ je moja princesa? A car' otprov'odat: Išci n'e. Įak začula princeza toto, Źapila plakati. A vųm mu pov'ist: BudeŹ mojim Ź'aťom, k'ed mi išče moho syna, Źto uŹ ho tam tri roky trimaųut, Źto mi ho zľapaly, mi privedeŹ, chtoųdy uŹ ti dam svoju princezu za Źenu.

Princeza, įak toto čuľa, bars plakała, Źe ho išče zas vųhon'at. Ałe vųm princeŹ'i daų jedno pisemko, Źeby zapr'jahła do najkraŹoho koča kon'i i Źeby i ona išła z nym.

I poŹ'idaly princeza i ġybar' i pųšly do toho seľa, de mu kazaų, Źeby na ne čekaų i ho tam naŹli. Įak vid'ila ho princeza brata svoho, umřila i od strachu i od radosty. I vŹ'aly ho do koča i ho pųvezly. Zas narod ho vyd'ų, įak v'iz. Išče ho barŹe v'el'čaly, Źe uŹ i princa naŹoľ.

Įak uvidių car' syna svoho, zapľakaų nad nym a ġybar'jovi krasno podakovaų i princezu mu uŹ Źľubovaų. Velyka radost byla i veŹ'ila tam Ź'a staľo.

D'irka v noŹ'e skončilo Ź'e.

Розказував Андрій Кмеч дня 13. XI. 1925, літ 54.

104. Litmanova. — Litmanova.

1. Za KoŹuta.

KoŹut chtiľ, Źeby to v'ın vųhraľ. Car įag vid'ľ, Źe premahaųut, pisaľ do Moskala o pomoč. I Moskaľ pųšoľ na pomoč i zverŹų uŹytko. Moskale išly na try strany. Įedny priŹly na Mukačevo, druhy pųšly od Krakova a treťi deŹ'i dale.

Įag Ź'a skončyla tota bytka, to Moskale pųšly aŹ na Litmanovu po pana prevelebnoho Visľockoho, Źe i v'ın byľ trymaľ pųy

Košutovi. Už'ali pana za vozom do Kroš'č'enka i š'idli za styri tyžn'i.

Mi vtočdy bylo na pjatyj rik. Lude š'a postrachaly i utikaly po horach na majdanu.

2. Za Janošyka.

Chodyl po horach i ludum zastaval na draž'i i odbiral, što mały bohатыm a chudobnym davał. To byl chlop! Prez Dunajec preskočyl zo skały na skału. Povidaјut že i teraz znati na skaľi, јag preskakoval prez Dunajec. De skočyl, tam vidno pitkovy.

3. Za čornoknyžnyka.

Tu išoľ čornoknyžnyk na Јavirky u chmarach. I јeden starыj človek na gvoždž'ovu dž'uru isper ho. I tot zыšoľ i pryšoľ ku tomu domu i hvaryt: Na maľu durku smotryš, ale pust. Vin mu hvaryt: Јa ta pušču, ale žebyš u našym chotar'ju nyjaku škodu ne zrobiľ. I pustil ho. U druhym chotar'ju јag išoľ, to de јakыj strom byl, tam ušыtky vyľamaľ, poprevertaľ, јak š'a rozniľval. Čornoknyžnyk na šarkan'ovi chodyt.

4. Šarkan' Đurij.

Išli strilcove tatrane i јeden strilec trafiľ na јednu јamu i vľeľ. A tam byl šarkan' Đurij. No ta јak š'a tomu šarkan'ovi chľilo јisty, to tam bylo tak, јak stopok abo deriuka. I pišoľ i lizaľ toto. Јak ša nalizaľ ta potim Јah do kuta ta streľcovi ne robiľ nyč. Јag byl hoľodnyj i tot strilec pišoľ i lyzaľ i sytyj byl s toho.

Tam byl za dočnyj čas. I potim јak јuž tot hadisko rušaľ otamaľ i kričal, že štos za јeden. Јa, hvaryt, daјno sidžu a n'it mja čto vyn'aty ot hensaly (s toј durы). I skryčal tot na verchu. Јag bude stavaľ tot had do hory, žeby ša ho ulapiľ dobrі, žebyš nechpaľ i vyľah ho na verch. I š'aľ na ne. Јak ša rušыл ottamaľ do povitru, ta ho zan'us až do takoj kraјiny, što any beš'idovaty' neznaľ s tamtыma ludmi i o žebranyм chľibi domu pryšoľ.

5. Za Litmanovu.

Byľ јeden foršner na zamku Iubovensкым i chodyľ po řisach. Udaľa š'a mu јedna roven' u řiš'i i prosil pana, žeby mu daľ chyžu postaviti. I pryvoliľ mu. I kazaľ mu vyrabјati k'ľlko chce). No i tak pošoľ vyrabјati i založыл dedinu. Vřisko štyrysto rok'ju bude, hvaryľ, orsackыj sudca Mačыk Petro. — Povidaly, že јakasy byla lyra moľoda i nazvaly lyra nova — Litmanova.

6. О боһын'і.

Chodyła jедna боһын'а do horochu i zlapaly jej. Ułożyly jедnu skіrn'u červenu do horochu i ona uđıla obydvі poһы i ne mohła uškаты'. Іag jej domu pryvefi тај uvjazaly za noһы ku stoлу. A do škarup nařaly vody i położыly ku ohn'u. A она š'a prizirjala na to, što tu bude i іде tefe, k'ed małe horče tefe. Тај potім выпустыly. Выла cicata, мафа такы hrudy, што pres pleče prešmarіla.

Іак jej выпустыly i pišla do pořa. Выšoł jедen gazda hrabaty zerno a žena vyšla z dzeckom. I prypravila koһыску na vіz. I pryšla tota боһын'ка i uż'ała jej dzecko s koһыскы. Ale druha žena vidіla a svoje vlożyla do koһыскы боһын'ske. I bars płakało toto dzecko. I ne pišla ku nemu. Tota druha baba zakazała, žeby pešla ku nemu. A боһын'ка z daleka čuła іак płakało jej dzecko. I pryšla ku vozu i šmaryła jej dzecko a svoje vż'ała. I vadyła š'a kričala. Vidyš, tvoje dzecko ја piřn'іu a moje u koһыsc'і płače. I uż'ała svoje dzecko a teј baby zložыla do koһыскы i pišla het.

Оповідав 90-літний старець Віслоцький дня 26. VIII. 1929.

105. Фольварк. — Folvark.

За chłopca.

Рыšli moјō¹ rodiče na јarmarok a mi казаli mama, žebyт krur'јatыт дау žerti ај naroјōу. А ја vz'au рыšoу do komoгы a tam vidзу mјōch otrubја. Ја uz'au garnec i pryг'es vody a vřaujem do тоho mјōcha am zapraviv i davjem kur'јatыт žerti. Kur'јata žrut a ја рыšoу na vodu a vz'avjem šafeł nařav do тоho šařla vodu a kur'јata tam skлау. Kur'јata шыtkы š'a potopiли. Prišli mama z јarmarka i š'a mја z'vyдыjut, že cim дау kur'јatыт žerti ај piti. А ја poјдау, že ešči teras pјut. Рыšli mama zazr'јōti та kur'јata u šařtu vшыtkы potopenы. Łapali mја бити а ја uż'au i f'ōk. Ја f'ōk там рыšoу het. I chodзу, chodзу, jедen chłop š'a mја z'vyдыje: chłopče otkыл јes, že š'a tak blukaš. А ја mu poјдау, že ја ne mam nikoho, to chodзу. — To pod do mene slużyti та budeš pas statky. Kazaу mi gazda vыз namastiti, že byт zapr'јach kon'ō. Ја g'em uz'au там vыз tam całkom namastij. Pоtыт јem kon'ō zapr'јach там ішоу za dрыгом. Zlečōlo mi koło z voza a gazda š'a ne мыг dočekati. Та ішоу pered мене а ја kon'ō zochabiу na dрыдži am ішоу po koło. Там не мыгч

¹ Знаком ѓ означаю звук зовсім подібний до ы, лиш дещо більше лабіалізований.

ho unesti, tam ho zochabiy. Am pryleč'ou ku voz'ö a gazda uš tam. Ta poįdat: Chłopcę ty šalenyi, ta tos toł vyz całkom namastiy. Įa ti lem kazaų osi namastiti a ty i drabiny namastiy! Koło de? — Ta š'a barz vadių zo somnom, že de koło. Ta ž'aų mi jednogo kon'a vyprī'ach i kazaų mi na ne šasti a iti po koło. A įa š'aų i leču s kon'om po koło.

Prišoųiem tam, de koło bylo, tam ne mych dvihnuti ani s nim na kon'a š'asti. Uz'aų jem vyrubaų dvy šprychy s koła am položyų kon'ovi na kark i tag jem drabuvaų ku voz'ö. Įak jem prišoų ku gazdovi ta įag vidž'ou, že kyp' ma na karku koło, prišoų š'n'aų mu s karku koło ta mi poįdat: Chłopcę, co zrobių įes, žes toty šprychy vyrubaų. — Ta k'ed jem nje mych unesti. Ta co įa maų robiti? Ta gazda mja bių ta jem tak plakaų! — A mi poįdat: Chłopcę, įak š'a ku mįö vyzveš, ta ti hołovu odrubam. — I š'a vezli na nož'ö i zas koło chpało z voza a įa ticho byų, bom š'a bojaų, že mi gazda hołovu odrubat, že įak š'a vyzvju ku nemu ta že mi hołou odrubat. Ta įa lem ticho. Ras š'a obž'orit gazda, ta koła n'öt, lem š'a vleče na osi. Ta mi poįdat: Chłopcę, čom įes ne kričaų, že koło chpało. Tam š'a bojaų, že mi hołovu odrubate, tam za to ne kričaų. A vyn ž'aų bičyšča a mja po hołovjö s n'im bių. A įa f toty časy fč'ök het.

I pryšoųiem do jednogo İösa i tam jem čurjöų do večera. Ale dumam sobi, že tu može priti voųk abo medveč' abo dika svin'a ta mja ž'öst. Tam ryšoų dołou jednym įarkom. I pridu ku jednomu mlinö. Patr'ju, ta tam n'öt nikoho doma. Chyža zamknena na kołotku. Įa ž'aų ryšoų ku vyk'n'ö i č'aham ta š'a mi vykno otvorilo. Įa vložou do chyży i š'a roziram po chyży a skora na mįö terpne, že įak pridut toty domu, to mja zabjūt. Ale įa našou pečene meso. Ta įak įöm co dobrijö š'a ne zadušu. I čuju, že chyžu odmykat, ta įa na pec a tam byla taka polička i įa na totu poličku vyšoų i tam jem įach. I ležu, co ani ne dycham barz, že by mja ne zbačyli. A on'i ž'alī miskū i tym mjasom, com įou a min'ar'ka poįdat, že tu chtosi byų. A min'ar' jej poįdat, že įak by byų dachto, ta by zo stoła pin'až'ö uż'aų, a tak tu sut.

I oni prišli z veš'öla i š'a doma ešči hostili. Įag įöfi a įa lem patr'ju s polici. I oni įak pojöfi ta š'a ciluјūt. A įa chč'ou vidž'öti tam nač'ach holovu ta ta palička rip zo somnom. Min'ar' i min'ar'ka š'a strašyli, fč'ökli s chyży do dediny a įa ž'aų zo stoła pin'až'ö i tag jem sam fč'ök. Pidu domu, prinesu pin'až'ö i ukažu mamjö, to za toty kur'jata, co jem vam potopij, tam teļo zaslužyų.

Записано дня 15. I. 1932 від дрітара Юрка Дубая, літ 34.

106. Завадка. — Zavatka.

1. Połotno.

Samoperšo posiju sîmja a potûm poľu len, a potûm torħame len a potûm rjafame len, a potûm do močila, močime, vymyjeme len, štuħame len, potûm buħame, treme, češeme, prjademe, vivarime, zmotame, pošpułame a potûm połotno zrobime.

2. Za strig'i.

Hvar'ja, že jest strig'i. Strig'i rospušta volosy¹ po sobi¹ a k'ed stritly by človeka na dedin'i, tak ony ho barz trapja i muča, k'ed lem ho prevladžu. A i tak č'uti, že ho prisahaĵu, žeby¹ ĵich ne vivołaval po men'i, ĵak se vołaju.

3. Za hołod daĵno.

K'ed my šly s korovami a zme ħłiba nyč' ne maly a ĵag my pryšly s korovami na pole, ta se nam bars ĵisty¹ chłilo, ta zme višli na take jedličky, tazme ĵich všytky połamaly a zme ĵich ĵly. A potûm ĵagzme zbušky poĵily, tazme taku travu ħfadaly, taku šč'avu, tazme ĵej volaly zajač'om šč'avom. Ta zme totu ščavu ĵily. A ĵagsme pryšly domu na poľudne tazme prosyly ĵisti od matere. Ta ĵak povĵily, že by nam z draheĵ duši daly ĵisti, ale k'ed ne maju č'o nam daty¹. Ta nas vypravĵly, žebyzme šly nazat a nazbyraly šč'avu a ĵim domu prynesly. A potûm byly po zahradĵi taky bapk'i, tazme prynesly u š'urcoch domu. Tak nam mati potûm navaryly a korovu podoĵily a s tym mołokom potre-paly taj maty z namy ĵily.

Оповідала Анна Пацак Турчан, 76-літна женщина, дня 21. VIII. 1931.

4. Za voĵnu.

Ĵag buła mobilizacija, ne znalyzme o ničem nič'. Lem raz buben bubnuje, kotryĵ je voĵak, musit medž'i dvacet štiri hodi-nami narukovati. Pryšlo rano ta užzme šli do Novĵus'i. Ĵa ostal v Novĵus'i až do petnastoho roku na varĵi. A z Novĵus'i mn'a vz'aly do Košic a s Košic do Ungvara a z Ungvara do Galicĵi do Ładomir Volyn'ski a z Ładomir Volyn'ski až do Łucka. A tam už koło Łucka ĵem voĵoval až do šestnactoho roku do devĵat-nactoho ĵuni. A v devĵatnactûm ĵuni už Rusi mn'a zlapaly¹ ta ošykovaly¹ do Kyjova. V Kyjovi se mi pačilo šumn'i. Ĵa tam po Kyjovi ne ĵodil chybal do tyžn'a a potûm ĵem šol na robotu, až do tauričeskeĵ gubern'i.

Dobrî mi tam bulo, u gazdy jem robil až do osemnactoho roku. Robil jem koło zerna s kon'ami, oral, sîjal. Tam moľoľa na dvûr rostela zerno a vozme dva kon'i a zapr'jaže do takoho vaľa zo skaly a poťum tak dokoľa ĥody, k'im ho ne vimoloti.

Davalu mi iřtî pražený gruľi a ku tomu syr, moľoko a ĥľib. To buľo na rano, na obîd borš i meso i ĥľib. V nedľľu friřtik nič' k'im ne viřli s cerkvi. Poťum bul borš a meso. Borš robja tak: Do vody daju kapusti a mesa. Ľag je uvareno, daju aj smetany.

V nedľľu taki zvičaj maju moľodi ľude, sobî vozmu harmo- n'iju a viľdu na ulicu a sobî hraju a tancuju a spîvaju. U nich tanec tak skaču jak dak'i capi.

Zem tam barz dobra. Ne treba ani hnoĳiti a rodi se dobrî. Uroda bars řumna. A k'ed pohnoĳi, tak nema nič', bo ĥori řitko, k'et pos'ĳe.

Ľak jem tam priřol, tak jem chcîl tag robiti, jak u nas, žeby hn'ũĳ do ľami ne vozili, ale na roľu. A gazda mn'i povĳil, že se tam ne zrodi nič, de mi hnoju navozime. A tak buľo, že Ľagzme hn'ũĳ navozili, tagzme pos'ĳali pšenicu. Ta tam, de bul hn'ũĳ, tam se nezrodiľo nič, bo vihoriľo. A de ne bul hn'ũĳ, ta buľa bars řumna pšenica. Tak mi chadž'aĳin povĳil, čim ti pravdu ne skazal, že k'ed pohnoĳime, tak ne bude tam nijaka uroda, bo řitko ĥori. — S'ĳu tam lem pšenicu, Ľarec a oves. Ĥľib tam biľli zo pšenici.

Ľak priřli n'ĳmci v osemnecatim roku, tak uť oťtam tyle zme řli uť až do Ĥaličiji a poťum priřli do Kořic, dva mĳř'aci urlab mi dostali. Po dvoch mĳřsacoch nazad'zme narokovali a tak eřče zme voĳovali dale až do skonč'en'a. Do skonč'en'a jem bul v Miřkoĳcu.

Оповідав дня 22. VIII. 1931 Ян Іштванек, 59 літ.

5. Sir.

Ľak podoĳime ũvcî, poťum mam taki kľak, vľijem kuřč'ok do moľoka a to mn'a zakľaga. A to poťum rozbijem a tak se robi sir. Ľag зробim sir a s teĳ nevar'k'i vari se řentica. Č'o ĳuhasi ne ĳiď'd'a, ta to zľijem do boč'k'i pre gazď'uf.

6. Mĳĳra.

Pryĳdu z ũfcami do kořari na mĳĳru i tam doĳa. Ľag ĳedna ũfca ma funt moľoka, to gazda dostane dvacet funti řira a k'ed vydoĳa piťuffunta bo des'at lem funty.

Ĥľaťa nam tak, č'o v nedľľu doĳime, to maju ĳuhasi, to taka nařa plaća. Co prodame, tak se rozďiľa bača i ĳuhas.

Оповідав Мірал Іштванек, 59 літ.

107. Порач. — Пораč.

Як лупають скалу.

Robôtnici mali fajšfik (švider) a vibil do kamen'a dŕru. Nasypal prachu č'ornoho a tak zaľodal a mal cintru a zapafil a poťum prišlo na zadok do dŕri ku prachu a prach se utapil a utorhal skaľu.

Оповідав Шпірла Юрай 76 літ дня 22. VIII. 1931.

108. Гельдмановці. — Helcmanovci.

Za dvoch sinoch.

Jedna mati mala dvoch sinoch i buli barz bohati. I hvarila jim, žebi išli chľib sobi hľadati. I oni išli smutno z domu prez ľis. I pryšli ku jednũj ľalyci, de sa mali rozlučiti. I do tej ľalyci zapchali noži, a to na znak, že kotri verne sa domu abo n'ї. Hvarili, že k'ed vijde červena kroq, to verne sa nazad. I tak vernul sa lem jeden brat i pryšol ku tomu stromu i vidil to tam, de joho brat zapchaľ nũž ne višla červena kroq. I tak znal, že joho brat uš ne žyje. I vernul sa sam domu ku svojũj materi i povil iũj, že druhi brat uš ne žyje. I tak tamtot brat, čo bul doma, oženil sa i tak žil pri materi našej.

Оповідав дня 1. VI. 1930 Павук Юрай, уч. III. кл. гор. школи в Пряшеві.

109. Баньске. — Ban'ske.

1. Za cerkou.

Daũa cerkou mala buty na Baranovĩm hrun'ї. A vecka Maťij chcel, aby bula tam, de teraz stojit. Baran obĩcal, že k'ed bude na houn'ї stojaty cerkou, odmĩr'iat piũ k'ĩrca pin'až'ї. A vecka Maťijove buly ľipšy gazdove, odmĩr'jali piũ k'ĩrca pin'až'ї, ta postavly tam, de teraz stojit.

2. Č'om sa volat Ban'ske?

Terajšy ľude sobi prypovídaľut, že chto to tot valal znal založty na takim plannĩm mĩscu. Musily tu dak'edy robĩtny'cy u maľloch dolovaty i tak možno sa valal tu založyt. Tu buly maľli rudovi, kopaly a vozyly des' za Uhel, bo žefiznyc'ї šče tedy ne bulo.

3. Za Maťaš kraľa.

Bul jeden biroŭ, tak jak ja teraz a Maťaš kraľ chodyl po svĕti jak chudobnyĭ narĭd žyje. Pryšol do jedneho valala ta sobĭ sednul gu jednomu mesarskomu dvoru. Pryšol pan'sk'ĭ hajduk i mu udraĭ jednu na drik (na zadok). Povĭda, darebak, što tu sydyš, ne ĭdeš do roboty. I vĭn sa zabral i išol dale. Pryšol do birova, tam calyĭ valal dreva rubal. Zas tam sobĭ stanul. Tak zas na n'oho. — No, planyku, što sa pryz'yraš, pod' i ty rubatyⁱ. No vĭn kus postojal, ne bars sa ponahlal do ruban'a. No ale vyfasoval dvacec. A tag ho zachpaly do roboty. No vĭn potĭm, ĭag dostal s palycu frištik, lapil i vĭn do roboty. Ale vecka napysal svoje meno na jeden falatok dreva a ho polozył do kopy, tak što to nycho ne obačyl, k'edy napysal. Potĭm večer sa zabral i pĭšol het. No tak ale na druhĭ den' pryšol na koč'u jak kraľ. Doraz vĭn sa poč'al zvĭdaty a chvalyty birova, že mat šumnu kopu dreva narubano, a chto mu ho narubal. Biroŭ na to odpovĭdal, že mu to ĭude z lasky narubaly. Ale to praŭda ne bula. Bo i Maťaš kraľ sam rubal ho. Tak Maťaš kraľ roskazal, žeby toto drevo dal peremĭtovaty na druge mĭсце. I tak pryšlo sa na tot falat, što to Maťaš kraľ rubal. I svoje meno na n'ho napysal. Tak ĭag ho rozmĭtovaly na druge mĭсце, pryšly i na tot falat dreva, što nan'ĭm meno.bulo. ĭag biroŭ to zbač'yl, upal na koĭna pred Maťaš kraľom a tak prosyl u Maťaš kraľa laskavo o milost božu. Ale na to n'c dostal pomĭč. I hajduk tyž upal na koĭno, što Maťaš kraľoĭ na derešu vymĭr'jal. Tag hajdukoĭ otpustyl, bo hajduk mus'ĭl na roskaz birova Maťaš kraľa na derešu byty. Tak biroŭ dostal smert, aby sa druhy na n'ĭm kajaly, žeby bohaty chudobnych ĭudy vecej ne muč'yly.

Оповідав Берала Міхал, літ 52, дня 5. VIII. 1928.

¹ dereš — столець, на котрĭм били панĭ підданих.

З М І С Т

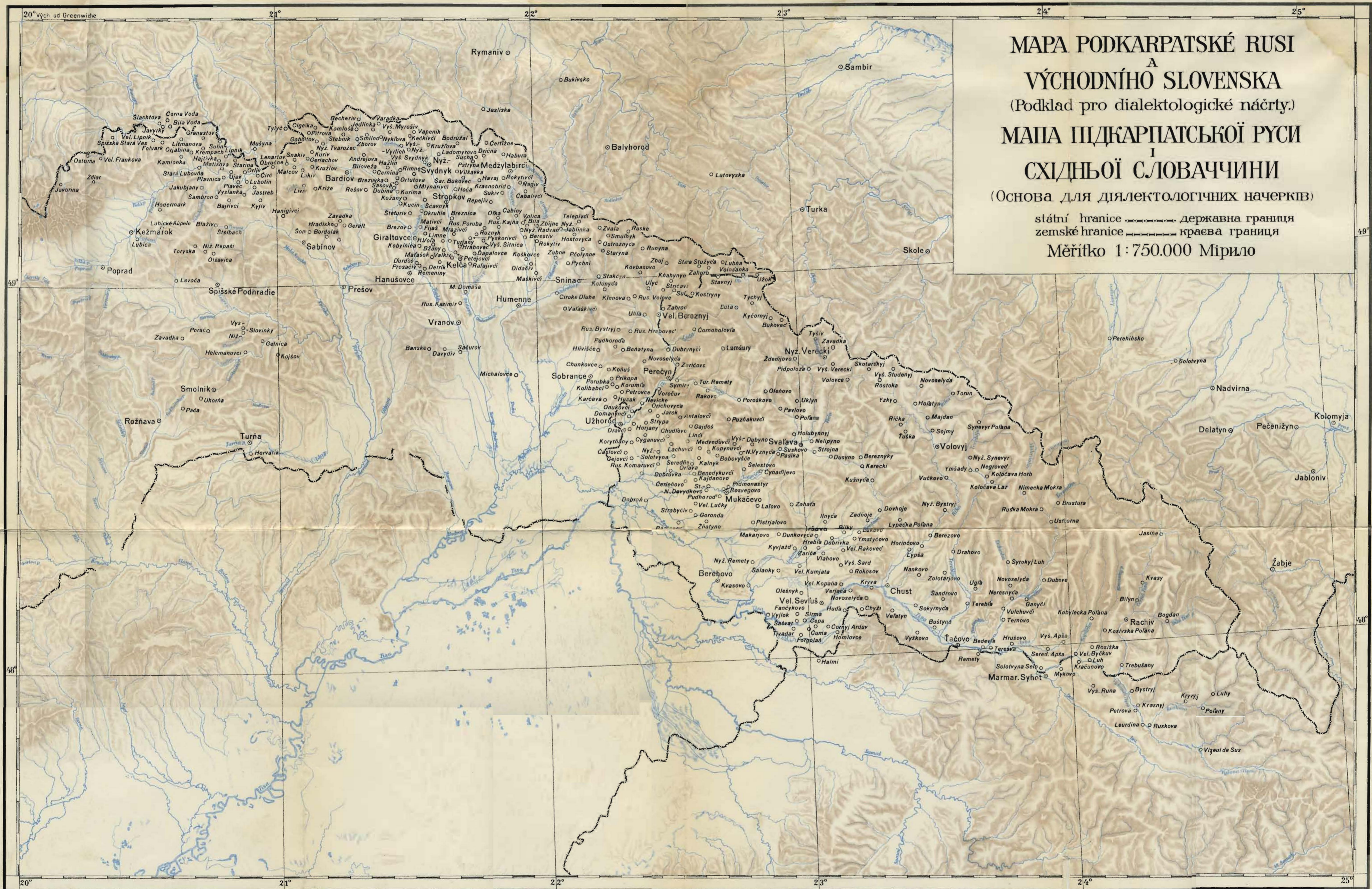
	Стор.
Передне слово	I
Resumé чеське	III
„ французьке	XVII
Догеперішні досліді над південно-карпатськими українськими говорами	1
Мета й методи праці	9
Заселення південно-карпатської області українським населенням та стичність його з чужим етнічним елементом	14
Південно-карпатські українські говори в історичному розвитку	31
ЗВУЧНЯ	39
Голосні	39
Звук <i>i</i>	39
Звук <i>i</i> на місці <i>ě</i>	39
Звук <i>i</i> на місці старого <i>i</i>	44
Звук <i>i</i> з етим. закритого <i>o</i>	48
Звук <i>i</i> з етим. закритого <i>e</i>	51
Звук <i>i</i> на місці <i>ы</i>	53
Звук <i>i</i> на місці <i>u</i>	54
Звук <i>y</i>	56
Звук <i>ы</i>	59
Звук <i>ы</i> по <i>š, ž, č</i>	66
Звук <i>ы</i> в сполуці з <i>k, g, h, ch</i>	68
Звук <i>ы</i> в сполуках: <i>trət, tlət, trot, tlət, tərī</i>	69
Звук <i>ы</i> на місці етим. закритого <i>o</i>	70
Звук <i>ы</i> на місці старого <i>i</i>	71
Звук <i>ы</i> через ассиміляцію	72
Зміни звука <i>ы</i>	72
Звук <i>ы</i> в словах: <i>byty, vytča, vy</i> та його переміни	74 —
Звук <i>e</i>	75
Звуження <i>e</i> на <i>ě</i>	76
Звук <i>a</i>	80
Звук <i>u</i>	83
М'яке <i>'u</i>	90
Звук <i>ü</i>	94
<i>u—ü</i>	99
Звук <i>o</i>	101
Нескладотворні: <i>f, y</i>	105 —
Протези при вокалічнім назвуці	106 —
Приголосні	109
Губні: <i>p, b, v (y), f, m</i>	109
Зубні: <i>t, d</i>	114
Зубні: <i>s, z</i>	118
Зубні афрікати: <i>c, dz</i>	123
Зубно-носовий <i>n</i>	128

	Стор.
Отвердіння зубних: <i>t, d, s, c, n</i> у визвуці	130
Спіранти: <i>ʃ, ʒ</i>	131
Африкат: <i>ʃ (ʒʃ)</i>	134
Пливкі: <i>r, l</i>	142
<i>r</i>	142
<i>l</i>	144
Задньоязичні: <i>k, ʃh, g</i> і гортанне <i>h</i>	149
Сполуки: <i>ky, hy, chy</i> — <i>ku, hu, chu</i>	152
Сполуки зі складотворними праслов'янськими пливкими	156
Праслов'янські сполуки: <i>tyt, tyt', tyti, tyti'</i>	156
Праслов'янські: <i>trst, trst', tlst, tlst'</i>	160
Повноголос	163
Група <i>or, ol</i> на початку слів	164
Питання дзвінкості і бездзвінкості дзвінких приголосних у визвуці та в стичності приголосних у середині слів	165
Паляталізація і диспаляталізація	168
Лябіовеляризація і лябіялізація	171
Групи приголосних	173
Здвоєння а зглядно здовження приголосних	180
МОРФОЛОГІЯ	181
Вступні уваги	181
Іменники чоловічого роду	182
Тверді пні	183
М'які пні	198
Чоловічі <i>-а</i> пні	210
Завваги до деклінації іменників роду чоловічого	212
Іменники жіночого роду	215
<i>-а</i> пні	215
<i>-ja</i> пні	220
Жіночі <i>-i, -i', -r</i> пні	226
<i>-i</i> пні	226
<i>-i'</i> пні	229
<i>-r</i> пні	234
Завваги до деклінації іменників роду жіночого	234
Іменники роду ніякого	235
<i>-o</i> пні	235
<i>-jo</i> пні	238
<i>-n</i> пні	243
<i>-l</i> пні	244
Завваги до деклінації іменників роду ніякого	249
Прикметники	250
Ступенювання прикметників	257
Займенники	262
Особові	262
<i>ja</i>	262
<i>ty</i>	264
<i>vin, vit, vitn, vyt; ona (vona); ono</i>	266
<i>ty (tu), vy (vu), ony</i>	274
Займенник зворотний	276

	Стор.
Займенники вказівні	277
Займенники присвійні	283
Займенники питальні	289
Займенник неозначений: <i>ves' vs'a, vs'o</i>	290
Завваги до деклінації займенників	290
Числівники	292
Дієслова	300
Дієменник (Infinitivus)	300
Час теперішній (Praesens)	300
Час минулий (Praeteritum)	313
Час давно минулий (Plusquamperfectum)	318
Час майбутній (Futurum)	318
Дієслова атематичні	319
Спосіб приказовий (Imperativus)	320
Спосіб умовний (Condicional)	324
Дієприкметники і дієприслівники (Participia)	325
Наголос і квантіга	327
Язикові явища на мапі	333
Напря́м ізо́глос	341
Питання діалектологічного розподілу українських говорів Підкарпатської Русі і суміжних областей	343
Південно-карпатські говори у відношенні до других українських говорів	356
а) Лемківські говори	372
б) Бойківські говори	382
в) Гуцульські говори	391
Висновки	395
Південно-карпатські українські говори та другі слов'янські мови	399
ВЗІРЦІ БЕСІДИ	407-546
Спис сіл, з котрих походять записи вірців живої бесіди в порядку землеписним від сходу на захід	409

Приложення:

- Мала Підкарпатської Русі і Східньої Словаччини.
- П'ять діалектологічних мап.

MAPA PODKARPATSKÉ RUSI
A
VÝCHODNÍHO SLOVENSKA
 (Podklad pro dialektologické náčrty.)
МАПА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ
I
СХІДНЬОЇ СЛОВАЧЧИНИ
 (Основа для діалектологічних начерків)
 státní hranice ————— державна границя
 zemské hranice ————— краєва границя
 Měřítko 1:750.000 Мірило

ERRATA

Str.	Řádek	Vytištěno	Má býti
IV.	6 zdola	také <i>u, ju, ů</i> (<i>kúň, kiúň...</i>)	také <i>u, ju, ů, u</i> (<i>kúň, kiúň...</i>)
V.	20 „	praslovanské a tvrdé <i>a</i> , měkké také <i>ja > ě</i>	praslovanské <i>a</i> , tvrdé a měkké, a také <i>ja < ě</i>
	22 „	<i>stojaty</i>	<i>stojaty</i>
	8 „	<i>nšs</i>	<i>n'ss</i>
VI.	24 shora.	hláska <i>i</i>	hláska <i>ĩ</i>
IX.	16 zdola	<i>hwartenka</i>	<i>hwrtanka</i>
X.	16 „	věta pod 1. má následovati za větou pod 2.	
XII.	15 shora	<i>dobra pany</i>	<i>dobry pany</i>
	25 „	<i>zelenišyi, silnišyi</i>	<i>zelen'išyi, syln'išyi > zelen'išyi, syln'išyi</i>
	33 „	<i>mioho</i>	<i>mojoho</i>